

שער חלק ב

## תוכן הספר

### תוכן מפורט של סימני הספר מופיע בסוף הספר, עמוד 901

509-736.....	סימנים שפט – תריג (כרך ב)	<b>ספר שער החצר</b>	כרך ב
737.....	שיר והתנצלות המחבר		
738.....	נספח לסימן קלד		
743.....	מעלות א"י	<b>אולם השער</b>	
755.....	מעלות ירושלים		
757.....	מעלות בית המקדש		
		<b>פתח השער</b>	
763.....	מוסר על סדר הפרשיות	מפתחות מהמחבר:	
765.....	מקראי קודש ומאמרי חז"ל על סדר הפרשיות		
781.....	מפתחות דרשות לזמנים		
782.....	מפתח פסוקים המבוארים	מפתחות חדשים:	
788.....	מפתח מאמרי חז"ל המבוארים		
800.....	מפתח נושאים		
885.....		בביליוגרפיה	
901.....		תוכן מפורט	
922.....	דבר מדפיס המהדורה הראשונה, רבי ישראל ב"ק		

### סימני העריכה

האותיות שבהן מופיעים דברי רבנו המחבר ..... דברי המחבר  
האותיות שבהן מופיעות המובאות מספרים אחרים ..... מובאות מספרים אחרים  
האותיות שבהן מופיעים הדברים שאינם בעניין א"י ..... אינו בעניין א"י  
השלמות ותוספות מלוחות ההשמטות מוקפות בסוגריים אפורים .. [השלמות ותוספות מלוחות ההשמטות]  
מילים שנוספו לתועלת הלומדים ..... [מילות הבהרה]



כפר דרום ת"ו - אשקלון

הוצאת מכון התורה והארץ

אשקלון – כפר דרום תובכ"א

רח' דוד ברגר, אשקלון

ת"ד 1033

[www.toraland.org.il](http://www.toraland.org.il)

[machon@toraland.org.il](mailto:machon@toraland.org.il)

©

כל הזכויות שמורות למכון התורה והארץ

קשה, דהלוינעצים לפני הגבורה נתנום, ומה למו לחקור בפעליו, כי הוא היודע. היאמר הומר ליוצרו מה תעשה. ועל פי האומר, אפשר דדינא קא בעו. והוא שכבר נודע להם שהתורה נתתן למשה, אלא שהדבר היה קשה בעיניהם מצד הדין דקיימא לן דספרים שזכתה בהם א"י אסור להוציאם לחו"ל. והכי הוה שמיע להו, ואם כן תורה יבקשו מפי הגבורה, שראו שהדברים ק"ו - ומה שאם מא"י, שאין קדושתה נפלאה כקדושת מדור העליון מעונה אלקי קדם, אסור להוציא ממנה ספר תורה לחו"ל יען כבר זכו בה בני א"י, כל שכן שאיסור גמור יש להוציא ספר תורה משמי מרומים, כי מרום וקדוש אשכון בסוד שרפי קודש, אשר כבר זכו אליה, להורידה לתחתיות היא נפלאה בעיניהם.

וגדולה תשובה השיב להם משה: מה כתיב בה וכו' למצרים ירדתם, שוב מה כתיב בה - "זכור את יום השבת". כלומר, הכי נמי שהדין דין אמת כמו שחשבתם, אבל לא סיימה קמייהו, דמאי דקיימא לכו דאין מוציאין ספר תורה מא"י לחו"ל, כל שכן בנידון דידן דאתיא בק"ו, אבל ידוע תדעו דקיימא לן דיו לבא מן הדין להיות בנידון, וכבר אמרו שם שאם נכתבה תחילה בא"י על מנת להוציא לחו"ל מותר, ואם כן לכו חזו מה כתיב בה: "אנכי וכו', דמאמרות הטהורות הללו מוכח בהדיא בלי שום ספק שמעיקרא על מנת כן נכתב ספר התורה הזאת, להורידה לארץ וליתנה לבשר ודם, כיון דלא שייך לכם בשום פנים. אם כן אין הנידון דומה לראיה.

ולזה אמרו שם, שמיד כל אחד ממלאכי השרת נעשה אוהבו ומסר לו דבר, שהאבה והמתנות נמשכו על חידוש תורה חדשה ששמעו מפיו, דלא שנו אלא היכא שלא על מנת כן נכתבה בתחילה, האמנם אם מתחילת כתיבתה היה על מנת כן - אין בזה צד איסור, והאיר עיניהם באמיתות החילוק בגופא של תורה, ולזה נתנו לו מתנות, כהא דרב חסדא דהוה נקיט בידיה מתנתא דתורא וכו', יעו"ש, זה תורף דבריו בקיצור.

ונראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב משלי ח' 7: "ואהיה אצלו אמן ואהיה שעשועים יום יום מְשַׁחֶקֶת לפניו בכל עת, מְשַׁחֶקֶת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם, ועתה בנים שמעו לי ואֲשַׁרְי דְרַכִּי ישמורו". והכוונה, דשמא תאמרו, כיון שהתורה אצלי בשמי מרום העליון, כיצד

**שפ"ט** א"י. איתא בירושלמי דסנהדרין פרק ג' הלכה ט': כהנא דמך ושבק ירתוי לר' יאשיה וקביל רבי אלעזר סהדו וכו', ולא עוד אלא דשבק ספרים, כתב רבי אלעזר לירתוי, ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם חו"ל<sup>2</sup>. ר' ניסי בשם רבי אלעזר: אם כתב על מנת להוציא מוציא, ע"כ.

ועיינן בתשובות 'הלכות קטנות' חלק ב' סימן קפ"ז: אם 'ספרים שזכתה' דקאמרו, היינו שנכתבו בתוכה או שהובאו מן החוץ. שאם כוונת 'שזכתה' היינו כשנכתבו - כל אלו הספרים של דפוס הובאו מחוץ היא מותר, ואם כוונת 'שזכתה' אפילו הובאו לתוכה - היא אסור, והדעת נוטה לזה, ע"כ.

וראיתי להרב 'פאת השלחן' הלכות א"י דף ח' עמוד ב' הלכה ל"ג, וזה לשונו: אם כתב ספרים בא"י סתם ומת שם, אין מוציאין אותם ליורשים שבחו"ל, שכבר זכתה בהם א"י. ואם כתב על מנת להוציא, מוציאין לחו"ל. ופשוט דהוא הדין אם קנאם או הביאם והתנה על מנת להוציא - מוציאין, ע"כ. ולכאורה יראה המעיין דלא זכר ש"ר דברי הרב 'הלכות קטנות' הנזכרים.

ומה שכתב עוד בשם המפרש 'פני משה'<sup>4</sup>, דכל ספרים בכלל הם, דאורחיה דירושלמי על ספר תורה לומר ספר תורה או אורייתא וכו', יעו"ש, עיין עוד בזה להרב 'הלכות קטנות' שם, דיש לצדד דספרים דקאמרו בירושלמי דוקא בספר תורה, דבימיהם לא היה שום תורה שבעל פה כתובה וכו', יעו"ש.

ועיין עוד לגאון עוזנו ב'חיים שאל' חלק ב' סימן ל"ח אות צ"ה, דאשכח פתרי לאשר נהגו בזמנינו ולפני זמנינו להוציא ספרים מא"י לחו"ל וכו', דמסתברא דהא דירושלמי לא איתמר אלא בזמנא דלא שכיחי ספרים, אבל עתה דמצויים הרבה ספרים לרוב בזול על ידי הדפוס, לית לן בה. וזכר עשה לתשובת 'הלכות קטנות' הנזכרת שצדד בהא דירושלמי, יעו"ש.

ועם המאמר הנזכר פירש הרב 'יד נאמן' בחידושו בשבת דף י"ד מאמרם ז"ל פרק ר' עקיבא<sup>5</sup>: אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת: מה לילוד אשה ביננו. אמר להם: לקבל את התורה בא וכו'. חזרו להם תשובה וכו', למצרים ירדתם וכו'. דלכאורה

ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם לחו"ל

האם האיסור גם בספרים שהובאו לא"י מחו"ל

האם האיסור גם בספרים תורה שבעל פה

תוקף האיסור בזמננו

ביאור ויכוח משה והמלאכים בהר סיני לפי דין ספרי א"י



**שפט | 1** פירוש: כהנא נפטר ושבק לר' יאשיה, שהוא היה יורשו, והיה לו איזה דין עם אחד וקביל ר' אלעזר העדים וכו' (ע"פ 'פני משה' שם).  
**2** פירוש: ולא עוד זאת עשה ר' אלעזר, אלא דגם זו שמענו, דכהנא הנפטר הניח ספרים, וכתב ר' אלעזר לירתוי דידיה, דהא רבי יאשיה בחוץ לארץ היה, ואין להוציא הספרים מכאן. ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם לחו"ל (ע"פ 'פני משה' שם).  
**3** פרק ב הלכה כג אות ל בבית ישראל.  
**4** בפירושו 'מראה פנים'.  
**5** שבת פח, ב - "אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, מה לילוד אשה ביננו? אמר להן: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חומדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם, אתה מבקש ליתנה לבשר ודם?... אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: החזיר להן תשובה... אמר לפניו: רבנו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה - 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים' (שמות כ, ב). אמר להן: למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם, תורה למה תהא לכם? שוב מה כתיב בה - 'לא יהיה לך אלהים אחרים', בין הגויים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה? שוב מה כתיב בה - 'זכור את יום השבת לקדשו' (שם ז), כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבתות?...".  
**6** שבת י, ב - "רב חסדא הוה נקיט בידיה תרתי מתנתא דתורא, אמר: כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא (- חדשה, שלא שמעתי) משמיה דרב - יהיבנא ליה ניהליה".  
**7** פס' ל-לב.

ניתנה לבשר ודם, דהוי ק"ו מאותה שאמרו ספרים שזכתה בהם א"י אסור להוציאם לחו"ל - לזה אף היא השיב אמריה לאמר: "משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם", כלומר, כל הצחוק והשעשוע הוא מדבר בבני אדם, וכמו שכתבתי, ואם כן מזה מוכח שעל מנת כן נכתבה, אדעתא ליתנה לבשר ודם, וכיון שכך הוא, "ועתה בנים שמעו לי", כיון שמתחילה נכתבה אדעתא דידכון. והוא פשט הכתוב<sup>8</sup>: "כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו", ירצה, מכיון מה שנתתיה הוא מחמת ששייכה לכם, אם כן "תורתי אל תעזבו". ועיין מה שפירש הרב החסיד מהר"ש אוזיאל<sup>9</sup> בפרק קמא דאבות דף ו' בכוונת הכתוב<sup>10</sup>: "למשפטיך עמדו היום" וכו', יעו"ש.

**ש"צ** א"י. משה רבינו ע"ה עבור הנאתו לא אמר "אעברה נא ואראה את הארץ"<sup>1</sup>, וכי בעבור הנאתו היה מבקש, אמר: אם אני אהיה בארץ אוכה את ישראל. והקב"ה ענהו: אם צדיק מת וכיצא בו עומד אחריו, הרי כאילו לא מת, ע"כ "ילקוט ראובני" פרשת ואתחנן בשם קהלת רבה<sup>2</sup>. ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ר"ד בשם הרב הקדוש של"ה זצוק"ל, ודו"ק בדבריו, שעם זה יפורש המאמר הנזכר כאשר יראה המעיין, וק"ל.

משה רבינו רצה להכנס לארץ כדי לזכות את ישראל

**ש"צ"א** א"י. איתא במדבר רבה פרשה ה'<sup>1</sup>: "אל חכריתו את שבט" וגו' - הדא הוא דכתיב: "הנה עין ה' אל יראיו וגו' להציל ממות נפשם"<sup>3</sup> וגו'. "הנה עין ה' אל יראיו" - זה שבטו של לוי, שהם יושבים ומקווים לחסדו של הקב"ה. וכי כל הבריות אינם מייחלים לחסדו של הקב"ה - אלא ביותר שבטו של לוי, שלא נטלו חלק בארץ אלא יושבים ומתפללים שתעשה א"י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם, שאין להם כלום בעולם אלא חסדו של הקב"ה, הוי "למייחלים לחסדו". ו"להציל ממות נפשם" - ממיתה עצמה, "ולחיותם ברעב" - אלו כ"ד מתנות כהונה שניתנו לשבט לוי, עשרה במקדש ועשרה בגבולין וארבעה בירושלים, הוי "ולחיותם ברעב", ע"כ. ועיין בילקוט תהלים סימן תש"ך על פסוק: "הנה עין ה' אל יראיו" - זה שבטו של לוי, דכתיב<sup>4</sup>: "וְאֶתְנֶם לְוִי מוֹרָא וּיִירָאֵנִי" וגו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי לקמן בסימן ש"צ"ב במאמר<sup>5</sup>: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דא"י נקראת 'אשה יראת ה'', יעו"ש. וכמו כן בסימן רנ"ג, דעיקר בחינת א"י הוא כדי לבוא לבחינת יראת הרוממות, ועל פי הנזכר הוא טעם כעיקר לכינוי "יראיו", ודו"ק.

שבט לוי מתפללים על פירות הארץ כדי שיטלו מעשרותיהם

**ש"צ"ב**

א"י. הרב 'חכמת אדם'<sup>1</sup> שער משפטי הארץ<sup>2</sup>, וזה לשונו: מי שאין ידו משגת לפרנס את עצמו שם וצריך להטיל עצמו על הציבור, ובהו"ל מפרנס את עצמו מייגע כפו, אין ספק שמוטב לו לדור בהו"ל. וכמה הפליגו חז"ל במעלת המפרנס עצמו מייגע כפו. ומהר"ם שיף ז"ל בליקוטיו פירש מאמר חז"ל<sup>3</sup>: מוטב לאדם לעבוד עבודה זרה ואל יצטרך לבריות - רוצה לומר, על דרך שאמרו ז"ל<sup>4</sup>: כל הדר בא"י וכו'.

ועל דרך זה<sup>5</sup> אמר משה ליתרו<sup>6</sup>: "לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל, ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי וגו', ויאמר אל נא תעזוב אותנו וגו', והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך". דקשה, שהרי כבר אמר לו בתחילה "והטבנו לך". ועוד, למה הוסיף עכשיו בדבריו ושינה ממה שאמר לו בתחילה.

ואמנם על פי האמור אתי שפיר, כי ידוע כי גרים אין להם חלק בארץ, ומשה אמר: "והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל" ויהיו כולם עשירים ונטיב לך במתנות עניים. ולכן השיב יתרו: לא כן, "כי אם אל ארצי" וכו', כי מוטב שאשאר בחו"ל ואתפרנס משלי. ולכן השיב לו משה: "והיה הטוב ההוא", רוצה לומר, מחלקנו ניתן לך חלק, ולכן ניתנה לו דושנה של ירחו, ע"כ.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי, שזהו כוונת מאמרם ז"ל פרק קמא דברכות<sup>7</sup>: אמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דאילו גבי ירא שמים כתיב<sup>8</sup>: "אשרי איש ירא את ה'", ואילו גבי הנהנה מיגיעו כתיב<sup>9</sup>: "יגיע כפך כי תאכל אשריך וטוב לך" - "אשריך" בעולם הזה, "וטוב לך" לעולם הבא, ולגבי ירא שמים 'וטוב לך' לא קאמר. ומקשים, דרחוק הוא שהנהנה מיגיעו כפו יהיה חשוב יותר מירא שמים, ואם נאמר שהנהנה הוא גם כן ירא שמים, פשיטא שהוא גדול מירא שמים לחודיה.

אם אינו יכול לפרנס עצמו בא"י מוטב להתפרנס מיגיעו בחו"ל

גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים

גדול הנהנה מיגיעו - שמתענג מגוף היגיעה



8. משל ד, ב. 9. בספר 'מדרש שמואל'. 10. תהלים קיט, צא. **ש"צ"א** 1. דברים ג, כה. 2. בקהלת רבה אינו אלא ב'ספר חסידים' סימן תקלד וע"ע לעיל סימן שסז. **ש"צ"א** 1. אות א. 2. במדבר ד, יח. 3. תהלים לג, יח-יט. "הנה עין ה' אל יראיו ומייחלים לחסדו: להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב". 4. מלאכי ב, ה. 5. ברכות ח, א. **ש"צ"ב** 1. בחלק 'שערי צדק'. 2. פרק יא, ד. 3. ב"ב קי, א. 4. כתובות קי, ב. "כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים". 5. כך הוסיף בבינת אדם' שם. 6. במדבר י, כט-לב. 7. ת, א. 8. תהלים קיב, א. 9. תהלים קכח, ב.

ועל פי האמור, אפשר לומר דתרוייהו צדיקים גמורים הם, אלא שהאחד בחו"ל נהנה מיגיע כפו ולא יכול לבוא לשכון בארץ, יען כי אין ידו משגת לפרנס את עצמו שם, ולזה ישב בחו"ל, והאחד מתפרנס שם בדרך צדקה ובחו"ל היה נהנה מיגיעו, והסברא שקולה. לזה אמר גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, שהוא הדר בא". ואתי שפיר לפי מה שכתבתי לעיל<sup>22</sup> דארץ ישראל נקראת 'אשה יראת ה', והבן.

**איברא בעיקר יסוד דברי הרב 'חכמת אדם' ז"ל, נראה לעניות דעתי לומר, דודאי מי שעולה להר ה' על מנת לקדש עצמו כדבעי ליה לשבת על האדמה על התורה ועל העבודה בצירוף המידות הישירות ובביטול הדעות הנפסדות וכיוצא, אז אפילו יקבל ההספקה הנצרכת וההכרחית ועל צד ההיתר, מבלי שינוי דעת בעלים וכיוצא, עיין בסימן מ"ה - אף שהיה בחו"ל נהנה מיגיעו ובכאן אין ידו משגת כי אם על דרך הנזכר, נראה לעניות דעתי דלית לן בה. כי הגם שמצינו שמעלת נהנה מיגיעו גדולה, מכל מקום מה דמות יערוך למעלת יישוב הארץ הקדושה אשר נשתבחה בכמה מעלות טובות ממקראי קודש וממאמרי רז"ל ובזוהר הקדוש בנגלה ובנסתר, הם המדברים בשבח המגיע למי שזכה לשכון בה בחייו. ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן רכ"ז בשם הגאון יעב"ץ, שכתב שם בתוך דבריו: ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה, לעלות לדור בא"י על כל פנים כשתמצא ידו די הוצאה וקצת מעמד סיפוק פרנסה, אם בדרך מלאכה או איזה משא ומתן, או לקבל הספקה הנצרכת וההכרחית כדי ליישב הארץ הקדושה השוממה מבלי בניה, יעו"ש והוא כמו שכתבתי. אמנם אם ישיבתו בא"י גורמת לו שיהנה באיסור ח"ו, שיבוא לידי קנאה ושנאה או שינוי מדעת בעלים בקיום תנאי הישיבות וכיוצא (עיין בספר 'שעות דרבנן' שאלה א'), אז בודאי הגמור שישבתו בחו"ל הנאה לו והנאה לעולם. וכל ערום יעשה בדעת לשקול בפלס ובמאזני השכל כל דרכיו, ודי בזה הערה.**

**ועיין במשנה ה' פרק ד' דאבות, וכמו כן מה שכתב הרע"ב והרמב"ם בפירושי המשנה, וכמו כן להגאון התשב"ץ חלק א' סימן קמ"ב עד סימן קמ"ח באורך, וכמו כן מה שכתב הרב הקדוש 'חפץ ה' בשיטתו לברכות דף ב' עמוד ג' ומשם באר"ה.**

## שצ"ג

א"י. כתב הגאון 'כתנות אור' פרשת בחקתי על מה שפירש רש"י בפסוק<sup>1</sup>: 'ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו' - שהם אילני סרק ועתידין לעשות פירות: ואיכא למידק, תינח בברכה הקב"ה מבשרן שאילני סרק יעשו פירות, אבל גבי קללה נמי כתיב: 'ועץ

תאכל', אלא "יגיע כפך", דהיינו שהגיעה עצמה והעמל הוא האכילה שלך, שנפשך שבעה ומתהנית בתענוג מושלם, בגוף היגיעה בכפיים, ולא לתכלית אחר, הנה שכרך אתך הרבה מאוד. כי תחילה "אשריך בעולם הזה", שבהיותך בעולם הזה אתה ממש מאושר, שמגיע לך מאושר העולם הבא, כיון שאתה מקבל להנאת שכרך היגיעה של כפך, ועם כל זה סוף השכר לבוא לעתיד, עם שלא דרשת אותו, ואינו מבקשתך, טוב לך לעולם הבא. מה שאין כן בירא שמים, האושר בעבור השכר, כי הן אמת, הקב"ה לא יקפח לו שכרו ויהיה מאושר, כמשמעות סתם האושר, שהוא בעולם הבא, שכן הבנתו בכל מקום, "אשרי אדם שומע לי"<sup>10</sup>, "אשרי נשוי פשע"<sup>11</sup>, "אשרי דרכי ישמורו"<sup>12</sup>, "אשרי תמימי דרך"<sup>13</sup>, וכיוצא בהם, שכולם לא נאמרו על אושר העולם הזה, אלא שתמן לאושר המוחלט לנשמות לעולם הבא. כן כאן "אשרי כל ירא ה'" יזכה לשכר העתיד לעולם הבא, אך לא יקרא מאושר בעולם הזה, כיון שהוא אינו מתהנה ומתעדן מגוף היגיעה והעמל עצמו, לא יצדק לומר בו שהוא זוכה בעולם הזה באושר השכר.

ועתה הרגיש, כיון דבין בירא שמים בין בנהנה מיגיעו כתיב "אשרי" בסתם, מאי חזית דאושר בירא שמים מפרשת ליה לאושר הסתמי שהוא בעולם הבא, ובנהנה מיגיעו מפרשת ליה לעולם הזה. ומתוך דגבי ירא שמים לא כתיב "וטוב לך", אלא "אשרי" גרידא, הלכך אין לפרש זה האושר אלא כסתמיותו, בכל מקום שהוא, לעולם הבא. אבל בנהנה מיגיעו, דכתיב ביה "וטוב לך", דודאי "וטוב לך" לא נאמר אלא על טוביות העולם הבא, אם כן ממילא בהכרח "אשריך" דקאמר גבי תחילה הוא על עולם הזה, שהוא מאושר כאן בקבלת השכר ממה שמתהנה ומתעדן מגוף היגיעה, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** עיין בפרק קמא דעבודה זרה<sup>14</sup>, שדרשו ז"ל בהאי קרא "במצותיו חפץ מאד"<sup>15</sup> - אמר ר"א: במצותיו ולא בשכר מצותיו, כדתנן<sup>16</sup>: הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס וכו'. וכמו כן עיין מה שכתבו התוספות בפרק קמא דפסחים<sup>17</sup>, שהקשו מההיא אהא דתניא<sup>18</sup>: האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני, או כדי שיהיה בן עולם הבא - הרי זה צדיק גמור, ותירצו דהיא בתוהא על הראשונות. ועיין עוד ב'מדרש שמואל' שהשיב שתי תשובות, דשאני מצוות צדקה, שהיא מחולקת מכל שאר המצוות וכו', או דהיא דפסחים - הרי זה צדיק גמור, 'צדיק' מתקרי, 'חסיד' לא מתקרי, ומאמר אנטיגנוס הוי מידת חסידות, ודו"ק היטב.

**ומה** שלא הביאו מקרא ד"אשרי כל ירא ה"<sup>19</sup>, וכן היא גירסת הרי"ף בעין יעקב, יעו"ש, משום דהתם קרא ד"יגיע כפך" כי תאכל<sup>20</sup> עליה קאי, "אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו, יגיע כפך" וגו', עיי"ש ברד"ק, והעד על זה קרא ד"נהנה כי כן יבורך גבר ירא ה"<sup>21</sup> דכתיב בתריה, ומשום הכי לא הביאו האי קרא, כי אם קרא ד"אשרי איש ירא את ה'", שהוא ירא לחודיה, וק"ל.

קושיית הכתנות אור על ברכת הפירות

10. משלי ת, לד. 11. תהלים לב, א. 12. משלי ת, לב. 13. תהלים קיט, א. 14. יט, א. 15. תהלים קיב, א. 16. אבות א, ג. 17. ת, ב. 18. בגמרא שם. 19. תהלים קכח, א. 20. שם פסוק ב. 21. שם פסוק ד. 22. סימנים כא, קנג, רנג. **שצג** | 1. ויקרא כו, ד. 2. שם פס' כ.

ודרך הלוכי ראיתי להרב 'מלאכת הקודש' פרשת בחוקותי ד"ה "ועץ השדה", שהקשה למאי דאמרינן במסכת כתובות<sup>13</sup>: "א"ר חייא בר אשי אמר רב: עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות, שנאמר<sup>14</sup>: "כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם": ואמאי טרחו בש"ס להביא ראיה מקרא דנביאים ולא הביא ראיה לדבריהם מקרא דהכא, דכתיב: "ועץ השדה יתן פריו" והם אילני סרק. ותירץ: משום דקרא דהכא, אף על גב דדברי תורה הוא, מכל מקום איכא למדחי דאיירי בזמן הזה שגם אילני סרק יש שעושין פירות טובים, אלא שברכה זו היא שיטענו פירות בשופי. דוגמא לדבר, "ונתנה הארץ יבולה" הכתוב אחריו, דאיירי בזמן הזה, דאם נהיה עושים רצונו של מקום תתן הארץ יבולה. לכן בחרו חז"ל קרא דנביאי דכתיב ביה "כי עץ נשא פריו", אפילו אותם הנקראים בשם עץ - ישא פריו, שאין דרכם לעשות פרי בעולם הזה - ישא פריו לעתיד לבוא. ולזה דייקי בלישנייהו ואמרי: עתידין כל אילני סרק שבא"י, כל דייקא, כלומר הטעם שלא הבאתי מקרא דתורה והבאתי קרא דנביאים, משום שאני רוצה ללמד דבר רב - דכל אילני סרק יעשו פרי, אפילו אותם שאין דרכם לעשות בעולם הזה עתידים הם שיטענו לעתיד, אבל קרא דתורה יש לדוחה לדחות דלא איירי אלא באותם שהם טוענים פירות קצת שיטענו בשפע רב, ע"כ.

והנה הקושיא הנזכרת היא לפי פשטן של דברים דהכרח רז"ל הוא מהיתור לבד, דמדכתיב: "תאנה וגפן נתנו חילם" הרי עץ פרי אמור, מה תלמוד לומר "כי עץ נשא פריו" - אף אילני סרק יעשו פרי, דמשמע מזה שכונתם במאי דאמרי שיטענו פירות הכוונה שיעשו פירות, ולזה קשה כדלעיל, מה שאין כן אם נאמר דכוונתם ז"ל מהיתור, כמו שכתבתי, ומהשינוי - דלגבי עץ נקט "נשא פריו", וגבי תאנה וגפן נקט "נתנו חילם", ומכאן זה דרשינן שלעתיד יהיה החידוש כל כך שאפילו אילני סרק שאינם עושים פירות, לעתיד מלבד שיעשו פירות עוד יטענו בריבוי ביתר שאת וביתר עז. ולזה קאמר, עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות, פירושו לרוב, והביא ראיה מדכתיב: "כי עץ נשא פריו". ומשום הכי לא הביא ראיה מקרא ד"ועץ השדה יתן פריו", דהתם משמע עשיה לבד אבל לא שיטענו בריבוי. והשתא דדרשינן באילני סרק שיטענו בריבוי, הוא הדין והוא הטעם בגפן ותאנה ומכל שכן הוא. אבל אי כתיב: "ועץ השדה יתן פריו" הוה דרשינן דוקא עשיה לבד, ודו"ק. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן רכ"ו בשם הרב 'בתי כנסיות', ולפי פירושו שם בגמרא נראה שיתיישב קצת הקושי הנזכר, ודו"ק.

הארץ לא יתן פריו", דלא שייך גבי קללה שהקב"ה מקללן מה שלא יהיה לעתיד.

ומכאן קושיא זו פירש שהדבר כפשוטו, דאיתא בפרק שני דייני גזירות<sup>3</sup>, דר' חלב ורב עזרא ורבי יוסי בר הנינא איקלעו להווא אתר, אייתו לקמיהו אפרסקא דהוי כאלפס דכפר 'הינו', ואלפס דכפר 'הינו' הוי ה' סאין. אכלו שליש והפקירו שליש ונתנו לכהמתן שליש. לשנה איקלע ר' אלעזר להתם ואייתי לקמיהו, נקטין בידיה ואמר: "ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה"<sup>4</sup>. ועוד שם מעשים שמספרים בפירות שבה א"י ונתמעטו אחר כך. וכן בימי שמועון בן שטח שנעשו הימים ככליות והניחו דוגמתן לדורות, ללמוד כמה החטא גורם. נמצא, אם ישראל עושים רצונו של מקום - הארץ מגדלת פירות גדולים וכן אילנות מוציאים פירות גדולות, אבל אם אינם עושין רצונו של מקום מתמעטין הפירות וארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה.

וזה כוונת הפסוק<sup>5</sup>: "אם בחקתי תלכו" וגו', אז "ונתנה הארץ יבולה", רוצה לומר, שהארץ תתן יבולה שראויה לעשות, פירות גדולים כמו היטתה ככליות, "ועץ השדה יתן פריו", רוצה לומר, פריו הראוי לו, דהיינו גדולים, מה שאין כן אם לא יעשו רצונו, לזה קאמר שפיר<sup>6</sup>: "ולא תתן ארצכם יבולה", רוצה לומר, שלא תתן מה שראוי לה ליתן, פירות גדולים, כמו כן "ועץ הארץ לא יתן פריו", רוצה לומר, פריו הראוי לה, פירות גדולים וכו', ע"כ דברי קודשו.

והנה דברי רש"י ז"ל הללו הם ברייתא דתורת כהנים<sup>7</sup> יעו"ש. וכמו כן דרשו גבי קללות דכתיב: "ועץ הארץ לא יתן פריו" - שלא יהיה העץ חונט את פירותיו וכו', והביאה רש"י שם. והכרח דברי רז"ל, כמו שכתב הרא"ם שם, דמיתורא ד"השדה" הוא דקא דייקי לה, דהוי ליה למכתב: 'והעץ יתן פריו', כמו 'היש בה עץ אם אין'<sup>8</sup>, "והשענו תחת העץ"<sup>9</sup>, "כל עצך ופרי אדמתך"<sup>10</sup>, "לא תשחית את עצה"<sup>11</sup>, מה תלמוד לומר "ועץ השדה" - לומר לך, אפילו העצים שבשדות שאינן אלא אילני סרק שנוטעים אותם שם לצל בעלמא, דאילו לפירות לא היו נוטעים אותם אלא בפרדסים ובכרמים ובגנות, אפילו אלו עתידים לעשות פירות, וכל שכן שאר האילנות העושים פירות. והראיה על זה הפירוש, שהרי גבי קללות כתיב: "ועץ הארץ" במקום "ועץ השדה" - לומר, שאפילו עץ הארץ שמדרכו לעשות פירות, לא יתן פריו וכל שכן עץ השדה שאין זה מדרכו, ע"כ וכן כתב הרב 'קרבן אהרן' שם בפירושו.

ומעתה אזדא לה קושיית הגאון 'כתנות אור' הנזכרת, דלפי פירושו דמתיבת "פריו" קא דייקי לה הוקשה לו מה שהוקשה, ולא זכר שר פירוש הגאון הרא"ם ז"ל הנזכר<sup>12</sup>.

כשישראל עושים את רצון ה' הארץ מגדלת פירות משובחים

מיתורא ד"השדה" למדו שעתידין עצי סרק לגדל פירות



3. כתובות קיב, א. 4. תהלים קז, לד. 5. ויקרא כו, ג-ד - "אם בְּחַקְתִּי תִלְכּוּ וְאֵת מִצּוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבֹלָה וְעֵץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָּו". 6. שם פס' יד-כ - "וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תִעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה: וְתִם לְרִיק כְּחָכְמְכֶם וְלֹא תִתְּנוּ אֶרְצְכֶם אֶת יְבֹלָה וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פְּרִיָּו". 7. בחקתי פרשה א, א. 8. במדבר יג, כ. 9. בראשית יח, ד. 10. דברים כח, מב. 11. שם כ, יט. 12. עיין בסוף הסימן תירוץ נוסף לקושיית הכתנות אור. 13. קיב, ב. 14. יואל ב, כב.

מה נלמד  
מהכתוב  
"ועץ הארץ  
לא יתן  
פריו"

ועיין עוד להגאון 'גור אריה' פרשת בחוקותי, שכתב על דברי רש"י: מדולא הוי ליה למכתב רק 'והעץ יתן פריו', דעץ פרי לא נקרא על שם השדה, שאינו בטל אל השדה, אבל באילן סרק איירי שהוא בטל אצל השדה וכשדה דמיא.

והרא"ם פירש, דדייק מדכתיב כאן "ועץ השדה" ולקמן בקללה כתיב: "ועץ הארץ לא יתן פריו", אלא כאן איירי באילני סרק שאינם עצי גן, הנקראים עץ השדה, שאפילו זה יתן פריו, ולקמן כתיב: "ועץ הארץ לא יתן פריו", שאפילו עצי גן לא יתן פריו. ואין זה כן, דהא רש"י ז"ל דריש לקמן דרשא אחרת ממילת "הארץ", ע"כ.

וכזה ראיתי להרה"ג מוהר"ש אלגאזי ז"ל, והביא דברי קודשו הרב 'מלאכת הקודש' פרשת בחוקותי, שהקשה על מה שכתב הרא"ם ז"ל, שכתב על דברי רש"י ז"ל לקמן ד"ה "ועץ הארץ" - אפילו מן הארץ יהיה לקוי, וכתב עליו הגאון הרא"ם שההכרח הוא, דאם לא כן הוזה ליה למימר והעץ יתן פריו, אבל "הארץ" למה לי. והקשה עליו הרב הגאון מוהר"ש אלגאזי ז"ל, וזה לשונו: וצריך עיון מנא לן הך דרשא, אימא ד"הארץ" נכתב לומר שאפילו אילני מאכל שדרכם לעשות פירות לא יתנו פירות. וכן כתב הרא"ם בעצמו בפסוק: "ועץ השדה", וזה לשונו: והראיה על זה הפירוש שהרי גם גבי קללה כתיב "ועץ הארץ" במקום "ועץ השדה", לומר שאפילו עץ הארץ שדרכו לעשות פירות לא יתן פריו וכל שכן עץ השדה, ע"כ. ואם כן מנא לן לתורת כהנים הך דרשא דאפילו מן הארץ יהיה לקוי, הא איצטריכא מילת "הארץ", דאי לא נאמרה אלא אמר 'והעץ', הוזה אמניא תפסת מועט תפסת, דדוקא העץ שאין דרכו לעשות פירות לפי שעושה בזמן ברכה, בזמן קללה לא יעשה, אבל אילן שדרכו לעשות פירות - יעשה פירות אף בזמן שישראל רעים ולא ישתנה הטבע, ע"כ.

וראיתי להרב 'מלאכת הקודש' שתירץ בזה, וזה לשונו בקיצור: דכיון שאמר<sup>15</sup>: "ושברתי וגו' ואת ארצכם כנחושה" ממילא שעץ הארץ לא יתן פריו כיון שאין גשמים יורדים, והא ודאי דלהאי קללה לא אצטרך, אלא ודאי דזו קללה אחרת, דאף בזמן בצורת ורעב בזמן החורף הארץ לחה ומי שזורע בה יצמח קצת, מכל מקום מקלל אותם שלא תתן ארצם את יבולה וכו' והעץ אפילו מן הארץ יהיה לקוי, שלא יחניט פירותיו בשעת הנטה. ועל פי הדברים מיתרצא קושיית מהר"ש אלגאזי, דמוכרח לומר דזו קללה אחרת שאפילו מן הארץ יהיה לקוי, ע"כ.

ואנכי לא ידעתי ולא זכיתי להבין, דהתינח בלשון רש"י יכול לפרש כמו שכתבתי, אבל הקושיא שהקשה מדברי הרא"ם שהוא עצמו כתב דקרא ד"ועץ הארץ" לומר שאפילו

עץ הארץ לא יתן פרי, וקחזינן שנדרש לדרשא אחרית, מה תירץ הרב לזה. גם בתירוצו הב' והג' שם ותכלית כוונתו הוא דהאי "והארץ" קרא יתירא, יעו"ש באורך, עם כל זה יקשה כמו שכתבתי.

וראיתי להרב הגאון 'עץ החיים' פרשת בחוקותי, שהביא דברי הרא"ם שהכרח של רש"י הוא, דאם לא כן "השדה" למה לי: ונראה לומר דמדשינה בקללות "ועץ הארץ לא יתן פריו" ופה אמר "ועץ השדה", לדרוש גם אילני סרק יתנו פרי כמו שיהיה לעתיד, מה שאין כן בקללה אמר שגם עץ הארץ שמנהגם להוציא פרי לא יוציאו פריים הנהוג, ע"כ. ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דמה חידש על דברי הרא"ם הנזכר, שהרי הרא"ם עצמו זוהי ראיתו על פירושו כמו שהבאתי לעיל וכמו שכתב הגאון 'גור אריה' לעיל.

עוד ראיתי להרה"ג הנזכר שכתב על דברי רש"י, שכתב ועתידין לעשות פירות, דהוקשה לו דהוזה לי למימר 'יתן פרי', דתיבת "פריו" מורה פריו הידוע, והיכן מציינו שאילני סרק הוציאו פרי לומר פריו בכינוי - משום הכי סיים: עתידים לעשות פרי לעתיד, ואתי שפיר תיבת "פריו" דעתיד לבוא יתנהו עכשיו, ע"כ.

ועיין במדרש רבה פרשה ה'<sup>16</sup> בפסוק<sup>17</sup>: "ותוצא הארץ דשא", וזה לשונו: רבי פנחס אמר: אף הוסיפה על הציווי סמכה לעשות רצון בוראה, "עץ עושה פרי" - אפילו אילני סרק עשו פירות, יעו"ש. ואם כן, אפשר לזה נקט "פריו", פירושו, פריו שעשתה בזמן אדם הראשון, וכאשר תרגמה הרב 'שנות חיים' דף קמ"ב, שהקשה על דברי רש"י, דהיה לומר ועץ השדה יתן פרי. ותירץ עם הבראשית רבה הנזכר, וזה לשונו: וזהו שאמר: "ועץ השדה", דהיינו אילני סרק, "יתן פריו", שהיו נותנים מקדמת דנא כשנברא העולם ו"אין חדש תחת השמש"<sup>18</sup>, עכ"ל.

ומדבריו נראה, שדבר שהיה מקדמת דנא לא שייך בו 'אין כל חדש'. וכן כתב הרב 'קרבן אהרן' פרשת בחוקותי אהיה שכתבה הברייתא<sup>19</sup>: "ונתנה הארץ יבולה" - מנין שהארץ עתידה להיות נזרעת ועושה פירות בן יומה - תלמוד לומר<sup>20</sup>: "זכר עשה לנפלאותיו", ע"כ. וכתב הרב שם: כלומר, שמה שעשה האל ית' בימי אדם הראשון הוא זכר והוראה למה שיעשה לעתיד לבוא מן הנפלאות כדי שיאמינו לקול האותות אחר ש'אין חדש תחת השמש', שמה שיהיה כבר הוא, אם כן כשם שהוציאה פירות בימי אדם הראשון ביום שנורעה כן עתידה לעשות, ע"כ.

וראיתי להרב 'בתי כנסיות' חלק בית האסופים דף כ"ג, שכתב על דברי רש"י שכתב: עתידין אילני סרק לעשות פירות, דהוקשה לו לרש"י ז"ל דהא 'אין כל חדש תחת

ביאור  
תיבת  
"פריו" -  
פרי הידוע

דבר שהיה  
בימי  
בראשית  
האם נאמר  
בו 'אין  
חדש תחת  
השמש'



15. ויקרא כו, ט-כ - ו'יִשְׁבְּרְתִי אֶת עֲצֵכֶם וְנִתְּתִי אֶת שְׁמֵיכֶם בְּפָנָי וְאֶת אֲרָצְכֶם בְּנַחֲשֵׁה: וְתִם לְרִיק פָּתַכֶם וְלֹא תִתְּנוּ אֲרָצְכֶם אֶת יְבוּלָהּ וְעֵץ הָאָרֶץ לֹא יִתֵּן פְּרִיּוֹ". 16. בראשית רבה פרשה ה, ט. 17. בראשית א, יב. 18. קהלת א, ט. 19. ספרא בחוקותי פרשה א, א. 20. תהלים קי"ד, ד.

השמש', ואם כן איך יתקיים קרא "ועץ השדה יתן פריו" - אפילו אילני סרק. לזה השיב שעתידין לעשות פרי, דכיון דעתידין ומתחילה כך עלה במחשבה דיעשו פרי לעתיד, לא הוי חידוש מה שיקדים זמנו, ע"כ.

ונראה דלא זכר ש"ר לשון הבראשית רבה הנזכר. ואם נאמר שדעתו ז"ל חולק בזה, וסובר דאפילו דבר שהיה בששת ימי בראשית שייך בו 'אין כל חדש' - זה אינו, דהשתא, ומה בדבר שיהיה לעתיד ורק במחשבה עלה, עם כל זה סובר הרב דלא הוי חידוש במה שיקדים זמנו, וכל שכן מה שהיה.

וראיתי להרה"ג 'קרא דשכבי' דף ר"ך, שהביא דברי הרב 'קרבן אהרן' וכתב עליו: וראיה לדבר, שאין מה שעשה בימי אדם הראשון מועיל לשלא יהיה 'חדש תחת השמש', דאמרינן בפרק ב' דשבת<sup>21</sup>: יתיב רבן גמליאל וקא דריש - עתידין אילנות שמוציאין פירות בכל יום, שנאמר<sup>22</sup>: "ונשא ענף ועשה פרי" - מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום. לגלג עליו אותו תלמיד: "אין כל חדש תחת השמש". אמר ליה: בא ואראך דוגמתו בעולם הזה, נפק אחוי ליה צלף וכו'. והשתא, אם איתא, מה לו לטרוח להראות לו צלף, תיפוק ליה מן הכתוב<sup>23</sup>: "תדשא הארץ דשא" וכו' - שהיו פירות בני יומן, אלא ודאי דאין מספיק הכתוב לזה, דמה שהיה בימי אדם הראשון שנפסק מיד לא הוי זכר לשלא יחשב 'חדש תחת השמש', אלא דווקא שנשאר כן לעולם, דהיינו הצלף שהוא בעולם עד לעתיד לבוא. וזהו כוונת התורת כהנים שאמר: "זכר עשה לנפלאותיו" - דהיינו הצלף, ע"כ דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה שותיה דמר לא ידענא, דהא אותו תלמיד מלגלג הוה, ורבן גמליאל השיב לו על דרך "ענה כסיל כאלותו"<sup>24</sup>, כמו שאמר הש"ס להדיא, ואם כן מה היה יכול להביא מקרא ד"תדשא הארץ דשא", דהיה יכול ללגלג גם על זה, דאטו מי מפורש בכתוב שבו ביום שנזרעת עושה פירות. ולזה ענה אותו כאלותו והראה לו בחוש הראות דוגמתו להשתיקו מלגלוגו. ועיין במה שכתב 'הכותב' ב'עין יעקב' ומשמם באר"ה.

ועיין עוד להרב<sup>25</sup> שם, שהקשה על מה שפירש הרא"ם: "ונתנה הארץ יבולה" - הוא כמו שאמרו בתורת כהנים שתתן פירות ביומן כימי אדם הראשון. ופירש הרב 'קרבן אהרן' דדייק לה מדלא היה צריך לומר "יבולה" בכינוי אלא הוה ליה למימר יבול, ומדקאמר "יבולה" משמע הכא שתתן יבולה כימי אדם הראשון - וקשה, דאם כן גבי "ולא תתן ארצכם את יבולה" הוא שלא תתן פירות בני יומן,

ביאור תיבת "יבולה" בברכות ובקללות

ומאי קללה היא זו.

ותירץ על פי מה שאמרו בשבת פרק רבי אלעזר<sup>26</sup>: אמר רב חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המתעצל בהספרו של חכם - אינו מאריך ימים מידה כנגד מידה, שנאמר<sup>27</sup>: "בסאסאה בשלחה תריבנה". איתיביה רבי חייה בר אבא לרבי יוחנן: "ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע"<sup>28</sup>. אמר לו: ימים האריכו, שנים לא האריכו. אלא מעתה "למען ירבו ימיכם וימי בניכם"<sup>29</sup> ימים ולא שנים - ברכה שאני:

הרי דכל דבר מתפרש לפי העניין, גבי "למען ירבו ימיכם" דמיירי בברכה - מתפרש ימים ושנים, וגבי "אשר האריכו ימים אחרי יהושע" דלא מיירי בברכה - מתפרש ימים ולא שנים. ולכן מילת "יבולה" שיש לה ב' משמעויות - חד לטיבותא, דהיינו בני יומן, וחד לגרעותא, דהיינו מה שאתה מוביל לה בשעת הזרע, מתפרש כל אחד לפי העניין. גבי "ולא תתן ארצכם את יבולה" דהוי מידת פורענות - מתפרש לגרעותא, דהיינו מה שאתה מוביל לה, וגבי "ונתנה הארץ יבולה" דהוי מידה טובה - מתפרש למועילותא, דהיינו בני יומן, יעו"ש.

ועל דרך זה יתורץ קושיית הגאון 'כתנות אור' דלעיל, שאפילו לפי פירושו ד"מפריו" מפיק לה, עם כל זה לא קשה, דשאני ברכה מקללה וכל אחד לפי עניינו. ו"פריו" דגבי קללה יפורש כמו שפירש רש"י שם, ו"פריו" דגבי ברכה יפורש אפילו אילני סרק, ודו"ק.

## שצ"ד

א"י. כתב רש"י ז"ל<sup>1</sup> בפרשת תולדות בפסוק<sup>2</sup>: "ויגדל האיש עד כי גדל מאד" - שהיו אומרים: זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך, ע"כ. וכתב על זה הרב הקדוש של"ה פרשת תולדות, וזה לשונו: קשה, היאך אפשר דבר זה שאבימלך לא יש לו כפי מה ששווה הזבל. עוד יש קושיא במה שפירשו ז"ל<sup>3</sup> בפסוק<sup>4</sup>: "הוא ענה אשר מצא את הימים" - שהוא פסול והביא פסולים לעולם דהיינו פרדות, שמע מינה דלא היו פרדים בעולם עד ימי ענה.

והעניין, שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה<sup>5</sup>. וטעם הליצנות מצד עשיו שיצא ממנה שהיה צד נשים מתחת בעליהן<sup>6</sup>, ועל כן אמרו כי גם אביו מתולדה כזו ח"ו מאחר שכנו הגדול הוא איש כזה שצד נשים מתחת בעליהן.

והנה יצחק אבינו ע"ה נתקדש בקדושת א"י, כי נאסר לו לילך מא"י לחו"ל ונתברך במאוד בא"י וכו', ובעשיו כתיב<sup>8</sup>: "וילך אל ארץ", כי א"י מקיאה ענייני עריות כמו שאמרו רז"ל<sup>9</sup>. ויצחק, אדרבה, נתדבק בקדושת הארץ והיה אסור

כל דבר מתפרש לפי העניין

זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך

ברכת ה' את יצחק בארץ במאוד מאד פרסמה את קדושתו



21. ל, ב. 22. יחזקאל יז, כג. 23. בראשית א, יא. 24. משלי כו, ה. 25. הרה"ג 'קרא דשכבי'. 26. שבת קה, ב. 27. ישעיה כז, ת. 28. שופטים ב, ז. 29. דברים יא, כא. **שצד** | 1. מקור דבריו בבראשית רבה פרשה סד, ז. 2. בראשית כו, יג. 3. פסחים נד, א. 4. בראשית לו, כד - "הוא ענה אֶשְׂר מִצָּא אֶת הַיָּמִים בְּמִדְבָּר לְצַבְעוֹן אֲבִיו". 5. "ב"מ פז, א. 6. בראשית רבה פרשה סה, א. 7. בראשית רבה פרשה סג, ג - "גור בארץ הזאת" - א"ר הושעיה: את עולה תמימה, מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים היא נפסלת אף את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת". 8. בראשית לו, ו. 9. ספרא קדושים פרשה יא, יד. וברמב"ן ויקרא יח, כה - "הנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים



יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק, ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפרן ארם" וגו'. והוא על דרך שכתב שם רש"י, שעל ידי שכתב הכתוב "יצחק בן אברהם" הווקק לומר "אברהם הוליד את יצחק", לפי שהיו ליצני הדור וכו', מה עשה הקב"ה - צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם וכו'. וזה שאמר כאן יצחק בן אברהם היה, שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק, ע"כ. זה אומרו: "ואלה תולדות יצחק בן אברהם", היפך דעת הליצנים, שהרי "אברהם הוליד את יצחק" שהוא דומה לו.

ועוד ראייה אחרת: "ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפרן ארם לו לאשה", ולא הלך הוא אחריה כדרך כל הארץ, מפני שהוא עולה תמימה ולזה נאסרה לו חו"ל, וזה מורה שהוא זרע קודש קודשים.

ומה שהקשה ממה שאמרו חז"ל: "הוא ענה" וכו', עיין מה שתירץ בזה הרב החזקוני, דהמונה שהוא הרכיב המור על כוסיא, אבל קודם היו פרדות על ידי עצמן של בהמות ולא על ידי אחרים, יעו"ש וכמו כן להרב 'עמק יהושע' פרשת וישלח ומשם באר"ה.

לצאת חוצה מפני קדושתו. וזה הדבר הראה הקב"ה לכל העולם כמה שהשפיע על יצחק בא"י וברכו במאוד מאוד, ובודאי הוא מצד קדושתו.

ולא זו שהוא קודש, אלא נתברך בחולין שלו על טהרת הקודש, ונמצאו לו פרדות בידי שמים ולא נולדו במזורות כמו בימי ענה שנולדו בידי אדם, דהיינו במזורות, שהיו מרכיבין סוס בהמור, אבל בימי יצחק הזמין הקב"ה לו בריות פרדות שהיו דומין לסוס והמור והיו בלי הרכבה. זה מורה, שאף מה שראוי לפי הטבע להיות בו ממזרות, היה אצלו בלי ממזרות, ואם בהמתו כך, צדיק עצמו לא כל שכן. על זה בא הרמז: "כי גדל מאוד", כלומר, שהליצנים ראו עניינים שהוא זרע קודש ונתגדל מאוד בעיניהם. והיו אומרים: זבל פרדותיו של יצחק מורים יותר קדושתו שהוא זרע קודש, ממה שמורה כסף וזהב של אבימלך, שרוצה לומר, שנתן אבימלך אלף כסף להיות כסות עיניים ואת כל ונוכחות<sup>10</sup>, ועל זה לא סמכו כל כך כמו שסמכו על עיני הפרדות, וגדול מאוד בעיניהם גם ביחוס, ע"כ תורף דברי קודשו.

ועיין עוד כיוצא בזה להרב 'שתי ידות' פרשת חיי שרה, שפירש במאמרם ז"ל<sup>11</sup> על פסוק<sup>12</sup>: "ויען לבן ובתואל ויאמרו מה יצא הדבר" - ר' יהושע בר נחמיה בשם ר' חנינא בר יצחק אמר: מהר המוריה יצא, דהכוונה דאמרינן בקידושין<sup>13</sup>: האיך מקדש בו ובשלוהו. ומקשה בגמרא: השתא בשלוהו מקדש, בו מבעיא. ותירצו: מצווה בו יותר מבשלוהו.

אם כן נראה שח"ו אברהם אבינו ע"ה עשה נגד הדין, ששלח שליח ולא רצה שילך יצחק. גם לבן ובתואל שלחו רבקה שתלך אחר המקדש שלא כדרך הארץ שבעל אביה מחזר על אבידתו<sup>14</sup>, אם כן מהיכן יצאה גזירה חדשה זו להיות נגד הטבע ונגד התורה. ולזה בא ר' יהושע ואמר: מהר המוריה יצא, בוכות שפשט יצחק צוארו על גבי המזבח על הר המוריה ונתקדש שם במקום הקדוש ונעשה עולה תמימה, ועולה נפסלת ביוצא ולא היה אפשר שיצחק בעצמו יקדש וילך אחריה וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

והנה גם מזה היה להם לדון הליצנים שבאותו הדור האומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי נאסרה לו יציאת א"י, וזה מורה יותר קדושתו שהוא זרע קודש, ושלוהו הוצרך לשלוח אחר רבקה שלא כדין תורה ולא כפי הטבע, כמו שהזכרתי.

ועל פי זה אפשר שזהו כוונת הכתוב<sup>15</sup>: "ואלה תולדות

זבל פרדות יצחק מורה על קדושתו יותר מהכסף שנתן לו אבימלך

האיסור של יצחק לצאת מא"י מורה על קדושתו

[ודרך הילוכי ראיתי להרא"ש בספר 'הלכות קטנות' הלכות כלאים, אהא דתנן<sup>16</sup>: והיושב בקרון סופג את הארבעים, ור' מאיר פוטר, כתב וזה לשונו: בפרק קמא דבבא מציעא דף ח'17 קאמר: שמואל קמפיך למתניתין ותני, וחכמים פוטרין, משום דשמואל סבר דרכוב לא קני, וכל שכן יושב. ולהכי מפיק, דתיקן מילתיה כחכמים. ור"י ז"ל פסק כשמואל, דלא אשכחן אמורא דפליג עליה. ואף על גב דפריק ליה טובא, הא שני לכולהו. ומתני' דהיו שניים רוכבים על גבי בהמה, מוקי לה שמואל במנהיג ברגליו.

והאלפס ז"ל לא הביא דברי שמואל כלל, אלא הביא המשנה כצורתה, משמע דליתא להך דשמואל משום דפריק ליה טובא. ואף על גב דשנינהו, נראה לו לרב אלפס ז"ל דשנויי דחיקי נינהו. ורכוב קני, ולא מפכינן למתני', והיושב בקרון לוקה משום דאזלי מחמתיה, משום דלא גרע ממנהיג בקול דלוקה, משום דבדבוריה קעביד מעשה, יעו"ש. וכן פסק רבינו הטור ביו"ד סימן רצ"ז, וזה לשונו: שני מינים הקשורים בקרון ומוליכים אותו, היושב עליו, פסק ר"י שאינו לוקה, ורב אלפס כתב שהוא לוקה, וכן הוא מסקנת אדוני אבי הרא"ש ז"ל, יעו"ש.

כי מן הבאר תמהני למה שראיתי להרב 'מגדנות נתן' בשיטתו, פרק קמא דמציעא, שהביא דברי הרא"ש ז"ל שם, וכתב: ולפי פסק זה של הרב ז"ל, היושב בקרון שמנהיגין אותו כלאים פטור

האם דעת הרא"ש להתיר או לאסור



עריות, ע"ש<sup>10</sup>. בראשית כ, טז - 'וילשרה אמר הנה נתתי אֶלְךָ כֶּסֶף לְאַחִיךָ הֲנֵה הוּא לְךָ כֶּסֶף עֵינִים לְכָל אֲשֶׁר אֶתֶּף וְאֵת כָּל וְנִכְחַת'. רש"י: "ולשרה אמר" - אבימלך, לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה, נתתי ממון לאחריך שאמרת עליו אחי הוא, הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים: 'לכל אשר אתך' - יכסו עיניהם שלא יקלוק, שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה, עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסך, וידעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: 'ואת כל' - ועם כל באי העולם: 'ונכחת' - יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו".<sup>11</sup> בראשית רבה פרשה ס, י. <sup>12</sup>. בראשית כד, נ. <sup>13</sup>. מא, א. <sup>14</sup>. קידושין ב, ב. <sup>15</sup>. בראשית כה, יט-כ. <sup>16</sup>. כלאים פ"ח מ"ג. <sup>17</sup>. עמוד ב.

על סרכין תלתא, מהרי"ל והרדב"ז והכנסת הגדולה, דכאשר ירדוף הקורא לדבריהם דרבנן, סבור מינה דחדשות יגידו למו, והרי הא מילתא תלייא באשלי רברבי, כי המלכים נועדו על רזא דנא, רבותינו התוס' בריש חגיגה<sup>20</sup> ד"ה 'לישא שפחה', דהביאו סוגיא חולין דף ע"ט<sup>21</sup>, וכתבו דלא קפיד קרא אלא בכלאים דשני מינים, ומטעם דשרי בהרבעה שרי גם לרכוב על הפרדה וכו', עיי"ש, עין רואה דהתוס' שרו מכח סוגיית חולין הנזכרת וכו', יעו"ש.

**והנה** מה שהעיר על מהרי"ל ז"ל, הוא מפני שנמשך אחר לשון ה'כנסת הגדולה' שהביא דברי מהרי"ל בקיצור. האמנם עין רואה במהרי"ל דף קי"ד שכתב, וזה לשונו: מותר לישראל לרכוב על הפרדה ואין בה איסור כלאים, וכן מסיק בגמרא, וכן אמר מהר"ש, דהא שלמה המלך רכב עליה, יעו"ש. הרי עיקר ראית מהרי"ל הוא מכח דמסיק בגמרא, ובודאי שכונתו היא על סוגיא חולין הנזכרת, שממנה הביאו התוס' ראייה.

**עוד** ראיתי להרב גאון עוזנו ז"ל שהקשה על מהרי"ל, דהא ילפותא משלמה פריך לה בירושלמי לאיסי, ומשני: בריה מששת ימי בראשית היתה, יעו"ש.

**ועיין** להגאון התשב"ץ חלק ב' סימן ד', שהביא דברי התוס' דחגיגה הנזכרים בהרחבה, וזה לשונו: דבחינו עבד וחציו בן חורין איכא ודאי צד עבדות וצד חירות, אבל בפרדה הבאה מסוס וחמור, ליכא צד סוס וצד חמור, שהזרע נתבלבל ונעשית ברייה בפני עצמה משניהם. ומטעם זה אנו משתמשים בפרדות, אף על גב דבירושלמי<sup>22</sup> ובספרי קאסר איסי בן עקיבא מקל וחומר - ומה בגדים שמתרים ללבוש זה על גב זה, בגד צמר על סדין של פשתים - אסורים בתערובת, סוס וחמור, שאסורים להנהיג זה על גב זה - אינו דין שיהיו אסורים בתערובת. ומטעם זה מפרך האי קל וחומר, שתערובת הבגדים כל אחד עומד לעצמו, ותערובת בהמה היא ברייה בפני עצמה. וכבר הקשו בירושלמי מדכתבי<sup>23</sup>: "וירכבו איש על פרדו וינוסו", ופריקו: אין למדין מן המלכות, כלומר, שלא עשו כן ברצון חכמים. ובתוספתא<sup>24</sup> הקשו מדכתבי<sup>25</sup>: "והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר ליי", ופריקו: אין למדין מן התקוע. ופירש הרשב"א ז"ל בתשובה<sup>26</sup>, שהוא היה תוקע עצמו בדבר הלכה, כי כן פירשו החכמים ז"ל: תוקע עצמו בדבר הלכה - מאן דאית ליה רבה במתא ולא אתי למשאל מיניה, כדאיתא ביבמות<sup>27</sup>, וגם הוא לא שאל לחכמים, ושלא כרצונם עשה, וכבר הקשו שם, שהרי לא נמצא עליו רק בדבר אוריה החתי. ויש אומרים שם ברייה היא. ונראה שפירושו מה שכתבנו, אלא שלשון הירושלמי הוא 'ברייה נעשת מששת ימי בראשית', ויש ליישבו על זאת הכוונה, לפום מאי דאמרין דבין השמשות נבראו הפרדים, זהו מה שנשאו ונתנו בזה בירושלמי. ולפום גמרין שרי מהאי טעמא, יעו"ש, [ע"כ לשון התשב"ץ]

ונראה ברור שגירסא אחרת היתה לו להגאון התשב"ץ בהירושלמי

וכו', וזהו טעם ההיתר שנוהגים לרכוב בעגלה שמושכין אותה סוסים ופרדים וכו', דאפשר דסמכי אהרא"ש ז"ל דפסק דרכוב לא קני, וכדמפיק שמואל למתני' וחכמים פוטרים ליושב בקרון וכו'. ואף על גב דלא אמר וחכמים פוטרים, יש לומר דאין הכי נמי דמתירין, אלא דנקט פוטרין משום דקתני ר' מאיר חייב, אגב חייב נקט פוטריים וכו'. דלדעת הרא"ש ז"ל אף דסבר דגם טמא בטמא אסור מן התורה, מכל מקום מתיר ליושב בקרון, משום דסבר דרכוב לא קני, זהו מה שנראה לי ליישב המנהג, יעו"ש. וכן כתב הרב עוד בספר 'חיים וחסד' להרב 'משכנות הרועים' במערתא דדייני דף מ"ד (דידוע דאותו דרוש הוא מהרב 'מגדנות נתן' כאשר יראה המעיין בתחילת הדרוש, יעו"ש).

ואחר המחילה רבה נראה דאשתמיט ליה דברי הרא"ש ז"ל הנזכרים ודברי רבינו הטור הנזכרים, שכתב להדיא בדעת הרא"ש שלוקה. והגם שמרן ה'בית יוסף' כתב שם על דברי רבינו הטור, שמה שכתב 'וכן הוא מסקנת אדוני אבי הרא"ש ז"ל', אף על פי שהרא"ש כתב שתי הסברות ולא הכריע ביניהם, משמע לרבינו שהוא סובר כדעת הרי"ף, מאחר שהביא דבריו באחרונה. אבל אין זה הכרע, ואדרבא פרק קמא דמציעא פסק כשמואל, דרכוב לא קני, ואם כן כל שכן לגבי כלאים דלא ילקה, יעו"ש. מכל מקום גם שאינו הכרע, עם כל זה הרי רבינו הטור כתב להדיא, שדעת אביו הרא"ש ז"ל שלוקה.

וכבר בא הגאון ה'דרישה' שם ויישב, שלא על חינום האריך הרא"ש בסיוס לשונו וכתב: 'והיושב בקרון לוקה משום דאזלא מחמתיה, משום דלא גרע ממנהיג בקול דלוקה, משום דכדיבוריה קעביד מעשה'. ובא ללמדנו בזה, דדעתו נוטה להכריע שאפילו לר"י דפסק רכוב לא קני, הני מילי בקנין ממון, אבל בהנהגת כלאים נראה לפרש דחייב, כיון דאזלא מחמתיה, ולא גרע ממנהיגה בקול. ומשום הכי נמי כתב רבינו בפשיטות בשם אביו הרא"ש, דסבירא ליה דלוקה כדעת הרי"ף, ולא כר"י דסבירא ליה דדין רכוב דממון ודכלאים הן שוין, וכמשמעות הסוגיא דפרק קמא דבבא מציעא, יעו"ש. וכן תירץ הגאון ב"ח בפשיטות, דודאי לענין ממון סבירא ליה להרא"ש דדינא הכי הוא, דלא קנה, אבל לענין כלאים, דאיסורא הוא, חשש לחומרא, יעו"ש. וכמו כן להגאון 'מעדני יום טוב' שם, שהביא קושית מרן ה"ב" על הטור, ותמה עליו, שלמה לא הקשה מרן על הטור עצמו, שפסק בטור חו"מ סימן קצ"ז דרכוב לא קני, יעו"ש. ועל כרחק לומר דשאני ממונא מאיסורא, כמו שתירצו הגאונים הנזכרים לעיל.

**וראיתי** להרב גאון עוזנו ב'ברכי יוסף' יו"ד סימן רצ"ד<sup>18</sup>, שהביא דברי הרדב"ז בתשובה<sup>19</sup>, דמותר לרכוב על הפרדה. ואף דאיכא בירושלמי שאסור לרכוב בפרדה מקל וחומר, לא קיימא לן הכי וכו'. והרב הכנסת הגדולה' בסימן זה, מייתי דברי הרדב"ז, וכתב עלה: גם מהרי"ל בדורותיו כתב דמותר לרכוב על הפרדה ואין בה איסור כלאים, דהא שלמה המלך רכב על הפרדה. ויש להעיר

האם הרכוב על פרידה עובר משום כלאי בהמה



18. שני ס"ק יג. 19. ח"ד סימן כג. 20. ב. ב. 21. עמוד א. 22. כלאים פ"ח ה"ב. 23. שמ"ב יג, כט. 24. כלאים פ"ה ה"ד. 25. מ"א א, לג. 26. ח"א סי' תצא. 27. קט, ב.

דאין חוששין לזרע האב. ואם כן כיון שרבותינו בעלי התוספות הביאו ראיה להתיר רכיבת הפרדה עצמה, מה להם להביא ראיה מהיתר הנהגת שני פרדות, שאפשר משם למד ר' אבא לנידונו.

**עוד** ראיתי להרב ז"ל שם שהקשה מההיא סוגיא דאמר ליה ר' אבא לשמעיה וכו' על פסק הרא"ש ז"ל פרק קמא דבבא מציעא, כמאן דמפיק ותני וחכמים פוטרים את היושב בקרון וכו', דאם כן ר' אבא למה ליה לעיוני אי דמיין להרדי או לא. ולכאורה סוגיא זו היא תיובתא, אם לא שנאמר דהרא"ש ז"ל מפרש דר' אבא הוה חייש לאיסורא דכלאים משום שמעיה שהיה מנהיגו וכו'.

**וכבר** נתבאר שדעת הרא"ש הוא להיפך. ואם תאמר, סוף סוף תקשה לסברת ר"י - כבר נתבאר בדברי הטור שאינו לוקה, ומשמע דאיסורא איכא (ועיין למוה"ר הגדול איש ירושלים ת"ו בספר נדיב לב' חלק ב' סימן ס"ג).

**עוד** ראיתי להרב 'מגדנות נתן' שם, שהקשה על דברי התוס', דאמאי לא ילפינן לאיסור מקל וחומר דירושלמי. ותירץ על פי מה שכתב רש"י ז"ל בחולין שם, ד"ה מהו דתימא אתי סוס וכו' קמ"ל דהאי מבלבל זרעיה, ומינא באפי נפשה. אם כן איכא למפרך שאני פרדה דמבלבל זרעיה, ואינו ניכר של כל צד ומינא באפי נפשא הוא ושרי, יעו"ש. ואחר המחילה רבה לא היה צריך לזה, דזהו כוונת התוספות בעצמם, שכתבו דהתם לא קפיד קרא אלא בכלאים דתרי מיני, והא ליכא. שהכוונה שבפרדה ליכא לא צד סוס ולא צד חמור, שהזרע נתבלבל, ומטעם זה מפרך קל וחומר דאיסי. וזהו שכתבו התוס': ומטעם דשרי הרבעה שרי גם לרכוב על הפרדה, ובתוספתא דמסכת כלאים תניא וכו', כלומר דעל פי מה שנתבאר מפרך קל וחומר, וכדתרגמא הגאון התשב"ץ הנזכר. והר"ן בחולין פרק אותו ואת בנו שם, שהביא קושית התוספות ומסיים: אף על גב דמסוס וחמור אתו, אין כאן צד סוס וצד חמור, אלא ברייה בפני עצמה היא שנעשית משניהם. ומהאי טעמא הוא דשרי להשתמש בפרדות עצמן, ואין אומרים משתמש הוא בסוס וחמור, וליתיה לדאיסי דאמר אין רוכבין על הפרדה מקל וחומר כדאיתא בספרי, יעו"ש.

**וראיתי** בירושלמי פרק ח' דכלאים הלכה ל"ג, דברי חכמים: כל מין פרדות אחד, ואלו הן הסימנים, אמר ר' יונה: כל שאזניו קטנות - אמו סוסא ואביו חמור, גדולות - אמו חמורה ואביו סוס. ר' מנא מפקד לאילין דרבי יהודה נשיאה: אין בעיתון מזבין, מולוון אתון זובנין ליה דאזניהון דקיקין, שאמו סוסא ואביו חמור, הלוכין מן האיש וכו'. ופירש שם הגאון מהר"א דברי חכמים דפליגי אדרבי יהודה וכו', אלו הן הסימנים שאמו סוס או חמור לר' יהודה, יעו"ש.

וראיתי בקיצור פסקי הרא"ש ז"ל בפרק אותו ואת בנו הלכה ב', וזה לשונו: פרדה שתבעה אין מרכיבין עליה לא סוס ולא חמור ולא פרד, שאינו כיוצא בה וכו', ומהיכן מכירין אותו - אם קולו עב ואזנו זונבו ארוכים, זהו בן חמור, ואם קולו צלול ואזנו זונבו

ובתוספתא, שלפי גרסתינו הא ד'ברייה מששת ימי בראשית היתה', הוא מדברי איסי, כי היכי דלא תקשי ליה משלמה. והגאון התשב"ץ הוא משה ש"ס דידן, שמותר לרכוב על הפרדה, עם ההיא דברייה מששת ימי בראשית היתה, שכולם כוונה אחת להם.

ואיך שיהיה על פי דברי הגאון התשב"ץ הנזכרים, יש לתרץ קושיית הרב גאון עוזנו על מהרי"ל דמר ניהו רבה סבירא ליה כהגאון התשב"ץ ז"ל. ומתחילה הביא ראיה מהגמרא שלנו דשרי רביעה, ומוכח דשרי גם לרכוב על הפרדה, ולזה סיים וכן אמר מהר"ש, דהא שלמה המלך רכב עליה, מהאי טעמא נמי, דברייה בפני עצמה היא, כמו שנתבאר.

**וראיתי** להרב 'מגדנות נתן' שם בספר 'חיים וחסד', אחר שהביא דברי הרדב"ז בתשובה, ודברי מהרי"ל וה'כנסת הגדולה', ודברי הרב גאון עוזנו ב'ברכי יוסף' שתמה על דבריהם כנזכר וכו', כתב על דבריהם, וזה לשונו: ופליאה דעת ממני על כל הני רבוותא ז"ל ראשונים ואת אחרונים, שנלאו למצוא הפתח כחה דהתירא, והוא מפורש יוצא בתלמודין, מעשה רב בפרק אותו ואת בנו<sup>28</sup>: אמר ליה ר' אבא לשמעיה וכו': אי מעיילת לי כודנייתא ברספק, עיין להני דמייין להרדי ועייל לי. ופירושו דמייין להרדי, היא כדאמר רב פפא שם: רברבן אודניה, וזוטרן גנובתיה. בר חמרא זוטרן אודניה ורברבן גנובתיה, בר סוסיא וכו'. הרי בא"ר לח"י רוא"י דהיכא דהו דמייין אהרדי ר' אבא היה רכיב על הפרדות, ולא חייש להא דירושלמי. וגם על התוספות קשה, שלא העלו על לשונם מעשה רב וכו'. ואפשר לתרץ דהתוס' ז"ל לא נעלם מהם זה, אלא דקא יהבי טעמא דשרי, והוא משום דכלאים לא קפיד קרא אלא אתרי מיני, יעו"ש.

**ולא** ידעתי מה כל החרדה, ואיך הפה יכולה לומר דרבנותינו בעלי התוספות נעלם מהם אותה סוגיא, אחר שמאותה סוגיא ממש דפרק אותו ואת בנו הביאו ראיה לדבריהם, וכתבו דמטעם דשריא הרבעה שרי לרכוב גם על הפרדה וכו', ושלזה תמה הרב גאון עוזנו על כל הני רבוותא שלא הוכיחו היתרא מסוגיא דחולין הנזכרת כמו שהוכיחו רבותינו בעלי התוס' ז"ל, ומאי עדיפותא דהאי מעשה דישיבת קרון בשני פרדות, הדומות לרכוב על הפרדה עצמה, שהכל הולך אל מקום אחד, מטעם דאין חוששין לזרע האב. ור' אבא סבר כר' יהודה, כמו שיראה המעיין בסוגיא. ואדרבא, נראה שמהיתר רכיבת הפרדה, משם נלמד להנהגת שני פרדות. הלא תראה להרדב"ז שם בתשובה סימן כ"ג שנשאל אם מותר להנהיג פרדה עם פרדה משום כלאים, או דילמא אסור וכו', והשיב שמותר להנהיגם יחד, ובלבד שתהיינה שתיהן בר סוסיא, או שתיהן בר חמורתא וכו'. וטעמא דמילתא, דאין חוששין לזרע האב אלא לזרע האם, שאם אין אתה אומר כן אפילו פרדה אחת תבעי לך אם מותר להנהיגה, דאתי צד חמור שבה ומשתמש בצד סוסיא, ואיכא משום כלאים, אלא ודאי לא חיישי להכי כלל, יעו"ש. אתה הראת לדעת דהיתר הנהגת שני פרדות אנו לומדים מכח היתר רכיבת הפרדה, משום

האם יש ראיה מהבבלי להתיר רכיבה על פרידה

סימנים המורים ממי נולדה כל פרידה



לא אחטא לך", אם כן מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ותפילתי על חיכי תשוב: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך", שתלמדני תורה, ואז "בשפתי ספרתי כל משפטי פיך", "כל" דייקא, שיעלה אלי כאילו קיימתי כל המצוות. ואל זה פירש עליון למעלה כוונת הכתוב<sup>36</sup>: "שש אנכי על אמרתך", שהיא התורה שאני לומד בה, "כמוצא שלל רב", שקיימתי כל התרי"ג מצוות, ע"כ דברי קודשו, ודברי פי חכם חן.

**ועיין** להרב החסיד בעל 'דרך פקודיך' בהקדמה כמה תקנות בעניין זה, ובכלל כתב, שקיבלתי שישתדל מאוד בקיום המצוות הראשונה והאחרונה שבתורה, דהיינו הראשונה היא מצוות פרייה ורבייה בקדושה, והאחרונה היא כתיבת ספר תורה, דמקובל הדבר ביד חכמי ישראל, ביש לאדם איזה מניעה בלימוד איזה ספר לגמרי, על כן מצד ההכרח הוא רק מתחיל ומסיים, יוחשב לפני הבורא כאילו למד הכל. על כן המנהג הנהוג בכל תפוצות ישראל בליל מתן תורתנו להתחיל ולסיים מכל ספרי התנ"ך, ומשיתא סדרי משנה, בכדי שיוחשב לפני הקב"ה כאילו למד כל התורה כולה, בכתב ובעל פה. ואם כן לפי זה הוא הדין בנידון דידן, כיון שמקיים המצוות שהן התחלות התורה וסופה, יוחשב כמעט לפני הבורא כאילו קיים הכל, מחמת שאין המניעה ממנו.

**ונראה לעניות דעתי** שזהו רמז כוונת הכתוב פרשת בראשית<sup>37</sup>: "זה ספר תולדות אדם", הרצון בזה, שכיון שיהיה זריז ונשכר במצוות ספר תורה, וכן במצוות תולדות שהיא מצוות פרייה ורבייה, אזי הוא אדם שלם ברמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, וכמו שנתבאר. ועיין עוד להרב החסיד בספר 'שמע יעקב' פרשת ויצא דף ל' עמוד ב'.

**ונמשך** להאמור אביע אומר במאמרם ז"ל בירושלמי פרק ג' דביכורים<sup>38</sup>: כל המקיים ספר תורה בביתו עליו הכתוב אומר<sup>39</sup>: "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד", יעו"ש. וטעמא דמילתא שעליו נאמר זה הפסוק, יראה לעניות דעתי במה שכתב הרב 'חזה ציון' סימן קי"ב לדרוכו, ש"הון" ירמוז לתורה שבכתב, "ועושר" לתורה שבעל פה. כי "הון" רומז - הה"א לחמשה חומשי תורה, הוא"ו לשישה בסיון שבו ניתנה, והנו"ן לחמישים יום אחר יציאת מצרים שאז ניתנה. "ועושר" לגמרא, שהיא עיקר התורה שבעל פה, כמו שדרשו רז"ל<sup>40</sup> על פסוק<sup>41</sup>: "חכם בעיניו איש עשיר" - זה בעל גמרא, יעו"ש והרי הוא כמבואר.

ועיין עוד להרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' שהקשה עוד, דהוי ליה לומר 'כל מי שמניח ספר תורה וכו'. ותירץ דאמר המקיימו, לרמוז שמוציא הוצאות עליו כדי שיתקיים ולא יתבלה באופן שיצטרך גניזה. כיצד - שמנערו תמיד מן העפר, ומוציא הוצאות להגיהו, ואם יש אותיות מטושטות מוציא הוצאה לעשות לו העברת

קצרים, זהו בן סוס, וסימנים אלו דאורייתא וכו', יעו"ש. וניכרים הדברים שטעות סופר נפל בדבריו, שהוא היפך הירושלמי והבבלי כמבואר לעין כל. והרב 'נחמד למראה' תמה עליו, איך יצא מפה קדוש וכו', וניכרים דברי אמת, כמו שכתבתי. ועיין עוד להרה"ג 'בית דוד' ביו"ד סימן קמ"ט, מה שתמה על דברי הרדב"ז הנוכרים, ודבריו אחר המחילה רבה דברי תימה, וכבר השיגו הרב 'שולחן גבוה' שם, יעו"ש.

**ועיין** עוד להרב 'מגדנות נתן' שם, שכתב בשם הרשב"א ז"ל למיפרך קל וחומר של איסי, דמצוות שהם חוקים, שאין השכל מחייב אותם כלל, אין ללמוד זה מזה, כיון דטעמא לא ידעינן, מאי דכתיב כתיב, והבו דלא לוסף עלה, יעו"ש.

ובזה פירש בשם הרה"ג מהר"א בן מוסא זלה"ה כוונת הכתוב<sup>29</sup>: "בלבי צפנתי אמרתך", רוצה לומר, קל וחומר של הפרדה, "למען לא אחטא לך", בשביל שהרכבתי שלמה בני על הפרדה. מיהו קושטא קאי, דלעתיד לבוא בע"ה "ברוך אתה ה' למדני חוקיך", שתלמדני הטעם של כל החוקים, אז "בשפתי ספרתי", ועושין קל וחומר אי לית ביה פירכא, כיון דידעינן טעמא, יעו"ש.

כי על פי זה נראה לעניות דעתי שאפשר שזה הוא כוונת הכתוב<sup>30</sup>: "יהי לבי תמים בחוקיך למען לא אבוש". שהכוונה, שבעניין החוקים "יהי לבי תמים", שלא אתחכם ללמוד מהם קל וחומר ועניינים, אלא אהיה הולך בתמימות, והטעם "למען לא אבוש", במה שהרכבתי שלמה בני על הפרדה, ועיין מה שכתבתי בסוף סימן תק"ץ, ודו"ק.

**עוד** ראיתי להרב 'מגדנות נתן' שם שפירש כוונת הכתוב: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך", עם קראי דלעיל מיניה<sup>31</sup>: "במה יזכה נער" וכו', בשם הרב הגדול ישראל רפאל חיים סגרי ז"ל, על פי מה שחקרו הראשונים ז"ל, כיון דרמ"ח מצות עשה ושס"ה לא תעשה הן הן איבריו וגידיו של אדם אחת לאחת, אנן יד עניי, דלא משכחת לאיש אחד יקיים תרי"ג מצוות מכמה אנפי, במה יושלמו איבריו וגידיו של אדם, ולכאורה אך למחסור, ובתי החסרי"ם. והרבה דרכים נאמרו בזה, הלא בספרתם אך שתיים זו שמענו. ראשון הוא, דעל ידי עסק התורה של כל מצווה ומצווה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה, וכמאמר הכתוב<sup>32</sup>: "זאת התורה לעולה" וגו'<sup>33</sup>.

ושני בקודש, כיון שהקב"ה מחשבה טובה מצרפה למעשה<sup>34</sup> ברוב חסדיו, אם כן כשיחשוב האדם לעשות איזה מצוות עשה כשתבוא לידו, או יחשוב שלא לעבור על כל מצוות לא תעשה, "היא העולה", ממע"ל לחש"ב מעשה גדול, והאלהים חשבה. אל זה פירש ז"ל כוונת הכתובים הנאמרים למעלה<sup>35</sup>, דודד המלך ע"ה איהו קמתמה: "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך", התרי"ג מצוות, כיון דלא מצי למיקם בתרי"ג - ואיהו מפרק לה: "בכל לבי דרשתך" לקיים מצוות עשה, ו"בלבי צפנתי אמרתך למען

הטעם שהרכיב דוד את שלמה על פרידה

כיצד יוכל האדם לקיים את כל תרי"ג מצוות

מעלת המקיים ספר תורה בביתו ומוציא עליו הוצאות

29. תהלים קיט, יא-יג - "בְּלִבִּי צִפְנֵיתִי אִמְרֹתֶיךָ לְמַעַן לֹא אֶחְטָא לָךְ; בְּרוּךְ אַתָּה ה' לְמַדְנִי חֻקֶּיךָ; בְּשִׁפְתֵי סִפְרֵתִי כָל מִשְׁפָּטֵי פִיךָ" 30. תהלים קיט, פ. 31. תהלים קיט, ט. 32. ויקרא ז, לו. 33. מנחות קי, א. 34. קידושין מ, א. 35. תהלים קיט, ט-יג - "בְּמַה יִּזְכֶּה נֶעֶר אֶת אֶרְחוֹ לְשׁוֹמֵר כְּדִבְרֶיךָ; בְּכָל לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ אֶל תִּשְׁמְרֵנִי מִמִּצְוֹתֶיךָ; בְּלִבִּי צִפְנֵיתִי אִמְרֹתֶיךָ לְמַעַן לֹא אֶחְטָא לָךְ; בְּרוּךְ אַתָּה ה' לְמַדְנִי חֻקֶּיךָ; בְּשִׁפְתֵי סִפְרֵתִי כָל מִשְׁפָּטֵי פִיךָ" 36. תהלים קיט, קסב. 37. בראשית ה, א. 38. הלכה ו. 39. תהלים קיב, ג. 40. ירושלמי הרויות פ"ג ה"ה. 41. משלי כח, יא.



כי אם במקום שיודעים בו שהוא מיוחד לאלהים, ואילו היה זה בדמיון ובמשל, כל שכן שהוא אמת<sup>3</sup> כאשר קדם ביאורו<sup>4</sup>. ותתעורר התשוקה אליו ותטהר הנפש בו, כל שכן מי שהולך אליו ממקום רחוק, וכל שכן למי שקדמו לו עונת והוא מבקש כפרת האלהים, ואי אפשר לו בקורבנות אשר היו קבועים לכל עוון ועוון מזוהן ושגגה, ויסמוך על מה שאמרו רבותינו<sup>5</sup>: גלות מכפרת עוון, וכל שכן אם יהיה הגלות למקום רצוי.

אבל הסכנה בים וביבשה אינה נכנסת באומר<sup>6</sup>: "לא תנסו את ה' אלהיכם", אך סכנה שהוא מסכן בכמו מי שתהיה לו סחורה מקווה שירויח בה, ואילו היה מסכן יותר מזה מצד כוספו כפי תשוקתו וקוות הכפרה, היה הדין עמו בהכנסו בסכנות, אחר אשר השב עם נפשו והודה על מה שעבר מימיו, הסתפק בו והחזיק בשאר ימיו ברצון אלהיו ויכנס בסכנה, ואם יצילנו אלהיו ישבח ויודה, ואם ימיתו בעוונותיו ירצה ויודה, ויאמין כי התכפר לו במיתתו רב עוונותיו. ורואה אני זה יותר עצה טובה מאשר יכנסו בנפשם במלחמות בעבור שיזכרו בגבורה, או בעבור שיקחו שכר גדול, ושיותר קלה היא הסכנה הזאת מאשר יכנסו במלחמת הרשות כדי לקבל שכר על המלחמה.

והשיב הכוזרי: לפנים היית בוחר בחירות, ואני רואה אותך עתה שאתה רוצה להוסיף עבדות וחובות שתהיה חייב בהם כשתדור בא"י ממצוות שאין אתה חייב בהן הנה.

והשיב החבר: אבל אני מבקש החירות מעבדות הרבים, אשר אני מבקש רצונם ואיני משיגו ואפילו אם אשתדל בו כל ימי חיי, ואילו הייתי משיגו לא היה מועיל לי, רצוני לומר, עבדות בני אדם ובקשת רצונם. ואבקש עבדות אחר, יושג רצוני בטורח מעט, והוא מועיל בעולם הזה ובבא, והוא רצון האלהים, ועבודתו הוא החירות האמיתית, וההשפלה לו ההכבד על האמת<sup>7</sup>.

והשיב הכוזרי: כאשר אתה מאמין בכל מה שזכרת כבר ידע האל מצפונך, ורחמנא לבא בעי<sup>8</sup>, יודע המצפונים ומגלה הנסתר<sup>9</sup>.

קולמוס. ואם נקרע איזה יריעה - לקנות אחרת להניח תחתיה, באופן שיתקיים לעולם בכשרותו ראוי לקרות בו, שלא יבוא לכלל גניזה. ומידה כנגד מידה שמוציא הוצאות עליו - "הון ועושר בביתו", שלא יחסר ממונו. ואם תאמר שקיבל שכרו בעולם הזה עם מה שנתברך בהון ועושר על ההוצאות שהוציא עליו לקיימו, אינו כן, אלא "וצדקתו עומדת לעד", הצדקה שעשה עם הספר תורה לקיימו, כמדובר, "עומדת לעד" לקבל שכרו לעולם הבא, יעו"ש. ויומתק דרכו, שכפי מה שנתבאר, הוא בודאי בכלל מה שכתבו התוס' ז"ל פרק קמא דבבא קמא<sup>42</sup>, דהידור מצווה יותר משלים - אוכל פירות בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא, עיין מה שכתבתי באורך בסימן קצ"ז, וכיון שמוציא עוד הוצאות אחרות כדי שיהיה לו קיום והעמדה, אין לך הידור מצווה בתוספת מרובה כזה, ולזה יבוא על שכרו "הון ועושר בביתו" בעולם הזה, "וצדקתו עומדת לעד" לעולם הבא.].

**שצ"ה** א"י. אמר המחבר: נסב"ר לבי להביא בבית גזני מה שכתב החבר ב'ספר הכוזרי' במאמר ה' פסקא כ"ב-כ"ג בעניין ארץ הקדושה ת"ו, אשר משם יראה כל חכם לב גודל מעלתה ומהללה, וזה לשונו:

אחר כן היה מעניין החבר שהסכים לצאת מארץ כוזר ללכת ירושלים. ויחר למלך כוזר על פרידתו ודיבר עמו על זה, ויאמר לו: מזה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען, והשכינה נעדרת מזה, והקורבה אל האלהים מושגת בכל מקום בלב הטהור והכוסף החזק, ולמה תכניס עצמך בסכנות המדברות והימים והאומות המתחלפות.

והשיב החבר: השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה, כי איננה נגלית כי אם לנביא או להמון נרצה במקום המיוחד, והיא אשר אנחנו מצפים לה, באמרו "כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון"<sup>1</sup>, ובאומרנו בתפילתנו "ותהוינה עינינו בשוכך לציון"<sup>2</sup>. אך השכינה הנסתרת הרוחנית, היא עם כל ישראל אזרחי ועם כל בעל דת האמיתית, זך המעשים, טהור הלב, נפשו ברה לאלהי ישראל. וארץ כנען מיוחדת לאלהי ישראל, והמעשים לא ישלמו כי אם בה, והרבה ממצוות ישראל בטלות ממי שאינו דר בא"י. והלב והנפש אינם טהורים וזכים

הצדקת  
ההסתנות  
בעליה  
לא"י

עבודת ה'  
היא  
החירות  
האמיתית

מדוע אין  
להסתפק  
בכוונה  
הטובה

הטעם  
לעלות  
לא"י  
בחורבנה  
כשהשכינה  
אינה שורה  
בה



42. ט, ב. **שצה** | 1. ישעיה נב, ח. 2. תפילת שמונה עשרה. 3. פירוש: "זה שנאמר שא"י מיוחדת לאלוהי ישראל, אפילו היינו אומרים שלא נאמר זה במקרא רק למשל ולדמיון, בעבור שכל המצוות אינן נגמרות רק שם, עם כל זה בדין לדור שם ולומר כמה טובה הארץ שהקב"ה ייחס אותה אליו, כל שכן שהוא אינו משל ודמיון אלא אמת". (אוצר נחמד). 4. במאמר ב פסקא יד - "כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בה או בעבורה... וכבר היו נמצאים בבית ראשון וראו בו השכינה אשר בהמצאה היה מגיע לנבואה כל המוכן לה מהסגולה... והיא הארץ הנקראת: לפני ה', הנאמר עליה (דברים יא, יב): 'תמיד עיני ה' אלהיך בה; ועליה נפלה הקנאה והחמדה בין הבל וקין בתחלה כשרצו לדעת, איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם וסגולתו ולבו, לנחול את הארץ ולהדבק בענין האלהי... וכן נאמר ביונה (יונה א, ג): 'זיקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה' - לא ברח כי אם ממקום הנבואה... וכאשר נולד שת בדמות אדם... והיה ראוי שיקרא בן אלהים כאדם, וזכה לארץ ההיא שהיא מדרגה למטה מגן עדן... הלא תראה יעקב אבינו, שלא תלה המראות אשר ראה לא בזכות נפשו ולא באמונתו ובר לבבו, אבל תלה אותם במקום, כמו שאמר (בראשית כח, יז): 'זיירא ויאמר מה נורא המקום הזה; ועליו אמר קודם לזה: 'ויפגע במקום; רצונו לומר, המקום המיוחד. והלא תראה כי הועתק אברהם מארצו כאשר הצליח והיה ראוי להדבק בענין האלהי, והיה לב הסגולה ההיא, אל המקום אשר בו תגמר השלמתו, כאשר ימצא עובד האדמה אילן שפריו טוב במדבר ומעתיקו אל אדמה נעבדת, מטבעה שיצליח בה השורש ההוא, ומגדלו שם, וישוב פרדסי אחר שהיה מדברי, וירבה אחר, שלא היה נמצא אלא בעת שיזדמן ובמקום שזדמן, וכן שבה הנבואה בזרעו בארץ כנען, רבו אנשיה כל ימי עמדם בארץ כנען, עם הענינים העוזרים מהטהרות והקרבנות. כל שכן בהמצא השכינה...". 5. סנהדרין לז, ב. 6. דברים ו, טז. 7. פירוש: הכניעה כלפי הרצון האלוקי היא הכבוד האמיתי. 8. סנהדרין קו, ב. 9. פירוש: 'רצונו לומר, אינך צריך לעבור שם, כי הקב"ה צופה ביושר לבבך ותקבל שכרך משלם" (אוצר נחמד).

וישר יוכל לומר, שבהיותו בלבד זך הלב וטהור הרעיון והמחשבה, בזה בלבד נשאר טהור ונקי מהחטא שהוא בפועל החיצון. זה ודאי שקר מפורסם, כי הרצון מבלי המעשה מאפס ותוהו נחשב. ואמנם המאמר הכללי<sup>22</sup>: רחמנא לבא בעי, וכן אומרם<sup>23</sup>: מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אין עניינם מה שיבינו מכוונתם אלו הנרפים במלאכתם, אבל הוא מתבאר בפירוש מה שאמרו ז"ל פרק קמא דקידושין<sup>24</sup>: מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, שנאמר<sup>25</sup>: "אז נדברו יראי ה'" וכו' - א"ר אשי: אפילו חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה וכו'. נמצא שאין המחשבה בלבד נרצית לפניו יתברך, אלא כשיש אונס על המעשה שאי אפשר לעשותה, אבל בלאו הכי אין מחשבת הלב כלום, עד אשר יהיה טורה ויגע בפועל המעשה עצמו, ונרצה לו לקבל עליו שכר, יעו"ש באורך.

ועיין עוד מה שכתב הגאון מהר"י ז"ל<sup>26</sup> בכוונת הכתוב<sup>27</sup>: "נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד" וכו', הביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'פני דוד', וזה לשונו: דיש כת פריצים ופוקרים המתפלספים בדעות משונות, וחשבו כי עיקר המצוות הוא תכליתן, ואין צורך לקיים במעשה. כגון ציצית הוא לזכור המצוות, ואם כן אם יש מי שזוכר המצוות אין צריך לציצית. ושמירת שבת היינו להורות כי בו שבת צור עולמים, והמודה בזה כי "ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי"<sup>28</sup> אין צורך לשמור שבת כלל, כי התכלית כבר הוא מודה, וכיוצא בכל שאר המצוות וכו'. ובחשכה יתהלכו, כי המצווה צריך לקיים במחשבה, דהיינו בכוונת המצווה כל אחד לפי שיעורו, ובוהו הוא בחינת בן, ולעשות המצווה בפועל, והוא בחינת עבד. וזהו שכתוב: "נאום פשע לרשע", ומה היא אמירתו - "בקרב לבי", דהיינו לזכור המצוות בלב הוא העיקר, ובוהו די, ואין צריך לעשות בפועל, ואין זה "פחד אלהים לגדל עיניו", כי הוא אמר ויהי, הוא צוה גם במעשה, ובשתיים עלתה לו לאיש ישראל, כוונה ומעשה, ע"כ דברי קודשו.

**ועל פי האמור** אפשר שזה רמז הכתוב משלי כ"א<sup>29</sup>: "כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן לבות ה'". אמר, שכל דרכו היא ישרה בעיניו, על שחושב "ותוכן לבות ה'", שהוא בוחן לבבות, וכיון שלבו שלם, ורחמנא לבא בעי, זהו הדרך הישר. והוא טועה בלבו, כי זה דווקא בנאנס, ושתיים זו שמענו, מחשבה ומעשה, וכמו שנתבאר. וזהו שכתוב אחריו<sup>30</sup>: "עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח", וכמו שכתב הרלב"ג ז"ל שם, כי אלו הדברים מקנים השלימות בעצמותם, ואולם הזבח, אם בו הערות להקנות השלימות, הנה זה ממנו על דרך הרמז והסימן, לא בעצמותו, יעו"ש, והוא מעניין הכתוב הקודם לו, ודו"ק. ועיין מה שכתב בזה הרב מופת

והשיב החבר: זה אמת כאשר ימנע המעשה<sup>10</sup>, אבל האדם מונח לו בינו ובין מאווי ומעשהו<sup>11</sup>. והאדם נאשם כאשר איננו מביא השכר הנראה אל המעשה הטוב הנראה<sup>12</sup>, ועל כן נאמר<sup>13</sup>: "והרעותם בהצרות ונוכרתם לפני ה' אלהיכם", "זכרון תרועה"<sup>14</sup>, לא שהאלהים צריך אל הזכרה והערה, אך שהמעשים צריכים לשלימות ואז יהיה ראוי לגמול, כאשר צריכים ענייני התפילה לבטא בהם על השלימות הגמור מהתחנה והבקשה. וכאשר יהיה המעשה והכוונה שלמים כראוי, יהיה עליהם הגמול, ויהיה זה על דרך בני אדם כאילו הוא זכרון, ודיברה תורה בלשון בני אדם<sup>15</sup>. ואם היה המעשה בלעדי הכוונה או כוונה בלתי מעשה - תאבד התועלת<sup>16</sup>, אלא כמה שאי אפשר<sup>17</sup> - המצאת הכוונה והתודות על המנע המעשה מועיל קצת תועלת, בהתודותינו בתפילתנו באומרנו<sup>18</sup>: "מפני חטאינו" והדומה לזה.

ובהערת בני אדם והתעוררותם על אהבת המקום ההוא הקדוש ונחץ העניין המיוחד, שכר גדול וגמול רב, כמו שנאמר<sup>19</sup>: "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", רוצה לומר, כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחננו אבנה ועפרה.

**והשיב הכוזרי**: אם הדבר כן, מנעך אשם, ועורך מצווה, האלהים יעורך על כוונתך ויגזור לך הטוב כבקשתך והשתדלותך, ויהיה לך עוזר וסומך, וירבה שכרך על בר לבך ומצפונך, כי הוא בעל הטובה ואלהי החסד והגמול, אין אלוה מבלעדיו ואין צור זולתו, יעשה עמך כחסדו ועם המכוונים כוונתך לשמו ברחמיו, אמן אמן סלה, ע"כ דברי קודשו.

הוצק חן בשפתותיו, אשרי אדם שומע ומוסיף ומבין מדעתו, כי דבריו הקדושים מלהיבים הרעיונים במת"ק ודשן עדין. ועיין מה שכתבתי בסימן רצ"א כוונת הכתוב במשלי<sup>20</sup>: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת" וגו', שעל ארץ הקדושה ידבר שמביאה לידי יראה, יעו"ש. ועל פי האמור למעלה יומתק הדרך הנזכר, לבל יחוש לסכנת הימים והמדברות כטענת 'הכוזרי', שאם יבקשנה ככסף וכמטמונים, שהוא מסכן עצמו כדי להמית, רצונו לומר, המסכן נפשו במלחמה בעבור שיקח שכר גדול, ודו"ק] - ואז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא.

**ומה שאמר**: 'זה אמת כאשר ימנע המעשה' וכו', עיין בזה להרה"ג 'בינה לעתים' דרוש מ' בכוונת הכתוב<sup>21</sup>: "מי יאמר זכיתי לבי" וכו', וזה לשונו: יאמר, מי הוא זה ואיזה הוא אשר באמת

ירושלים תבנה כשיכספו אליה ישראל תכלית הכוסף

מחשבה לבדה מועילה רק כשנאנס על המעשה



10. כדאמרו בשבת סג, א - אמר רבי אמי: אפילו חישוב לעשות מצוה, ונאנס ולא עשה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשה" 11. פירוש: "הרשות נתונה בבחירת האדם אין אונס... תאוותו בידו ומעשהו ברשותו להטותם אל אשר יחפוץ" (קול יהודה). 12. פירוש: שהאדם עודנו עומד על טוב כוונת לבו בנסתרו, הרי הוא שלם בכת, אך כשיוציא את טוב הכוונה אל כשרון המעשה בנגלה, זוהי שלמות בפועל ואז ראוי לשכר שלם, הוא הנקרא שכר נראה (ע"פ 'קול יהודה'). 13. במדבר י, ט-י. 14. ויקרא כג, כד. 15. ברכות לא, ב. 16. פירוש: התקווה לקבל עליו שכר. 17. פירוש: במה שאין יכולת להשלים המעשה, אז תועיל בו קצת המצאות הכוונה וכו'. 18. תפילת מוסף לימים טובים. 19. תהלים קב, יד-טו. 20. משלי ב, ד-ה. 21. משלי כ, ט. 22. סנהדרין קו, ב. 23. קידושין מ, א. 24. שם. 25. מלאכי ג, טז. 26. רבי יהונתן אייבשיץ בספרו 'יערות דבש'. 27. תהלים לו, ב. 28. שמות כ, י. 29. פסוק ב. 30. שם פסוק ג.

לקיסריאה כמה מקומות בינה ובין לוד, יעו"ש.  
 וכמו כן במסכת מגילה דף ו'<sup>7</sup>: אמר רבי אבהו: "ועקרין  
 תעקר"<sup>8</sup> - זו קיסרי בת אדום שהיא יושבת בין החולות,  
 והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יונים, וכשגברה מלכות  
 בית השמונאי ונצחום היו קורין אותו אחידת מגדל שיד -  
 כך היא גירסת ה'ערוך', יעו"ש. וכמו כן בירושלמי פרק ו'<sup>9</sup>  
 דשביעית: תחום א"י, כל שהחזיקו עולי בבל פרשת חומת  
 מגדל שיד, ע"כ. ועיין עוד שם דף ס"ד: אמרינן בתוספתא  
 במסכת אהלות פרק י"ז<sup>10</sup>: העיד ר' יהודה בן יעקב מבית  
 גוברין, ור' יעקב בן יצחק מבית גופנין על קיסרין שהחזיקו  
 בה ישראל מעולם והתירוה שלא במניין וכו'. וכל אלו, אף  
 על פי שפטורין מן המתנות, בקדושתם הם. וזה המעשה היה  
 באלו הזקנים על קיסרין כמו שהיה מעשה דרבי על בית  
 שאן בשווה, וזה שקודם לכן הוחזקו בה ישראל מעולם בחיוב  
 המתנות, ואחר כך באו אלו הזקנים וחפשו עליו ומצאו שלא  
 החזיקו בו עולי בבל והתירוהו מאותה שעה ואילך, וכן דרבי,  
 ע"כ.

ועיין עוד בירושלמי פרק ב' דדמאי: רבי התיר בית שאן,  
 רבי התיר קיסרין, רבי התיר בית גוברין, רבי התיר כפר  
 צמח, יעו"ש. ועיין עוד שם דף ג"ה עמוד ב', וזה לשונו:  
 ולזה תמצא קיסרין שהחזיקו בה מעולם והתירוה, כלומר  
 שפטרוה, שאו נתגלה להם שלא היתה כביב שני, ע"כ.  
 וראיתי להרב חביבא כמוהר"ר יוסף שווארץ בספר  
 'תבואת הארץ' דף כ"ב עמוד ב', וזה לשונו: קיסרין לא  
 החזיקו, כדאיתא בירושלמי דדמאי פרק ב': רבי התיר קיסרין.  
 ומה שנוכר בירושלמי מגדל שיד, אין הכוונה כל העיר ההיא,  
 כי אם מגדל החזיקו אבל לא העיר, ולכן התירה רבי, ע"כ.  
 ועם זה יתורץ דקדוק הנופל במקומות שציינתי, ודו"ק.

ושוב הראני מה שכתוב אצלו בעניין זה, וזה לשונו:  
 שבדרך זה היה בעיר עכו, דאמרינן במסכת גיטין דף ע"ו  
 עמוד ב': למימרא דעכו במדינת הים (רוצה לומר, הויז לארץ  
 כיבוש עולי מצרים דוקא) קיימא. והא אמר רב ספרא: כי  
 הוו מיפטרי רבנן מהדדי - בעכו הוו מיפטרי וכו', עי"ש. על  
 פי האמור נוכל לתרץ, ודאי חלק עיר עכו השפל שהוא על  
 שפת הים, הנמל, לא כבשו ולא קידשו עולי בבל והוא הו"ל,  
 ועל חלק זה אמרו: הגיע לעכו וכו', אכן חלק העיר העליון  
 לצד מזרח, צפון ודרום, היא א"י ממש, (ושם היה המבצר  
 והומות הגבוהות), ועל חלק זה אמרו בירושלמי שביעית פרק  
 ו'<sup>11</sup> ובתוספתא שם: בכלל מקומות שהחזיקו עולי בבל -  
 שורא דעכו, רוצה לומר, חומות עיר עכו. וזה כוונת התוספתא  
 מסכת כתובות קי"ב עמוד א' בד"ה 'מונשק כיפי דעכו',  
 שהביאו בשם הירושלמי: חציה בארץ וחציה בחו"ל, עי"ש,  
 ע"כ דברי קודשו.

הדור והדרו בספר 'נפש חיים' מערכת המ"ם אות מ"א, ומשמ  
 באר"ה.

**שצ"ו** א"י. איתא בתוספתא פרק קמא דדמאי<sup>1</sup>:  
 הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקיסרי  
 חייב, ע"כ.

וכתב הרב המפרש שם, וזה לשונו: נראה לי דרצונו לומר,  
 אף על גב שאלו המקומות אינם מא"י ופטירי מן הדמאי,  
 כדאיתא בירושלמי ריש פרק ב'<sup>2</sup>: רבי התיר קיסרי וכו',  
 אפילו הכי, כיון שלקחו מן הספינה חוקתן שמא"י הביאום,  
 ע"כ.

וכן כתב הרה"ג מוה"ר דוד פארדו צוק"ל בספר 'חסדי  
 דוד'<sup>3</sup> דף י', וזה לשונו: יפו וקיסרי שניהם חו"ל, אלא  
 דסמוכות לא"י למערב ומוליכין דרך ים פירות מא"י להם,  
 ולפיכך הלוקח שם מן הספינה חייב בדמאי, ע"כ.

וכתב עליו הרב גאון עוזנו בספר 'מחזיק ברכה' סימן  
 תצ"ו אות ד': במטו מיניה דמר ניהו רבה לישרי לן מר,  
 דיפו א"י היא ופירותיה ודאי שהייבים בדמאי, אמנם הלוקח  
 מן הספינה הווה אמינא דפטור מפני שבאין לה פירות גם  
 כן מחו"ל, קמ"ל דחייב בדמאי, דרוב הפירות באין לה מא"י  
 ולכן לא פלוג רבנן וכל לוקח מספינה חייב בדמאי.

הן אמת דקיסרי מוכח בירושלמי פרק ב' דדמאי ובהר"ש  
 פרק קמא<sup>4</sup> דהוא מכיבוש מצרים ולא מכיבוש בבל, ולפי זה  
 התוספתא משווה אותם לעניין הלוקח מספינה דוקא, דקיסרי  
 ובית שאן ובית גוברין התירן רבי כמו שאמרו בירושלמי פרק  
 ב'<sup>5</sup>, עי"ש. וספר 'כפתור ופרח' איננו פה עמנו לעמוד על  
 בירורן של דברים.

וזה לשון הגאון 'כפתור ופרח' דף ס"ד עמוד א': ועוד  
 תניא: הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקיסרי חייב, וזה  
 מפני שלא יפול בהם ספק, שהרי הם בגבולי כיבוש שני  
 באמצע ואין בזה חולק, ע"כ. ועיין עוד שם בדף ג"ה עמוד  
 ב': על פי הסברא מאין דלגה בגבולי א"י חו"ל עד שבארץ  
 עכו יצתה רצועה מחו"ל, וכן בין לוד ויפו נפלה חתיכה  
 מחו"ל והוא כפר לודים. והנה שלושה אלה המקומות יכללם  
 מהלך שתי שעות, אלא אין לנו לומר אלא הטעם שזכרנו,  
 שאנחנו לא נמצא כתוב ולא בדברי חכמים שאירע אל הארץ  
 מה שיחזירנה חו"ל, אלא שבטלו חוקי מתנותיה, ע"כ.

ועיין עוד לו, ז"ל בדף ס"ט, וזה לשונו: עקרון זו קיסרי,  
 ואם כן יהיה בין קיסרי ובין לוד ויבנה שלושתם כמו משולש  
 שווה הצלעות, ויהיה אורך הצלע כשתים ושלוש שעות. ולזה  
 הוא שהיו חולכים ושבים החכמים מזה לזה תמיד, באומרים  
 סוף פרק ד' מיתות<sup>6</sup>: למוצאי שבת פגע בו ר' עקיבא בין  
 קיסרי ללוד, זה מורה שקיסרי הוא עקרון הסמוך ללוד, דאילו

האם יפו  
 כלולה  
 בגבולות  
 עולי  
 מצרים

האם קיסרי  
 כלולה  
 בגבולות  
 עולי  
 מצרים

עכו -  
 חציה בארץ  
 וחציה  
 בחו"ל



**שצו** 1. משנה ט. 2. דמאי פ"ב ה"א. 3. חלק א. 4. משנה ג ד"ה 'מכזיב ולהלן'. 5. הלכה א. 6. סנהדרין סח, א. 7. עמוד א. 8. צפניה ב, ד. 9. הלכה  
 א. 10. אות ט. 11. הלכה א.

שמא לא היו שליחים הולכים מצד שהיה חירום בדרך או שהיו הגויים מונעים, כמו שכתב הרמב"ם בחיבורו ובתשובותיו שהבאתי לעיל, ועיין בתוספות הגיגה ריש דף כ"ה.

שוב ראיתי להרב 'פרי האדמה' שנטה לומר שיעשו שני י"ט ביפו ורמלה, עי"ש. ונהירנא שמוה"ר הגאון כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה, כשהחזר להתיישב בעיר הקודש ירושלים, ובא דרך אניה עם סיעה גדולה מבני חו"ל, נתעכבו ברמלה בעצרת ועשו יום אחד לבד. גם העיד לי זקן אחד, שבזמן הרבנים מוה"ר הגאונים מה"ר אברהם יצחקי זלה"ה ובית דינו רבנן קשישאי, היה הוא ואדם אחר דרים ביפו הם לבדם, והיו עושים יו"ט אחד לבד ואין פוצה פה ומצפצף כלל. וכל זה מורה שכת הקודמין היו יודעים שהשלוחים היו הולכים ליפו ואין מעכב, והוחזקו לעשות יום אחד ככל א"י.

ועיין עוד להרב המגיה ב'שלמי צבור' דף רל"ח, שהביא דברי הרב גאון עוזנו על הברכ"ים והמחזיק, וסיים בה, וזה לשונו: וגם אני מעיד כי בשנת התק"ם, כשהורתי לא"י דרך אניה עם סיעה גדולה מבני חו"ל, ובאנו ליפו בערב סוכות והוכרחנו להתעכב שם מפני החג, ועשו יו"ט יום אחד לבד על פי הוראת הרב מוה"ר מרדכי רובין ז"ל שהיה עמנו. וכשעליתי לירושלם ת"ו ושאלתי את פי מרן מלכא דבירושלים, המאור הגדול מעוז ומגדול פאר הדור והדרו מהרי"ט אלגאזי זלה"ה על פתגם דנא, שהוא אמר כי יפה הורה גבר מוהר"ם ז"ל, ושכן נמצא בכתב יד טהרת הקודש הרב הגדול מר אבי זצוק"ל, עכ"ל.

ודרך הילוכי אמרתי אביע אומר מה שאמרו בסוגיא פרק ה' דחולין<sup>15</sup>, אהיה דאיתא התם: העיד ר' יהושע בן זירוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על רבי מאיר שאכל עלה ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו וכו'. ומקשה הש"ס: ודילמא עישר עליהן ממקום אחר - לא נחשדו חבירים לתרום שלא מן המוקף<sup>16</sup>, יעו"ש.

והרמב"ם פרק ג' מהלכות תרומות הלכה ב' פסק, וזה לשונו: תרומת מעשר מפרישין אותו שלא מן המוקף, שנאמר<sup>17</sup>: "מכל מעשרותיכם תרימו תרומה" - אפילו מעשר אחד במדינה זו ומעשר אחד במדינה אחרת מפריש תרומה מאחד על הכל, ותלמידי חכמים אין תורמים אלא מן המוקף ואפילו תרומת מעשר.

ובהשגות שם: אומר אני, שהלוי אינו תורם אלא מן המוקף ועליו הוא אומר<sup>18</sup>: "והרמתם ממנו תרומה" וכו', והטעם שמא ישכח ויעשה את התרום תרומת מעשר על מקום אחר, אבל ישראל התרום תרומת מעשר תורם שלא מן המוקף, שאין לחוש לכך, והטעם לתרומה גדולה שאינה ניטלת אלא

והוא דבר ברור בכוונת הירושלמי. ומה שכתב: ונוכל לתרץ וכו', עיין בתוספות ריש פרק קמא דגיטין<sup>12</sup> ד"ה 'ואשקלון' הביאו הירושלמי הנזכר וכתבו, דהא דלא משני נמי במי שאחזו<sup>13</sup>, מתני' דאם לא באתי מכאן עד ל' יום, והגיע לעכו וחזר - בטל תנאו, היינו לאותו צד שבחו"ל, היינו משום דביוצא מא"י פוגע תחילה באותו צד של א"י, והגיע לעכו משמע לתחילת עכו, יעו"ש ודו"ק.

ודברי הגאון 'כפתור ופרח' דף ס"ג עמוד ב' שגבו ממני, שכתב וזה לשונו: אחר שהתבאר זה, אין צריך להזכיר קצת המקומות שהם בתוך מצרני א"י, ואפילו מאותם שהם בגבולים של כיבוש שני בבית שאן וכו', מפני שלא כבשו עולי בבל לא לגרעון קדושה וכו'. ולזה תמצא סוף פרק מי שאחזו כי הווי מפטרי רבנן מהדדי - בעכו הווי מיפטרי, משום דאסור לצאת מא"י לחו"ל, כלומר, שהעירות והמקומות שלא הוחזקו אצלם מכיבוש שני קוראים להם חוצה לארץ לפי שהם בחיוב המתנות מדאורייתא כחו"ל, ואף על פי שעכו מכיבוש שני הווי, וכמו שכתבו בעלי התוספות ז"ל ריש גיטין, ע"כ דברי קודשו.

ולכאורה המעיין שם בסוגיא דמי שאחזו יראה בעיניו שדברי קודשו אין להם מובן כלל. ומה שכתב שהם בחיוב וכו', עיין ב'קונטרס תיקון השגיאות' שנדפס בספר 'כפתור ופרח' דפוס ברלין, שהעיר על זה והביא משם הסד"ל שצריך לומר 'מדרבנן', יעו"ש. והרב המגיה כתב עליו שאין צריך, יעו"ש. ואחר המחילה אין דבריו נראין כאשר יראה המעיין, ויותר היה נראה להגיה במקום 'שהם' 'שאינם', ומהתימא שלא העיר הרב המגיה במה שהערת, ודו"ק.

ועיין עוד להרב גאון עוזנו בספר 'ברכי יוסף' סימן הנזכר אות ט', וזה לשונו: בעיר יפו תוב"ב הסמוכה לעיר הקודש ירושלים תוב"ב, אם יתישבו בה ישראל או יבוא איש וביתו מחו"ל לארץ ואתרמי להו לעשות יו"ט ביפו, יש להסתפק אם יעשו יום אחד כיון שהיא א"י וקרובה ליבנה ולוד מאוד ולירושלים מהלך יום אחד ומחצה הן חסר, או דילמא כל דלא ידעינן שהיו השלוחים הולכים צריך לעשות שני ימים טובים.

והנה מספר 'בן גוריון'<sup>14</sup> בכמה מקומות נראה דהווי אתדר להו לישראל בזמן בית שני. וכן איכא אמוראים שדרים ביפו, כגון ר' אבא דמן יפו, ור' חייא בר יהודה מיפו, ורב אדא דמן יפו, ורב נחמיה דמן יפו, וכמו שכתוב ב'ספר יוחסין'. ומדקרי לקצתם 'רבי', שמע מינה שהיו בזמן שעדיין היתה הסמיכה שהיו מקדשין על פי הראייה. אך יש להסתפק

האם ביפו נהוג יום טוב שני של גלויות

דין מוקף בתרומת מעשר



12. ב. א. 13. גיטין ע"א - א - "הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום, והיה הולך למדינת הים, והגיע לעכו וחזר - בטל תנאו". 14. הוא 'ספר יוסיפון'. 15. ו. ב. 16. רש"י: "ממקום אחר - שמא הווי ליה ירק תלוש בביתו ואמר הרי הוא מעשר על אגודה זו: לתרום שלא מן המוקף - מן המחובר וסמוך לו כגון אין מקיפין שתי חביות (ביצה לב, ב)... לשון מקריב ומגיען זה לזה, ואסור לחבר להפריש ממה שאין לפניו על מה שלפניו, דשמא אותו שהוא סומך עליו אינו בעין שנאבד או נרקב, ונמצא שאין אומר כלום ואוכל טבלים". 17. במדבר יח, כח. 18. במדבר יח, כו.



מן המוקף, מפני שנטלת באומד וכו', יעו"ש.

ומהר"י קורקוס ז"ל כתב על דברי הראב"ד, כי מה שאמרו פרק קמא דחולין גבי רבי מאיר שאכל עלה ירק וכו', ומשני לא נחשדו חבירים לתרום שלא מן המוקף, מוכח כדעת רבינו, דרבי מאיר לא היה לוי, יעו"ש.

והרב 'דברי אמת' ז"ל בקונטרס עשירי דף צ"ט עמוד א', הביא דבריו הרב 'נחמד למראה' פרק ב' בדמאי דף נ', דחה הקושיא הנזכרת, וזה לשונו: ונוראות נפלאותי, היתם לאו בתרומת מעשר איירי כדי שנאמר שיש חילוק בין לוי לישראל, ולא במעשר, שהרי אמרו לא נחשדו חבירים לתרום שלא מן המוקף, ובמעשר הרי כתב הרמב"ם פרק א' מהלכות מעשרות<sup>19</sup> שאין צריך להפריש מן המוקף, וכתב מרן 'כסף משנה' ז"ל דלמדה מכל שכן דתרומת מעשר, ואילו לטעמיה ליכא כל שכן, הלא הלוי המפריש תרומת מעשר צריך היקף וכו', וכשאמרו פרק קמא דחולין דרבי מאיר אכל עלה ירק ושאלו ואמרו דילמא עישר עליהם ממקום אחר, ועלה אמרו לא נחשדו חבירים וכו', מיירי בתרומה גדולה, ובתרומה גדולה לא חילק הראב"ד ז"ל בין לוי לישראל, ואם כן מאי מקשה ליה מהר"י קורקוס ז"ל, ע"כ.

וראיתי להרב 'נחמד למראה' שם שכתב על דבריו, וזה לשונו: ואחרי המחילה רבה אין דחיה זו עולה יפה, מאחר דלא ניתן לאמר דסוגיא דחולין בתרומה גדולה איירי אלא דוקא בדמאי, וכמו שהכריחו התוספות ז"ל שם<sup>20</sup>, שכתבו על שם ר"ת ז"ל דהכא ובעבודה זרה פרק רבי ישמעאל איירי בדמאי דאינו נוהג בחו"ל וכו', אבל ודאי טבל חייב בכל מקום. וכן משמע דמיירי הכא בדמאי מדפריך לקמן: ודילמא רבי מאיר נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר<sup>21</sup>, ולא שרי ליה אלא בדמאי וכו' - הרי בהדיא שהכריחו דבחולין לאו בטבל מיירי אלא דוקא בדמאי, ודמאי כיון שאינו טבל אין תורמים תרומה גדולה אלא תרומת מעשר ומעשר שני ומעשר עני, וכמו שפירש הרמב"ם ז"ל בפרק ט'<sup>22</sup> מהלכות מעשר. וכיון שכן שפיר קא מוטיב מהר"י קורקוס להראב"ד ז"ל מהאי סוגיא דחולין, דמאי דמשני דלא נחשדו חבירים

וכו', מבואר יוצא כסברת הרמב"ם ז"ל ודלא כהשגת הראב"ד, שהרי בתרומת מעשר מיירי ולא בתרומה גדולה, ע"כ תורף דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה, שותיה דמר לא גמירנא במה שכתב: מאחר דלא ניתן לאמר דסוגיא דחולין בתרומה גדולה מיירי אלא דוקא בדמאי וכו', שהרי לשיטת רש"י לאו בדמאי איירי. והתוספות עצמם כתבו בתוך דבריהם: ומיהו במקום אחר מצא ר"י וכו', ולא קשה מידי ממה שהקשה ר"ת, יעו"ש, וכיון שכן הוא, מצינו למימר דכך היא שיטת הראב"ד ז"ל נמי כשיטת רש"י ור"י, ובתרומה גדולה לא חילק הראב"ד ז"ל וכמו שזכר<sup>23</sup>.

עוד ראיתי להרב<sup>24</sup> שם שכתב, וזה לשונו: ותו קצת קשה, דבירק ליכא תרומה גדולה, וכמו שכתב התוספות ז"ל שם, היפך דברי הרב, ע"כ.

ולא זכיתי להבין דברי קודשו ולא ידענא מאי קאמר, דזה לשון התוספות שם: ירק בחו"ל אינו נוהג בו לא מעשר ולא תרומה, ובשאר פירות נוהגת תרומה גדולה אבל לא מעשר, אבל דגן תירוש ויצהר חייבין לגמרי בין בתרומה בין במעשר וכו', אבל לירקות אפילו לתרומה גדולה לא חשו, דתני איסי בשם רבי עקיבא: מעשרות לירק מדבריהם, פירוש שאין להם אסמכתא מן הפסוק, יעו"ש. מה שאין כן בא"י דגם בירק איכא הכל, ודברי הרב הוא לסלקא דעתך דתלמודא דבית שאן היא א"י גמורה, ולזה מקשה הש"ס: ודילמא עישר עליהם ממקום אחר, ומשני: לא נחשדו חבירים לתרום שלא מן המוקף. ומאי קא מקשה מחו"ל לארץ, ומשנה ערוכה שנינו<sup>25</sup>: כל שתחילתו אוכל וסופו אוכל וכו', וכן פסק הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תרומות הלכה ו' ומרן בסימן של"א סעיף י"ג<sup>26</sup>.

וראיתי להגאון 'לב אריה' בשיטתו לחולין שם, שהקשה על דברי ר"ת שכתב ד'כן משמע דאיירי הכא בדמאי, מדפריך: ודילמא נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר, וזה לא מהני רק בדמאי, דהרי התוספות בפרק כל הגט דף

דעת ה'דברי אמת' שהסוגיא בחולין איירי בתרומה גדולה

דעת ה'נחמד למראה' שהסוגיא בחולין איירי בדמאי

דעת רש"י ור"י בבבאור הסוגיא בחולין

חייב תרומות ומעשרות בירק

נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר - בטבל ודאי או רק בדמאי



19. הלכה ו. 20. חולין ו. ב ד"ה 'והתיר', וזה לשונו בקיצור - 'והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו - משמע דאין מעשר נוהג בחוצה לארץ וכן משמע בעבודה זרה בפרק רבי ישמעאל (נח, ב) דקאמר: ריש לקיש איקלע [לבצרה], חזינהו דאכלי פירי דלא עשרו אסר להו, אתא לקמיה דרבי יוחנן, א"ל: אדמקטורך עלך זיל הדר [דבצרה] לאו היינו בצר, [דבצרה] בחוצה לארץ היא ואינה חייבת במעשר. ותימה, דבפרק עד כמה (בכורות כז, א) מוכח כולה שמעתתא דתרומה נוהגת בחוצה לארץ... ואומר ר"ת, דהכא ובעבודה זרה איירי בדמאי דאינו נוהג בחוצה לארץ כדתנן במסכת דמאי (פ"א מ"ג) מכזיב ולהלן פטור מן הדמאי, אבל ודאי טבל חייב בכל מקום. וכן משמע דמיירי הכא בדמאי מדפריך לקמן: ודילמא רבי מאיר נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר דלא שרי אלא בדמאי...". 21. רש"י: "נתן עיניו בצד זה - לקראו לו שם מעשר על צד שני ואכל מצד שני". 22. הלכה א-ג. 23. ובספר 'שארית יעקב' לרבי יעקב ביבס (ירושלים תר"ם), לאחר שהביא את דברי ה'נחמד למראה' הנ"ל העיר על דברי רבינו המחבר, וז"ל: 'והרב מו"ר כמוהר"ר צוף דב"ש בספרו הבהיר שער החצר דחה דברי הרב נחמד למראה אלו בשתי ידיים. לקושיא הראשונה דחה דהראב"ד ז"ל סובר כפירוש"י דלא מפרש כתוס', או כפי ר"י שגם הוא אינו מפרש כפי התוס', ולקושיא השנית דחה דהא דכתבו התוס' דבירק ליכא תרומה גדולה היינו בחו"ל, ע"כ. ולקוצר דעתי נ"ל דאינה דחיה לדברי הרב נחמד למראה, דמה שדחה קושיא הראשונה לא יתכן מההכרח שהכריחו התוס' ומוכרח שגם רש"י מפרש כפי התוס' וגם ר"י מוכרח לומר דגם הוא מפרש כפי התוס' ולא הביאו התוס' פירוש ר"י אלא לעיקר קושייתם לומר דמכח קושיא אינו מוכרח לפרש הש"ס דמיירי בדמאי דיש לומר כמי"ש ר"י, אבל אין הכי נמי מצד הכרח שהכריחו התוס' מוכרח לפרש הש"ס דמיירי בדמאי. ולפי זה שפיר מוטיב הרב נחמד למראה ופשוט. (אמר המגיה: מה שכתב המחבר לדחות דברי הרב צוף דב"ש אינו מוכרח, דרש"י ור"י אינם מוכרחים לפרש כפירוש התוס', דנוכל ליישב שפיר הכרח זה לדעת רש"י ז"ל ור"י כמ"ש הרב 'קקין דיונה' בחידושו לחולין ע"ש, ועיין גם כן בפסקי התוס' שכתבו כפירוש ר"י משמע כמ"ש), עכ"ל. 24. ה'נחמד למראה' בדחייתו את פירוש ה'דברי אמת'. 25. מעשרות פ"א מ"א. 26. זה לשונו: 'כל אוכל אדם, הנשמר, שגידוליו מן הארץ, חייב בתרומה'.

והכי הוי ליה לאקשווי, דלדברי ר"ת כיצד מפרש תרומה ניטלת במחשבה. ועוד קשיא לי לעניות דעתי על הרבנים הנזכרים, שהקשו דברי התוספות דחולין עם תוספות דפרק כל הגט ודבכורות, ואמאי לא הקשו דברי התוספות אהדדי שם בחולין<sup>34</sup> ד"ה 'ודילמא נתן עיניו בצד זה ואכל בצד אחר', שהקשו אהיהא דתנן בפרק במה מדליקין: ספק חשיכה מעשרין את הדמאי, הא ודאי חשיכה - לא. אמאי, כיון דאפשר על ידי נתן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אם כן יהיה מותר להפריש בשבת כדמוכח בפרק נוטל וכו'. ותירצו: דשאני מדומע שכבר היה נתקן, אבל תחילת תיקונו של טבל לא שרו על ידי שיתן עיניו בצד זה ויאכל בצד אחר, יעו"ש. ומשמע מדבריהם דאפילו בטבל ודאי שרי ליתן עיניו בצד זה ולאכול מצד אחר, והוא היפך דבריהם דלעיל. וכזה ראיתי להרב הנחמד למראה שם שהקשה דברי התוספות אהדדי, יעו"ש. ותירץ יעויין עליו. ועלה על דעתי לומר דכוונת התוספות שכתבו: אבל תחילת תיקונו של טבל וכו' - הכוונה על דמאי דוקא, אלא שראיתי בפסקי התוספות שכתבו בהדיא: מדומע שכבר נתקן, מותר בשבת על ידי שנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, ולא טבל ודאי, ע"כ. כנראה דפירוש דבריהם שכתבו: אבל תחילת תיקונו של טבל וכו', היינו השניים יחדיו, בין טבל ודאי ובין דמאי וכמו שאמרו בגיטין ובבכורות, וק"ל.

איסורייתא  
דחרדלא

ודלע שעל פי דברי התוספות<sup>35</sup> שתירצו שם דהיהא דרבי מאיר דאכל עלה של ירק היה, והיהא דעבודה זרה<sup>36</sup> דאכל פרי דלא מעשרן - בשאר פירות קאמר, שהורמה מהם תרומה גדולה וכו', תירץ מוהר"ם ומוהרש"א בחידושיהם היהא איסורייתא דחרדלא בפרק קמא דביצה<sup>37</sup>, דבתרומה קא מיירי, כדקאמר התם: אם כן מצינו תרומה שזכאי בהרמתה וכו'. והתוספות דכתבו בתחילת הדיבור דחייב במעשר וכו'<sup>38</sup>, משום דסלקא דעתך דאין חילוק בין מעשר לתרומה וכו'.

האם חרדל  
הוא מין  
ירקות או  
משאר  
פירות

וראיתי להגאון 'לב אריה' ז"ל שם, שכתב על דברי מוהר"ם ומוהרש"א ז"ל, דבוה אינו מיושב הך דאיסורייתא דחרדלא, דחרדל אינו מין פירות רק מין ירק כדמשמע בפרק קמא דכלאים<sup>39</sup>, דקתני: הצנון והנפוץ, החרדל והלפסן. וכן מצאתי מבוואר להדיא בהרמב"ם פרק ג'<sup>40</sup> מהלכות כלאים

ל"א<sup>27</sup> ד"ה 'במחשבה', כתבו להדיא דאף בודאי מהני נתן עיניו בצד זה לר' אלעזר בן גמלא, ולזה הקשו שם אמאי אין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת כיון שאפשר על ידי נתן עיניו, וכמו שהקשו כאן גבי דמאי. ובדיבור הקודם כתבו שם, דאפילו רבנן לא פליגי אר' אלעזר בן גמלא, רק לעניין אומד אבל לעניין מחשבה, דהיינו נתן עיניו בצד זה מודו, ודבריהם דהכא צריך עיון, ע"כ.

הנה בקושייתו זאת כבר קדמו הרה"ג 'שער המלך' חלק ב' דף כ"ד, וזה לשונו: דדברי התוספות בפרק קמא דחולין ד"ה 'והתיר', נראה דסבירא ליה דטבל גמור לא משתרי על ידי נתן עיניו בצד זה, היפך מה שאמרו בגיטין ובבכורות וכו'.

ותירץ, שר"ת מפרש מה שאמרו<sup>28</sup>: מה תרומה גדולה ניטלת במחשבה, שלא כפירוש רש"י, אלא פירוש, תרומה גדולה ניטלת במחשבה, שאם הפריש תרומה גדולה במחשבה ולא הוציא בשפתיו כלום - הרי זה תרומה וכו', יעו"ש. אלא קצת קשה לעניות דעתי, דקרי לה מאי קארי לה, דהא התוספות שם בפרק כל הגט ד"ה 'במחשבה' תחילת דבריהם כתבו: 'פירש בקונטרס שנותן עיניו בצד זה' וכו', וכן בבכורות<sup>29</sup> ד"ה 'במחשבה' כתבו נמי תחילת דבריהם: 'פירש בקונטרס', כנראה שעיקר קושייתם היא לפירוש רש"י.

תדע, דהרי כתבו שם<sup>30</sup> התוספות בתירוץ: אבל תחילת תיקונו של טבל לא שרינן משום דאפשר במחשבה, ואפילו דמאי אסור לתקן בשבת כדמוכח בפרק במה מדליקין<sup>31</sup>, אף על גב דשרי ליתן עיניו בצד זה ולאכול בצד אחר כדאמרינן בפרק קמא דחולין גבי רבי מאיר שאכל עלה של ירק. וכן כתבו בבכורות שם<sup>32</sup> ובמנחות דף נ"ה<sup>33</sup>. והרואה יראה דמה שכתבו: 'אף על גב דשרי ליתן עיניו בצד זה', הוא אך למותר, דהא עלה קאי אפילו בתרומה עצמה כמו שאמרו בתחילת דבריהם, והכי הוי ליה למימר: כדמוכח בפרק במה מדליקין, ותו לא. אלא ודאי שכל דבריהם בתחילה הם לשיטת רש"י דוקא, וכתבו בסוף דבריהם: 'ואפילו דמאי אסור לתקן בשבת' וכו', היינו שאפילו לדברי ר"ת דלא שרי כי אם דוקא בדמאי ולא בטבל ודאי, ולא קשה מההיא, עם כל זה בדמאי נמי דשרי בחול, בשבת לא.



27. עמוד א. 28. גיטין לא, א - 'כשם שתרומה גדולה ניטלת באומד ובמחשבה, כך תרומת מעשר ניטלת באומד ובמחשבה'. 29. נט, א. 30. גיטין לא, א. 31. שבת לד, א. 32. נח, ב. 33. עמוד א. 34. ז, א. 35. חולין ו, ב - בתוספות מובאים ב' תירוץ לסתירה לכאורה שישנה בין הסוגיות בחולין ובעבודה זרה בהן משמע שאין חיוב מעשרות בחו"ל, לבין הסוגיה בבכורות בה משמע שיש חיוב תרומה בחו"ל. התירוץ הראשון הוא תירוץ ר"ת הנזכר לעיל, שהסוגיות בחולין ובעבודה זרה מדברות בדמאי שאינו נוהג בחו"ל. לאחר מכן מובא תירוץ נוסף בשם ר"י, וזה לשונו: 'ומיהו במקום אחר מצא ר"י בירושלמי במסכת חלה פרק שתי נשים, דירק בחוצה לארץ אינו נוהג בו לא מעשר ולא תרומה, ובשאר פירות נוהגת תרומה גדולה אבל לא מעשר, אבל דגן תירוש ויצהר חייבין לגמרי בין בתרומה בין במעשר... ולפי זה לא קשיא מידי מהך דשמעתין, דרבי מאיר אכל עלה של ירק וההוא דמסכת עבודה זרה דאכל פירי דלא מעשרן - בשאר פירות קאמר שהורמה מהן תרומה גדולה אבל לא מעשר'. 36. נח, ב. 37. יב, ב. 38. התוספות בקושייתם המובאת בהערה לעיל, שבסוגיה בחולין ובעבודה זרה משמע שאין מעשר נוהג בחו"ל, ולעומת זאת בבכורות משמע שיש תרומה בחו"ל, כתבו התוספות - 'ואין לומר כדפירש הכא בקונטרס דדוקא תרומת דגן תירוש ויצהר דהוי בארץ דאורייתא בחוצה לארץ הוי מדרבנן, אבל בשאר פירות לא - דהא בפרק קמא דביצה (יב, ב) גבי אושפיוכניה דרבה בר בר חנה הוה ליה איסורייתא דחרדלא, משמע הסוגיא דחייב במעשר'. 39. פ"א מ"ה. 40. הלכה ג.

מלילות ביו"ט, דקאי על מלילות דתבואה<sup>44</sup>. ונראה שלזה לא השיב על זה הר"י, יעו"ש.

וגם זה אחר המחילה רבה אינו, דמאי דמקשה הש"ס: 'אם כן מצינו תרומה שזכאי בהרמתה' דפריך על המלילות, והוא הדין על הא דקתני: 'מפרכין הקטניות ביו"ט'. ועיין מה שכתבו התוספות בעבודה זרה דף נ"ח עמוד ב' ד"ה 'בצר', וזה לשונם: 'ועוד אמרינן בפרק קמא דביצה: מוללין מלילות ומפרכין הקטניות ביו"ט, אם כן מצינו תרומה שזכאי בהרמתה, אלמא בקטניות שהוא כשאר פירות מצינו תרומה בחו"ל, יעו"ש'.

ועיין עוד להגאון 'פני יהושע' בחידושו לביצה דף ט"ו שכתב, דהא דמקשה: אם כן מצינו תרומה שזכאי בהרמתה, ארבה בר רב הנין פריך, דכיון שהתיר לאושפזיכניה למלול ביו"ט מסתמא היה צריך לתרום גם כן ביו"ט, שאין דרך לתרום קודם כמו שכתב רש"י, ומשום הכי מקשה שפיר. אלא שמנעתי לאומרה לפי לשון סוגיית הש"ס, אמנם עינתי בלשון תוספות בפרק קמא דחולין בד"ה 'התיר רבי' ונראה מלשונם שמוכרח לפרש סוגיית הש"ס בעניין זה<sup>45</sup>, יעו"ש. ודבריהם דעבודה זרה הם מבוארים להדיא כמו שכתבתי<sup>46</sup>.

ותבט עיני להרה"ג 'שער המלך' שם שהקשה לדעת התוספת ורש"י<sup>47</sup>, דאם איתא דשרי בנותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר, אם כן היכי אמרינן בריש פרק מפנין<sup>48</sup>: מפנין תרומה טהורה אבל לא את הטבל, ופריך בגמרא<sup>49</sup>: פשיטא וכו'. והשתא כפי זה אמאי אסור לטלטל את הטבל, נימא מוגו דאי בעי נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר והוי ליה, השתא נמי הוי ליה, כי היכי דשרינן בדמאי בטלטול מטעמא דמוגו דאי בעי מפקיר נכסיה והוי עני והוי ליה, יעו"ש והניח בצריך עיון.

ולעניות דעתי נראה לי לתרץ, דהא אמרינן בביצה דף ל"ד<sup>50</sup> דטבל מוכן הוא אצל שבת, שאם עבר ותקנו מתוקן. וכן אמרינן בשבת דף מ"ג<sup>51</sup> גבי חבית של טבל שנשברה וכו', ועי"ש פירוש רש"י<sup>52</sup>. ורבינו בצלאל ב'שיטה מקובצת' למסכת ביצה שם, הקשה על פירוש רש"י, דלא נהיר, דכיון דנאסר מדרבנן להגביה תרומה ומעשר והעובר על דבריהם

חדרל הוא מין ירק, ועיין עוד במשנה ג' פרק א' דכלאים. ואם כן לשיטת ר"י פטור אף מתרומה וכו', יעו"ש.

ואחר המחילה רבה ראה זו איני מכיר, דהא חרדל מין זרעים הוא<sup>41</sup>, וזה לשון הרמב"ם פרק קמא דכלאים הלכות ח' וט': הזרעונים נחלקין לג' חלקים: הא' מהם הוא הנקרא תבואה והיא ה' מינים וכו', והב' הוא הנקרא קטנית והן כל זרעים הנאכל לאדם וכו', והג' מהם הוא הנקרא זרעוני גינה, והם שאר זרעונים שאינן ראויים למאכל אדם כגון זרע הבצלים והשומין וזרע החציר וכו' וזרע פשתן הרי הוא בכלל זרעוני גינה. כשיזרעו כל מיני זרעונים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו, כל זמן שלא ניכר הזרע - דשא, ונקרא ירק.

ויש מזרעוני גינה זרעונים שדרכם לזרוע מהם שדות, כגון הפשתן והחרדל, ואלו הם הנקראים מיני זרעים. ויש מזרעוני גינה זרעים שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא ערוגות ערוגות קטנות, כגון הלפת והצנון והתרדין והבצלים והכסבר והכרפס והמרור, ואלו הם הנקראים מיני ירקות, ע"כ.

הרי שהחרדל הוא מין זרעים, וכן הוא במשנה ב' פרק ג' דכלאים: כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעים בערוגה, חרדל ואפונים השופין מין זרעים. הרי מוכח דמין ירק לבד ומין זרעים לבד.

ומה שהביא ראה מפרק קמא דכלאים מדקתני: הצנון והנפוץ החרדל והלפסן, לא ידעתי מאי ראה מייתי משם, דהתם אשמועינן אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה, והא כדאיתיה והא כדאיתיה.

תדע שהרי במשנה שם ג': הלפת והנפוץ וכו' הבצל והבצלצול והתורמוס והפלסלוס אינם כלאים זה בזה, ותורמוס הוא מין קטנית כמו שפירש שם הרע"ב וקתני גבי ירק הבצל והבצלצול וכו', ומוכרח לומר הדומין קתני.

עוד ראיתי להגאון הנזכר<sup>42</sup> שכתב, דבלאו הכי הך ראה מאיסורייתא דחרדל הוא תמוה, דלא מיירי התם<sup>43</sup> רק אי שרי למפריכניה ביו"ט, והא דפריך התם: 'אם כן מצינו לתרומה שזכאי בהרמתה', קאי על הברייתא דקתני מוללין

האם מוכח מאיסורייתא דחרדל איש תרומה או מעשר בחו"ל



41. שדינם כשאר פירות (עיין תוספות ע"ז נח, ב ד"ה 'בצר'). 42. ה'לב אריה'. 43. בביצה יב, ב. 44. מהלך הסוגיה בביצה יב, ב - המשנה אומרת: בית שמאי אומרים: אין מוליכין חלה ומתנות לכהן ביום טוב, בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום. ובית הלל מתירין. אמרו להם בית שמאי: גזרה שוה: חלה ומתנות - מתנה לכהן, ותרומה - מתנה לכהן, כשם שאין מוליכין את התרומה - כך אין מוליכין את המתנות. אמרו להם בית הלל: לא, אם אמרתם בתרומה שאינו זכאי בהרמתה, תאמרו במתנות שזכאי בהרמתן? (רש"י: "כשם שאין מוליכין - דבהא מודיתו לן, שהרי מאתמול הוגבהה: שאינו זכאי - רשאי, לא נתנו חכמים לאדם כח וזכות בהפרשתה"). על כך אומרת הגמרא: אושפזיכניה דרבא בר חנן הוה ליה איסורייתא דחרדל, אמר ליה: מהו לפרכי ומיכל מנייהו ביום טוב? (רש"י: מהו לפרכי השרביטין ולהוציא הזרע ביום טוב, מי שרי ביום טוב כשחיטה וכבישול, או דלמא כיון דאפשר מערב יום טוב - לא, דתולדת דישא הוא"). לא הוה בידיה, אתא לקמיה דרבא. אמר ליה: מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב (רש"י: "דדש כלאחר יד הוא, ואפילו בשבת לאו דאורייתא הוא אלא מדרבנן, וביום טוב לא גזור")... אם כן מצינו תרומה שזכאי בהרמתה (רש"י: "דסתם שבלין לא מפרישין תרומה עד שיעשו דגן, והמוללין ביום טוב לאכלן מפריש מהן תרומה על כרחו"), ותנן: לא, אם אמרתם בתרומה שאינו זכאי בהרמתה וכו'. 45. מדמוכיחים התוספות משם שבחרדל חייב במעשר ולא דוקא בחיטה. 46. שאכן בחו"ל אין חיוב מעשר בפירות, ובגמרא בביצה מדובר על תרומה ולא על מעשר, ותרומה חייב אף בחו"ל. 47. בגיטין לא, א שכנזכר לעיל סוברים דאף בטבל אמרינן נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר. 48. שבת קכז, ב. 49. שם קכז, ב. 50. עמוד ב. 51. עמוד א. 52. זה לשונו: "שאם בא אדם אחד ועבר ותקנו - מתוקן, ומותר לאכול, ולא אמרינן לא מהניא ליה הזמנה כל זמן שלא נתקן, דהא מוקצה מחמת אסור טבל הוא, ואסחיה מדעתיה, קמשמע לן: כיון דהגבהת תרומה ומעשר מדאורייתא בשבת שרי - אין זה מוקצה מחמת איסור".

טעו הראשונים, והיו סבורים שהיה אסור לבערו, אלא התם במה היו טועים שלא לבער אותם הבמות, ע"כ. וממילא מתיישב קושיית הרב ז"ל, והוא דאף התם בעניין יצר דעבודה זרה, במה איכא למטעי שלא לבערו כדי לומר מקום הניחו לו אבותיו, וכדברי התוספות ז"ל, וכיון שכן שפיר נענש יהושע, דהיה סיפק בידו לעשות, שהיה לו זכותא דא"י, מה שאין כן במשה, וכדאמרינן התם, ע"כ.

**ואחר המחיר** שותיה דמר לא גמירנא, דמה עניין ההיא דיצרא דעבודה זרה לההיא, דבשלמא התם בעניין עבודה זרה הוי ליה לאסוקי אדעתיה, ולא שייך לומר מקום הניחו לו אבותיו, מה שאין כן ההיא דיצרא דעבודה זרה, זה לא יעלה על הדעת לבער היצר מן העולם כדי שנאמר: במה איכא למיטעי. ולזה שפיר קא מוטיב הרב, שהוא מטעם מקום הניחו לו אבותיו להתגדר, ואם רצה הרב לתרץ בדברי התוס' הכי, היה לו לתרץ, דכיון שהעניין מה, שנתן מקום לטעות, כדי שעל ידי זה יניחו מקום וכו', וכמו שפירש בדבריהם מהר"ם ז"ל, יעויין בחידושו, וכן הוא בירושלמי דממאי להדיא, עיין בספר 'אהלי יצחק' בחידושו. אמור מעתה גבי אסא ויהושפט שלא מצינו שהקפיד עליהם הכתוב, שפיר אמרינן מקום הניחו, מה שאין כן גבי יהושע, דמצינו שהקפיד עליו הכתוב, אם כן הוברר הדבר שאינו מה, ולזה לא שייך למימר מקום הניחו, אלא נראה שקושיית הרב היא לפי פירוש רש"י, ודרו"ק.

חייב מיתה, ודאי אסח דעתיה מיניה, אלא הכי סבירא ליה, דמעשר ניטל במחשבה ונותן עיניו בצד זה ואוכל בצד זה, כגון שאינו משקה, ומותר לעשות כן בשבת משום עונג שבת, יעו"ש.

וכתבו שם התוספות בשבת ד"ה 'טבל מוכן הוא אצל שבת', שאף על פי שאסור לטלטלו כדתנן בפרק מפנין, מכל מקום לא חשוב מבטל כלי מהיכנו, יעו"ש, ולגבי הטלטול לא מהני האי טעמא כל זמן שלא נתקן, ושאיני ההיא דדמאי דמהשתא הוא חזי קצת לעניים ולאכסניא, ולזה אמרינן הואיל ואי בעי מפקיר לנכסיה והוי עני וחזי ליה - השתא נמי חזי ליה.

**תדע** שהרי כתבו התוספות שם בשבת פרק מפנין ד"ה 'דאי בעי מפקר לנכסיה', דהוה מצי למימר כדלעיל (רוצה לומר, כמו שאמרו: כיון דהויה לכהן<sup>53</sup>), הכי נמי כיון דחזי לעניים, אלא כיון דטעמא דאפילו לדידיה מצי חזי אמר, ע"כ. הרי בדמאי אפילו בלא טעמא 'דהואיל', שרי. אלא לרווחא דמילתא דאפילו לדידיה מצי חזי, ומה דמות יערוך לטבל שלא נתקן.

וכעין זה תירץ הרב בעצמו אהיה דפרק בכל מערבין<sup>54</sup>, דתנן מערבין בדמאי אבל לא בטבל, שכתב וזה לשונו: דלחא ודאי יש לומר כפי מה שכתבו התוספות<sup>55</sup> בד"ה 'ולפרוש', דאינו מועיל מה שראוי לתקנו אלא במידי דחזי לשום אדם, כגון תרומה דחזי לכהנים או דמאי דחזי לעניים, אבל בטבל דלא חזי לשום אדם, כיון דהשתא מיהא לא חזי לשום אדם, לא מהני טעמא דנותן עיניו בצד זה, יעו"ש, והכי נמי נימא גבי איסור טלטול וכמו שנתבאר, וק"ל.

**וראיתי** להרב 'מלך שלם' בחידושו דף ע"ג, שהקשה על מה דאיתא התם בחולין<sup>56</sup>, שחברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר. דרש להם מקרא זה<sup>57</sup>: "וכתת את נחש הנחושת אשר עשה משה" וכו' - אפשר בא אסא ולא ביערו, בא יהושפט ולא ביערו, והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום - אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו. דכפי זה למה נענש יהושע לפי שלא ביקש על יצר דעבודה זרה, כדאמרינן בערכין דף ל"ב<sup>58</sup>, דילמא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, והניח בצ"ע. וכתב על דברי קודשו הללו הרב הנחמד למראה שם, וזה לשונו: לא קשיא כלל, והוא על פי מה שכתבו התוס' ז"ל בתך דבריהם ד"ה 'אלא מקום הניחו לו אבותיו', דלא משני הכי פרק במה בהמה<sup>59</sup>, דרשינן 'ואת הבמות אשר על פני ירושלים וכו' אשר בנה שלמה אותה וכו', ביער יאשיהו" וכו'<sup>60</sup>, אפשר בא אסא וכו', אלא מקיש ראשונים לאחרונים וכו', ואמאי לא משני דמקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו כדמשני הכא - ויש לומר דבשלמא הכא גבי נחש הנחושת, לפי שנעשה על פי הדיבור

מתי אמרינן מקום הניחו לו להתגדר בו

גדולה תפילה יותר ממעשים טובים

**שצ"ז** א"י. איתא בברכות בפרק אין עומדין דף ל"ב<sup>1</sup>: אמר רבי אלעזר: גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו ע"ה, אף על פי כן לא נענה אלא בתפילה, שנאמר: "אל תוסף דבר אלי" וסמך ליה "עלה ראש הפסגה", ע"כ. **וכתבו** רבותינו בעלי התוספות שם ד"ה 'גדולה תפילה יותר ממעשים טובים' - בלא תפילה, שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו לו מעשים טובים הוצרך לתפילה, ע"כ.

ביאור דברי התוספות

**וכתב** על דבריהם הגאון מוהרש"ם ז"ל בחלק א' סימן ל', וזה לשונו: קשה מה חידשו לנו התוס'. ותחילה נראה לי לעורר בגמרא, איך מוכיח שגדולה תפילה יותר. בשלמא אם היינו רואים אדם שאין לו מעשים ונענה בתפילה, ואדם שלא התפלל והיו לו מעשים טובים ולא נענה, היה מוכיח. אבל ממשא אינו מוכיח, שאני אומר דתרוייהו כהדדי נינהו, ותרוייהו צריכי להיות נענה. עוד קשה, שלמה לא אמר גדולה תפילה מתלמוד תורה, שאין לך גדול בתורה כמשה רבינו ע"ה ולא נענה אלא בתפילה, או לשמועין רבותא, גדולה תפילה מתורה ומעשים, שהרי משה רבינו ע"ה היה גדול בשניהם וכו'. עוד קשה, שאין אפשר שגדולה תפילה, והלא קרא כתיב<sup>3</sup>: "אוטם אזנו" וכו', וגם העוסק במצווה פטור מן התפילה<sup>4</sup>, נראה שמעשה המצווה גדול, שדוחה התפילה.



53. שלכן מותר לטלטל תרומה טהורה משום שראויה לכהן. 54. עירובין ל, ב. 55. עירובין ל, ב. 56. ג, ד. 57. מ"ב י"ב, ת. ד. 58. עמוד ב. 59. שבת נו, ב. 60. מ"ב כג, יג וכו'. **שצ"ז** | 1. עמוד ב. 2. דברים ג, כו-כז. 3. משלי כא, יג - "אטם אָזְנוֹ מִצְעֻקַת דָּל גַּם הוּא יִקְרָא וְלֹא יִעֲנֶה". 4. סוכה כו, א.

מעלת  
תפילה  
לעומת  
מעשים  
טובים

**שצ"ח** א"י. והרב הגאון 'בינה לעתים' בדרוש ס"ב<sup>1</sup> כתב על זה, וזה לשונו: **שהאל ית' ביאר זה בפירוש באמרו<sup>2</sup>: "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה". כי מילת "עוד" מיותרת, וכן "בדבר", שהיה מספיק לומר 'אל תוסף דבר אלי בזה'. אלא שאמר ית' למשה: הן אמת רב לך, יש לך הרבה מעשים טובים ונפיש זכותך, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממושה, כדברי המאמר, אבל אין זה ממה שיעשה בי רושם למלא הפנך ולעשות כל אשר ישאלך לך, אלא עצם הדיבור של התפילה עצמה היא המביאה אותי לענות אותך. ולכן אזהירך כי עתה שאלת על ידי תפילה לראות את הארץ, והשמר לך שלא תוסיף לשאול עוד איזו שאלה נוספת, כגון שאכניסך לארץ ותשאר שם או כיוצא כנגד גזרתך, זה הטוביות והיתרון לא תשאלו בדבר זה על ידי הדיבור הזה של התפילה, לפי שאם תשאל עוד דבר אחר על ידי דיבור של תפילה, יהיה כביכול מוכרח להיות עונה אותך כפי סגולתה, וכעת "עלה אל ראש הפסגה וראה"<sup>3</sup> וגו', כי הועילה לך התפילה בזה. ועל כן אמר רבי אלעזר: גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, ע"כ דברי קודשו.**

ועל כן נראה לי לומר, שכל זה מתורץ כשנבין כוונת התוס'. והוא שנראה בעיני שהם אינם גורסים תיבת 'יותר' כמו שהוא בדיבור, ואם כן נאמר שכוונת התוס' הוא לומר, שלא נפרש גדולה תפילה ממעשים טובים, שרוצה לומר יותר, שודאי אינו כן. אלא הכי פירושו, דבר גדול היא התפילה, תראה ותלמד זה ממעשים טובים, שאין לך וכו' והוצרך לתפילה, ובתפילה נענה, הוי ודאי שמעלה גדולה יש לתפילה.

ונראה בעיני שלא אמר 'שהרי משה רבינו ע"ה לא היה כמוהו בתורה ובמעשים טובים ועם כל זה הוצרך לתפילה', שיתיישב זה בהערה אחת. שכפי הנראה קשה, מה שייך ולא נענה אלא וכו', כי נראה שלא נענה במעשים ונענה בתפילה, ומה שייך ענייה במעשים. לכן נראה כי משה רבינו ע"ה כמעט היה שכל בפועל, ולא היה תורה פוסק מפיו. ואם כן כשנגזר עליו הגזירה לא הוסיף בזה יותר ממה שהיה נוהג בו עיונו תמיד, כל האפשר כחק בשר ודם. אבל מעשים טובים אפשר להוסיף עליהם, ובודאי שמשה רבינו ע"ה, כשראה שנגזרה עליו אותה הגזירה, אין ספק שהוסיף אומץ במעשים כדי לבטל הגזירה, ולא הועיל לו עד שהתפלל, והועיל קצת.

ואם כן פירוש המאמר כך הוא: גדולה תפילה, ומנין אתה למד שמעלת התפילה גדולה מאוד - ממעשים טובים, שאין לך וכו'. וזה גילו לנו התוס' באומרו: ממעשים טובים בלא תפילה, דודאי היה קשה, וכי היה עולה בדעת שתפילה גדולה ממעשים טובים ותפילה, אם כן מה הוצרך להם לומר ממעשים טובים בלא תפילה; אלא שבא להשמיענו, שפירוש גדולה תפילה ממעשים אינו רוצה לומר יותר, אלא מנין לי שגדולה תפילה - ממעשים טובים בלא תפילה, שאף על פי שמשה רבינו ע"ה, בהודע לו הגזירה, הוסיף מעשים טובים לבטל הגזירה, ולא הועיל לו כלל, עד שהוצרך לתפילה, כן נראה לי, עד כאן דברי קודשו.

**אמר המחבר:** עיין מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'דבש לפי מערכת הת' אות כ"ה, בשם הרב הקדוש 'ספר חרדים', דהמבחן לאדם אם זך וישר פעלו, הוא התפילה. שאם יכול לכוון בכל העמידה, שמתפלל י"ח ברכות בלי מחשבה אחרת, אז ידע כי הוא צדיק. וזהו שכתוב<sup>5</sup>: "מצרף לכסף וכוור לזהב ואיש לפי מהללו", דהיינו תפלתו. ועל זה ידו כל הדווים, יעו"ש. וכמו כן מה שכתב הרב מופת דורנו הי"ו בספר 'נפש חיים' מערכת התי"ו אות מ"א, וכמו כן מה שכתב ב'ספר החסידים' בסימן תרי"ב משם רבינו סעדיה גאון זצ"ל. ולכל הדיברות, המעשים הטובים מיצרך צריכי, וכלל גדול לקבלת התפילה. וזה אפשר לרמוז בדברי ר"א: גדולה תפילה ממעשים טובים, על פי פירוש הגאון מהרשד"ם הנזכרים בדברי התוספות דלא גרסי 'יותר', ורוצה לומר, גדולה תפילה, בזמן שהיא נמשך ממעשים טובים, ולא תימא שבמעשים די שהרי וכו', ודו"ק.

הקשר בין  
תפילה  
למעשים  
טובים

**אמר המחבר:** ראיתי להביא דרך אגב מוסר השכל שכתב הרב החסיד מהר"ם די לונזאנו ז"ל בענין התפילה, והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'שמחת הרגל' דף נ"ה, וזה לשונו: וכבר המשיל הרב החסיד מהר"ם די לונזאנו וישא משלו ויאמר, למלך שגזר על עבדיו יעשו לפניו בשר צלי וכיוצא בשלם שבפנים. וכבר נודע שצריך כלי בישול לזה - כירה, ואפר יציע תחתיה, ופחמין כל שהוא, וסכין, ושיפור, ומפוח, והצתת אליתא, ומים, ומלח וכיוצא. והנה עבדי המלך נזדרזו בבוקר, והביאו בחדר משכית המלך כל הכלים, ואפר ופחם וכו', והעמידום נגד המלך, וערכו האש והעצים ומורק ושוטף הסכין והשיפור והאסכלא וכיוצא. והמלך ממתין שיביאו הבשר, ולא הביאוהו, באופן דאתא שמשא ובשר לא הביאו. ויחר אף המלך עליהם וכדי בזיון וקצף, שלא עשו כמצוות המלך, וביזו המלך לשום לפניו כלי תשמיש המונחים בין תנור וכירים.

וכה אירע להמון ישראל, דכתיב באורייתא<sup>4</sup>: "ולעבדו בכל לבבכם", ואמרו רז"ל<sup>5</sup>: עבודה שבלב זו תפילה. אם כן השי"ת שאל התבשיל שהוא הלב, אך יען שהלב לא נשמע קולו, והוא נחבא אל הכלים, צריך להביא הכלים לפני המלך, והם הגוף ואיברים קודמין: גרון, ולשון, ודבר שפתיים, וספר וכיוצא. ואם זה יתנו לפני המלך, הני מאני, והלב שהוא העיקר בל יראה ובל ימצא, ודאי גדול עונשם, עיין שם באורך. וסיים בה הרב גאון עוזנו, וזה לשונו: ובאמת המעמיק בזה יראה ורעד יבוא בו, אשר לבו הלך חשכים, והן בעודנו עומד לפני ה' כמה מחשבות בהבלי העולם בלבו, הן



דברים העומדים ברומו של עולם. ותוכן הדבר הוא, שענין התפילות הוא להעלות הביטויים למעלה. כי שכבר הוא ית' לאדם הראשון, בירר הטוב מהרע, והם נשמות הטובות, וכללם באדם הראשון. וכן נמי ברא אדם בליעל, והוא ס"מ שהיה כלול בו כל הרעה, כמו שנאמר<sup>10</sup>: "גם זה לעומת זה עשה האלקים". וכשחטא אדם הראשון, וכל הנשמות שהיו כלולות בו נתערבו טוב ורע, כי נמשך עליו כח הטומאה מס"מ והרע שהיה כלול בו, ונתלבשו הנשמות הטובות הנאחזות באיברי אדם הראשון, עם אותם של אדם בליעל, כל איבר תוך איבר כמוהו, ראש תוך ראש וכו'. והנה כל מגמתנו, להוציא אותם ניצוצי הקדושה שמה, ולבררם. ואתם הניצוצות לא יתבררו מאליהם, אם לא ע"י התפילות והמצוות של ישראל. וביותר ע"י התפילות, כי הוא עיקר ושורש לברר הניצוצות של הקדושה שנתערבו באדם בליעל, ועל כן קראום דברים שעומדים ברומו של עולם.

וכתב עוד הרב שם, כי פעולה זו גם כן נעשית במיתתן של צדיקים. כי במות הצדיק ויוצאה נשמתו מגופו, ואז הנשמה היא בלי לבוש גשמי ואין אחיזה לחיצונים, יש לה כח ליכנס לתוך הקליפה, ומשברת אותם, ומלקטת כמה ניצוצות של קדושה, הכל לפי כח הצדיק שמת, ומתעלה אז יותר ממה שמעלה בחייו. והנה יש קליפות בעולם העשייה, שהם תקיפים, ואין יכולת לברר משם בירורים, אם לא ע"י הרוגי מלוכה שמוסרים עצמם על קידוש ה', וזה סוד הרוגי מלוכה. וזה טעם "אל נקמות ה'"<sup>11</sup> שאנו אומרים בכל יום, עיי"ש.

וזהו סמיכות הכתובים<sup>12</sup>: "יען כי נגש העם וכו', לכן הנני יוסיף וכו'. דבשני אופנים הוא ענין הברורים, אחד ע"י התפילה, שנית ע"י מיתתן של צדיקים. ואם ישראל היו מכוונים בתפילה, זו עבודה שבלב, כמצטרך, אז לא היו צריכים לתיקון השני, שהוא מיתתן של צדיקים, שכבר היו נעשים הברורים ע"י תפילותיהם של ישראל. אבל מאחר שהיה תפילתם בלא לב, אז היה צורך למיתתן של צדיקים. ולזה אמר: "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני", שלא היתה תפילתם נחשבת לכלום, "לכן הנני יוסיף להפליא וכו' ואבדה חכמת חכמיו", שיעשה התיקון ע"י מיתתן של צדיקים.

גם לפי מה שאמר<sup>13</sup>: תפילה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, יראה שמדד להם מידה בחב"ל אבדן הצדיקים, כמבואר בתיקוני זוהר ובכמה מקומות ברזא דקרא<sup>14</sup>: "והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים", דתלמידי חכמים אינון ברזא דנשמתין לישראל, לפיכך באותה מידה "כי בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני", דהוי כגוף בלא נשמה, כן יאבד מהם קדשי קדשים, נשמתין דצדיקיא, דאינון נשמתן דישאל כאמור, והוי כגופא בלא נשמתא, ע"כ.

**ועל פי** האמור הוא טעם כעיקר, והוא קרוב למה שכתב הרב

שלומד הן כאשר מתפלל. והגם שידחה אותם ההרהורים, מכל מקום הולכים ובאים ברצוא ושוב. ואם דברי התחינות וברכות היו נאמרים בלב טהור, בלי שום הרהור כלל, יושפע עליו רוח טהרה. כי הדברים, אם יכוון כראוי, משברים הלב וממלאים אותו ביראת ה' והכנעה גדולה. אך הן בעוון חוללנו, ואנו חולי חולין, והלב והמוח מלאים קש עפירות הבלי העולם והוראת מעשיו לבני אדם, וכבודו עליהם יראה וכיוצא כל אדם לפי מעשיו ויצרו. וכל זה מחמת שיום וליילה אל יתן דומי בענייני העולם וחברת בני אדם, אשר לא נגה עליהם אור תורה, רק כל עסקם בעולם הזה, או בסדר אכילתם ומלבושם או במשאם ומתנם, גם אהבתם גם שנאתם לבני ביתם ובני העיר, האדמה אשר הם עליה. ומאחר שכל זמנם מטרידים לבם לחשוב מן הכיעור והדומה לו והבל וריק, גם בזמן מועט אשר רוצים לעבוד ה' לבם ומוחם עושין מעין מלאכתם.

אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה, מה נעשה כי יקום אל, וכי יפקוד מה נשיבנו, ומה יתאונן אדם חי, לחזות בנועם שיח עליון וקדוש - רבא דהוו שדרו ליה שלם משמיא, והלכתא כוותיה על הרוב, ונשמתו היא נפלאת כמבואר אצל עין רוגל, כתבי הקודש לגורי האר"י זצ"ל - עם כל זה היה נאנח על דברים שבלב, כמו שאמרו בסנהדרין דף ק"ו<sup>6</sup>, ואנן עלוביאי, דכשם שיש הפרש מקדשי קדשים לחולי חולין, כן גבהו דרכי רבא מדרכינו, מה נענה ומה נאמר, מה נדבר ומה נצטדק.

וזאת לפני פירשתי נבואת ישעיה על זה בסימן כ"ט<sup>7</sup>: "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה". והדברים מבוארים במשל מהר"ם די לונזאנו האמור, כי ה', עיקר מצוותו בתפילה הוא לעבדו בלב, כי הוא התבשיל, והעיקר חסר. וזהו שאמר: "בפיו ובשפתיו" שהם כלי התבשיל, "כבדוני" להעמיד לפני האי גופא קשיא, ושפתיים נעות והפה גומר; אך הלב, שהוא העיקר, והוא הנרצה למלך כמו התבשיל, רחק ממני, כי חלף הלך ברחוב הגויים, ובמרתפי הסחורות, ובעסקי אשתו ובניו, ובדברים ריקים. והגורם לזה הוא שוברים, שמצוות ה' הם חס וחלילה כמו דתי מלך בשר ודם, שלמד מחוקי מלך אחר אשר הנהיג מלכותו בחוקי רצונו, גם הוא רצה להנהיגם במלכותו בלי טעם, או בטעם פשוט, בלי יסוד ושורש חזק. וזהו שאמר: "ותהי יראתם אותי מצות אנשים", מלכי ארץ, "מלומדה", ממלכים אחרים, ולזה אינם שמים על לב, אך אם יחשבו ביראת ה', שזו מצוות מלך מלכי המלכים, ויש כמה רזין דרזין בכל דיבור ואות מהתפילה והתורה, היו מאספים לבם בקרבם לעבוד מלך מלכי המלכים הקב"ה, עכ"ל הצח.

**ועיין** להרב החסיד מהר"י אלגאזי בספר 'שארית יעקב' דף ל"ז עמוד ד', שפירש סמיכות הכתוב הנזכר עם הכתוב שאחריו<sup>8</sup>: "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא" וכו'. והוא על פי מה שבא בכתבי האר"י ז"ל, בעניין מה שקראו חז"ל<sup>9</sup> לתפילות

ביאור הביטוי 'מצוות אנשים מלומדה'

עיקר התפילה העלאת ניצוצי הקדושה



6. עמוד ב. 7. פסוק יג. 8. פסוק יד. 9. ברכות ו, ב. 10. קהלת ז, יד. 11. תהלים צד, א. 12. ישעיה כט, יג-יד - 'וַיִּאמְרוּ אֲדֹנָי יְעֹזֵר פִּי נִגְשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִי וּבִשְׁפָתַי פְּדֹנִי וּלְבֹו רַחֵם מִמֶּנִּי וְתִהְיֶי יִרְאֲתָם אֹתִי מִצִּוְת אֲנָשִׁים מִלְּמֹדָה: לְכֹן הֲנִי יוֹסִיף לְהַפְלִיא אֶת הָעָם הַזֶּה הַפְּלֵא וּפְלֵא וְנִפְלֵא וְאֶבְדֶּה חֲכַמַּת חֲכָמָיו'. 13. עין ש"ה פרשת שופטים תורה אור כד. 14. שמות כו, לג.

משתיכין עליו כנחושת מלהוריד טל ומטר, בשביל לוחשי לחישות שאין באותו הדור, עיין להרב 'חמדת ימים' חלק ב' דף מ"ב כל הפירושים שנכנסו בזה. זה אומרו: "וברך את לחמך ואת מימך" ע"י ירדת הגשמים, ונעשה הברור גם כן, ובוה "והסירותי מחלה מקרבך", שהיא מיתתן של צדיקים שנקראת מחלה, כמו שנתבאר שכבר נעשה הברור ע"י התפילה, וק"ל.

[ועם זה שמעתי כוונת הכתוב פרשת נצבים<sup>24</sup>: "פן יש בכם איש או אשה וגו', והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי וגו', ורבעה בו כל האלה" וגו', והקושי מבורר לעין כל. ועל פי האמור אמר: "שלום יהיה לי", יען דרשו ז"ל<sup>25</sup>: "אשכול הכופר"<sup>26</sup> - נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור. הנה כי כן נאום פשע לרשע: יען שכתוב בתוכחות<sup>27</sup>: "גם כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב", זו מיתת תלמידי חכמים, ואם כן בזה יהיה שלום לי, כי הצדיק מכפר על הדור - זה אומרו: "והיה בשמעו את דברי האלה והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי", ולזה עונשו הוא "ורבעה בו כל האלה הכתובה", שהוא סמך ונשען על האלה אשר לא כתובה, ורבעה בו הכתובה.

**ודרך** אגב ראיתי להגאון רבינו הרדב"ז בתשובה<sup>28</sup> סימן תשס"ט, שנשאל שלמה לא נכתבה נחמה בקללות של "והיה כי תבא אל הארץ", כמו בקללות של "אם בחקתי". והשיב, כי אין צריך נחמה בפרשת כי תבוא, לפי שנחמתם בצדס, שאין פסוק ופסוק שלא הזכיר בו שם הוי"ה ב"ה, המורה על הרחמים. להודיע שהמידה היא ברחמים, על דרך "ומחץ וידיו תרפנה"<sup>29</sup>, ואין לך נחמה גדולה מזו. ועוד כי פרשת אתם נצבים, היא קשורה למעלה עם פרשת והיה כי תבא, והרי היא בכלל הברית. והכי משמע מדכתיב<sup>30</sup>: "לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו", והרי יש בסופה נחמות, דכתיב<sup>31</sup>: "והיה כי יבואו עליך וגו' ושב ה' אלקיך" וגו' עד סוף הפרשה כולה נחמה, ונכון, יעו"ש דברי קודשו.

והרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'מדבר קדמות' מערכת הת' אות י"ט, הקשה עליו מהפסיקתא שאמרו על שמות הוי"ה שהוזכרו שם, דכביכול רשעים מהפכים מידת רחמים למידת הדין. ותירץ דלענין דרשה יכול לומר באופן אחר ממה שאמרו בפסיקתא, ועיין מה שכתבתי בסימן קנ"ד על דברי רבינו האר"י ז"ל, שכתב היפך הגמרא, יעו"ש. ולפי דברי רבינו הרדב"ז ז"ל יבואר הכתוב הנזכר כפשוטו, שבשמעו את דברי האלה יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי, יען שלא יש פסוק ופסוק שלא הזכיר בו שם הוי"ה ב"ה, המורה על הרחמים. מצורף לזה שאמרו רז"ל<sup>32</sup>: כל התוכחות גנוזות ברכות בתוכן, וכן אמרו<sup>33</sup> שפסוק "שורך טבוח"<sup>34</sup>, למפרע הוא ברכה. ולזה אמר<sup>35</sup>: "לא יאבה ה' סלוח", תיבת ה' דייקא,

החסיד בפן השני, יען כי הם באו לתפילה בלא לב, לכן בא העונש שהיה ניטל הלב, שהצדיק נקרא לב של ישראל, עיין 'ערכי הכינויים' דף ל"ח עמוד א', ועיין עוד מה שכתבתי למעלה בסימן נ"ח, לזה בא מידה כנגד מידה וק"ל.

**והוא** הנרצה בכוונת הכתובים<sup>15</sup>: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם, שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד, תהילת ה' ידבר פי" וכו'. והוא על פי האמור למעלה, שכשתהיה התפילה בכוונה אין צריך לברור השני, שהוא ע"י מיתתן של צדיקים, שכבר היו נעשים הברורים ע"י תפילותיהם של ישראל. זה אומרו: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת", שמכוונים בתפילתם, והשי"ת עושה רצונם ושומע שועתם, ונעשה הברור בתפילה. ולזה "שומר ה' את כל אוהביו", שהם הצדיקים, שאינו ממית הצדיקים, שכבר נעשה הברור, "ואת כל הרשעים ישמיד", שהוא כינוי לקליפות, שכבר יצא בולעם מפייהם<sup>16</sup> ולא נשאר להם חיות, ולזה אני נזהר בכוונת התפילה. זה אומרו: "תהלת ה' ידבר פי", ו"שויתי ה' לנגדי תמיד"<sup>17</sup>, ובוה אני מכוון בתפילתי, על דרך מה שכתב מור"ם באור"ח סימן א', יעו"ש.

**ויתקרב** אל האמור כוונת הכתוב<sup>18</sup>: "ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך". ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן ש"ן בשם רבינו האר"י, שענין המטר היורד מלמעלה וגורם להוציא הצמחים הוא הברור וכו', והברור תלוי במטר וכו', יעו"ש. [ואחר זה ראיתי להרב 'גושפנקא דמלכא' דף קי"ב עמוד ג', שדרך דרך הנזכרת במקצת, יעו"ש.

ועוד רמזתי על זה בכוונת הכתוב<sup>19</sup>: "מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג", על פי מה ששמעתי, שהרב החסיד בעל הפלא יועץ ז"ל שם רמ"ז בכוונת הכתוב<sup>20</sup>: "תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר", שיש מתרשלים נמנעים לבוא לבית הכנסת בסיבת שלג קור רוח, הרמוז במלת שק"ר, ע"כ שמעתי. ואם כן מסיבה זו שלא יבוא לבית הכנסת אזי התפילה אינה כראוי, ואינו נעשה ברור, וצריך מיתת צדיקים. זה אומרו: "מדבר שק"ר תרחק", ובוה: "ונקי וצדיק אל תהרוג", כי לא אצדיק רשע" בטענות בלות ומטולאות כי הצדיק בחטאו מת וכיוצא, רק עיקר הטעם הוא הברור, ודו"ק.]

**ועוד** נקדים מה ששמעתי, שזה מאמרם ז"ל: "גם כל חולי וכל מכה"<sup>21</sup> וכו', זו מיתת הצדיקים. ואחר זה ראיתי שהביא מאמר זה הרב 'ארץ החיים' סימן קמ"ט. זה אומרו<sup>22</sup>: "ועבדתם את ה' אלקיכם" - עבודה שבלב זו תפילה, שתהיה בכוונה ובשלם בדבועי וכנימוס, ולזה נעשה הברור כמו שנתבאר. גם על ידי התפילה כנזכר יבואו הגשמים, כמו שאמרו בגמרא<sup>23</sup>: אם ראית דור שהשמים

על ידי התפילה בכוונה זוכים הצדיקים לאריכות ימים



15. תהלים קמה, יח-כא. 16. ע"פ ירמיה נא, מד. 17. תהלים טז, ח. 18. שמות כג, כה. 19. שמות כג, ז. - "מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרג פי לא אצדיק רשע". 20. שמות ה, ט. 21. דברים כה, סא. 22. שמות כג, כה - "ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך ואת מימך ונהסרתי מחלה מקרבך". 23. תענית ח, א. 24. דברים כט, יז-ט. 25. שיר השירים רבה פרשה א, ב. 26. שה"ש א, יד. 27. דברים כה, סא. 28. חלק ב. 29. איוב ה, יח. 30. דברים כט, יא. 31. דברים ל, א. 32. עיין פסיקתא זוטרתא דברים פרשת תבא. 33. עיין מדרש מעשה חנוכה 'אוצר המדרשים' (אייזנשטיין) חנוכה עמוד 189. 34. דברים כח, לא. 35. דברים כט, יט - "לא יאבה ה' סלח לו כי אז יעשן אף ה' ונקאתו פאיש והוא נרצץ בו כל האלה הפתובה בפסוק ה'ה ומחה ה' את שמו מתחת השמים".

אשתזיב דלא אתפס בחובייהו, אמר ליה וכו', דהא דינא לא יכלא לשלטאה עלוי, בגין דהוה טמיר וגניז בתיבה ואתכסייא מעינא וכו', ונח בקש צדק, ועל בגוה דתיבותא, ואסתתר ביום אף ה', ועל דא דינא לא יכלא לשלטאה ולקטרגא עליה, יעו"ש. אשר על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב בפרשת נח<sup>49</sup>: "ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה", והדיוק מבוואר, דמי לא ידע בכל אלה, ולמה הוצרך טעם לזה. ועל פי האמור הוא טעם כעיקר במה שלא נתפס בעון הדור, זה אומרו: "בא אתה וכל ביתך אל התיבה", והטעם לזה "כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה", והדין הוא שהצדיק נתפס. ולזה כשתבוא אל התיבה, דינא לא יכלא לשלטאה ולקטרגא, כמו שנתבאר.

**עוד** איתא שם בזוהר, וזה לשונו: תא חזי מה בין משה לשאר בני עלמא, בשעתא דאמר ליה קב"ה למשה<sup>50</sup>: "ועתה הניחה לי וכו' ואעשה אותך לגוי גדול" וכו', מיד אמר משה: וכי אשבוק דילהון דישאל בגיני, השתא ימרון כל אינון בני עלמא דאנא קטיל לון לישאל כמה דעבד נח, דכיון דאמר ליה קב"ה וכו' דאשתזיב הוא ובנוי, לא בעא רחמין על עלמא, ואתאבדו וכו'. השתא טב לי דאימות, ולא ישתצון ישראל, מיד "ויחל משה את פני ה' אלהיו"<sup>51</sup>, יעו"ש. אשר על פי זה אפשר לרמוז בכוונת הכתוב<sup>52</sup>: "ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא", עיין להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'נחל קדומים' מה שרמוז על זה, שהוא צרוף 'מנח אני', יעו"ש לדרכו. ועל פי דברי הזוה"ק הוא מבוואר הרמז הנזכר, על דרך זה דימרון כל אינון בני עלמא דאנא קטיל לון לישאל כמה דעבד נח, ודו"ק, ועיין עוד מה שכתבתי בסימן שמ"ז.

**שצ"ט** א"י. והרב 'עיון יעקב' כתב על דברי התוספות הנזכרים: כלומר, שלא תימא, הקב"ה "רצון יראיו יעשה"<sup>1</sup> ו"טרם יקראו ואני אענה"<sup>2</sup>, קא משמע לן דאפילו הכי תפילה לבד בלא מעשים טובים, כמו שהתפלל משה מתנת חנם<sup>3</sup>, עדיף ממעשים טובים לבד, שהרי לא נענה רק בתפילה לחוד לראות את הארץ, ואם היה מתפלל יותר היה מועיל אף לכניסה לארץ, שהרי לכך הוצרך הקב"ה לומר "אל תוסף דבר", ומעשיו הטובים בלא תפילה לא הועילו לו. ובחנים טרחו האחרונים בזה. ורבי אלעזר אזיל לשיטתו דתלמוד גדול ממעשה, דאי מעשה גדול מתלמוד דגדול מתפילה<sup>4</sup>, כל שכן שמעשה עדיף מתפילה, ע"כ.

**וכתב** על דבריו הללו הרב גאון עוזנו בספר 'פתח עינים', וזה לשונו: ושותיה דמר לא גמירנא, ומאי קאמר רבי אלעזר

"כי אז יעשן אף ה'", כמו שאמרו בפסיקתא, "ורבצה בו כל האלה הכתובה", לא כמו שטובר הוא שהברכות גנוזות ולמפרע, ודו"ק. ועיין עוד להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'פני דוד' פרשת וילך, שכתב בשם 'לב אריה', שיש בקללות שבמשנה תורה אותיות תרע"ו, כמניין 'רעות', וכנגדם הזכיר כ"ו פעמים ה' בקללות הנזכרות, שגם כן עולה בגימטריא תרע"ו, למתק וליהפך כל הקללות. וזהו כוונת הכתוב<sup>36</sup>: "רבות רעות צדיק" - זה משה רבינו ע"ה, אמר כמניין רעות, אבל "ומכלם יצילנו ה'", כנגדם אמר כ"ו פעמים ה'. ובוזה פירש כוונת הכתוב בפרשת וילך<sup>37</sup>: "ואמר וכו' הלא על כי אין אלקי בקרבי", שנסתלק שם ה' המהפך הקללות, על כן באו הקללות תרע"ו, כמניין 'רעות', יעו"ש.

**ואפשר** דזהו רמז הכתוב בירמיה סימן כ'<sup>38</sup>: "תיסרך רעתך וגו' ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך". אמר, "תיסרך רעתך", היינו הרעות שבקללות, והביטה והבין כי זה בא לך מסיבת שנסתלק שם ה' ממך, זהו "עזבך את ה' אלהיך", וכמו שנתבאר.

ועיין עוד להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'נחל קדומים' פרשת כי תבא בפסוק<sup>39</sup>: "שורך טבוח לעיניך" וגו', וכמו כן מה שכתב עוד שם בפסוק<sup>40</sup>: "גם כל חולי" וגו', שכתב בשם גאוני קמאי אשכנז, כי כנגד צ"ח קללות מקריבין כנגדם צ"ח כבשים בסוכות להגן עליהם. וכנגדם התורה נדרשת בצ"ח פנים - מ"ט טהור ומ"ט אינו טהור. ולכן צ"ח פעמים יצחק בתורה, להגן עליהם, צ"ח פסוקים בצו את אהרן<sup>41</sup>, שיכפרו עליהם הקרבנות. ולעתיד יתהפכו כולם לטובה ולששון, 'נגילה' גימטריא צ"ח, היינו 'נגילה ונשמחה כן'<sup>42</sup>, צ"ח קללות בתוכחה. ואם תחשוב "גם כל חולי וכל מכה"<sup>43</sup> הרי מאה, כנגדן חייב לברך מאה ברכות. וכתב: "הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'",<sup>44</sup> וכן "נאם הגבר הוקם על"<sup>45</sup>, וכן "תפלה למשה איש האלהים"<sup>46</sup>, ראשי תיבות 'משה איש האלהים' - מאה, "כי זה כל האדם"<sup>47</sup> - גימטריא מאה, יעו"ש דברי קודשו.

**ומה שכתב** צ"ח כבשים להגן מצ"ח קללות וכו', עיין בפירוש רש"י בחומש פרשת פנחס<sup>48</sup> בד"ה 'ולכבשים', וכמו כן עיין מה שכתב הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'חומת אנך' תהלים פ"ב, דעל ידי התורה ניצול מצ"ח קללות, יעו"ש. וכתבתי לעיל בקונטרס זה סימן רס"ה בשם מהררי"ו, דהסוכה רומז לתורה, ואתי שפיר דבר בעתו מה טוב, ודו"ק. ומה שכתב צ"ח פעמים יצחק בתורה וכו', אפשר לרמוז בנוטריקון של יצחק: 'יגן צ"ח קללות'.

ונמשך להאמור ראיתי בזוה"ק פרשת נח דף ס"ז עמוד ב', וזה לשונו: ר' אלעזר שאיל ליה לר' שמעון אבוה: הא תנינן, בשעתא דעלמא אתמלייא חובי בני נשא, ודינא נפק, ווי להווא זכאה דאשתחכ בעלמא, דאיהו אתפס בחובוי דחייביא בקדמיתא. נח איך

רמזים כנגד צ"ח קללות

כיצד ניצל נח באובדן דורו



36. תהלים לד, כ. 37. דברים לא, יז. 38. פסוק יט. 39. דברים כח, לא. 40. דברים כח, סא. 41. בנוסחאות שלפנינו צ"ח פסוקים, וצ"ע. 42. שה"ש א, ד. 43. דברים כח, סא. 44. תהלים קכח, ד. 45. שמ"ב כג, א. 46. תהלים ז, א. 47. קהלת יב, יג. 48. במדבר כט, יח. 49. בראשית ז, א. 50. שמות לב, י. 51. שם פסוק יא. 52. שם פסוק לב. **שצט** | 1. תהלים קמה, יט. 2. ישעיה סה, כד. 3. כדאמר רש"י דברים ג, כג - "אתחנן אל ה' - אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם". 4. שבת יא, א - "חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע, ואין מפסיקין לתפלה. אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחבריו, שתורתן אומנותן". וברמב"ם - "ואם היתה תורתו אומנותו ואינו עושה מלאכה כלל והיה עוסק בתורה, בשעת תפלתו אינו פוסק שמצות תלמוד תורה



אינו מתכפר, פשיטא, כי הוא מילתא דתליא בסברא, כי אין קטיגור נעשה סניגור<sup>11</sup>, כי עיקר עבירה היה בזבח ומנחה, אלא מוכח דלדיוקא אתא - בזבח ובמנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר בדבר אחר הדומה, דהיינו תפילה, כי תפילה נגד תמידין תקנום וכו'<sup>12</sup>. וש"ס דידן סובר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים, שהם מג' עמודים<sup>13</sup>, יעו"ש. ואם כן יש לומר דהא דאמרינן שם דמתכפר בתורה, התם שאני, דכיון דהם חטאו בזבח ומנחה, לזה הכפרה בשני העמודים, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, מה שאין כן בעלמא דצריך דוקא תפילה.

[ומה שכתב: 'בדבר אחר הדומה דהיינו תפילה, כי תפילה נגד תמידין תיקנום', לעת עתה חפשתי בספר 'זוי העמודים' בעמוד העבודה פרק ט', שממנו העתיק הרב 'לקט יוסף' תירוץ זה, ולא מצאתי שתירץ כן, אלא מטעמא אחרינא אתי עלה, וזה לשונו שם: כי מצינו שעלי נעשו בורעו מחמת שלא הוכיחם בנערותו, רק לעת זקנתו הוכיחם, כמו שכתב הרד"ק. והתוכחה שהוכיחם בעת זקנתו עמדה לו לכפרה, כי אין הקב"ה מקפח שכר. ובתוכחתו שהוכיח לבניו הוכיחם מן עמוד התפילה, כמו שכתוב<sup>14</sup>: 'ואם לה' יחטא איש מי יתפלל' וגו'. והדין נותן לשלם מידה כנגד מידה, בעבור שבתוכחה נגע מעניין התפילה, ולכן בתפילה נענים ומתכפרים. ומשום הכי סבירא ליה להירושלמי, בזבח ומנחה אינו מתכפר, על מה שלא הוכיח בילדותו על זבח ומנחה, אך בתפילה, שהוכיחם בזקנתו, מתכפר, וזהו מידה כנגד מידה. והש"ס דבבלי סבירא ליה, אף מאחר שהקב"ה נשבע בזבח ומנחה, לא נתכפר השבועה, אף שהעבודה הוא עמוד משלושה עמודים שהעולם עומד עליהם, מכל מקום לא יועיל, מכח אין קטיגור נעשה סניגור, הא עמוד התורה ועמוד גמילות חסדים יועיל להם, ושאר מצוות אינן נקראים עמודים וכו'. ובזה מתורץ קושיית הרב בעל 'יפה מראה', למה הזכיר הירושלמי התפילה יותר משאר מצוות, והבבלי הזכיר תלמוד תורה וגמילות חסדים יותר משאר מצוות. כי הירושלמי מדייק מכח שאמר בזבח ומנחה לא יכפר, וזה מילתא דפשיטא, כי אין קטיגור נעשה סניגור, אלא להורות נתן, שגם במצוות אחרים אינו מתכפר. ומזכיר זבח ומנחה לומר שבזבח ומנחה, שלא הוכיחם על זה בילדותו, אינו מתכפר, אמנם על התפילה שהוכיחם בזקנתו מתכפרים. והבבלי סבירא ליה בזבח ומנחה, שהוא עמוד העבודה, אינו מתכפר, אך בעמודים אחרים, שהיא התורה וגמילות חסד, מתכפר, וזה תורף דברי קודשו, יעו"ש באורך.]

**ת' א"י.** והרב 'שנות חיים' פרשת תולדות כתב, וזה לשונו: **דאמרו ז"ל בפרק קמא דברכות!** אמר רבי יוחנן: **כל התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו.**<sup>2</sup> אמנם לבוא אל כוונתו יש להקדק, דאימא כמשה תרוייהו איתנהו ביה

אזיל לשיטתו, והיכן הוזכר דלרבי אלעזר תלמוד גדול. ותו, דרבי אלעזר הוא אמורא, וזו שנשאלה לרבי טרפון ולרבי עקיבא והוקנים ונמנו וגמרו דתלמוד גדול, וכמו שאמרו בפרק קמא דקידושין דף מ"ה<sup>5</sup>, והוא דבר שנפתח ונסתיים בגדולי התנאים. ותו, דלדבריו תלמוד גדול מתפילה, ואם כן מאי מוכיח רבי אלעזר התפילה גדולה ממעשים טובים ממשה רבינו ע"ה, והרי תלמוד גדול מתפילה, ומי לנו גדול ממשה בתלמוד למגמר ולאגמורי, ואפילו הכי לא נענה אלא בתפילה. ותו, דהא אמרינן<sup>6</sup>: זכה - "תאות לבו נתת לו"<sup>7</sup>, ולמה משה רבינו ע"ה אצטרף לתפילה.

אלא נראה פשוט דהכא בתפילה לבטל הגזירה מיירי, ולזה גם תלמוד לא יועיל אלא תפילה, ובזה לא נאמר "תאות לבו" בשיש גזירה, משום הכי נקיט רבי אלעזר גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, משום דאמרינן: זכה - "תאות לבו נתת לו", היינו דישי לו מעשים טובים, להכי קאמר דכשיש גזירה צריך תפילה ולא מהנו מעשים טובים. והוא הדין תלמוד, דהא משה רבינו ע"ה רבן של ישראל בתורה ובמעשים טובים ולא נענה אלא בתפילה.

וההיא דאמרינן גבי עלי<sup>8</sup>: בזבח ומנחה אינו מתכפר - אבל הוא מתכפר בתורה ובגמילות חסדים, שאני התם דבעת הגזירה כך נאמר, מה שאין כן לגזירה סתמית, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** עיין בפרק קמא דקידושין דף ל"ג עמוד ב', אמר ר"א: אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה, יעו"ש. וגם שיש לדחות ממאי דלייט עלה אביי, מכל מקום נראה לי דר"א מטעם הנ"ל אתי עליה, ואביי דחי, דברגע קטן לא נאמר זה. וידיד נפשי רב חביבא הרב המפורסם כמוהר"ר יהוסף שווארץ היושב פה, הראני דבש"ס ירושלמי שילהי פרק ג' דפסחים איתא<sup>9</sup>: רבי חייה ר' יוסי ר' אמי ענון למיתי גבי ר"א, אמר לון: אן הויתון, אמרינן ליה: גמל חסד, אמר לון: ולא הוה תמן חורנין, אמרינן ליה: מגור הוה, יעו"ש<sup>10</sup>. והוא מפורש, דטעמא דר"א דשאל, ולא הוה תמן חורנין, הוא מטעמא דתלמוד גדול, אלא לכל הצדדים קיצר הרב במקום שהיה לו להאריך, ודו"ק.

**ומה שכתב:** וההיא דאמרינן גבי עלי, בזבח ומנחה וכו', עיין להרב 'לקט יוסף' ערך 'תפילה' אות ה', מה שהביא בתוך דבריו, בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בדברי תורה ובגמילות חסדים, ובש"ס דירושלמי איתא אבל מתכפר בתפילה, הקשה הרב בעל 'יפה מראה', כיון דבזבח ומנחה אינו מתכפר, דילמא בשאר מצוות מתכפרים, ומאי שנא דוקא תפילה לפירוש הש"ס דירושלמי, ומאי שנא דוקא תורה וגמילות חסדים לפירוש ש"ס דידן. ותירץ דהעניין כך הוא, דירושלמי קשה, מאי קמ"ל קרא דבזבח ובמנחה

מעלת התפילה כשיש גזירה

דעת ר' אלעזר דתלמוד עדיף ממעשה

במה מתכפרים בני עלי

ביאור מחלוקת הראשונים בהא דגמרינן ממש שגדולה תפילה ממעשים טובים



גדולה ממצות תפלה". 5. עמוד ב. 6. עירובין נד, א. 7. תהלים כא, ג. 8. ר"ה יח, א. 9. הלכה ז. 10. פירוש. "אמר להם: וכי לא היו שם אחרים, אמרו לו: גר היה, ולא היו לו קרובים שיתעסקו בו" (קרבן העדה). 11. ברכות נט, א. 12. ברכות כו, ב. 13. אבות א, ב. 14. ש"מ"א ב, כה. **ת' 1.** ג. ב. 2. וממשיכה הגמרא ואומרת - "משה תלה בזכות אחרים, שנאמר (שמות לב, יג): 'זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך' - תלו לו בזכות עצמו, שנאמר (תהלים קו, כג): 'ויאמר להשמידים לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית; חזקיהו תלה בזכות עצמו, דכתיב (ישעיה לח, ג): 'זכר נא את אשר התהלכתי לפניך' - תלו לו בזכות אחרים, שנאמר (מל"ב יט, לד): 'וגנתי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי'".

שנכנע ומודה שאינו ראוי, ומבקש מתנת חנינם, ירחמו עליו. ועוד, כי מידת רחמים להיטיב תדיר בכל אופן, אך יש מקטרגים, ובוה שנקנע מתחזקים מליצי יושר ונענה, ודברים אלו ברורים. ודבריו ז"ל היפך מאמרי רז"ל בש"ס ובמדרשים, ע"כ תורף דברי קודשו. והרואה יראה, שהרב ז"ל לא מצא שום תקנה להתפלל ביחיד כי אם בזאת ששואל מתנת חנינם ואינו ראוי, שעל ידי זה נכנע, הא לאו הכי אין לו להתפלל ביחיד. וכיוצא בזה כתב הרב בספר 'דבש לפי מערכת הת' אות כ', וזה לשונו: תפילה, החמירו בזה"ק חלק א' דף רל"ד שתפילת יחיד מסוכנת וכו'. וכמו הצע"ר עלה על כמה תפילות פרטיות שמתפלל האדם עליו ועל אחרים בביתו שלא בזמן תפילה, כגון שמתפלל על החולה וכיוצא. ואפשר למצוא תקנה, שקודם שיתפלל ישפיל דעתו, ויהיה עניו באמיתות, ואל יזוז מפיו פסוק<sup>7</sup>: "לב נשבר ונדכה אלהים לא תבוזה", וכבר אמר ר' יהושע בן לוי<sup>8</sup>: גדולים נמוכי הרוח וכו', ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת, והיינו תפילתו ביחיד, שהוא בשקל רבים. וזהו שאמר אינה נמאסת, כמו שנאמר<sup>9</sup>: "הן אל כביר ולא ימאס", וכן פירש מהר"י פינטו ז"ל, ובזה אפשר שישמע תפילתו. ועוד צריך לזיזר במה שאמר בזהוה שם, צריך בתחילה לסדר שבחא דמאריה, ואחר כך יתפלל, עכ"ל.

**וראיתי** להרב מופת הדור והדרו מהר"ח פלאגי נר"ו בספר 'ערתת החיים' דף קכ"ה, שהביא דברי הרב גאון עזונו הנזכר, וזה לשונו: שמעתי משם מוה"ר משה חאגיז וכו', והשיב עליו הרב חיד"א שם שדבריו אינם מחוורים, דיכול להתפלל וכו'. ובני ידיד נפשי ברוך אברהם הי"ו השיג עליו, דדברי הרב מוה"ר משה חאגיז ז"ל מבוארים בזה"ק דף רל"ד ע"א, על פסוק<sup>10</sup>: "ויקרא יעקב אל בניו". ועוד זאת, דהא הרב עצמו בספר 'דבש לפי מערכת ת' אות כ' כתב משם הזוהר, שתפילת יחיד מסוכנת, וכמו הצע"ר עלה וכו', ואפשר למצוא תקנה וכו', עד כאן תורף דברי קודשו.

**ואחר המחילה רבה** בחינם השיגו, דדעת שפתיו ברור מללו, וגם הוא אזיל ומודה דתפילת היחיד מסוכנת, ואסור להתפלל זולת ע"י התיקון הנזכר. ומה שכתב שדבריו אינם מחוורים - על מאי דקא פסיק ותני מוה"ר משה חאגיז ז"ל דאסור להתפלל, ועל זה אמר דיכול להתפלל על האופן הנזכר, ופשוט

- זכות אחרים וזכותו, וכן בחזקיה נמי. אלא דמוכרחים אנו לומר, שאף שהסברה זאת היתה נותנת הכי, כיון שמצאנו ראינו תליית התפילה במשה עצמו ותליית תפילת חזקיהו למען דוד עבדו, גמרינן מיניה דמשה היתה בזכות עצמו וחזקיהו בזכות דוד. וזהו מה שאמרו כאן: גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, ואם תאמר מה ראה - משה רבינו תרתי איתנהו ונענה בשביל מעשיו הטובים עם התפילה, לזה אמר: שהרי אין לך גדול במעשים טובים כמשה, ואף על פי כן לא נענה אלא בתפילה, שנאמר<sup>3</sup>: "בדבר הזה, עלה ראש הפסגה", ואי איתא דגם בשביל מעשיו הטובים, למה ליה למימר "בדבר הזה", אלא ודאי דלא נענה אלא בשביל התפילה לחוד. וזהו שפירש רש"י ז"ל: "עלה ראש הפסגה" - בדבר תפילה זו נתרצית להראותך אותה, כלומר ולא בשביל דבר אחר.

ובזה נבוא לכוונת התוספות, שהתוספות ז"ל מיעטו פירוש זה שאמרתיו בכונת רש"י ז"ל במה שהוקשה להם ז"ל, דהא אמרינן<sup>4</sup>: "ואתחנן" - אין חנון בכל מקום אלא מתנת חנינם, ואם כן, כיון דמשה רבינו ע"ה הגיח כל מעשיו בצד אחד ולא שאל בתפילתו זאת אלא מתנת חנינם, איך יתלו לו בשביל מעשיו הטובים, דבר שהשואל עצמו לא רצה בזה, ואם כן איך פשיט רבי אלעזר מדאמרו לו "בדבר הזה" דגדולה תפילה יותר ממעשים טובים, ואם מעשים טובים ליכא, דהא הוא שאל מתנת חנינם, וגם בשביל התפילה לא יתלו - במה יתלו.

לזה אמר דמאי דפשיט רבי אלעזר הוא, דגדולה תפילה יותר ממעשים טובים בלא תפילה, דהא משה רבינו ע"ה קודם התפילה היו בידו מעשים טובים, וכל יום היה מתאוה זאת השאלה ולא אמרו לו מן השמים ולא מידי, והוצרך לתפילה כדי שיענהו האל. ומדבמעשים טובים לא נענה, ואחר כך בהסתלק המעשים טובים והתפלל נענה בשביל תפילתו, ודאי דגדולה תפילה יותר ממעשים טובים, דהא כמעשים טובים לחוד לא נענה, ובתפילה בלא מעשים טובים נענה. ורש"י ז"ל סובר דלית ליה לרבי אלעזר האי דרשא דמתנת חנינם, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר**: ראיתי להרב גאון עזונו בספר 'חומת אנך' תהלים סימן פ"ו, בפסוק<sup>5</sup>: "חנני ה' כי אליך אקרא כל היום", וזה לשונו: הנה שמעתי שכתב הרב מהר"ם חאגיז ז"ל בספר 'משנת חכמים'<sup>6</sup> דאסור להתפלל ביחיד על צרה שיש לו, או לזכות לאיזה דבר. כי אם הוא ראוי מן הדין, או אפילו ראוי לרחם עליו, ודאי כן יעשה לו בלי תחינה, וכמעט אסור להתפלל ביחיד. ויצחק אבינו ע"ה, מפני שהתפלל ביחיד יצא עשיו. ואני אומר שאין דבריו מחוורים, דיכול להתפלל ולשואל מתנת חנינם ואינו ראוי, אך בזה

אימתי תפילת היחיד רצויה ומתקבלת

## ת"א

א"י. והרב הגדול מהראנ"ח ז"ל<sup>1</sup> פרשת צו כתב על דברי התוספות<sup>2</sup>, וזה לשונו: **ודבריהם קצרים מאוד ונראין לכאורה כמתמיהים, שאמרו: מומעשים טובים בלא תפילה, ומי לא ידע בכל אלה דמועשים טובים בלא תפילה קאמר, דאי מומעשים טובים ותפילה, אי אפשר ודאי שתהא התפילה לבדה יותר גדולה ממעשים טובים ותפילה. ועוד, במה שהוצרכו לומר: שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו בידי מועשים הוצרך לתפילה, הם הם דברי הגמרא עצמם ומה הוסיפו הם.**



3. דברים ג, כז-כו. 4. רש"י דברים ג, כד על פי ספרי פסקא כו. 5. פסוק ג. 6. כן הוא בספרו 'אלה המצות' מצוה תלג. 7. תהלים נא, יט. 8. סוטה ה, ב. 9. איוב לו, ה. 10. בראשית מט, א. **ת"א** | 1. רבי אליהו בן חיים בספר 'הנותן אמרי שפר'. 2. הנזכרים לעיל סי' שצז ביחס לדברי רבי אלעזר בברכות לב, ב: 'גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו ע"ה, אף על פי כן לא נענה אלא בתפילה'.

אדם מהול לירד לתוכה<sup>6</sup>, לכן אמר: "לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה, ואנחנו" כלומר ישראל שהם נימולים ואין יורדים לגיהנם, לפיכך "נברך יה", יעו"ש. ונראה לעניות דעתי לרמוז דסופי תיבות הפסוק: "ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה", גימטריא 'מילה'.

**ואפשר** שזה סמך למה שכתב מור"ם ביו"ד סימן רס"ה, וזה לשונו: נהגו המוהלים להתפלל ביום המילה, שנאמר: "רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם", יעו"ש. ובהגות 'ערכי הכנויים' להגאון 'סדר הדורות' דף מ"ב כתב ששמע רמז נכון לזה, כי 'מילה' נטריקון מוהל יורד לפני התיבה, יעו"ש. ועל פי האמור, להורות נתן, שמי שהוא מהול תפלתו מתקבלת, ועל זה נהגו המוהלים להתפלל, לרמוז דהא בהא תליא. ועיין מה שכתב הרב ש"ך שם ס"ק כ"ג בשם מהר"ם מינץ, ודו"ק.

**ויתקרב** אל האמור כוונת הכתוב שופטים ה'<sup>7</sup>: "בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'", ודרשו בזה"ק פרשת לך לך האי קרא על המילה, יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי בסיומן ש"א, דע"י המילה מוכח דמעשה אדם עדיף, יעו"ש. וגם ממעשה הצדקה מוכח דמעשה אדם עדיף, יעו"ש. זה אמרו: "בפרוע פרעות בישראל", ומוכח דמעשה אדם עדיף, ולזה "בהתנדב עם", ונסתר טענת האומות מעשה שמים עדיף. ומטעם המילה גם כן "ברכו ה'", שהוא התפילה, שתפילת מי שהוא מהול מקובלת ורצויה, וכמו שנתבאר, וק"ל.

**ת"ב** א"י. איתא בשמות רבה פרשה כ'<sup>1</sup>: "ויהי בשלח פרעה<sup>2</sup>", מי אמר ווי - משה אמר ווי. משל לאחד שנעשה לבתו של מלך שושבין, והיה רואה במזל שהוא מוציאה מבית אביה ואינו בא עמה לבית החתן לחופתה, התחיל בוכה, אמרו לו: מפני מה אתה בוכה. אמר להם: בוכה אני שנתגיעתי להוציאה ואיני בא עמה לחופתה - כך אמר משה: בוכה אני שנתגיעתי להוציא את ישראל ממצרים ואיני נכנס עמהם לארץ, לכך "ויהי בשלח פרעה", ע"כ.

ופירש הרב בן המחבר 'ידי משה', וזה לשונו: בשביל שאמר משה<sup>3</sup>: "שלח נא ביד תשלח", והיה משה ירא לילך למצרים בשביל שבועת יתרו<sup>4</sup>, וכבר כדעה שבסימן רכ"ח<sup>5</sup>, שאף לצורך מצווה בעיני דעת המשביע. והנה לדעה זו סבירא ליה, אף אם מת המשביע אין מתירין בלתי ידיעתו, מה שאין כן לדעה שפליג שם וסבירא ליה שלצורך מצווה לא בעיני דעת המשביע, סבירא ליה גם כן אם מת המשביע מתירין.

ונראה שרצו לפרש, שאין הכוונה במה שאמרו: גדולה תפילה יותר ממעשים טובים, שבא רבי אלעזר לשקול בפלס ומאזני משפט המעלות מעלת התפילה לבדה יותר ממעשים טובים לבדם, שהתפילה לבדה תוסיף כחה בלתי מעשים טובים יותר ממה שיועילו המעשים טובים בלתי תפילה, שאם כן אין שום ראייה ממש רבינו ע"ה, שמה שהועילה תפילתו הוא מפני שהאיש משה גדול מאוד בענין המעשים והא והא גרמו ליה, אבל תפילה לבדה בלא מעשים טובים מגוון לנו. אבל כוונת רבי אלעזר ללמד לנו, שלא יאמר האומר כי המעשים טובים הם העומדים למחסה ולמסתור להיות האנשים נושעים ומושגחים בעבורם, והתפילה והתחניה לא תוסיף תת כחה כלל אלא הכל לפי רוב המעשה, ואין יתר שאת למעשים טובים ותפילה יותר מהמעשים טובים לבדם, כי הכל הולך אחר המעשים טובים - אך היא תוסיף תת כחה יותר מהמעשים טובים לבדם. והראיה על זה ממש רבינו ע"ה, שעם כל המעשים טובים שהיו בידו עדיין הוצרך לתפילה. והוא מה שכתבו: ממעשים טובים בלא תפילה, כלומר, שאין הכוונה כאן להודיע גדר המעשים טובים אם מעט הוא אם רב, ולהמעיט אותו בערך מדרגת התפילה, ולפרש איזה גדול משניהם, אבל להודיע צורך התפילה עם המעשים. והוא מה שאמרו: גדולה תפילה ממעשים טובים, לומר שגדול תפילה עם המעשים טובים יותר ממעשים טובים בלא תפילה, שלא יחשוב החושב שהמעשים טובים אפילו בלא תפילה הם מועילים ומספיקים, אבל לפעמים לא יועילו המעשים טובים, ועם היותם רבים מאוד, והתפילה תועיל. ונמצא לפי זה ודאי, שגדולה תפילה יותר ממעשים טובים, והראיה על זה, שהרי משה רבינו ע"ה אף על פי שהיו בידיו מעשים טובים הוצרך לתפילה, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר**: נמשך להאמור, ראיתי להרב מופת הדור והדרו מהר"ח פלאגי נ"ר בספר 'ערת החיים' דף קכ"ב, שכתב בשם 'חיי אברהם'<sup>3</sup>, זה לשונו: הקב"ה שומע תפילה ממי שהוא מהול, וזהו 'שומע תפילת כל פה', גימטריא 'מילה', לרמוז התפילת גויים אינה מקובלת, יעו"ש.

ועיין עוד במדרש ילקוט סימן קט"ו בפסוק "ולא כל יורדי דומה"<sup>4</sup>, אמר לו הקב"ה למשה: כל הבריות יורדים לשאול, שנאמר: "ולא כל יורדי דומה", ואתה עולה, שנאמר<sup>5</sup>: "עלה אל הר העברים", ישראל שהם נימולים, תפילתם נכנסת לפני הקב"ה כריח ניחוח, שנאמר: "ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה", ע"כ. ופירש הגאון 'זית רענן', דידוע שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח

תועלת ברית המילה לקבלת התפילה

משה חטא בסירובו ללכת למצרים ולכן לא נכנס לא"י



3. אות צו. 4. תהלים קטו, יז-יח - "לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה"; 5. במדבר כז, יב. 6. עירובין יט, א. 7. פסוק ב. **תב** 1. אות ח. 2. שמות יג, יז. 3. שמות ד, יג. 4. ע"פ שמות רבה פרשה ד, א - "ולא נשבע למרמה" - זה משה, כשהלך אצל יתרו נשבע לו שלא ילך חוץ מדעתו, וכשהלך בשליחותו של הקב"ה הלך אצל יתרו והתיר שבועתו, הדא הוא דכתיב: "וישב אל יתרו חותנו". 5. ב"י ובש"ע יו"ד סימן רכח סעי' כ - "נדר על דעת חברו, אין מתירין לו אלא אם כן הודיעו לאותו שנדר על דעתו. ודוקא שנדר על דעתו בשביל שום טובה שעשה לו, כמו משה שנדר על דעת יתרו בשביל שהשיא לו בתו, (והשבועה היתה לתועלת יתרו)... (הגה)... ואם כבר מת, שאי אפשר להודיעו, מתירין לו כ...". ויש אומרים שאין חילוק בין עשה לו טובה ללא עשה לו טובה, לעולם אין מתירין לו אלא בידיעתו. (הגה: ואם מת אותו שנדר על דעתו, יכול להתיר כ... מיהו אם השבועה היתה לתועלת חברו, כגון שנשבע לתת לו איזה דבר או שלא לעסוק בסחורה בלתי רשותו, והיה לתועלת חברו, באי כחו ויורשו הם במקומו... יש אומרים דלצורך מצוה מתירין נדר שנשבע על דעת חברו, אפילו בלא דעת חברו)."

היה כוונת משה, שסבר שהקב"ה מצווה לו שילך בשליחות בלתי דעת יתרו מכח ההיא מצווה, לכן אמר: רבש"ע, שלח ביד מלאכים שאתה רגיל לשלוח, פירוש, הואיל ואתה יכול לשלוח ביד שליח אחר, אם כן אינו קרוי מצווה לגבי דידי שאלך בלי דעת יתרו וכו', יעו"ש, והוא כמו שכתבתי. ומה שכתב: ומשני ויש לומר וכו', הוא אגב שטפיה, שהריב"ש לא תירץ כי אם הרב ש"ך, כמו שנתבאר.

גם מה שכתב<sup>15</sup>: 'מה שאין כן לדעה שפליג שם וסבירא ליה שלצורך מצווה לא בעינן דעת המשביע, סבירא ליה גם כן אם מת המשביע מתירין' וכו' - שותיה דמר לא גמירנא ולא ידענא, דמי תלה זה בזה, דזו סברת התוספות, כמו שכתבתי, והא דמת היא תשובת הרמב"ן, והביא אותה מור"ם שם. ועיין להרב ש"ך שם מה שתמה על מור"ם, דמשמע מדבריו שאפילו עשה לו טובה יכולין להתיר כשמת, ובתשובת הרמב"ן ליתא, יעו"ש.

גם אין הנידון דומה לראיה, דהא דשמת מתירין, מפורש שם דאם היתה השבועה לתועלת חבירו, כגון שנשבע לתת לו איזה דבר או שלא לעסוק בסחורה בלתי רשותו והוא לתועלת חבירו - באי כחו ויורשיו הם במקומו, יעו"ש, וכל שכן הכא שהתועלת והשבועה היתה על נינו ונכדו, שבודאי אין מתירין.

**וראיתי** למרן 'כסף משנה' בפרק ז' מהלכות תלמוד תורה הלכה י"א, שתירץ על השגת הראב"ד על מה שפסק הרמב"ם שם: תלמיד חכם שנידה עצמו, ואפילו נידה עצמו על דעת פלוני, ואפילו על דבר שחייב עליו נידוי - הרי זה מיפר לעצמו. והשיגו הראב"ד, דאם כן יהודה למה לא התיר לעצמו. ועל כל זה קשיא לן, למה יעקב לא התירו. והשיב מרן ה'כסף משנה' שם, וזה לשונו: דעד כאן לא אמר רבנו אלא כשנידה עצמו סתם, לא כשנידה עצמו לעשות דבר פלוני לפלוני, כההיא דיהודה, דההיא אין מתירין לו אלא מדעת אותו פלוני, וצריך התרת חכם כמו בשאר כל אדם. ומה שהקשה על מה לא התירו יעקב - יש לומר, מאחר שקיים מה שנדר, שהעלה עמו את בנימין והשיגו לפני יעקב, כמו שכתב רבינו בחיי, היה סבור שלא היה צריך התרה, יעו"ש.

ואין להקשות, דלמה מרן לא תירץ גבי יהודה גם כן מפני שהיה סובר שלא היה צריך התרה, וכן הוא בתשובה להרשב"א ז"ל, הביא מרן ה'בית יוסף' יו"ד סימן רכ"ח, גבי מי שנידה עצמו בשני עולמים אם לא יעשה כן וכך, ועבר ולא עשה, לשון חכמים מרפא, וחכם עוקר את הנדר והנידוי מעיקרו. ועניין יהודה - מפני שהיה סבור דנידוי על תנאי, אם נתקיים התנאי אין צריך הפרה, ועל כן לא שאל על נדויו, הא שאל, הכל היה מופר על פי שאלה לחכם, יעו"ש. ואם כן כמו דלגבי נידוי עולם הבא לא סבר הרשב"א שיש

ודרשו ז"ל<sup>6</sup>: "כי קרוב הוא"<sup>7</sup> - קרובה אותה שבועה שנשבע אברהם לאבימלך: "אם תשקור לי ולניני ולנכדי"<sup>8</sup>, ועדיין נכדו היה קיים וגו'. וכשראה משה שאמר הקב"ה שלא נחם דרך ארץ פלשתים מחמת הטעם "פן ינחם העם", וקשה למה לו זה הטעם, תיפוק ליה משום כי קרובה השבועה של אבימלך - אלא על כוונת המשביע מתירין, ואם כן לצורך מצווה נמי מתירין, ואם כן ראה משה שחטא במה שסירב, ועל כן לא יכנס לא"י, ע"כ<sup>9</sup>.

**אמר המחבר**: עיין בפרק רבי אליעזר דנדרים דף ס"ה ע"א: תנאי, המודר הנאה מחבירו אין מתירין אלא בפניו. מנא הני מילי - אמר רב נחמן: דכתיב<sup>10</sup>: "ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרים כי מתו כל האנשים" וגו', אמר לו: במדין נדרת, לך והתר נדרך במדין, דכתיב<sup>11</sup>: "ויואל משה", אין אלה אלא שבועה, דכתיב<sup>12</sup>: "ויבא אותו באלה" וכו', יעו"ש. וכתבו התוס' ד"ה 'אמרו לו בפניו וכו', שלדבר מצווה מתירין, יעו"ש. וכתב על דבריהם הללו הריב"ש בסמ"ק פ"ו, וזה לשונו: התוספות ז"ל שכתבו, נדר לתועלת חבירו מתירין לכתחילה לדבר מצווה, הוא קולה יתירה, ולא הסכימו בה כל האחרונים ז"ל. ונראה לי סתירה לדברי התוספות, שהרי אין לך מצווה גדולה מהליכת משה למצרים בשליחות השי"ת להוציא ישראל מתחת סבלות מצרים, ואף על פי כן הוצרך לשאול רשות מיתרו, ולא הותר שלא ברצונו, יעו"ש. והביא סברת התוס' הנזכרים מרן ה'בית יוסף' ומור"ם בסמ"ק רכ"ח, יעו"ש. והרב ש"ך שם הביא קושיית הריב"ש הנזכרת, וכתב על דבריו: יש ליישב דברי התוס' דהא כתב מהרי"ק שורש נ"ב, והרב לקמן גבי מצווה דעל דעת רבים, דלא חשיב דבר מצווה אלא היכא שאי אפשר למצווה לעשות אותה אם לא בהתרת השבועה, אבל כל שאפשר לקיים בלא ביטול מצווה, לא. ואם כן במשה נמי, הרבה רווח והצלה למקום, והיה יכול לגאול את ישראל מבלי שיצטרך משה לשוב למצרים, יעו"ש.

**ולפי** האמור אין הכרח שמשם רבינו היה סבור שאפילו לצורך מצווה בעינן דעת המשביע, וכדעת הריב"ש, אלא שאפילו נאמר שדעתו כדעת התוס', דשאני התם, שלא היה מצווה כיון שהרבה רווח והצלה לפניו. וכן כתב הרב 'ידי משה' שם בפרשת שמות, על מאמר רז"ל<sup>13</sup>: "שלח נא ביד תשלח"<sup>14</sup> - שלח ביד המלאכים שאתה רגיל לשלוח, וזה לשונו: כל ימי היה קשה לי על אדון הנביאים, איך לא הלך בשליחות של הקב"ה. והאיר ה' עיני, שאמרת התנצלות גדול על משה רבינו ע"ה, בהיות ידוע שאמר לו הקב"ה: במדין נדרת, לך והתר נדרך במדין וכו'. רק דאיתא בסמ"ק רכ"ח דלצורך מצווה לא בעינן דעת המשביע, אם כן היה למשה לילך תכף קודם שאמר לו במדין, רק שמקשה הריב"ש והלא אין לך מצווה גדולה מזו וכו', ומשני ויש לומר לפי שהרבה שלוחים למקום וכו', אם כן אין זה נקראת מצווה לגבי משה. וזה

האם מתירין לצורך מצווה להשבע שלא בפני המשביע

האם תלמיד חכם שנידה עצמו מפר לעצמו



6. במדבר רבה פרשה יד, א. 7. שמות יג, זי - 'ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא פי אמר אלהים פן ינחם העם בראיתם מלחמה וישבו מצר'מה". 8. בראשית כא, כג. 9. עיין ביאור נוסף לקמן סימן תלה. 10. שמות ד, יט. 11. שמות ב, כא. 12. יחזקאל יז, יג. 13. שמות רבה פרשה ג, טז. 14. שמות ד, יג. 15. הרב בן המחבר 'ידי משה' שהובא לעיל.

שישלחם מדעתו. וקשה, הא מושבעין ועומדין שלא יצאו קודם הקץ, ואיך הוציאם הקב"ה קודם זמנם לעבור אשבעתו. ועל כורחך לומר, שהקב"ה השביעין, וכאשר חפץ בגאולתן התיר שבעותם. ובכלל היתר השבועה היה משה ואהרן וכל שבט לוי. ומאחר שכבר הותרה שבועתן, אף שישבע שיכניסוהו הקב"ה לא"י - יתיר הקב"ה שבועתו, כמו שמצינו ברבי יהושע בן לוי, מה שאין כן חוני ורבי יהושע בן לוי שמעולם לא התירו שבועתם.

וזה שאמר משה<sup>14</sup>: "למה הרעותה לעם הזה" וכו', רוצה לומר, ממה נפשך יש ריעותא בשליחות הזה - או לישראל או לך, מאחר דכבר מושבעים ועומדים שלא יצאו קודם הקץ, אם כן לא יש תועלת בשליחות הזה, ולמה הרעותה לעם הזה שהכביד פרעה עליהם עבודה וכו'. ואם תאמר שתוציאם על ידי היתר שבועה, אם כן אין תקנה שאוכל להכניסם לא"י, אם כן קובל אני על ששלחתני מאחר דאין סופי להכניסם, וכמו שפירש רש"י.

והנה פרעה הרשע ידע שהם מושבעים שלא יצאו קודם הקץ, ועדיין לא נשלם זמנם, וצריך להיות על ידי היתר שבועה. ולזה אמר להם: "ראו כי רעה נגד פניכם", דמגיע לכם רעה גדולה על זה, שאין סופכם ליכנס. זה אומרו: "ויהי בשלח פרעה", שיחס יציאת העם על ידי שילוח פרעה, שמרעתו ורצונו יצאו, מה שאין כן בלאו הכי לא היה אפשר לצאת על ידי שיצאו קודם זמנם. וקשה, הא מושבעין ועומדין. וצריך לומר שהתיר שבועתם. לכך צווח משה: ווי שלא יכנס עמהם לארץ, דבלא זה היה סובר שנשלם זמנם, כדעת פרקי ר"א<sup>12</sup> - לילות השלימו או החשבון התחיל משנולד יצחק וקיימו שבועתם, ומעולם לא הותרה שבועתם. אם כן היה סובר שיכנס לארץ על ידי שיקפוץ לישיבע, כרבי יהושע בן לוי וחוני המעגל, מה שאין כן עכשיו, זה תורף דברי קודשו בקיצור נמרץ<sup>13</sup>.

ולפי הגמרא דנדרים שהבאתי לעיל<sup>14</sup> מוכח שכבר משה התיר שבועתו, שאמר לו הקב"ה: במדין נדרת, לך והתר שבועתך במדין, ואם כן לא היה יכול משה לישיבע. וכן כתבתי לעיל בסימן ס"ב במאמרם ז"ל: אתה התרת לי שבועה במדין, אם כן "אעברה נא ואראה את הארץ"<sup>15</sup>, יעו"ש באורך.

גם מה שכתב: מה שאין כן חוני ורבי יהושע בן לוי שמעולם לא התירו שבועתם - לא מצינו כן כי אם גבי רבי יהושע בן לוי, כדאיתא בפרק המדיר<sup>16</sup>, אבל גבי חוני

לו התרה, ואפילו הכי לא קשה מיהודה, משום שהיה סבור שאין צריך הפרה, הכי נמי נימא דתלמיד חכם יכול להפר לעצמו, ויהודה שאני, שהיה סובר שאין צריך הפרה, ולא קשיא ולא מידי - דהאי חילוקא שחילק מרן ממקומו הוא מוכרע, שרבינו נקט במילתיה נידה עצמו סתם, ומשמע לא כשנידה עצמו לעשות דבר פלוני לפלוני כההיא דיהודה, ולגבי יהודה נמי צריך לומר מה שלא הלך לאביו להתיר לו, מוכרח לומר דלא אסיק אדעתיה משום שקיים תנאו, אלא דזה לבד לא סגי, דאם כן משמע דבכהאי גוונא נמי פסקה רבינו למילתיה אפילו יהיה כעניין יהודה, וזה אינו, ולזה הוצרך מרן לחלק. ואין הכי נמי, טעמא דיהודה מה שלא הלך להתיר, משום דלא אסיק אדעתיה, וכמו שנתבאר, וק"ל. [ושוב אחר זמן ראיתי להרב 'מרכבת המשנה' שם שתירץ כן בשם מהר"י הכהן בפשיטות, והספרים שציין שם לעת עתה אינם מצויין אצלי]. ועיין עוד מה שתירץ הרב 'מגדל צוד', יעו"ש.

**ת"ג** א"י. והרב עיר וקדיש מהר"י הכהן<sup>1</sup> בספר 'צפנת פנח' דף מ"א פירש<sup>2</sup>, וזה לשונו: בהקדים כוונת הכתוב<sup>3</sup>: "ראו כי רעה נגד פניכם", דמה היא רעה וכו'. ונראה דאמרו בפרק ג' דתענית<sup>4</sup>: פעם אחת לא ירדו גשמים, ושלחו לחוני המעגל שיתפלל על גשמים. התפלל ולא נענה. עג עוגה ועמד בתוכה ואמר: נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך. מיד ירדו גשמים. וכיוצא בזה מצינו ברבי יהושע בן לוי שקפץ ונשבע נגד מלאך המוות<sup>5</sup>. ומעתה תקשה למשה אדון הנביאים, אחר שראה שהרבה והפציר בתפילה שיכנס לארץ ולא נענה, היה לו לישיבע בשמו הגדול והיה בהכרח שיעשה לו הקב"ה מבוקשו שיכנס לארץ.

ונראה דשאני משה, לפי שאמרו רז"ל במכילתא<sup>6</sup> בפסוק<sup>7</sup>: "פן ינחם העם בראותם מלחמה" - זו בני אפרים שהרגום אנשי גת על שעברו על הקץ ועל השבועה. ופירש ב"זית רענן": משום שהשביעם הקב"ה שלא יצאו קודם הקץ, כדכתיב<sup>8</sup>: "השבעתי אתכם בנות ירושלים", והוא הדין לגאולה ראשונה וכו', יעו"ש. ובדאי בכלל השבועה היה שבט לוי גם כן, אף שלא היה שעבוד לשבט לוי, מכל מקום גירות היה להם. ותקשה לפי זה מהא דאיתא בילקוט פרשת בא<sup>9</sup>: "ויקם פרעה לילה וכו' ויאמר קומו צאו מתוך עמי"<sup>10</sup> כו' - אמר לו משה: רוצה אתה שתכלה המכה, אמור הרי אתם ברשותכם, הרי אתם בני חורין. ופירש ב"זית רענן": משום שיצאו קודם הזמן, לכך הוצרכו ישראל לרשות פרעה

מדוע משה לא הכריח ע"י שבועה שה' יכניסו לא"י



**תג** 1. הוא רבי יעקב יוסף מפלונאה. 2. את המדרש שמות רבה פרשה כ, ח הנזכר בריש סימן תב. 3. שמות י, 4. כג, א. 5. כתובות עז, ב - "רבי יהושע בן לוי וכו' כי הוה שכיב (כשהגיע זמנו ליפטור), אמרו ליה למלאך המות: זיל עביד ליה רעותיה. אזל איתחזי ליה, אמר ליה: אחוי לי דוכתאי (הולכני לגן עדן והראני מקומי), אמר ליה: לחיי (כלומר, הסכים להראותו). אמר ליה: הב לי סכינך, דלמא מבעתת לי באורחא, יהבה ניהליה. כי מטא לתתם, דלייה קא מחוי ליה (הגביו להראותו המקום), שוור נפל לההוא גיסא, נקטיה בקרנא דגלימיה, אמר ליה: בשבועתא דלא אתינא (קפץ והפיל עצמו לאותו מקום ונשבע שלא יחזור). אמר קודשא בריך הוא: אי איתשיל אשבעתא (אם כבר בעבר נשבע שבועה ונשאל עליה להתירה) - ניהדר, אי לא - לא ניהדר. אמר ליה: הב לי סכינאי, לא הוה קא יהיב ליה. נפקא בת קלא ואמרה ליה: הב ניהליה, דמיתבעא לבריייתא. מכריז אליהו קמיה: פנו מקום לבר ליואי, פנו מקום לבר ליואי". 6. בשלח מס' ויהי פתחתא. 7. שמות ג, יז. 8. שה"ש ב, ז. 9. רמז רח. 10. שמות יב, ל-לא. 11. שמות ה, כב. 12. פרק מז. 13. עיין עוד לקמן סימן תל. 14. סימן תב. 15. דברים ג, כה. 16. כתובות עז, ב.

המעגל לא מצינו שאמר הקב"ה: אי איתשיל אשבועתיה, כמו שמצינו גבי רבי יהושע בן לוי, עיין כל הסוגיא בפרק ג' דתענית<sup>17</sup>. והרב ז"ל נראה שמדמה מילתא למילתא, דאם לא כן היו מתירין לחוני גם כן.

ואחר המחילה רבה לא קרב זה אל זה, דשאני עניין רבי יהושע בן לוי, שהיה עניין גדול ונורא ליכנס בחיים חיתו לגן עדן, מה שאין כן בעניין חוני המעגל שלא היה דבר רחוק, שאפילו בלא שבועה "רצון יראיו יעשה"<sup>18</sup> וכו', ופשוט.

הטעם שבשנה של יציאת מצרים השתנו חודשי החמה והלבנה

**ת"ד** א"י. והרב נפתלי שבע רצון פרשת בשלח פירש<sup>1</sup>, על פי מה שכתוב במכילתא<sup>2</sup>: אותה שנה שיצאו ישראל ממצרים היו חודשי החמה וחודשי לבנה שווים. וטעם הדבר, על דרך מה שכתוב בסדר עולם: אותה שנה שיצאו ישראל ממצרים היה שני אלפים תמ"ח שנה לבריאת העולם. ושנות העולם מתחילין מתשרי, ואם כן בתשרי שלפניו היה שני אלפים תמ"ח ואז פסקה העבודה מאבותינו במצרים, ובניסן אחר כך יצאו ממצרים. הרי בשעה שיצאו היה שנת תמ"ט לבריאה. ואם תצרף לזה עוד חמישה ימים מן בהר"ד<sup>3</sup> מן כ"ה אלול שאותו נחשב גם כן לשנה, תמצא שהיה שני אלפים וחמישים<sup>4</sup>. תעשה מהם יובלות, יהיו מספר השנים של היובלות חמישים, ואז היה יובל הגדול. ועל כן יצאו ישראל אותה שנה לחירות מצד שהיה יובל הגדול. אמנם הגם שהיה יובל הגדול על פי החשבון של הלבנה, אכתי מצד חשבון החמה לא הגיע עדיין ולא היה להם לצאת משם. ומה עשה ה' - שידד המערכות עד שהיתה אותה השנה חודשי החמה והלבנה שווים כדי שיהיה היובל הגדול מצד הילוך הלבנה והחמה.

ואמרו ז"ל בראש השנה<sup>5</sup>, דמראש השנה חייל היובל, ואותן י' ימים מראש השנה עד יום הכיפורים לא היו עבדים משתעבדין לאדוניהם וגם לא היו נפטרים מאדוניהם. תקעו הבית דין שופר, או נפטרו עבדים לבתיהם וכו'. ואיתא ב'מגלה עמוקות' דראש השנה הוא התחלת השנה לחשבון הלבנה, ובחשבון החמה מתחיל ראש השנה מיום כיפור. ולזה כאשר הגיע יום הכיפורים גם מצד החמה הוא חירות גמור, ועל כן אז נפטרים העבדים לבתיהם. ומהאי טעמא לא תקעו בראש השנה הואיל ולא הגיע עדיין יובל האמיתי, ומאחר שהגיע והתחיל היובל מצד הילוך הלבנה לא היו העבדים משתעבדים לאדוניהם.

ולזה מהאי טעמא בראש השנה פסקה העבודה מאבותינו במצרים, מאחר דבראש השנה התחיל שנת היובל הגדול לפי מהלך הלבנה, ולא היו נפטרין ישראל לחירות עד ניסן שאז נברא העולם והתחיל להיות הילוך הלבנה שווה עם מהלך החמה, והיה יובל הגדול מצד החמה גם כן, על כן יצאו אז

הטעם שעבודות מצרים פסקה בראש השנה ויצאו לחירות בניסן

לחירות. וכל זה למאן דאמר דסבירא לן דשנת החמישים אינו עולה לכאן ולכאן<sup>6</sup>, מה שאין כן למאן דאמר דסבירא לן דשנת החמישים עולה לכאן ולכאן, ולדידיהו בצ"ח שנה תמצא שני יובלות, אמור מעתה לא היו ישראל צריכין להתעכב שמה במצרים עד שנת שני אלפים תמ"ט לבריאה.

ואיתא ב'עשרה מאמרות': שני חייו של משה רבינו ע"ה היו בסוד היובל, דשית אלפי שני היו עלמא, יעלו מאה ועשרים יובלות, ועל כן היה שני חיי משה מאה ועשרים כמניין היובלות. וזהו גם כן למאן דאמר דסבירא לן דשנת היובל אינה עולה לכאן ולכאן, ואז אי אפשר לכנס לארץ, מה שאין כן למאן דאמר דסבירא לן דשנת היובל עולה לכאן ולכאן, ואם כן בצ"ח שנה תמצא שני יובלות, ועל פי חשבון הזה תמצא שהיה למשה לחיות עוד שתי שנים דהיינו קכ"ב שנה. זה אומרו במדרש<sup>7</sup>: מי צווה ווי - משה צווה ווי, אמר: אחר היגיעה הזאת איני נכנס עמהם לארץ, שמאחר שראה שנפסקה העבודה בתשרי ולא יצאו משם לחירות עד שהגיע ראש חודש ניסן, שאז התחילו חודשי החמה והלבנה שווים כדי שיהיה יובל הגדול, דהיינו שנת החמישים מצד הילוך הלבנה והילוך החמה ואז יצאו לחירות גמור, ומוכח דשנת החמישים אינה עולה לכאן ולכאן, דאם לא כן לא היו מתעכבין כל כך, ומעתה גם בשנות העולם גם כן אין שנת החמישים עולה לכאן ולכאן, ואם כן אי אפשר לו ליכנס לארץ. ועל כן צווה ווי, שאינו נכנס לא"י, עכ"ל בקיצור נמרץ.

והמעייין יראה שיש לפקפק בכמה דברים. איברא דעל פי יסודו נראה לעניות דעתי שזהו רמז הכתובים פרשת בהר<sup>8</sup>: "וכי ימוך אחיך וגו', כשכיר כתושב יהיה עמך וגו', ויצא מעמך וגו', כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד", ע"כ. וקשה, דיציאת מצרים הכא מה עניינו, דהיה די לומר 'עבדי הם' וכו', ומי לא ידע בכל אלה. ועל פי האמור הוא טעם כעיקר שעבוד עד שנת היובל, יען כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים בשנה שהיתה היובל כאמור, ולכן כמשפט הזה יעשה וק"ל.

**ת"ה** א"י. ולעניות דעתי פירוש המאמר הנזכר<sup>1</sup> על דרך הצפנת פענח הנזכר<sup>2</sup>, אבל באופן אחר. והוא בהקדים מה שכתב הרב 'לקט יוסף' ערך 'משה' אות ה', שמושה אינו יכול ליכנס לא"י משום דאמר לו הקב"ה<sup>3</sup>: "לכה ואשלחך", והוא סירב בשליחות. אבל איתא במפרשים שיש לו תירוץ על ידי שאמר<sup>4</sup>: "מי אנכי כי אלך אל פרעה" - וכי אני הוא 'אנכי' שאמרת ליעקב<sup>5</sup>: "אנכי ארד עמך ואנכי אעלך". אבל איתא שהקב"ה לא היה לו ליכנס

מדוע צווה משה רבינו במצרים על אי יכולתו להכנס לארץ

משה חסא בסירובו ללכת למצרים ולכן לא נכנס לא"י



17. כג, א. 18. תהלים קמה, יט. **תד** | 1. את המדרש שמות רבה פרשה כ, ח הנזכר בריש סימן תב. 2. עיין 'לקו"ש' בא רמז קצא. 3. הוא זמן מולד הלבנה הראשון שהיה בששת ימי הבריאה שהיה ביום ב', שעה ה', ר"ד חלקים, ובקיצור: בהר"ד. 4. כלומר ארבע מאות וחמישים. 5. ז, ב - ח, ב. 6. עיין ר"ה ט, א. 7. שמות רבה פרשה כ, ח הנזכר בריש סימן תב. 8. במדבר כה, לט-מב. **תה** | 1. בריש סימן תב. 2. בסימן תג. 3. שמות ג, י. 4. שמות ג, יא. 5. בראשית מו, ד.

קבל דנא א"י אדמת קודש. וזה שכתוב: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר", כי בא"י אינו שולט שום שר כלל והיא לה' לבדו, ומשום הכי אצטריך כולי האי, ע"כ דברי קודשו.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי, שזה כוונת הכתוב פרשת בהר<sup>6</sup>: "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים". הכוונה, דשמא תאמר, למה כל אלה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים, וליתן לכם ארץ כנען שהיה די בארץ מצרים, והיתה הארץ לישראל לבדם - לזה אמר: "להיות לכם לאלהים", וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, כדבר האמור. וכעין דבר זה יתפרשו כמה מקראי קודש. ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן ח' ובסימן רכ"א ומשמם באר"ה.

שמירת המלאכים

**ת"ז** א"י. הנה המפרשים רמו קראי אהדדי: כתיב: "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם", דמשמע

חד מלאך, וכתיב<sup>2</sup>: "כי מלאכיו יצוה לך", תרי משמע. ותירצו על דרך שאמרו בגמרא<sup>3</sup>: לשניים נראים ולג' אינם נראים, ולכן היכא דהם יראיו שניים, שולח מלאך ועמו הם שלושה; והיכא דאינו אלא חד, שולח שניים והיו שלושה, ע"כ.

מלאך א"י עדיף כתרי חו"ל

ולוי נראה על פי מה שאמרו רז"ל<sup>4</sup>: חד מגנייהו תלמיד חכם מא"י, עדיף כתרי מינן מבבל, והוא הדין למלאכי מרום - מלאך א"י עדיף כתרי חו"ל. ואם כן בהדיא קרא דכתיב: "בכל דרכיך", דנכלל אפילו חו"ל, ועוד "דרכיך" משמע רשות לכת דידך, כדאיתא בפרק קמא דברכות דף י"א<sup>5</sup>, אבל ההולך בא"י אינו לכת דרשות כי הולך ד' אמות בא"י מצווה קעביד, בידוע<sup>6</sup>. ועל כן התם כתיב: "מלאכיו", אבל קרא ד"סביב ליראיו" שהוא בא"י, שהשכל מחייב שיושבי א"י הם יראי חטא לפי שהם יושבין בפלטין של מלך, לכן כתיב מלאך אחד, דא"י שקול כשניים שבחו"ל, ע"כ הרב 'מטעם המלך'<sup>7</sup> סימן תרל"ד.

ועיין כמה שכתבתי למעלה בסימן רנ"ג, דעיקר בחינת א"י הוא כדי לבוא בבחינת יראת הרוממות, וכמו כן מה שכתבתי בסימן שצ"א בכוונת מאמרם ז"ל: "הנה עין ה' אל יראיו" וכו', וכמו כן מה שכתבתי בסימן שצ"ב בכוונת גדול הנהגה מיגיעו יותר מירא שמים, וכמו כן מה שכתבתי בסימן כ"א שא"י נקראת 'אשה יראת ה'', ועל פי האמור וימתק דרך הרב דקרא ד"סביב ליראיו" הוא בא"י, ופשוט.

כשהאדם זוכה הוא בעצמו בצורת מלאך

ולעניות דעתי נראה לי לתרץ רומיא דקראי הנוכרים, בהקדים מה שכתב הרב 'ילקוט חדש' ערך 'מלאכים' אות מ"ח, וזה לשונו: זכה האדם לצורת מ"ט<sup>8</sup> - הוי ליה עזר לעשות פקודין דאורייתא,

בעצמו, משום שנאמר<sup>6</sup>: "בחוף תעמד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך" וגו', וכאן היה הקב"ה מלווה, אבל אם היה בזמנו יכול ליכנס, כי בזמנו יכול המלווה להכנס, יעו"ש. כלל דמילתא, אם ישראל יצאו שלא בזמנם, אם כן אין הקב"ה יכול ליכנס ולא יש התנצלות למשה במה שאמר: "מי אנכי כי אלך אל פרעה", ולפי שסירב בשליחות - על זה לא נכנס לא"י.

זה אומר<sup>7</sup>: "ויהי בשלח פרעה", שיחס יציאת העם על ידי שילוח פרעה, שמדעתו ורצונו יצאו, מה שאי אפשר בלאו הכי, דלא היה אפשר להם לצאת על ידי שיצאו קודם זמנם, וכמו שכתב הרב 'צפנת פענח' לעיל. ומוכח מזה דיצאו קודם הזמן, ואם כן לא היה יכול הקב"ה להכנס, ולא יש התנצלות למשה, ועל זה צווח ווי שאינו נכנס עמהם לארץ, ודר"ק.

מדוע ה' הוציאנו ממצרים לא"י ולא הוריש לנו את מצרים

**ת"ו** א"י. כתב הרב הגדול עיר וקדיש מוהר"ח בן עטר זלה"ה בספר 'אור החיים' בפסוק<sup>1</sup>: "אנכי

ה' אלהיך" וגו': שהכוונה, שאם תאמר, למה הוצאתנו משם ולא הגדלת חסדך עמנו, שהיה ה' ממציא לישראל שם בארץ אויביהם, ויעבדו בעובדיהם וישלטו בהם ויקחו את ארצם מידם וישבו בה לעיניהם - ויש בזה יותר נחת רוח לישראל, והגדת עוצם היכולת כי יש אלהים שופטים בארץ ושולטים בה.

לזה אמר ה', כי טעם הדבר הוא, לצד שהארץ היא 'בית עבדים', על דרך אומרם<sup>2</sup>: "בהנחל עליון וכו' יצב גבולות עמים", ואמרו ז"ל<sup>3</sup>, כי ה' חלק מקומות העולם לשרי מעלה, זולת ארץ כנען אשר בחר לו לשמו כביכול. והוא אומר: "מבית עבדים", פירוש, מקום שהוא של עבדים של ה', שמושלטו ממשלת שר אחד מעבדי ה'. ולא רצה ה' שיהיו ישראל תחת ממשלת השרים, אלא תחת ממשלתו ית', והוציאם מארץ מצרים לצד שהיא 'בית עבדים', לתת להם ארץ אשר היא 'בית אלהים', ע"כ.

ובזה פירש הרב גאון עוזנו בספר 'פני דוד' כוונת הכתוב<sup>4</sup>: "ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישימון וגו', ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" - דשמא תאמר, למה הוצרך לכל הטורח בזה במדבר ועניי כבוד וכו', הלא טוב שישארו ישראל במצרים מלכים, כי כבר ספו תמו רובם ככולם על הים לא תשאר פרסה, והיתה הארץ ומלואה לישראל ולא יצטרכו לכל זה הטורח ולכל הניסים והנפלאות. לזה אמר: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר" - כי מצרים היא חו"ל ומקום סט"א, ערוות הארץ, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה<sup>5</sup>, כל



6. דברים כד, יא. 7. שמות יג, יז. 1. תנ"א. שמות כ, ב - "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מפית עג"ד". 2. דברים לב, ח. 3. תנחומא ראה סימן ח - "אתה מוצא כשברא העולם חלק הארצות לשרי האומות ובהר בארץ ישראל, מניין, שכן משה אמר: 'בהנחל עליון גויס' וגו', ובהר לחלקו ישראל, שנאמר 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו' (דברים לב), אמר הקב"ה, יבואו ישראל שבאו לחלקי וינחלו את הארץ שבאה לחלקי". ועיין עוד זוה"ק וירא קח, ב. 4. דברים לב, י-יב. 5. כתובות קי, ב. 6. ויקרא כה, לח. לת. 1. תנ"א. תהלים לד, ח. 2. שם צא, יא - "פי מלאכיו יצוה לך לשמך קב"ל דרך". 3. ברכות מג, ב - "לאחד - נראה (השד) ומזיק, לשנים - נראה ואינו מזיק, לשלשה - אינו נראה כל עיקר". 4. כתובות עה, א. 5. עמוד א. 6. עיין כתובות קיא, א - "א"ר ירמיה בר אבא א"ר יוחנן: כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל - מובטח לו שהוא בן העולם הבא". 7. חלק ה. 8. צורת המלאך מטטרון.

הרינון הוא בשמחה ולא ביראה, כמו שאמר הכתוב: "או ימלא שחוק פינו". וזה שכתוב: "רנו ליעקב שמחה", רוצה לומר, בשמחה.

וזהו כוונת הכתוב<sup>8</sup>: "מה ה' אלקיך שואל מעמך" וגו'. רוצה לומר, לעת עתה שעדיין אתה מטולטל במדבר ולא זכית עדיין ליכנס לא"י, לאפוקי כשתכנס לא"י או אין הקב"ה מבקש עבודתך ביראה רק בשמחה. וזה שכתוב: "ללכת בכל דרכיו", רוצה לומר, מאחר שאתה מטולטל בדרך לכן אינו מקפיד על עבודת שמים שהיא דוקא בשמחה, לאפוקי בבואך אל מקום המנוחה והנחלה, או העבודה צריך שתהיה מאהבה. וזה שכתוב: "ולאהבה אותו", דהיינו עבודה בשמחה. זה שסיים<sup>9</sup>: "וטוב לך", רוצה לומר, בא"י, ע"כ.

כי על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב תהלים<sup>10</sup>: "וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה". אמר שהצדיקים אשר הם בא"י, כמו שכתבתי לעיל בכמה מקומות<sup>11</sup>, "ישמחו יעלצו לפני אלקים", שהוא בא"י שהוא מקום השראת השכינה. ועיין בסימן פ"א ובסימן ק"ה ובסימן רכ"ד ודו"ק. ולזה אמר: "לפני אלקים" שהוא בארץ הקודש, וישישו וישמחו על שזכו לעבוד ה' בשמחה, כדיבור האמור.

**א**י נמי בהקדים מה ששמעתי בשם הרב תולדות יעקב יוסף זלה"ה<sup>12</sup>, בכוונת מאמר רז"ל<sup>13</sup>: "וזלה תולדות נח"<sup>14</sup> - נח לעליונים נח לתחתונים. הוא היה אומר שלפעמים אחר שיעשה האדם המצווה, יהיה לו שמחה יתירה וגילה אחר גילה אחר עשייתה, ולפעמים לא יהיה לו שמחה. והיינו טעמא, שאם בעשייתו המצווה בשלם שבפנים, בזה הוא עושה התעוררות ושמחה למעלה, ומזה יבוא לו שמחה למטה. מה שאין כן אם אינו עושה המצווה כראוי, אינו מעורר השמחה למעלה, ולזה אין לו שמחה מלמטה. וזה אומרו: נח לעליונים נח לתחתונים, ע"כ שמעתי. וזהו כוונת הכתוב הנזכר: "וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים", שרוצה לומר, ע"י מעשיהם הטובים מעוררים השמחה למעלה, ולזה "וישישו בשמחה" למטה, וק"ל.

**ת"ט** א"י. הנה גדולה מעלת יושבי א"י עתה בגלות, דא"י היא חלק ה' ולא ניתנה לשרים. ובכך התורה והתפילה והברכות והמצוות הנעשות בא"י עולים דרך

ישר בשמים מבלי תערוכת או עם שרים.

וזה שאמר הכתוב<sup>1</sup>: "הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות". הכוונה, "הנה ברכו את ה'" דרך ישרה מבלי אמצעי. והדר מפרש: "כל עבדי ה' העומדים בבית ה'" - בא"י, ובפרט בתוככי ירושלים שהיא קדושת עולם, ושכינה

לא זכה - כנגדו, היינו צורת ס"מ שהיא כנגדו להחטיא אותו, יעו"ש. והיינו קרא ד"חונה מלאך ה' סביב ליראייו ויחלצם", היינו מ"ט שהוא לו לעזר, לעשות מצוותיו ית', כמ"ש. וקרא ד"כי מלאכיו יצוה לך", היינו ב' מלאכים המלווים לאדם תמיד, כדאיתא בפרק קמא דתענית<sup>2</sup>: כשאדם אינו מצטער עם הציבור, שני מלאכים מניחים ידיהם על ראשו וכו'. ובשבת בפרק כל כתבי<sup>10</sup>: שני מלאכים המלווים לו לאדם וכו', יעו"ש. ובסבא דמשפטים: כיון דעל מ"ג שנים והלאה, פקיד עימיה תרין מלאכין נטורין דנטרין ליה, חד מימינה וחד משמאליה. כד בר נש אזיל בארח מישור חדאן ביה וכו', כד אזל באורח עקימו אינון מתאבלין עליה ומתעברין מיניה, ועיין מה שכתב בזה הגאון מור וקציעה סימן ג' באורך.

**ועיין** עוד בשמות רבה פרשת משפטים פרשה ל"ג<sup>11</sup>, וזה לשונו: "הנה אנכי שולח מלאך ה'", הדא הוא דכתיב: "חונה מלאך ה' סביב ליראייו ויחלצם", עשה אדם מצווה אחת, הקב"ה נותן לו מלאך אחד לשומרו, שנאמר: "חונה מלאך ה'". עשה שתי מצוות, הקב"ה נותן לו שני מלאכים, שנאמר<sup>13</sup>: "כי מלאכיו יצוה לך לשמך בכל דרכיך". עשה הרבה מצוות, נותן לו הקב"ה חצי מחנהו, שנאמר<sup>14</sup>: "יפול מצדך אלף ורבבה מימינך", והוא חצי מחנהו, שנאמר<sup>15</sup>: "רכב אלקים רבותים אלפי שנאן", יעו"ש. ועיין מה שפירש בזה הרב יד יוסף בדרוש ג' לפרשת משפטים, וכמו כן להרב הכותב בעין יעקב בשבת פרק כל כתבי, שהביא מאמר הנזכר בתוספת נופך, יעו"ש ומשם באר"ה.

**ת"ח** א"י. כתוב אחד אומר<sup>1</sup>: "עבדו את ה' בשמחה" וכתוב אחד אומר<sup>2</sup>: "עבדו את ה' ביראה", מה בין האי להאי - אלא כאן בזמנא דישראל שראן בארעא קדישא, כאן בזמנא דישראל שראן בארעא אחרא, ע"כ וזהו הקדוש פרשת במדבר<sup>3</sup>.

**ובזה** פירש הרב אהבת השם שער מ"ט כוונת המסורה: "רנו ג'" - "רנו שמים כי עשה ה'"; "רנו ליעקב שמחה"<sup>5</sup>; "רנו שמים וגילי ארץ"<sup>6</sup>, ע"כ. והוא על דרך שכתב הרד"ק ז"ל בכוונת הכתוב: "כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה" - זה יאמר על תחילת הגאולה בבוא קול הבשורה, והוא פקדם, כאילו אמר ליעקב: "רנו". ומה שכתוב "שמחה", רוצה לומר, בשמחה, ע"כ.

ועל פי דבריו יהיה המשך הכתובים כך: "רנו שמים", רוצה לומר, עכשיו בזמן הגלות שהארץ נמכרה ביד רעים אין שמחה בארץ, כמו שכתוב<sup>7</sup>: "או ימלא שחוק פינו", לכן "רנו שמים" לבד ולא הארץ, לאפוקי בזמן הגאולה ישישראל שרוים באדמתם, אז רנו שמים וגם הארץ, דהיינו בא"י. ואז

בגלות -  
עבודת ה'  
ביראה,  
ובא"י -  
בשמחה



9. יא, א 10. קיט, ב. 11. אות ו. 12. תהלים לד, ח. 13. תהלים צא, יא. 14. שם פסוק ז. 15. תהלים סח, יח. **תח** | 1. תהלים ק, ב. 2. שם ב, יא. 3. דף קיח, א. 4. ישעיה מד, כג. 5. ירמיה לא, ו - "כי כה אמר ה' רנו ליעקב שמחה וצחקו פראש הגוים השמיעו הללו ואמריו הושע ה' את עמך את שארית ישראל". 6. ישעיה מט, ג. 7. תהלים סכו, ב. 8. דברים י, יב - "ועתה ישאל מה ה' אלקיך שאל מעמך פי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולא תהבה אתו ולעבד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך". 9. שם פס' ג. 10. תהלים סח, ד. 11. עיין סימנים כ, קלא, קעז. 12. רבי יעקב יוסף מפולנאה. 13. ילקוט ש נח רמז מח. 14. בראשית ו, ט. **תט** | 1. תהלים קלד, א-ג - "שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות: שאין ידכם קדש וברכו את ה': ברכך ה' מצינו עשה שמים וארץ".

אימתי  
מעשה  
המצווה  
מעוררת  
השמחה

מעלת  
עבודת ה'  
של יושבי  
א"י



השתא דחווה נבעלה להנחש שלא מדעת אדם, ואם כן מעולם לא תפסו הקידושין בחוה, דהיה קידושי טעות, דכנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה ואיננה אשתו, דהרי זינתה תחתיו ושריא לעלמא. משום הכי כשאמר הקב"ה לאשה<sup>12</sup>: "מה זאת עשית, ותאמר האשה הנחש השיאני" - עשה בי נישואין טרם קידושי אדם, ולא חל עלי אזהרת אדם, עכ"ל.

ואיתא במהר"ם אלשיך<sup>13</sup> פרשת אחרי מות, מה שצריך האדם לזקוף עשר אצבעותיו, להמשיך עשר צינורות של הספירות אשר הם חתומים וסתומים מזוהמת הנחש, ועל ידי הגבהת עשר אצבעות נפתחו, עכ"ל. והיינו דוקא למאן דאמר "הנחש השיאני" פירושו שעשה בי נישואין, מה שאין כן למאן דאמר "השיאני" לשון הטעני, והנחש לא בא על חוה, אם כן לא היה צריך לזקוף עשר אצבעות. ואם כן מבואר דקאמר "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'"<sup>14</sup>, דצריך לזקוף העשר אצבעות למעלה בשעת נטילת ידיים. וקשה למה, אי משום דע"י הגבהת נפתחו עשר ספירות אשר הם חתומים וסתומים מזוהמת הנחש, מנא לן דהנחש בא על חוה. אי משום דכתיב: "הנחש השיאני", לשון עשה בי נישואין, קשה, מה הגידה השתא בזה. אי דרצתה לפטור את עצמה, שהיו כקידושי טעות ואיננה אשתו של אדם ולא חל אזהרת אדם עליה מאחר שלא נצטווית, מנא לן דחווה לא נצטווית. אי משום דלא כתיב כי אם "ויצו ה' אלקים על האדם", ולא כתיב 'את האדם' והיינו לרבות את חוה, דילמא אף אילו כתיב 'את' לא היינו מרבים, משום דהסוגיא אזלא כמאן דאמר דלא דרשינן כל אתין שבתורה, דאם כן "את ה' אלקיך תירא" מאי דרש. מה שאין כן השתא, שפתח ואמר "ברכו את ה' כל עבדי ה'", ורצונו לפרש דהאי "את ה'" בא לרבות תלמידי חכמים כנזכר לעיל, אם כן דרשינן כל אתין שבתורה, ומעתה מוכח דחווה לא היה באזהרה, משום דלא כתיב 'ויצו ה' אלקים את האדם', והא דנענשה הוא מטעם היות איש ואשתו כגוף אחד. לפיכך שפיר אמרה: הנחש השיאני טרם קידושי אדם, לפיכך נסתם העשר ספירות מזוהמת הנחש, ושפיר אמר "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'", לזקוף י' אצבעות למעלה, ובוהו יהיו נפתחים, ע"כ דברי קודשו בקצת שינוי, ועיין עוד להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'חומת אנך' סדר בראשית בפסוק "הנחש השיאני", ומשם באר"ה.

**ולעניות דעתי נראה לי לפרש סמיכות הכתובים הנזכרים על דרך רמז ומוסר השכל. והוא על דרך הרב גאון עוזנו ז"ל שהכתוב ד"הנה ברכו את ה' כל עבדי ה'" וגו' מדבר על מעלת יושבי ארץ הקודש, כמו שכתבתי, ולזה צריך לעשות כמה טעמי לזכות לשכון כבוד בארץ. וסמא דכולא ביה, להיות עניו ובאמת ובתמים בשלם שבפנים, כמו שכתבתי למעלה בסימן ר"ה שבחינת א"י הוא בחינת קדושה ואינו יכול לבוא רק על ידי בחינת הענווה. ועיין עוד מה שכתבתי על זה בסימן שנ"ח ובסימן קל"א באורך.**

לא וזה מכותל מערבי<sup>2</sup>, וזה שכתוב: "בבית ה'". "בלילות" - בגלויות. "שאו ידיכם קודש", רמזו שילמדו תורה לשמה להמשיך וכו'. ואו, כשיש יחוד עליון, משם יושפע שפע ישועה ורחמים והשפיע בצחצחות, וזה שכתוב: "יברכך ה' מציון עושה שמים וארץ", ע"כ הרב גאון עוזנו בספר 'חומת אנך' תהלים סימן קל"ד<sup>3</sup>.

**ונמשך** להאמור אביע אומר, מה שכתב הרב 'עיר דוד' בזה דף מ"ג, וזה לשונו: הנה הרד"ק והשל"ה פירשו ש"עבדי ה'" הם התלמידי חכמים החסידים, העומדים ממיטתם בלילות ללמוד תורה מחצות הלילה ומעוררים הכינור של דוד<sup>4</sup>, ומיד אומר הקב"ה שישתקו המלאכים, לשמוע התורה מלמטה, והקב"ה מושך עליהם חוט של חסד ביום. ונראה דזה מבואר בפסוק: "הנה ברכו את ה'" וגו', לפי דאיתא בגמרא<sup>5</sup>: שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע ל"את ה' אלקיך תירא"<sup>6</sup> פירש, עד שבא ר' עקיבא ודרש: "את ה' אלקיך תירא" - לרבות תלמידי חכמים. ואם כן זהו שאמר הכתוב: "הנה ברכו את ה'" דייקא, וקשה, מאי "את ה'", הא שמעון העמסוני פירש, והיאך אמר דוד "את" וכו' - לזה אמר דהאי "את" היינו "עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות", הם התלמידי חכמים המנדדים שינתם בחצות לילה, הם הנקרא "את ה'", כר' עקיבא שדרש "את ה'" - לרבות תלמידי חכמים. והיינו דסמין ליה: "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'", דאיתא בספר של"ה דף פ"ג: צריך להגביה עשר אצבעות אחר הנטילה, ואחר כך "ברכו את ה'", לברך על נטילת ידיים, וקשה לזווג האי דרשא אדלעיל. ובמה שכתב דרשינן כל אתין שבתורה, והאי "את" לרבות תלמידי חכמים אתי שפיר. והוא בהקדים מה שכתב הרב החזקוני בקרא<sup>7</sup>: "ויצו ה' על האדם לאמר", דלמה כתיב "על האדם", ולא כתיב 'את האדם' - ונראה לומר דאילו כתיב 'את האדם', היינו מרבים דאף חוה נצטווית, ובאמת חוה לא נצטווית, כמו שיתבאר. אך הניחא אם דרשינן כל אתין שבתורה, מה שאין כן לדעת שמעון העמסוני דפירש, אז אין ראייה.

והנה איתא במדרש<sup>8</sup> פלוגתא על פסוק<sup>9</sup>: "הנחש השיאני", חד אמר: הטעני, וחד אמר: השיאני - שהנחש עשה בי נישואין. והקשה הרב הנחלת בנימין<sup>10</sup> סוף מצווה נ"ח, דמה הגידה חוה בזה השתא. ומפרש דאיתא בי"ה תואר, דהנחש בא תחילה על חוה ואדם לא ידע מזה, וכנס אחר כך, דהשתא הוי ליה כקידושי טעות בחוה, דודאי כנסה בחזקת בתולה, דאיש אין בארץ לבוא עליה, ולביאת הנחש ודאי לא אסיק אדעתיה. ותמן תנינן<sup>10</sup>: כנסה בחזקת בתולה ונמצאת בעולה - הרי זה קידושי טעות לגמרי. לכן היא היא אמרינן, מאחר דהמפרשים הצדיקו דין שמים מה דנענשה חוה והיא לא היתה באזהרה, דאזהרה היתה רק על האדם לאמר<sup>11</sup>: "מכל עץ הגן", משום דהואיל היות הוא איש ואשתו גוף אחד, והחטא נעשה אחר שהיתה לו אשתו מאז, אזהרה חל נמי עליה כאילו אז נאמרה - אך הניחא אם לא נבעלה חוה להנחש טרם קידושי אדם, אבל

מעלת תלמידי חכמים הקמים בחצות ליל

ביאור טענת חוה: הנחש השיאני



2. שמות רבה פרשה ב, ב. 3. עיין עוד לקמן סימן תרד. 4. עיין ברכות ג, ב. 5. פסחים כב, כ. 6. דברים י, כ. 7. בראשית ב, טו. 8. ויקרא'ש בראשית רמז כח. 9. בראשית ג, יג. 10. כתובות יא, ב. 11. בראשית ב, טו. 12. שם ג, יג. 13. בספר 'תורת משה'. 14. תהלים קלד, ב.

רמז לענווה  
באצבעות  
הידיים

מעניינם בחצות הלילה להתאבל ולהתאונן על גלות השכינה אשר היא עמנו בגלות, "ובכל צרתם לו צר"<sup>20</sup> כביכול, ו"עמו אנכי בצרה"<sup>21</sup> כמו שהאריכו בזה"ק, ורבנן קדישי בעלי המוסר הלא בספרתם. ומהאי טעמא ש"עמו אנכי בצרה" אין מברכין על הפורענות ואין מברכין על מים אחרונים, ולזה אמר "שאו ידיכם קדש", שהיא נטילה ראשונה, "וברכו את ה'" דוקא, כמו שכתב ה'מגדל עוז', וק"ל.

**ודרך** אגב אמרתי להביא הסוגיא דפרק ו' דברכות<sup>22</sup>: א"ר חייא בר אשי אמר רב שלוש תכיפות הם, תכף לסמיכה שחיטה, תכף לגאולה תפילה, תכף לנטילת ידיים ברכה, ע"כ. ורבינו הטור בסימן קס"ו כתב בשם רבינו יואל, שאין לחוש על הפסק בין נטילה להמוציא, כיון שהשולחן לפניו ודעתו לאכול - לא חשיב הסיח הדעת. וההיא דתכף לנטילה ברכה, מפרש לה על מים אחרונים, וכן פירש רב אלפס והרמב"ם ז"ל וכו'. ומתוך הירושלמי משמע גם כן דההיא דתכף לנטילה ברכה דאמרים ראשונים קאי, דאיתא התם<sup>23</sup>: התוכף ברכה לנטילת ידיים אינו ניזוק בכל אותה סעודה, ע"כ.

**וראייתי** להגאון מהר"ם רבקש ז"ל<sup>24</sup>, שכתב שם על מה שפסק מרן: יש אומרים שצריך להזהר מלהפסיק בין נטילה להמוציא וכו', שזהו סברת הטור מהירושלמי כנוכח. ולעניות דעתי הוא גם כן בבבלי דף נ"ב עמוד ב', ע"כ. רוצה לומר, מהא דאמרינן התם דאחד תכף לנטילת ידיים סעודה. ולא זכר ש"ר שכבר קדמו מור"ם ב'דרכי משה' שם, שכתב על דברי הטור וזה לשונו: וצריך עיון, מה אולמיה דירושלמי, שהביא ראייה ממנו, מדברי תלמוד שלנו פרק אלו דברים, שאמרו שם: תכף לנטילה סעודה, יעו"ש. ועיין להגאון הב"ח מה שכתב תוך דבריו, דלא חשיב שם בהדי אינך תכיפות, אלמא דאין לחוש על הפסק בין נטילה להמוציא, ולא קיימא לן כד"א, יעו"ש ודו"ק.

**ודע** שרבותינו בעלי התוס' הקשו שם ד"ה 'תכף לנטילת ידיים סעודה' וכו', דהאי דלא חשיב לעיל בפרק כיצד מברכין בהדי אידך תכיפות, משום דשנויה במשנה לא חש למתנייה, יעו"ש. ורבינו יונה תרץ בפרק ו' דברכות, וזה לשונו: דלא מני אלא הנך דילפינן להו מקראי בירושלמי, תכף לסמיכה שחיטה, דכתיב: "וסמך" וסמך ליה "ושחט"; תכף לגאולה תפילה, דכתיב: "ה' צורי וגואלי", וסמך ליה "יענך ה' ביום צרה" שהוא תפילה; תכף לנטילת ידיים ברכה, דכתיב: "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'", ע"כ. וכתב על דבריו הרב 'מעדני יו"ט', וזה לשונו: וקשיא לי, דלירושלמי הך דתכף נטילת ידיים ברכה, בנטילת ידיים ראשונים קאמר, דהא מסיק התם עלה - כל מי שהוא תוכף לנטילת ידיים ברכה אין השטן מקטרג באותה סעודה. וכן פירש הטור בסימן קס"ו בשם רבינו, דהירושלמי במים ראשונים מיירי, מדקאמר אינו ניזוק בכל אותה סעודה, ופירש ה'בית יוסף' דהכי דייק, דאי קאי לנטילה אחרונה, אם כן כבר סעד, ומאי דהווה הווה. ונראה לי

והנה הרב הקדוש בספר 'שבט מוסר' סדר שמיני למדנו להועיל והשרישנו שורש ויסוד חזק, שלא יבקש אדם גדולה, ויקנה מידת הכניעה, וזה לשונו הטהור שם: יקח האדם מוסר מאצבעות ידיו שאחד ארוך ואחד קצר, וזה אינו אלא כי אם כשהם פשוטים, שיכול לנענעם שהם בחינת היים, או ניכר הארוך והקצר. אך כשכופף אותם תוך הכף, שהם כפולים בחינת מתיים, כולם שווים, אין היכר בין ארוך לקצר. ועשה אלקים זה כדי שיהיה תמיד נגד עיני האדם, שאחר מותו כולם שווים, קטן וגדול שם הוא, ויזכור ויקח מוסר שלא יבקש להתגדל על הבריו, ע"כ.

ולזה אחר סמוך שדיבר על מעלת הארץ הקדושה, וזה בלתי אפשר כי אם על ידי ענווה, ואשכילך ואורך בדרך זו תלך לקנות מידת הענווה - "שאו ידיכם קדש", שתקחו מוסר מהידיים, ולזה תזכו למעלת הענווה. "וברכו את ה'" - בא"י ששם שולט שם הוי"ה ב"ה, כמו שכתבתי לעיל בכמה מקומות<sup>15</sup>, "יברכך ה' מציון" וגו'.

**ועוד** נראה לעניות דעתי לפרש בסמיכות הני קראי: "ברכו את ה' וגו' שאו ידיכם קדש" וגו' בדרך דרש ואסמכתא, והוא בהקדים מה שפסק הרמב"ם פרק ו' מהלכות ברכות הלכה ב', שמים אחרונים אין מברכין עליהם, שאינם אלא מפני הסכנה, יעו"ש. והשיגו הראב"ד, ששמע בשימושי הגאונים הקדמונים שכתבו על מים אחרונים ברכה 'על רחיצת ידיים', ועיין מה שיישב בזה מרן 'כסף משנה'. והגאון 'מגדל עוז' שם הביא משם רבינו יונה ז"ל, שהסכים שלא לברך, והיה אומר בסימניו: בשמתא נר"ש, כלומר כל מי שברך עליהם נטילה או רחיצה או שטיפה. ואני סמכתי הדבר מן המקרא, דכתיב: "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'", כלומר כשתשאו ידיכם קדש, שזו היא רחיצה, באותה שעה תברכו, דהיינו נטילה ראשונה, דאמרינן בפרק קמא דסוטה<sup>16</sup> שנושאן, אבל באחרונה משפילן, יעו"ש. וכמו כן בתשובות המיוחסות להרמב"ם סימן קפ"ט, בטעם למה אין מברכין על המצוות כולם וכו', וכן אין מברכין על מיתות בית דין, לפי שהשם חס על בריותיו ואינו חפץ במיתתן של רשעים, ולפיכך אין מברכין עליהם, וכעניין שאמרו שאין אומרים ברכה על הפורענות<sup>17</sup>; ומהאי טעמא אין מברכין על מים האחרונים, לפי שבאים משום מלח סדומית, ואין לברך על הפורענות, יעו"ש, וכמו כן תשובת הרשב"א סימן י"ח. ואיתא במגילה פרק בני העיר<sup>18</sup>: אין מפסיקין בקללות לפי שאין מברכין על הפורענות, והביאו התוספות שם: א"ר יהושע דסכנין: אני אמרתי "עמו אנכי בצרה"<sup>19</sup>, אם כן אינו דין שיברכוני בני על הצרות שלהם, יעו"ש. כלל העולה, שמתעם "עמו אנכי בצרה" אין מברכין על הפורענות, ומהאי טעמא אין מברכין על מים אחרונים. ומעתה הבוא נבוא לקראין הנזכרים דרך אסמכתא. בתחילה אמר: "ברכו את ה' העומדים בבית ה' בלילות", שהם המנדרים שינה

מדוע לא  
מברכים  
על מים  
אחרונים



15. סימנים פא, קה, רכז. 16. ד, ב - "אמר רב חייא בר אשי אמר רב: מים ראשונים - צריך שיגביה ידיו למעלה, מים אחרונים - צריך שישפיל ידיו למטה". 17. ברכות מ, ב. 18. מגילה לא, ב. 19. תהלים צא, טו. 20. ישעיה סג, טו. 21. תהלים צא, טו. 22. מב, א. 23. פ"א ה"א. 24. באר הגולה סימן קסו אות ב.

באיזו  
נטילה  
אמרו תכף  
לנטילה  
ברכה

הרב 'ברכת אברהם'. ועיין עוד לגאון עוזנו בסימן קפ"א אות ג', מה שהקשה על מרן זקנו הרב ו'ספר תניא', ועל פי האמור לא קשיא ולא מידי. ועיין עוד להרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' פרק קמא דברכות, ומשם באר"ה ודו"ק.

**ובפירוש** דברי התוס' שכתבו, דכיון דשנויה במשנה לא חש למתנייה, עיין מה שהקשה הגאון 'פרי חדש' בליקוטיו, דהא חשבינן תכף לסמיכה שחיטה, ומשנה היא במנחות, עיין שם מה שתיירן מדנפשיה, דכיון דפלוגתא דבית שמאי ובית הלל היא, בפלוגתא לא קמיירי. ואם תמצי לומר דבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה, אפשר לומר דכי אמרינן תכף לנטילת ידיים ברכה חשיב לה בתרתי וכו', יעו"ש. וגאון עוזנו שם פירש בזה כוונת התוס', יעו"ש. וכמו כן מה שכתב ב'מחזיק ברכה' משם הרב 'אמרי צרופה', וכמו כן מה שכתב הרב 'ברכת הזבח' דף קל"ז.

**ונהירנא** שמעתי משמיה דהגאון מוהר"א מוילנא ז"ל, שיש טעות הדפוס. וכדומה לי שהיה אומר 'דשנויה במשנה' שכתוב בתוס', היא היתה בראשי תיבות - ד"ב, רוצה לומר 'דהיא בפלוגתא', כמו שתיירן הרב 'פרי חדש', ודו"ק.

**ת"י** א"י. איתא בירושלמי בפרק קמא דברכות<sup>1</sup>: רבי שמואל בר נחמני כד הוה נחית לעיבורה הוה מיקבל רבי יעקב גרוסה, והוה ר' זעירא מיטמר ביני קופיא משמענא היך הוה קרי שמע. והוה קרי וחזר וקרי עד דהוה שקע מיניה גו שינתייה. מאי טעמא - רבי אחא ורבי תחליפא חמוי בשם רבי שמואל בר נחמני: "רגזו ואל תחטאו"<sup>2</sup> וכו', יעו"ש.

**ופירש** הרב 'עין יעקב' שם<sup>3</sup>, וזה לשונו: כד הוה נחית לעיבורה - כשהיה יורד מא"י לבבל לעבר את השנה. ואף על פי ששינוי שאין מעברין את השנה אלא ביהודה, דכתיב<sup>5</sup>: "לשכנו תדרשו" וגו', היה מנהג חכמים מיוחדים לעבר שנים ולקבוע חודשים בחו"ל, ככתוב בסוף בגמרא שלנו בסוף המסכתא<sup>6</sup>: כשירד הנניא בן אחי ר' יהושע לגולה היה מעבר שנים וכו', יעו"ש.

**וכתב** על דבריו הגאון מהר"ש יפה<sup>7</sup>, וזה לשונו: וקשה לי, דהיינו כשהוא דר בחו"ל, אבל מי שהוא בא"י למה ירד חו"ל לעבר השנה. ואי ר"ש בר נחמני לא היה כדאי לעבר בא"י וגדולים ממנו היו בבבל, מה צורך לירידתו לבבל, בלעדיו יעברו אותם שבחו"ל, ע"כ<sup>8</sup>.

והרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' כתב עליו, וזה לשונו: נראה דלר"ש בר נחמני כד הוה נחית לעבר את השנה, כפי פירוש בעל 'עין יעקב', אין הכוונה דנחית לבבל, אף על פי דכי אמרינן בבבלי 'כד נחית' הוא מא"י לבבל, אלא דנחית מירושלים לאחת מערי א"י. ובהיות שא"י גבוהה מכל הארצות וירושלים גבוהה מכל א"י, כמאמרם ז"ל<sup>9</sup>, נקיט לשון 'נחית'

דהא דמייתי מקרא ד"שאו ידיכם" משמע נמי דבמים ראשונים מיירי, דאי באחרונים, אדרבה, צריך שישפיל ידיו, אבל בראשונים צריך שיגביה ידיו, כדאיתא בפרק קמא דסוטה וכו'. אבל התוס' בפרק אלו דברים תירצו בעניין אחר וכו', ע"כ. וכן הקשה ה"ד אהרן יעו"ש.

**וראייתי** להרב גאון עוזנו שם, שהביא דברי רבינו יונה ודברי 'מעדני מלך'<sup>25</sup> הנזכרים, וכתב שראה בשיטה כתב יד, וזה לשונו: תכף לנטילת ידיים ברכה באחרונים עסקינן, אלא דמהירושלמי דאמרינן כל הסומך לנטילת ידיים ברכה אינו ניזוק באותה סעודה, משמע מים ראשונים. ומאן דאמר אחרונים, יתרן זה: רוצה לומר, סעודה שאכל לא זייק לו, ולעולם דאחרונים קאמר, ע"כ. וכתב עוד, דלפי מה שהקשה הרב 'מעדני מלך', דמוכח דהירושלמי בראשונים איירי, דיליף מקרא ד"שאו ידיכם קדש", הן נסתר תירוצי הנזכר וכו'.

וכתב עוד בסמוך על דברי הרב 'ברכת הזבח' שכוונת התוס' כתיירן רבינו יונה וכו', ומה גם דדברי רבינו יונה מוקשים וכו'. ומהר"ר אליהו בפרק קמא דברכות, פירש הירושלמי במים ראשונים וגם קרא דמייתי ד"שאו ידיכם", פירשו כהרב 'מעדני מלך'. ומיהו בבבלי בפרק שלושה שאכלו, מפיק כוס של ברכה דנטלו בשתי ידיו מ"שאו ידיכם". והיה אפשר לידחק בזה, וליישב דברי רבינו יונה, וכל זה איננו שווה, ע"כ תורף דברי קודשו.

**ואחר** המחילה רבה ונשיקת הרצפה, תם אני לא אדע<sup>26</sup>, דמאחר שלעיל מזה בסמוך, על מה שהקשה על רבינו יואל מהא דאמרינן פרק אלו דברים דף ג"ב: תכף לנטילת ידיים סעודה, והביא דברי מור"ם ב'דרכי משה' הנזכר וכו'. וזכר עשה לדברי הרב 'ברכת אברהם', שהארץ הרחיב וצדד כמה צדדים בביאור הש"ס והפוסקים וכו'. ואם כן הוא, אמאי לא ניחא קמיה דמר לומר שדברי רבינו יונה נכונים בטעמם, שהוא מפרש כפירוש הרב 'ברכת אברהם' שם, שכתב בתוך דבריו וזה לשונו: ולפי מאי דפרישית נפרש גם כן קרא דמייתי בירושלמי "שאו ידיכם קדש", גם ככהאי גוונא, "שאו ידיכם קדש" בנטילות הסעודה בתחילה ובסוף, דתרוייהו קדושה קרינן להו, דרשא דקרא "והתקדשתם והייתם קדושים", ובשניהם תכף "וברכו את ה'", ברכת המוציא וברכת המזון. ואדרבה, לישנא ד"שאו ידיכם" משמע אז טפי דוקא מים ראשונים דבעי הגבהה, כמו שכתבו המפרשים על שם "וינטלם וינשאם"<sup>27</sup> שצריך להגביה וכו'. וכדי ליישב הפסוק גם על מים אחרונים, נראה לפרש "שאו ידיכם" מלשון נשיאת ומעלה וכו'. וקאמר קרא "שאו ידיכם קדש" במעלה וקדושה להוציא הזוהמא, ואחר כך "ברכו את ה'" בברכת המזון, כמו שנשאתם ידיכם קדש במעלה וקדושה במים ראשונים, ע"כ. הרי דלא קשיא ולא מידי לדברי רבינו יונה, לא מהכרח הראשון דקאמר אינו ניזוק, דיש לומר כפירוש השיטה כתיבת יד. ולא מהכרח השני ד"שאו ידיכם", דיש לומר כמו שפירש

תכף לנטילה ברכה בין בתחילת סעודה ובין בסופה

מנהג חכמים מיוחדים לעבר שנים ולקבוע חודשים בחו"ל

דוקא מי שדר בחו"ל מעבר שם



25. כוונתו לדברי 'מעדני יו"ט' הנזכרים. 26. ע"פ איוב ט, כא. 27. ישעיה סג, ט. **ת"י** | 1. הלכה א. ופירושו: כשרבי שמואל בר נחמני היה יורד מא"י לבבל לעבר את השנה היה מקבלו ר' יעקב גרוסה בביתו, והיה רבי זעירא מטמין עצמו שם בין הקופות כדי שלא ירגישו בו, שהיה רוצה לשמוע מנהגו בקריאת שמע. 2. תהלים ד, ה. 3. בפירוש הכותב. 4. סנהדרין יא, ב. 5. דברים יב, ה. 6. ברכות סג, א. 7. בספר 'יפה מראה'. 8. עיין לקמן מה שהקשו על דברים אלו ומה שביאר בהם המחבר. 9. קידושין סט, א.

וקבעה בגליל וכו'. אלתקא וגבתון ובעלת הרי הם מיהודה וכו'. ר' ירמיה בעא קמי רבי זעירא: ולוד לאו מיהודה היא. אמר ליה: אין. ומפני מה אין מעברין בה. אמר ליה שהן גסי רוח ומעוטי תורה, יעו"ש. הרי דבאומרם ז"ל: אין מעברין אלא ביהודה, כל ארץ יהודה בכלל.

ומוכרחים אנו לומר דפירוש דברי רש"י כמו שפירש הרב הגאון מוה"ר דוד פארדו ז"ל בספר 'חסדי דוד'<sup>16</sup> דף נ"ט, דרצונו לומר דלירושלים קרוי 'מקום', ו'שכנו' לשון שכונה, כלומר, בסביבי ירושלים דהיינו יהודה, יעו"ש. וסרה בזה קושית הרמ"א ז"ל על רש"י, דדברי רש"י נמי כך הם, דאכולה ארץ יהודה קאי, דכולה ארץ יהודה שכנו של מקום אקרי.

ועיינן עוד להר"ן שכתב, וזה לשונו: הוי יודע שלשון 'שכנו' הוא לשון כולל כוונות חלוקות לפי העניין הנאמר עליו. כשהוא מדבר בקרבנות - הוא על בית המקדש לבד. ופעמים על ירושלים - כשהוא מדבר על אכילת קודשים. ופעמים על כל ארץ יהודה - כמו שאמרו כאן: אין מעברין אלא ביהודה, יעו"ש.

ומכאן קשה על דברי המהרש"א שהבאתי, שכתב דקרא: "כי מציון תצא תורה" ממעט כל א"י אלא דוקא בירושלים, דאם כן סוגיא דברכות פליגא אש"ס דידן והירושלמי הנזכר. וקרא ד"כי מציון תצא תורה", מוכרחים אנו לומר דבא למעט חו"ל, כמו שפסק הרמב"ם ז"ל פרק א' מהלכות קידוש החודש הלכה ח', וזה לשונו: אין מחשבין וקובעין חודשים ומעברין שנים אלא בא"י, שנאמר: "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", וכדתרגמה הרב 'מנחת בכורים' דף נ"א, יעו"ש.

ועיינן עוד בזה להרב 'חסדי דוד' שם, שתירץ לקושיית התוספות דסנהדרין<sup>17</sup>, דמייתי קרא ד"לשכנו" ובברכות מייתי קרא ד"כי מציון תצא תורה" והניחוהו חלק, והרב ז"ל תירץ שם, דלא דמי, דבסנהדרין דדרוש מ"לשכנו" דמצווה לעבר ביהודה ולא בגליל, ולעולם בבית דין הגדול, ונפקא מיניה שאם בית דין היותר גדול נמצא בגליל מצווה שילכו ביהודה לעבר לקיים "לשכנו תדרשו". ואם לא הלכו אלא עיברו שם - בהא פליגי תנאי. ואין זה עניין למה שאמרו שם בברכות, דהתם דבר אחר הוא, ורוצה לומר דבא"י דוקא, כלומר, בבית דין של א"י ולא בבית דין שבחו"ל, והיינו דוקא כשאין הבית דין של חו"ל גדול, אבל אם אין כמותו בא"י שרי. ונראה דהכי דריש, היכא שאני דורש "כי מציון תצא תורה" או גם "ודבר ה'", דהיינו העיבור, בעינן "מירושלים", ולאו דוקא אלא מערי ירושלים דהיינו א"י. הא כשאני קורא "כי מציון" וכו' איני קורא נמי "ודבר" וכו'. והיינו כמו שאמרנו דקרא ד"כי מציון" אתא לאפוקי חו"ל.

יען 'נחית' מירושלים שהוא גבוה מכל א"י לאחת מערי ישראל שהם שפלים בערך ירושלים, ע"כ.

וראיתי להרב הנחמד למראה, שהקשה על דברי הרב, וזה לשונו: אחר המחילה רבה, תמהני טובא איך אישתמיט מיניה ברייתא האמורה בסנהדרין דף י"א<sup>10</sup>, דאיתא התם: ת"ר, אין מעברין את השנים אלא ביהודה, ואם עיברה בגליל מעוברת. העיד חנניה איש אונו: אם עיברה בגליל אינה מעוברת. אמר רב יהודה בריה דר"ש בן פזי: מאי טעמא דחנניה איש אונו, אמר קרא<sup>11</sup>: "לשכנו תדרשו ובאת שמה" - כל דרישות שאתה דורש לא יהיה אלא בשכנו של מקום. ופירש רש"י ז"ל שם: 'אין מעברין את השנה אלא' - בבית דין הקבוע שביהודה, 'שכנו של מקום' - ירושלים, והוא ביהודה, ע"ש. ופסקה הרמב"ם ז"ל בהלכות קידוש החודש פרק ד' הלכה י"ב כסתמא דברייתא, דאם עברה בגליל מעוברת. הרי דאף שגליל הלא היא אחת מערי ישראל, עם כל זה לכתחילה אין מעברין את השנה כי אם ביהודה דוקא. ור"ש בר נחמני דהוה נחית לעיבורה, באר היטב דהיינו לכתחילה, וזה אי אפשר כנוכר. ואם כוונתו לומר דשום אונס היה בירושלים וכו', מלבד דזה דוחק לומר מירושלים לאחת מערי ישראל וכו', עוד בה, דאם כן עדיפא מיניה היה לו לומר, דאף לחו"ל ירד וכו', יעו"ש.

והנה בסימן ק"פ הבאתי דברי המהרש"א, מה שהקשה על פירוש רש"י דברכות<sup>12</sup> ד"ה 'מעבר שנים', שהביא מקרא ד"לשכנו תדרשו"<sup>13</sup> - דמי הכריחו לכך, דהא בשמעתין מייתי לה מקרא אחרניא - "כי מציון תצא תורה"<sup>14</sup>, ומיניה ממעט כל א"י אלא דוקא בירושלים, ומקרא ד"לשכנו תדרשו" לא משמע אלא גליל.

וכתבתי על דבריו שם, דלא ידעתי היכא מימעט מהאי קרא גליל דוקא, כיון דדרשינן: כל דרישות שאתה דורש לא יהיה אלא בשכנו של מקום שהיא ירושלים, ממילא מימעט כל א"י, ע"כ. הן אמת דפשטא דלישנא דדברי רש"י כך מורים, וכמו שהבין הרה"ג הרמ"א בשיטתו, יעו"ש. ולזה הקשיתי מה שהקשיתי.

ועתה אמת אנכי שמוכרחים אנו לידחק בפירוש רש"י, שאין הכוונה על ירושלים דוקא. חדא, דאם כן בירושלים מבעיא ליה, וכמו שהקשה הרמ"א שם. ותו, מדקתני 'ואם עיברה בגליל מעוברת', משמע דהקפידה הוא על הגליל אבל לא על כל שאר ערי יהודה. ותו, דבירושלמי מפורש דמעברין בכל ארץ יהודה, דאיתא בפרק קמא דסנהדרין<sup>15</sup> וזה לשונו: ר"א בשם ר' חנינא, מעשה בעשרים וארבע קריות של בית רבי שננסו לעבר שנה בלוד, ונכנסה בהם עין רע ומתו כולם בפרק אחד. מאותה שעה עקרה מיהודה

לכתחילה מעברין את השנה דוקא בירושלים שביהודה

מה התמעט מ"לשכנו תדרשו"

בכל ארץ יהודה מעברין לכתחילה

כוונת לשון "שכנו"

מה התמעט מ"כי מציון תצא תורה"

10. עמוד ב. 11. דברים יב. ה. 12. סג. א. 13. זה לשון רש"י - "מעבר שנים וכו' - ותנן: אין מעברין את השנים אלא ביהודה, דכתיב (דברים יב, ה): 'לשכנו תדרשו' - כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום, בפרק קמא דסנהדרין (יא, ב)". 14. ישעיה ג. ג. 15. הלכה ב. 16. חלק ב. 17. יא. ב ד"ה 'אין מעברין'.

שם: בסוף מסכת ברכות<sup>23</sup> אמרין דרבי עקיבא לא הניח כמותו בא"י, ולכך היה יכול לעבר שנים בחו"ל. וכן צריך לומר בפרק ב' דמגילה<sup>24</sup> גבי רבי מאיר שהלך לעבר שנה באסיא שלא הניח כמותו בארץ וכו'. ומה שלא עיברו בא"י - יש לומר דשום אונס היה. וכן יש בירושלמי: ירמיה עיבר בחו"ל וכו'. הרי מבואר דמשום אונס מותר לירד בחו"ל לעבר השנה. ומאי קא מוטיב מהרש"י להרב 'עין יעקב' ז"ל.

חכם שבא"י למה ירד לחו"ל לעבר כשאין אונס

ואולי יש ליישב בדוחק דברי הגאון מהרש"י, שכוונתו להקשות לדברי הרב 'עין יעקב' ז"ל שהביא ראייה מדברי חנינא בן אחי רבי יהושע, ולזה הקשה דההיא דחנינא שאני, דהוה דר בחו"ל ע"י סיבה כנודע והיה מעבר שנים וקובע חודשים בחו"ל, אבל מי שהוא בא"י למה ירד לחו"ל לעבר השנה. ואין לומר דעל ידי אונס שרי, כההיא דרבי מאיר ורבי עקיבא ור' חייא בר זרנוקי, דכל כהאי מילתא הוה ליה לאודועי ולפרש דבריו הרב 'עין יעקב' בהדיא, ומדלא הזכיר בזה כלום נראה דעיקר תירוצו הוא משום חכמים מיוחדים, וכפשט דברי הרמב"ם פרק א' מהלכות קידוש החודש<sup>25</sup>, וזה לשונו: ואם היה אדם גדול בתכמה ונסמך בא"י ויצא לחו"ל ולא הניח בא"י כמותו, הרי זה מחשב וקובע חודשים ומעבר שנים בחו"ל וכו', יעו"ש, ולזה הוקשה להרב מהרש"י ז"ל.

מלבד זה, לישנא ד'כי הוה נחית לעיבורה' משמע שכשהיה יורד לעבר השנה תדיר הוה מיקבל גבי רבי יעקב וכו', ולשון זה לא יורה על האונס בכל פעם. ושאני התם דקאמר 'מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר בעסיא', לשון זה יורה שהיה לו איזה אונס וירד לעסיא, וכן בעובדא דר' חייא וכו' 'היו קאזלי לעבר' וכו', ורבי עקיבא - 'כשירדתי לנהרדעא לעבר' וכו', בכלום יצדק האונס, שהלכו למדינה שלא היה אונס, מה שאין כן לישנא דהכא דקאמר 'כד הוה נחית לעיבורה', וק"ל.

ישראל באומות כלב באיברים - לכן הם בא"י ולכן מתייסרים

**תי"א** א"י. ישראל באומות כלב באיברים, והאומר ערך לבי עלי נתן דמי כולו, שהנשמה תלויה בו, וכן אין לאומות העולם קיום בלא ישראל. ואיתא בזהרה<sup>26</sup>: ישראל דומין ללב לכן מעונים ביסורין, שפוגע בלב הכאב תחילה. לכן הם בא"י שהוא אמצע העולם כלב. וזה שנאמר<sup>27</sup>: "וידעת עם לבבך כי כאשר יסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך", לפי שאתה הלב המרגיש בכאב תחילה. והראיה שאתה הלב, שהרי "מביאך אל ארץ טובה"<sup>28</sup> הוא א"י, שהוא באמצע העולם כלב. ומשום הכי דרשינן מפסוק זה כי א"י נתן על ידי יסורין<sup>29</sup>.

ובדברי קודשו הללו יתורץ מה שהקשה המפרש שם, דזה הפסוק אינו מורה על הגבלת קביעות החודשים בלבד, אלא הוא כולל לכל התורה כולה, שנאמר: "כי מציון תצא תורה" וכו', יעו"ש מה שתירץ. ועל פי האמור ניחא, דמייתורא דקרא דרשינן לעיבורה.

ואין שיהיה, העולה מהאמור דלשיטת הבבלי והירושלמי שמעברין השנה בכל ארץ יהודה. וכך הם פשט דברי הרמב"ם פרק ד' מהלכות קדוש החודש הלכה י"ב, וזה לשונו: אין מעברין את השנה אלא בארץ יהודה שהשכינה בתוכה, שנאמר: "לשכנו ודרשו", יעו"ש. כלומר, מאחר דהיה בית המקדש בגווה וכולה חדא נחלה היא. ומעתה דברי הרב הקדוש 'אגדת אליהו' ברור מללו, וכוונתו מירושלים לשאר ערי יהודה שמעברין בהם, ולא כמו שהבין הרב הנחמד למראה' ז"ל שכוונתו מירושלים לגליל, והקשה עליו מה שהקשה.

עוד ראיתי להרב הנזכר ז"ל שפירש, דמה שאמרו 'לעיבורה', לאו היינו לעבר השנה אלא הישוב בעלמא, וכמו שאמרו התוספות בפרק זה בורר<sup>18</sup>, בהא דרבי חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק דקאזלי לעבר השנה בעסיא, דהיינו חושבנא, יעו"ש. ולא זכר ש"ר שקדמו הרב מהר"א אליהו בפרישתו, וזה לשונו שם: 'לעיבורה' - לעבר שנים, והיינו לחשוב חשבון העיבור, יעו"ש.

לעבר לחשב חשבון העיבור

עוד ראיתי להרב שם, שהקשה לדברי הגאון מהר"ש יפה ז"ל, שכתב דהא דמעברין בחו"ל היינו כשהוא דר בחו"ל - דדבריו תמוהים, דאחד הרואה יראה בכמה מקומות דאף מי שהוא בא"י ירד בחו"ל לעבר השנה - במגילה פרק ב' דף ה"י<sup>19</sup>: אמר רבי שמעון בן אלעזר: מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר השנה באסיא; ובסנהדרין פרק זה בורר<sup>20</sup>: ר' חייא בר זרנוקי ורבי שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר השנה בעסיא; וביבמות<sup>21</sup>: אמר רבי עקיבא: כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה וכו' - הרי מבואר דאף מי שהוא בא"י ירד לעבר השנה. וכן מוכח בתוספות דסנהדרין פרק קמא דף י"א<sup>22</sup> וביבמות דף קט"ו ד"ה 'אמר רבי עקיבא'. ואף לתירוץ שכתבו דמה שלא עיברו כל אלו החכמים בא"י יש לומר דשום אונס היה וכו', וגם ר"ש בר נחמני שירד לחו"ל אפשר היה בוטח דלא היה יכול לעבר בא"י משום אונסא, דכהאי גוונא מותר לעבר בחו"ל וכו', יעו"ש. באמת נראה שהיא תמיהה קיימת בדברי הגאון מהר"ש, וכנראה שאדרבא, עיקר הקושיא הוא מתירוץ התוספות דסנהדרין, ובפרט דברי התוספות ביבמות הנזכרים לעיל מבארים להדיא דעל ידי אונס שרי, וזה לשון התוספות

אף חכמים הדרים בא"י שמעברים בחו"ל



18. סנהדרין כו, א ד"ה 'לעבר השנה בעסיא', וזה לשונו: ואם תאמר, היאך היו מעברין בעסיא, הא עסיא חוצה לארץ היא וכו'. ויש לומר, דלעבר רצונו לומר לחשוב" וכו'. 19. עמוד ב. 20. סנהדרין כו, א. 21. קטו, א. 22. עמוד ב ד"ה 'אין מעברין'. 23. סג, א. 24. יח, ב. 25. הלכה ת. **תיא** 1. ערכין כ, א - "ערך ראשי וערך כבידי עלי - נתן ערך כולו; זה הכלל: דבר שהנשמה תלויה בו - נתן ערך כולו". 2. פנחס רכא, ב. 3. דברים ח, ה. 4. שם פס' ז. 5. ברכות ה, א - "תניא, רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין. אלו

מצורעים יאמרו שהצרעת בא עליהם מפנימותן, ואצלם אין צרעת כלל. וכדי שלא יאמרו כן, זכו שבהם יש מעלה, הכאב והחטטין מפנימותו לחוץ על עורו, ואז מראה שניהם שווה, כי גם בישראל היא על עורו, ולא יהיו מונים אותם. ובאמת אינם שווים, כי בישראל באו מבחוץ על עורו, ובאומות העולם באו מפנימותו על עורו, ע"כ דברי קודשו ודברי פי חכם חן.

כי על פי זה נראה לעניות דעתי זהו כוונת מאמרם ז"ל בויקרא רבה פרשה ט"ו<sup>14</sup>, על פסוק: "אדם כי יהיה בעור בשרו", הדא הוא דכתיב<sup>15</sup>: "נכוננו ללצים שפטים" - מוכנים היו ללצים דינים, בנוהג שבעולם אדם רוכב על החמור, פעמים שסורח עליו ומכהו, פעמים שצוחק עליו ומכהו. ברם הכא "נכוננו ללצים שפטים" ומהלומות. משל למטרונא שנכנסה לתוך פלטין של מלך, כיון דחמית מגלבייא דחלת<sup>16</sup>, אמר לה המלך: אל תתייראי, דאלו לעבדים ולשפחות, אבל את לאכול ולשתות ולשמות. כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו, אמר להם משה: אל תתייראו, אלו לאומות העולם, אבל אתם לאכול ולשתות ולשמות, שנאמר<sup>17</sup>: "רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו", ע"כ. והוא תמוה, יעויין במפרשים מה שפירשו. ועל פי האמור הוא מובן, דישראל נתייראו, דלפי מראית העין יאמר הרואה שבאו הנגעים מפנימות אל העור, ולזה אמר להם משה: אל תתייראו, דאלו שאתם מתייראים לומר שבאו מהפנימות לחוץ - לאומות העולם, אבל אתם דוקא מבחוץ על העור, כי קדושים אתם ולאכול ולשתות ולשמות על זה וכו', וק"ל.

וזה שאמרו במדרש<sup>6</sup>: לא היו ראויים אומות העולם להיות בעלי חטטין - כי היסורין הם תחילה בלבם הם ישראל, אלא שלא יהיו מונים את ישראל בגלות - ששם יאמרו מנא לן שאתם הלב וכו'. ואיתא בתשובות 'הכם צבי'<sup>7</sup> דאי אפשר לשום ברייה לחיות בלא לב, לכן אמרו<sup>8</sup>: כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות - כן אי אפשר לעולם בלי ישראל, ע"כ הגאון 'ערכי הכנויים' מערכת הל'. ועייין עוד מזה בסימן נ"ח ובסימן ס"ג ובסימן רס"ו באורך.

ומה שכתב: 'וזה שאמרו במדרש' וכו', עייין בזה במדרש פרשת וישב פרשה פ"ח<sup>9</sup>, וזה לשונו: "מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני"<sup>10</sup> - ר' חמא בר חנינא ור' שמואל בר נחמן, ר' חמא בר חנינא אמר: לא היו ראויים אומות העולם שיהיו בהם דווים וסכופים, ולמה יש בהם דווים וסכופים - אלא שלא יהיו מונים את ישראל ואומרים להם: אומה של דווים וסכופים אתם, על שם "חרפת נבל אל תשימני". ר"ש בר נחמן אמר: לא היו אומות העולם ראויים שיהיו בהם מעלה חטטין, ולמה יש בהם מעלה חטטין - אלא שלא יהיו מונים את ישראל ואומרים להם: לא אומה של מצורעים אתם, על שם "חרפת נבל אל תשימני", ע"כ. ופירוש הרב יצחק מאור בדברי ר' חמא בר חנינא כאשר יראה המעיין, ודר"ק.

והרב המוכיח בספר 'דעת חכמה' פירש בהא ד'לא היו ראויים אומות העולם להיות בעלי חטטין' וכו', במה שכתב רבינו מהר"ם אלשיך בכוונת הכתוב<sup>11</sup>: "אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת", ואמרו חז"ל<sup>12</sup>: אתם קרוין אדם, אשר המשמעות שבגויים לא יהיו נגעים. והוא כי מראות נגעים המתראים בעור כל בשר איש הוא כח הטומאה אשר בורא החוטא בעונו. ובגויים שהם עיקרם טומאה, אין כח טומאת העוון עושה בהם רושם, כי מין במינו אינו חוצץ. מה שאין כן בישראל, בזמן שהם שלמים וטובים, קדושתן דוחה הטומאה חוצה וניכר רושם בעור בשרו. ומזה הטעם בזמן הזה שנתמעטה הקדושה, לא תגעל נפשם כח הטומאה להראות החוצה בעור הבשר, ואף שיש הרבה מספרי לשון הרע, והם נקיים. וזהו שאמר: "אדם", והוא התואר המשובח שבישראל, ושולל מהאומות. ולזה אמר: "והיה", כי שמחה תחשב לו<sup>13</sup>, כי קדוש הוא, אשר ע"כ הטומאה חוצה בעור ומבקש להכנס פנימה, ועל ידי ראית הכהן, אחר שיעשה תשובה בהסגירו, מכניע כח הטומאה שלא יכנס פנימה, רק יצא מעליו, ע"כ. ולזה אמר המדרש: לא היו אומות העולם ראויים שיהיו בהן בעלי חטטין וכו', כי כאשר באומות העולם כח הטומאה נדבקה בפנימותו, לא היו הם ראויים שיהיה עולה החטט, והוא הכאב, לחוץ על עורו, רק היה ראוי שישאר בפנימותו. אך שלא יהיו מונים את ישראל, כשיראו שהם

מדוע ישנם בעלי יסורים באומות העולם

ישראל טהורים בפנימותם והנגעים הם רק מבחוץ

תלמיד רשע בא"י - כליסטים ובחול'ל - כעבד

**תי"ב** א"י. איתא בפתיחא דאיכה רבתי<sup>1</sup>: א"ר יצחק, כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאילו מעמיד ליסטים, ובחול'ל מעמיד עבד, ע"כ.

ופירש מהר"ש יפה, וזה לשונו: משום דמעלת א"י, תלמידי חכמים שבה עדיפי משל חול'ל טובא בחכמה, כדאמרינן בפרק המדיר<sup>2</sup> גבי "איש ואיש יולד בה"<sup>3</sup> - אמר אביי: וחד מנייהו עדיף כתרי מינן. ובחסידות, כדאמרינן בפרק בני העיר<sup>4</sup>: תא חזי, מה בין תקיפי דארעא דישאל לחסיד דכבל. וגם ברשעים יש חשיבות בשל א"י על של חול'ל, כדאמרינן בפרק ב' דעבודה זרה<sup>5</sup>: תא חזי, מה בין גנבי דכבל לליסטים דא"י. ופירש רש"י: ואף על פי שסתם ליסטים פרוצים מוגנים, להודיען שבחה של א"י.

להכי קאמר דמרוע התלמיד הרשע, שעם היותו בא"י שיושביה הגונים, הוא כמעמיד ליסטים בחול'ל דגריע טפי, מפני שברשעתו מהפך דברי תורה ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה. והמעמיד תלמיד הגון אפילו בחול'ל, מעמיד לו עבד שמשמשו ומכבדו כעבד לאדוניו, ע"כ.



הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא וכו'. ארץ ישראל - דכתיב: 'כי כאשר יסור איש את בנו ה' אלהיך מיסורך', וכתוב בתריה: 'כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה"<sup>6</sup>. בראשית רבה פרשה פח, א מובא לקמן בדברי המחבר. 7. סימן עד. 8. תענית ג, ב. 9. בראשית רבה פרשה פח, א. 10. תהלים לט, ט. 11. ויקרא יג, ב - 'אָדָם פִּי יִהְיֶה כְּעוֹר בְּשָׂרוֹ שָׂאת או ספחת או בקרת וְהָיָה כְּעוֹר בְּשָׂרוֹ לִנְגַע צָרַעַת וְהוּבָא אֶל אֶהָרַן מִפֶּהן או אֶל אַחַד מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים". 12. יבמות סא, א. 13. בראשית רבה פרשה מב, ג - 'והיה משמש צרה, והיה שמחה". 14. אות ד. 15. משלי יט, כט. 16. פירוש: כיון שראתה את את המגלב, השוט, נתפחדה. 17. תהלים לב, י. **תיב** 1. אות טו. 2. כתובות עה, א. 3. תהלים פז, ה. 4. תענית כג, ב. 5. כו, א.

מדילהון, ולאוי אינון בעלי מלאכה כשאר עובדין בנוי דחול, אגרא דילהון בעלמא דין ובעלמא דאתי לענגא לון בכל מיני מאכל ומשתה ולאוקרא לון בלבושין שפירין כמונא דשבת דאתמר ביה כבדהו בכסות נקיה, וכל מה דעביד בר נש בשבתות ובימים טובים אית למעבד לון וכו'.

ונראה דהמחזיק ביד לומדי התורה הנה שכרו אתו, שזוכה ליכנס לארץ. והוא דכיון דהתלמיד חכם הוקש כבודו לכבוד שבת וכו', אם כן הכי נמי לענין שכר כניסה לארץ. דכשם שהמקבל את השבת הנה שכרו שיכנס לארץ, וכמו שאמרו בבראשית רבה<sup>7</sup>, וזה לשונו: "ונתתי לך ולזרעך אחרית את ארץ מגוריד"<sup>8</sup> - רבי יודן אמר: אם מקבלים בניך את השבת הם נכנסים לארץ ואם לאו אינם נכנסים, כמו כן נמי דומה בדומה זה המקבל עליו להחזיק ביד לומדי תורה זוכה ליכנס לארץ, דהתלמיד חכם אתקרי שבת, ודא ודא חדא היא. ואם כן שכר שבת גופיה דכניסת הארץ איתיה נמי במכבד ומחזיק לתלמידי חכמים.

מעתה, זה אומרם: "לך אכול בשמחה לחמך" - זו פרשת חלה, כלומר, פקח עיניך וראה דמה שציונו השי"ת לתת אותה לכהנים היינו להחזיק ביד לומדי התורה, דכשיהיו פנויים יעסקו בתורה. "ושתה בלב טוב יינך" - זו פרשת נסכים, לרמוז מה שאמרו ביומא<sup>9</sup>: הרוצה לנסך יין על גבי המזבח - ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין. כלומר, טעמא דדין כטעמא דדין, דכשם דטעם החלה אשר ציווה ה' לתת אותה לכהן, הנה הוא כדי להחזיק ביד לומדי התורה, הוא הדין והוא הטעם בפרשת נסכים, שהוא בכלל גרונו של תלמידי חכמים, יין הוא מהאי טעמא גופיה, להחזיק ביד לומדי התורה במאכל ובמשתה. זה אומרם: "כי כבר רצה אלהים את מעשיך" - זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר: "כי תבאו אל ארץ", כלומר, דהנה שררך במה שהחזיק ביד לומדי התורה שתכנס לארץ, דהא אתקרי שבת, ומה שחייב אדם לעשות לכבוד שבת במאכל ומשתה כן אתה חייב לתלמידי חכמים, אם כן כשם שמוצינו בשכר קבלת שבת שאתה זוכה ליכנס לארץ, כמו כן במחזיק ידי תלמידי חכמים במאכל ומשתה זוכה ליכנס לארץ, ע"כ דברי קודשו ודברי פי חכם חן.

והנה מלבד מאי דמייתי הרב ממאמר ז"ל: אם מקבלים בניך את השבת וכו', עיין עוד בזה מה שכתבתי בסימן מ'

ועיין להרב 'מתנות כהונה' שפירש, שהמעמיד תלמיד רשע בא"י כאילו מעמיד ליסטים, שתלמידו נהפך אליו למשחית, שיוודע ובקי לצוד ולקפח הבריות. ובחול"ל יותר גרוע, שהוא כעבד, דהיינו גוי. ויש שם טעות סופר דמוכח, ומה שכתבתי כך צריך להיות כאשר יראה המעיין.

אמנם פירוש הרב הגאון מהר"ש יפה ז"ל לא זכיתי להבין, דתלמיד הגון היכן רמוז. וריהטא דלישנא מוכח דאתלמיד רשע קאי, שבחול"ל מעמיד עבד, וכמו שפירש הרב 'מתנות כהונה', וק"ל.

## תי"ג

א"י. אמר המחבר: הנה בסימן ט"ו ובסימן קע"ב ובסימן רמ"ט כתבנו קצת בטעמא דמילתא מה שסובלין יסורין בני א"י, יעו"ש באורך. והן עתה ראיתי ב'ליקוטי מוהר"ן' ז"ל סימן קפ"ז, כי היושבין בא"י יש להם על הרוב יסורין מהמת שממהרין שם לשלם לאיש כמעשהו, וזהו שכתוב<sup>1</sup>: "ארץ אכלת יושביה" - אכל"ת נוטריקון "אתה תשלם לאיש כמעשהו"<sup>2</sup>. וזהו "יגלו שמים עונו וארץ מתקוממה לו"<sup>3</sup> - "ארץ" היינו בחינת א"י, היא "מתקוממה לו" ושם נתגלה עונו, יעו"ש.

ויזמתק הרמז על פי מה שפירשתי למעלה בסימן ק"ה בכוננת הכתוב<sup>4</sup>: "אחת דבר אלהים", דעל א"י קאי, יעו"ש. ואתי שפיר הרמז בכתוב הבא אחריו: "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", רוצה לומר, אל תתמה על מה שאמרתי "שתים זו שמעתי", דהא "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", כא"י, וזה חסד גדול, ואם כן אל תתמה על החפץ, ודו"ק.

## תי"ד

א"י. איתא במדבר רבה פרשה י"ז<sup>1</sup>, ר' חנינא פתח: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה אלהים את מעשיך"<sup>2</sup>, "אכול בשמחה לחמך" - זו פרשת חלה; "ושתה בלב טוב יינך" - זו פרשת נסכים. מהו כי כבר רצה אלהים וגו' - זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר<sup>3</sup>: "כי תבאו אל ארץ", ע"כ.

ופירש הרב 'נחמד למראה' בחלק ב' דף קי"ח, וזה לשונו בקיצור: דמצינו עיקר חיוב מתנות לכהנים ולויים משום מצוות מחזיק ידי לומדי התורה, כאשר הובא בחולין דף ק"ל<sup>4</sup>, ובייתור מפורש בדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל<sup>5</sup>.

ואיתא בוזהר הקדוש ברעיא מהימנא פרשת צו<sup>6</sup>, דתלמידי חכמים בנוי דמלאכא אתקריאו שבתות וימים טובים דלית לון

בא"י ממחרים לשלם לאיש כמעשהו

המחזיק ביד לומדי התורה זוכה להכנס לארץ

הקשר שבין שבת לארץ ישראל



**תיג** 1. במדבר יג, לב. 2. תהלים סב, יג. 3. איוב כ, ז. 4. תהלים סב, יב-יג - "אחת דבר אלהים שטים זו שמעתי פי עז לאלהים: ולך אדני חסד פי אפה תשלם לאיש כמעשהו". **תיד** 1. אות ב. 2. קהלת ט, ז. 3. במדבר טו, ב. 4. עמוד ב - "אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שאין נותנין מתנה לכהן עם הארץ - שנאמר (דברי הימים ב, לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת לכהנים וללויים למען יחזקו בתורת ה' - כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת, ושאינו מחזיק בתורת ה' - אין לו מנת". 5. פרק יג הלכה יב-יג - "ולמה לא זכה לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם אחיו, מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו ולהורות דרכי הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים, שנאמר: ויורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם וכו', והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר: אני חלקך ונחלתך. ולא שבט לוי בלבד אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קודשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים, הרי דוד ע"ה אומר: ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי. בריך רחמנא דסייען". 6. דף כט, ב. 7. פרשה מג, ט. 8. בראשית יז, ח. 9. עא, א.

ובסימן ר"ז ובסימן שי"ז, שמכל הני מקומות מוכח דשבת וא"י שבת אחים גם יחד. ועל זה פירשתי מאמרם ז"ל<sup>10</sup>: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, יעו"ש.

ועוד נראה לי לעשות סמוכות לדברי הרב, דהמחזיק ביד לומדי התורה הנה שכרו אתו ובא יבוא ברינה לשכון כבוד בארץ, גם שדבריו אינם צריכים חיזוק. והיא באותה שכתבנו בסימנים הקודמים<sup>11</sup>, דעיקר בחינת א"י הוא לבוא לידי בחינת היראה האמיתית, וזה המחזיק גילה על עצמו שהוא ירא ה' בשלם שבפנים, ומקיים מצוות "את ה' אלהיך תירא"<sup>12</sup> - לרבות תלמידי חכמים<sup>13</sup>, ולזה דין הוא, כיון שהוא ירא את ה' יעלה ויבוא למקום היראה האמיתית.

ועיין להרב 'ארץ החיים' סימן ל"ה בפסוק<sup>14</sup>: "ישא ברכה מאת ה'", דשכר מצוות בהאי עלמא ליכא<sup>15</sup>, אך מו שמונה תלמידי חכמים מנכסיו אז "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד"<sup>16</sup> - לעולם הבא. ובגמרא: "את ה' אלהיך" - לרבות תלמידי חכמים. זה שכתוב: "ישא ברכה מאת ה'" וזה "צדקה מאלקי ישעו", ע"כ דברי קודשו.

ויומתק דרכו על פי דבריהם ז"ל פרק כל כתבי<sup>17</sup>: מאן דיזיף לשבתא - שבתא פרעיה. גם רמז הפסוק<sup>18</sup>: "ביומו תתן שכרו" - ראשי תיבות 'שבת', והבן.

**ועוד** נראה לי בהקדים מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'פני דוד' פרשת ראה בכוונת מאמרם ז"ל - עתיד הקב"ה לומר לעמי הארץ: אם תקבלו עליכם תלמידי חכמים כאדם שהוא רוכב על הסוס וכעבד לפני רבו - מוטב, ואם לאו - שם תהי קבורתכם: ופירש הרב 'לב אריה', שלא יעמדו בתחיית המתים. ואפשר בהך דרבי אלעזר דאמר בסוף כתובות<sup>19</sup> דעמי הארץ אינם חיים, ומצא להם תרופה - שיהנו תלמידי חכמים וכו'. והמונה, דתחיית המתים שהוא על ידו ית', אי אפשר אלא מטעם דאנו בנים וכהן מיטמא לבנו<sup>20</sup>. ואמרו בוזהר<sup>21</sup>: מאן דעסיק באורייתא איקרי בן. ולכך תלמידי חכמים קמים, שהם בנים, אבל עמי הארצות דאין להם דין בנים אינם קמים. ויש תיקון במה שהם מעמידים התורה, דמוספיקים ביד התלמידי חכמים, ואם כן גדול המעשה וזוכים בתורה, ועל ידי זה קאים בתחיית המתים.

וזה שאמרו: אם תקבלו עליכם תלמידי חכמים כאדם שהוא רוכב על הסוס וכעבד לפני רבו - נמצא שאתם מעמידים התורה ותהיו בכלל בנים, ויכולים לקום בתחיית המתים, ואם לאו - שם תהא קבורתכם ולא תקומו, כי דוקא המשמש באור תורה אור תורה מחייהו, ע"כ דברי קודשו.

ונודע דמא"י משם הוראה יוצאה דדין בנים יש לנו<sup>22</sup>. ולזה המחזיק ביד לומדי התורה שהוא בן, לו נאה ולו יאה לקבל שכרו בביאת ארץ הקודש, שמשם מוכח דדין בנים יש לנו.

התומך בלומדי תורה זוכה לארץ מחמת בחינת היראה

תלמידי חכמים ותומכיהם קמים בתחיית המתים כיוון שקרויים בנים

מארץ ישראל מוכח שיש לישראל לשראל דין בנים

ועוד נראה לי, דידוע מה שכתב הרב 'חסד לאברהם', שתלמידי חכמים אינם מתים על ידי מלאך ס"מ בסכין פגום, רק על ידי גבריאל - וכך המחזיק לתלמידי חכמים. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן ש"א, דמתי א"י ממונה עליהם גבריאל, יעו"ש באורך. ולזה המחזיק ביד תלמיד חכם שמיתתו על ידי מלאך גבריאל היה שכרו לבוא לארץ שמיתתו על ידי מלאך גבריאל כמו שכתבתי. ולפי זה תלמידי חכמים עצמן על הדרך האמור במכל שכן, ודו"ק.

**ובעיקר** המאמר הנזכר, נראה לעניות דעתי במה שכתב הרב הגאון מופת הדור 'נפש חיים' דף ע"ח בשם הרב הקדוש מהר"א הכהן זלה"ה על מאמרם ז"ל<sup>23</sup> דבזכות חלה נברא העולם, דעל ידי החלה מורה אלהותו ית' שהוא הבורא, ומהאי טעמא אמרו רז"ל דהמבטל מצוות חלה כאילו עובד עבודה זרה, יעו"ש.

**ועוד** נקדים מה שכתב רבינו מהר"א מגרמיזא ז"ל, והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'נחל קדומים' פרשת שלח, בטעם סמך פרשת נסכים למרגלים, כדי שיבוא הבן ויכפר על האב. הם חטאו באשכול שהוא האב, יבוא היין בנו ויכפר, ע"כ. ונודע דקבלת אלהותו ית' הוא בא"י, כמאמרם ז"ל<sup>24</sup>: כל הדר וכו'. הרי דמצוות חלה עם א"י מישך שייכי אהדדי, דעל ידי החלה מורה אלהותו ית', וכן בא"י. ומצוות נסכים יורה תוקף מעלת א"י, יען שהוצרכו הנסכים לתקן חטא המרגלים שהוציאו דיבה על הארץ.

ולזה נאה דורש בעל המאמר: "אכול בשמחה לחמך" - זו פרשת חלה, שהיה טעמה להורות על אלהותו יתברך כמו א"י; "ושטה בלב טוב יינך" - זו פרשת נסכים, שמשם הוראה יוצאה מעלת הארץ הקדושה; ולזה "כי כבר רצה האלהים את מעשך" - זו הכנסת ישראל לארץ, שנאמר: "כי תבואו אל הארץ", ודו"ק.

ובזה יובן מאמרם ז"ל בירושלמי, הביאו ה'לקוט ראובני' פרשת שלח, וזה לשונו: "וישובו מתור הארץ"<sup>25</sup> - כשבאו המרגלים ראו שישראל עוסקים בהלכות חלה, אמרו להם: לא"י אין אתם נכנסים ואתם עוסקין בהלכות חלה, יעו"ש. והרי הוא כמבואר, דקבלת אלהותו ית"ש בא"י, ועל ידי החלה מורה אלהותו, וק"ל.

**ת"י** א"י. איתא בפתיחה דאיכא רבתי<sup>1</sup>, ר' אבין פתח: "וְהָיָה מִהַשְּׂנֵא עֲדֵינָא וְזַמְנָא"<sup>2</sup> - אמר ירמיה לישראל: אילו זכיתם הייתם יושבין בירושלים ושותין מי השילוח שמימי נקיים ומתוקים, עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולים לבבל ושותין מי פרת שמימי עכורים וסרוחים, הדא הוא דכתיב<sup>3</sup>: "ועתה מה לך לדרך

מעלת מעיין השילוח

10. שבת קי"א, א. 11. סימנים יט, לב, רנג. 12. דברים י, כ. 13. פסחים כב, ב. 14. תהלים כד, ה. 15. קידושין לט, ב. 16. תהלים קיב, ג. 17. שבת קיט, א. 18. דברים כד, טו. 19. קי"א, ב. 20. ויקרא כא, ג. 21. עיין הקדמת תיקוני זוהר דף א, ב. 22. עיין לעיל סי' ז. 23. בראשית רבה פרשה א, א. 24. כתובות קז, ב - "כל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה". 25. במדבר יג, כה. **ת"י** | 1. אות יט. 2. דניאל ב, כא. 3. ירמיה ב, יח.



והרואה יראה שאם היה חוט מתוח מכותל מערבי, שלא זזה שכינה משם, מקרן דרומית שלו עד הצפון במידה שאדם מודד ת"ק אמות, נכנס בתוכו מקום מסילה זאת לפניו מהר הבית. וכאשר זיכני ה' לעלות ולראות שם את פני ה', שמעתי מהסידים ואנשי מעשה שהיו נמנעים ללכת במחילה זאת, ושאלתי להם טעם, ואמרו שכך היתה קבלה בידם. ונראה דאי משום הר הבית נהגו בה איסור, יש תקנה בדבר, דאי משום בעל קרי - יטבול לקריו וטהר, אי משום זב - יטבול במים חיים וטהר, דזב טעון מים חיים. ועוד, כיון שהוא מעורב שמש, אף על פי שהוא מחוסר כפרה, טהור הוא וכו' דטבול יום מותר ליכנס לחר הבית וכו'.

ולבסוף כתב וזה לשונו: ולעניין מעשה, אף שהוכחנו מסתם מתניתין שמותר ליכנס בהר הבית כשיטבול, וכן נראה מסתמות הפוסקים וכן כתב הרב מהרימ"ט ז"ל, עם כל זה למי שנהג איסור ולא ידע טעמו אין להתיר. ושמעתי שיש מי שקיבל שאין עוברין בשער זה, שהוא תוך הר הבית, לפי ששם נגנו הארון ומשום קדושה נגעו בה, ולא דמי למנהג בטעות, ועל עומדם יעמודו שלא יעברו דרך שם עד יבוא מורה צדק ובמסילה נעלה, עכ"ל<sup>10</sup>.

ועיין עוד להרב גאון עזונו ב'שם הגדולים' דפוס ווילנא דף ל"ב<sup>11</sup>, שהביא מעשה של מוהר"ח ע"ה בעניין מי השילוח, וזה לשונו: אמרתי אגלה מה שקיבלתי מרבני זקני עיר הקודש ירושלים ת"ו. ידוע דחזקיה המלך ע"ה מפני סנהריב סתם מי גיחון. ועד היום יום הששי בחצות שנסגרים פתחי שערי ירושלים כל הישמעאלים הולכים בעוונותנו הרבים לבית המקדש, ונשארה העיר כמעט ריקנית ומשום הכי סוגרים השערים. וההולך שם אצל שער אחד אשר הוא סמוך למגדל שומע קול מים רבים שהולכים מתחת לארץ. ובזמן שהרב מוהר"ח היה בעיר הקודש ירושלים, בא שר אחד תקיף הנקרא אבו סיפין וידע שמלך ישראל סתם מי גיחון, ושאל אם נמצא היום מי שיוכל לפותחו, ואמרו לו הגויים יש חכם שהוא אלקי ושמו רב חיים ויטאל, ודאי שהוא יכול לפותחו. ושלה אחריו ביום הששי, ואמר לו: גזרתי עליך שבעוד שהולך הוא לבית המקדש פתוח תפתח את הנהר הזה שסתם מלך שלכם והוא נצרך הרבה לעיר, ועליך מוטל לפותחו, ואם אין דמך בראשך.

ומוהר"ח עשה קפיצת הדרך והלך לדמשק, וכא אליו רבינו האר"י זצוק"ל ובהלום ידבר בו: הסכלת עשו, כי זה השר היה גלגול סנהריב, ולכן נקרא אבו סיפין שבערבי פירושו אבי החרבות, ואתה יש בך ניצוץ חזקיה המלך, והיתה שעת הכושר לתקן ולפתוח מי גיחון, כי שלא ברצון חכמים עשה חזקיה המלך ע"ה, שהוא מהדברים שלא הודו לו, ובזה היתה

מצרים לשתות מי שיחור ומה לך בדרך אשור לשתות מי נהר" וכו', יעו"ש.

ועיין בזוהר הקדוש פרשת בא דף ל"ה עמוד א' במעלת המעיין ההוא, וזה לשונו: ואתפלגו מימיו דהאי גיחון, חד שבילא דיליה איהו אזיל גו ההוא זרועא דאצמח גו גנתא ואנהיר ביה ברבו דזרועא דא ואיקרי גיחון, ומגו ההוא רבו דזרועא דא אסתלק לרבו דשלמה מלכא כד אסתלק למלכו דכתיב<sup>4</sup>: "והורדתם אותו אל גיחון", וכתיב<sup>5</sup>: "ומשח אותו שם", שם ולא באתר אחרא, בגין דהוה ידע דוד מלכא דא וכו', יעו"ש באורך.

וכמו כן למהר"ם חביב בספר 'גט פשוט' סימן קכ"ח סעיף קטן ל"ז, וזה לשונו: ודע ד'מי שילח' הוא גיחון, והוא היה נחל שומץ בימי חזקיה. וכשעלה סנהריב לארץ יהודה עמד חזקיה וסתם מי גיחון, כמו שנאמר בדברי הימים ב' סימן ל"ב<sup>6</sup>: "והוא יחזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון העליון וישיבם למטה מערבה לעיר דוד".

והנראה דשורש זה הנחל היה בתוך ירושלים ת"ו. ועוד יש מרחץ סמוך לחר הבית מקום בית המקדש, ונקרא המרחץ בערבי 'חמאם אל שפאע', ואומרים דמימיו מן ראש המעיין הזה אשר היה בירושלים. וחזקיהו סתם את מוצא המים והנהיג את המים דרך ישר מתחת לארץ לצד דרומית מערבית של ירושלים, וכן היום מעיין זה ידוע לדרומה של ירושלים וקורין אותו בערבי 'סילוואן', והוא לסוף בית הקברות סמוך למערה הסתומה אתר נקברו שם המרדכי ורבינו קלונימוס ורבינו עובדיה מברטנורא ושאר צדיקים, כידוע לנו מפי זקנים. ומה שאמר הכתוב: "מערבה לעיר דוד", אין הכוונה שהם המים למערבה של עיר דוד, כי אדרבא, במזרח של עיר דוד הם עומדים היום, אלא הכי קאמר: הנהיג המים לצד מערב כלפי עיר דוד, שהיא במערבית דרומית ירושלים<sup>7</sup>. נמצא שמים הללו הם היום במזרח של עיר דוד היא ציון, אשר שם הקברות של מלכי בית דוד. וגיחון זה נקרא שלה, כמו שאומר רש"י בפרק קמא דברכות דף י"ג<sup>8</sup>, וזה לשונו: סתם מי גיחון - מי שילוח. ולא זה הוא גיחון הנהר הגדול, דההוא לאו בא"י הוא, אלא מעיין קטן הוא סמוך לירושלים וכו', יעו"ש.

ומה שכתב: ועוד יש מרחץ סמוך לחר הבית מקום בית המקדש וכו', עיין להרב 'דרך הקודש'<sup>9</sup> דף ו' שכתב, וזה לשונו: צריך לידע בזמן הזה, בעוונותינו שאנחנו כזבים וטמאי מתים, אם מותרים אנו ליכנס תוך הר הבית. ואף שהגויים אינם מניחים אותנו ליכנס שם מפני שהוא בית תפילה שלהם ויש סכנה בדבר, מכל מקום יש שם דרך מסילה שער קבוע שמוכרים שם צמר הנקרא בלשון ערבי 'באב אלקטאנין',

זהו ומיקומו של מעיין השילוח

מעשה נורא בעניין פתיחת מעיין השילוח הסתום

האם מותר להכנס בזמן הזה לחר הבית



4. מל"א א, לג. 5. שם לד. 6. פס ל. 7. בספר 'מעיין השילוח', לרב ברוך תאנה, ירושלים תשס"א, מעיר על דברים אלו: "דבריו תמוהים לכאורה ואינם ברורים, שהרי עיר דוד דרומית ממש למקום המקדש וכו'. ויתכן שהמחבר מזהה את הר ציון כיום עם עיר דוד". 8. עמוד ב. 9. בסוף ספר 'מגיד מראשית'. 10. ע"ע לקמן סימן תקעז. 11. חלק 'גדולים' מערכת ח אות כב.

תימא, "בן חורין" ולא כתיב בן חירות, הכי הוא ודאי בן חירות מבעי ליה, אלא במתניתא סתימאה דילן תנינא, כד מתחברין יו"ד בה"א כדין כתיב<sup>8</sup>: "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן", ולא תימא כד מתחברין אלא מתחברין ודאי, ובגין כך בן חורין כתיב, ועל דא: "אשרך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו", בחדוותא בשלימו ברעוא.

"אי לך ארץ שמלכך נער", האי ארץ דלתתא, דתניא, כל שאר ארעי דשאר עמין עובדי עבודה זרה אתייהבו לרברבין תריסין דמננן עלייהו, ועילא מכלהו ההוא דכתיב ביה<sup>9</sup>: "נער הייתי גם זקנתי", ותנא, האי קרא שרו של עולם אמרו. ועל דא כתיב: "אי לך ארץ שמלכך נער" - ווי לעלמא דמסטרא דא ינקא.

וכד ישראל בגלותא ינקין כמאן דיניק מרשותא אחרא, "ושריך בבקר יאכלו" - ולא ככולי יומא, "בבוקר" - ולא בזמנא אחרא דיומא, דתניא, בשעתא דחמה זורחת ואתיין וסגדין ליה לשמשא, רוגזא תלי בעלמא, בשעתא דמנחה רוגזא תליא בעלמא, מאן גרים - האי משום דמלכך נער, ההוא דאקרי נער.

ואתון זכאי קשוט קדישי עליונין בני מלכא קדישא לא ינקין מהאי סטרא אלא מההוא אתר קדישא דלעילא, עלייכו כתיב<sup>10</sup>: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום", ע"כ זוהר הקדוש פרשת לך לך<sup>11</sup>.

ומה שכתב 'בן חורין כתיב', עיין להרב גאון עזונו בהגהות הזוהר שם<sup>12</sup>, שפירש, דיו"ד רומז לאבא נו"ן לבניה, כמו שאמרו נ' שערי בינה, ע"כ.

ושמעתי מהרב ח"ק לישראל כמהור"ר אליהו מני ה"י, קושיא על זה, דהא בכל המקרא כתיב "חורים" במ"ם, וצריך עיון. ועיין עוד לרבינו האר"י בספר 'לקוטי תורה' בקהלת בפרק הנזכר ומשם באר"ה.

והרב החסיד בעל 'סידורו של שבת' דף ל"ח הביא מאמר זה וישב ודרש בו במת"ק ודש"ן עדי"ן, ותמצית דבריו, כי הנה ידוע<sup>13</sup> אשר העולם והשנה והנפש המה בעניין אחד, להיות נמצא גם בעולם והשנה התחלקות והתפרדות איברים כאשר בנפש. דרך משל, יום אחד בתשרי נקרא ראש השנה, שהוא בחינת הראש שבשנה, ויום הכיפור נקרא בחינת הלב שבשנה, וכן שאר כל האיברים.

וכן הוא בארץ, אין מקום אחד דומה לחבירו. ומצרים היא בחינה התחוננה שבארץ עד שנקראת "ערות הארץ"<sup>14</sup>, וא"י

אתחלתא דגאולה<sup>12</sup>. והשיבו מוהר"ח: לא רציתי להשתמש בשמות הקודש. ואמר לו רבינו האר"י: אילו לא נשתמשת לבוא לדמשק, החרשתי, אבל מאחר שנשתמשת לזה, היית יכול להשתמש לפותחו, והיה קידוש ה' ותיקון גדול. אמר לו מוהר"ח: אם כן אהזור לירושלים לפותחו. אמר לו: חלף שעתא ולא זימניה הוא, ע"כ. ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קצ"ג.

**תט"ז** א"י. איתא בפתיחא דאיכה רבתי<sup>1</sup>, ר' אלכסנדר פתח: "שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג" - אמר הקב"ה: שקדתי להכניס בני לא"י מיד, "ואהיה כצפור בודד על גג" - מה הציפור מתבודד מגג אל גג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה, כך כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת ויסעו ויחנו, כיון שבאו להר סיני נעשו כולם הומוניא. ויחנו אין כתיב כאן, אלא "ויחן שם ישראל". באותה שעה אמר הקב"ה: הרי השעה שאתן תורה לבני, ע"כ.

אמר המכתב: הוא הדבר אשר דברנו בקונטרסי זה בכמה מקומות, שבחינת א"י היא בחינת קדושה<sup>3</sup>, ואינו יכול לבוא רק על ידי בחינת ענווה<sup>4</sup>, ומזה יבוא למעלת השלום, כי השלום לא יתכן אלא בענווה, כמו שכתבתי בסימן ש"פ. ולזה מתחילה שקד הקב"ה להכניס לא"י שהיא בחינת הענווה והשלום, אבל משום שהיו נוסעים במחלוקת על כן כך היתה, וק"ל.

**תי"ז** א"י. [איתא בזוהר הקדוש:] פתח אידך ואמר: "אשרך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו"<sup>1</sup>, וכתיב<sup>2</sup>: "אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו" - הני קראי קשיין אהדדי. ולא קשיין, האי דכתיב: "אשרך ארץ" דא ארץ דלעילא דשלטא על כל אינון חייין דלעילא, ובגין כך אקרי 'ארץ החיים', ועלה כתיב<sup>3</sup>: "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד", וכתיב<sup>4</sup>: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה", "לא תחסר כל בה" דייקא, וכל כך למה - משום דכתיב: "שמלכך בן חורין" דא קודשא בריך הוא, כמה דאת אמר<sup>5</sup>: "בני בכורי ישראל". בן חורין מהו - בן חורין כמה דאת אמר<sup>6</sup>: "יובל היא קדוש תהיה לכם", וכתיב<sup>7</sup>: "וקראתם דרוור בארץ", דהא כל חירו מיובלא קא אתי, בגין כך בן חורין. ואי

מפני המחלוקת נתעכבה כניסת ישראל לארץ

אשרך ארץ שמלכך בן חורין, אי לך ארץ שמלכך נער

כשם שהנפש מחולקת לאיברים, כך מחולקים גם העולם והשנה



12. היבן איש חי' בספרו 'בן יהודיע' פסחים נו, א כתב על דברים אלו: "והנה מזה המעשה שכתב הגאון רבינו חיד"א ז"ל נראה שהיה למעיין ההוא הנקרא בשם מי גיחון שורש גדול למעלה, ואפשר דלהכי קוראו בדברי הימים 'גיחון העליון'. ולכן ציווה דוד המלך ע"ה למשוך את שלמה למלך על ישראל בגיחון. מפני כי המעיין הזה שורשו פתוח ויהיה לסימנא טבא, וגם כי מספר 'גיחון' עולה מספר 'מזל', רמז למזל העליון וכו'. נמצא לפי רבינו האר"י ז"ל במעשה הנזכר, שפתיחת גיחון הוא אתחלתא דגאולה, ובזה יובן ויתון עז למלכו וירם קרן משיחו (שמ"א ב, י), עז' גימטריא 'גיחון', יתן פתיחתו תחילה, ובו ירום קרן משיחו, כי בו יהיה אתחלתא דגאולה". ועיין עוד בבין יהודיע' הוריות יב, א. **תטז** | 1. אות כ. 2. תהלים קב, ת. 3. עיין סימנים קפט; רה; רנ. 4. עיין סימן רה. **תיז** | 1. קהלת י, 2. שם פס' טז. 3. דברים יא, יב. 4. דברים ת, ט. 5. שמות ד, כב. 6. ויקרא כה, יב. 7. שם פס' י. 8. בראשית ב, 9. תהלים לז, כה. 10. דברים ד, 11. דף צה, ב. 12. נצוצי אורות אות א. 13. ספר יצירה ג, ג-ד. 14. בראשית מב, ט; ועיין זוהר לך לך פא, ב.

הוא המובחר שבארץ עד שנקראת 'לב הארץ'<sup>15</sup>, שהוא כמו איבר הלב שבאדם שהוא חשוב מכל איבריו. וכל התשנות המקומות הכל הוא לפי ערך חיות הרוחניות שניתן בארץ מאת הבורא ב"ה, וכפי רבות האורה והחיות הקדושה בן נשתנה שמו למעליותא. ולכן א"י שהיא מקודשת מכל הארצות<sup>16</sup>, שמרובה בה חיות הקדושה יותר מכל הארצות, על כן מביאים ממנה העומר וביכורים וכו'.

ואך מקום שרבתה בו בחינות הקליפות והרע, הנה כבודו לאחר לא יתן ומסרה לשרי מעלה, ועל זה אמר הכתוב: "אי לך ארץ שמלך נער". כי מן הסתם אם אין השגחת הקב"ה בעצמו עליה, ודאי שרבתה בה בחינת הרע כל כך עד שלא יוכל להיות השגחתו עליה בשום אופן.

לא כן ארץ הקדושה, שמקודשת מכל הארצות ורבתה בה בחינת חיות הקדושה עד שיוכל השם ב"ה ליתן השגחתו עליה, ועל כן "עיני ה' אלהיך בה"<sup>17</sup> וכו'.

והנה מהניצוצות הקדושות והחיות הקדושה שבתוך המאכלים באים מוחין להאדם האוכלם להיות מתאוה להודות לה' ולברך בשמו ולאחבה וליראה אותו. אך בקושי ובהתגברות גדול צריך להתגבר על בחינות הקליפות והרע שבתוך גשמיות המאכל שלא ימשוך עצמו בשום אופן אחר מילוי תאוותו והנאת כרסו, כי לא זה שלא יועיל לקחת קדושה לעצמו אף גם ימשיכנו לכל בחינות הרעים לבוא על ידי זה לעבור כל עבירות שבתורה. ואחר כל ההתגברות הלו, הנה המוחין מצער הוא, כי מעט מועד חיות הקדושה קשורה במאכל, כי רבתה בו בחינת הגשמיות מעפר הארץ.

וכל זה הוא בארץ העמים, הנאחו הרבה בבחינות הקליפות והרע. לא כן בא"י, ארץ המקודשת מכל הארצות שרבתה בה חיות הקדושה, ומעט הנאחו בה מבחינות הרעים. ועל כן כאשר יאכל האדם מאכל בא"י, אם ישים בה מעט כוונה לכבוד ה', תכף ומיד יתלהב לבו ויתאוה להודות לה' ולברך בשמו ולעבדו בלבב שלם, כי יתדבקו בו הרבה מניצוצי הקדושה השוכנים בארץ, ואין צריך להתגבר הרבה על הרע, כי מעט הוא.

ועל כן אמר הכתוב בפרשת חלה<sup>18</sup>: "בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה" - אני ולא אחר, כי אני בעצמי השגחתי על הארץ ההיא. זה לכם האות שהיא מקודשת מכל הארצות והשגחתי תמיד בה, "והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה"<sup>19</sup> - כלומר, ממילא כאשר תאכלו מלחם הארץ הזאת תרימו תרומה, שיתרומם אצלכם להודות לה' ולעבדו, מבחינת השגחתי בארץ הזאת וריבוי חיות הקדושה שבה.

השגחת ה' לפי איכות המקום

הקושי לקחת מניצוצות הקדושה שבתוך המאכלים

באכילתו בא"י במעט כוונה יתדבקו בו מניצוצי הקדושה שבארץ

והנה אף על פי שגדולה קדושת א"י, מכל מקום לא הותר שיאכל אדם למלאות בטנו ותאוותו להתמשך אחר מעדני ותפנוקי הזמן. ועל זה אמר הכתוב<sup>20</sup>: "כי אביאנו אל האדמה וכו' ואכל ושבע ודשן" וכו', כי כיון שהוא ממשך עצמו אחר התאוה שבלבו, מושך עליו בחינת הרע והיצר הרע והסטרוא אחרא, ששם שורש כל התאוות דברים שלמטה. וזה שאמר הכתוב<sup>21</sup>: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם", כלומר, שמה שלא תאכל רק לחם לבד, לא מפני מסכנות שלא יהיה לך רק לחם, כי לא תחסר כל בה וכו', זהו תורף דברי קודשו.

וכל דבריו אלה נרמזו בסימן ה' ובסימן ל"ב ובסימן ר"א ובסימן ע"ד ובסימן רפ"ה ובסימן תכ"ט ובסימן תקל"ג ובסימן ר"ז, יעו"ש. וכל זה אינו סותר מה שכתבתי בסימן קי"ז בשם הרב 'חסד לאברהם' ז"ל, שבני א"י אינם חייבים אל הקליפות ממה שניזונות<sup>22</sup> ממעדני עולם, מפני שלא אכלו מדילהון כלום, שהרי א"י מוזנותה ופירותיה תחת הקב"ה ורשותו הם, ולכן כאשר יבואו הקליפות לשאול אכילתם, ישיבו להם: וכי מדילהון אכלנו ושתינו, יעו"ש.

ופירשתי בענייני על זה כוונת הכתוב<sup>23</sup>: "ואכלת ושבעת", וכוונת הכתוב<sup>24</sup>: "שכון ארץ ורעה אמונה והתענג על ה'" וכו', יעו"ש, דתענוג לבד ומותרות לבד. עיין להרב 'חמדת ימים' חלק א' דף ר', כי כל מה שהאדם אוכל יותר מקיום הנפש הוא תענוג, ודו"ק והאריך.]

## ת"ח

א"י. הנה בסימן י"ב ובסימן ט"ו ובסימן ק"ן ובסימן ר"מ ובסימן ש"פ ובסימן שפ"ד כתבנו מוסר השכל מעניין השלום ומעוון שנאת חנם, קחנו משם באורך. והן עתה ראיתי בכתבי הרב החסיד הגאון כמהור"ר זלמן שניאור זלה"ה, שכתב לארץ הקודש על עניין זה, וכתב וזה לשונו: ובפרט כי המקום גורם, כאשר שמעתי בשם הרב המנוח מהרמ"מ ז"ל, שהיה מזהיר מאוד שם להזהר משנאת חנם, באומרו כי המקום עלול לכך כי החורבן היה בעוון שנאת חנם ונשאר הרשימו, עכ"ל לשון הזהב.

ואם הרב דיבר לזמנו ושעתו, אנן מה נענה יומא כי האידנא, ווי אי גלינא ווי אי לא גלינא, איכה היתה לזונה קריה נאמנה, אשר ה"ן בעוון גבר עמלק, עוון שנאת חנם רבה למעלה ראש. ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, וחילוקי דעות מתחלפות ובאות, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ואין עצה בלי ריב ומצה. והאמת נעדרת, וחנ"ה היא מדברת<sup>1</sup>, רוח צפונית מפזרת, אדהכי והכי עוון שנאת חנם קופץ בראש, והוא רחום יכפר בעד.



15. זוהר שלח קסא, א. 16. כלים פ"א מ"ו. 17. דברים יא, יב. 18. במדבר טו, יח. 19. שם פס' יט. 20. דברים לא, כ. 21. דברים ח, ט. 22. בחסד לאברהם' מהדורת זיו ע"פ כת"י נדפס 'ממה שניזוני, ונראה שזו הכוונה גם כאן, שאין הניזונים ממעדני העולם בא"י חייבים אל הקליפות, הניזונות בדרך כלל ממעדני העולם. 23. דברים ח, י. 24. תהלים לו, ג. תיח | 1. מליצה ע"פ שמי"א א, יג.

מה עשה - יערים לאדם, ומעלה על לבו לעשות מצווה, כחש לו שכוונתו שמתוך כך יבוא לידי עבירה, ופחים טמן לו להשתמש במצוותיו יתברך לרעה לעשותן אבן נגף ח"ו. הא כיצד מפתה לאדם - אם כה יאמר בבוקר השכם ללכת לבית הכנסת להתפלל, ובלכתו בדרך מזמין אשה לקראתו ומהרהר בעבירה כי יחמוד יופיה, וכשה לטבח יובל. ויש אשר יוליכנו לבית הכנסת הבוקר אור, ומזמין שם אנשים שאינם מהוגנים ויפגעו בו לדבר לשון הרע, או יתגרו לעשות מהלוקת וכיוצא, באופן שהשכמתו בבוקר עשה לו את החיל, חיל כיולדה וילכד ברשתו אשר טמן. אבל אם היה מפתחו על עבירות אלו בפירוש, לא היה שומע לו ולא יצא מדלתו ביתו, אך למחסור שהוא סבר לעשות מצווה ונלכד. וכיוצא בדבר בענין הלימוד והצדקה, מראה סימני טהרה כאילו מעוררו על מצווה, וסם המוות נתון בתוכו, כי לא די שלא יעשה מצווה אלא שעובר כמה עבירות. לזו המצאתו לאחוז שמורות עיניו בהראותו דבריו הם על עסק עבודה ומצווה וסומך על זה אדהכי והכי עושה את שלו, בור כרה ויחפרהו להפילו בבאר שחת. וכל כהני מילי בעלילותיו ומרמותיו רבים אשר המית, ועל דבר זה נתחייב היצר הרע, על מרמותיו להתחיל במצווה ולהשתמש במצוות כדי להעביר לאדם לצוד נפשו לקחתה.

וזה שנאמר: "ולרשע" - הוא היצר הרע, "אמר אלקים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך", כלומר, למה תקח אמרי לכלי זינך להרוג בהם לאדם, להטעותו שיעשה מצווה ומשם בארה באר שחת, פרט למזומן, לעבור עבירה, הלא דבר זה מרמתך ומטבע מזויף, כסף סיגים, פרוץ לא מערב בחסף טינא?<sup>2</sup>

"אם ראית גב ותריך עמו" וגו' - שהם העבירות בפירוש כמשפטן, ועל זה תפתה וגם תוכל להעביר על דת, "אלה עשית והחרשתי", כלומר, שאם היית מפתה בפירוש על עבירה לגנוב ולרוץ עם גנב ולנאוף וכו' ושמעו לך ונתחייבו, "אלה עשית והחרשתי", כי כך נצטווית ועשית את שלך ואין לך משפט מוות על זה, אכן עתה "דמית היות אהיה כמוך", שנשתמשת במצוותי לרעה, ושפכת דם נקיים שנלכדו בחושבם לעשות מצווה, "אוכיחך ואערכה לעיניך" כי מצוותי ותורתי עשיתם כלי חמס וזיין של רוצחים, ועל זה מתחייב היצר הצורר, ע"כ דברי קודשו.

והוא אצלי מה שרמז המשורר בפזמון 'מה לך יצרי' וכו': 'צוף דבש אמרי נועם, חכך לי, הן בחכה עד דכא תמשכני', ע"כ. יאמר שזה דרכו, וצוף דבש חכו, שהוא מיעצו לטוב

והיצרי והתחבושת לזה, להיות משתדל בכל עוז ותעצומות, הבא לשכון כבוד בארץ, להיות נהנה מיגיעו אפילו על צד הצמצום וההכרח והרחק. וירחיק כמטחוי קשת לבלתי היותו נהנה מזולתו. ואם אי אפשר, יבחר מהרע מיעוטו שיהנה על צד ההיתר בלי הקפדה וכלי שנאה. ויהיה שמח בחלקו מה שחננו ה', הן רב הן מעט, מבלי תת עיניו בחלק חבירו, שחבירו לוקח יותר, ושאליו ראוי ליטול פי שניים, מנה אחת אפיים, יען שהוא חכם בעיניו, ושהוא נצרך יותר וכיוצא מטענות היצר, כי זה הוא פתח ומבוא גדול לבוא לידי עוון שנאת חנם כידוע.

והרפואה הגדולה שאין למעלה הימנה, הוא לקבל עליו שלא יטפל בשום עניין שירות של ציבור, הרחק כשור מועד בימי ניסן<sup>2</sup>, כי כל זה הטעאות היצר ותחבולותיו שיביאנו לידי עבירות חמורות ובפרט עוון הנזכר. וזה דרכו של יצר סמוך<sup>3</sup>, יאמר לו שיעשה מצווה גדולה ושהוא מתעסק בקודשים, ולא כן הוא, כי ההקדש אחד אחר<sup>4</sup> מן החמי"שים<sup>4</sup>, וסביביו אסוריים ולטושים<sup>5</sup>, באיבוד זמן בלי חובת הלבבות, ומביאו לידי ריבות מאליפות מרובבות, וכנהנה רבות עד שהגדילו התערובות.

ושמעתי רמז נכון בדרך הלצי מפי הרה"ג כמהור"ר משה חזן ז"ל, הוא היה אומר מפי השמועה, שעל כן יאמרו המושלים ש'אגוד' בגימטריא 'טוב', ועם הכולל גימטריא 'חטא', רוצה לומר, שאדם המכניס עצמו בכולל אי אפשר לומר ונקא שלא יחטא כידוע.

ומעין דוגמא מפי השמועה כתב הרב גאון עוזנו ז"ל בכוונת הכתוב<sup>6</sup>: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי" וגו' עד "אוכיחך ואערכה לעיניך". כי האדון ה' צבאות גזרה חכמתו ית' לברוא היצר הרע כדי שיפתה ויסית לאדם לחטוא, ואם יוכה ויכבוש יצרו בא בשכרו כהלו נרו לאור באור החיים. ומצינו שאמרו רז"ל, דלעתיד לבוא ה' במשפט יבוא עם היצר הרע ויגמור דינו לעשות בו משפט כתוב. ויש לחקור, דלמה יומת, מה עשה, והרי לך נברא ועשה כמצוותו, דאדרבא, על ידו זכו הצדיקים את כל הכבוד, על אחת כמה וכמה מעלות בקנה אחד עולות וכו'. וכבר המשילו בזוהר הקדוש משל נאה על עניין זה, למלך דבר ציווה ואל האשה אמר לפתות לבנו וכו'.

והתשובה, כי היצרא בישא נצטווה להסית לאדם לעבור על דת בפירושא איתמר, אבל ידע כי אם כה יעשה משכחת לה כמה זימנין נכובה תוחלתו ואין שומע לו, לכן חכם להרע

הנהגה מיגיעו ושמח בחלקו ניצול משנאת חנם

הפרישה מענייני הציבור מצילה משנאת חנם

מדוע יצר הרע נענש בעתיד הרי עשה את תפקידו

יצר הרע יענש על שהשתמש במצוות כדי להחטיא



2. כלומר כמו שיש להתרחק משור מועד בימי ניסן, כמבואר בגמרא ברכות לג, א שאז השטן מרקד לו בין קרניו, מתוך שעברו ימי הסתיו שהארץ יבשה, ועכשיו רואה אותה מלאה דשאים זחה דעתו עליו, ונכנס בו יצר הרע ונוגח. 3. ע"פ ישעיה כו, ג. 4. מליצה ע"פ במדבר לא, ל. 5. מליצה ע"פ בראשית כה, ג - "ובני דין היו אטושים ולטושים ולאמים". ומפרש רש"י: "לטושים - הם בעלי אהלים המתפורים אנה ואנה ונוסעים איש באהלי אפדנו". 6. תהלים נ, טז-כא - "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך: ואתה שגאת מוסר ותשליך דברי אחרך: אם ראית גבב ותריך עמו ועם מנאפים חלקך: פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה: תשב באיחך ודבר בךון אמר תתן דפי: אלה עשית והתרת שית דמית היות אהיה כמוך ואוכיחך ואערכה לעיניך". 7. ע"פ דניאל ב, מא ופירושו: ברזל מעורב בחרס.

חשיבותם ומעלתם נוטלין שכר מרובה, אלא שכר טרחם שמלאכתם מרובה ביותר על מלאכת משמר היוצא, לפי שיש על משמר הנכנס עבודה יתירה בהגפת הדלתות של עזרה, כדאיתא בגמרא<sup>3</sup>, ומפני כך נוטלין שכר יתר, ע"כ.

ועם האמור פירש הרב 'מטעם המלך'<sup>4</sup> סימן תרל"ד כוונת מאמרם ז"ל בבראשית רבה פרשה ס"ח<sup>5</sup> בפסוק: "עולים ויורדים בו", דלישנא קמא דריש: "עולים ויורדים" - בסולם, וחד אמר: "עולים ויורדים" - ביעקב. דבר אחר, "עולים ויורדים בו" - "עולים" אותם שליוו אותו בא"י, "ויורדים" אלו שליוו אותו בחו"ל, ע"כ.

דלפירוש 'דבר אחר' סבירא ליה כדעת הרב 'גינת ורדים', דעלו קודם מלאכי א"י, שכבר עשו מצוות השמירה, ואחר כך ירדו מלאכי חו"ל. ומן הראוי היה בהיפך, ומכל מקום כיון שמלאכי א"י עדיפי דאורא דא"י מהכימ<sup>7</sup>, והווי ליה כתלמידי חכמים נגד עמי הארץ. ולאידך פירושא סבירא ליה כדעת מוהרמ"ע ז"ל, דאפילו בתלמיד חכם ועם הארץ הרוצה עתה לעשות המצווה - לו משפט הכבוד, ואם כן, היה מן הראוי ורדים והדר עולים - להכי דרשי: "עולים ויורדים", שהם העולים הם בעצמם יורדים. ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ש"ה ובסימן ש"ו וש"ז.

ולעיקר קושיית הרב 'גינת ורדים' על הגאון הרמ"ע ז"ל, באמת נראה שהיא תמיהה קיימת בדברי הגאון ז"ל, דעל אותה משנה סמוך ונראה הקשה הש"ס: הני תרתי מאי עבידתיהו<sup>8</sup>, ומשני ר' יצחק: בשכר הגפת דלתות, יעו"ש. ונראה לעניות דעתי להליץ קצת בעד הגאון הרמ"ע ז"ל, דהוקשה לו בלישנא דש"ס דפריך: והני תרתי מאי עבידתיהו, דלמה לא הקשה בפשיטות מאי טעמא דר"י, כדרך הש"ס. גם מאי מקשה, כיון שראינו שהנכנסין חולקין בצפון לחלוק להם כבוד, אם כן אפשר לומר נמי דזהו טעמא דר"י, לחלוק כבוד לנכנסים ולא סגי ליה לר"י בהך הכירא, ואין זה דבר רחוק כמו דסלקא דעתך השתא לסברת הגאון הרמ"ע ז"ל. ומוכרח לומר דעיקר קושיית הש"ס היא, דאם הטעם כדי לחלוק כבוד לנכנסים ולעשות הכירא - תרתי למה לי, דהיה סגי בחלוקה בשישה ומחצה וחמישה ומחצה, ולזה פריך: והני תרתי מאי עבידתיהו, ולא פריך מאי טעמא דר"י. וממצא דבר שמעינן דטעמו דר"י מפני הנכנסים, ודר"ק.

**ת"כ** א"י. הנה ידוע כי גם שלא זזה שכינה מכותל מערבי<sup>1</sup>, עיקר שכינה נסתלקה למעלה. ועל הבחינה ההיא נסתלקה אנו אומרים<sup>2</sup>: המחזיר שכינתו לציון. וזהו כוונת הכתוב<sup>3</sup>: "אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים" - יאמר, גם כי לא זזה שכינה מפה, "אליך נשאתי את עיני"

לו לעשות מצוותיו ית"ש, אבל תחתיה תעמוד הבהרת, ומושך אותו בחכה עד שיהיה כשה לטבח יובל רחמנא ליצלן. ואיך שיהיה, הוא הדבר אשר דברנו, ומעין זה וכיוצא בזה יקרה למכניס עצמו בדבר של ציבור.

אשר על כן, עצה היעוצה לכל מי שחשקה נפשו לשבת על האדמה על התורה ועל העבודה, יזהר בכל האמור, ובר קודש ילבש וידכה, ישיח עם נפשו לומר מה שבכחך עשה, ולא עליך המלאכה כי הדבר קשה, ודיו לעולם להתקיים על ידי אחרים. ובזה ילך לבטח דרכו, וה' הטוב יזכנו לעשות רצוננו כרצונו, אמן סלה.

**תי"ט** א"י. כתב הרה"ג 'גינת ורדים' ז"ל בחלק אורח חיים כלל א' סימן כ"ג, וזה לשונו:

דשניים שעושים מצווה אחת, והאחד כבר עשה והשני עתיד הוא לעשותה, שראוי להקדים ולתת כבוד למי שעתיד לעשות מצווה יותר על מי שכבר עשה. כגון שאחד ירד מלקרוא בתורה והלך לשבת במקומו, וחבירו עולה לקרות בתורה, ושניהם שווים במעלתם ושקולים הם זה כזה, שראוי לו לאותו שכבר קרא וירד להתעכב ולתת דרך ומקום לחברו העולה לקרוא בתורה, שהיורד מן התיבה כבר פעל ועשה מצוות הקריאה, והעולה לקרות עתיד הוא לקרות ולו משפט הבכורה והכבוד על חבירו.

והראיה, דאמרינן בסוף מסכת סוכה<sup>1</sup>: משמר היוצא ומשמר הנכנס חולקים ביניהם בשווה חלות לחם הפנים, ואמנם הנכנסים חולקים ביניהם הלחם בצפון והיוצאין חולקין בדרום. ובגמרא: ת"ר, הנכנסים חולקין בצפון כדי שיראו שהם נכנסים, והיוצאין חולקים בדרום כדי שיראו שהם יוצאים. פירוש: שהנכנסים, לרוב מעלתם שעתה נכנסים לעבוד עבודת המקדש, לפיכך מחלקים מנותיהם בצפון שהצפון עיקר שהיא קבועה לשחיטת קודשי קודשים. ואמנם היוצאים כדי שיראו שהם יוצאים לפיכך שינו מקומם אצל רוח דרומית שאינו עיקר.

ושוב מצאתי בתשובות הרמ"ע סימן פ"ג, שכתב ככל אשר כתבתי וממקום שבאתי, אלא שהפריז על המידה, שכתב: עד שהרב ותלמידו, כשהו נכנס לעשות מצווה וזה יוצא שעשה מצווה, לעולם ידחה היוצא מפני הנכנס.

ונראה דאין לדחות היוצא רק כשהוא בשווה עם הנכנס, אבל אם הוא גדול ממנו - הגדול עדיף לכל מילי. דהמשמרות העובדות במקדש דמנייהו ילפינן, שווין הם זה לזה ואין לאחת יתרון על האחרת. גם מאי דמייתי הרמ"ע ראה להך דינא מדברי ר' יהודה<sup>2</sup>, דאמר דמשמר הנכנס נוטל ז' חלות והיוצא נוטל חמש, ואם כן מוכח מכאן דיש מעלה יתירה למשמר הנכנס על משמר היוצא - הנה אין זו ראייה כלל, דשכר מרובה זה דנוטלין משמר הנכנס אליבא דר"י, לא מפני

ראוי לכבד מי שבא לעשות מצווה יותר ממי שכבר עשה

האם יש לכבד תלמיד הבא לעשות מצווה יותר מרבו שכבר עשה

כוונת הכתוב "עולים ויורדים בו"

ביאר שיטת הרמ"ע

לא זזה שכינה מכותל מערבי אך עיקר שכינה נסתלקה

**תיט** 1. נו. ב. 2. שם עמוד א. 3. שם. "המשמר הנכנס מגיף הדלתות ערבית, שפתח אותן משמר היוצא" (רש"י). 4. חלק ה. 5. אות יב. 6. בראשית כח, יב. 7. ב"ב קטז, ב. 8. "אדרבי יהודה קאי, דאמר: הנכנס נוטל שבע" (רש"י). **תכ** 1. זוהר שמות ה, ב. 2. תפילת י"ח. 3. תהלים קכג, א.

השבת זכה לעושר. ומשום שקיים המצווה מעוני סופו שקיימה מעושר, ולפיכך היה שכרו נחלה בלי מצרים, ורצה לומר, בלי מצרים ומונעים מן המצווה. וכן הוא העניין בנחלה בלי מצרים ממש, שאינו מתירא מאויב מגור מסביב ואינו דואג משכנים רעים הנוגעים בנחלה.

זהו: כל המענג, לא אמרו סתם המענג, כוונתו כל מי שהוא אפילו עני שבישראל, אף על פי שאין בידו להרבות בעונג שבת וזכה לנחלה בלי מצרים, כלומר, שסופו לקיים המצווה מעושר בלי מונע, כמו שמצינו ביעקב אבינו ע"ה שהיה עני מתהילתו והיא שעמדה לו לקיים בסוף מתוך עשירות מתוך רווחה, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** עיין מה שכתבתי למעלה בסימן מ', מה שכתבתי בשם הגאון 'יערות דבש' זלה"ה, וכמו כן מה שנאמר בזוהר הקדוש פרשת נח דף ע"ב: פתח ואמר: "אני בצדק אחזה פניך"<sup>8</sup> וכו' - חביבותא ודבקותא דיליה בהאי אבן הוה, ועלה אמר: "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה"<sup>9</sup> וכו', יעקב אתקין צלותא דערבית, ובגין צלותא דא דאתקין מה דלא אתקין בר נש מקדמת דנא כדקא יאות, בגין כך שבח גרמיה ואמר<sup>10</sup>: "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה"<sup>11</sup>, מאי מצבה, דעד ההיא שעתא לא שוי לה אחרה כוותיה, ובגין כך: "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה"<sup>11</sup>, מאי מצבה, דהוה נפילה ואוקים לה ויצק שמן על ראשה, דהא ביעקב תליא מילתא למעבד יתיר מכל בני עלמא, יעו"ש.

[ועל פי האמור רמזתי בדברי הגאון מור"ם בהגהה א"ח סימן תקנ"א סעיף ח': נשי דנהיגי דלא למשתי עמרא וכו' ונוהגין שלא לקדש החודש עד אחר תשעה באב, ומקשין דמה שייך זה לזה, ועל פי האמור הוא כמין חומר, ודו"ק היטב, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי.]

וכמו כן להגאון 'ערכי הכינויים' להרב 'סדר הדורות' מערכת שי"ן ערך 'שבת': עיקר שבת במלכות ש' 'בת', 'בת' היא מלכות וכו', ואחר ששבת הוא מלכות ידענו שהיא מידת לילה וכו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי בסימן י"ג ובסימן כ"א. ועל פי כל האמור אתי שפיר מה שקרא עונג שבת בנחלת יעקב שהיא א"י, ודו"ק כי קצתתי, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי.

## תכ"ב

א"י. כד הוה זכאין ישראל איקרי ארעא על שמא - דא 'ארץ ישראל', כד לא זכו איקרי ארעא על שמא אחרא - 'ארץ כנען'. זוהר הקדוש פרשת נח ע"ג<sup>1</sup>.

- אל הבחינה "היושבי בשמים", היא אשר עלתה, ע"כ רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בספר 'רוממות אל' סימן קכ"ג. והוא כמו שהשיב החבר למלך כוזר, והבאנו דברי קודשו למעלה בסימן שצ"ה, יעו"ש באורך.

ועיין בזוהר הקדוש פרשת נח דף ס"ח עמוד ב', זה לשונו: כד יתמחון חייבי עלמא ויסתלקון מיניה - שכינתא אהדרת מדורה בעלמא. אמר ליה ר' ייסא: אי הכי, הא ארעא דישראל דאתמחון חייביא דהוה בההוא זמנא אמאי לא אהדרת שכינתא לאתרה כדבקדמיתא וכו', יעו"ש. והקשה הגאון 'אספקלריה המאירה', וזה לשונו: צריך עיון, דהא באמת אמרו הז"ל שכינתא לא זזה מכותל המערבי, יעו"ש ובהגהות הזוהר לגאון עוזנו ז"ל<sup>4</sup>. ועל פי האמור לא קשה ולא מידי, וק"ל<sup>5</sup>.

## תכ"א

א"י. איתא בפרק כל כתבי<sup>1</sup>: א"ר יוחנן משום ר' יוסי: כל המענג את השבת נתנין לו נחלה בלי מצרים, שנאמר<sup>2</sup>: "אז תתענג על ה' וכו' - לא כאברהם וכו' אלא כיעקב וכו', ע"כ.

פירש הגאון יעב"ץ בספר 'עמודי שמים' דף שמ"ג עמוד ב', וזה לשונו: דהטעם בזה שזיכה המענג את השבת לכך, והקרא גופיה קשיא, דמדוע הובטח הקורא עונג בנחלת יעקב דוקא, הלא כבר היתה נחלת אברהם. ומה שנא יעקב באמת שזכה בה יותר מאברהם, הלא גם אברהם אבינו ע"ה שמר את השבת, שאפילו עירובי תבשילין קיים<sup>3</sup>.

ויבאר עם מה שאמרו רז"ל<sup>4</sup>: עשירי א"י במה הם זוכים - בשביל המעשרות, ושבשאר ארצות - בשביל שמכבדים את השבת. והנה שני האבות שהיו עשירים ובא"י היו עומדים, אם כן יש לתלות עשירותם בשביל דירת א"י ובשביל שהיו מעשרין, שנאמר<sup>5</sup>: "עשר תעשר" - עשר בשביל שתתעשר. ולכן אף על פי שקיימו כבוד שבת, לא זכו להבטחת נחלה בלי מצרים, שמתוך העושר עשו והיה סיפוק בידיהם לעשות ולקיים שלא מדוחק. אבל יעקב אבינו ע"ה שהיה עני כשיצא מבית אביו, כמו שאמרו רז"ל: "כי במקלי עברתי"<sup>6</sup>, וגם אפילו זכה אחר כך לנכסים ולעושר, מכל מקום לא מפני כך יתחייב שזיכה לעשירות, כיון שאין מצוות מעשר כי אם בורע הארץ, ולא חלה הבטחת "עשר תעשר" רק בא"י לבדה, כי על כן אמרו: עשירים שבשאר ארצות אינם זוכים אלא בשביל כבוד שבת בלבד. אם כן, בודאי לא יוכל לתלות שהתעשר אחר כך מחמת שקיים מצוות מעשר, כמו שאמר<sup>7</sup>: "עשר אעשרנו לך", דחסידות בעלמא הוא, שנדר בו מעצמו ואינו מחוייב שיתעשר בשביל כך. והא הזינן באמת דהתעשר לבסוף - ועל כורחך צריך לומר משום שהיה רגיל לכבד

מדוע המענג את השבת זוכה לנחלה כיעקב דוקא

בזכות מה היו האבות עשירים

כשיראל זכאין - נקראת 'ארץ ישראל', כשאינם זכאים - 'ארץ כנען'



4. נצוצי אורות א"ב 2. 5. עיין עוד לקמן סימן נגו. **תכ"א** | 1. שבת ק"ח, א. 2. ישעיה נח, יד. 3. יומא כה, ב. 4. שבת ק"ט, א. 5. דברים יד, כב. 6. בראשית לב, יא ובתנחומא ושלח סימן י': "שבשעה שיצא יעקב לארם נהרים כתיב בו 'כי במקלי עברתי', ולא עוד אלא 'ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו' - אילו היה לו כר או כסת היה מניח שם את ראשו". 7. בראשית כה, כב. 8. תהלים יז, טו. 9. שם ק"ח, כב. 10. בראשית כה, כב. 11. שם כה, יח. **תכ"ב** | 1. דף ע"ג, א.

כמותם. ולכן זו ההוי"ה בכללותה נקראת מכפלה על שם הכפל אשר בה נזכר.

והנה בחו"ה זו יש ד' ההי"ן שהם ה"ה ה"ה שבה, והנה נגוד ד' בחינות שבהם מתחלקת אימא עילאה, והם שני בינות ושני תכונות וכו', והם ד' פרצופים מחולקים שבה.

ולפעמים מתחברים ונכללים יחד ונקראים אימא עילאה כוללת כולם בה. וזה סוד שם הוי"ה ד'בן' שיש באימא עילאה הכוללת כולם ד' בחינות נזכר. ונגודם מתחלקת אימא תתאה מלכות בד' חלוקות אחרות, כנגדם ד' ההי"ן שבהוי"ה ד'בן' שבה כוללת ארבעתם, והבן זה מאוד.

והנה ה' ראשונה שבכולם שהיא שורשית נקראת 'מערת המכפלה', כי היא עצמה נקראת 'מערה'. ולהיות שבה ה' אחרת של מילוי שבה נקראת 'מכפלה'. וה' שניה שהיא מילוי ה' ראשונה השורשית נקראת 'מכפלה' סתם, כמו שכתוב<sup>3</sup>: "ויקם שדה עפרון אשר במכפלה" וכו', כי היא ה' הכפולה נזכר. ה' שלישיית תתאה השורשית נקראת 'שדה המכפלה', וה' הרביעית שהיא מילוי ה' תתאה השורשית נקראת 'מערת שדה המכפלה'. עוד יש בחינה אחרת שאינו מזכיר רק 'מערה' סתם, ואז היא בחינת אות ה' במילוי יודי"ן או אלפי"ן, ואז אינה מכפלה.

ולהיות כי שם זה בגימטריא 'בן' כמניין 'בכל', ונדע כי אברהם, יצחק ויעקב זכו אל 'בכל מכל כל', כנודע<sup>4</sup>, לכן שלושתם נקברו בה. וזה סוד מה שאמרו רז"ל<sup>5</sup>: "וה' ברח את אברהם בכל" - בת היתה לו לאברהם ו'בכל' שמה, הוא שם 'בן' שבמלכות שהיא בת נקבה ו'בכל' שמה, ע"כ דברי קודשו.

**ואפשר** דזה סמיכות הכתובים פרשת חיי שרה<sup>7</sup>: "ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת, ואברהם זקן וכו' וה' ברח את אברהם בכל", כלומר, מאחר שזכה דאברהם ב"בכל" לזה המערה אשר בו לאחוזת קבר. וזה אשר רמז ודיבר בקודשו אברהם איבנו ע"ה<sup>8</sup>: "ויתן לי את מערת המכפלה וגו' בכסף מלא יתננה לי" - לי דייקא, והבן.

ועיין מה שכתבתי בסימן ש"פ, שהלומד תורה בחברון מתקן עוון פגם הברית, יעו"ש. וכן כתב להרב הקדוש בספר 'סמוכים לעד' פרשת תולדות, ש'בכל' נוטריקון "ברית כרתי לעיני", יעו"ש ודו"ק היטב.

ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ט' מאמרם ז"ל: אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע, בכל מקום אתה קורא אותה 'ארץ כנען' ובכאן 'ארץ מושבותיכם' וכו', וכמו כן מה שכתבתי למעלה בסימן עב"ר בשם הרב הקדוש של"ה בטעם שם 'כנען' לארץ הקודש, יעו"ש ומשם באר"ה.

**תכ"ג** א"י. עבר הירדן, דהיינו ארץ סיחון ועוג, אף על פי שכבשם משה רבינו ע"ה וכפת הקב"ה שר שלהם לפניו<sup>1</sup>, מכל מקום לא נתבטל שררת השר לגמרי ואכתי נקרא מלך אמורי, כי לא היתה כבישה גמורה עד לעתיד לבוא יתבטל שררתו לגמרי. וזה שאמר הכתוב<sup>2</sup>: "אשר יושב בחשבון וכו' יושב בעשתרות" - לשון הווה, ולא כתיב ישב אלא עדיין יושב, היינו השר שלא ניטלה שררתו. לכן אמר משה רבינו ע"ה<sup>3</sup>: "ידעתי כי מקנה רב לכם", מה ידיעה שייך בזה, הלא כל ישראל ראו זאת - אלא רוצה לומר, ידעתי כי אתם צריכים סיוע ביותר לרעות צאנכם ומקניכם, מאחר שהשר השולט שם לא ניטלה שררתו לגמרי, ע"כ ילקוט חדש ערך 'מלאכים' אות י"א.

אמר המחבר: ולי מה יקרו דבריהם ז"ל<sup>4</sup> פרשת ואתחנן על פסוק<sup>5</sup>: "בעת ההיא לאמר" - לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר, ע"כ. דלישנא ד'דמיתי' ו'שמא' יומתק על פי האמור, כי עדיין לא נתבטל השר לגמרי.

ועיין לרב תנא<sup>6</sup> הוא בפרשתו של מלך, דרך הקודש דרוש שמיני, מה שהקשה: האיך כבש משה ארץ סיחון ועוג, שהרי בכלל שבעה עממים הם, יעו"ש. ועל פי האמור יש ליישב קצת, ודו"ק היטב<sup>7</sup>.

**תכ"ד** א"י. כתב רבינו האר"י ז"ל ב'שער הפסוקים' פרשת חיי שרה בפסוק<sup>1</sup>: "ויתן לי את מערת המכפלה" וגו', וזה לשונו: הנה נמצאו קצת שינויים בזה, פעם נקראת 'מערת המכפלה' ופעם נקראת 'שדה המכפלה', וכמו שהקשו קושיא זו בזה פרשה זו.

והביאור הוא, דע, כי אימא עילאה בינה, ואימא תתאה מלכות, יש בכל אחת הוי"ה אחת, דהיי"ן העולים 'בן' ובו תמצא הוי"ה כפולה, כי אותיות המילוי הם בגימטריא כ"ו כמו אותיות הפשוטות עצמם, וכל אות שבה כפולה בחשבונה, כי אות יו"ד עצמה עולה יו"ד, ושני אותיות ו"ד של המילוי שבה הם גם כן עשר, וכן שלושה אותיות הו"ה אחרות ממש

כיבוש סיחון ועוג אינו גמור ועדין שר שלהם שולט

היארך כבש משה סיחון ועוג שהם מד' עממים

ביאור שמותיה של השונות של מערת המכפלה

הלומד תורה בחברון מתקן עוון פגם הברית



**תכג** 1. ילקוט תהלים רמז תתפג - "אמרו רבותינו: קשה היה סיחון כמגדל וחומה, והיה קשה מכל הבריות וארוך מכל המגדל ורגליו מגיעות לארץ ואין כל בריה בעולם יכולה לעמוד לפניו, מה עשה הקב"ה - כפה שר שלו, שנאמר: ואשמיד פרוי ממעל' והפילו ממקומו ומסרו לישראל".  
2. דברים א, ד. 3. דברים ג, יט. 4. ספרי פסקה כו - "בעת ההיא לאמר, משל לבני מדינה שהיו מבקשים מלפני המלך שיעשה את מדינתם קלוניא. פעם אחת היו לו שני אויבים ונפלו לפניו, אמרו: הרי שעה שנבקש בה מלפני המלך שיעשה את מדינתנו קלוניא. כך משה היה מבקש מלפני הקדוש ברוך הוא שיכנס לארץ, כיון שראה שנפלו סיחון ועוג לפניו, אמר: הרי שעה שאבקש בה מלפני הקדוש ברוך הוא שאכנס לארץ לכן נאמר בעת ההיא". ולשון חז"ל שהעתיק ופירש רבנו היא לשון רש"י שם. 5. דברים ג, כג. 6. בספר 'פרשת דרכים'. 7. עיין עוד לקמן סימן תנו. **תכד** 1. בראשית כג, ט. 2. כלומר, שם הוי"ה במילוי ההי"ן באופן העולה ב"ן, והוא: יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה. 3. בראשית כג, יז. 4. ב"ב יז, א - "אברהם, דכתיב ביה: (בראשית כד, א) 'בכל; יצחק, דכתיב ביה: (בראשית כז, לג) 'מכל; יעקב, דכתיב ביה: (בראשית לג, יא) 'כל". 5. ב"ב טז, א. 6. באשית מד, א. 7. בראשית כג, כ - כד, א. 8. בראשית כג, ט. 9. איוב לא, א.

על מה נתקנה תפילת 'עלינו לשבח' ולמה אומרים אותה גם בחו"ל

## תכ"ה

א"י. אמר המחבר: אמרתי אל לבי להעתיק תורף תשובת רבינו האי גאון ז"ל בעניין 'עלינו לשבח', כי מתוכה יתבאר פרשת גדולת ומעלת ארץ הקודש, והיא ל"ו נדפסה בספר 'מאור ושמש' דף ח', וזה לשונו בקיצור:

אליכם יושבי איי ארנלק בסוף ים הודו ובסוף ים מערב, ובראשם החכמים וכו' הרב ר' נתן והרב ר' שאלתיאל והרב ר' קלונימוס וכו'. הגיע אלינו האגרת ששלחתם וכו'. ומה ששאלתם והודעתם בכתבכם כי יש בידכם אגרות מהרב ר' גרשום ז"ל ואגרת מהרב אלפסי ז"ל משאלותיכם ומעניין 'עלינו לשבח' ששאלתם, והודיע הרב אלפסי ז"ל כי עניין 'עלינו לשבח' תקנת גאונים היתה לומר אחר תפילה בכל יום מפני שהוא שבח גדול ומעלת יוצרנו ית"ש וכו', ויהושע בן נון נר ישראל אור הבהיר תיקנו בהכניסו את ישראל לארץ והגיעו אל המקום יתד התקועה המכוון כנגד כסא הכבוד למעלה. ואשר שאלתם מפני מה אומרים אותו בחו"ל, הואיל והגיעו ימים ללא אלקים אמת ולא כהן מורה - יהושע לא אמר זה, אלא שתיקן זה בארץ, אבל עבודה שהוא בדיבור ולא כמעשה יש לנו לומר, כגון במקדש שהיו אומרים בשעת הקרבן 'רצה' ו'אשי ישראל', וכבר ראינו שבטלה עבודה ואנחנו בחו"ל ובכל יום חובה עלינו לברך זה. וכן 'עלינו לשבח', תקנת הגאונים היתה לומר בכל יום אחר התפילה, אף על פי שאנו בחו"ל, שבח התלוי כפה הוא ועדות אמירה. ומה שהודעתם תשובת הרב ר' גרשום ז"ל, שאמר בעניין אחר, כי 'עלינו לשבח' יהושע בן נון אמרה לאחר שהנחיל לישראל, וכבר היה להם אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד, מה שלא היה להם קודם כן, אף על פי שאותם מעלות היו להם בימי משה רבינו ע"ה, לא נתקיים זה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אלא בארץ הקודש, ואז תיקנו 'עלינו לשבח'. ומפני מה אומרים אותו בחו"ל - להודיע כי התקנה הזו תיקן רבן יוחנן בן זכאי עם כל התקנות שהתקין, לומר אותו אחר עבודת התפילה לאחר שנחרב בית שני, מפני שבימינו נחרב והוא היה שם ויצא לפני אספיסיוס ברוב חכמה, והוא תיקן תקנות הרבה. ו'עלינו לשבח' לומר אותו בכל יום - מתקנותיו הוא.

וגרסינו בערכין: פוק ומני מגורי רבן יוחנן בן זכאי שבחא דהדורא דארעא לבתר צלותא. והטעם לומר בחו"ל הוא, מפני שכל ישראל צריכים תפילתם וכוונתם לצד הארץ, כמו שאמרו: "וכוין פתיקן ליה בעליתיה נגד ירושלם", ואלו נמצאים ככוונתם לצד המקדש, והואיל וכל התפילות עולות בכוונה למקדש, 'עלינו לשבח' בכוונת המקדש הוא, וכארץ הוא, ועולה על כל הכוונת שכבר נתקנו במקדש. על כן יש להשיבכם בזה וכו' למען לא תהיו נבוכים וכו'.

ובתחילה יש להשיב כי תשובת רבינו גרשום ז"ל מעולה מתשובת הרב אלפסי ז"ל, ובאמת כי יהושע בן נון תיקן אותו לאשר קדושת הארץ כדברי חכמינו ז"ל, ונתקיים מה שכתב הרב ז"ל 'בשמים ממעל ועל הארץ מתחת' שנמצא אלהותו, ועל כל פנים תקנת רבן יוחנן בן זכאי הוא מפני שחובה על האדם בכל יום לקיים קיום האמונה. ומאי דרש - 'וידעת היום והשבות אל לבבך'<sup>2</sup>, בחו"ל. אי הכי משה אמאי לא אמר בחו"ל - מפני דאין אדם יהיב שבחא על דלא מטא לידיה, ואנן אף על גב דהוינא בחו"ל כבר אתא לידן. ויש לומר בכוונה ובעמידה ובעטיפת הראש, מפני שאין שבח כמותו ליוצרנו ועולה על כל תושבחות שבעולם וכו', ועי"ש תשלום התשובה באורך וברוחב ורזא דרזין וסתרי חכמה על כל תיבה ותיבה, יעו"ש. וכמו כן להרב גאון עוזנו בספר 'מחזיק ברכה' סימן קל"ב, יעו"ש. וכמו כן להרב 'שלמי צבור' דף קנ"ז עמוד ב', וכמו כן להרב המגיה בשם הרב 'סדר היום' בשבחו ורמזיו.

וכמו כן להרב 'מנחת אהרן' כלל י"ז, דיש בשבח הזה נ"ד שמות, כ"ז מהם בראשי תיבות וכו"ז בסופי תיבות, אלא שהם להיפך מאותם של ראשי תיבות. ומזה הטעם דחה מה שכתב הרב 'מגן אברהם'<sup>3</sup> בשם התשב"ץ<sup>4</sup>, דיש לומר: 'הוא אלהינו אין עוד אחר' בלא וא"ו, שכן כתוב בפסוק<sup>5</sup>, דעל פי האמוראי אפשר להבליע וא"ו זו, שהרי על ידי זה מוחק שם אחד מראשי תיבות. ואין לנו לדקדק בזה בלשון הכתוב, דבמקום שאומרים 'ככתוב' - ממש כמו שהוא, אך במקומות אחרים אין משגיחין כל כך על לשון הכתוב, בפרט שאם אומר בלשון הכתוב מוחק שם אחד הראוי להיות בכאן, ע"כ.

ועל פי זה אמרתי שגם מה שכתב הרב 'אליה רבה'<sup>6</sup> בשם 'מטה משה'<sup>7</sup>, שאין עוד בלא וא"ו, וכן 'אפס' בלא וא"ו, דאילו היה אומר 'ואין' 'ואפס' הוי משמע כאילו עושה שתי רשויות, שהיה אחד שהיה שמו 'אין' או 'אפס', ע"כ - שעל פי האמוראי אין למחוק בעבור חששא זו. ומה גם שמצינו בסליחה של כיפור המתחלת: 'אדיר ונאור הדור בלבשו ואין זולתו', דשם אי אפשר למחוק, ודו"ק. ועיין עוד להרב 'שלמי צבור', וזה לשונו: ואני שמעתי שהם שני עדים לאדם, עלינו לשבח מתחיל בעי"ן ומסיים בדל"ת - 'מתחת אין עוד', וכן 'על כן נקוה' מתחיל בעי"ן ומסיים בדל"ת, הרי כאן ב' עדים הולכים לפניו להעיד על תפילתו. וכמו כן מה שכתב הרב השל"ה ע"ו, כי כל צבא השמים שומעים, והקב"ה וכל פמליא של מעלה עונים ואומרים: אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, ועיין עוד בספר 'קמת סולת' דף כ"ג.

[ועל פי זה אמרתי שגם מה שכתב 'אליה רבה' שאין עוד בלא וי"ו וכו', וכן הוא ב'ספר הכוונות' דף ע"ג עמוד ד', 'ואין עוד אחר ואפס זולתו'. והגם שיד הדוחה נטויה, הרואה יראה בסידור הרב החסיד שר שלום זיע"א שבפירושא איתמר, יעו"ש.

בירור נוסח עלינו לשבח

ואין עוד אחר - האם להשמיט את הו'





לשון ה'מטה משה' שם: עוד בתשב"ץ שיש לומר 'אין עוד', שכן בפסוק, וכן מצאתי שאמר מהר"ש שראה כתוב שאין לומר 'ואין עוד', אלא 'אין עוד' בלא וי"ו, וכן 'אפס זולתו' ולא 'ואפס זולתו', דאילו היה אומר 'ואין' 'ואפס' הוי משמע כאילו עושה ב' רשויות, שהיה אחר שהיה שמו 'אין' או 'אפס', וכן הוא ב'רוקח', יעו"ש. וראיתי להרב 'מאמר מרדכי' שם שכתב, וזה לשונו: כתבו האחרונים בשם התשב"ץ ז"ל, דאין לומר 'ואין עוד' אלא 'אין עוד', בלא וי"ו, וכן הוא לשון הפסוק. וכן אין לומר 'ואפס זולתו' אלא 'אפס זולתו', שלא יהא נראה כעושה ב' רשויות וכו', וכן נהגתי מנעורי על פיהם. אבל אני תמה, שכן הוא בכל הסידורים בוי"ו, וכך הוא שגור בפי הכל. גם מה שכתב דכן הוא לשון הפסוק קשיא לי, שהרי לא מצאתי לשון זה בפסוק, רק את זה מצאתי בישיעה סימן מ"ה פסוק ה': "אני ה' ואין עוד זולתי אין אלהים" וכו'. עוד שם בפסוק ו': "אני ה' ואין עוד", וכתוב עוד שם בפסוק י"ד: "ואין עוד אפס אלהים" וכו', ועוד הרבה. ובסימן מ"ו כתוב: "כי אנכי ה' ואין עוד אלהים ואפס כמוני", ע"כ.

גם שמעתי שהאר"י ז"ל מנה אותיות של 'עלינו לשבח' וכתוב שם בוי"ו, הלכך נראה דאין על המנהג כלום, והנח להם לישראל. וחברי החכם השלם מוה"ר משה דרוקא מרטינא ז"ל אמר, דשם מפני שמסיימים בסוף 'עלינו': 'ככתוב בתורה: וידעת היום וכו' מתחת אין עוד', ושם כתוב בלא וי"ו, יש לומר אותו בלא וי"ו. אבל יש לפקפק בזה, דהתינת בוי"ו ד'אין עוד', אבל ב'ואפס' מנא לך. ועוד דגם ב'אין עוד', מאחר שמצינו הרבה בוי"ו אין למחוק הגירסא. ועוד דהטעם שכתבו בזה כדי שלא יהא נראה כב' רשויות, נראה קצת רחוק, שהרי 'אין' ו'אפס' ליכא למטעי בהו, דתשובתם בצידם, והוי קול ושוברו<sup>8</sup>. ומכל מקום מי יבוא אחרי המלך התשב"ץ זלה"ה והאחרונים ז"ל שהביאו דבריו, יעו"ש.

הנה גם הוא ז"ל נמשך אחר העתקת הגאון 'עולת תמיד' שכתב הכל בשם הרשב"ץ, ומה שכתב: קשה לי, שהרי לא מצאתי לשון זה בפסוק וכו', באמת שקושייתו מרפסא איגרי, וגם הישוב אשר השיב הרב משה ז"ל נראה שהיא דוחק גדול, כאשר יראה המעיין. ולולי דמסתפינא מרבני אחרונים ז"ל שהבינו כן בדעת התשב"ץ, הוה אמינא שאין כוונת התשב"ץ על הוי"ו כלל, שזה לשונו: ואומר 'אין עוד' לפי שכן בפסוק, וכונתו שבא לשלול הגירסא 'הוא אלהינו ואין אחר', ולזה אמר שיאמר 'אין עוד', לפי שכן הוא בפסוק בתורה ובנביאים, והכי דייק לשון ה'מטה משה' שהעתקתי, שיש לומר 'אין עוד' שכן בפסוק. וכן מצאתי שאמר מהר"ש שראה כתוב שאין לומר 'ואין עוד', אלא 'אין עוד', בלא וי"ו, וכן 'אפס זולתו' וכו'. ואם איתא שכוונת התשב"ץ הוא על הוי"ו, מה זה שחזר וכתב: מצאתי שאמר מהר"ש שאין לומר 'ואין עוד' אלא 'אין עוד' בלא וי"ו, שזה כבר כתב בשם התשב"ץ. ואם הוא מטעם אחר, אחר בוי"ו ד'ואין' וכן 'אפס' וכו', אלא האמת יורה דרכו שכוונת התשב"ץ על תיבת 'עוד' בלבד. ואומר גם כן שמצא בשם מהר"ש

ותמצא עוד בשיר 'אדון עולם', שהוא מגאוני קמאי דקמאי, שכתב עליו הרב 'מטה משה' סימן ל"ח, וזה לשונו: כתב רבינו יהודה ורבינו האי גאון ורבינו שריא גאון זלה"ה, כל שמכוון בעת התחלת 'אדון עולם', שהוא שיר נאה ומשובח, ערב אני בדבר שתפילתו נשמעת, ואין שטן מקטרג על תפילתו, ואין שטן ופגע רע בראש השנה וביום כיפור בתפילתו, ואויביו נופלים תחתיו, ויש אומרים אף יצר הרע משלים אתו. ואפשר מזה הטעם נתפשט המנהג שאומרים אותו קודם ברכה ותהילה וגם לאחר התפילה, יעו"ש, ובספר 'קיצור של"ה' בכוננתו וסודותיו ורמזיו ורזי דרזין, יעו"ש.

ומצאנו שייסד בו: 'זהו אחד ואין שני', ושם גם כן אי אפשר להגיה, שהוא מיתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות כידוע, כי על כל אלה הנכון שלא לשבח הנוסחאות הישנות. וגם שלא נשבש בנוסח 'אמת ואמונה' ו'ביצור' של שבת. והגם שאפשר ליישב דרוקא ב'עלינו לשבח', שנתייחד לגרש הקליפות ולהכניעם כידוע, ובזה דוקא מצאה הקפידה מקום לנוח, מכל מקום תיסיגי לך יקר סהדותא מהני אשלי רברבי דקאמרן, ודו"ק היטב.

ודע שכתב הרב 'יד אהרן' בהגהת הטור סימן קל"ג, וזה לשונו: ואני ראיתי למורי הרב זלה"ה שהיה אומר 'ועל כן נקווה לך' בוי"ו, ואחר כך מצאתי ב'כנף נננים' למהר"א אזולאי זלה"ה שכתב כן, יעו"ש. והשיגו הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ברכי יוסף' סימן קל"ב, וזה לשונו: וספר זה הוא למורי זקני, וישנו בידי בכתבת יד הקדוש הרב מורי זקני ז"ל, ולא ראיתי זה שכתב בשמו לומר: 'ועל כן נקווה'. וכן השיגו הרב 'מנחת אהרן' דף ק"ג, וזה לשונו: וגם אני זכיתי לאור ספר הנזכר, והנה הוא תחת ידי, ואין שום רמז לו"ו זו, יעו"ש. ואני העבד זכיתי לספר הנזכר מהעתקת הרב החסיד ר' בנימין הלוי ז"ל משנת תס"ז לפ"ק, וכתוב בו בפירושא 'ועל כן נקוה'. ונראין הדברים שזהו שראתה עיני הרב 'יד אהרן' ז"ל.

**ודע** דמה שהעתיק הגאון 'מגן אברהם' בסימן קל"ב ס"ק א' בשם התשב"ץ, שיש לומר 'הוא אלהינו אין עוד' כי כן כתוב בפסוק, יעו"ש, הוא תשב"ץ לתלמיד מהר"ם, כאשר יראה הרואה בסימן נ"ג, לא התשב"ץ הידוע להרשב"ץ, כי חיפשתי חיפוש מחיפוש ולא נמצא שכתב כן, ודלא כהגאון 'עולת התמיד' שם ס"ק ד' שהעתיק בשם הרשב"ץ, דעין רואה דהלשון שהעתיק, כולו מראש ועד סוף, דהיינו 'כשמגיע למתפללים אל אל לא יושיע' מפסיק מעט, ואז אומרים 'ואנחנו כורעים ומשתחוים' וכו', הוא אות באות בתשב"ץ לתלמיד מהר"ם, והוא ז"ל ביען שהעתיק מהגאון 'מטה משה' סימן רי"ב, ושם כתוב תשב"ץ סתם, חשב שהוא הרשב"ץ ז"ל, ואחר המחילה רבתי, ליתא.

**עוד** כתב הגאון 'עולת תמיד' שם בשם הרשב"ץ, דאין לומר 'ואפס זולתו', אלא 'אפס זולתו', שלא יהא נראה כעושה שתי רשויות, יעו"ש. וגם זה אחר המחילה רבתי ליתא, שהתשב"ץ לא כתב רק על 'אין עוד' בלבד, ועל 'ואפס' הוא מהגאון מהר"ש, וזה

ואפס  
זולתו -  
האם  
להשמיט  
את הו



את המגדלים, את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה, חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלם נה שצנן אהל כל יצען כל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו כל ינתקו, ע"כ. ובהקדים עוד מאי דאמרינן בהגיגה<sup>8</sup>: "איה סופר" - שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, "איה שוקל" - שהיו שוקלים כל קלין והמורין שבתורה, "איה סופר את המגדלים" - שהיו שונים שלוש מאות הלכות במגדל הפורה באויר.

וזה אומר: "לבך יהגה אימה איה סופר איה שוקל" וגו', שהם תוארים לאנשים גדולים, כלומר, לא נמצא אחד מאלו, שאם היה נמצא פשיטא ד"את עם נועז", הדיינו עזי פנים כמו שכתב רד"ק, "לא תראה", הדיינו שלא היית משגיח ברשעים, וכן ב"עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה" - לא היית משגיח בהם אם היית מוצא צדיק אחד כהוגן. וכי תימא בעינין כדי כניסה - הא ליתא, משום דהייתי אומר: "חזה ציון קרית מועדנו", וברושלים שיש בה בית המקדש אפילו באחד סגי, וכדכתיב: "שוטטו בחוצות ירושלם", ע"כ דברי קודשו.

ועיין עוד להרב 'נשמת חיים' דף ע"ד, שהביא דברי הרב תנא הנזכרים, ופירש בזה כוונת הכתוב<sup>9</sup>: "סלה כל אבירי ה' בקרבי", דפירושו, "סלה כל אבירי" - הם הצדיקים, ולא נשאר בהם עד אחד. ושמא תאמר הלא אף אם היה נשאר בהם אחד עדיין לא היו ניצולים דבעינין כדי כניסה, הדיינו עשרה - לזה אמר דאין הדבר כן, משום ד"ה' בקרבי", וכיון ששכינה שרויה ממילא שהבית קיים ודי באחד, ע"כ.

וראיתי להרב מופת הדור והדרו בספר 'נפש חיים' מערכת הצ' אות ט"ז, שהביא ההקדמה הנזכרת בשם הרב 'נשמת חיים' הנזכר, וכתב בסוף דבריו: ומצאתי הדברים במקומם בבראשית רבה פרשה מ"ט, דמבואר שם דמהני חד להציל כשהוא יושב בירושלים, ובחול' צריך עשרה, ע"כ. ולא ידעתי מה מציאה היא זו, הלא הרב 'נשמת חיים' גופיה הביא ממדרש רבה הנזכר, ומהר"ש יפה טעמ"א טע"ם בעלמא כאשר יראה המעיין.

## תכ"ז

א"י. והרב 'נשמת חיים' שם פירש הכתובים הנזכרים<sup>1</sup>, במה שכתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה<sup>2</sup>: מקריבין קורבנות אף על פי שאין בית וכו'. ולמה אני אומר דמקדש וירושלים קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא קדשה לעתיד לבוא - לפי שקדושת המקדש וקדושת ירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, וכן הוא אומר<sup>3</sup>: "והשימותי את מקדשיכם", ואמרו חז"ל<sup>4</sup>: אף על פי ששוממים בקדושתן הם עומדים, ע"כ [לשון הרמב"ם].

הגהה אחרת גם כן שאין לומר 'ואין עוד' בוי"ו, 'ואפס' בוי"ו וכו'. ולפי דעתי דעת הדיוט הוא דבר ברור בכוונת התשב"ץ. גם מה שהקשה על תירוץ הרב משה ז"ל דהתינה בוי"ו ד'אין עוד' אבל 'ואפס' מנא ליה. אחר המחילה רבה לא קשיא, דהוא תירץ על הוי"ו של 'ואין עוד', שהוא מטעם לשון הפסוק, אבל בוי"ו ד'ואפס' הוא מטעמא אחרנא כאשר יראה המעיין, ודו"ק.

**היוצא** מן המחובר, שהגאון מהר"ש ז"ל לחודיה בהך הגהה, והקבלה תכריע. ומה שכתב הגאון 'מטה משה' שכן הוא ב'רוקח', חפשתי חפוש מחיפוש ולא מצאתי ברוקח. וזה לשונו שם בהלכות תפילה סימן שכ"ד: וקורין 'עלינו לשבח' עד 'תמלוך בכבוד' כל יחיד ויחיד, יעו"ש. וכן מצאתי באותה תשובה של רבינו האי גאון ז"ל שהעתיקתי לעיל בפירושא אתמר: 'הוא אלהינו ואין עוד אחר', 'אמת מלכנו ואפס זולתו', יעו"ש. ועיין עוד שם שכתב תוך התשובה, וזה לשונו: 'שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים אל אל לא יושיע', ככה קיבלנו קבלה אמיתית מרבינו יאשיה הפרוש ז"ל, ואין ראוי לכתוב בכתובה, כי הנסתרות לה' אלהינו. ולעניות דעתי שאפשר שכיון לגימטריא שהביא ה'כלבו' דף קל"ז עמוד ד', וזה לשונו: 'וריק' בגימטריא, 'אל אל לא' בגימטריא, יעו"ש, ונשמט הגימטריא לסיבה הידועה<sup>9</sup>, ואפשר שלזה כיוון הגאון, ודו"ק.]

**ומכאן** תוכחת מגולה לאשר עשתה המספחת, שאומרים עלינו לשבח במרוצה ובנחיצה כחותה על הגחלים, תיבה אחת בבית הכנסת ותיבה אחת בחוץ, כדי לילך לדרכם במהרה, וכמה תיבות נבלעין במקומן כבל"ע את הקודש, ואין איש שם על לב שבח האמור בו. ועינא דשפיר חזי עין בעין יראה כי כל זה עצת היצר סמוך, וזה דרכו, ליתן עיניו במנה יפה ובחלק הטוב, בידעו ומכירו כי השבח קודש קודשים ועולה על כל השבחים, שם תקע אהלו להסית לבן אנוש בהיסת כפול, לאומרו בבלי דעת ובמרוצה וכמשא כבד, עד שיברך על המוגמר. כי על כן הכי אחי אתה שמע עצה וקבל מוסר, לומר לאט לאט כמנה מרגליות כדבר האמור מפום רבנן קדישי, והשתונן והכונן והתבונן בכל תיבה, אשר אפילו לפי פשטן של דברים הוא שבח גדול ונורא מבהיל הרעיונות והעשתונות, ומכניס כוסף וחשק והשתוקקות נמרץ בלב הנלבב, וה' הטוב יזכנו לעשות רצונו כרצונו ולעובדו בלבב שלם, כן יהי רצון אמן.

## תכ"ו

א"י. איתא בבראשית רבה פרשה מ"ט<sup>1</sup>, וזה לשונו: 'ויאמר אל נא יחר לה' אולי ימצאון שם עשרה'<sup>2</sup> - רבי יהודה בר סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן: כאן עשרה וברושלים אפילו אחד, הדא הוא דכתיב<sup>3</sup>: "שוטטו בחוצות ירושלם", וכאן הוא אומר<sup>4</sup>: "אחת לאחת למצוא חשבון", ע"כ. ועיין שם למהר"ש יפה<sup>5</sup>, הטעם בירושלים משום בית המקדש. ובוזה פירש הרב תנא<sup>6</sup>, בדרכו דרך הקודש דף נ"ה, כוונת הכתוב<sup>7</sup>: "לבך יהגה אימה איה סופר איה שוקל איה סופר

תוכחה לאומרים תפילת עלינו במרוצה

בירושלים די בצדיק אחד להציל את העיר, ובחול' - עשרה

המקדש וירושלים אף שחרבו עומדים בקדושתם



9. 'וריק' בגימטריא יש"ו. **תכו** 1. אות יג. 2. בראשית יח, לב. 3. ירמיה ה, א. 4. קהלת ז, כז. 5. בספר 'יפה תואר'. 6. בספר 'פרשת דרכים'. 7. ישעיה לג, יח-כ. 8. טו, ב. 9. איכה א, טו. **תכז** 1. ישעיה לג, יח-כ הנזכרים בסימן הקודם. 2. פרק ו הלכה טו-טז. 3. ויקרא כו, לא. 4. מגילה כח, א.

עיון  
בדרשת  
חז"ל על  
הפסוק  
"והשימותי  
את  
מקדשיכם"

והרב הגאון מהרימ"ט ז"ל בדרשותיו<sup>5</sup> פרשת וישב ובכמה תשובות, הקשה בזה מאותה דהשולח דף מ"ב<sup>6</sup> עלה דמתנתין דפאה, דתנן<sup>7</sup>: הנותב נכסיו לעבדו - יצא בן חורין, שייר רקקע כל שהוא - לא יצא בן חורין, ר"ש אומר: לעולם הוא בן חורין עד שיאמר כל נכסיו לפלוני עבדי חוץ מאחד מריבוא שבהם. והקשו: טעמא דאמר חוץ מאחד מריבוא שבהם, הא לא אמר הכי - קני, אמאי, והא עבד קא קרי ליה, אלא מאי עבדי - שהיה כבר. אם כן הכי נמי נימא: מקדש שהיה כבר. והוא מפרק לה, דשאני הכא, דעד עכשיו עבדו הוא אלא שעל ידי מתנה זו יוצא לחירות ומשום הכי קארי ליה עבד, כלומר עד עכשיו, אבל הכא "והשימותי" כתיב, דמשמע ששום שנים רבות, כענין שנאמר<sup>8</sup>: "שממה מבלי עובר" - וקרי ליה מקדש. ואי הוה כתיב 'והחרבתי את מקדשיכם' הייתי אומר מקדש בשעת חורבן קאמר, שהיה אז מקדש, אבל בשעת שממה לא היה מקדש, [ע"כ הגאון מהרימ"ט ז"ל]. ומגדולי אחרונים המה ראו כן תמהו, ממה שאמרו בפרק מצות חליצה<sup>9</sup> דף ק"ג עמוד ב': אמר רב פפא משמיה דרבא: סנדל המוסגר לא תחלוץ, ואם חלצה - חליצתה כשרה, סנדל המוחלט לא תחלוץ, ואם חלצה - חליצתה פסולה<sup>10</sup>. ורב פפא משמיה דרבא אמר: אחד זה ואחד זה אם חלצה - חליצתה כשרה. ומותבינן מדתנן: בית המוסגר מטמא מתוכו, והמוחלט מתוכו ומאחוריו, וזה מוטמאין בביאה<sup>11</sup>. ואי סלקא דעתך כדמכתת דמי, הא בעינן "והבא אל הבית"<sup>12</sup> וליכא - שאני התם דאמר קרא<sup>13</sup>: "ונתן את הבית" - אפילו לאחר נתיצה קרוי בית. ודומה לזה אמרו התם גבי נגעי בגדים, מדכתיב<sup>14</sup>: "ושרף את הבגד", דאפילו אחר שריפה קרוי בגד - ואימא הבית שהיה כבר והבגד שהיה כבר. והכא לא שייר תירוצין מוהרימ"ט ז"ל, דהכא נמי דעד עכשיו בגד היה ובית היה, ועל ידי נתיצה ושריפה יצא מתורת בית ובגד. ונראה דאין נסתר מכל הני דוכתי דמייתו ז"ל לאותה דעבד. אותה דמוהרימ"ט ז"ל מ"והשימותי את מקדשיכם", יש לנו לומר דהכי פירושו, שהרי כתיב<sup>15</sup>: "ונתתי את עריכם חרבה", והכי נמי הוה ליה למימר: ואת מקדשיכם<sup>16</sup> שממה, מדשינה מערים למקדש על כורחך בא ללמוד שקדושתם אף על פי שהם שוממיין. ואותה דבגד ובית נמי אפשר לומר, מדהוה ליה למימר: ונתן אותו ושרף אותו, דבבגד ובית משתעי קרא, ושמעינן שפיר דאפילו הכי לאחר נתיצה ושריפה קרוי

בית ובגד.

פש גבן מאי דגרסינן בירושלמי<sup>17</sup>, והביאו הרב תנא בספר 'משנה למלך' פרק א' מהלכות קורבן פסח דין ה', דתני חזקיה: "לא תשחט על חמין דם זבחי"<sup>18</sup> - התורה קראת אותו זבחי, ולא אמרינן זבחי שהיה כבר. וכבר נרגש הרב ז"ל וניחא ליה, דהכתוב מסורס, דהוה ליה למימר: 'לא תשחט דם זבחי על חמין', ומשום הכי הוכיחו דלהכי כתביה רחמנא "זבחי" לבסוף, לומר דאפילו שחט על חמין שם זבח עליו [ע"כ ה'משנה למלך'].

ולא ידענא מאי קאמר, דהתם אי אמרינן דאם שחט על חמין נפסל הזבח, תו לא משכחת לה שעת הכושר דבשם יקרא לה 'דם זבחי', דמיד שהוא שוחט על חמין תקף נפסל ומעולם לא חל עליו שם 'דם זבחי' כדי שנאמר זבחי שהיה כבר, ועל כורחך בא לומר דלאחר ששחט על חמין קרוי 'דם זבחי'. ואיך שיהיה, דמשום קדושתן אף על פי שהם שוממיים הותר להקריב אף על פי שאין בית.

וכבר ידוע מאמר חז"ל<sup>19</sup>, דתלמיד חכם שמת אין לנו תמורתו<sup>20</sup>. ולזה היה מתאונן הנביא: "איה סופר" וכו', דחסרא לה ארעא חסרון לא יוכל להמנות, ו"את עם נעוץ לא תראה" - קרי על חכמים מלאים התורה והמצווה, כמו שאמרו<sup>21</sup>: מפני מה ניתנה תורה לישראל - מפני שהם עוים. כל אלו בל יראה ובל ימצא, והיה הנשאר עין רואה "עם עמקי שפה" וכו', ואין לנו כיוצא בהם. ועל זה מתמיה: "דעיניך תראינה ירושלם נְיָה שְׂאֵן", ומה קול החרדה הזאת בסילוקן של צדיקים, דיו שיעמוד באבלו בכיה לדורות על שממות היכלנו נוה שאנן. לזה אמר דאין הדבר כן, דאין לנו להשתומם זולתי בסילוקן של חכמים בדרכה מניה, ונתן טעם, דאף על פי שהוא חרב "אהל פל יִצְעֵן" וגו', משום ששם אדיר ה' לנו, ששכינה לא זזה משם, ומקריבין אף על פי שאין בית, מה שאין כן בתלמידי חכמים שאין לנו תמורתן, ע"כ דברי קודש.

**אמר המחבר:** הנה הרב רמז לדברי הרב 'מוצל מאש' סימן מ"ג, ולא תירץ על מה שהקשה שם מהא דאמרינן בסנהדרין דף מ"ד<sup>22</sup>: "חטא ישראל"<sup>23</sup> - אף על פי שחטא ישראל הוא, דאמאי לא אמרינן ישראל שהיה כבר, יעו"ש. ובאמת לא ידענא מאי קושיא, דהא פירש רש"י שם: מדלא אמר 'חטא העם' עדיין שם קדושתם עליהם, יעו"ש.

האבל על  
חורבן  
המקדש  
לעומת  
האבל על  
מות  
תלמידי  
חכמים

ישראל אף  
על פי  
שחטא  
ישראל הוא



5. ספר 'צפנת פענח'. 6. עמוד א. 7. פאה פ"ג מ"ח. 8. יחזקאל יד, טו. 9. במסכת יבמות. 10. רש"י: "סנדל המוסגר - שפרחה בו הצרעת לא תחלוץ בו בימי הסגרו דלא ליתי למיעבד במוחלט; ואם חלצה חליצתה כשרה - דלאו בר שריפה הוא ושיעוריה קאי; מוחלט חליצתה פסולה - דלשריפה קאי ואנן שיעורא בעינן חופה את רוב רגלו והאי כתותי מיכתת שיעוריה". 11. רש"י: "מטמא מתוכו" - במגע, ואף על גב דלא נכנס גופו לתוכו דלהוי טמא משום בא אל הבית אם נגע בכותל מטמא. 'והמוחלט' - מטמא אף מאחוריו. 'מטמאין בביאה' - אם נכנס דרך ביאה כיון שנכנס רובו לתוכו טמא משום 'והבא אל הבית', ומקראי נפקא לן בתורת כהנים דמוסגר מטמא מתוכו ולא מן אחוריו ובמוחלט כתיב 'טמא הוא' הוסיף לו טמאה אחרת לומר לך שטמא"י. 12. ויקרא יד. מו - 'וְהָבֵא אֶל הַבַּיִת קֶלֶב הַבַּיִת קֶלֶב יְמֵי הַקִּיָּר אֹתוֹ יִטְמָא עַד הָעֶרֶב". 13. שם פס' מה. 14. ויקרא יג, נב. 15. ויקרא כו, לא - 'וְנִתְּתִי אֶת עֵרְכֶיךָ חֲרָבָה וְהַשְּׂמוּתִי אֶת מִקְדְּשֵׁיכֶם". 16. אולי צריך לומר: עריכם. 17. פסחים פ"ה ה"ד. 18. שמות לד, כה. 19. ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח. 20. עיין עוד לקמן סימן תע. 21. ביצה כה, ב. 22. עמוד א. 23. יהושע ז, יא.

פסח  
הנשחט  
ויש עמו  
האם  
נפסל

מהני, לזה סיימו בתוספתא דמכילתין תני בהדיא הפסח כשר, ומוכרח לומר דטעם התוספתא מקרא דמייתי בירושלמי, וכיון דגילה קרא לית לן למימר לא מהני. ומה שהביאו מהתוספתא ולא הביאו מהירושלמי, משום דכיון דהיא היא, ניחא להו להביא מהתוספתא כדי לאשוויי התוספתא עם הירושלמי שהוא מפורש בהדיא. ואם הכתוב שנה עליו לעכב הוה דחקינן על כרחי לומר דקרא ד"זבחי", זבחי שהיה כבר והפסח פסול כיון דהכתוב שנה עליו לעכב, מה שאין כן השתא דלא שנה עליו הכתוב, ומההיא דאמרינן כל מילתא דאמר רחמנא וכו' לא מהני, לא פסלינן לפסח, כיון דאיכא קרא להכשיר, ולא דחקינן לההוא קרא לומר זבחי שהיה כבר. [ועיין בתוספות דבתרא דף קמ"ט, ב' ד"ה 'שייר' ועיין עוד במרן החבי"ב בספרו 'דינא דחיי' ח"א דף פ"ד ג' מה שכתב בדעת הרי"ף, ודו"ק.]

**וראייתיה** להרה"ג 'חסדי דוד' בפירוש על התוספתא, שכתב דטעמא דהתוספתא דפסח כשר כמו שמפורש בהירושלמי, ואפילו למאן דסבירא ליה כל מילתא וכו' - אי עביד לא מהני, שאני הכא, דהדר קרייה רחמנא "זבחי", ואתי שפיר נמי אף על גב דשנה הכתוב עליו לעכב וכו'. והוקשה לו על דברי התוספות שכתבו, דהא לא שנה עליו לעכב, דזיל קרי בי רב, דתרי קראי כתיבי. ותירץ דהנך תרי קראי חד בפסח בי"ד וחד לשאר זבחים במועד. ושוב הקשה, דזה אינו אלא לר' שמעון וכו', אבל לרבנן לא מחייב אלא בפסח, ואם כן הוי ליה שנה הכתוב בפסח, ואי לאו דכתיב "זבחי" הוה אמנא לעיכובא, ודרשה דירושלמי אתיא אליבא דרבנן, יעו"ש, ע"כ תורף דברי קודשו.

**ולעניות דעתי** נראה כמו שכתבתי, דאם הכתוב שנה עליו לעכב, הוה מוקמינן ודחקינן ההוא קרא ד"זבחי" כמו שנתבאר, לזבחי שהיה כבר, מה שאין כן השתא דלא שנה עליו לעכב, אמרינן דזבחי להכשירא קא אתי, דהכתוב מסורס, וכמ"ש. ומה שהקשה 'זיל קרי בי רב הוא' וכו', לא זכר ש"ר שכבר קדמו מוהרש"א בשמעתין שהקשה כן, ותירץ דבכהאי גוונא לא אמרינן דשנה הכתוב עליו לעכב, אלא דשנה עליו לעבור עליו בשני לאוין, יעו"ש ותו לא מידי, וק"ל.

ובהבנת הכתובים הנזכרים<sup>31</sup>, עיין מה שכתבתי לעיל סימן ס"ט משם הרב מהר"ם אבן צור זלה"ה, ועל פי טעם השני בפירוש הקרא ד"אתה ה' לעולם תשב", יעו"ש, יבואו הכתובים הנזכרים על נכון קרוב לדרך הרב, ודו"ק כי קיצרתי.

## תכ"ח

א"י. הנה טבע האכילה - שהמוזון נתהפך לניזון, כגון כשהחי אוכל הצומח, כמו עשבים, מתהפכים העשבים לחי כשנכנסים בתוך מעיו. וכן מחי למדבר, כשהמדבר אוכל החי, נתהפך החי למדבר. ובכל מקום שנכנס לשם המזון שנתחלק לאיברים, נתהפך למהות

**ומה שכתב** על דברי הרב תנא ד'לא ידענא מאי קאמר, דתו דלא משכחת לה שעת הכושר' וכו', לעניות דעתי אפשר לומר דבחיים חייטו נקרא 'זבחי' על שם סופו. ואם כן קרא ד'לא תשחט על חמץ דם זבחי' - שהיה ראוי להיות זבחי קאמר, ולעולם דהקרבן פסול, ולזה הוכרח הרב לתרץ דהכתוב מסורס, וק"ל.

**ודע** שכתבו התוספות דף ס"ג<sup>24</sup> ד"ה 'השוחט', וזה לשונו: אומר ריב"א דהפסח כשר, דהא לא שנה עליו הכתוב לעכב, ובתוספתא דמכילתין<sup>25</sup> תניא בהדיא: השוחט את הפסח על החמץ בי"ד עובר בלא תעשה, והפסח עצמו כשר ויוצא בו ידי חובתו בפסח, ע"כ. והרב 'שיירי קרבן' בפירוש לירושלמי פרק תמיד נשחט<sup>26</sup> הלכה ד' תמה על דבריהם, דהא קיימא לן כרבא, כל היכא דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא מהני<sup>27</sup>, ובלי ספק דתקפה עליו משנתו ולא זכר דברי הירושלמי דמקרא יליף דכשר, רצונו לומר, מהא דתני חזקיה שם: "לא תשחט על חמץ דם זבחי", התורה קראה אותו 'זבחי', יעו"ש.

**ולעניות דעתי** נראה אחר המחילה רבתי בחינם השיגו, וקושייתו זאת נראה שהרגיש בה ריב"א בעצמו, ולזה מביא התוספתא, ודבריהם מבוארים בתמורה דף ד'<sup>28</sup> ד"ה 'רבא אמר לא מהני מידי' וכו', וזה לשונו: קשה, אם כן שוחט פסח על החמץ לפסול, ויש לומר דבירושלמי יש קרא להכשיר, ע"כ. ויש לדקדק בקושייתם, דהיכן אמרנו דהשוחט פסח על החמץ כשר, שהקשו אם כן לפסול, ומוכרח לומר דקושיית התוספות היא על התוספתא הנזכרת, דתני בהדיא פסח עצמו כשר, ולזה הקשו לדברי רבא דכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא מהני, אם כן שוחט פסח על החמץ לפסול, ולזה תירצו דבירושלמי יש קרא להכשיר, וכיון דגלי קרא דכשר לא אמרינן לא מהני ופסח כשר.

[שוב ראיתי להגאון 'פרי חדש' בליקוטיו בספר 'מים חיים' שהקשה כן<sup>29</sup>, יעו"ש. ולעניות דעתי מה שכתבתי הוא דבר ברור בכוננת התוספות, דכיוונו בדבריהם במה שהביאו התוספתא לטעמא דירושלמי, דאם לא כן הוה ליה לריב"א להביא התוספתא תחילה ולפרש טעמא דמשום דלא שנה עליו לעכב, ומוכרח לומר דמה שהביאו התוספתא הוא משום דקשייא להו מהך דתמורה, דכל היכא דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא מהני. ושוב אחר זמן רב ראיתי להרב 'משמרות כהונה' בשיטתו<sup>30</sup>, שפירש כן, וזה לשונו: בתוספות בפרק קמא דתמורה דף ד' כתבו דיש בירושלמי דרשא דהפסח עצמו כשר, ויש לכיון גם מה שאמרו כאן לזה דאי שנה עליו הכתוב לעכב, ע"כ ההוא קרא דירושלמי דרשינן ליה לדרשא אחרינא, אמנם כיון דלא שנה עליו הכתוב שפיר דרשי לההיא דרשא, ובזה לא קשה מה שהקשה ה'פרי חדש' בליקוטיו, ע"ש.]

**ומעתה** דבריהם דפסחים מבוארים בטוב טעם ודעת. ותחילה כתבו דפסח כשר, דהא לא שנה עליו הכתוב לעכב. ואם תאמר, הא אמרינן כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד - אי עביד לא

טבע  
האכילה -  
שהמוזון  
נתהפך  
לניזון



24. פסחים סג, א. 25. פרק ד. 26. ירושלמי פסחים פרק ה. 27. תמורה ד, ב. 28. עמוד ב בתוספות. 29. כקושיית השיירי קרבן הנ"ל על התוספות. 30. חלק א. 31. ישעיה לג, יח-כ הנזכרים בסימן הקודם.

היושב בא"י נתהפך למהותה הקדוש

האיבר ממש שנכנס לשם, כגון החלק מהמוזון הנכנס למוח - נתהפך למוח, והנכנס ללב - נתהפך ללב, וכן לשאר האיברים.

וכן א"י בעצמה יש לה גם כן הכח הזה. ועל כן אמרו רז"ל: כל היושב בא"י שרוי בלא עוון, שנאמר: "העם היושב בה נשוא עון", כי היא ארץ אוכלת וישיבה<sup>3</sup>, שהיושב שם נאכל אצלה ונתהפך למהותה הקדוש. ועל כן אפילו המהלך בא"י ד' אמות, מובטח לו שהוא בן העולם הבא<sup>4</sup>.

וההיפך הוא בחינת מוזון שאינו מתהפך לניזון, כגון אם אוכל אכילה שאין הטבע סובל אותו, אזי אינו מתעכל ואינו מתהפך לניזון, רק הגוף מקיאה אותו. וזה אומרו: "כאשר קאה את הגוף", והיינו שאינה יכולה לסובלו להיות נאכל אצלה שיתהפך למהותה, רק היא מקיאה אותו, ע"כ ליקוטי מוהר"ן ז"ל סימן קכ"ט. ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ל"ב וכמו כן בסימן קע"ו.

**תכ"ט**

א"י. איתא במסורה: "ארץ" י"ג ראשי פסוקים בקריאה, סימנך "ארץ מצרים לפניך היא"<sup>1</sup>; "ארץ רפאים תחשב"<sup>2</sup>; "ארץ רעשה אף שמים"<sup>3</sup>; "ארץ חטה ושעורה"<sup>4</sup>; "ארץ אשר לא במסכנות"<sup>5</sup>; "ארץ אשר ה' אלהיך דורש"<sup>6</sup>; "ארץ נתנה יכולה"<sup>7</sup>; "ארץ פרי למליחה"<sup>8</sup>; "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'<sup>9</sup>"; "ארץ נתנה ביד רשע"<sup>10</sup>; "ארץ עיפתה כמו אופל"<sup>11</sup>; "ארץ אל תכסי דמי"<sup>12</sup>; "ארץ ממנה יצא לחם"<sup>13</sup>, ע"כ.

י"ג "ארץ" בראש פסוק

**פירוש הרב מסורת הברית** ז"ל הכוונה, דמסורה זו רומזת ומכרזת ואומרת להוכיח את ישראל שהיו כפויי טובה להקב"ה, ועל כל הטובות אשר גמלם ברוב רחמיו רעה גמלוהו. ראשונה, הוציאם ממצרים שהיתה ארץ רפאים, שהיו הורגים ילדיהם וממוררים את חייהם, ולא זו מחבבם עד שנתן להם תורתו תורת אמת. וכשידד ה' ליתן תורה בסני, "ארץ רעשה אף שמים נטפו", ולא זו מחבבם עד שנתן להם ארץ חמדה שהיא "ארץ חטה ושעורה", "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם", "ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד", "ארץ נתנה יכולה" מאליה בלי חרישה ובלי זריעה, כמו שנאמר בפסוק: "ונתנה הארץ יכולה", דאף במקום שאין חורשין וזורעין תתן הארץ יכולה כאילו היית מוביל לה זרע רב. וכפרו בטובתו ויתברך עד שנהפך "ארץ פרי למליחה מרעת יושבי בה".

רמז במסורה לתוכחה על כפויי טובה של ישראל להקב"ה

והקב"ה מתוך חיבתם שלח להם ג' נביאים להחזירם למוטב, ויגל אונם למוסר על ידם, הלא המה ירמיה, צפניה, חולדה. ירמיה היה מתנבא בשווקים וברחובות דבר ה' אשר היה לו, וצפניה היה מתנבא בתוך כנסיות, וחולדה אצל הנשים. וכנגד

שלושתן אמר הכתוב זה שלוש גללים: "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'", שכל אחד מהנביאים היה זרין להכריז ואומר: "ארץ שמעי דבר ה'". ולא שמעו ולא הטו אונם עד שבא נבוכדנצר הרשע ויתן ה' בידו הארץ וכל אשר עליה, זהו "ארץ נתנה ביד רשע". ואז הארץ לכשה קדרות ושחרות, דכמו שהארץ כשתפול גורלה ביד צדיק צהלה ושמחה, כמו שאמרו רז"ל<sup>14</sup> בפסוק<sup>15</sup>: "ויקם שדה עפרן" - תקומה היתה לו, שיצא מיד הדיוט ליד מלך, כך כשהארץ הקדושה נופלת ביד רשע לובשת שחורים, וזהו "ארץ עיפתה כמו אופל".

וסוף שישראל יחזרו בתשובה לפניו ית' ויאמרו כולם כאחד: "ארץ אל תכסי דמי" ששפך נבוכדנצר הרשע, "ואל יהי מקום לזעקתי" בחורבן בית שני, כמו שפירש רש"י. ואל יהי מקום בארץ להבליע בו זעקתי, כי לשמים תעלה. ואז הקב"ה יחזיר עטרה ליושנה ויבנה בית קודשנו ותפארתנו בניין עדי עד, וא"י עתידה להוציא כלי מילת וגלוסקאות<sup>16</sup>, זהו "ארץ ממנה יצא לחם", עכ"ל.

**ולעניות דעתי** נראה פירוש המסורה הנזכרת ויהיה בסדר זה: "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'"; "ארץ ממנה יצא לחם"; "ארץ רעשה אף שמים נטפו"; "ארץ חטה ושעורה"; "ארץ אשר לא במסכנות"; "ארץ אשר ה' אלהיך דורש"; "ארץ נתנה יכולה"; "ארץ פרי למליחה"; "ארץ מצרים לפניך היא"; "ארץ נתנה ביד רשע"; "ארץ רפאים תחשב אף היא"; "ארץ אל תכסי דמי"; "ארץ עיפתה כמו אופל".

**ומקודם** אקדים מה שכתבתי בסימן ר"ה, שא"י היא בחינת קדושה ואינו יכול לבוא רק על ידי בחינת הענווה, יעו"ש. ועוד נקדים מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר ילב דוד' דף נ' ברמז הכתוב: "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'" הנזכר, דרמזו דישימו על לב כי האדם הייטו מעפר, ובחיו עפר, והולך אל העפר. וזה רמז ג' "ארץ", יעו"ש.

זה אומרו: "ארץ ארץ שמעי דבר ה'", ועל ידי זה אתה זוכה לקנות מידת הענווה. וממילא רווחא שתזכה לשכון כבוד בארץ הקדושה שניתנה בעבור לקיים שם התורה והמצווה, כי המקום ההוא מוכן לעבודת ה' וליראתו, ו"ממנה יצא לחם", לחמה של תורה, אשר ארץ רעשה עליה וגם שמים נטפו. ולזה נשתבחה בעשרה דברים: "חטה ושעורה" שהם כנגד התורה, כמו שכתבתי לעיל בסימן ס"ו.

**אמנם** צריך הדר שם שלא ילך אחר המותרות והתענוגים, כי אם "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם", כמו שכתבתי לעיל בסימן ל"ו, יעו"ש, ובסימן מ"ט ובסימן רפ"ה קחנו משם.

רמז במסורה כיצד היא הדרך ליכות בארץ ישראל

רק ע"י הענווה יכול לבוא לארץ הקדושה

זהירות יתרה מתענוגות וחטאים בא"י



**תכח** | 1. כתובות קיא, א. 2. ישעיה לג, כד. 3. ע"פ במדבר יג, לב. 4. כתובות קיא, א. 5. ויקרא יח, כח. **תכט** | 1. בראשית מז, ו. 2. דברים ב, כ. 3. תהלים סח, ט. 4. דברים ח, ת. 5. שם פס' ט. 6. דברים יא, יב. 7. תהלים סז, ז. 8. שם קז, לד. 9. ירמיה כב, כט. 10. איוב ט, כד. 11. שם י, כב. 12. שם טז, יח. 13. שם כח, ה. 14. בראשית רבה פרשה נח, ח. 15. בראשית כג, יז עיין רש"י שם. 16. שבת ל, ב; כתובות קיא, ב.

חסר אם היה אומר 'אל תוסף דבר אלי' - אבל המונה, שאמר לו: אם תרצה אתה שיהיה הגדולה שלך, דהיינו שתעבור את הירדן, אזי "אל תוסף דבר אלי עוד", רוצה לומר, שלא תבקש ממני עוד שאלה אחרת, שהיא דבוקה בדבר הזה ואחת תלויה בחברתה, דהיינו שישראל יאבדו. נמצא הוכחה לומר מילת "עוד" להודיע שיש כאן ב' שבועות, חדא ועוד קאמר, אבל צריך ליתן טעם איך תלה חדא בחברתה, כשיעבור משה את הירדן שישראל יאבדו.

הנה על דרך דרש יש לומר כדאיתא במדרש על פסוק:<sup>5</sup> "ויתא ראשי עם" - משל לשפחה שהלכה למים ונפל מידה כד של חרס, התחילה לבכות, ואחר כך באה בת של מלך והפילה כד של זהב באותו מים, התחילה לשחוק כי מי שיוציא כד של זהב יוציא כד של חרס. כן גבי משה, אילו לא היה קבור משה במדבר היו דור המדבר נאבדים שם, אבל עתה זכות משה יכניסם לארץ - מי שמכניס משה לא"י היא יכניסם. ועל זה אמר:<sup>6</sup> "לא תעבור", משום שלא יהיו ישראל נאבדים. והוה כוונת הפסוק:<sup>7</sup> "שם חלקת מחוקק ספון", שנקבר משה במדבר בשביל "ויתא ראשי עם", שיהיה הוא המנהיג לעתיד לבוא כמו שהיה מתחילה. על זה אמר: "צדקת ה' עשה" מתחילה בזה העולם, לכן "משפטיו" היה שיהיה קבור "עם ישראל". מזה הטעם אמר: "רב לך" - צריך אתה להקבר בעבר הירדן כדי שתהיה רב על ישראל לעולם הבא ומנהיגם כמו שהיית בתחילה, לכן "אל תוסף דבר אלי עוד", ע"כ הגאון 'מגלה עמוקות' אופן י"ט.

**אמר המחבר:** עיין בילקוט תהלים סימן תתנ"ט בפסוק:<sup>8</sup> "יודיע דרכיו למשה", וזה לשונו: הקב"ה בלבד היה יודע קץ של גלות מצרים, שנאמר: "וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים", ולמי הודיע - למשה, שנאמר: "יודיע דרכיו למשה", ואומר:<sup>9</sup> "ומשה היה רועה", ע"כ.

ועיין עוד מה שכתבתי בסימן ת"ג בשם הרב 'צפנת פענח', דמכח שיצאו ישראל ממצרים קודם הזמן משם חפר אוכל<sup>10</sup> משה רבינו ע"ה שלא יכנס לארץ, יעו"ש מילתא בטעמא. ועל פי זה יש לכוין פירוש הגאון 'מגלה עמוקות' הנזכר - "יודיע דרכיו למשה", שהודיעו הקב"ה שימות, עם מדרש ילקוט הנזכר - "יודע דרכיו", שהודיעו קץ גלות מצרים, ודר"ק היטב.

**תל"א** א"י. ועוד טעם שני למה הוצרך משה להיות קבור בעבר הירדן, על דרך הגמרא (במסכת סוטה דף ט, א) - דרש רבא: מאי דכתיב: "לישרים נאווה תחלה" - אל תיקרי "נאווה" אלא "נוה", אלו משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם.<sup>2</sup> ונמצא, אילו היה נכנס

וצריך גם כן ליזהר ביתר שאת מלחטוא שם כי היא פלטינ של מלך, ו"ארץ אשר ה' אלהיך דורש" כמו שכתבתי בסימן ל"ב. ועוד, גם כן צריך הדר שם ליזהר ולהזדרז לקיים מצוות התלוים בארץ, על דרך מה שכתבתי לעיל בסימן ק"ל בכוונת הכתוב: "גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יכולה", שהכוונה על מצוות ומעשים טובים, יעו"ש, זהו "ארץ נתנה יכולה".

ואם יאמר האומר: מה לי ולצרה לדור עכשיו בארץ, כי עכשיו הארץ חרבה ושממה ונעדרת מכל טוב ו"ארץ פרי למליחה", ויותר טוב לי לשבת בחו"ל כי שם תתענג בדשן נפשי - לזה השיב: "ארץ מצרים לפניך היא", רוצה לומר, כיניו לארץ העמים, ונקט ארץ מצרים שהיא מבונה מכל טוב, כמו שאמר הכתוב<sup>17</sup>: "כגן ה' כארץ מצרים".

אמנם אתה בן אדם, פקח עיניך וראה כמה חסרונות בדירת חו"ל לגוף ולנפש. הלא תראה שחו"ל תחת ממשלת העמים, זה אומרו "ארץ נתנה ביד רשע", מה שאין כן א"י שהיא תחת ממשלתו ית' שמו, כידוע.

וזאת שנית, "ארץ רפאים תחשב אף היא", כי מי שמת בחו"ל יש בידו ב' מיתות, כמו שכתבתי לעיל בסימן ק"ך. ואמרו רז"ל בכתובות<sup>18</sup>: מתים של חו"ל אינם חיים, וצדיקים שבחו"ל ע"י גגול מחילות<sup>19</sup>.

ועוד בה שלישית, כי א"י מכפרת עוון, מה שאין כן חו"ל, זהו "ארץ אל תכסי דמי", שהדם כינוי לעברות, כמו "ודמו מידך אבקש"<sup>20</sup>, עיין 'ערכי הכנויים' ערך ד'.

ואת רבע, שאויר חו"ל עכור, זהו "ארץ עיפתה כמו אופל", מה שאין כן אויר ארץ הקדושה שאוירה מחכים, כמו שאמרו רז"ל<sup>21</sup>. ונקט אלו ד' דברים עיקריים ראשיים כידוע, ולכן זאת העצה היעוצה, לקבוע דירתך בארץ הקדושה וה' יזכנו לעשות רצונו כרצונו.

**ת"ל** א"י. איתא בתנחומא<sup>1</sup>, שהקב"ה אמר למשה: שתי שבועות נשבעתי, אחת שתמות ואחת שלא לאבד את ישראל, לבטל את שתיהן אי אפשר, אם רוצה אתה לעבור את הירדן ויאבדו ישראל מוטב. והשיב משה: בעלילה אתה בא עלי, משה ואלף כיוצא בו יאבדו ואחד מישראל לא יאבד.

ואפשר על זה העניין אמר הכתוב<sup>2</sup>: "יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו". רוצה לומר, שהודיע הקב"ה למשה שימות, ונרמו זה במילת "דרכיו", כמו שכתוב<sup>3</sup>: "אנכי הולך בדרך כל הארץ", ולא היה יכול לפטור משה עד שבא עליו בעלילה שישראל יאבדו כשיעבור הוא הירדן, והוה "עלילותיו". והנה נרמו עניין זה בפסוק במה שכתוב<sup>4</sup>: "רב לך אל תוסף דבר אלי עוד", שמילת "עוד" מיותרת, כי מה היה המקרא

חסרונות שישנם בדירת חו"ל לגוף ולנפש

משה לא נכנס לא"י כדי שיתקיימו ישראל



17. בראשית י, ג. 18. קיא, א. 19. ילקוט ישעיה רמז תלא. 20. יחזקאל ג, יח. 21. ב"ב קנח, ב. **תל** 1. ואתחנן סימן ו. 2. תהלים קג, ז. 3. מל"א ב. 4. דברים ג, כו. 5. דברים לג, כא. 6. דברים ג, כז. 7. דברים לג, כא - "וַיִּנְרָא רֵאשִׁית לֹו כִּי שָׁם חָלְקֶת מִחֻקֵּי סִפּוֹן וַיִּתְּאֵי רֵאשִׁי עִם צִדְקַת ה' עֲשֵׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם יִשְׂרָאֵל". 8. תהלים קג, ז. 9. שמות ג, א. 10. ע"פ איוב לט, כט - "מִשָּׁם חָפַר אֶקֶל לְמַרְחֹק עֵינָיו בְּיָמָיו". **תלא** 1. תהלים לג, א. 2. וממשיכה הגמרא ומוכיחה: "משה - דאמר מר: משנבנה מקדש ראשון, נגנו אהל מועד, קרשיו, קרסיו וברחיו ועמודיו ואדניו. היכא? אמר רב

אם משה יכנס ויבנה המקדש תמונע החרבתו וישראל יהיו לוקים

פלוגי אוהבי שם, אמרו לו: לאו, אמר המלך: אם אין אוהבי שם אין אני שם. והנה כל זמן שהיה משה שם, לא סר הקב"ה עצמו מלהוליכם במדבר, כמו שנאמר<sup>17</sup>: "אם אין פניך הולכים אל תעלינו מזה", וכן הבטיחו הקב"ה. אמנם אחר מיתת משה כתיב<sup>18</sup>: "כי אני שר צבא ה' עתה באתי", שכיון שמושה לא בא לארץ לא הלך כביכול גם הקב"ה, וכמשל המדרש הנ"ל.

נמצא לפי זה, איכא למימר טעמא דמילתא, דמשום הכי נבנו בני תרי מקדשי על ידי בני אדם, משום שהקב"ה כביכול בעצמו לא היה שם, אבל בלא זה אפשר שהיה נבנה על ידי הקב"ה בעצמו, ואז היה מן ההכרח שלא ליחרב, והשתא שמושה לא בא לארץ הרי הקב"ה לא בא, אם כן שפיר היה תלוי חורבן הבית בביאת משה, עכ"ל בקצת שינוי.

והמעייץ יראה בדברי הגאון 'מגלה עמוקות' הנאמרים איכא מילתא בטעמא ומבואר בדבריו טעם כעיקר, ודו"ק.

וראיתי עוד להרב 'אספקלריה המאירה' שם שכתב תוך דבריו, דמה שנשבע הקב"ה לאבות העולם במתנת הארץ להיותה קיימת לעולם, היינו לאבות עצמם, כדאמרינן בסנהדרין<sup>19</sup>: מניין לתחיית המתים מן התורה - שנאמר<sup>20</sup>: "וגם הקמותי וגו' לתת להם את ארץ כנען" וכו', אבל לבניהם אחריהם לא היתה רק הבטחה בלתי שבועה כלל, כי אם אחר כך ניתנה א"י על תנאי, כמו שנאמר<sup>21</sup>: "ויתן להם ארצות גוים" וכו'. וכל זה היה לטובת בניהם אחריהם, דאם גם השבועה עליהם, אם כן הם היו אחר כך רעים והטאים, בהכרח להיות שופך חמתו בנפשות החטאים עצמם, ולהגלותם אי אפשר, שעל כורחך היו מוכרחים להשתקע בארץ מכה השבועה. אבל עכשיו שיש תנאי בארץ עצמה, יכול ללכות חמתו בעצים ואבנים, ומקדש יהיה כפרתם והם ילכו בגולה, ונמצא בטל דבר בטל התנאי.

וזה שאמר משה<sup>22</sup>: "מי אנכי כי אלך אל פרעה" וגו', שמושה היה יודע שהבטחת הקב"ה לישראל לא היה בשבועה, רק לאבות הבטיח שיביאם לארץ ולהם נשבע וכו', אמנם היה ירא שהקב"ה ילך עמהם ואז אי אפשר שיחרב המקדש, וכשלא יקיימו התורה ישפוך חמתו עליהם. והשיבו הקב"ה<sup>23</sup>: "כי אהיה עמך", ובמקום שלא תבוא אתה לא אהיה גם אני

משה לא"י ונבנה המקדש על ידו, לא היו יכולים השונאים לשלוט במעשה ידיו, והיה מוכרח לשפוך חמתו על ישראל ולא על עצים ואבנים<sup>3</sup>. זה שאמרו ז"ל<sup>4</sup>: אם אתה תעבור את הירדן ישראל יאבדו.

ועל זה אמר משה<sup>5</sup>: "ה' אלקים אתה החלת להראות" - ראשי תיבות 'אהל', שהוא עשה אהל מועד במדבר. ונקרא 'אהל' שהוא בהיפך אתון 'לאה', שהמשכן היה בסוד לאה והמקדש היה בסוד רחל, כמו שכתב בספר 'נפשי יונה'. לכן אמר משה בשעה שהוקם המשכן: "תפלה למשה איש האלקים"<sup>6</sup> - ראשי תיבות 'לאה'. וכן "ביום כלות משה להקים את המשכן"<sup>7</sup> - ראשי תיבות 'לאה'. וכן הוא אומר<sup>8</sup>: "אלה פקודי המשכן" - בהיפוך אתון 'לאה'.

והנה רצה משה שיהיה נבנה המקדש על ידו שהוא בסוד שם של י"ה, כמו שהצילתו בתייה, שרומזת שניקת משה מסוד אבא ואימא שהוא שם של י"ה, שהם סוד חכמה בינה, כי נרמז במילת 'לבנון'<sup>9</sup> - ל"ב נתיבות חכמה, נו"ן שערי בינה. ואם כן כל כוונתו ליכנס לא"י כדי שיבנה המקדש על ידו ולא יהיה מקדש בסוד רחל, רק בסוד אבא ואימא. לזה השיב לו הקב"ה<sup>10</sup>: "רב לך" - דרגא דילך הוא גבוה מאוד ואי אפשר לשונאים לשלוט במעשה ידך, וכשיחטאו ישראל יאבדו הם ולא ישפוך חמתו על העצים ועל האבנים, לכן אי אפשר לך לעבור את הירדן וישראל יאבדו, אף על פי שיבנה המקדש על ידך כדי שתהא מסוד אבא ואימא, שראוי היה, מכל מקום בשביל ישראל "אל תוסף דבר אלי עוד", ע"כ שם<sup>11</sup> אופן כ'.

אמר המחבר: עיין בספר 'אספקלריה המאירה' פרשת שמות, שהביא דברי הגאון 'מגלה עמוקות' הנזכרים, והקשה, דלמה באמת לא יחרב הבית אף אם יבוא משה שם. ותירץ על פי דברי המדרש<sup>12</sup>, שאמר הקב"ה לישראל: בני, אלו שני בתי מקדשות, על ידי שהיו מעשה ידי אדם לפיכך שלטו בהם ידי אדם, אבל לעתיד אני אבנה לכם ולא יחרב לעולם, כדכתיב<sup>13</sup>: "מקדש ה' כוננו ידיך". ואיתא בילקוט<sup>14</sup>, זה לשונו: "אז ישיר ישראל"<sup>15</sup>, ומפני מה לא נזכר משה שם - מפני שנענש על המים, היינו מי מריבה, ואין אדם מקלס לספקלטור<sup>16</sup> שלו. ולמה אין שמו של הקב"ה נזכר בה - משל לשלטון שעשה סעודה למלך, אמר המלך:

רצון משה להכנס לא"י כדי שיבנה המקדש על ידו

מדוע לא היה נחרב המקדש אם משה היה נכנס לארץ



חסדא אמר אבימי: תחת מחילות של היכל". 3. כן מופיע במדרש דברים רבה מכתב יד, הוצאת הרב שאול ליברמן ת"ש, עמ' מח, וזה לשונו: "אמר ליה משה: וניעול דאנא בני מקדשא, אמר ליה: ואין את בני יתיה לא חרב, אמר ליה משה: יאות לא יחרב, אמר ליה הקב"ה: ואם אינו חרב אני מכלה את בני שהן עתידין לחטוא לפני ולהכעיס אותי ולעבוד עבודה זרה, ואני מתיש תמתי בבית ומחריבו ואין בני מתכלין, שכן כתיב 'כלה ה' את חמתו' (איכה ד, יא)". וכעין זה עיין פירוש הגר"א על שה"ש ד, ו; אור החיים במדבר כ, ח. 4. תנחומא ואתחנן סימן ו, הנזכר בריש הסימן הקודם. 5. דברים ג, כד. 6. תהלים צ, א. 7. במדבר ז, א. 8. שמות לח, כא. 9. שהוא הכינוי לבית המקדש שמזכיר משה בתפילתו - "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַשְּׂבֹבָה אֲשֶׁר פָּעַר הַיְיָ לְפָנֶיךָ הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבַּנּוֹן"; "ההר הטוב הזה - זו ירושלים: והלבנון - זה בית המקדש" (רש"י). 10. דברים ג, כו. 11. 'מגלה עמוקות'. 12. עי' תנא דבי אליהו פרק יח, לו. 13. שמות טו, יז. 14. 'ילקוט' חוקת רמז תשסד. 15. במדבר כא, יז. 16. שר הטחאים, הממונה להרוג חייבי מיתה. 17. שמות לג, טו. 18. יהושע ה, יד. 19. צ, ב - 'תניא, רבי סימאי אומר: מניין לתחיית המתים מן התורה - שנאמר: 'וגם הקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען'. לכם לא נאמר, אלא להם - מכאן לתחיית המתים מן התורה". 20. שמות ו, ד. 21. תהלים קה, מד-מה - 'וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם וְעָמַל לְאֲמִים יִירָשׁוּ: בְּעָבוֹר וְשִׁמְרוּ חֻקֵּי וְתוֹרָתָיו וַיִּצְרוּ'. 22. שמות ג, יא. 23. שם פס' יב - 'וַיֹּאמֶר פִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לָּךְ הַקּוֹל פִּי אֲנֹכִי שֹׁלְחִתִּיךְ'.

שם. וזוה גילה לו שמושה לא יבוא<sup>24</sup>, ואם כן גם אני כביכול לא אהיה שמה, ואם כן יוכל המקדש ליחרב. וזה אומר: "וזה לך האות" וכו', זה תורף דבריו בקיצור נמרץ.

ולעניות דעתי קשה הדבר לומר דשבועת הארץ לא היתה כי אם לאבות, דפשט המקראות אינו מורה כן. ומהם פרשת שמות<sup>25</sup>: "והיה כי יביאך ה' וכו' כאשר נשבע לך ולאבותיך" וגו', ופירש רש"י שם: והיכן נשבע - "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי"<sup>26</sup>, יעו"ש. ועיין שם ברא"ם דמוכח דאדרבה, השבועה היתה בעבורם עם האבות. ובפרשת כי תשא<sup>27</sup>: "אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה". ובפרשת דברים<sup>28</sup>: "אשר נשבע ה' לאבותיכם וגו' ולזרעם אחריהם". ובפרשת וזאת הברכה<sup>29</sup>: "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה" וגו'. וכמה מקראות יעידון יגידון שהשבועה לאבות ולזרעם.

וכבר הייתי יכול לפרש על פי דברי קודשו מאמרם ז"ל בספרי<sup>30</sup>, והבאתיו בסימן שס"ד על פסוק "זאת הארץ", וזה לשונם: אמר לו: לאבות נשבעתי ולך הראיתך בעיניך, יעו"ש, שהוא מכון על פי האמור, שכיון שהשבועה לאבות דווקא, אם כן יכול לשפוך חמתו בעצים ובאבנים. אמנם כל זה אם לא יכנס משה רבינו ע"ה לא"י, מה שאין כן אם יכנס, אם כן יהיה נבנה המקדש ע"י הקב"ה ואי אפשר שיחרב. זה אומרם: 'לאבות נשבעתי', דוקא, ואם כן 'ולך הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור'. והוא כפתור ופרח על פי גירסת הספרי שבידינו, מה שאין כן לגירסה שהבאתי<sup>31</sup> משם הרב הגדול ספרי דברי רב' לא יתיישב על פי האמור תשלום המאמר, יעו"ש. אמנם זו היא שקשה כי פשט המקראות אינו מורה כן. וכן מתבאר מדברי רבינו מהר"ם אלשיך זצוק"ל<sup>32</sup> פרשת שלח, שהקשה, דאיך עשה ה' ככה, שלא נתנם לבוא אל הארץ, והוא יתברך נשבע להם להביאם אל הארץ, כאמור<sup>33</sup>: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי". ותיירץ, כי יקיים השבועה ב"כלב בן יפונה וטפכם" וכו'<sup>34</sup>, יעו"ש.

פשט המקראות לגם לבנים ניתנה הארץ בשבועה

כיצד מתנת הארץ מותנת הרי ניתנה בשבועה

ולעיקר קושייתו שם שבנה עליה יסודו, דאיך אפשר שא"י על תנאי קבלת התורה, שהרי כבר נשבע הקב"ה לאבות לתת הארץ לזרעם וכו' - עיין בזה בספר 'לקט יוסף' ערך 'ארץ ישראל' אות ל', שכתב בשם רבינו מהר"ם אלשיך

זלה"ה, וזה לשונו: אם יאמרו ישראל שאין צורך להם לקיים מצות ה' בשביל ירושת הארץ, כי כבר נשבע לאבות ליתן להם א"י, זה אינו, שעל ידי שבועת האבות היה להם א"י בתורת מתנה, שאם לא יעשו רצונו יוכל לומר: ואחריך לפלוני<sup>35</sup>, מה שאין כן ע"י מצוות, ע"כ. ועיין עוד להרב 'אספקלריה המאירה' פרשת וילך, ודרו"ק.

# תל"ב

א"י. ועוד טעם שלישי למה הוצרך משה להקבר בעבר הירדן, לפי שהוא העביר מ' קליפות כמובאר בפסוק<sup>1</sup>: "עטרות ודיבון", שבאו בני גד למשה ליקח חלקם בעבר הירדן, והקליפה העשירית שהוא 'חרון אף' לא יוכל משה להכניע בחייו רק אחר מותו, כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן<sup>2</sup>.

והנה זה היה תפילת משה שאמר<sup>3</sup>: "ואתחנן", שרצה להעביר הקליפה שהיא נקראת 'חינם', כמו שכתוב בפסוק<sup>4</sup>: "אשר אכלנו במצרים חנם", וכן הוא אומר<sup>5</sup>: "והרבה פצעי חנם", שהיא הקליפה, ולכן נקרא 'גיהנם' - שעל עסקי חנם באו שם<sup>6</sup>, רצונו לומר, שמתעסקים בקליפה. וזה נרמז במילת "ואתחנן", שהוא מורה על חינם שביקש משה ב"עת ההיא" שהרג סיחון ועוג שהם היו בעיקר הקליפה. ועל זה ביקש משה: "אתה החלות להראות", שאני התחלתי להכניע כח הקליפה בעולם, לכן "אעברה נא", כשאני אהיה בא"י אני אעביר שאר כוחות הקליפה בעולם. והשיב לו הקב"ה: מזה הטעם שאתה רוצה ליכנס לא"י להעביר כח הקליפה, "רב לך" - רב החובל שהוא ראש לעשרה קליפות שהוא קבור כנגד בעל פעור, לכן צריך אתה להיות קבור כנאן להכניע רב החובל, לכן "אל תוסף דבר אלי", כי כנאן צריך אתה לעלות ולהכניע "ראש הפסגה", שהוא בגימטריא 'מחיצה' של ברזל שמופסקת בינינו ובין אלקינו. וחוזר ומפרש: "ונשב בגיא", שהוצרך משה להיות קבור בגיא כמו שכתוב<sup>7</sup>: "ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור" - שפוער פיו ורוצה לכלות את ישראל, וכשהוא רואה קברו של משה חוזר לאחוריו<sup>8</sup>. ועל זה אומר: אם אתה עובר את הירדן ישראל יאבדו, שלא יהיה להם מי שיגין על 'חרון אף' שפוער פיו לכלות את ישראל כשהם חוטאים, ע"כ שם<sup>9</sup> אופן כ"א.

אמר המחבר: עיין להרב 'צורר המור', הביא דברי קודשו הרב הקדוש בספר 'סמוכים לעד' פרשת מטות, וזה לשונו: כמו שיש צד ימין בעשר ספירות קדושות כן יש

משה נקבר בעבר הירדן כדי להכניע את הקליפה שבבעל פעור

רצון משה להכנס לא"י כדי להכניע קליפה הנקראת 'חינם'



24. על פי דברים אלו, ניתן לתרץ את קושיית הרא"ם שהובאה לעיל סימן ג ולקמן סימן תמג-תמד, מנין ידע משה רבינו שיגזר עליו שלא להכנס לארץ, לפני שבפועל נגזרה גזירה זו. 25. שמות יג, יא. 26. שם ו, ח. 27. שם לג, א. 28. דברים א, ח - "באו וירשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם לאבותיכם ליצחק וליעקב לתת להם ולזרעם אחריהם". 29. דברים לד, ד. 30. פרשת וזאת הברכה פיסקא שנו. 31. בסימן שסד. 32. בספר 'תורת משה'. 33. שמות ו, ח. 34. במדבר יד, ל-לא - "אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשפן אתכם בה פי אם קלב בן יפונה ויהושע בן נון וטפכם אשר מקרבתם לבז יהיה והביאתי אתם ונדעו את הארץ אשר מאסתם בה". 35. עיין ב"ב קלו, א. **תלב 1**. במדבר לב, ב-ד - "ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלקיך ואל נשיאי העדה לאמה: עטרות ודיבון ונמרה וחספון ואלעלה ושבם ונבו ובעו: הארץ אשר הפך ה' לפני עדת ישראל ארץ מקנה הוא ולעבדי מקנה". 2. חולין ז, ב. 3. דברים ג, כג-כט - "ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר: וכו' אתה החלות לקראות את עבדך את גדלך ואת ירך התזקה וכו': אעברה נא ונאראת את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן הקר הטוב הזה והקלבו: וכו' ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדרך הזה: עלה ראש הפסגה וכו': ונשב בגיא מול בית פעור". 4. במדבר יא, ה. 5. איוב ט, יז. 6. ילקו"ש ישעיה רמז תלו. 7. דברים לד, ו. 8. ילקו"ש תהלים רמז תרלז. 9. 'מגלה עמוקות'.



ולהקבר שם מול בית פעור, כדי לסלק ולהצמיח לבעל פעור על שניתנה לו רשות להשחית, לכן הוצרך משה להיות כפרתן. וזה שנאמר: "ויתעבר ה' בי למענכם", שחטאתם בבעל פעור, וירע למשה שהוצרך להיות כפרתן של ישראל למלאות פה השטן שניתנה לו רשות לכלות את ישראל, ע"כ שם<sup>11</sup> אופן כ"ב.

כ"י על פי יסודו נראה לעניות דעתי שזהו סמיכות הכתובים פרשת ואתחנן<sup>12</sup>: "כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וגו', השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלקיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל" וגו'. אמר: הלא תדעו כי בעון עבודה זרה של פעור שניתנה לו רשות להשחית הוצרכתי להיות כפרה עליכם ולהקבר בעבר הירדן מול בית פעור, ולכן הזהרו ברוחכם לבלתי תחטאו עוד בעון עבודה זרה. זה אומר: "כי אנכי מת בארץ הזאת" דוקא, ואינני עובר את הירדן, וכל זה לכפר עליכם, ולכן "השמרו לכם פן תשכחו את ברית" וכו'. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בסימן ר"י.

לצד שמאל י' ספירות טומאות, כי זה לעומת זה עשה האלקים, והם רמוזים בזה הפסוק: "עטרות ודיבון", שהם תשעה תיבות ו"עטרות" הם שניים, הרי כאן עשר במקום עשר, עכ"ל. ויש ליישב עם דברי הגאון הנזכר, וק"ל. ועיין עוד מה שכתב בשם רבינו בחיי היפך זה ממש, ששמות הנזכרים הם בקדושה, יעו"ש באורך.

**תל"ג** א"י. ועוד טעם רביעי שהוצרך משה להיות קבור בעבר הירדן, דקיימא לן "לא תחסום שור בדישו"<sup>1</sup>, וכשנתנים רשות למשחית צריך ליתן חלקו (כמעשה דר' כרוספדאי במדרש זוהר רות ובמדרש הנעלם בפרשת בלק, וכמו שכתב בספר 'רקנאטי' פרשת וירא<sup>2</sup> בשם תנא דבי אליהו ובאותיות דרבי עקיבא). ומהטעם הזה איתא בזהר פרשת בא<sup>3</sup>, שהמקטרג הגדול בשעת עקידת יצחק שהעלו איל תחתיו - שפ"ג שנה היה הקטרוג, שרצה השטן שיתן לו את יצחק שכבר עלה לחלקו עד שנתן הקב"ה במקומו את איוב. וכן כשבא פנחס והשיב את החימה דהיה טאים על ראשיהן של ישראל מ' של מות סימנא דמותא, ורצה השטן ליקח את שלו לקיים לא "תחסום שור בדישו", והשיב הקב"ה: "נקום נקמת בני ישראל"<sup>4</sup>, רוצה לומר, מה שנתנה רשות למשחית להשחית את בני ישראל ורוצה השטן שיתנו לו להשחית אותם, אותו הנקמה תנקום מאת המדינים, רוצה לומר, שהמדינים יהרגו עבור ישראל, שהמדינים יהיו במקום ישראל, לקיים קרא<sup>5</sup>: "ונתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך".

ואם תאמר הלא אין השטן מרוצה אפילו באלף עכו"ם תחת יהודי אחד - ולזה השיב הקב"ה<sup>6</sup>: "אחר תאסף אל עמך", רוצה לומר, אתה כפרתן של ישראל, שאתה שקול כנגד שישים ריבוא. ונמצא שעל זה אמר הקב"ה למשה: אם אתה תעבור את הירדן ישראל יאבדו, שלא יתרצה השטן רק במיתת ישראל, שכבר נתנם בידו. ועל זה השיב הקב"ה כשביקש משה<sup>7</sup>: "אתה החלות להראות", שהתחיל הוא לעשות נקמות והמתחיל במצוה אומרים לו גמור, ורוצה אני להעביר כל ל"א מלכים, ולכן אמר משה: "אשר מי אל בשמים ובארץ", שבא לרמוז שהוא רוצה להעביר ל"א מלכים שהם סוד א"ל אחר' ולפרסם א"ל אלקי ישראל שהוא בשמים ובארץ. והשיב לו הקב"ה<sup>8</sup>: "רב לך", כמו שכתוב<sup>9</sup>: "ונפל ממנו רב", טול הרב שלהם, מאחר שמשנה הוא רבן של ישראל צריך הוא להיות כפרתן של ישראל, לכן "אל תוסף דבר אלי".

וזה שאמר משה<sup>10</sup>: "ונשב בגיא", הטעם שהוצרך לישוב בגיא

משה נקבר בעבר הירדן כנגד בעל פעור כדי שלא יזוקו ישראל

משה נקבר בעבר הירדן מפני שהוא פני חמה וממנו יניקת כל הנביאים

**תל"ד** א"י. ועוד טעם חמישי שהוצרך משה להקבר בהר נבו, לפי שמושה הוא פני חמה! וממנו יניקת כל הנביאים. ומזה הטעם באו גם כן בני גד קודם אחיהם בני ראובן למשה שיתן להם חלקם מעבר לירדן, כי משה קבור בחלקו של גד, וקברו של משה מוכן מששת ימי בראשית, מעשרה דברים שנבראו בין השמשות<sup>2</sup>. וזה שאמר<sup>3</sup>: "כי באה נחלתינו" וגו' - כבר באה מששת ימי בראשית, שנברא קברו של משה, וצריך להיות משה מזרחת שמש נקבר במדבר, שיהיה הוא זרוח לכל הנביאים לכל הדורות הבאים.

ולכן פתח משה "ואתחנן"<sup>4</sup>, שהוא מורה על "והנתי את אשר אחון"<sup>5</sup>, שראה משה כל הדורות הבאים, וראה משה שהוא פני חמה, אבל לדורות הבאים אחר כך יאכלו "מעבור הארץ"<sup>6</sup>, "ארץ" דייקא, (נראה שצריך לומר: לא) כמו בימי משה שאכל לחם מן השמים, אספקלריא המאירה. ורצה משה ליכנס לא"י כדי שיזריח אור של חמה בא"י ולא יהיו מתנהגים הדורות הבאים ע"י אור הלבנה רק ע"י אור החמה, שהוא שם של הוי"ה. (ולכן בפסוק "והלואה כי באה נחלתינו" סופי תיבות שם של הוי"ה, כי משה הוא סוד שם של הוי"ה והוא שם קבור), וזה שנאמר: "ואתחנן אל ה' בעת ההיא" - יש אם למקרא ולמסורת, כתיב "ההוא" וקרינו "ההיא" ותרזיהו איתנהו, וראה משה שבימיו מאיר אור השמש רוא דכורא שם של הוי"ה, ודורו שלאחריו מרוא דנוקבא אור



**תלג** 1. דברים כה, ד. 2. בראשית כב, א. 3. לג, א. 4. במדבר לא, ב. 5. ישעיה ג, ג. 6. מיד בהמשך הפסוק הנ"ל - 'נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך'. 7. דברים ג, כד - 'אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך'. 8. דברים ג, כו - 'ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה'. 9. שמות יט, כא. 10. דברים ג, כט. 11. מגלה עמוקות. 12. דברים ד, כב-כג. **תלד** 1. ב"ב עה, א. 2. אבות פ"ה מ"ו. 3. במדבר לב, יט. 4. דברים ג, כג - 'ונתתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר'. 5. שמות לג, יט. 6. יהושע ה, יא.

יהושע שהוא פני לבנה, ואי אפשר ללבנה להאיר רק מצד החמה, לכן מזה הטעם יש לך רב, רוצה לומר, די לך בזה כאילו היית בעצמך שם, לכן אל תוסף, ע"כ שם<sup>14</sup> אופן כ"ג.

ועיין בזה"ק פרשת ואתחנן על פסוק: "ויאמר ה' רב לך אל תוסף", וכמו כן ב"ילקוט חדש" ערך 'משה' אות רצ"ו וכמו כן בספר 'וילקוט יוסף' ערך 'משה' אות ט"ו מה שכתב בשם הרב 'ראשית בכורים'<sup>15</sup> ומשם באר"ה.

**ונמשך** להאמור אביע אומר במאמרם ז"ל הביאו הרב 'מטעם המלך'<sup>16</sup> סימן תרל"ט: כשראה משה שאינו נכנס לארץ אמר: "יחי ראובן"<sup>17</sup>, ע"כ יעו"ש מה שפירש<sup>18</sup>. ולעניות דעתי נראה, ומקודם אציגה נא עמך מה שכתב הגאון 'עיר דוד' דף י"ז עמוד א' בכוונת משה רבינו ע"ה בתפילתו "אתה החלות" וגו', והרב ז"ל האריך וזהו הנצרך לעניינינו: כי הנה משה רבינו ע"ה היה ירא שלא יכנס לארץ בשביל חטא קבלת הערב רב שנעשו ישראל על ידם, ובשביל זה אמר: "אתה החלות" וגו', והעניין כי כתב הרמ"ע<sup>19</sup> במאמר חיקור דין פרק ג', וזה לשונו: כלל גדול אמרה תורה - "והלכת בדרכיו", בדינו של שואל כתיב<sup>20</sup>: "אם בעליו עמו לא ישלם". והדוגמא, כי כל פעולה שהיא לשמה, אף על פי שאינה רצויה, שהיא עבירה לשמה, כמו יעל אשת חבר הקניי שכל כוונתה היתה כדי להציל את ישראל והיו עבירה לשמה<sup>21</sup>, מקרי 'בעליו עמו', רצונו לומר, הקב"ה הוא נקרא 'בעליו עמו' במחשבה, ו'בעליו עמו' הוא פטור. וזהו שאמרו ז"ל<sup>22</sup>: גדולה עבירה לשמה ממצווה שלא לשמה, ע"כ. ורש"י בסוף פרשת וזאת הברכה בפסוק<sup>23</sup>: "ולכל היד החזקה" פירש: זהו נתינת הלוחות שנתנם לו ושבירם, והקב"ה הסכים עמו ואמר לו יישר כוחך. וזה שכתוב: "אתה החלית וגו' ואת ידך החזקה", ורמז לו שנתן לו הלוחות והוא שיברם והסכים עמו, והיינו טעמא כי היה עבירה לשמה, ובעבירה לשמה מיקרי 'בעליו עמו' ופטור, אם כן גם לישראל לא יחשב עוון העגל לחטא, כי גם ישראל לא היו ראויים לאותו מעשה, רק כדי להורות תשובה לרבים<sup>24</sup>, והיו מחשבתם לטובה, ומיקרי גם כן בעליו עמו והם פטורין, על כן "אעברה נא ואראה את הארץ", זה תורף דברי קודשו.

ועוד נקדים מה שכתב הרב 'לב אריה' משם הרב 'שפתי כהן', שראובן ידע שהבכורה אינה שלו, שכוונת יעקב היתה ברחל, וסוף הבכורה שתנטל ממנו ויהיה הסרחון לאמו, שהיא אשתו שנכנסה תחת אחותה ברמאות, אמר ראובן: אני אעשה פעולה זו שאבלכל יצועי אבי, כדי שאם

הלבנה, אוי לאותה בושה, לכן אמר "לאמר" - לדורות, תפילתו היתה לדורות הבאים שהוא יכניסם לא"י שהוא פני חמה. ולזה התחיל<sup>7</sup> בתרין שמהן - "ה' אלקים", שזכה משה בסוד הבינה שהוא הוי"ה בנקודת אלקים, שהיא סוד בינה שזכה משה שהוא שקול כנגד שישים ריבוא, שהוא סוד בינה שהיא כלולה משישים ריבוא נשמות של ישראל, בסוד מ' שתומה של "למרבה המשרה"<sup>8</sup>, כדאיתא בזה"ק פרשת תרומה: כד מדיד משחתא, שהוא סוד קו המדה אות ו' מן מ' שתומה, אזי נשאר ב' של בראשית שהוא בינה, והיא היא דרגא דמשה שהתחיל בכאן באות ו' ובו' אותיות של "ואתחנן". כל זה רמז משה על דרגיה.

וזה שכתוב<sup>9</sup>: "אתה החלות להראות", אספקלריא המאירה הוא בא לו מצד הבינה, זה שכתוב: "אשר מי אל", דרגא ד'מיו' שזכה משה שמדרגתו היא לחם מן השמים. וזה שכתוב: "בשמים ובארץ". וראה ברוח הקודש שלא יאכלו אחריו, רק מעבור ארץ ולא מהשמים, לכן אתפלל "אעברה נא" ואז "אראה את הארץ" - "אראה" דייקא, ואראה בו' שיהיה אסתכלותא של הארץ שהיא דרגא דה' מדרגה של משה שהיא אות ו'. לכן אמר ו' יתירה, דהוי ליה למימר 'אעברה נא אראה את הארץ' אבל אמר "ואראה" בוי"ו, שבקשתו היתה כשיראה את הארץ ויכנס לשם יהיה אות ו' שהוא אור החמה בא"י שהוא אות ו'. והשיב לו הקב"ה: "רב לך", הגדולה שהיא אספקלריא המאירה שהוא המאור הגדול שנקרא 'רב', הוא לך לבדך, ואתה רוצה שכל הדורות יהיו להם מעלה זו להסתכל במאור הגדול. "אל תוסף דבר אלי עוד", מילת "עוד" דייקא, שאמר הקב"ה למשה: "לא קם עוד נביא בישראל כמשה", שיהיה לו רב וסגי עודיות על שאר בני אדם, כמשה שיש לו עוד, ומה הוא העודיות של משה - אות ו'. זהו שכתוב: "אשר ידעו ה' פנים אל פנים", שהוא אספקלריא המאירה פני חמה, ואותו עוד הוא דוקא למשה ולא לאחרים (שכל הנביאים נתנבאו ב'כה' והוא נתנבא ב'זה'<sup>10</sup>). לכן אמר "אל תוסף דבר אלי עוד", שאותו התוספות והעוד יהיה גם כן לדורות הבאים, זה אינו יכול להיות, רק "רב לך" דייקא, כי אתה הוא החמה ויהושע הוא הלבנה<sup>11</sup>.

זה שכתוב<sup>12</sup>: "צו את יהושע", שהוא פני לבנה ואי אפשר ללבנה להאיר רק כשהיא עומדת נגד החמה, לכן צריך אתה להיות קבור במזרח שמש כדי להאיר ללבנה. זהו כוונת הגמרא בסוטה<sup>13</sup> שאמר "רב לך", יש לך רב, ומנו - יהושע, אין הכונה שיהיה יהושע רבו של משה, אבל הכונה עבור



7. דברים ג, כד - "אֲדַנִּי אֱלֹקִים אֲתָהּ הַחֲלוֹת לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלַּת וְאֶת הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמִשְׁפָּחָי וְכַגְּבוּרָתִי".  
8. ישעיה ט, ו. 9. דברים ג, כד. 10. ספרי במדבר קנג. 11. ב"ב עה, א. 12. דברים ג, כח. 13. סוטה יג, ב. 14. 'מגלה עמוקות'. 15. דרוש התשובה לראש השנה ושבתי תשובה וליום כיפור. 16. חלק ה. 17. דברים לג, ו. 18. וע"ע לקמן סימן תלו וסימן תקסז מה שפירש בזה. 19. בספר 'עשרה מאמרות'. 20. שמות כב, יד. 21. זויר כג, ב. 22. שם. 23. דברים לד, יב. 24. ע"ז ד, ב - "א"ר יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה. היינו דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי: לא דוד ראוי לאותו מעשה, ולא ישראל ראוי לאותו מעשה... אלא למה עשו? לומר לך, שאם חטא יחיד - אומרים לו: כלך אצל יחיד, ואם חטאו ציבור - אומרים להו לכו אצל ציבור".

תפילת משה, שלמרות שקיבל את הערב רב יכנס לארץ כי קבלם לשם שמים

ראובן חטא כדי שלא יתלה הסרחון באמו

תנטל הבכורה יאמרו על שבלבל יצועי אביו, וטוב שיהיה הסרוחן תלוי בי ולא על אמי, ולזה אמר<sup>25</sup>: "וישמע ישראל", רצונו לומר, שהבין כוונתו, ע"כ.

ומעתה, כיון שראה משה שלא נכנס לא"י בשביל קבלת הערב רב שנענשו ישראל על ידם, ולא נתקבלה טענתו במה שטען דעבירה לשמה מיקרי 'בעליו עמו', אם כן הוא הדין והוא הטעם נמי גבי ראובן לא תועיל זאת הטענה דעבירה לשמה, ולזה הוצרך להתפלל עליו - "יחי ראובן", דבלא זה הוה אמינא דלא חטא ואינו צריך לתפילה, מה שאין כן השתא, ודו"ק.

כיון שלא התקבלה טענת 'עבירה לשמה' צריך להתפלל על ראובן

משה לא נכנס לארץ - שלא ימנע גלויות הנצרכות

כיון שיצאו ממצרים קודם זמנם נמנעה ממש הכניסה לארץ

## תל"ה

א"י. והרב 'מטעם המלך'<sup>1</sup> סימן תרמ"ב כתב בשם המפרשים טעם למה לא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ: מפני שישאל חייבים עוד להיות בשעבוד מלכות להשלים גלות מצרים, כדאיתא בברכות<sup>2</sup>: הייתי עמכם בגלות זה וכו', ואילו היה נכנס משה רבינו ע"ה לארץ, שוב לא היה באפשרות להגלותם<sup>3</sup>, יעו"ש.

כ"י על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתובים פרשת ואתחנן<sup>4</sup>: "ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים וגו', וה' התאנף בי על דבריכם וישבע לבלתי עברי את הירדן ולבלתי בא אל הארץ הטובה" וגו'. אמר, שכיון שהוציא אתכם קודם הזמן, מזה נמשך "ולבלתי בא אל הארץ הטובה".

והוא הנרצה במאמרם ז"ל<sup>5</sup> שהבאתי לעיל בסימן ת"ב: "ויהי בשלח פרעה"<sup>6</sup>, מי אמר ווי - משה אמר ווי וכו', כך אמר משה: בוכה אני שנתיגעתי להוציא את ישראל ממצרים ואיני נכנס עמהן לארץ, ע"כ. והכונה, כיון שייחס יציאת העם על ידי פרעה, ומזה מוכח דיצאו קודם הזמן, וכמו שכתבתי בסימן ת"ה, יעו"ש, ולזה משה צווח ווי, שזה אות שלא יכנס לארץ.

ואפשר שזה רמז הכתוב פרשת שמות<sup>7</sup>: "ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם" וכו', ודרשו רז"ל<sup>8</sup>: עתה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות. והיינו דסיים: "כי ביד חזקה ישלחם", דהיינו קודם הזמן, ולזה "עתה תראה", ודו"ק.

## תל"ו

א"י. ועוד כתב הרב הנזכר סימן תרל"ט בשם הרב 'פרח לבנון' במה שלא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ: לפי שמושה נקרא מלך<sup>1</sup>, ומלך מותר להעביר הנחלה<sup>2</sup>, ואם כן היה לוקח מזה ומוריש לזה ומעביר נחלה ממוטה למטה, ולא ניחא ליה להקב"ה בהכי, דכתיב<sup>3</sup>: "ולא תסוב", על כן לא נכנס, ע"כ.

כ"י על פי יסודו נראה לעניות דעתי לפרש מאמרם ז"ל דלעיל<sup>4</sup>, כשראה משה שאינו נכנס לארץ אמר: "יחי ראובן"<sup>5</sup>, ע"כ. וה"ן עוד נבי"א מה שכתב הרב 'לקט יוסף' ערך 'משה' סימן מ"ה, דאם ראובן לא חטא והוא במניין השבטים, אם כן שבט לוי הוא השלישי ויכול להיות משה מלך, דמלך מוכרח להיות משבט שלישי, אבל אם ראובן חטא, אם כן אין ראובן במניין השבטים ולוי הוא השני ולא יכול משה להיות מלך, ע"כ.

זה אומרם: כשראה משה שאינו נכנס לארץ, והיינו מטעם שהוא מלך, אם כן מוכרח דראובן לא חטא והוא במניין השבטים, ואם כן הדין הוא "יחי ראובן ואל ימות". ומה נמלצו לחכי סמיכות הכתובים<sup>6</sup>: "ויהי בישורון מלך וגו', יחי ראובן ואל ימות", ודו"ק<sup>7</sup>.

## תל"ז

א"י. והרב 'אשר הנחלים' כתב בשם הקדמונים, הטעם שלא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ מפני מכירת יוסף, כי הוא היה משבט לוי, ולוי היה עיקר המכירה בינו ובין שמעון, כמו שאמרו רז"ל<sup>1</sup>, ושמעון כבר נפרע ממנו יוסף בעצמו, כמו שאמר הכתוב<sup>2</sup>: "ויקח מאתם את שמעון" וכו', נשאר לוי - לזה פרע משה רבינו ע"ה במה שלא נכנס לארץ, ע"כ דבריו, הביא דבריו הרב 'זכות הרבים' דף ל"ח יעו"ש.

ובזה פירש הוא<sup>3</sup> ז"ל מאמר חז"ל: כיון שראתה שרה שמשה רבינו ע"ה לא נכנס לארץ מיד אמרה<sup>4</sup>: "גרש האמה הזאת ואת בנה", בהקדים מה שכתבו המפרשים דטעם אשר אמר השי"ת "אשר הוצאתיך"<sup>5</sup> ולא אמר 'אשר בראתיך', מפני שכבר נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא<sup>6</sup>, [ואין זה שבח לומר 'אשר בראתיך']. וכתב הרב 'עמודיה שבעה' על זה, דבזה בטלה טענת האומרים שתי רשויות ח"ו מדלא אמר

משה לא נכנס לארץ - מפני שנקרא מלך ובדיו להעביר נחלה ממטה למטה

משה לא נכנס לארץ - מפני מכירת יוסף

מכיון שמה לא נכנס לארץ יש מקום לטעות בעבודה זרה



25. בראשית לה, כב. **תלה** | 1. חלק ה. 2. ט, ב - "אהיה אשר אהיה" (שמות ג, ד), אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור להם לישראל: אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכותי". 3. עיין סוטה ט, א, הובא לעיל סימן תלא. 4. דברים ד, כ-כא. 5. שמות רבה פרשה כ, ת. 6. שמות יג, ז. 7. א. 8. סנהדרין קיא, א. **תלו** | 1. שמות רבה פרשה מת, ד - "משה מלך שנאמר (דברים לג, ה): ויהי בישורון מלך". 2. רמב"ם הלכות מלכים פ"ד ה"ו. 3. במדבר לו, ז. 4. סימן תלד. 5. דברים לג, ו. 6. דברים לג, ה-ו. 7. עיין עוד מה שביאר בזה לקמן סימן תקסז. **תלז** | 1. ילקוט ש"י וחי רמז קנח - "שמעון ולוי אחים" (בראשית מט, ה), וכולם אינם אחים? - אלא אחים בעצה... נטלו עצה על יוסף ובקשו להרגו, שנאמר (שם לו, ט): ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגוהו, מי היוז אם תאמר ראובן, הרי ראובן בקש להצילו, שנאמר (שם לו, כא) וישמע ראובן ויצילהו מידם, אם תאמר יהודה, הרי אמר (שם לו, כו): 'מה בצע כי נהרגו את אחינו, ואם תאמר בני השפחות, הרי כבר נאמר (שם לו, ב) ויהוה נער את בני בלהה, אלא מי הם - זה שמעון ולוי, דכתיב בהם 'שמעון ולוי אחים". 2. בראשית מב, כד. 3. הרב 'זכות הרבים'. 4. בראשית כא, י. 5. שמות כ, ב - 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים עבדים לא יקהיך אלהים אחרים על פני'. 6. עירובין יג, ב - 'תנו רבנן: שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים: נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא. נמנו וגמרו: נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא'.

'אשר בראתיד', ובטעם זה יסכר פי דוברי שקר.

ועוד כתב הרב 'עמודיה שבעה', כי יוסף ואחיו היו במחלוקת עצום, כי יוסף היה מוכח מטטרון שר הפנים שאמר בבריאת העולם יברא האדם, ויוסף היה מסכים עמו, והשבטים היו מוכח אותו שאמרו אל יברא, והיו במחלוקת זה על זה ועל כן בקשו לטורדו מן העולם. ואם האמת כי נוח לו שלא נברא, יפה עשו השבטים שמכרו את יוסף, ויקשה מפני מה לא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ. האמנם אם האמת כסברת יוסף ונוח לו לאדם שנברא, וחטאו השבטים - לזה לא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ. אמנם יקשה על זה, למה לא אמר 'אשר בראתיד', דהרי ממה שלא נכנס משה רבינו ע"ה אנו למדין שהדין עם יוסף דנוח לו לאדם שנברא, וחי' בזה יש פתרון פה לומר שתי רשויות. זה אומרו: כיון שראתה שרה שמושה רבינו ע"ה לא נכנס לארץ, מזה מוכח שהדין עם יוסף שאמר נוח לו שנברא, ועל זה נענש שלא נכנס משה רבינו ע"ה לארץ, ואם כן יש פתרון פה לומר ב' רשויות ח'. ולזה אמרה: "גרש האמה הזאת ואת בנה" כמו שאמרו במדרש, שמוא ילמד בני מאורחותיו, דאם היה נכנס לא היה פתרון פה למינים וכו'.

וזהו כוונת הכתוב<sup>7</sup>: "הן בעודני חי עמכם" וגו'. גם זהו כוונת מאמרו ז"ל: בשעה שהגיע זמנו של משה רבינו ע"ה ליפטר מן העולם אמר לפני הקב"ה: רבש"ע, בבקשה ממך שיתפתחו שערי שמים ויראו שאין אלוה זולתך. גם זה טעם שאמרו ז"ל<sup>8</sup>: אם היה נכנס משה רבינו ע"ה לא"י היה מבטל יצרא דעבודה זרה, שאם היה נכנס אם כן אין כאן עוון אשר חטא במכירת יוסף, דנוח לו לאדם שלא נברא, ולזה אמר הקב"ה: אשר הוצאתיך, משום דנוח לו לאדם שלא נברא ואין מקום לטעות בעבודה זרה וכו', זהו תורף דברי קודשו.

ולעניות דעתי נראה לפרש המאמר הנזכר על דרך האמור אבל באופן אחר, והוא על פי מה שכתבתי בסימן קצ"ד, דאם משה רבינו ע"ה נכנס לארץ מוכח דלא אזלינן בתר רובא ולא היו ישראל אוכלין בשר, יעו"ש מילתא בטעמא. והשתא שלא נכנס מוכח דאזלינן בתר רובא, ונודע טענת האומות הטוענים אחרי רבים להטות<sup>9</sup>.

ובזה פירשתי סמיכות הכתובים<sup>10</sup>: "כי אנכי מת בארץ

הזאת אינני וגו', השמרו לכם", יעו"ש. זה אומרו: כיון שראתה שרה שמושה רבינו ע"ה לא נכנס לארץ, ומזה מוכח דאזלינן בתר רובא, וחוזר וניעור טענת האומות לעבוד עבודה זרה, ולזה "גרש האמה הזאת ואת בנה" שמוא ילמד בני מאורחותיו וכמו שנתבאר. ובזה יובנו כל הכתובים והמאמרים שהבאתי כמין חומר, ודרו"ק.

## תל"ח

א"י. והרב 'לקט יוסף' ערך 'משה' אות מ"ו כתב הטעם, משום שנשא עמרם ליוכבד דודתו, ועתידה התורה לאוסרה<sup>2</sup>. ולפי זה גם אהרון ומרים לא באו לא"י מטעם זה.

ואם תאמר, הלא כתיב<sup>3</sup>: "לא יומתו בנים על אבות". והתירוץ כדאיתא במפרשים, דמקשו קראי אהרדי - כתיב<sup>4</sup>: "פוקד" וכו' וכתיב: "לא יומתו" וגו'. ומתריצים, כאן בבית דין של מטה - "לא יומתו", כאן בבית דין של מעלה - "פוקד". וראיה לזה, דבני אהרן מתו מחמת חטא אהרן, כדכתיב<sup>5</sup>: "ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו" - זה כילוי בנים, כמו שאמרו ז"ל<sup>6</sup>, והועיל תפילתו של משה ומתו שנים ושניים נשארו. ומקשים, דהכתיב: "לא יומתו" וגו'. וצריך לומר כהתירוץ הנזכר, ע"כ דברי קודשו.

ועיין מה שכתב הרא"ם ז"ל פרשת עקב<sup>7</sup> על מה שכתב רש"י ז"ל בד"ה 'ואתפלל גם בעד' וכו', שהועילה תפילתו לכפר מחצה וכו', דמהכא משמע שמתתן של נדב ואביהוא לא היתה, רק מפני העגל. ואילו בפרשת משפטים גבי 'ויראו את אלקי ישראל'<sup>8</sup> כתב: נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקב"ה לערוב שמחת התורה וכו', וכן כתב הרמב"ם וכו', דיש לומר דהא והא גרמו, כי האי גוונא אמרו בכמה מקומות<sup>9</sup>, ע"כ.

ונראה לעניות דעתי שהב' טעמים הנזכרים נרמזו בכתוב<sup>10</sup>: "יידבר אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקורבתם לפני ה' וימותו", דבאמרו "שני בני אהרן" נרמז טעם הא' על היותם בני אהרן נעשו מפני העגל, ובאמרו "בקורבתם לפני ה'" נרמז טעם האחר שנסתכלו והציצו, וק"ל.

## תל"ט

א"י. ועוד כתב הרב 'לקט יוסף' שם, שמושה רבינו ע"ה לא בא לא"י משום שהרג המצרי, יעו"ש. ועיין מה שכתבתי בסימן ת' ובסימן קצ"ד ובסימן ר"י.



7. דברים לא, כז - "פי אֲנִי יִדְעִיתִי אֶת מְרִיךְ וְאֶת עֶרְפֵּי הַקֶּשֶׁה הֵן בְּעֹדְנִי חַי עִמָּכֶם הַיּוֹם מְקַרְיִים הַיְתֵם עִם ה' וְאִף כִּי אֲחִירִי מוֹתִי"<sup>8</sup>. עיין ערכין לב, ב. ויקרא רבה פרשה ד, ו - "גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה: כתיב בתורתכם (שמות כג, ב) 'אחרי רבים להטות', אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמו בעבודה זרה"<sup>10</sup>. דברים ד, כב-כג - "כִּי אֲנִי מֵת בְּאֶרֶץ הַזֹּאת אֲיַנְנִי עִבְרֵי אֶת הַיַּרְדֵּן וְאֶתֶּם עֹבְרִים וְיִרְשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת: הַשְּׂמִירִי לָכֶם כִּן תִּשְׁפָּחוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר כָּתַבְתֶּם עִמָּכֶם וְעִשִׂיתֶם לָכֶם כְּכָל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם"<sup>1</sup>. עיין לקמן סי' תמה שמבאר מדוע סבב ה' שמושה רבינו יולד מנשואין כאלו שעתידין להאסר. 2. ואף שאיסור עריות הוא איסור שבגופו ולא מצווה התלויה בארץ, מכל מקום יש הבדל גם לגביו בין חו"ל לבין הארץ, כמבואר ברמב"ן (בראשית כו, ה) - "יעקב בחוצה לארץ נשא האחיות, וכן עמרם, כי המצות משפט אלהי הארץ הן, אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום (קדושין לו, ב), וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה". ובויקרא יח כה - "ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותיקיא הארץ" - החמיר הכתוב בעריות, בעבור הארץ שתטמא בהן ותיקיא הנפשות העושות. והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ?... והענין כי השם הנכבד ברא הכל... הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם, אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו... והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצות להיותם לשמו, ולכך אמר (להלן כ, כב) 'זשמתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ'. 3. דברים כד, טז. 4. שמות כ, ד - "פֶּקֶד עוֹן אֲבֹת עַל בְּנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים לְשָׁנָא"<sup>5</sup>. דברים ט, כ. 6. ויקרא רבה פרשה ז, א. 7. דברים ט, כ. 8. שמות כד, י. 9. סוכה נג, א ועוד. 10. ויקרא טז, א.

משה לא נכנס לארץ - משום שנשא עמרם ליוכבד דודתו

פוקד אבות על בנים - בבית דין של מעלה ולא של מטה

מפני מה מתו נדב ואביהוא

משה לא נכנס לארץ - משום שהרג את המצרי

החשבת  
הריגת  
המצרי  
כרצח  
בשגגה

וראיתי ב'ילקוט חדש' ערך 'משה' אות רי"ז, וזה לשונו: מאן דאכל קידרא ידע טעמא דתבשיל - כיון שאמר הקב"ה למשה להבדיל ערי מקלט, אמר לו: למה, אמר לו: למי שהורג נפש בשוגג ינוס שמה, אמר משה: צריך אני לומר שירה, שאף בי אירע דבר זה שהרגתי את המצרי. ואמר שירה, שנאמר: "אז יבדיל משה", ואין "אז" אלא שירה, שנאמר: "אז ישיר" וכו'. וצריך עיון מאי שוגג היתה, ע"כ דברי קודשו.

ועיין מה שכתב רבינו האר"י זיע"א ב'שער הפסוקים' פרשת משפטים בפסוק<sup>3</sup>: "ואשר לא צדה", וזה לשונו: דקדק באומרו: "ושמתי לך מקום" וכו', ירמוז למה שאמרו ברעיא מהימנא פרשת משפטים<sup>4</sup>, כי הקב"ה ציווה למשה שיפריש ג' ערי מקלט בעבר הירדן להיות לו לעצמו למקלט מן סמא"ל, גואל הדם של המצרי שהרגו משה. זה אומרו: "מכה איש ומת", שהוא משה שהרג את המצרי, "מות יומת", אם היה במזיד; אמנם כיון שתכלית משה היה להועילו, לתקן נשמתו על ידי שיהרגנו בשם המפורש<sup>6</sup>, אם כן בשוגג הרגו. זה אומרו: "ואשר לא צדה" - זה משה, ואז "ושמתי לך" - לך לעצמך, "מקום אשר ינוס שמה" - הם ערי מקלט שהכנתי לך וכו', יעו"ש. וסרה החקירה הנזכרת. ונראה דזהו סמיכות הכתובים פרשת ואתחנן<sup>7</sup>: "ושמרת את חוקי ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום וגו', אשר ה' אלהיך נתן לך כל הימים", לך דייקא, "אז יבדיל משה" וכו', ודו"ק.

**ת"מ** א"י. ועוד כתב הרב 'לקט יוסף' שם: מפני שפירש מאשתו. ומעמו היה משום שהיה מלך<sup>1</sup>, ואין משיאין למלך אלא נשים הראויות לו מבית המלך<sup>2</sup>. אבל קשה על זה, דאמרינן הואיל ואישתרי אישתרי<sup>3</sup>, ע"כ דברי קודשו.

משה לא  
נכנס לארץ  
מפני  
שפירש  
מאשתו

ועל זה פירש הרב 'מטעם המלך'<sup>4</sup> סימן תרמ"ט כוונת המאמר דלעיל<sup>5</sup>: כשראתה שרה שאין משה נכנס לא"י אמרה: "גרש האמה הזאת"<sup>6</sup>; והוא דמצינו אברהם אבינו ע"ה נשא הגר שהיא גיורת. ואיתא בירושלמי דאין משיאין את המלכים אלא מכשירי כהונה, דדרשינן סמוכים: "למען יאריך ימים על ממלכתו"<sup>7</sup>, וסמך ליה: "וזה יהיה משפט הכהנים"<sup>8</sup>.

מאי כניסת  
משה לארץ  
נלמד  
שכהן אסור  
בגיורת

וכתב הרב 'לקט יוסף', דמשה אינו יכול לחיות יותר מק"ב שנה, דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. והקשה הרשב"א ז"ל בתשובה<sup>9</sup> סימן קמ"ה, דהלא לחזקיה הוסיפו ט"ו שנה, ותיירין, דמלך דרבים כרבים דמי, ואלים זכותיה להוסיף לו חיים.

ואם כן, אם משה היה לו דין מלך, היה יכול לחיות טפי מק"ב שנה הנקצבים לו. זה אומרו: כשראתה שרה וכו', דבלא זה סברה שמשה יכנס לארץ, ואם כן ודאי דינו כמלך, ונשא ציפורה שהיא גיורת, ואם כן גיורת שריא נמי לכהונה, אבל כשראתה שאינו נכנס לא"י, מוכח גיורת לא שריא לכהונה, דהא משה לאו מלך, לכן אמרה: גרש לזאת הגיורת כי אתה כהן<sup>10</sup>, ע"כ תורף דברי קודשו בקצת שינוי, ויש דבריו טעות דמוכח ומה שכתבתי כן צריך להיות.

ולעניות דעתי אפשר לומר על פי דרכו אבל באופן אחר, ומקודם נקדים הסוגיא דפרק קמא דחולין דף יד<sup>11</sup>: בעי רבי ירמיה, איברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו<sup>12</sup>. אימת, אילמא בשבע שכיבשו, השתא וגו', וסלקא בתיקו. וכתב הרא"ש ז"ל, וזה לשונו: פירש רש"י: דרוש וקבל שכר הוא, שצריכין אנו לעמוד על האמת אף על פי שכבר עבר. ולא נהירא, דדוקא למיסבר קראי דרשינן וכו', אלא נראה לומר דנפקא מינה בבטיא זו לאדם שאסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע ואילך, וכשהגיע הזמן היה לו מאותו המין, שהיה אוכל והולך עד שהגיע הזמן, אם מותר לאכול מה שניתותר בידו; אי נמי, כגון שרצו בית דין לאסור דבר אחד, כמו שאסרו גבינות הגויים ושלקות וכיוצא בהן, אם אסור מה שיש לו ממנו מאותו המין ביד ישראל, ע"כ.

ומה שהקשה הרב 'קול שמואל' פרשת בראשית, דאמאי לא פשיט הש"ס מומאי דאיתא בקידושין כ"א<sup>13</sup>, דאיבעיא לן: כהן מהו ביפת תואר - רב אמר מותר, ושמואל אמר אסור. ואמרו שם: בביאה ראשונה כולי עלמא לא פליגי דשרי, דלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, כי פליגי בביאה שנייה, רב אמר מותר, הואיל ואשתרי אשתרי, ושמואל אמר אסור, דהווה ליה גיורת, וגיורת לכהן לא הויא וכו'. ותיפשוט דהוא מחלוקת רב ושמואל, ואליבא דרב אישתרי, ולמה



**תלט** | 1. דברים ד, מא. 2. שמות טו, א. 3. שמות כא, יג - "וַיִּשְׁפֹּךְ לֹא צָדָה וְהִקְלִימוּ אֹנֶה לְיָדוֹ וְשִׁמְתִי לָךְ מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוֹס שְׂמֶה". 4. קיד, ב. 5. שמות כא, יב. 6. עיין שמות רבה פרשה א, ל - "הלהרגני אתה אומר" (שמות ב, יד) - אתה מבקש לא נאמר אלא אתה אומר, מכאן אתה למד ששם המפורש הזכיר על המצרי והרגו". 7. דברים ד, מ-מא. **תמא** | 1. עיין שמות רבה פרשה מח, ד - "משה מלך, שנאמר (דברים לג, ה): זיהי בישורון מלך". 2. סנהדרין יט, ב. 3. כלומר, כיון שנשאה בהיתר לפני היותו מלך, שוב אין לאוסרה עליו. 4. חלק ה. 5. סימן תלז. 6. בראשית כא, י. 7. דברים יז, כ. 8. שם יח, ג. 9. חלק א. 10. עיין נדרים דף לב, ב - "אמר רבי זכריה משום רבי ישמעאל: ביקש הקב"ה להוציא כהונה משם, שנאמר (בראשית יד, יח): 'והוא כהן לאל עליון', כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום הוציאה מאברהם וכו', שנאמר וכו' וכתוב (תהלים קי, ד): 'נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק' - על דיבורו של מלכי צדק". 11. עמוד א - "בעי רבי ירמיה: אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ, מהו אימת? אילמא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו, דכתיב: (דברים ו): 'ובתים מלאים כל טוב', ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב: כתלי דחזירי, בשר נחירה מבעיא? אלא לאחר מאכא; ואיבעית אימא: לעולם בשבע שכבשו, כי אשתרי להו - שלל של עובדי כוכבים, ידיהו לא אישתרי; תיקו". 12. "מהו לאוכלן אחר כניסתן, מי אמרינן כי אסר רחמנא בשר נחירה לאחר ביאה הני מילי לנחור אחרי כן לאכול, אבל הנחורות ובאות מן המדבר הואיל ובשעת נחירתן היתה, תו לא מתסרי, או דלמא לא שניא. ודרוש וקבל שכר הוא, שצריכין אנו לעמוד על האמת ואף על פי שכבר עבר" (רש"י). 13. עמוד ב.

גדרי הואיל  
ואשתרי  
אישתרי

יעו"ש וכמו כן לרב גאון עוזנו בספר 'פתח עינים' מסכת הנזכרת.

ולפום הך סברא, אם כן משה רבינו ע"ה טעמו ונימוקו עמו, דלא אמרינן בכי האי גוונא הואיל ואישתרי אישתרי, דגירות אסורה לעולם למלך, ובזמן שהותרה לו לא היה מלך, וכמו שנתבאר.

והנה כתב הרב 'לקט יוסף' ערך 'אברהם' סימן ו' בשם הרב 'שפתי כהן', דטעמו של אברהם אבינו ע"ה שנשא להגר אף על פי שהיה כהן וכהן אסור בשפחה, משום דהואיל ואישתרי קודם שנתמנה להיות כהן גדול, יעו"ש. וכפי האמור ה"ן נסתר גם כן טעם זה מטעם האמור.

זה אומר: כשראתה שרה שאין משה רבינו ע"ה נכנס לארץ, והיינו משום שפירש מן האשה, ולא טוב עשה, משמע דהואיל ואישתרי אישתרי, ומוכח דאמרינן האי טעמא אפילו היכא שלא הותר מעולם, והוא הדין והוא הטעם נמי גבי אברהם שנשא הגר - ולזה הוכרחה לצוות ולדרז "גרש האמה הזאת" וכו', דבלא זה היה מוכרח הוא מאליו ומעצמו לגרש, דלא אמרינן הואיל ואישתרי בכי האי גוונא; מה שאין כן השתא דמוכח ממשה רבינו ע"ה שלא נכנס דאמרינן הואיל וכו' אפילו היכא דלא הותר מעולם, ומזה הטעם נמי לא גרש אברהם את הגר דאמרינן הואיל וכו' - ולזה אמרה לו לגרשה אפילו שהיא מותרת לך, יען שכיון ששם שפחה עליה מן הראוי לך לגרשה, שמזה הטעם: "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק"<sup>18</sup>. וכתב ה"ל קוט דוד' פרשת וירא: הטעם, משום דישמעאל בן שפחה וכו' ואסור לירש וכו', ובני הפילגשים אף על פי שנשא אותם אחר שנימוול, ומוכרח שנשתחררו משום דאסור בשפחה, מכל מקום קרויים בני פילגשים, דאסור לירש עם בני אשה ישראלית, יעו"ש. ולזה "גרש האמה הזאת ואת בנה", וק"ל.

**אמ"ת** א"י. והגאון 'פנים יפות' פרשת ואתחנן כתב בטעם שלא נכנס משה רבינו ע"ה לא"י, שרז"ל אמרו: לא גלו ישראל אלא כדי שיתווספו עליהם גרים, והיינו שנתפזרו ניצוצות הקדושה בארבע כנפות הארץ, ואי אפשר לעלות אותם אלא על ידי גלות ישראל בארבע כנפות הארץ, כדי לקבל הנידחים שם. והפסוק אמר: "והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ", והיינו שהיו מקבצים עליהם כל הניצוצות הקדושה שבכל העמים, אבל כשחטאו ישראל נתנו כח בארץ העמים, ואי אפשר להוציאם אלא על ידי גלות, כדכתיב: "עד יום פקדי" וכו'. ואמרו חז"ל<sup>14</sup>, שאילו היה משה מכניס ישראל לא"י, לא היו ישראל יוצאים משם לעולם, וכיון שהגלות הוא הכרח לקבץ

סלקא בתיקו, והניחו בצריך עיון. עיין להרב גאון עוזנו בספר 'עין זוכר' מערכת הה' אות ד' שהקשה כן ותירץ בשני אופנים, יעו"ש, וכמו כן להרב 'לימודי ה' לימוד מ"ח.

ועוד הקשה הרב הגדול מהר"י די בוטון זלה"ה, והובאו דבריו ברב המגיה בספר 'בית שלמה' חסון<sup>14</sup> בהקדמה, מההיא דשנינו בפרק הבא על יבמות<sup>15</sup>: אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכנס וכו', ואמרינן בגמרא דהטעם דכתיב<sup>16</sup>: "יקח אשה" וכו', וטעמא משום דגלי קרא, הא בשאר דברים בתר השתא אזלינן ולא בתר אותה שעה שהיה מותר, ואם כן לדעת הרא"ש ז"ל תיפשוט בעיין מההיא דהתם.

והרב המגיה תירץ שם בשם רבו, דההיא דאיברי נחירה לא דמי לההיא דאירס את האלמנה, דהא התורה אמרה דכהן גדול אסור באלמנה, ואם כן משעה שנתמנה לכהן גדול אין לומר עליו שאלמנה היתה מותרת לו, ומה שהיתה מותרת לו קודם, היינו משום שלא היה כהן גדול, שאם היה כהן גדול לא היתה מותרת לו. ואם כן איך נוכל לומר כיון שהותר לו מקודם יהא לו עכשיו, דזה אינו, דמעולם לא הותר לכהן גדול אלמנה, ואי לא הוה קרא הוה אמינא דבתר השתא אזלינן. דבשלמא אילו היה בדין שכהן גדול היה מותר באלמנה, והלך ככהן גדול וקידש את האלמנה, ואחר כך גורו שלא ישא כהן גדול אלמנה, והיה בדין דבתר השתא אזלינן הגם כי קודם הגזירה היתה מותרת, או אמרינן דהוי העניין בדדמי עם ההיא דאיברי נחירה, מה שאין כן עכשיו דלכהן גדול לא הותר כלל וכו', ברם איברי נחירה נסתפקו בעניין, משום דנחירה זו עצמה קודם שהכניסוה לארץ ישראל, בכל המקומות בין בארץ בין בחו"ל לעולם היתה מותרת, ולפיכך נסתפקו עליה, דכיון דמקודם נחירה זו בעצמה היתה מותרת, ועכשיו נמי נחורה, ואף שנאסרו בנחירה, היינו לנחור עוד, ברם נחירה זו שהיתה מותרת ואפילו בארץ, אפשר דנשארה בהתירה הראשון, או דילמא לא שניא, ע"כ דבריו. ועם זה תירץ הרב הגדול 'נחפה בכסף' חלק או"ח סימן ג', ההיא דתנן פרק ח'<sup>17</sup> דתרומות: היה אוכל באשכול ונכנס מן הגינה לחצר, רבי אליעזר אומר יגמור, רבי יהושע אומר לא יגמור, והלכה כרבי יהושע, דאמאי לא פשיט מהא - דיש לומר דהא דחצר, לעולם החצר קובעת למעשה, אלא שמה שהותר זה היינו לפי שלא נכנס לחצר, ולכן כשנכנס אסור, ולא שייך למימר הואיל והותר, דמעולם לא הותר, ולא דמי לבשר נחירה דמקודם היה מותר זה הבשר בין בארץ בין בחו"ל, ולכן מספקא לן דמה שנאסר עתה הוא נחירה מחדש אבל נחירה זאת שהיתה מותרת בכל מקום לא נאסרה, או לא, יעו"ש. וכן תירץ כמה משניות,



14. לרב שלמה חסון ז"ל. 15. יבמות סא, א. 16. ויקרא כו, יד. 17. משנה ג. 18. בראשית פרק כא, י - "ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק". **תמא** | 1. פסחים פז, ב. 2. שמות יט, ה. 3. ירמיהו כז, כב - "בְּבִלְעָה יִנְבְּאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פְּקֻדֵי אֲתָם וְאֵם ה' וְהַעֲלִיתִים וְהַשִּׁיבֹתִים אֶל הַמְּקוֹם הַזֶּה". 4. עיין סוטה ט, א, הובא לעיל סימן תלא.

משה לא נכנס לארץ - שלא ימנע קיבוץ ניצוצי הקדושה בגלות

בגירות למלך וכהן לא אמרינן הואיל ואישתרי

מאי ביאת משה לארץ נלמד שאמרינן הואיל ואישתרי אף בגירות למלך וכהן

המאמר דלעיל<sup>5</sup>, כשראתה שרה שמושה רבינו ע"ה אינו נכנס לארץ אמרה: "גרש האמה הזאת ואת בנה"<sup>6</sup>. והוא בהקדים מה שכתב הרב 'לקט יוסף' ערך 'אברהם' סימן ב', כי אברהם לא היה יכול לשחרר להגר, כי הגר היתה נכסי מלוג של שרה שלא היה לאברהם בה רק פירות, וקניין פירות לאו כקניין הגוף דמי. אבל אי אמרינן קניין פירות כקניין הגוף דמי, אם כן היה יכול לשחררה, ע"כ. זה אומרים: כשראתה שרה וכו', ולמה זה, הלא א"י כתובה - ומוכרח לומר דקניין פירות כקניין הגוף, ואם כן לפי זה יכול לשחרר אברהם להגר. ולזה אמרה: "גרש האמה הזאת ואת בנה", בלא זה לא הייתי מקפדת על זאת, כי היא שפחה ולא איכפת לי בה, מה שאין כן השתא, ודו"ק היטב.

הנידחים מארבע כנפות הארץ, לזה אמר לו השם ית"ש: "שא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומוזרחה" וגו', שישא עיניו לארבע רוחות הארץ, ויראה בעיניו, כי מן הנמנע הוא שיעבור את הירדן ויכנסו שם ישראל ולהיותם שם עולמים. והיינו דכתיב בתריה<sup>6</sup>: "ונשב בגיא מול בית פעור", שהוכיח את ישראל שנתעבר ה' כי למענכם<sup>7</sup>, שבשביל חטא ישראל שנתנו כח בארצות העמים, כדכתיב<sup>8</sup>: "הן בעוניתיכם נמכרתם" וגו', דהיינו להוציא כח הקדושה שנפלה בארץ העמים וכו', זה תורף דברי קודשו. והיא קרוב לטעם שכתבנו לעיל<sup>9</sup> בשם הרב 'מטעם המלך'.

ואיתא שפיר נמי כוונת הכתובים דלעיל<sup>10</sup>: "וה' התאנף בי על דבריכם וישבע וגו', כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואתם עוברים וירשתם וכו', השמרו לכם פן תשכחו" וגו'. כלומר, שהשי"ת התאנף בי על אודותיכם שחטאתם וגרמתם, שנתתם כח בארצות העמים, וזה אי אפשר כי אם על ידי גלות, ולזה "כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר וגו' ואתם עוברים וירשתם", ולזה טהורים השמרו ברוחכם "פן תשכחו" וכו', ופשוט.

**תמ"ב** א"י. והרב 'צפנת פענח' חדש כתב: משום דא"י היא הכתובה שלנו, ומעם זה לא שייך כי אם לגבי כל ישראל שהיו כתואר אשה להקב"ה, מה שאין כן משה שהיה בעלה דמטרוניתא, כנודע דעת המקובלים, ואין האשה חייבת ליתן כתובה לבעלה, ואדרבא, להיפך, הבעל נתן לאשתו, ע"כ.

ועיין בפסיקתא<sup>1</sup>, הביאה הגאון 'אספקלריא המאירה' פרשת ואתחנן, וזה לשונו: "איש האלקים"<sup>2</sup> - א"ר יודא בר סימון בשם ר"ש בן לקיש: האיש הזה אם מבקש להפר נדרי אשתו - מפר, ואם רוצה - מקיים, שנאמר<sup>3</sup>: "אשה יקימנו ואישה יפירנו", כך כביכול אמר משה<sup>4</sup>: "קומה ה'", "שובה ה'", יעו"ש.

ועם האמור יתיישב מה שהקשה רבינו ניסים, הביא דבריו הרב 'לקט יוסף' ערך 'משה' סימן א', דהיאך יכול הקב"ה למחות במשה שלא יכנס לארץ, הרי הקב"ה נתן לנו א"י בכתובה, והוי בעל בנכסי אשתו דאין לבעל אלא פירות. ותירץ דצריך לומר קניין פירות כקניין הגוף דמי, יעו"ש, ועל פי האמור אתי שפיר.

ועל פי יסוד רבינו ניסים ז"ל, נראה לעניות דעתי לפרש

משה לא נכנס לארץ - שהיא ככתובה לישראל ולא למשה

כיצד נע הקב"ה משה להכנס לארץ הרי נתנה בכתובה

**תמ"ג** א"י. ועוד כתב הרב הנזכר<sup>1</sup>, משום דא"י נטלו ישראל בשביל פרעון חוב אביהם, היינו גלות מצרים; דמי שפורע חוב אביו הוא יורש את אביו, וא"י הוא בירושה מאביהם, מה שאין כן משה דלא היה בגלות מצרים ולא פרע חוב אביו, לכך לא נכנס לארץ, ע"כ. ועיין ב'לקט יוסף' ערך 'משה' סימן כ"א, וכמו כן עיין מה שכתבתי בסימן רנ"א בשם הרב תנא בכוונת מאמרם ז"ל<sup>2</sup>: "ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו"<sup>3</sup> וגו' - אמר להם: אתם למה ודבריכם למה, יעו"ש. וכמדומה לי שעם האמור נתנו טעם המפרשים, סמיכות א"י ליציאת מצרים בכל מקום, עיין מה שכתבתי לעיל בסימן ז' ובסימן שע"ב.

ובזה יש לתרץ מה שכתבתי בסימן ג', על מה שפירש רש"י בפסוק<sup>4</sup>: "שלח נא ביד תשלח" - ביד מי שתרצה לשלוח, שאין סופי להכניסם לארץ, שהקשה הרא"ם מנין ידע זה וכו', יעו"ש, ומה שתרצתי אני הדל. ועל פי האמור אפשר לומר, דמתחילת דברי פיהו יתברך שאמר לו<sup>5</sup>: "ךאה ראיתי את עני עמי אשר במצרים וגו', וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו" וגו', ושם רמז דהא תליא, ומשם חפר אוכל<sup>6</sup> משה רבינו ע"ה שלא יכנס<sup>7</sup>. ומה שכתב הרא"ם שם, שכוונתו שלא יהיה דבר ומנהיג<sup>8</sup>, עיין בחידושי מהרש"א פרק חלק<sup>9</sup>, שהקשה על פירושו, ומסיק, דודאי ידע משה שלא יכנס לארץ, רק חשב שאפשר לבטל הגזירה, ולזה אמר<sup>10</sup>: "נוסעים אנחנו אל המקום", ששיתף עצמו עמהם, יעו"ש ודו"ק.

משה לא נכנס לארץ - כיון שלא היה בגלות מצרים

מנין ידע משה לפני הגזירה שלא יכנס לארץ

5. דברים ג, כז - "עלה ראש הפסגה וישא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומוזרחה ויאמר יהוה אלהיך לא תעבר את הירדן הנה". 6. שם פס' כט. 7. ע"פ שם פס' כו. 8. ישעיה נ, א. 9. סימן תלה. 10. דברים ד, כא-כג. **תמב** 1. פסיקתא דרב כהנא דברים לג, א. 2. דברים לג, א - "וזאת תבנה אשור בן משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו". 3. במדבר ד, יד. 4. במדבר י, לה-לו - "ויהי בנסע הארץ ויאמר משה קומה ה' ונפצו ארבע וינסו משנאין מפניך: ויבנה יאמר שוכה ה' רבבות אלפי ישראל". 5. סימן תלו וסימן תמ. 6. בראשית כא, י. **תמג** 1. הרב 'צפנת פענח' חדש. 2. שמות רבה פרשה ה, טז. 3. שמות ה, ד. 4. שמות ד, יג. 5. שמות ג, ז-ח. 6. ע"פ איוב לט, כב - "משם חפר אכל למרחוק עיניו בטיט". 7. עיין עוד לעיל סימן תלא. 8. זה לשונו: "אף על פי שלא נגזרה עליו הגזירה ידע אותו בנבואתו שלא יכניסם לארץ... ומה שכתוב (ברש"י) בפרשת בהעלותך (במדבר י, כט) גבי 'נוסעים אנחנו': מפני מה שיתף משה עצמו עמהם, שעדיין לא נגזרה גזירה עליו וכסבור שהוא נכנס - צריך לומר, שאף על פי שידע שאין סופו להכניסם כמו דבר ומנהיג, מכל מקום היה סבור שיכנס עמהם ויהיה המנהיג אחר... ולכן כתב פה: אין סופי להכניסם, שפירושו, להיות אני המנהיג אותם בכניסתן לארץ, ולא אמר אין סופי להכנס לארץ". 9. סנהדרין קיא, א. 10. במדבר י, כט.

יעו"ש באורך, וכמו כן להרב החסיד בספר 'שמע יעקב' פרשת שמות. ועל פי דברי הרב 'החזקוני' אפשר לומר, שזו היא טענת מלאכי השרת מה לילוד אשה, והשיבם השי"ת, כיון שהוא לקבל את התורה וליתנה, אם כן הוא פרנס ואני מסכים בעניין, ודו"ק.

ועיין עוד מה שכתבתי בסימן קנ"ד בשם רבינו האר"י זיע"א מה שתיירץ על קושיית הכתובים "פוקד" וגו', וכמו כן מה שכתבתי בסימן רמ"ב, ומשם באר"ה.

**תמ"ו** א"י. והילקוט חדש ערך 'משה' אות מ"ה נתן טעם: משום שהכניס ערב רב תחת כנפי השכינה, ומשום זה נענש שלא ליכנס לא"י, ועיין עוד מה שכתב שם באות מ"ז בשם הזוהר הקדוש, וכמו כן מה שכתבנו אנן בעניותין על זה בסימן רע"א.

משה לא נכנס לארץ - משום שהכניס ערב רב תחת כנפי השכינה

מדוע קיבל משה את הערב רב

וראיתי להרב 'לקט יוסף' שם אות ג' שהביא הטעם הנזכר, וכתב בשם מו"ר אביו ז"ל: הטעם שקיבל הערב רב, משום דישראל הם תרומתו של עולם<sup>1</sup>, ולא פטרו ישראל רק שישים אומות<sup>2</sup> ונשארו י אומות טבל, ולכך נצטוו ישראל "לא תחיה כל נשמה"<sup>3</sup>. ומשה שקיבל הערב רב מכח זה פטרו גם הו' אומות, לכן לא יכנס לארץ כי לא יוכל להרוג את השבעה אומות. אבל אם תרומה אחד מחמישים<sup>4</sup>, אם כן לא פטרו ישראל רק חמישים אומות, וערב רב פטרו אומות אחרות חוץ מו' אומות שנצטוו עליהם "לא תחיה כל נשמה"<sup>5</sup>, אם כן יכול משה ליכנס לארץ, ע"כ.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי להמליץ כוונת הכתוב פרשת וילך<sup>6</sup>: "ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא, וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה". וה"ן עוד נבי"א מה שכתב שם<sup>7</sup>, דמשה רבינו ע"ה לא יכול לחיות יותר מק"ך שנה, כי שנותיו היו מצד התרומה, כי הוא תרומתו של עולם, ושיתא אלפי שני הווה עלמא<sup>8</sup>, ותרומה אחד משישים, אם כן מששת אלפים הוי תרומה ק"ד<sup>9</sup>, יעו"ש, וכמו כן מה שכתבתי בסימן ת"ד. העולה מהאמור דשנותיו של משה הוא מטעם דתרומה אחד משישים, ואם כן ישראל שהם תרומתו של עולם לא פטרו כי אם ששים אומות, ומטעם זה לא יכנס משה

**תמ"ד** א"י. והרב 'לקט יוסף' שם אות ל"ז כתב עוד טעם: מכח שאמרו<sup>1</sup>: "והן לא יאמינו לי", ולזה לא בא לא"י, אמר הקב"ה: הם מאמינים בני מאמינים ואתה אין סופך להאמין, שנאמר<sup>2</sup>: "יען לא האמנתם בי", ע"כ.

ועם זה יש לתרץ נמי קושיית הגאון הרא"ם הנזכרת, דכיון שאמר: "והן לא יאמינו לי", והשיבו הקב"ה: הם מאמינים בני מאמינים וכו', ולזה אמר אחר כך<sup>3</sup>: "שלח נא ביד תשלח", ופשוט.

**תמ"ה** א"י. [מה שכתבתי לעיל בסימן תל"ח: 'משום שנשא עמרם לילכד דודתו' וכו']

עיין מה שכתב הרב 'החזקוני' בפרשת וארא<sup>1</sup>, דמה שהסכים הקב"ה שיצא אדם גדול כמושה מליקוחים שעתידי להזהיר עליהם, לפי שאין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו בצוארו<sup>2</sup>, פן יתגאה על הציבור, כמו שמצינו בדוד<sup>3</sup>, יעו"ש. וכמו כן מה שכתב 'הריקאנטי' בזה, וזה לשונו<sup>4</sup>: אל תתמה על משה אדון כל הנביאים ושאר צדיקים שבאו מקצת איסורי ביאה, כי כוונתן ליתן חלק לטומאה על שם 'ועולתה תקפוץ פיה'<sup>5</sup>, דאין דבר בעולם שלא יהיה כלול מדין ורחמים, דין מצד האומות ורחמים מצד ישראל, כדי שלא יהיה חלק לדין בשום מקום לקטרג. והסידים הראשונים היו כל כך צדיקים דבקים בקדושה בלי שום תערובת דין, והיו מתייראים שיעבור עליהם הקיטרוג, לפיכך שלא יהיה פירוד נתחברו לנשים אסורות, מה שאין כן דורות האחרונים שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב וכו', וכבר הוא כלול מצד החטא בחלק הדין, על כן אסרה תורה נשים נכריות, ע"כ דברי קודשו.

ועיין עוד מה שפירש הרב 'עמודי שבעה' בעמוד החמישי בכוונת מאמרם ז"ל<sup>6</sup>: כשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת: מה לילוד אשה בינינו, אמר להם: לקבל את התורה בא. שהוא על פי מה שכתב התרגום<sup>7</sup>, דיוכבד נישאת לאליצפן וילדה אלדד ומידד וכו', והווה ליה מחזיר גרושתו משנישאת וכו'<sup>8</sup>, והשיבם הקב"ה: לקבל את התורה בא, דדרשינן: היא תועבה ואין בניה תועבין, ומהאי טעמא ניתנה תורה לישראל,

משה לא נכנס לארץ - מפני אומרו והן לא יאמינו לי

טעם שמשה נולד מנישואים שעתידיה התורה לאסור

טענת מלאכי השרת על משה שנולד מאיסורי ביאה ודחייתה



**תמ"ד** 1. שמות ד, א. 2. במדבר כ, יב. 3. שמות ד, יג. **תמ"ה** 1. שמות ו, כ. 2. יומא כב, ב. 3. שנולד מזרע יהודה ותמר שבא בדרך לא מכובדת (עיי רד"ק בראשית לח, כו), ושבא מזרע רות המואביה (רש"י יומא כב, ב). 4. עיין 'ריקאנטי' שמות כ, כא; ו, כ; דברים יז, יז. 5. ע"פ איוב ה, טז. 6. שבת פח, ב. 7. תרגום יונתן במדבר יא, כו - "וְאֶשְׁתֵּי יָרֵיךְ תִּתֵּן גִּבְרִין בְּמִשְׁרֵיטָא שְׁמִיהָ דְחַד אֶלְדָּד וְשְׁמִיהָ דְתַנְיִן מִיַּד בְּנֵי דְאֶלְצַפָּן בַּר פְּרָנָה דִּלְיִית לִיה יִכְבֵּד פְּרִת לְיֵי בְּזַמְן דְּפִטְרָה עִמָּרָם גְּבָרָה וְאֶתְנַסִּיבַת לִיה עַד דְּלֵא יְלִידַת יְת מִשָּׁה". (ונשארו שני אנשים במחנה שמו של אחד אלדד ושמו של השני מידד בנוי של אלצפן בן פרנך שילדה לו יוכבד בת לוי בזמן שגרשה עמרם בעלה ונשאת לו, עד שלא ילדה את משה). 8. וזו היא טענת מלאכי השרת, מה לילוד אשה. 9. יבמות יא, ב על הנאמר במחזיר גרושתו (דברים כד, ד): "לא יוכל בעלה הראשון אֲשֶׁר שְׁלָחָה לָשׁוּב לְקַחְתָּהּ לְהִיּוֹת לוֹ לְאִשָּׁה אַחֲרַי אֲשֶׁר הִסְמָאָה פִּי תוֹעֵבָה הוּא לְפָנַי ה'" - דרשינן: "היא תועבה ואין בניה תועבין". **תמ"ו** 1. שמות רבה פרשה לא, ט; מט, כ. 2. כשיעור עין רעה בתרומה שהוא אחד משישים, כמבואר במשנה תרומות פ"ד מ"ג. 3. דברים כ, טז. 4. כשיעור עין בינונית בתרומה שהוא אחד מחמישים, כמבואר במשנה תרומות פ"ד מ"ג. 5. דברים כ, טז. 6. דברים לא, ב. 7. אות ח. 8. סנהדרין צז, א. 9. כן כתב בספר 'לקט יוסף' והביא זאת בשם ספר 'שערי שמים' שער הענוה. והדברים קשים, שהרי אחד משישים מששת אלפים הוא מאה ולא ק"ך, דוקא אחד מחמישים הוא ק"ך, ואכן במקור דבריו של ה'לקט יוסף', בספר 'שערי שמים', אומר, וזה לשונו: "מכתבי האר"י בעניין משה שחי ק"ך שנים באשר שהיה תרומתו של עולם, והעולם נברא במידת הרחמים שהוא מידה בינונית ותרומתו אחד מחמישים, תרי ממאה, ומכל אלף מגיע לו עשרים, ושית אלפי שנים הווה עלמא, ששה פעמים כי עולה ק"ך, ולכך היה שנותיו ק"ך שנים", וצ"ע דלפי זה לא אתי שפיר דברי רבינו.



שנאמר<sup>1</sup>: "ותחסרהו מעט מאלהים" - זה 'יחידה', שהקב"ה יחיד ומיוחד, ע"כ. והוא פשוט הכתוב<sup>2</sup>: "ויתעבר ה' בי למענכם", גם כוונת הכתוב<sup>3</sup>: "וה' התאנף בי על דבריכם" וגו'. ועיין מה שכתבתי עוד בסימן ת"ה. ופשוט דברי רבינו האר"י נוקבין הלב לבית חללו, ומוסר גדול למי שיש לו לב לבוא לשכון כבוד בארצנו, וכבר גלינו טפח לעיל בסימן שע"ז, יעו"ש ומשם באר"ה.

החילוק שבין עבודת ה' בא"י לעבודת ה' בחו"ל

**תמ"ט** א"י. רז"ל אמרו, כי תלמוד תורה, ברכות ותפילות הנאמרים באמת בא"י, החלו עולים דרך ישר, זה 'שער השמים', בלי שום מסך, והיא עבודת ה' באמת. ויושבי חו"ל, ממשלת שרי עם ועם, כל תפילות וברכות ולימוד ומצוות, עלו זה בנגז"ב! אויר ארץ העמים בלתי טהור<sup>2</sup>.

ויש להקור, דמצינו גדולי ישראל, תנאי ואמוראי ורבנן סבוראי וגדולים הקרי לב יושבי חו"ל, והם מלהזכיר דלא עבדו את ה' כראוי.

יושבי חו"ל המסייעים ליושבי א"י שותפים בעבודתם השלמה

והתשובה לזה, דכשם שרצה הקב"ה לזכות את ישראל, "כי לא יחדל אביון"<sup>3</sup> לזכות לעשירי עם ויקנו עולמם בצדקות פזרונם, כן הדבר הזה. כי הן בעוון יושבי הארץ עניים ואביונים, ואין להם תקומה כי אם בצדקת בני הגולה, החכם בחכמתו והעשיר בעושרו יחד, כולם מחזיקים ביד יושבי ארץ הקדושה, וגדול המעשה יותר מן העושה<sup>4</sup>. הנה כי כן, יושבי א"י שלוחי כל הגולה לעבוד ה' עבודה שלימה, עבודה תמה, וכל ישראל מחזיקים בידם, יש להם חלק בתורתם ותפילותם; דומה למה שאמרו רז"ל<sup>5</sup> בתלמוד תורה: "כי בצל החכמה בצל הכסף"<sup>6</sup>, ומחזיק יד החכם חלק כחלק יחדיו יחלוקו. וכזאת וכזאת קיום מצות ישיבת ארץ הקדושה, ותלמוד ומעשה קדושים אשר בארץ, כל בני הגולה המחזיקים שבתם וקיימתם של באי הארץ, ניוונים בזרוע יחדיו יחלוקו.

ויש להסמיך זה בכתובים<sup>7</sup>: "הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, שאו ידיכם קדש וברכו את ה'", דמאן "עבדי ה'" - הם "העומדים בבית ה'", בא"י, כי שם ביתו; והעומדים בא"י, הן הם עבדי ה' וברכתם ברכה ועבודתם עבודה תמה, בוקעת ועולה דרך ישר. ואם תאמר, כי אחינו בית ישראל אבדורי אבדור, ומה תקנתם לברך ה' ולעבדו עבודה וברכה הראויה - לזה אמר כלפי אחינו שבגולה: "שאו ידיכם קדש", התנדבו נדבות, לקדש ידיכם דמ"ם מלאו, להחזיק לבאי הארץ, וזוה "ברכו את ה'", בברכה המיוחדת לה' דוקא, שיש לכם חלק טוב בעבודת אחיכם ויושבי הארץ, ע"כ הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא, יעו"ש.

ועיין מה שכתבתי בסימן רצ"א בכוונת הכתובים במשלי<sup>8</sup>:

לארץ כמו שנתבאר. זהו אומרו: "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום" ומלאו ימי ושנותי, ומזה הטעם "וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה", ודו"ק.

ועוד כתב הרב הנזכר<sup>10</sup>, דהחטא שקיבל הערב רב, היינו שתרם מן הרע על היפה, משום שהמצריים היו יותר רעים משאר אומות, אם כן הוי מן הרע על היפה; אבל אי אמרינן 'כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני', ואמרינן בש"ס<sup>11</sup> דלמאן דאמר זה לא הוי תרומה, ויחזור ויתרום, אם כן לפי זה לא חטא משה בזה, כי אין תרומתו תרומה, עכ"ל.

ועיין בפרק קמא דתמורה דף ה'<sup>12</sup>, שהקשה על רבא דאמר 'כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני': והרי תורם מן הרע על היפה, דרחמנא אמר<sup>13</sup>: "מכל חלבו" - חלבו אין, גרוע - לא. ותנן: אין תורמין מן הרע על היפה, ואם תרם - תרומתו תרומה, אלמא מהני. ומשני: התם כרבי אילעא, דאמר ר' אילעא: מנין לתורם מן הרע על היפה שתרומתו תרומה, שנאמר<sup>14</sup>: "ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו", אם אינו קדוש נשיות חטא למה - מכאן לתורם מן הרע על היפה שתרומתו תרומה, יעו"ש. ואם כן מה שכתב הרב, 'אי אמרינן כל מילתא דאמר רחמנא וכו', לא הוי תרומה ויחזור ויתרום', פירושו לפי סלקא דעתך של המקשן, וידוע דרך בעל הדרש לדרוש על פי סברא שישנה בעולם, ודו"ק.

קבלת הערב רב כתרומה מהרע על היפה

**תמ"ז** א"י. ועוד כתב הרב 'לקט יוסף' שם באות ט"ו, שמשא לא בא לא"י משום ששיבר הלוחות, יעו"ש ובסימן ל"ד. ובסימן מ"ד כתב עוד משם הרשב"א, דמכח הלוחות ושברי לוחות מונחים בארון מוכח דמשה לא חטא בשבירת הלוחות, דאם לא כן, כמו דאין קטיגור נעשה סניגור<sup>1</sup> כך אין קטיגור במקום סניגור, יעו"ש. ואמרת דרך אגב רמז קטן, כמה שאמרו בגמרא<sup>2</sup>: "הלוחות הראשונים אשר שברת ושמתם בארון"<sup>3</sup> - תני רב יוסף: מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחות בארון, מכאן לתלמיד חכם ששכח לימודו מחמת אונסו, שאין נוהגין בו מנהג בזיון. והוא כי ראשי תיבות שברי לוחות מונחות בארון, הוא 'שכח לימודו מחמת אונסו', ובי"ת משמשת. ועיין עוד מה שכתבתי על זה בסימן שס"ד.

משה לא נכנס לארץ משום ששבר את הלוחות

**תמ"ח** א"י. והרב 'לקוט דוד' פרשת ואתחנן, כתב בשם כתבי רבינו האר"י זיע"א, שמשא רבינו ע"ה לא בא לא"י על שלא זכה לה' - נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה, רק נחסר ממנו 'יחידה', על ששהה בהר סיני יותר משיעור וגרם שישאל עשו את העגל. וזה

משה לא נכנס לארץ משום שנחסר ממנו 'יחידה'



10. 'לקט יוסף' אות ד. 11. תמורה ה, א. 12. עמוד א. 13. במדבר יח, כט. 14. שם פס' לב. **תמז** 1. ר"ה כו, א ועוד. 2. מנחות צט, א. 3. דברים י, ב. **תמח** 1. תהלים ה, ו. 2. דברים ג, כו. 3. שם ד, כא. **תמט** 1. מליצה ע"פ במדבר יג, יז. 2. עיין לעיל סימנים קפט; רכט; תט. 3. דברים טו, יא. 4. ב"ב ט, א. 5. פסחים נג, ב - "אמר רבי יוחנן: כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים - זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר: 'כי בצל החכמה בצל הכסף'". 6. קהלת ז, יב. 7. תהלים קלד, א-ב. 8. משלי ב, א-ה.

"והארץ חנפה תחת יושביה". וכשיאמינו אמונת ההשגחה, אז יהיה סיבה שאף על פי שא"י חרבה - תחזור ליושנה, והוא אומרו: "והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה". זאת ועוד אחרת, כי "הארץ תענה את הדגן והתירוש והיצהר", ויהיו מושגחים מהשי"ת השגחה פרטית ודברים ומושפעים כל עת וכל זמן, ואז יזכו להצלחת הנפש. זה שאמר<sup>10</sup>: "והם יענו את יזרעאל", רצונו לומר, שיהיו נטע זרע אל השי"ת, ע"כ דברי קודשו בקיצור. ועיין עוד בסימן תכ"ט מה שכתבתי מזה.

"בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך וגו', כי אם לבינה תקרא וגו', אם תבקשנה ככסף וכו', אז תבין יראת ה'" וגו', שעל ארץ הקדושה מדבר, יעו"ש. ועל פי האמור יש להמליץ ברמזו הכתוב: "אם תבקשנה ככסף", דשמה תאמר, מה כל החרדה הזאת על התלהבות הארץ הקדושה, שהרי ראינו אנשי שם רבני אלפין יושבים בחו"ל - ולזה אמר: "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה", רוצה לומר, אם תבין ותשכיל בטעם הדבר ופשוטו, שאחד זכה לכל העושר והכבוד וכסף וזהב לו ירבה, ולרש אין כל ובביתו אין לחם ואין שמלה, יליף ריקם ריקם, ועשה ה' ככה כדי לזכות לעשיר, כמו שהארכו בזה רבנן קדישאי הלא בספרתם, רבינו מהר"ם אלשיך בפרשת משפטים בפסוק<sup>9</sup>: "אם כסף תלוה", והרב עיר וקדיש כמהר"ח בן עטר ז"ל שם, וכן הדבר הזה. זה אומרו: "אם תבקשנה", רוצה לומר, אם תבקש טעם הדבר כמו הכסף שניתן לזה ולא לזה וכו', אז תבין טעם יראת ה', שהיא הארץ מקום היראה כמדובר שם<sup>10</sup>, וק"ל.

**ת"נ** א"י. במסורה: "והארץ" - שמונה ראש פסוק: "והארץ היתה תוהו ובוהו"<sup>1</sup>; "והארץ לא תמכר לצמיתות"<sup>2</sup>; "והארץ תעזוב מהם"<sup>3</sup>; "והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה"<sup>4</sup>; "והארץ הגבול"<sup>5</sup>; "והארץ חנפה תחת יושביה"<sup>6</sup>; "והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה"<sup>7</sup>; "והארץ תענה את הדגן והתירוש והיצהר"<sup>8</sup>, ע"כ. **ראיתי** בספר ק"ק פירוש המסורות, וזה לשונו: דע, כי חז"ל נתנו טעם למה התחילה התורה מבראשית - לומר כי הקב"ה ברא העולם ונתנה למי שרצה<sup>9</sup>. זהו "והארץ היתה תוהו ובוהו", אל תחשוב כי העולם קדמון, אלא הקב"ה ברא הארץ, "תוהו ובוהו" היתה, והוא בראה. לכן "והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ", וכל היושב עליה ראוי לשמור עצמו מחטוא. ולכן ציוותה התורה לעשות שמיטין ויובלות כדי לקבוע בלב האומה חידוש העולם והשגחתו, ובשביל שלא שמרו השמיטות נענשו, זהו "והארץ תעזוב מהם".

ועיניו ית"ש בא"י תמיד, וראיה כי ה' ית' משגיח ובפרטות בארץ הקדושה, כי "הארץ אשר אתם עוברים שמה וגו' למטר השמים תשתה מים", שה' ית' משגיח בה לתת לה מטר בעתו. ומא"י יצא הטוב לגבולין, זהו "והארץ הגבול". ואם לא יאמינו יושבי הארץ כי השי"ת משגיח בארץ, אז

שמונה פעמים מילת 'והארץ' בראש פסוק

כי לי הארץ

מצב הארץ תלוי באמונת ההשגחה

א"י היא גבוהה מכל הארצות כדי להרחיק מהזוהמה

**תנ"א** א"י. הטעם למה שאמרו רז"ל: א"י גבוהה מכל הארצות, לפי שהזוהמה היא מרחפת על פני כל הארץ, וכל הדבר שהוא קרוב לשורשו הוא חזק ותקיף יותר, כי הוא סומך על מחצבתו; בדרך האילן, שבהיותו קרוב לשורשו הוא בתכלית הרוחב, והוא מתקצר ועולה עד למעלה שהוא תכלית העובי. ולכן א"י היא גבוהה מכל הארצות כדי להרחיק יותר מהזוהמה. והנה הטעם שעיקר הכישוף והזוהמה היא במצרים, לפי שארץ מצרים היא בתכלית השפלות מכל הארצות, הפך מא"י, ולכן היא כור הזוהמה וחלאת הכישוף. והיינו טעמא שנשתעבדו ישראל דוקא בארץ מצרים, שאם היו גולים למקום אחר, היו דנים כי מופתי האל הם בדרך כישוף, כמו שטען: תבן אתה מכניס לעפריים<sup>2</sup>, אבל עכשיו שנשתעבדו במצרים, שהוא מקור הכישוף, ידעו כי יד ה' עשתה זאת ואין עוד מלבדו, ע"כ הרב מטעם המלך<sup>3</sup> בשם המפרשים סימן תרצ"ו. ובזה פירש כוונת הכתוב<sup>4</sup>: "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי". דהנה מצינו בעובדא דשמעון בן שטח בהוקעת המכשפות, שהגביה אותם באויר<sup>5</sup>, לפי שאין הכישוף שולט באויר, והמכשף לא יוכל לעשות מאומה אם יהיה באויר. ו"אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים", שנשתעבדתם במצרים, לא במקום אחר, להורות עוצם גבורתי, אחד ואין שני. ואם כן למה נשאתי אתכם "על כנפי נשרים", וכי להבריח אתכם מן הכישוף עשיתי זאת כדי שתהיו באויר - זה אינו, שהרי שיעבדתי אתכם במצרים, שהוא מקום הכישוף, להודיע שאני שליט על הכל. והיינו טעמא שנשאתי אתכם "על כנפי נשרים", כדי להביא אתכם אלי - לא"י, להרחיק אתכם מהזוהמה הקרובה לשורשה, ע"כ.



9. שמות כב, כד. 10. סימן רצא, ועיין עוד לעיל סימן רג. **תנ"א** 1. בראשית א, ב. 2. ויקרא כה, כג. 3. שם כו, מג. 4. דברים יא, יא. 5. יהושע יג, ה. 6. ישעיה כד, ה. 7. יחזקאל לו, לד. 8. הושע ב, כד. 9. ילקו"ש בא רמז קפז וברש"י בראשית א, א. 10. בהמשך הפס' בהושע ב, כד. **תנ"א** 1. קידושין סט, א; סנהדרין פז, א. 2. מנחות פה, א - "אמרי ליה יוחנא וממרא למשה: תבן אתה מכניס לעפריים?". ומפרש רש"י: "אמרי ליה יוחנא וממרא - ראשי מכשפים של מצרים, למשה רבינו, כשהתחיל לעשות האותות לעיני פרעה, שהיו סבורין שהיה עושה אותם על ידי כשוף. תבן אתה מכניס לעפריים - עפריים שהוא מקום הרבה תבואה אתה מביא לשם תבואה למכור, בתמיה, כך ארץ מצרים שהיא מלאה כשפים אתה בא לשם לעסוק בכשפים". 3. חלק ו. 4. שמות יט, ד. 5. הוזכר במשנה בסנהדרין מה, ב. והרחיב רש"י בסיפור המעשה בסנהדרין מד, ב, וזה לשונו הנצרך לעניינו: "... מה עשה - כינס שמונים בחורים בעלי קומה, והיה אותו היום יום גשמים, ונתן כד גדולה ביד כל אחד ואחד וקיפל טלית בתוכם, ואמר להן: הזהרו בהן, שהן שמונים, ובשעה שתכנסו יגביה איש אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפות שולטות בכם, ואם לאו, לא נוכל להם. הלך לו שמעון בן שטח לטרקלין שלהם והניח בחורים מבחוץ, אמרו לו: מי אתה, אמר להן: מכשף אני, ולנסותכם בכשפים באתי, אמרו לו: ומה כשפים בידך, אמר להן: יכולני להביא לכם שמונים בחורים עטופי טליתות נגובות ואף על פי שהוא יום גשמים, אמרו לו: הנראה. יצא לחוץ ורמז להם, הוציאו הטליתות מן הכדים ונתעטפו בהן ונכנסו, ואחז כל אחד את אחת מהן והגביה, ויכלו להם והוציאו ותלאום כולם".

שיצא ממנה, כדלעיל בסימן ר"א - ואז ית"ש לא ימנע טוב להולכים בתמים, בראותו תום לבבו ופנייתו ומגמתו, שבתו וקימתו אל ארצו ואל נחלתו, מחזירו אליה כמאז ומקדם, וידיעת ההפכים אחת היא, ודי בזה הערה. ועיין מה שכתבתי עוד בסימן פז"ר וכמו כן בסימן רמ"ט, ומשם באר"ה.

**תנ"ג** א"י. דע, דארץ הקדושה אשר ה' דורש אותה מראשית השנה ועד אחרית השנה<sup>1</sup>, הוא כדמיון תרומה לכהן עליון, דקיימא לן תורמין מן היפה<sup>2</sup>, והופרשה א"י מבחר העולם, מעולה שבארצות. ולא הוי כתרומת חו"ל דאינה תרומה דאורייתא, אלא תקף בשעת בריאת העולם, טרם אשר חלק ה' העולם לשבעים שרים, כי חלוקת העולם היה לשרי מעלה בשבת בראשית, ואז פתחו כולם ואמרו 'הכל יודוך', כדאיתא ב'סודי רו"י, ומאז, אחר ביאת הגבולין ליד השרים ויצאו מתחת יד המלך הקדוש, נשתנו דיני ארצות העמים מדיני א"י; אבל קודם החלוקה היה הכל תחת יד הקדושה, ואז קרא הקב"ה שם, ואמר תרומת הכרי זה בתוכו, ואף דלא הופרשה בפועל עד לאחר זמן, מכל מקום לא מיקרי תרומת חו"ל, כיון דכבר קרא הקב"ה עליה שם. וכיון דא"י היא תרומה ונתונה לכהן עליון - הקב"ה, 'וכהן כי יקנה נפש קנין כספו וכו' הם יאכלו בלחמו"<sup>3</sup>, ואנחנו עבדי<sup>4</sup>, לכן לנו ניתן הארץ לנחלה כדן עבד כהן שאוכל בתרומת רבו. [ועיין מה שכתבתי בסימן תרי"א בשם הגאון המבי"ט, ויש ליישב ודו"ק היטב. ועיין עוד כמה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'נחל קדומים' פרשת האזינו בדר"ה "בהנחל עליון גוים"<sup>5</sup>].

ולזה הקב"ה ציווה בכניסתם לארץ לבנות לו בית הבחירה, "ושכנתי בתוכם" אמר ה'<sup>6</sup>, דקיימא לן אין חולקין תרומה לעבד כהן אלא אם כן רבו עמו<sup>7</sup>, ולכן נפשו איוותה לשכון בתוכם, דהווה ליה רבו עמו, מטעם דמעלין בתרומה דאורייתא ליוחסין, לכך אין חולקין לעבד לחוד<sup>8</sup>, אבל אם היתה א"י תרומת חו"ל דהוי תרומה דרבנן, ותרומה דרבנן חולקין לעבד אפילו אין רבו עמו, מטעם דאין מעלין מתרומה דרבנן ליוחסין. וכשחטאו ישראל וטמאו את הארץ, אז יש להארץ דין תרומה שנשמאה, ותרומה שמאה לשריפה אולא<sup>9</sup>. ולזה כתיב<sup>10</sup>: "וראו את מכות הארץ וגו', גפרית ומלח שריפה כל ארצה וגו', ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת", "ארץ" דייקא, כי אם אדם חטא ארץ מה חטאה. 'ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם" וגו'<sup>11</sup>, וטמאו את

ומהאמור מה נמלצו לחכי סמיכות הכתובים בפרשת ואתחנן<sup>6</sup>: "או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וכו' ככל אשר עשה לכם ה' אלוהיכם במצרים לעיניך, אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו", ודרשו חז"ל בחולין<sup>7</sup>: "אין עוד מלבדו" - אמר רבי חנינא: אפילו כשפים, יעו"ש. והוא מובן על פי האמור, דממה שנשתעברתם במצרים דוקא ולא במקום אחר, זה למופת חותך שאני שליט בעולמי, אחד ואין שני, ואין ממשות בכישוף. ואם כן "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו" - אפילו כשפים, דמצרים תוכיח, ועיין בסימן שי"א ובסימן שכ"ו.

**תנ"ב** א"י. דרך האהובים הנאמנים, בהפרדם איש מרעהו לסיבה, בוכים ומפייסים זה לזה, כמו שמצינו בדוד ויהונתן<sup>1</sup>. וכל כך גדלה בעיני יעקב אבינו ע"ה קדושת א"י, כי בהגיעו לתחום א"י כלתה נפשו בהפרדו ממנה, והתחיל לפייס ולחבב הארץ ולבכות ולהגיד צערו כי בורה הוא, ולימים עוד דעתיה עילויה. אדהכי והכי שהיה מתמרמר ובוכה ומפייס על פרידתה, איערב שמשא בבלי דעת והוצרך ללון שם. וזה שאמר הכתוב<sup>2</sup>: "ויפגע במקום וילן שם" וגו', "ויפגע" לשון פיוס, "במקום" דייקא, על שהיה נפרד מא"י, מקום הקדוש, חלק אלוה ממעל, והיה הולך אל ארץ לא מטוהרה. וכל כך הרבה פיוס ובכיה בדרך אוהב וריע, עד שזה היה סיבה, "וילן שם כי בא השמש", והוא לא ידע. ועל דרך זה הוא מה שאמרו<sup>3</sup>: הוה מנשק כיפי דעכו "כי רצו עבדיך את אבניה"<sup>4</sup>. וכאשר ראה ה' תוקף אהבת יעקב אבינו ע"ה בא"י לכבודו, שהיא חלקו ית', נגלה עליו והבטיחו להשיבו אל האדמה הזאת, ע"כ הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא בשם הרב מר זקנו החסיד ז"ל, יעו"ש. ועיין מה שכתבתי בסימן תכ"א בשם הזהר הקדוש: חביבותא ודביקותא דיליה בהאי אבן הוה וכו', יעו"ש.

**ומהאמור** החי יתן אל לבו מוסר השכל מנועם שי"ח ש"ר פ"ה קודש<sup>5</sup>, בכוונת הנאמר<sup>6</sup>, בדברך שהאדם רוצה לילך מוליכין אותו. ואם מוכרח במעשיו לצאת מהקודש לחו"ל, אם עיניו ולבו תמיד בארץ הקדושה, וכמו צער"ר בנפשו<sup>7</sup> על פרידתה, ומצטמק ורע לו שיצא ממנה, ונכספה וגם כלתה נפשו לחצרות ה', ותמיד תהלתה בפיו מתי אבוא ואראה פני אלהים, מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה, כמו שהיה אומר אברהם אבינו באותם ה' שנים

קושי הפרידה של יעקב אבינו מא"י

המוכרח לצאת מא"י אם משתוקק לחזור - ה' מחזירו



6. דברים ד, לד-לה. ז, ב. **תנב** | 1. עיי' ש"מ"א כג, טו-יח. 2. בראשית כח, יא. 3. כתובות קיב, א - ר' אבא מנשק כיפי דעכו וכו', שנאמר: 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'. 4. תהלים קב, טו. 5. לשון מליצית ע"פ תפילת קדושה: "נעריצך ונקדישך כנועם שיח סוד שרפי קודש". 6. מכות ג, ב - "אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב הונא א"ר אלעזר: מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים - בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו". 7. מליצה ע"פ משלי כג, ז - "כפי קמו שער פנפשו". **תנג** | 1. ע"פ דברים יא, יב - "אָרְץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֹתָהּ תְּמִיד עֲיַנִּי ה' אֱלֹהֶיךָ פֶּה מְרֻשֵׁית הַשְּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שְׁנָה". 2. תרומות פ"ב מ"ד. 3. ויקרא כב, יא. 4. ויקרא כה, נה - "כִּי לִי גְּנִי יִשְׁתָּאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵמִצְרַיִם מִצְרַיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֶיכֶם". 5. דברים לב, ח. 6. שמות כה, ח. 7. כתובות כח, ב. 8. שם. 9. פסחים לח, א. 10. דברים כט, כא-כג. 11. שם פס' כד.

מיד בבריאת העולם הופרשה א"י מהעולם כתרומה לקב"ה

מכח השראת השכינה בא"י אנו כעבד כהן בפני רבו

כשיראל חוטאים יש לארץ דין שריפה כתרומה טמאה

הבעיא התם הוא אליבא דר' יהודה וגו', ורש"י ז"ל אליבא דר' יהודה הוא דמפרש ליה, ע"כ.

וכתב על דבריו הללו הרב 'לימודי ה'" דף ק"ט, דההיא דיבמות לא מכרעא, ד'אי נמי' דקאמר הוא על דרך אם תימצא לומר כו', שאף אם תימצא לומר דלאיסורא דייקנין, מכל מקום מיתה ליכא, ולישנא קמא עיקר, ע"כ.

**ורואה** אני הדל, דפשטא דשמעתא הכי אזלא. והרב החסיד עצמו בספר 'מענה לשון' דף י"ד, נראה להדיא דהכי מפרש לה מר, שהקשה אההיא דאמרינן ביבמות: רמז ליבמה דאסורה וכו', ופריך דלאחר מיתה שריא - מצווה, בחיי בעלה רשות. נראה דסבירא ליה לש"ס סתמא כו' יוסי, דקאמר רשות. ובההיא דכתובות: מהו לעלות מנשיאות כפיים ליוחסין וכו', ופירש רש"י: "כה תברכו" אתם - ולא זרים ולא הבא מכלל עשה - עשה, נראה דסתמא דש"ס אזלא כו' יהודה וכו', ע"כ. ומוכח דמפרש לההיא דיבמות בדרך אם תימצא לומר.

**ומה שכתב** הרב שעם פירושו זה בסוגיא דכתובות אתי שפיר, ההיא שכתבו התוספות פרק כל כתבי<sup>17</sup>: אמר ר' יוסי: מעולם לא עברתי על דברי חבירי וכו', וכתבו התוספות: לא ידע ר"י מאי איסור יש בדבר, אם לא משום ברכה לבטלה, ע"כ - ודבריו תמוהים. ועם האמור ניחא, דלדברי ר"י נשיאות כפיים בור רשות, אם כן מה איסור יש בדבר, ומאי רבותיה דקאמר מעולם לא עברתי על דברי חבירי, יעו"ש. לא זכ"ר ש"ר שכבר קדמו הרב 'מגן אברהם' סימן קכ"ח ס"ק א', יעו"ש. והרב 'מקראי קדש' עצמו באותו פרק רמז לדברי ה'מגן אברהם' יעו"ש, וכמו כן בביאורו שם להלכות תפילה דף קכ"ה ע"א תירץ כן בשמו להדיא.

**ולעיקר** קושיית הרב 'מקראי קדש' ראיתי להרב 'לימודי ה'" שם שיישב, דדייק לה מדכתיב: "תברכו" ולא 'ברכו', דהוה שמעינן דזרים רשות, ולשון 'תברכו' עיכובא משמע, ומיבעיא לן לכולי עלמא, ע"כ.

**ואנכי** לא ידעתי, דמצינו בקראי טובא משפט זה הלשון כשיבוא על הציווי, כך הוא "וכה תעשה להם"<sup>18</sup>, "כה תאמר"<sup>19</sup> וכיוצא, דו"ק ותשכח כמה מקראי קודש.

**ולעניות דעתי** נראה דשאני הכא, דתלתא עשה כתיבי בעניין<sup>20</sup>, ומשמע לעיכוב טפי. ומה שכתב שם הרב 'מקראי קדש', דרבי יהושע בן לוי דאית ליה כל כהן שאינו עולה עובר בג' עשה<sup>21</sup>, לית ליה הך דכתובות, יעו"ש, לעניות דעתי אחר המחילה רבה דבריו דחוקים ממשמעות לשון הש"ס: נשיאות כפיים דאיסור עשה וכו', ולא אמר 'ופליגא דרבי יהושע בן לוי' כדרך הש"ס. ולא דמי למה שכתבנו בסימן תצ"ח ודו"ק. ומאי דמיייתי מהך ד"לנכרי תשיך"<sup>22</sup>, דלא אמרינן שני מצוות במקרא אחד, אפשר לחלק, ודו"ק.

הארץ, כי העבודה זרה מטמאה במשא, והוזה ליה תרומה טמאה. ולכך "גפרית ומלח שריפה כל ארצה" וגו', והיינו מטעם דא"י תרומה דאורייתא, דאם היתה תרומה דרבנן, תרומה אינה נשרפת אף אם נטמאת, ע"כ הגאון 'נחלת בנימין' דף ז' בקצת שינוי, יעו"ש.

**אמר המחבר:** קצת מהקדמה זו כתבתי לעיל סימן קמ"ג, והכתוב שנה עליו בשביל דברים שנתחדשו בה, ועיי"ש מה שכתבתי על זה. ועוד לאלוה מילין לפרש על זה מאמרם ז"ל בספרי<sup>12</sup>: "ויביאנו אל המקום הזה"<sup>13</sup> - זה בית המקדש, "ויתן לנו את הארץ" כמשמעו, ע"כ. יאמר, כיון שהקב"ה הביאנו לבית המקדש, והיינו טעמא, מטעם דאין חולקין תרומה לעבר אלא אם כן רבו עמו, ועל ידי זה זכינו בארץ מדין עבדי כהן שהם יאכלו בלחמו, ולזה "ויתן לנו את הארץ הזאת", ואין פוצה פה.

**ודרך אגב** ראיתי להרב החסיד מהר"י אלגאזי זלה"ה בספר 'שארית יעקב' דף פ"א, שתירץ לקושיית הרב הגדול מוה"ר חיים אבואלעפייא בספר 'מקראי קדש' אההיא דאמרינן פרק ב' דכתובות<sup>14</sup>: מהו להעלות מנשיאות כפיים ליוחסין, תרומה דעוון מיתה - אין, נשיאות כפיים דאיסור עשה - לא. ופירש רש"י: "כה תברכו"<sup>15</sup> - אותם ולא זרים, ולא הבא מכלל עשה - עשה. וקשה, דאימא "כה תברכו" - חובה, הא זרים רשות, דכהאי גוונא אמרינן פרק קמא דיבמות דף נ"ד<sup>16</sup>: רמז ליבמה דאסורה בחיי בעלה אם גרשה אחיו מנלן - סברא הוא, מדשרי לה לאחר מיתה. ופריך דילמא לאחר מיתה שריא - מצווה, בחיי בעלה רשות - אם כן הכא נמי נימא הכי: "כה תברכו" - חובה, הא זרים רשות, ומנלן דאיכא איסור עשה לזרים, ע"כ.

והרב ז"ל תירץ לזה, דהתם בסוגיא דיבמות קאמר תלמודא תרי פרכי: דילמא לאחר מיתה שריא - מצווה, בחיי בעלה רשות, אי נמי, לאחר מיתה - אין, בחיי בעלה לא, ולא הבא מכלל עשה - עשה, וכוונת המקשה לאקשווי כלפי פלוגתא דר"י ור' יוסי בכל מצוות שבתורה, דלר' יהודה בכל דוכתא דממעט קרא שום מילתא הוי לגמרי, ולר' יוסי רשות. ואמטו להכי פריך הש"ס בין אליבא דר' יוסי בין אליבא דר' יהודה. דאי לר' יוסי - איכא למימר דילמא הא דלא שרי קרא אלא לאחר מיתה הוא למצווה, אבל בחיי בעלה רשות, ואי כו' יהודה, דלגמרי קא ממעט, אימא לאחר מיתה בעלה אין, בחיי בעלה לא, ולא הבא מכלל עשה - עשה. אמנם סוגיא דכתובות על כרחך לא קיימא אלא אליבא דר' יהודה. דאילו לר' יוסי דקאמר רשות, לא קא מבעיא ליה מהו לעלות מנשיאות כפיים, דודאי פשיטא דאין מעלין, דזרים בנשיאות כפיים רשות, אלא עיקר

נשיאת כפיים לזרים - איסור עשה או רשות



12. דברים פיסקא שא - "ויביאנו אל המקום הזה", זה בית המקדש, או יכול זה ארץ ישראל, כשהוא אומר "ויתן לנו את הארץ הזאת", הרי ארץ ישראל אמורה' ומה תלמוד לומר 'ויביאנו אל המקום הזה' - בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת". 13. דברים כו, ט - 'ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת' וכו'. 14. כד, ב. 15. במדבר ו, כג. 16. עמוד ב. 17. קיח, ב. 18. במדבר ת, ז. 19. שמות ג, יד ועוד. 20. 'כה תברכו' (במדבר ו, כג), 'אמור להם' (שם), 'ושמו את שמי' (שם פס' כו). 21. סוטה לח, ב. 22. דברים כג, כא.

המת  
בחו"ל  
ומצווה  
שיקברו  
בא"י -  
האם טוב  
עושה

## תנ"ד

א"י. מאן דנפק נשמתיה ברשותא אחרא, וגופא דיליה איתקבר בארעא קדישא, עליה כתיב<sup>1</sup>: "ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה". ויעקב אמר<sup>2</sup>: "וקברתני בקבורתם" ונשמתיה נפקא ברשות אחרא - אמר ר' יהודה: שאני יעקב, דשכינתא הות אחידת ביה ואידבקת ביה, הדא הוא דכתיב<sup>3</sup>: "אנכי ארד עמך מצרימה" - לדיירא עמך בגלותא, "ואנכי אעלך גם עלה" - לאזדווגא בי נשמתך ולאקברא גופך בקברי אבהתך, ע"כ זוהר הקדוש פרשת ויחי דף רכ"ז<sup>4</sup>.

ובזה פירשו המפרשים, הביא דבריהם הרב החריף ז"ל בספר 'טוב ירושלים', בכוונת הכתובים<sup>5</sup>: "תצא רוחו ישוב לאדמתו ביום ההוא אבדו עשתונותיו, אשרי שאל יעקב בעזרו שָׁבְרוּ על ה' אלוהיו". והכוונה, מי שְׁמָצוּוה שיוליכוהו ליקבר בא"י אחר שיצתה נשמתו בחו"ל, זהו אומר: "תצא רוחו ישוב לאדמתו", רוצה לומר, תצא רוחו בחו"ל, ונתן דעתו שישוב לא"י שנקראת אדמתו, כדי שיקויים בו "וכפר אדמתו עמו"<sup>6</sup> - תדע, כי 'ביום ההוא אבדו עשתונותיו'. ואם תאמר, הרי יעקב אבינו ע"ה - לזה אמר: "אשרי שאל יעקב בעזרו שָׁבְרוּ על ה' אלוהיו", שהוא אמר אליו "ואנכי אעלך גם עלה", ע"כ דברי קודשו. ועיינ עוד מה שכתבתי מזה בסימן ק"ך באורך.

ולעניות דעתי אפשר לרמוז בהני קראי<sup>7</sup> דרך אסמכתא רמז ומוסר השכל. והעניין במה שכתבתי בסימן רי"א בשם הזוהר הקדוש<sup>8</sup> על פסוק<sup>9</sup>: "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה", שעל ידי הבטחון יהיה לך משכן וקיום בארץ, ובזה רמז הרב 'בת עין' רמז הכתוב<sup>10</sup>: "וישבתם על הארץ לבטח", יעו"ש באורך, וכמו כן בסימן רפ"ז.

והעניי בשר לו, עיניו יחזו מה שכתב רבינו בחיי פרשת ויצא על פסוק<sup>11</sup>: "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", וזה לשונו: זאת שאלת הצדיקים מאת ה'; לא ישאלו המותרות, רק הדבר הכרחי בלבד שאי אפשר לו לאדם שיהיה בלעדיו. ובידוע כי נטיית אדם אחר בקשת המותרות הוא גורם לו מהומות רבות, ועל כן כל איש ירא את השם ראוי לו שיהיה שמה בחלקו, ושיסתפק במועט, ושלא יתאוה המותרות וייטב לבו ביראת ה'. הוא שאמר שלמה המלך ע"ה<sup>12</sup>: "טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו", והביא לזה אות ועדות ומופת הכתוב שאחריו, הוא שאמר<sup>13</sup>: "טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו". יאמר כי ייטיב לבני אדם המעט בחברה שתנעם להם, יותר מן המרובה והמטעמים בחברת השונאים. והעניין הזה הביא למשל על מידת ההסתפקות, וממנו יש ללמוד קל וחומר שיש לו לאדם

על ידי  
מידת  
הבטחון  
יתקיים  
בארץ

מידת  
ההסתפקות  
במועט של  
הצדיקים

להתפייס ולהסתפק במעט באהבת השי"ת וביראתו, יותר מתוספת הממון מן הגזל והחמס. וכן שלמה המלך ע"ה התפלל על מידת ההסתפקות, הוא שאמר<sup>14</sup>: "הטריפני לחם חֲקִי", ביאור, כי הריש והעושר מידות מגונות מביאות אותו לעבור על מצוות התורה, כי עם הריש יצטרך אדם להחניף את הבריות, כעניין שכתוב<sup>15</sup>: "תחנונים ידבר רש", ועם העושר יבוא אדם אל המותרות, ויקנה לעצמו גסות הרוח וגובה לב, כענין שנאמר<sup>16</sup>: "ועשיר יענה עזות", עד ששימנו תועבה, שנאמר<sup>17</sup>: "תועבת ה' כל גבה לב". ומפני זה אמר: ריש ועושר אל תתן לי, "הטריפני לחם חֲקִי".

ודע, כי לולא שיצר לב האדם רע מנעוריו, הומה אחר תאוות יתרון העושר והכבוד בעולם הזה, לא היה ראוי לו שידאג במה שלא קנה מן המותרות, רק שיבקש דבר המוכרח; כי מה שהוא מוכרח הקב"ה יזמינו לידו יום יום, וכעניין שכתוב בפרשת המן<sup>18</sup>: "ולקטו דבר יום ביומו", כי לא היה אפשר להם להצניע מן המן לזמן ידוע, ואפילו מיום אחד למחרתו, ומתוך שהיו בוטחים בהשי"ת היה מזמינו להם יום יום. וכבר דרשו רז"ל<sup>19</sup> בעניין הפרנסה: הקב"ה זן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים, וזהו שאמר הכתוב<sup>20</sup>: "ורחמיו על כל מעשיו". וכבר אנו רואים לעין בסדר העולם והנהגתו שהיא בחכמה עמוקה ונפלאה, שהקב"ה מזמין לבריותיו וממציא להם הדבר ההכרחי. ומה שהוא מוכרח יותר - הוא מצוי יותר, ומה שאינו מוכרח כל כך - אינו מצוי כל כך, כעניין המרגליות ומיני אבנים יקרות שאינן מצויות כל כך בעולם ואינם תחת יד כל אדם, לפי שאינם מוכרחות כל כך, שהרי הבריות יכולין לחיות זולתם, אבל המזון שהוא מוכרח יותר מן המרגליות - הוא יותר מצוי מן המרגליות, שהרי תמצא התבואה והמזון בשווקים וברחובות, מה שלא תמצא המרגליות. והמים שהם מוכרחים יותר מהמזון, שהרעב יכול אדם לסובלו שניים ושלושה ימים, ולא כן הצמא, כי אפילו זמן מועט לא יכול אדם לסבול - על כן המים מצויים יותר מן המזון, כי תמצאם בכל מקום במדינות, ואפילו בדרכים. והאוויר שהוא יותר מוכרח מן המים, שהרי חשק הצמא יוכל אדם לסבול מיל אחד או פרסה אחת, אבל בלי האוויר לא יוכל אדם ולא כל חי להתקיים אפילו רגע, על כן הוא מצוי יותר, שלא תמצא מקום ריק מן האוויר, ואפילו במקום שהכותל עומד שם האוויר. והא למדת, שהדברים המוכרחים הם מצויים יותר בעולם, כי הקב"ה בחכמתו הגדולה סידר את עולמו בהן והזמין לבריותיו. ועל כן שאל יעקב הצדיק "לחם לאכול ובגד ללבוש", שהוא הדבר המוכרח, ושאל מידת ההסתפקות שהיא שאלת הצדיקים, ולא שאל המותרות, כי התורה מואסת בהן עד שתמנע אותם ואפילו

הקב"ה  
ממציא את  
הנצרך  
לבריותיו  
לפי מידת  
הכרחו



**תנ"ד** | 1. ירמיה ב, ז. 2. בראשית מז, ל - "וְשָׁכַכְתִּי עִם אֲבֹתַי וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרְתִּנִי בְּקִבְרֵתָם". 3. בראשית מז, ד - "אֲנֹכִי אֶרְדָּ עִמָּךְ מִצְרָיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךְ גַּם עִלָּה". 4. עמוד א. 5. תהלים קמו, ד-ה. 6. דברים לב, מג. 7. תהלים קמו, ד-ה הנזכרים ובשאר פסוקי מזמור זה. 8. פנחס רכה, ב. 9. תהלים לו, ג. 10. ויקרא כה, יח. 11. בראשית כח, כ. 12. משלי טו, טז. 13. שם פס' יז. 14. משלי ל, ח. 15. משלי יח, כג. 16. שם. 17. משלי טז, טז. 18. שמות טז, ד. 19. ע"ז ג, ב. 20. תהלים קמה, ט.

מן המלך, הוא שכתוב<sup>21</sup>: "לא ירבה לו סוסים וכו' ולא ירבה לו נשים וכו' וכסף וזהב לא ירבה לו מאד", יעו"ש.

והרב מופת הדור והדרו בספר 'נפש חיים' דף נ"ו שם רמז על זה: כי שלושה דברים אלו שהם הכרחיים בעולם ומצויים יותר, המה באו בנוטריקון 'אמ'ת', שהוא אויר, מים, תבואה.

וזה רמז הכתוב<sup>22</sup>: "הללו את ה' כל גוים וכו', כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה", שהכוונה "כי גבר עלינו חסדו" לברוא כל דבר בעולמו, שלא חיסר בעולמו כלום, "ואמת ה' לעולם", דהיינו שלושה אלה: אויר, מים, תבואה, הרמוזים במילת 'אמת', שבראם הקב"ה לעולם, שהם מצויים לעד לעולם, הוא חסד גדול שעשה עמנו להיותם מצויים תדיר ולא פסיק, עכ"ל.

ולעניות דעתי נראה לי לרמז על פי הנאמר כוונת הכתוב<sup>23</sup>: "ואתם הדבקים וגו'". כי נתבאר כי מי שהוא להוט אחר בולמוס תאוות המותרות והממון, זהו מפני שלא שת לבו לבטוח בשם ה' ולישען באלהיו, וכל ימיו מכאובים, כמאמר הכתוב בקהלת<sup>24</sup>: "כי מה הנה לאדם בכל עמלו וגו', כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו, גם בלילה לא שכב לבו" וכו', וחיינו אינם חיים בראותו בחזותו כי לא השיגה ידו די מבוקשו, אך בשרו עליו יכאב ורבות אנחותיו ולבו דוי; מה שאין כן הבוטח בה' - חסד יסוכבה<sup>25</sup>, ומסתפק בהכרח ותמיד כל היום יגיל, יצחק וירנן בחלקו, וחיינו חיים באמת. ולטוטפות בין עיניו השלושה דברים הנזכרים, שמשם הוראה יוצאה שאין לילך אחר המותרות, ועל ידי זה הוא בוטח בשי"ת שממציא לו מה שצריך, וזה רמז הכתוב: "ואתם הדבקים בה' אלהיכם, חיים כולכם היום", ירצה, כשתתבוננו בג' דברים הרמוזים במילת "ואתם", שהם אויר, תבואה, מים, ומשם תקחו מוסר שלא לילך אחר המותרות והעידון, ותיקנו בזה קניין גמור ושלם, מידת הבטחון באמת ובתמים, ותהיו דבקים בה' אלהיכם, שתדעו שהוא משגיח על הכל והוא הנותן ומידו הכל - וזכה "חיים כלכם היום", כדבר האמור.

ועוד נקדים מה שכתבתי בסימן ר"א, שמצוות ישיבת א"י, בכל עת ורגע הוא מקיים מצווה זו, ועיקר שחר המצווה על השמחה הגדולה בה וכו', וצריך היושב בא"י להיות שמח תדיר, יעו"ש. וכמו כן בסימן קמ"ח, דנס הנעשה בידי הקב"ה מחיל ברכה גם על אֵין אפילו דליכא שי"יים לאחולי, דהא הוא עושה ארץ ושמים מתוהו מאפס

ואין וכו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי בסימן קי"ט עד סוף סימן קכ"ח בטעם שא"י נקראת 'ארצות החיים', וחד מנייהו<sup>26</sup>: כיון שאדם היושב בה נשוא עוון, נמצא שכולם צדיקים שאפילו במיתתן קרויין חיים<sup>27</sup>, ונמצא שהיא ארץ שכולם חיים, יעו"ש.

זה אומר<sup>28</sup>: "אהללה ה' בחי"י, שאני משבח להקב"ה שאני דר בא"י, שנקראת 'ארצות החיים', וחי לעולם. ועל זה צריך להלל ולשבח כל ימי "בעודי" וכל עת ורגע, יען שאני מקיים מצוות ישיבת א"י בכל עידן ועידן.

ומאחר שהזכיר שבח א"י, בא ללמד דעת וליתן מוסר השכל לבן אדם שיהיה לו קיום והעמדה בה, וזה על ידי מידת הבטחון; מה שאין כן אם אין לו מידת הבטחון, אזי אם רואה עצמו שלא השיגה ידו כמו שהיה משיג בחו"ל, רוחו מקשקשת בתוכו כפעמון וחזור למקומו. זה אומר: "אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה", כי אם בו ית' שמו, אשר הוא משגיח על הכל בעינא פקיא. הלא תראה, בן אדם שאין לו מידת הבטחון - "תצא רוחו ישוב לאדמתו" וגו', כי לא מצא מנוח לכף רגלו בהיותו להוט אחר המיית החומר ותאוותיו; מה שאין כן הבוטח בה' שמח בחלקו, ומקיים בעצמו "טוב פת חריבה ושלוה בה"<sup>29</sup>, כמדובר. ונקט לשון יחיד, כי המיעוט הוא שימצא מזה הסוג. אמר עוד: "אשרי שאל יעקב בעזרו שָׁכְרוּ על ה' אלהיו", שלא ביקש כי אם 'לחם לאכול ובגד ללבוש', וממנו תראו וכן תעשו לקנות מידת ההסתפקות וההכרח בקניין גמור על ידי מידת הבטחון. ואפילו לא יש כלום, הקב"ה הממציא יש מאין יכול על כל, ונתון יתן ומניח ברכה אפילו דליכא שי"יים לאחולי. הלא תראה, "עושה שמים וארץ" מאפס ותהו, אם כן, הוא יכול על כל ונתון יתן. ועוד דיבר מענין ההשגחה הפרטית בפרטי פרטות: "עושה משפט לעשוקים" וגו'. ולזה סיים: "ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה" - חתימה מעין פתיחה<sup>30</sup>, וק"ל.

## תנ"ה

א"י. חביבה א"י שהיא מכפרת על עוונות ועל פשעים, שנאמר<sup>1</sup>: "ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון", ע"כ שלהי מסכת גרים פרק ד'. אמר המחבר: מכאן תשובה מוצאת לדברי הרב 'עיון יעקב', והבאתי דברי קודשו למעלה בסימן קנ"ד, דהפשעים בא"י אינם מתכפרים, וכדבריו כתב הרב 'חסד לאברהם',



21. דברים טז, יז-טו. 22. תהלים קיז, א-ב. 23. דברים ד, ד - ו'אֲתֶם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים בְּלִבְכֶם הַיּוֹם". 24. ב, כב-כג. 25. ע"פ תהלים לב, י - 'והבוטח בה' חסד יסוכבנו". 26. בסימן קכה. 27. ברכות יח, א. 28. תהלים קמו א-י - "הִלְלוּ יְהוָה הַלְלֵי נַפְשֵׁי אֱתֵי ה': אֲהַלְלֶה ה' בְּחַיֵּי אֲזַמְרָה לְאֱלֹהֵי יְעֻדֵי: אֶל תִּבְטְחוּ בְּנַדְיָבִים בְּכֹן אֲדָם שְׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה: תִּצְאָ רֹחוֹ וְשָׁב לְאֲדָמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אֲבָדוּ עֲשָׂתֶנְתִּיו: אֲשֶׁרֵי שָׁאַל יַעֲקֹב בְּעֵזְרוֹ שָׁכְרוּ עַל ה' אֱלֹהָיו: עֲשֵׂה שְׁמִים וְאַרְץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם הַשְׁמַר אֶמֶת לְעוֹלָם: עֲשֵׂה מִשְׁפָּט לְעֹשִׂים וְתֵן לָחֵם לְרַעֲבִים ה': מִתִּיר אֲסוּרִים: ה' פָּקַח עֵינָיו ה' אֶקְפוּפִים ה' אֲהַב צְדִיקִים: ה' שִׁמְר רַבִּי שְׁמוּאֵל בֵּר נַחֲמָנִי אֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן: כֹּל פִּרְשָׁה שֶׁהִיָּתָה חֲבִיבָה עַל דּוֹד, פֶּתַח בָּהּ בְּאֲשֶׁרֵי וְסִיִּים בָּהּ בְּאֲשֶׁרֵי", וביאר תוספות: "דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי, אלא חתימה מעין פתיחה, כמו תהלה, שפתח בתהלה וסיים בתהלה, תהלת ה' ידבר פי, וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה". **תנה** | 1. ישעיה לג, כד.

צריך להודות לה בכל רגע על ישיבתו בא"י

על ידי מידת הבטחון יתקיים בארץ

א"י מכפרת אפילו על פשעים

ארץ ארץ החיים ישראל -

אלא מדרבנן, היה להם להפריש תרומה וכו'. ומסוריא ועבר הירדן שאין חיובם אלא מדרבנן לא תקשה, משום דאף בתרומה אין חיובם אלא מדרבנן. על כן עין רואה דהכא כתב בפשיטות דסיוחן ועוג וסוריא חיובם בתרומות מדרבנן, ולא השלים פרשיותיו חוקיו ועדותיו על פי מידותיו, ע"כ.

ולעניות דעתי נראה לתרץ כמה שכתב הרמב"ם פרק א' מהלכות תרומות הלכה ב', וזה לשונו: א"י האמורה בכל מקום היא בארצות שכבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כיבוש רבים וכו', יעו"ש. וכתב על זה הגאון הרדב"ז בכיארורו<sup>10</sup>, וזה לשונו: למדנו דעבר הירדן נקרא א"י וחייבת מן התורה, והא דאמרינן לעיל עמון ומואב<sup>11</sup>, היינו מה שלא נטהר בסיוחן מלך האמורי, יעו"ש. הרי מבואר מדברי הגאון, שעבר הירדן חלק בו חייב מן התורה, וחלק בו חייב מדרבנן, ואם כן מה שכתב הרב תנא, מעבר הירדן ש'אין חיובם כי אם מדרבנן, הכוונה על החלק שחייב מדרבנן. והרב לא נחית שם אלא דלא תקשי מחיוב דרבנן, כגון שהוא חולין מן התורה וכו', ולא הוצרך לפרש - כן נראה לי להלית בעד הרב תנא ז"ל, דלא תקשי דידיה אדידיה. והרב גאון עוזנו שם בסימן הנזכר זכר עשה לדברי הרדב"ז הנזכרים, והוא פלא אמאי לא ניחא קמיה דמר ליישב דברי הרב תנא בהכי.

עוד ראיתי להרב תנא שם בהגהותיו, שכתב על דברי הרב 'החינוך' שכתב שמצוות ביכורים נוהגת בזמן הבית בזכרים ובפירות א"י וסוריא ועבר הירדן, ע"כ, וכתב על זה הרב תנא, וזה לשונו: סוריא ועבר הירדן - נכתב כצידו: מדרבנן דוקא, והיה לו לפרש, ע"כ. והרב גאון עוזנו שם כתב על דברי קדשו, דלא קשה מידי, דהדבר מבואר בדברי הרב 'החינוך' עצמו פרשת כי תבוא, יעו"ש, ע"כ.

ואני אומר דגם לדבר הזה יסלח האדון, דכוונת הרב תנא לומר, כיון דמה שכתב בתחילת דבריו דנוהגת בזמן הבית בזכרים, הכוונה היא מדאורייתא, ומדרבנן גם הנשים מביאין, אם כן לא הווה ליה למעריבנהו ולמתנינהו בחדא מחתא חיובא דאורייתא ודרבנן, גם שידענו שסוריא ועבר הירדן חיובם מדרבנן, וכמו שכתב פרשת כי תבוא, וק"ל.

ועם המאמר דלעיל יתיישב קצת מה שהקשה הרב תנא שם, האיך כבש משה ארץ סיוחן ועוג, עיין מה שכתבתי בזה בסימן תכ"ג, ועם האמור יתיישב קצת, דכך אמר לו ה' בתחילה, ודוק.

ושוב ראיתי מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'מחזיק

והבאתי דברי קודשו בסימן פ"ח, יעו"ש. הן אמת דיש לדקדק דפשעים היכן רמזה, ויש ליישב.

**תנ"ו** א"י. בשעה שתבע משה צרכיהם של ישראל אמר לו להקב"ה: "הגידה לי שאהבה נפשי"<sup>1</sup>, כמה חיות בהן, כמה מעוברות, כמה מניקות התקנת לתינוקות וכו', השיבו הקב"ה: "אם לא תדעי לך", אם לא ידעת סופך לידע, "צאי לך בעקבי הצאן", כלומר, הצאן והגדיים אתה רועה, כלומר, האבות ימותו במדבר והבנים נכנסים, ואין אתה רועה הבנים, אלא "על משכנות הרועים", בארץ סיוחן ועוג שלא תכנס משם והלאה, ע"כ שמות רבה פרשה א'<sup>2</sup>.

ועיין מה שפירש הרב 'מתנות כהונה' בטעם שנקראת ארץ סיוחן ועוג 'משכנות הרועים': על אודות ששם מתו שלושה רועי ישראל. והרב 'ידי משה' כתב: על ידי שהיא ארץ מרעה, כדכתיב<sup>3</sup>: "ידעתי כי מקנה" וכו', יעו"ש. והגאון מהר"ש יפה<sup>4</sup> כתב, דקרי להו 'רועים' כי המה הגיבורים לכל מלכי כנען ונוטלים מהם שכרם לשומרם, יעו"ש. ועיין במדרש חזית על פסוק זה, ושם איתא הכי: אמר לו הקב"ה, אומר לך עד מתי אתה קיים על עמי ותרעה בס, על משכנות הרועים - על הקוצין, על ארעהון של רעים וקשים שהיו בה סיוחן ועוג. נראה דררש "רועים" מלשון רעים, דלא כפי הרבנים הנזכרים, וק"ל.

ודרך אגב ראיתי להרב תנא, הוא בדרכו דרך הקודש, שכתב על מאמרם ז"ל<sup>5</sup>: לאחר שכבשתי ארץ סיוחן ועוג וכו', דכוונת משה היתה, דארץ סיוחן ועוג היא בכלל א"י, ועל זה בא בטענה לומר 'נדר שהותר מקצתו הותר כולו'<sup>6</sup>. וכן הוא האמת, דמילתא דפשיטא היא שהם בכלל א"י. והעד על זה, דתנא דמתניתין<sup>7</sup> מיעט ארץ סיוחן ועוג מן הביכורים מפני שאינה ארץ וכתב חלב ודבש, ולעניין תרומות ומעשרות חיובם מן התורה, וכמו שכתב מרן<sup>8</sup>, עד כאן תורף דברי קודשו ז"ל.

וראיתי להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ברכי יוסף' או"ח סימן תפ"ט שהקשה עליו, וזה לשונו: דהכא פשיטא ליה דארץ סיוחן ועוג חיובם בתרומות ומעשרות מן התורה, ובסוף ספר 'פרשת דרכים' בהגהותיו על 'החינוך', השיג ישי"ג על מה שכתב הרב בעל 'החינוך' בפרשת משפטים סימן ע"ב, דמצוות ביכורים נוהגת בזכרים, וזה לשונו: לא מצאתי דין זה מבואר וכו', ובמסכת ביכורים<sup>9</sup> תנן: הנשים. ולדברי המחבר צריך לומר דמביאין מדרבנן. אך קשה לי, דאם חיובם אינו

מדוע נקראת סיוחן ועוג 'משכנות הרועים'?

האם בסיוחן ועוג חייבים מהתורה בתרומות ומעשרות?

בסוריא ועבר הירדן תרומות ומעשרות מדרבנן

האיך כבש משה את סיוחן ועוג שם מא"י



**תנ"ו** 1. שה"ש א, ח-ז - "הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצנהים וכו': אם לא תדעי לך תפצה בפנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרועים". 2. אות ד. 3. דברים ג, יט. 4. בספר 'יפה תואר': 5. "לאחר שכבשתי ארץ סיוחן ועוג דמיתי שמא הותר הנדר", הובא ברש"י דברים ג, כג, ומיוסד על דברי הספרי פיסקא כו - "כיון שראה שנפלו סיוחן ועוג לפניו אמר, הרי שעה שאבקש בה מלפני הקדוש ברוך הוא שאכנס לארץ". 6. עיין נדרים כה, ב. 7. ביכורים פ"א מ"י. 8. שו"ע יו"ד סי' שלא סעי' א. 9. פ"א מ"ה - "האפוטרופוס והשליח והעבד והאשה וכו' מביאין ולא קורין, שאינו יכולין לומר אשר נתת לי השם". 10. בספר 'יקר תפארת': 11. שם ברמב"ם הלכות מלכים פ"א ה"א - "החכמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגות אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב מפני שהם סביבות לא"י".

שהתם אף על פי שהוא חרב - הרי הוא בקדושתו, הוא הדין דקרא ד"בהיכל קדשו", אף על פי שחרב בית המקדש, שכינה לא זזה משם, וילמוד שתום מן המפורש, והא כדאיתיה והא כדאיתיה.

ולפי פשוטן של דברים, דר' שמואל בר נחמן ור' אלעזר פליגי, יש לתרץ קושיית הגאון 'אספקלריא המאירה', והבאתי דברי קדשו למעלה בסימן ת"כ, דעל פי האמור לא קשה, דאפשר דר' ייסא כר' שמואל סבירא ליה, ודוק.

**תנ"ח** א"י. חביבה א"י שהיא מכשרת גרים. האומר בא"י גר אני - מקבלין אותו מיד, ובחור"ל -

אין מקבלין אותו אלא אם כן היו עדי עמו, ע"כ שלהי מסכת גרים פרק ד'. ועיין ביבמות פרק החולץ! מחלוקת דר' יהודה ורבנן, דר' יהודה סבירא ליה: בארץ צריך להביא ראייה, ובחור"ל אין צריך להביא ראייה, וחכמים אומרים: בין בארץ ובין בחור"ל צריך להביא ראייה, יעו"ש, ובמה שכתב הרמב"ם פרק י"ג הלכות איסורי ביאה הלכה י', דבא"י נאמן, יעו"ש, ובמה שכתב הגאון 'מגדל עוז' דחייליה דרבינו מהך ברייתא דמסכת גרים, יעו"ש.

**ונמשך** להאמור אדברה נא ברמז סמיכות הכתובים פרשת קדושים<sup>2</sup>: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה', וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו", ע"כ. ומזקנים אתבונן, הרב הקדוש בספר 'סמוכים לעד' פרשת קדושים פירש תיבות "אני ה'" עם "וכי יגור" וכו', על פי

הידוע שעל הגאווה נחרב המקדש, וכדברי ישעיה הנביא<sup>3</sup>: "יען כי גבהו בנות ציון" וכו', והיה השם חסר, "כי יד על כס יה"<sup>4</sup>. והנה כיון שעל הגאווה נחרב המקדש, אם כן כדי שיבנה צריך לתקן המעוות ולקנות מידת השפלות והענווה, כדי שיהזור השם שלם. וכמו שמבואר אצלי רמז בפסוק<sup>5</sup>: "לא לנו ה' לא לנו", ד"לנו" ראשי תיבות לב נשבר ונדכה<sup>6</sup>, ודרשינן "לא לנו" ראשון בראשי תיבות, ו"לא לנו" שני כפשוטו - "לא לנו", כלומר, כשלא יש לב נשבר ונדכה, ה' "לא לנו", אינו עמנו, משום שהקב"ה עם השפלים; וגם כש"לא לנו", שאין לב נשבר ונדכה, ה'"שלם" לא לנו", משום שעל הגאווה נחרב המקדש והשם חסר, וכדי שישתלם צריך להשפיל עצמנו לתקן המעוות.

וזה עניין הסמיכות שחתם "אני ה'" וסמך "וכי יגור אתך גר", כלומר, כדי ש"אני ה'", שיהיה ה' שלם, צריך ש"יגור אתך גר", כלומר, שתשפיל עצמך לקנות מידת הגרות כאילו אתה כגר נוטה ללון, ע"כ דברי קודשו.

ברכה' סימן הנזכר, בשם 'מנחת יהודה' פרשת מטות שכתב משם הסמ"ג<sup>12</sup>, וזה לשונו: "נקם נקמת בני ישראל"<sup>13</sup> וכו', לכך נסמכה פרשה זו<sup>14</sup> לפרשה זו<sup>15</sup>, לומר, כיון ששמע משה "לא יחל דברו"<sup>16</sup> - הוא אינו מוחל אבל אחרים מתירין לו<sup>17</sup>, אמר בלבו, שמא נשאל הקב"ה על נדרו בפמליא של מעלה ונכנסתי לארץ סיחון ועוג שהיא א"י. אמר לו הקב"ה: לא כשאתה סבור, אלא נקם וכו'; ומארץ סיחון ועוג לא נשבתי אלא ש"לא תעבור את הירדן"<sup>18</sup> וכו'. והיינו כדברי גאון עוזנו הרב 'פרשת דרכים', אלא שהרב 'פרשת דרכים' נתקשה בזה, איך כבש משה רבינו ע"ה ארץ סיחון ועוג שהם מא"י. והתוספות והסמ"ג ניהא להו, שהגזירה היתה שלא יעבור הירדן, והכי אמר רחמנא למשה רבינו ע"ה. אמנם קצת קשה, דלשון הגזירה הוא: "לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם"<sup>19</sup>, ולא נזכר הירדן, ע"כ תורף דברי קודשו.

והמעייין יראה שעל פי האמור במאמר דלעיל הוא מיושב, דכיון דקדמה לו ידיעה בתחילה שירעה אותם בארץ סיחון ועוג, אם כן הגזירה ד"לא תביאו" לא על ארץ סיחון ועוג נאמר, וק"ל.

**תנ"ז** א"י. אמר ר' שמואל בר נחמן: עד שלא חרב בית המקדש היתה שכינה שורה בתוכו, שנאמר<sup>1</sup>: "ה' בהיכל קדשו", ומשחרב בית המקדש נסתלקה השכינה לשמים, שנאמר<sup>2</sup>: "ה' בשמים הכין כסאו", ר' אלעזר אומר: לא זזה שכינה מתוך ההיכל, שנאמר<sup>3</sup>: "והיו עיני ולבי שם כל הימים", וכן הוא אומר<sup>4</sup>: "קולי אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה" - אף על פי שהוא חרב הרי הוא בקדושתו. בא וראה מה כורש אומר<sup>5</sup>: 'אל האלהים אשר בירושלים' - אף על פי שהוא חרב האלהים לא זז משם. אמר רב אחא: לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שנאמר<sup>6</sup>: "הנה זה עומד אחר כתלנו", וכתוב<sup>7</sup>: "עיניו יחזו עפעפיו יבחנו בני אדם", ע"כ שמות רבתי פרשה ב'<sup>8</sup>.

וראיתי להגאון מהר"ש יפה ז"ל<sup>9</sup>, שהקשה אמאי דקאמר 'הרי הוא בקדושתו', דמאי ראייה מכאן שהשכינה שם, כי בכל בתי נכסיות קיימא לן שבקדושתן הם עומדים אפילו בחורבן שלא לנהוג בהם קלות ראש, כדאיתא בפרק בני העיר<sup>10</sup>, לא שהשכינה שם, יעו"ש שהניח בצריך עיון.

ולעניות דעתי נראה דהדבר פשוט, דעיקר ראיית ר' אלעזר הוא מקרא ד"והיו עיני ולבי שם כל הימים", וקרא ד"קולי אל ה' אקרא" הוא גילוי מילתא בעלמא, כמו

משחרב בית המקדש האם נסתלקה שכינה מההיכל



12. בעל 'ספר מצות גדול' ר' משה מקוצי, בפירושו לתורה שאבד מאיתנו. 13. במדבר לא, ב - "נקם נקמת בני ישראל מאת המצרים אשר תאסף אל עמיק". 14. פרשת נדרים והפרתם שמצויה בפרק הקודם, פרק ל. 15. פרשת נקמת מדין שבתחילתה מצוין, שלאחריה משה רבינו יאסף אל עמיו. 16. במדבר ל, ג. 17. ברכות לב, א. 18. דברים ג, כז; לא, ב. 19. במדבר כ, יב. **תנז** | 1. תהלים יא, ד. 2. תהלים קג, יט. 3. דה"ב ז, טז. 4. תהלים ג, ה. 5. עזרא א, ג - "מי בקם מקל עמו יהי אלהיו עמו ועל לירושלם אשר ביהודה ויבן את בית ה' אלהי ישראל, הוא האלהים אשר בירושלם". 6. שה"ש ב, ט. 7. תהלים יא, ד. 8. אות ב. 9. בספר 'יפה תואר'. 10. מגילה כח, א - כח, ב. **תנח** | 1. מ"ז, א. 2. ויקרא יט, לב-לג. 3. ישעיה ג, טז. 4. שמות יז, טז. 5. תהלים קטו, א. 6. ע"פ תהלים נא, יט - "זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה".

המקדש נחרב בעוון גאוה ויבנה בכח הענווה

א"י מכשרת גרים



החסיד ספר 'שמע יעקב' פרשת חיי שרה: כי עיקר שלמות האדם תלוי כי ישרים שנותיו, כי לפי רוב השנים תרבה מקנתו, ישלים חוקו, ולא יצטרך עוד לשוב לבוא לראות ארץ מולדתו. וזה אומרו "כי שנות מספר יאָטְיוּ", ימי שנותינו שבעים שנה במספר ובמפקד, אז ודאי "אורח לא אשוב אהליוך", אמנם כש"רוחי חובלה ימי נזעכו" אזי "קברים ליי", לפי שיצטרך לבוא להתגלגל ולהיות בקבר קברים רבים, יעו"ש. ועוד כתב הרב זרע ברוך<sup>14</sup> כי מי שהוא עניו אינו בא בגלגול, ואסמכה אקרא<sup>15</sup>: "ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב", ועיין מה שכתבתי בסימן קל"א.

ולזה כשציווה על הזקנה: "מפני שיבה תקום" וגו', שהשלים חוקו ואינו צריך לבוא בגלגול, סמך עניין לו, עניין הענווה שאינו חוזר בגלגול, וכדבר האמור.

**ועוד** לאלוה מלין ברמו הרומז בסמיכות הכתובים הנזכרים, בהקדים מה שכתב הגאון 'ערכי הכינויים' בשם ה'שפתי כהן' פרשת משפטים, שלא תנו את הגר הוא יצר הטוב שבא אחר י"ג שנה והוי גר, ע"כ. ועוד נקדים מה שכתבתי לעיל בסימן קל"ח מפי השמועה, בפירוש מאמרם ז"ל<sup>16</sup>: אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש וכו', דהכוונה שהיצר הרע בא בטענה לאדם שהוא זקן שנתלוה עמו מרחם אמו, והיצר הטוב הוא ילד, שאין בא לאדם עד י"ג שנה, והיצר מפתהו לשמוע לו על דרך "ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה"<sup>17</sup>. ודבריו כלא היו, וכמו שכתב בקהלת<sup>18</sup>: "טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל", ואמרו רז"ל<sup>19</sup>: ביישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה. וזה אומרם: אם פגע בך האי מנוול זה בטענה שהוא זקן - מושכהו לבית המדרש, כי ביישיבה הלך אחר החכמה, יעו"ש.

זה אומר: "מפני שיבה תקום" וגו', אבל לא מפני זה תהיה נשמע ליצר סמוך, שהוא זקן, ותניח יצר הטוב, שהוא בא אחר כך - זה אומר: "וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו", ד"טוב ילד מסכן וחכם", וכמו שנתבאר.

ועיין מה שכתבתי בסימן קצ"ט בשם הרב 'כלי יקר', שביית המקדש, ההולך לשם מביאו לידי ענווה, יעו"ש מילתא בטעמא, דיען שם הוא אבן השתיה, שהוא 'שת י"ה', ושם י"ה עוזרו ומגיניו למי שהוא עניו, ונפרע מהגאה וכו', ולזה כיון שהיה גאוה נחרב המקדש. ועיין עוד בסימן ק"צ, מה שכתבתי בשם הרב 'בינה לעתים' בטעם איחור הגלות, ופירוש מאמרם ז"ל<sup>7</sup>: אם ראית דור שמתמעט והולך, חכה לו, ומה שכתבתי אני עני בכוונת הכתוב<sup>8</sup>: "אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלנו מאד", שהכל עולה בקנה אחד עם האמור וק"ל.

**עוד** כתב הרב שם<sup>9</sup> בטעם הסמיכות, לומר, בזמן שיגרמו מעשיך ש"אני ה'", ששמי שלם, או "וכי יגור אתך גר בארצכם", הגר יבוא אצלך בארצך, אמנם אם ח"ו אתם גורמים במעשיכם להיות שמי חסר, אתם תלכו אצל הגר לקרבו לכם, וכדברי רז"ל במסכת פסחים: לא פיור הקב"ה לישראל אלא כדי שיתחברו עמהם גרים. וזהו "ויראת מאלהיך", אז "אני ה'" שמי שלם, "וכי יגור אתך גר בארצכם", הגר יבוא אצלכם בארצכם, והדבר בהפכו כמדובר, ע"כ. והוא הדבר מה שכתבתי בסימן אמ"ת בשם הגאון 'פנים יפות', יעו"ש.

כי על פי האמור, נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב<sup>10</sup>: "אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים". והוא בהקדים עוד מה שכתב הגאון 'ערכי הכינויים' לה'סדר הדורות' מערכת הכ"ף, שישאל נקראו כבודו של הקב"ה, יעו"ש. וכמו כן מערכת התי"ו, שישאל נקראו תהלה המספרים תהלותיו יתברך<sup>11</sup> יושב תהלות ישראל<sup>12</sup>, יעו"ש. זה אומר, כש"אני ה' הוא שמי", שהשם שלם, אזי "כבודי", שהם ישראל, "לאחר", שהם האומות, "לא אתן" שילכו אצלם, ולא "תהלתי", שהם ישראל, "לפסילים", כי אדרבה, האומות יבואו אצלם להתגייר, מה שאין כן בהיפך.

**ועל פי** דברי הרב שמפרש רמז הכתוב: "וכי יגור אתך על הענווה, נראה לעניות דעתי סמיכות פסוק זה עם קרא דלעיל: "מפני שיבה תקום" וכו', בהקדים מה שכתבו הראשונים בכוונת הכתובים<sup>13</sup>: "כי שנות מספר יאָטְיוּ" וכו', הביא דבריהם הרב

כשיראל טובים הגרים באים לארצם ולהיפך

**תנ"ט** א"י. זה לשון הרא"ש בספר 'בשמים ראש' סימן רמ"ז בטעמא דמילתא דאין סמיכה בחו"ל: לפי שכמה ענייני כבוד חלקו לארץ וכיוצא בזה, ומקצת דברים לירושלים לבד, וסמכו הדבר על פסוק: "כי מציון תצא תורה", כמו שאמרו פרק ה' בברכות<sup>2</sup> במעשה דחנינה

אין סמיכה בחו"ל - משום כבודה ומצוות יישובה



7. סנהדרין צח, א. 8. תהלים עט, ת. 9. בספר 'סמוכים לעד' הני"ל. 10. ישעיה מג, כא - "עם זו יצרת לי תהלתתי יספרי"; תהלים עט, יג - "וינחננו עמך וצאן מן עיתך נודה לך לעולם לך נוד נספר תהלתך"; שם קב, כב - "לספר קציון שם ה' ותהלתו בירושלם". 12. תהלים כב, ד. 13. אויב טז, כב- יז, א - "כי שנות מספר יאָטְיוּ וְאַרְחָ לֹא אָשׁוּב אֶהְלֶךְ: רוחי חֲפָלָה יְמִי נִזְעַכּוּ קִבְרִים לִי". 14. חלק ג על מסכת ברכות. 15. אויב עה, לח. 16. סוכה נב, ב. 17. אויב לב, ז. 18. ד, יג. 19. ב"ב קכ, א - "בישיבה - בין לדון בין לשאר ישיבות של תורה מושיבין את החכם למעלה מן הזקן. במסיבה - של משתה והוא הדין לנישואין" (רשב"ם). **תנ"ט** 1. ישעיה ב, ג. 2. ברכות סג, א - "כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שגרו אחריו שני תלמידי חכמים, רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבטול. כיון שראה אותם, אמר להם: למה באתם? אמרו ליה: ללמוד תורה באנו. הכריז עליהם: אנשים הללו גדולי הדור הם, ואבותיהם שמשו בבית המקדש וכו', התחיל הוא מטמא והם מטהרים, הוא אוסר והם מתירים. הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם. אמרו לו: כבר בניתי - ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת - ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם: מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירים? - אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ. אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוץ לארץ? - אמרו לו: הנח רבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל. - אמרו לו: גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, והם שגרנו אצלך, וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו בשמנו: אם שומע - מוטב, ואם לאו - יהא בנדוי. אמרו לאחינו שבגולה: אם שומעין - מוטב, ואם לאו - יעלו להר, אחיה יבנה מזבח, חנניה ינגן בכנור, ויכפרו כולם ויאמרו: אין להם חלק באלהי ישראל. מיד געו כל העם בבכיה ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה? - משום שנאמר: 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים'."

אלא כל רואיהם יכירום כי המה בחורים. ועל כן הדר קרא ואמר: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", שיהיו ניכרים במיתתן שמתו אנשים, יעו"ש.

**אכן** לפי פשטן של דברים, אם איתא דהכי הוא, היה לו להקדים "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", שהיא הגזירה של קצרות שנים, ואחר כך הגזירה של "ולא יהיה זקן", שלא יזכו לשיער לבן, והוי שפיר לא זו אף זו. ועוד, הרי כתיב קרא לעיל מזה<sup>13</sup>: "הנה ימים באים וגדעתי את זרועך וגו' מהיות זקן בביתך". ואם כן נפרש ההוא קרא בהכי, ומאי "לא יהיה זקן" - אי נימא זקן ממש, הכתיב "וכל מרבית ביתך וגו', משום הכי מתרץ מאי זקן - סמיכה, וק"ל.

**עוד** ראיתי להרב 'צורר הכסף' שם שכתב, וזה לשונו: עיין בירושלמי פרק ב'<sup>14</sup> דראש השנה, דבזכות התפילה זכה רב כהנא לחיים ארוכים, וממאי דאמרו שם בירושלמי סמוך להאי מעשה דרב כהנא, דהגם דבא מבית עלי, על ידי התפילה האריך שנים הרבה, מביא שם עניין הסמיכה, כנראה שרב כהנא נסמך, ע"כ. ודעת שפתיו ברור מללו, שכוונתו באומרו כנראה שרב כהנא נסמך, היינו שנסמך מכח התפילה, וכמו שפירש בסוף דבריו, וזה לשונו: מה שאמר בירושלמי דמתכפר בתפילה, היינו על מה שאמרו ולא יהיה זקן, שהיו נסמכין על ידי תפילה, יעו"ש. וראיתי להרב הנחמד למראה' ז"ל שם בפירושו שהקשה על דבריו, וזה לשונו: עניין הסמיכה מפורש התם להדיא, שרב כהנא היה נסמך. שהרי אמרין: רב כהנא אתמני קדמי מר' יעקב בר אחא, על ר' יעקב בר אחא קדמי מיניה לעבורה וכו', והשתא כיון דרב כהנא אתמני לעבר השנה, ודאי שהיה סמוך. דהלכה רווחת דלעבר השנים צריך חכמים סמוכים וכו'<sup>15</sup>. ואם כוונתו היינו מהך דרב כהנא דאתמני לעבר השנים כמו שכתבתי, אם כן לא היה צריך לכתוב מדנסמכו הנהו תרי עובדי כנראה שרב כהנא נסמך, דהא בלאו הכי, מההוא עובדא קמייתא לבד מבואר שרב כהנא נסמך, ע"כ תורף דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה, לפי האמור בחינם השיגו, דכוונתו כמו שכתבתי. ואפשר שזהו שכיוון הרב הנחמד למראה' שם בסוף דבריו, וזה לשונו: ומיהו למה שכתב בתוך דבריו וכו', דבא מבית עלי לא נסמך - יש ליישב, וק"ל. וראיתי להרב גאון עוזנו זלה"ה בספר 'פתח עינים' פרק קמא דסנהדרין אהא דאיתא התם<sup>16</sup>: אמר ליה רב אחא בריה דרבה לרב אשי: בידא ממש סמכין ליה, אמר ליה: סמכין ליה בשמא, קרי לה רבי ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות - שהקשה דבסוף כתובות אמרו<sup>17</sup>: "ובכתב בית ישראל לא יכתבו"<sup>18</sup> - זו סמיכה, יעו"ש. והרב הנחמד למראה' תירץ שם, דמה שהיו כותבין כדי שלא ישכח לפי רוב השנים, או למקום שאין מכירין, אבל לעולם בלתי כתיבה, דאינו מעכב, יעו"ש.

ואנכי לא ידעתי היכן משמע מ"ש דאין סומכין בכתב, אי משום דכל כי האי הוה צריך לאודועי ולומר בפירושא בגמרא, וכמו

בן אחי ר' יהושע. ובירושלמי פרק שלישי דביכורים<sup>3</sup>: ר' אמי שלח לר' סימון: שמעת שממנין זקנים בחו"ל, אמר לו שמעתי שאין ממנין זקנים בחו"ל, א"ר לוי: ולא מקרא מלא הוא, "בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם"<sup>4</sup> - כל ישיבה שלך לא יהיה אלא על אדמתך. ועיקר הדבר שיהיה כל שררות וגדולה לארץ הקדושה, אשר שם עיקר משפטי התורה והמצוות, ואמרינן נמי אורה דא"י מחכים<sup>5</sup>, וכן משום יישוב א"י שיהיה זכור כל עת לבני הגולה ויתנו דעתם לשוב לשבת בארץ נחלתם, שעדיין היתה בזמן חכמי התלמוד ארץ בנויה ויושבת, וערים רבים בנויים לתלפיות, והיו רוצים שילוקמו לאחד אחד בני ישראל על אדמת אחוזתם אשר נתן ה' להם, ע"כ דברי קודשו.

ועם האמור פירש הרב מופת הדור והדרו, מהר"ח פאלג'י הי"ו בספר 'הכתוב לחיים', כוונת הכתובים בתהלים סימן פ"ז<sup>6</sup>: "לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קודש" וכו', שהכוונה באומרו "יסודתו בהררי קודש", כלומר, עיקר תורתו ומצוותיו הוא בא"י, ובעבור כן "אוהב ה' שערי ציון" - שערים המצוינים בהלכה בא"י, "מכל משכנות יעקב", שהוא חו"ל, דאין סמיכה בחו"ל ולכך אין תורה כתורת א"י. ומפרש בטעמו של הרא"ש, דיען ד"נכבדות מדובר בך עיר האלוקים סלה", ועיקר הדבר שיהיה כל שררות וגדולה עדיין בארץ הקדושה, ולכן דייק לומר "סלה", שעדיין אפילו בחורבנה הדין כן, ע"כ.

ודרך אגב ראיתי להרב 'צורר הכסף' בליקוטיו דף ק"ה, שהקשה אהא דאיתא פרק קמא דסנהדרין<sup>7</sup>: א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן: מנין שאין נסמכין לבית עלי - שנאמר<sup>8</sup>: "לא יהיה זקן בביתך כל הימים", מאי זקן - אלימא זקן ממש, והכתיב<sup>9</sup>: "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים", אלא סמיכה, ע"כ - דמאי קושיא היא זו כיון דכתיב: "וכל מרבית" למה הוצרך "לא יהיה זקן", די ש לומר ד"לא יהיה זקן" בא לומר דלא יהיה לו תואר זקן, וכגון ר' אלעזר בן עזריה דבן י"ח שנה היה נראה כזקן בן שבעים שנה<sup>10</sup>, וכמו שאמרו<sup>11</sup>: "ויהי כאשר זקן שמואל"<sup>12</sup>, ופריך ומי סיב כולי האי - אלא דקפץ עליו זקנה, ואם כן מאי פריך, ע"כ.

הן אמת שכן פירש הרב הגדול כמוהר"ש פרימו זלה"ה בשם רבו, והביא דברי קודשו הרב החסיד 'שמע יעקב' פרשת חיי שרה, בכפל הכתוב האמור בגזירת עלי - "לא יהיה זקן וגו' וכל מרבית ביתך וגו', שב' גזירות נגזרו על בית עלי: אחד, שימותו בקצרות שנים, ושנית, שלא יזכו לשיער לבן, לפי שיש בנמצא במזגי בני אדם, אף כי יהיה רך בשנים שיערו הפך לבן, אשר כל רואיו יאמרו עליו כי הרי הוא כבן שבעים שנה, ועל מציאות כאלה היתה הגזירה לבית עלי, לבל יהיה בהם מי שילבין לו זקנו להיות לו הדור הזקנה, פן יטעו הרואים כי ממשפחתו של עלי נמצא בם זקנה,

משמעות זקן האמור אצל עלי



3. הלכה ג. 4. יחזקאל לו, יז. 5. ב"ב קנח, ב. 6. פס' א-ג - "לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קודש: אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מִדְבַר בְּךָ עִיר הַקָּדוֹשִׁים סֵלָה". 7. יד, א. 8. שמ"א ב, לב. 9. שם פסוק לג. 10. ברכות כח, א. 11. ילקוט ש"מ"א רמז קה. 12. שמ"א ח, א. 13. שמ"א ב, לא. 14. הלכה ה. 15. רמב"ם הלכות קידוש החודש פ"ה ה"א. 16. סנהדרין יג, ב. 17. כתובות קיב, ב. 18. יחזקאל יג, ט.

בית זבול לך מכון לשבתך עולמים". דשמא תאמר, למה נבחר זה המקום לבנות בו בית המקדש ולא לזו - לזה אמר: "מכון לשבתך עולמים", כלומר, זה המקום שהוא מכון לשבתך עולמים, תרתי משמע, עולם הזה ועולם הבא, והוא כמו שתירצתי אני הדל שם, יעו"ש.

ועל פי תירוץ הזוהר שבבית המקדש השכר הוא לעולם הבא, אפשר לפרש כוונת הכתוב תהלים מ"ז: "יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה", והרי הוא כמבואר, דהיינו טעמא ד"נחלתנו" בזה המקום דוקא, והוא "גאון יעקב", כמו שפירש רד"ק לדרכו<sup>8</sup>, בשביל שהוא "סלה", שם רמז לעולם הבא, כמו שכתבנו. והוא הנרצה נמי בכוונת הכתוב<sup>9</sup>: "ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב, ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם", דהיינו טעמא שבנה מקדשו ב"הר ציון אשר אהב" וכארץ יסדו - בשביל "לעולם", שהוא עולם הבא כמו שכתבתי. ומאי דסמך ליה<sup>10</sup> "ויבחר בדוד עבדו", נראה לי שיפורש על פי מה שכתבתי בסימן שע"ב, ודו"ק.

## תס"ב

א"י. והרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא, פירש בהני קראי<sup>1</sup> על דרך דאיתא פרק כל התדיר<sup>2</sup>, דאיבעיא להו: תדיר ומקודש - הי מיניהו עדיף, ופסק הרמב"ם ז"ל<sup>3</sup> דאיהו מהם שירצה יקדים, ורע"ב<sup>4</sup> פסק דתדיר קודם. וזה שאמר: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" - בתי כנסיות ובתי מדרשות<sup>5</sup>, וכי תימא, הרי "שערי ציון" קדושים ו"משכנות יעקב" קדושים, שהם בתי כנסיות וכו', ואם כן מאי אולמייהו דשערי ציון, אידי ואידי קדשי, ודוקא בתדיר יש סברא דתדיר עדיף, אבל היכא דתרויהו מקודשים אליבא דכולי עלמא אין קדימה לאחד על חבירו, ואמאי "אוהב ה' שערי ציון" - לזה אמר: "עיר האלהים סלה", כלומר, תרתי איתנהו בציון. וזה שאמר: "נכבדות", תרתי משמע, שתים הנה כלולות בך, וזה שאמר: "מדובר" לשון יחיד, להורות ד"נכבדות" תרי אביקי טובא והיה לאחד "מדובר בך", ומהו אלו הנכבדות - לזה אמר: "עיר האלהים" - מקודש, "סלה" - תדיר. ונמצא דתרי מעלות, תדיר ומקודש, הם בך, ולכן "אוהב ה' שערי ציון" שהם תדיר ומקודש, "מכל משכנות יעקב", שהם מקודש לבד, ולגבי שערי ציון לא השיבי תדיר. ועל דרך זו נמי יפורשו הכתובים דלעיל<sup>6</sup> כאשר יראה המעיין, ופשוט.

שכתב הרב הנחמד למראה' שם להדיא - אחר המחילה רבה זה אינו דקדוק, דהש"ס שם נחית לומר דלא סמכין ביד כי אם בשמא לבד, ולעולם שהיו כותבין, וזה פשוט.

## ת"ס

א"י. והגאון 'תורת חיים' בשיטתו לסנהדרין נתן טעם<sup>1</sup>: לפי שהסמיכה נמשכת איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה, שנתן הקב"ה את רוחו עליו, והוא סמך את יהושע וזקנים ונתן מרוחו עליהם, וזקנים לאחריים ואחריים לאחריים, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות סנהדרין<sup>2</sup>. ונמצא, שכל הסומך את חבירו משפיע עליו קצת מרוח הקודש הבא ונמשך עליו ממנו יתברך. ונראה דלהכי הדיינים הסמוכים נקראים 'אלהים'<sup>3</sup>, לפי שקיבלו השפיע הבא מאת האלהים איש מפי איש עד משה רבינו אשר נתן השם את רוחו עליו. ולכך אין סמיכה בחו"ל, לפי שאין השכינה שורה על האדם בחו"ל, כדאיתא פרק אלו מגלהין<sup>4</sup>, דפתח ר' אבא עליה דרב הונא ואמר: ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו. ואם כן אין שפע רוח הקודש חל על הנסמך בחו"ל, ע"כ דברי קודשו.

ועיין מה שכתבתי בסימן שכ"א בשם הרב 'ספר הברית', דנראה לכאורה היפך האמור, ויש ליישב. ועל פי האמור יבואו על נכון נמי הני קראי דלעיל<sup>5</sup>, ויומתק טפי באומרו "עיר האלהים סלה", ודו"ק.

## תס"א

א"י. והגאון 'מגלה עמוקות' אופן ס"ט אמר מר בהני קראי<sup>1</sup> על פי מה שכתוב בזהר<sup>2</sup> על ענין לזו, שאין מלאך המות שולט בה לפי שנבראת באות ט', והקשה שם<sup>3</sup>: אם כן למה לא נברא בית המקדש שם. והשיב ב' תירוצים: האחד, לפי שמקום המקדש שם מתנוצצים כל כ"ב אותיות התורה, ותירוץ השני, שבבית המקדש השכר הוא לעולם הבא, אבל שם בלזו הוא חיי עולם הזה.

זה אומר<sup>4</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" מב' טעמים: האחד, "נכבדות מדובר בך", "ב"ך" דייקא, שנברא מקום המקדש בכ"ב אותיות התורה. ועוד טעם שני, שהוא יותר טוב מן לזו, היא "עיר האלהים סלה", וכל מקום שנאמר 'עולם ועד', 'נצח', 'סלה', הוא קיום לעולם, כדאיתא בעירובין<sup>5</sup>, ע"כ דברי קודשו.

אמר המחבר: עיין מה שכתבתי למעלה בסימן קס"ה מזה, ועוד לאלוה מילין לפרש כוונת הכתוב<sup>6</sup>: "בנה בניתי

אין סמיכה בחו"ל - משום דאין השראת שכינה בחו"ל

מדוע המקדש אינו בלזו שאין בה מיתה

מעלת קדושת ירושלים על קדושת בתי כנסיות

**תס"א** 1. לכך דאין סמיכה בחו"ל 2. הלכה א. 3. למשל שמות כא, ו ועי' דברים רבה פרשה ב, כה. 4. מועד קטן כה, א. 5. תהלים פז, א-ג הנזכרים בסימן תנט - "לבני קרח מזמור שיר וסודתו פהררי קדש: אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". **תס"א** 1. תהלים פז, א-ג - "לבני קרח מזמור שיר וסודתו פהררי קדש: אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". 2. תרומה קנא, ב. 3. בזוהר שם קנב, א. 4. תהלים פז, ב-ג - "אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". 5. נד, א. 6. מל"א ח, יג. 7. פס' ה. 8. זה לשונו: "יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב - הארץ הזאת היא גאון יעקב ותפארתם, כי כבוד האל שכן בחלק ממנה והוא בית המקדש, והוא גאון יעקב ותפארתם כי בו יתפארו על כל הגוים". 9. תהלים עח, סח-טס. 10. שם פס' ע. **תס"ב** 1. תהלים פז, ב-ג - "אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". 2. זבחים ע, ב. 3. הלכות תמידין ומוספין פ"ט ה"ב. 4. זבחים פ"י מ"ו. 5. ברכות ח, א - "אמר רב חסדא: מאי דכתיב 'אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב' - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות". 6. סימן תסא.

כיצד יתכן שזבנה המקדש על הר שספק שימש עבודה זרה

**תס"ג** א"י. ועוד פירש הרב גאון עוזנו שם<sup>1</sup> בהני קראי<sup>2</sup>, על פי אשר שמע מפני קדוש הרב הגדול מה"ר אברהם רוזאניס זלה"ה בכוונת הכתוב:<sup>3</sup> "והביאותים אל הר קדשי ושמתים בבית תפלתו עולותיהם וזבניהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים". והוא במאי דתנן פרק כל הצלמים<sup>4</sup>: אין לך הר וגבעה שאין בו עבודת כוכבים, וכתבו התוספות<sup>5</sup>, דבירושלמי<sup>6</sup> פריך: איך בית המקדש נבנה על גבי הר, ותירצו דהיה על פי נביא. והרב הנזכר איהו מפרק לה, שמצא במדרש, דבעת בריאת העולם על אבן השתיה שממנה הושתת העולם, כביכול התפלל שייכבשו רחמיו כעסו ויגולו רחמיו על ישראל וכו', ואמרו בוזהר בכל מקום שהשכינה שורה, שוב אין רשות לסטרא אחרא לבוא שם. והשתא כיון דעד שלא נברא העולם כי אם אבן השתיה, כביכול התפלל שם, שוב אין מקום ורשות לסטרא אחרא לבוא שם, ולכן נבנה בית המקדש בחר המזורה.

וזה שכתוב: "והביאותים אל הר קדשי", וכי תימא הוה תרתי דסתרי - "הר קדשי", דכיון שהוא הר בידוע שיש שם עבודת כוכבים, ואיך הוא קדוש - לזה אמר: "ושמתים בבית תפלתו", דייקא, שאני התפלתו שם, ולכן "עולותיהם וזבניהם לרצון על מזבחי", ואין שם לתא דעבודת כוכבים; והמעם - "כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים", שהוא הסטרא אחרא, עלמא דפירודא, היא נקראת לכל ביתי, ואחר ששרתה הקדושה שם אין רשות להם לבוא שם, ע"כ.

זה אומרו: "לבני קרה מזמור וכו' יסודתו בהררי קדש, אוהב ה' שערי ציון מכל" וכו', בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל, ויקשה על זה דציון הוא הר, ובית המקדש הוא הר, ואין לך הר שלא עבדו שם עבודה זרה, ומקום שאינו טהור מעבודה זרה איך כביכול אוהבו, ולא עוד, אלא דקאמרת שאוהב שערי ציון יותר מכל משכנות יעקב של חו"ל, ואיך יצדק מה שאמרת בהררי קדש, והוה תרתי דסתרי - לזה אמר: "נכבדות מדובר בך", כלומר, תפילותיו כביכול, וזה שאמר: "נכבדות" - ממלך הכבוד, "מדובר בך", שהתפלל מתחילת ברייתו של עולם וכו', ואם כן "עיר האלקים סלה", תדיר

נקראת על שמי ואין רשות לסטרא אחרא לשרות שם. וזה שאמר: "עיר האלקים סלה" - תדיר מתחילת הבריאה עד עולם, ושפיר קאמינא "הררי קדש" וכו', יעוין שם שהאריך. ועייין מה שכתבתי בסימן קפ"ז תירוץ אחר בשם הרב 'מטה אהרן', שהמקדש נברא קודם בריאת העולם<sup>7</sup>, והוזהר ליה היא באה בגבולו<sup>8</sup>, יעו"ש.

ועל דרך הנזכרת יש להמתיק כוונת הכתוב<sup>9</sup>: "ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם". בהקדים עוד מה שכתבתי שם<sup>10</sup> בשם הרב 'נחלת בנימין', שגורה חכמתו ית' לבנות המקדש קודם בריאת העולם, כדי שיהיה ישב ולבסוף הוקף וכו', ולולי זה הוזהר ליה הוקף ולבסוף ישב, ואז הוזהר ליה בתי ערי חומה ו"ימים תהיה גאולתו" ובכלות השנה "לצמימות לקונה"<sup>11</sup>. והוא ית"ש מביט עד סוף כל הדורות ויודע שעתידי למכור בית מקדשו וכו', מה שאין כן השתא "גאולה תהיה לו"<sup>12</sup>.

זה אומרו: "ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב, ויבן כמו רמים מקדשו", שמא תאמר כיצד, הרי אין לך הר שלא נעבדה בו עבודה זרה, וכיצד ניבנה המקדש שם - לזה הבליע התירוץ בנעימה, ואמר: הלא תראה מעשה ה' "כארץ יסדה", שיהיה לעולם בקדושתו ולא יהיה נצמת לעכו"ם, וזה על ידי שבראו קודם שנברא העולם, ואם כן מהאי טעמא לא נאסר. ועייין עוד מה שכתבתי בסימן קצ"א, ודר"ק.

**תס"ד** א"י. ועוד פירש<sup>1</sup>, הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'יוסף תהלות' בשם הרה"ג מהר"א רוזאניס ז"ל, על פי מה שאמרו ז"ל<sup>2</sup>, דלעתיד לבוא יהיה תבור וכרמל וחר סיני במעמד שלושתן, ועליהן יבנה בית המקדש. ולכאורה יפלא דתבור וכרמל לשעבר לא בחר ה' בהם להיותם גאים<sup>3</sup>. והתירוץ לזה כמה דאמרינן<sup>4</sup>: תלמיד חכם צריך שיהיה בו שמיניות שבשמיניות, ו'מציון תצא תורה'<sup>5</sup>, ולכן זכו תבור וכרמל, אחר שכבר נכנעו לשעבר, והניחו יתרום לתלמידי חכמים שיהיה לו קצת, וכמו שביאר יפה הרב תנא בפרשתו של מלך פסוק<sup>6</sup>: "והיה באחרית הימים נכון יהיה

מדוע בית המקדש יבנה על ההרים - סיני, תבור וכרמל



**תס"ג** | 1. בספר 'ראש דוד'. 2. תהלים פז, א-ג - "לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש: אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלקים סלה". 3. ישעיה נז, ז. 4. ע"ז מה, א - "כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודת כוכבים". 5. שם. 6. ע"ז פ"ג ה"ה. 7. פסחים נד, א. 8. עיין ע"ז מד, ב - "שאל פרוקלוס בן פלוספוס את ר"ג בענן, שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי, אמר ליה, כתוב בתורתכם: (דברים יג, יח) 'לא ידבק בידך מאומה מן החרם', מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי? אמר לו: אין משיבין במרחץ. וכשיצא, אמר לו: אני לא באתי בגבולה, היא באה בגבולי, אין אומרים: נעשה מרחץ נוי לאפרודיטי, אלא אומר: נעשה אפרודיטי נוי למרחץ". 9. תהלים עח, סח-סט - "ויבחר את שבט יעקב ויהיה את הר ציון אשר אהב: ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם". 10. בסימן קפז. 11. ויקרא כה, כט-ל - "ויאשי פי ימפר בית מושב עיר חומה ויהיה גאולתו עד תם שנת ממקרו ימים תהיה גאולתו: ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה יקם הבית אשר בעיר אשר לא לו חמה לצמימת לקנה אותו לדרתיו לא יצא פיבל". 12. שם פס' לא - "ובתי החרצים אשר אין להם חמה סביב על שדה הארץ: יחשב גאולה תהיה לו ויביל יצא". **תס"ד** | 1. את הפסוקים בתהלים פז, א-ב - "לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש: אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב". 2. ילקו"ש ישעיה רמז שצא. 3. מגילה כט, א - "דרש בר קפרא: מאי דכתיב (תהלים סח, יז): 'למה תרצדון הרים גבונים', יצתה בת קול ואמרה להם: למה תרצו דין עם סיני? כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני. אמר רב אשי: שמע מינה האי מאן דהיר - בעל מום הוא; במדבר רבה פרשה יג, ג - "גאות אדם תשפילנו (משלי כט, כג), זה תבור וכרמל שבאו מסוף העולם, מתגאים לומר שאנו גבוהים ועלינו הקב"ה נתן את התורה". 4. סוטה ה, א ופירש רש"י: "אחד משמונה בשמינית - משקל קטן הוא והיינו עוכלא, כלומר, צריך שיהיה בו מעט גאווה, שלא יהו קלי הראש מסתוללין בו ויהא דבריו מתקבלין עליהן בעל כרחם". 5. כלומר היותו מצויין ומכובד תסייע בכך שממנו תצא תורה, וכדברי רש"י הנ"ל בהערה הקודמת. 6. ישעיה ב, ב.

תדעו הלא תשמעו מעלת היראה אשר אין ערוך אליה, עד שיצאת מכלל המצוות להתפאר ולהשתבח בה, זה אומרו: "ראו את ה' קדושו", הלא תראה כי אינו בחסרון חיק השלמים והיראים לומר שהם יראיו, ומכאן תקיש גודל מעלתה.

[עייין בהקדמת תיקוני הזוהר דף ה': דרגא תשיעאה ביראת ה' כל מאן דאית ביה יראת ה' יתהלל, וכי אית ליה לבר נש לשבחה גרמיה, אלא איהו משובח קדם ה'. ועל פי האמור, הנה מה טוב.]

**ודרך אגב** ראייתו להגאון 'ברכת שמואל' שפירש ההיא דאיתא בפרקי שירה: ציפורת כרמים אומרת<sup>23</sup>: "מאין יבוא עזרי". והוא כמו שאמרו בשבת<sup>24</sup>, דיש סגולה לזכירה בציפורת כרמים. ואמרו דשונה פרקו ק"א פעמים סגולה לזכירה<sup>25</sup>. והשתא ציפורת כרמים ביודעה ומכירה שהיא טובה לזכירה, והלומדים רצים אחריה ללוכדה ולאוכלה, זאת אומרת: "אשא עיני אל ההרים" - התלמידי חכמים שרוצים לאוכלה, "מאין" גימטריא ק"א, ילמדו תלמודם ק"א פעמים ולא יצטרכו לי, ע"כ דבריו.

והרב גאון עוזנו בהשמטות 'ככר לאדן' מעין דוגמא לדרך הגאון פירש בהקדמה, דמי שיש לו ענווה יהיה לו זכירה, והטעם דאין יצר הרע שולט בו, והשכחה מצד סט"א. ועוד, האי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת ממנו<sup>26</sup>, ומרובה מידה טובה<sup>27</sup>. וזהו שכתוב<sup>28</sup>: "זכרו תורת משה עבדי", שימו לב אשר "ציויתי אותו" עניו "בחורב" - נמוך, וכשיהיה לכם ענווה, אז "זכרו", יש לכם זכירה. וזה טעם שהלכה כבית הלל, שהיו ענוותנים<sup>29</sup>. וזאת אומרת ציפורת כרמים: "מאין יבוא עזרי", כיון שיהיה לתלמיד חכם ענווה, וישם עצמו כאין - יבוא עזרי, שיהיה לו זכירה ולא יצטרכו לי, ע"כ.

ועיין עוד להרב מופת הדור בספר 'נפש חיים' מערכת הגימ' ל אות ד', בטעמא דמילתא למה שאמרו רז"ל, דמי שהוא גאה חכמתו מסתלקת ממנו - דהגאה הוא נבלה מוסרחת, כמו שכתב בספר 'קב הישר' פרק ו', ואמרינן בסוף הוריות<sup>30</sup>, דאחד מן הדברים הגורמים שכחת התורה, הלא היא מי שמריח נבלה, ולכן חכמתו מסתלקת ממנו. ועוד על פי מה שאמרו רז"ל, דמי שהוא מלא תורה ומצוות ויש לו סרך גאוה או יוהרא, דומה למשל חבית מליאה יין טוב ויש לו חור בצידו שהכל נשפך ע"י החור, יעו"ש. ואנכי נתתי סימן על זה<sup>31</sup>: "זכור תזכור ותשוח עלי נפשי", ומובן. ונראה לעניות דעתי שזה כוונת הכתוב<sup>32</sup>: "צעיר אנכי ונבזה פקודיך לא שכחתי", והרי הוא כמבואר.

**ועיין עוד** מה שכתבתי למעלה בסימן שכ"ב בשם הגאון 'כלי יקר' רמז הכתוב<sup>33</sup>: "השמר ושמר נפשך מאד" - ראשי תיבות מן ד' תיבות אלו עולה למספר ק"א, וראשי תיבות של תיבת "לך" היא למד, כאילו אמר: למוד תורתך ק"א פן תשכח את הדברים, יעו"ש. ועיין בסמ"ג לאוין ס"ד, שמנה ללאו פסוק<sup>34</sup>: "השמר לך

הר בית ה' בראש ההרים", ע"ש. וזה שאמר: "יסודתו בהררי קדש", ונקט "הררי" לרמוז שהם שלושה, תבור וזרמל והר סיני. והשתא יקשה, הלא תבור וזרמל יש בהם גאוה, ואיך הוכשרו - לזה אמר: "אוהב ה' שערי ציון" - שערים המצויינים בהלכה<sup>7</sup>, ואם כן התלמידי חכמים צריכים שמינית שבשמינית, ולזה זכו תבור וזרמל, ע"כ דברי קודשו<sup>8</sup>.

**ונמשך** להאמור ראייתו להגאון 'פנים יפות' פרשת מקץ, שכתב משם חז"ל, שמותר לפאר את עצמו במצוות יראת ה'. אף דבכל המצוות כתיב<sup>9</sup>: "והצנע לכת עם אלהיך", שראוי לכל אדם להסתיר מעשיו, מכל מקום גבי יראה יכול לפאר עצמו, כמו שמצינו גבי יוסף, שאמר<sup>10</sup>: "את האלקים אני ירא" וכן פירש התרגום בפסוק<sup>11</sup>: "התחת אלקים אני" - ארי דחלא דה' אנא. וטעמא טעים, כי כל המצוות הם בסיוע השי"ת, כמו שאמר<sup>12</sup>: הבא ליטהר מסייעין אותו, מה שאין כן ביראה אמרו חז"ל<sup>13</sup>: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ע"כ. אין להתפאר בשאר מצוות, כיון שהם בסיוע השי"ת, כמו שפירשתי בפסוק<sup>14</sup>: "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", כי כל תשלום שכר של כל המצוות הוא מצד החסד, כאילו הוא מעשה אדם עצמו, ובאמת הוא בסיוע השי"ת. (כן פירשתי אני עני למעלה בסימן קע"ב על פי הקדמת מהרי"ט, יעו"ש, ועלץ לבי שנתכוונתי לדעת עליון). וזהו שאמר<sup>15</sup>: ערום ביראה, שבכל המצוות ראוי להעלים ולהלביש שלא יראו בני אדם מעשיו, מה שאין כן ביראה, אין צריך להעלים ולהלביש, אפילו לפאר מותר, והיינו לשון ערום, בלי לבוש. וזהו מה שרמזו ז"ל בגסות רוח שמותר לתלמיד חכם שמינית שבשמינית, שרומזו על שמונה פסוקים שבסוף התורה, שכתבם משה בדמע, כדאיתא פרק קמא דבבא בתרא<sup>16</sup>. והנה מסיים בפסוק השמיני<sup>17</sup>: "המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל", הרי שמילת "המורא" הוא תיבה שמינית בסוף הפסוק (מלמטה למעלה), והרמז כי במצוות המורא יכול לפאר את עצמו, והוא רמז שמינית שבשמינית. ומה שאמר<sup>18</sup>: לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר, הוא עניין מה שאמר רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו<sup>19</sup>: יהא מורא שמים וכו', שלא יעבור עבירה בסתר ויאמר מי רואני וכו'. והיראה אין בה התפארות אלא המאמין בה' וכו', כדכתיב<sup>20</sup>: "הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את מקנהו", והמעלה בזה האמונה בה' ית"ש, שבידו לשלם לאיש כמפעלו, כדכתיב<sup>21</sup>: "ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו", זה ודאי מותר לפרסם, שהוא מאמין בה' באמונה שלימה, ע"כ דברי קודשו.

**אשר** על פי זה נראה לעניות דעתי אפשר שזהו כוונת הכתוב<sup>22</sup>: "יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו". דיש להקשות, דהוי ליה למימר: כי אין מחסור לכם, ועל פי המבואר בא לומר: הלא

מותר לפאר עצמו בכך שהוא ירא ה'



7. ברכות ח, א. 8. ע"ע בבאור מאמר זה לקמן סי' תצח. 9. מיכה ו, ח. 10. בראשית מב, יח. 11. בראשית נ, יט. 12. שבת קד, א. 13. ברכות לג, ב. 14. תהלים סב, יג. 15. ברכות יז, א. 16. טו, א. 17. דברים לד, יב. 18. תנא דבי אליהו פרק כא. 19. ברכות כח, ב. 20. שמות ט, כ. 21. שמות יז, לא. 22. תהלים לד, י. 23. תהלים קכא, א. 24. צ, ב. 25. חגיגה ט, ב. 26. פסחים סו, ב. 27. סוטה יא, א. 28. מלאכי ג, כב - "זכרו תורת משה עבדי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אוֹתוֹ בְּחַבְיָב". 29. עירובין יג, ב. 30. הוריות יג, ב. 31. איכה ג, כ. 32. תהלים קיט, קמא. 33. דברים ד, ט - "הִשְׁמֹר לָךְ וְשָׁמֵר נַפְשְׁךָ מֵאֵד". 34. דברים ח, יא.

כיצד התלמידי חכמים יזכרו את תלמודם

לבבל, יורה? - יורה וכו', ע"ש. וכוונתו דאיתא התם: יורה? - יורה וכו' בכורות אל יתיר, ומקשה שם מאי טעמא, האמר רב: שמונה עשר חודשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר וכו', ואי בעית אימא משום הא גופיה, דרב בקי במומי טפי, ושרי מומי דלא ידעי אינשי, ואמרי כי האי גוונא שרא רב ואתו למישרי מום עובר, ע"כ. ועלה בדינו דעל ידי הבקאות טפי יבואו בני אדם להכשל. ולזה בההוא פחדא הווה יתיב רבה בר בר חנה, דכשיתיר בפניהם דאייתרא, והמה בקיאים ומפולפלים, יבואו להקל בדדמי על ידי בקיאותם, ואמרי אינשי: כי האי גוונא שרו רב אירא ורבה בריה דרב הונא, והם לא ידעו לחלק, זהו הנראה בכוונת הגאון מהרש"ל.

**וראיתי** להרה"ג מו"ה 'פרי האדמה' חלק א' דף קמ"ג שכתב על דבריו, וזה לשונו: לכאורה קשה, דזה אי אפשר דמחמת חריפותם יבואו הם ח"ו להקל את האיסור בבבל, דהוא מקום איסור, ואין שום דוגמא מההיא דסנהדרין, וכעת דבריו צ"ע, ע"כ. והנראה לעניות דעתי כתבתי, וק"ל.

**תס"ו** א"י. והרב החסיד בספר 'שמע יעקב' דף כ"ג פירש<sup>1</sup>, על פי מה שנשאל הרב מהריש"ץ סימן פ"ה על בחור אחד שבא מארץ אשכנז לצפת ת"ו, וצר לו המקום כי לא מצא שם אשה, אם מותר לצאת לחו"ל. ואף שבגמרא אמרו<sup>2</sup>: דלישא אשה מותר לצאת מא"י לחו"ל, הרי התוספות כתבו<sup>3</sup>, דהך ברייתא דמותר היינו דוקא בדעתו לחזור לא"י, אבל להשתקע שם אסור, ולפי זה הבחור אסור לצאת.

והעלה הרב שם, דמותר לצאת ואפילו להשתקע. ומה שאמר התוספות דצריך לחזור, היינו דוקא במי שהיתה דירתו בא"י הוא ואבות אבותיו, והלכך אסור לצאת על מנת להשתקע ולהניח דירתו ודירת אבותיו, אבל מי שבא מארץ מרחקים להיות שם בא"י, כיון שארץ מולדתו עיקר דירת אבותיו הוא בחו"ל, מותר לצאת ולישא אשה אפילו על מנת להשתקע. והוכיח הרב חילוק זה מלשון הרמב"ם ז"ל פרק ה' מהלכות מלכים<sup>4</sup>, זה לשונו: לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם, ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה.

פן תשכח את ה' אלהיך, והוא אזהרה שלא יתגאו בני ישראל, יעו"ש. ומכל אליו דהו, יומתק שבא אזהרת הגאווה בענין השכחה, ודר"ק.

**תס"ה** א"י. ועוד פירש שם<sup>1</sup> בשם הרב מר אביו זלה"ה, שפירש בשם הרה"ג מה"ר אברהם יצחקי זלה"ה, כמה שאמרו פרק מקום שנהגו דף נ"א<sup>2</sup>, דרבה בר בר חנה אכל דאייתרא<sup>3</sup> בבבל, ופריך: ולית ליה נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, ומשני: הני מילי מבבל לבבל או מבבל לא"י, אבל מא"י לבבל לא, כיון דאנן כייפינן להו<sup>4</sup>. וכתבו התוספות, דאף דאמרינן<sup>5</sup> הכא 'שבט' התם 'מחוקק', היינו לאפקועי ממונא, אבל לענין איסור והיתר וסמיכה בני א"י עדיפי, שלומדים תורה ברבים, ואירא דא"י מהמים<sup>6</sup>.

וזה שאמר<sup>7</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", כפשוטו - א"י, וגם כמדורשו<sup>8</sup> - שערים המצויינים, יותר "מכל משכנות יעקב" - בתי מדרשות שבחו"ל, והיינו טעמא - "עיר האלקים סלה", דאירא דא"י מחכים ולומדים תורה ברבים. והראיה לזה - "אוכיר רבה ובבל", דאיכא ראש גלות והתם מחוקק, "ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש" - אם אחד מעיר זו הלך לעיר זו, נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, וזה שאמר: "זה יולד שם" - כיון שנמצא בה חשיב כאילו נולד שם, אך "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה" - אם אחד מציון יבוא לחו"ל וכו', וזה מסיבה שהיא "עיר האלקים סלה", עיר החכמה, "והוא יכוננה עליון", ע"כ דברי קודשו.

**ודרך** אגב ראיתי להגאון מהרש"ל בשיטתו לפסחים, שכתב אהיהא דאיתא התם<sup>9</sup>: רבה בר בר חנה אכל דאייתרא, עול לגביה רב אירא סבא ורבה בריה דרב הונא, כיון דחזינהו כסייה מינייהו, אתו ואמרו ליה לאבוה, אמר להו: שוינכו ככותאי, ע"כ. וכתב הגאון על זה, וזה לשונו: נראה לי לפרש דהכי קאמר: שוינכו ככותאי, כלומר כמו שאסור להקל בפני הכותי, שלא יקל יותר, כך הוא מתירא להקל בפניכם, שמא תקבלו ותבואו להקל עוד יותר באיסור חלב מרוב חריפותכם ופולפולכם. ודוגמא לזו בריש סנהדרין<sup>10</sup> גבי ר' חייא ורב, כשאמר לו לרבי<sup>11</sup>: בן אחותי יורד

חכמים שבא"י עדיפים על שבבבל לענין איסור והיתר וסמיכה

הטעם שאין להקל בבבל כדיני א"י

האם כדי לשאת אשה מותר לצאת מא"י ולהשתקע בחו"ל

היתר לצאת ולהשתקע בחו"ל למי ששם עיקר דירתו ודירת אבותיו



**תסה** | 1. בספר 'יוסף תהלות' את הפסוקים בראש מזמור פז בתהלים. 2. פסחים נא, א. 3. 'חלב שבכפיפת הקיבה, שהקיבה כפופה ועשויה כקשת, ואותו חלב שבמקום היתר אוכלין בני ארץ ישראל, ובני בבל נוהגין בו איסור' (רש"י). 4. 'הני מילי מבבל לבבל - מעיר לעיר בבבל, דכיון דלא כייפי להדדי, אם ישנה מנהגן לעיניהן - יש כאן מפני המחלוקת, וכל שכן מבבל לארץ ישראל אל ישנה את מנהג המקום מפני המחלוקת. אבל מארץ ישראל לבבל - אם ישנה את המנהג בבבל אין כאן מחלוקת, דאנן כייפינן לבני ארץ ישראל, דאינהו סמיכי ובבבל לא סמיכי' (רש"י). 5. סנהדרין ה, א - "אמר רב: האי מאן דבעי למידן דינא, ואי טעה מיבעי למיפטר (פירוש: מי שרוצה לדון דין ושאם יטעה יהיה פטור) - לישקול רשותא מבי ריש גלותא. וכן אמר שמואל: לישקול רשותא מבי ריש גלותא (רש"י: דכיון דברשות נחת - לא משלם). פשיטא, מהכא להכא ומהתם להתם (רש"י: מריש גלותא לבבל, למידן דינא בבבל, ומנשיא דארץ ישראל, לדון בארץ ישראל) - מהני, ומהכא להתם (מבבל לא"י) - נמי מהני, דהכא שבת והתם מחוקק (רש"י: שבת - לשון שררה, ויש להן רשות להפקיר, דהפקר בית דין הפקר וכו'. מחוקק - שררה מועטת), כדתניא: 'לא יסור שבת מיהודה' (בראשית מט, ז) - אלו ראשי גליות שבבבל, שרודין את ישראל בשבת. 'ומחקק מבין רגליו' (שם) - אלו בני בניו של הלל, שמלמדין תורה ברבים". 6. "ב"ב קנה, ב. 7. תהלים פז, ב-ה - "אהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִפֶּלַע מִשְׁקָנֹת יַעֲקֹב: יְבָרְכֵם מִדְּבַר יְהוָה עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה: אֲזַכֵּיר רַבָּה וּבָבֶל לְיָדְעֵי הִנֵּה פִלְשֶׁת יָצֹר עִם פֹּשֵׁת זֶה יִלְדֵּשׁ שָׁם: וְלִצִּיּוֹן יֹאמְרוּ אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּשׁ בָּהּ וְהָיָא יְכוֹנְנָה עֲלֵינוּ". 8. ברכות ח, א. 9. נא, א. 10. ה, א - "כי הוה נחית רב לבבל, אמר ליה רבי חייא לרבי: בן אחותי יורד לבבל, יורה? - יורה, ידין? - ידין. יתיר בכורות? - אל יתיר". 11. ר' חייא אמר לרבי על רב. **תסו** | 1. את הפסוקים בראש מזמור פז בתהלים. 2. ע"ז יג, א. 3. שם. 4. הלכה יב.

שרובה ישראל, ומייתי מדוד שהיה צריך לברוח אל איש לחו"ל, ואימא שאני התם דאיכא תרתי לרעותא, חו"ל ורובא עכו"ם, אבל חו"ל גרידא שרי, והיכי מייתי מדוד המלך ע"ה. ועל כן סבירא ליה להרמב"ם, דעל כורחך לומר דאגב דנקט 'אל ידור בחו"ל' נקט נמי 'שכל הדר בחו"ל', אבל רצונו לומר שכל היוצא לחו"ל. והשתא אתי שפיר דיליף מדוד בהדרגות, דהנה מצינו שכל היוצא לחו"ל ורובא עכו"ם, דומיא דדוד, אף כי לא היה על מנת להשתקע אלא יציאה בלבד מא"י לחו"ל, חשיב כעובד עבודה זרה, אם כן מינה דבחולך לדור ולהשתקע אפילו בחדא, דחו"ל גרידא, אפילו ברובא ישראל הוי כעובד עבודה זרה וכו', זה תורף דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה ונשיקת הרצפה, ת"ם אני לא אדע<sup>11</sup> מה שכתב 'הוכיח הרב חילוק זה מלשון הרמב"ם וכו', ועם כי דבריו אינם מוכרחים וכו', דהמעייין בתשובת הרב מהריט"ץ זלה"ה שם יראה דראיתו אינה מלשון הרמב"ם כלל, זה לשונו:

אחר העיון וההשקפה אפשר לומר, דמאי דכתבו התוספות וכו' דצריך להזור, היינו דוקא במי שהיתה דירתו בא"י הוא ואבותיו, הלכך אסור לצאת לחו"ל אם לא לישא אשה ויחזור אחר כך, אבל זה שבא מארץ מרחקים, מחו"ל לא"י, ובודאי שכוונת ביאתו הוא שחשב למצוא מנוח, אשה ומדור, וכיון דלא איתדר ליה, הרי מתחילה כשבא לא"י נעשה כאילו בא על תנאי ולא נתקיים תנאו. צא ולמד מהא דאמרין בקידושין<sup>12</sup>: ההוא דובין נכסיה אדעתא למיסק לא"י, סליק ולא איתדר ליה, ופירש רש"י: לא איתדר ליה לפי שלא מצא מזונותיו או לא מצא מדור, הרי דאמר ששתיים אלה מעכבות המכר אף על פי שלא התנה בפירוש, מכל שכן כשהיה בדעתו לבוא לא"י לישא אשה ולא מצא וכו'. הלכך מותר לצאת ואפילו אם ישתקע שם, כיון שבתחילה לא בא לא"י אלא אדעתא לישא אשה ולא מצאה וכו'. וראיתי להרמב"ם ז"ל שכתב וכו', וכוונתו להפך בזכות הדרים בחו"ל וכו', אלא ודאי אל ידור, רצונו לומר, אל יצא לדור, לאפוקי שאם יצא לסחורה או לדברים שהזכירו בגמרא - שרי, זהו הנכון בדברי הרמב"ם, ע"כ דברי קודשו.

עין רואה דראיתו היא מחמת דביאתו כאילו היתה על תנאי, כמבואר בא"ר לח"י רואי. ומה שהביא לשון הרמב"ם, אינו אלא בדרך אגב לפרש לשונו, כמבואר. גם משם אינו ראייה, דאפילו נפרש ואל ידור, רצונו לומר, לא יצא לדור,

והקשה הרב ז"ל, דלמה שינה הרמב"ם ז"ל מלשון הברייתא<sup>5</sup>, דקאמרי שכל הדר בחו"ל דומה וכו', והוא כתב, שכל היוצא לחו"ל, שלא כלשון רבו - אלא דכוונת הרמב"ם להפך בזכות הדרים בחו"ל. דלא ניחא למרייהו דנימא שכל הדרים בחו"ל דומה כמי שאין לו וכו' ח"ו, שאם כן מה תהא על ישראל ועל רבנן קדישי הדרים בחו"ל - ולכך כתב שכוונת הברייתא דקאמרי לעולם ידור אדם בא"י ואל ידור בחו"ל, לא בעי למימר אם מעולם אבותיו ואבות אבותיו בחו"ל, אלא מאי דקאמר אל ידור, רצונו לומר, לא יצא לדור מי שכבר דירתו ומולדתו שם. ודייק לה שפיר מדוד המלך ע"ה כי היה מתגרש מן הארץ<sup>6</sup>. אמנם מעולם לא מצאנו שום פוסק שאוסר לדור בחו"ל, אלא דוקא לצאת. ונפקא מינה למי שמולדתו וארצו וארץ אבותיו אינה בא"י, והלך שם, ורוצה לצאת לישא אשה - מותר ואפילו להשתקע. ומטעם זה התיר לאותו בחור וכו'.

זה אומר<sup>7</sup>: "יסודתו בהררי קדש וכו', נכבדות וכו' עיר האלהים סלה", שכל הדר בה יש לו אלוה, לאפוקי בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. ואמר כי יתכן נמי ד"אזכיר רַהב ובבל ליודעי", כלומר, שיאמר גם בהם שהם יודעים אותי ויש להם אלוה, וזה שאומר: "הנה פלשת וצור עם כוש", שהם בתחומה של א"י אלא שלא נתקדשו בימי עזרא, דגם אזכירם ליודעי, שכולם ידעו אותי להיות להם לאלהים, בזמן כי "זה יולד שם", דעיר מולדתו היה בחו"ל מתחילה ומעולם לא היה בא"י, וכשנאמר<sup>8</sup>: "להיות לכם לאלהים", היינו בנולד הוא ואבותיו שם ויוצא לחו"ל. וזה אומר: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", כלומר, כשנאמר "להיות לכם לאלהים" - כציון ולא בחו"ל, הוא כש"איש ואיש יולד בה", שהוא ואבותיו נולדו שם, אז "הוא יכוננה עליון" על כל הארץ, להיות שם לאלהים ולא בצאתו ממנה לחו"ל. ונוסף החיוב גם הוא, דאפילו בעיר שרובה עכו"ם חייב, וזה אומר: "ספר בקתוב עמים", כלומר, לשון חשיבות, כמו "וידי מתיו מספר"<sup>9</sup> וכו', אפילו כשהיא כתובה בשם עמים משום דהוי רובא, יתחייב בישיבה כי "זה יולד שם", ע"כ תורף דברי קודשו.

ובעיקר דברי הרב מהריט"ץ ז"ל, ראיתי להרב החסיד שם שכתב, וזה לשונו: ועם כי דבריו אינם מוכרחים, לעניות דעתי, ממה ששינה את טעמו הרמב"ם ז"ל וכתב שכל היוצא לחו"ל, דאיכא למימר דטעם זה ששינה הוא משום דקשיתה להרמב"ם ז"ל, היכי קאמר<sup>10</sup> ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר

דחיית  
ראית  
המהריט"ץ  
מהרמב"ם



5. כתובות קי, ב - "לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: (ויקרא כה, לח) 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים'; וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה; אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל - כאילו עובד אלהים אחרים' (שמ"א כו, יט) וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים". 7. תהלים פז, א-ה - "לִבְנֵי קָרַח מְזֻמֹּר שִׁיר וְסֻדְתּוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ: אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכָּנֹת יַעֲקֹב: נִבְדָּדוֹת מִדְּבַר עִיר הַקְּלָהִים סֶלָה: אֲזַפִּיר רֶבֶב וַיִּבְכַּל לְדִעְי הִנֵּה קִלְשֵׁת וְצוּר עִם פֶּשֶׁת זֶה יִלְדֵּשׁ: וְלָצִיּוֹן יֵאָמֵר אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּשׁ בָּהּ וְהוּא יִכְוֶנֶה עֲלֵיוֹן". 8. ויקרא כה, לח - "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת לָכֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן לְהִיּוֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים", שמשם למדו בגמרא הנ"ל שהדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה. 9. דברים לג, ו. 10. בגמרא כתובות קי, ב הנ"ל. 11. ע"פ איוב טו, כא. 12. ג, א.

אבל לסחורה ולישא אשה מותר, ולעולם אמינא דוקא אם דעתו לחזור. והראיה היא ממה שאמר דכאילו בא על תנאי, ולזה אפילו להשתקע מותר. סוף דבר דברי הרב צריכים לי תלמוד, ועיין עוד מה שכתבנו אנן בענייתין בהבנת לשון הרמב"ם למעלה בסימן צ' ומשמם באר"ה.

**תס"ז** א"י. ורבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בספר 'רוממות אל' פירש<sup>1</sup>, וזה לשונו: "אוהב ה' שערי ציון", שחמל עלימו כל ישלחו יד בהם<sup>2</sup>, "מכל משכנות יעקב", ששלחו בהם יד, כנודע מרבותינו ז"ל<sup>3</sup>, על דבר שהלקן כבוד לתורה בעניין כניסת ארון. ואם תאמרי ציון: אם כל הררי קודש של כל ישראל נחשבו לפניו ית', מה יתרוני על כולם - דעי איהו, כי את עלית על כולם, כי הלא שתיים הנה קוראותיך: אחד, כי הלא "נכבדות", הם נפשות עם בני ישראל, "מדובר בך", כי כל מקום שיהיו, מדובר שהם בך וממך. שנית, כי נקראת "עיר האלהים סלה"; שלא בלבד בזמן שבית המקדש קיים, אלא אף אחר החורבן שמו ית' נקרא עליך, כי תקראי "עיר האלהים סלה", ולא נסתלק ממך שם זה. והביא ראיה אל אומרו - "נכבדות מדובר בך", כמעט מהחוש המפורסם, והוא כי הנה ישראל נתיישבו ברהב<sup>4</sup> רד"י שנה, ובכבל שבעים שנה, ועם כל זה לא נעשה איכותם, מזוגם ומראיתם במקום תרבותם ליקרא מצריים או בבליים; מה שאין כן יתר אומות, כי בהיותם שקועים שבעים שנה או יותר בעיר אחת שאינה מולדתם, יתערבו בבני העיר ההיא והיו כעם אחד, ושם העיר ההיא תקרא גם עליהם, גם אם יהיו בעלי קצוות כטבעם ומזוגם הגרים עם התושבים, אחר השתקעם כל כך שנים והיו לאחדים.

וזה אמר כמדובר איש ישראל על עצמו ואומר: הנה אין צריך לומר אשר לא ידעוני שגרת משך זמן במצרים ובבל, כי אם גם "ליודעי", שידעו בזה ו"אזכיר" להם כך, ודבק להזכרתי יתמחו ויאמרו יודעי בהזכירי להם רהב ובבל שנתיישבותי בתוכם - מה זאת, כי "הנה פלשת וצור", שהם הנאים וחשובים, בעלי הדר וקומה מאוד, "עם כוש", שהם שחורים ונבזים וכעורים, מתערבים לאחדים בהיותם בהמשך זמן רב, וזהו "הנה פלשת וצור עם כוש", כלומר התערבו להיות מתאחדים עם כוש באמנה אתם, וזה המזכיר לנו רהב ובבל הוא הישראלי, לא יאמר עליו, רק: "זה יולד שם", בעיר האלהים היא ציון, כנוכר. כי כל מה שנשתקעו ברהב ובבל, לא הספיק לראות בהם תואר מצרי ובבלי ליקרא עליו שם

שם עיר האלוקים נקרא לעולם על ירושלים ועל בניה

העיר שנשתקעו שם, רק תמיד יראה כאילו "יולד שם", בירושלים ובציון, גם שהיה זמן רב ברהב ובבל.

ושמא תאמר: הלא "לציון יאמר איש ואיש יולד בה" בין יהודי או ארמאי, כי הלא כל האומות מאדם הראשון יצאו, והוא ממקום המזבח נברא<sup>5</sup>, ואם כן גם כל בני העולם נולדו בה בבחינה זו וכו', ומה בין זה שאמרת עליו "זה יולד שם" ליתר עמים - הלא הוא, כי "והוא" כלומר אותו שהזכרתי מיוחד, לא ישוה ליתר אומות, כי הוא יכונן את ציון, שירימיה ויקים מעלתה למעלה, כי יקדשנה במה שהוא עליון, שנפשו מלמעלה, עליון על כל גויי הארץ, חלק אלוה ממעל, ועל כן יש בו כח ואלי<sup>6</sup> לכוננה בשפע אשר יערה עליה ממרום<sup>7</sup>; מה שאין כן יתר האומות שנפשם היתה מלמטה, מההיצוניים. ועל כן לא יקראו על שמה כי אם ישראל שנפשם מציון, עליון שכנגד התחתון, שמשם ישראל, כמדובר.

ולא עוד, כי אם הלא כאשר ה' יספור בעוברם בראש השנה כל באי עולם אחד אחד לפניו כבני מרון<sup>8</sup>, שהיא "בכתוב עמים" כולם בשלושה ספרים, לא יכנה את ישראל בזמן הבית ל'ירושלים' או ל'בן ציון', ובימי הגלות והם בארץ אויביהם לכבליים על היותם שם, רק ב'ספור בכתוב עמים', יאמר "זה יולד שם סלה", אף בזמן החורבן.

ומשיבה רוח הקודש ואומרת: הנה אין צריך לומר בני ישראל הזכרים, כי גם הנקבות. זהו "ושרים" שהם ישראל, כדאמרינו<sup>9</sup>: "קדמו שרים", "כחוללים", שהם הנשים, כמו דאמרינו<sup>10</sup>: "ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" וכו'. ועל שרים וחוללים אמר: "כל מעיני בך" - בכריאת עולם וקיומו ולא כיתר אומות. ואל אנשים ונשים אמר בלשון יחיד - "כל מעיני בך", כלומר, כי לאחדים אחשבם כי זכר ונקבה יקרא שמום אדם אחד, כמו דאמרינו<sup>11</sup>: "ויקרא את שמום אדם", וההיקש בבולל, כי כל ישראל גוי אחד ועם אחד, ע"כ תורף דברי קודשו.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי לפרש כוונת הכתובים<sup>12</sup>: "שבחי ירושלים את ה' הללי אלהיך ציון, כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך". אמר "שבחי ירושלים" כי את הנבחרת ואת עלית על כל הארץ, "כי חזק בריחי שעריך" בשעת החורבן, שלא שלט בהם יד צר ואויב. תראה ותתבונן כי היתרון שלך ביתר שאת ויתר עז על הכל, כי "ברך בניך בקרבך", שבכל מקום שיהיו - נקראו בניך, זהו "בניך בקרבך", וק"ל.

יחוסם המיוחד של ישראל לירושלים



**תס"ז** 1. את הפסוקים בתהלים פז, ב-ז - "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב: נְכַבְּדוֹת מִצִּיּוֹן בְּךָ עִיר הָאֱלֹהִים סְלָה: אֲזַכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיָדֶיךָ הִנֵּה פִלְשֶׁת וְצוֹר עִם כּוּשׁ זֶה יִלְדֵּךְ שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֹאמְרוּ אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּךְ בָּהּ וְהָיָה יְכֻנָּה עֲלֵינוּ: ה' יִסְפֹּד בְּתוֹב עַמִּים זֶה יִלְדֵּךְ שָׁם סְלָה: וְשָׂרִים כְּחֻלָּלִים כָּל מַעְיְנֵי בְּךָ". 2. זה לשון האלשיך שם: "כי לא הניח לשלטו במ האויבים, רק טבעו בארץ". 3. איכה רבה פרשה ב, יג - "טבעו בארץ שעריה: (איכה ב, ט), ר' הונא בשם ר' יוסי אמר: שערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם אויב, הדא הוא דכתיב: (תהלים כד, ז) שאו שערים ראשיכם, לפיכך טבעו בארץ שעריה". 4. רהב זו מצרים, כמו שכתוב (ישעיה ל, ז): "ומצרים: הֲבֵל וְרִיק יַעֲזֹרוּ לָכֵן קָרָאתִי לְזֹאת (פירוש: למצרים. רש"י) רַהַב הֵם שְׂבָת". 5. ירושלמי נזיר פ"ז ה"ב. 6. אל' פירוש: כח וחיל, כמו "יש לאל ידיו" (בראשית לא, כט). 7. וזהו שאמר: "והוא יְכַנְּנֶה עֲלֵינוּ". 8. ר"ה טז, א. 9. תהלים סח, כו. 10. טו, כ. 11. בראשית ה, ב. 12. תהלים קמו, יב-יג.



על דברי הזוהר הללו, שמכאן הוא שורש למה דאיתא בספר 'עשרה מאמרות' (מאמר חיקור דין פרק ט"ז), שתחילת כוונת משה רבינו ע"ה בהוצאת ישראל ממצרים וקבלת התורה, כדי להוליך את ישראל דרך ארץ ישראל לשערי גן עדן, אלא שקלקלו בעגל, ע"ש.

וכמו כן להרב מהר"ש אוזידא ז"ל בספר 'לחם דמעה' בכוונת הכתוב<sup>11</sup>: "על זה היה דוה לבנו" וכו', שהעיקר הוא לדאוג על החטא המסכב, על כן הזכיר החטא הראשון אשר מומנו נסתבב כל הרעה הזאת, הלא הוא עוון העגל, כי [אלמלא שעשו ישראל את העגל] "חרות על הלוהות"<sup>12</sup>, ואמרו חז"ל<sup>13</sup>: אל תיקרי חרות אלא חירות, חירות ממלאך המוות, חירות מיצר הרע וכו'. [ותחילת החטא היה אומרם: "כי זה משה האישי"<sup>14</sup>. זה אומר: "על זה היה דוה לבנו", שאמרנו "כי זה משה האישי", וממנו נמשך שעשינו וכו', ואמרנו "אלה אלהיך ישראל"<sup>15</sup>, זה אומר: "ועל אלה השכו", זה תורף דברי קודשו.

ועל פי האמור למעלה יאמר, שבא להתאונן על סיבת החורבן, יען כי אם לא היה עוון העגל והיה נבנה המקדש על ידי ית"ש, מעשה ידי יוצר כביכול, והיה קיים לעולם, כמו שכתבתי. זה אומר<sup>16</sup>: "נפלה עטרת ראשינו", שהוא המקדש, כמו שכתבו המפרשים וכו', ולזה אמר: "על זה היה דוה לבנו ועל אלה" וכו', שהוא עוון העגל הגורם לזה, "על הר ציון ששמים" וכו', כי לולא זה כמו שהוא ית"ש קיים לנצח נצחים - זה אומר: "אתה ה' לעולם תשב" - כמו כן, אם היה המקדש נבנה על ידו היה לדור דורים. זה אומר: "כסאך", שהוא בית המקדש שנקרא 'כסא ה' - "כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו"<sup>17</sup> (עיין ערכי הכינויים מערכת הכ"ף), היה לדור דורים, אלא שהן בעוון היה גרמא לבנות המקדש על ידי בשר ודם, ולזה נחרב.

ואחשבה לדעת שזה כוונת הכתוב ירמיה סימן ד'<sup>18</sup>: "דרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך". אמר שהדרכים והמעללים גרמו שנעשה העגל הנרמז במלת 'אלה', ומלבד כמה צרות ורעות שנמשכו מזה, יש רעה חולה יותר, זאת "רעתך כי מר", שהיא לענה ורוש ושמה מרה, הלא זאת "כי נגע עד לבך", שהוא בית המקדש, כדבריהם ז"ל בילקוט<sup>19</sup> (עיין בסימן נ"ה מה שכתבתי שם), ואם לא היה עוון העגל היה נבנה על ידו ית"ש בניין עדי עד.



**תסח (1) | 1.** על הפסוק הנ"ל בתהלים פז, ב - "אהב ה' שערי ציון מפל משפנות יעקב". 2. ילקו"ש תהלים רמז תתלו - "אוהב ה' שערי ציון וגו'. זה שאמר הכתוב (ישעיה נד, יא-ב): 'עניה סוערה לא נחמה הנה אנכי מרביץ בפרך אבניך ויסדתיך בספירים ושמתי כדכד שמשותיך' וגו'. אמרו בני קרח, אימתי דתעביד כדון אנו אמרין לך שירין וזמרין לבני קרח מזמור שיר, אימתי, 'יסודתו בהררי קדש'. 3. חגי ב, ט. 4. ישעיה נד, יב. 5. זכריה ב, ט. 6. חגי ב, ט. 7. שמות טז, יז. 8. תהלים קכו, א. 9. תהלים קמז, ב. 10. זכריה ב, ט. 11. איכה ה, יז. 12. שמות לב, טז. 13. אבות פ"ו מ"ב. 14. שמות לב, א - "וַיִּרְא הָעָם כִּי בָשַׁשׁ מֹשֶׁה לְקַדֵּת מִן הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהְרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יִלְכּוּ לְפָנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יַדְעֵנוּ מֶה הָיָה לוֹ". 15. שמות לב, ד - "וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מִסִּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלָהּ אֱלֹהֵיהֶם: יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". 16. איכה ה, טז-יט - "נִפְלְאָה עֲטָרַת רֹאשֵׁנוּ אוֹי נָא לָנוּ כִּי חֲטָאנוּ: עַל זֶה הָיָה דָוָה לְבָנוּ עַל אֲלֹהֵי חֲטָאנוּ: עַל זֶה הָיָה צִיּוֹן שְׁשָׁמָם שׁוֹעֲלִים הִלְכּוּ בוֹ: אֲתָה ה' לְעוֹלָם תִּשָּׁב כְּפָאָךְ לְדֹר וָדוֹר". 17. ירמיה יז, יב. 18. פס' יח. 19. ילקו"ש ירמיה רמז רעא.

## תס"ח (1)

א"י. והרב 'ארץ החיים' כתב על זה<sup>1</sup>, וזה לשונו: במדרש<sup>2</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" קאי על בית המקדש לעתיד. אם תאמר שאלת המין, דכתיב<sup>3</sup>: "גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון", והתירוץ הוא, "נכבדות מדובר", "ושמתי כדכד שמשותיך וכל שעריך לאבני אקדח"<sup>4</sup>, ועוד "עיר האלקים סלה", דכתיב בה<sup>5</sup>: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב", עכ"ל.

ומה שכתב 'שאלת המין', הוא מה שכתב בזוהר פרשת פנחס דף רכ"א עמוד א': אמר ר' אבא: אדכרנא מלה חדא וכו', יומא חד אתא חד חכים גוי, אמר ליה: סבא סבא תלת בעיין בעינא למיתבע מנך, חדא, דאתון אמרין דיתבנו לכון בי מקדשא אחרא, והא לאו הוו למבני אלא תרין זמנין, בית ראשון ושני, בית שלישי לא תשכח באורייתא, והא מה דהוה ליה למבני כבר אתבנון ולעולם לית ביה יתיר, דהא תרי בתי ישראל קרא לון קרא, דכתיב<sup>6</sup>: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" וכו'.

מילין אלין דשאל ההוא רשע אנא שאילנא יומא חד לאליהו ז"ל וכו', והכי הוא, דכד נפקו ישראל ממצרים בעא קודשא בריך הוא למעבד לון בארעא כמלאכין קדישין לעילא, ובעא למבני לון ביתא קדישא ולנחתא ליה מגו שמי רקיעין ולנטעא לון לישראל נציבא קדישא כגוונא דדיוקנא דלעילא, הדא הוא דכתיב<sup>7</sup>: "תביאמו ותטעמו וכו' בהר נחלתך", באן אתר ב"מכון לשבתך פעלת ה'" וכו', ותרוויהו אומנותא דקב"ה אינון.

ומדארגיזו קמיה במדברא מיתו ואכנס לון קב"ה לבנייהו בארעא, וביתא אתבני על ידי דבר נש, ובגין כך לא אתקיים, ושלמה הוה ידע וכו', ועל דא אמר<sup>8</sup>: "אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו" וכו', ועד כען בנינא קדמאה דקודשא בריך הוא לא הוה בעלמא, ולזמנא דאתי כתיב<sup>9</sup>: "בונה ירושלם ה'", איהו ולא אחרא, ובנינא דא אנן מחכאן ולא בנינא דבר נש דלית ביה קיומא כלל וכו', דאפילו קרתא דירושלם לא ליהוי אומנותא דבר נש, דהא כתיב<sup>10</sup>: "ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב" וכו', אי לקרתא כתיב הכי כל שכן ביתא דאיהו דיורא דיליה. ועובדא דא אתחזי למהוי ברישא כד נפקו ישראל ממצרים ואסתלק עד לסוף יומין בפורקנא בתראה וכו', יעו"ש. ומעתה דברי הרב הנזכרים מבוארים.

ועיין לגאון 'אספקלריא המאירה' שם, בפירושו שכתב

"אוהב ה' שערי ציון" - בית המקדש לעתיד

שאלת המין ותשובת אליהו

נחיות מקדש הנבנה ע"י הקב"ה לעומת לעומת הנבנה בידי אדם

לולא חטא העגל היה המקדש נבנה ע"י הקב"ה וקיים לעולם

שנאמר<sup>7</sup>: "רועה ישראל האזינה", עשו דיר לרועה שיבוא וירעה אתכם, לכך נאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". אתם כרם, שנאמר<sup>8</sup>: "כי כרם ה' צבאות בית ישראל", ואני שומר, שנאמר<sup>9</sup>: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", עשו סוכה לשומר שישמור אתכם. אתם בניס ואני אביכם, שנאמר<sup>10</sup>: "בנים אתם לה' אלהיכם", ואני אביכם שנאמר<sup>11</sup>: "כי הייתי לישראל לאב", כבוד לבנים כשהם אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו, וכן הוא אומר<sup>12</sup>: "עטרת זקנים בני בנים", עשו בית לאב שיבוא וישרה אצל בניו, לכך נאמר: "ועשו לי מקדש", ע"כ.

ופירש הגאון מהר"ש יפה ז"ל בשם הרב בעל 'העקידה', שרמזו כאן למושכן שעשה משה, ולמקדש שבנה שלמה, ולבית שייבנה בימות המשיח הכתוב ביהזקאל<sup>13</sup>, והכוונה שתכלית כולם מתחילה הבית השלישי. והדיר רומז אל המשכן שנעשה במדבר מקרשים מטולטלים, ושם היה רועה אותם כל מ' שנה שהיו רועים במדבר בכל צרכיהם. והבית שבנה שלמה, לפי שלא נתקיים נקרא 'סוכה', שלא היה אלא בית עראי, ואז נמשלו ישראל לכרם, כאומר<sup>14</sup>: "כרם היה לשלמה", ועל חורבנו נאמר<sup>15</sup>: "כסוכה בכרם", ויחמוס כגן שוכו<sup>16</sup>. ועל השלישי שהוא של קיימא קראו 'בית', ע"כ.

מתי נקרא  
המקדש  
הר, שדה,  
בית

וכתב הגאון מהר"ש יפה שם, שקרוב לדבריו איתא בפסחים פרק האשה<sup>17</sup>: מאי דכתיב<sup>18</sup>: "והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב" וכו', לא כאברהם שכתוב בו הר, שנאמר<sup>19</sup>: "בהר ה' יראה", ולא כיצחק שכתוב בו שדה, שנאמר<sup>20</sup>: "ויצא יצחק לשוב בשדה", אלא כיעקב שקראו בית, שנאמר<sup>21</sup>: "ויקרא למקום בית אל", שהכוונה בזה לג' מקדשים שהם כנגד ג' אבות. ואברהם כנגד הראשון, ולכן קראו ב' שמות, הא' בהיותו ביישובו והב' בחורבנו, בזמן יישובו קראו 'דיר', שהיו ישראל שקטים כצאן בדירתם, ובזמן חורבנו קראו 'הר', על דרך "על הר ציון ששמים"<sup>22</sup>. ויצחק כנגד בית שני, וקראו גם כן ב' שמות, הא' בעודו ביישובו והב' בחורבנו, בזמן יישובו קראו 'סוכה', כי ה' נוצרה אבל לא היו בו אורים ותומים, ולכן אינו רק כסוכה ודירת עראי, והב' בחורבנו והוא 'שדה', כאומר<sup>23</sup>: "שדה תחרש". ויעקב כנגד בית שלישי, ולפי שאין לו חורבן לא קראו אלא 'בית נאמן'<sup>24</sup>, כי אז יהיו ישראל אהובים לשמים כבנים לאביהם, ע"כ. ונראה דעל פי דברי הגאון מהרי"מ ט, יש טעם לשבח

ועיין עוד מה שכתבתי למעלה בסימן פ"ז בכוונת הכתוב<sup>20</sup>: "תבוא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי", שכל הצרות היו בשביל הפשעים, יעו"ש. ועל דרך זה יבוא תשלום הכתוב: "כי רבות אנחותי", רצונו לומר, הן אמת שהפשעים היו גרמא לכמה מיני פורעניות "ורבות אנחותי", אבל יש לי להתאונן יותר על חורבן המקדש המעוץ, כי אם לא היה העוון היה נבנה על ידו ית"ש והיה קיים לעולם. זה רמז "ולבי", רצה לומר, בשביל לבי, הוא המקדש, אני "דְּוִי" ומכאובי נגדי תמיד, וכן יש לפרש על דרך זו כמה מקראי קודש.

ומזה האמור הנה מקום אתי לפרש כוונת מאמרם ז"ל בפתיחה דאיכה רבתי<sup>21</sup>: אילו זכיתם - הייתם קוראים בתורה "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך"<sup>22</sup>, ועכשיו שלא זכיתם, הרי אתם קוראים "תבא כל רעתם לפניך"<sup>23</sup>, ע"כ. והוא מאמר קשה ההיתוך כיצד מקביל העניין. ועוד, ד"תבא כל רעתם" הוא בפורענות אומות העולם, והוא טוב לישראל. והגאון מהר"ש יפה פירש: משום דכתיב: "כאשר עוללת לי", ומינה שהרבה בהשחתת ישראל כחזור אף על העוללות, וזה הפך "תביאמו ותטעמו", דהיינו קיומם ונצחיותם, יעו"ש.

ועל פי האמור הוא מוכן, דאילו זכיתם - הייתם קוראים "תביאמו" וכו', שהיה המקדש בניין ית"ש, כרמז בפסוק<sup>24</sup>: "מקדש אדני כוננו ידיך" וגו' כמו שכתבתי, עכשיו שלא זכיתם - אתם קוראים "תבוא כל רעתם וכו' ולבי דוי" על חורבן המקדש כדבר האמור, ודו"ק.

**תס"ח (2)** א"י. ועוד פירש הרב גאון עוזנו בספר 'חומת אנך', וזה לשונו: במה שכתב הרב מהר"י מטראני ז"ל<sup>1</sup>, דבמשכן ובית המקדש ראשון גם שני היו בחצר דידיה, אך לעתיד לבוא יהיו נישואין בחצר דידיה, וזה שכתוב<sup>2</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" - בית המקדש לעתיד, "מכל משכנות יעקב" - משכן ובית המקדש ראשון וגם שני, והטעם - "נכבדות מדובר בך", לשון נישואין, כמו 'ראוה מדכרת'<sup>3</sup>, דהשתא הוא חצר דידיה, וזה שכתוב: "עיר האלקים סלה", והוא בניין עדי עד קיים לעולם, וזה שכתוב "סלה", שהיא גאולת עולם במהרה בימינו, ע"כ.

ועיין עוד מה שאמר רז"ל בשמות רבתי פרשה ל"ד<sup>4</sup>: "ועשו לי מקדש"<sup>5</sup>, אמר הקב"ה לישראל: אתם צאני ואני רועה, שנאמר<sup>6</sup>: "ראתן צאני צאן מרעיתי", ואני רועה

מעלת  
המקדש  
השלישי  
לעומת  
המשכן ובי'  
מקדשות  
ראשונים

מתי נקרא  
המקדש  
דיר, סוכה,  
בית



20. איכה א, כב - "תבא כל רעתם לפניך ועולל למו פאָשֶׁר עוללת לי על כל פֶּשְׁעֵי פִי רבות אֲנֹחֲתִי וְלִפִּי דִּינִי". 21. אות יא. 22. שמות טו, יז. 23. איכה א, כב - "תבא כל רעתם לפניך ועולל למו פאָשֶׁר עוללת לי על כל פֶּשְׁעֵי פִי רבות אֲנֹחֲתִי וְלִפִּי דִּינִי". 24. שמות טו, יז - "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מִכֹּן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה' מְקֻדָּשׁ אֲדֹנָי כֹּונֵנוּ יְדִיךָ". **תסח (2)** 1. בספר 'צפנת פענח' פרשת שמני דרוש שני. 2. תהלים פז, ב-ג - "אוהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מְדַבֵּר בְּךָ עִיר הַגְּאֻלָּהִים סְלָה". 3. כתובות יג, א - המשנה אומרת: "ראוה מדכרת עם אחד..." ומפרשת הגמרא: "מאי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מְדַבֵּר בְּךָ עִיר הַגְּאֻלָּהִים סְלָה". 4. אות ג. 5. שמות כה, ח - "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם". 6. יחזקאל לד, לא. 7. תהלים פ, מדברת: זעירי אמר: נסתרה, רב אסי אמר: נבעלה". 8. ירמיה לא, ח. 9. תהלים קכא, ד. 10. דברים יד, א. 11. ירמיה לא, ח. 12. משלי יז, ו. 13. פרקים מ-מג. 14. ש"ש ח, יא. 15. ישעיה א, ח. 16. איכה ב, ו. 17. פח, א. 18. ישעיה ב, ג. 19. בראשית כב, יד. 20. בראשית כד, סג. 21. בראשית כח, יט. 22. איכה ה, יח. 23. ירמיה כו, יח. 24. שמ"א ב, לה; מל"א יא, לח.

שיעקב קראו 'בית אל', לפי שהוא חצר ידיה, כמו שכתבתי. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן כ"ח, ומשם באר"ה.

## תס"ט

א"י. והרב 'משכנות יעקב' פרשת פקודי פירש<sup>1</sup>, וזה לשונו: על דרך ששמעתי בשם הרב מהר"ר דניאל אשטרומשה ז"ל בהבנת הכתוב שמואל ב' כ"2: "ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה לאמר שאול ישאלו באבל<sup>3</sup> וכן התמו", ע"כ. הוא היה אומר: דרך העולם בהיותם מספרים באיכות הכרכים והעיירות, כל אחד מתנשא לאמר: מקום פלוני הוא טוב ויפה, ובא רעהו וחקרו - עדיין לא הגיע לחצי שיעור מקום פלוני, ובפרט הבאים לחקור ממש<sup>4</sup> מקומות מושבותיהם, חן מקום על יושביו<sup>5</sup>. והאשה החכמה תשיב אמריה: כי אם "דבר ידברו בראשונה" בטוביות שאר עיירות, ואחר כך "שאלו ישאלו באבל וכן התמו", דהכל מודים שאין כמוה, ע"כ.

והוסיף הרב שם להרחיב הדברים, דאמרה: אם היו נושאים ונותנים בעיירות אחרות, זה אומר בכה וזה אומר בכה, וכאן נמצאו ב' מעלות ובעיר אחרת ג' וכיוצא, ואחר כך היו מוצאים באבל ד' - הנה באמת היא העולה, אבל כבר יצויר דיש באבל ד' אבל חסרים ממנה א' או ב' משאר עיירות, דאותם המעלות אינם כאן עם שיש לה אחרות. לזה אמרה, דלא היא, דהנה "דבר ידברו בראשונה", מתחילת הדיבור "לאמר", אם המצא תמצא כמוה, ואחר כך "דבר ידברו" וחוזרים ו"באבל התמו".

זה אומר<sup>6</sup>: "נכבדות מדובר בך", רצונו לומר, הכבודות שבעולם אשר יהיה מדובר בך, ונמצא עיר האלקים בהתמדה, לא באקראי, זה אומר: "סלה". דהנה אם "אזכיר רהב", דהיא עיר חשובה כגן ה' כארץ מצרים, "ובבל", גם כן עתירה בבל, דלא בעיא גשמים, הלא כה יענו אותי: "הנה פלשת וצור עם כוש זה" שאתה משבחה, רהב ובבל, "יולד שם" גם כן, כמו "מה ילד יום"<sup>7</sup>. אכן "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", שמספרים במעלותיה, והוא היושב כנגדם שהיה עד עכשיו מספר במעלת עיר אחרת, אין לו עוד פה לדבר, רק הלא כה דברו: "ויכנה עליון", ה' ישמור אותה מעין הרע ויתמיד מעלתה.

"ה' יספור בכתוב עמים", על דרך אומרם ז"ל<sup>8</sup>: "צידונים יקראו לחרמון"<sup>9</sup> וכו', למה נכתב - שהיו ד' מלכויות מתגרות

ירושלים - הכל מודים שאין כמוה

כל האומות חפצות בחלק בא"י

וכו', להודיע שבחה של א"י. וכן אמרו<sup>10</sup> שהל"א מלכים לא היה מלכותם בא"י לבד, אך כל מלך שלא היה לו עיר מושב בא"י לא היה נחשב לכלום, ועוד היום מלכי אדום חותמים במאמריהם 'מלך ירושלים', עם היותה ביד מלך התוגר ירום הודו, וכל זה לרוב מעלת א"י לעין כל. זה אומר: "ה' יספור", מדאצטריך לספר הכתוב מה שכותבים העמים, גם "שרים כחוללים", כמו שכתוב<sup>11</sup>: "מלך ירחו אחד", הוא ומשנהו, משם תשוב תראה דכל מעייני כך במעלתך, ע"כ.

ומה שאמר: "צידונים יקראו לחרמון" וכו', למה נכתב - שהיו ד' מלכויות מתגרות וכו', להודיע שבחה של א"י, כעת לא ידעתי איה מקום המאמר הנזכר. ודבריהם ז"ל פרק ג' דחולין<sup>12</sup> כך הם: "צידונים יקראו לחרמון שריון", תנא שניר ושריון מהרי א"י, מלמד שכל אחד ואחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי א"י, ללמדך שאפילו הרי א"י חביבין על אומות העולם, יעו"ש. ושוב אחר זמן ראיתי שהוא לשון ספרי פרשת עקב<sup>13</sup>, וזה לשונו: כיוצא בו אומר: "צידונים יקראו לחרמון שריון", ובמקום אחר הוא אומר<sup>14</sup>: "עד הר שיאון הוא חרמון", נמצא קרוי ארבעה שמות. וכי מה צורך לבאי העולם בכך, אלא שהיו ארבעה מלכויות מתכתשות, זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי, והלא דברים ק"ו, פסולת א"י ארבע מלכויות עליה, ק"ו לשבחה של א"י.

ומה שכתב ש'הל"א מלכים לא היה מלכותם בא"י לבד, אך כל מלך שלא היה לו עיר מושב בא"י וכו', ועוד היום מלכי אדום חותמים וכו', עיין מזה בסימן רל"ה. ואפשר להמליץ על פי הדברים כוונת הכתובים<sup>15</sup>: "יפה נוף משוש כל הארץ וכו', כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו", ופשוט.

## תע"א

א"י<sup>1</sup>. והרה"ג מהר"ש אלגאזי ז"ל בספר 'אהבת עולם' דף ג' עמוד ד' פירש<sup>2</sup>, וזה לשונו: עם הדין דקיימא לן<sup>3</sup>, דבתי כנסיות שבחו"ל נוהגין בהם כבוד ואין משתמשין בהם, אבל בחורבנם משתמשים בהם אם התנו מתחילה. וכתבו התוספות ז"ל<sup>4</sup>, דהא דמהני תנאה להשתמש בחורבנם, היינו בתי כנסיות שבחו"ל, שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן, אבל לאותם שבא"י לא מהני תנאה, שהרי קדושתן לעולם קיימת ע"כ התוספות].

בבתי כנסיות שבא"י נוהגים כבוד אף בחורבנם משא"כ בחו"ל



**תסט |** 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. פסוק יח. 3. עיר ששמה 'אבל'. 4. "ממשח לשון גודל" (רש"י יחזקאל כח, יד). 5. סוטה מז, א. 6. תהלים פז, ג-ז - "ונקבדות תדבר בך עיר האלהים סלה: אֶזְכֹּר רַבֵּי וּבְכַל לְדַעֵי הַנְּהַ פְּלִשְׁתִּי וְצוֹר עִם פּוֹשֵׁ זֶה יִלְדֵּ שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּ קֵה וְהוּא יְכַנְנֶה עֲלֵיוֹ: ה' יִסְפֹר בְּקְתוֹב עַמִּים זֶה יִלְדֵּ שָׁם סֵלָה: וְשָׁרִים כְּחַלְלִים כָּל מַעֲנֵי קֵה". 7. משלי כז, א ומפרש 'מצודת ציון': "ילד - עניינו מקרה". 8. ספרי דברים פיסקא לז - "הרי הוא אומר צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר", ובמקום אחר הוא אומר (דברים ד, מח) 'ועד הר שיאון הוא חרמון, נמצא קרוי ארבעה שמות, וכי מה צורך לבאי העולם לכך, אלא שהיו ארבע מלכויות מתכתשות עליו, זו אומרת יקרא על שמי וזו אומרת יקרא על שמי, והלא דברים קל וחומר, אם פסולת הרי ישראל, ארבע מלכויות מתכתשות עליה, קל וחומר לשבחה של ארץ ישראל". 9. דברים ג, ט - "צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר". 10. ילקו"ש שלח רמז תשמג. 11. יהושע יב, ט. 12. ס, ב. 13. פיסקא לז. 14. דברים ד, מח. 15. תהלים מח, ג-ה - "יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון יקפתי קפון קרית מלך רב: אלהים בארמנותיה נודע למשגב: פי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו". **תעא |** 1. דלגנו על סימן תע בעקבות הדפוס הראשון בו הוא דולג בטעות, אך לעומתו סימן תסח נכפל, כך שמניין הסימנים הכולל - תר"ג, לא נפגם. 2. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 3. מגילה כח, ב - "אמר רבי אסי: בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין, ואף על פי כן אין נוהגין בהן קלות ראש, ומאי ניהו - חשבונות". 4. שם.

זה אומר<sup>5</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", אף על פי שהם חרבים ולא נשארו אלא הפתחים של הבתי כנסיות שבא"י, הקב"ה אוהב אותם יותר "מכל משכנות יעקב", שהם בתי כנסיות שבחו"ל, אף שהן בנויות ומשוכללות, זה המכוון באמרו "משכנות". ואם נאמר "שערי" כמו שאמר התרגום 'מַעְלָנֵי', שהם העזרות, יאמר שאפילו העזרות, שהם מבוא פתחים לבתי כנסיות ואינם הבתי כנסיות עצמם, יותר קדושה יש להם בהיותם בציון "מכל משכנות יעקב", שהם הקהילות עצמם שבחו"ל. ונתן טעם לשבח למה תהיה יותר קדושה לבית הכנסת חרב בא"י יותר מבית הכנסת מיושב בחו"ל, יען "נכבדות מדובר בך", שכתוב בתורה שאת "עיר האלהים סלה" אפילו אחר חורבן, כדכתיב<sup>6</sup>: "והשימותי את מקדשיכם", דהוה ליה לומר 'את מקדשיכם השמותי', אלא לומר, אף על פי שהן שוממין בקדושתן הן עומדין, וכיון שיש לך קדושה אף לאחר חורבן, לזה אמר: "אוהב ה' שערי ציון".

כביכול ית' שמו, ואמדין דעתיה שרוצה בקיומה, וזה אומר: "והוא יכוננה", מילת "יכוננה" היא הווה, פירוש, מי שכונן ירושלים, שבכל זמן רגיל לכוננה, הוא ית"ש אל עליון, ואם כן אחר שהכיר עיר של ירושלים הוא האל יתברך, מסתמא רוצה בקיומה, ע"כ תורף דברי קודשו. ומה שכתב דהוה ליה למימר איפכא, 'את מקדשיכם השמותי', עיין מה שכתבתי בזה בסימן תכ"ז בשם הרב 'נשמת חיים'. ומה שכתב, לכך כותבים הסופרים וקנינא, עיין בזה להתוספות פרק חזקת הבתים<sup>12</sup>, וכמו כן להרא"ש פרק ג' דמציעא, אההיא דאיתא התם 'וניקננהו אנב קרקע', וכמו כן מה שכתבתי בסימן קמ"ט, ומשם באר"ה.

## תע"ב

א"י. ועוד פירש שם<sup>1</sup> על פי דבריהם פרק ו' דכתובות<sup>2</sup>: אמר אביי, חד מנייהו עדיף כתי מינן, זה אומר<sup>3</sup> "נכבדות מדובר בך" וגו'. ואם "אזכיר רהב ובבל ליודעי", פירוש, אם באתי להזכיר רהב ובבל ליודעי, בשביל היותם יודעים ופקחים, ויהיה לי "ליודעי" כמו בשביל, אין זה חשיבות, ש"הנה פלשת וצור עם כוש", גם יש חכמים כאלה, אמנם יש גירעון לאלו העיירות, כי "זה יולד שם", לא תוכל לומר עליו אלא זה יולד שם אדם גדול, אבל לא תוכל לומר עליו דעדיף כ"איש ואיש", דהיינו כתי מינן, אבל "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", האיש של ציון הוא במקום תרי מינן, זה אומר: "איש ואיש יולד בה", מי שיולד שם שקול כאיש ואיש. והטעם - "והוא יכוננה עליון", שהקב"ה כונן לא"י עליון מכל הארצות, וכיון שהיא גבוהה אוריה יותר טוב ולפיכך הוא מחכים<sup>4</sup>.

"ה' יספור בכתוב עמים", אמרו בזהר פרשת חיי שרה<sup>5</sup>, שדומה נקרא 'עפרון' על שם שהוא שר של ישיני עפר, והקב"ה אומר לו לעתיד לבוא שיתן מניין המתים, והוא נותן לו מניין מתים שבחו"ל בפני עצמם ומתים שבא"י בפני עצמם. ואמרו ז"ל<sup>6</sup>: אחד הנוולד בה ואחד המצפה לראותה, זה אומר: "ה' יספור בכתוב עמים" לזמן התחייה, שהוא כותב מולם להחיותם או, באותו מניין יכתוב לזה הצדיק שהיה דר בחו"ל והיה כל יום מצפה לראותה, יכתוב אותו במניין בני א"י כאילו "זה יולד שם" וכאילו היה שם גם כן "סלה" ולא יצא מא"י לחו"ל, אחר שהיה כל יום מצפה לראותה וכו', זה תורף דברי קודשו. ועיין עוד מזה בסימן ש"ה ובסימן ש"ו ומשם באר"ה.

"אזכיר רהב ובבל", עם הדין דקיימא לן<sup>8</sup>, דבית הכנסת דכפרים נמכרת אבל דכרכים אינה נמכרת. זה אומר, אף שנרצה להזכיר לרהב ובבל, לעיירות חשובות, וזה אומר "ליודעי", פירוש לעיירות ידועות, מכל מקום אין להם כל כך מעלה דנימא דאתו להם כולי עלמא ואינה נמכרת הבית הכנסת שלהם, שהרי אינו כן, שאינם באים מכל העולם ברהב ובבל, אלא "הנה פלשת וצור עם כוש", אלו הג' מקומות "זה יולד שם", הם מתגדלים שם ברהב ובבל, ואם כן כשתקח עצה מאנשי פלשת וצור עם כוש אתה יכול למכור משכנות יעקב אשר ברהב ובבל, כיון שאין מתגדלים מכל העולם ברהב ובבל, רק באלו הג' מקומות. אמנם "לציון יאמר" כי "איש ואיש", לעתיד לבוא, "יולד שם", שהכל עתידין לבצבץ ולחיות משם, כמו שאמרו ז"ל<sup>9</sup> בפסוק<sup>10</sup>: "נותן נשמה לעם עליה", ואם כן א"י יש חלק לכל ישראל שם. ולכך כותבין הסופרים: וקנינא אנב ד' אמות קרקע, אף למי שאין לו. ואם כן יש קדושה רבה לבית הכנסת שבא"י שאינה נמכרת לעולם, כי הוא כרך נאה כולל כל העולם שיש להם חלק בו, גדולים וקטנים מתים וחיים.

ואף אם תאמר בית הכנסת דכרכים גדולים נמכר לדעת אדם חשוב<sup>11</sup>, לזה אמר, כי אדם חשוב שבעיר ירושלים הוא

מעלת בית הכנסת שבא"י כבית הכנסת דכרכים שאין למכרו

אחד מא"י עדיף כשנים מחו"ל משום אורה המחכים

בתחית המתים שוה המצפה לראות את א"י כנוולד בה



5. תהלים פז, ב-ה - "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב: נְכַבְּדוּת מְדַבֵּר בָּה עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה: אֲזַכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיָדְעֵי הִנֵּה פִלְשֶׁת וְצוֹר עִם כּוּשׁ זֶה יֵלֵד שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יוֹלֵד בָּהּ וְהוּא יְכַוְּנֶנָּה עֲלֵיוֹן". 6. ויקרא כו, לא. 7. מגילה כח, א. 8. מגילה כו, א - "אמר רבי שמואל בר תחמני אמר רבי יונתן: לא שנו (דיכולין למכור בית הכנסת) אלא בית הכנסת של כפרים, אבל בית הכנסת של כרכין, כיון דמעלמא אתו ליה - לא מצו מזבני ליה, דהוה ליה דרבים". ומבאר רש"י: "אבל של כרכין - הוה להו בתי כנסיות דרבים, והכל בעליהן, ואין בני העיר לבדם בעלים להם". 9. כתובות קיא, א; ירושלמי כלאיים פ"ט ה"ג. 10. ישעיה מב, ה. 11. מגילה כו, א - "אמר רב אשי: האי בי כנישתא דמתא מחסיא, אף על גב דמעלמא אתו לה, כיון דאדעתא דידן קאתו - אי בעינא מזבנינא לה". 12. ב"מ מד, ב. **תעב"א** 1. בספר 'אהבת עולם' את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. כתובות עה, א. 3. תהלים פז, ג-1 - "נְכַבְּדוּת מְדַבֵּר בָּה עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה: אֲזַכִּיר רַהַב וּבָבֶל לְיָדְעֵי הִנֵּה פִלְשֶׁת וְצוֹר עִם כּוּשׁ זֶה יֵלֵד שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יוֹלֵד בָּהּ וְהוּא יְכַוְּנֶנָּה עֲלֵיוֹן: ה' יִסְפֹּר בְּכֹתוֹב עַמִּים זֶה יֵלֵד שָׁם סֵלָה". 4. ב"ב קנת, ב - "אוריא דארץ ישראל מחכים". 5. מדרש הנעלם קכד, א. 6. כתובות עה, א - "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון" - א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי: אחד הנוולד בה ואחד המצפה לראותה".

במכירת  
דברי  
קדושה כל  
היכא דמצי  
לעילווי  
מעלין

**תע"ג** א"י. והרב 'פני יצחק' פרשת וזאת הברכה פירש<sup>1</sup>, על פי מה שהשרישנו הרה"ג 'אש דת' פרשת ויקהל, דדבר שאין בכל העולם גדול ממנו, לא יתכן לשלם לו כי אם באותו דבר עצמו, ובוה יורה מעלתו שאין למעלה הימנו. ודבר זה עלה בידינו מתורתו של הר"ן ז"ל ואחות מרעהו בפרק ג' דמגילה<sup>2</sup>, גבי מתני' דקתני: בני העיר שמכרו רחובה של עיר - לוקחין תיבה, תיבה - לוקחין מטפחות, בית הכנסת - לוקחין ספרים, ספרים - לוקחין תורה וכו', והטעם לפי שזה גדול מזה. וקתני סיפא: אבל אם מכרו תורה - לא יקחו ספרים, ע"כ. וכתב המאור ז"ל, דהך מתניתין קשיא רישא לסיפא, דברי שא שמעינן דהיכא דליכא לעילווי בה אסור למכור, אימא סיפא: אבל אם מכרו תורה - לא יקחו ספרים, שמע מינה הא תורה בתורה שפיר דמי ולא בעינן לעילווי. ותיירץ, דכל היכא דמצי לעילווי מעלין, מבית הכנסת לספרים ומספרים לתורה, אבל אם מכרו תורה יקחו תורה פעם אחרת, לפי שאין גדול ממנה וזאת היא מעלתה ליקח אותה פעם אחרת, [ע"כ דברי הר"ן] יעו"ש.

אין בכל  
העולם  
גדול  
וקדוש  
כבית  
המקדש

זה אומר<sup>3</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" - כי מציון תצא תורה<sup>4</sup>, "מכל משכנות יעקב", היינו בתי כנסיות כדבריהם ז"ל<sup>5</sup>. והיינו שלענין מעלת בתי כנסיות קיימא לן דמוכרין בית הכנסת ולוקחין ספרים, אבל מעלת בית המקדש הוא למעלה הימנו, שאין לקדושתו ועילויו ערוך אליו. זהו "נכבדות מדובר בך", כדן התורה שאין לוקחין כי אם תורה פעם אחרת, שזהו עילויה ומעלתה, כך ירושלים נקרא "עיר האלהים סלה" ובוה יורה גדולתה ומעלתה, שאין בכל העולם גדול ממנה. ולזה שאמרנו שקדושתו ומעלת בית המקדש כתורה עצמה, מה התורה אין אחריה עילוי, כך בית המקדש אין בכל העולם גדול ממנו, וקדושתו קדושה שאין בה עילוי, הוא מאמר הנביא<sup>6</sup>: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וכו' ונהרו אליו כל הגוים, וכו' ואמרו לנו ונעלה אל הר ה' וכו' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה" וכו'. והכוונה שבאחרית הימים יורה גדולתו ומעלתו של בית המקדש, כי לא יחליף האל ולא ימיר אלא מעלתו במקומו עומד, כדן התורה ממש. וכי תימא יאמר נא ישראל: רבש"ע "יורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו", כי מה זה ועל מה זה יהיה לבית המקדש דין תורה עצמו - לזה אמר: "כי מציון תצא תורה", דיקא, וכיון שמבית המקדש תורה יוצאה לעולם הוה ליה כדן ספר תורה עצמו, וכשם שמעלת תורה

היא עומדת לעד, כך בית המקדש קדושתו קדושת עולמים, ע"כ תורף דברי קודשו.

ונמשך אל האמור אביע אומר במאמרם ז"ל בדברים רבה<sup>7</sup>, זה לשונם: "ה' אלהיכם הרבה אתכם"<sup>8</sup>, זה שאמר הכתוב<sup>9</sup>: "אשתחוה אל היכל קדשך" וגו', ע"כ. ופשט המאמר הוא קאי למה שאחריו: א"ר אלעאי ב"ר יוסי בן זמרא וכו'<sup>10</sup>, אמנם הדרשה תדרש. והרב זרע ברך שני סדר הנזכר פירש: כי אומה ישראלית יש מעלות שנקראין בעבורן 'גוי גדול', ואחת מהנה מצד רבויין וכמותן, שהם ככוכבי השמים, וכמו שנאמר לאברהם<sup>11</sup>: "וספור הכוכבים וכו' ויאמר כה יהיה זרעך", דהיינו בזכות בית המקדש וקרבתו שהראה לאברהם אחר ההבטחה ההיא. וכמו שאמרו ז"ל<sup>12</sup>, שבית המקדש נקרא 'אפריון', על שם דכמו שהמיטה לפרייה ורבייה כך על ידי הקרבתו ישראל פרים ורבים בזכותו. זהו אומרים: "ה' אלהיכם הרבה אתכם", הדין הוא דכתיב: "אשתחוה אל היכל קדשך" - הורה לנו שברכה זו נמשכת מהיכל הקודש שנקרא 'מיטה'<sup>13</sup> ו'אפריון', יעו"ש.

אשר על פי זה נראה לעניות דעתי רמז נכון בתיבות 'פרו ורבו' גימטריא ת"ק. והגאון 'שפתי כהן' פרשת נח פירש לומר, שכל המקיים פרייה ורבייה כאילו קיים כל העולם שמהלכו ת"ק, ועל פי האמור, יאמר שפרייה ורבייה בזכות בית המקדש שהיה ת"ק על ת"ק.

ולעניות דעתי נראה פירוש המאמר הנזכר, ומקודם נקדים מה שכתב הרב מהר"ש אוזידא זלה"ה בספרו 'מדרש שמואל' בשם רבינו האר"י זיע"א, בכוננת הכתוב<sup>14</sup>: "הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה", הנראה שהם ב' תיבות זה היפך מזה, אם "אחישנה" אין זה "בעתה", ואם הוא "בעתה" אין זה "אחישנה", עד שהוכרחו ז"ל לומר<sup>15</sup>: זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה. ואף כי דבריהם נכונים, אפשר לומר כי בהיות הקטן לאלף והצעיר לגוי עצום, זה יעשה הוא יתברך שתלד אשה אחת ריבוי גדול בכרם אחד, באופן שיכלו כל הנשמות שבאוצר, והרי כשתבוא אחר כך הגאולה היא באה "בעתה", שכבר כלו כל הנשמות שבגוף<sup>16</sup>, וזהו "אחישנה" כי המהירות הוא ית' עשאו כמה שנתן לקטן אלף בנים ולצעיר גוי עצום, ע"כ.

זהו אומר<sup>17</sup>: "ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום" וגו', והתפלל עוד עליהם שלעולם ועד ה' יוסיף על מצבם אלף

זכות  
הקרבת  
שבמקדש  
ישראל  
פרים  
ורבים

על ידי  
ריבוי הזרע  
תבוא  
הגאולה  
בעתה



**תעג** 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. ז, ב בדפי הר"ף. 3. תהלים פז, ב-ג - "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב: נקבדות מִדְבָר פֶּךָ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה". 4. ישעיה ב, ג. 5. ברכות ת, א. 6. ישעיה ב, ב-ג. 7. פרשה א, יא. 8. דברים א, י. 9. תהלים קלח, ב - "אֲשֶׁתְּחַוֶּה אֶל הַיְכָל קִדְשֶׁךָ וְאֹדְדָה אֶת שְׁמֶךָ עַל חֶסֶדְךָ וְעַל אֲמֹתֶךָ פִּי הַגְדִּילְתָּ עַל כָּל שְׁמֶךָ אֲמִרְתֶּךָ". 10. "א"ר אלעאי בשם רבי יוסי בן זמרה: כך אמר הקב"ה לאברהם, שמגדל בניו ככוכבים מנין - שנאמר (בראשית טו, ה) 'כה יהיה זרעך', וכשבא לכרכן ברכן, יותר ממה שאמר להם, מהו - לרוב הרבה ארבה". 11. בראשית טו, ה. 12. במדבר רבה פרשה יב, ד. 13. שה"ש ג, ז; במדבר רבה פרשה יא, ג. 14. ישעיה ס, כב. 15. סנהדרין צח, א. 16. יבמות סב, א - "אמר רב אסי: אין בן דוד בא - עד שיכלו כל נשמות שבגוף". 17. דברים א, י-יא - "ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְנֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב: ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתְכֶם יִסֹּף

שהבטיח הקב"ה לאברהם, היינו דוקא על זרעו ממש ולא על זרע מצרים. ולפיכך כדי להוציא מלב בלק סברא זו, אמר בלעם: "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב", שאינו כמו שאתה סובר שהם מזרע מצרים, אלא הוא "עם לבדד ישכון" ואין לו חלק ונחלה עם הגויים. כי "מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל", וכמו שאמרו רז"ל<sup>33</sup>: מספר רביעיותיהם של אלו, שהיו יולדות ששה בכרס אחד<sup>34</sup>, דמוה מוכח דלא הוי ח"ו זרע פסול, שאם כן, לא היתה לידתם בנס ופלא, דלא עביד קוב"ה ניסא לשקר<sup>35</sup>.

וזהו כוונת הכתוב<sup>36</sup>: "והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי", דכיון שמספר בני ישראל יהיה כחול הים, וזה יהיה בדרך נס שיהיה כחול הים אשר לא יספר, ולפיכך "במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם", לומר בני מצריים הם, דאם בגופן וכו', זה יוכיח כי אתם "בני אל חי", דלא עביד קוב"ה ניסא לשקר, ע"כ דברי קודשו.

ואפשר דזה כוונת הכתוב<sup>37</sup>: "ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום וגו', ויברך אתכם כאשר דבר לכם". דיש בו מן הדיוק, מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם. ורז"ל דרשו<sup>38</sup>: זו משלי, אבל הוא "יברך אתכם" וגו'. אמנם על פי האמור יאמר, כיון שה' אלהיכם הרבה אתכם כל כך בריבוי שלא כפי הטבע, בזה תכל תלונות האומות האומרים אם בגופן שלטו וכו', וכל הברכות והייעודים הנאמרים באמת על אומה ישראלית, היינו על זרע אברהם ולא על זרע המצריים, כי מכח הריבוי מוכח שהם זרע כשר, וכל הברכות והייעודים עליהם נאמרו. זהו אומר: "ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו', ויברך אתכם כאשר דבר לכם".

וה"ן עוד נבי"א מה שכתבתי בסימן שע"ג, שהשם של י"ה עדות לישראל, ורק בא"י, כמו שכתוב<sup>39</sup>: "כי שמך נקרא על עירך ועל עמך", וכן הוא אומר<sup>40</sup>: "ששם עלו שבטים שבטי יה", יעו"ש באורך, ושם כתבתי טעמא דמילתא ברמ"ז הרומ"ז<sup>41</sup>. וכעת אפשר לומר עוד, על פי מה שכתב הרב החסיד בספר 'שארית יעקב', והבאתי דברי קדשו למעלה בסימן קמ"ג, בטעמא דמילתא שאמרו רז"ל<sup>42</sup>, שא"י אינה סובלת זנות, שהוא על פי מה שכתבו רבני אשכנז, דטעם שזכו ישראל בארץ מפני שא"י היא תרומתו של עולם נתונה לאל ית' כהן עליון, ואין חולקין תרומה לעבד אלא בפני רבו<sup>43</sup>, ובעריות כתיב<sup>44</sup>: "פן יראה כן ערות דבר

פעמים, כמו שפירשו המפרשים. וברכה זאת אהניא להו לעתיד, שבגאולה העתידה יתקרב הקץ מאליו, וכמו שכתבתי, וזהו אומר: הדא הוא דכתיב: "אשתחזה אל היכל קדשך ואודה את שמך", רמז על הגאולה העתידה, שיבוא משיח צדקינו במהרה בימינו ויבנה בית המקדש ואשתחזה מול הדרת כבודו, וק"ל.

אי נמי כוונת המאמר הנזכר אפשר לעניות דעתי, ומקודם נקדים מה שאמרו רבותינו בעלי התוספות על התורה<sup>18</sup> פרשת בלק ד"ה "וכה תדבר"<sup>19</sup>: אמור לו מה שאמרתי לאברהם "כה יהיה זרעך", ואם כן אין לכלותם כיון שגזרתי עליהם להרבותם. וכמו כן הרב 'מנחת יהודה', וזה לשונו: אמור לו קרא ד"כה יהיה זרעך" שנאמר בו שישאל אל אין להם מספר, והיינו דקאמרו<sup>20</sup>: "מי מנה עפר יעקב" וגו'.

ועוד דרשו ז"ל בסדר בלק בפסוק<sup>21</sup>: "התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה" - אמר בלעם: ישראל נשענים בזכות הקרבנות שהבטיח הקב"ה לאברהם "כה יהיה זרעך", והם נשענים עוד בזכות ברכת כהנים שכתוב בה<sup>22</sup>: "כה תברכו את בני ישראל", וכן אמר משה אל מלך אדום<sup>23</sup>: "כה אמר אחיך ישראל", לכך "התיצב כה על עולתיך ואנכי אקרה כה" - אתה בקרבניך ואני בחכמתי, ע"כ.

ואפשר שהב' הנזכרים רמוזים במאמרו ית"ש<sup>24</sup>: "שוב אל בלק וכה תדבר", היינו "כה יהיה זרעך" כדברי התוספות, ו"כה" של ברכת כהנים, והיינו שאמר אחר כך<sup>25</sup>: "כי מראש צורים אראנו" שהוא על אבות העולם, כמו שאמרו ז"ל<sup>26</sup>, ובברכת כהנים כתיב<sup>27</sup>: "וישמרך", ודרשו ז"ל<sup>28</sup>: ישמור ברית אבותיך; ו"מי מנה עפר יעקב"<sup>29</sup> היינו "כה יהיה זרעך", כמו שכתבתי, ובזה אתי שפיר שאמר אחר כך: ישראל נשענים בזכות הקרבנות ובזכות ברכת כהנים.

וראיתי להרה"ג כמהור"ר יצחק נוניש בילמונטי ז"ל, הביא דברי קדשו הרב 'עפר יעקב' פרשת בלק, בכוונת הכתובים<sup>30</sup>: "הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב, מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל". הוא היה אומר: כשנעורר דהאיך עלה בדעתו של בלק לקלל את ישראל, הלא הקב"ה הבטיח לאברהם על זרע ישראל: "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל"ג<sup>31</sup> וגו', וכמה הבטחות אחרות ויעודים אחרים אשר נאמרו על האומה הנבחרת.

וצריך לומר, כי בלק היה בדעתו לטעון ולומר: אם בגופם שלטו, בנשותיהם לא כל שכן<sup>32</sup>, ולפי זה נמצא כי כל מה

ריבוי הזרע בזכות הקרבנות ובזכות ברכת כהנים

הריבוי העל טבעי של ישראל מעיד שזרעם כשר

ישיבת ישראל בא"י מעידה שאין ביניהם איסור עריות



עֲלֵיכֶם יָקָם אֱלֹהֵי פְעֻמֵי וַיִּבְרַךְ אֶתְכֶם פְּאֶשֶׁר דָּרַךְ לָכֶם. 18. בספר 'דעת זקנים': 19. במדבר כג, ה. 20. במדבר כג, י. 21. במדבר כג, טו. 22. במדבר ו, כג. 23. במדבר כ, יד. 24. במדבר כג, ה. 25. במדבר כג, ט. 26. שמות רבה פרשה טו, ז - "כי מראש צורים אראנו" - אלו האבות". 27. במדבר ו, כד. 28. במדבר רבה פרשה יא, ה. 29. במדבר כג, י. 30. במדבר כג, ט-י. 31. בראשית כו, ג. 32. כטענת אומות העולם המובאת בשה"ש רבה פרשה ד, יב - "שהיו אומות העולם מונין לישראל ואומרים: 'ועבידו מצרים את בני ישראל', אם בעשותן הן מכריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם", וברש"י במדבר כו, ה - "שהיו האומות מבזין אותם ואומרים: מה אלו מתיחסין על שבטיהם. סבורין הם שלא שלטו המצריים באמותיהם. אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם". 33. נדה לא, א. 34. שמות רבה פרשה א, ח. 35. ברכות נח, א. 36. הושע ב, א. 37. דברים א, י-יא. 38. ספרי במדבר פייסקא פד. 39. דניאל ט, יט. 40. תהלים קכב, ד. 41. מליצה ע"פ בראשית א, כו - "רמש הרומש על הארץ". 42. עיין ספרא קדושים פרשה יא, יד וברמב"ן ויקרא יח, כה - "והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות", ע"ש. 43. כתובות כח, ב. 44. דברים כג, ט.

חי וקיים לעד, הנה כמו כן כל המתואר לו לשמו הגדול חי וקיים לעד, יעו"ש.

וזה שנאמר במעלת המקדש<sup>7</sup>: "נכבדות מדובר בך", שנאמר במקדש: "ועשו לי מקדש", נמצא שנקרא "עיר האלקים", דייקא, כמו שהוא יתברך חי וקיים לעד, כמו כן כל המתואר לו לשמו הגדול. ולזה אמר "האלקים" בה"א יתירה, לרמוז שמתואר לו ית"ש, וכיון שמתואר לשמו הגדול זהו מעלתו שיהיה קיים לעד. וזה אומרו: "סלה" דייקא. והוא מאמר הכתוב<sup>8</sup>: "הבוטחים בה", יהיה להם מעלה "כהר ציון לא ימוט לעולם ישב", שנקרא "עיר האלקים סלה", כמו כן הבוטה בה' יהיה וכו', ע"כ תורף דברי קודשו, ועיין עוד מזה בסימן ר"ט באורך.

ובפשט הכתוב: "הבוטחים בה' כהר ציון" נראה לומר בדרך מוסר השכל, שבא לומר שאם באולי לפעמים הבוטח השלם יקרהו איזה פגע בממונו והוננו, הוא על דרך ניסיון, ומיד אחר כך יחלוף ויעבור כליל ההיזק ההוא, ויעמוד על עומדו כאז ומקדם. וזכר לדבר: "וקווי ה' יחליפו כח" וכו'<sup>9</sup>; ולהיפך, מי שאין לו מידת הבטחון, ועל ידי זה ייגע להתעשר באופן שיהיה מן ההיתר ומן האיסור, והולך אחר ההבל בעושק ובגזל, אפילו שאנו רואים שזרח"ה עליו השמ"ש ודמ"ם ל<sup>10</sup> - סופו ליפול, וחושב שהוא מרויח, ולעולם לא יצליח.

ואמרתו להעלות על זכרוני המשל ששמעה אוני ותבן לה, ומטו בה משמיה דגברא רבה, הרב כמהר"י לומברוזו זצוק"ל, הוא היה אומר: הבוטח בעושרו ולזה הוא גזול וחומס, שעליו אמר הכתוב<sup>11</sup>: "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו". הלא תראה, ב' שותפים שחלקו כל אחד מנת חלקו המגיעו בריוח, דרך משל עשרה דורות, ובא רעהו וגנב ממנו דורו אחד, הרי אחד עשר, אם תשים בכף מאזנים עשרה לצד אחד, ואחד עשר בכף שנייה, הצד של עשרה עולה למעלה, והצד אחד עשר הוא יורד למטה, וכן היא המידה. ולזה מידת הבטחון יקרה היא וגדולה בעבודת ה', כמו שהשרישנו הרב החסיד רבינו בחיי ז"ל, וקצת מדברי קודשו העתקנו למעלה בסימן קט"ז, כי על ידה נשמר מכל דבר רע, סרך ונדנדוד איסור גזל וכיוצא, וגם כי יפול - יקום ושב על תילו.

ודוגמת זה "הר ציון", שאפילו אנו רואים הר ציון ששמש ושועלים הלכו בו<sup>12</sup>, עם כל זה יבנה ויכונן, ונבנתה העיר על תילה. ולזה אמר: "הבוטחים בה' כהר ציון", ש"לא ימוט לעולם", אלא מתמוטט ועולה - כן הבוטח השלם, ולזכר עולם יהיה צדיק. ואמרתו רמז קטן, כי תיבת 'בטחון'

ושב מאחריך", על כל אלה מצאה הקפידה מקום לנוח בעריות להקיא אותם מעל הארץ בסור מלכם מעליהם, ואין להם זכות בארץ, שהרי השם אין שם, ואין חולקין תרומה לעבד אלא בפני רבו, יעו"ש.

ועל זה כתב הרה"ג 'שנות ימין' ז"ל בדרשותיו דף קי"א, שבזה יסתם פיהם של האומות האומרים אם בגופן שלטו וכו', דכל זמן שהיו ישראל שרויים על אדמתם, היה מופת חותך שלא היה ביניהם איסור עריות, דאם היה ביניהם איסור עריות מיד היה מקיא אותם הארץ, דמאחר שאין הקב"ה משרה שכינתו במקום דאיכא איסור עריות, ממילא לא היו ישראל יכולין לדור בא"י, שהיא תרומתו של עולם והיא נתונה להקב"ה שהוא כהן, ואין חולקין תרומה לעבד שלא בפני רבו. ומצינו כששלח הקב"ה למשה רבינו ע"ה לפרעה, אמר לו<sup>13</sup>: "ראה ראיתי את עוני וגו', וארד להצילו ולהעלותו מן הארץ ההיא" וגו', דמוכח מזה כי כל העדה כולם קדושים, דאם נטמאו לא היה אומר הקב"ה למשה להעלותם אל ארץ טובה ורחבה, שהרי אין הקב"ה משרה שכינתו עמם, דכתיב: "ושב מאחריך", ואם כן לא היו ישראל יכולין לעלות לא"י, מפני שה' אין בציון, ואין חולקין תרומה לעבד אלא בפני רבו. ומדקאמר להביאם אל ארץ טובה ורחבה, זוהי עדות גמורה שלא שלטו המצריים בנשותיהם ולא נטמאו, ע"כ דברי קודשו.

העולה מהאמור, כשישראל יושבים על אדמתם זה אות מופת שאין ביניהם איסור עריות, ובזה אתי שפיר שהשם ית', שמעיד על ישראל שהם כשרים, הוא דוקא בא"י כמו שכתבתי. זה אומרו: "ה' אלהיכם הרבה אתכם", ומפני זה מוכחא מילתא שהם זרע כשר, וכל הברכות והיעודים עליהם נאמרו, כמו שאמר: "ויברך אתכם כאשר דבר לכם", ולזה הביא קרא: "אשתחזה אל היכל קדשך", שהיא א"י, שמשם נמי הוראה יוצאה שהם כשרים, "ואודה את שמך" השם י"ה, שמעיד עליהם כי בזה הגדלת ישראל על הכל, על ידי שמך ואמרתך, שאמרת להעלותם אל ארץ טובה ורחבה, ומוכח שקודש ישראל לה'.

**תע"ד** א"י. ועוד פירש שם הרב 'פני יצחק' שם<sup>1</sup>, בהקדים מזה שכתוב בספרי פרשת בהעלותך<sup>2</sup>: "אספה לי"<sup>3</sup> - שתהיה סנהדרין לשמי, שבכל מקום שנאמר 'לי' לעולם ולעולמי עולמים; בכהנים הוא אומר<sup>4</sup>: "וכהנו לי", בישראל כתיב<sup>5</sup>: "כי לי בני ישראל", ובמקדש הוא אומר<sup>6</sup>: "ועשו לי מקדש". וכתב הרב 'דת ודין' סדר תרומה, וזה לשונו: למדנו דבשביל שנאמר "לי" בתרומה ובמקדש, הם חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים. והעניין הוא, דכיון דנאמרה מילת "לי" מוסב להקב"ה, והוא ית"ש

המקדש נקרא על שם ה' ולכן יתקיים לעד

לימוד מעלת הבוטח בה מנצחיות המקדש



45. שמות ג, ת-ח. **תעד** 1. פרשת וזאת הברכה, את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. במדבר פסקא צב. 3. במדבר יא, טז. 4. שמות כח, מא. 5. ויקרא כה, נה. 6. שמות כה, ת. 7. תהלים פז, ג - 'נְקַדְדוֹת מְדַבֵּר בְּךָ עִיר הַגְּאֹלְהִים סֶלְהָה'. 8. תהלים קכה, א - 'שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבְּטָחִים בְּה' פָּהר צִיּוֹן לֹא יִמוֹט לְעוֹלָם יִשָּׁב'. 9. ישעיה מ, לא. 10. מליצה ע"פ שמות כב, ב. 11. ירמיה יז, יא. 12. ע"פ איכה ה, יח.

עולה בגימטריא "כהר ציון" באלפא ביתא דאי"ק בכ"ר, ונכון.

## תע"ה

א"י. והרב הגדול 'חן טוב' פרשת וישב פירש בהני קראי<sup>1</sup>, וזה לשונו: "יסודתו בהררי קדש" - הר סיני והר ציון, ו"אוהב ה' שערי ציון" - לא משמע המקדש עצמו אלא השערים של ציון, אוהב "מכל משכנות יעקב", הם אהל מועד שבשילה ונוב וגבעון והר סיני ששכן עליו הענון, כמו שכתוב<sup>2</sup>: "וישכון כבוד ה' על הר סיני" - מכולם אוהב את הר ציון, לפי ש"נכבדות מדובר בך"; הא', היא "עיר האלהים סלה", שלא וזה השכינה מכותל מערב<sup>3</sup>, מה שאין כן הר סיני ושאר משכנות יעקב, לא נשארה קדושתם לעולם.

ואמר: "אזכיר רהב ובבל ל'ודעי", שאם תאמר, איך אמרתי "הררי קדש" על ב' הרים הללו, וקראת להר סיני 'הר קודש', והרי נסתלקה קדושתו ממנו - והתשובה היא, לא שאינו קדוש הר סיני כלל, אלא קדוש הוא, ובערך הר ציון אינו נחשב כלל, על דרך מה שמזכירין יציאת מצרים בימות המשיח, ופריך בגמרא<sup>4</sup>: והכתיב<sup>5</sup> "הנה ימים וכו' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון" וכו', והיא בבל; ותירצו, לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה, אלא שתהיה גאולה העתידה עיקר ויציאת מצרים טפילה לה. זה אומר: "אזכיר רהב ובבל", כשם שאזכיר יציאת מצרים<sup>6</sup> בגאולת בבל שהוא לעתיד, ויציאת מצרים לא תעקר לגמרי, כן הוא קדושת הר סיני, שבערך הר ציון הוא טפל, ויפה אמרתי "בהררי קדש". ולזה אמר: "ל'ודעי", על דרך שאמר המגיד<sup>7</sup>: ואפילו כולנו חכמים מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים. זה אומר: "ל'ודעי", גם שהם יודעי, וכבר ידעו דבר יציאת מצרים, אזכיר ניסים של יציאת מצרים גם ל'ודעי. אם כן, כמו שבערך גאולה העתידה היתה גאולת מצרים טפילה, כן הדבר הזה, מפני מעלות ש"נכבדות מדובר בה" וכו'.

ועוד שנית, "הנה פלשת וצור עם כוש" וגו', ירצה, הנה פלשת היא מגדלת יפים וגיבורים, שכן שמשון חשק אשה מבנות פלשתים<sup>8</sup>, וגיבורי כח כגולית הפלשתי ואחיו, גם "צור" היא כלילת יופי<sup>9</sup>. ואף אם פלשת וצור שהם יפות וטובות, "עם כוש", היא העיר המגדלת כושים שחורים וכעורים, מהשמש שמכה על ראשם; בהעריך מדינות יפות אלו, פלשת וצור,

נצחיות קדושת ירושלים לעומת הר קדושת הר סיני ומשכנות ישראל

טוב מזה של ירושלים

עם כוש הכעורה - "זה יולד שם", ישיב האיש הנולד בכוש, שאינו הפץ ללכת לצור המהוללה, יען אין טבעו שווה לעיר צור היפה, כי אם בארץ מולדתו. זה אומר: "זה יולד שם", רצינו לומר, לא ימצא נחת רוח בפלשת וצור, כי אם "זה יולד שם", אבל הנולד בכוש לא יכשר בעיניו לדור בצור, אף אם היא יפה מארצו, מפני שהנוהה היפה בודק<sup>10</sup>. אבל "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", כל איש שבא ממקום אחר נראה לו כאילו יולד בה, יען טבעה מזוג ממוצע, אויר בינוני, "משוש לכל הארץ"<sup>11</sup> - כל אחד נדמית לו כארץ מולדתו<sup>12</sup>.

גם מעלה ג', "והוא יכוננה עליון", ירצה, הקב"ה יכוננה למקדש של מטה כנגד מקדש של מעלה, כמו שאמר הכתוב<sup>13</sup>: "מכון לשבתך פעלת", מכון לשבתך - בית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה<sup>14</sup>, מה שאין כן בהר סיני שאין למעלה הימנו כלום, גם שילה ונוב וגבעון, כי אם דווקא ירושלים הוא שער השמים, כאשר ראה יעקב אבינו ע"ה בחלום, ואמר<sup>15</sup>: "וזה שער השמים" על בית המקדש של מעלה מכון כנגדו.

אמר עוד: "ה' יספור בכתוב עמים", על דרך מה שפירש רש"י ז"ל: כשיכתוב עמים לגיהנום. ואמרו רז"ל<sup>16</sup>, שלעתיד לבוא יקטרגו שרי האומות עכו"ם על ישראל לומר, הללו עובדי אלילים וכו', מפני מה אלו יורדין וכו', ואילו אינן יורדין - והקב"ה משיבו, מה קטן זה וכו', כך יום הכיפורים מכפר על ישראל. והכוונה שיום הכיפורים מכפר עליהם כל שנה, נמצא כל אחד מישראל הוא כקטן שנולד בן שנה, שהרי אשתקד נמחלו. וזו תשובה לכל ישראל, גם הדרים בחו"ל, על ידי יום הכיפורים נמחלו עוונותיהם כל שנה, אבל בתוך שנתו אינו נולד. אבל זו גדולה א"י מכל הארצות, כי "ה' יספור בכתוב עמים" לגיהנום, "זה יולד שם סלה", לא בטענת יום הכיפורים שהוא כקטן שנולד מידי שנה בשנה, אבל זה הדר בא"י, ובפרט בציון, "יולד שם סלה" - בכל עת ובכל רגע כאילו נולד, תמיד "העם היושב בה נשוא עון"<sup>17</sup>, ובפרט בירושלים, כמו שאמר<sup>18</sup>: לא לן אדם בירושלים ובידו עון, גם על ידי התורה המכפרת בקרבנות<sup>19</sup> ואין תורה כתורת א"י<sup>20</sup>.

אמר עוד: "ושרים כחוללים", ירצה, עוד מעלה רבה לאיש ישראל הדר בה, שיש לו אלוה, לא כן הדר בחו"ל שדומה וכו'<sup>21</sup>. וטעם הדבר, שחלק הקב"ה הארצות לשרי מעלה

בית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה

בא"י ובפרט בירושלים בכל רגע נמחלים עוונותיו

הדר בחו"ל נשפע מהשרים והדר בא"י נשפע מהקב"ה



**תעה** | 1. תהלים פז, א-ז. 2. שמות כד, טז. 3. שמות רבה פרשה ב, ב. 4. ברכות יב, ב. 5. ירמיה כג, ז-ח. 6. 'רהב' זו מצרים, כדכתיב בישעיה ל, ז - "ומצרים קבל נרקי וצורו לכן קראתי לזאת רהב". 7. בהגדה של פסח. 8. שופטים פרק יד. 9. יחזקאל כז, ג - "צור את אמתך אמתך אמתך קלילת יפי". 10. מקור ביטוי זה במשנה כתובות קי, א-ב - "שלש ארצות לנשואין (שלש ארצות הן בארץ ישראל חלוקות לענין נשואי אשה, שאם נשא אשה באחת מהן אינו יכול לכופה לילך אחרי מארץ אל ארץ. רש"י: יהודה, ועבר הירדן, והגליל וכו', מוציאין מנה הרעה לנוה היפה, אבל לא מנהו היפה לנוה הרעה; רשב"ג אומר: אף לא מנהו רעה לנוה יפה, מפני שהנוה היפה בודק (שהנוה היפה בודק - את הגוף למי שבא מנהו רע ומתוך כך חללים באים עליו. רש"י: "ו) ובגמרא שם: "מאי בודק? - כדשמואל, דאמר שמואל: שינוי וסת (אפילו לטובה. רש"י) תחילת חולי מעים". 11. איכה ב, טו. 12. עיין עוד לעיל סימן סה. 13. שמות טו, יז. 14. במדבר רבה פרשה ד, יג - "רבי נתן אומר: חביב מעשה הארון ככסא הכבוד של מעלה, שנאמר: 'מכון לשבתך פעלת, שהמקדש מכון כנגד בית המקדש והארון כנגד הכסא עשה למעלה הימנו". 15. בראשית כח, יז. 16. ילקוט ישעיה רמז תקז. 17. ישעיה כג, לד. 18. במדבר רבה פרשה כא, כא. 19. ספרי דברים פיסקא שו. 20. בראשית רבה פרשה טז, ד. 21. כתובות קי, ב - "שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה".



וכל לעומת זה פתח הכתוב באהבה: "אוהב ה' שערי ציון", ורחימתין עזיזא "מכל משכנות יעקב", הוא המשכן שבמדבר. ואמר "משכנות" כלפי מה שאמרו במדרש תנחומא<sup>22</sup>: אמר הקב"ה למשה, עשו לי משכן שאהיה מדבר עמך בתוכו, ולא עוד, אלא שאני מתאוה לשכון אצל בני. והקשו המפרשים, מה שאמר "עשו לי משכן וכו' ולא עוד וכו'", דמאי שנא דתרתין קאמר, ולכאורה היא היא. ופירשו במה שכתוב בילקוט פרשת בהעלותך<sup>10</sup> בפסוק<sup>11</sup>: "אספה לי", דב' משכנות עשה משה, אחד לדיברות, שהיה חוץ למחנה, ואידך בתוך המחנה לשכינה.

וזה אומר<sup>12</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", דהיינו בית המקדש, "מכל משכנות יעקב", הם הב' משכנות שעשה במדבר. ולא כעולה על רוח לבות בני אדם, דהמשכן רחימתי עזיזא ולא במקדש, דהא "נכבדות מדובר בך עיר האלהים סלה", כלומר דלעולי רגלים היו אומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום וכו', וממילא רוחב הבית וגודלו נמי לאו משום דלאו רחימתי וחביבותיה גבן, אלא אדרבה, ככלה בבית בעלה שנותנים לה מדור לפי כבודה.

ויש לומר עוד טעם אחר באומר: "עיר האלהים סלה". דאפשר לומר, דבמדבר הכל לפי השעה שדי לא מצאנוהו שגיא כח<sup>13</sup>, יען עיר מושב לא מצאו, אבל בפלטיין של מלך בעיר אלהינו עיר קודשו, ציונה להיות גדול כבוד הבית ההוא מן הראשון, ולא משום חביבותיה טפי ממשכן. זה שאמר: אל תתמה על החפץ איך אני אומר "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", ונחפוך הוא, דכד רחמתין וכו', לזה אמר: "נכבדות מדובר בך עיר האלהים", כלומר, מה שהיה גדול כבוד הבית יותר הוא על היות עיר האלהים, לא כן בהיותם במדבר, כי עיר מושב לא מצאו, ע"כ דברי קודשו. והוא פשוט הכתוב<sup>14</sup>: "גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו הר קדשו", דהבליע התירוץ בנעימה, שהוא עיר אלהים, ואם כן אל תתמה על החפץ דמצינו במשכן כד רחמתין וכו', דהמשכן היה במדבר, מה שאין כן במקדש, ושפיר אמרתי "גדול ה' ומהולל מאוד בעיר אלהינו", שיורה על אהבה וחיבה יתירה. גם זה כוונת הכתוב<sup>15</sup>: "כי בחר ה' בציון אוה למושב לו", למושב דייקא, ומבואר מאליו. ומה שאמר דב' משכנות עשה משה וכו', עיין עוד להרב סדר פקודי, שהביא מדרש רבה<sup>16</sup>: נכנס משה רבינו ע"ה אצל בצלאל, ראה שהותיר מן המשכן, אמר לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, עשינו את מלאכת המשכן והותרנו, מה נעשה בנותר, אמר לו: לך ועשה בו משכן לדיברות ועשאו וכו', יעו"ש ומשם באר"ה.

ובחר לו א"י, אבל הדר בחו"ל הוא נשפע על ידי השרים, כמו שאמר הכתוב<sup>22</sup>: "הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים" כו'. אם כן, "השרים הם כחוללים" - כאילו הם בוראים כביכול, אבל הר ציון "כל מעייני בך", כמו שאמר הכתוב<sup>23</sup>: "עיני ה' אלהיך בה". אם כן גדול כוחו של הר ציון מהר סיני, שנכבדות מדובר בה מעלות רבות, ע"כ תורף דברי קודשו ושפתיים ישק דברי פי חכם חן.

ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן קל"ז בכוונת<sup>24</sup>: "רצית ה' ארצך שבת שבת יעקב", שחשבת אותם לבנים קטנים, ועל ידי זה "נשאת עון עמך" וכו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי בסימן ש"ה, שבא"י נקרא על שם ישראל ובחור"ל על שם יעקב, יעו"ש. ועל פי כל האמור יבוא כוונת הכתוב על נכון, אומר: "רצית ה' ארצך", ירצה, שארצך לעולם היא מרוצה לפניך, בכל עת ובכל רגע כנגודים דמי, מה שאין כן בחו"ל "שבת שבת יעקב", שחשבת אותם כבנים קטנים על ידי יום הכיפורים, והוא הרמ"ז הרומ"ז<sup>25</sup> בתיבת "יעקב" כנזכר לעיל, ודו"ק.

## תע"ו

א"י. ועוד פירש<sup>1</sup> הרב החסיד בספר שמע יעקב פרשת תרומה, על דרך הא דאיתא בפרק קמא דסנהדרין<sup>2</sup>: ההוא דהוה קאמר ואזיל: כי רחימתין הוה עזיזא - אפותיא דספסירא שכיבן, השתא דלא עזיזא רחימתין - פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן<sup>3</sup>. אמר רב הונא: קראי כתיבי, מעיקרא כתיבי<sup>4</sup>: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת", ותניא, ארון תשעה וכפורת טפה - הרי כאן עשרה, וכתיבי<sup>5</sup>: "והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רוחבו ושלושים אמה קומתו", ולבסוף כתיבי<sup>6</sup>: "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי". וכתבו המפרשים, דלאו למימרא דמשכן הוה עדיף ממקדש, דהא איפכא אמרינן בפרק הוציאו לן<sup>7</sup>, אהא דאמר רב קטינא: דבשעה שהיו ישראל עולין להגל, מגלגלין להן את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין וכו', ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה. ופרכינן: "ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתו"<sup>8</sup>, וא"ר יהודה אמר רב: זו שעת הכנסת כלים לנרתיק שלהם. ומשנינן: א"ר נחמן: משל לכלה, כל זמן שהיא בבית אביה - צנועה מבעלה, כיון שבאת לבית חמיה - אינה צנועה מבעלה. ומשמע דאדרבא, במקדש הוא ככלה בבית חמיה שנותנים לה מדור לפי כבודה, אלא הכי קאמר: ולבסוף, אחר שנבנה בית המקדש וחטאו, אמר: "איזה בית אשר תבנו לי", ולעולם דמקדש עדיף ממשכן, ומאן דתני ביה אהבה רבה לא משתבש.

גודל המקדש יותר מהמשכן מורה על מעלתו ולא על חסרונו

המקדש מעולה מהמשכן מפני היותו בעיר האלוקים



22. איוב ה, י. 23. דברים יא, יב. 24. תהלים פה, ב-ג - "רצית ה' ארצך שבת שבת יעקב: נשאת עון עמך פסית כל חטאתם סלה". 25. מליצה ע"פ בראשית א, כו - "רמש הרומש על הארץ". **תעו"ו** 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז, ז, א. 2. 3. מפרש רש"י: "רחימתין הוה עזיזא" - כשאהבתונית היתה עזה ביני לאשתך. אפותיא דספסירא שכיבן - על רוחב הסיף היינו שוכבים שנינו. לא סגי לן - לא די לנו". 4. שמות כה, כב. 5. מל"א ו, ב. 6. ישעיה סו, א. 7. יומא נד, א. 8. במדבר ד, כ. 9. תרומה סימן ט. 10. רמז תשל"ו. 11. במדבר יא, טו. 12. תהלים פו, ב-ג - "אהב ה' שערי ציון מפל משכנות יעקב: נקבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". 13. ע"פ איוב לו, כג. 14. תהלים מה, ב. 15. תהלים קלב, יג. 16. שמות רבה פרשה נא, ב.

היכן עיקר  
שכינה -  
במשכן  
המלאכים  
בשמים או  
במשכן  
שבארץ

**תע"ז** א"י. ועוד פירש הרב החסיד שם<sup>1</sup>, בהקדים מה שאמרו במדרש פרשת נשא פרשה י"ב<sup>2</sup>: "ויהי ביום כלות משה"<sup>3</sup>, מי אמר ווי - מלאכי השרת אמרו ווי, אמרו, עכשיו הקב"ה מניח אותם ויורד ודר בארץ, אף על פי כן פייסם הקב"ה, ואומר להם: הייכם העיקר למעלה הוא, שכן כתיב<sup>4</sup>: "כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ", תחילה "כסה שמים הודו" ואחר כך "תהלתו מלאה הארץ". א"ר סימון בשם ריב"ל: שחק עליהם הקב"ה כשאמר להם העיקר למעלה, מנין שכן - כתיב "הודו על ארץ ושמים", תחילה ארץ ואחר כך שמים. וקשה על זה, דסוף סוף קשו קראי אהדדי.

ופירש הרב זרע ברך<sup>5</sup>, דהעניין הוא, דכשבא הקב"ה להוריד השכינה בתחתונים, ודאי לא היה העולם כדאי למשוך אותה מיד מעולם העליון לעולם השפל. ולפיכך כשרצה לצוות על המשכן לתחתונים וכו', רמז למלאכי השרת שיעשו גם הם המשכן, והוא המשכן של מט"ט וכו', דהיינו על ידי אותו המשכן של מלאכי השרת יהיה מוריד השכינה תחילה למשכן שלהם, כדי שעל ידי כך יהיה משכן של מט"ט האמצעי צינור להוריד השכינה מעולם העליון לעולם השפל. וזה היה בהיותם במדבר, שהיתה הנהגתם על ידי מט"ט, כמו שכתוב<sup>6</sup>: "הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמורך בדרך" וגו'.

אמנם כשבאו לארץ, נסתלקה מהם הנהגת מט"ט, כמו שכתב הרב משה אלשיך בפסוק<sup>7</sup>: "כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי וכו' והכחדתיו", ד"הכחדתיו" קאי לאותו מלאך עם משכן שלו, ואז לא באה השכינה דרך משכן של מט"ט, כי לא היה רק במדבר, אלא אדרבא היו מהלאכי השרת טפלים לישראל, כי ירד ה' בלי השתלשלות כלל. ובה לא קשו קראי אהדדי, דאיתא להאי ואיתא להאי, דעד שבאו לא"י מלאכי השרת הם האמצעיים, דתחילה באה השכינה על משכן מט"ט ומשם ירדה לארץ למשכן ישראל, ועל זה אמר: "כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ". אבל מה שכתוב: "הודו על ארץ ושמים", היינו בימי דוד, שכבר סילק מהם הנהגת מט"ט, ועיקר שכינתו בארץ והם טפלים.

זה אומר<sup>8</sup>: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", הם המשכנות שבמדבר, יען "נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה", ובמשכן שבמדבר עיקרו בשמים ותהלתו מלאה הארץ, לא כן במקדש, כי שם קנה שביתתו ומקום קודשו. "עיר" דייקא, ואדרבא, עליונים למעלה מושפעים וטפלין לתחתונים,

ועוד שהיא היתה קדושת עולמים - "עיר האלקים סלה", ע"כ תורף דברי קודשו. ועל דרך זה יבואו קראי דלעיל גם כן על נכון, כמו שיראה המעיין, וק"ל. ועיין עוד להרב החסיד, שדרך בדרכים שכתבנו לעיל של הרב גאון עוזנו ז"ל בהקדמת מהר"א רוזאניס ז"ל, ובדרך מהר"א יצחקי ז"ל, ופירש כוונת הכתוב<sup>9</sup>: "תביאמו ותטעמו" על דרך שפירשתי אני עני בסימן קפ"ז, וכוונתי לדעתו במקצת יעו"ש, ומשם באר"ה.

**תע"ח** א"י. והרב גבול בנימין חלק ג' דף ק"ד פירש<sup>1</sup>, על דרך הא דאיתא במגילה פרק א'<sup>2</sup>: אמר ר' יהושע, אין אומרים הלל על ניסים שבחולל, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, והרי יציאת מצרים דניסים שבחולל וקאמרי הלילא - התם כדתניא, עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה, משנכנסו לארץ לא הוכשרו לומר שירה, וזה שאמר הכתוב<sup>3</sup>: "איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר", וכן אמר הכתוב<sup>4</sup>: "אודך בכל לבי נגד אלקים אומרך", והיינו בא"י, שכל הדר שם דומה כמי שיש לו אלוה<sup>5</sup>, ושם "אשתחיה אל היכל קדשך ואודה את שמך". זה אומר<sup>6</sup>: "מזמור שיר יסודתו בהררי קדש", ולא בחולל, וזה יען כי "אוהב ה' שערי ציון", דהיינו בית המקדש שבירושלם, "מכל משכנות יעקב", נוב וגבעון ושאר משכנות ששם לא שרתה שכינה בקביעות, שאף על פי שהוא כעת חרב, עדיין בקדושתו<sup>7</sup>, לא זזה שכינה וכו'<sup>8</sup>. ומשנבחרה ירושלים נאסרו הבמות, וזה שאמר: "נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה", ועליה נאמר<sup>9</sup>: "והיו עיני ולבי שם כל הימים", זה תורף דברי קודשו הנצרך לענייננו, ויעיין שם תשלום המזמור, וכמו כן מה שכתבתי בסימן שע"ד.

**תע"ט** א"י. ולעניות דעתי נראה לפרש<sup>1</sup> בדרך קרוב לדברי הרב<sup>2</sup>, והוא על פי מה שכתבתי בסימן קי"ג, שבירושלים יכול להאריך בשבחי המקום, ששכינה שרויה שם לעולם ומיקרי בפניו, יעו"ש באורך. זהו אומר<sup>3</sup>: "מזמור שיר יסודתו בהררי קודש", היא ירושלים. ואמר "הררי" לשון רבים, בעבור ההרים הסמוכים לירושלים, כמו שכתוב<sup>4</sup>: "ירושלם הרים סביב לה", וכמו שפירש הרד"ק לדרוכו, עיין עליו. ואמר שהמזמור והשיר - והכפל יורה על האריכות בשבחי המקום - הוא "בהררי קודש", כי אין לחוש לומר סיימתניהו לשבחי דמארך<sup>5</sup>. ולזה "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות

שיר והלל  
לה' ראוי  
ביותר בא"י  
ולא בחולל

במדבר  
העיקר  
בשמים  
ובא"י  
העיקר  
בארץ

השכינה  
בירושלים  
תמיד לכן  
ניתן  
להאריך  
שם  
בשבחה



**תע"ז** | 1 בספר שמע יעקב את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. אות ז. 3. במדבר ז. א. 4. חבקוק ג. ג. 5. שמות כג. כ. 6. שמות כג. כג. 7. תהלים פז. ב-ג - "אהב ה' שערי ציון מפל משקנות יעקב: נקבדות מְדַבֵּר בָּךְ עִיר הַאֱלֹהִים סֵלָה". 8. שמות טו. יז. **תע"ח** | 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. יד. א. 3. תהלים קלו. ד. 4. תהלים קלח. א-ב - "לְדוֹד אֲוֶיךָ בְּכָל לַבִּי נִגַּד אֱלֹהִים אֲמַרְנָה: אֲשַׁתְּחֶנּוּ אֵל הַיֵּכָל קִדְשֶׁךָ וְאֹדְהָ אֶת שִׁמְךָ עַל חֶסֶדְךָ וְעַל אֲמַתְךָ כִּי הִגְדַּלְתָּ עַל כָּל שִׁמְךָ אֲמַרְתָּךְ". 5. כתובות ק. ב. 6. תהלים פז. א-ג - "לִבְנֵי קִרַח מְזֻמָּר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קָדְשׁ: אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקְנוֹת יַעֲקֹב: נִקְבְּדוֹת מְדַבֵּר בָּךְ עִיר הַאֱלֹהִים סֵלָה". 7. מגילה כח. א; רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז. 8. שמות רבה פרשה ב. ב. 9. מל"א ט. ג. **תע"ט** | 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. הרב גבול בנימין. 3. תהלים פז. א-ג - "לִבְנֵי קִרַח מְזֻמָּר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קָדְשׁ: אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקְנוֹת יַעֲקֹב: נִקְבְּדוֹת מְדַבֵּר בָּךְ עִיר הַאֱלֹהִים סֵלָה". 4. תהלים קכה. ב. 5. עיין ברכות לג. ב - "ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא. אמר: האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראי החזק והאמיץ והודאי והנכבד. המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה: סיימתניהו לכולהו שבחי

זה שנאמר<sup>7</sup>: "לכני קרח מזמור שיר וכו', אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", שלא שלטו בהם שונאים בדרך ששלטו בכל משכנות יעקב, אבל השערים "נכבדות מדובר בך", שהם יחזרו בבניין בית המקדש, ויהיו שערי ציון כמתחילה, וזהו "עיר האלהים סלה", ע"כ דברי קודשו. וכן הביא המדרש הנזכר רבינו מהר"ם אלשיך זלה"ה בקצת שינוי, עיין עליו, ויומתק דרכו על פי מה שכתבו ז"ל בטעם מצוות כיבוד אב ואם משום שלוש שותפים באדם<sup>8</sup>, ודו"ק.

יעקב - שאר א"י, ו"נכבדות מדובר בך" - השיר והשבח וההלל לשי"ת בך מדובר דוקא, יען "עיר האלקים סלה", כמו שאמר<sup>6</sup>: לא זזה שכינה, ויכול להאריך בשבחי השי"ת. וזהו גם כן "אודך בכל לבי נגד אלקים אזמרך"<sup>7</sup>, ויכול אני להאריך, ובאיזה מקום - "אשתחוה אל היכל קדשך", שהיא ירושלים ששם היכל קדשך "ואודה את שמך", ודו"ק.

**ת"פ** א"י. ועוד פירש שם הרב<sup>1</sup>, עם ההיא דאיתא בקידושין פרק א'<sup>2</sup>: א"ר אבהו, נגון אבימי ברי קיים מצוות כיבוד אב ואם<sup>3</sup>. יומא חד אמר ליה: אשקין מיא, אדאייתי ליה נמנם, גחין קאי עליה עד דאיתער, איתיעיא מילתא ודרש אבימי: "מזמור לאסוף אלקים באו גוים בנחלתך"<sup>4</sup> וכו'. ופירש רש"י: יש מפרשים במקרא זה לבדו דרש, "מזמור לאסוף" - קינה לאסוף מיבעי ליה, ודרש כך: שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים. וקשה, מה עניין זה לכבוד אב ואם. אמנם במה שכתבו שם תוספות יובן היטב, ששם כתבו: יש במדרש, שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה<sup>5</sup>, משל לשפחה שהלכה לשאוב מים מן הבאר, ונפל כדה אל הבאר והיתה מצטערת ובוכה, עד שבאת שפחת המלך לשאוב מים מן הבאר ובידה כלי של זהב ונפל אותו כלי שם, התחילה הראשונה לשורר ואמרה: עד עכשיו לא הייתי סבורה שיוציא שום אדם כדי שהוא של חרס מן הבאר, שאינו נחשב, ועכשיו מי שיוציא אותו של זהב יוציא כדי עמו, כך בני קורח שהיו בלועים, כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה, אמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו, לכך אמר אסף מזמור, שהוא ממשפחת קורח, ע"כ [לשון תוספות]. הרי שבשביל שהשערים חלקו כבוד להקב"ה, שאמרו בילקוט תהלים נ"ד<sup>6</sup>, שבשעה שאמר שלמה "ויבוא מלך הכבוד" ביקשו לרוץ גולגלתו, שהיו סבורים שבשביל עצמו הוא אומר, אמר להם הקב"ה: אתם חלקתם לי כבוד, חייכם כשאחריב את ביתי אין כל אומה שולטת בכם וכו', שנאמר: "טבעו בארץ שעריה". ולכן כשאבימי חלק כבוד לאביו, דרש כן על "מזמור לאסוף", שהשערים חלקו כבוד להקב"ה ולכך לא שלטו בהם שונאי ה'.

כשאבימי כיבד את אביו דרש על שערי המקדש שכיבדו להקב"ה

אבימי דרש שכ"ף הדמיון פירושה כ'אילו ולא זהה ממש

וראיתי להגאון 'עיון יעקב' שפירש, וזה לשונו: 'חמשה בני סמיכי הוה ליה וכו', נמנם וגחין קאי עליה' וכו', קא משמע לן בזה, דאף על גב דכל זה היה יכול לעשות על ידי אחד מבניו או שלוחו, אפילו הכי עשה בעצמו, כי מצווה בו יותר מבשלוחו<sup>9</sup>. ואף על גב דקיימא לן<sup>10</sup> שלוחו של אדם כמותו, מכל מקום הוא רק בכ"ף הדמיון, מכל מקום בעצמו הוא יותר מצווה. להכי קאמר: אסתיע מילתא ודרש "מזמור לאסוף" על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים; וקשה מאי כילה חמתו בזה, הלא אמרינן<sup>11</sup>: כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה. אלא צריך לומר, דהוא רק בכ"ף הדמיון, ומכל מקום הקרבנות יותר מצווה, אם כן מצווה בו יותר מבשלוחו, לכך עשה הוא בעצמו, ע"כ דברי קודשו.

ומדברי קודשו למדתי לפרש בסגנון זה ובאופן אחר; והן קודם נקדים מה שפירש הרב 'ארץ החיים' בכוונת הכתוב<sup>12</sup>: "אם אמרתי אֶסְפְּרָה כמו הנה דור בְּנֵיךָ בְּגִדְתִּי, ואחשבה וגו', עד אבוא אל מקדשי אל אֶבְיְנָה לאחריהם", שאמרו רז"ל: כל המלבין פני חבריו ברכים כאילו הרגו<sup>13</sup>; כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה<sup>14</sup> וכו', כל המתנאה וכו'<sup>15</sup>; על זה אמר: "אם אמרתי אֶסְפְּרָה כמו הנה דור", הנקרא בנים שהם הצדיקים - "בְּגִדְתִּי", שאי אפשר להזהר מאלו העבירות הדומות לקלות ואדם עלול בהן, "ואחשבה לדעת זאת וכו', עד אבוא אל מקדשי אֶל" - לשון רבים, וצריך לומר שקאי על התלמיד חכם הנקרא 'מקדש', והתורה שלומד 'כאילו הקריב קרבן', כמו שאמר הכתוב<sup>16</sup>: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" - לשון רבים, ואם כן גם לעניין הטובה הוא כאילו, ובוהו "אֶבְיְנָה לאחריהם", ע"כ דברי קודשו.

דמרך; למה לי כולי האי? אנו הני תלת דאמרינן - אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא, ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה - לא הוינן יכולין למימר להו, ואת אמרת כולי האי ואזלת. משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו. 6. שמות רבה פרשה ב, ב. 7. תהלים קלח, א-ב - "לְדָוֹד אֹדְךָ כָּל לַי נֶגְדָה אֱלֹהִים אֲזַמְרֶנּוּ: אֲשַׁתְּחֶנּוּ אֵל הַיָּכֵל קִדְשֶׁךָ וְאֹדְהָ אֶת שִׁמְךָ עַל חֹסֶדְךָ וְעַל אֲמָתְךָ כִּי הִגְדַּלְתָּ עַל כָּל שִׁמְךָ אֲמַרְתָּךְ". תפ"א 1. הרב 'גבול בנימין' את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. לא, ב. 3. כפי שמתארת הגמרא שם: "חמישה בני סמיכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא, רהיט ואזיל ופתח ליה, ואמר: אין אין, עד דמטאי התם", ומפרש רש"י: "חמשה בני סמיכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו - ואפילו הכי כי הוה קרי ר' אבהו אבבא היה אבימי רץ ופתח לו ואינו מניח לאחד מבניו לילך. אין אין - אפתח אפתח". 4. תהלים עט, א - "מִזְמוֹר לְאֶסְפָּר אֱלֹהִים בְּאוֹ גוֹיִם בְּנַחֲלֶתְךָ טָפְאוּ אֶת הַיָּכֵל קִדְשֶׁךָ עָמְנוּ אֶת יְרוּשָׁלַם לְעַיִם". 5. איכה ב, ט - "טָבְעוּ בְּאַרְץ שְׁעָרֶיהָ אֶבֶד וְשִׁפְרָה בְּרִיחֶיהָ". 6. ילקו"ש תהלים רמז תרצט. 7. תהלים פז, א-ג - "לִבְנֵי קִרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסֻדָּתוֹ בְּהַרְרֵי קְדֹשׁ: אֶהְבֵּה ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מִדְּבַר בְּךָ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה". 8. עיין נידה לא, א. 9. קידושין מא, א. 10. שם מא, ב. 11. מנחות ק, א. 12. תהלים עג, טו-יז - "אִם אֲמַרְתִּי אֶסְפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בְּנֵיךָ בְּגִדְתִּי: וְאֶחְשְׁבֶה לְדַעַת זֹאת עֲמַל הִיא הוּא בְּעֵינַי: עַד אֶבּוֹא אֶל מִקְדְּשִׁי אֶל אֶבְיְנָה לְאֶחְרִיתִים". 13. ב"מ נח, ב. 14. שבת קה, ב. 15. סוטה ד, ב - "א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי: כל אדם שיש בו גסות הרוח - כאילו עובד עבודת כוכבים וכו', ורבי יוחנן דידיה אמר: כאילו כפר בעיקר וכו', ר' חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות וכו', עולא אמר: כאילו בנה במה וכו'". 16. שמות כה, ת.

אלו אף אנו נעלה עמהם, ע"כ. ולפי זה מבואר המדרש: מי שיעלה את השערים יעלה את אבא, דבאו לידו לאות שיעלו, כנבואת חנה.

והא דאתו לידה השערים, היינו כמו שפירש הרב הזכור דנבואת חנה אינה סותרת הכתוב בתורה<sup>28</sup>: "ויאבדו מתוך הקהל", דהוי כאבידה המתבקשת, מעין דוגמא מאי דכתיב בשערים: "איבד ושיבר", ולהכי באו השערים ליד קורח ומקמי הכי לא האמינו לנבואת חנה, דסברי דהכתוב בתורה עיקר, דכתיב "ויאבדו מתוך הקהל", והוה משמע להו לגמרי. ומלאכי השרת יוכיחו לכבוד חנה, דמטו לידה השערים, להורות דנבואת חנה אמת, ולשון "ויאבדו" כמו שאמרו גבי שערים, ע"כ דברי קודשו.

הצלת  
קורח על  
ידי שמואל

ולי מה יקרו דברי רבינו האר"י זיע"א בשער הפסוקים בתהלים<sup>29</sup>, בפסוק<sup>30</sup>: "צדיק כתמר", וזה לשונו: "צדיק כתמר יפרח" - סופי תיבות 'קרח'. ירמוז אל שמואל הנביא, שהיה צדיק הבא מזרעו של קורח, ופריחתו ועלייתו מגהינום הוא על ידי שמואל בן בנו. וזה סוד "וירא את הקיני"<sup>31</sup> וכו', כי ידעת כי קיני הוא יתרו, שהוא גלגול קין וגם הוא קורח, כמבואר אצלינו בפסוק<sup>32</sup>: "כי שבעתים יקם" וכו'. ואמר כשראה את הקיני, אין לו תקומה וחיים להנצל ממיטה של גהינום כי אם על ידי שמואל, וזהו: "אוי מי יחיה משמו-אל" כתיב<sup>33</sup>. ולפי הפשט ימשך עם הזכור, כי הנה ראה אוכדן עמלק, כמו שכתוב<sup>34</sup>: "וירא את עמלק וכו' ואחריתו עדי אוכד", ואמר אל הקיני כי הוא לא יכרת עם עמלק, אמנם יחיה על ידי שמואל, וכמו שכתוב<sup>35</sup>: "ויסר קיני מתוך עמלק" על ידי שמואל ושאוּל. האמנם אוי לו לעמלק ולזרעו שיחיה עד שיוּלד] שמואל, [והוא אגג שהיה בימי שאול], שהוא הרגו, כמו שכתוב<sup>36</sup>: "וישסף שמואל את אגג". והנה שמואל בא מקין, וזהו "וירא את הקיני וכו' משמו-אל" וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

ועל פי האמור יבוא ההמשך, כי אמר<sup>37</sup>: "ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אוכד", והאי אבידה היא אבידה ממש, שאינה חוזרת, ושמה תאמר, הוא הדין נמי בקורח שכתוב בו אבידה, היא אבידה שאינה חוזרת - לזה אמר: "וירא את הקיני", שהוא קורח וכו', "אוי מי יחיה משמו-אל", שעל ידי שמואל יחיה כמו שכתבתי, ודו"ק היטיב.

דף קכ"ב<sup>17</sup>: "היה ה' כאויב"<sup>18</sup> - ולא אויב, דאי לאו הכי לא אשתאר מישראל גזעין בעלמא וכו', יעו"ש, וכן הוא במדרש איכה רבתי<sup>19</sup>. זה אומרו: "ואחשבה לְדַעַת זאת עָמֶל הוא בעיני, עד אבוא אל מקדשי אֶל", ושם נאמר "כאויב" ולא אויב, ואם כן כ"ף הדמיון אינו הדבר ממש, ובוזה "אָבִינָה לאחריכם", ע"כ.

ועם זה נבוא אל הביאור והוא, דבקרא ד"היה ה' כאויב" רמוז דברי המדרש בעצמו, שכילה ה' חמתו במה ששפך חמתו על עצים ואבנים והיתה פליטה לשארית ישראל, זה אומרו<sup>20</sup>: "היה ה' כאויב" - ולא אויב ח"ו, וזה על ידי "בלע כל ארמנותיה שחת מבצירו" שהוא בית המקדש, ולזה היתה פליטה.

וזה היה מחשב אבימי, דהיה יכול לעשות על ידי שליח, אכן כ"ף הדמיון אינו הדבר ממש, וראיה מ"היה ה' כאויב", ומתוך זה הבין הפסוק: "מזמור" - קינה מיבעי ליה, ויישב, על ידי ששפך חמתו כמו שכתוב בקרא ד"היה ה' כאויב", ודו"ק.

וראיתי להרב גאון עוזנו בספר 'דברים אחדים', שהקשה<sup>21</sup>, דמה עניין השערים לקורח, ופירש בשם הרב הגדול מהר"א רוזאניס הזקן ז"ל על פי מאי דאיתא בשילהי מכות<sup>22</sup>: אמר רב, מסתפינא מהאי קרא<sup>23</sup>: "ואבדתם בגוים", מתקיף לה רב פפא: דילמא כאבידה המתבקשת, דכתיב<sup>24</sup>: "תעיתי כשה אוכד בקש עבדיך". ונמצא דבלשון "אבידה" יש שני פירושים: או אבידה לגמרי, או אבידה לשעה, כאבידה המתבקשת.

וגבי קורח כתיב<sup>25</sup>: "ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל", והיו סוברים שהיא אבידה לגמרי, אך כשטבעו השערים, דכתיב: "טבעו בארץ שעריה איבד ושיבר בריחיה", ומוכח דהאי "איבד ושיבר" אינו אבידה לגמרי אלא כאבידה המתבקשת, דעתידין לעלות השערים, ואם כן גם "ויאבדו מתוך הקהל" אינו אבידה לגמרי, אלא כאבידה המתבקשת, וזה שאמר: מי שיעלה השערים יעלה אותנו, ע"כ.

והרב גאון עוזנו כתב שם, דמצא באגדה<sup>26</sup>: באת חנה ונתנבאה על קורח, שנאמר<sup>27</sup>: "מוריד שאול ויעל", ובכל זאת לא היו מאמינים שיעלו עד שנחרב בית המקדש ונבלעו שערי בית המקדש, שנאמר: "טבעו בארץ שעריה", ובאו אצל קורח ותפושם, מיד האמינו, ואמרו: כשיעלו השערים

כיצד למדו  
בני קורח  
מטביעת  
שערי  
המקדש  
שהם  
עתידין  
להיושע

נבואת חנה  
על קורח  
וחיזוקה על  
ידי  
השערים



17. עמוד א. 18. איכה ב, ה. 19. פרשה ב, ט - "אף מדת הדין לא פלשה אחריהם, דכתיב 'היה ה' כאויב', היה ה' אויב אין כתיב כאן אלא כאויב".  
20. איכה ב, ה - "הֲיָה אֲדֹנָי קְאוֹיֵב בְּלַע יִשְׂרָאֵל בְּלַע כָּל אֲרָמְנוֹתֶיהָ שַׁחַת מִקְצָרָיו וְגַבַּת צִבְתֵּיהָ תִפְאֶנֶה וְאֶנְיָה". 21. על מה שהביא תוספות הנ"ל בשם המדרש: "בני קורח שהיו בלועים, כשראו שטבעו בארץ שעריה אמרו שירה, אמרו מי שיוציא השערים יוציא גם אותנו". 22. כד, א. 23. ויקרא כו, לח. 24. תהלים קיט, קעו. 25. במדבר טז, לג. 26. ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ד - "עדת קרח אין להן חלק לעולם הבא ואינו רואין לעתיד לבוא, מה טעמא? ותכס עליהם הארץ בעולם הזה, ויאבדו מתוך הקהל לעתיד לבוא. תני רבי יהודה בן בתירה אומר: ממשמע שנאמר 'תעיתי כשה אבד בקש עבדיך' - מה אבידה האמורה להלן סופה להתבקש אף אבידה האמורה כאן עתידה להתבקש' מי נתפלל עליהן? וכו' רבי יהושע בן לוי אמר: חנה נתפללה עליהן וכו', דאמר רבי יהושע בן לוי: כך היתה עדתו של קרח שוקעת ויורדת, עד שעמדה חנה ונתפללה עליהן ואמרה 'ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל". 27. שמי"א ב, ו. 28. במדבר טז, לג. 29. מזמור צב. 30. תהלים צב, יג. 31. במדבר כד, כא. 32. בראשית ד, כד. 33. במדבר כד, כג - "וירא את הקיני וכו' וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משמו אֶל". 34. שם פס' כ. 35. שמי"א טו, ו. 36. שמי"א טו, לג. 37. במדבר כד, כ.

אבידת  
ישראל  
מחמת  
חטאיהם  
לעומת  
אבידת  
אויבי ה'

**ואפשר** דזהו ההמשך נמי ככוונת הכתובים תהלים צ"ב<sup>38</sup>:  
 "כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאברו יתפרדו כל פועלי  
 אָנֹן, וַתֵּרֶם פְּרָאִים קִרְנֵי בְּלַתֵּי וּגְוֹ, וּתְבַט עֵינֵי בְּשׂוֹרֵי וּגְוֹ,  
 צְדִיק כְּתָמַר יִפְרַח וּגְוֹ. אָמַר, כִּי אוֹיְבֵי ה' יֵאָבְדוּ, וְלֹא  
 תִּימָא כְּאֲבִידָה הַחֲזוּרָת, אֲלֵא "יתפרדו כל פועלי אָנֹן", ואין  
 להם חזרה. ושמה תאמר: גבי ישראל נמי הא כתיב  
 "ואבדתם וגו' - לזה אמר בשם האומה: "וַתֵּרֶם פְּרָאִים  
 קִרְנֵי" וגו', שיורה על רוב טובה ותענוג, "ותבט עיני  
 בְּשׂוֹרֵי" וגו', שיראו בנקמות האויבים, ואבידה הנאמרת  
 בהם כאבידה החוזרת, ומהאי טעמא נמי "צדיק כתמר  
 יפרח" הרמוז קר"ח, אף על פי שנאמר בו אבידה, ודו"ק.  
**ואפשר** להמליץ על זה כוונת הכתוב<sup>39</sup>: "ואל תרא ביום  
 אחיך וגו' ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם ואל תגדל  
 פיך ביום צרה, אל תבוא בשער עמי ביום אידם" וגו'.  
 דכבר אמור למעלה, דמהשערים שנגזרו יש הוכחה שיש  
 אבידה המתבקשת, דעתידין השערים לעלות, ומהאי טעמא  
 גם קורח וכו', ואם כן גם אבידה דכתיב גבי ישראל אינה  
 אבידה לגמרי, דשערים יוכיחו. זה אומרו: "אל תשמח  
 לבני יהודה ביום אבדם", שכתוב בהם אבידה, "ואל תגדל  
 פיך ביום צרה", יען "אל תבוא בשער עמי ביום אידם",  
 שאפילו החריבו העיר על השערים, לא היה להם שליטה,  
 ומזה מורה דיש אבידה המתבקשת, והוא הדין והוא הטעם  
 גבי ישראל, ועיין בתרגום המיוחס ליונתן בפסוק זה  
 ובפסוק<sup>40</sup>: "ביום עמדך וגו' ונכרים באו שערינו", ודו"ק  
 היטב.

"איש ואיש יולד בה", יען היא "עיר האלהים סלה", דקדושת  
 בית המקדש וירושלים לא בטלה, מה שאין כן בשאר א"י,  
 כמו שכתב הרב בעל 'חידושי אגדות' ז"ל, ע"כ תורף דברי  
 קודשו.

ועיין שם במהרש"א שכתב, וזה לשונו: אחד המצפה וכו',  
 מיתורא ד"איש ואיש" קדריש, ופירוש הפסוק<sup>6</sup>: "נכבדות  
 מדובר בך" וגו' - בציון, מה שאין כן בשאר עירות ומדינות.  
 ואמר שזהו החשיבות שבו, כי הנה "אזכיר רהב ובכל ליודעי"  
 וגו', שכן דרך מי שמודיע שיכירוהו קורא את עצמו על שם  
 עירו ומדינתו, כגון פלוני בבלי, פלוני מצרי, פלוני פלשתי,  
 דהיינו מקום לידתו, אבל בציון יאמר "איש ואיש" וגו', שגם  
 מי שאינו נולד בה נקרא על שמה כאילו נולד בה, כיון  
 שמצפה לראותה, דהיינו שבדאי ישוב יכוננה עליו. וזה  
 שאמר הכתוב: "ה' יספור בכתב עמים", דהיינו עמים שיוולדו  
 שם בעירם, בא בכתבו שיוולד שם, אבל ישראל המצפה  
 לראותה לא בא כתוב שיוולד שם בארץ אחרת, אלא בא  
 בכתוב כאילו יולד בציון, ע"כ דברי קודשו. ואם כן דברי  
 הרב 'טירת כסף' שכתב דזה דוקא בירושלים ולא בשאר  
 א"י, ולמד כן מדברי מהרש"א ז"ל, אחר המחילה רבה,  
 נראה דאין דבריו מוכרחים כאשר יראה המעיין, ועיין  
 בסימן שאחר זה.

## תפ"ב

א"י. ועוד פירש' הרב גאון עוזנו ז"ל בספר  
 'ראש דוד' פרשת ויצא, עם הקדמה שכתבנו  
 בסימן ת"ט ובסימן תמ"ט, דבא"י התפילות והברכות  
 והמצוות עולין דרך ישר מבלי תערובות, יעו"ש באורך:  
 זה אומרו<sup>2</sup>: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, נכבדות  
 מדובר בך עיר האלהים סלה". הכוונה, "אוהב ה' שערי ציון",  
 כלומר א"י בכללה, דציון היא העיקר וכל א"י בכלל, אוהב  
 שערי תורה ותפילה של א"י יותר "מכל משכנות יעקב"  
 שבחול"ל. ונתן טעם: "נכבדות" שם תורה ותפילה "מדובר  
 בך" - כל מה שמדברים דברי קדושה הוא בך, מילין לצד  
 עילאה בלי שום מסך ותערובת כלל, לפי שהיא "עיר האלקים  
 סלה". וכיון שהיא עירו המיוחדת לו כביכול, הם המדברים  
 נגד פני עליון, מה שאין כן בחול"ל, גם כי יתנו בגויים ויתפללו  
 בכונה, אין זו דרך ישר לעלות אל ה' ביחוד, וזה שאמר:  
 "נכבדות מדובר בך", ע"כ דברי קודשו.

והוא פשוט הכתוב<sup>3</sup>: "גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו  
 הר קדשו". הכוונה, שההילול והשבח הוא ב"עיר אלהינו  
 הר קדשו", ששם התפילות והברכות עולים דרך הישר בלי  
 מסך ותערובת, והוא "מהולל מאד".

## תפ"א

א"י. והרב 'טירת כסף' פרשת ואתחנן כתב  
 בזה<sup>1</sup>, וזה לשונו: אמרו פרק ז' דכתובות<sup>2</sup>:  
 "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה"<sup>3</sup> - אמר ר' מיאשה בר  
 בריה דר' יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה  
 לראותה. והיינו ודאי דכיון שנוולד בה שכרו מושלם ואת  
 עצומים יחלק שלל, כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים;  
 דבאטליה של רומי כתוב בנימוס, דהנולד בה נוטל פרס  
 מבית המלך, אף שאינו דר בה, וכן הדר בה, אף על פי שלא  
 נולד, ואין ספק כי אלה הרשעים תיקנו ברומי כך לעומת זה  
 דהנולד בא"י, אף שאינו דר, וכן הדר בא"י, אף על פי שלא  
 נולד בה, נוטל שכרו מבית המלך מלכו של עולם. ולזה הביאו  
 שם לעיל מזה<sup>4</sup>: קיסרי וירושלים כשזה קם זה נופל וכו'.

ודוקא בציון זו ירושלים המצפה לראותה, הגם כי לא ראה  
 אותה, עם כל זה הוי ליה כאילו נולד שם, לא כן בשאר א"י.  
 ועל זה אמר<sup>5</sup>: "נכבדות מדובר בך", ציון דוקא, כך אמרינן

מעלת  
הנולד או  
הדר  
בירושלים

המצפה  
לראותה  
כנולד בה -  
רק  
בירושלים  
או בכל א"י



38. פסוקים י"ג-י"ג. 39. עובדיה א, יב-יג. 40. עובדיה א, יא. **תפ"א** 1. בפירוש הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. עה, א. 3. תהלים פז, 4. מגילה ו, א. 5. תהלים פז, ג. 6. תהלים פז, ג-ו - "נְכַבְּדוֹת מְדַבְּרֵי עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה: אֲזַכִּיר רַהֵב וּבְכָל לִדְעֵי הָנָה פִּלְשֵׁת נְצוֹר עִם פֶּשֶׁל זֶה יֵלֵד שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֵאָמֵר אִישׁ וְאִישׁ יֵלֵד בָּהּ וְהָיָה יְכוֹנֵנָה עֲלֵיוֹן: ה' יִסְפֹּר בְּכֹתוֹב עַמִּים זֶה יֵלֵד שָׁם סֵלָה". **תפ"ב** 1. את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. תהלים פז, ב-ג - "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב: נְכַבְּדוֹת מְדַבְּרֵי עִיר הָאֱלֹהִים סֵלָה". 3. תהלים מח, ב.

מקום היה ירא מאהבה, ע"כ. ות"ם אני לא אדע, דאיך סלקא דעתך לומר יראת העונש באברהם, ומקרא מלא דיבר הכתוב: "אברהם אוהבי", ואיוב גופיה מאברהם יליף מגזירה שווה כמו שכתבתי. ועייין עוד להרב 'עיון יעקב' שתירץ, דהוה ליה לספר כל שבחו פעם אחת שלא בפניו, כדי שלא יטעה לומר שאין בו שבח יותר. ולהכי נאמר התם גבי נח מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו, מה שאין כן אם לא סיפר רק מקצת שבחו בפניו, אמרינן שאין בו יותר, דאם לא כן הוי ליה לספר שלא בפניו כל שבחו. וכן על פי מה שכתב מהרש"א, שהטעם שבפניו מספרין רק מקצת שבחו - שלא יתגאה, אפשר שלא שייך זה באברהם, שהיה עניו גדול, שאמר<sup>12</sup>: "ואנכי עפר ואפר", ע"כ.

ואם נודה שהיא קושיא, היינו יכולים לתרץ, דבאיוב כתיב ארבעה שבחים, ובאברהם כתיב: "כי עתה ידעתי כי ירא אלהים", ואי הטעם משום מקצת, הוי ליה למנקט תרי או תלת והכא ארבע, ומוכח לומר דלא משום מקצת. אמנם האמת יורה דרכו במה שכתב מהרש"א ז"ל והרב גאון עוזנו ז"ל, וק"ל

**תפ"ד** א"י. והרב 'חווה דוד' פירש על פי מה שאמרו ז"ל: תלמיד חכם שכינה עמו<sup>1</sup>, ובוהו סלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא<sup>2</sup> - זה אומר<sup>3</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" - המצויינים בהלכה<sup>4</sup>, הם החכמים אשר הלכתם מצויינים בעולם, "מכל משכנות יעקב", שהם בתי כנסיות ובתי מדרשות, מטעם דב' כבודות יש בתלמיד חכם - האחד שעוסק בתורה שהיא גדולה מן התפילה, שהרי אין מפסיקין לתפילה<sup>5</sup>. ועוד, שהיא "עיר האלהים סלה", דבתי כנסיות ובתי מדרשת יש השראת שכינה בעת שעוסקין שם בתפילה ובתורה, אמנם כשהם יוצאים ממנה אין שם שכינה שורה, אמנם התלמיד חכם שמכוין אל האמת הוא מטעם שהשכינה עמו בקביעות תדיר.

ואם תאמר, איך אפשר לעלות על דעת איש שיהיה בן אדם מרכבה לשכינה, אשר הוא מחומר קרוץ - לזה אמר: "אזכיר רהב ובבל", והוא מה שאמרו ז"ל בוזהר, שטעם שירד יוסף למצרים הוא שעתידין ישראל לירד שם בגלות, ולא היה מקום שם להשראת שכינה, והוריד ליוסף, ועל ידי יוסף שירד מצא מקום שתשכון שם השכינה על ידי גוף הצדיק - זה יוסף. וכן בבבל שהגלה החרש והמסגר בגלות ראשון כדי שיהיו הם מרכבה לשכינה ותוכל לשכון שם, וכן בכל חו"ל

**תפ"ג** א"י. ועוד פירש שם<sup>1</sup>, במה שאמרו ז"ל<sup>2</sup>: אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו. וכביכול גם כלפי שמיא אמרו רז"ל, דכך היא המידה כשמדברים לנוכח, דכתיב<sup>3</sup>: "אמרו לאלהים מה נורא מעשיך". וזה שאמר<sup>4</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", ולא דהוה תכלית השבח. ועל זה יסד השיר "בהררי קדש"; לזה אמר: "נכבדות מדובר כך" - "נכבדות" רבות "מדובר כך" - לנוכח. וזהו חצי השבח שלך, מאחר שהוא מדובר כך לנוכח, על דרך חצי שבחו בפניו<sup>5</sup>. והטעם: "עיר האלהים סלה", וכל הנכבדות שמשבחים אותך לא הגיעו לחצי מאחר שאת "עיר האלהים סלה", ע"כ דברי קודשו.

**ודרך** אגב ראיתי להרב 'עמק יהושע' פרשת חיי שרה, שהקשה בההיא דאיתא פרק קמא דבתרא<sup>6</sup>: א"ר יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר מאברהם, דאילו גבי אברהם כתיב<sup>7</sup>: "עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה", ואילו גבי איוב כתיב<sup>8</sup>: "איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע". דקשה, מנלן דגדול, דלמא גבי אברהם היה בפניו ואומרים מקצת שבחו של אדם בפניו, ואיוב שלא בפניו.

ותירץ, דאברהם אבינו ע"ה היה נביא וידע מה שדיבר עליו שלא בפניו ולא שייך למימר מקצת, יעו"ש. ועייין להגאון מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות שם שכתב, וזה לשונו: ודאי מי לנו גדול מאברהם שנאמר בו<sup>9</sup>: "אברהם אוהבי", ובאיוב שנינו בפרק כשם<sup>10</sup> דלא עבד אלא מיראה, ואפילו לר' מאיר דאיוב נמי עבד מאהבה, אינו אלא מגזירה שווה דאברהם. אבל מה שהפליג בקרא בשבחו של איוב יותר מאברהם, היינו משום שהיה שלא בפניו, מה שאין כן באברהם שהיה בפניו, וכמו שאמרו: מקצת שבחו בפניו, וכולו שלא בפניו. והכא הכי קאמר<sup>11</sup>: "וירא ה' אל השטן", מה ראה השטן לקנאות באיוב מבשאר כל הצדיקים, וא"ר יוחנן, שהיה טעותו לקנאות בו משום דגדול הנאמר באיוב יותר מאברהם, שהפליג הקב"ה בשבחו יותר מאברהם, והוא לא ידע לומר דמקצת שבחו בפניו וכו', יעו"ש, וסרה החקירה הנזכרת מאליה. ועייין עוד להרב גאון עוזנו בספר 'פתח עינים' בשיטתו לבתרא שפירש כן בקירוב.

**וראיתי** להרב יאשיהו פינטו שם שכתב, וזה לשונו: אף על פי שבאברהם גם כן מצינו שנקרא 'תמים', אפשר דבאברהם נאמר "ירא אלהים" שאינה יראת הרוממות אלא יראת העונש, אבל באיוב כתיב: "ירא אלהים וסר מרע", לומר סר ממחשבתו הרעה, מכל

מה שמשבחים את ירושלים אינו אלא חצי שבחה

מי גדול יותר - איוב או אברהם

מעלת התלמיד חכם גדולה ממעלת בתי כנסיות ובתי מדרשות

במקום שיש תלמיד חכם ישנה השראת שכינה



**תפג** 1. בספר 'ראש דוד' את הפסוקים הנ"ל בתהלים פז. 2. עירובין יח, ב. 3. תהלים סו, ג. 4. תהלים פז, א-ג - 'לִבְנֵי קִרְחַ מִזְמוֹר שִׁיר יְסוֹדָתוֹ בְּהַרְרֵי קָדֶשׁ: אֱהָב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקְנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מְדַבֵּר בָּהּ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה'. 5. עיין עירובין יח, ב - "אמר רבי ירמיה בן אלעזר: מקצת שבחו של אדם אומרים בפניו, וכולו שלא בפניו. מקצת שבחו בפניו - דכתיב (בראשית ז): 'כי אתך ראיית צדיק לפני בדור הזה, כולו שלא בפניו - דכתיב (בראשית ו) 'נח איש צדיק תמים היה בדרתו'". 6. ב"ב טו, ב. 7. בראשית כב, יב. 8. איוב א, ח. 9. ישעיה מא, ח. 10. סוטה לא, א. 11. איוב שם. 12. בראשית יח, כז. **תפד** 1. עיין ברכות סד, א - "כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזויו שכינה". ובתובנות קיא, ב - "המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמידי חכמים, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מדבק בשכינה". 2. עיין סוטה כא, א. 3. תהלים פז, ב-ז - "אהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקְנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מְדַבֵּר בָּהּ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה: אֲזַכֵּיר רַהַב וּבְבֶל לְדַעֲי הַנָּה קִלְשֵׁת וְצוֹר עִם פֹּשֵׁת זֶה יִלְדֵּשׁ שָׁם: וְלָצִיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּשׁ בָּהּ וְהָאָה וְכֹנֶנֶה עֲלֵיוֹ: ה' יִסְפֹּר בְּכֹתוֹב עֲמִים זֶה יִלְדֵּשׁ שָׁם סֶלָה: וְשָׂרִים קְחֻלְלִים כָּל מַעֲיָנֵי בָּהּ". 4. ברכות ח, א - "אמר רב חסדא: מאי דכתיב: 'אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב' - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות". 5. שבת יא, א ועיי הלכות נשיאת כפים לרמב"ם פ"ו ה"ח וש"ע או"ח קו, ב.

נהרדעי אמרי, אפילו מדינא דבר מצרא מסלקינן ליה, דכתביב<sup>13</sup>: "ועשית הישר והטוב". ומלאכי השרת באו מהמת טענה: כל נהורא וכל זיווא דילן וכו' והשתא תחות לגבי תתאי, דמשמע דכל שכונתו היה בארץ והניה מכל וכל לעליונים, ואף דקיימא לן דמתנה לית בה משום דינא דבר מצרא, הנה הוא כתב על עצמו לשון מכירה: "ויקחו לי תרומה" וכו'.

והרב שם יישוב כמה יישובים לזו התקירה, ודבר שבא מן היישוב הוא, דבקרוב לית בה משום דינא דבר מצרא. ובה פירש כוונת הכתוב<sup>14</sup>: "לְרַקְמוֹת תּוֹבֵל לְמִלְךָ בְּתוֹלוֹת אַחֲרֶיךָ רְעוּתֶיךָ מוֹבָאוֹת לְךָ", שדרשו רז"ל<sup>15</sup>: "לְרַקְמוֹת", זהו משכן מצוייר, כמו שכתוב<sup>16</sup>: "ורוקם בתכלת"; "תּוֹבֵל לְמִלְךָ", זה משה. תּוֹבֵל, שהביאו לו המשכן; "בְּתוֹלוֹת אַחֲרֶיךָ רְעוּתֶיךָ", אלו ישראל שהם אחים ורעים להקב"ה, שנאמר<sup>17</sup>: "למען אחי ורעי". והכוונה לרמוז כי לא זכו בכך לסלק קיטרוג של מעלה אלא על ידי שהיו אחים ורעים, וזה אומרו: "רְעוּתֶיךָ מוֹבָאוֹת לְךָ" - ולא לעליונים למעלה, ע"כ תורף דברי קודשו, יעו"ש באורך.

זה אומרו: "ויקחו לי תרומה", ושמה תאמר, הרי דינא דבר מצרא למלאכים - לזה אמר: "אהבתי אתכם אמר ה'", שלא זזה חיבתי מאתכם עד שקראתי אתכם אחים ורעים, ואין כאן דינא דבר מצרא. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן רנ"ו בשם הרב החסיד ז"ל, שהמלאכים יש להם דין שכן, ולא בשכן תליא מילתא אלא באהבה תליא מילתא, ועל פי האמור יומתק המאמר הנזכר כאשר יראה המעיין, ודו"ק.

## תפ"ה

א"י. ועוד פירש שם הרב<sup>1</sup>, במה שאמרו רז"ל<sup>2</sup>, שאמר אברהם אבינו ע"ה: אף על פי שאתה נותן לי כל א"י - אם אין אתה נותן לי ת"ק אמה על ת"ק אמה מקום המקדש, לא נתת לי כלום. ופירש הוא, כמה שכתוב בספר 'נחלת בנימין' טעם דמה שאמר הקב"ה "ושכנתי בתוכם"<sup>3</sup> וציווה שייבנו בית המקדש, והוא שאומות העולם היו קוראים לישראל: ליסטים אתם, שכבשתם ארצות ז' אומות<sup>4</sup>, ולכן ציווה הקב"ה שיעשו לו בית לדור בה בתוך א"י, ואז יודע שאינה גזולה ביד ישראל, שאם היא גזולה איך הקב"ה דר שם במקום גזול שהדין אוסר לעבור בתוכו.

ולכן אמר אברהם: אפילו שתתן לי א"י, כיון שאומות העולם אומרים שגזולונה, לא נתת לי כלום; אמנם בהיות שתתן לנו גם כן מקום המקדש שיהיה שלנו, ואתה משרה שכינה בתוכו, אז נדע שנתת לנו ואינה גזולה. ולכן אמר<sup>5</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", והוא מקום בית המקדש ששם משרה שכינתו, "מכל

שיש שם גלות שכינה הוא על ידי הצדיק שיש שם. ואם כן "הנה פלשת וצור עם כוש", שהם מקומות טמאים והומר עבור, עם כל זה יש שם השראת שכינה, מטעם ש"זה יולד שם", ואם יש שם תלמיד חכם יש שם השראת שכינה.

ולא יעלה על דעתך לומר, שכל אלו הראיות הם בהיותם בגלות, לכן יש עמדה שכינה כי היא נעה ונדה ממקום מושבה ולכן חונה שם בגוף הצדיק, אמנם בהיות המקדש קיים לא היה לצדיק מעלה זו - לזה אמר באמת "ולציון יאמר", כמו שכתב מהר"ם אלשיך ז"ל: "היכל ה' המה"<sup>6</sup> - שלא יעלה על דעתו כי עיקר דירת הקב"ה הוא בית המקדש והוא היכל ה', כי אין האמת כן, אלא היכל ה' המה הצדיקים אשר באמצעותם שורה השכינה שם בבית המקדש. זה אומרו: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", שהם הצדיקים, ואז "והוא יכונה עליון" על כל הארצות בהשראת השכינה, מה שאין כן כשאין צדיקים בתוכה, אין בה השראת שכינה.

ואם תאמר, מה צורך היה לבית המקדש אחר שהעיקר הם הצדיקים, זה אומרו: "הנה ה' יספור בכתוב עמים", והוא מה שגילה שמואל בניין בית המקדש לדוד בהיותם בניית ברמה, ומסר המגילה לדוד, ודוד לשלמה. ולמה הוצרך לכתוב המגילה לישראל, שהם "עמים הר יקראו"<sup>7</sup>, והלא יותר טוב הוא הצדיק, "זה יולד שם סלה", ואין צורך לבית המקדש - ועל זה השיב, שכוונת הקב"ה היה בבניין בית המקדש כדי שיהיה משכון על עוונותיהם של ישראל, והוא נוטל המשכון ומכפר על ישראל, מה שאין כן אם לא יהיה בית המקדש יהיה הכעס עליהם ויהיה ח"ו כליה. זה אומרו: "ושרים כחוללים" - היו כלים השרים שהם הצדיקים, והחוללים שהם שאר העם כלים, ו"כל מעיני כד", שהיה כל עיונו בהם. אמנם עכשיו שיש בית המקדש יש קיום לישראל ע"י חורבנו, לכן איווה לעשות מקדש, ע"כ תורף דברי קודשו. כי מן האמור הנה מקום אתי לפרש מאמרם ז"ל<sup>8</sup>: "ויקחו לי תרומה"<sup>9</sup>, הדא הוא דכתביב<sup>10</sup>: "אהבתי אתכם אמר ה'". עיין מה שכתבתי בזה בסימן י"ח. ועל פי אמור"ת הקודם הוא מבואר, דשמה תאמר: למה צריך המקדש, והיה די שיהיה השראת שכינה על הצדיקים - לזה אמר: הדא הוא דכתיב "אהבתי אתכם אמר ה'", שעל ידי בית המקדש יש קיום לישראל כמו שכתבתי.

ועוד לאלוה מלין, בהקדים מה שכתב הרב החסיד בספר 'שמע יעקב' פרשת תרומה בפירוש מאמר הזוהר פרשת תרומה<sup>11</sup>: אלף ות"ק ריבוא מלאכי השרת אשתכחו לגבי שכינתא, ואמרו: מאריה דעלמא, כל נהורא וכל זיווא דילן בשכינת יקרך איהו, והשתא תחות לגבי תתאי, ע"כ. דעיקר טענתם היתה בדין בן המיצר, דאמרינן בפרק המקבל<sup>12</sup>:

אם שכינה שורה על הצדיקים מה הצורך במקדש

ישראל אחים להקב"ה - לכן אין טענת בר מצרא על השכינה שבקרבם

השראת השכינה במקדש מוכיחה שכל א"י אינה גזולה

6. ירמיה ז, ד. 7. דברים לג, יט. 8. תנחומא תרומה סי' ג. 9. שמות כה, ב. 10. מלאכי א, ב. 11. דף קמ, ב. 12. ב"מ קח, ב. 13. דברים ו, יח. 14. תהלים מה, טו. 15. שמות רבה פרשה נב, א. 16. שמות לה, לה. 17. תהלים קכב, ח. תפ"ה | 1. הרב 'חוזה דוד'. 2. שמות רבה פרשה טו, ח. 3. שמות כה, ח. 4. עיין רש"י בראשית א, א. 5. תהלים פז, ב-ג - "אהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכַּנֹּת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מִדְבַּר יְהוָה עֵיר הָאֱלֹהִים סֶלְה".

יפצה פיהם. זה אומר: אם אין אתה נותן לי מקום המקדש, לא נתת לי כלום. ומובן מאליו ויומתק שפיר תחילת דברי המדרש, שאמר: משל למלך שהיה לו בן וכו', אם אין אתה נותן לי הכסא שלך היאך הכל יודעים שאתה מחבבני. עיין בסימן קמ"ב לשון המדרש, וק"ל.

## תפ"ו

א"י. ועוד פירש שם הרב<sup>1</sup>, במה שכתב הרב 'אש דת' פרשת ואתחנן ככוונת מאמרם ז"ל<sup>2</sup>: אמרו ליה לרבי יוחנן: איכא סבי בבבל, תמה ואמר: "למען ירבו ימיכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" כתיב<sup>3</sup>, אבל בחוצה לארץ לא. כיון דאמרי ליה: מקדמו ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאהנו להו. דהכוונה במה שאמרו במציעא<sup>4</sup>, שאדם בעולם הזה הדומה ללילה, דינו כדן פועל שעושה מלאכתו לבעל הבית, והבעל הבית חייב לשלם לו שכרו, כן האדם העוסק בתורה ובמצוות, הווה ליה כפועל להקב"ה, ומשלם הקב"ה שכרו בעולם הזה ובעולם הבא. ותנן בפרק הפועלים<sup>5</sup>: מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אין כופין אותם, ופריך תלמודא: פשיטא, לא צריכא, דמוסיף להו אגרייהו, מהו דתימא, כי היכי דליקדמו ולהשכו, קא משמע לן כי היכי דליעבדו עבידתא שפירתא<sup>6</sup>. וכתב התוספות: במקום שאין מנהג מסתמא אין להם להשכים ולהעריב.

ובמלאכת המשכן החמירו על עצמן העושים במלאכת הקודש והיו משכימים ומעריבין, וזהו "והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר"<sup>7</sup>, רצונו לומר, הנדבה היא שלא היו חייבים מצד הדין להשכים ולהעריב, ומתורת נדבה היו משכימים לעשות מלאכה בבוקר בבוקר. ואם כן, הצדיקים שהם כדן פועלים לעשות תורה ומצוות, הם מחויבים ביום בלבד ואין כופין אותם להשכים ולהעריב. ואם הקב"ה מוסיף להם באגרייהו לתת להם אורך ימים, לסברת חכמים דפליגי עליה דר' עקיבא וסבירא ליה זכה - מוסיפין לוי<sup>8</sup>, עם כל זה אין חייבים להשכים ולהעריב, כי אם לעשות מלאכה כתיקנה, נאה וחשובה, כמו פועל, והא דמוסיף להו באגרייהו, היינו דליעבדו עבידתא שפירתא.

ומכאן מודעה, דקרא דכתיב: "למען ירבו ימיכם", שהקב"ה מוסיף על שכרם באורך ימים ושנות חיים, וכתוב בתריה: "על האדמה", משמע דהיינו משום דעבדי עבידתא שפירתא, שהרי בבבל ליכא עבידתא שפירתא, שהרי אמרו<sup>9</sup>: "במחשכים הושיבני"<sup>10</sup> - זה תלמוד בבלי, ואמרו<sup>11</sup>: "לאחד

משכנות יעקב", והוא כל א"י בכללותה, מטעם דבבית המקדש יש שם ב' כבודות - הא', שהוא מקום השראת שכינה, והב', שמושם מוכח ש"עיר האלהים סלה", שכל א"י הוא עיר האלהים, והוא נתנה לנו ואינה גזולה. ונמצא שמקום המקדש הוא הוראה על כל א"י שאינה גזולה, ולכן מקום זה יותר אהוב. אמר המחבר: כן פירשתי אני הדל למעלה בסימן קמ"ב על פי דברי הרב החסיד ז"ל שהביא בשם הראשונים, ופקפקתי על פי הגירסה של שמות רבה. ועתה ראיתי שכן פירש הרב 'חוזת דוד' ז"ל והנאני<sup>6</sup>.

והואיל ואתא לידן מצווה להביא מן החדש, והוא על פי מה שראיתי להרב 'מטעם המלך'<sup>7</sup> סימן תרנ"ט, שהקשו כת הקודמין, דהיאך העביר ה' א"י מאומות העולם ונתנה לישראל, דהא קיימא לן<sup>8</sup>: לא תהוי באעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא. ודבר שבא מן היישוב, דדוקא ישראל שנקראים בניס למקום<sup>9</sup>, מה שאין כן אומות העולם דליתנהו בסוג בניס, וליכא לתא דאעבורי אחסנתא. וכזה ראיתי להרב החסיד ז"ל<sup>10</sup> פרשת שלח, והבאתי דברי קודשו למעלה בסימן רנ"ז, יעו"ש.

ועוד נקדים מה שכתב הרב שם בכוונת מאמרם ז"ל<sup>11</sup>: "ויביאנו אל המקום הזה"<sup>12</sup> - זה בית המקדש, "ויתן לנו את הארץ הזאת" - זה א"י. והכוונה כלפי מה שאמרו במדרש בפרשת תרומה<sup>13</sup> בפסוק<sup>14</sup>: "ועשו לי מקדש", זה לשונם: אמר הקב"ה לישראל, אתם בני ואני אביכם, שנאמר<sup>15</sup>: "בנים אתם לה' אלהיכם", ואני אביכם, שנאמר<sup>16</sup>: "הייתי לישראל לאב", עשו בית לאב וישרה אצל בניו, לכך נאמר: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ושמועין שמבית המקדש שבא הוא ית' לשכון כבוד בארצנו, הוא הוראה גדולה שישאל הם בחינת בניס למקום, ואם לא היה הוראת בית המקדש, היתה מתנת הארץ רפויה ביד ישראל, כיון דהיה בו שיור דשאר ארצות, ומדנחית לשיורא לא קנו<sup>17</sup> (רצונו לומר, על דרך שכתב הגאון מהר"ש אלגאזי ז"ל, והובא למעלה בסימן רנ"ח ובסימן ד). אכן על ידי המקדש המעוז סמא בידיהו להורות לכל שדינם כבנים אצל האב, ואף על גב דאיכא שיורא קנו שפיר. הילכך הקדים הכתוב: "ויביאנו אל המקום הזה" - זה בית המקדש, שעל ידו עדות יש שנתן לנו את הארץ הזאת, ע"כ תורף דברי קודשו.

אף אגן נמי נימא בעניין אעבורי אחסנתא, דהוראת בית המקדש משם הוכחה דיש לנו דין בניס וטענת הגויים הבל

היאך העביר ה' א"י מאומות העולם ונתנה לישראל

השראת השכינה במקדש מורה שלישראל דין בניס

דין הצדיקים כפועלים שלא חייבים להשכים ולהעריב לעבודת התורה והתפילה

אריכות ימים - בא"י עבור אריכות העבודה ובחור"ל עבור כמותה



6. עיין עוד מה שפירש בזה לעיל סי' רפ"ו. 7. חלק ה. 8. ב"ב קלג. ב. ופירושו שלא יהיה מעביר נחלה מהבן הראוי לה אף שהוא רע והאחר טוב. 9. קידושין לו, א. בהם דוקא נאמר: לא תהוי באעבורי אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא. 10. בספר 'שארית יעקב': 11. ילקו"ש כי תבוא רמז תתקלח. 12. דברים כו, ט - ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת. 13. שמות רבה פרשה לד, ג. 14. שמות כה, ח. 15. דברים יד, א. 16. ירמיה לא, ח. 17. פאה פ"ג מ"ח ובשו"ע יו"ד סי' רסז סעי' נז. **תפ"ו** 1. הרב 'חוזת דוד'. 2. ברכות ת, א. 3. דברים יא, כא. 4. ב"מ פג, ב - "תני רב יוסף: מאי דכתיב (תהלים קד, כ) 'תשת חשך ויהי לילה בו תרמש כל חיתו יער'. 'תשת חשך ויהי לילה' - זה העולם הזה שדומה ללילה וכו', יצא אדם לפעלו - יצאו צדיקים לקבל שכרו, ולעבדו עדי ערב - במי שהשלים עבודתו עדי ערב. 5. ב"מ פג, א. 6. כלומר, הו"א שתוספת השכר מחייבת את הפועלים לעבוד ממוקדם בבוקר עד מאוחר בלילה, קא משמע לן שאין הדבר כן, כי יכולים לומר שסברו שהוא הוסיף בשכר כדי שיעבדו טוב יותר. 7. שמות לו, ג. 8. יבמות מט, ב - "דתניא: את מספר ימין אמלא (שמות כג, כו) - אלו שני דורות, זכה - משלימין לו, לא זכה - פוחתין לו, דברי ר' עקיבא; וחכמים אומרים: זכה - מוסיפין לו, לא זכה - פוחתין לו". 9. סנהדרין כד, א. 10. איכה ג, ו. 11. סנהדרין כד, א.



גם זאת תעשה ש"לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה", והוא משכים ומעריב מה שאינו מחויב, אחר שעושה מלאכה טובה והגונה הנה אוסיף עוד שטר על הוספה ראשונה - "תצליח את דרכיך" על מה שתשכים ותעריב, "ואז תשכיל" על עבדתא שפירתא, ע"כ דברי קודשו.

הי"צ"א מהמחובר, שבא"י כיון שיש עבדתא שפירתא לא יש חיוב להשכים ולהעריב, ואם עם כל זה ישכים ויעריב, הקב"ה קובע שכר נוסף על זה.

קראתי נועם<sup>12</sup> - אלו תלמידי חכמים שבא"י וכו', ו"לאחד קראתי חובלים" - אלו תלמידי חכמים שבבבל וכו', ואורא דא"י מחכים<sup>13</sup>, אם כן, אם מוסיף להו באגרייהו היינו דוקא "על האדמה" ולא בחו"ל, דבחו"ל לא שייך לומר דעבדי עבדתא שפירתא.

לפיכך כשאמרו לרבי יוחנן איכא סבי בבבל, ורצונם לומר לו שהקב"ה הוסיף על שכרן מפני שהוסיפו הם לעשות יותר ממה שהיו עושים שאר הפועלים, תמה ואמר: "למען ירבו ימוכם על האדמה" כתיב, דעל האדמה שייך לומר דעבדי עבדתא שפירתא ולא בחו"ל. כיון דאמרו לו: מקדמי ומחשבי לבי כנישתא, שכל הלומד תורה בבית הכנסת אינו שוכח תלמודו<sup>14</sup>, והם לא היו מחויבים להשכים ולהעריב לעשות מלאכתן, אלא כיון שראו שלא היה בידם לעשות עבדתא שפירתא, לפי שהיו יושבים בבבל, תפסו להם הצד האחר, להיות משכימין ומעריבין, והחמירו על עצמם לעשות כן, מה שלא היו חייבים לעשות מדין פועלים.

תירץ ר' יוחנן יתיב וקאמר: היינו דאהנו להו, דקרא דכתיב "על האדמה", מיירי כפי מסקנא דתלמודא דהיכא דבעל הבית מוסיף להו דלעבדו עבדתא שפירתא, היינו "על האדמה", ומאן דעביד עבדתא שפירתא לא מחייב להשכים ולהעריב, לפיכך אמר הכתוב: "על האדמה", אמנם היושבים בחו"ל שאין עושים מלאכתם יפה כי המקום גורם, ומשכימין ומעריבין למלאכת השמים - הא ודאי מוסיפין להם שכרם גם כן באורך ימים, ע"כ [הרב אש דת].

זה אומר<sup>15</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", שהיא א"י, ששם שייך בהם עבדתא שפירתא שהוא העיקר, "מכל משכנות יעקב" - בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל, ששם לא שייך עבדתא שפירתא אלא משכימים ומעריבין, יען "נכבדות מדובר בך", שכל ההלכות שמדברים בא"י הם נכבדות, והם מכוונים אל ההלכה, והם נוהגים כבוד זה לזה, ועוד שהיא "עיר האלהים סלה", שיושב בא"י תחת השכינה, מה שאין כן בחו"ל שיושבים תחת השרים, ע"כ תורף דברי קודשו בהרחבת הדברים, יעו"ש.

ועם האמור פירש הרב במזמור א' כוונת הכתוב ביהושע<sup>16</sup>: "רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי וגו' למען תשכיל בכל אשר תלך, לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל" - שציווה ליהושע שהיה נכנס לא"י באתר דעבדי עבדתא שפירתא, ואמר לו: "חזק ואמץ" ובוה "למען תשכיל" ויהיה ה' מוסיף לך שתשכיל וכו', ואם

בא"י יכול לזכות בעבור איכות העבודה וגם בעבור כמותה

כי מן האמור הנה מקום אתי לפרש כוונת מאמרם ז"ל<sup>17</sup>: מבקש לראות השכינה בראות השכינה אתה מבקש לראות השכינה בעולם הזה - עסוק בתורה בא"י, שנאמר<sup>18</sup>: "דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד", ע"כ. והכוונה כי כבר למדנו שבא"י יש אריכות ימים בעולם הזה, וזה על עבדתא שפירתא כמו שנתבאר, ושכר ראיית השכינה ידוע הוא שהוא משכר עולם הבא, וכמו שכתב הרב 'חוזה דוד' שם לדרכו, יעוין עליו, ואם כן הדין נותן שאם יעסוק בתורה בא"י, ועוסק הוא בזריזות גדול, שמשכים ומעריב, אזי יהיה לו שכר נוסף - שיראה השכינה גם בעולם הזה. זהו אומר: אתה מבקש לראות השכינה בעולם הזה - עסוק בתורה בא"י. והביא ראיה: "דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד", שיוורה על האמור. ועיין מה שכתבתי על זה בסיומן ס' כוונת הכתוב<sup>19</sup>: "אחת שאלתי מאת ה'", ויומתק מאוד על פי האמור אומר: "כל ימי חיי", ודו"ק היטב.

**תפ"ז** א"י. ועוד פירש שם הרב<sup>1</sup>, בהקדים מה שכתב בספר 'עיר בנימין' על פסוק<sup>2</sup>: "אזכרה נגינתי בלילה" - אמרה כנסת ישראל<sup>3</sup>: נזכרת אני השירה ששרתי בלילה של פרעה ולילה של סנחריב, דכתיב<sup>4</sup>: "ויצא מלאך ה' בלילה ההוא", "עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי, הלעולמים יזנה אדני ולא יוסיף לרצות", ח"ו לא ישבק ולא ישבוק. והכוונה כמו שאמרו רז"ל במדרש רבה<sup>5</sup> בפסוק<sup>6</sup>: "זמרו ה' כי גאות עשה", שאמר לו הזקיה לישעיה: "זמרו ה' כי גאות עשה", פירוש שיאמרו שירה על אותו נס של סנחריב, אמר לו ישעיה: "מודעת זאת בכל הארץ" - כל נס שהוא מפורסם אין צריך לומר שירה עליו. אך זה נסתר ממה שאמרו ישראל שירה על הים שהיה גם כן נס מפורסם, שלכך נשתייר פרעה כדי שיגיד גבורת ה' על הים<sup>7</sup>, ועליו אמר הכתוב<sup>8</sup>: "ואולם בעבור זאת וגו' ולמען ספר שמי בכל הארץ", ואף על פי כן אמרו שירה על הים, ומוכח דעל נס מפורסם אומרים שירה. ולזה אמרו רז"ל<sup>9</sup>: ביקש הקב"ה לעשות להזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג, אמרה מידת הדין: מה דוד מלך ישראל

האם חזקיה היה משיח



12. זכריה יא, ז - "לאַחַד קְרָאתִי נֶעֱם וְלְאַחַד קְרָאתִי חֻבְלִים". 13. ב"ב קנח, ב. 14. ירושלמי ברכות פ"ה ה"א. 15. תהלים פז, ב-ג - "אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מְדַבְּרֵי יְהוָה עִיר הַגְּאֻלָּהִים סֶלְה". 16. א, ח-ז. 17. שוחר טוב תהלים מזמור קה. 18. תהלים קה, ד. 19. תהלים כז, ד. **תפ"ז** 1. הרב 'חוזה דוד' מזמור פז. 2. תהלים עז, ז-ח - "אֲזַכְרָה נְגִינָתִי בְלַיְלָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וַיִּחְפֹּשׂ רוּחִי: הֲלַעֲלֹמִים יִזְנַח אֲדֹנָי וְלֹא יִסִּיף לְרַצּוֹת עוֹד". 3. כך דרשו על פסוק זה באיכה רבה פרשה א, כג ובילקו"ש תהלים רמז תתטז. 4. מ"ב יט, לה. 5. שה"ש פרשה ד, ג. 6. ישעיה יב, ה - "וְזָמְרוּ ה' כִּי גָאוֹת עָשָׂה מִיִּזְעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ". 7. ילקו"ש תהלים רמז תתסד - "וַיִּכְסּוּ מַיִם צִרְיָהִם, ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר אפילו פרעה, שנאמר 'אחד מהם לא נותר'. ר' נחמיה אומר פרעה נשתייר לעצמו, שנאמר 'ואולם בעבור זאת העמדתיו". 8. שמות ט, טז. 9. סנהדרין צד, א.

שירה על  
ניסי  
גאולה  
העתידה

ועיין עוד להרב 'חזוה דוד' סימן קמ"ט מה שכתב על זה בכוונת הכתוב<sup>15</sup>: "שירו לה' שיר חדש", שהיא על גאולה העתידה. ואם תאמר, למה יאמרו שירה, הלא חזקה לא אמר שירה על נס מפורסם - לזה אמר, דאם האמת כאשר עשה חזקה, הנה היה הוא משיח, והיה מקום לדברי ר' הילל וכו'. אמנם האמת הוא "ישמח ישראל" לעתיד בביאת הגואל, ו"בני ציון יגילו במלכם" אשר יקים להם, ולא יהיה חזקה משיח, לכן יש לנו לומר שירה אף שהוא נס מפורסם כאשר היה ביציאת מצרים וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

אשר על פי זה אפשר שזהו כוונת הכתוב שם<sup>16</sup>: "שבחי ירושלם את ה' הללי אלהיך ציון, כי חזק בריחי שיעריך ברך בניך בקרבך". אמר "שבחי ירושלם את ה'", שהוא על גאולה העתידה. ואפילו הוא נס מפורסם - "הללי אלהיך ציון", על ש"חזק בריחי שיעריך". ואם תאמר, הרי חזקה לא אמר שירה על נס מפורסם - לזה אמר כי מסיבת זה "ברך בניך בקרבך", שהם הב' משיחים, ולא היה חזקה משיח, אם כן משם הוראה יוצאה כי על נס מפורסם צריך לומר שירה, ולכן שבחי ירושלם את ה'.

וכן יש להסמיק זה בכוונת הכתוב דלעיל מיניה<sup>17</sup>: "כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאווה תהלה, בונה ירושלם נדחי ישראל יכנס". אמר "כי טוב זמרה אלהינו", שבגאולה העתידה במהרה בימינו, כשימלוך ה' לעולם, יכירו אז מלכותו, כמו שפירש הרד"ק לדרכו, יעו"ש<sup>18</sup>. וטוב ונעים לזמרו ולהללו ואפילו שהוא נס מפורסם. ולסיבה זאת - "בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס" לעתיד, ולא יהיה חזקה משיח.

ואפשר להסמיק עוד במאמר ז"ל במכילתא<sup>19</sup>: "ה' ימלוך לעולם ועד", למה - "כי בא סוס פרעה"<sup>20</sup>, ועיין מה שכתבתי בזה סימן שכ"ב. ועל פי האמור יאמר, כי הפסוק קאי אדלעיל מזה<sup>21</sup>, "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה'", אשר שם רמז לבית האחרון שהוא המקווה במהרה בימינו, ו"ה' ימלוך לעולם ועד", ותיגלה ותראה מלכותו עלינו בביאת משיחנו. ולזה שאל בעל המדרש: למה, כלומר היאך נמשך זה מזה, דמה עניין זה לענין השירה - לזה אמר: "כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים", אם כן היה נס מפורסם ועם כל זה אמרו שירה, ואם כן חזקה לא יהיה משיח, אלא ובא לציון גואל, וגדול יהיה כבוד הבית האחרון במהרה בימינו אמן.

שאמר לפניך כל השירות ותשבחות לא עשיתו משיח, חזקה שעשית לו כל הניסים הללו ולא אמר שירה תעשהו משיח, ונסתם המ"ם של "למרבח המשרה"<sup>10</sup>. ואמרו ז"ל בחלקי<sup>11</sup>: ר' הילל אומר: אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקה. נמצא יש להרהר ח"ו במה דשרי ליה מריה לר' הילל כי חזקה כבר היה משיח.

לכן יפה נדרש המדרש רבה, דתפש שיטה זו כמאן דאמר שפרעה נשתייר, ואף על פי כן אמרו שירה, לפי שעל נס מפורסם אומרים שירה. לכך אמרו ישראל: נזכרת אני שירה ששרתי בלילה של פרעה - ואף כי היה נס מפורסם, ולילה של סנחריב, דכתיב: "יהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה'" - ועל אותה הלילה לא אמרתי שירה, לכן "עם לבבי אישחה ואומר העולמים יזנה ה'", כי אי אפשר לטעות בטעות ר' הילל שאמר אין משיח לישראל לפי שהחזקה היה משיח, שהרי אי אפשר להיות משיח אחרי שלא אמר שירה, לכך אמרתי כי לא שבק ולא ישבוק, כי יש עדיין משיח לישראל וכא לציון גואל, ע"כ [מספר עיר בנימין].

זה אומר<sup>12</sup>: "מזמור שיר יסודתו בהררי קדש", שהמה ראו כמה ניסים נעשו בכיבוש הארץ ובמפלת ל"א מלכים, ורצו לומר שירה על כבישת הארץ. ואמרו: "יסודתו" של מזמור זה על "הררי קדש" שהם א"י, אנו אומרים שירה, והיא ש"אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב", כי הוא קדוש מתחילתו. ו"נכבדות וגו' עיר האלקים סלה", שאפילו בזמן היותו ביד אומות העולם, 'עיר האלקים' נקרא וכו'. ונמצא שאמרו שירה על נס א"י. ואם תאמר, הרי ב' מעשים מנגדים זה את זה, והוא "אזכיר רהב" שהוא מצרים<sup>13</sup>, ששם אמרו שירה שהיה נס מפורסם, וכן אזכיר "בבל", שהוא נס מפורסם, ש"הנה פלשת וצור", שהם קרובים לירושלים, ו"כוש", שהוא רחוק מאוד, "זה יולד", רצונו לומר, כולם ידעו הנס הגדול הזה כאילו יולדו שם<sup>14</sup>, ואם כן או בני קורח טעו או חזקה טעה שלא אמר, שהרי נס א"י ומפלת ל"א מלכים היה נס מפורסם בכל העולם. לזה אמר, אנחנו לא טעינו כאשר לא טעו בני ישראל באומרו שירה, וסיוע מן השמים היה עמהם ששרתה עליהם רוח הקודש. ואם תאמר, חזקה איך לא אמר - הנה העונש שלו שלא נעשה משיח. ומעתה לא תטעו כסברת ר' הילל לומר אין משיח לישראל, אלא "ולציון יאמר איש ואיש", שהם ב' משיחין, "יולד בה", שהרי חזקה נענש ולא היה משיח על אשר לא אמר שירה, "והוא יכוננה עליון", כי הדין הוא שאפילו על נס מפורסם חייב לומר שירה, ולכן גם אנחנו נאמר על הררי קודש, ע"כ דברי קודשו.

שירה על  
הניסים  
שנעשו  
בכיבוש  
הארץ



10. ישעיה טו, ו. 11. סנהדרין צת, ב. 12. תהלים פז, א-ה - "לִבְנֵי קִרְחַן מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי קֹדֶשׁ: אֱהָב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוּת מִדְּבַר יְהוָה עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה: אֲזַכִּיר רַהַב וּבְבֵל לְדִיעֵי הַנְּהַ פִּלְשֶׁת וְצוֹר עִם כּוּשׁ זֶה יִלְדֵּ שָׁם: וְלַצִּיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵּ יְהוָה וְהוּא יְכַוְנֶנּה עֲלֵיוֹן".  
13. כדכתיב בישעיה ל, ז - "וּמִצְרַיִם הֶגְלָה נְרִיק וְעֲזָרוּ לָכֵן קְרָאתִי לְזֹאת רַהַב". 14. ובנס זה במלך בבל לא אמרו שירה מפני היותו מפורסם. 15. תהלים קמט, א-ב - "הֲלֹלוּ יְהוָה שִׁירוּ לֵה' שִׁיר תְּדַשׁ תְּהַלְתֶּן בְּקֶהֱל חֲסִידָיו: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֲשׂוֹ בְנֵי צִיּוֹן יִגְלוּ בְּמִלְכָם". 16. תהלים קמו, יב-יג. 17. שם פס' א-ב. 18. זה לשונו: "הללויה כי טוב" - אז כשימלוך ה' לעולם, הללויה כל בני עולם, שתכירו אז מלכותו, ואז יהיה שיר זמר שלכם טוב ונעים ותהלתכם תהיה נאוה". 19. בשלח מס' דשירה פרשה י. 20. שמות טו, יח-יט - "ה' יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: כִּי בָא סוֹס פְּרָעָה בְּרַכְבּוֹ וּבְפָרְשָׁיו בָּים וַיִּשָּׁב ה' עֲלֵהֶם אֶת מֵי הַיָּם וַיְבַיֵּי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַּיַּבֵּשֶׁת בְּתוֹךְ הַיָּם". 21. שם פס' יז.

שמחזיק אנשי מספר מחמת היותה במידה בעלת חומר. לזה אמר: "והוא יכוננה עליון", שחזר ואמר "פרזות תשב ירושלים", ע"כ דברי קודשו.

ובעניין המאמר, עיין מה שפירש הרב 'עיון יעקב' ז"ל בטעמא ד"פרזות תשב ירושלים", והוא על דרך דאמרינן בגמרא<sup>5</sup>: אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, ולא בדבר המדוד. לכך חרבה ירושלים ומקדש ראשון ומקדש שני, לפי שנעשה הכל במידה במשקל, אבל לעתיד, כדי שלא יחרבו עוד, צריך להיות בלי מידה ומשקל, ע"כ.

כי על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו רמז הכתוב חגי ב'6: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ה' צבאות, ובמקום הזה אתן שלום נאם ה' צבאות", ע"כ. אמר, "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון", רמז לבית השלישי כמו שאמרו ז"ל<sup>7</sup>, ויהיה גדול כל כך בלי מידה, כמו שאמרו ז"ל במדרש<sup>8</sup>, דירושלים דלעתיד יהיה גדול כל כך כמו כל ערי ארץ ישראל דהשתא, ובית המקדש שבתוכה יהיה גדול כל כך כמו ירושלים דהשתא, ובסיבת זאת לא יחרב. זה אומרו: "ובמקום הזה אתן שלום", וק"ל.

**תפ"ט** א"י. והרה"ג בעל 'חזוה ציון' זלה"ה פירש, וזה לשונו: "יסודתו"<sup>1</sup> של זה המזמור הוא "בהררי קודש", והיינו לשבח ציון וירושלים שהם בראש הררי קודש, והם הרי ארץ הקדושה. ואמר "אוהב ה' שערי ציון", שבהם נבנה בית המקדש, "מכל משכנות יעקב", שהם משכן אהל מועד, משכן שילה וכו', וזה נבנה לבניין עולם אילו לא חטאו ישראל. ואחרי גלותם כמו כן שם יבנה מאת ה' בנין עולם. ושם ימצאו ז"ל<sup>2</sup> הרמוז בשילוב הוי"ה ואדני" שמספרם צ"א, והיינו ראשי תיבות<sup>3</sup> יש צ"א וכו'.

וסופי תיבות הוא 'בינה', לרמוז למאי דאמור רבנן<sup>4</sup> כי אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, בפרט בהיותם שערי ציון, "כי מציון תצא תורה"<sup>5</sup>, דאין תורה כתורת א"י<sup>6</sup> - "מכל משכנות יעקב", והם בתי כנסיות ובתי מדרשות, שהם בחו"ל בין ישראל הגולים מפני חטאם אשר חטאו, ונקראו בשם 'יעקב'. ואלו אינם שם אלא כמו משכן המטלטל ממקום למקום, כי לעתיד לבוא הם עתידים להיות נקבעים בא"י<sup>7</sup>. ולהלכה צריך בינה להבינה, והיינו סופי תיבות 'בינה' כדאמרן. אי נמי 'יבנה', שהוא היה בית ועד לחכמים ששם היו פוסקים הלכה - זהו שאוהב ה'. ונוטריקון של "מכל" הוא 'לימוד כנסיות מדרשות', כי מכל לימוד כנסיות ומדרשות "אוהב ה' שערי ציון"

ואפשר עוד שזהו כוונת מאמרם ז"ל בשמות רבה פרשה כ"ג<sup>22</sup>: "אז ישיר משה", הדא הוא דכתיב<sup>23</sup>: "ואני אשר עוזך וארנן לבקר חסדך". "ואני אשר עוזך" - לעתיד לבוא, שנאמר<sup>24</sup>: "הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד"; "וארנן לבקר חסדך" - אותו בוקר של יום הדין, שנאמר<sup>25</sup>: "אמר שומר" וגו'; "כי היית משגב לי" - באדום, "ומנוס ביום צר לי" - בגוג ומגוג, ע"כ. והרי הוא כמבואר, דכיון שבקריעת ים סוף שהיה נס מפורסם, ועם כל זה אמרו שירה, אם כן הוא הדין והוא הטעם בנס דלעתיד לבוא, ומבואר מאליו.

ומה שפירש הרב 'עיר בנימין'<sup>26</sup> כוונת המדרש: "אזכרה נגינתי" וכו', עיין בזה במדרש בתחילת לשונו: נזכרת אני שירות ששרתי לפניך בלילות, כמה דאמרינן<sup>27</sup>: "ונגינותי" וכו', "בלילה" - זה לילה של פרעה וכו', "לילה" - זה לילו של גדעון, דכתיב<sup>28</sup>: "ויאמר אליו ה' קום רד במחנה כי נתחיי בידך", "יעו"ש, וכמו כן מה שתרגם יונתן בפסוק<sup>29</sup>: "ויהי כשמוע גדעון את מספר החלום ואת שברו וישתחו", וכמו כן מה שכתב ב'ספר העיקרים' במאמר א' פרק א', וכמו כן מה שפירש רש"י בסנהדרין פרק חלק<sup>30</sup>, על הא דאמר רבי הילל אין משיח לישראל, ומה שכתב מוהרש"א על זה, ודו"ק היטב.

**תפ"ח** א"י. ועוד פירש שם<sup>1</sup> בשם הרב ר' דוד הלוי ז"ל, במה שאמרו ז"ל במסכת בתרא דף ע"ה<sup>2</sup>: "ואומר אנה אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים"<sup>3</sup> - דרש ר' חנינא: ביקש הקב"ה לתת את ירושלים במידה, שנאמר: "למוד את ירושלים לראות כמה אורכה וכמה רוחבה", אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע, הרבה כרכים נתת לאומות העולם - ולא נתת להם במידה, וירושלים ששמך בתוכה ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה תתן להם במידה. מיד "ויאמר אליו רוץ נא אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה", ע"כ - זה שאמר<sup>4</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", שהיא ירושלים, "מכל משכנות יעקב", מפני שהיא "עיר האלהים סלה", ואפילו לעתיד לבוא. ואם כן יש לבעל דין לומר, "אזכיר רהב ובבל", וכמה מדינות שנתת לאומות העולם והם בלי שיעור ומידה, וכן "פלשת עם צור וכוש", וכן גם כן ראוי שיהיה ירושלים, ולמה "לציון יאמר איש ואיש יולד בה",

התרחבותה  
העתיקה  
של  
ירושלים

המקדש  
אהוב יותר  
מהמשכן  
מפני שהוא  
בניין עולם

אהבת  
שערי ציון  
המצוינים  
בהלכה



22. אותו ו. 23. תהלים נט, יז - "וְאֲנִי אֲשִׁיר יְעֹזֵב וְאֶרְנֵן לְבַקֵּר חֶסֶדְךָ כִּי הֵייתָ מְשַׁבֵּב לִי וּמְנוֹס בְּיוֹם צָר לִי". 24. ישעיה ב, יב. 25. ישעיה כא, יב. 26. מסכת סוטה סימן קעה. 27. ישעיה לח, כ. 28. שופטים ז, ט. 29. שופטים ז, טו. 30. סנהדרין צח, ב. **תפח** א. בספר 'חזוה דוד'. 2. עמוד ב. 3. זכריה ב, ו-ח - "אמר אנה אתה הלף ויאמר אלי למד את ירושלים לאות כמה רחבה ונכמה ארך: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו: ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה". 4. תהלים פז, ב-ה - "אהב ה' שערי ציון מפל משכנות יעקב: נקבדות מדבר בך עיר האלהים סלה: אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם פוש זה ילד שם: ויציון יאמר איש ואיש ילד בך והוא יכוננה עליון". 5. תענית ת, ב. 6. פסוק ט. 7. זוהר בראשית כח, א. 8. ילקוט ישעיה רמז תעב, ועיין עוד לעיל סימן ריב באופן התרחבותה העתידית של ירושלים. **תפט** א. תהלים פז, א-ב - "לכני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש: אהב ה' שערי ציון מפל משכנות יעקב". 2. זעיר (אנפין) ונוקבא. 3. של הפסוק "אוהב ה' שערי ציון". 4. ברכות ח, א. 5. ישעיה ב, ג. 6. בראשית רבה פרשה טז, ד. 7. מגילה כט, א - "רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל".

הקודשים, וחשוב כנגד כל שאר כלי בית עולמים, ועם כל השיבות הוסגר ביד אויב וגלה. כל כך למה - מפני שהשערים חלקו כבוד לית"ש, והמזבח לא חס על כבוד קונו על התועבות הנעשות עליו וכו', ולא מיהה כמו שהשערים ביקשו על ספקן לירד ולרוץ את ראשו של שלמה המלך ע"ה<sup>8</sup>. והכבירו על המזבח פשעו לחייבו בדין, ואמרו "נכבדות מדובר" וגו', ואפילו שלא היית מקבל מאלהיך שום כבוד - היה לך לחוס לכבוד קונך, כמו שהשערים חסו על כבוד קונם אפילו שלא קיבלו שום שאת ויתרון, וכל שכן שאתה קיבלת מאלהיך שאת ויתרון, ו"נכבדות מדובר בך" - א' הוא המפורש בתורה<sup>9</sup> "ולא תעלה במעלות" וגו', ב' אותה ששינוי<sup>10</sup>: שלושה נביאים עלו עמחן מן הגולה וכו', ואחד שהעיד שמקריבין על המזבח אף על פי שאין בית. נמצא ב' מעלות "מדובר בך". ו"עיר האלהים סלה", שתהיה קדושתך בכל זמן ותהיה עיר אלהים. ואחר כל אלה ראית בעלבונו ושתקת, ולזה השערים טבעו והמזבח נסגר ביד אויב והובא כבלה. הרי נתבאר שאפילו לכותלי ביתו וכלי תשמישו החביבים לא נשא פנים, ולישראל נושא פנים ומכפר על פשעם.

ובמדרגה השנית הוכיחו, שמלכי האדמה באדמה, בהיותם בגרם המעלות בגאונותם וזדונם מומעים לגיונותיהם מחקר כבודם, ולריבוי עמים ואקלימים הנטפלים להם מחשיבין אותם כאיש אחד. וית"ש אשר אין חקר לגדולתו ובגאונותו שחקים, מחשיב את עמו ישראל באהבה תכלית החשיבות, עד שיעור שאפילו נפֵל אֶשֶׁת<sup>11</sup> עולה לפניו בחשבון כחתן שלם. וזה נכלל באומרו: "אזכיר רהב וכו' ה' יספור בכתוב עמים זה יולד שם סלה".

והכוונה, כי שתי מלכויות אלו, דהיינו מצרים ובבל, מלכו בכיפה, וזה היה להם גרמא שבעזים וגובה רוחם שפלשת וצור עם כוש, שלושה מלכויות עצומים הנטפלים להם, לא היו מחשיבים לכולם כי אם לאיש אחד, עד שעל שלושת מלכויות אלו היו אומרים עליהם: "רהב ובבל זה יולד שם", כולם כאיש אחד נחשבו בעיניהם, וכאילו ילדו שלושתם על ברכיהם כקטן וכנפֵל אֶשֶׁת.

הרי הראיתי לכם מוג האומות בהיותם בגרם המעלות, כמה גבה לבם בגאונותם למעט לגיונותיהם ולבוזותם בעיניהם. אכן עם כנסת ישראל ספונים וחשובים אצלי בתכלית החשיבות אשר לא יכילו רעיון, "ולציון יאמר" וגו'. והוא בהיחא דאמרינן בחלק<sup>12</sup>: קטן מאימתי בא לעולם הבא - רבי חייא אמר: משעה שנולד, רבי שמעון בר רבי אמר: משעה שסיפר.

המצינים בהלכה. וראשי תיבות "מכל משכנות יעקב" הוא 'מים', כי התורה שלומדים בה נמשלה למים<sup>8</sup> וכו', ע"כ תורף דברי קודשו, יעו"ש תשלום המזמור.

ואפשר לרמוז עוד, "אוהב ה' שערי ציון", סופי תיבות 'בינה', כמה שכתבתי בסימנים הקודמים, ד"אוהב ה' שערי ציון" קאי על בית המקדש לעתיד, וזה בכח שערי בינה המתגלים שבהם הגאולה, כמו שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'דבש לפי מערכת המ"ם אות ג', בשם הגאון החסיד בעל 'מעשה רוקח'. וזהו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"<sup>9</sup>, קרי ביה 'נ' פלאות', דיתגלה שער הנו"ן אשר ביציאת מצרים לא נתגלה, יעו"ש ואתי שפיר הרמז הנזכר, ועיין עוד מה שכתבתי למעלה בסימן ק"ס ובסימן ש"פ מזה. ומה שאמר: מפני חטאם וכו' ונקרא בשם 'יעקב', עיין עוד מה שכתבתי למעלה בסימן ש"ה ובסימן תע"ה.

**ת"ץ** א"י. והרב הגדול בעל 'אבק סופרים' דף קס"ט האריך הרחיב בהבנת המזמור<sup>1</sup> וכללותו, שהוא על אהבתו ית' עם ישראל עם קרובו, אשר לא מצאנו לשום אומה ולשון דוגמתה, וזה תורף דברי קודשו בקיצור נמרץ, הכי אמר מר: שבני קרה ברוח קודשם הכריחו תעצומות אל באהבתו עם האבות העולם ועם זרעם, וחילקו בחינות אהבתו אותם לשלושה מדרגות עד עלותם אל גרם המעלות: במדרגה הראשונה הוכיחו, שלכלי תשמישו וקורות ביתו לא נשא פנים, ועשה בהם משפט כתוב, ולישראל עם קרובו לא כן, אלא שמעביר ונושא להם פנים. וזה נכלל באומרו: "יסודתו בהררי קדש, אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב, נכבדות מדובר בך עיר האלהים סלה". והכוונה, "בהררי קדש" - הם האבות הקדושים אשר נתכנו ל'הרים', כמו שדרשו ז"ל<sup>2</sup> על פסוק<sup>3</sup>: "אשא עיני אל ההרים" וכו'. ורצו לפרסם תכלית אהבתו ית' עמהם ועם זרעם אחריהם, על דרך הנותן פת לתינוק וכו'<sup>4</sup>.

ואמרו, "אוהב ה' שערי ציון" וגו', הבט נא וראה איך הוא ית' מדקדק עם כלי תשמישו וקורות ביתו החביבים, ואינו נושא פנים להם כלל. והעניין נמשך למה שאמרו רז"ל<sup>5</sup>: "טבעו בארץ שעריה"<sup>6</sup> וכו' - שערים חלקו כבוד לארון, לפיכך לא שלט בהם ידי אויב, הדא הוא דכתיב<sup>7</sup>: "שאו שערים ראשיכם" וכו'. זה הוא "אוהב ה' שערי ציון", שחלקו לו כבוד ולכן טבעו, "מכל משכנות יעקב", דהיינו וכו' - רמוז על המזבח אשר הוא הפינה הראשית השקולה כנגד כל משכנות יעקב, והיא נמנית בערך החשיבות אחר קודש

בכח שערי בינה תבוא הגאולה

ג' בחינות בהבנת ה' לישראל

עם כלי תשמישו מדקדק ולישראל נושא פנים

טעם שהשערים שקעו והמזבח גלה



8. תענית ז, א. 9. מיכה ז, טו. **תצא** 1. מזמור פז בתהלים - "לבני קרח מזמור שיר וסודתו פֶּהֲרִי קִדְשׁ. אֶהֱבֵהוּ יַעֲרִי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכְּנֹתַי יַעֲקֹב: נִקְבְּדוֹת מִדְּבַר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה: אֶזְכִּיר רַבֵּךְ וְכָבֵד לִדְעִי הִנֵּה פִלְשֶׁת יָצוֹר עִם כּוֹשׁ זֶה יִלְדֵשׁ: וְלָצִיּוֹן יֹאמֶר אִישׁ וְאִישׁ יִלְדֵשׁ בָּהּ וְהוּא יְכַוְנֶנָּה עֲלֵיוֹן: ה' יִסְפֹּר בְּכָתוֹב עִמִּים זֶה יִלְדֵשׁ שֵׁם סֶלָה: וְשָׂרִים פְּחֻלָּיִם כָּל מַעֲיָנֵי בָרֶךְ". 2. בראשית רבה פרשה סח, ב - "רבי שמואל בר נחמן פתח שיר למעלות אשא עיני אל ההרים - אשא עיני אל ההורים למלפני ולמעבדני". וע"ר ר"ה יא, א. 3. תהלים קכא, א. 4. שבת י, ב - "הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו". 5. איכה רבה פרשה ב, יג. 6. איוב ב, ז. 7. תהלים כד, ז. 8. שבת ל, א - "כשבנה שלמה את בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים, דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה עשרים וארבעה רגנות ולא נענה. פתח ואמר: 'שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, והטו בתיה למיבלעיה (דסברי דעל עצמו אמר מלך הכבוד. רש"י), אמרו: 'מי הוא זה מלך הכבוד? אמר להו: 'ה' עזוז וגבור". 9. שמות כ, כב - "ולא תעֲלֶה בְּמַעֲלַת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגְלָה עָרֹתָךְ עָלָיו". 10. זבחים סב, א. 11. ע"פ תהלים מת, ט. 12. סנהדרין קי, ב.

וררך אגב ראיתי להרב הנזכר לעיל שם, אהא דקאמר ר"א<sup>16</sup>: אפילו נפלים, וזה לשונו: משמע דמאי דקמים בתחיית המתים היינו דוקא בזמן שקרוי נפל, דהיינו בן מ' יום ואחד, אבל פחות מזה, שלא נגמר יצירתו, שאינו קרוי נפל, וכמו שכתב הר"מ בפירוש המשנה פרק בתרא דאהלות<sup>17</sup>, ועיין פרק ג' דנידה משנה ז'. וכן כתב הרב 'משנה למלך' בפרק ב' מהלכות טומאת מת הלכה א', על מה שכתב הרמב"ם: הנפל, אף על פי שעדיין לא נתקשר איבריו בגידין, מטמא במגע וכו', כאדם גדול שמת וכו' - נראה דבבביר ממ' יום אינו נקרא נפל, ואינו מטמא. והכי תנן בפרק י"ח דאהלות<sup>18</sup>: כמה ישא בתוכה ויהיה צריך בדיקה, מ' יום - דלפי זה אינו קם בתחיית המתים פחות ממ' יום. והכי אפשר להוכיח ממה שאמרו בתלמוד דידן בכתובות פרק בתרא<sup>19</sup>: ואלא הכתיב<sup>20</sup>: "נבלתי יקומון" -

הוא בנפלים הוא דכתיב, והיינו בן מ"א.

האמנם בתלמוד דידן בסנהדרין<sup>21</sup> איתמר: רבינא אמר: משעה שנזרע וכו', ופירש רש"י ז"ל: משעה שנקלט הזרע במעי אשה, אפילו הפילה אמו ונמחה, יש לו חלק וכו'. הרי דסבירא ליה לרבינא אפילו פחות ממ', אפילו הכי יקום וכו', דלא כמשמע בדעת דר"א דירושלמי והיה דכתובות. ותמנהי על מה דמסיים רש"י ז"ל: משעה שנזרע וכו', והכי אמרינן בכתובות: "נבלתי יקומון" לרבות את הנפלים. דזה תימה, איך השווה את הרחוקים. וכמו כן יש להקשות על היפה מראה שכתב בד"ה 'ונצורי' וכו': ובפרק חלק אית דריש לה מ"זרע יעבדנו", ובפרק ב' דכתובות מ"נבלתי", דאיך השווה אהדדי, דלכאורה רב המרחק ביניהם, ע"כ תורף דברי קודשו.

ואחר המחילה רבתי ונשיקת הרצפה, תמה אני על תמיהתו. דמה שכתב הרמב"ם ז"ל שם, היינו לעניין טומאה, כמפורש שם. וכן הוא לשון הגאון 'משנה למלך': אינו נפל ואינו מטמא. וכמו כן לעניין יולדת אינו נקרא וולד בכריתות<sup>22</sup>: אלו שאינן מביאות, המפלת יום ארבעים וכו'. ופירש שם הר"מ בפירוש המשנה: כל ולד שהאשה מפלת תוך מ' יום משנבעלה, אינו ולד, לפי שלא נגמרה בו צורת האדם וכו'. וכן היא דפרק ג' דנידה: המפלת ליום מ' אינה חוששת לולד וכו', מהאי טעמא גופיה. אמנם בלישנא בעלמא כשאומר 'נפל', ודאי אפילו פחות ממ' יום קרוי נפל. וראיה ממשנה גופה: המפלת ליום מ', והשמות בכח הפעלים כידוע, ודר"ק.

## תצ"א

א"י. והרב 'בירך יצחק' פרשת וזאת הברכה פירש<sup>1</sup> בשם תלמידו הרב יצחק הרר"י זלה"ה, כמה שכתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין<sup>2</sup>, דראשי גלויות שבבבל במקום מלך הם עומדים, ויש להם לרדות את ישראל בכל מקום, ולדון עליהם בין רצו בין לא רצו, שנאמר<sup>3</sup>: "לא יסור שבט מיהודה" - אלו ראשי גלויות שבבבל<sup>4</sup>. וכל דיין הראוי לדון שנתן לו ראש גלות רשות

רבי נחמן בר יצחק אמר: משעה שנימול, רבי מאיר אומר: משעה שיאמר אמן, רבינא אמר: משעה שנזרע וכו'. זה אומר: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", רצונו לומר, לסברת כל הני תנאי ואמוראי אליבא דכולהו כדי להביאו לחיי עולם הבא הצריכוהו שיהיה נולד בה וגו'. ויש שהביאו לחיי העולם הבא אפילו בפחות שבשעורין, דהיינו משעת ההזרעה הממושכות בידו ית' שיכוננה עליון לאותה טיפה, ואפילו הכי הוא בא לחיי עולם הבא עד שיעור שהשי"ת יספור בכתוב עמים עם אלהי אברהם, תעלה אותה טיפה בחשבון ויאמר קדוש זה יולד שם סלה, ותנו לו שכרו משלם ואל תקפחוהו.

ובמדרגה השלישית הוכיחו, שגברה ועצמה אהבתו ית' עם עם זו קנה, עד שיעור שאפילו נשותיהן נחשבו בעיניו, ונתן להם קדימה על מלאכי רום. זה אומר: "ושרים כחוללים כל מעיני בך", כמו שאמרו רז"ל<sup>13</sup>: כיון שעלו ישראל מן הים וכו', אמר רבי לוי: השמים, לא אקבל דבר זה, אלא הנשים קלטו תחילה וכו'. על כן אמר: "ושרים כחוללים כל מעיני בך", דהיינו השרים שהם ישראל, "כחוללים", דהיינו הנשים המחוללות, כמו שנאמר: "ותצאנה כל הנשים" וגו', נחשבו בעיני יותר ממלאכי מרום, וממנו תקח ש"כל מעיני בך", ע"כ.

ומה שאמר: ר' חייא אמר: משעה שנולד וכו', רבי שמעון בר רבי אמר: משעה שסיפר וכו', הוא אגב שיטפא, דבש"ס איתמר חד אמר וכו' וחד אמר, ולא מסיים, וכן הוא בירושלמי פרק ד' דשביעית<sup>14</sup>. ומה שפירש בכוונת הכתוב: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", שהכוונה, להביאו לחיי עולם הבא צריך שיהיה נולד, דבר ה' בפיהו אמת, שכן פירשו התם בירושלמי, וזה לשונם: רבנן דהכא אמרי: משנולדו, "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", יעו"ש. ודע דמאי דאיתא בירושלמי: רבינא דהכא אמר משיולדו, הוא טעות דמוכח, וצריך לומר 'רבנן', כמו שכתבתי.

ועיין בפירוש רש"י, אהא דא"ר רב נחמן בר יצחק משעה שנימול, דכתיב<sup>15</sup>: "עני אני וגו' מנוער נשאתי אִמְיָךְ אֶפְנָה" וגו' - היינו מילה שאנו משמרים מאמתו של הקב"ה, יעו"ש ובספר מהרש"א ז"ל, וכמו כן להגאון יפה מראה: "אִמְיָךְ" היא המילה, שיש בה אימת סכנה וכו'. ולעניות דעתי נראה, "אִמְיָךְ" היא המילה, על דרך שסופר מעשה בחסיד אחד שהיה הולך בשדה, ויצא עליו אריה, והחסיד גילה עצמו והראה לו ברית קודש, ותיכף ומיד האריה חלף הלך לו, ע"כ שמעתי. וכמדומה לי שעניין זה נזכר בדברי רז"ל הקדושים, ולפי זה שפיר נקרא המילה 'אימה' ומובן.

אפילו נשות ישראל חשבות בעיני ה' יותר מהמלאכים

טעם שנקראת המילה אִמְיָךְ

מעלת סמיכת ריש גלותא לעומת סמיכת נשיא שבא"י



13. ילקוט בשלח רמז רמא. 14. הלכה ת. 15. תהלים פח, טז. 16. בירושלמי שם. 17. פ"ח מ"ז. 18. משנה ז. 19. קיא, א. 20. ישעיה כו, יט. 21. קי, ב. 22. ז, ב. **תצ"א** | 1. את פסוקי מזמור פז בתהלים (פס' ב-ה) - "אהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכַּנֹּת יַעֲקֹב: נִקְבְּדוּת מִדָּבָר בְּךָ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלְה: אֲזַכֵּיר רֵבֶב וְנִבְּל לְדַעֵי הַגָּה פִלְשֶׁת וְצוֹר עִם פֹּשֵׁ זֶה יֵלֵד שָׁם: וְלְצִיּוֹן יֹאמֵר אִישׁ וְאִישׁ יֵלֵד בָּהּ וְהוּא יְכַוְנֶנָּה עֲלֵינוּ". 2. פ"ד ה"ג. 3. בראשית מט, י. 4. סנהדרין ה, א.

חן, יעו"ש. ויש לשאול, דאמאי שרו ליה כשיר של כלה<sup>11</sup>. והרב 'עיון יעקב' בחידושו לכתובות פירש, כי דמיון התלמיד חכם לכלה, כדאיתא במדרש<sup>12</sup> על פסוק<sup>13</sup>: "ויתן אל משה ככלותו", יעו"ש. והרב גאון עוזנו ב'פתח עינים' כתב: כיון שהיה עניו דהוה מטמר מלמסמכיה<sup>14</sup>, כדאיתא שם<sup>15</sup>, ולזה הוה שריין ליה שירת הכלה, לרמוז דהאי דאמצי נפשיה<sup>16</sup>, היינו שהושווה לחתן וכלה שמתכפרין עוונותיהם, ולהכי קבל עליה, והכל לפי רוב הענוה דצדיק גמור היה, יעו"ש.

ולעניות דעתי נראה באותה שאמרו בשילהי כתובות<sup>17</sup>: ר' זירא הוה קמשתמיט מיניה דר' יהודה וכו', גם אמרו שם<sup>18</sup>: כי הוה סליק ר' זירא לא"י לא אשכח מברא למיעבר, נקט במצרא וקעבר וכו', אמר ליה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו ליה, אנא מי יאמר דזכינא ליה, יעו"ש. הרי ר' זירא הראה באר לח"י רואי חיבת הארץ עד שמסר גופו עליה.

וידוע מה שכתב הגאון 'מגלה עמוקות' אופן צ"ו, דא"י נקראת 'כלה', וכשם שא"י נתקדשה בעשר קדושות, לכן עשר פעמים כלה בשיר השירים, יעו"ש. וידוע דהסמיכה היא דוקא בא"י<sup>19</sup>. ולזה כי סמכה לר' זירא שהיה מחבב א"י ביתר שאת וביתר עז, שרו ליה שיר של כלה, לרמוז לו כל האמור, וק"ל.

## תצ"ב

א"י. והרב 'שדה הארץ'<sup>1</sup> פרשת פקודי פירש<sup>2</sup>, באותה שאמרו בבראשית רבה פרשה מ"ט<sup>3</sup>: כאן עשרה ובירושלים אפילו אחד (עין לעיל בסימן תכ"ו). זה אומרו: "אוהב ה' שערי ציון וגו', נבבדות מדובר כך וגו', אוכיר רהב ובבל לידועי", רצונו לומר, "ליודעי" לשון רבים, מה שאין כן: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", רצונו לומר, איש אחד יספיק, לפי שהיא עיר האלהים סלה, ע"כ דברי קודשו.

לדון, יש לו רשות לדון בכל העולם אף על פי שלא רצו בעלי דיניו, בין בארץ בין בחו"ל וכו'<sup>5</sup>. והאי טעמא דעדיף ראש גלות שבבבל מנשיא שבא", מפרש בירושלמי<sup>6</sup>, משום שראש גלות בא מהזכרים והנשיא בא מהנקבות<sup>7</sup> וכו'.

זה אומרו: "אוהב ה' שערי ציון", שהוא מושב הסנהדרין, דכתיב<sup>8</sup>: "ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים". ומשבח הכתוב סנהדרין א"י מכל שאר סנהדראות שבשאר ארצות, לפי שאין קרוי 'אלהים' אלא בית דין שבא"י בלבד. זה אומרו: "נבבדות מדובר כך עיר האלהים סלה", שהבית דין שבה נקראו 'אלהים'. ומכל מקום אוכיר מה שעתיד להיות אחר הגלות, דלאו דוקא הסמיכה בציון, אלא כל מה שהחזיקו עולי מצרים דינו בסמיכה כא"י גמור, וכל שכן שכן הדין במה שהחזיקו עולי בבל שהוא בכלל זה, ולזה אמר: "אוכיר רהב ובבל לידועי". או יהיה פירוש "ובבל", שמדבר על הרשות דראש גולה שבבבל, והיינו דקאמר "אוכיר רהב", מה שהחזיקו עולי מצרים שהיא סמיכת א"י, "ובבל", היינו הרשות דראש גלות שבבבל, שהנוטל רשות ממנו יכול לדון כל העולם כמו שנתבאר. זה אומרו: "ליודעי הנח פלשת וצור עם כוש זה יולד שם", כתרגומו, דין איתרבא תמן, שנתגדל ונתרבה בכל המקומות שבבבל.

וכדי שלא יקשה בעיני הנשיא שבא"י, שהנסמך ממנו אינו דן אלא בא"י וגבולותיה, ואילו ראש גלות שבבבל, הנוטל רשות ממנו דן בכל העולם - לזה אמר: "ולציון יאמר", היינו תשובה לנשיא שבא", משום ד"איש ואיש יולד בה", דראש גלות בא מהזכרים ולכך כוחו גדול, וזה שאמר: "איש ואיש יולד בה", שזה האיש נולד מאיש מהזכרים של דוד, מה שאין כן הנשיא שאינו איש מאיש, לפי שבא מהנקבות לכך גרוע כוחו ממנו וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

ונמשך להאמור, אביע אומר במאי דאיתא פרק קמא דסנהדרין<sup>9</sup>, וכן הוא בפרק ב' דכתובות<sup>10</sup>: כי סמכה לר' זירא, שרו ליה הכי: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת

מעלת הסנהדרין שבא"י

מדוע שרו לרבי זירא בסמיכתו של כשיר של כלה

בירושלים די בצדיק אחד להציל העיר, בשאר מקומות - עשרה

5. וממשיך שם ואומר: "וכל דיין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל ובעיירות העומדות על הגבולים אע"פ שלא רצו בעלי דיניו, אבל בחוצה לארץ אין רשותו מועלת לו לכופ את בעלי דיניו, אע"פ שיש לו לדון דיני קנסות בחוצה לארץ אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו, אבל לכופ את בעלי דיניו ולדון להם אין לו רשות עד שיטול רשות מראש גלות". 6. כלאים פ"ט ה"ג. 7. כלומר, ראש שושלת ראשי הגולה התיחס לשבט יהודה מצד אביו, ואילו ראש שושלת הנשיאים התיחס לשבט יהודה מצד אמו. 8. דברים כה, ז. 9. יד, א. 10. יז, א. 11. כדאמרין שם בכתובות יז, א - "כי אתא רב דימי אמר, הכי משרו קמי כלתא במערבא: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן". 12. שמות רבה פרשה מא, ה - "מהו ככלותו? א"ר לוי א"ר שמעון בן לקיש: מה כלה זו מקושטת בכ"ד מיני תכשיטין, כך תלמיד חכם צריך להיות זריז בכ"ד ספרים. ככלותו, אמר רשב"ל: מה כלה זו כל ימים שהיא בבית אביה מצנעת עצמה ואין אדם מכירה, וכשבאת ליכנס לחופתה היא מגלה פניה, כלומר כל מי שהוא יודע לי עדות יבא ויעיד עלי, כך תלמיד חכם צריך להיות צנוע ככלה הזו, ומפורסם במעשים טובים ככלה הזו שהיא מפורסמת עצמה". 13. שמות לא, יח. 14. שהיה מצניע את עצמו שלא יסמכו אותו כרבי. 15. סנהדרין יד, א - "רבי זירא הוה מיטמר למיסמכיה, דאמר רבי אלעזר: לעולם הוה קבל וקיים. כיון דשמעה להא דאמר רבי אלעזר: אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו על כל עונותיו - אמציה ליה אנפשיה". 16. שהמציא ומסר את עצמו שיסמכוהו. 17. קי, ב - "ר' זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה, דבעא למיסק לארץ ישראל, דאמר רב יהודה: כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שנאמר: (ירמיהו כז) 'בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'". ורבי זירא? הוה בכלי שרת כתיב". 18. קיב, א - "רבי זירא כי הוה סליק לא"י, לא אשכח מברא למעבר (לא מצא גשר שניתן לעבור עליו), נקט במצרא וקעבר (יש מקום שאין גשר, ומשליכין עץ על רוחב הנהר משפה לשפה ואינו רחב לילך עליו כי אם אוחד בידי בחבל המתוח למעלה הימנו קשור שני ראשיו בשתי יתדות אחת מכאן ואחת מכאן בשני עברי הנהר. רש"י. ועליו עבר). אמר ליה ההוא צדוקי: עמא פזיזא (פזיז ובהול) דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפזיזותייכו קיימיתו (מתחילתכם הייתם בהולים, שהקדמתם נעשה לנשמע, ועודכם בבהלתכם כבתחילה למחר לעשות דבר בלא עתו. רש"י). אמר ליה: דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, אנא מי ימר דזכינא לה". 19. סנהדרין יד, א ועיין בטעם הדבר לעיל סי' תנט ותס. **תצב א**. חלק א. 2. את פסוקי זממור פז בתהלים (פס' ב-ה) - "אהב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁקָנֹת יַעֲקֹב: נִבְּדוֹת מִדָּבָר פֶּה עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה: אֲזַפְרִי רֶהֱב וּבְגָל לְיָדְעֵי הַנֶּחַ פִּלְשֶׁת יָצוּר עִם פֶּשֶׁת זֶה יֵלֵד שָׁם: וְלָצִיּוֹן יִצְמַר אִישׁ וְאִישׁ יֵלֵד פֶּה וְהוּא יְכַנְנֶנּוּ עֲלֵיוֹן". 3. אות יג - "ויאמר אל נא יחר לה' אולי ימצאון שם עשרה" (בראשית יח, לב)

הוא, ואם היה בונה דוד המלך ע"ה לא היה שולט אויב, כמו היסודות אשר בנה שלא שלט אויב. ותו, ליכא שפך חמתו על עצים ואבנים וניצולו ישראל<sup>8</sup>, וצריך ח"ו שיכלו ישראל. וזה שנאמר: "אומר אלי אל תעלני בחצי ימי", ורוצה לחיות כפליים. ומשיבו הקב"ה: "בדור דורים שנותיך", כי ק"מ שנה הם כמו שלושה דורות, והנה "לפנים הארץ יסדת" והם קיימים, "ומעשה ידיך שמים" ולא ישלמו בהם אויב, ואם כן אתה תבנה בית המקדש ויהיה קיים ויכלו שונאי ישראל, דליכא תו שפך חמתו על עצים ואבנים. וניחא לך שישאל ח"ו "יאבדו ואתה תעמוד ושנותיך לא יתמו", ובשביל שתחיה אתה ח"ו יכלו ישראל. ועל זה השיב דוד המלך ע"ה: לא אדוני, כל חפצי כי "בני עבדיך ישכנו" כשיבנה הבית ואחר כך שיחרב, ובוה "זרעם לפניך יכון", כי ישפוך חמתו על עצים ואבנים, ע"כ דברי קודשו, הביא דבריו הרב גאון עוזנו צוק"ל בספר "יוסף תהלות"<sup>9</sup>.

ושם הביא מזוהר חדש<sup>10</sup>, דאם היה חי דוד המלך ע"ה ק' שנה, רצונו לומר, אם אדם הראשון היה נותן לו מאה שנה, היה מתקין כל העולם והיה הוא משיח ולא היה חורבן. וזה רמז הכתוב<sup>11</sup>: "שיר למעלות אשא עיני", כי אמר "למעלות", רמז על ל' שנה, שאם היה חי עוד ל' שנה יוכה לכמה מעלות. ומדבר ברמז: "אשא עיני אל ההרים" - אדם הראשון והאבות שלא נתנו מאה שנה. אך "מאין" הוא כתר, דחיי במזלא תליין, ואחיה ק', גימטריא "מאין" עם הכולל. ו"משם יבוא עזרי", ואז ישתלשל השפע - "עזרי מעם ה'", ע"כ דברי קודשו. ויומתק דרכו על פי דבריהם ז"ל במדרש, והזכרתי אותו למעלה בסימן קל"ה: "אשא עיני אל ההרים" - זה מלך המשיח, שנאמר<sup>12</sup>: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר", יעו"ש. ודע שבילקוט איתא הגירסא בשינוי קצת: "אשא עיני" למלך המשיח, שנאמר: "על ההרים רגלי", ולהיכן הוא בא - בדרך ההרים, שנאמר: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר", יעו"ש. ועיין מה שכתב בסימן הנזכר בפירושו המאמר משם הרב פתחיה, ודו"ק.

ועל פי דרכנו יאמר: "אומר אלי", אמר דוד המלך ע"ה בשם הצדיק שנתפס בעד ישראל, שהוא משכון, כמו שנתבאר, "אל תעלני בחצי ימי", אתה ה' שלעולם תשב ו"בדור דורים שנותיך", אנה בעי ומתחנן "אל תעלני" וכו'. ותכלית מבוקשי הוא שיבנה בית המקדש, ועל ידו יתכפר עוונות ישראל כזמן הקודם. וזה אומר: "לפנים הארץ

אמר המחבר: נראה לפי פירושו לא אתי שפיר אומר: "הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם", כאשר יראה המעיין. ואפשר ליישבו על פי דרכו בדרך זה, דרצונו לומר, לא מיבעיא ברהב ובכל דבעינן עשרה, אלא אפילו בפלשת וצור, שהם מקומות סמוכות לירושלים, עם כל זה לא יועיל צדיק אחד, וכאילו הם שווים במעלתם לעניין זה עם כוש, וכאילו "זה יולד שם" - בכוש לעניין האמור, יען דבעינן כדי כניסה, מה שאין כן "ולציון" וכו'. וזה מעין מה שפירש הגאון מהרימ"ט ז"ל לדרכו, והבאתי דברי קודשו למעלה בסימן כ"ב, ודו"ק.

**תצ"ג** א"י. והרב הקדוש מהר"א הכהן צוק"ל בספר 'תהלות ה' פירש בדברי רז"ל<sup>1</sup>, שבחורבן המקדש הצדיקים הם משכונות לכפר על ישראל וכו'. וידוע מאמר רז"ל<sup>2</sup>: "יקר בעיני ה' המוטה להסידיו"<sup>3</sup>, שיקר וקשה לפני הקב"ה לגזור מיתה על הצדיקים, אך הוצרך כביכול לעשות כן כדי לכפר על ישראל. לא כן בהיות בית המקדש קיים, שעל ידי המקדש היו מתכפרים, או הארץ בעצמה מכפרת, כדכתיב<sup>4</sup>: "וכפר אדמתו עמו". לזה אמר<sup>5</sup>: "אוהב ה' שערי ציון" - מתי יתקרב הזמן לבנותם. וטעם אהבה לא בשביל השערים בעצמן, כי אם "מכל משכנות יעקב", מסיבת כל המשכונות שלוקח מיעקב, שהם הצדיקים שקשה לפניו להמיתם, לכן אוהב שערי ציון שיבנו, כדי שיתכפרו ישראל על ידי כך, ולא יהיה צורך ליקח מן המשכונות שהם הצדיקים, יעו"ש שהארץ בהבנת המזמור.

כי על פי אמרי קדוש נראה לעניות דעתי, שזה רמז הכתוב<sup>6</sup>: "מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל". אמר, שכאשר האוהלים כאשר המה והם בתכלית הטוב, שהוא רומז על בתי מקדשות, אזי "משכנותיך ישראל", שהמשכנות של ישראל הם במקומם על משמרתם יעמודו, שלא יצטרכו ישראל לכפרתם, כי בית המקדש מכפר או הארץ, כדבר האמור.

ויתקרב עוד על פי האמור כוונת הכתוב תהלים ק"ב<sup>7</sup>: "אומר אלי אל תעלני בחצי ימי בדור דורים שנותיך, לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים, המה יאבדו ואתה תעמוד וגו', ואתה הוא ושנותיך לא יתמו, בני עבדיך ישכנו וזרעם לפניך יכון".

ומזקנים אתבונן, הרה"ג מהר"ש פרימ"ו צוק"ל שפירש, כי דוד המלך ע"ה היה רוצה לחיות כפליים, אך אם היה חי כרצונו כבר הגיע זמן בניין בית המקדש והיה צריך שיבנהו

אהבת ה' למקדש מפני שמתכפרים בו ולא במיתת הצדיקים

דוד המלך ביקש אריכות ימים וחזר בו למען ישראל



- רבי יהודה בר סימון ור' חנין בשם ר' יוחנן: כאן עשרה ובירושלים אפילו אחד, הדא הוא דכתיב (ירמיה ה, א): 'שוטטו בחוצות ירושלים' וכאן הוא אומר (קהלת ז, ט): 'אחת לאחת למצוא חשבון'. **תצ"ג** 1. שמות רבה פרשה לה, ד - 'ועשית את הקרשים למשכון, לא היה צריך לומר אלא ועשית את הקרשים משכון, מהו למשכון א"ר הושעיא: על שום שהוא עומד למשכון, שאם נתחייבו שונאיהם של ישראל כלייה יהא מתמשכן עליהן, אמר משה לפני הקב"ה: והלא עתידים הם שלא יהיה להם לא משכון ולא מקדש ומה תהא עליהם - אמר הקב"ה: אני נוטל מהם צדיק אחד ומשכנו בעדם ומכפר אני עליהם על כל עונותיהם, וכן הוא אומר (איכה ב): 'זיהרוג כל מחמדי עיון'. 2. דברים רבה פרשה ט, א. 3. תהלים קטז, טו. 4. דברים לב, ג. 5. תהלים פז, ב. 6. במדבר כד, ה. 7. פס' כה-כט. 8. ע"פ איכה רבה ד, יד - כתיב (תהלים עט): 'מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך, לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף, נהי לאסף, קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף... אמרו לאסף: הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם: מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל'. 9. ע"ע לקמן סימן תקמח. 10. רות לה, ב. 11. תהלים קכא, א - 'שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי'. 12. ישעיה נב, ז.

בקשת הצדיק שלא למות היא למען יבנה המקדש ויכפר

רעיא מהימנא, שנקרא 'מלאך', והובטח מפי כבודו ית"ש - לעתיד אתה נכנס, כדבר האמור. זה אומר: "ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו" של ית"ש עם משה רבינו ע"ה "הוא", כביכול, "גאלם" לישראל, "וינטלם וינשאם כל ימי עולם".

## תצ"ה

א"י. ועוד פירש שם<sup>1</sup> כוונת 'בזכות שני הרים', רצונו לומר, הזכות שנמשך לישראל מב' הרים - הר סיני, נמשך ממנו לימוד השפלות והענוה, בראותם שלא השרה הקב"ה כי אם על הר סיני בהיותו שפל שבהרים. והר המוריה, נמשך ממנו למסור אדם עצמו לאהבתו ית"ש, כאשר אברהם אבינו ע"ה עשה לבנו יחידו הנולד לו למאה שנה. וקדם משה לאברהם, לרמוז שעל ידי התורה שניתן על ידי משה רבינו ע"ה בא האדם למסור עצמו על הקב"ה, שבאמצעות התורה האדם מתקשר באהבה עם הקב"ה, ע"כ דברי קודשו.

אמר המחבר: עיין מה שכתבתי למעלה בסימן תנ"ח, שענווה הוא יסוד בניין לגאולה העתידה. ועל פי זה נאה דורש, "יסודתו בהררי קדש" - זכות שנמשך לי מהר סיני, שהיא הענווה, היא יסוד מוסד ששייב ה' את שיבת ציון. וגם על ידי קידוש ה' במצרים בשחיתת קרבן פסח יצאנו ממצרים, כמו שכתב רבינו מהר"ם אלשיך זצוק"ל<sup>2</sup> והרב 'המאור הקטן' פרשת בא, הביא דברי קודשו הרב מופת הדור והדרו 'נפש חיים' הי"ו מערכת הקו"ף. וכתב<sup>3</sup>: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", ולזה הזכיר הר המוריה הנמשך ממנו למסור אדם עצמו על קידוש ה'. ושתיים הנזכרים הן הנה בגרם המעלות לגאולת ישראל, ודו"ק.

ואפשר עוד לומר, דגם מהר המוריה נמשכו ממנו לימוד הענווה, כמו שכתבתי בסימן קצ"ט, קחנו משם. ובסימן קל"א כתבנו באורך וברוחב בעניין מעלת הענווה, שהיא אם לפדיון נפשינו, שעל ידה ימחה זכרון עמלק מכל וכל, ואזי תפריה ישע גאולת ישראל ובה לציון גואל. ואם כן נוכל לומר, שכיון המדרש על מעלת הענווה לבד, והוא אומר: "יסודתו" של ירושלים בזכות שני הרים, כלומר, מהענווה שנמשכה לי מהב' הרים, הוא יסוד מוסד לגאולה. אשר על פי זה נראה לעניות דעתי כוונת הכתוב<sup>4</sup>: "אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ". אמר בשם האומה המצפים ומיחלים לחסדו, ואמר, סמא דכולא ביה היא הענווה, ובה יתפאו תחלוואינו וישלח

יסדת", רצונו לומר, קודם זה, הארץ הידועה יסדת בה בית המקדש, כמה דאת אמר<sup>13</sup>: "ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם", ועל ידיו היו ישראל מתכפרים או על ידי הארץ בעצמה, ועכשיו "ומעשה ידיך", שהם הצדיקים שמגיד השמים, כדאיתא פרק קמא דכתובות<sup>14</sup>, עכשיו צריך שיסתלק הצדיק כדי לכפר על הדור. משיבה רוח הקודש: "המה יאבדו ואתה תעמוד", מי ניחא קמך שישראל יאבדו ואתה תעמוד, "ושנותיך לא יתמו". ותכלית הכוונה לפרסם צדקת הצדיק, כי שאלתו ומבוקשו הוא שיבנה המקדש וישראל על עומדם יעמדו, שיתכפרו על ידי בית המקדש, ואין תכלית שאלתו לכבוד עצמו בעבור חייו. ולמען יתפרסם כוונת הצדיק בשאלתו, שאל לו: "המה יאבדו ואתה תעמוד" וכו', ומשיב הצדיק: רבון העולמים, שאלתי ובקשתי היא "בני עבדיך ישכוננו" על ארצם ונחלתם ועל ידה מתכפרים "וזרעם לפניך יכון", וממילא רווחא ישמח לבי גם אני שחיה אחיה, ודו"ק.

## תצ"ד

א"י. ועוד פירש הרב הקדוש הנזכר<sup>1</sup>, במאמרם ז"ל, שדרשו<sup>2</sup>: יסודתו של ירושלים בזכות שני הרים של קדושה, הר סיני והר המוריה, ע"כ. ודקדק הרב ז"ל שם, שבהרים לא שייך לא זכות ולא חובה, ומה אומר בזכות שני הרים. ותירץ דהכוונה לומר, יסודתו של ירושלים, כלומר, שנשארה בה יסוד לשוב אותה על מכונה, הוא בזכות שני הרים של קדושה - הר סיני, שהוא משה רבינו ע"ה שנתן לנו את התורה בסיני, ועם כל זה מת בחו"ל, והוא יסוד אחד שישוב הקב"ה להחזיר לירושלים כבתחילה, כדי להכניס למשה רבינו ע"ה בתוכה כאשר נדר לו: "ויתא ראשי עם"<sup>3</sup>. והר המוריה זה אברהם, יסוד אחר, שבירר שעבוד מלכותו, ועל ידי זה ישראל מתכפרים וחוזרים למקומם, ע"כ דברי קודשו.

ואפשר להסמיק כל האמור בכוונת הכתוב ישעיה ס"ג<sup>4</sup>: "ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע, בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם". אמר, "ויהי להם למושיע", רמז על גאולה העתידה שמוכרתת להיות מכח הב' עמודים אשר בית ישראל נשען עליהם: הראשון אחד היה אברהם<sup>5</sup> אבינו ע"ה שדיבר בקודשו ובירר לישראל עול הגלות, וזהו כפרתם וסופם לחזור לאיתנם הראשון. וזה רמז באומר: "בכל צרתם לו צר", שכביכול "עמו אנכי בצרה"<sup>6</sup>, ורמוז עניין הגלות. וזאת שנית, בעבור משה

ירושלים תשוב ותבנה בזכות מידת הענווה ומסירות הנפש

ירושלים תשוב ותבנה בזכות אברהם ומשה



13. תהלים עח, טו. 14. הא - "השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע" (תהלים יט) הכי קאמר: מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד? הרקיע, ומאי ניהו? מטר". **תצד** | 1. הרב הקדוש מהר"א הכהן זצוק"ל בספר 'תהלות ה' הנזכר בסימן הקודם. 2. ילקו"ש תהלים רמז תתלו על הפסוק בתהלים פז, א: "יסודתו בהררי קדש". 3. דברים לג, כא. ובמדבר רבה פרשה יט, יג - "אמר לו הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ, משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן, ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, אמר לו המלך, אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות שאתה השבית הצאן, אף כאן אמר לו הקב"ה למשה, שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואת מכניס דור אחר, עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא תהא בצדן ותבא עמה, שנאמר: ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה: לכך כתיב לא תביא את הקהל הזה אלא שיצא עמך". 4. פס' ח-ט. 5. ע"פ יחזקאל לג, כד. 6. תהלים צא, טו. **תצה** | 1. בספר 'תהלות ה'". 2. בספר 'תורת משה'. 3. מיכה ז, טו. 4. תהלים ככא, א-ב.



קמא דבתרא, שכתב בשם רבינו מוהרח"ו ז"ל שכתב דלכך כתיב: "פן יהיה דבר עם לבבך בליעל", דלא הוי כעובד עבודת אלילים, דאפילו המחשבה רעה מצטרפת, אמנם בצדקה אינו נחשב כעבודת אלילים אלא כשידבר גם כן. וזה שכתוב: "דבר עם לבבך בליעל", יעו"ש, וכן הביא דברי קודשו בספר 'פני דוד' פרשת ראה. ועל פי דברי קודשו אפשר שזהו רמז הכתוב<sup>8</sup>: "כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און", היינו כשהוא מדבר בפיו ולבו, שהוא המחשבה, אז "יעשה און", שנחשב כמעשה. והני ספרי דבי רב 'כלי פו' ושמע שלמה אינם מצויים בידי לראות אם פנו אל דברי רבינו מוהרח"ו הנזכרים.

ישראל קרויים בנים אף בגלות

ואפשר עוד להסמיק ברמז הכתוב הנזכר, דידוע דהצדקה הוא מטעם שאנחנו יש לנו דין בנים, כדאיאת פרק קמא דבתרא<sup>9</sup> במעשה דטורנוסרופוס הרשע, שהיה סובר דישראל קרויין עבדים בזמן שאין עושים רצונו של מקום, ובזמן שעושים רצונו של מקום קרויים בנים. והשיבו ר' עקיבא: הרי הוא אומר<sup>10</sup>: "הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית", אימתי עניים תביא בית - האידינא, וקאמר: "הלא פרוס לרעב לחמך", יעו"ש. וכמו כן מה שכתב מהרש"א בחידושי אגדות, דהרשע הזה היה סובר דכשישראל על אדמתן מצוות צדקה חובה עלינו, וכדי לינצל מדינה של גיהנם. אמנם כשישראל במאסר הגלות, נמשלו לעבד החבוש וכו'. ועל זה השיבו ר' עקיבא: אף על פי שכעס עליהן נקרא בנים, כדאמרינן<sup>11</sup>: "בנים משחיתים" וכו', יעו"ש.

**אמור** מעתה, הנבל בנבלותו, שאינו רוצה לרחם על העניים, אוחו מידת הרשע טורנוסרופוס, דבזמן הגלות יש לישראל דין עבדים, ועושה עצמו כמתחנף שלכבוד השי"ת עושה, כיון שהוא בכעס והכל שקר ורעות רוח, ובקרביו ישם ארבו. זה אומר<sup>12</sup>: "כי נבל נבלה ידבר" מהכיליות הוא שמדבר מה שמדבר, אבל "ולבו יעשה און", והוא נראה כחונף, זה אומר: "לעשות חונף ולדבר אל ה' תועה", שדבריו אלה שאומר לכבוד ה' - הוא תועה, שהכל משאות שוא ומדוחים, וכל כוונתו "להריק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר".

במצוות ציצית רמזו שבין כך ובין כך קרויים בנים

**ועיין** להרב 'לקט יוסף' ערך 'ציצית', שכתב בטעם שזונו ית"ש במצוות ציצית שתיים לפניו וב' ציצית לאחוריו, משום דד' ציציות הם ל"ב חוטין ועשרים קשרים, גימטריא ב"ן, ורמזו 'בין כך ובין כך קרויים בנים'<sup>13</sup>, רוצה לומר בין קודם שיחטא בין לאחר שיחטא, יעו"ש.

**אשר** על פי זה אפשר שזה כיון המשורר רבינו שלמה בן גבירול זלה"ה באזהרות: ועל כנפי בגדך, גדילים תעשה לך, ותלווה דל, ודך תפייס בדברים, ע"כ. ומזקנים אתבונן הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מעיל צדקה' סימן אלף שמ"ז, שפירש קשר הבתים הנזכרים בדרך זה, כלומר, כדי שיהיה לך בגד שלם מארבע כנפות,

עזרינו מקודש. זה אומר: "אשא עיני אל ההרים", זה הר סיני והר המוריה (כמו שכתבתי לעיל בסימן קל"ה), ואני רואה בעין שכלי הנמשך משניהם, היא מעלת הענווה הרמוזה במילת "אין". זה אומר: "מאין יבוא עזרי", ו"עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ", ודו"ק.

**תצ"ו** א"י. ועוד רמז הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'יוסף תהלות', שראשי תיבות "שיר יסודתו בהררי", ראשי תיבות ש"ב, רמז למספר י"ב הוויית אשר בכל חודש מחודשי שנה מאירה הוי"ה אחת. וסופי תיבות גימטריא 'גבורה', דבזה מתמתקין הדינין, ובא"י יושפע מאוד שפע זה וכו', יעו"ש. ואתיא הא כמו שכתבתי בסימן פ"א, עיין שם באורך, ובסימן ק"ה ובסימן רכ"ד.

בא"י מתמתקין הדינין

**תצ"ז** א"י. ועוד פירש<sup>1</sup>, כמה שאמרו רז"ל, דתמיד היו עושים צדקה בירושלים, ועל ידי הצדקה מהפכים מידת הדין למידת הרחמים. וכתבו המפרשים, כי 'אלהים' הוא דין, 'האלהים' הוא רחמים, שהוא גימטריא צ"א כמספר הוי"ה אדני". וזה שאמר: "אוהב ה' שערי ציון" וכו', ונתן טעם: "נכבדות מדובר בך", צדקה וגמילות חסדים, ולכן "עיר האלוקים", שהוא רחמים, שעל ידי זה מתהפך מידת הדין למידת הרחמים, ע"כ דברי קודשו. ועיין עוד ב'חומת אנך' בדניאל א' בפסוק<sup>2</sup>: "ויתן האלהים את דניאל לחסד ולרחמים" וגו'. ומה שכתב: "נכבדות מדובר בך", צדקה וגמילות חסדים, עיין בספר 'ערכי הכנויים' מערכת הכ' ערך 'כבוד', ומשם באר"ה.

צדקה הנעשית תמיד בירושלים מהפכת מידת הדין לרחמים

ונמשך להאמור אביע אומר בכוונת הכתובים תהלים י"ד<sup>3</sup>: "אמר נבל בלבו אין אלהים השחיתו התעיבו עליה אין עושה טוב". ונקדים מה שכתבתי בסימן ק"ו בשם הרב 'משכנות יעקב' בשם הרב 'כלי פו' על פסוק<sup>4</sup>: "כי נבל נבלה ידבר ולבו יעשה און" וגו', שהוא על פי מאמרם ז"ל<sup>5</sup>: כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת אלילים וכו', וחומר שבו לענין המחשבה, דכשם דבעבודת אלילים מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, כן הוא בצדקה, יעו"ש. וכן בקודש חזיתי להרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מעיל צדקה' סימן אלף ש"ע שכתב כן בשם הרה"ג 'שמע שלמה', שהוא על פי מה שכתב הרמב"ם ז"ל<sup>6</sup> שהקפידה תורה על המחשבה במצוות הצדקה, שנאמר<sup>7</sup>: "השמר לך פן יהיה דבר" וגו'. ולזה דימהו לעבודה זרה, כי בכל המצוות לא מצינו מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה, רק במצוות הצדקה, וכן בעבודה זרה הקפידה תורה וכו'.

האם מחשבה רעה מצטרפת למעשה במצוות צדקה

**ואמנם** ראיתי להרב גאון עוזנו זלה"ה בספר 'פתח עינים' פרק



**תצ"ו** 1. תהלים פז, א - "לִבְנֵי קִרְחַ מְזֻמֹּר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְי קִדְשׁ". **תצ"ז** 1. בספר 'יוסף תהלות'. 2. פס' ט. 3. פסוק א. 4. ישעיה לב, ו. 5. ב"ב י, א. 6. מתנות עניים פ"י ה"ג - "כל המעלים עיניו מן הצדקה הרי זה נקרא בליעל כמו שנקרא עובד עכו"ם בליעל". 7. דברים טו, ט - "השָׁמֵר לֶךְ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לִבְבְּךָ לְבַלְעַל לְאֹמֵר קִרְבָּה שְׁנַת הַשָּׂבַע שְׁנַת הַשְּׂמִטָּה וְרָעָה עֵינֶךָ בְּאֶחָיו וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל ה' וְהָיָה קֶךָ חֲטָא". 8. ישעיהו לב, ו. 9. ב"ב י, א. 10. ישעיה נח, ז. 11. ישעיה א, ד. 12. ישעיהו לב, ו - "פִּי נָבַל נְבִלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אֵינֹן לַעֲשׂוֹת חֲנָף וְלִדְבַר אֵל ה' תוֹעָה לְהָרִיק נֶפֶשׁ רָעָב וּמְשָׁקָה צָמָא יַחֲסִיר". 13. קידושין לו, א.

- לא תעשו אגודות אגודות, והוא מוכן מאליו. ובזה יתפרשו כמה עניינים רבים, דו"ק ותשכח. זה אומרו: ראה מצווה זאת, מצוות ציצית, אשר ממנה הוראה שאתם בנים לעולם, וזה יהיה לכם שורש ויסוד האהבה והאחדות, ובזה תזכור מצווה אחרת הסמוכה לה שהיא מצוות כלאים, כמו שנתבאר דו"ק. ומה נמלצו אמרי יושר דברי הרב הגאון הרמ"ע ז"ל ב'עשרה מאמרות', והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'דבש לפי מערכת הצד'י אות ל"א, כי על ידי מצוות ציצית יש הפרה לקליפת כלאים, והוא טעם כלאים בציצית ובגדי כהונה, יעו"ש. ועל פי האמור הוא כמין חומר על פי הפשט, ודו"ק.

האם נאמר  
שעבירה  
מכבה  
מצווה גם  
על מצוות  
צדקה

ואגב אורחין ראיתי בספר 'מטה אהרן' כתב יד לאחד מרבני המערב ז"ל, שהביא דברי הרב 'אש דת' והבאתי דברי קודשו בסימן שנ"ח, שלא אמרו<sup>23</sup> עבירה מכבה מצווה בעושה מצוות צדקה, שכיון שאם עשה מצוות הרבה ולא עשה כנגדן אלא עבירה אחת, ודאי אותה עבירה אינה יכולה לכבות מצוות הרבה, וכיון שהצדקה היא שקולה ככל המצוות, נמצא שעשה הרבה מצוות ביחד, ואין עבירה מכבה אותה, יעו"ש. וכתב הרב ז"ל על זה, וזה לשונו: ואני תמה בזה, דהא פרק היה נוטל אמרינן<sup>24</sup>: אר"י: דרשיה מנחם בר יוסי להאי קרא כסיני, ואלמלא דרשוהו דואג ואחיתופל הכי לא הווי רדפי בתר דוד, שנאמר<sup>25</sup>: "אלהים עזבו רדפו ותפשוהו כי אין מציל", מאי דרוש - "ולא יראה בך ערות דבר ושכ מאחריך"<sup>26</sup>, והם לא היו יודעים דעבירה מכבה מצווה ואין עבירה מכבה תורה, שנאמר<sup>27</sup>: "מים רכים לא יוכלו לכבות את האהבה", ופירש"י וכו'. הרי מבואר בסוגיא שאף על פי שיש ביד האדם מצוות הרבה, ועשה עבירה אחת, כיבתה זכויותיו כולם. שהרי אין לנו גדול במצוות ומעשים טובים יותר מאדונינו דוד המלך ע"ה, ואפילו הכי היו אומרים עליו שהעבירה כיבתה זכויותיו כולם. וקשה לדברי הרב שכתב דדוקא עבירה ומצווה אמרינן עבירה מכבה מצווה ולא מצוות הרבה, ומיהו הא יש לדחות דדואג ואחיתופל הם דסבירא להו, ולא הווי מסקי שמעתתא אליבא דהלכתא, כמו שאמרו בחלק<sup>28</sup>, ולזה לא חילקו בין מצווה אחת למצוות הרבה, כי היכי דלא ידעי חילוק שבין תורה לשאר מצוות, כמו שאמר הש"ס, אבל לפי האמת שיש חילוק בין מצווה אחת למצוות הרבה.

**אלא** שעיקר התירוץ הוא במה שכתב הרב, שיש חילוק בין מצוות הצדקה לשאר מצוות. דמצוות צדקה, כיון שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה, אין עבירה מכבה אותה וכו', מה שאין כן בשאר מצוות אחרות. ותמהני, דמה נשתנה מצוות הצדקה, ואי משום שהיא שקולה ככל התורה, הרי גם מצוות תלמוד תורה ושבת, ציצית ותפילין, גם הם שקולים כנגד כל התורה. וגם מילה אמרו בנדרים שהיא שקולה ככל התורה כולה, ולמה נקיט הרב רק מצוות הצדקה טפי משאר מצוות אחרות.

ואולי שאני צדקה, דגלי ביה קרא<sup>29</sup>: "והעמדנו עלינו מצוות" ולא מצווה, מה שאין כן שאר מצוות דאיתין מדרשא דוקא ולא בפירושו.

היינו שתזכה לעושר ולא תראה סימני עניות בכלאי הסחכות שאין בהם כנפיים, ועל ידי שתתן לעני תזכה לכל האמור, יעו"ש בדברי קדשו.

**ועל פי האמור** הוא כמין חומר, יען דמהציצית נסתרה טענת הכילי, דממנו הוראה יוצאה דבין כך ובין כך קרויים בנים, ורח"ם רחמתי"ם<sup>14</sup> לעני דל והלך, והרי הוא כמבואר. ואפשר שזהו רמז הכתוב<sup>15</sup>: "והיה לכם לציצית", רוצה לומר: להנאתכם ולטובתכם, יען שהוא מורה שאתם בנים.

אשר על פי זה אפשר להבין מאמר חז"ל: אמר רבי רחומאי: בשם של מ"ב"ה גימטריא 'גדיל' נקרא הים, לומר לך בזכות 'גדילים' תעשה לך<sup>16</sup> נקרא הים לישראל, גדילים נוטריקון 'ג'ד' לים', ע"כ, והוא תמוה. והרב הקדוש מהר"א הכהן זלה"ה בספרו 'מגלה צפונות' פרשת בשלח פירש, שהטעם שהפציר הים ליקרע, אף על פי שתנאי עשה עמו הקב"ה בששת ימי בראשית שיקרע, הוא מטעם דמה אלו עובדי עבודה זרה אף אלו. וסבר דאף על פי שיש תנאי, אכן כיון שעבדו עבודה זרה, אין ליקרע. וידוע שהציצית מורה על היחוד, שהוא תיקון על מה שעבדו עבודה זרה, שהרי הכריכות הן ט"ל, ועם ה' הוא מ', כמנין 'ה' אחד', שעולה ט"ל. ולכן בזכות הציצית שהוא תיקון לעבודה זרה, נקרא הים, יעו"ש. ולעניות דעתי נראה לפרש על דרך זה על הקדמתנו, יען שהים סבר שכיון שעבדו עבודה זרה אינם בבחינת בנים, והתנאי היה על בני ישראל שהם בבחינת בנים, וממצוות ציצית נסתר מחמתו, יען משם הוראה יוצאה דדין בנים יש לנו בין כך ובין כך, וכדבר האמור, ודו"ק.

**ומהאמור** שממצוות ציצית ממנה הוראה שישראל קרויים בנים למקום, אפשר להסמיק בדבריהם ז"ל בשבת פרק במה מדליקין<sup>17</sup>, שבעוון ציצית בנים מתים, שנאמר<sup>18</sup>: "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים", יעו"ש. ואתי שפיר מידה כנגד מידה, דיען דזה שביטל מצוות ציצית ביטל ההוראה הנוכרת שישראל קרויים בנים, ולזה נענש באותה מידה, ופשוט.

[ועל פי זה אמרתי לרמזו בדבריהם ז"ל במנחות דף מ"ג<sup>19</sup>: תניא אידך: "וראיתם אותו וזכרתם", ראה מצווה זו וזכור מצווה אחרת הסמוכה לה, ואיזו - זו מצוות כלאים, דכתיב<sup>20</sup>: "לא תלבש שעטנד" וסמיק ליה "גדילים תעשה לך", יעו"ש. ונקדים עוד מה שנתבאר בסימן קמ"ח בשם קיצור הסמ"ג, לשון כלאים לשון מניעת הכחות ממה שנבראו, ובזה השם רצה להורות שלא יהיה בין בני ישראל ערבוב, אלא אחדות שלימה ואהבה, ולא לשון הרע ונטירה ושנאה, יעו"ש.

ועוד נקדים דכשישראל הם בבחינת בנים, וכל אחד מישראל חושב עצמו שהוא בבחינת בן, וחבירו גם כן כמוהו, זה מורה על אחדות ואהבה בין איש ובין אחיו. ואפשר להסמיק זה בכוננת הכתוב<sup>21</sup>: "בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו", ודרשו ז"ל<sup>22</sup>: לא תתגודדו

הקשר  
שבין  
מצוות  
ציצית  
לאיסור  
כלאים



14. ע"פ שופטים ה, ל. 15. במדבר טו, לט. 16. דברים כב, יב. 17. שבת לב, ב. 18. ירמיה ב, לד. 19. עמוד ב. 20. דברים כב, יא. 21. דברים יד, א. 22. יבמות יג, ב. 23. סוטה כא, א. 24. שם. 25. תהלים עא, יא. 26. דברים כג, טו. 27. שיר השירים ח, ז. 28. סנהדרין קו, ב. 29. נחמיה י, לג.

מכבה מצווה מליטול שכר לעתיד לבוא. ועל פי האמור נראה דסרה החקירה הנזכרת מאליה כאשר יראה המעיין, ודו"ק.]

**וראיתי** להרה"ג בעל 'יקרא דשכבי' דף ר"ל<sup>32</sup>, שפירש בההיא פלוגתא דר"מ ור"י פרק קמא דקידושין<sup>33</sup>, דר"י סבירא ליה דבזמן שאתם נוהגים מנהג בניס אתם קרויים בניס, אין אתם נוהגים וכו', ור' מאיר אמר: בין כך ובין כך קרויים בניס, שנאמר: "בניס סכלים"<sup>34</sup>, בניס לא אמון בס"<sup>35</sup>, "בניס משחיתים"<sup>36</sup>, ואומר<sup>37</sup>: "והיה במקום אשר יאמר להם" וגו'. דמה שאמר נוהגים מנהג בניס, הוא כמו שנתבאר בבתרא פרק קמא<sup>38</sup>: בזמן שישראל עושים רצונו של מקום. וביאור העניין על פי מאי דאיתא פרק יש נוחלין<sup>39</sup>: א"ר יוחנן אמר בני הוא וחזר ואמר עבדי הוא, אינו נאמן. אמר: עבדי הוא, וחזר ואמר בני הוא - נאמן, דמשמש לי כעבדא קאמר. ופירש רשב"ם דבבא ראשונה אינו פירוש אחרונה, כי אם הכחשה, ואין לילך כי אם אחר טענה ראשונה, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. מה שאין כן בבתרייתא, אינו סותר דבריו הראשונים, אלא מפרש: עבדי דקאמר הוא בני. והא דקאמרי עבדי - לפי שהוא משמשו יותר מדאי כאילו הוא עבדו.

ולפי זה גבי ישראל, דתחילה כתיב<sup>40</sup>: "כי לי בני ישראל עבדים", ואחר כך<sup>41</sup>: "בניס אתם", יוצא הדין שהם בניס, ומה שאמר תחילה עבדים, רוצה לומר שמשמשים יותר מדאי כעבדים. וזהו שאמר ר' יהודה: בזמן שנוהגים מנהג בניס, דצריכים לתרץ דמשמשים כעבדים קאמר. ואם כן כל זמן שעושים רצונו של מקום נקראים בניס, וכשאין עושים רצונו של מקום אין נקראים בניס, דלא מצינן לתרץ דמשמשים כעבדים קאמר, שהרי אנו רואים שאין משמשים, ובהכרח דמה שכתוב: עבדים - עבדים ממש קאמר, ואם כן מה שכתב אח"כ "בניס" סותר מה שכתב תחילה, וכיון דסותר הדין ניתן לרדן כלשון הראשון שאמר "עבדים", והרי הם עבדים ולא בניס, ומה שקראם בניס הוא לכשיהיו עושים רצונו של מקום. ור"מ דאמר בין כך ובין כך קרוין בניס, סבירא ליה דהכא לא מצינו לתרץ דיבוריה דמשמש לי כעבדא קאמר, משום דאמרין התם בגמרא: מתיבי היה משמשו כעבד ובא ואמר עבדי הוא, וחזר ואמר בני הוא, אינו נאמן. אמר רב נחמן בר יצחק: התם דקרו ליה עבדא מצר מאה, מאי מצר מאה - מצר עבדא מאה זוזי. פירש רשב"ם: ססמוכים לי עליו מאה זוזי כמצר שלו, כלומר ששווה מאה זוזי. הרי דלא אמרין משמש לי כעבדא קאמר אלא היכא דאמר עבדי סתם לכו, אבל היכא דאמר מילתא אחריתי בהדה, דמוכת דעבד ממש קאמר, לא אמרין דמשמש כעבדא, אלא עבד ממש.

והכא לא קאמר סתם, אלא "עבדי וכו' אשר הוצאתי", הוי הוכחא דעבדים. וצריכין לומר תירוץ אחר, דנהי דהיינו שימוש כעבדים, כדסבר ר"י, אבל אינו משמשים כעבדים, אלא רוצה לומר ראוים וחיובים להיות משמשים לי כעבדים, לפי שהוצאתי אותם מארץ מצרים, ולעולם שהם בניס, אף שאין משמשים כעבדים. דהא לא

אי נמי חדא מנייהו נקט, והוא הדין לאידך. ושמעתי משם הגאון ומופלג בדורו כמוה"ר שלמה עמאר זלה"ה דהיכא אמרין עבירה מכבה מצווה, היינו דוקא אם עושה המצווה בבת אחת, אז אמרין בא זה ואיבד את זה, כגון נותן צדקה ממעות גזל וכיוצא בזה, דין הוא שעבירה מכבה מצווה. מה שאין כן אם עשה המצווה לחודה, ואח"כ עשה כנגדה עבירה אין כח בעבירה לכבות המצווה ההיא, עכ"ל. ואין להקשות דסוף סוף תיקשי על הש"ס דקאמר: ואין עבירה מכבה תורה, ולא מחלק בין מצווה למצות, דיש לומר דכיון דרב יוסף אמר דרשיה ר' מנחם בר יוסי להאי קרא כסיני, דהיינו הפסוק<sup>30</sup>: "כי נר מצוה ותורה אור", דתלה המצווה בנר והתורה באור, ואלמלא דרשוהו וכו' לא רדפו בתר דוד וכו', ולזה קאמר: והם אינם יודעים שעבירה מכבה מצווה ואין עבירה מכבה תורה, שמביא סתירה ממילתא שמודים הם בעצמם, אבל לדידן לא צריך. וכהאי גוונא צריך לתרץ נמי אהאי חלוקא שמחלק הגאון מהר"ש עמאר זלה"ה כאשר יראה המעיין. ובוזה יש לתרץ קצת מה שמקשינן התוספות שם בד"ה 'והם אינם יודעים שעבירה מכבה מצווה', יעו"ש ודו"ק היטב.

**ומה שכתב:** ותמהני, דמה נשתנה מצוות הצדקה וכו', עיין מה שכתבתי, שדבר ה' בפיהו אמת, שהקדמה זו שוגרת ומשוגרת בספרי הרב גאון עוזנו ז"ל בשם רבינו האר"י ז"ל. והן עתה ראיתי בספר הליקוטים לרבינו האר"י ז"ל בתהלים קי"ב בפסוק<sup>31</sup>: "פזר נתן לאביונים", שכתב וזה לשונו: דע כי 'פזר' עם המלא עולה רפ"ח, ולא יש כח להעלות מן הרפ"ח שנפלו אלא מי שעושה עצמו לפניו ית' עני, וזהו שכתוב: 'נתן לאביונים', למי שהוא עני נותן להעלותם, וזה בתנאי שיהיה בו מידת הצדקה, שאם אין בו מידה זו גם לא יעשו עמו צדקה, ואף שיהיו בו מצוות אחרות, כיון שעבירה מכבה מצווה, אבל אין עבירה מכבה צדקה כמו שאינה מכבה תורה, כי הכל אחד, יעו"ש. אלא לפי פשוטן של דברים מטעמא דאתייה עלה הרב 'אש דת' משם הרב מר דודו ז"ל, נראה דכל המצוות השקולין ככל התורה דינא נמי הכי, וכמו שכתב הרב 'מטה אהרן' ז"ל בתירוצו השני.

ועל פי חילוק הגאון מהר"ש ז"ל יתורץ מה שהקשה הרב הגדול מהרי"ד ז"ל בספר 'יקרא דשכבי' דף רי"ח עמוד א', שהקשה וזה לשונו: איך עבירה מכבה מצווה, והלא מי שרובו זכויות נפרעים ממנו מיעוט עוונות בעולם הזה, ומי שרובו עוונות נותנים לו שכר מיעוט זכויות בעולם הזה, ואין עבירה מכבה מצווה לשום אחד מהם. ותירץ שעבירה מכבה מצווה היינו לעולם הבא, דמי שרובו זכויות ונשארו לו איזה עוונות לעולם הבא, אין עונשים אותו שם על מיעוט עוונות, אלא העבירה מכבה לו איזה מצווה, ואינו נוטל שם שכר עליה. ומי שרובו עוונות ונשארו לו איזה מצוות לעולם הבא, אין נותנים לו שכר שם, כי העבירה מכבה לו איזה זכויות, שפוחתין לו מן העבירות חלף אותם מצוות, ונמצא שעבירה מכבה לו אותם מצוות שנשארו לו לעוה"ב, וכן כתב רש"י ז"ל דעבירה



30. משלי ו, כג. 31. פסוק ט. 32. דרוש קא. 33. לו, א. 34. ירמיה ד, כב. 35. דברים לב, כ. 36. ישעיה א, ד. 37. הושע ב, א. 38. ב"ב י, א. 39. קכז, ב. 40. ויקרא כה, נה. 41. דברים יד, א.

את פניו. והשיב לו האב: דע בני, כי יותר טוב היה לכבדני בהיותך בביתך ליתן הסך הזה לאחיך האביון, והיה לי זאת לנחת רוח יותר ממה שהוצאת למעני בדרך אשר אין לי שום הנאה מזה. הנמשל מבואר במאמר<sup>49</sup>: "למה צמנו ולא ראית", כלומר שאנחנו מתחטאים לפני ה' לומר: ראה ה' והביטה, עד כמה תגדל אהבתך אצלנו, עד שאנחנו מענין נפשינו בצום ובכי למען שמך הגדול. לזה משיב הקב"ה: אם באמת לכבדני חפצת, יותר טוב היה לך לכבדני ולענות נפשך במה שתפרוס לרעב לחמך, והיה לך זאת בודאי לעיניו, ולי היתה זאת לנחת רוח יותר, במה שהחיית נפש העני, לא כן עתה, מרגיש בצערך ובצער אחיך האביון, יעו"ש.

**אשר** על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב בישעיהו סימן נ"ה<sup>50</sup>: "למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה שמועו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענגו בדשן נפשכם", והוא מעין מה שפירשתי לעיל בסימן קמ"ח. והכוונה שדיבר עם העשירים אבירי לב, הרחוקים מן הצדקה ופוטרים עצמם בטענת סיגופים ותעניות. זה אומר: "למה תשקלו כסף בלא לחם", שכל כך אתם להוטים אחר הממון, ו"בלא לחם", שאתם יושבים בתעניות או בסיגוף. זה אומר: "ויגיעכם בלא לשבעה", ומזה אתם רוצים לפטור עצמכם ממתן העניים באמרו: "שמועו שמוע אלי", שתזהרו במצוות הצדקה כן היא המידה, אלא "שמועו שמוע אלי", שתזהרו במצוות הצדקה כראוי (כמה שכתוב בקראי דלעיל מיניה<sup>51</sup>: "בצדקה תכוננו" וכו'), ועל ידי זה "ואכלו טוב", שלא תשכו בתעניות, וגם "ותתענגו בדשן נפשכם", שלא תסגפו עצמכם, "כי באלה חפצתי" יותר מסיגופים ותעניות, על דרך "הנה שמוע מזבח טוב" וגו'<sup>52</sup>.

**עוד** אמר מר במוסרו, וזה לשונו: אמרו במדרש: "ואיש את קדשיו לו יהיו"<sup>53</sup>, מי שאינו נותן לכהן וללוי התרומה והמעשר, סוף שאין שדהו עושה כי אם המעשר<sup>54</sup>. וטעם העונש הזה על דרך מאמר הנביא<sup>55</sup>: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר" וכו', כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל במתנות עניים ובמתנות כהונה, מלבד הטעמים הכמוסים והסודות הצפונים יש להבין על פי דרך פשוט, כי מידת הדין של למעלה אינו מחייב כי אם לתת לכל איש ואיש די פרנסתו הצריך לו דבר יום ביומו, כאשר היה בירידת המן לישראל, שלא ירד כי אם בצמצום, ולא העדיף המרבה, והמעט לא החסיר כידוע. וכן הוא מהראוי להיות, שיבטח האדם בה' בכל רגע כגמול עלי אמו. אבל מידת בשר ודם אינו מוכשר לסבול זאת, כי בני עליה מעטים המה, אשר שמו בה' מבטחם באמת, ורוב ההמון היה מת מן הדאגה אם לא השפיע לו הקב"ה עורף כל צורכו להשקית לו מדאגת מחר. ולכן הפליא הקב"ה עצה איך לצאת ידי מידת הדין, שיהא גם הוא מחייב להשפיע לנו יותר מהצורך, והבדיל משפחה החביבה לפניו יתברך, שיהיו חופשים מעבודת האדמה ומכל עמל ויגיע, ויהיו מיוחדים רק לעבודת ה' כל ימיהם. וסיבת פרנסתם יהיה המעשר והתרומה אשר יקחו מאת בני ישראל, וזהו רק כדי סיפוקם בצמצום. ואם כן הוא מההכרח

אמר שמשמשים, אלא חייבים לשמש, ולכן אף על פי שאין עושים רצונו של מקום קרויין בנים, עד כאן תורף דברי קודשו. ועיין מה שכתב הרשב"א בתשובה, דהלכה כר"מ, דקראי דייקי כוותיה, עיין מה שכתבתי בסימן קל"ד.

**אשר** על פי זה אפשר נראה לעניות דעתי שזה כוונת הכתוב<sup>42</sup>: "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לא ימכרו ממכרת עבד", והדיוק נראה לעין כל. ועל פי אמות הקודם הוא מבואר, דכיון שאמרתי "עבדי אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", והיו הוכחה דעבדים, וצריך לתרץ דהכוונה היא ראויים וחייבים להיות משמשים לי כעבדים, ולעולם דהם בנים, ולזה "לא ימכרו ממכרת עבד", ודו"ק. אלא שלקוצר המשיג לא הבינותי, דמצינו דישאל נקראו בני תחילה "בני בכורי ישראל"<sup>43</sup>, "שלח את בני"<sup>44</sup>, וכיוצא. ולפי זה הטעם שנתן הרב בדברי ר"י ה"ן נסתר מחמתו, ויש ליישב, ודו"ק. [עיין בספר 'אהבת עולם' עמוד עבודה דף מ"ד עמוד ד', בפירוש מאמר התנא: חביבין ישראל, ודו"ק היטב.]

**ונמשך** להאמור אמרתי לפרש כוונת הכתוב בישעיהו<sup>45</sup>: "הלא פרוס לרעב לחמך וגו' ומבשרך לא תתעלם", עיין מה שכתבתי בסימן קמ"ח דף ל"ז עמוד ג'. ואפשר עוד במה שראיתי להגאון מוהר"ר חיים מפראג ב'ספר החיים' פרק ג', שאנו רואים כמה עיני האדם רעה מלתת אף פרוטה אחת לעני, ואין עיניו רעה מלעשות חסד עם אשתו, ומלהשפיע עליה מן המותרות שלו, רק נותן כחו ואונו עליה דרך חשק ואהבה יתירה. וכל זה מחכמת טבע היצירה, הרוצה בקיום העולם ומקיימו דרך אהבה וחיבה, שאלמלא חסד זה היה העולם בטל, ועל זה נאמר<sup>46</sup>: "עולם חסד יבנה". וממנו גם כן יש ללמוד להשפיע מטובו על העניים בשמחה ובטוב לבב, שגם זה מכלל קיום העולם. ואפילו אם העני שפל ונבזה, מכל מקום אינו גרוע מן חמת מלא צואה זו שהכל רצים להשפיע עליה<sup>47</sup>, ע"כ דברי קודשו. זה אומר: "הלא פרוס לרעב" וכו' משום קיום העולם, הלא תראה "ומבשרך" שהיא אשתך, שנקרא "בשר אחד"<sup>48</sup>, "לא תתעלם".

**ומידי** דברי בזה אציגה נא עמך דברי הרב הדרשן הגדול המגיד זלה"ה בספר 'קול התור', אשר דבריו הקדושים קילורית לעין ומוסר השכל למי שיש לו לב, וזה לשונו הצח: ראוי להבין באיזה עניין תתייחס פריסת הלחם לרעב אל התענית באומרו: "הכזה יהיה צום אבחרהו הלא פרוס לרעב". והוא על פי משל, לאחד שהיה לו שני בנים בארץ מרחקים, אחד עשיר ואחד עני. והיה העשיר מעצים עיניו מן העני לבלתי תת לו כל מאומה מברכת ידו אשר ברכו ה', כי היה כילי ואכזרי מאוד. לימים עלתה על לבו לנסוע אל בית אביו לבקרו ולעשות לו נחת רוח בביאתו, והרבה מאד בהוצאות הדרך, כי היה רב המרחק ביניהם. ובכואו בית אביו, הראה לו חשבון מרבית הוצאותיו לאמר: אבי ראה גם ראה הפלגת אהבתך אלי, כי מאשר יקרת בעיני נכבדת, הרבית להוציא הוצאות גדולות כל כך, ועניתי בדרך כחי להשביעך גיל ונחת אחרי ראותך

על האדם להשפיע מטובו לעניים כשם שמשפיע מטובו לאשתו

הצדקה גדולה מעיניו נפשו בתעניות

הטעם שהמונע מעשרותיו מצטמצם מזונו כשיעור המעשר שלא הפריש



42. ויקרא כה, מב. 43. שמות ד, כב. 44. שמות ד, כג. 45. ישעיה נח, ז. 46. תהלים פט, ג. 47. עיין שבת קנב, א. 48. בראשית ב, כד. 49. ישעיה נח, ג. 50. פסוק ב. 51. ישעיה נד, יד. 52. שם"א טו, כב. 53. במדבר ה, י. 54. עי' תוס' תענית ט, א ד"ה 'עשר תעשר', וע"ע ברכות סג, א. 55. מלאכי ג, י.

ה' אלקיך", והרי הוא כמבואר. גם אפשר שזהו כוונת הכתוב<sup>66</sup>: "פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד", דעל ידי ש"פזר נתן לאביונים", על ידי זה "צדקתו עומדת לעד", שלעולם יהיה מכת הנותנים, מפני ש"קרנו", רוצה לומר הקרן של הממון שלו, "תרום בכבוד", מה שאין כן כשאינו נתן צדקה, הוא נשאר על משפטו הראשון, שלא יהיה לו כי אם מזונות מצומצמים, כדבר האמור.

**ג**ם אפשר שזהו כוונת הכתובים בקהלת<sup>67</sup>: "וגם כל האדם שאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלקים היא, ידעתי כי כל אשר יעשה אלקים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע והאלקים עשה שיראו מלפניו", ע"כ. והכוונה, שהאדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו, שהוא יותר מכדי צורכו, זהו ודאי "מתת אלקים היא", יען כי "ידעתי כי כל אשר יעשה אלקים הוא יהיה לעולם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע", כי מידת הדין שלמעלה אינו מחייב כי אם לתת לכל איש ואיש כדי פרנסתו הצריך לו, כמו המן שלא העדיף המרבה והממעט לא החסיר. אם כן מה שהאלקים עשה שגם מידת הדין מחייב להשפיע יותר מהצורך, היינו בכדי שיראו מלפניו, כדי שיתנו צדקה כדבר האמור. אי נמי "והאלקים עשה שיראו מלפניו", הכוונה היא שהקב"ה הניח מידת הדין לאותם היראים מלפניו בכדי להשפיע על העשיר, כמאמר הכתוב: "טרף נתן ליראיו", ולזה צריך להשכיל על דל, כי בסיבתו עשה את כל הכבוד. ועל פי האמור אפשר שזהו טעם לדבריהם ז"ל<sup>68</sup>: אם בקשת לעשות צדקה עשה אותו עם עמלי תורה, כי ביען שאלו עמלי תורה נבררו מאתו יתברך שמו שיתנהגו על פי מידת הדין, שהם שמחים בחלקם, ויודעים להסתפק בכדי שיקבל העשיר החסד והרחמים, ולזה יעשה צדקותיו עם עמלי תורה, שיכולים לסבול.

**ועיין** מה שכתב רבי מהר"ם אלשיך ז"ל בפסוק<sup>69</sup>: "אם כסף תלוה את עמי", וכמו כן מה שכתב הרב עיר וקדיש מהר"ח בן עטר זצוק"ל בפסוק הנזכר, וכמו כן עיין עוד פרק קמא דבבא בתרא דף י"ז<sup>70</sup>: תניא היה ר' מאיר אומר, ומשם באר"ה, ודו"ק.

**ומהאמור** למעלה, שמצוות ציצית ממנה הוראה שישראל קרויים בנים למקום, אפשר להסמין בדבריהם ז"ל בשבת פרק במה מדליקין<sup>71</sup>, שבעוון ציצית בנים מתין, שנאמר<sup>72</sup>: "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים", יעו"ש. ואתי שפיר מידה כנגד מידה, דיען דזה שביטל מצוות ציצית ביטל ההוראה הנזכרת שישראל קרויים בנים, ולזה נענש באותה מידה, ופשוט.]

**וראיתי** להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'מדבר קדמות' מערכת המ' אות י"ב, וזה לשונו: מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה<sup>73</sup>, כתב הרב 'משכנות יעקב' דף ע"ו עמוד ד', דאם עבר ושנה מצטרף גם המעשה, והוא חידוש גדול וצריך סעד לתומכו, ע"כ.

**וראיתי** בספר 'אוה תהלה' סימן נ"ח (שנודמן לי לשעה), שכתב

שיחייב גם מידת הדין לתת לכל איש ישראל פרנסתו ברווח עשר ידות על הצורך, כדי שיוכל ליתן המעשרות והתרומה לכהנים והלויים, ולא יחסר לחמם. וזהו "טרף נתן ליראיו"<sup>56</sup>, שמילת "יראיו" מורה על הכהנים והלויים כנזכר במדרש על פסוק<sup>57</sup>: "עיני ה' אל יראיו למיחלים לחסדו", ועניין "טרף" מורה על מזונות מצומצמין. וזהו: "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בבית וגו' עד בלי די", כלומר שלא אביט על די שלכם, לבלתי השפיע לכם יותר מהצורך, מאחר שאתם צריכים להעניק לכהנים והלויים די ספוקם. ומעתה מי שמפיר עצת ה' ומעכב המעשר והתרומה, הוא נשאר על משפטו הראשון, שלא יהא לו כי אם מזונות מצומצמין, והוא המעשר שהיה צריך ליתן לכהן והלוי. וזהו ביאור המדרש: מי שאינו נותן לכהן ולוי וגו', סוף שאין שדהו עושה כי אם המעשר, יעו"ש.

וזהו מבואר בפרשת בהר במדרש על פסוק<sup>58</sup>: "ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה אלקים" וגו', וזה לשונו<sup>59</sup>: אימיה דר' יונה כד הות לוקחת בשר לבדה הוה לוקחת ב' ליטרין, אחד לברה ואחד לעניים, על שם "כי גם את זה לעומת זה עשה אלקים". שפשוט המאמר מורה שעושרו של זה נברא בשביל עונו של זה, ואילולי העניות, גם העשירות לא היה בעולם, כי אם איש לפי אוכלו.

ומה מתקו לי דברי פי חכם בעל 'תורת חיים' על מאמר הגמרא<sup>60</sup>: כל העולם כולו ניוון בשביל חנינא בני, וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, שפירש על פי מאמר המדרש<sup>61</sup>: מתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים ושיתף מידת הרחמים למידת הדין. ולכן כל העולם מתנהג החצי במידת הדין וחצי במידת הרחמים. ולפעמים הקב"ה מוצא צדיק אחד ששקול כנגד כל העולם, ומנהיגו במידת הדין, וכנגדו כל העולם מתנהג במידת הרחמים על פני מידת הדין, וזולת הצדיקים האמתים הקרובים אליו יתברך, כמו הכהנים והלויים השמחים בחלקם ויודעים להסתפק וכו'. ולכן ראוי מצד השכל לאיש העשיר להשכיל אל דל, אחר שהוא נושא את חוליו, ומקבל מידת הדין בכדי שיקבל העשיר החסד. וזהו שדרשו ז"ל בצדקה<sup>62</sup>: כל הקרוב קרוב קודם, כי דלות העני אינם בשביל חטאיו, כי אם לזכות את העשיר. כי אנו רואים שהקב"ה עושה כמה ניסים לעני, כמו המעשה שנזכר בגמ' של שבת<sup>63</sup>, באחד שנפתחו לו דדין ונשאר על עניותו כמקודם ולא זכה להתעשר. וכמאמר הכתוב<sup>64</sup>: "יחלץ עני בעניו", שאף שהקב"ה עושה לו ניסים ומצילו מצרותיו, מכל מקום ישאר בעוניו, והוא מורה שעניותו רק לטובת העשיר, ובחבורתו נרפא לו. ולזה ציווה הקב"ה ליתן לקרוביו קודם, לפי שהמה נבחרו מכל משפחתו לקבל מידת הדין ועליהם נשפך העניות, וכל המשפחה תהיה בשלום, יעו"ש.

**והוא** פשט הכתוב<sup>65</sup>: "נתון תתן וגו' כי בגלל הדבר הזה יברוך



56. תהלים קיא, ה. 57. תהלים לג, יח. 58. קהלת ז, יד. 59. ויקרא רבה לד, ה. 60. ברכות יז, ב. 61. עיין רש"י בראשית א, א. ובראשית רבה פרשה יב, טו. 62. ב"מ עא, א. 63. גג, ב. 64. איוב לו, טו. 65. דברים טו, י. 66. תהלים קיב, ט. 67. ג, יג-יד. 68. קהלת רבה פרשה יא, א. 69. שמות כב, כד. 70. עמוד א. 71. לב, ב. 72. ירמיה ב, לד. 73. קידושין לט, ב.

ראיתי בלבי לא ישמע ה', הא אם דיבר בשפתיו ישמע ה', יעו"ש, שהוכיח כן ממאמרי רז"ל. וצריך עיון עם מה שאמרו בשם רבינו מהר"ח ז"ל, דנראה מדברי קודשו, דדוקא בצדקה והיה העלמה הוא כעובד עבודה זרה אם דיבר. ועיין מה שרמז מופת הדור והדרו הי"ו בספר 'נפש חיים' מערכת המם אות ל"ח, שהביא הקדמה הנזכרת, וכתב שהקשה על זה בספר 'עמודי חיים'<sup>79</sup>, ולא זכיתי לאורו. ודע דמידי עוברי בספר 'נאווה תהלה' הנזכר ראיתי בסימן כ"ז, שנתכוונתי קצת לדעתו במה שפירשתי בסימן תע"ט גם מה שפירשתי בסימן קי"ג כוונת הכתוב<sup>80</sup>: "עזי וזמרת יה", וכוונת הכתוב<sup>81</sup>: "גדול ה' ומהולל מאד", ובשמים עדי, והדן לכף זכות ית' באלהי ישראל אמן.

**איך** שיהיה נחזור לקרא דאתאן עליה: "אמר נבל וגו', והיינו על פי דברי הרב 'כלי פז' הנאמרים, והוא כיון שהסכים בלבו שלא לרחם על העניים. זה אומרו: "אמר נבל בלבו", הוא וסיעתו הרי הוא כאילו אומר שאין אלקים חס וחלילה, דהמעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה זרה וחומר שבו, כמו שהשחיתו והתעייבו בעבודה זרה אפילו בעלילה לבד, כאילו עשו מעשה, הכי נמי יחשב להם לעוון במה שאין עושה טוב היא הצדקה, כמו שכתוב<sup>82</sup>: "אל תמנע טוב מבעלי". אי נמי: "אמר נבל בלבו וכו' ה' משמים השקיף על בני אדם" וגו', על פי פשוטו. ונקדים עוד מה שכתב הרב הקדוש בספר 'מעיל צדקה' שם בשם הרב מהר"י אבולעפייא ז"ל בטעם מאמרם הנזכר, שזה שאינו נותן צדקה עושה עצמו שלא ראה לעני, אף על פי שרואה, והוא כמרמה להקב"ה, שאינו נותן לעני בעבור שלא ראה, והוא כעובד עבודה זרה, שמקיים בדעתו שאין הקב"ה יודע מחשבות לבו חס וחלילה, עיי"ש.

**והרב** ז"ל דידיה פירש, שבעבודה זרה כתיב: "עינים להם ולא יראו", לכן זה שיש בו עינים לראות, ומעלים עיניו כאילו אינו רואה, דומה עצמו לעבודה זרה שאינה רואה, ולא בחר להיות כהקב"ה שרואה ועיניו משוטטות בכל הארץ<sup>83</sup>, לכן הוא כאילו עובד עבודה זרה, יעו"ש. זה אומרו: "אמר נבל בלבו אין אלקים", שמרמה להקב"ה חס וחלילה, ולזה השחיתו התעייבו בעלילות ברשע, לחבל עניים באמרי שקר שלא ראו אותם, ולזה "אין עושה טוב", ולכן נחשב להם כעובד עבודה זרה, כי "ה' משמים השקיף על בני אדם" וגו'. וגם על פי פירוש הרב ז"ל יבוא הכתוב על נכון, כמו שיראה המעיין, ודו"ק.

על דברי הרב גאון עוזנו ז"ל, וזה לשונו: ואינו יודע מה חידוש מצא הרב ז"ל, והלא דברי הרב 'משכנות יעקב' הם סוגיית ערוכה פרק קמא דקידושין<sup>74</sup>: עולא אמר כדרב הונא, דאמר רב הונא: כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, ופירש רש"י ז"ל, הא דכתיב<sup>75</sup>: "פרי מחשבותם" - בעובר ושונה, כי הדר מהרהר לעשות - מצטרפת למעשה, ואפילו לא עבד ליה, אין חזרתו לשם שמים. והוא עצמו פירש ב'חומת אנך' פסוק<sup>76</sup>: "אף בלב עלות" על פי סוגיית זו, ע"כ דברי קודשו. ובמחילה מכבוד תורתו, נראה דאישתמיתיה דברי הרב עצמו בספר 'דבש לפי מערכת המ' אות ב', וזה לשונו: במה שכתבתי ב'מדבר קדמות' מערכה זו אות י"ב, יש חיסור לשון, וכן צריך לומר: כתב 'משכנות יעקב' דף ע"ו, דאם עבר ושנה מצטרפת המחשבה, והוא חידוש, דנראה מדבריו דזהו לכולי עלמא, ופרק קמא דקידושין הוי פלוגתא. והרב, נראה דסבר דמשמעו דקראי איכא בינייהו, אבל בעניינים מודו. וגם מאן דאמר הראשון מודה לעולא בעניין, וצריך סעד לתומכו, כן צריך לומר, וכן רמז גם כן בספר 'כסא דוד' דף ב' עמוד ג' דברי הרב 'משכנות יעקב', וכתב: מה שכתב ב'מדבר קדמות' מתוקן בחלק ב' ע"כ, יעו"ש.

**אלא** שלעניות דעתי לא הבנתי, דאפשר לומר דדברי 'משכנות יעקב' הוא לדברי עולא, וזה לשונו שם: עניין חריף במאמר זה דכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר, דבפרק קמא דקידושין אמרו: דאף על גב דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, אם היא מחשבת עבודה זרה מצרפה, גם אם כבר עבר עבירה ושנה בה, איזו עבירה שתהיה, משם והלאה אם חושב בה, מחשבתו מצטרפת. וזהו כוונת הכתוב<sup>77</sup>: "הוי חושבי און ופועלי רע", וזה אומרו כאן: נעשית לו כהיתר, כלומר כמו שבהיתר, דהיינו בדבר מצווה, כמו ששם מחשבה טובה מצטרפת למעשה, גם זו כיוצא בה. ואף דלשון היתר דחוק, העניין חריף ומתוק, ע"כ דברי קודשו. וכוונתו לדברי עולא דאוקי קרא דפרי מחשבותם בעובר ושנה, זהו נמי כוונת רב הונא, דאמר: כיון שעבר וכו' נעשית לו כהיתר, והיינו דאמר הש"ס עולא אמר כדרב הונא, ואם כן מה שכתב הרב גם אם כבר עבר עבירה ושנה וכו', היינו לדברי עולא. ומה שהביא ההיא דעבודה זרה, היינו דקרובים בטעם, דכיון שעבר עבירה ושנה בה, אין פחד ה' לנגד עיניו, והוא טעמא דעולא נמי, דאוקי קרא דפרי מחשבותם בעובר ושונה, וכמו שכתב הרב 'עיון יעקב' בחידושי שם, דטעמא דעבודה זרה משום דכופר בכל התורה כולה והוי כגוי, דמצטרף למעשה. וגבי עובר ושונה נמי הוי ככופר בכל התורה כולה, כיון שנעשה לו כהיתר מה שהתורה אסרה לו, יעו"ש ודו"ק.

**וראיתי** להרב הקדוש בספר 'ראשית חכמה' שער הקדושה פרק י"א, שכתב דלא אמרו ז"ל דחשב אדם לעשות עבירה ולא עשאה, שאינה נחשבת לו אלא כשלא דיבר, והיינו דכתיב<sup>78</sup>: "און אם

**תצ"ח** א"י. והרב 'בן אברהם' פרשת תרומה פירש, דמאי דנקט "בהררי קדש"<sup>1</sup>, על דרך מאי דאיתא בילקוט<sup>2</sup>: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה'<sup>3</sup> וגו' - עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וקרמל ולבנות בית המקדש על גביהם, מה טעם - 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים'. והיינו שאמרו: "בהררי קדש", דהיינו הר על גבי הר וכו'. והיינו כמו שכתב הרב



74. כ. א. 75. ירמיהו ו. יט. 76. תהלים נח, ג. 77. מיכה ב, א. 78. תהלים סו, יח. 79. 'עמוד תורה' אות ב. 80. שמות טו, ב. 81. תהלים מח, ב. 82. משלי ג, כז. 83. ע"פ זכריה ד, י. **תצח** | 1. תהלים פז, א - "לְבַנְי קַרְח מְזֻמָּר שִׁיר יְסֻדְתּוֹ פְּהַרְי קִדְשׁ". 2. ילקו"ש ישעיה רמז שצא. 3. ישעיה ב, ב.

בית המקדש עתיד להבנות על ההרים - סיני, תבור וקרמל

ובחורבנן מיהא מהני תנאה. ועל זה הקשה, דאמרינן בסמוך: עתידין כל בתי כנסיות שבבבל שיקבעו בא"י, ומשמע בין בנויים בין חרבים. ועל זה תירץ, שמה שכתבו התוספות 'תפקע קדושתם', היינו בחורבנן, ומה שאמרו: עתידין כל בתי כנסיות וכו', היינו בבניינם. ואם כן מאי קא מתמה הרב על מה שתירץ דהתוספות קאי אחורבנן, דכוונתו על מה שכתב 'תפקע קדושתם'.

גאון עוזנו, והבאתי דברי קודשו בסימן תס"ד. וכן הוא בילקוט תהלים סימן פ"ז<sup>4</sup>, וזה לשונו: "יסודתו בהררי קדש", כדכתיב: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים" וכו', אמר ר' פנחס בשם ר' ראובן: עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל, יעו"ש. ופסוק: "אוהב ה' שערי ציון", פירש אותו על דרך מה שכתב הרה"ג מהר"ש אלגאזי ז"ל, והבאתי דברי קודשו לעיל בסימן תע"א, ויעו"ש תשלום המזמור.

ודרך אגב, ראיתי להרב הנזכר על מה שכתב מרן באו"ח סימן קנ"א סעיף י"א, דאם בשעת הבניין התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחורבנו, אבל ביישובו לא מהני ביה תנאה. ואפילו בחורבנו, לתשמיש מגונה וכו' לא מהני תנאה. כמה דברים אמורים - בבית הכנסת של חו"ל, אבל בבית הכנסת של א"י לא מהני שום תנאי, [ע"כ לשון מרן]. וכתב הגאון 'מגן אברהם'<sup>5</sup> על זה בשם התוספות<sup>6</sup>: הטעם לבתי כנסיות שבחו"ל, שהרי כשיבוא הגואל במהרה תפקע קדושתם.

וצריך עיון, דאמרינן בסמוך בגמרא<sup>7</sup>: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י. וצריך לומר, דהתוספות קאי אבחרבנן, דכיון שנחרבו קודם ביאת הגואל לא יקבעו בא"י, וצריך עיון, ע"כ.

והרב 'בן אברהם' הנזכר כתב על דברי קודשו, וזה לשונו: ותמהני במאי דתירץ לה, 'וצריך לומר דהתוספות קאי אחורבנן', דהרי התוספות בהדיא כתבו: והכא מיירי כשחרב<sup>8</sup>, ע"כ. ואני תמה על תמיהתו ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דקושיית הגאון 'מגן אברהם' מרפסא איגרי, וכן הקשה הרה"ג 'גופי הלכות' כלל צ"ח, ותירץ כמו שתירץ ה'מגן אברהם', דעתידין להיות וכו' היינו דוקא בבנויים, דהא יליף מק"ו מתבור וכרמל<sup>9</sup>, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, מה התם בקיימים אף הכא בקיימים. ועיין מה שכתב על זה הרב 'לשון למודים' דף ל"ט, יעו"ש. וכן הביא הקושיא הנזכרת הרב 'צורור הכסף' בליקוטיו דף ק"ו, וכן הקשה הרב גאון עוזנו בספרו 'פתח עינים' במגילה דף ק' בשם מהר"א פאליף ז"ל, ותירץ כמו שתירץ הגאון 'מגן אברהם'. ותמהני על כל הרבנים הנזכרים, איך לא זכרו את דברי ה'מגן אברהם' הנזכר.

וכוונת ה'מגן אברהם' פשוטה, שהקשה על מה שכתבו התוספות, 'דהרי כשיבוא הגואל תפקע קדושתם', ומשמע בין בנויים בין חריבים, ואפילו הכי בישובן לא מהני תנאה

האם הקרקע של בתי כנסת שבחו"ל תקבע עם בא"י עוד כתב ה'מגן אברהם' שם: ואין לומר דדוקא הבניין יקבע בא"י אבל הקרקע ישאר בחו"ל, דהא יליף ק"ו מתבור וכרמל, והתם הקרקע בעצמו נקבע בא"י, ע"כ. והרב הנזכר כתב עוד על דברי קודשו, וזה לשונו: ותמיהא לי מילתא טובא, דהא, דהש"ס אמר 'נקבעין', ומשמע לעתיד, ע"כ. וגם בזה לא זכיתי להבין דברי קודשו ומאי קאמר.

עוד הקשה, דהרי קבועים הם בא"י, ותו, מאי ק"ו הוא לפי דבריו (רצונו לומר, כמו שהקשה לעיל מזה, דאימא התם דוקא שעשו השתדלות שנעקרו ממקומם, אבל מקום שהיה קבוע מנא לן), אלא דהנכון לומר, דההר בעצמו שנעקר ממקומו בא ונקבע בבית המקדש, כמו שאמרו ז"ל בילקוט ישעיה<sup>10</sup>: "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים", שעתידי הקב"ה להביא הר וכו', ולבנות בית המקדש על גביהן. ואם כן היינו ודאי כעין בניין, וקרקע עולם של תבור וכרמל נשארים במקומם. ועל קושיית הק"ו, לזה הביא הש"ס דרשא דבר קפרא, דדרש: "למה תרצדון"<sup>11</sup>, כולכם בעלי מומין וכו"<sup>12</sup>, שנענשו על שרצו, והשכר היה על השמועה, וחזר הק"ו למקומו, ע"כ תורף דברי קודשו.

ומה שהקשה, דהרי קבועים ועומדים וכו', גם זה לא הבינותי, דמה חילוק יש כשנאמר שיקבעו בא"י או בהר המוריה, דכמו שלדעת ה'מגן אברהם' הקרקע עם הכל נקבע, הוא הדין והוא הטעם אם נאמר שיקבעו במקום בית המקדש, הקרקע עם הכל, ואם כן בתירוצו גם כן יבוא דברי ה'מגן אברהם' על נכון. גם קושיות הק"ו, שהקשה לפי דבריו, לא ידעתי איך היא שייכא לדברי ה'מגן אברהם' ז"ל.

וראיתי להגאון מהרש"א בחידושי אגדות פרק ד' דמגילה, אהיה דאיתא התם<sup>13</sup>: ר"א הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות וכו', דרש בר קפרא: מאי דכתיב<sup>14</sup>: "למה תרצדון הרים גבנונים" - יצתה בית קול וכו', שנסמך זה המאמר לכאן, דפליג אדלעיל, שלא באו ההרים ללמוד תורה אלא לעשות דין עם הר סיני, לומר שהם גבוהים יותר ממנו ועליהם

מדוע מועיל תנאי להשתמש בבית כנסת בחו"ל

אלו בתי כנסיות שבחו"ל יקבעו בא"י ואלו תפקע קדושתם

האם הקרקע של בתי כנסת שבחו"ל תקבע עם בא"י

האם נחלקו המימרות אי ביאת הכרמל והתבור גנאי או שבח



4. ילקוט רמז תתלו. 5. ס"ק טו. 6. תוספות במגילה כח, ב. 7. מגילה כט, א. 8. זה לשונו: "הכא מיירי כשחרב, דאז מהני התנאי, ודוקא לאותן שבבבל מהני התנאי, שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע קדושתן". 9. במגילה שם - "תניא, רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל, שנאמר (ירמיהו מו, יח): 'כי כתבור בהרים וכרמל בים יבוא', והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה - נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה - על אחת כמה וכמה". 10. רמז שצא. 11. תהלים סח, יז. 12. דרש בר קפרא: מאי דכתיב: 'למה תרצדון הרים גבנונים', יצתה בת קול ואמרה להם: למה תרצו דין עם סיני? כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני". 13. מגילה כט, א. 14. תהלים סח, יז.

דחיית הסובר שהשלמות במושכלות ואין צורך לעלות לא"י

**ת"ק** א"י. אמר המחבר: נסב"ר לבי להביא דברי הגאון הרשב"ש בתשובות סימן ג' מעניין עליית א"י, וזה לשונו: לשואל, כל מה שכתבת בעניין העלייה לא"י והרבית לכתוב, והמוכן מדבריך הוא שאין שלימות הנפש אלא בהשגת המושכלות בלבד, וכי העלייה לארץ לא מעלה ולא מורדת. וכתבת דברים, איך מתבונן מה הנמשך אחריהם, ולא מה היוצא מהם. שהנמשך מדבריך והיוצא מהם הוא, שאין למצוות מבוא בהשלמת הנפש, ואין הדבר תלוי אלא בהשגה בלבד, ודבר זה קשה ומו. ואם כך היא דעתך, השיבני מה אתה סובר עם מי הוא נתון חלקך. אם אתה חושב עצמך מכת השלמים שהשלימו נפשותם, הנה לבך נכון בטוח שבגן עדן הוא חלקך, ואם לא הגעת לשלימות, הנה נפשך תאבל, שהעדת על עצמך שאין לך חלק לעולם הבא. וזה קורה לכם מרמות רוחכם, שאתם מכניסים עצמיכם במופלא מכם ובמכוסה, מה שלא השיגוהו הרבנים השלמים כי אם לאורך ימים, אתם חושבים ללמדו מבלי מלמד על רגל אחת, כאילו הוא פויט אחד או שיר אחד. ועוד, שאתם חושבים בלבבכם לפי זה, שאין למצוות מבוא בזה, אם כן התורה השלימה היא פועל הבטלה, והדברים האלה קשים ומרים.

עבודת ה' השלימה - במחשבה ובמעשה

אבל אודיעך קושט דברי אמת. כל מעשה האדם הם נחלקים לשניים: האחד תלוי בשכל, והאחד תלוי בגוף. ואמונתנו השלימה תושלם בשני אלה העניינים, רצוני לומר, המושכל והמעשה. אמנם המושכלות כולם הם סובבים על קוטב אחד, והוא יסוד כלל החכמות ועמודם, והיא האמונה בהש"י, תבמיצאותו ואחדותו, ושאר כל הדברים הנמשכים בזה, אשר מכללם ידיעתו והשגחתו, היותו ית' בורא עולם שמנבא הנביאים וגומל ועונש וכו', ונכלל כל זה בתורתנו הקדושה. והב' תלוי במעשים, והוא עשיית המצוות כאשר בא בתורת ה' בעשה ואל תעשה. ובשני דרכים אלו תושלם הנפש שלימות גמורה, אם תשיגם ותעשים כהוגן וכשורה. ובהם הם נחלקות מעלות בני אדם בגן עדן, כפי היותו שלם במעשיו ובאמונתו והשגתו, וזה מתברר לחכמים בכמה מקומות. אך יש יתרון לחלק המעשה על השכלי, כאשר בחלק המעשי אם עושה דברים לשם פועלם, הוא משיג חיי עד. ואמרו ז"ל: אין לך מצווה בתורה שאין חיי עולם הבא תלוי בה. ואשר לא עשה מעשה, אך כל ימיו במושכלות, ואפילו מצווה אחת לא עשה, לא ישיג חלק לעולם הבא, כי מה יתרון לו שיאמין שהקב"ה אחד ואין שני, והוא לא קרא קריאת שמע, ולא התפלל וכן בכולם. אך העיקר להשיג המושכלות ולהגיע לתכלית האחרון, לבוא עד תכונת האלקית, ולהאמין במה שראוי להאמינו עם חלק המעשי. וזה הנרצה והמבוקש, וזו

וכו', ויצתה בת קול שגבהותם הוא מומם וכו', יעו"ש. ובדבריו אלו תירץ הרב יד דוד' בחידושי קושיית ה'מגן אברהם' הנזכר על דברי התוספות, דלסברת בר קפרא אין נקבעים בא"י כיון שלא באו לשמוע, ולא יש ק"ו, והך מאן דאמר<sup>15</sup> סבירא ליה כבר קפרא ולא כר"א, יעו"ש, וכן תירץ הרב 'יצחק ירנן' דף י"ד עמוד ב'.

וראיתי להרב 'בן אברהם' שם שהביא דברי המהרש"א, וכתב על דבריו, וזה לשונו: וכשאני לעצמי אין דעתי נוחה הימנו, דאם כן אמאי לא קאמר תלמודא 'ופליגא דבר קפרא', כמשפט בכל הש"ס, ומדלא קאמר הכי משמע דלא פליגי, ע"כ. ועיין להרב 'יצחק ירנן' שם, שהקשה כן, ותירץ משום דהוא ברור ונראה דפליגי אין צריך לומר 'ופליגא', דלא קאמר הש"ס 'ופליגא' אלא היכא דהיה אפשר לומר דלא פליגא, וכמו שכתב הרב 'בני חיי' בלשונות הרמב"ם דף י"ד משם מה"ר אהרון בן חיים, יעו"ש.

ועיין עוד מה שכתב מהרש"א שם בהיא דתבור וקרמל שלא באו אלא לפי שעה וכו', שרצונו לומר, שרי ההרים, וכן כתב הגאון 'יפה תואר' בבראשית רבה פרשה צ"ט, ועיין עוד להרב 'נתיב חיים' אשר סביבות המגינים, ומשם באר"ה, ודו"ק.

**תצ"ט** א"י. והרב 'מעטת תהלה' פירש על דרך שאמרו ז"ל: ישראל קבועים בא"י, וליכא טענת רובא לעבודה זרה<sup>1</sup>, כי הקבוע כמחצה על מחצה דמי<sup>2</sup> - וזה שנאמר<sup>3</sup>: "אוהב ה' שערי ציון", כי שם ישראל קבועים, ולא ילכו בטענת רובא, "מכל משכנות יעקב", דשם יוכלו להם, שאינם קבועים, יעו"ש.

ועיין עוד להגאון 'עיר דוד', שדחה לטענת המין אליבא דמאן דאמר בגמרא דבתרא<sup>4</sup>, דרוב וקרוב - הלך אחר הקרוב, דקרוב מדאורייתא, שנאמר<sup>5</sup>: "והיה העיר הקרובה", אם כן, כיון שהקב"ה משרה שכנתו תמיד בתוכנו, כדכתיב<sup>6</sup>: "אשר לו אלקים קרובים אליו", אם כן מהראוי לעבוד להקב"ה וכו'. ועיין עוד מה שכתבתי לעיל סימן קל"ח בשם הרב 'נחלת בנימין', דהתורה בה מלכים ימלוכו, ומלך דינו כרבים, ובה יסכר פי האומות, יעו"ש. ועל דרך זה יאמר<sup>7</sup>: "אוהב ה' שערי ציון מכל" וכו', רמז הג' טעמים יחד, יען ד'נכבדות מדובר בך", כמה מעלות יושגו בסיבתך, הא', שהם קבועים שם כמו שכתבתי; ועוד בה, דעל ידי התורה אשר שם, שאין תורה כתורת א"י, ובה מלכים ימלוכו; ואת עלית על כולנה, שהיא "עיר האלקים סלה", ושם השראת השכינה, ומהראוי לילך אחר הקרוב.

דחיית טענת האומות שעלינו לעבוד ע"ז מדין רוב



15. סוסר שמועיל תנאי בבתי כנסיות בחו"ל משום שבבוא הגואל תפקע קדושתם. **תצט"ו** 1. שטוענים אומות העולם, כמובא בויקרא רבה פרשה ד, ו - "א"ר אלעשא: גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה: כתיב בתורתכם 'אחרי רבים להטות' אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בעבודה זרה". 2. כתובות טו, א ועיין לעיל סימנים קא, קמו. 3. תהלים פז, ב. 4. ב"ב כג, ב. 5. דברים כא, ג. 6. דברים ד, ז. 7. תהלים פז, ב-ג.



מן המעט, וזה ודאי פחיתות וחסרון עצמי בחק האושר. ואנחנו היונקים משד תנחומי תורתנו הקדושה, ידענו נאמנה כי תכלית האושר ועיקר השלימות תלוי ברצון ובחירת האדם, כל הרוצה וחפץ הוא נכון ומזומן לכך, והכל שווים בו, כמאמר קהלת ע"ה<sup>7</sup>: "סוף דבר הכל נשמע וגו' כי זה כל האדם". אחרי שבספרו הרבה לדבר בענייני החכמה, וכמה ענייני חקירות עיוניות, באה מסקנת דבריו באומרו<sup>8</sup>: "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ", אף על פי שהגדלתי בשבח החכמים עתה בני הזהר, ודע לך באמת, כי חיבור הרבה ספרים ודברי חכמות וחקירות, אין זה קץ השלימות ותכלית האושר האמיתי, ולכן אל תתעצב אם לא תהיה מבעלי העיון ולא נתפזרו ספריך חוצה.

חלק המעשה שווה בכל בני אדם

ועוד מצד אחר אין לך להתעצב מזה, והוא כי כל מה שהאדם עושה להג הרבה, והוא יגע מאוד בבשרו על הוצאת דברי חכמה, הנה זה באמת אינו שלו מחודש מעצמו בהחלט, אלא "סוף דבר הכל נשמע", כל מה שהוא אומר וכותב כבר נשמע מקדם, ואם אינו כבר ידוע. אך אשר איעצך על האושר האמיתי והקיים הוא בחלק המעשה, שתירא את ה' ותשמור מצוותיו, כי זה עניין כולל, ואפשר לכל האדם מאיזה מין שיהיה, כי הכל תלוי ברצונו. מה שאין כן השגת החכמה, כי לא רבים יחכמו. וזה כוונת רז"ל במשנה<sup>9</sup>: כל ישראל יש להם חלק וכו', הכוונה לא כתכלית האושר אשר לאומות הוא תכלית עם בני ישראל, כי הם, לאשר תלו אותו בחלק החכמה והעיון לא יוכלו כולם להשיגו, ובהכרח יעדר מקצתם. אבל אצלנו, כל ישראל בכללות יש להם חלק מיוחד לשמור ולעשות, אשר הוא סולם מוצב לעלות לעולם הבא, והוא חלק המעשה ויראתו ית', שהוא שווה לכל איש, לא נעדר מלהשיגו אם ירצה, כי כל אחד ואחד נכון ומזומן לכך להיות צדיק וחסיד ישר ונאמן וכו'. זהו "ועמך כלם צדיקים", כאשר העם הזה יהיו כולם צדיקים כראוי להם, וכאשר הוא בידם להיות, כי לא צויתו יהיו כולם חכמים - אז ודאי ירשו ארץ החיים, לפי שהאושר תלוי במעשה ולא בחכמה. כי "נצר מטעי", היא התורה הקדושה שהיא נצר מטע חכמתו ית' הבלתי בעל תכלית, מה שהוא עיקר בה לפאר הוא מעשה המצוות אשר כתב הוא יתברך, על דרך<sup>10</sup>: "והמכתב מכתב אלהים הוא".

ואם כן גדלה מעלת חלק המעשה על חלק העיוני, ולא לבד על עיון פשוטי הדברים, אלא אפילו על ידיעת הסודות העמוקים נתעלו המעשים. כמאמר המשורר ע"ה<sup>11</sup>: "אודה ה' בכל לבב וגו', גדולים מעשה ה'" וגו'. ירצה, יש לי לתת תודות אליו ית' בלב שלם על עניין הסוד העמוק של הישרים ששיגוהו ישרי לב ועדה קדושה, כי הוא בלי ספק עניין נפלא ומעולה מאוד, אך אמנם "גדולים מעשי ה'", יותר גדולים מאוד הם המעשים של ה', אשר עושים לעבודתו וצויו, מהשגת הסוד הזה. כי הם "דרושים לכל חפציהם", הסוד אינו נדרש לכל אלא לישרים וכו', אבל המעשים הם נדרשים

היא המדרגה העליונה אם השיגה על שלימותה. ולפיכך תתחלפנה המדרגות לעולם הבא כפי התחלף ההשגה והמעשים, שאם הוסיף - מוסיפים לו מדרגה, ואם פחת - פוחתין לו.

והעלייה לא"י היא הכנת המצווה, לפי שהמצווה היא לדור בא"י<sup>11</sup>, דכתיב: "וישבתם בה", כמו שכתב הרמב"ן ז"ל בחידושי התורה שלו<sup>3</sup> וב'ספר המצוות' שחיבר<sup>4</sup>, וכן כתב אדוני אבי מורי הרשב"ץ ז"ל בספר 'זהר הרקיע'. ועוד, שהרבה מצוות נצטוו ישראל בארץ מה שלא נצטוו בחו"ל. ומשה רבינו ע"ה לזה היה מתפלל ונכסף, ליכנס לה, כמו שנוכר במסכת סוטה<sup>5</sup>. אם כן, בין תלמיד חכם בין עם הארץ ראוי לו להשתדל בעלייתה, שאם עם הארץ הוא - יוסיף מצווה, וכל שכן שאם תלמיד חכם הוא, שמוסיף מדרגה, ע"כ דברי קודשו.

ואפשר להמליץ כל האמור בכוונת הכתובים פרשת ואתחנן<sup>6</sup>: "שמור תשמרון את מצוות ה' אלהיכם ועדותיו וחקיו אשר צוך, ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותיך". אמר "את מצות ה' אלהיכם" כנגד המושכלות, ידיעתו והשגחתו וכו', "ועדותיו וחקיו" כנגד חלק המעשי, וזוה "ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך", לעולם שכולו טוב, כי זהו הנרצה והמבוקש והיא השלימות, ומזה "ובאת וירשת את הארץ הטובה", כי היא הכנת המצוות וכמו שכתבתי, ודו"ק.

וראיתי להרב הגדול 'בינה לעתים' ז"ל בדרשותיו דרוש ל"ד, שכתב מעין האמור, וזה לשונו: אמיתת שלימותנו הוא מופרש ומובדל מסברת גויי הארץ בהתפלספותם. כי המה שמו כל תכלית אושרם בהשגת המושכלות ולא פנו כי אם אל העיון, והשתדלו מאוד להשתלם בידעיה מתוך חקירותם. ועל כן המעולים שבהם בחרו חיי ההתבודדות והתרחקם מן היישוב, כי חשבו אין מקום להשיג האושר האחרון רק על ידי הידיעה והחכמה. וכמה התפרסם טעותם המשובש, היותו רחוק מן האמת. שאילו כן, היה המין האנושי יותר נבזה וחדל השלימות וחסר התכלית מכל הנבראים הפחותים. כי בכל מיני הנבראים מן הטבע, בחכמת בוראו ית' שיהיה כל פרט ופרט מהם נכון ומזומן לבוא עד תכליתו המיוחד לו, ואין לשום אחד מהם צד שיהיה אצלו נמנע ובלתי אפשר להשיגו. ואילו מין האדם, אם היה תכלית אושרו המיוחד השגת ידיעת החכמה, אין זה בחק האפשרות לכל אישי המין בפרטות דרך כלל. כי יש לקצתם הכנה ומבוא על ככה, ולקצתם או לרובם הוא כמעט נמנע מפחיתות שכלם או חוסר מזגם או כמה מונעים אחרים, ונמצא אם כן האושר הראוי להיות כללי לא יוכל להמצא אלא פרטי מעט

ערכת המצוות של העלייה לא"י

מהי תכלית אושר האדם



**תק** 1. עיון לעיל סימן נו. 2. במדבר לג, נג; דברים יא, לא. 3. במדבר לג, נג. 4. מצוה ד. 5. יד, א - "דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוהו משה רבינו ליכנס לא"י? וכי לאכול מפריה הוא צריך? או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה: הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי". 6. דברים ו, יז-יח. 7. יב, ג. 8. שם פסוק יב. 9. סנהדרין פ"י מ"א - "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעיהו ס, כא): 'ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר'". 10. שמת לב, טז. 11. תהלים קיא, א-ב.

בהשגת המושכלות, ואנחנו לא כן, כי אם נתן לנו תורת אמת להורות לנו הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה, ועל ידי זה האושר האחרון, שהוא חיי עולם, הוא נטוע ושתול בתוכנו, ולא יהיה לנו העדר מלהשיגו. ולזה אנו שואלים שיהיה בעזרנו, ויסור המונעים המעכבים, ויפתח לבנו וכו' לעבדו בלבב שלם למען לא נגע לריק ולא נלד לבהלה". וזהו כוונת הכתוב<sup>20</sup>: "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ". אמר כי כאשר תשתעבדו חפציתם ורצונכם לעול עבודתי ולקבלת מצוותי, בזה אתם לי סגולה מכל העמים, כמו שנתבאר, כי בזה "כי לי כל הארץ", כל אנשי הארץ מוכנים ומזומנים להשגת האושר העליון, והם לי בודאי.

## תק"א

א"י. כתב הרב החסיד בעל 'יסוד ושוורש' העבודה' בצוואותיו, זה לשונו: **בני אהובי, תשוקתכם יהיה בתמידות ליסע לארץ הקדושה, ובודאי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. והוא בספרים: אם אין מוסכם בלב אדם הישראלי בתכלית ההסכמה, שבודאי קודם שימות יראה לשום פעמיו לנסוע לארץ הקדושה למות שם, עונשו מרובה רחמנא ליצלן. ובודאי אם לא יהיה תשוקת האדם בתמידות לזה, לא יהיה גם כן הסכמה בלבו. לכן בני אהובי, ברו לבבכם לזה ולה' הישועה, ע"כ.**

[ומצאתי לר' אפרים ז"ל, הביא דבריו הרב גאון עוזנו בספרו 'נחל קדומים' פרשת ויחי בפסוק<sup>2</sup>: "על שם אחיהם יקראו", וזה לשונו: 'ארץ ישראל' גימטריא 'תת לב', שכל אחד יתן בלבו לעלות לא"י, יעו"ש. והרב גאון עוזנו ז"ל פירש הרמז הנזכר לרמז דאוריא דא"י מחכמים<sup>3</sup>. וב'ספר הזכרונות' שלו כתב יד רמז עוד, כי 'ת'ת' לרמזו לתפארת, 'לב' למלכות, כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל על 'זטהר לבנו לעובדך באמת', יעו"ש. ולעניות דעתי נראה לרמז על פי מה שכתבתי בסימן קמ"א בשם 'רמת שמואל', כי ממה שתורתנו הקדושה מסיימת בלמ"ד ומתחלת בב"ת, שהם אותיות 'לב', רמז בזה התירוץ לישראל ששייך להם א"י כדן, יעו"ש, ואנכי הדל פירשתי על זה באופן אחר. ואפשר שזהו הרמז בתיבות 'ארץ ישראל' גימטריא 'תת לב', כלומר, בשום לב על אותיות 'לב', יבוא א"י לישראל כדן, והבן. ועיין עוד בסימן נ"א שנראה שיבוא הרמז הנזכר על דרך הנזכר, ודו"ק.]

**אמר המחבר:** דרך אגב באתי להעיר לבב אנוש הדר בחו"ל, שאם נדר לעלות לא"י ואחר זה ויצר בחר"ט<sup>4</sup> והתיר נדרו, כמו שכתב הרא"ש ז"ל בתשובה בכלל י"ב ופסקה מרן ביו"ד סימן רכ"ח, עם כל זה, אם רואה עצמו סביב בעתוהו צרות צרורות משמשות ובאות בסדר נזיקין וחבילי דמעיקין מאיזה מין שיהיה, לא יעשה עצמו מעלומי העין

לכל חפציהם, כי הם פתח פתוח לכל ההמון, לא יסגר לשום נברא. ואם רשב"י ע"ה אמר<sup>12</sup>: ראיתי בני עלייה והנם מועטים, על מיעוט חפץ האנשים דיבר, שמעטים הם אשר ירצו להשתעבד ולהכניע עצמם לעול העבודה, ע"כ תורף דברי קודשו.

**כי** על פי יסודו נראה לעניות דעתי שזהו רמז הכתובים תהלים ח'<sup>13</sup>: "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו, ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו, תמשילהו במעשה ידיך כל שתי תחת רגליו, צנה ואלפים כלם" וגו'. ירצה, כשאני מביט השמים ורואה הירח וכוכבים, אשר הם הרומזים על החכמות והשגת המושכלות וחקירות עיוניות, כמו שכתב רבינו בחיי ז"ל בפרשת לך לך בפסוק<sup>14</sup>: "הבט נא השמימה וספור הכוכבים כה יהיה זרעך" - במדרגות החכמה, כשם שבכוכבים מי שאורו מזהיר ומבהיק יותר מחבירו, ומדרגותיהם חלוקות זו למעלה מזו בהשגה, כך עתידים חכמים שבישראל שיהיו מדרגות חלוקות, יעו"ש. וכשאני מעמיק בדיעת החכמות האלו, אני משער בדעתי שאין זה תכלית המין האנושי ואושר האחרון, כי לא רבים יחכמו. ולפי זה מין האנושי פחות שבערכין, ובמה נחשב - זה אומרו: "מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו", הלא אתה חסרת מעט ממנו ממדרגת המלאכים, והחסרון הוא לפי שהוא בגוף, כמו שכתבו המפרשים לפי דרכם. אבל "כבוד והדר תעטרהו", ואם היה האושר האחרון החקירה והידיעה איה כבודו והדרו, ועל כן אחת היא, על כן אמרתי כי האמת הוא "תמשילהו במעשה ידיך", שנתת לו היכולת והממשלה, היא הבחירה והרצון, והוא מוכן ומזומן לכך - זה אומרו: "במעשה ידיך", הם מעשה המצוות שנקראים מעשי ידיו ית', כמו שנתבאר, ואז האיש הישראלי "כל שתי תחת רגליו", שכל האומות יהיו למדרך כף רגל, על סברתם הנפסדת האומרים שאושר האחרון תלוי בהשגה. וזה שכתוב אח"כ: "צונה ואלפים כלם וגם בהמות שדי", שהם כינויים לאומות העולם, עיין בראשית רבה פרשה ע'<sup>15</sup>, ובשמות רבה פרשה ל"ז ומדרש קהלת<sup>16</sup> בפסוק<sup>17</sup>: "על דברת בני האדם". גם 'ציפור' נקראים עשוי ויוון<sup>18</sup>, עיין 'ערכי הכינויים' אות צ' ערך 'ציפור', ושניים אלו הרבו והגדילו עשות ספרים בפרוסופייא כידוע. ודגי הים גם כן כינוי לאומות, עיין 'ערכי הכינויים' אות ד'.

וכפל העניין במילות שונות להורות נתן, שתכלית אושר הישראלי באשר הוא חלק המעשה, בזה הוא עליון על כל גויי הארץ לבוא עד תכליתו בנקל, הכל שווים קטון כגדול כולם יכולים לזכות לאושר האחרון. וזה אומרו: "ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ", בכל דייקא, וק"ל. ואפשר שזהו הכוונה בנוסח התפילה<sup>19</sup>: "ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים וכו' וחיי עולם נטע בתוכנו וכו' למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה". ירצה, שהבדילנו מן התועים מסברתם הנפסדת, שהמה שמו כל תכלית אושרם

כוונת הפסוק "תמשילהו במעשה ידיך"

חובת התשוקה התמידית לעלות לא"י

תכלית אושר הישראלי בחלק המעשה

נדר לעלות לא"י והתיר - ובאו עליו צרות



12. סוכה מה, ב. 13. פסוקים ד-ח. 14. בראשית טו, ה. 15. אות ת. 16. פרשה ג, א. 17. קהלת ג, יח. 18. תהלים ח, ט - "ציפור שמיים ודג ים עבר ארצות ימים". 19. תפילת ז'בא לציון גואל. 20. שמות יט, ה. **תקא** 1. מכות י, ב. 2. בראשית מה, ו. 3. ב"ב קנה, ב. 4. מליצה ע"פ שמות לב, ד.

לשורש שלך, חֶשֶׁק חֶשֶׁק גדול ונמרץ לבוא אל זאת הארץ, וכל תנועותיו לא היו אלא להיות בזה המקום, ולא נח ולא שקט עד שבא לזה המקום, וכדכתיב<sup>5</sup>: "הלוך ונסוע הנגבה", שהכוונה, שהיה הולך אפילו בזמן ששאר העולם חונים, הוא היה נוסע כדי ללכת הנגבה, ללכת אל א". ויצחק שהיה עולה תמימה לא יצא ממנה, כי הוא היה מקור שורשו. וכן יעקב אבינו ע"ה ציוה לבניו וכו', שיוליכוהו אחרי מותו, וכן יוסף. וכן משה רבינו ע"ה התאוה תאוה נמרצת לבוא לזה המקום, וכל הבאים אחריו, כטבע כל דבר שיש לו תשוקה וחשק לחזור לשורשו, ע"כ הרב יד יוסף<sup>6</sup> פרשת ויחי בקיצור נמרץ, ועיין במה שכתבתי בסימן ס"ד ובסימן נ"ד וכמו כן מה שכתבתי בסימן קע"ו.

וכבשר המת שאינו מרגיש, ואולי משגה הוא, אלא ידע נאמנה שה' חפץ למען צדקו, ואין זה כי אם שרצה בו להוציא מחשבתו לפועל. ועל כן יחישה מפלט לו, לשום לדרך פעמיו לבוא לשכון כבוד בארץ, ומאת ה' היתה זאת, וכמו שהעיר על זה הרב עיר וקדיש המפורסם, חסידא קדישא לישראל רבינו מהר"ח בן עטר זצוק"ל בהקדמת ספר הבהיר 'אור החיים', וזה לשונו: והמו עלי סערות ימי המונעים, ולא שבו הרודפים, קויתי לשלום והנה מלחמה, רץ אחר רץ לצר ולצורר, וצרה נוגעת בחברתה עד צואר הגיע וכו', והאיר ה' עיני שכלי, אין זה אלא לקום ולעלות אל מקום חשבתי בו, הוא מקום השכינה עיר הרמה, עיר החביבה על אלוהי עולם וממשלות עולם עליון ותחתון, ואזרתי כגבר חלצי, וסכנתי עצמי סכנות גדולות, דרך מדבר באתי בו וכו', יעו"ש דברי קודשו, ויאחזו צדיק דרכו, ודי בזה הערה.

**תק"ב** א". ידוע כי כל הדברים נמצא בטבעם חשק גדול ותאוה נמרצת, כשיופדרו משורשם ומקורם, לשוב ולחזור לשורשם ומקורם הראשון. אם בדברים הטבעיים, מצינו שארבעה יסודות, שהם אש, רוח, מים, עפר, השניים מהם שורשם ומקורם פה למטה, שהם העפר והמים, והשניים מהם שורשם ומקורם למעלה. ולכן אם נקח צרור עפר או מים, ששורשם ומקורם למטה, ונזרוק אותם למעלה, צריך לזה כח זורק מבחוץ, שהם מצד עצמם לא יתנועעו לצד מעלה, אמנם אם נשליך אותם מעל הגג מלמעלה למטה, מעצמם יפלו בלא כח זורק, בסיבת שמצד טבעם תשוקתם והישוקם לחזור לשורשם ומקורם. וכל עוד שירדו למטה יתנועעו יותר במהרה, מצד קרבתם אל מקורם ושורשם. וכן יסוד האש והרוח, ששורשם ומקורם למעלה, יש להם תשוקה וחשק לחזור לשורשם. ולכן מעצמם יתנועעו לצד מעלה, כמו שנראה מלהב הנר ולהב האש. ואם נמלא נוד רוח, וישים האדם אותו במים, יעלה מעצמו למעלה מצד תשוקתו לחזור לשורשו.

וכמו כן האיש הישראלי, שורשו ומקורו הוא למעלה וענפיו הם למטה. וכתבו הראשונים, שזוה טעם במצוות הפאה שבראש, להורות ששורש האיש הצדיק למעלה וכו'. ולזה נאמר בצדיקים לשון 'קריבה' במיתתם<sup>1</sup>, כי כמו כל טבע דבר שרוצה וחושק להתקרב ולהתדבק אל שורשו ומקורו, לזה כתיב במיתתם לשון 'קריבה', כאילו היה להם חשק ותאוה לחזור לשורשם ולהתקרב למקורם.

וזאת היתה סיבה שהתאוה תאוה גדולה אבות העולם ליקבר בא", להיות שם שורש ומקור שממנו נתהווה האדם, שאמרו רז"ל<sup>2</sup>: "וכפר אדמתו עמו"<sup>3</sup> - שממקום כפרתו נברא. ואברהם אבינו ע"ה, אחר שאמר לו הש"י "לך לך"<sup>4</sup>, רצונו לומר,

כל דבר שואף לחזור לשורשו

**אמר המחבר**: על פי מה שכתב הרב בשם הראשונים, שטעם מצוות פאה שבראש להורות וכו'. אפשר שזה רמז הכתוב<sup>6</sup>: "החכם עיניו בראשו" וגו'. יען כי זה דרכו דרך הקודש אורח חיים למעלה למשכיל, ותמיד מביט בשורשו ומקורו שהוא למעלה, ולזה הוא נוטה תמיד אל המושכלות והשלימות. ומעין דוגמא פירש הרב הקדוש בספר 'תהלות ה'" דף כ"ח עמוד ד' כוונת הכתוב<sup>7</sup>: "בשוב אויבי אחר יכשלו ויאבדו מפניך", שהוא על פי דבריהם ז"ל<sup>8</sup>, כשאדם צדיק אומרים לו: אתה קדמת למעשה בראשית, ואם הוא רשע אומרים לו: יתוש קדמך. והכוונה, כשהוא צדיק הולך אחר הנשמה שקודם לכל, וכשהוא רשע שהולך אחר הגוף שנברא אחר הכל, ולכן אומרים לו: יתוש קדמך. וזהו כוונת הכתוב<sup>9</sup>: "הוי גוי חוטא וגו' נזרו אחר", שכיון שחטאו ונהפכו אחר הגוף - נזרו אחר, שאומרים לו יתוש קדמך, והוא נשאר אחר. וזה אומר: "בשוב אויבי אחר", שהם חוטאים באופן שאומרים להם שהם באו אחר כל הבריאה, שיתוש קדם להם, אז "יכשלו ויאבדו מפניך". ע"כ דברי קודשו.

**ועל פי זה** אמרתי כוונת הכתוב ירמיה סימן ז'<sup>10</sup>: "ולא שמעו ולא הטו את אזנם וילכו במועצות בשרירות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים", והרי הוא כמבואר.

ונחזור לעניינינו, שהחכם עיניו תמיד בשורשו הקדוש. זה אומר: "החכם עיניו בראשו", רוצה לומר: בפאה שבראשו, שהיא רומזת לשורשו. מה שאין כן הכסיל, שאינו מביט לשורשו כי אם אחר גופו, שהוא למטה, ולזה הוא "בחשך הולך", שהוא רמז אל החטא, כמו שדרשו ז"ל<sup>11</sup>: "ידע מה בחשוכא"<sup>12</sup> - אלו מעשיהם של רשעים, ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן ר"ג, ודו"ק.

**תק"ג** א". כתיב<sup>1</sup>: "הר אלהים הר בשן, הר גבנונים הר בשן, למה תרצדון הרים גבנונים, ההר חמד אלהים לשבתו, אף ה' ישכון לנצח". פירשו רבני קאסטילייא זיע"א, הביא דבריהם הרב 'חן טוב' פרשת

הבדלי המדרגות בין הר בשן, הר סיני והר המוריה

טעם שנתאוו אבות העולם להקבר בארץ



**תקב** | 1. עיין בראשית מז, כט, מל"א ב, א. 2. בראשית רבה פרשה יד, ת. 3. דברים לב, מג. 4. בראשית יב, א. 5. בראשית יב, ט. 6. קהלת ב, יד - "החכם עיניו בראשו וְהַכְסִיל פְּחֹשֶׁף הוֹלֵךְ". 7. תהלים ט, ד. 8. ויקרא רבה פרשה יד, א. 9. ישעיה א, ד. 10. פסוק כד. 11. בראשית רבה פרשה א, ו. 12. דניאל ב, כב. **תקג** | 1. תהלים סח, טז-יז.

אומר עלי התורה ניתנת, תבור בא מבית אל, וכרמל מאספמיה, הדא הוא דכתיב<sup>10</sup>: "חי אני וגו' כי כתבור בהרים", זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי, אמר הקב"ה: "למה תרצדון" וגו', כולכם הרים, כולכם גבנונים, היך מה דאת אמר: "או גבן או דק"<sup>11</sup>, כולכם נעשית עבודת אלילים על ראשיכם, אבל סיני, שלא נעשית עבודת אלילים עליו, "ההר חמד אלקים לשבתו", "וירד ה' על הר סיני"<sup>12</sup>; אף על פי כן - "אף ה' ישכון לנצח" בבית עולמים, ע"כ.

והנה אומר 'אף על פי כן' הוא קשה ההיתוך. והגאון מהר"ש יפה שם<sup>13</sup> פירש: כלומר אף על פי ש'הר סיני חמד אלקים לשבתו', אין זה אלא לשעה, אבל עיקר שכינתו קודשו שהם דוחק, ופירש על פי המדרש ילקוט ישעיה<sup>14</sup> בפסוק<sup>15</sup>: "והיה באחרית הימים, נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים" - עתיד הקב"ה להביא תבור וכרמל וסיני ובונה בית המקדש עליהם. דהיינו "ההרים" שהיו כבר. וזה אומר 'אף על פי כן', אף שפסלן באותה שעה, מכל מקום לעתיד יבנה עליהם בית המקדש בזכות שבאו כדי שתינתן התורה עליהן, ע"כ. וכן פירש הרה"ג יקרא דשכבי דף ט"ו, יעו"ש.

אלא שיש להרגיש על הרב יצחק ירנן ז"ל, דנראה לכאורה בפירושו זה בדברי רבי יוסי הגלילי, שהוא סותר את עצמו במה שפירש לעיל מזה, דרבי יוסי הגלילי אית ליה סברת בר קפרא דפרק ד' דמגילה<sup>16</sup> (עיין בסימן תצ"ח), דלדידיה אין נקבעין בא"י כיוון שלא באו לשמוע אלא לעשות דין. דרבי אלעזר הקפר דאית ליה נקבעין<sup>17</sup>, על כורחך פירושו כמו המדרש ילקוט, שהכוונה על בית המקדש לעתיד שיבנה עליהם, דאם לא כן, לא מצאנו דינו בכוננת רבי אלעזר, דהא קבועין ועומדין הם בא"י, וכמו שפירש הרב 'בן אברהם' בדרשותיו פרשת תרומה, יעו"ש. ואפילו אם יש פירוש אחר בהך דנקבעין בא"י, מכל מקום אם נאמר שרבי יוסי הגלילי סבירא ליה דלעתיד יבנה המקדש עליהם בזכות שבאו שניתן התורה עליהם, על כורחך לית ליה דבר קפרא, ואיך כתב הרב לעיל, שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד, ועל פי זה תירץ קושיית ה'מגן אברהם', ויש ליישב.

ועיין עוד להרב תנא דף ל"ד מה שפירש בזה, וכדבריו היכן היו הר תבור וכרמל בתחילה

וישב, שהכוונה, כאשר נעריך הר אלהים זה סיני בערך הר בשן, יהיה הר בשן בעל מום בערך הר אלהים זה סיני, ו"גבנונים", כמו "או גבן או דק"<sup>2</sup>, כמו שאמרו רז"ל<sup>3</sup>. זה שכתוב: "הר אלהים הר בשן" - שני הרים הללו כשיערכו בערך אחד, ישאר "הר גבנונים הר בשן", בעל מום לפני הר אלהים זה סיני. אמר עוד: "למה תרצדון הרים גבנונים", "הרים" רבים זה וזה, בין הר אלהים בין הר בשן, כולכם בעלי מומין בערך הר המוריה, "ההר חמד אלהים לשבתו", הוא בית המקדש, מוכן לשבתך פעלת<sup>4</sup>. וכי תאמר, גם בהר סיני ישב הקב"ה, לזה אמר "אף ה' ישכון לנצח", ירצה, הוא קדושת עולמים, לא כן הר סיני שנתקדש לשעתו בלבד בעת קבלת התורה, דכתיב<sup>5</sup>: "במשוך היובל המה יעלו בהר", ע"כ.

[ראיתי להרב זרע ברך' סדר 'ויצא' ראשון דף כ' עמוד ב', שהביא דברי רבני קאסטיליא זיע"א, והקשה עליהם, וזה לשונו: דלפי זה, הר בשן לאו איהו הר סיני, וסותר למה שאמרו ז"ל<sup>6</sup>, דהר בשן מן ו' שמות שיש להר סיני, יעו"ש. ואחר המחילה רבתי, לא קשה ולא מידי, דהנה פירש רש"י בתהלים סימן ס"ח ד"ה 'הר אלקים הר בשן', וזה לשונו: והיכן פירשה, בהר סיני שהוא הר אלקים וסמוך לבשן בעבר הירדן. גם הרד"ק בפירושו פירש קרוב לדבריהם ז"ל, וזה לשונו שם: "הר אלקים" - יש הרים משובחים אבל הר אלקים, שהוא הר סיני, אף על פי שהוא במדבר וכו', הוא הר משובח כי שכן עליו הכבוד. "הר בשן" - הוא משובח בעבור כי הבשן הוא מקום דשן ושמן ומקום מרעה, כמו שכתוב וכו' "פרות הבשן"<sup>7</sup>, "אבירי בשן כתרונם"<sup>8</sup>. "הרים גבנונים" - הרים הגבוהים. נקרא ההר גבוה 'גבן' וכו', וכולם אינם משובחים כמו הר הבית, לפיכך אמר: "למה תרצדון", כלומר, מה תשבחו עצמכם, אין אתם נחשבים לכולם כנגד ההר שחמד אלקים לשבתו, והוא הר הבית.

ורבינו האי ז"ל פירש: "תרצדון" - לשון עיון ותוחלת, ופירושו, למה אתם מעיינים ומיחלים לכבוד, אין הכבוד כי אם בהר "חמד אלקים לשבתו", והוא הר הבית שבו בית המקדש, ובעבורו כבוד ירושלים וכו'. ואמר "אף ה' ישכון לנצח", לפי שבהר סיני לא שכן לנצח, יעו"ש. ולפי פשטן של דברים פירושו כוונת הכתוב על דרך הנ"ל.]

ועיין במאמרם ז"ל בבראשית רבה פרשה צ"ט<sup>9</sup>: "למה תרצדון הרים גבנונים" - רבי יוסי הגלילי פתר קרא בהרים, בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני, היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו, זה אומר עלי התורה ניתנת, זה

הדמיון שבין הר סיני להר בשן

חלקו של הר סיני בעתיד



2. ויקרא כא, כ. 3. מגילה כט, א. 4. ע"פ שמות טו, יז - "מִכּוּן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה' מִקְדָּשׁ אֲדַנְי פִּנְנֵנוּ נִיִּיךְ". 5. שמות יט, ג. 6. במדבר רבה פרשה א, ח. 7. עמוס ד, א. 8. תהלים כב, ג. 9. אות א. 10. ירמיה מו, יח. 11. ויקרא כא, כ. 12. שמות יט, כ. 13. בספר 'יפה תואר'. 14. ילקוט ישעיה רמז ט. 15. ישעיה ב, ב. 16. כט, א - "דרש בר קפרא: מאי דכתיב (תהלים ס"ח, יז) 'למה תרצדון הרים גבנונים', יצתה בת קול ואמרה להם: למה תרצו דין עם סיני? כולכם בעלי מומים אתם אצל סיני. כתיב הכא 'גבנונים' וכתוב התם (ויקרא כא, כ) 'או גבן או דק'". 17. שם - "תניא, רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל, שנאמר (ירמיהו מו, יח) 'כי כתבור בהרים וכרמל בים יבוא', והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה - נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה - על אחת כמה וכמה". 18. 'דברי יוסף' חלק ד.

אשר בנו אותה עד היום הזה להסירה מעל פני", יכול אף עכשיו היא בחימה - תלמוד לומר<sup>3</sup>: "ההר חמד אלהים לשבתו", הרי הוא בחמדה ותאוה, מלמד שכיפר לה חורבנה. ומנין שאין השכינה שורה עד שתיעשה הר<sup>4</sup> - שנאמר<sup>5</sup>: "ההר הטוב הזה והלבנון". "ויהי בשלם סוכו", מצינו כשהיא שלם קרויה 'הר', שנאמר<sup>6</sup>: "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ואומר<sup>7</sup>: "זכור ה' לבני אדם", מאימתי - משנעקרו יסודותיה ממנה, "האומרים ערו ערו עד היסוד בה", ע"כ. פירש הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא, וזה לשונו בקיצור נמרץ, שהוא על דרך דאיתא בויקרא רבה פרשה ל"ב<sup>8</sup>: "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתו"<sup>9</sup> - באפי נשבעתי וחזורני בי, "אם יבואו אל מנוחתו", למנוחה זו אינם באים, אבל באים הם למנוחה אחרת. ר' לוי בשם בר קפרא אמר: משל למלך שכעס על בנו, וגזר עליו שלא יכנס עמו לפלטיין, מה עשה המלך - עמד וסתר וכוונתו וכוונתו עמו לפלטיין. נמצא מקיים שבועתו ומכניס בנו. כך אמר הקב"ה: "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתו", למנוחה זו אינם באים, אבל באים למנוחה אחרת.

ועוד תנן בנדרים דף מ"י<sup>10</sup>: קונם לביתך שאני נכנס - מת או מכרו לאחר מותר; בית זה שאני נכנס - מת או מכרו לאחר אסור. וכתב הר"ן: והו' יודע, דכי היכי ד'בית זה' חמור מ'ביתך' לעניין מכרו לאחר, הכי נמי 'ביתך' חמור מ'בית זה' לעניין נפילה, דאם אמר 'ביתך' שאני נכנס, ונפל ובנאו - אסור ליכנס בו, דכל שהוא ביתך משמע, ואם אמר 'בית זה' ונפל, אף שחזר ובנאו - מותר בו, דכיון דנפל אודא ליה. אבל הרשב"א ז"ל בחידושי גיטין פרק המביא תניין, סבר דאף האומר 'בית זה', אם נפל - אסור, דכניסת קרקע אסר עליה, והארץ לעולם עומדת.

והרב תנא בספר 'פרשת דרכים' הביא סברת הרשב"א ז"ל, וכתב דהריטב"א בחידושי דהה דברי הרשב"א, וסבר דאם נפל מותר ליכנס, והביא ראיה ממדרש קהלת. וכפי סברת הריטב"א, אף באומר קונם 'לביתך', אם נפל ובנאו - מותר ליכנס, דאין חילוק בין קונם 'לביתך' לקונם 'לבית זה', ומטעם זה באים דור המדבר לעתיד לבוא, משום דנחרב הבית, וה' נשבע "אם יבואו אל מנוחתו", והכוונה, למנוחה זו אינם באים, אבל באים למנוחה אחרת.

וכתב הרב 'שפתי כהן' יו"ד סימן רי"ו, דאם אמר 'ביתך', וקנה בית אחר - לא נאסר, דאף למאן דאמר: 'קונם לביתך', אם נפל - אסור, אם קנה לגמרי בית אחר - מותר, שלא היתה כוונתו אלא על בית שהיה לו בשעת הנדר אבל לא

התשובות דף ע"ב<sup>19</sup>, ככוונת 'תבור בא מבית אל וכרמל מאספמיא', שהכוונה שתבור בא דרך היבשה, דרך ההרים, דרך בית אל. וכרמל בא דרך הים אשר על פני ארץ אספמיא. אבל לא שהכוונה שבתחילה תכונת ומושב הר תבור בבית אל, ותכונת הר הכרמל בארץ אספמיא הם וכו'. כי ידוע שתבור רחוק מבית אל, וכן כרמל שהוא מא"י אין לו שייכות עם ארץ אספמיא, כי אם דרך ההרים עברו וכו', יעו"ש.

וכמו כן במדבר רבה פרשה י"ג<sup>20</sup>: 'גאות אדם תשפילנו'<sup>21</sup> - זה תבור וכרמל שבאו מסוף העולם מתגאים וכו'. וכמו כן מה שכתב רבינו מהר"ם אלשיך בספר 'רוממות אל' סימן ס"ח ככוונת הפסוק: "הר אלקים הר בשן", שהכוונה, הלא הר אלקים הוא הר בשן, שהוא נחלק לשבטים, מה שאין כן הר תבור, כלומר וטוב טוב הוא תנתן התורה בהר אלקים מבהר חו"ל, יעו"ש ודר"ק.

**תק"ד** א"י. במדרש<sup>1</sup>: "ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא"<sup>2</sup> - ר' יהודה אמר: כאן שכב, אבל י"ד שנה שהיה טמון בבית עבר לא שכב, ע"כ. פירש הרב יד יוסף פרשת ויחי, וזה לשונו: הנה יש תמיהה גדולה, כי אין דבר מונע ומעכב השינה כמו שימת אבן מראשותיו של אדם ולשכב על הארץ, ואם כן איך לא נח ולא שכב בבית עבר שהיו לו שם כסתות וכרים, וכאן שהיה שוכב על הארץ ואבנים תחת מראשותיו שכב.

והתירוץ לזה על דרך הכתוב<sup>3</sup>: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", יש לה בעיניהם הן יותר מהכסתות, "כי בנה ה' ציון", בנה האל כל העולם מציון<sup>4</sup>, כדכתיב<sup>5</sup>: "מציון מכלל יופי", והיא שורש ומקור האדם, שמשם נברא<sup>6</sup>. ועוד כי "נראה בכבודו", השי"ת נראה שם בכבודו יותר משאר מקומות, ולכך רצו עבדיך באבניה יותר מהכרים, ועפרה יחוננו, מעלה הן בעיניהם יותר מהכסתות, וכאילו היה שוכב במיטות זהב ושן, ע"כ דברי קודשו.

אמר המחבר: נראה דלא היה צריך הרב ז"ל להכריח מחמת קושיא, כי היה עוסק בתורה<sup>7</sup>, כמו שדרשו ז"ל שם<sup>8</sup>, וכן הביא רש"י ז"ל בפירושו<sup>9</sup>. ודברי הרב מוכרחים, דאם לא כן, למאי נפקא מינה כתבה התורה זה "ויקח" וכו', אלא לרמוז האמור, ודר"ק.

**תק"ה** א"י. איתא בתוספתא סוף פרק קמא דברכות, וזה לשונה: "ויהי בשלם סוכו"<sup>1</sup>, וכי מה ראה הקב"ה להחזיר לה שם ראשון - לפי שהוא אומר<sup>2</sup>: "על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום

חביבות של הארץ יותר מכרים וכסתות

שיטות הפוסקים בנודר שאני נכנס לביתך

דור המדבר עתיד להכנס לא"י אף שנשבע ה' שלא יבוא בה



19. סימן כ. 20. אות ג. 21. משלי כט, כג. **תקד** | 1. בראשית רבה פרשה סח, יא. 2. בראשית כח, יא. 3. תהלים קב, טו-יז - 'פי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו' ויקרא ג' י"ג. 4. ויקרא כ"ג. 5. תהלים נ, ב. 6. בראשית רבה פרשה יד, ח. 7. בבית עבר. 8. מגילה יז, א. 9. בראשית כח, טו. **תקה** | 1. תהלים עו, ג. 2. ירמיה לב, לא. 3. תהלים סח, יז. 4. כלומר חרבה ושוממה. 5. דברים ג, כה. 6. בראשית כב, יד. 7. תהלים קלו, ז. 8. "זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האמרים ערו ערו עד היסוד פה". 8. אות ב. 9. תהלים צה, יא. 10. עמוד א.

ולעתיד לבוא דעת רצון היא ואין כאן אף כלל - מותרים. זה אומרו: 'וכי מה ראה להחזיר לה שם ראשון' וכו', ומה טעם קראה 'שלם'. ולזה אמרו: 'לפי שנאמר "על אפי" וכו', כלומר, "על אפי", שנשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי, ואין תקומה לדור המדבר לבוא, "ועל חמתי" - עבודת כוכבים ומזלות שעבדו, "היתה לי העיר הזאת להסירה", ואם כן יש סברא להוצרך החורבן להביא דור המדבר - או שנאמר דנפל ובנאו, מותר כדעת הרישב"א, או שנאמר דקנה בית אחר, מותר לדעת הר"ן לדברי הש"ך, ופנים חדשות באו לכאן. וזה שאמרו: 'יכול אף עכשיו היא בחימה', כלומר, דאם עכשיו היה הבית הראשון קיים, היא בחימה על דור המדבר, דעדיין השבועה במקומה ולא הותרו אלא מצד שהוא בית אחר - או שנפל ובנאו מותר, או שקנה בית אחר מותר - תלמוד לומר: "ההר חמד אלקים לשבתו", הרי הוא בחמדה ותאוה, דגם אם היה הבית הראשון בנוי היה בחמדה, ויכולו לבוא דור המדבר, והיינו כדעת התורת כהנים דהשבועה היתה כל זמן שאני באפי.

ובלי טעם זה היו אסורים כדעת הרישב"א והר"ן, וטעם ההיתר שהשבועה היתה דוקא בעוד שהוא באפו וכו'. וזה שכתוב: "ההר חמד אלקים לשבתו", דהוא חמדה בשבתו, ואין תקלה יוצא מזה כלל. ומשום הכי "על אפי" וכו', היינו שבעוד אפו וגם חמתו בעבודת כוכבים ומזלות, גזר שיחרב, אבל לא שחורבנו תיקון לדור המדבר, וזהו 'מלמד שכיפר לה חורבנה', דהחורבן היה לכפר עוון עבודה זרה, ולא שהיה צורך, דבלאו הכי לא יוכלו דור המדבר לבוא<sup>12</sup>.

ומנין שאין השכינה שורה עד שנעשה הר, שעוון עבודת כוכבים ומזלות סיבה לעשותו הר, ואז נתכפר, שנאמר: "ההר הטוב הזה". וכי תימא, מדוע נחרב - לזה אמר: "והלכנו", להלכין עוונות ישראל וכו', וזה רמז במה שחזר וקרא אותה בשם ראשון 'שלם' וכו', איהו ניהו ולא נשתנה, והוא הבית בעצמו לענין דינא, רק שהטעם ששב מאפו, וזהו "יהי בשלם סוכו".

ואם תאמר, היה יכול לקרותה ירושלים, ואנו לומדין גם כן זה - לזה אמר: שכשנקראת 'שלם' אברהם קראה 'הר', לומר שמכפר לה חורבנה, ותיכף שנחרבה נתכפרה, ואין ביאת דור המדבר תלוי בזה, כי חורבנה בעוון עבודה זרה, ואומר "זכור ה' לבני אדום" וכו', דמעת ש"ערו ערו" זוכר לבני אדום להגנם, שכבר נתכפרו ישראל והבית עצמו בבניינו וחורבנו נחמד, ע"כ תורף דברי קודשו.

ואפשר לפרש על פי דרכו ז"ל, סיומא דהך קרא: "ההר חמד אלוקים לשבתו אף ה' ישכון לנצח", בתמיהה, רצונו לומר, הטעם שאמרתי "ההר חמד אלוקים", שהוא חמדה בשבתו, יען שהשבועה היתה על אפי, כמו שאמרו בתורת

על בית אחר. והרב 'משנה למלך' שם כתב, דהמדקדק היטב בתשובת הריב"ש סימן שנו' ובתשובת מהראנ"ח<sup>11</sup> חלק ב' סימן ע"ב, יראה דסברי דאף אם חזר וקנה בית אחר - אסור, דכל שהוא ביתך קאמר, ע"ש.

איכו השתא למדנו, דלהרשב"א והר"ן, באומר קונם 'לביתך' שאני נכנס, אם נפל ובנאו - אסור, ובקונם 'לבייתך' פליגי - הרשב"א והר"ן, דאם נפל - להרשב"א אסור, דאף דבנאו מחדש, הקרקע אסור. והר"ן סבר באומר 'בית זה', דאם נפל אזא ליה ומותר ולא היישינן לקרקע. והרישב"א כפי מה שכתב הרב 'פרשת דרכים' בשמו, סבר דבין קונם 'לביתך' בין 'בית זה', אם נפל ובנאו - מותר, וכמו שמשמע במדרש קהלת - למנוחה זו אינם באים וכו'.

והשתא, לעתיד לבוא בבניין הבית שיבנה במהרה בימינו, דור המדבר לדעת הרישב"א, אף הנשבע "אם יבואו אל מנוחתי", מותרים. ולדעת הרישב"א והר"ן אסורים, אך אשכחנא פתרי לדעת הר"ן דסבר ד'בית זה' מותר, ולא נאסר הקרקע, ולדעת הרב 'שפתיהן', דגם למאן דאמר קונם 'לביתך' ונפל אסור, אם קנה בית אחר מותר. אם כן בית שלישי שיורד מן השמים, מעשה ידי יוצר, והוה ליה כקנה בית אחר לגמרי, ועדיף מקנה בית אחר, שהרי בית אחר שקנה האדם יראה לעניים בניין אבנים ועפר כדרך הבית הראשון, ועם כל זה מותר, אף שידמה אליו בכל במהותו ואיכותו, מה שאין כן בבית שלישי, בניין שלא היה לעולמים, ואין לו יחס בשום דבר, לא באבניו כי הם ספיר גזרתם הפצי שמים, לא בעציו כי הרי הם עצי עדן, לא במהותו שכולו רוחני - ואם כן עדיף טפי מקנה בית אחר, שכתב הש"ך דמותר להר"ן. דמאי אמרת, הקרקע שעליו קאי הבית השלישי נאסר - לא היא, דהרי לדעת הר"ן באומר 'בית זה', ונפל ובנאו - מותר, ולא חייש לקרקע, ונמצא דגם לדעת הר"ן, לדברי הרב ש"ך, דור המדבר מותרים לבוא לעתיד לבוא.

ברם לדעת הרישב"א, ד'בית זה', ונפל ובנאו - אסור, דהקרקע אסור, וכן לדעת הריב"ש ומהראנ"ח אף בבית שלישי אסורים דור המדבר, דגם קנה בית אחר לגמרי אסור, וכל שכן להרשב"א דהקרקע אסור.

ומצאנו להם פתח תקוה לכל הדיברות ולכל האמירות, דשינוי בתורת כהנים בסוף ברייתא דר' ישמעאל בסוף המידות: "אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי", כשישוב אפי יבואו אל מנוחתי. ופירש הרב 'קרבן אהרן' בסוף ספר 'מידות אהרן' דף נ"ז, שמילת "באפי" הוא גבול לשבועה, שירצה, בהיות "אפי" כי אם יבואו, ע"כ דבריו. ולפי זה, הגם דנימא דקונם 'לביתך', אם נפל ובנאו או קנה אחר - אסור, כדעת הרישב"א, והר"ן לשיטת הריב"ש ומהראנ"ח, שרו דור המדבר, דה' פירש דדוקא כשהוא באפו, כביכול, היא השבועה,

דין דור המדבר ע"פ שיטות הפוסקים

אין השכינה שורה עד שנעשה הר



זמן שהבית קיים הוא בחימה, יען שדור דעה אסורים לבוא, ולזה "על אפי ועל חמתי היתה העיר הזאת", יכול אף עכשיו הרי היא בחימה, רצונו לומר, גם לאחר שנבנה אינם יכולים לבוא, כסברת החולקים על הריטב"א דקונם 'לכיתך', אם נפל ובנאו אסור - לזה אמר: תלמוד לומר "ההר חמד אלקים לשבתו" וכו', מלמד שכיפר לה חורבה, שכיון שנחרב נתבטלה הגזירה, ד"אם יבואו אל מנוחת"י כתיב, אבל באין למנוחה אחרת, ובבנינו הרי הוא בחמדה ותאוה. ושמה תאמר מי גילה דתיקון דור המדבר במה שנחרב הבית, אם מפני דכתיב "ההר חמד אלקים לשבתו", דילמא הטעם הוא כתורת כהנים, שנשבעתי באפי, וכיון שעבר האף אין כאן שבועה, והיינו דכתיב בסיפיה דקרא: "אף ה' ישכון לנצח", רצונו לומר בתמיהה, וטעמא טעים למה שאמרתי "ההר חמד אלקים לשבתו", יען וכי "אף ה' ישכון לנצח", רצונו לומר, כיון ששב אפו אין כאן שבועה, וכיצד אתה אומר שכיפר לה חורבה, דמשמע מטעם החורבן היתה הכפרה - לזה אמר: שאין שכינה חוזרת עד שתעשה הר, כמו שאמרתי, ועיקר תיקון דור המדבר הוא בחורבן, שנאמר "ההר הטוב הזה והלבנון", דמשמע דעל ידי שהיה הר, לזה אני אומר "והלבנון", שכבר נתכפר עוונם ויכולין לבוא לבית שיבנה במהרה בימינו.

והך קרא ד"אף ה'" הוא כפשטיה, דה' שורה בתוכה לעולם, וכחא דהתירא דדור המדבר הוא משום דנפל ובנאו, ולזה קורא אותה בשם הראשון 'שלם', יען דשם 'שלם' קרוי לה בזמן שנקרא הר, ורצונו לומר, שהתיקון לבית הזה שיבואו דור המדבר, הוא על ידי שנעשית הר ולזה נקראת 'שלם' ונקראת 'הר' כמו שמייתי, משנעקרו יסודותיה נקראת 'ירושלים' לרמוז דזהו תיקונה.

דע דבסנהדרין פרק חלק<sup>15</sup> תנן: דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא וכו', דברי ר' עקיבא, רבי אליעזר אומר: עליהם הוא אומר<sup>16</sup>: "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח", וכן אתי בבבלי, יעו"ש. ובאבות דרבי נתן פרק ל"ו איתא: דור המדבר לא חיינן ולא נידונינן, שנאמר<sup>17</sup>: "במדבר הזה יתמו ושם ימותו", ואומר: "אשר נשבעתי באפי" וגו', דברי רבי אליעזר, ר' יהושע אומר: באין הן, ועליהן הוא אומר: "אספו לי חסידי" וגו', יעו"ש.

והרב 'תולעת שני' שם כתב על זה, דמחלפא שיטתיה דרבי אליעזר, ומאי דאיתא בילקוט תהלים רמז תתנ"ב: דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, צריך לומר, היינו כדעת ר' עקיבא דפרק חלק או כדעת רבי אליעזר לפי הגירסא דאבות דר"ן, יעו"ש.

כהנים, וזה אומרו וכי "אף ה' ישכון לנצח", אתמהה - זה היה כי אם לשעה, ולזה "ההר חמד אלקים לשבתו".

ועיינן עוד להרב 'תולעת שני' סדר ויצא, שהקשה על הרב 'זרע ברך', שהבין דשבועה זו ד"אשר נשבעתי באפי" היא שבועת הקב"ה על החורבן וגלות ישראל, והוא היפך הבנת כל המפרשים, דהך קרא דרשינן דוקא על דור המדבר וכו'. ולבסוף העלה, דכי היכי דפירשו ז"ל על פסוק: "אשר נשבעתי באפי", למנוחה זו וכו', כך יש לומר גבי שבועת המקדש וירושלים וגלות ישראל, שנשבע הקב"ה כמו שאמרו בפרק הספינה<sup>13</sup>: אוי לי שנשבעתי וכו', וכתוב: "כי על אפי ועל חמתי" וכו', וכל ההיתרים שנאמרו לסברת הפוסקים על דור המדבר, הכי נמי נימא גבי גלות ישראל. וכמו דאשכח תרופה הרב גאון עוזנו ז"ל לדור המדבר על פי מה שאמרו בתורת כהנים, כך יש לומר גבי ישראל, כי לא נשבע אלא בהיות אפו, ובשוב ה' שיבת ציון, ישוב מחרון אפו וכו', זה תורף דברי קודשו.

כי על פי כל הדברים, אפשר להסמך בכוונת הכתוב דניאל ט'<sup>14</sup>: "אדני ככל צדקותיך ישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך כי בחטאינו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה" וגו'. ביקש מהשי"ת, שישוב מחרון אפו וחמתו, יען שהשבועה היתה כל זמן שאני באפי, כמו שכתבתי, וזה פתח תקוה לגאולת ישראל. ולא עוד, ולא תימא, בלא זה יש צדדים להתיר, כמו שאמרנו לדברי הפוסקים - לזה הטמין ברמז, ואמר "מעירך ירושלים הר קדשך", כלומר, לעניין דינא הוא הבית בעצמו כמאז ומקדם, ואפילו שהיתה על תילה היו יכולין לבוא, כמו שנתבאר. וטעם החורבן היה לסיבת העוונות, זה אומרו: "כי בחטאינו" וגו'. ונמצא שעיקר שהכל תלוי בו וכחא דהיתרא, הוא שישוב מחרון אפו, כי כך היתה השבועה, וזהו שסיים: "ועתה שמע וגו' והאר פניך", ודו"ק.

ועיינן עוד להרב המפרש בתוספותא, שפירש אומרו: "יכול אף עכשיו הרי היא בחימה", רצונו לומר, כשיבנה אותה אחר קיבוץ גליות וכו', ומאי דמייתי ואומר: "זכור ה' לבני אדם" וגו', הוא ראייה שנקרא 'שלם' ונקרא הר, כדמשמע מהאי קרא, שאף משנעקרו ממנה יסודותיה, אפילו הכי קורא אותה 'ירושלים', יעו"ש.

ועל פי האמור אפשר לפרש התוספתא הנזכר מרישא לסיפא על פי שיטת הריטב"א ז"ל, שעל פי סברתו פירש רב תנא בדרכו דרך הקודש כמה מאמרי רז"ל ומקראי קודש, יעויין עליו. זה אומרה: מה ראה להחזיר וכו' לפי שהוא אומר על אפי ועל חמתי וכו', רצונו לומר, דנגזרה גזירה על דור המדבר "אם יבואו אל מנוחת"י, ולזה כל

כיצד נגאלים הרי נשבע ה' שיהיו בגלות

מחלוקת התנאים על גורל דור המדבר

הסבר התוספתא ע"פ שיטת הריטב"א

13. ב"ב עד, א. 14. פס' טו-טז - "ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים גיד תזקה ותעש לך שם פיוס הנה חטאנו ונשענו: אדני ככל צדקותיך ישוב נא אפך וחמתך מעירך ירושלים הר קדשך כי בחטאינו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו". 15. סנהדרין קח, א. 16. תהלים נ ה. 17. במדבר יד, לה.

וממילא היה אויר א"י, ולזה אני אומר: "ויחי יעקב בארץ מצרים" וגו', כלומר, אל תתמה על החפץ אם אני מזכיר מיתתו במצרים.

וזהו נמי סמיכות הכתובים סוף פרשת ויחי<sup>4</sup>: "וימת יוסף בן מאה ועשר שנים וגו' ויישם בארון במצרים, ואלה שמות בני ישראל הבאים" וגו'. והרואה יראה שתיבת "במצרים" היא יתו"ר נפי"ש, דמי לא ידע בכל אלה. ועל פי האמור הוא מבואר, ורצונו לומר, דאפילו שמת במצרים אל תתמה, הלא תראה "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו", יחד כולם, והיה אויר א"י.

**ואפשר** דזה נמי רמז הכתוב<sup>5</sup>: "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם". אמר, שלאשר בעת ובעונה ההיא פרו ורבו כל כך, והיו כל ישראל ביחד, אזי היו בבחינת הארץ הקדושה, וזהו אומרו: "ותמלא הארץ אותם", היא הארץ הידועה, כידוע מדבריהם ז"ל<sup>6</sup>.

**ואפשר** עוד, דזהו נמי כוונת הכתובים ישעיה סימן כ"ט<sup>7</sup>: "לכן כה אמר ה' אל בית יעקב וגו' לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב" וגו'. אמר ש"לא יבוש יעקב" על שמת בחו"ל, "ולא עתה פניו יחורו, כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו", שהיו שם כל ישראל, ואזי היה אוירא דא"י, "והקדישו את קדוש יעקב", ששם היא בחינת קדושה, כמו שכתבתי בסימן ר"ה, יעו"ש באורך.

כ"י מן הבא"ר, אפשר שזהו כוונת מאמרם ז"ל פרק קמא דתענית<sup>8</sup>: אמר רבי יוחנן: יעקב אבינו ע"ה לא מת, אמר ליה: וכי בכדי ספדו ספדייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא, אמר ליה: מקרא אני דורש, שנאמר<sup>9</sup>: "ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שביים", מקיש הוא לזרעו - מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, ע"כ.

ומזקנים אתבונן הרב 'מטעם המלך'<sup>10</sup> סימן תק"ל שכתב, וזה לשונו: ויש עוד פירוש רביעי ביעקב אבינו ע"ה לא מת, על פי מאי דאיתא במדרש סדר ויחי<sup>11</sup>, דמי שמת בא"י אין בידו מיתה כלל, ומי שמת בחו"ל יש בידו ב' מיתות. ואיתא בזה"ק דיעקב אבינו לא מת אלא עד בואו לחברון, והיינו דדייק רש"י<sup>12</sup>: "ושכבתי עם אבותי" - אני סופי לשכב עם אבותי, סופי דייקא ולא עתה במצרים, ואם כן אם תרצה לפרש יעקב אבינו ע"ה לא מת קאי על חו"ל, ואם כן אין בידו אפילו מיתה אחת, וזה נסתר מהננו חנטייא, דהא

ועיין בספר 'בן אברהם' בפירושו לאבות דרבי נתן שם, שכתב אהיה דאיתא התם: משיבין על דבריו (רצונו לומר, על דברי רבי אליעזר<sup>18</sup>), רשעים נאמר בהם שם, וצדיקים לא נאמר בהם שם, והלא כבר נאמר<sup>19</sup>: "שמה קברו את אברהם" וכו'. דמדלא השיב רבי אליעזר על זה כלום, שמע מיניה קיבלו, ומעתה סובר רבי יהושע, וכוה איתא שפיר מה דאיתא במשנה בחלק דרבי אליעזר פליג על ר' עקיבא בזה, ואומר: עליהם הוא אומר "אספו לי חסידי" וכו', ושם בגמרא וכו', דמדלא השיב להם רבי אליעזר כלום על זה, שמע מיניה דקיבל דבריהם וחזר בו, יעו"ש, וכמו כן להרב החסיד בספר 'שארית יעקב' פרשת ואתחנן, וכמו כן מה שכתבתי לעיל בסימן ס"ט ומשם באר"ה, ודו"ק.

**תק"ו** א"י. הנה כתבתי בסימן תנ"ד הטעם שמת יעקב אבינו ע"ה במצרים משם הזוהר הקודש, יעו"ש באורך. ועתה ראיתי להגאון החסיד בשל"ה פרשת ויחי, שתירץ תירוץ אחר, שבכל מקום שהם ביחד כל זרע ישראל, שם הוא אוירא דא"י, ושם מותר להקריב לה', וכמו שעשו ישראל במדבר ארבעים שנה, שהקימו את המשכן והקריבו קרבנות, ולא נקראו שחוטי חוץ ח"ו אף על פי שלא היה א"י, מכל מקום באותו פעם שהיו שם כל ישראל ביחד היה שם אוירא דא"י<sup>14</sup>. נמצא יעקב ויוסף שמתו והיו מכונסים כל ישראל ביחד, היו מתים באויר א"י. ואחר שיצאו ישראל ממצרים, אז נסתלק משם אויר דא"י, ונשארה הארץ בטומאתה, על כן לא רצו להקבר שם. ומעלת א"י היא אף על פי שאין מכונסים בה כל ישראל, רק מקצת מהם, מכל מקום אויר א"י הוא.

ולזה אמר יעקב אבינו ע"ה ליוסף<sup>2</sup>: "ושכבתי עם אבותי", כלומר, אל תחשוב שאני מת בארץ טמאה ח"ו, רק שוכב עם אבותי שהם בא"י, כי עתה בכאן אוירא דא"י.

וקרוב לזה איתא בזה"ר ויחי, וזה לשונו: א"ר שמעון: תא הוי, יעקב אף על גב דנפקת נשמתיה במצרים, לאו ברשותא אחרא נפקא, מאי טעמא - כמה דאיתמר דלא הוה מיומא דאתברי עלמא ערסא שלימתא כההיא ערסא דיעקב בשעתא דהוה סליק מעלמא, ונשמתיה מיד אתקשרא באתריה והא אוקימנא, ע"כ. מבואר שיעקב אבינו ע"ה מת במקום קדוש, והשכינה לא זזה ממנו והוא גוף קדוש, ע"כ תורף דברי קודשו.

כ"י על פי יסודו אפשר לעניות דעתי לפרש סמיכות הכתובים פרשת ויחי<sup>3</sup>: "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאוד, ויחי יעקב בארץ מצרים" וגו'. שם רמז, כיון שהיו ישראל יחד כולם בעת ההיא,

כל מקום שבו כל ישראל ביחד הוא בחינת א"י

יעקב אבינו מת במצרים באוירא דא"י

ביאר מאמר חז"ל דיעקב אבינו לא מת

18. שלמד מדכתיב "ושם ימותו", דסבר שלשון 'שם' נאמרה דוקא אצל רשעים. 19. בראשית מט, לא. תקו"א. עיין עוד לקמן סימן תקסב.  
2. בראשית מז, ל. 3. בראשית מז, כו-כז. 4. בראשית נ, כו - שמות א, א. 5. שמות א, ז. 6. עיין לעיל סי' שן וסי' קלג. 7. פס' כב-כג. 8. ה, ב. 9. ירמיה ל, י. 10. חלק ד. 11. בראשית רבה פרשה צו, ה. 12. בראשית מז, ל.



וכתב הרב 'לקט יוסף' ערך 'גאולת מצרים', וזה לשונו: אם הגלות מתחיל משנולד יצחק, אם כן יצאו בזמנם. על זה קשה, דהכתיב: "בארץ לא להם"<sup>5</sup>, וא"י היה של אבות העולם, אלא צריך לומר דאינה מוחזקת, אם כן לא היתה שלהם, יעו"ש.

ונבוא אל הביאור, והוא שבא להזכיר חסדי המקום ב"ה, כמו שאמרו ז"ל, ומידי עוברו נתן טעם ליציאת מצרים קודם הזמן, והטמין ברמו שא"י היא מוחזקת, ועם כל זה ציונו יוצרנו בהבאת הביכורים, להודיע שלה' הארץ ומלואה. זה אמרו: "ארמי אובר אבי ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול", שם רמז טעם הריבוי, ועוד טעמא רבה איכא למילתא, "וירעו אותנו המצרים", ואם היינו עוד שוהים רגע אחד היינו נטמעים ח"ו, ועוד בה 'ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה', שהוא קושי השעבוד. ואם תאמר למה לך כל אלה הטעמים, הרי הגלות מתחיל מזמן לידת יצחק אבינו ע"ה. והתירוץ, דאם נאמר מזמן לידת יצחק, אם כן א"י לא היתה מוחזקת, והאמת הוא שא"י מוחזקת, ולזה עשינו מחאה במצרים - "ונצעק אל ה' אלקי אבותינו", שלא יהיה חזקה לאומות העולם, ולזה אמרתי הני טעמי תריצי. ולזה "ויוציאנו ה' ממצרים ויביאנו אל המקום הזה", ולפי שלא יהיה לנו חזקה בארץ, "עתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'", דלה' הארץ ומלואה, ודו"ק.

זהירות  
יתרה  
נדרשת  
מהדרים  
בא"י  
ובירושלים

**תק"ח** א"י. גדולי המלך הדרים בפלטין המלך צריכים להזהר יותר בכבוד המלך, יעו כי גבר עליהם חסדו והטיב עמם לקרבם לעבודתו. וכן אמרו ז"ל<sup>1</sup> על פסוק<sup>2</sup>: "וסביבו נשערה מאד", שהקב"ה מודקדק עם חסידיו כחוט השערה. וזהו מה שאמרו רז"ל<sup>3</sup>: הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, שהדרים בחו"ל לפי ערכם דומה כמי שאין להם אלוה, אבל באמת יש להם, כי לפי שהם רחוקים מפלטין מה שיעשו בפעולת המצוות הוא רב, כי הם רחוקים מן המלך ה' צבאות שמו. אבל הדר בא"י, ולערך א"י צריך הרבה מצוות ודקדוק רב שלא יכשלו אפילו בנדנד חטא ועון, ולפי שצריכים לדקדק יותר מבני חו"ל, מיהוו לעין הרואים כמי שיש להם אלוה, אבל האמת אינו כן, כי עדיין לא הגיעו לחלק ממאה ממה שראוי לעבודת המלך, ע"כ הרב 'מטעם המלך'<sup>4</sup> סימן תרס"ט.

**אמר המחבר**: מעין דוגמא פירש הרב גאון עזונו ז"ל בספר 'חומת אנך' בשיר השירים, על מאמרם ז"ל<sup>5</sup>: "ראשך עליך ככרמל"<sup>6</sup> - הרש שבישראל כאלהו, הדל שבישראל שקול כדניאל, זהו "ודלת ראשך כארגמן" וכו', שהוא כמו שאמר רבינו האר"י זיע"א, דגברה הסמ"א, ומעט שעושים

בוזה"ק אמרו שהחניטה היתה כדי שלא יסריח בשר הקודש מהליכת הדרך, ע"כ דבריו.

ואני ברגליו אעבורה לפרש על פי דרכו ובאופן אחר על פי הקדמתינו, והכוונה שרבי יוחנן שאמר יעקב אבינו לא מת, הכוונה לא מת בחו"ל אלא בא"י, יען שהיו כולם ישראל ביחד והיה אירא דא"י. וזה אומרם: לא מת, שחו"ל היא בחינת המיתה כמו שכתבתי, וכמו שנתבאר בסימנים הקודמים<sup>13</sup>. והמקשן לא הבין כוונתו, והבין שהדבר כפשוטו, ולזה הקשה וכי בכדי וכו'. ולזה השיבו: מקרא אני דורש, "אתה אל תירא וכו' ואת זרעך מארץ שביים", שהכוונה, כיון שזרעו ביחד, אפילו שהם בשבי הם יושבים באויר א"י, וזהו "מארץ שביים", ואם כן מקיש הוא לזרעו - מה זרעו בכל מקום שהם ביחד הם בבחינת החיים שהיא א"י, שנקראת 'ארצות החיים', אף הוא כשהיה במצרים היה בבחינת 'ארץ החיים', ודו"ק.

**תק"ז** א"י. איך היו ישראל יכולים לילך לא"י, והלא אבדו חזקתם, שלא היו ישראל כמה שנים בארץ, דשהו שנים רבות במצרים ולא עשו מחאה. אלא לפי שאמרו<sup>1</sup>: "ונצעק אל ה' אלקינו" לילך לארץ, אין לך מחאה גדולה מזו, ע"כ הרב 'פתח האהל' דף ז' משם הרב 'שפתי כהן', יעו"ש. ועל זה כתב הרב 'לקט יוסף' דף י"ד, שמוכרח לומר שא"י היא מוחזקת, דאם לא כן למה היו צועקים, הלא א"י עדיין לא היתה שלהם, ע"כ.

כי מן האמור, היה מקום אתי לפרש קשר הכתובים פרשת כי תבוא<sup>2</sup>: "וענית ואמרת לפני ה' אלקיך ארמי אובר אבי וגו', וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה, ונצעק אל ה' וגו', ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה וכו', ויביאנו אל המקום הזה וגו', ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה" וכו'. ולא נאריך בדיוקים.

ועל פי האמור, ועוד נקדים מה שכתב הרב הנזכר ערך 'ביכורים', דהטעם שציונו ית"ש במצוות ביכורים, כדי שלא יטענו ישראל בחזקה שא"י שלהם, לכן ציוה הקב"ה להביא ביכורים להראות שהארץ של הקב"ה, יעו"ש. ואפילו שהיא מוחזקת מאבותיהם, עשה ה' ככה וציווה על הביכורים, כדי שידעו שלה' הארץ ומלואה.

ועוד נקדים מה שאמרו ז"ל דטעם קושי השעבוד השלים המניין של "ועבדום וענו אותם"<sup>3</sup>, עיין לעיל סימן שע"ח. ועוד כתב הרב תנא ז"ל, שרבוים היה כדי להשלים המניין, עיין לעיל סימן רנ"א. ועוד כתבו ז"ל<sup>4</sup>, שהגלות מתחיל מזמן לידת יצחק אבינו ע"ה, עיין עוד לעיל סימן שמ"ז. ועוד כתבו ז"ל, שאם היו שוהים עוד רגע אחד היו נשקעים בחמישים שערי טומאה.

מדוע  
ישראל לא  
אבדו  
חזקתם על  
א"י בגלות  
מצרים



13. עיין סימן קסח וקכה. **תק"ז** | 1. במדבר כ, טו. 2. דברים כו, ה-י. 3. בראשית טו, יג. 4. ילקוט בשלח רמז רמא - "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך - כלום אמרתי בארץ מצרים, בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים וכבר שלמו ארבע מאות שנה... באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל". 5. בראשית טו, יג. **תקח** | 1. יבמות קכא, ב. 2. תהלים ג, 3. כתובות ק"ג, ב. 4. חלק ה. 5. שה"ש רבה פרשה ז, א. 6. שה"ש ז, ו - "ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן".

ליה: אחיו נשא כותית ומת, ברוך המקום שהרגו, והוא ירד אחריו, ע"כ. ופירש המהרש"א ז"ל: הטעם שקראה 'כותית', על דרך מזה שאמרו ז"ל<sup>2</sup>: כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודה זרה, והיינו 'כותית' וכו', יעו"ש.

ועם זה פירש הרב 'מטעם המלך'<sup>3</sup> סימן תרס"א כוונת מאמרם ז"ל בסנהדרין פרק חלק<sup>4</sup>: אמר רב, ביקש דוד לעבוד וכו', שנאמר<sup>5</sup>: "ויהי דוד בא עד הראש וכו', והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו", אמר לו לדוד: יאמרו מלך שכמותך יעבוד וכו', דקשה, הא לאו כמותו הותר לו.

ועל פי האמור מובן, והכוונה עם מה שפירש מהרש"א שם, דרצונו לומר, לילך ולברוח מפני בנו מא"י לחו"ל, דהוה ליה כעובד עבודה זרה, כמו שאמר דוד בהיותו בורח מפני שאול, שאמר<sup>6</sup>: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'", יעו"ש. וכפרק הערל<sup>7</sup> הקשה מהרש"א אמאי שהיו מסופקים אם דוד מותר לבוא בקהל, תיפשוט מבוועז שהיה ראש הסנהדרין ונשא את רות. ותיירץ, דאז היה נוהג יבום בקרובים, ודוחה עשה דיבום ללא תעשה ד'לא יבוא עמוני ומואבי'. והנראה עם מה שכתב מהרש"א בההיא דאחיו נשא כותית, וכן איתא באגרת הרמב"ם: מומר אין מייבמין אשתו, ממילא אין לומר דבועז נשא רות משום יבום, דהא מחלון וכליון יצאו לחו"ל ונשותיהם לאו בת יבום כאשת מומר. והנה דוד שביקש לצאת לחו"ל, אמר לו חושי הארכי: מלך שכמותך, דאתי מרות המואביה, ועל כורחך כי היכי דתשתרי לבוא בקהל צריך שתביא ראיה מבוועז שנשא רות, ואם ידחה לך הדוחה, דילמא משום יבום, צריך אתה לומר דלאו בת יבום היא, דמחלון וכליון יצאו לחו"ל, ואם כן מוכרח אתה לומר שהיוצא לחו"ל כעובד עבודה זרה, בשלמא בלא זה אין ראיה וכו', ע"כ דברי קודשו בקצת שינוי.

ועם האדון הסליחה, ודמיונו אחר המחילה רבה אינו עולה יפה, דההיא דר' חנינא משום שהיה רוצה לצאת לחו"ל, והכי דייק לישנא דש"ס דקתני: 'והוא ירד אחריו', ואין הכי נמי, אם באה לארץ, ודאי בת יבומי היא.

והמעשה הזה הובא גם כן בירושלמי ריש פרק אלו מגלחין<sup>8</sup>, וזה לשונו: חד כהן אתא לגבי ר' חנינא, אמר ליה: מהו לצאת לצור לעשות דבר מצוה או לחלץ או לייבם, אמר ליה: אחיו של האיש ההוא יצא, ברוך המקום שנגפון, ואת מבקש לעשות כיוצא בו. אית דבעי מימר הכין אמר: אחיו של האיש ההוא הניח חיק אמו וחבק חיק נכריה, וברוך שנגפון, ואת מבקש לעשות כיוצא בו, ע"כ. ופירש הגאון

עתה הוא חשוב כהרבה שעשו התנאים בזמנם, ובסוג זה חשוב הרש שבישראל, יעו"ש דברי קודשו. והוא כמו שכתבתי, כי לפי שהם רחוקים מפלטין המלך, מלכו של עולם, מה שעושים הוא הרבה.

ופירוש הרב במאמר הנזכר הוא מוסר גדול לדר בא"י, וכל שכן בעיר הקודש ירושלים, למי שיש לו לב, ונוקב הלב לבית חללו. וכבר אמרנו וענינו בקונטרסנו זה כמה פעמים בעניין זה, והוא ברחמי יסיר לב האבן מבשרנו, ויאיר עינינו להכיר מיעוט ערכנו ושפלותינו, ויזכנו לעובדו ולקיים מצותיו ית' התלויות בארץ בשמחה ובאהבה רבה כדת מה לעשות, אמן ואמן.

**תק"ט** א"י. אמרו ז"ל, שהשי"ת עיכב ישראל במדבר מ' שנה כדי שהכנענים יבנו ויטעו מה שהחריבו וקצצו מקודם. ובה פירש מרן החביב ז"ל כוונת הכתוב: "תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו", שאם היו באים תכף כשיצאו ישראל ממצרים, היה א"י חורבן, שהכנענים החריבוה, ע"כ הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'כסא רחמים' דף ק"ט<sup>2</sup> וכן רמז בספר 'יוסף תהלות'<sup>3</sup> יעו"ש, וכמו כן עיין מה שכתבתי על זה בסימן ק"מ באורך. ולעניות דעתי נראה כוונת הכתוב על דרך מה שנתבאר בסימן שמ"ז, שאין ישראל ראויים לירש את א"י עד עבור זמן המוגבל של גלות מצרים, יעו"ש מילתא בטעמא. וכתב הרב 'לקט יוסף' הנזכר, דמה שהלכו במדבר מ' שנה זה היה להשלים הזמן, וזהו "כי קרוב הוא"<sup>4</sup>, יעו"ש. זה אומרו: "תעו במדבר בישימון דרך", והטעם "כי עיר מושב לא מצאו" עדיין, כמו שכתבתי.

**תקי"א** א"י. כתב הרב 'פתח האהל' ערך 'ארץ ישראל', דטעם דכתיב בפרשת קדושים<sup>1</sup>: "ונסלח לו מחטאתו אשר חטא" וסמך ליה<sup>2</sup>: "וכי תבואו אל הארץ", לומר, כל הדר בא"י שרוי בלא עוון. ורבינו הקדוש שציווה לנקוב ארנו<sup>3</sup>, כשביל אהבת הארץ, ע"כ וכן פירש הרב הקדוש בספר 'סמוכים לעד', יעו"ש.

**אמר המחבר**: בא הרמז הנזכר במקום הזה, על דרך שאמרו ז"ל<sup>4</sup>: "מחטאתו אשר חטא", לרבות את המזיד כשוגג, וא"י מכפרת גם על המזיד, כמו שכתבתי בסימן פ"ח<sup>5</sup> ובסימן קנ"ד, ועיין עוד בסימן תנ"ה, ודו"ק.

**תקי"א** א"י. איתא פרק ג' דכתובות<sup>1</sup>: ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזאי, אתא לקמיה דרבי חנינא, אמר ליה: מהו למיחת וליבמה, אמר

ישראל עוכבו מ' שנה במדבר כדי שהכנענים יבנו הארץ

הדר בא"י שרוי בלא עוון

א"י מכפרת מזיד כשוגג

לחו"ל האם יש דין יבום באשתו



**תקט** | 1. תהלים קז, ד. 2. על אבות דרבי נתן פל"ו ה"ג. 3. מזמור קז. 4. שמות יג, יז. **תקי** | 1. ויקרא יט, כב. 2. שם פס' כג. 3. ירושלמי כתובות פ"ב ה"ג - "אל תרבו עלי תכריכין ותהא ארוני נקובה לארץ". ומפרש קרבן העדה: "שיטלו דף התחנות שבארון וישכיבוהו על הארץ". 4. כריתות ט, א. 5. פח 1. **תקיא** | 1. קיא, א. 2. כתובות קי, ב. 3. חלק ה. 4. קז, א - "אמר רב יהודה אמר רב: בקש דוד לעבוד עבודה זרה, שנאמר: ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים". ואין ראש אלא עבודה זרה וכו', והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו, אמר לו לדוד: יאמרו מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה! - אמר לו: מלך שכמותי יהרגנו בנו? מוטב יעבוד עבודה זרה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא". 5. שמ"ב טו, לב. 6. שמ"א כו, יט. 7. יבמות עו, ב. 8. מו"ק פ"ג ה"א.

אתן לך כל הנשמות העתידות לבוא שיהיו מתים על ידך. ולעתיד לבוא טוען ס"מ שקנאן בשינוי, דתחילה היו בשר ועכשיו עפר, ע"כ.

ואמרינן בפרק כל שעה<sup>3</sup>, דלרבא בעל חוב מכאן ולהכא הוא גובה, ומשום הכי סבירא ליה לרבא דהקדש מפקיע מידי שעבוד<sup>4</sup>. ואמרו רז"ל בכתובות<sup>5</sup>: א"ר ענו, כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח - כתיב הכא<sup>6</sup>: "מזבח אדמה תעשה לי", וכתוב התם<sup>7</sup>: "וכפר אדמתו עמו". והכוונה כלפי מה שאמר הפסוק<sup>8</sup>: "והיה המזבח קדש קדשים כל הנוגע במזבח יקדש", ואמרו ז"ל<sup>9</sup>, דאפילו טמא ושנשחט במחשבה הוץ לזמנו והוץ למקומו, קדשו מזבח.

זהו כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח, לומר, שאף שכל הנשמות משועבדות היו תחת ס"מ, הנה זה הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח, וכל הנוגע במזבח יקדש, והקדש מזבח מפקיעו מידי שעבוד ס"מ, שלא יטעון עליו דמשועבד היה בידו וקנאו בשינוי, והוא יקום בתחיית המתים פטיר ועטיר מכל ערעור. זה אומרו: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו", כי ירושלים בכללה יש לה קדושת מזבח, כדיליף גזירה שווה "מזבח אדמה", ולפיכך כל הקרוב אליה קדוש יאמר לו, על דרך כל הנוגע במזבח יקדש. ומפני שכל הבא אליה קדוש יאמר לו, הלכך "כל הכתוב לחיים בירושלם", לא יזכו לתחייה אפס בירושלים, שמפקיעים עצמם מידי שעבוד. וזהו טעם כעיקר למאמרם ז"ל בכתובות<sup>10</sup>: אמר ר"א, מתים שבחול"ל אינם חיים, שנאמר<sup>11</sup>: "ונתתי צבי בארץ החיים וצדיקים ע"י גלגול וכו', יעו"ש זה תורף דברי קודשו.

ומה שכתב דאמרינן בפרק כל שעה, דלרבא ב"ח מכאן ולהכא הוא גובה, ומשום הכי סבירא ליה לרבא דהקדש מפקיע מידי שעבוד, הכי איתא להדיא בקמא פרק החובל<sup>12</sup>, ובכתובות פרק אף על פי<sup>13</sup>, ובנדרים פרק אלו נדרים<sup>14</sup>, וביבמות פרק אלמנה לכהן גדול<sup>15</sup>, ובגיטין פרק השולח<sup>16</sup> - אמר רבא: הקדש חמץ ושיחרור מפקיע מידי שעבוד, יעו"ש. ומה שכתבתי מההיא דפסחים, עיין בהתוספות פרק השולח בד"ה 'הקדש חמץ' וכו', דרבא דאמר הקדש מפקיע מידי שעבוד, הוא לטעמיה דאמר בפרק כל שעה, מכאן ולהכא הוא גובה וחשיב ברשותו וכו', יעו"ש ופשוט.

**תקי"ג** א"י. ולעניות דעתי נראה לי לפרש כוונת הפסוק<sup>1</sup>, עם מה שכתבתי בסימן ר"ה, שעיקר בחינת קדושה הוא בחינת הענווה, שאז הוא בחינת

מהר"ש, וזה לשונו: אף על פי שחייב לחלוץ או לייבם, היא צריכה לבוא אצל, ד"זקני עירו"<sup>9</sup> - ולא עירה, כדאיתא בסנהדרין<sup>10</sup>, ע"כ. וכן כתב הרב 'קרבן העדה' יעו"ש, ומה דמות יערוך עם בועז שהיה בארץ.

ולעיקר קושיית הרב<sup>11</sup>, לפי פשוטו נראה לעניות דעתי, בהקדים מה שכתב הרב הקדוש של"ה זצוק"ל, הביא דברי קודשו הרב 'פתח האהל' דף ט"ז, וזה לשונו: דוד המלך ע"ה תיקן חטא העגל, לפי שבעגל כתיב<sup>12</sup>: "וירא את העגל ומחולות", ודוד תיקן אותו בכינור שלו, ע"כ דברי קודשו. זה אומרו: 'מלך שכמותך, שבאת לתקן עוון העגל, יעבוד' וכו'.

ועל פי דברי המהרש"א ז"ל, אפשר דמצינו דוד המלך ע"ה היה מידתו תמיד לקנות מידת החסד בקניין גמור ושלם, כמאמרם ז"ל<sup>13</sup> על פסוק<sup>14</sup>: "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו", שהיה עושה משפט לזה וצדקה לזה. ופירש הרמ"ע ז"ל, הביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'דבש לפי מערכת הד' אות ט"ו, כי מי גרם העניות, כי אם מאמר<sup>15</sup>: "בועת אפיך תאכל לחם", ומי שבא לתקן בעד אדם, מוזהו זו עליה רמיא, לפיכך היה מקדיש כל נכסיו לשמים לקיים בעצמו כי עני ואביון אני, יעו"ש דברי קודשו. וכבר נתבאר בסימן קס"ד, שלקנות מידת החסד אי אפשר להשיג כי אם בארץ הקדושה, יעו"ש מילתא בטעמא. זה אומרו: 'מלך שכמותך יצא לחול'ל ויעבוד' וכו', והווי תרתי דסתן אהרדי, ודו"ק.

ועוד בה, דדוד המלך ע"ה בחינת מלכות כידוע, ויחוד קבה"ו רמוז בשמו הטוב, עיין להרב גאון עוזנו ב'מדבר קדמות' מערכת הד"ל' וינעם לך. וא"י מכוונת כנגד העשירית, עיין במה שכתבתי בזה בסימן י"ג ובסימן כ"א ובסימן ס"ו ובסימן ע"ו, שהיחוד הוא בארץ, והיוצא לחול"ל מפריד. וזה אומרו: 'מלך שכמותך' וכו', ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי, ודו"ק.

**תקי"ב** א"י. כתיב (ישעיה סימן ד'<sup>1</sup>): "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם". פירש הרב החסיד בספר 'שארית יעקב' פרשת אמור, על פי מה שכתב הרב השל"ה בשם ספר 'גלי רויא', שכשאמר הקב"ה לאדם הראשון: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות"<sup>2</sup>, בא ס"מ לקטרג ולומר, תנה לי נשמתו. אמר לו הקב"ה: הנה נשמתו, ואני

יאמרו מלך שכמותך יצא לחול"ל ויעבוד ע"ז

הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח

ע"י הענווה זוכה לא"י



9. דברים כה, ת. 10. סנהדרין לא, ב. 11. הרב 'מטעם המלך', שהקשה על מה דאמר חושי לדוד: יאמרו מלך שכמותך יעבוד וכו', דקשה, הא לאו כמותו הותר לו. 12. שמות לב, יט. 13. סנהדרין ו, ב. 14. שמ"ב ת, טו. 15. בראשית ג, יט. **תקיב** | 1. פס' ד. 2. בראשית ב, יז. 3. פסחים כא, א. "המלוה את חבריו, ושיעבד לו נכסיו, שאם לא אפרע לך עד יום פלוני - גבה מנכסי, והגיע זמן ולא פרע. אביי אמר למפרע הוא גובה - גבייתו שגבה עכשיו - איגלאי מילתא דמשעה שהלווה עמדו נכסיו הללו בחזקתו. ורבא אמר - אינן בחזקתו, אלא מיכן ולהבא" (רש"י). 4. פסחים לא, א וכתובות נט, ב - "כגון ששיעבד שורו לבעל חוב וחזר והקדישו, מפקיע שעבוד המלוה וגובה חובו ממקום אחר, וזה כשר לקרבן ואינו גזול דלא הוה קני ליה אלא לגוביינא בעלמא" (רש"י). 5. קיא, א. 6. שמות כ, כ. 7. דברים לב, מג. 8. שמות כט, לו. 9. סנהדרין לד, ב. 10. קיא, א. 11. יחזקאל כו, כ. 12. צ, א. 13. נט, ב. 14. פו, ב. 15. סו, ב. 16. מ, ב. **תקיג** | 1. בישעיה ד, ד הנ"ל - 'הקנה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם'.

השראת שכינה וכו'. ובחינת א"י הוא בחינת קדושה, ואינו יכול לבוא רק ע"י בחינת הענווה, יעו"ש מילתא בטעמא. ועיין מה שכתבתי על זה בסימן שי"ד ובסימן שנ"ח ובסימן שע"ג ובסימן ת"ט ובסימן תכ"ט, ומה שפירשתי אני הדל שם כוונת הכתוב<sup>2</sup>: "וענוים יירשו ארץ" וגו'.

עתה ראיתי להרב מופת הדור והדרו מהר"ח פלאגי נר"ו בספר 'נפש חיים' מערכת העין אות ס"ג, וזה לשונו: ע"י הענווה זוכה לא"י, כך כתבתי בדרושים בטוב טעם ודעת בנגלה ובנסתר (ולא זכיתי לדרשותיו היקרים לראות שורש ההקדמה הנזכרת, אם ממקור אחד חוצבה עם מה שכתבתי בסימנים הקודמים). ושמייע לי דלזה כיון המשורר במקראי: "וענוים ירשו ארץ והתענוו על רוב שלום", יעו"ש.

ועוד נקדים מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'ראש דוד' פרשת חקת, בכוונת מאמרם ז"ל בנדריים דף נ"ה<sup>3</sup>: מאי דכתיב<sup>4</sup> "וממדבר מתנה" וכו', ואם הגביה עצמו הקב"ה משפילו וכו', ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע, שנאמר<sup>5</sup>: "ונשקפה על פני" וכו' - שהכוונה על פי מה שכתב הרב 'מתת יה' פרשת בראשית במאמרם ז"ל<sup>6</sup>: אמר לו הקב"ה, קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך, "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". ופירש הרב הנוכח, כי כאשר ישפיל האדם עצמו כעפר, ונפשו כעפר לכל, עדיין הוא עפר כראשונה, ובכל מקום שהוא - בחזקת עפר הוא, ואין שייך גזל. אך כאשר מתגאה, יצא יצא מגדר אדמת עפר, ואז נחשב כאילו קומץ אדמת עפר. וזה אומרים: 'ולא עוד', דעתה שהוא נתגאה בנאוותו - אינו עפר, ואם כן קומץ עפר גזול אתו, לכן שוקעין אותו בארץ להחזיר גזילתו ומת באנחתו, יעו"ש.

ואפשר שזהו הטעם שא"י מסוגלת לאריכות ימים, כמאמרם ז"ל<sup>8</sup>: אמרו ליה לר' יוחנן, איכא סבי בבבל וכו'. ובסימן קכ"ז כתבנו דלזה נקראת ארץ ישראל 'ארץ החיים', יעו"ש. זה אומרו: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים", ונקט 'ציון' ו'ירושלים', שהיא עיקר, וכל הארצות בכלל, וכמו שכתבתי בסימן תפ"ב, וכן הוא להדיא בזוהר פרשת שמות על פסוק זה, עיין בסימן ס"ז. "קדוש יאמר לו", שא"י היא בחינת קדושה, כמו שכתבתי, וכיון שכל העם הנמצא בה קדוש הוא, מוכרח לומר שהם ענווים, ולא שייך למימר בהו קומץ עפר גזול, כיון שהם ענווים, ובזה מאריכין ימים. זה אומרו: "כל הכתוב לחיים בירושלם", ועיין עוד בסימן רע"ו.

**תקי"ד** א"י. ועוד פירש הרב החסיד ז"ל שם בטעמא דמילתא שהתחיה דווקא בא"י, עם מה שעלה בידנו מפרשת"ו של מלך רב תנא זצוק"ל,<sup>9</sup>

שענין תחיית המתים שהוא ע"י הקב"ה אף על פי שהוא כהן, הוא מטעם שישראל המה בחינת בנים למקום, וכהן מיטמא לבנו, ולזה התחיה דווקא בא"י. והוא על פי מה שכתב הרב 'חסד לאברהם' ז"ל, שישראל בא"י באים מעולם היצירה ונקראים 'בנים' 'בני אל חי', ובחול"ל המה מעולם העשייה והם בבחינת 'עבדים', וכן הוא בזוהר<sup>2</sup>. ומקרא מלא הוא בירמיה<sup>3</sup>: "ואני אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה וגו' ואומר אבי תקרא לי ומאחרי לא תשובי". אם כן אמור מעתה, כי על כן נקראת א"י 'ארץ חיים', ארץ שמתיה חיים<sup>4</sup>, כי שמה המה בבחינת בנים לה, ומן הדין מיטמא לבניו, לא כן בחול"ל שהם בבחינת עבדים, שאינו מן הדין להטמא להם עד שמתגלגלים ובאים לקדושת הארץ, וזוכים לקנות להם שם 'בנים' תכף בכניסתם לתוכה, ואז זוכים לתחייה.

ולפי מה שאמרו בכראשית רבה פרשת ויחי<sup>5</sup>: למה האבות תובעים ומחבבים קבורת א"י - אמרו רבותינו בשם רבי חלב: מפני שמתי א"י חיים תחילה בימות המשיח וכו', דמשמע גם מתי חול"ל חיים במקומן, אלא שמתי א"י חיים תחילה, יתרוץ נמי שזוכים לתחייה אף בחול"ל כלפי הדין דקיימא לן, כהן שמת לו מת קרוב בעוד שהוא עסוק במתו, מותר ליטמא אף לאחרים, כמפורש בטור יו"ד סימן שע"ג, וכן הדבר הזה, דאף על גב דבא"י הם בבחינת בנים ושל חול"ל בבחינת עבדים, עם כל זה כיון שהוא מיטמא עצמו כביכול למתי א"י שהם בנים, בעודו עוסק במתו הוא מיטמא גם כן למתי חול"ל. והוא טעם המקרא שכתוב<sup>6</sup>: "יחיו מתוך נבלתי יקומון", שדרשו<sup>7</sup>: "יחיו מתוך", אלו מתי א"י, ולבתר "נבלתי יקומון", אלו מתי חול"ל. וכן הוא אומר<sup>8</sup>: "נותן נשמה לעם עליה רוח והולכים בה", כלומר, ברישא נותן 'נשמה לעם עליה', אלו מתי א"י, ולבתר, "ורוח ההולכים בה", אלו מתי חול"ל שמתגלגלים והולכים שמה. מגיד הכתוב שעיקר התחייה ומה שמיטמא עצמו הוא בעד המתים שבא"י, אלא דאגב שכבר מיטמא עצמו על מתי א"י מפני שהם בנים, מיטמא עצמו נמי למתי חול"ל, עם שאינם בבחינת בנים, ע"כ דברי קודשו.

[ומה שאמר 'אלו מתי חול"ל שמתגלגלין והולכים שמה', נראה ברור שלא כיון הרב ז"ל על גלגול מחילות אלא על שהיו בחול"ל וטורחין לבוא אחר כך לא"י, ודו"ק.]

**אמר המחבר**: לקוצר המשיג לא הבנתי, מלבד דלא דמי להדיא דסימן שע"ג<sup>9</sup>, כאשר יראה המעיין דמפורש שם להדיא דבשעת הליכה דוקא מותר, אבל לא בחזרה, ולהכי צריך לקבור בסוף בית הקברות, אם כן מה דמות יערוך למתי חול"ל שחיין במקומן כפי פירושו ז"ל. ועוד

מתי חול"ל  
קמ"ם  
לתחייה  
אגב מתי  
א"י

האם מתי  
חול"ל חיים  
במקומן או  
בא"י

א"י  
מסוגלת  
לאריכות  
ימים

טעם  
שתחיית  
המתים  
דוקא בא"י



2. תהלים לו, יא - 'וענוים יירשו ארץ והתענוו על רב שלום'. 3. עמוד א. 4. במדבר כא, יח. 5. שם פס' כ. 6. בראשית רבה פרשה כ, י. 7. בראשית ג, יט. 8. ברכות ח, א. 9. בעל הפרשת דרכים. 2. רעיא מהימנא בהר קיא, ב ועיין לעיל סי' ז. 3. ג, יט. 4. בראשית רבה פרשה עד, א. 5. פרשה צו, ה. 6. ישעיה כו, יט. 7. כתובות קיא, א. 8. ישעיה מב, ה. 9. בטור יו"ד.

רגליהם, וכמו שכתב הגאון מהרש"א ז"ל שם בכתובות, יעו"ש.

וראיתי להרה"ג מהר"א ענתיבי ז"ל בספר 'אהל ישרים' דף ק"ט, שהביא פירוש רש"י ז"ל ודברי מהרש"א ז"ל וכתב, דמה שהכריחו לרש"י לפרש כן, משום שאמרו בגמרא שם<sup>18</sup> על פסוק<sup>19</sup>: "ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם", ואמר קרנא: דברים בגו, שלא קבל עליו יעקב אבינו ע"ה צער גלגול מחילות, ואם איתא כמו שאמרו במדרש, מאי צער איכא, כיון שהם מתגלגלין ומשוה להם הארץ ועדיין לא היו אלא בא"י, מאי צער איכא, ואיך קאמר משום צער גלגול מחילות. משום הכי הוכרח לפרש דנותן נשמה להם קודם שיבואו לארץ, אלא עומדין ומתגלגלין עד שיבואו לא"י ומשם יוצאין, ואין לך צער גדול יותר מזה, יעו"ש.

ולא זכיתי להבין, שכל זה הוא לפי גרסת הילקוט<sup>20</sup> שלא קבל עליו צער מחילות, האמנם הגרסא בש"ס שלנו, שמא לא יזכה למחילות<sup>21</sup>. וכן בדין, דהא לעיל בסמוך איתא ר' אלעזר אמר: צדיקים שבחור"ל אינם חיים, אמר ר' אלעא: על ידי גלגול, מתקיף לה ר' אבא סלא רבא: גלגול לצדיקים צער הוא, אמר אביי: מחילות נעשה להם בקרקע, יעו"ש. הרי שהמחילות אין בהם צער, ואפילו לפי גרסת הילקוט יעקב אבינו היה רוצה להרויח אפילו הצער כל דהו, אבל לא מפני זה נאמר שמשום הכי הוכרח רש"י לפרש כן. ועיין בירושלמי פרק ט' דכלאיים ובפירושו הגאון מהר"ש יפה ד"ה 'ומאי טעמא, ודו"ק'.

אלא שיש להרגיש על הגאון מהר"ש יפה ז"ל<sup>22</sup>, שכתב: משום דקרא דמיניה יליף ר' חלבו למילתיה היינו "נותן נשמה לעם עליה" כדמייתי לעיל פרשה ע"ד, ע"כ. ואנכי לא ידעתי, דהא הכי איתא התם: כתיב<sup>23</sup>: "חלקי בארץ החיים", והלא אין ארץ החיים אלא צור וחברותיה, תמן שובעא תמן זולא, ואת אמרת "חלקי בארץ החיים" - אלא ארץ שמתיה חיים תחילה לימות המשיח. וריש לקיש בשם בר קפרא מייתי לה מהכא: "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה", הרי נראה דריש לקיש הוא דמפיק לה מ"נותן נשמה לעם עליה". ופירש שם הגאון מהר"ש ז"ל, דמ"חלקי בארץ החיים" לא מוכרע, דאפשר לפרש מקום שווקים, יעו"ש. ומאן דאמר הראשון מפיק לה מקרא ד"ארץ החיים", ואם כן הוא כמו שהתם פליגי חד מאן דאמר מפיק לה מ"ארץ החיים" וחד מאן דאמר מפיק מקרא ד"נותן נשמה לעם עליה", הוא הדין והוא הטעם נמי הכא דר' חלבו מפיק לה מ"ארצות החיים", וריש לקיש מקרא ד"נותן נשמה".

בה, דהמעין שם בבראשית רבה יראה להדיא דאין הפירוש כמו שפירש הוא ז"ל, אחר נשיקת הרצפה ואחר המחילה רבה מקדושת עצמותיו, דהכי איתא התם: אמרו רבותינו שני דברים בשם רבי חלבו: למה האבות מחבבין קבורת א"י - שמתו א"י חיים תחילה לימות המשיח ואוכלין שנות המשיח, ור' חנינא אמר: מי שמת בחור"ל ונקבר שם, ב' מיתות יש בידו, שכך כתיב<sup>10</sup>: "ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי וגו' ושם תמות ושמה תקבר", הוי יש בידו ב' מיתות. לפיכך יעקב אמר ליוסף: "אל נא תקברני במצרים". א"ר סימון: אם כן הפסידו הצדיקים שהם קבורים בחור"ל, אלא מה הקב"ה עושה - עושה להם מחילות בארץ וכו' והן עומדין, מנין שכך - כתיב<sup>11</sup>: "הנה אני פותח את קברותיכם וגו' והבאתי אתכם אל אדמת ישראל", ואחר כך<sup>12</sup>: "ונתתי בכם רוח וחיייתם". אמר ריש לקיש: מקרא מלא הוא, כיון שהן מגיעין לא"י הקב"ה נותן בהם נשמה, שנאמר: "נותן נשמה לעם עליה", ע"כ. ופירש הגאון מהר"ש יפה ז"ל שם<sup>13</sup>, דקושיית ר' סימון אדרבי חלבו קאי, דקאמר שמתו א"י חיים תחילה. ואף על גב דר' חלבו נמי לא קאמר שמתו א"י לכו, אלא חיים תחילה, ובמשמע זה שגם מתו חור"ל חיים אחרי כן, משום דקרא דמיניה יליף ר' חלבו למלתיה היינו "נותן נשמה לעם עליה", כדמייתי לעיל פרשה ע"ד<sup>14</sup> ובירושלמי דכלאיים<sup>15</sup>, ומהתם משמע דוקא ליושבי א"י, אבל לשל חור"ל כלל כלל לא, להכי מקשי: אם כן הפסידו הצדיקים של חור"ל, דלא מוסתבר שמפני שנקברו בחור"ל יפסידו התחייה. וכן פירש בעל 'עין יעקב' בירושלמי. ונראה דהכי נמי גרסינן: מה טעמא - "נותן נשמה לעם עליה", כדגרסינן בירושלמי יעו"ש.

ופירוש 'תחילה' דקאמר, עיין שם למהר"ש יפה, שפירש כי הדבר מבואר, שמאחר שלא תנתן הנשמה אלא על א"י, עד שהנקברים חוצה לארץ צריכים להתגלגל כנאדות, יתחייב מזה שהנקברים בה חיים תחילה קודם שיבואו הנקברים משאר דוכתי, יעו"ש.

הרי מבואר שאין פירוש דברי ר' חלבו שהם חיים במקומן כמו שפירש הוא ז"ל. ואם נאמר דאיהו מפרש דברים כפשטן, אם כן קושיית ר' סימון אין לה שחר, דעל כרחך אדרבי חלבו קאי, וצ"ע.

[הן אמת שכדבריו פירש רש"י בכתובות פרק י"ג<sup>16</sup> אהא דאמרינן התם: מחילות נעשות להם בקרקע, ופירש ז"ל, שעומדים על רגליהם והולכים במחילות עד א"י ושם מבצבצים ויוצאים. ועיין בסנהדרין פרק חלק דף ע"ז ד"ה 'ויציצו מעיר'. האמנם כל זה הוא על פי הש"ס שלנו, אבל לשון המדרש וירושלמי אי אפשר לפרש שעומדים על



10. ירמיה כ, ו. 11. יחזקאל לו, יב. 12. שם פס' יד. 13. בספר 'יפה תואר'. 14. בראשית רבה פרשה עד, א. 15. פ"ט ה"ג. 16. קיא, א. 17. עמוד ב. 18. כתובות קיא, א. 19. בראשית מז, ל. 20. ילקו"ש ויחי רמז קנו - "יודע היה יעקב בעצמו שצדיק גמור הוא, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים למה הטריח את בניו - שלא קבל עליו צער מחילות". 21. זה לשון הגמרא בכתובות: "יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים, למה הטריח את בניו - שמא לא יזכה למחילות". 22. על פירושו למדרש בראשית רבה הנזכר לעיל. 23. תהלים קמב, ו.

מדרגת  
הצדיקים  
למעלה  
ממדרגת  
המלאכים

**תקט"ו** א"י. ורבינו מהר"ם אלשיך ז"ל בפירושו לישעיה, פירש המאמר הנזכר: כי הנה הדרך שאומרים לפני הקב"ה, הלא הוא לשלול ממנו מציאות ג' העולמות: עולם השפל ועולם הגלגלים ועולם המלאכים, ועל כן ישלש הקדושה - קדוש ועליון מאיכות זה העולם, וקדוש מעולם הגלגלים, וקדוש מעולם המלאכים. ואמר כי כדרך הזה יאמרו לפני הצדיקים, שהוא כי מלאכים ממש יאמרו שצדיקים הם למעלה מאיכותם. והוא כי דעת רז"ל הוא כי אומרו "קדוש יאמר לו" הוא מפי המלאכים, שבהיותו מפייהם ודאי הוא שקדושת הצדיק למעלה מקדושת עצמם, שאם לא כן במה יארום.

והא דדרשו ז"ל כי אומרו "קדוש" הוא מפי מלאכים, הבקי במדרשי חז"ל הוא יודע כי רוב דרשותם הוא מגזירה שווה, ובכן יהיה כן, נאמר כאן "יאמר לו" ולהלן הוא אומר "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל", ופירשו ז"ל: כי לעתיד ישאלו המלאכים ליעקב ולישראל מה פעל אל בשמים, ואם כן מה להלן יאמר מפי מלאכים, אף כאן "קדוש יאמר" הוא מפי מלאכים. ואם כן הוא, שקדוש הצדיק מהמלאך, היינו כדרך שאומרים לפני הקב"ה, ע"כ דברי קודשו.

ואפשר שזהו כוונת סדר הקדושה: אתה קדוש ושמן קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. אמר 'אתה קדוש' לשלול מציאות עולם השפל, ואומרו 'ושמן קדוש' לשלול מציאות עולם הגלגלים, ואומרו 'קדושים' שהם המלאכים 'יהללוך' כו' בא לשלול מציאות עולם המלאכים.

סדר  
קדושה -  
שלילת ג'  
עולמות

**תקי"ז** א"י. והרב 'מסכנות יעקב' בפירושו לישעיה, פירש המאמר הנזכר על פי דברי הזוהר הקדוש, וכן אמרו גם בפרק חלק': תנא דבי אליהו, צדיקים שעתידי הקב"ה להחיותן, שוב אינם הזורים לעפרם, שנאמר: "והיה וגו' קדוש יאמר לו", מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים. והן הנה דברי רבי אלעזר, לפי שהוקשה לו מה זו הבטחה "קדוש יאמר לו", והרי גם עתה ישראל נקראו 'עם קדוש', וכתב<sup>2</sup>: "קדושים תהיו", ומה זו תוספת לעולם הבא.

אלא כלפי שאמרו במדרשי<sup>4</sup>: "קדושים תהיו", יכול כמנוני תלמוד לומר "כי קדוש אני ה' אלקיכם", קדושתו למעלה מקדושתכם. ומהר"ן הכהן ז"ל פתח לה פתחא, כפי מה שאנו אומרים בקדושה דסדרא, שתרגם המתרגם 'קדיש בשמי מרומא עילאה, קדיש על ארעא עובד גבורתיה, קדיש לעלם ולעלמי עלמאי', והב' קדושות הראשונות היו וכן יהיו לקדושים אשר בארץ המה, שהרי משה רבינו ע"ה עלה לשמים וכן אליהו וכיוצא, וגם השנית על ארעא עובד גבורתיה מצינו לישרים בלבותם שעשו ניסים ונפלאות בארץ כמשה

לעתיד  
לבו לא  
תהא מיתה  
לצדיקים

גם מה שכתב דהכא נמי גרסינן: מה טעמא "נותן נשמה לעם עליה" כדגרסינן בירושלמי, לא הבנתי, דהתם בירושלמי כולה דברי רשב"ל, דהכי איתא התם בירושלמי פרק ט' דכלאיים: רשב"ל אמר: "אתהלך לפני ה' בארצות החיים", והלא אין ארצות החיים אלא צור וחברותיה וכו', רשב"ל בשם בר קפרא אמר: ארץ שמתיה חיים תחילה, ומאי טעמא "נותן נשמה לעם עליה" - אלא מעתה רבותינו שבגולה וכו', יעו"ש. ברם הכא אי גרסינן בדברי ר' חלבו: מה טעם "נותן נשמה לעם עליה", אם כן מה מוסיף ריש לקיש דקאמר, מקרא מלא הוא, ויש ליישב. ועיין לעיל סימן ז' וסימן קי"ט וסימן ק"ך ובסימן שע"ח, ומשמם באר"ה.

**תקט"ו** א"י. ובגמרא בתרא פרק המוכר את הספינה! דרשו על זה הפסוק<sup>2</sup>, וזה לשונם: א"ר אלעזר: עתידין צדיקים שאומרים לפניהם קדוש, כדרך שאומרים לפני הקב"ה, שנאמר: "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו", ע"כ.

ועם זה פירש הרב גאון עוזנו בספר 'יוסף תהלות' מפי השמועה מה"ר אברהם קוריאל ז"ל כוונת הכתוב<sup>3</sup>: "שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים", שהשבח שהיינו אומרים להקב"ה, בזמן הגאולה משבחין בו לצדיקים, ואז צריך לשבח לה' בתואר עליון. וזה שאמר: "שירו לה' שיר חדש", לעתיד, והטעם, "כי תהלתו בקהל חסידים", רצונו לומר, תהלתו שהיינו משבחים קדוש, הוא בקהל חסידים, וכל חסיד קדוש יאמר לו, ולכן צריך לומר שיר חדש אליו יתברך. וכמדומה שאחר כך ראיתי פירוש זה בספר 'אבק סופרים' ב'עוגת רצפים', עכ"ל. וספיקן שלו ודאן שכך הוא בספר 'עוגת רצפים' דף ק"ג עמוד ד' משם אחד קדוש, יעו"ש.

ובעיקר המאמר פירש הרב 'עיון יעקב' ז"ל, על דרך דאיתא במדרש<sup>4</sup>: אתה אמרת "קדושים תהיו"<sup>5</sup> - הסר ממנו המות, ולפי שלעתידי יהיה "בלע המות לנצח"<sup>6</sup>, לכך יקראו לפניהם קדוש, ע"כ.

ולעניות דעתי נראה לי פירוש מאמר זה על דרך מה שכתבתי לעיל בסימן תקי"ב בשם הרב החסיד, דבא"י יש לישראל דין הקדש ומפקיעים עצמם מידי שעבוד, ובחז"ל יש ערער בתחייה יעו"ש, ולזה ישראל באו בטענה: כיון שאמרת קדושים תהיו, אם כן הקדש מפקיע מידי שעבוד והצלינו מיד ס"מ המקטרג עלינו בתחייה, דהקדש מפקיע מידי שעבוד. ואחר זמן ראיתי להרב החסיד ז"ל פרשת קדושים, שהביא המאמר הנזכר בקצת שינוי ופירש אותו על הקדמה הנזכרת לעיל כפשוטה, יע"ש ומשמם באר"ה.

עתידין  
צדיקים  
שיאמרו  
לפניהם  
קדוש

טענת  
ישראל  
שיזכו  
לתחייה  
בזכות  
קדושתם



**תקט"ו** | 1. ב"ב עה, ב. 2. ישעיה ד, ד הנ"ל - 'והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו' כל הפתוב למינים בירושלם. 3. תהלים קמט, א. 4. שמות רבה פרשה לח, ב. 5. ויקרא יט, ב. 6. ישעיה כה, ת. **תקי"ז** | 1. סנהדרין צב, א. 2. דברים ז, ו; יד, ב; יד, כא; ט, 3. ויקרא יט, ב. 4. ויקרא רבה פרשה כד, ט.

ואליהו ודומיהם, אך השלישית נשגב ה' לבדו. זה שאמרו: יכול כמוני בכל מיני קדושות, תלמוד לומר "כי קדוש אני ה' אלהיכם", שבקדושה שלישית אין השוואה לבני אדם עמו ית', ע"כ, אך לעתיד לבוא, שגם הצדיקים קיימים הם לעולם ועד, יאמרו לפנייהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה, שהרי גם הם קדושים בג' מיני קדושות, ע"כ דברי קודשו.

ועיין להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת קדושים, שפירש על פי האמור כוונת סדר הקדושה: אתה קדוש ושמן וגו'. שאם תאמר הני מילי סתרון, כי באומרו 'אתה קדוש' ממעט אחרים, ותוך כדי דיבור אומר 'קדושים יהלולך', אם כן הא איכא קדושים מבלעדיו ח"ו. לזה אמר 'סלה', כלומר מה שהוא קדוש לבדו היינו סלה, שהוא לעולם בקדושתו, לעלם ולעלמי עלמאי דוקא הוא לבדו יתברך.

ועל פי הדברים הניתנים למעלה אפשר שזהו רמז סמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים, כלומר, לפי שהתחייה לעתיד אנו אומרים סדר זה, מה שאין כן לאחר התחייה יאמרו לפנייהם קדוש כדרך שאומרים לפני הקב"ה, ודו"ק.

**תקי"ח** א"י. איתא בבראשית רבה פרשה ע"ד<sup>1</sup>: "ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו' ואהיה עמך"<sup>2</sup>, ר' אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חו"ל אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך, ע"כ.

פירש הגאון 'יפה תואר': משום דקשייא ליה מאי "ואהיה עמך", דעד השתא נמי היה עמו, לכן אמר שאף על פי שהצליח בחו"ל אין ברכה בנכסי חו"ל, כי לבסוף לא יעמדו, אבל עתה שילך לא"י יתקיימו בידו.

ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קס"ז בשם הרב 'נחלת בנימין', וכמו כן מה שכתבתי בסימן קפ"א בשם הרב 'יד יוסף' בטעם ששלמות הממון הוא בא"י, ועל פי האמור הוא טעם כעיקר. וזהו שדרשו ז"ל<sup>3</sup> גבי אברהם אבינו ע"ה: "ואברכך"<sup>4</sup> - בממון. וממוצא דבר אתה תשמע טעם הדבר שכתבנו בסימן ק"ו שעל ידי הממון שנותן לעניי א"י, על ידי זה ממונו מתקיים בידו, שכיון שהוא מחזיק לבני א"י וגדול המעשה, הרי כאילו דר בתוכה ויש קיום לממונו, ועיין עוד מה שכתבתי בסימן צ"ד.

**תקי"ט** א"י. איתא במדרש רבה פרשה טז<sup>1</sup>: "שלח לך אנשים"<sup>2</sup>, ר' אחא הגדול פתח: "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם"<sup>3</sup>, למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר

לו: לך עמי ואני נותן לך מתנה. הלך עמו ומת. אמר המלך לבנו של אוהבו: אף על פי שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו, בא וטול אותה. כך הדבר, המלך - מלך מלכי המלכים, והאוהב זה אברהם, שנאמר<sup>4</sup>: "זרע אברהם אוהבי". אמר לו הקב"ה: לך עמי, "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך"<sup>5</sup>, התנה עמו שיתן לו מתנה, שנאמר<sup>6</sup>: "קום התהלך בארץ", וכן הוא אומר<sup>7</sup>: "כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה", אמר לו הקב"ה למשה: אף על פי שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו, איני חוזר בי אלא "ודבר אלהינו יקום לעולם"<sup>8</sup>, ע"כ.

פירש הרב הגאון 'אש דת' פרשת שלח לך, במה שכתב המרדכי ז"ל בכתובות פרק אף על פי<sup>9</sup>: מעשה באחד שנדר מעות להשיא יתומה אחת, והרוויח בהם, ומתה היתומה, ותבעוהו יורשים, ופטרו הר' חיים כהן ז"ל. והביא ראיה מפרק אף על פי<sup>10</sup>, שלא כתב לה אלא על מנת לכנסה, ומסקינן בגמרא: הלכה כרבי אלעזר בן עזריה וקיימא לן כוותיה, כל שכן הכא דלכולי עלמא לא יתן, שלא כתב לה ולא נדר לה כי אם על מנת להשיאה.

ולראבי"ה נראה, כיון דאמרינן בירושלמי, עלה דההיא דפרק הזהב<sup>11</sup>: האומר לחבירו מתנה אני נותן לך וכו' - יכול לחזור בו, ואמרינן: מותר לחזור בו, שאין בו משום מחוסרי אמנה. ואמר רבי יוחנן: במתנה מועטת לא יכול לחזור בו, דסמכא דעתיה עליוהי. וגרסינן בירושלמי<sup>12</sup>: אמר לחבירו, מתנה מרובה אני נותן לך, מותר לחזור בו, הדא דתימא בעשירי, אבל בעני נעשה נדר וכוו בו היורשין. מדתניא בפרק נגמר הדין<sup>13</sup>: מותר המת ליורשין, ועד כאן לא פליגי רבי מאיר ורבי נתן<sup>14</sup> אלא בתפיסה דאיסורי הנאה, הא לאו הכי לכולי עלמא הוי ליורשין. אלמא אף על גב שלא נתנו הנותנים וגם הגוברים לא גבו לצורך היורשין, אפילו הכי זכו היורשין מוכח המת. ולההיא דפרק אף על פי לא דמי, שלא כל האומדנות שוות [ע"כ מדברי המרדכי].

ודבריו תמוהין, שאין ראיה מההיא דפרק נגמר הדין, מדאסיק התם אליבא דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא, והלכתא כוותיה, ושאי הכא במותר המת דזכו בה היורשין, דמר סבר דזילותא דהויה ליה למת שגבו בעדו, אחולי אחיל זילותיא לגבי יורשין שזכו בהם, ומר ספוקי מספקא ליה ויהא מונח וכו', ומר סבר: לא אחיל זילותיא לגבי יורשין וכוונן לו נפש על קברו וכו'<sup>15</sup>, אבל בנידון דראבי"ה לא הויה ליה ליתומה זילותא באותו נדר שנדר מעות להשיאה, ואם כן מהיכי תיתי שזכו בהם היורשים. ונראין דברי הר"ה כהן ז"ל שלא זכו בהם היורשים, וכמו שכתב שם הרב בעל 'שלטי הגבורים'

טעם לסמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים

נכסי חו"ל אין בהם ברכה

הארץ שהובטחה לאבות ניתנה לבנים למרות שהאבות מתו

**תקיח** 1. אות א. 2. בראשית לא, ג. 3. בראשית רבה פרשה טז, א. ועיין רש"י בראשית יב, ב. 4. בראשית יב, ב. 5. אות ג. 2. במדבר יג, יט. 3. ישעיה מ, ח. 4. ישעיה מא, ח. 5. בראשית יב, א. 6. בראשית יג, יז. 7. שם פס' טו. 8. ישעיה מ, ח. 9. סימן קעו. 10. כתובות מא, ב. 11. ב"מ מט, א. 12. ב"מ פ"ד ה"ב. 13. סנהדרין מח, א. 14. דפליגי בסנהדרין שם מה לעשות במעות שגבו לשם מת פלוני: "רבי מאיר אומר: לא יגע בהן עד שיבוא אליהו, רבי נתן אומר: יעשנו דימוס על קברו, או זילוף לפני מטתו". 15. נביא את תמצית הסוגיה הנדרש לעניינינו עם פירוש רש"י בסוגריים:

וכמו שכתבו הפוסקים, שהנודר ליתן לעני ומת לא זכו בה היורשים, אם לא היה לעני זכיה באותו נדר וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי אפשר שזה כוונת הכתוב<sup>22</sup>: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'". והדיוקים מבוראים. ועל פי האמור יאמר: "והבאתי אתכם וגו' לתת אותה לאברהם" וגו', ומן הדין לא זכו היורשים כיון שלא היה להם זכיה עדיין בארץ, ועם כל זה "ונתתי אותה לכם" בתורת מתנה עם שלפי הנראה היא "מורשה", לא היא, דכיון שלא זכו בה האבות גם היורשים לא זכו, כסברת הרב חיים כהן ז"ל, וטעם שאני נותן הוא מטעם "אני ה'", כי לא איש אל ויכזב<sup>23</sup>.

אלא שלקוצר המשיג לא זכיתי להבין, דאם מנידון הרב חיים כהן ז"ל אתי עלה, נראה דלא דמי, דשאני התם שנדר ליתומה בלבד ולזה אין ליורשיה כלום, מה שאין כן אם נדר ליתומה וליורשיה בהדיא ודאי זכו גם יורשיה. והכא בפירושא איתמר מפי כבודו ית"ש: "לזרעך אתן את הארץ הזאת"<sup>24</sup>, "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם"<sup>25</sup> וכמה מקראות כאלה.

הן אמת דקושייא זאת יש להקשות על לשון המדרש נמי, דקאמר: אף על פי שהתנית עם האבות וכו' ומתו, איני חוזר בי אלא "ודבר אלקיני יקום לעולם", דהרי ההבטחה היתה עם האבות וזרעם וכמו שכתבתי.

וראיתי להרב הגדול 'צמח דוד' פרשת לך לך, שהקשה על מה שאמר הכתוב<sup>26</sup>: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת", דהמזכה לעובר לא קנה<sup>27</sup>. ותירץ דאמירתו של הקב"ה כאילו עשויה, כלומר, כאילו נולדו ובאו לעולם ונתנה בידם (עיין לעיל סימן ע"ח). ובזה תירץ מאי דקשה ממה שאמרו בפרק ד' דע"ז, דא"י ירושה מאבותיהם, ופירש רש"י, שהרי אמר לאברהם אבינו ע"ה: "כי לך אתננה", דנראה שניתנה ממש לאברהם וזכה בה. ובפרק חלק אמרינן מנין לתחיית המתים מן התורה, שנאמר: "לתת להם את ארץ כנען", 'לכם' לא נאמר אלא 'להם' וכו', ופירש רש"י: וכי להם נתנה, והלא לבניהם נתנה, דמשמע דלא נתנה להם. אבל במה שכתבתי ניחא, דכיון דעל האמת לא נתן

דמהיה דירושלמי, שאם אמר אתן לעני, נעשה נדר, לאו ראייה היא, דודאי נדר הוא ולא מצי הדר ביה שלא ליתנו לאותו עני שנדר לו, אבל אם מת קודם שנתן לו אין לבאי כוחו כלום.

ונקטינן מהכא דלסברת הר' חיים כהן ודעמיה, אף אם נדר ליתן מתנה לעני ומת לא זכו בו יורשיו, שלא כיון במתנתו אלא לו לבדו. ולסברת ראב"ה אם היה עני ומת, זכו בו יורשיו מדין נדר, ואם היה עשיר לא זכה בהם הוא וכל שכן יורשיו, כמו שאמרו בירושלמי: א"ר לשמעיה כי אמרנא דיהיבנא מתנה לעשיר אמליך בי תנינות שיכול לחזור וכו'. וכתב הרשב"א בשיטתו לכתובות, גבי מה שאמרו בגמרא<sup>16</sup>: ההולך בדרך רשות הרבים קנה מקום הילוכו, ומייתי מדכתיב<sup>17</sup>: "קום התהלך בארץ", ורבנן סבירא ליה, דהתם משום חביבותיה דאברהם, כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו, ולא קנה בהילוכו. כתב שם, שטעם זכיה אברהם אבינו ע"ה בארץ היה מדין נדר שנדר לו הקב"ה ליתן לו את הארץ, דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט, יעו"ש.

וזה כוונת מאמרם ז"ל סדר לך לך<sup>18</sup> על פסוק<sup>19</sup>: "לזרעך נתתי", אמר ר' שמעון בן גמליאל: אף מאמרו של הקב"ה מעשה, שנאמר: "לזרעך נתתי", 'אתן' אין כתיב כאן אלא "נתתי את הארץ", שבא רשב"ג להודיענו, שאף שהקב"ה אמר ליתן מתנה דהוי אמירה בעלמא, ואיכא מאן דאמר שיכול לחזור בו, מכל מקום מאמרו של הקב"ה מעשה ומוצא שפתיו לא ישנה, וכיון שנדר ליתן, הווה ליה כאילו עשה מעשה ונתנו וכו'.

אמור מעתה, שמשל למלך שהיה לו אוהב ומסתמא שהיה עשיר, ואמר לו: לך עמי ואני אתן לך מתנה, והלך עמו ומת בדרך ועדיין לא נתנה, הא ודאי לא זכו בה יורשיו, כסברת הר' חיים כהן ז"ל. והמלך - זה הקב"ה, ואמר לאברהם "קום התהלך", ולא הוי זכיה גמורה, דבהילוך לבד לא קנה, דהלכתא כרבנן, וכתיב<sup>20</sup>: "כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך", ומאחר שהוא עצמו לא זכה בה, מיהיכי תיתי שיוורשינה לבניו. אלא מוכרח לומר, שדיבורו של הקב"ה מעשה, ואף על פי שהיה מתנה תנאי גמור ליתנה לו דוקא ולא לזרעו, דאומדן דעתא הוא, מכל מקום "ודבר אלהינו יקום לעולם"<sup>21</sup> ואינו חוזר בו, ומה שנדר ליתן לאבות זכו בהם היורשים. ובדיני אדם אינו כן, דהלכה כר' חיים כהן,

דיבורו של הקב"ה בהבטחת הארץ הוי כמעשה



"איתמר, האורג בגד למת (לאחר שמת), אביי אמר: אסור, ורבא אמר: מותר. אביי אמר: אסור, הזמנה (שהזמינו לך ונקרא שם המת עליו) מילתא היא (כאילו כרכו בו), ורבא אמר: מותר, הזמנה לאו מילתא היא". בהמשך מקשה הגמרא: "דתנן: מותר המתים (גבו צדקה למתי מצוה או לעניים מתים והותירו מהן) - למתים (יניחום לצורך מתים אחרים), מותר המת (גבו לשם מת פלוני) - ליורשיו (ליהנות מהן, אלמא הזמנה לאו מילתא היא)". מתרצת הגמרא: "ולטעמיך אימא סיפא, רבי מאיר אומר: לא יגע בהן עד שיבוא אליהו, רבי נתן אומר: יעשו דימוס (בנין) על קברו, או זילוף (יין) לפני מיטתו. אלא, אביי מתרץ לטעמיה, ורבא מתרץ לטעמיה... רבא מתרץ לטעמיה: לכולי עלמא הזמנה לאו מילתא היא (וטעמייהו דר' מאיר ור' נתן לאו משום איסורי הנאה הוא, אלא לפי שנתבזה המת עליהן כשגבו אותם בשמו). תנא קמא סבר: כי בזו ליה - אחולי מחיל זילותיה גבי יורשין (מחיים אחליה לזילותיה, וניחא ליה שיתבזה לאחר מיתתו להנאת יורשיו). ורבי מאיר מספקא ליה אי מחיל אי לא מחיל, הלכך לא יגע בהן כו'. ורבי נתן פשיטא ליה דלא מחיל, הלכך יעשה דימוס על קברו או זילוף לפני מטתו". 16. "ב"ב ק. א. 17. בראשית יג, ז. 18. בראשית רבה פרשה מד, כב. 19. בראשית טו, יח. 20. בראשית יג, טו. 21. ישעיה מ, ח. 22. שמות ו, ח. 23. ע"פ במדבר כג, יט. 24. בראשית יב, ז. 25. בראשית יג, טו. 26. בראשית טו, יח. 27. כתובות ז, ב.



אהא דתני רבי מאיר<sup>1</sup>: כל מי שהוא קבוע בא"י ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלשון הקודש וכו', עיין בסימן ל"ג. אמר המחבר: מכאן יקיש הנלבב כמה גדולה קדושת הארץ, ודבריו אלה הם מוסר גדול ושברון הלב והכנעתו למי שיש לו לב, שאם לקדושת הארץ צריך לקדש דיבורו בלשון הקודש, הוא ק"ו שצריך שיהיה ורזי ונזכר מדיבור האסור. ואם לקדושת המאכל חולין בטהרה, כל שכן וק"ו שצריך שלא יהיה במאכלו שום נדנוד איסור.

חובת  
הזהירות  
היתרה  
בא"י  
במאכלו  
ודיבורו

והחזי יתן אל לבו, הדר בעיר הקודש, לדברים הנזכרים, ובפרט באיסור תולעים דשכיחי טובא. ועיין רואה להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'לב דוד' פרק ט"ז, וזה לשונו: וצריך ליהרהר בתולעים דשכיחי טובא במים וברקות, והאוכל נמלה או תולעת חייב על כל אחד חמישה מלקיות, והאוכל יתוש או זבוב חייב על כל אחד שישה מלקיות, וכבר האריך הרב 'פרי חדש' ביו"ד סימן פ"ד.

חובת  
הזהירות  
מתולעים  
במאכלו

ובילדותי שמעתי להרב החסיד עיר וקדיש כמוהר"ר גדליה חיון זלה"ה מתמרמר מאוד על זה, איך באיזה רגעים יאכל עשרה תולעים ויתחייב חמישים מלקיות בלי שום הנאה, רק מהוסר זהירות. ומפיו לפידים יהלכו להזהיר העם, וזכותו יגן עלינו, והחרדים אל דברו יאזרו חיל לדקדק הרבה בזה ולהזהיר לבני ביתו ומשרתיו על זה, כי התולעים הן רבים עתה במים וברקע עשב מאוד, והחומץ נמצאים בו הרבה והם דקים מאוד ולא מהני בהו סינון. וכבר צווח התייר הגדול הרב 'כנסת הגדולה' בחיבורו ובתשובותיו על זה, ויש לסנונו בבגד עב ואחר כך להרתיחו באש ולסנונו אחר כך, ע"כ.

וכן בספר 'מחזיק ברכה' כתב עוד, וזה לשונו: חיונו לרבנו קדישי דבעיר הקודש ירושלים ת"ו שהיו נוהגים לסנון החומץ תחילה בבגד עב ואחר כך מבשלים ומסננים אותו פעם אחרת. ושעמם, דכיון שהסיון בתחילה בבגד עב יש מקום להסתפק שלא נשארו תולעים, ואחר כך מבשלים שאם נשארו ימותו, ובסיון שני יצא החומץ נקי מתולעים וכך נהגנו, ע"כ יעו"ש. והן עוד היום מחזיקים במנהג הזה ברוך אלקים.

פ"ש גבן במה שנוהגים ביין לסמוך על סינון שמסנון המוכר, והאיש הירא וחרד לדבר ה' לא יסמוך על זה, כי כמה פעמים נמצאו תולעים ויתושים אחר סינון המוכר, כי לרוב טרדתו במכירתו אינו חושש לסנון כראוי, ובפרט בקיץ דשכיחי יתושים וכיוצא, ישמע חכם ויוסף לקח.

ומה אמור אפשר שזהו רמז ושיח סודם במאמרם ז"ל<sup>2</sup>: אתם קרויים אדם. והוא, שיען כי א"י מיוחדת לנו ולא לזולתינו, והיא לנו כנשמה בתוך הגוף מצד החיבור העצמי שיש לנו עמה כקליפה אל הפרי, וכמו שנתבאר בסימן נ"ד

ישראל  
קרויים  
אדם' כנגד  
שלוש  
הקדושות  
שבהם

להם כלום בפועל, אבל כיון דאמירתו של הקב"ה כאילו עשויה, וזו בה והוי ירושה לבניהם. וזה שאמר במדרש: "ודבר אלקינו יקום לעולם", אף על פי שמתו האבות וכו', אינו חוזר כי ממתנת הארץ, דכיון שבאמת לא נתנה ואין כאן דין ירושה, אלא שהקב"ה מחשב כאילו נתנה בפועל והויא ירושה, כדי שלא יכול לחזור בו, ע"כ תורף דברי קודשו.

והמעייין יראה שעדיין צריכין למודעי לדברי הרה"ג 'אש דת', שהאבות עצמם לא זכו כמו שכתב הריטב"א, וגם בניהם לא זכו מטעם שנתבאר, דהמזכה לעובר לא קנה. וטעם הזכייה היא, מטעם דאמירתו של הקב"ה כאילו עשויה וכמו שכתבתי. והשתא יתיישב המאמר הנזכר קצת.

ועייין עוד להרב תנא<sup>28</sup> בדרוכו דרך הקודש, שהאריך הרחיב למעניתו, שאברהם אבינו ע"ה קנה בחזקה, וכדאיתא בבראשית רבה סדר לך<sup>29</sup>, שג' מזבחות בנה ואחד לקנינה. ופירש מהר"ש יפה ז"ל: כדי לזכות שיהיה לו קניין בארץ, והוא אותו שבנה באלוני ממוא כשאמר לו "קום התהלך בארץ"<sup>30</sup>. ואתיא כרבי אליעזר דפרק המוכר פירות<sup>31</sup>, שקנה מקום הילוכו, ואפילו לרבנן איכא לאקומי דהכא בשביל של כרמים, דככהאי גוונא מודו רבנן דקנה בהילוך. ועוד הביא ההיא פרק ד' דע"ז וסיים: כלל העולה, דלכולי עלמא יתד שלא תמוט, דא"י מוחזקת היא ביד ישראל, דירושה היא מאבותיהם, יע"ש. אלא שלפי זה המאמר הנזכר עומד מנגד.

אברהם  
קנה את  
הארץ  
בחזקה

ועוד הוקשה לי בדברי הרב<sup>32</sup>, דנראה מדברי קודשו דמר אתי עלה בין לסברת הרב חיים כהן ז"ל, דנדר לעני ומת לא זכו בו יורשיו ומהאי טעמא לא זכו ישראל כי אם משום דבר אלקינו יקום לעולם, וגם כן לסברת ראב"ה, דאם היה עשיר לא זכה בהם הוא וכל שכן יורשיו, ומהאי טעמא נמי לא זכו ישראל כי אם על הדרך הנזכר. ואם כן הוא מה הוא שכתב הרב ז"ל משל למלך שהיה לו אוהב ומסתמא שהיה עשיר, כנראה שרצונו לומר שגם לדברי ראב"ה לא זכו ישראל, ואם כן מאי קא מסיים: הא ודאי לא זכו בה יורשיו כסברת הרב חיים כהן, והא גם לדברי ראב"ה לא זכו היורשים, והדבר צריך לי תלמוד.

**תק"כ** א"י. צריך האדם לקדושת א"י גם כן קדושת הגוף, והוא קדושת המאכלים שזה הוא עיקר קדושת הגוף, וגם קדושת הדיבור מאוד בלשון הקודש, ואז חביב המועט שעושה כשהוא מקודש בג' קדושות אלה - קדושת גופו וקדושת דיבורו וקדושת מקומו, כמו צדיק אחר שעושה הרבה במקום שאינו מקודש או שאינו מקודש בכל הג' קדושות אלה, ע"כ הרב 'כבוד חכמים' פרק א' דשבת,

יש לצרף  
קדושת  
הגוף  
וקדושת  
הדיבור  
לקדושת  
הארץ



28. בספר 'פרשת דרכים'. 29. פרשה לט, טז 30. בראשית יג, יז. 31. ב"ב ק, א 32. הרב 'אש דת' הנ"ל. תקכ"א 1. ירושלמי שבת פ"א ה"ג - "תני בשם רבי מאיר: כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע בבוקר ובערב, מובטח לו שהוא מחי העולם הבא". 2. 'במות סא, א.

כי האיש הירא את ה' זוכה לבוא על שכרו לטול אותו במושלם כאילו קיים כל המצוות, כי בודאי מהמת היראה, כל מצווה הבאה לידו יקיימנה בלי ספק, והרי זה בכלל מה שאמר<sup>3</sup>: אם חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וזאת היתה יתירה, דבהיות שיש לו יראה, כולי עלמא מודו דמחשבתו הטובה מצטרפת למעשה בלי עשות המעשה, כי דוקא באיש אשר אין בו יראה הוא דסבירא ליה דמחשבה טובה מצטרפת למעשה בשעת המעשה ולא קודם, דהא אפשר דבבואו לידו לא היה עושה אותה, מה שאין כן כשיש בו יראה אגן סהדי דבודאי בבואו לידו יקיימנה בלי התרשלות.

וזה רמז מאמרם ז"ל<sup>4</sup>: כל מי שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעים, דהיינו לגבי מעלה, דדיבורו נחשב כמעשה. והוא טעם כעיקר לשיבת א"י דמחשבתו מצטרפת למעשה, דמחשבתו הטובה זאת מורה שיש בו יראת שמים, וביראת שמים הא אמרין דמחשבה מצטרפת למעשה בלי מעשה, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** יומתק דרכו זה על פי מה שכתבתי בסיומן שצ"א ושצ"ב במאמר גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים, דירא שמים הוא הדר בא"י, כמו שכתבתי בסיומן רנ"ג דעיקר בחינת א"י הוא כדי לבוא לבחינת יראת הרוממות, וגם כן א"י נקראת 'אשה יראת ה'" כמו שכתבתי לעיל בסיומן כ"א. ובזה פירשתי כוונת מאמרם ז"ל במדבר רבה<sup>5</sup>: "הנה עין ה' אל יריאיו"<sup>6</sup>, זה שבטו של לוי שהיו יושבים ומתפללים שתעשה א"י פירותיה, יעו"ש. ולזה המצפה לראות א"י הוא ירא שמים באמת. ומה שאמר ברמז דבריו נשמעים, עיין מה שכתבתי לעיל בסיומן תצ"ז בשם הרב הקדוש 'ראשית חכמה', ומשמ באר"ה ודו"ק.

**תקכ"ב** א"י. כתב הרב 'משכנות יעקב' פרשת טומאה מנסים לאחוז בכפי הקדושה שבירושלים

כוחות הטומאה לא מצליחים לפגוע בירושלים וכן הוא בצדיקים

ובזה פירש כוונת הכתוב<sup>2</sup>: "הבוטחים בה" כהר ציון לא ימוט לעולם ישב", שבא להבטיח את הצדיקים בל יראו ובל יערצו מחמת אימת הכוחות היצוניות אשר יסובבו אותם, דלעולם הרשעים משתדלים להפיל במכמוריהם הצדיקים. וזה אומר: "הבוטחים בה" כהר ציון לא ימוט", דה"ו לא

באורך, ואנחנו צריכים עוד להוסיף על קדושת המקום קדושת הדיבור וקדושת המאכל, ושלושה אלה הם נוטריקון של תיבת 'אד"ם' - 'ארץ', 'דיבור', 'מאכל', זה אומרם ז"ל: אתם קרויים אדם ואין אומות העולם קרויים אדם.

ואפשר עוד לרמוז בכוונת הכתוב תהלים ל"ד<sup>3</sup>: "מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה, סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו". אמר: "מי האיש החפץ חיים", שהוא כינוי לא"י שנקראת 'ארץ החיים'<sup>4</sup>, כדי לזכות לעולם הבא, זה אומר: "אוהב ימים לראות טוב" לעולם שכולו ארוך - 'נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה', כמו שכתבתי שצריך לקדושת א"י קדושת הדיבור, ולא די זה, אלא "סור מרע ועשה טוב" לדבר בלשון הקודש. ועוד צריך קדושת המאכל, זה אומר: "בקש שלום ורדפהו", והוא על פי מה שכתבתי בסיומן של"א שהחומר והצורה לעולם הם מריבים זה את זה, שהחומר הוא להוט אחר העידונים והתענוגים, והצורה להיפך, ובאכילת שבת הצורה מתענגת, ולזה אנו אומרים 'שבת שלום', כלומר, שנעשה שלום בין החומר והצורה, יע"ש, וממנו ניקח דהוא הדין והוא הטעם כשאוכל חוליו בטהרה שיש שלום בין החומר לצורה, וזה אומר: "בקש שלום ורדפהו", שהוא כנגד קדושת המאכל. ותחת שלוש אלה יראה בטוב עולם הבא.

ומה נמצאו אמרי יושר על פי סגנון זה הכתובים שאחרי<sup>5</sup>: "עיני ה' אל צדיקים" וגו', שהם היושבים בא"י שכולם נקראים צדיקים, כמו שכתבתי בסיומן כ' ובסיומן קע"ז, ו'פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם", "מארץ דייקא, כמו שנאמר<sup>6</sup>: "ותקיא הארץ את יושביה", וה' הטוב ינחנו במעגלי צדק למען שמו, ויורנו מדרכיו ונלך באורחותיו להשיג ולקיים כל דבר הצריך לקדושת א"י, אמן ואמן.

**תקכ"א** א"י. ראיתי בספר 'מדבר יהודה' כת"י ולא ידעתי למי מקדושים, שכתב בשם המפרשים על מאמרם ז"ל<sup>1</sup>: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה, שאפילו למאן דסבירא ליה דמה שאמר מחשבה טובה מצרפה למעשה<sup>2</sup> היינו בעת שנעשה המעשה מצרף גם המחשבה, הכא הו' דבר נוסף, דגם משעת המחשבה בלבד מצטרפת למעשה, וזה שאמר: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה.

והרב ז"ל טעמא טעים על פי מה שראה למפרשים ז"ל שכתבו בשבח המגיע להאיש הירא את דבר ה': הם אמרו

בזכות שלוש הקדושות זוכה לעוה"ב

מחשבה לעלות לא"י מצטרפת למעשה משעת המחשבה



3. פס' יג-טו. 4. כתובות קיא, א, בראשית רבה פרשה עד, א. 5. תהלים לד, טז-יז - "עיני ה' אל צדיקים וְאֶזְנֵי אֵל שׁוֹעֲתִים: פְּנֵי ה' בְּעֵשִׂי רַע לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זָרָם". 6. ויקרא יח, כה. **תקכ"א** 1. כתובות עה, א - "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכוננה עליון" - א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה. ומפרש רש"י - "אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה יקרא מבניה ויביאווהו אצלה". 2. קידושין מ, א. 3. ברכות ו, א. 4. ברכות ו, ב. 5. פרשה ה, א. 6. תהלים לג, יח. **תקכ"ב** 1. תהלים קכה, ב. 2. שם פס' א-ג - "שיר המַעֲלֹת הַבְּטָחִים בַּה' קָהָר צִיּוֹן לֹא יִמוּט לְעוֹלָם יִשָּׁב: יְרוּשָׁלַם הָרִים סְבִיב לָהּ וְה' סְבִיב לְעַמּוֹ מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם: פִּי לֹא יִנָּח שֶׁבֶט הַרְשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצְּדִיקִים לְמַעַן לֹא יִשְׁלַחוּ הַצְּדִיקִים מְעוֹלָתָה וְיִדְיָקוּם".

שייך ביה התמוטטות, דלעולם השכינה בו, ואף אם ישתדלו לאחוז בכנפיה, סוף דבר יפלו במזמורות ו"לעולם ישב". דהלא תראה "ירושלים הרים סביב לה", בכל זמן סובבים לה הרים הגבוהים ומוחות החיצוניות, ועם כל זה "וה' סביב לעמו" העומדים בה, ולעולם השכינה חופפת עליהם. לא סוף דבר עכשיו, אלא "מענתה ועד עולם", דאף בזמן הגלות לא זזה שכינה מכותל מערבי, ויש יתרון ומעלה רבה לדריים שם וכו', וכמה מעלות מגו רז"ל ליושבים בה אפילו בזמן הזה<sup>3</sup>.

ומשם תשוב תראה "כי לא ינוח שכט הרשע על גורל הצדיקים" הוא ממש באופן זה, הן אמת דמשתדלים הרבה, אבל סוף דבר אין להם נחת רוח.

"למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם", הכוונה, דשמא תאמר: כפי זה אין הצדיק עושה כלום והכל בסיוע אלהי, ואם כן איך נוטל שכר - והשיב: למען וגו', והוא על דרך מה שאמרו התוספות בסוף פרק קמא דב"ב<sup>4</sup> אהא דאמרינן ג' לא שלט בהם יצר הרע, והעולה, דבתחילה הצדיק בא ליטרה ומחשבתו זכה וטהורה, ואחר כך בדיון הוא שיעזרהו ה' ומעלה לו שכר כאילו הכל משלו. וזה אומרו: "למען לא ישלחו הצדיקים" מתחילת הדבר "בעולתה ידיהם" וכו', יעו"ש דברי קודשו. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן רפ"ז ובסימן תע"ד וכמו כן מה שהבאתי בסימן ש"מ דברי הרב 'פרי הארץ' ז"ל.

**כ"י** על פי יסודו נראה לעניות דעתי לפרש כוונת הכתוב תהלים ד'<sup>5</sup>: "יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק ובוחן לבות וכליות אלהים צדיק". והכוונה, "יגמר נא רע רשעים", שהרע שעושים הרשעים יגמור אותם, "ותכונן צדיק", שתכונן דרכו ומחשבתו ותייעצו אותו, כמו שפירש הרד"ק ז"ל לדרכו. ואם תאמר, כיון שהכל בעזר אלהים איך הצדיק נוטל שכר, לזה השיב - "ובוחן לבות וכליות אלהים צדיק", והוא היודע שמחשבת הצדיק מתחילה זכה וטהורה, וכל מאווי ורצונו לעבוד את קונו, ולזה בדיון הוא שיטול שכרו כאילו הכל שלו. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בסימן קע"ב בכוונת הכתוב<sup>6</sup>: "ואהיה תמים עמו וגו', וישב ה' לי כצדקי" וגו'. ועל פי האמור יבוא על נכון אומרו: "כבר ידי לנגד עיניו", דאם תאמר, כיצד משיב לי כצדקי, והרי הוא לי בעוזרי. והשיב: "כבר ידי לנגד עיניו", שמחשבת מתחילה היא לטובה (עיין 'ערכי הכינניים' אות י"ד ערך 'יח') וק"ל.

הקב"ה עוזר לצדיק בצדקתו ולמרות זאת מקבל שכר על כוונתו

## תקכ"ג

א"י. איתא במועד קטן פרק אלו מגלחין: בעל יסורין הנקבר בא"י להתם אמרו ליה לר' אמי ולר' אסי: רב הונא אתי וכו'. ופירש רש"י: 'כי אסקוה להתם' - לא"י לקוברו, שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא, שנאמר<sup>2</sup>: "העם היושב בה נשוא עון", כדאיתא בכתובות<sup>3</sup>, יעו"ש.

וקשה כפי הנוסחאות שבידינו, מה לו לרש"י לייחס העלייה שם לכפרת העוון, ומה צורך לזה, כי מודעת זאת כי כל האנשים מחבבין קבורת א"י, ויעקב לאות, משום דדברים בגו'. ועוד קשה, שדבריו הפך הגמרא, שפסוק: "נשוא עון" הוא על הדירה, אבל לענין הקבורה הביא ראייה מ"זכפר אדמתו עמו"<sup>5</sup>, ופירוש רש"י דמיירי בקבור מאן דכר שמייה דהעם היושב בה.

ועל כן נראה, שרש"י ז"ל רצה ללמד על המעשה הזה של רב הונא דאסקוה התם, שהיה בו תועלת לרב הונא כקולטתו מחיים. דהנה שם בכתובות אמרו: אמר רבי אלעזר: כל הדר בא"י שרוי בלא עוון וכו', אמר ליה רבא לרב אשי: אנו בסובלי חולאים מתנינן לה, אמר רב ענן: כל הקבור בא"י וכו'. והעניין הזה אפשר לפרש בו אחד מב' דרכים: או שיאמר דאנו כפרת הדורות בסובלי חולאים בלבד מתנינן לה, אף בלא דירת א"י, שהיסורין ממרקין עוונות ק"ו משן ועין. וידרוש בכתוב "ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון", שירצה לומר, כי לא יצטרך השוכן בא"י לומר חליתי כדי שתהיה לו כפרה, כי העם היושב בה נשוא עוון ולא יצטרך לחולאים בעד כפרה. וממנה אתה למד שהחולאים מכפרים, ועל כן אמר: בסובלי חולאים מתנינן לה, כי נלמוד מהכתוב הזה זה העניין גם כן.

או שיאמר אנו בסובלי חולאים מתנינן לה, כי המידה הזאת שאמרת שהדירה בא"י מועלת לעוון, אנו מוסיפין בה תנאי אחר, שצריך שיהיה בסובלי חולאים. ויאמר הכתוב: "ובל יאמר שכן חליתי", כי בהיות השוכן שם סובל יסורין, ויסורין חביבין עליו, "בל יאמר שכן חליתי" ויתאונן ויצעק על יסוריו, אז תרצה הארץ לשאת את עוונם והעם היושבים בה נשוא עוון. באופן שלכל הפירושים שהמחלה והיסורין ישלימו חק הדירה בא"י, ולפחות שהקבורה שם תוסף תת כוחה כקולטתו מחיים.

ושם בגמרא הוזכר שהסתפקו על רב הונא מידי עוברו משם, אם היתה שלדו קיימת או לא היה שלדו קיימת, באופן



3. עיין לעיל סימנים סה, קסו, ריו, רלט, שלח, שמג. 4. יז, א - "שלשה לא שלט בהן יצר הרע - אין לפרש שלא שלט כלל, דאם כן היכי קבלו עליה אגרא, אלא כדאמר (יומא לח, ב) מאי דכתיב רגלי חסידיו ישמור - כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא, הכי נמי, כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כל כך להתרחק מן העבירה סיעים הקדוש ברוך הוא מכאן ואילך שלא שלט בהן יצר הרע". 5. פס' י. 6. שמ"ב כב, כד-כה - "וַיִּתְּקֵהוּ תַמִּים עִמּוֹ וַאֲשַׁמֵּר מַעֲוֹנֵי וְנָשָׁב ה' לִי כְצִדְקֵי כָבֵד יְדֵי לְנֶגְדַ עֵינָיו". **תקכ"ג** | 1. כה, א. 2. ישעיה לג, כד. 3. קיא, א. 4. עיי' כתובות קיא, א - "ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם" (בראשית מז, ל) - אמר קרנא: דברים בגו (רש"י: "יש כאן דברים מסותרים בדבר זה וצריך לתת להם לב"). יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים, למה הטריח את בניו? שמה לא יזכה למחילתו". 5. דברים לב, מג. כך אומרת הגמרא בכתובות קיא, א - "אמר רבי אלעזר: כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון, שנאמר: 'ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון...' אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל - כאילו קבור תחת המזבת, כתיב הכא: 'זובח אדמה תעשה ל'י' (שמות כ, כ), וכתוב התם: 'זכפר אדמתו עמו'".

בעל יסורין הנקבר בא"י מתכפר עוונו כאילו חי בא"י

מ"העם היושב בה" נפקא, יעו"ש.

ומה שכתב דממה נפשך, אי עשה עונות אין הישיבה מכפרת וכו', ואין לומר על השוגג וכו', עיין מה שכתבתי בזה בסימן פ"ח בשם הרב 'חסד לאברהם', וכמו כן מה שכתבתי בסימן קנ"ד וקנ"ה וקנ"ו, ודו"ק.

## תקכ"ד

א"י. כתב הרב 'פתח האהל' דף ז' בשם הגאון 'כלי יקר', שהטעם שהלכו ישראל בדגלים כדי להראות שבא להם א"י בדין ולא בנצחון מלחמה, כי שם ה' היה על כל דגל להראות זה, ע"כ.

אשר על פי זה נראה לעניות דעתי כוונת הכתוב פרשת בהעלותך<sup>1</sup>: "ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך. ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים". שהכונה באומרו "כי אל ארצי", שאיני רוצה לילך אל ארץ שלא באה ליד הבעלים בדין כי אם בנצחון, ואיני רוצה כי אם ארצי. ולזה השיבו: "אל נא תעזוב אותנו", כי על כן ידעת חנותינו במדבר בדגלים, וזה לאות כי בדין באה לנו, וק"ל ועיין עוד למעלה בסימן ק"ב, וק"ל.

## תקכ"ה

א"י. צריך לידע כי ענין גלותנו הוא, שכל כך פגמו הנשמות, עד שהשכינה גולה ונסתלק ממנה השפע מכל הבחינות מכל וכל. וזהו גלות השכינה החלטי, לא צער שתצטער היא מכאב הבן, אלא זהו צער עצמי הנוגע אליה. וזה לא היה אלא דוקא בחורבן בית שני, כמו שפירשו בתקונים<sup>1</sup> על פסוק<sup>2</sup>: "ונהר יחרב ויבש", בענין שפע הנהר הנמשך לשכינה. ופירוש "יחרב" בבית ראשון, כי "יחרב" הוא כמו "חרבו המים"<sup>3</sup>, שאינו יבשות אלא נגיבות, אבל עדיין נשאר לחות השפע קצת. "ויבש" בבית שני, כי יבש היינו שנתייבש מכל וכל, שנסתם שער השפע מכל וכל.

וזה שאמר הכתוב<sup>4</sup>: "ויקרא י"י צבאות ביום ההוא לבני ולמספד", ראשי תיבות הצב"י - כשנחרב קרא לבני, כי צבי לצדיק נחרב ויבש, וראוי לו לבכות ולספוד עליו, על הצדיק שאבד למטרונותא להשפיע עליה, ועתה כל השפע שמשפיע לחוץ יצא לשבעים שרים בני שפחה בישא. והנה 'צבי' גימטריא 'קב' חדש וכו', שע"י הצדיק שהוא היסוד מתחברים גם כן קדושה וברכה, שהם תפארת ומלכות. ועתה הצדי"ק אבד, נעשה 'קב' ישן ו'קב' חרובין, שכל השפע של זה ה'קב' דקדושה וברכה הוא יורד לעלמא דחרוב, סוד 'קב' חרובין, שהוא לקליפת נוגה וכו'<sup>5</sup>.

ואם תאמר, כיון שנסתם שער השפע, אם כן מה יתן ומה יוסיף העוסק במצוה או הפוגם. ויש לומר, כי העושה מצוה בזמן הזה הוא עושה סמך לשכינה, ומושך לה שפע כויעה

שנראה שהיה לו יסורין ויאכל חצי בשרו, ואיש אשר אלה לו אין ספק כי גם קבורת א"י והקליטה לאחר המיתה תוסף תת כוחה, כמו שנלמד מפסוק: "ובל יאמר שכן חליתי". והוא מה שכיון רש"י להביא הפסוק ולומר במסכת כתובות, כלומר כי הרואה יראה שם תועלת העניין הזה, ע"כ הרה"ג מוהראנ"ח בדרשותיו<sup>6</sup> פרשת שמיני.

אמר המחבר: דקדק הרב לומר כפי הנוסחאות שבידינו, כי לפי הגרסא שברש"י שב'עין יעקב' נראה דיש ליישב קצת, דהכי איתא התם: שהנקבר בא"י נקבר בלא חטא, שנאמר "העם היושב בה נשוא עון", ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה. ועוד, שאין לו צער מחילות לתחיית המתים, ע"כ.

ועיין עוד מה שכתבתי מזה בסימן קנ"ז, שכתבתי שם דלפירוש הרב הגדול 'בעל יקרא דשכבי' דברי רבי אלעזר, שהכונה על שסובל יסורין בחייו הוא שרוי בלא עון, לא ידעתי כיצד יפרש דברי רבא שאמר בסובלי חולאים מתנינן לה, דמאי בנייהו. והספר אינו בידי לראות וכו', יעו"ש. ועתה תהילה לה' זיכני ה' ובא לידי הספר, וראיתי לו להרב ז"ל שנתעורר על זה, וזה לשונו: פש גבן סיום המאמר: אמר ליה רבא לרב אשי: אנן בסובלי חולאים וכו', הלא רבי אלעזר נמי בסובלי חולאים מוקי לה. ויש לומר, דרבי אלעזר סבר שהנביא מזהיר שלא יאמר שכן חליתי, כי כך היא המידה, שהעם היושב בה צריך שיהיה נשוא עון. ורבא מפרש דאינו אזהרה, כי אין מתרעם על זה כדי שיצטרך להזהיר, אלא בסובלי חולאים ואין מתרעמים מיירי. ומה שכתוב: "בל יאמר", הוא הודעה שמודיענו, שלא יאמר השוכן בה איך חליתי אלא יסבול ולא יתרעם, ולמה לא יתרעם - לפי שידוע הוא ש"העם היושב בה נשוא עון", עכ"ל.

והמע"יין יראה שיותר נראה מה שצידדתי אני עני, שדברי רבא הם אפילו בחו"ל, וכמו שפירש כאן מוהראנ"ח לחד צד. ואחרי כותבי ראיתי להרב 'יד דוד' שהביא דברי מוהראנ"ח וכתב, וזה לשונו: דהא לא קשה, דרש"י רוצה לפרש למה אסקוהו, וכתב כי מצווה היא, כמו שמסיק. ולשאר קושיותיו ברש"י שב'עין יעקב' כתוב: "העם היושב בה נשוא עון", ואין ישיבה אלא לקבורה. נמצא דסובר רש"י דמאי דדריש בסוף כתובות: השרוי בא"י שרוי בלא עון, לאו בחיים קא מיירי, דממה נפשך, אי עשה עונות אין הישיבה מכפרת, ואי לא עשה עונות - מה צריך כפרה. ואין לומר על השוגג, דעון מויד הוא. ולכן מפרש רש"י, דהכונה שרוי בלא עון אחר המיתה, דהמיתה מכפרת באופן שנקבר בלא חטא. וזה שכתב רש"י: ואין ישיבה אלא לקבורה. ומה שדרשו מ"כפר אדמתו", היינו לומר כאילו קבור תחת המזבח, שהוא מעלה יותר גדולה מכפרת עון, דאילו כפרת עון

ביאור הכתוב "ובל יאמר שכן חליתי"

טעם הדגלים - להורות שא"י נתנה כדי

ענין גלות בית שני - גלות שכינה מוחלטת

פעולת המצוות כשהשכינה בגלות



6. בספר 'הנותן אמרי שפר'. תקכ"ד | 1. במדבר י, ל-לא. תקכה | 1. תיקוני זוהר תיקון יא דף יד, א. 2. ישעיה יט, ה. 3. בראשית ח, יג. 4. ישעיה כד, יב. 5. 'עץ חיים' שער מט, ז.

השכינה בגלות באין שפע ואין תומך ואין עוזר, רצה לייחודה עם התפארת ייחוד מועט ע"י חיבור הזוהר, במה שיהיה הוא עם חביריו עוסקים בסוד. וכמו כן כל מי שזוכה לעסוק בספר הזוהר, הוא גורם לייחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י היסוד, שהוא סוד רז דהיינו אור, ע"כ 'טוב הארץ' דף ד', יעו"ש.

אמר המחבר: עיין מה שכתבתי בזה בסימן תק"ח, וכמו כן עיין מה שפירשתי אני הדל במדרש משלי הנזכר בסימן ו'. ושם הבאתי נוסחת ה'ילקוט חדש', שאפילו אוכל אדם פת חריבה וכו', וגירסת מדרש משלי היא, שאפילו אוכל בכל יום פת ומלח כגירסת הרב 'טוב הארץ' כאן, וכן הוא במדרש ילקוט משלי, ופירושו הראשון שפירשתי יבוא נכון על גירסא זו, ואמנם הדרשה תדרש כאשר יראה המעיין.

בעלמא, ועם כל זה יש לו שכר טוב. ועל זה נאמר<sup>6</sup>: "שישו אתה מושש", כי סמך הוא עושה לה, ואדרבא, יותר שכרו גדול. והעד על זה, בת מלך בהיותה יושבת בהיכל המלך אביה, עבודתה שעושים לה אינה כל כך נחשבת כמו עבודה שעושים לה בהיותה בגלות, ואז כשהעבד נותן לה אפילו עשב לה, חשוב אליה יותר מכל מעדני מלך בשער המלך לפי הצורך, לכן עבודה מועטת שעושים לה בזמן הזה הוא חשוב מכל אילי נביות בזמן ההוא.

וזה שאמרו רז"ל במדרש משלי<sup>7</sup>: א"ר יוחנן: "טוב פת חריבה"<sup>8</sup> - זו א", שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום, ודר בתוכה, זוכה לעולם הבא. "מבית מלא זבחי ריב" - זו חו"ל, שהיא מלאה חמסים וגזילות. והכוונה, כי בעוונותינו הרבים עתה בעת החורבן, השפע שמקבלת השכינה הוא התמצית ממה שהיתה מקבלת מקודם בבניינה. והשפע בעצמו לוקחת בעוונותינו הרבים השפחה בישא כמה דאמרינן<sup>9</sup>: "תחת שפחה כי תירש גבירתה", אבל עדיף הוא השפע המועט שיורד בא"י שהוא בתוך אור הקדוש, מכל השפע היורד בחו"ל בתוך אור הטמא. וזהו שאמר: "טוב פת חריבה" - זו א", שאין לה עתה אלא התמצית<sup>10</sup>, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח, שאינו גורם במעשים הטובים שלו להוריד אלא התמצית בלבד, מכל מקום זוכה לעולם הבא, כי זה המועט שגורם הצדיק במעשיו להוריד בא", הוא חשוב לשכינה מכל אילי נביות בזמן שבית המקדש היה קיים. וזה סוד הפסוק<sup>11</sup>: "פרח בימיו צדיק ורוב שלום עד בלי ירח", הוא ראשי תיבות 'צבי' למפרע, להורות שכל צדיק שדר בארץ צבי בזמן בלי ירח, שהירח הוא בחסרונה, גורם רוב שלום יותר מבזמן שהלבנה היתה במילואה.

ועל דרך הזה הפגם גדול הוא, כי מי שיטול מלפניה המאכל המועט ההוא, אז בודאי היא בכעס גדול ותענישהו עונש גדול, כי הקרוב אל הדבר קל שבסיבות יפסקוהו וכו', וקלה שבסיבות יחפכה לדין הזק.

וזה טעם הצרות התכופות בגלותנו זה, מה שלא היה כן בשאר הגליות, מפני שבשאר הגליות לא היתה עמהם אלא לשומרם בלבד, לזה היה להם שפע בכל יום כנודע. אמנם עתה, שנסתלקה לה השפע מכל וכל, לזה נקראת "סוכת דוד הנופלת"<sup>12</sup>, שנפלה לא נאמר אלא הנופלת, להורות שלעולם היא בעוונותינו נופלת, להיות שנסתם שער השפע, שאינו נשפע למטה זולת הספיחין וספיחי הספיחין שאנו אוכלין וכו'. וזהו הנופלת בכל יום, שאין יום שאין קללתנו מרובה מחבירו<sup>13</sup>, כי כל עוד שהולך השפע מתמעט כוחו, כעניין הספיחין שיש להם כח חזק, וספיחי ספיחין הוא יותר מעט, וכל עוד שהולך הוא מתמעט.

ועיקר כוונת הרשב"י בחיבור ספרי הזוהר היה לזה, להיות

הפגם הגדול של העבירות כשהשכינה בגלות

טעם הצרות התכופות שבגלותנו

ואפשר לרמוז שא"י נקראת 'פת חריבה', וראשי תיבות פ"ח רומז ששם מקור התורה והחכמה שניתנה על הלוחות שגימטריא 'פח' (רצונו לומר, שני 'לוח' גימטריא פ"ח), כמו שכתבתי בסימנים הקודמים<sup>14</sup>. גם הוא ראשי תיבות ח"ף, שהדר שם זך וחף בלי עוון, כמו שאמרו רז"ל<sup>15</sup>. וחז"ל נקרא 'זבחי ריב', ראשי תיבות ז"ר, ששם שליטת הס"מ וגונדא דיליה, כמו שכתבתי מזה בכמה מקומות<sup>16</sup>.

ואמרתי בדרך הלציי, רמז הכתוב במשלי כ"ה<sup>17</sup>: "אל תצא לריב מהר, פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך". והוא על דרך מוסר השכל לדר בא"י ולא איתדר ליה, ויצר בחרט ישיבת א"י, וניסת וחוזר למקומו רחמנא ליצלן. זה אומר: "אל תצא לריב", שהיא חז"ל שנקרא 'ריב' כמו שכתבתי, "מהר", כי אם על צד ההכרח שהתירו רז"ל, כי לסוף יתחרט על מה שעשה, וחביריו יאמרו לו: 'ותקיא הארץ יושביה' וכיוצא. זה אומר: "פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך", כי צריך שלא יקוץ בתוכחת ה', והכל הוא על דרך ניסיון, והיה ראשיתו מצער ואחריתו ישגה, וכבר דיברנו כל הצורך בסימנים הקודמים<sup>18</sup>. ומה טוב ומה נעים רמז הכתוב שם<sup>19</sup> באותו ענין: "דבש מצאת אכול דיין", עיין מה שפירשתי לעיל סימן רפ"ה, וה' הטוב יזכנו לעשות רצונו כרצונו כן יהי רצון.

**תקכ"ו** א"י. איתא ביבמות דף ס"ד<sup>1</sup>: תנו רבנן, נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה, יוציא ויתן כתובה, שמא לא זכה להבנות ממנה. אף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר: "מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען"<sup>2</sup> - ללמדך שאין ישיבת חז"ל עולה לו מן המניין. פירש רש"י: דילמא משום עוון חז"ל הם עקורים, ע"כ.

עוד אמרו בראש השנה<sup>3</sup>: ויש אומרים: אף שינוי מקום

רמזים בשם הארץ - פת חריבה

אזהרה שלא לצאת מן הארץ אף כשקשה לדור בה

זכות א"י מועילה למנוע עקרות



6. ישעיה סו, ז. 7. ילקו"ש משלי רמז תתקנן. 8. משלי יז, א - 'טוב פת תרבה ושלגה בה מפיית מלא זבחי ריב'. 9. משלי ל, כג. 10. עיין זוה"ק תרומה קנב, ב. 11. תהלים עב, ז. 12. עמוס ט, יא. 13. סוטה מט, א. 14. עיין סימנים קכד, קסה, קעו, רכו ורצא. 15. כתובות קיא, א. 16. עיין לעיל סימנים לח, סא, צו וקלב. 17. פס' ח. 18. סימנים ה, קסא, רפז ושעז. 19. פס' טז. **תקכו** 1. עמוד א. 2. בראשית טז, ג. 3. טז, ב.

אלקיך נותן לך". והן עוד נביא מה שכתבתי למעלה בסימן תי"ד, דהמחזיק ביד לומדי התורה, שהיא הצדקה האמיתית, כמאמרם ז"ל<sup>17</sup>: אם בקשת לעשות וכו' - הנה שכרו אתו שיזכה לא"י, יעו"ש באורך מילתא בטעמא. זה אומרו: "צדק צדק תרדוף", רמז לרדוף אחר מעשה הצדקה, ובזה תזכה שיהיו לך בנים, כמו שנתבאר. זה אומרו: "למען תחיה", דאמרו ז"ל<sup>18</sup>: ד' חשובים כמת, ואתה לא כן, כי אם תזכה לבנים ואתה קרוי חי. [ובפרק יש נוחלין דף קט"ז<sup>19</sup> איתא: "כי שכב דוד וכי מת יואב"<sup>20</sup> וכו', דוד שהניח בן - נאמר "שכיבה" ולא מיתה, ובתענית<sup>21</sup>: יעקב לא מת, מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים וכו', ופירשו המפרשים, לפי שלא כלה שבטו כאילו הוא חי, עיין ב'ערכי הכינויים' להגאון 'סדר הדורות' אות ח', יעו"ש.] וזאת שנית תזכה - "וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך", וק"ל.

[ודרך אגב ראיתי להרב הדרשן הגדול בעל 'זרע ברוך' דף כ', שהביא דברי רבינו בחיי ז"ל פרשת חיי שרה בפסוק<sup>22</sup>: "ה' אלקי השמים ואלקי הארץ", וזה לשונו: מה שהזכיר "הארץ", לפי שכל נישואים בארץ מן השמים הם, כענין שאמרו<sup>23</sup>: 'בת פלוני לפלוני' - ואפילו מעבר לים, [ע"כ לשון רבינו בחיי]. וראיתי ב'רמזים' דפוס ויניציאה<sup>24</sup>, דפירש דבריו, דכרוז 'בת פלוני' וכו' אינו אלא לנישואי א"י וכו'. ואלמלא שראיתי כן ב'רמזים' לא מלאני לבי לפרש כן דברי הרב. ואפשר דלאפוקי מסברה זו דקדקו ז"ל במדרש<sup>25</sup>, וזה לשונם: בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שאין זווגו של איש אלא מהקב"ה. בתורה, שנאמר<sup>26</sup>: "מה' יצא הדבר", בנביאים<sup>27</sup>: "אביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא", בכתובים דכתיב<sup>28</sup>: "בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת", ע"כ. רצונו לומר, בין של א"י ובין מא"י לחו"ל ובין בחו"ל גופה, כולם מה' על ידי בת קול, וזה שאמר לשון שליחה<sup>29</sup>. כי בתורה מורה על זיווג יצחק ורבקה שהיה של א"י "כי מה' יצא הדבר" על ידי בת קול, ושמשון הלך אחר זיווגו מא"י לחו"ל, וכתיב בו "כי מה' הוא", ואחר כך אמרו "מה' אשה משכלת", אם אינו ענין לנישואי א"י לחו"ל או מחו"ל לא", דכבר נלמד מתורה ונביאים, גם אם אינו ענין לנישואי א"י גופה, דנלמד מקל וחומר מהנהך תרתי, תנהו ענין לנישואין בחו"ל גופה, יעו"ש.

ואני העבד לא זכיתי ל'ספר הרמזים' הנזכר, כי פירושו

מקרע גזר דינו של אדם, דכתיב<sup>4</sup>: "ויאמר ה' אל אברם לך לך", והדר "ואעשך לגוי גדול". ואידך - ההוא זכותא דא"י הוא דאהני ליה, ע"כ.

ועם זה פירש הרב החר"ף ז"ל בספר 'טוב ירושלים' דף י"א, כוונת הכתוב<sup>5</sup>: "לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא": רצונו לומר, זכותא דא"י מהני לעקרות, מה שאין כן בחו"ל. וידוע ששיבת א"י מסוגלת לאריכות ימים, כמו שאמרו רז"ל בברכות<sup>6</sup>: איכא סבי בכבל, תמה ואמר: "למען ירבו ימיכם"<sup>7</sup> וכו'. זה אומרו: "את מספר ימיך אמלא", ד"למען ירבו ימיכם על האדמה" כתיב, ע"כ דברי קודשו.

ושמעת' שעל דרך זה רמז הכתוב<sup>8</sup>: "ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אני", על דרך שכתבנו בסימן רל"ח, שתמיהת יעקב היא שאין אנחנו יושבים תחת חלק ה' שהיא א"י, יעו"ש ומובן מאליו.

והואיל ואתא לידן האי קרא, אציגה נא עמך מה שפירש בזה הרב 'מתנת יד' דף ה', והוא על פי מה שאמרו בפרק ד' דמוילה<sup>9</sup>, דשאל רבי לרבי יהושע בן קרחה וכו', אמר לו: ברכני. אמר לו: יהי רצון שתגיע לחצי ימי, ולכולהו לא - אמר לו: הבאים אחריו בהמה ירעו<sup>10</sup>. הרי דכשיש לו בנים נראה שאין להאריך ימים כל כך. ואם כן יפה אמר הכתוב: "לא תהיה משכלה ועקרה בארצך", אלא תזכה לבנים, ובנים חיים וקיימים. ואם תאמר: אם כן יתקצרו ח"ו ימיו ושנותיו, כדי שהבאים אחריו לא יהיו רועי צאן. משום הכי מסיים: "את מספר ימיך אמלא", שאף על פי שתזכה לבנים, מכל מקום לא תמות ח"ו בלא עתך. וזהו רמז הכתוב<sup>11</sup>: "שבעת ימים וגו' כי יברכך ה' אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך והיית אך שמח". דהנה מצינו בפרק קמא דבבא בתרא<sup>12</sup>: כל הרודף אחר הצדקה זוכה לבנים וכו', ומה שאירע לשונמית יוכיח<sup>13</sup>. ובפרק ב' דשבת<sup>14</sup> אמרו: איזה הן מעשה ידיו של אדם - הוי אומר בניו ובנותיו. ובמקרא שלמעלה<sup>15</sup> אמר: "ושמחת וכו' אתה והלוי והגר והיתום והאלמנה", ולזה אמר: "כי יברכך בכל מעשה ידיך", שבשכר מעשה הצדקה תזכה לבנים. ושמוא תחוש לעצמך למות בלא עתך לתת מקום לבניו, לזה אמר: "והיית אך שמח", כי "את מספר ימיך אמלא", ע"כ תורף דברי קודשו.

כי על פי יסודו נראה לעניות דעתי דזה רמז הכתוב<sup>16</sup>: "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה'

בארץ ישראל ניתן לזכות לבנים ולאריכות ימים גם יחד

בת פלוני לפלוני - דוקא בא"י או גם בחו"ל



4. בראשית יב, א-ב. 5. שמות כג, כו. 6. ח, א. 7. דברים יא, כא. 8. בראשית לב, ב. 9. כח, א. 10. פירש רש"י: "הבאים אחריו בהמה ירעו" - בתמיה: אין טוב לך לחיות ימים רבים כמוני, שאם כן לא יטלו בניך בגדולתך, ואתה נשיא, והם כל ימיהם יהיו הדיוטות". 11. דברים טז, טו. 12. טו, ב. 13. עי' מל"ב פרק ד וברכות י, ב - "אמר לפניו: רבונו של עולם, ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה - החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב - על אחת כמה וכמה". 14. לב, ב. 15. דברים טז, יד. 16. דברים טז, כ. 17. קהלת רבה פרשה יא, א - "א"ר ביבי: אם בקשת לעשות צדקה - עשה אותה עם עמלי תורה". 18. נדרים סד, ב. 19. עמוד א. 20. מל"א יא, כא. 21. ה, ב. 22. בראשית כד, ג - "וְאֶפְיָעֶיךָ בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִפָּח אִשָּׁה לִבָּנֵי מִפְּנֵי הַקְּנָעִי אֲשֶׁר אֶלְכִי יוֹשֵׁב בְּקָרְבִּי". 23. סוטה ב, א. 24. הכונה לספר 'סימנים על חיזושי הבחיי', הידרנום ש"ו, פרשת חיי שרה אות ה (לא ידוע שספר זה נדפס בוויניציאה). 25. בראשית רבה פרשה סח, ג. 26. בראשית כד, נ. 27. שופטים יד, ד. 28. משלי יט, יד. 29. "שארין זווגו של איש אלא מהקב"ה", ולא כמו שמנוסח בגמרא מועד קטן יח, ב - "מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש", וכו'.

וזה לשון הרב המוכיח ז"ל בספר 'פלא יועץ' מערכת הזי"ן באות זיווג: והן אמת כי מה' אשה לאיש, וארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני<sup>33</sup>, מכל מקום אני עני תירצתי על זה וכיוצא בה, שכמדומה ששלושה מיני גזירות יש: א', שגזרין עליו שתבוא אליו טובה ולא תאונה אליו רעה, ואז תבוא לו הטובה על כורחו על דרך שפירשו "אף מרומם"<sup>34</sup>. ב', שגזרין עליו גזירה רעה ונכתב ונחתם, ואז אין מציל. ג', שגזרין עליו שיבוא לו כפי בקשתו וכפי השתדלותו. אי לזאת למיחש בעי שמא הוא מכת שלישיית שאמרנו, וכל אשר בכוחו לעשות יעשה, יעו"ש והוא קרוב למה שכתבנו.

אחר המחילה רבה קשה ליאמר בדברי רבינו בחיי הנזכר לעיל, שנראה היפך פשט דברי רז"ל בש"ס ובמדרשים. ודברי רבינו בחיי הנזכרים לעיל הם דברי הראב"ע פרשת חיי שרה<sup>30</sup>, וזה לשונו: כי טעם "אלהי השמים ואלהי הארץ" במקום הזה, כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים, הוא והוא סוד, יעו"ש.

הדבק באל יוצא מגזירת המערכה גם בעניין הזיווג

וכבר בא חכם הרב 'מקור חיים' למהר"ש אבן סנה זלה"ה וביאר דבריו בטוב טעם ודעת, שרצונו לומר, אף על פי שהכל תחת המערכה, ובת פלוני לפלוני ימצא מדרך משפטי המוכבים, אשביעך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען, כי הדבק באל יוצא מגזירת המערכה ולא תשחת, כאשר הוא ז"ל כתב בהרבה מקומות. על כן אמר אברהם לעבדו: אף על פי שבת פלוני לפלוני בארץ מן השמים, אני משביעך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען, לפי שאני קבלתי על עצמי להיות דבק באל ללכת בכל דרכיו וללמוד את בני שילך אחרי בזה, וזרע כנען מקולל וכל מעשה בניו ובנותיו מקולקלים. והנה בנות כאלו הן ממין אחר וחזן לתולדה, ויש בי כח והכנה להשמר מהם, שאם לא כן למה השביעו בשם, והוא היודע שאין ספק בידו לעשות ולהשמר מזה, והנה לפי זה עבר אברהם על "לפני עור לא תתן מכשול"<sup>31</sup>, ועוד, כי היה מוציא שם שמים לבטלה על דבר בטל חלילה, רק הדבר כאשר אמרת.

וראיה לזה כי יש לדת ולנימוס מקום בזה העניין, כי לא תמצא שום יהודי נושא לשום גויה ולא הגוי נושא לשום יהודית, ואם משפט המזל הכרחי ובלא תנאי, בהיותנו מעורבים ביניהם על כל פנים יעבור המשפט עלינו ועליהם, ומעולם לא נמצא ככה. ובזה ראייה כי הדת הנימוס יש להם מבוא מה בהכנת הגלגלים להוסיף ולגרוע, ואין בזה השחתה למערכה.

והר"מ במז"ל כתב בפרק שמיני מהקדמת פירוש אבות, כי הרבה פעמים יטעו בני אדם ויחשבו קצת פעולות האדם הבאות בכחירתו שהוא מוכרח עליהם, כזיווג פלוני או בהיות זה הממון בידו - וזה בלתי אמת, כי זאת האשה, אם לקחה בכתובה וקידושין והיא כשרה לו ולקחה לפריה ורביה - היא מצווה, והשי"ת לא יגזור בעשיית מצווה. ואם היה בנישואיה איסור היא עבירה, ע"כ. וכן הוא בפירוש 'מגילת סתרים' לרבינו שמואל מוטוט, וזה לשונו: דעת החכם ז"ל, כי אברהם הזכיר בשבועתו "אלהי השמים ואלהי הארץ" בדעתו, כי למערכת יש כח גדול בעניין זיווג כשמערכות נוחות זו לזו, והשביע העבד שלא ישתדל לקחת כי אם ממשפחתו, ואולי ימצא בהם ראוייה לבנו. וזאת היתה תפילתו, כי הבא ליטור מסייעין אותו<sup>32</sup>, יעו"ש.

ומזה שכתב הרב 'זרע ברך' שמשוין הלך אחר זיווגו מא"י לחו"ל וכתב בו "כי מה' הוא" וכו', עיין ביהושע סימן י"ט<sup>35</sup>: "למטה בני דן למשפחותם וגו', ויהי גבול נחלתם וגו', ואלון ותמנתה ועקרון" וגו', וכמו כן בשופטים<sup>36</sup>: "וירד משוין תמנתה וירא אשה בתמנתה" וגו'. ועיין בספר 'כפתור ופרח' פרק ז' דף ל"א על אשקלון ועזה, וכמו כן להגאון הרדב"ז בישנות סימן ל', וכמו כן להגאון מהרימ"ט חלק א' סימן מ"ז, וכמו כן להגאון 'מור וקציעה' באו"ח סימן ש"ז, ומשם באר"ה ודו"ק.

וראייתו להרב 'ילקוט ראובני' על פסוק זה<sup>37</sup>: "אלקי השמים ואלקי הארץ", וזה לשונו: כשבא אברהם להשיא אשה ליצחק זכר אלקי השמים ואלקי הארץ, שהוא ראשי תיבות אהו"ה, שהוא גושפנקא דמעשה בראשית, ראשי תיבות "את השמים ואת הארץ"<sup>38</sup>, יעו"ש.

ציווי אברהם לאליעזר מה שיכיון בקדשו אשה ליצחק

והרב 'כסף נבחר' אשכנזי<sup>39</sup> פרשת חיי שרה ראה ויתר על פי דבריהם ז"ל בבא קמא דף נ"ד<sup>40</sup>: שאל ר' חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא: מפני מה בדיברות הראשונות לא נאמר בהם טוב, ובדיברות אחרונות נאמר בהם טוב, אמר לו: עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב, שאלני אם נאמר בהם טוב אם לאו, כלך וכו' הואיל וסופן להשתבר. וכי סופן להשתבר מאי הוי, אמר רב אשי: חס ושלום פסקה טובה מישאל, יעו"ש. והכוונה, בהקדים דברי רבינו 'בעל הטורים' פרשת ואתחנן, וזה לשונו: י"ז אותיות יש יותר בדיברות אחרונות מבראשונות, דהיינו כמניין 'טוב'. והיינו דקשיתיה דלמה כתיב בדיברות אחרונות 'טוב', דהיינו אותיות יתרות כמניין 'טוב', ובדיברות ראשונות לא נאמר בהם 'טוב', דהיינו אלו י"ז אותיות כמניין 'טוב'.

והנה השם היצא מן "את השמים ואת הארץ" עולה י"ז, כמניין 'טוב', ואלו התיבות כשתכתבם במילואם - אל"ף ה"י וי"ו ה"י, עולה קס"ג כמניין 'אצבע', וזהו הסוד של אצבע שנותן בו החתן טבעת קידושין. והרב החסיד בעל של"ה ביאר סוד הקידושין, שהטבעת הוא היוד ושני הידים של החתן וכלה הם ההי"ן, ואצבע

30. בראשית כד, ג. 31. ויקרא יט, יד. 32. שבת קד, א. 33. סוטה ב, א. 34. שם"א ב, ז. 35. פס' מ-מג. 36. יד, א. 37. בראשית כד, ג - ו'אֲשָׁבִיעֶךָ בְּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֱלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לְבְנֵי מִגְדוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבִּי. 38. בראשית א, א. 39. ספר 'כסף נבחר' לרב אביעזרי לז"ג בן יצחק איזק מרגליות (תע"ב), המכונה 'כסף נבחר אשכנזי' להבדילו מהספר 'כסף נבחר' לרבי יאשיהו פינטו הספרדי. 40. עמוד ב.

כ"ב אותיות התורה, לרמוז שצפת מוכנת ומזומנת להשיג בה עומקה של תורה, ואין אויר זך בכל א"י כאויר צפת. ו'נצח' בגימטריא קמ"ח, וזה סוד "אם אין קמה אין תורה"<sup>2</sup>. וכמו כן 'צפת' גימטריא תק"ע (עיין לעיל בסימן ש"ע), לרמוז שכל הדר בעיר צפת בזמן הזה בגלות, יש לו יתרון על כל שאר ערי א"י, שהנפטר והנקבר שם, בעבור שהוא מקום גבוה ואוירו זך מכל שאר ערי א"י, לכן במהרה נפשו שטה ופורחת למערת המכפלה, לעבור לגן עדן התחתון ומשם לגן עדן העליון<sup>3</sup>, 'טוב הארץ' דף ל"ה ו'חסד לאברהם' בעין הארץ<sup>4</sup> נהר י"ג, בשם 'כנפי יונה'<sup>5</sup>.

ועיין בספר 'צח ואדום' דף מ"ג שהקשה על דבריו, שאם מטעם זה, בחברון יהיה יותר טוב. ועוד, מאי 'בזמן הזה בגלות' דקאמר. ועוד, שהרוחני שהיא בחינת הנפשיות בפריחתם, איך שייך זמן. ואפשר שמהטעמים הללו כתב 'טוב הארץ' בתחילת דבריו, שדבריו<sup>6</sup> אינם מוכנים, הצד השווה, שכולם שווים לטובה. ועיין עוד להרב הנזכר דף מ"א.

ומה שהקשה, שאם מטעם זה בחברון יהיה יותר טוב, אחר המחילה רבה, לא קשה, שכיוון שהקדים שצפת מוכנת ומזומנת להשיג בה עומקה של הלכה, ואין אויר זך וכו', ומצורף לזה גם כן שהנפטר שם בעבור וכו', ולזה יש לה יתרון על כל שאר ערי א"י. ומה שהקשה מאי 'בזמן הזה', עיין בספר 'חסד לאברהם' שם, שלא העתיק כי אם 'כל הדר בצפת', יעו"ש.

ועיין בירושלמי פרק ב' דראש השנה<sup>7</sup>: אלין דחמיין צפת וכו', ובמה שפירש על הגליון<sup>8</sup> ומה שכתב עליו הרב 'קרבן העדה'<sup>9</sup>, וכמו כן מה שכתב הרב גאון עוזנו בספר 'ברכי יוסף' או"ח סימן תצ"ו<sup>10</sup>.

האמנם מה שכתב שם תוך דבריו: הכי חזינן בפירוש ירושלמי כתב יד ישן נושן לאחד קדוש שכתב, וזה לשונו: צפת היא עיר שבגליל שקורין עתה צפת, ופסוק בשופטים<sup>11</sup>: "יושב צפת", [עכ"ל]. עיין בזה להגאון 'כפתור ופרח' דף ס"ו<sup>12</sup>, וזה לשונו: לדרום של קדש, כמו יום על

שפושטת הכלה הוא וי"ו של השם. וכבר ידוע דאם היו קידושין גמורין לא היה ח"ו תקומה לישראל, כדאיתא בפסיקתא זוטרתא, שנחסר ט' מלוחות ראשונות כדי שיהיה ללוחות דין כתובה פסולה, להיות לישראל דין פנויה, לכך נחסרו אלו י"ז אותיות שעולים כמניין השם הקדוש הזה, שעולה במילואו כמניין אצבע, שלא קבלו קידושין באצבע להיות קידושין שלמים.

וזאת היתה שאלתו: מפני מה בדיברות ראשונות לא נאמר בהם טוב, דהיינו טו"ב אותיות, והשיבו: אם נאמר בהם כשנשתברו הלוחות פסקה טובה מישראל, דאלו י"ז אותיות המה במספר השם היוצא מפסוק: "את השמים ואת הארץ" שעולה במספר טו"ב ומילואו עולה קס"ג, כמניין אצבע, ואז היה קידושין גמורין לרמוז על אצבע שמקבל קידושין ואז היה ח"ו פסקה טובה מישראל.

וזהו כוונת הילקוט: כשבא אברהם להשיא אשה ליצחק בנו זכר "אלקי השמים ואלקי הארץ", רמז לזה השם אהו"ה היוצא מפסוק זה, משום דזה השם במילואו עולה קס"ג כמניין אצבע, לרמוז לו כשיתן טבעת באצבע של רבקה יכוין לזה השם שמספרו טו"ב, שעולה במילואו אצבע וכו', וזהו "מצא אשה מצא טוב"<sup>11</sup>, ו'טוב' בגימטריא י"ז וכו', יעו"ש זה תורף דברי קודשו.

**כי על פי זה** נראה לעניות דעתי, שזה הוא כוונת הכתוב<sup>12</sup>: "לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו", דרצונו לומר, דכשיהיה האדם לבדו - לא טוב, היינו השם הנ"ל, ולכן "אעשה לו עזר כנגדו", כדכתיב "מצא אשה מצא טוב". ומה נמלצו לחכי דבריהם ז"ל במדרש בילקוט תהלים נ"ג: טובה היתה אביגיל לדוד מכל קרבנות שבעולם וכו', הוי "מצא אשה מצא טוב", וכן הוא אומר<sup>13</sup>: "והאשה טובת מראה מאד", ודוד היה "יפה עינים וטוב רואי"<sup>14</sup>, אמר הקב"ה: תבוא טובה ותהיה לטוב, יעו"ש, והרי הוא כמבואר ודו"ק. והארץ ועיין עוד מה שכתבתי בסימן ר"ח בטעם הקידושין על האצבע שהוא מכוון נגד השם, יעיי"ש.]

**תקכ"ז** א"י. הנה<sup>1</sup> עיר הקודש צפת רומז לנצח, כי צפת במספר קטן אהי"ה, ו'נצח' במספר קטן כ"ב, לרמוז שמתנהגים עם הדר בה כ"ג מדות של רחמים גמורים מומדת הכתר, כי אהי"ה הוא בכתר, ולפיכך היא אחת מערי מקלט המציל נפשות. וגם 'צפת' בחשבון

סגולות העיר צפת ומעלותיה



41. משלי יח, כב. 42. בראשית ב, יח. 43. שמ"ב 44. שמ"א טז, יב. **תקכ"ז** 1. בספר 'טוב הארץ' בתחילת דבריו, לפני הבאת הדברים שלפניו בשם ספר 'כנפי יונה', מקדים הקדמה, וזה לשונו: "אף על פי שדבריו אינם מובנים כלל למבינים, מכל מקום העתקתי לשונו מפני קצת דברים שיש בהם מעט ממשות". 2. אבות פ"ג מ"ז. 3. עיין לעיל סימן שע. 4. מעיין השלישי. 5. עיין לקמן סי' תקפב, שהביא את דברי החתם סופר (שו"ת, יו"ד סי' רלד) ביחס לדברים אלו של החסד לאברהם: 6. של ספר 'כנפי יונה'. 7. הלכה א. הירושלמי שם עוסק בענין המשואות שעל ידם היו מודיעים לבני הגולה מתי קידשו את החודש. במשנה נאמר: "בראשונה היו משיאין משואות, משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין", ומבאר הירושלמי, מהו אותו קילקול - "ומה קילקול הוה תמן. דהוון אילין מסבין יום דין ואילין מסבין למחר, והיו סבורין שנמלכו בית דין לעברו והן מתקלקלן (- שהיו הבית דין משיאין בליל עיבורו שהוא ליל ל"א לסיון שנתקדש בזמנו, והכותיים היו משיאין בליל ל"ב, וסברו אלה שבגולה שנמלכו ב"ד לעבר ולכן השיאו שנית להודיע להם, ועשהו יום הכיפורים ב"א בתשרי וכה"ג קלקלו כל המועדות. 'קרבן העדה')... אמר רבי אבהו, אף על גב דאמר את בטלו את המשואות לא בטלו מים טיבירה (- אותן שיושבין על ים טיבירה, שלא היו כותיים דרים שם. 'קרבן העדה'). רבי זעורא בעא קומי ר' אבהו אילין דחמיין צפת מהו דיסבון (- אותן שרואים עיר צפת, מהו שיהיו משיאין. 'קרבן העדה'). אמר ליה רבי ביטל את המשואות צפת למה מסבה (- צפת למה תהא משיאה משואות. 'קרבן העדה'). אלא בגין מודעא דיננין ידעין (- בשביל הידיעה שהן יודעין, שהיו קרובין למקום הוועד, מפני השמחה היה דרכיהן של אנשי צפת לעשות משואות ולא הודיעו לשאר בני אדם. 'קרבן העדה'). 8. הביא דבריו בשיירי הקרבן שם, וזה לשונו: "פירש בגליון: אלו שרואין כמין מנורה, כמו צפה הצפית (ישעיהו כא, ה) ופירש רש"י ע"פ בראשית רבה פרשה סג - 'זקוף המנורה', מהו שיקחו אותם לעדים והשיבו, היינו משואות. וזה אומר רבי ביטל המשואות, אם כן צפת למה ליקח". 9. בחיבורו 'שיירי הקרבן' שם, לאחר שהביא את דברי הגליון כתב: "ואינו מחוור כלל". 10. סעי' ח, שדחה את פירוש הגליון, ופירש שהירושלמי מדבר על העיר צפת, והוכיח מדברי הירושלמי האלו שבצפת היו עושין יו"ט אחד ואין לנהוג בה יו"ט שני של גלויות. 11. א, יז. 12. פרק יא.



דקב"ה גור עליה בגין למיתיה בגלגולא אחרא מיד בהוא יומא דאתפטר לאוטבא ליה, וכל זמנא דלא אתקבר גופא, נשמתא לא עאלת קמי קב"ה, ולא יכלא למהוי בגופא אחרא בגלגולא תניינא, דלא יהבין לנשמתא גופא אחרא עד דאתקבר קדמאה. וכל מזה דגופא לא אתקבר, צערא הוא לנשמתא, ורוח מסאבא אודמן לשרייא עלוי ולסאבא לההוא גופא. ובגין דההוא רוח מסאבא ידמן, לא איבעי ליה לאיניש למיבת ההוא גופא ליליא חז, בגין דרוח מסאבא אשתכח בליליא ואשתטח בכל ארעא לאשכחא גופא בלא נפשא לסאבא ליה ואסתאב יתיר.

ונראה מכאן שלושה פגמים שפוגמים בהלנת המת על גבי הקרקע בא"י: אחד, שפוגם בצלם אלקים. שנית, משום הגלגול שיוכל לתקן אותו בגלגול שני. ג', שמטמא את הארץ. והשלושה רמוזים בזה הפסוק:

"לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא", ירצה, שהקב"ה מדבר עם ישראל, כי קבור תוכל לקוברו פעם שנית, כי יוכל לבוא בגלגולא תניינא אם תקברנו ביום ההוא, כי לא יהבין לנשמתא גופא אחרא עד דיתקבר קדמאה. וזהו כפל שתי פעמים הקבורות.

שנית, "כי קללת אלקים תלוי", רוצה לומר, בגין דמיתא דישתהי כ"ד שעות בלא קבורתא יהיב חלישותא בשייפוי דרתיכא, שהוא בצלם אלקים, שמטמאים אותו, וזהו "קללת אלקים תלוי".

שלישית, "ולא תטמא את אדמתך" הוא כפשוטו, כמו שאמר: דרוח מסאבא אשתכח בליליא ואשתטח בכל ארעא לאשכחא גופא בלא נפשא לסאבא ליה ואסתאב יתיר. ירצה, ממת אחר שקוברים תכף באותה היום.

הנה מפני ג' טעמים הנ"ל, לכן אסור הלנת המת בא"י, ע"כ 'טוב הארץ' דף ל"ה והרב 'חסד לאברהם' בעין הארץ? דף מ"ד.

אמר המחבר: מה שאמר כי אסור להלין את המת בא"י על גבי קרקע כי גורם וכו', כמו שאמר הכתוב: "ולא תטמא" וכו' - הנה איתא בסנהדרין פרק ו' 3: כל המלין את מתו עובר בלא תעשה, ופסקה הרמב"ם פרק ט"ו מהלכות סנהדרין הלכה ח' ופרק ד' מהלכות אבל הלכה ח' ורבינו הטור סימן שני' ומרן שם, ולשון הזוהר עצמו קרי בחיל: בגין דמיתא דאשתהי וכו'. אבל ביאור הענין הוא, כמו שכתב הרמב"ן שם, וזה לשונו: "ולא תטמא את אדמתך" - על דעת רבותינו ז"ל איננו טעם בלבד, בעבור שלא תטמא את אדמתך, שאם כן יהיה מותר בחו"ל, אבל הוא לאו שני. והנה המלין התלוי או אפילו המת - בארץ עובר בשני לאוין ועשה, ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה

ראשי החרים, עיר ושמה צפת. ואין זה חרמה, כי היא בארץ יהודה בחלק שמעון, והיא עיר חדשה מוסבת שם הישנה, ע"כ. ורצונו לומר, שאין זה העיר הכתובה בשופטים "וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה", כי היא היתה בחלק שמעון שנחל תוך ארץ יהודה, וצפת הנזכרת<sup>13</sup> היא בגליל, ולנפתלי ורחוק מיהודה<sup>14</sup> (עיי' בספר 'חיבת ירושלים').

ואם כן צריך לפרש, שמה שכתב<sup>15</sup>: ופסוק בשופטים "יושב צפת", אין הכונה על צפת שבגליל העליון, אלא הכוונה לומר, כי מאחר שמצינו שבמקרא נזכר צפת, אם כן הכוונה של הירושלמי היא על עיר ששמה גם עתה צפת, שבגליל העליון, לאפוקי מפירוש שפירש בעל הגליון בדברי הירושלמי - מנורה. דיקא נמי, דלא קתני הוא<sup>16</sup>, כן נראה לעניות דעתי ודו"ק.

## תקכ"ח א"י. דע שאסור להלין המת גבי קרקע בלילה בא"י, שגורם לטמא ארץ הקודש, שנאמר<sup>1</sup>: "ולא תטמא את אדמתך". והענין, כי אין רשות לרוח הטומאה ולסטרא דשמאלא להכנס ביום לא"י אלא דוקא בלילה. ואפילו בלילה, אין להם רשות אלא בזמן שיש מת לן על גבי קרקע, אבל בזמן שאין מת על גבי קרקע, אין רשות לשום רוח הטומאה ליכנס בארץ, אפילו חניית פרסת גולם בארץ אין להם. וביום אין להם רשות כל עיקר, אפילו שיהיו מתים הרבה על גבי קרקע.

ירצה, כי יש קליפה קשה עבה יותר מטומאת מת, דהיינו אחיות החיצונים, והקפידה עליה התורה באומרה: "כי קבור תקברנו ביום ההוא ולא תטמא את אדמתך", בטומאה היא הגבוהה, עד שכמעט יקרא המת ההוא טהור בא"י בערך אותה הטומאה הנוספת. וזה שכתוב בזהר בפרשת תרומה דף קמ"א ע"א: לא שלטא עליה רוח מסאבא. אמנם טומאת מת אינם גרועות ממנה, אלא שאותה אחיזה אשר לחיצונים השולטים בחו"ל אין לו כלל זולתי אם הלינו, מפני שהלילה מקום מוכן לחיצונים, ובהיות להם כלי להדבק - יתדבקו. וזה יגרום רע למת שתסתאב אותה הטומאה בגופו, הגורמת עונש למת עצמו ומטריחים אותו בענין דבקות הנפש למעלה.

אמנם שאר טומאת מת אינה גורמת עונש. והביא ראייה שאין אחיות החיצונים בא"י, ממה שאותו מוזן הניתן להם במזבח היה נוטה עצמו לצפון ששם פתח כניסת מוזנם. ובוזרה פרשת אמור דף פ"ה ע"ב איתא: "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא", בגין דמיתא דאשתהי כ"ד שעות דאינון יומם וליילה בלא קבורתא, יהיב חלישותא בשייפוי דרתיכא, ומעכב עבידתא דקב"ה מלמעבר, דאפשר

טומאת הארץ הנגרמת מהלנת המת

שלושה פגמים הנגרמים מהלנת המת על הקרקע בא"י

הלנת המת - בא"י ב' לאוין ועשה, ובחור"ל - לאו ועשה



13. בירושלמי 14. וכן נקט בספר 'פאת השלחן' הלכות א"י סי' ב' בית ישראל' אות לב. 15. בפירוש הירושלמי לאחד קדוש. 16. כלומר לא כתב: הוא פסוק בשופטים וכו'. **תקכ"ח** 1. דברים כא, כג - "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא פי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה". 2. מעיין שלישי. 3. מו, א.

אחד, שהוא למד מן התלוי. ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן וכו', יעו"ש. ואם כן הכוונה על לאו שני, וכזה יש להעמיס בדברי הרב החזקוני, שכתב בפירושו על התורה ד"ה 'נותן לך נחלה': דין זה אינו נוהג אלא בארץ שבעה עממים. עם שלשון 'דין זה' הוא דחוק, או אפשר לומר שהרב החזקוני על פי הפשט קאמר, ודו"ק.

ועייין ב'ספר הפרדס' להרב המפורסם מהר"י שווארץ ז"ל דף ק"י בפסוק<sup>4</sup>: "וכי יהיה באיש חטא משפט מות", וזה לשונו: מאחר שראינו שיהושע תלה ה' מלכים על ה' עצים, והיו תלויים עד הערב, ולעת בוא השמש ציווה להורידם ולקוברם, וכן עשה למלך העי, ראייה שלא זו כולל גם נבלת איש שאינו מבני ישראל, וצ"ע, יעו"ש.

ודבר ה' בפיהו אמת, שכן כתב הרמב"ן וכן כתב הראב"ע בפרשת כי תצא, וזה לשונו: והנה גבעון יוכיח כי משפט לא תלין איננו לכבוד המת רק לכבוד הארץ, ע"כ. ועייין בספר 'מקור חיים' וכן בספר 'באר יצחק' הנדפס מחדש, שכתבו שתיבת 'גבעון' היא טעות סופר, וצריך להיות 'יהושע יוכיח', שתלה מלך העי, וכבוא השמש ציווה להוריד נבלתו, וכן גבי ה' מלכים כן עשה, ואם כן "לא תלין נבלתו" לא לכבוד המת, כי למה יעשה כבוד לאויבים, יעו"ש.

וכה הראוני שכן פירש הרד"ק ביהושע ח' בפסוק<sup>5</sup>: "ואת מלך העי תלה על העץ וגו', וכבוא השמש ציווה יהושע", וזה לשונו: "וכבוא השמש", כמו שכתוב: "לא תלין נבלתו על העץ", ועל כל הנתלה בא"י ציווה הכתוב. וכן פירש שם בסימן יו"ד בפסוק<sup>6</sup>: "ויהי לעת בוא השמש צוה יהושע", וזה לשונו: מפני טומאת הארץ היו הנתלים נקברים, אף על פי שאינם מבני ישראל, כמו שכתוב: "ולא תטמא את אדמתך", כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ. לפיכך ציווה כן יהושע לעשות למלך העי ולהמשת המלכים האלה, וכן לעתיד, בגוג ומגוג, אמר<sup>7</sup>: "וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ", יעו"ש.

**תקכ"ט** א"י. דע, כי סולם זה הוא אוירי, והוא מקיף כל א"י שלא תתפשט הקליפה בא"י. ורוחב הסולם ד' אמות, וקומתו ת"ק שנה. וסולם זה הוא מדרגות מדרגות מן הארץ עד רקיע, ויש מדרגות מצד פנים ומצד חוץ. והיוצא מא"י לחו"ל, כל זמן שלא יצא שיעור ד' אמות, לא נקרא שייצא חו"ל, שעדיין הוא בתוך הסולם. וכן העולים לא"י מחו"ל, כל זמן שלא נכנס ד' אמות בא"י אינו נקרא שנכנס בארץ. וזה סוד פסוק<sup>1</sup>: "וכפר אדמתו

איסור הלנת מת שאינו יהודי בא"י

הסולם הרוחני המקיף את א"י ומגן עליה מהקליפות

עמו", "אדמתו", אותיות ד' אמות, מתכפרים כל עוונותיו. אמנם צורת תחום א"י אינו לא ארוך ולא עגול ולא מרובע אלא כצורת אדם מושכב ארצה פרקדן, ראשו ברוח מזרח, ושתי זרועותיו פשוטות אחד לדרום ואחד לצפון, ושתי ירכותיו פתוחות, בוהן רגלו האחת להר ההר, שהוא קרן צפונית מערבית, ובוהן רגלו האחת לנחל מצרים שהוא קרן דרומית מערבית. ובין שני רגליו נכנס הים הגדול, שהים הוא מערבה של א"י, ולכן נמצא שא"י כולה רצועות גדולות וקטנות. והסולם הנוכר מסבב כל הרצועות, ויש לו מדרגות משני צדדיו, כלפי פנים מצד א"י וכלפי חוץ מצד חו"ל.

ודע שכל הדר בחו"ל נמצאים סביבותיו י"א אלף מלאכים, כדכתיב<sup>2</sup>: "פול מצדך אלף ורבעה מימינך". ועולין במדרגות הסולם מצד חוץ כלפי חו"ל, והולכים למקומם. וכשנכנס ד' אמות בארץ ברוחבו של סולם, מיד יורדים דרך מדרגות הסולם כלפי פנים כ"ב אלף מלאכי טהרה כחשבון הכ"ב אותיות שבתורה, ומתלויים עמו עשרים אלף מצידו אחד ושני אלפים מצידו השנית, ורמו לזה: "רכב אלהים רבותים אלפי שנאן"<sup>3</sup>. וכל הדר בא"י נמצאים עמו כ"ב אלף מלאכי טהרה כנוכר. ומי שהורע מזלו לצאת לחו"ל, כשמתקרב אל הסולם הנוכר מחוץ לד' אמות הסולם, מיד מסתלקים מעליו הכ"ב אלף הנוכרים ועולים דרך מדרגות הסולם כלפי פנים וחוזרים למקומם, ויורדים י"א אלף מבחוץ לסולם ומתלויים עמו לחו"ל, ע"כ טוב הארץ דף כ"א בשם מהר"ח ו' יחסד לאברהם עין הארץ נהר ד'. ועייין במה שכתבתי בסימן ש"ו וש"ז וש"ח בטעם מאמרם ז"ל<sup>4</sup>: חד מינייהו עדיף כחרי מינן, ודו"ק.

**תק"ל** א"י. חקר הרב 'פתח האהל' דף ט': לפי מה שפסק הרמב"ם פרק כ"א מהלכות סנהדרין הלכה ו', שאם היו לפני הדיינים בעלי דין הרבה, מקדימים דין היתום לדין האלמנה, שנאמר<sup>1</sup>: "שפטו יתום ריבו אלמנה", ודין אלמנה קודם לדין תלמיד חכם וכו', דאם כן קשה בפסוק<sup>2</sup>: "בונה ירושלים ה'", שהיא אלמנה, דירושלים נקראת אלמנה<sup>3</sup>, ואחר כך נדחי ישראל יכנס<sup>4</sup>, שישיראל נקראים יתומים<sup>4</sup>, והדין הוא להיפך, יעו"ש.

ובטרם אקרב עלי בא"י אביע אומר במה שהקשה הריטב"א, הביא דבריו מרן ה'בית יוסף' בסימן ט"ו, אהא דאמרין בפרק שני דיני גזירות<sup>5</sup>, גבי עובדא דרב ענן דשלח לרב נחמן: נדייניה מר להאי גברא, דאנא פסילנא ליה לדינא. אמר: מדשלח לי הכי, שמע מיניה קריביה הוא. הוה קאי דינא דיתמי קמיה, אמר: האי עשה והאי עשה, עשה דכבוד תורה עדיף<sup>6</sup>. סלקיה לדינא דיתמי ואחתיה

צורת תחום הארץ

המלאכים המלווים את האדם בחו"ל ובארץ

מדוע בניין ירושלים קודם לקיבוץ גלויות

הקדמת דין תלמיד חכם



4. דברים כא. כב. 5. פסוק כט - "וְאֵת מֶלֶךְ הָעֵי תִלֶּה עַל הָעֵץ עַד עֵת הָעֶרֶב וּכְבֹּא הַשֶּׁמֶשׁ צָוָה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּרְדּוּ אֶת נְבִלָתוֹ מִן הָעֵץ וַיִּשְׁלִיכוּ אוֹתָהּ אֶל פֶּתַח שַׁעַר הָעִיר וַיִּקְיֵמוּ עָלֶיהָ גַל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה". 6. פסוק כז - "וַיְהִי לְעֵת בּוֹא הַשֶּׁמֶשׁ צָוָה יְהוֹשֻׁעַ וַיִּרְדּוּם מֵעַל הָעֵצִים וַיִּשְׁלַכְם אֶל הַמַּעְרָה אֲשֶׁר נִחְבְּאוּ שָׁם וַיִּשְׁמְרוּ אֲבָנִים גְּדֹלוֹת עַל פִּי הַמַּעְרָה עַד עֶצְם הַיּוֹם הַזֶּה". 7. יחזקאל לו. יב. **תקכ"ט** 1. דברים לב. מג. 2. תהלים צא. ז. 3. תהלים סח. יח. 4. כתובות עה. א. **תקל** 1. ישעיה א. יז. 2. תהלים קמז. ב - "בִּוְנֵה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכְנָסוּ". 3. איכה א. א. 4. איכה ה. ג. 5. כתובות קה. ב. 6. רש"י: "האי עשה והאי עשה" - מצות הדיינים עשה ושפטם צדק; 'עשה דכבוד תורה' - דיניה דהאי גברא דהוא עשה דאיכא כבוד תורה דרב ענן בהדיה עדיף".

בדיק בידא - ומכשר, יעו"ש, הרי דקרי רב נחמן לרב הונא 'חברין' יען ששניהם קיבלו משמואל, וכמו שכתוב בהקדמת הרמב"ם, יעו"ש, ולרב ענן קרי 'מר', ואם כן היכי איקפיד רב הונא על שקראו רב ענן 'הונא חברין', וב'סדר הדורות' דף קל"ט הניח קושיא זו בצריך עיון, ואם כן ההיא דפרק מציאת האשה הוא על רב הונא הגדול, רבו של שמואל, ולזה אמר רב ששת: מר רבה, ורב הונא רבה דרבה - זה אינו, דאיך יעלה על הדעת לומר על רבה דרביה שהוא 'הונא חברין'. ומוכרח לומר דהוא מעשה דפרק מציאת האשה על רב הונא השני, וההקפדה היתה יען דרב הונא קיבל משמואל בבחרותו ורב ענן בוקנתו, כמו שכתב מרן החבי"ב. או כמו שכתב הרב 'טירת כסף' דף קפ"ג עמוד ג', דאף על גב דרב ענן לאו תלמידיה היה, ולא לתלמודיה הוא צריך, מכל מקום כיון שרב הונא גדול הדור היה, צריך לנהוג בו כבוד כאילו הוא רביה. וכמו שכתבו התוספות בברכות פרק אין עומדין<sup>12</sup>, בעלי הכהן שרצה להעניש לשמואל יען מורה הלכה בפני רבו, וכתבו התוספות, שאף על פי שעדיין לא למד ממנו כלום, יען דעלי הכהן גדול הדור היה, וכן יש לומר גבי רב הונא, דהגם דרב ענן לא היה תלמידו של רב הונא, כיון דרב הונא גדול היה, והראיה שאמר רב ששת מר וכו'. ורב ענן לא שת לבו, כי הוא אזיל בשיטת שמואל שהורה הלכה בפני עלי מטעם דכיון דלא למד ממנו כלום לא רבו הוא, ולזה קראו 'חברין'.

ולקושיית הגאון 'סדר הדורות' יש לומר, דמאי דקרי ליה רב נחמן לרב ענן 'מר', לאו למימרא שהיה גדול ממנו, דהרי אשכחן דרב ענן נמי קרי ליה לרב נחמן 'מר' בעובדא דפרק שני דיני גזירות, וכל זה מדרך ענווה וכבוד.

ועיין להרב גאון עווננו ז"ל בספרו 'עין זוכר' דף נ"ו, שכתב בשם התוספות, דאפילו הרב קורא לתלמידיו 'רבותינו', וכל שכן דאמר מר. ומה שכתבו התוספות בערכין דף ה'13 ד"ה 'זהא מר' וכו', מכאן משמע דגרסינן 'רבה', שלא אמר אביי 'מר' לרבא חבריו, יעו"ש, עיין בזה למר"ן בכללי הגמרא דף קי"ו, דמי דחקם לכך, שהרי מצינו דקרי 'מר' אפילו לאינש דעלמא במציעא פרק הפועלים<sup>14</sup> בעובדא דר"א בר' שמעון, יעו"ש. והרב גאון עווננו ז"ל שם ראה וית"ר, דאביי לרבא לא היה רגיל לקרותו, ולא משום דרב לתלמיד בעלמא לא אמר ליה 'מר', אלא דבכל הש"ס לא אשכחן דאביי אמר 'מר' לרבא, יעו"ש. וההיא דברכות פרק תפלת השחר דף כ"ז<sup>15</sup>, דמדקאמר 'מי בדלת' ולא קאמר 'מי בדיל מר', שמע מיניה דתלמיד חבר הוה, כבר תירץ יתיב הרה"ג מהר"י עייאש ז"ל בספר 'בני יהודה' דף ס"ח, דאין הכי נמי, דלשון 'מר' נאמר על הרב וגם על מי שקטן ממנו מתורת ענווה, והתם דייק מדקאמר 'בדלת' ודאי דהיה חבר, רצונו לומר, זה המדבר לנוכח אינו נאמר למי שיהיה רבו, אבל לשון 'מר' אינו מוכרח, ואין הכוונה שם שיהיה המשמעות מוכרח לשני הצדדין. וכן נראה מפרק א' דבתרא דף קי"ז: א"ר שמלאי: דהא אמרה בן עזאי תלמיד חבר דר' עקיבא הוה, דקאמר ליה 'שבאת', ופירש רשב"ם: ולא קאמר

לדיניה. כיון דחזא בעל דיניה יקרא דעביד ליה, אסתתם טענתיה - ואם כן היכי אמרינן בפרק שבועות העדות<sup>7</sup>, דשלח ליה רב יוסף לרב נחמן: עולא חברינו, עמית בתורה ובמצות הוא, ואמר: למאי שלח לי, למשרי תגרא ברישא, ולא חש לאסתומי טענתיה דאידיך. ותירץ, דבחבר עצמו שבא לדין ליכא משום אסתומי טענתיה, דהא ידיע דחזי להכי, ובעל דיניה נמי ניחא ליה דלישרי ליה תגרי לאלתר, אבל הכא דלא חבר ולא קרובו של חבר, סבר דמחניף ליה ואסתתם טענתיה, יעו"ש.

**וראייתי** למרן החבי"ב שם<sup>8</sup> 'הגהת בית יוסף' שפירש: כוונת דברי הריטב"א הוא להקשות לרב נחמן, דכיון דחזא דבעובדא דפרק שני דיני גזירות אסתתם טענתיה דבעל דין, אמאי בעובדא דפרק שבועת העדות לא חש לסתום טענות להקדים דין התלמיד חכם לדין אחר. ודוחק לומר דעובדא דפרק שבועת העדות קודם לפרק שני דיני גזירות, דמאן מוכח. ועוד, מוכרח לומר דעובדא דפרק שני דיני גזרות היה קודם, לפי שבפרק שני דיני גזירות השולח לרב נחמן שידין וכו' היה רב ענן, ובפרק שבועת העדות השולח לרב נחמן וכו' היה רב יוסף, ורב ענן קדם לרב יוסף, שהיה חבריו של רב הונא, ששניהם, רב הונא ורב ענן, קבלו משמואל, ורבה ורב יוסף קבלו מרב הונא. ואף על גב דבפרק מציאת האשה<sup>9</sup> אמרינן: מאן דלא ידע מרזיחא וכו', דמשמע שלא היה רב הונא חברו של רב ענן, מדאיכא רב הונא, אפשר דהקפדתו היה על שאמר הונא 'חברין' ולא 'רב הונא חברין'. ואפילו תימא דאיכא על שקראו חבריו, מפני שרב הונא היה גדול מרב ענן הרבה, שאף על פי ששניהם קיבלו משמואל, לא היה מן הראוי לקרותו חבריו. ואפשר שרב הונא קיבל משמואל בבחרותו, ורב ענן קיבל ממנו בוקנתו, ולכן הקפיד על שקראו חבריו.

איך שיהיה, כוונת הריטב"א בקושייתו היא דלמה לא חשש רב נחמן בפרק שבועת העדות לסתום טענות בעל הריב. ואפילו נימא דרב נחמן דעתו שלא לחוש בין בוז בין בוז, אסתמא דתלמודא איכא לאקשוויי, כי היכי דפרק שני דיני גזירות קאמר תלמודא: כיון דחזא בעל דיניה אסתתם טענתיה, ובודאי דתלמודא קאמר לה לומר שאין ראוי לעשות כן מפני סיתום טענות בעל דין, והכא נמי, בפרק שבועת העדות הוה ליה למימר על דברי רב נחמן: ולא היא, דאיכא למיחש דלמא מסתתמן טענתיה דבעל דין, ותירץ וכו' יעו"ש, וכן פירש בדרישה, יעו"ש.

**ומה שכתב** שאף על פי ששניהם קיבלו משמואל וכו', אין לומר כיון דאשכחן דתרי רב הונא הוה, אחד שקיבל משמואל והאחד שהיה רבו של שמואל, כמו שאמרו פרק קמא דחולין<sup>10</sup>: בעא מיניה שמואל מרב הונא: מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול וכו', וכמו שכתבו הגאון ב'ספר הכריתות' דף נ"ט והגאון בעל 'הליכת עולם' בשער הראשון פרק שלישי (ועיין בהקדמת הרמב"ם); ואשכחן פרק אלו טריפות דף נ"ו<sup>11</sup> דאמר ליה רב נחמן לרב ענן: מר אמר: שמואל בדיק בידא - ומכשר, והונא חברין אמר: רב

ביאור קושיית הריטב"א

האם תואר 'מר' נאמר דוקא לגדול מהאומר

לאיזה רב הונא קרא רב ענן 'חברין'



שהיה גדול ממך קאמר, יעו"ש. ולעניות דעתי נראה דמה שכתבתי הוא הנכון, דעל כל פנים הדבר אמיתי שאכל, מה שאין כן לדברי הרב ז"ל כמו שיראה המעיין, ולדבריו נמי צריך לומר דמה שפירש רש"י ז"ל רב שלמדת ממנו, היינו לפי דעת ר"א, ודו"ק.]

לימוד סדר  
הארועים  
מסדר  
המסכתות

**וראייתי** להרב 'מטעם המלך' שהקשה דמאי קשיא ליה להריטב"א דרב נחמן אדרב נחמן, דלפי דעתו צריך להקדים משום עשה דכבוד תורה. ותיריך, וזה לשונו: דסבר שמתחילה בא ליד רב נחמן המעשה דפרק שני דיני גזירות וראה תקלה שנסתתמו טענות על שכנגדו, ומשום הכי קשיא ליה להריטב"א, דהוה ליה לרב נחמן לחזור מסברתו, וכן כתב הרב 'כנסת הגדולה'. ונראה דלמד הריטב"א זה משום דכתובות קדמה לשבועות, אך קשה, דהא אין סדר למשנה, והוא הדין לגמרא דמאי שנא, ועיין בתוספות ריש מציעא<sup>17</sup>, עכ"ל.

**ולפי** דברי מרן החבי"ב הניתנים למעלה לא קשה, דהא הרב הכריח דעובדא דפרק שני דיני גזירות היה קודם לפרק שבועות העדות כמו שכתבנו. והרב בעצמו מייתי בידיה דברי הרב 'כנסת הגדולה', גם מה שרמז 'ועיין בתוספות דריש מציעא', וכוונתו לומר דשם כתבו התוספות דהא דאמרינן בתרי מסכתי: 'אין סדר למשנה', הני מילי לענין מחלוקת ואחר כך סתם, אבל כשחיברם, על הסדר חיברם, יעו"ש, וממילא פלטינן מהקושיא. עיין בזה להרב החסיד 'יד מלאכי' בכלליו דף ז' בשם הרב 'נחפה בכסף' דף קנ"ז, דהא דאין סדר למשנה בתרי מסכתי, היינו דוקא היכא שהאמוראים נסתפקו בזה לומר דדילמא נשנית קודם, אבל בדוכתי דלא מצינן לאמוראי שדיברו, מסתמא אית לן למימר שנשנו על הסדר, והוה ליה מחלוקת ואחר כך סתם. ועיין עוד להרב 'נחפה בכסף' שם, שכתב שנמצאו למדים דאיכא מאן דסבירא ליה דבשני סדרים יש סדר למשנה, והסמ"ג הכי סבירא ליה, יעו"ש מילתא בטעמא. ואם כן נוכל לומר שזו היא סברת הריטב"א, אלא דמעיקרא קושיא ליתא, דההיא דכתובות קדמה כמו שהוכיח מרן החבי"ב, ועיין עוד בספר 'אהל ישרים' מערכת הא' אות כ"ב.

חידוש  
התומים'  
שמקדימים  
ת"ח רק  
כשיש ב'  
בתי דינים

**ומה** שהקשה מרן ה'כסף משנה' שם<sup>18</sup>, דאיך רב נחמן סליק לדינא דיתמי, והדין הוא להיפך, שדין האלמנה קודם לתלמיד חכם, ומכל שכן דין היתום קודם, עיין בספר 'אורים ותומים' שתיריך תירוצו מחודש, דסבירא ליה להרמב"ם כשיש בית דין אחד בעיר ובאים היתום והתלמיד חכם - אז דין קדימה ליתום, ועשה דיתום אלים מעשה דתלמיד חכם, ותלמיד חכם חייב למחול נגד היתום דלא שייך ביה מחילה. אבל כשיש שני בתי דינים בעיר, ובית דין אחד פסולים מחמת קורבא לתלמיד חכם - פשיטא דיש להבית דין השני להזקק לדינו של התלמיד חכם, והיתום ילך לבית דין השני, ומתקיימים שני עשה בשווה, כי היתום הולך לבית דין זה והתלמיד חכם לבית דין אחר. ולכך בעובדא דפרק שני דיני גזירות דהיה רב ענן דיין קבוע, ומתחילה בא לפני רב ענן לדון, רק הואיל ופסלהו הלך לפני רב נחמן, ורב נחמן חשב כי הוא קרובו, ואם כן אקדים מקמיה יתום, ויתום ילך למשפט לפני רב ענן, וקיים 'ירא שמים יוצא ידי שניהם'<sup>19</sup>, יעו"ש.

'שבא רבינו', יעו"ש. הרי דלשון 'מר' אינו מוכרח למי שגדול דוקא. וכן מוכח מדברי הר"ג 'שארית יוסף' למהר"י בן וירגא ז"ל דף ל', שהלשונות שיורו מי הוא הרב ומי הוא התלמיד הם ארבע (רצונו לומר, אינו רבו ממש אלא גדול ממנו): הא, 'אמר פלוני אמר פלוני'; הב, 'אמר פלוני משום פלוני'; ג, 'בעא מיניה פלוני מפלוני'; ד, 'יתיב פלוני קמי פלוני', ולא מני הא, ומוכח כמו שכתבתי. ולזה קראו רב נחמן לרב ענן 'מר' דרך ענווה, הגם שהיו חברים, ששניהם קיבלו משמואל, ולרב הונא קרי ליה 'חברין' משום שלא לנוכח היה, ותו לא מידי, ודו"ק.

[ועיין בש"ס דחולין פרק כל הבשר<sup>16</sup>: ר' אלעזר הוה קאים קמיה דמר שמואל, אייתי לקמיה דגים שעלו בקערה וקאכיל בכוחה, יהיב ליה ולא אכל. אמר ליה: לרבך יהיבי ליה ואכל, ואת לא אכלת. אתא לקמיה דרב, אמר ליה: הדר ביה מר משמעתיא, אמר ליה חס ליה לזרעיה דאבא דליספי לי מידי דלא סבירא לי, יעו"ש. עיין להגאון מהרלב"ח בתשובה סימן ככ"א, שהקשה בהא דשמואל שאמר דברים שלא היו בעולם כדי לפתות לר' אלעזר שיאכל, וזה דבר קשה שיוציא שמואל דבר שקר מפיו להחזיק דבריו במילתא דאיסור וכו'. ותיריך, דחש ליה לשמואל דליפוק שקרא מפומיה כדי לגרום לר' אלעזר שיאכל, ומאי דקאמר לרבך יהיבי - משום דהוה ידע מרב דאי הוה יהיב ליה דהוה אכיל. ויישוב הלשון הוא בשני פנים, או שפירושו יהיב ממש, ואמר דיהיב אף על גב דלא יהיב, משום דחשב דאי הוה יהיב ליה הוה אכיל, והוה ליה כאילו יהיב ואכיל. או שפירושו יהיב ליה לאו דיהיב ממש, אלא כאילו אמר: אילו יהיב לרבך הוה אכיל, יעו"ש. והגאון 'באר שבע' בשיטתו לחולין הרבה להשיב על דברי הגאון מהרלב"ח, ומפרש דמה שאמר שמואל לר' אלעזר: לרבך יהיבי ליה ואכל, מפני שנסתפק ר' אלעזר בהאי איסורא דאסר על נפשיה, אי ידיה אי דרביה - אמר כן לנסותו, כי הקפיד שמואל על זה, דהואיל ולא היה בפני רב היה לו לחוש ליקרא דשמואל שהיה בפניו, שגם שמואל היה רבו מדהוה קאים קמיה ומשמש בסעודה כדפירש רש"י וכו', יעו"ש שהאריך.]

**ולעניות דעתי** נראה לי פשוט שכיון ששמואל היה רבו של ר' אלעזר, כמו שנתבאר, אם כן נראה שזהו מה שרמז שמואל לר' אלעזר, כלומר, לי נתנו לאכול ואכלתי, ואתה אין אתה אוכל, וזוהי שקשה. והגירסא היא 'יהיבי ליה', כגירסת קצת ספרים. ור' אלעזר הבין שהכוונה על רב, והלך ושאל, וכשאמר לו: חס ליה, אז הבין בחכמה כוונת שמואל. ומה שפירש רש"י שם בד"ה 'לרבך': רב שלמדת ממנו שאסור, היינו לפי מה שהבין ר"א, ופשוט.

שוב אחר החיפוש ראיתי להרב 'קהלת יעקב' אלבעלי דף ס"ו שפירש בדרך קרוב לזה, וזה לשונו: דהוא אמר ליה לרבך, ורוצה לומר לחכם גדול שראוי להיות רבך, והוא הבין שרבך שאמר, רוצה לומר, לרבו ממש, שהוא רב. ומשום הכי שאל לרביה: הדר מר משמעתיא, ואמר ליה: חס ליה לזרעיה דאבא דליספי לי מידי דלא סבירא לי, ורבך דקאמר - לאו משום ידיה קאמר, אלא משום

ביאור דברי  
שמואל  
לרבך  
יהיבי ליה  
ואכל



שוב ראיתי להרב עמיתנו בתורה בעל 'צור יעקב' ה' ישמרהו פרשת שלח לך, שהביא דברי הרב מופת הדור מה"ר חיים פלאגי ז"ל בכתב יד, וזה לשונו: **דחקורת הרב 'פתח האהל' על הרמב"ם אינו אלא כפי דברי הזוהר הקדוש סדר חיי שרה דף קל"ד עמוד א', דאמרו שם: "בונה ירושלם" בקדמיתא, ובתר "נדחי ישראל יכנס", ע"ש. וכן אמרו במדרש הנעלם סדר תולדות דף קל"ט עמוד א', ע"ש. וכפי דברי הזוהר נתחזק הקושיה של הרב 'פתח האהל' על הרמב"ם, ויש להעיר על הרב 'היכל מלך' שלא זכר מזה כלום.**

ואפשר לומר דאף לפי דברי הסוגיא לא קשה מידי להרב 'פתח האהל', דכוונת הגמרא היא שבזמן קיבוץ גלויות באותו זמן יהיה נמי בניין ירושלים. וכן ידוייק מדברי רש"י ז"ל שאמר: בניין ירושלים תשועת ישראל, דכתיב "בונה ירושלם ה'" ואז "נדחי ישראל יכנס", ע"כ. הרי מבואר דכשיבנה ירושלים יהיה אז קבוץ גלויות גם כן והכל בזמן אחד, ואם כן יהיה "בונה ירושלם" תחילה והדר "נדחי ישראל", כדברי הזוהר והמדרש הנעלם, ולא פליגי הזוהר עם הגמרא דידן, וצדקו דברי רב 'פתח האהל' ז"ל, יעו"ש. וגם ראיתי להרב נר"ו שיישב חקירת הרב 'פתח האהל' כמו שיישבתי אני הדל בהרחבה קצת, יעו"ש.

שוב הראוני דבריהם ז"ל פרק ב' דמגילה דף י"ז עמוד ב': מה ראו לומר קיבוץ גלויות אחר ברכת השנים וכו', וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים וכו', וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו הפושעים וכולל זדים עמהם וכו', וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים וכו', והיכן מתרוממת קרנם - בירושלים, שנאמר: "שאלו שלום ירושלם" וגו', וכיון שנבנית ירושלים בא דוד וכו'. ועיין שם בפירוש רש"י בד"ה 'וכיון שנתקבצו גלויות' וכו', ומוכח להדיא דקיבוץ גלויות קודם בניין ירושלים, וצריך לפרש לפי זה סוגיא דברכות כמו שתרגמה הרב 'היכל מלך', ואף שמוכח מפירוש רש"י שם דהכל בזמן אחד, עם כל זה קיבוץ גלויות תחילה, כמו דאיתא במדרש ילקוט תהלים שהבאתי.

ולפי זה קושית הרב 'פתח האהל' היא לפי דברי הזוהר. ומהיתמא על כל הרבנים שלא אייתו בידיהו אותה סוגיא דמגילה, שאין מקום לדחות כלל כאשר יראה המעיין, ודר"ק.]

**תקל"א** א"י. איתא במדרש ילקוט תהלים<sup>1</sup>: שמירת המצוות התלויות בארץ מכפרת על ישראל היושבים בארץ

וה'לחם משנה<sup>20</sup> תירץ: כיון דנסתתמו טענותיו למדינת מהתם דאין להקדים תלמיד חכם ליתום מפני שלא יסתום טענת בעלי דינים, יעו"ש. וכן תירץ ב'פרישה', דמשום הכי כתבה לנו הגמרא דאסתתם טענתו דבעל דין, ללמדנו דלאו שפיר עביד רב נחמן, יעו"ש.

**ומה** שהקשה הרב 'מטעם המלך' שם על זה, דאם כן למה נענש רב ענן, כיון דרב נחמן הוא דטעה, יעו"ש, המעיין יראה דלא קשה ולא מידי, וכמו שתירץ הרב שם לדרכו, דרב ענן היה בגרם הטעות, הוא הדין והוא הטעם הכא, דרב נחמן סבירא ליה דעשה דכבוד תורה עדיף אפילו בכהאי גוונא, ודר"ק.

**ולעיקר** החקירה הנזכרת, עיין בברכות פרק ג' שאכלו<sup>21</sup>: רב נחמן אמר: אפילו פתח ב'רחם על ישראל' חותם ב'בונה ירושלים', משום שנאמר<sup>22</sup>: "בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס", אימתי בונה ירושלם ה' - בזמן שנדחי ישראל יכנס. ועיין מה שפירש רש"י שם בד"ה 'ורב נחמן', וזה לשונו: **בנין ירושלים תשועת ישראל היא, דכתיב 'בונה ירושלם ה', ואז "נדחי ישראל יכנס", יעו"ש.**

**ואם כן** כיון דבניין ירושלים תשועת ישראל היא, והשי"ת עשה לטובת עמו ישראל שיבואו הגלויות וימצאו ירושלים בשכלולה ובבניינה, ולהנאתם ולטובתם הוא, וכהאי גוונא דטבא ליה עבדינן ליה ליתום בקדימת דין האלמנה. והוא פשט הכתוב<sup>23</sup>: "בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס" וגו', ואם תאמר, הרי הדין להיפך, כי מקדימין דין היתום לאלמנה, לזה אמר: "הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם", כי זהו רפואה ומזור ליתום במה שבונה ירושלים תחילה. וכל זה לפי פשט הגמרא הנזכרת.

**ואמנם** במדרש ילקוט תהלים סימן קמ"ז איתא: א"ר שמואל בר נחמני: מסורת אגדה היא שאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגלויות, ואם יאמר לך אדם שנבנית ולא נתכנסו הגלויות - אל תאמן, שנאמר: "בונה ירושלם ה'" כי "נדחי ישראל יכנס", יעו"ש, ואם כן החקירה הנזכרת סרה מאליה, ודר"ק.

[ראיתי להרב 'היכל מלך' דף ס"ח עמוד ג', שהביא דברי הרב 'פתח האהל'<sup>24</sup>, והקשה עליו מהאי סוגיא, דמדקאמר אפילו פתח ב'רחם על ישראל' חותם ב'בונה ירושלם' משום שנאמר "בונה ירושלם ה'" בזמן ש"נדחי ישראל יכנס", מוכח אדרבא כפסק הרמב"ם דדין יתום קודם דין אלמנה מהאי קרא עצמו, שאימתי בונה ירושלים - כשנדחי ישראל יכנס, דהיינו היתום, דעיקר הם ישראל, יעו"ש. ולכאורה דבריו קשים ממה שפירש רש"י בד"ה 'ורב נחמן', שבניין ירושלים תשועת ישראל היא, דכתיב "בונה ירושלם ה'" ואז "נדחי ישראל יכנס", יעו"ש. ועיין ב'ספר השרשים' להרד"ק ז"ל באות א' מערכת 'אז', שכתב שכולם עניין 'העת ההיא', יעו"ש.

מדוע נענש רב ענן

בניין ירושלים היא תשועת ישראל ולכן קודמת לקיבוץ גלויות

אין נבנית עד שיתכנסו הגלויות

ראיה דיתום קודם לאלמנה



20. הלכות סנהדרין פכ"א ה"ו. 21. מט, א. 22. תהלים קמז, ב. 23. תהלים קמז, ב-ג - 'בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס: הרפא לשבורי לב וקמחש לעצבותם'. 24. הנזכר בראש הסימן. **תקלא** 1. ילקוט תהלים רמז תתלג. 2. תהלים פה, ב. 3. דברים יא, יב.

"והנשואים בכס ימקו בעונם בארצות אויביכם ואף בעונות אבותם אִתְּם ימקו, והתודו את עונם ואת עון אבותם" וגו'. והוא מבואר מאליו, דבארצות אויביהם שהיא חו"ל, אף בעונות אבותם אִתְּם ימקו, דהעוון שהוא מזיד פוקד על בנים, מה שאין כן בא"י, כדבר האמור.

ואחרי כותבי ראיתי להרב גאון עוזנו ב'חומת אנך' דניאל ט' שהביא דברי הרב 'זרע בירך' בפסוק: "כי בחטאינו", ופירש בו כמו שכתב בכאן הרב 'טוב הארץ' משם רבינו האר"י בהרחבה קצת, דהיינו שהיו בכח אביהם, וסיים: ולפי דברי האר"י ל' דקדקתי פסוק: "ואף בעונות אבותם אִתְּם ימקו" - אִתְּם, רצונו לומר, כשהיו בכוחם, יעו"ש. ופשט המאמר הזה נראה שהוא נגד דברי רש"י מה שהבאתי בסימן תקכ"ג לפירוש הרב 'יד דוד', יעו"ש באורך ודרו"ק.

## תקל"ב

א"י. עיין מה שכתבנו למעלה בסימן ח' בטעם למה הוריש הקב"ה לישראל את ארץ הכנעני ולא ברא להם ארץ חדשה, יעו"ש מילתא בטעמא, וכמו כן מה שכתבנו על זה בסימן רכ"א. והן עתה ראיתי להרה"ג 'קרבן שבת' דף י"ג, וזה לשונו: למה באמת הבטיח הקב"ה לאבות שיתן לנו א"י דוקא ולא ארץ אחרת, מאי אמרת - שהיא ארץ חלב ודבש, הו"ד ה' תקצר לעשות כזאת בשאר ארצות. ונראה כי איתא ב'טוב הארץ' שישראל בחו"ל משועבדים לשבעים שרים של מעלה, ואין להקב"ה מישראל אלא הפירות, דהיינו המצוות שאנו עושים, ולזה הקב"ה הכניסנו לא"י כדי שיקנה גם כן את גופם, כי שם אין שליטה לשרים אלא הקב"ה בעצמו, ויקנה גם כן גופם. וזה הטעם הוא דוקא למאן דאמר קניין פירות לאו כקניין הגוף<sup>1</sup>, והקב"ה היה רוצה שיקנה גם כן גופם, ולזה הכניסם לארץ, אבל למאן דאמר קניין פירות כקניין הגוף, לא היה צריך להכניסם לא"י.

ובזה פירש כוונת המגיד<sup>2</sup>: 'אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י - דיינו': בהקדים עוד מה שאמרו רז"ל בגמרא<sup>3</sup>, שהמלאכים רצו לקבל את התורה, והשיב להם משה: כלום למצרים ירדתם, לפרעה נשתעבדתם. ונקדים עוד מה שאמר הרב ר' נטרונאי גאון, שאף שולד הבא מן השפחה אינו נקרא זרע, כי אין לו רשות לשחרר אותה, מכל מקום אם השפחה שלו, אזי יש לו רשות לשחרר אותה והולד כשר. והנה מצינו כי הגר היתה שפחת שרה, שנאמר<sup>4</sup>: "ולה שפחה מצרית" - "לה" ולא 'לו'. ולפי זה לא היה לאברהם רשות לשחרר אותה, ואם כן ישמעאל לאו בכלל זרע הוא, ולמאן דאמר קניין פירות כקניין הגוף דמי, ואמרו ז"ל<sup>5</sup> שהבעל אוכל פירות מנכסי מלוג של אשה, ואם כן היה לו לאברהם לאכול מנכסי מלוג הפירות, דהיינו הבנים

את מעשיה להקב"ה. וכן הוא אומר<sup>4</sup>: "אז תרצה הארץ את שבתותיה". לכך "רצית ה' ארצך", רוצה לומר, מי נושא עונם - הארץ אשר הם יושבים עליה, שנאמר<sup>5</sup>: "העם היושב בה נשוא עון", הרי החיים; ומנין אף המתים - תלמוד לומר<sup>6</sup>: "וכפר אדמתו עמו", מי מכפר על עמו - אדמתו. אשריהם יושבי א"י, שאין להם לא חטא ולא עוון לא בחיים ולא במתים, וכן הוא אומר<sup>7</sup>: "נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה", ע"כ.

פירש הרב 'טוב הארץ' דף י"ח עם מה שפירש רבינו האר"י ז"ל על פסוק<sup>8</sup>: "כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם ועמך להרפה", כי אמרו רז"ל<sup>9</sup>: אין מיתה בלא חטא, והעניין, כי האדם ימות בחטא השגגות שעשה בימיו, אך העוונות הם נשואים אחר כך לבניו כדי שיקבלו יסורין על עון אביהם, וזהו ענין "אבותינו חטאו ואינם"<sup>10</sup>, פירוש מתו בחטאם, אבל "אנחנו עונותיהם סבלנו". וביזה יתורץ למה יומתו אבות על בנים, וסיפיה דקרא<sup>11</sup>: "איש בחטאו יומתו" פירושו כי עוון השוגג אין הבנים נענשים על חטא האבות, כי "איש בחטאו יומתו", אמנם העוונות מזיד או הבנים יומתו עליהם. וזה שנאמר: "כי בחטאונו", כי הלא אנחנו סובלים שגגות שלנו, וגם "בעונות אבותינו" אנחנו סובלים אבל לא חטאם בו, ע"ש.

הנה כל הנזכר הוא בחו"ל, אבל בא"י "העם היושב בה נשוא עון"<sup>12</sup> ואינו פוקד עון אבות על בנים, כי הארץ היא נושאת עון, וזהו אומר: הרי החיים. וענין 'מנין אף המתים' - שמתו בחו"ל בחטאם ואחר כך העלו עצמותיהם לא"י, שהארץ מכפרת וגם כן אינו פוקד עון אבות על בנים - תלמוד לומר "וכפר אדמתו עמו", מי מכפר על עמו - אדמתו. וזה שכתוב: "נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה", רוצה לומר, איך "נשאת עון עמך" הרי פוקד עון אבות על בנים, לזה אמר: "כסית כל חטאתם", רוצה לומר, עשית לעוונות כסות של חטא ונעשו כולם שגגות. ולכן היושב בה "נשוא עון", כי על ידי קיום המצוות התלויות בארץ נמחלו כל עוונותיהם. וזהו כוונת ר' אלעזר<sup>13</sup>: כל הדר בא"י שרוי בלא עון, שמאחר שדר בארץ אם כן בוודאי שמקיים המצוות התלויות בארץ, ובזכותם נמחלו לו כל עוונותיו ואינו צריך לחזור בתשובה בתענית וטבילה כדי להעביר הכתם מן הלבוש העליון, או אם אינו עושה תשובה הקב"ה משלם לבניו, כמו שכתוב: "פוקד עון אבות", דזה דוקא הוא בחו"ל, אבל בא"י בעשותו המצוות התלויות בארץ, מעצמם נטהרו עוונותיו ואינו צריך כיבוש ורחיצה, ע"כ.

ועיין מה שכתבתי מזה בסימן צ"ב ובסימן קנ"ד ובסימן רמ"ב באורך. ואפשר שזהו כוונת הכתוב פרשת בחוקות<sup>14</sup>:

הבנים אינם נושאים בחטאי אבותם אך כן בעוונותיהם

בא"י הקב"ה אינו פוקד עון אבות על בנים

מדוע הקב"ה הוריש את הכנעני ולא ברא לישראל ארץ חדשה

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י - דיינו

4. ויקרא כו, לג. 5. ישעיה לג, כד. 6. דברים לב, מג. 7. תהלים פה, ג. 8. דניאל ט, טז. 9. שבת נה, א. 10. איכה ה, ז - "אֲבִיתֵינוּ חָטְאוּ וְאִנָּם וְנִאֲחָנוּ עֲוֹנוֹתֵיהֶם סָבְלוּ". 11. דברים כד, טז - "לֹא יִמְתּוּ אֲבוֹת עַל בְּנֵים וּבָנִים לֹא יִמְתּוּ עַל אֲבוֹת אִישׁ בְּחַטָּאוֹ יִמְתּוּ". 12. ישעיה לג, כד. 13. כתובות קיא, א. 14. ויקרא כו, לט-מ. **תקלב** | 1. עיין גיטין מז, ב. 2. בהגדה של פסח. 3. שבת פח, ב. 4. בראשית טז, א. 5. כתובות עח, א.

הביא אותנו, ולמה לא ברא ארץ חדשה - לזה אמר: "ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו", יעו"ש.

ועל דרך קדמה לפני, יובנו כל הכתובים בסגנון אחד. ותחילה חקר חקירת חכם: "מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם" - ולא למלאכים, כי להם משפט הבכורה. והשיב: "ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים" וגו', רצונו לומר, כמו שהשיב משה רבינו ע"ה: כלום למצרים ירדתם, לפרעה השתעבדתם. "ויצונו ה' ממצרים ביד חזקה", ותורה מה כתיב בה: "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך" וכו', ואם תאמר, כיון שהמלאכים לא ירדו למצרים ומטעם זה לא קבלו התורה, איך יצאו קודם הזמן, לזה אמר: "ויתן ה' אותות ומופתים". והעניין כי לדברי פרקי רבי אליעזר שלא היו רק רט"ו שהוא החצי וראינו שהשי"ת עשה שפטים במצרים תכף כדי להוציא את ישראל, זה אות מופת חותך שכבר נשלם הזמן כי "ועבדו וענו אותם" קאי גם כן אישמעאל שהוא גם כן בכלל זרע יחשב ועליו מוטל רט"ו שנים אחרים, זה אומר: "ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים" וכו', ומוכח כמו שאמרנו. ואם תאמר, אם כן לפי זה דקניין פירות כקניין הגוף דמי, אם כן למה הכניסנו לא"י כדי שיקנה גם כן גופינו, לזה אמר, עם כל זה "ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו", יען דיש טעם כעיקר לדבר הזה והוא: "ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה", ואם היה נותן לנו ארץ אחרת לא היה מההכרח כדבר האמור, וק"ל. ועיין עוד מה שכתבתי מזה בסימן ז'.

## תקל"ג

א"י. אמר המחבר: נסב"ר לבי להביא מה שכתב הרב המוכיח ז"ל בספר 'פלא יועץ' בעניין א"י, עם שמקצת דבריו נכללו בסימנים הקודמים, אין מדרש בלי חידוש, וזה תורף דבריו הנצרך לעניינינו:

צריך כל האדם שיהיו עיניו ולבו שם כל הימים, על דרך הכתוב: "צמאה נפשי לאלקים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלקים". וישתדל בכל עוז לקבוע דירתו בא"י וכו'. ומצווה גדולה על הבנים להשתדל בכל מאודם ובכל נפשם למעבד נחת רוח לאביהם ולאמם להסיעם לא"י, כי כבוד זה גדול מאלפי זהב וכסף. וכן איש את אחיו יעזורו ברוב עוז ותעצומות אם אח מן האחים רוצה לקבוע דירתו בא"י. מה טוב ומה נעים שבת אחים עזרתה לו, כי אחיו בשרו הוא, וכתוב: "ומבשרך לא תתעלם", וגדול המעשה וכו'.

ומהיות טוב למי שהרחיב ה' את גבולו, שלא ימנע מלסייע ביד הולכי א"י כיד ה' הטובה עליו, בין בשעת הליכה בין לשלוח להם מנות, ולמצווה רבה יחשב. והן אמת כי לכאורה

שיהיו לו מהגר הם שלו, ואז היה לו רשות לשחררה, והיו כמו השפחה שלו, וישמעאל בכלל זרע. ולמאן דאמר שקניין פירות לאו כקניין הגוף, אזי לא היה לו רשות לשחררה, וישמעאל לאו בכלל זרע.

והנה אם ישמעאל בכלל זרע יחשב, אזי ישראל יצאו בזמנם ממצרים, ואף שלא היו שם רק רט"ו שנה כמו שאמרו בפרקי רבי אליעזר, מכל מקום הגזירה של "ועבדו וענו אותם" גם כן על ישמעאל, שהוא גם כן בכלל זרע יחשב, ועליו מוטל רט"ו שנים אחרים. אבל אם ישמעאל לאו בכלל זרע, ואז כל החוב של "ועבדו וענו אותם" קאי רק על ישראל בלבד, ובאמת לא היו שם אלא רט"ו ויצאו שלא בזמנם, וצריך לומר כמו שפירשו המפרשים, שהמלאכים השלימו לת"ל שנה, וממילא יכולים המלאכים לקבל את התורה כי היו גם כן משועבדים לפרעה בישראל. ואם יהיה מוכרח שישראל יקבלו התורה ולא המלאכים מטעם 'כלום למצרים ירדתם', על כורחך צריך לומר שישמעאל נקרא זרע.

זהו אומר: 'אילו נתן לנו את התורה', ולא למלאכים מטעם 'כלום למצרים ירדתם', ולא הכניסנו לא"י - דיינו, דבשלמא בלא זה, הכרח היה להכניסנו לארץ, כי בחו"ל אין להקב"ה אלא הפירות, דיש לומר כמאן דאמר קניין פירות לאו כקניין הגוף, לכך הכניסנו לארץ שיהיה נקנה גם כן גופם. אבל עכשיו שנתן לנו התורה ולא למלאכים מטעם 'כלום למצרים ירדתם', ואם כן איך יצאו קודם הזמן, וצריך לומר שהיה שם מניין רט"ו כפי חלק שמגיע לנו, כי ישמעאל בכלל זרע יחשב. וקשה, והלא שפחת הגר היתה ואין לו רשות לשחררה, וצריך לומר שאף על פי כן שחרר אותה כי קניין פירות כקניין הגוף דמי, והגר היתה שפחת מלוג שהבעל אוכל פירות ונקנה לו גם כן הגוף. אם כן כיון שקניין פירות כקניין הגוף דמי, והגר היתה שפחת מלוג שהבעל אוכל פירות ונקנה לו גם כן הגוף, והכניסנו לא"י שיהיה גם כן נקנה הגוף להקב"ה, והלא בלאו הכי הגוף נקנה אף שהם בחו"ל, עכ"ל בשינוי קצת.

ונראה לעניות דעתי שאפשר שזה כוונת הכתוב סדר ואתחנן<sup>7</sup>: "כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים וכו', ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה וגו', ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים וכו', ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו וגו', ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלקינו" וגו'. ונקדים עוד מה שכתבתי בסימן רכ"א בכוונת הכתוב<sup>8</sup>: "ואותנו הוציא וגו', ויצונו ה' לעשות", שהוא על פי הטעם שנתן הרב 'חווה דוד' ז"ל, דאם היה נותן להם ארץ חדשה לא היה להם שיקיימו התורה והמצווה, שהיו אומרים: הרי הכנעני והפריזי יש להם ארצות, זאת אומרת ו"אותנו הוציא למען

אילו נבראה לישראל ארץ חדשה לא היו מקיימים תורה ומצוות

להתאמץ לקבוע דירתו ודירת הוריו ואחיו בא"י

חובת הסייע ביד הוולכים לא"י



על הנפש כל ימי חייו, כי עת לחננה ולהתרחק מן הבטלה הרחק מאוד, רק קדוש יהיה גדל פָּרַע - חובת גברא כי רבה. הכלל הוא: יום כיפורים ממש יהיה להם כל הימים אשר הם חיים על האדמה, ומורא שמים יהיה חופף עליהם כל הימים. וגדול כוחה של תפילה במקום שהוא ארץ חפץ וכו'. וצריך היושב בא"י להיות שמה תדיר במצוותו התדירה, וכל היסורין יקלו בעיניו באהבתו אותה, ע"כ דברי קודשו.

אמר המחבר: מה שכתב כי לכאורה נראה כי לא יפה וכו', אבל מאחר שאנו רואים כי מה' היתה זאת ורגלוי דבר אינש וכו', אפשר לרמוז על דרך זה כוונת הכתוב<sup>8</sup>: "יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות", עיין מה שכתבתי בזה בסימן ר"ך. ועל פי האמור ירמוז לזה שדרך ובא לשכון כבוד בארץ, ולרש אין כל, ומטריח על הבריות להיות לו מעיר לעזור, ונראה בעיניו שזו היא דרך ישרה, וכולם היו תמהים על זה, דמה לו ולצרה, לזה אמר: אל תתמה על החפץ, כי שמענה ואתה דע לך כי רגלויה דבר אינש וכו', זהו אומרו: "ואחריתה דרכי מות", ולזה צריך להיות לו להד"ר עז"ר לעשות רצונו ית"ש.

ומה שכתב, ועיקר הליכת א"י וכו' קדוש יהיה וכו', עיין מה שכתבתי בסימן תי"ח באורך, וכמו כן מה שכתבתי בסימן ל"ב ובסימן ע"ד ובסימן ר"א ובסימן רפ"ה בכוונת הכתוב<sup>9</sup>: "דבש מצאת אכול דיין", יעו"ש. ושמעתי רמז נאה בפסוק<sup>10</sup>: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", דדרשו ז"ל<sup>11</sup>: לאכלה - ולא לסחורה, והוא רמז על הדר בארץ שיסתפק במועט ויכרח מתענוגים ומהעדונים המביאים אותו אחר כך למלאת ספקו להרבות בסחורה, כי קדושת הארץ לא תסבול זה, ועיין עוד מה שכתבתי בסימן ש"ם. [ושוב נזכרתי כי רמזתי כן בסימן ר"ו משם הרב כלי יקר<sup>12</sup>, יעו"ש.]

**תקל"ד** א"י. כתב מוהר"ו ז"ל<sup>1</sup>, שיש שלושים מיני פירות האילן כנגד ג' עולמות

יש מינים הרבה, כמו שאמרו רז"ל<sup>3</sup> על פסוק<sup>4</sup>: "ושבעים תמרים" - שבעים מיני תמרים, וכן בכל המינים.

והנה בעולם הבריאה הם עשר מיני פירות כנגד עשר ספירות שלה, ומפני שהם רחוקים מן הטומאה וקרובים לאצילות, אין להם קליפה לא בפנים ולא בחוץ, ונאכלים כמות שהן. ואלו הן: ענבים, תאנים, תפוחים, אתרוגים, לימונאס, אגסים, חבושים, תותים, סורבאס, חרובים.

ועשרה מיני פירות הם בעולם היצירה, והם סוד עשר ספירות דיצירה שהם בינוניים בין עולם הבריאה ובין עולם העשיה,

נראה כי לא יפה עושים ההולכים מעיר לעיר ומכבידים על הקהילות כדי שישיעום ללכת לא"י, ומרנני אינשי אבתריהו באמור: מי בקש זאת מידם שיכבידו על אחרים כדי לילך לא"י, אם אין להם משלהם - לא ילכו. הרי כמה גבירים, כמה רבנים גאוני עולם, מנוחתם כבוד בחו"ל, ואם גדולה מצווה זאת ממצוות לולב וכדומה מתרי"ג מצוות דאורייתא, ואף על פי כן מי שאין ידו משגת אינו מחוייב ואינו חוזר על הפתחים בשביל לקיימה, כי באמת אמרו<sup>5</sup>: חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ואמרו<sup>6</sup>: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ואם הוא איש נגוע, מוכה אלקים ומעונה, אשר מצאווה צרות רבות, אין הכי נמי שההליכה לא"י היא צורך לו להפיג צערו ולרטיה למכתו, אבל בלאו הכי היה נראה דלאו שפיר עבדי ואין מקום לרחם עליהם. אבל מאחר שאנו רואים שאין הכל עושים כן, רק איש אחד מעיר אשר נעור רוחו ונפשו אָנְתָה ויעש, זה לך האות כי מה' היתה לו, שמים זכו לו. ורגלוי דבר אינשי אינון ערבין ליה לאתר דמתבעי - תמן יובילון יתיה<sup>5</sup>, וראוי לסייעו בכל עוז לעשות רצון אבינו שבשמים.

וכבר כתבו הפוסקים<sup>6</sup> כי מה שאמרו בעצמם<sup>7</sup>: עניי עירך קודמין, הוא על עניי א"י, כי הם הם הנקראים עניי עירך כאמת, והם יושבים שם כתרנגולים כלוליהם, אינם יכולים להרויח, ואין בנמצא כל כך מי שירחם עליהם, ועניניהם תלויות על יושבי חו"ל, בין לאגרות - לדעת את שלום קרוביהם, בין על מנות - להחיות את נפשם לשמח את לבם וצדקה והסד גדול עושה הכותב להם והשולח להם מתנות, אם מעט ואם הרבה, איש כמתנת ידו כברכת ה' אשר נתן לו, למצווה רבה יחשב וכו'.

ועיקר הליכת א"י היא לתיקון הנפש, והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה כמו שנתנה, והנשמה תהלל יה כי קדושת המקום והמנוחה מטרדות הזמן הוא סיוע גדול לעניין זה. הנה כי כן, מי שיוכה לילך שם - קדוש יהיה, פרוש יהיה. ואף אם ירחיב ה' את גבולו, לא יתענג בדשן נפשו, רק חיי צער יהיה ובדרכי התשובה יתנהג ובכל דרכי החסידות. ומי שאינו בקי, ילך אצל חכם וילמדנו, ינחהו במעגלי צדק והיה צדק אזור מתניו, ויהיה מצטמק ויפה לו ויוציא מגופו ויכין לנפשו. ויזהר בכל עוז לקיים מצוות התלויות בארץ בכל נפשו ובכל מאוהו, כי זה כל פרי ישיבת א"י. וכבר אסף איש טהור, הרב 'ספר חרדים' בסופו כל מצוות התלויות בארץ.

וידוע כי החוטא בא"י עונשו כפול מהחוטא בחו"ל, כי היכל ה' הוא. על כן כל בעל נפש יחוס על נפשו, ולילה כיום יהיה דבק בה' ובתורתו, אל יתן דומי לו וכפר עליו מאשר חטא

חובת הדאגה לעניי א"י

עיקר תכלית העלייה לארץ לשם תיקון הנפש

הפרישות והזהירות היתרה מעיון הדרושה בא"י



3. ברכות ו, א. 4. שבת קיח, א. 5. סוכה נג, א ופירושו: רגליו של אדם הם ערבים לו, למקום שנגזר עליו למות בו - לשם רגליו מוליכות אותו.  
6. שו"ע יו"ד סימן רנא סעי' ג. 7. ב"מ עא, א. 8. משל יד, יב, טז, כה. 9. משלי כה, טז. 10. ויקרא כה, ו. 11. ע"ז סב, א. 12. בספרו 'עוללות אפרים'.  
**תקלד** 1. דברי הרמ"ו האלו והערה הבאה עליהם הם העתקה מספר 'טוב הארץ', ומקור דברי הרמ"ו הוא ב'חסד לאברהם' מעיין ז נהר ז ובמעין ה נהר כט. רוב דברים אלו הובאו בהקדמה לספר 'פרי עץ הדר', סדר ולימוד ט"ו בשבט להרב בעל 'חמדת ימים'. 2. ב'חסד לאברהם' שם גרס 'בעולם'. 3. עיין 'ספר הבהיר' קס"ו והובא באבן עזרא בשם הרס"ג וברבינו בחיי שמות טו, כז. 4. שמות טו, כז.



כן להרב 'חמדת ימים' חלק ב' דף ק"ח ולרבינו האר"י ב'שער המצות' פרשת עקב וב'ליקוטי תורה' שם.

**נמשך** אל האמור אביע אומר בירושלמי פרק ג' דמעשרות<sup>13</sup>, וזה לשונו: אית תניי תני שאין שבחו של תלמיד חכם להיות אוכל בשוק, כי הדא רבי אלעזר בר רבי שמעון הוה אכיל בשוקא, חמיתיה רבי מאיר אמר ליה: בשוקא את אכיל, ובטל גרמיה.

ורבותינו בעלי התוספות סוף פרק קמא דקידושין<sup>14</sup>, המה ראו כן תמהו מההיא דאיתא התם: האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב, ויש אומרים פסול לעדות, דמהירושלמי הנזכר משמע דלאחר<sup>15</sup> אין קפידא. ותירצו בשם ר"ח, דההיא דקידושין מיירי שחוטף ואוכל פחות משווה פרוטה או שגזל דבר שאינו מקפיד עליו<sup>16</sup>. ובשם הר' אליהו תירצו: כגון שהולך אצל המוכרים וטועם משל כולם מעט מעט כאילו רוצה לקנות מהם. ובשם רבינו תם פירשו, דההיא דאוכל בשוק, היינו שאוכל סעודה דפת דגנאי יותר. יעו"ש.

ומהר"ש יפה<sup>17</sup> תירץ, דהתם במקום רואים והכא היכא דליכא רואים אלא באקראי. והכי דייקי דברי הרמב"ם ז"ל, שכתב בפרק י"א מהלכות עדות<sup>18</sup>: הבזויין פסולין לעדות מדבריהם, והם האנשים האוכלים בשוק לפני כל העם, וכן פירש מרן ז"ל דברי הרמב"ם.

והרב הקדוש מהר"א הכהן בספר 'אגדת אליהו' תירץ, דיש הפרש בין האוכל בשוק מהלך ואוכל או דאוכל מעומד, דעל זה אמרו בקידושין דדומה לכלב ופסול לעדות, דמלבד שאין לו בושת פנים גם יסתכן בנפשו, כדאמרינן בפרק ז' דגיטין<sup>19</sup>: ג' דברים מתישין גופו של אדם, ואלו הן: אכל מעומד, ושתה מעומד וכו', וכיון שעל חייו אינו חושש, איך יחוש על מומן חברו שלא להעיד שקר - לזה פסול לעדות ודומה לכלב שהוא עז פנים. אבל האוכל בשוק מיושב, אינו דבר גנאי הוא, ובפרט דהאוכל בשוק מיושב אינו יושב באמצע הדרך משום עוברים ושבים שנכשלים בו, אלא יושב בקרן זווית או באיזה חנות, ואף על פי כן גנאי לתלמיד חכם לעשות כן. ורבי אלעזר בר רבי שמעון כי הוה אכיל בשוקא, על דרך זה הוה אכיל, ועם כל זה הוה חרה לו להבי מאיר ואמר ליה: בשוקא אתה אוכל, משום שתלמיד חכם אפילו בדרך הזה גנאי לו הדבר מאוד, יותר מכל אדם, יעו"ש.

**וראיתי** להרב 'נחמד למראה' ז"ל בפירושו, שהקשה על תירוצו זה, דאמאי לא תני תנא התם בפרק ב' דברכות דף מ"ג עמוד ב' בהדי ר' דברים שגנאי לו לתלמיד חכם וכו' האי דאוכל בשוק מיושב, שהתלמיד חכם אפילו בדרך זה גנאי לו הדבר. ולכל התירוצים לא קשה, משום דהם אמרו דהירושלמי איירי בדבר שאין שבת לתלמיד חכם, דהיינו אין שבת ואין גנאי, ברם לתירוץ רב כהנא ז"ל<sup>20</sup>, שכתב דגנאי לו, יפול התימא, יעו"ש.

שאינם קרובים לטומאה כמו עולם העשיה, ולא רחוקים כמו עולם הבריאה. לכן גרעיני הזרע שבתוך הפרי אינו נאכל, לפי שאינו רכים כגרעינין שבתוך הפירות שבכריאה, ואלו הם: זיתים, תמרים, גודגניות, סופאפיים, פרישקוש, סארוילאש, מושמישיש, גינדאס, אקראניס, ניספולאס.

ועוד עשרה מיני פירות יש בעולם העשיה כנגד עשר ספירותיה, ולזה נאכל מה שבפנים ונורק מה שבחוץ, שקליפת הפרי היא מחיצה בינו ובין עולם התמורות הקרוב לו כדי שלא יקבל טומאה. וזה סוד היצר הרע והקליפה הדבוקה בנפש. ואלו הן: רמונים, אגוזים, שקדים, ערמונים, לוזים, הנקראים אלביאנאס בלע"ז, אלונים הנקרא אלביטאס בלע"ז, פארישים, פיניונים, פשתוקים, מאוויש.

ומניין שמותם ומספרם קבלתי<sup>5</sup>, אבל סידורם על סדר עשר ספירות לא קבלתי עד יערה עלינו רוח ממרום.

והנה העשר מיני פירות דבריאה נתברר מהם כל הפסולת ונשארו כולם טוב, ואילו סרק הוא להיפך, שהוא הכל רע, שהכל הוא קליפה. וכנגד עשרה מיני פירות דיצירה, שהמוח מלבר וקליפה מבפנים, שהוא הגרעין שבתוכם, כנגד זה בקליפה, כשניצוץ הקדוש שנפל הוא גדול ולא יכלה הקליפה לסבול כל אותו האור בקרבה, נכנסה הקליפה בתוך הקדושה ונעשית הקדושה מקיף אליה. וכנגד עשרה מיני פירות דעשיה, שהמוח הוא מולגא והקליפה חופפת עליו מבחוץ, כנגד הקליפה שלקחה ניצוץ הקדושה בתוכה לחיות אליה, והיא חופפת עליו מבחוץ כקליפה אל המוח.

וכנגד אלו השלושים מיני פירות יש שלושים אחרים מסטרא דשמאלא שצומחים בעצי היער מאליהם, ורובם אין בהם אוכל אלא כולם קליפה, ואין מברכין עליהם בורא פרי העץ, ומי שמדקדק במעשיו לא יאכל מהם הואיל ורומזים לסטרא דשמאלא.

אבל נראה לומר<sup>6</sup>, שזה כתב מוהר"ו ז"ל קודם שלמד אצל הרב ז"ל<sup>7</sup>. כי הרב ז"ל כתב להיפך כמנונו, וזה לשונו<sup>8</sup>: עשבי דדברא, כתבו הפוסקים<sup>9</sup> שכיון שלא נורעו בידי אדם, שיברך עליהם שהכל<sup>10</sup>. ומורי זלה"ה לא היה חושש, והיה מברך הברכה הראויה לעץ ולאדמה אפילו אם היו מדבריות<sup>11</sup>. לפעמים היה מצווה שייבאו לו דרדרים שבני אדם אוכלים אותם, כדי לקיים מצווה לאכול ממה שאמר הקב"ה לאדם הראשון כשקלל האדמה בעבורו: "וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה"<sup>12</sup>, ע"כ [הרב 'טוב הארץ'].

ועיין עוד להרב 'חסד לאברהם' במעיין הז' נהר ז' וכמו

שלושים מיני פירות מסטרא דשמאלא



5. חלוקה זו נזכרה ב'אלפא ביתא דבן סירא' (הובא באוצר המדרשים - אייזנשטיין עמ' 46), ועל יסוד מאמר זה פייט הפייטן הבבלי רבי נחמיה בן שלמה בן הימן הנשיא: בסדר העבודה ליום הכפורים: "הוזמנו מגן שורשים/ מיני אילנות שלושים/ בתבל הם מושרשים/ רמו לעידון קדושים". 6. אלו דברי ספר 'טוב הארץ' שהעיר על דברי מוהר"ו. 7. האר"י הקדוש. 8. 'שער המצוות' פרשת עקב דף רנו. 9. טור או"ח סי' רד בשם הראב"ד וכן פסק בשו"ע שם סעי' א. וכן לענין פירות של אילני סרק, כתב הבית יוסף סי' רג בשם 'שיבולי הלקט' (סי' קס) שברכתם שהכל, וכן פסק בשו"ע שם סעי' ד-ה. 10. 'כיון דלא זרעי להו אינשי לא חשיבי פרי' (הטור בשם הראב"ד). 11. וכן הביא הימגן אברהם סי' רד סי' ק י מספר הכוונות את מנהג האר"י שבירך על של עץ בורא פרי העץ ועל של אדמה בורא פרי האדמה. 12. בראשית ג, יח. 13. הלכה ב. 14. מ. ב. 15. שאינו תלמיד חכם. 16. וזה לשונו: "פירש ר"ח, דהכא מיירי שחוטף ואוכל ואם תאמר אם כן פשיטא דפסול דגזלן הוא, וי"ל שחוטף פחות משווה פרוטה אי נמי שגזל דבר שאינו מקפיד עליו". 17. בספר 'יפה מראה'. 18. הלכה ה. 19. ע. א. 20. מהר"א הכהן בספר 'אגדת אליהו' הנזכר לעיל.

אכילה בשוק - באיזה אופן הוי גנאי לכל אדם ובאיזה לתלמיד חכם

**ואחר** המחילה רבה לא ידענא מאי קשיתיה על פי תירוצו דוקא, דלכל התירוצים צריך לפרש, דהא דתני שאין שבחו של תלמיד חכם וכו' הוא גנאי ממש, ולשון נקיה דבר התנא, דאי לא, מהיכא תיתי שהוא שבח לתלמיד חכם אדאצטריך למיתני שאין שבח, ומוכרח לפרש דגנאי ממש קאמר ולשון נקיה דיבר, ואמאי קשיא ליה לפירוש הרב מהר"א ז"ל וניחא ליה לכל התירוצים. ועוד, הרי בתירוץ רבינו תם נזכר להדיא בההיא דאוכל סעודת דפת, דגנאי יותר, ומינה דאכילת פירות גנאי הוי אבל לא יותר.

ועוד אני תמה בדברי קודשו, שהרי הרב מהר"א הכהן ז"ל סמוך ונראה פירש להדיא ההיא דאין שבחו, שהכוונה בו דהוה סלקא דעתך שהוא שבח, יען ששמע מהרב רבי חיים אלפסי ז"ל בשם המקובלים, דהמוצא איזה פרי בשוק מושלך ארצה יטלנו לאוכלו, ויכווין בברכתו שעל ידי כך מתקן איזה ניצוץ של קדושה אם יש בו, ורבי אלעזר בר רבי שמעון היה רודף אחר זה, ומפני הרואים שאינם מבינים זה מנעו רבי מאיר וכו'. ולזה אמר: אין שבחו, דהוה סלקא דעתך שהוא שבח כיון דלכוונה טובה הוא עושה, קמ"ל וכו', יעו"ש. וממילא פירש 'אין שבחו' דקתני, פירושו אין שבח ואין גנאי. ואם כן נהפוך הוא, דלפירוש מהר"א ז"ל לא קשה מההיא דברכות, ולכולהו תירוצי קשייא. ומה דנקט בלשוננו מתחילה 'גנאי לו הדבר מאוד' וכו', הכוונה דברי הרואים, אבל פירוש דברי התנא הוא כדמסיים למילתיה, שאינו שבח ואינו גנאי.

ולעיקר קושייתו, לא ידענא אמאי קשיתיה מהירושלמי לבבלי ולא הקשה מההיא דתני שם<sup>21</sup>: שישה דברים גנאי לו לתלמיד חכם וכו', ולא מני הא דאל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה עם שהוא גנאי ולא מהדר תלמודא. ות"ק כדרך הש"ס, דסבירא ליה דהנהו לא הוו גנאי, ודכוותה האי, והא נמי בלשון אית תנויי מתנייא, וק"ל.

**תקל"ה** א"י. כתב הרמ"ק ז"ל, כי הדר בא"י והולך לדור במצרים, אותה עבירה היא גורמת ל'רעה' שימשול עליו; וכל מי שמקבל עליו לדור בא"י כל ימיו ולא לרדת לדור במצרים, חשוב עליו כאילו נזהר כל ימיו שהמליך יחודו של מקום עליו, ע"כ הרב 'טוב הארץ' דף י"ט.

ועיין במה שכתב הרמב"ם בפרק ה' מהלכות מלכים הלכה ז', וזה לשונו: ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים, מן הים הגדול ועד המערב ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר, הכל אסור להתיישב בה; בשלושה מקומות הזהירה התורה שלא לשוב למצרים, שנאמר<sup>1</sup>: "לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד", "לא תוסיף עוד לראותה"<sup>2</sup>, "לא תוסיפו לראותם עוד

עולם"<sup>3</sup>, ואלכסנדריא בכלל האיסור; ומותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא ולכבוש ארצות אחרות ואין אסור אלא להשתקע שם כו', יע"ש.

ועיין עוד לרבינו הסמ"ג לאוין רכ"ז שהקשה, וזה לשונו: ויש תימה על כמה קהילות השוכנים שם, וגם הרמב"ם ז"ל הלך שם לגור. ושמוא טעמו משום שעלה סנחריב ובלבל כל העולם כולו, וגם מצרים נתבלבלו, כדתיא בתוספתא דקידושין<sup>4</sup>: אמר לו רבי עקיבא למנימין גר המצרי<sup>5</sup>: טעית, כבר עלה סנחריב כו'. אמנם מצינו ר' יהושע שנחלק עליו במסכת ידים בתוספתא<sup>7</sup>, ואומר שם: למצרים נתן להם הכתוב קצבה, שנאמר<sup>8</sup>: "מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפוצו שמה", וישבו על אדמתם; וגם בסוכה פרק החליל<sup>9</sup> אמרין: אלכסנדריא מאי טעמא איענוש - משם דעברו אהאי קרא ד"לא תוסיפו לשוב", ואותו מעשה היה אחר בבלול של סנחריב. ואין לנו טעם להתיר אם לא נפרש כפירוש הר"ר אליעזר ממיץ ז"ל<sup>10</sup>: "לא תוסיפו" - לא אסרה תורה אלא בדרך הזה, כלומר מא"י למצרים, אבל משאר ארצות מותר, ע"כ. וכן העתיק דבריו הגהות מימוניות שם<sup>11</sup>, והגאון הרא"ם סדר שופטים ד"ה 'שהסוסים באים משם' כו'.

ועיין עוד להגאון 'כפתור ופרח' דף י"ח עמוד ב', וזה לשונו: ושמעתי במצרים מפי ה"ר שמואל ז"ל, אחד מבני בניו של הרמב"ם ז"ל, שכשהרמב"ם היה חותם שמו באגרת שלוחה, היה מסיים: 'הכותב העובר בכל יום שלושה לאוין פלוני'. אמרתי לו דרך חצי נחמה: שמוא הרב ז"ל היה מוכרח לעמוד שם שהרי היה רופא למלך מצרים, וכענין ששינונו בפרק מרובה<sup>12</sup>: באבטולס ב"ר ראובן שהתירו לו לספר קומי מפני שהיה קרוב למלכות.

ויש מפרשים שמה שאסרה התורה לשוב "בדרך הזה עוד", אינו אלא על "דרך המדבר ים סוף"<sup>13</sup>, כמו "וזה לכם הטמא"<sup>14</sup> וזולתם טהורים<sup>15</sup>, וכן "החדש הזה"<sup>16</sup>, ולזה עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו<sup>17</sup>, יעו"ש. ועיין עוד בתוספות ביבמות פרק הערל<sup>18</sup> ד"ה 'מנימין גר המצרי' מה שכתבו בשם 'הלכות גדולות', וכמו כן מה שכתבו בסוטה פרק המקנא דף ט'<sup>19</sup> מה שכתבו בשם ר"ת, וכמו כן מה שכתבו במגילה דף י"ב<sup>20</sup> ד"ה 'זיל לגבי עמון ומואב', יעו"ש. וכמו כן עיין במרדכי סוף פרק הערל<sup>21</sup>, שהביא דברי ר"ת שסנחריב לא בלבל מצרים, שהרי לא בלבל ירושלם וגם מואב כו', וכתב בסוף דבריו, וזה לשונו: ותימא, הואיל ומצרים לא נתבלבלו, אם כן היאך הותר עתה לדור במצרים. ויש לומר דלא אסרה תורה אלא לשוב בדרך הזה, היינו מא"י למצרים, אבל משאר

המוצא איזה פרי בשוק מושלך ארצה יטלנו לאוכלו

מעלת הדר בא"י כל ימיו ופגם הדר במצרים

איסור הדירה במצרים

צדדי היתר לדור במצרים

לא אסרה התורה אלא לשוב בדרך הזה



21. ברכות מג, ב. תקלה | 1. דברים יז, טז. 2. דברים כח, סב. 3. שמות יז, ג. 4. פרק ה, ו. 5. ביחס לדבריו שאמר: "אני גר מצרי ונשאתי אשה גיורת מצרית והריני הולך להשיא אשה לבני בת גיורת מצרי כדי שיהא בן בני כשר לבוא בקהל, שנאמר (דברים כג, ט): 'דור שלישי יבא להם בקהל ה'". 6. וזה לשונו: "משעלה סנחריב ובלבל את כל האומות לא עמונים ולא מואבים במקומן ולא מצרי ואדומי במקומן" וכו'. 7. פרק ב, ח. 8. יחזקאל כט, יג. 9. סוכה נא, ב. 10. ב'ספר יראים' עמוד ז סימן ט. 11. הלכות מלכים פ"ה אות ב. 12. ב"ק פג, א. 13. שבדרך זו יצאו ממצרים כדכתיב בשמות יג, יח. 14. ויקרא יא, כט. 15. עיי כריתות כב, א. 16. שמות יב, ב. 17. ברכות י, ב. 18. עו, ב. 19. עמוד א. 20. עמוד ב. 21. אות עא-עב.

ארצות מותר, כך תירץ רבינו אליעזר ממיין בספר יראים,<sup>27</sup> עכ"ל.

וראיתי להגאון 'פרי חדש' ז"ל בספרו 'מים חיים' דף י"ח, וזה לשונו: עוד אני מוסיף, שלפי סברת הרב בסוף פרק י"ב מהלכות איסורי ביאה<sup>22</sup>, שעכשיו המצריים נתבלבלו, ואלו המצריים עתה שבמצרים, אנשים אחרים הם, שאין כאן איסור כלל עכשיו לדור במצרים, שלא אסרה התורה הדירה במצרים אלא בעודם המצריים במצרים. וכדברי מוכח בהדיא מדברי הרא"ם שהביא המרדכי בסוף פרק הערל, ועל זה סומכים הדריים במצרים, ונכון הוא. וצריך עיון ליישב לפי זה, מאי דאמרין בפרק בתרא דסוכה<sup>23</sup>, דאנשי אלכסנדריא איענוש משום דעברי אקרא ד"לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד", והרי כבר בא סנחריב ובלבל את העולם, ע"כ.

וראיתי למוה"ר הגדול הרב 'פרי האדמה' חלק ג' דף ס"ט שכתב על דברי הרב הללו, וזה לשונו: קשיא ליה על מה שהקשה הרב שם, על מה שתירץ בין אותו דור כו' מההיא דמסכת סוכה דאנשי אלכסנדריא כו', והניחו בציון עיון, והרי (רוצה לומר, הרא"ם פרשת שופטים) הקשה הכי, ותירץ דצריך לומר, דלא אסרה תורה כי אם בדרך הזה, דהיינו מא"ל למצרים, ע"כ. ואחר המחילה רבה לא ידענא מאי קשיתיה, ודברי הרב 'פרי חדש' ברור מללו, וכוונתו שלפי דברי הרמב"ם שמצריים נתבלבלו, ולזה סומכים הדריים במצרים, ולזה הקשה לתירוצו זה מאי דאמרין בפרק בתרא דסוכה. ותירץ שתיירץ הרא"ם בפרשת שופטים, הוא מדברי הסמ"ג בשם מהר"א ממיץ ז"ל לצד שנאמר שמצרים לא נתבלבלו, ועל זה תירץ דלא אסרה תורה כו'. והרב בעצמו זכר עשה לדברי הר"א ממיץ ז"ל, שהרי כתב: וכדברי מוכח בהדיא מדברי הרא"ם שהביא המרדכי בסוף פרק הערל. וכוונתו היא ששם כתב: הואיל ומצרים לא נתבלבלו אם כן היאך הותר עתה, ויש לומר דלא אסרה תורה כו'. ושמענין מזה דלסברת הרמב"ם דסבירא ליה דמצרים נתבלבלו, אם כן מותר לדור במצרים, הרי מוכח בהדיא כדבריו, ולזה הקשה על פי תירוצו זה ממאי דאמרין בפרק בתרא דסוכה, והרב נמי אזיל ומודה דלדברי הר"א ממיץ לא קשיא וכמו שכתבתי. [ואחר זמן רב מצאתי להרב גאון עוזנו בספר 'חיים שאל' חלק א' סימן צ"א שפירש כן בפשיטות ככוונת הרב 'פרי חדש' זלה"ה.

ושוב הקשה עליו דלא זכר דהסמ"ג לאוין רכ"ז תמה על הדריים במצרים, וכתב דשם משום שעלה סנחריב וכו', ועל זה הקשה מהתוספתא דידים וממה שאמרין בסוכה דאנשי אלכסנדריא איענוש וכו', ואסיק דאין טעם היתר אם לא על פי פירוש הרא"ם, יעו"ש, ואם כן נמצא דהסמ"ג חשב ליישב כדברי ה'פרי חדש', והוקשה קושיית ה'פרי חדש', ודחה טעם זה, יעו"ש.

לא אסרה התורה אלא בעוד המצריים בה

ולעניות דעתי אחר המחילה רבה, לא קשה ולא מידי על הרב 'פרי חדש', ודברי רבינו הסמ"ג בא בזכרונו, אלא שיש חילוק, שהסמ"ג נחית מתחילה ליישב על כמה קהילות השוכנים שם, ומתחילה צידד משום שעלה סנחריב, ודחה טעם זה והוכרח ליישב שלא יש טעם להיתר כי אם לפירוש הרא"ם ז"ל. מה שאין כן בדברי הרב 'פרי חדש' ז"ל לא נחית מתחילה ליישב מנהג העולם, אלא לחדש דין שלפי דברי הרמב"ם שעכשיו המצריים נתבלבלו אין כאן איסור, ובאגב כתב שעל זה סומכין, ולזה הוקשה לו מה שהוקשה, ודרו"ק בדבריו שכתב: 'דלפי זה קשה' וכו'.

ועיין להרב 'אבן ספיר' דף ל"ב שכתב ההיתר של הגאון 'פרי חדש' מדידיה בהרחבה, והוקשה לו מההיא דפרק החליל, ותירץ כי הר"ש ז"ל בפירוש משנה פרק ד' ידיים מביא מן התוספתא דתרי בבלולים היו, סנחריב התחיל ונבוכדנצר כלה עשה. וזה מוכרח מאוד מן הנבואות עצמם. הלא נראה בירמיה מ"ו, שם ניבא למצרים על חיל פרעה נכה וגו' אשר הכה נבוכדנצר וגו' בשנה הרביעית ליהויקים, שם כל החזון, וזה היה מאה וחמשים שנה אחר סנחריב שנהרג בימי חזקיה מלך יהודה, [ומצינו שעוד אחרי מאה שנה לבלבל סנחריב (שמנה עשרה שנה קודם גלות צדקיהו), עדיין היה מצרים בתוקף עוזה ובמלכותה, שעלה למלחמה על מלך אשור (מדינת סנחריב) על נהר פרת שאז המית ליאשיהו - מלכים ב' כ"ג<sup>24</sup> דברי הימים ב' ל"ה<sup>25</sup>]. וגם אז לנבואת ירמיהו הנזכרת לא היתה לכלה, כי בירמיה מ"ג, כאשר הלכו למצרים אחרי גלות צדקיהו, כתוב<sup>26</sup>: "ולקחתי את נבוכדנצר וגו', ובא והכה את ארץ מצרים" וגו', ואז כליון חרוץ ניבא עליהם. ושם מ"ד<sup>27</sup>: "הנני נותן את פרעה חפרע וגו' כאשר נתתי את צדקיהו וגו' ביד נבוכדנצר" וגו', ושם עוד<sup>28</sup> "לבני עמון וגו' לאדום" וגו'. הרי מפורש שגם אחרי סנחריב שנים רבים, מאה ושלושה ועשרים, עדיין ישבו אלה הממלכות שקטים על שמריהם ולא נתבלבלו. ובהכרח לנו לאמר שסנחריב התחיל למשול עליהם, והוא אמר<sup>29</sup>: "ואסיר גבולות עמים" וגו', שהסיר גבולות המדינות להיות כולם תחת ממשלתו, אבל לא העביר אותם לערים ממדינה למדינה, ונבוכדנצר עשה כלה ונחרצה והגלם כולם מארציהם אל ארץ אחרת כיום הזה. הנה עינינו הרואות ברור מהכתובים כמו שכתב הר"ש מהתוספתא, שעיקר הבלבול וגלות כל האומות היה ע"י נבוכדנצר, ומאז והלאה הותרו כל האומות גם מצרים לדעת הרמב"ם ז"ל. וכשירדו היהודים עם יוחנן בן קרח למצרים<sup>30</sup> עדיין היו המצריים שקטים על שמריהם ויושבים על מקומם, כמפורש במקרא, ואז ודאי היה אסור להם בלאו לרדת למצרים, [ולכן דקדק רש"י ז"ל<sup>31</sup>, לפרש שהלכו למצרים בימי ירמיה עם יוחנן בן קרח, ומה אכפת לנו

סנחריב בבל ונבוכדנצר החריב



לא אסרה  
התורה  
אלא לדור  
שיצא  
מצרים

ועיין עוד להרב 'תולדות יצחק' פרשת שופטים ד"ה 'ולא ישיב את העם מצרימה', שכתב וזה לשונו: אינה מצווה לדורות, שהרי הרבה קהילות דרים שם ולא מיהו חכמים, אלא הוראת שעה, לפי שהיו אז רשעים מאוד ולא ילמדו מעשיהם. ויש אומרים לדורות הוא, אבל לא אסר הדירה שם אלא לבאים לא"י, וזה יורה לשון "בדרך הזה", שמגמת פניהם לארץ לא תשובו ממנו למצרים, או שנחריב בלבב האומות ויושבי מצרים אינם מצרים. ועיין להרב 'מעיל שמואל' בליקוטיו על הרמב"ם דף ט"ל, מזה שהקשה על תירוץ ראשון ושלישי מההיא דפרק בתרא דסוכה, י"ע"ש.

האם העיר  
אלקהרא  
בכלל  
מצרים

ועיין עוד להרב הגדול מוהריק"ש<sup>37</sup> בהגהותיו באבן העזר סימן קכ"ה, שכתב, שהעיר שקורין אלקהרא אין בה שום חשש, לא מיבעיא לפי דעת רוב הפוסקים שנחל מצרים הוא נילוס שהוא מפסיק בין ארץ מצרים ובין אלקהרא, אלא שגם לדעת רבינו סעדיא גאון ז"ל, שנחל מצרים הוא הנקרא בערבי וואד אלערי"ן, מכל מקום גם לדבריו ז"ל נראה שעיר אלקהרא היא מלכות אחרת, כמו ארץ קפוטקיא שהיה צומיאיט. וגם ראינו גאוני עולם שדרו ושכנו בעיר אלקהרא, ולא הששו לג' לאוין האמורים באיסור החזרה למצרים כו'. והעיר הזאת ששמה אלקהרא מכניז אותו מצרים והגויים קורין אותו מצר, י"ע"ש וכו'.

הותרה  
ישבתם  
מצרים כדי  
לברר את  
ניצוצי  
הקדושה  
שנחששו  
בה

ורא"ה זה מצאתי להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא, שכתב מפי השמועה ומטו בה משם רבינו האר"י ז"ל, כי בחזרתם למצרים בימי ירמיהו נגד מאמרו ית', וכן ישיבתם בנא אמון ועברו איסור תורה, דין גרמא כי יפול הנופל ניצוצות הקדושה חדשות מעתה בארץ מצרים בכל קרית חוצות. וידוע שכל הגליות הן הנה היו לברר ניצוצי הקדושה אשר בארץ ההיא, ומטעם זה נאסר הליכת מצרים, לפי שעשאוה כמצולה שאין בה גוים ונתבררו כל ניצוצות הקדושות יחד כולם, ולכן אסרה תורה לדור במצרים. והיא מאז, אחרי הדורות ההם אשר נפוצו שמה ניצוצי הקדושה, חזרו מצרים ובנותיה להיתר לדור שם ישראל, כי יש צורך גדול שבתם וקמתם שם לברר בכל חו"ל, וישראל אף שאינם נביאים, התיירו להם דירת מצרים, י"ע"ש דברי קודשו.

האם הותר  
לרדת  
למצרים  
על מנת  
שלא  
להשתקע

[וראיתי עוד בהיתר דירה במצרים בזמן הזה להרב מרן החב"ב ז"ל בהגהותיו, וזה לשונו: ועכשיו שדרים בה, סומכין שאין יורדין להשתקע אלא לגור, וכאשר תמצא דינו נלך לא"י, ולכן אין אנו עוברין על דירתה - הרדב"ז חלק א' סימן צ"ח<sup>38</sup>. וזה קרוב למה שכתב התשב"ץ בספר 'זהר הרקיע'<sup>39</sup>, שכיון שהותר ליכנס בה לפרקמטייא, אם אחר כך נשתקע בה לא עשה מעשה איסור, שהרי בהיתר נכנס. ואין זה נכון, דנדי דאם נתעכב בה אינו עושה מעשה, מכל מקום איסורא איכא להתעכב בה. והרי רבינו הרב רבי משה בר מימון ז"ל וכמה גדולים דרו שם, ועכשיו דרים קהל גדול

מתי הלכו, אלא להגיד שאז היו עדיין באיסורם, אבל ההליכה אחר כך אין איסור]. וגם הלכו בהדרך שאסור גם להרא"ש והרא"ם, היינו מבית לחם לתחפנחס<sup>32</sup> שהוא דרך המדבר כנזכר, והנביא ירמיהו כיהה בהם והעיד בהם בשם ה' ולא שמעו<sup>33</sup>. ועל כן צדקו מאוד דאמרו בפרק החליל: ואלכסנדריא מאי טעמא אענוש - משום דעברו אהאי קרא כו', וכפירש"י ז"ל, כי הלכו בעוד האיסור היה במקומו. ועיין בסוטה דף ט"ו<sup>34</sup> ד"ה 'מנימן גר המצרי' וכו', שכתבו שחורבן נבוכדנצר לא חשיב בלבול, דכשהיה מחריב נבוכדנצר היה מניח דלת הארץ במקומה, אבל שנחריב היה מעביר לארץ ומבלבלן וכו', ובכל מקום תולה בלבול בסנחריב וחורבן נבוכדנצר, י"ע"ש. ועיין עוד במגילה דף י"ב<sup>35</sup> ד"ה 'זיל לגבי עמון ומואב', שכתבו להדיא, לפי שסנחריב היה ראשון שבלבל נקרא הכל על שמו, אבל ודאי דעיקר החורבן היה נבוכדנצר, י"ע"ש. וכמו כן בהר"ש שם שכתב בהדיא דנבוכדנצר עשה בלבול, והא דקאמרינן<sup>36</sup>: בא סנחריב ולא בבלבלה בא נבוכדנצר ולא החריבה, שתולה בלבול בסנחריב, לפי שלא היה מחריב אלא מבלבל, אבל נבוכדנצר מחריב ומבלבל, י"ע"ש, ועלה יישוב הרב 'אבן ספיר' כהוגן, שאנן נימא שזו היא דעת הרמב"ם ז"ל.

האמנם ראיתי להרב 'יד משה' ז"ל פרשת שופטים רוח אחרת אתו, שכתב לתרץ דברי הרמב"ם ז"ל דאסר לדור במצרים אף על גב דכבר בבלם סנחריב, דיש לומר דסבירא ליה ז"ל דאעיקר חורבן נבוכדנצר קא סמך, דאף על גב דלאחר בלבול סנחריב שבו, מכל מקום כיון דבא נבוכדנצר ובלבלם לא שבו עוד, וכיון שכן, דוקא סנחריב היה מבלבל העולם והיה מעביר מעיר לעיר אחרת, אבל כי היה מחריב נבוכדנצר היה מניח דלת הארץ במקום, כמו שכתבו התוספות בסוטה שם. אם כן לענין איסור לבוא בקהל אמרינן: אותו שמתגיר הוא פורש מהם, וכל דפריש מרובה פריש ומותרין מיד, אבל לילך לגור שם במצרים, שהוא הולך במקום קביעותם, כיון דמיעוטם נשאר, הוי ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ואפילו בבלבול סנחריב אמרינן כן, כמו שכתוב בספר 'הלבוש' לאבן העזר סימן ד', דאף על גב דמיעוטא נשאר במקומותם, והוה ליה קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, מכל מקום אותו שמתגיר פורש מהם, עכ"ל, י"ע"ש. וכדבריו כתב הרב 'די השב' יו"ד סימן ט"ו, ולא זכר ש"ר מדברי הרב 'יד משה' הנזכר שכבר קדמו כנזכר, ומסיים שם, שבזמן הזה שנתבטלו לגמרי המצריים הקדמונים, ונכנסו כולם תחת אמונת ישמעאל ועזבו כל התועבות אשר היו עושים במצרים מימי קדם, ומשום הכי סמכו הקהילות בזמן הזה לדור שם, וגם הרמב"ם עצמו קבע דירתו שם, י"ע"ש.]



במעלה גדולה וסיוע גדול אל העבודה. וגם אם בקטנותו יכנס האדם קודם י"ג בא"י, זוכה קצת אל מידה זו, כי אין יצר הטוב ונשמה באדם עד י"ג שנה, כדפירשו רז"ל<sup>1</sup>, ולפעמים גם הרוח ולפעמים גם הנפש<sup>2</sup>. וכן כל מצוותיו אשר עושה הם בטהרה ובנקיות עד צאתו מן העולם הזה, גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב. והעולה לעת וקנתו לא"י אינו מכלל מידה זו וכו'.

וכשנבוא לספר במעלות זו החלוקה הם רבות:

א', שהנשמה לא נטמאת מעולם, ולא נתלבשה באויר ארץ העמים כל עיקר.

ב', שמצוותיו אשר עשה כולם בתכלית הטוהר, ואותו הרוחניות המתהווה מהמצווה והתורה לא נתלבש בקליפה ההיא והטומאה ההיא.

ג', כי השפע הנשפע על ידי התורה והמצווה לא נשפע אל השרים. מפני שהישראלי העומד בחו"ל ועוסק במצוות ובטהרה, ודאי אותם המצוות ישפיעו לו, ואותו השפע אי אפשר להיות נשפע עליו אם לא על ידי אותו שר אשר הוא שם בחלק ארצו, וזה פשוט. וזה היה דוקא בזמן היות השכינה עיקרה בא"י, כי אז ודאי היה מקבל על ידי השר, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה<sup>3</sup>: "כי גרשוני היום מהסתפח וכו' לך עבוד אלקים אחרים", עומד ומשפיע לאלקים אחרים שהם הקליפות. והכוונה היא, כי הדר בא"י בחורבנה דומה כמי שיש לו אלוה, אבל בבניינה יש לו אלוה ממש, ובחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה בכל זמן, ולכן דוד אמר: "גרשוני מהסתפח" וגו', כי גלות שלימה היתה לו. ועוד אפילו ישיבת א"י בימיו היתה בלא מקדש ובלא משכן וכו'.

ד', כי כמה מצוות יתירות ותלויות בארץ. ואין ספק כי מפני היות מעלות המצוות האלה גדולות עד מאוד, אין ראוי לקיימן בחו"ל, כי כח הקדושה כזו אין ראוי שיושפע בחו"ל, על דרך שאמרו רז"ל<sup>4</sup>, שאין מביאין חלה מחו"ל לארץ, ואם הביאה תשרף כחמץ בערב פסח, וכן תרומה וכן ביכורים<sup>5</sup> וכיוצא באלו הרבה, וזהו בודאי מפני מעלות המצוות האלו הנזכרות.

ה', התפילה שבא"י היא רצויה ומקובלת ביותר וכו', עכ"ל בקצת שינוי.

אמר המחבר: בספר 'כנפי יונה' חלק רביעי סימן י"ב כתב, וזה לשונו: ודע, כי הדר בא"י בחורבנה דומה כמי שאין לו אלוה, אבל בבניינה דומה כמי שיש לו אלוה, כעם "הלא על כי אין אלוה בקרבי מצאוני הרעות האלה"<sup>6</sup>. ובחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה בכל זמן, וכן בדוד וכו' כתיב: "כי גרשוני" וכו', יעו"ש. והיה קשה בעיני לשון זה עד שראיתי דברי הרב 'טוב הארץ' בכאן, דניכר שיש טעות דמוכח בדבריו, וכמו שכתב כאן הרב שמדבריו העתיק סוף הפרק

מישראל לאלפים ורבבות, ואין אנו יכולים לומר דאיסורא עבדי.

והסמ"ג כתב בלאוין רכ"ז בשם הר"א ממיין, שלא אסרה תורה אלא בדרך הזה, כלומר מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר, עד כאן. ולפי דבריו לילך מא"י למצרים אסור. ועכשיו אין אנו רואין שמקפידין בזה.

ויראה לי טעם אחר, שלא אסרה תורה לדור במצרים אלא בזמן שישאל שרונים על אדמתם, אבל עכשיו בגלות החל הזה, אין איסור בדבר. ועיין להרב גאון עוזנו שם, שהביא דברי מרן החב"ב וקלסיה, ומסיים בה: ומתאמרא כוותיה הרישב"א בחידושו ליומא על מה שאמרו שם בש"ס דף לח<sup>40</sup>, וקרוב לזה כתבו מהרש"ל ומהר"ם מקרעמנץ ז"ל בפירושם לסמ"ג לאוין רכ"ז, יעו"ש.

סיכום שערי תשובה הנאמרים בקיצור על דירת מצרים:

א', לא אסרה תורה אלא לשוב מארץ ישראל למצרים, אבל משאר ארצות מותר (הרא"ם סימן ש"ג והסמ"ג והמרדכי).

ב', לא אסרה תורה אלא על דרך המדבר ים סוף (כפתור ופרח).

ג', לא אסרה תורה אלא להשתקע (הרדב"ז חלק א סימן צ').

ד', שלא אסרה תורה אלא בזמן שישאל שרונים על אדמתם (כנסת הגדולה בהגהותיו).

ה', אינה מצווה לדורות (רבינו בחיי פרשת שופטים ותולדות יצחק).

ו', העיר שקורין אלקהרא אין בה חשש (מהריק"ש בהגהותיו באבן העזר סימן קכ"ה).

ז', שכבר נתבלבלו המצריים (פרי חדש בהגהותיו).

ח', מאחר שנפוצו שמה ניצוצי הקדושה בחזרתם למצרים, חזרו מצרים ובנותיה להתיר לדור שם במצרים (הרב גאון עוזנו בספר 'ראש דוד' פרשת ויצא).

## תקל"ו

א"י. אמר המחבר: יען שראיתי להרב החסיד 'חסד לאברהם' בעין הארץ נהר י' ולהרב הנשי"א בספר 'טוב הארץ' דף ט"ו, שבחנו הבוחנים במעלות א"י ומצאו ג' בחינות, ותחת כל בחינה ובחינה כמה בחינות, ובכן אמרתי להביאם בבית גנוז עם שנכללו בסימנים הקודמים, אין מדרש בלא חידוש, וזה החלי בסעייתא דשמיא:

אחד, מעניין המצוות בטהרה ובנקיות כל ימי היותו בעולם. ומי שהיה כל ימיו בא"י, נמצאת נשמתו, גם בעת בואה אל גופו, בטהרה ובנקיות בלתי נטמאת באויר ארץ העמים, והיא

לא אסרה התורה אלא כשישראל יושבים בארצם

סיכום

טהרת ומעלת המצוות של דרי הארץ



40. עמוד א. תקלו | 1. יצר טוב - קהלת רבה פרשה ד, יג; אבות דרבי נתן פרק טז, ב. נשמה - זוהר משפטים צא, א. 2. זוהר משפטים צח, א; קו, ב. 3. שמ"א כו, יט. 4. ירושלמי חלה פ"ד ה"ה. 5. עיין רמב"ם הלכות ביכורים פ"ה ה"ז. 6. דברים לא, יז.

ועשהו רי"ש - "אל אחר", ומבואר גם כן בזוהר חלק א' דף קפ"ז דמאן דפגים בבריתיה כמאן דמשקר באלהא וסגיד לאל אחר. ואמרו עוד בזוהר חלק ב' דף צ' שאמרו "לא יהיה לך"<sup>11</sup> לקבל "לא תנאף"<sup>12</sup>, דהא משקר בשמא דקב"ה דאתרשים ביה כבר נש. וכל זה טוב טעם למה שאמרו בזוהר פקודי<sup>13</sup>, דרוח המפתה לזנות נקרא "אל נכר"<sup>14</sup>. וזהו כוונת מאמרם ז"ל בפסוק<sup>15</sup> "זאת קומתך דמתה לתמר"<sup>16</sup>: ר' נחוניא בשם ר' דוסא: ב' יצרים ברא הקב"ה בעולמו, יצר עבודה זרה ויצר זנות; יצר עבודה זרה כבר נעקר, ויצר זנות קיים. אמר הקב"ה: כל מי שהוא יכול לעמוד בזנות מעלה אני עליו כאילו עומד בשתייהן וכו'. ולזה הנטמא בעריות אין הקב"ה אלקיו, דעובר על "לא יהיה לך אלקים אחרים", והיינו מטעם דבמקום דל"ת עושהו רי"ש כו', יעו"ש דברי קודשו במת"ק ורש"ן עדי"ו.

**ולעניות דעתי** טעם כעיקר למה אין הקב"ה אלקיו, הוא על פי מה שנתבאר בסימן ער"א, כי מן העריות יצא צפע לזנות אחרי אלקי הנכר, יען כי חומר עוון עובד עבודה זרה הוא מפני "כי בצלם אלקים עשה את האדם"<sup>17</sup>, ונמצא בהשחיתותו לעבודה זרה הוא מטמא לצלם אלקים חס ושלום, ובחטא גילוי עריות נאמר<sup>18</sup>: "פן יראה בך ערות דבר ושב מאחריך". ולזה התנצל משה בחטא העגל: "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלקי זהב", יעו"ש. זה אומר: "ולא תטמאו בהם" כו', הא אם תטמאו אני אלקיכם, כי מהם יצא צפע העבודה זרה. ובזה יובן המסורה הנזכרת וכל המקומות הנזכרים בזוהר, ומאמר ד"זאת קומתך", ודו"ק.

**תקל"ח** א"י. שלישית מעניין התחייה. וכשנבואה שלישית, נמצאו עוד הרבה: הא', טורח גלגול מחילות לפי עניינה ולפי מעשיה. הב', כי אמרו רז"ל, שתחיית המתים בא"י קודמת לתחיית מתי חו"ל. ג', בכל ריש ירחי ושבת הנפשות פוקדות הגוף כנוצר בזוה"ק<sup>2</sup>, וכאשר נקבר בחו"ל יוכרה שתטמא הנפש באויר ארץ העמים כבואה לפקוד הגוף, ולא יהיה להם נחת רוה יחד.

ועתה במה שסופר במעלת הארץ, מבואר מעלת היושב בה תמיד לעולם - מיום הלידה עד לאחר המיתה, כי זה ודאי זוכה לכל המעלות כולם בודאי. אבל הנכנס בקטנותו יזכה בהם, אבל לא כל כך, כי כבר נולד באויר ארץ העמים. אמנם מי שעמד עד שגדל, ואחר כך בא, גם אם יזכה בקצת לעסוק במצוות בא"י, עם כל זה לא ישיג אל המעלה הגדולה היא, ואולם ישיג מקצתה. אבל מי שנכנס בה ומת, זה ישיג להשני בחינות לבד, כי הראשונה כבר נאבדה ממנו. ועולה בעצמותו לבד אחר מיתה, זה לא יזכה כי אם לשלישית, שהיא התחייה

הזה, וכך צריך להיות: דומה כמי שיש לו אלוה, אבל בבנינה יש לו אלוה ממש. ועיין מה שכתבתי לעיל מסימן צ' עד סימן ק"ד.

**תקל"ז** א"י. הב', מעניין פטירת הנפש מן הגוף. וכשנבואה לספר ממעלות החלוקה הזאת

השנית, נמצאות גם כן רבות: הא', כי אין המת בא"י מת על ידי מלאך המוות<sup>1</sup>, אלא על ידי מלאך קדוש אשר מתלבש בגבורה לעשות הפעולה ההיא, והוא כבהמה נשחטת על ידי סכין יפה והיא טהורה. אבל המת בחו"ל מת על ידי ס"מ, סכין פגום והוא נעשה נבלה. הב', כי הנפטר בחו"ל, נשמתו בעת צאתה מגופו מתלבשת בכוחות אויר חו"ל ומטמאת על ידי כך, ודאי וצריכה כמה טורח עד בואה לשער השמים, ושם מטהרת מטומאתה כדי לעלות אל מנוחתה.

הג', טורח גלגולה עד בואה ממקום שהוא דר להגיעה לא"י, ומה גם שהיא צריכה לעבור בגבול שרים רבים עד הגיעה לא"י, ובודאי יאחווה צירים וחבלים וכיוצא בזה. וזה שאמרו רז"ל<sup>2</sup>: אינו דומה קולטתו מחיים וכו', יעו"ש ועיין מה שכתבתי בזה בסימן ש"א ובסימן תי"ד.

**ונמשך** אל האמור ראיתי לרבינו בחיי פרשת נח<sup>3</sup>, שכתב שאין שום אומה שתזכה לתחיית המתים כי אם מבני שם. והרב מופת הדור והדרו בספרו 'נפש חיים' דף רכ"ג טעמא טעים - על פי מה שאמרו בסוף כתובות<sup>4</sup>, כי כדי לזכות לתחיית המתים צריך זכות התורה, וכיון דשם זכה לתורה והנחילה לבניו, שהם אבותינו הקדושים - אברהם, יצחק ויעקב, ואחר כך זכו גם בנייהם בקבלת התורה, לכן מהאי טעמא הוי התחיית המתים דוקא להקים שם המת על נחלתו, דהיינו לזרעו של שם אשר הנחילנו התורה.

והוא פשט הכתוב פרשת אחרי<sup>5</sup>: "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'", ודרשו ז"ל<sup>6</sup>: וחי בהם" - לעולם הבא, והרי הוא כמבואר, "אני ה'", שתחיית המתים היא על ידו ית' כידוע.

ודרך אגב אפרש קרא דסמך ליה<sup>7</sup>: "איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'". ועל פי פשוטו הוא כמו שפירש רש"י סוף פרשת אחרי<sup>8</sup>: "ושמרתם את משמרתו וגו' ולא תטמאו בהם אני ה'" - הא אם תטמאו אני אלהיכם ואתם נפסלים מאחרי וכו', יעו"ש והוא מובן מאליו. ועם האמור פירש הרב מופת הדור שם דף קע"ז כוונת המסורה: "לכן אמור לבני ישראל אני ה'"; "לכן אמור הנני נתן לך את בריתי שלום"<sup>10</sup>. דהכוונה, דזהו ד"אני ה'", המורה שאני אלהיכם בזמן שהוא שלם בבריתו, שלא פגם בברית בעריות. והטעם למה אין הקב"ה אלהיו, על פי מה שאמרו בתיקונים דף צ"ט, דהפגם בריתו במקום דל"ת ד"אחד", פוגם

מעלות הנפטר בא"י

רק זרעו של שם זוכה לתחיית המתים

הקשר שבין גילוי עריות לבין עבודה זרה

מעלות הקבור בא"י ועידי לקום בה לתחייה

סיכום ג' המעלות והזכרים לכן



**תקל"ז** | 1. זוהר תרומה קנא, א. 2. כתובות קיא, א. 3. בראשית ו, יב. 4. קיא, ב. 5. ויקרא יח, ה. 6. ספרא אחרי מות פרשה ט, ט. 7. ויקרא יח, ו. 8. ויקרא יח, ל. 9. שמות ו, ו. 10. במדבר כה, יב. 11. שמות כ, ב. 12. שם פסוק יב. 13. רסד, א. 14. תהלים פא, י. 15. שה"ש ז, ח. 16. שה"ש רבה פרשה ז, א. 17. בראשית ט, ו. 18. דברים כג, טו. **תקל"ח** | 1. ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג; בראשית רבה פרשה עז, א. 2. תרומה קלו, א.

ומה טוב ומה נעים על פי זה כוונת הכתוב שאחריו: "יש דרך ישר לפני איש" וכו' על פי מה שפירשתי בסימן תקל"ג, ועיין עוד בסימן שנ"ב מה שפירשתי ברמז הכתוב בירמיהו<sup>9</sup>: "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'", שעל פי האמור אפשר לרמוז בזכר ג' מקומות לג' מעלות הנזכרות, ודו"ק כי קיצרתי.

מתנות ה'  
ליושבי א"י

**תקל"ט** א"י. דבר מושכל ומוכן בלב כל חכם לב, וגם העיניים רואות, אשר אינו דומה פרס המלך וארוחתו, ארוחת תמיד, אשר ניתן מאת המלך לשר צבאו המנהיג את כל מוחנהו, ואת כל מלחמות המלך על פיו נחתכים, לפרס ומנה הניתן לאחד מן הפשוטים לאנשי מלחמתו. ולפעמים השר צבא לוקח כנגד מאה מן הפשוטים. והנמשל בזה, על דרך שאמרו רז"ל<sup>1</sup>: אוריא דא"י מוחכים, והיא מנת המלך מלכו של עולם ית"ש, הארץ אשר עיניו בה מראשית השנה להטיב עמה ולהשגיח עליה ביתר עז משאר ארצות, ע"כ הרב 'חמדת ימים' דף ה'.

ג' עיניים  
המכשירים  
אל התורה  
ומציאותם  
בא"י

ועיין מה שכתבתי בסימן רצ"א בטעמא דמילתא שאין תורה כתורת א"י, יעו"ש באורך. ועיין עוד להרב עיר וקדיש הרב המפורסם ח"ק לישראל כמה"ר חיים בן עטר זצוק"ל בספר 'אור החיים' פרשת יתרו<sup>2</sup>, שכתב: שלושה עיניים הם עיקרי ההכנעה לקבלת התורה, שבאמצעותם נתרצה הקב"ה להנחילה נחלת שדי תורתנו הנעימה: האחד, היא התגבורת וההתעצמות בעסק התורה, כי העצלות הוא עשב המפסיד השגתה. ולזה תמצא כי כל מקום שזיכיר ה' לתורה, ידקדק לומר לשון חזק ואומץ, עד גדר שימית עצמו עליה, דכתיב<sup>3</sup>: "זאת התורה אדם כי ימות באוהל", ודרשו ז"ל<sup>4</sup> וכו'. וכמו בן רז"ל ידקדקו בהזכרתה לומר 'עסק התורה', 'השתדלות התורה' ורבים כמוהו. וכנגד זה אמר הכתוב: "ויסעו מרפידים" - לא בא להודיע מקום שממנו נסעו, אלא נתכוין לומר שנסעו מרפיון ידים, והכינו עצמם לעבוד עבודת משה בנועם ה'. והוא אומר: "ויבאו מדבר סיני".

ועיניו שני, הוא השפלות והענווה, כי אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדובר, וכנגד זה אמר: "ויחנו במדבר", פירוש, לשון שפלות וענווה, כמדובר שהכל דורכים עליו.

ועיניו שלישי, הוא בחינת יעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים, לא שיהיו בד בבד, שעליהם אמר הכתוב: "חרב אל הבדים", אלא יתוועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה. וכנגד זה אמר: "ויחן שם ישראל", לשון יחיד, שנעשו כולם יחד כאיש אחד וכו', ע"כ תורף דברי קודשו יעו"ש.

ופקידת הנפש לבר. ומי שיעלה בבשרו אחר מותו, יזכה עוד, כי העפר שהוא עפר המזבה, מפני שהאדם ממקום כפרתו נברא<sup>3</sup>, והנה אנחנו הנבראים ודאי מאותו עפר מחוייבים להביאו למקום הציבתו שהוא קדוש.

אבל בזהר אחרי ע"ב עמוד ב': א"ר יהודה: כל מאן דלא זכי בחייו למשרי מזדורא בארעא קדישא, ומייתן ליה לאתקברא תמן, עליה כתיב<sup>4</sup>: "ונחלתי שמתם לתועבה", רוחיה נפיק ברשותא נוכראה אחרא, וגופיה אתי תחות רשותא דארעא קדישא, כביכול עביד קודש חול וחול קודש. אם כן נראה מכאן שאסור להעלות הבשר אחרי מותו. ובזהר פרשת תרומה דף קמ"א עמוד ב' אמר: ואי לא דעביד קוב"ה אסוותא לארעא דהא כיון דאתבלי ההוא גופא, נשיב קוב"ה ההוא רוחא ודחי לה לההוא רוח מסאבא לבר, דהא איהו חס על ארעא.

ונודע כי הדין הוא, שעפר א"י שיצא חו"ל דינו כעפר חו"ל, ועפר חו"ל שנכנס לא"י דינו כעפר א"י<sup>5</sup>, וזה סוד הגרים. ולכן המתקרב בשרו בעפר הארץ, מעלתו גדולה, ואם להיפך - להיפך. וזה היה סיבת יעקב אבינו ע"ה שציווה להעלותו תקף למיתתו, ע"כ.

אמר המחבר: נראין הדברים שזה שכתב הרב: 'ונודע' וכו', הוא צריך להיות קודם ממה שכתב: 'אבל בזהר'. ועיין ב'חסד לאברהם' ויש שם חיסור לשון דמוכח כאשר יראה המעיין, ועיין מה שכתבתי בסימן תנ"ד ובסימן תק"ו, ומשם באר"ה.

ונמשך להאמור ראיתי להרה"ג 'צמח דוד' פרשת ויצא דף פ"ז, שכתב ברמז הפסוק<sup>6</sup>: "ויקח מאבני המקום": ג' פעמים אמר "המקום", לומר שמרוב חיבתה של א"י וכו', יעו"ש מילתא בטעמא. ועל פי הדברים הניתנים למעלה, שמעלות א"י נכללים תחת שלוש, אפשר לומר שלרמז זה הזכיר הכתוב ג' מקומות.

ומה נמלצו לחכי אמרי יושר רמז הכתוב משלי סימן ט"ז<sup>7</sup>: "צוף דבש אמרי נועם מתום לנפש ומרפא לעצם", והוא שכבר נתבאר למעלה סימן רפ"ה, שא"י כמו דבש דבורים, יעו"ש. ובא לרמוז שמעלות א"י בכללותיה הם שלוש: הא', מעניין עשיית המצות בטהרה ובנקיות, ונכלל בזה התורה והמצווה ומצוות התלויות בארץ והתפילה, ולרמז זה אמר: "אמרי נועם" הכולל כל הדברים האמורים. וכנגד מעלה הב', מעניין פטירת הנפש מן הגוף, לרמז זה אמר "מתוק לנפש". וכנגד הג', מעניין התחייה, והתחייה היא מעצם ששמו לוז כידוע<sup>8</sup>, כנגד זה אמר: "ומרפא לעצם".

רמז  
בפסוקים  
לג' מעלות  
הארץ  
הנזכרות



3. כתובות קיא, א. 4. ירמיה ב, ז. 5. עיין שבת טו, א. 6. בראשית כח, יא - "וַיִּפְגַּע בְּמִקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמַיִם וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמִּקוֹם וַיִּשֶׂם מִן־אֲשֵׁיתָי וַיִּשְׁכַּח בְּמִקוֹם הַהוּא". 7. פסוק כד. 8. עיין בראשית רבה פרשה כח, ג. 9. כב, כט. **תקלט** | 1. ב"ב קנח, ב. 2. שמות יט, ב על הפסוק - "וַיִּסְעוּ מִרְפִּידִים וַיָּבֹאוּ מִדְּבַר סִינִי וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגְדַ הַהָר". 3. במדבר יט, יד. 4. שבת פג, ב - "אמר ריש לקיש: אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל". 5. ירמיה נ, לו, ודרשו בברכות סג, ב - "אין התורה נקנית אלא בחבורה. כדברי יוסי ברבי חנינא, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא: מאי דכתיב 'חרב אל הבדים ונאלו' - חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה. ולא עוד אלא שמטפשים... ולא עוד אלא שחוטאים".

ה "לסיחון מלך האמורי" (דברים ג, ב)  
 ו "ביד משה ואהרן" פרשת מסעי (במדבר לג, א)  
 ז "ביד חזקה ובזרוע נטויה" פרשת תבוא (דברים ה, יד)  
 ח "כי ידין ה' עמו" פרשת האזינו (דברים לב, לו)

ואתה תחזה שהני מוטב תלתא כחדא כולהו איתנהו ושייכי בארץ הקודש. אם הראשונה, עיין מה שכתבתי בסימן תפ"ו באורך, שבא"י שייך עבדתא שפירתא, יעו"ש מילתא בטעמא. ואם השנית, מטעם הענווה, עיין מה שכתבתי בסימן ר"ה, וכמו כן בסימן שי"ד ובסימן שנ"ח ובסימן שע"ג ובסימן ת"ט ובסימן תכ"ט, שהענווה שייכא בא"י. ואם השלישית, עיין מה שכתבתי בסימן ו' וכמו כן בסימן ש"ז, שבא"י אין לחוש לבד בכד, והרי הם כאילו לומדים בחבורה. ומלבד זה, השלישית נמשכת מהשנית, כמו שכתבתי בסימן ש"פ, שהשלום לא יתכן אלא בענווה, ועל ידי זה יחדיו יהיו תמים להיות לומדים בחבורה, והוא טעם כעיקר למאמרם ז"ל: אין תורה כתורת א"י.

**דברי הימים**

"בני יפת גומר" דברי הימים-א א, ה  
 "ובני גומר אשכנז" שם ו  
 "ובני יון אלישה" שם ז  
 "וכוש ילד את נמרוד" שם י  
 "ומצרים ילד את לודים" שם יא  
 "ואת פתרוסים ואת" שם יב  
 "וכנען ילד את צידון" שם יג  
 "ואת היבוסים ואת" שם יד  
 "ואת החוי ואת" שם טו  
 "ואת הארודי ואת" שם טז  
 "בני שם עילם" שם יז  
 "וארפכשד ילד את" שם יח  
 "ולעבר יולד שני" שם יט  
 "ויקטן ילד את" שם כ  
 "ואת הדורם ואת" שם כא  
 "ואת עובל ואת" שם כב  
 "ואת אופיר ואת" שם כג  
 "ובני מדין עיפה" שם כד  
 "בכור ישמעאל נביות" שם כה  
 "ואלה המלכים אשר" שם לו, לא  
 "וימת בלע וימלך" שם לג  
 "וימת יובב וימלך" שם לד  
 "וימת חושם וימלך" שם לה  
 "וימת הדר וימלך" שם לו  
 "וימת שמלה וימלך" שם לז  
 "וימת שאול וימלך" שם לח  
 "וימת בעל חנן" שם לט  
 "אלוף תמנע אלוף" שם מ  
 "אלוף אהליבמה אלוף" שם מא  
 "אלוף קנז אלוף" שם מב  
 "אלוף מגדיאל אלוף" שם מד  
 "ויהי ער בכור יהודה" שם מג, ג  
 "ובני בריעה חבר" שם מז, ז, לא  
 "ובני קהת עמרם" שם נ, ג  
 "לא יומתו אבות" דברי הימים-ב כה, ד

**תורה**

"בני יפת גומר" בראשית ג, ב  
 "ובני גומר אשכנז" שם ג  
 "ובני יון אלישה" שם ד  
 "וכוש ילד את נמרוד" שם ח  
 "ומצרים ילד את לודים" שם יג  
 "ואת פתרוסים ואת" שם יד  
 "וכנען ילד את צידון" שם טו  
 "ואת היבוסים ואת" שם טז  
 "ואת החוי ואת" שם יז  
 "ואת הארודי ואת" שם יח  
 "בני שם עילם" שם כב  
 "וארפכשד ילד את" שם כד  
 "ולעבר יולד שני" שם כה  
 "ויקטן ילד את" שם כו  
 "ואת הדורם ואת" שם כז  
 "ואת עובל ואת" שם כח  
 "ואת אופיר ואת" שם כט  
 "ובני מדין עיפה" שם כה, ד  
 "בכור ישמעאל נביות" שם יג  
 "ואלה המלכים אשר" שם לו, לא  
 "וימת בלע וימלך" שם לג  
 "וימת יובב וימלך" שם לד  
 "וימת חושם וימלך" שם לה  
 "וימת הדר וימלך" שם לו  
 "וימת שמלה וימלך" שם לז  
 "וימת שאול וימלך" שם לח  
 "וימת בעל חנן" שם לט  
 "אלוף תמנע אלוף" שם מ  
 "אלוף אהליבמה אלוף" שם מא  
 "אלוף קנז אלוף" שם מב  
 "אלוף מגדיאל אלוף" שם מד  
 "ויהי ער בכור יהודה" שם לח, ז  
 "ובני בריעה חבר" שם מז, יז  
 "ובני קהת עמרם" שם נ, יח  
 "לא יומתו אבות" דברים כד, טז

**נמשך**

להאמר אביע אומר בברייתא דקדושין דף ל"ו: תנו רבנן, חמשת אלפים שמונה מאות ושמונים ושמונה פסוקים הוו פסוקי תורה, יתר עליו תהלים שמונה, חסר ממנו דברי הימים שמונה, ע"כ. עיין מה שהקשו התוספות על זה ועיין מה שכתב מהרש"א על דבריהם ויעיין בספר 'פני יהושע' מה שכתב על המהרש"א בזה.

**וראה** זה דבר נפלא שמצאתי להרב 'כתר תורה'<sup>7</sup> בזה, הביא דבריו הרב 'קנמן בשם' בליקוטיו המחובר עם ספר 'עין אברהם' הנדפס מחדש, זה לשונו: לעניות דעתי שבעל הגמרא לא נחית לא למנינא פסוקי דתהלים ודברי הימים, רק שקבלה היתה בידם שיש ה' אלפים ותפ"ח פסוקי תורה כמבואר בברייתא, אך כפי מה שנמסר במסורה כעת, אינו נמצא רק ה' אלפים תתמ"ה, ונמצא שנחסר שלושה וארבעים פסוקים. וכבר הקשה זאת המדקדק ר"א בחזר בספר 'כח ה' וכו'. ועל התמיהה זאת מתרץ בעל הגמרא על הברייתא, שהיות שהמ"ג פסוקי תורה נמצאים בתהלים ובדברי הימים כלשון של תורה עם כל הראשי תיבות וסופי תיבות וצירופים היוצאים מהם, ויש מהם פסוקים משלוש תיבות על פי האתנחתא, כמו שמצינו כמה פסוקים מג' תיבות והכי פירושו: יתר על הפסוקים הנמצאים כעת בתורה נמצא עוד ח' פסוקים בתהלים כפי מה שנרשמים למטה ולא יותר, גם בדברי הימים נמצאים לשון פסוקי תורה ל"ה, והכי פירושו שחסר דברי הימים שמונה, מחמת שהם נמצאים בתהלים, ויהיו סך הכל ה' אלפים ותתפ"ח פסוקים, סימן בדרך צחות 'והמה בכתובים', היינו תהלים ודברי הימים, וה' יראנו מתורתו נפלאות.

ומדוקדק לשון 'הוו פסוקי תורה' ולא לשון 'כתוב בתורה', עכ"ל ושפתיים ישק.

תורה	תהלים
א "עזי וזמרת יה" פרשת בשלח (שמות טו, ב)	"עזי וזמרת יה" קאפיטל קית, יד
ב "אל רחום וחנון" פרשת תשא (שמות לד, ו)	"אל רחום וחנון" פו, טו
ג "ארך אפים ורב חסד" (במדבר יד, יח)	"ארך אפים ורב חסד" קג, ח
ד "לסיחון מלך האמורי" פרשת חוקת (במדבר כא, לד)	"לסיחון מלך האמורי" קלה, יא

**תק"מ** במיתה. וכמו שמיתת חו"ל על ידי מלאך בן, כך שינה זו על ידי הקליפות החיצוניים בחו"ל. ובא"י על ידי מלאך הקדוש, כי אין הקליפות נכנסים שם, כמו שאמרו

6. עמוד א. 7. בספר 'מעשה תורה'.



בוזרה פרשת תרומה. וכמו שהמיתה הוא אל מנוחת הנשמה כדי שתעלה אל גן עדן, כך השינה היא מנוחה אל הנשמה שתדבק בקדושה, וניזונת מאוד מן המיתוק העליון. וכמו שהרשעים בעוונם במיתתם נשמתם נכרתת ונדחית מן הקדושה, כן ממש הם בחייהם. ועל כן הרשעים בחייהם קרויים מתים, רק שיש בין מיתה למיתה הפרש גדול, כי במיתה האמיתית שולטים החיצונים בנשמה להענישה כפי רעתה, אמנם בחיי הגוף יש להם שמירה כדי שלא ישלמו בהם, רק להלעיג עליה. והוא טעם קריאת שמע שעל המיטה, כדי להרחיקם בו' בעת עלייתה למעלה, ע"כ הרב החסיד בספר 'חסד לאברהם' בעין הארץ נהר ע"ז.

**וראיתי** להגאון 'נחלת בנימין' דף י"ב שכתב, וזה לשונו: שינת האדם היא אחת משישים במיתה, כדי שבכל שישים לילות, הקב"ה אשר הוא רב חסד, מצרף כל הלילות יחד ונחשב לו למיתה גמורה כאילו מת בפועל. ובכל שנה יש שישה פעמים שישים, נגד ר' אותיות מג' שמות הוי"ה אהי"ה אדנ"ות, דבחסא אדם נפגמו שני אותיות מכל אחד מאלו השמות, כנודע מספרי המקובלים, וראוי לקבל מיתה נגד כל אות מהם לתקן פגמו, יעו"ש. כי על פי זה אפשר לעניות דעתי להבין כוונת המסורה: "וערבה" תרין - "וערבה שנתך"<sup>1</sup>, "וערבה לה' מנחת יהודה"<sup>2</sup>. דידוע דכשיושלם תיקון הפגם של אדם הראשון יבוא הגואל במהרה בימינו. זה אומר: "אם תשכב לא תפחד וגו' וערבה שנתך", על דרך האמור, שראוי לקבל מיתה נגד כל אות מהם, שזהו עריבות השינה כשהיא בכוונה, אזי "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם". ועיין עוד להרב גאון עוזנו בספר 'נחל קדומים' ד"ה 'הנחש השיאני' כו', ומשמ באר"ה.

השינה א' מס' ממיתה ולאחר ס' לילות נחשבת כמיתה גמורה

**תקמ"א** א"י. חקר הרב 'מטעם המלך'<sup>1</sup> סימן תשצ"ה, בהא דקיימא לך<sup>2</sup> הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדניני, דמי שקל בפלס וידע ומבין דרב לא טעה באיסורי ושמואל לא טעה בדניני. ותירץ, דרב היה מא"י ושמואל מבבל. והתוספות בפרק קמא דסנהדרין<sup>3</sup> ד"ה 'דהכא שבט והתם מחוקק' כתבו, דבני בבל יש בידם כח מלכות ואלימי טפי לאפקועי ממונא, ובני א"י לעניין איסור והיתר אלימי טובא, דאוריא דא"י מחכים, ולזה הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדניני, ע"כ.

טעם שהלכה כרב באיסורי וכשמואל בדניני

ולקוצר המשיג לא הבנתי, דהא מפורש בדברי התוספות, דהא דאמרינן בני בבל עדיפי, היינו לענין הפקעת ממון להפטר, דהפקר בית דין הפקר, ולזה עדיפי בני בבל דאיקררו שבט, שרודין את העם במקל, יעו"ש. וכמו כן פרק ד' דפסחים<sup>4</sup> ד"ה 'כיון דאנן כייפינן להו', שכתבו להדיא: אבל לעניין איסור והיתר וסמיכה בני א"י עדיפי, דאוריא דא"י מחכים, יעו"ש. ואם כן, החקירה במקומה עומדת. ועוד, דאם כן בכל בן א"י ובן בבל דפליגי נימא האי

כלל א.

ועיין להגאון 'חוות יאיר' סימן צ"ד, שנתן טעם לשבח: כי שמואל לרוב הקירתו וידיעתו באצטגוניות ורפואות כו', והיה מופלג בעיון ושיקול הדעת, שהוא כח המצייר והמדמה והמפריד בין דבר לדבר בסברא כל דהו. ומצד זה דיני ממונות הם מקצוע גדול, דיש חדשים לבקרים ומעט מועד נמצא במשנה וברייתא, וצריך שיקול הדעת קולע אל השערה ולא יחטא. ורב היה מלא ברכת ה' במשניות וברייתות, עד שאמרו עליו: 'רב תנא הוא ופליג'<sup>5</sup>. ומפני שהיו מופלגים בשני מעלות כל אחד במעלה אחת, פסקו חכמי הש"ס כן, כי אף בכמה דוכתי בסיני ועוקר הרים, פסקו כסיני וכו', יעו"ש.

**תקמ"ב** א"י. באמצעות א"י היא ירושלים שהיא נגד 'בת עין', שהיא עצם השכינה. ונראה רמז למה נקראת ירושלים 'בת עין', מפני ש"מ שאמריא 'עין' הוא מקבל שפע כו', ומחלק אותם אחר כך לשבעים שרים, והוא עין. אם כן ירושלים נקרא הבית של שבעים שרים שמשם יוצא השפע להם, ע"כ 'טוב הארץ' דף ט"ו עמוד ב'.

**אמר המחבר:** עיין בספר 'ערכי הכינויים' להגאון 'סדר הדורות' במערכת ה'עין', שכתב: ירושלים נקראת 'עינו של עולם' כו', עולם הבא כו', תורה כו', יעו"ש בראיותיו. והמה ג' מעלות טובות שניתנו לישראל שסימנם אחת, וירושלים היא העיקר והכל בכלל, כמו שכתבתי בסימנים הקודמים, וכולם הם אח"ת<sup>1</sup>, כי זו גוררת זו, וכמו שכתבתי בסימן ב' משם רבינו האר"י זיע"א. ויש לרמוז בפסוק<sup>2</sup>: 'כי עין בעין יראו', היינו על ידי ה'עין' של ירושלים "בעין יראו" - הב' עיינין נגרות מאליהן. ועיין עוד להרב גאון עוזנו בספר 'נחל שורק' בהפטרות שופטים ברמז הכתוב הנזכר, ומשמ באר"ה.

**תקמ"ג** א"י. הגה ידוע דעל ידי איזה קיום מצוות בא"י, הם מעידים ומגידים כי ה' אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו.

ראשון לציון מצוות שביעית, כמבואר במסכת סנהדרין: אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: אלקיכם גחכן הוא וכו', אדהכי אתא ההוא תלמידא, אמר ליה: רבי, מאי טעמא דשביעתא, אמר ליה: השתא אמינא לכו מילתא דשווא לתרווייכו. אמר הקב"ה ישראל: זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ להקב"ה. ועיין להרא"ה ז"ל ב'ספר החינוך', על פסוק: "וספרת לך", שטעם השביעית הוא כדי שנדע שהארץ להקב"ה והוא מאריה דעלמא, כי הוא חפץ בכל ופועל כל הנמצאים, ואין העולם קדמון ה"ו.

טעם שירושלים נקראת 'בת עין'

טעם שירושלים נקראת 'עינו של עולם'

בקיום המצוות הללויות בארץ מעידים על מלכות ה'



**תקמ"א** 1. משלי ג, כד - "אם תשקב לא תפקד ונשקפת ונפרקת שנתך". 2. מלאכי ג, ד. **תקמ"א** 1. חלק ו, 2. בכורות מט, ב ועוד. 3. ה, א. 4. נא, א. 5. עירובין ג, ב ועוד. **תקמ"ב** 1. ראשי תיבות: א"י, חיי עולם הבא, תורה. 2. ישעיה נב, ח. **תקמ"ג** 1. לט, א. 2. ויקרא כה, ח.

הקלקול  
שגורם  
לעצמו  
האוכל  
טבל

וראיתי להרב ילקוט חדש בליקוטיו, שכתב: מי שאינו מפריש מעשרות ואוכל טבל, כאילו אוכל נבלות וכאילו בישל בשר בחלב, ע"כ. ועיין להרב הגאון מופת הדור בספר 'נפש חיים' דף רל"ג שהעתיק דברי ה'ילקוט חדש' הנזכרים בקצת שינוי, וכתב שם בשם 'לב אריה', דכמו שמצינו באוכל בשר בחלב ונבלות שמטמטם את הלב, כמו כן הוא מי שאינו מפריש תרומות ומעשרות, יעו"ש. ועיין במה שפירשתי בסימן ק"ו במאמרם ז"ל<sup>7</sup>: "ושמחת בכל הטוב"<sup>8</sup> - אין טוב אלא תורה, דכתיב<sup>9</sup>: "כי לקח טוב נתתי לכם", לפיכך משה מזהיר את ישראל<sup>10</sup>: "עשר תעשר". וכמו כן במאמרם ז"ל<sup>11</sup>: "ותורתך בתוך מעי"<sup>12</sup> - שלא אכלתי דבר שאינו מעושר. ועל פי האמור יפורשו המאמרים הנזכרים בטוב טעם ודעת, יעו"ש דו"ק ותשכח.

הקב"ה  
מקומו של  
עולם ואין  
העולם  
מקומו

**תקמ"ד** א"י. כתיב<sup>1</sup>: "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". פירוש רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל<sup>2</sup>: הכוונה שאמר אדוננו דוד: הן ידעתי כי הלא הוא דבר מתמיה, כי האמנם יישב אלוקים על הארץ. אך אין זה כי אם כענין "הנה מקום אתי"<sup>3</sup>, שהמקום הוא אתו ית', ולא שהוא יתברך במקום. וכמאמרם ז"ל: "מעונה אלוקי קדם"<sup>4</sup> - הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. ועל דרך זה אמר דוד: "ה'", שהוא מציאותך הגדול והנורא, איני אומר ש"אהבתי מעונך", כי אדרבה, אתה מעון המקדש ואין המקדש מעונך, כי אם אהבתי מה שהוא "מעון" של "ביתך", אשר אתה הוא, כי אתה מעון של הבית, וגם מה שיש בבית הוא התפשטות הנקרא 'כבוד', וזהו 'ומקום משכן כבודך' - התפשטותך, שהוא הבית עצמו, ע"כ.

מה הטעם  
שהמזבח  
חייב להיות  
ריבוע

נמשך אל האמור ראיתי להגאון 'ווי העמודים' דף ט', שכתב טעם נכון בטעם שהמזבח היה רבוע<sup>5</sup>: ואמרינו בזבחים פרק קודשי קודשים<sup>6</sup>: תנו רבנן, הקרן והיסוד והריבוע מעכבים, מידת אורכו ומידת רוחבו אין מעכבים, דמה הוא הענין שבמזבח דיקדק השי"ת על הריבוע יותר משאר כלי בית המקדש. ומוכרח לומר, שאין זה כי אם מכה הקרבנות שמקריבים עליו, שלא לומר לאכילה הוא צריך ח"ו, ומוזה איכא למטעי הלילה שיש שתי רשויות - זה רוצה בפר וזה רוצה באיל, לכן הזהיר השי"ת על הריבוע של המזבח, לסתום פי המינים. והוא על דרך דאיתא בפרקי רבי אליעזר<sup>7</sup>: וזה לשונו: "מצפון תפתח הרעה"<sup>8</sup> - ד' רוחות נבראו בעולם: רוח פינת מזרח - אור יוצא לעולם; רוח דרום - טללי ברכה

ובטעם מצות הביכורים כתב עוד בפרשת משפטים, שהוא להורות שאין העולם קדמון ח"ו, והוא ברא את הארץ, וכיון דהטיב לו הקב"ה וברך אותו ואת אדמתו לעשות פירות, ראוי לו לעורר לבו ודברי פיו לחשוב מחשבות כי הכל הוא מאת אדון העולם. ועל כן ציונו הקב"ה להורות כי הארץ היא שלו על ידי הביכורים שנצטוו להביאם אל המקדש, באופן שעל ידי שישראל מקיימין מצוות התלויות בארץ יעידו ויגידו עדות ה' נאמנה, כי הוא אדון ופטרון ואין העולם קדמון ח"ו.

וזה ביאור מאמרם ז"ל שבת פרק כל כתיב<sup>3</sup>: אמר עולא: לא הרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה, שנאמר<sup>4</sup>: "הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו". והענין, דמצינו שפסק מרן בחו"מ סימן ל"ד סעיף י"ה, שאנשים שהולכים ואוכלים בשוק בפני כל העם ואין מקפידין על הבושת, חשובים ככלב, ואין מקפידין על עדות שקר, וכיון שכן פסולים לעדות. הרי מבואר דמי שאין לו בושת פנים פסול לעדות. ולזה אמר עולא: לא הרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה, כלומר כיון דלא היה להם מסווה הבושה על פניהם, אין מקפידין על עדות שקר, והרי הם פסולים לעדות. ולכן נחרבה ירושלים, דהא כל עיקר שבחר ה' שישראל יהיו יושבים על אדמת הקודש, אינו אלא כדי שיהיו ישראל מקיימין מצוות התלויות בארץ שהם מורים שאין העולם קדמון ח"ו, ועדות מספיק הוא לכל באי עולם כי הוא ברא את השמים ואת הארץ. והא דמהני עדותם אינו אלא בזמן שהיה להם בושת פנים, דכהאי גוונא כשרים לעדות, מה שאין כן השתא, שאין להם בושה על פניהם והם פסולים לעדות, מאי מהניא מה שישראל יושבים על אדמתם ומקיימים מצוות התלויות בארץ. וכיון שכן חרבה ירושלים על מה שלא היה לו בושת פנים, משום דפסולים לעדות הם, וכמו שביארנו, ע"כ הרב נחמד למראה' מסכת מעשרות דף קס"ו.

**אמר המחבר**: המעיין יראה שיש לפקפק בעיקר יסודו וי"ל, ואין כאן מקום להאריך. ומלבד מה שהזכיר הרב ביכורים ושביעית, עיין עוד להרב הרה"ג מופת הדור והדרו בספר 'נפש חיים' דף רל"ג<sup>5</sup>, שכתב בשם הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל<sup>6</sup>, דעל ידי תרומות ומעשרות מורה שהקב"ה הוא היוצר הוא הבורא, ומהאי טעמא המבטלן הוי כעובד עבודה זרה, יעו"ש.

כיצד חסרון  
בושת פנים  
הביא  
לחורבן  
ירושלים



3. קיט, ב. 4. ירמיה ו, טו. 5. מערכת אות נ. 6. בספר 'מזבח אליהו'. 7. ילקוט'ש ראה רמז תתצב. 8. דברים כו, יא. 9. משלי ד, ב. 10. דברים יז, כב. 11. ילקוט'ש ראה רמז תתצב. 12. תהלים מ, ט. **תקמ"ד** 1. תהלים כו, ח. 2. בספר 'רוממות אל'. 3. שמות לג, כא ובשמות רבה פרשה מה, ו - "הנה מקום אתי ונצבת על הצור", א"ר יוסי בר ר' חנינא הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן, אלא הנה מקום אתי, אתרי טפלה לי ואין אני טפל לאתרי". 4. דברים לג, כז ובבראשית רבה פרשה סח, ט - "א"ר יצחק כתיב: 'מעונה אלהי קדם' אין אנו יודעים אם הקב"ה מעונו של עולמו ואם עולמו מעונו, מן מה דכתיב (תהלים ז) 'ה' מעון אתה', הוי הקב"ה מעונו של עולמו ואין עולמו מעונו". 5. כדכתיב שמות כז, א - 'ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רבוע יקוה המזבח ושלש אמות קמתו'. 6. סב, א. 7. סוף פרק ג. 8. ירמיה א, יד.

ומותנא, אמרו: נבעי רחמי אתרויהו, תרתי מן שמיא לא יחבו, אלא נבעו רחמי אכפנא וכד יהיב שובעה לחיי הוא דיהיב. וכעין זה ישראל צריכין לבקש רחמים אבניין ירושלים ואקיבוין גליות, ותרתי מן שמיא לא יחבו, לכן ההכרה הוא לבקש רחמים אירושלים, וכיון דאין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגליות, הוי הדא דתלי ביה אידיך, וזו שאמרו ירמיה: "דרשו שלום העיר וכו' כי בשלומה יהיה לכם שלום", כלומר, משלום העיר יומשך קיבוץ פזורכם.

אלא דיש בזה עוד עניין נוסף, שאמרו רז"ל<sup>12</sup>: "בקרבת קדוש ולא אבוא בעיר"<sup>13</sup> - נשבע הקב"ה שלא יבוא בירושלים של מעלה עד שיבוא בירושלים של מטה. אם כן ישראל צריכים לבקש על שלושה דברים: על ירושלים שלמעלה ושלמטה וקיבוץ גליות, וכיון דתרתי לא יחבו כל שכן תלת, העצה נכונה לבקש על ירושלים שלמעלה, וזה אי אפשר עד הקיבוץ גליות, אם כן כל שלושתן כלולין.

ואפשר לזה רמז ירמיה במה שאמר<sup>14</sup>: "שלום העיר", ורמז על ירושלים שלמעלה, שכן דרשו רז"ל: "ולא אבוא בעיר", ובוה יובן אומרו: "שאלו שלום ירושלים" וגם עוד, שאלו "ישליו אהביך", הוא קיבוץ גליות, אוהביה מזהירם שיבקשו רחמים על כולם. משיבה כנסת ישראל בחכמה: "למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך", רצונו לומר, כשאני רוצה להתפלל על אחי שהוא קיבוץ גליות, אז "אדברה נא" בלשון בקשה על "שלום בך", שיהא שלום העיר. ומוזה יומשך הקיבוץ כאמור. אלא שעצתי יותר עמוק, והוא "למען בית ה' אלהינו אבקשה", הוא ירושלים שלמעלה ומקדש עליון הנקרא בית ה'. ואז "טוב לך", כי כיון שיבנה ויכונן ירושלים שלמעלה, בהכרח יכונן ירושלים שלמטה תחילה, ובהכרח שיהא קיבוץ גליות תחילה, אם כן הבקשה על מקדש עליון דבר חכמה הוא, כמו כפנא שממנה נשקע גם המותנא, והוי הדא דמתבעי ממנה תלתא, ע"כ דברי קודשו.

זה אומרנו: "ה' אהבתי מעון ביתיך". אמר בשם האומה: אחלי יכונן על מעון ביתיך שהיא ירושלים שלמעלה, ובוה בהכרח יכנה ויכונן ירושלים של מטה, זהו אומרו: "ומקום משכן כבודך". וכיון שכן, הוא צריך שיהיה קיבוץ גליות תחילה, ואנא בעי ומתחנן: "אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי, אשר בידיהם" וכו', הם כינוי לאומות אשר אני דרה בתוכם, רק "פדני וחנני" מבור גלות ו"רגלי עמדה במישור" שהיא ירושלים, "במקהלים", בקיבוץ גליות "אברך" ואודה לה.

יוצא לעולם; רוח מערב - אוצרות שלג וברד וקור וחום וגשמים יוצא לעולם; רוח פינת צפון - בראו ולא גמרו. אמר: כל מי שיאמר אלוה אני, יבוא ויגמור הפינה הוואת שהנחת. הדא הוא דכתיב<sup>9</sup>: "נוטה צפון על תהו", ושם הוא מדורין של מוזיקון ורוחות ושדיו, ומושם יורדים לעולם, שנאמר: "מצפון תפתח הרעה" וכו'. לכן הזהיר הקב"ה שהמזבח יהיה ריבוע, להודיע שהוא אחד ואין שני לו, כי הריבוע של מזבח יורה על ריבוע העולם שאין זולתו לגמור פינת רוח צפונית, ואם כן מכח הריבוע מוכח שה' אחד ושמו אחד ואין שני לו. ולכן אין לטעות לומר 'לאכילה הוא צריך' ויש שני רשויות, מכח שלא יש מי שיוכל לגדור רוח רביעית, ע"כ תורף דברי קודשו.

אשר על פי זה נראה לעניות דעתי, שזהו סמיכות הכתובים בפרשת יתרו<sup>10</sup>: "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם" (עיין בפירושו רש"י), "מזבח אדמה תעשו לי" וגומר, והרי הוא כמבואר ומובן מאליו וק"ל.

**תקמ"ה** א"י. ועוד פירש<sup>1</sup>, על דרך מה שאמרו רז"ל<sup>2</sup> כי בית המקדש של מעלה משתלשל איכותו למטה בבית המקדש התחתון, כמאמר הכתוב<sup>3</sup>: "בנה בניתי בית זבול לך", ושעל כן היו עומדים צפופים ומשתחווים רווחים<sup>4</sup>. זה אומרו: "ה' אהבתי מעון ביתיך", והיא כללות בית המקדש של מטה, שהוא מעון של ביתך המיוחד הוא בית המקדש של מעלה, כי רוחני וקדוש הוא מתייחס אל בית ה'. ועל הכל אהבתי "מקום משכן כבודך", הוא בית קודש הקודשים, ע"כ.

ועיין בחולין פרק גיד הנשה במאמרם ז"ל על פסוק<sup>5</sup>: "ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים" וכו', ובמה שכתבתי על זה בסימן ק"ז, ומשם באר"ה.

ואפשר עוד בהמשך כל הכתובים<sup>6</sup> עד "רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה'", בהקדים דברי הרב הדרשן הגדול הרב 'שבט ישראל' סימן קכ"ב בכוננת הכתובים<sup>7</sup>: "שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך" וגו'. והוא בהבין כוננת הכתוב בירמיה<sup>8</sup>: "דרשו את שלום העיר וכו' כי בשלומה יהיה לכם שלום", וצריך להבין איך יומשך משלום ירושלים שלום לבני גולה הרחוקים. ואמנם אמרו רז"ל<sup>9</sup>: אם יאמר לך אדם נבנית ירושלים ולא נתכנסו הגליות - אל תאמין, שנאמר<sup>10</sup>: "בונה ירושלים ה'" אימתי - בזמן ש"גדחי ישראל יכנס", ואמרו בפרק א' דתענית<sup>11</sup>: בימי רבי שמואל בר נחמני הוי כפנא

אהבת המקדש מפאת שמכיון כנגד מקדש של מעלה

מכיון ירושלים ימשך קיבוץ גליות



9. איוב כו, ז. 10. שמות כ, יט-כ. **תקמה** | 1. רבינו מהר"ם אלשיך ז"ל את הפסוק הנ"ל, תהלים כו, ח - ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. 2. ילקו"ש בשלח רמז רג - "כסא של מטה מכוון כנגד כסא של מעלה, וכן הוא אומר ה' בהיכל קדשו ה' בשמים כסאו, ואומר 'בנה בניתי בית זבול לך מכוון לשבתך עולמים'". 3. מל"א ח, יג. 4. אבות פ"ה מ"ה וע"ע ויקרא רבה פרשה י, ט. ועיין ביאורו לעיל סימן טז וסימן רצג. 5. הושע ג, ב. 6. תהלים כו, ח-יב - "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך; אל תאסף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים תי; אשר בידיהם זמה וימינם מלאה שחד; ויגני קתמי אלף פדני ויחנני; רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה'". 7. תהלים קכב, ו. 8. כט, ז. 9. תנחומא נח סימן יא. 10. תהלים קמו, ב. 11. ח, ב. 12. תענית ה, א. 13. הושע יא, ט. 14. תהלים קכב, ו-ט - "שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך; וכו'; למען אחי ורעי אברך נא שלום ה'; למען בית ה' אלהינו אברך טוב לך".

חנכת שלוש המקדשות חלים בחודשים המיוחסים לבני רחל

ומעניין לעניין באותו עניין, אציגה נא אתך מה שכתב הרב החסיד בעל 'מאמרי חדש'<sup>15</sup> דף ל"ז בכוונת הכתוב<sup>16</sup>: "לפני אפרים ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו", בהקדים מה שאמרו במדרש<sup>17</sup>: המשכן שעשה משה הנה נשלם בכסליו, וציווה השי"ת להמתין בחינוכו עד ניסן, ירח שנולד בו יצחק, והיה כסליו מתבייש, ושילם השי"ת שכרו בחינוך בית שני בזמן החשמונאים, והוא לדורות ימי חנוכה והוא היה עיקר חינוך בית שני. כי מה שהנמיה בימי אנשי ננסת הגדולה, עדיין היו עבדים למלכי פרס, כמו שאמרו שם<sup>18</sup>: "כי עבדים אנחנו ובעבודתינו" וכו'. והנה בית ראשון שבנה שלמה נשלם בחודש מרחשון, כמבואר בכתוב<sup>19</sup> "ירח בול", ופירשו חז"ל<sup>20</sup> שהוא מרחשון.

והנה על פי רוח הקודש לא חינוכו שלמה עד ירח האיתנים תשרי, והיה מרחשון מתבייש, והבטיח השי"ת לשלם שכרו לעתיד במהרה בימינו בבניין השלישי, ע"כ תוכן דברי המדרש, הובא בילקוט מלכים ע"ש.

אם כן מבואר מזה דחינוך בית השלישי במהרה בימינו יהיה במרחשון, אם כן חינוך כל השלושה בתים הם באלו השלושה חודשים: תשרי בית ראשון, מרחשון בניין העתיד, כסליו בית שני בימי החשמונאים, שזה עיקר חינוכו כמו שכתבתי לעיל. והנה אלו השלושה חודשים על פי סדר הדגלים אל השבטים הלא הם מתייחסים תשרי לאפרים, מרחשון למנשה, כסליו לבנימין. והנה תמצא לפי זה חינוך כל השלושה בתים המה בחודשים המתייחסים לבניה של רחל, כי היא נקראת 'עקרת הבית'<sup>21</sup>. "תמך אשורי במעגלותך כל נמוטו פעמי"<sup>22</sup> - 'תמך' ראשי תיבות 'תשרי' מרחשון כסליו, כשיושלמו חינוך הבתים של אלו השלושה חודשים, אז לא ימוטו פעמי.

יצא לנו מכל זה, חינוך הבית המקווה במהרה בימינו יהיה בחודש מרחשון. וטעמא רבה אית ביה על פי אשר שמעתי מפי כבוד אדמו"ר הרב הקדוש מה"ר מנחם מנדל זצוק"ל<sup>23</sup>, אשר עינינו רואים כל הגזירות המתחדשות על שונאי ישראל מן המלכויות, וכן נתינת המסים וארנוניות, התחלתן תמיד מן מרחשון. ואמר הטעם, שבחודש הזה היתה המרידה במלכות בית דוד, וימליכו את ירבעם, ויעש ירבעם את החג בחודש השמיני, בחודש אשר בדה מלבו<sup>24</sup> - בול. על כן גזירת המלכויות במרחשון, ע"כ דברי קודשו.

והנה לפי זה תתבונן, להיות שחטאו ישראל ואמרו אז בחודש הזה "ראה ביתך דוד"<sup>25</sup>, על כן בעת התיקון במהרה בימינו הנה ימלוך מלך מבית דוד משיח צדקנו, ויתחנך הבית במרחשון, ויתוקן העולם במלכות. והנה לפי זה סדר החינוך של הבתים היה בתחילה בית ראשון בתשרי - המיוחס לאפרים, ובית השני בכסליו - חודש המיוחס לבנימין, ובית

טעם שהבית השלישי עתיד להחנך בחודש מרחשון

המקווה במהרה בימינו נזכה לראותו, יהיה חינוכו במרחשון - חודש המיוחס למנשה.

ועוד אקדים לך, ידוע מחלוקת קרח היתה, דהנה כהן הוא בבחינת חסד והוא במעלה על הלוי שהוא בבחינת גבורה, על כן הלויים המה משרתים בעבודתם אל עבודת הכהנים כדי שיהיה תגבורת החסדים על הגבורות. והנה קרח שהיה לוי רצה להיות במעלה על אהרן שהיה כהן, הנה רצה להגביר הגבורות על החסדים. והנה באמת לעתיד במהרה בימינו יהיו הגבורות במעלה על החסדים, כמעלת הזהב על הכסף, אלא קרח אכלה פגה. על כן לעתיד יתעלה קרח, וכמו שכתב האר"י ז"ל: "צדיק כתמר יפרח" - סופי תיבות 'קרח'.

ובזה תבין מה שנאמר בתורה<sup>26</sup>: "ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח וכו' באכול האש את החמשים ומאתים איש ויהיו לנס". הנה "ויהיו לנס" אינו מובן, אבל אקדים לך, הנה הי"ב אותיות פשוטות - הו"ז חט"י לנ"ס עז"ק, אשר כהן נוצרו הי"ב חודשים כמבואר ב'ספר יצירה'<sup>27</sup>, הנה ג' אותיות לנ"ס כהן נוצרו הג' חודשים - תשרי, מרחשון, כסליו, כמבואר ב'ספר יצירה'. והנה כבר כתבתי שהחינוך של כל הג' בתים המה בג' חודשים הנ"ל, שנוצרו על ידי אותיות לנ"ס, אזי יקנו עדת קרח הו"ה וקיום. וזה שרמזה התורה "ויהיו לנס", הבן.

ולפי זה זהו שהתפללו בני קרח "לפני אפרים ובנימין ומנשה", שזה סדר של אלו הג' שבטים בג' חודשיהן ננ"ל, כפי סדר חינוך הג' בתים - בית ראשון בתשרי מיוחס לאפרים, בית שני בכסליו מיוחס לבנימין, ובית המקווה במהרה בימינו יהיה חינוכו במרחשון שהוא מיוחס למנשה. אז "עוררה את גבורתך", אז יהיו הגבורות במעלה על החסדים, כסברת קרח. ועל כן יתעלו אז עדת קרח, וזה שכתוב "ולכה לישועתה לנו", ע"כ תורף דברי קודשו, דברי פי חכם חן.

ושמעתי רמז על זה: "זאת חנכת"<sup>28</sup>, נוטריקון חשון ניסן כסליו תשרי.

ועיין לשון המדרש בילקוט מלכים א' סימן קפ"ד: משנעשה הבית בירח בול נעשה נעול י"ב חודש, והיו הכל ממלמלין על שלמה לומר: לא בנה של בת שבע הוא, היאך הקב"ה משרה שכינתו לתוך מעשה ידיו. והקב"ה חשב לעכב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם, בירח האיתנים זה חודש תשרי, ולמה קורא אותו ירח האיתנים - שנולד בו אברהם, שנאמר<sup>29</sup>: "משכיל לאיתן האזרחי". וכיון שנפתח בחודש מועדות והקריב הקרבנות וירדה האש, אמר הקב"ה: עכשיו נשלמה המלאכה, ועל זה נאמר<sup>30</sup>: "עמקו מחשבותך".

קרח רצה להגביר הגבורות על החסדים בטרם עת

תפילת בני קרח לבניין השלישי שאז יתגברו הגבורות על החסדים

דחיית חנכת המשכן והמקדש



15. הכונה לספר 'בני יששכר' מאמרי חדש חשון מאמר א. 16. תהלים פ. ג. 17. ילקו"ש מל"א רמז קפד. 18. עזרא ט, ט. 19. מל"א ו, לח. 20. תנחומא נח סימן יא. 21. עיי במדבר רבה פרשה יד, ח. 22. תהלים יז, ה. 23. רבי מנחם מנדל מרימינוב. 24. מל"א יב, לג. 25. מל"א יב, טז. 26. במדבר כו, י. 27. פרק ה. 28. במדבר ז, פד. 29. תהלים פט, א, ועיין ב"ב טו, א - "אמר רב: איתן האזרחי זה הוא אברהם, כתיב הכא: 'איתן האזרחי', וכתבי התם: (ישעיהו מא) 'מי העיר ממזרח צדק' [וגו"]". 30. תהלים צב, ו.

להם למטלית זו של כותיים ולא הניחום, באו לים בוסטי וישבו אותה והקיפוה עיר חומה ונסמכו לה עיירות רבות מישראל, והיו קורין אותה ערי נברכתא. ובעשרים ושבעה ביה תבת סולתא למיסק על מדבחא, מפני שהיו הצדוקין אוכלין מנחת בהמה, נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי, אמר: שוטים, זו מניין לכם, ולא היה בהם אחד שהחזיר לו דבר, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו ואומר: מפני שהיה משה אוהב את אהרן אחיו אמר לא יאכל סולת לבד, אלא יאכל סולת ובשר, כאדם שאומר לחבירו: הילך רכין, הילך בשר. קרא עליו המקרא הזה<sup>38</sup>: "ויבאו אלימה ושם שתיים עשרה עינות מים ושבעים תמרים", אמר לו: רבי, אתה מצחק בנו, אמר לו: שוטה שבעולם, ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם, אמר לו: רבי, ובכך אתה פוטרני, אמר לו: לאו, אמר לו: הכתוב אומר<sup>39</sup>: "ומנחתם ונסכיהם לריח ניחוח אשה לה", יעו"ש.

ואין לומר משום מהלכתא בטלה מגילת תענית<sup>40</sup>, דאם כן מקודם שבטלה למה היה נקרא מרחשון, שמצינו שגם בזמן התנאים היה נקרא מרחשון כדמוכח פרק קמא דתענית.]

## תקמ"ו

א"י. והרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'תהלות ה' פירש! הכוונה על דרך הידוע, דאף על פי שחרב המקדש לא זזה שכינה משם, וכן דרשו ז"ל<sup>2</sup> על פסוק<sup>3</sup>: "והשמותי את מקדשיכם", אף על פי שהוא שמם בקדושתו הוא עומד, ומעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי<sup>4</sup>. זה אומר: "ה' אהבתי מעון ביתך", שהוא בית המקדש, בראותי ברוח קודשי, שאף על פי שיבוא זמן שיהיה מקום בלבד, ולא מקדש, עם כל זה הוא "משכן כבודך", שם שכינתך עומדת. וזהו "ומקום" - אף בזמן שיהיה מקום בלבד ולא מקדש בנוי בו, ע"כ. ועיין מה שכתבתי בסימן רכ"ה ובסימן ת"ך ובסימן תכ"ז ובסימן תנ"ז.

## תקמ"ז

א"י. והרב 'נאוה תהלה' פירש<sup>1</sup>, על דרך מה שאמרו בפרק קמא דברכות<sup>2</sup>: אמרו ליה לרבי יוחנן: איכא סבי בבבל וכו', כיון דאמרי ליה: מקדמו ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאהנייא להו. וזה שאמר<sup>3</sup>: "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך", כלומר, שאני משכים ומעריב ולכן "אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים חיי", שלא אלך בקצרות שנים כמותם, כמו שאמר הכתוב<sup>4</sup>: "אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם", ע"כ. ועיין בסימן קצ"ט שההולך לבית המקדש יבוא לידי ענווה, יעו"ש מילתא בטעמא. וכמו כן מה שכתבתי בסימן תקי"ג, דכיון שיש ענווה לא שייך לומר בהו 'קומץ עפר גזול', ומזה יבוא אריכות ימים, ולפי זה יהיה פירוש הפסוק הנזכר כפשוטו, ודו"ק.

וכן אתה מוצא במלאכת המשכן, אמר ר' חנינא: בכ"ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, כיון שכתוב<sup>1</sup>: "ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן", והיו ישראל ממלמלין על משה לומר: למה לא הוקם מיד, שמא דופי אירע בו. והקב"ה חשב לעכב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק, דכתיב<sup>2</sup>: "לושי ועשי עוגות", ואמר לו<sup>3</sup>: "שוב אשוב אליך". ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה בו המלאכה, אמר הקב"ה: עלי לשלם. מה שלם לו הקב"ה - חנוכת חשמונאי. וכן מרחשון עתיד הקב"ה לשלם לו, עכ"ל. ולא מצאתי כעת שום גילוי לדברי הרב ז"ל, ואם קבלה נקבל.

ודרך אגב ראיתי להרב 'נחלת שבעה' סימן ד', שכתב: מרחשון, חד תיבה וחד וי"ו. והוגד לי ושמעתי שנמצא כתוב בספר, שנקרא מרחשון משום שמחודש חשון נחשב הקביעות, ולכן לענין זה הוא ראש לכל החודשים, דמחודש זה ידעין קביעות כל החודשים, ולכן נקרא 'מר'. וקשה, דלפי זה היה לו לכתוב מרחשון שני תיבות, ולא ראיתי כן בשום מקום - בפיוט מוסף יום ראשון של פסח כתוב מרחשון תיבה אחת, ובגמרא דר"ה דף ז'<sup>4</sup>, ובתרגום שני במגילה, ובתרגום יונתן בפרשת נח<sup>5</sup>, ובפרק קמא דתענית בכל מקום כתיב מרחשון תיבה אחת, יעו"ש. ועוד דהא הקביעות לא במרחשון לבד תלייא, רק גם בכסליו, ואם כן גם כסליו היה ראוי לקרות 'מר' וכו'. לכך צריך לומר דאין טעם זה כעיקר, רק הוא שם העצם. וכן בנוסח הסמ"ג מטופס ר"י מפאריז כתוב מרחשון תיבה אחת, יעו"ש.

והמעין יראה שיש להשיב על קושייתו שהקשה, דהא קביעות לא במרחשון תלייא, גם מה שהכריח דלפי זה היה לו לכתוב מרחשון שני תיבות וכו', עיין להגאון 'פרי חדש' בהלכות גיטין סימן קכ"ו ס"ק כ"ב שכתב, וזה לשונו: נראה שנקרא מרחשון מלשון "הן גוים כמר מדלי"<sup>6</sup> על שם הגשמים, וכדאיתא פרק קמא דתענית<sup>7</sup> דיוורה במרחשון, ואף על פי כן נראה לכותבו בתיבה אחת, יעו"ש, והכי נמי נימא להך טעמא, ודו"ק.

וראיתי להרב 'קמח סולת' דף קנ"ד: יש אומרים על שם שאין בו יום טוב, ולא נזכר שם החודש בשום אופן, לכן קורין אותו מרחשון, יעו"ש. וקצת קשה, דהא היה בו יום טוב דמגילת תענית, כדאיתא פרק ח' דמגילת תענית, דבכ"ג בו איסתת סוריגה מן עזרתה, מפני שבנו יוונים מקום בעזרה והיו מעמידים בתוכו אבנים טובות שהיו מונחות עד שיבוא אליהו ויעיד עליהם אם טמאות ואם טהורות הן, ונמנו עליהן וגנזו אותן, ובאותו היום שגגנום עשאוהו יום טוב. ובעשרין וחמישה ביה אחידת שומרון שורא, ומה היא אחידת שומרון, מפני שכשעלתה גלות ראשונה הלכו

טעם לשם החודש 'מרחשון'

אהבת המקדש מפני שהשכינה לא זזה ממנו לעולם

בזכות אהבת בית ה' זוכה לאריכות ימים



31. שמות מ, ב. 32. בראשית יח, ו. ועי' בראשית רבה פרשה מח, יב - "לושי ועשי עוגות, היא אמרת פרס הפסח הוה". 33. שם פס' י. 34. עמוד א. 35. בראשית ח, יד. 36. ישעיה מ, טו. 37. ה, א. 38. שמות טו, כז. 39. במדבר כט, נ. 40. ר"ה יח, ב. **תקמו** | 1. את הפסוק הנ"ל בתחילת סימן תקמה, תהלים כו, ח - "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". 2. מגילה כח, א. 3. ויקרא כו, לא. 4. שמות רבה פרשה ב, ב. **תקמז** | 1. את הפסוק הנ"ל בתחילת סימן תקמה, תהלים כו, ח - "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". 2. ח, א. 3. תהלים כו, ח-ט - "ה' אֶהְבֶּתִי מְעוֹן בְּיַתְךָ וּמְקוֹם מְשַׁכְּן בְּבֹדְךָ: אֵל תִּאֶסֶף עִם חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם אֲנָשֵׁי דָמִים תִּי". 4. תהלים נה, כד.

מדברי המרדכי שהביא מור"ם ז"ל בסימן הנזכר, משמע דפליג עליה, וסובר דכל ששינה מהתנאי, אף על גב דמשלם מה שהפסיד לשותפות על שינויו, הרשות נתונה לשותף האחר לחלוק השותפות אפילו תוך זמן הקבוע, דאדעתא דהכי לא נשתתפו.

וכבר נודע מה שדרשו בנידה<sup>6</sup> בפסוק: "כי לי תכרע כל ברוך תשבע כל לשון", דמיירי על יום הלידה. שמשביעין לילד קודם בואו לעולם שיקיים התורה והמצוות, שהרי אם הוא חוטא מתיש כח של מעלה, כדכתיב<sup>8</sup>: "צור ילדך תשי", ועל תנאי כן נברא. ואם עבר וחטא וגרם חס וחלילה זה - יש רפואה למכתו ע"י תשובה, וכמו שאמרו<sup>9</sup>: בראתי יצר הרע, בראתי לו תבלין. ולכל עוון ולכל חטאת אשר עשה, יש כנגדו תשובה שלימה צודקת על עוון שחטא. ואם עשה תשובה כתקנה מאהבה, הא איכא מאן דאמר דזדונות נעשו לו כזכויות<sup>10</sup>. אם כן נפש כי תחטא, ושינה מתנאי השותפות בקום עשה או בשב ואל תעשה, לסברת הרמב"ם שותפות במקומו עומד לזמן שקבע, ואינו רשאי לחלוק תוך הזמן, אם ישלם ההפסד בתשובה ועל ידי יסורים - ויהי יחיה עד הזמן הקבוע לו. אמנם לסברת המרדכי, מאותה שעה שחטא, ונמצא שביטל התנאי לקיים התורה והמצוות לסור ממוקשי מות, הרי נתבטל השותפות, ואף אם ישוב בתשובה שלימה מצד הדין הגמור - הוא בעונו ימות, אם לא על צד החסד, כי לא אל חפץ במות המת.

וזהו שדקדק ר' עקיבא בדבריו: זכה - משלימין לו, שהוא סובר כסברת הרמב"ם, דאפילו ביטל תנאי השותפות - לא נתבטלה השותפות, אלא שמשלם מה שהפסיד. וזהו שאמר: זכה - משלימין לו, דעל ידי תשובה נמי זכה קרינן ביה, כאילו לא ביטל התנאי מעולם, ושותפותו קיימת, ומשלימין לו מצד הדין. ואם לא זכה, שלא עשה תשובה, נתבטלה השותפות, ופוחתין לו.

או אפשר לפרש דבריו שאמר זכה - משלימין לו, היינו דוקא זכה מעיקרו, שהוא סובר כסברת המרדכי, דאם בטל התנאי הרי נתבטל השותפות מעיקרו, ולא קרינן ביה זכה - משלימין לו, דבעינן מצד הדין דלא יבטל התנאי כלל, ומעוות לא יוכל לתקן על ידי תשובה, שהרי תשובה לא נכתבה בפירוש בתורה כשאר מצוות שבתורה, שהוא תנאי גמור וכו'. וחכמים שאמרו: זכה - מוסיפין לו, פליגי ארבי עקיבא מן הקצה אל הקצה, והם סוברים דלא דמי ג' שותפים שיש באדם עם דין שותפות שבין אדם לחבירו. דבשלמא בשותפות שבין אדם לחבירו, דין הוא וכו' שאם בטל התנאי נתבטל השותפות אף תוך הזמן, ואם היה כן לא היה מציאות קיום העולם, שתכף אדם ימות על עונו, שביטל התנאי. אלא שאין זה שותפות ממש, וג' שותפים דקאמר - אשיגרת לישן הוא. ואם כן כיון שהשותפות מתחילה לא קבעו בו עד זמן פלוני, אם כן זכה - מוסיפין לו, לא

**תקמ"ח** א"י. והרב גבול בנימין חלק א' דף מ"ב פירש, וזה לשונו: "אהבתי מעון ביתך"<sup>1</sup>, שכן עשיתי כל מאמצי כוחי להכין לבניין בית המקדש "ומקום משכן כבודך" עד אמצא מקום לה"<sup>2</sup>, ואתה לא נטשתי לבנותו. ושמה נפיק מינה חורבה, שייאמרו: מפני מעשה בת שבע לא זכיתי לבנותו. לזה אמר: "אל תאסוף עם חטאים נפשי". וכמו כן, "ועם אנשי דמים חיי", שאמרת<sup>3</sup>: "דם לרוב שפכת" וגו', "אשר בידיהם זימה וגו', ואני בתומי אלך", שלא כונתי לחטוא נגדך רק לעשות רצונך אלקי חפצתי וכו'<sup>4</sup>, ע"כ.

ועיין מה שכתבתי בסימן תצ"ג בטעם שלא בנה דוד המלך ע"ה בית המקדש, וקרוב לזה כתב הרב פתח האהל דף י', דדוד היה אדם קדמאה<sup>5</sup>, והיה מלך על כל העולם<sup>6</sup>, כי כבר קיבלו אותו למלך, אם כן לא היו יכולים להחריב בית המקדש, כי היו נקראים מורדים במלכות, אבל כשבנאו שלמה, מכל מקום, כיון שהוא מת, אזי אין שלטון ביום המות, מה שאין כן דוד חי לעולם<sup>7</sup>, יעו"ש.

**תקמ"ט** א"י. והרב חוזה דוד פירש<sup>1</sup>, וזה לשונו: "אהבתי מעון ביתך" - יש לי כח לבטל היצר וכו', שהרי "אהבתי מעון ביתך" שהוא בית הנסות, "ומקום משכן כבודך" שהוא בית המקדש, ואני בחרתי להסתופף בבית אלקי, וכל מי שפגע בו מנוול זה ומשך אותו לבית המדרש, אינו מתירא ממנו<sup>2</sup>, ושם אינו נכנס הרשע כדי לפתות אותו, ועל ידי זה אני שמור מכל עוון וחטא, ע"כ.

**ונמשך** להאמור, ראיתי להרב 'אש דת' פרשת ואתחנן, אהא דאיתא ביבמות<sup>3</sup>: "את מספר ימך אמלא"<sup>4</sup> - אלו שני דורות, זכה - משלימין לו, לא זכה - פוחתין לו, דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים: זכה - מוסיפין לו, לא זכה - פוחתין לו. דקמפליגי עם הידוע ששלושה שותפין באדם - אביו ואמו והקב"ה<sup>5</sup>. ומדברי מרן 'בית יוסף' טור ח"מ סימן קע"ו נראה שהבין בדברי הרמב"ם, דשותפין שנשתתפו זה עם זה וקבעו זמן לשותפות, ושינה אחד מהם מתנאי השותפות שעשו ביניהם בתחילת השותפות, והרי זה גורם הפסד לשותפות, עם כל זה לא נתבטל השותפות עד הזמן המוגבל ביניהם, אלא שמשלם מה שהפסיד לשותפות במה ששינה מהתנאים. אבל אם לא רצה לשלם מה שהפסיד לשותפות בשנותו התנאי, אם רצה לחלוק השותף האחר השותפות ולבטלו תוך זמנו, הרי הוא רשאי, כיון ששינה התנאי. דמעיקרא אדעתא שיתקיימו התנאים נשתתפו, ואם לא נתקיימו התנאים נתבטל השותפות. אבל

טורת כונת דוד במעשה בת שבע

טעם שלא בנה דוד את בית המקדש

הספון בבית ה' שמור מחטא ועוון

דין שותפים לזמן מוגבל שאחד מהם פרש מהשותפות באמצע



**תקמ"א** 1. תהלים כו ח-יא - "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך: אל תאסוף עם חטאים נפשי ועם אנשי דמים תני: אשר בידיהם זימה וימינם מלאה שחד: ואני בתומי אלך פדני וחסני". 2. ע"פ תהלים קלה, א-ה - "שיר המעלות זכור ה' לְדוֹד אֶת כָּל עֲוֹנוֹתַי: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְה': נָדָר לְאָבִיר יַעֲקֹב: אִם אָבָא בְּאֶהֱל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עָרְשׁ יְצוּעַי: אִם אֶתֶן שֵׁנַת לְעֵינַי לְעַפְעַפֵי תְּנוּמָה: עַד אֶמְצָא מְקוֹם לְה': מִשְׁכָּנֹת לְאָבִיר יַעֲקֹב". 3. דה"י-א כב, ח - "וַיְהִי עָלַי דָּבָר ה': לֵאמֹר דָּם לְרֹב שִׁפְכָתָּ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בֵּית לְשִׁמִּי כִּי דָמִים רַבִּים שִׁפְכָתָּ אֶרְצָה לְפָנָי". 4. עיין סימן שעב. 5. זוהר לך לך פז, א. 6. זוהר אמור קד, א. 7. עיין ר"ה כה, א. **תקמ"א** 1. את הפסוק הנ"ל בתחילת סימן תקמ"ח, תהלים כו, ח - "ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך". 2. עיי סוכה נב, ב - "תנא דבי רבי ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה - משכחו לבית המדרש. אם אבן הוא - נימות, אם ברזל הוא - מתפוצץ". 3. מט, ב. 4. שמות כג, כו. 5. נידה לא, א. 6. ל, ב. 7. ישעיה מה, כג. 8. דברים לב, יח. 9. קידושין ל, ב. 10. יומא פו, ב.

עמך היתה קודם שנברא העולם, למען ייראוך כל הברואים ויתנו לב לשוב ולא יתיאשו מן חיי עולם הבא. וכיון שכן הוא, הרי היה כתנאי מפורש שלא יתבטל השותפות, ותשובה מועלת, ולזה אנא בעי ומתחנן: "שמעה בקולי" ו"תהיין אזניך קשובות".

**ואפשר** שזה רמז הכתוב פרשת קדושים<sup>18</sup>: "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' אלהיכם". והן עוד נבי"א מה שנתבאר בסימן קצ"ד בשם הרב 'עיר מקלט', שטעם מורא אב ואם, הוא מטעם שלושה שותפים שבאדם, יעו"ש. וכתבנו בסימן שי"ז, כי מכח השבת נלמד מצוות התשובה, יעו"ש באורך מילתא בטעמא, וכמו כן מה שנתבאר בסימן קפ"ה. זה אומר: "איש ואביו תיראו", מטעם שלושה שותפים. ושמה תאמר, כיון שהשית"ת שותף עם אב ואם, אם כן עכשיו אין תקומה לחוטא ורשע בעונו ימות, כי נתבטל השותפות - לזה הטמ"ן ברמ"ז: "זאת שבתותי תשמורו", שמשם הוראה יוצאה כי ביד כל אדם לתקן מעשיו בתשובה וחיו יחיה, והוי ליה כאילו התנה בהדיא בשעת השותפות, וכמו שנתבאר.

**וראיתי** להגאון 'נתיבות המשפט' שם<sup>19</sup> סעיף קטן ל"ג, שכתב על דברי מור"ם, דאם שינה או פשע, אפילו הכי אינם יכולים לחלוק וכו', שפירש דתליא בפלוגתא דסימן ש"ו סעיף ח', דשתלא<sup>20</sup> דיחיד אי הוי כמותרה ועומד ויכול לסלקו כששינה או לא, דשותף דמי ממש לפועל, כמו שכתב ה'בית יוסף'. ולפי זה יש לומר דהרמב"ם וה'מרדכי' דהכא לא פליגי, וכולם סבירא להו דפועל יכולים לסלקו בלא התראה. רק דהרמב"ם מייירי בשינה בפסידא דהדר, כגון בשינה מחיטין לשעורים, דרווח חטים ידועים, ויכולים לשער הרווח ולראות כמה נתייקרו החיטין, וישלם ההיזק. וה'מרדכי' מייירי בשינה ולא רצה ליתן מעות, דהוי כפסידא דלא הדר, כמו שכתב הסמ"ע ס"ק כ', דשתלא הוי פסידא דלא הדר, כיון דלא ידע כמה שבח היה עושה אם היה נוטע. והכא נמי אי אפשר לשער כמה שבח היה מגיע אילו היה נותן מעות, דאם היה נותן מעות אפשר שהיו מהפכין הרבה פעמים בזווי, עד שהיה עולה לסך מרובה, משום הכי יכולים לסלקו בשינוי כהאי. ולפי זה לדעת היש אומרים שם בסימן ש"ו בעינין חזקה, דעד שהיה מוחזק וכו' לא מסלקינן ליה, וכן שותף שגנב מהשותפות הוי כפסידא דלא הדר - מצי מסלק ליה, ע"כ דברי קודשו.

**כי** על פי האמור אפשר לפרש מאמרם ז"ל במנחות פרק שתי הלחם<sup>21</sup>: "ר"ל ור' יוחנן דאמרי תרוויהו: תורה ניתנה בארבעים יום ונשמח נוצרה בארבעים יום, כל המשמר התורה נשמתו משתמרת, וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת וכו'. עיין מה שכתבתי בזה בסימן קל"ד. ועל פי האמור הוא כמין חומר, יען דאמרו ז"ל<sup>22</sup>, ד"מעוות לא יוכל לתקון"<sup>23</sup> - זה ת"ח שפירש מן התורה, הרי דביטול תורה הוא פסידא דלא הדרא, ובפסידא דלא הדרא לכולי עלמא יכולים לסלקו, ונתבטלה השותפות וכמו שנתבאר, לזה כל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת.

זכה - פוחתין לו, שהרי מעיקרא לא קבעו זמן, והכל לפי רוב המעשה וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

**ומה שכתב**: דהרי תשובה לא נכתבה בפירוש בתורה כשאר מצוות עשה וכו', לכאורה אין דבריו מובנים, עיין בהרמב"ם פרק א' הלכות תשובה הלכה א', וכמו כן עיין מה שכתבתי בעניותי בסימן קנ"ד, במאמרם ז"ל<sup>11</sup>: גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה, ויש ליישב, ודו"ק.

**כי** מן האמור הנה מקום אתי לפרש כוונת הכתוב בסדר ואתחנן<sup>12</sup>: "בצר לך ומצאוך וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו, כי אל רחום ה' אלקיך" וגו', והדיוק מבואר. ועל פי הנ"ל יאמר, כי הנה לסברת ה'מרדכי', אף אם ישוב בתשובה - מצד הדין בעונו ימות, אם לא על צד החסד כי לא חפץ במות המת. זהו אומר: "ושבת וגו' כי אל רחום" וגו', ומובן מאליו. וכן על דרך זה יתפרשו הכתובים בסדר נצבים<sup>13</sup>: "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וגו' ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך" וגו', "ורחמך" דייקא.

**וראיתי** להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'דברים אחדים' דף ג', שהביא דברי הרב 'אש דת' הללו וכתב על דבריו, זה לשונו: נראה דהא דאמרין דסבר הרמב"ם דאם תיקן אשר עיוות השותפות קיימת, היינו בסתם, אבל אם פירש כתנאי השותפות גם כן שאם יעבור על איזה תנאי, השותפות בטלה, נראה פשוט דגם לדעת הרמב"ם כל תנאי שבממון תנאי קיים<sup>14</sup>, והשותפות בטלה. והכא הרי התנה בראש<sup>15</sup>: אם אתה משמרה בטהרה - מוטב, ואם לאו - הוא נוטלה ממך, ונמצא דלכולי עלמא השותפות בטלה וכו'. ובסוף דבריו כתב: וכשם שאנו אומרים דאם התנו בפירוש שיתבטל השותפות - מודה הרמב"ם ז"ל, כן יש לומר להיפך, דאם התנו בפירוש שיתקן אשר עיוות ולא יתבטל השותפות, גם המרדכי מודה. והכא התשובה נבראת קודם שנברא העולם<sup>16</sup>, והוי כהתנה בפירוש שלא יתבטל, ולכולי עלמא יעשה תשובה ויתכפר. ומה שאמרו: אם אתה משמרה וכו', היינו אם עומד במרדו ואינו רוצה לשוב, דאם שב בתשובה, אחד שוגג ואחד מזיד תשובה מועלת וכו', יעו"ש דברי קודשו.

**כי** על פי יסודו נראה לעניות דעתי לפרש כוונת הכתוב תהלים ק"ל<sup>17</sup>: "ממעמקים קראתיך וגו', שמעה בקולי וגו', אם עונות תשמר יה וגו', כי עמך הסליחה למען תורא". ביקש מהשית"ת שישמע בקולו ולקול תחנוניו, ואל יעכב לפניו כל חטא ועוון, והגם שעל פי הדין, כיון ששלושה שותפים באדם, אף אם ישוב בתשובה שלימה, הנפש החוטאת היא תמות, על כורחך לומר שאין זה שותפות ממש, דאם כן לא שבקת חיי לכל ברייה. זה אומר: "אם עונות תשמר יה וגו' מי יעמוד", ולא היה מציאות קיום העולם. ואם נפשך לומר שהיא שותפות גמורה, ולדברי ה'מרדכי' אפילו אם יתקן בתשובה בעונו ימות - לזה אמר: הרי מצינו "כי עמך הסליחה", היא התשובה שעל ידה סולח לעווננו, וזאת התשובה



11. יומא פו, ב. 12. דברים ד, ל-לא. 13. דברים ל, ב-ג. 14. כתובות נו, א. 15. נידה ל, ב. 16. פסחים נד, א. 17. פסוקים א-ד. 18. ויקרא יט, ג. 19. חו"מ סימן קעו. 20. גנן השותל עצים. 21. צט, ב. 22. חגיגה ט, ב. 23. קהלת א, טו.

להביא לזה מההיא דמגילה, והוצרך לומר והיינו לענין בתי ערי חומה והיינו כמו שפירש רש"י ז"ל שם, והלא ברייתא מפורשת היא שם<sup>6</sup> דף ל"ג עמוד ב' לענין בתי חומה, והכי תניא התם: "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה"<sup>7</sup> - שהוקף ולבסוף ישב, ופסקה הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מהלכות שמיטה הלכה י"ד, והוזה ליה למהרימ"ט ז"ל להביא הברייתא, יעו"ש. ולא ידעתי למה לא הקשה על מרן ה"כסף משנה שם דמייתי ממימרא דרבי יהושע בן לוי ולא כתב ברייתא דערכין.

כי על כן נראה לעניות דעתי, בשנבין מה שפרש"י שם אהיה דאמרינן שם במגילה: אמר רבי יהושע בן לוי: כרך שישב ולבסוף הוקף - נידון ככפר, מאי טעמא, דכתיב: "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה" - שהוקף ולבסוף ישב וכו', ופירש רש"י: שישב ולבסוף הוקף - שנתיישב תחילה בכתיב ולבסוף הוקף חומה - נידון ככפר לענין בתי ערי חומה. ורבותינו בעלי התוספות הקשו עליו, דאם כן בערכין הוזה ליה להש"ס למתנייה גבי הא דתני שאר דינין דבתי ערי חומה, ועוד קשה, דהוזה ליה למומר: נידון כערי החצרים, דשייך גביהו. ופירשו דלענין מגילה מיירי, ומייתי קרא ד"כי ימכור" לאשמועינן דחומה דמהנייה גבי מגילה בכהאי גוונא, מהני גבי ערי חומה וכו', יעו"ש.

ועיין עוד להגאון 'טורי אבן' בחידושו, שהקשה עוד, דהא כל הני מימרות של רבי יהושע בן לוי דלפניהם ולאחריהם דמיירי מדיני כרך, לענין מגילה איירי, ואי הא לא מיירי אלא לענין בתי ערי חומה לא הוזה ליה להגמרא לקבוע באמצע דהני וכו'. ועוד הביא ראייה לדברי התוספות, דאי לענין בתי ערי חומה לחוד איירי, הא בפרק ט' דערכין מצינו להדיא ברייתא דתני בה להדיא: "בית מושב עיר חומה" - שהוקף ולבסוף ישב ולא שישב ולבסוף הוקף, ואי רבי יהושע בן לוי לא מיירי אלא לענין בתי ערי חומה לחוד, הוזה ליה להגמרא למייתי מזה סיעתא למילתיה ולומר: תניא נמי הכי, אלא ודאי עיקר מילתא דרבי יהושע בן לוי לא קא מיירי אלא לענין מגילה דיליף לה מבתי ערי חומה, משום הכי לא הביא לו סיעתא מברייתא זו, דלא אתנייה אלא לענין בתי ערי חומה לחוד, יעו"ש.

וראיתי להגאון 'פני יהושע' בשיטתו למגילה, שיישב קושיית התוספות שהקשו על רש"י דאמאי מייתי לה הכא, וזה לשונו: נראה דנהי דעיקר מימרא דרבי יהושע בן לוי איירי לענין בתי ערי חומה, מדמייתי לה מקרא דכתיבא בבתי ערי חומה, אפילו הכי ממיילא נמי איירי מילתא דרבי יהושע בן לוי לענין מקרא מגילה, דהא ילפינן "פרזי" "פרזי" מקרא ד"לבד מערי הפרזי הרבה מאוד"<sup>8</sup>, והתם מיירי לענין בתי ערי חומה כדאיתא לקמן וכו', יעו"ש.

ועיין עוד מה שכתבתי בשם הרב 'מדרש שמואל' בפירושו הברייתא דרבי יהושע בן לוי<sup>24</sup>: אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ועל פי הנ"ל ידוייק נמי תיבת להם, ודר"ק והארך.

**תק"ן** א"י. איתא בקמא דף פ"ב: עשרה דברים נאמרו בירושלים: אין הבית חלוט בה, ואינה מביאה עגלה ערופה, ואינה נעשית עיר הנדחת, ואינה מטמאה בנגעים, ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות, ואין עושין בה אשפתות, ואין עושין בה כבשונות, ואין עושין בה גנות ופרדסות חוץ מגינות וורדין שהיו מימות נביאים ראשונים, ואין מגדלין בה חרנגולים, ואין מלינים בה את המת, ע"כ.

**אמר המחבר:** נסב"ר לבי לרגל המלאכה לפרש הברייתא הזאת כפי מה שהשיגה ידי יד כהה, ולחלק כל דבר ודבר בפני עצמו, וזה החלי בעזר ה' צורי וגואלי:

**והנה** אהא דאמרינן 'אין הבית חלוט בה'<sup>2</sup>, פריך הש"ס פרק ט' דערכין<sup>3</sup> אהא, דאמרינן התם: אלו הן בתי ערי חומה וכו' וירושלים וכן כיוצא בהם, אלמא דבירושלים מחלט בה. ומשני: אמר רבי יוחנן: כירושלים - דמוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ולא כירושלים - דאילו ירושלים אין הבית חלוט בה, ואילו הכא הבית חלוט בה. רב אשי אמר: לאו אמר רב יוסף תרי קודש הוה, הכא נמי תרי ירושלים הוה, ע"כ.

**וראיתי** להגאון מהרימ"ט חלק ב' יו"ד סימן ל"ז, שהקשה, דלוקמה באותו תוספת שהוסיפו (רוצה לומר, הא דמייתי בפרק ידיעות הטומאה<sup>4</sup>: שתי ביציעין בהר המושחה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו וכו'), דבודאי מה שהיה חוץ לעיר נתחלקה לשבטים, וכשהוסיפוהו על העיר נעשה כיוצא בה לענין בתי ערי חומה. ותירץ, דלענין בתי ערי חומה שתי ביציעין אלו שניתוספו אינן כבתי ערי חומה, משום דבעינן בית מושב עיר חומה, כדאמרינן בפרק קמא דמגילה<sup>5</sup>: ואמר רבי יהושע בן לוי: כרך שישב ולבסוף הוקף - נידון ככפר, והיינו לענין בתי ערי חומה. וירושלם עצמה, כיון שבשעת כיבוש יהושע היתה מוקפת חומה ואחר כך נתיישבה, הוקף ואחר כך ישב קרינן ביה, אבל חומות אלו שניתוספו ולא הוכללו בתוך העיר, שהרי חומת ירושלים לפני משתיהם היתה וכו', אף על פי שהוקפו בחומה אחרת, הוזה ליה ישב ולבסוף הוקף. ואף על פי שלא היה שם ישוב בשעה שבנו החומה, בתר עיקר העיר אולינן, שכבר נתיישבה בתחילה, וכל חומה דפתוחה לה, ישב ולבסוף הוקף קרינן ביה, ע"כ.

**וראיתי** להרב 'יקר הערך' בשיטתו לערכין דף קל"ז פרק ד', שכתב שמצא בכתיב הקודש של הרב מר אביו ז"ל, שהקשה על הגאון מהרימ"ט ז"ל, דאמאי הוצרך הרב ז"ל

עשרה דברים נאמרו בירושלים

לענין חלוט הבתים ירושלים לא נחשבת כעיר חומה

האם הבתים בתוספות של ירושלים נחשבים כבתי ערי חומה

ישב ולבסוף הוקף הוי ככפר - לענין מגילה או לענין בתי ערי חומה



<sup>24</sup> אבות ו, ב. **תקנא** 1. ב"ק פב, ב. 2. רש"י: "אין הבית חלוט בה כדן בתי ערי חומה, אלא גאולה תהיה לו אם ירצה לגאול, ואם יגיע יובל יוצא יובל כבתי ערי חצרים". 3. לב, ב. 4. שבועות טז, א. 5. ג, ב. 6. במסכת ערכין. 7. ויקרא כה, כט. 8. דברים ג, ה. ואומר ת הגמרא מגילה ב, ב. - "כרכין המוקפין חומה מימות אחשוורוש קורין בחמשה עשר. מאי טעמא... יליף פרזי פרזי, כתיב הכא (אסתר ט) 'על כן היהודים הפרזים', וכתיב התם:



ליה להש"ס למתנייה התם, כיון דלא שייך כאן כלל לעניין מגילה, אבל לפירוש התוספות שפירשו דאירי גם כן לעניין מגילה, שפיר שייך למתנייה הכא, ולא הוצרך הש"ס למתנייה פעם אחרת התם כיון דאתנייה הכא, ע"כ.

ועל פי מה שנתבאר בשיטת רש"י, דרבי יהושע בן לוי אהיה ברייתא מסתמך ואזיל, וכן לדברי התוספות שכתבו דמייתי קרא ד"כי ימכור" לאשמעינן וכו', היינו מכח הברייתא ההיא וכמו שכתבתי, לא קשה ולא מידי כאשר יראה המעיין, ודו"ק.

## תקנ"א

א"י. הדבר השני - אינה מביאה עגלה ערופה. הנה במסכת יומא דף כ"ג<sup>1</sup> פריך הש"ס אהא דאיתא התם: מעשה בשני כהנים שהיו שניהם שווין ורצין ועולין וכו', נטל סכין ותקע לו בלבו. עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר: אחינו בית ישראל, שמעו, הרי הוא אומר<sup>2</sup>: "כי ימצא חלל באדמה וכו' ויצאו זקניך ושופטיך", אנו על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העזרות וכו'. אלמא דירושלם בת אתויי עגלה ערופה היא, והתניא עשרה דברים נאמרו בירושלים וזו אחת מהן - אינה מביאה עגלה ערופה. ועוד, "לא נודע מי הכהו" כתיב<sup>3</sup>, והא נודע מי הכהו, אלא כדי להרבות בכביה וכו', יעו"ש.

ואין להקשות, דאמאי לא פריך מסתם משנה פרק ט' דסוטה<sup>4</sup> שאין ירושלם מביאה עגלה ערופה, ופריך מברייתא, דיש לומר בזה על דרך שכתב הגאון 'הליכות עולם' בשער הב' פרק ב', דזימנין דניחא ליה להגמרא להקשות מברייתא אף על פי שהיה יכול להקשות אותו דבר ממשנה, וכגון שהברייתא מפורשת יותר, כי הא דפרק איזהו נשך<sup>5</sup>: והתניא אין פוסקין, ואף על גב שמשנה היא לקמן, אלא משום דלא מסיים בה בהדיא: יצא השער פוסקין, כדמסיים בברייתא, לכך ניחא ליה לאתויי ברייתא, וכן בהרבה מקומות, יעו"ש. וכן ראיתי למחן ז"ל בכללי הגמרא שם, שהכלל הוא אמיתי, שכן כתבו התוספות ז"ל בפרק ט' דנידה ור"ש ז"ל בפרק י"א דפרה, יעו"ש.

והגם שהמשנה נמי מפורשת, מכל מקום נוכל לומר, לפי שהברייתא תני כולהו מילי פסיקתא במעלות ירושלים, עדיפא ליה לאקשווי מינה. ואפשר שמהאי טעמא הש"ס פריך מיניה בפרק ט' דערכין<sup>6</sup>, כמו שכתבתי בסימן הקודם, הגם שהיה יכול להקשות שם ממשנה פרק ט' דסוטה<sup>7</sup>, והגם דהתם איכא טעמא רבה למילתא כמו שאמר הגאון, אפשר לומר נמי האי טעמא, ודו"ק.

ואם כן אפשר לומר דרבי יהושע בן לוי אהיה ברייתא דערכין מסתמך, שהיתה שגורה בפי כל, וכאילו אמר: מצינו כרך וכו', ואם כן מיניה ילפינן נמי לעניין מגילה. והתוספות נמי דכתבו 'ומייתי קרא ד"כי ימכור" וכו', אפשר לומר דעל הברייתא ההיא סמך. ולזה הא עדיפא ליה למרן הכסף משנה ז"ל ולהגאון מהרימ"ט ז"ל, יען דרבי יהושע בן לוי הביא ממנה סייעתא לדבריו. וכזאת יש ליישב על הגאון הרא"ם פרשת בהר ד"ה "בית מושב עיר חומה" שכתב, וזה לשונו: בתורת כהנים וכו' ובפרק קמא דמגילה אמר רבי יהושע בן לוי: כרך שישב ולבסוף הוקף - נידון ככפר, והן בתי ערי החצרים, מאי טעמא - דכתיב: "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה" - שהוקף ולבסוף ישב, יעו"ש, ולא הזכיר ההיא דפרק ט' דערכין, גם שבסוף דבריו הזכירה לענין מילתא אחריתי - והיינו מטעמא דכתיבנא, דרבי יהושע בן לוי אהיה ברייתא קא מסתמך ומינה יליף, והא עדיפא לאתויי.

וראיתי להרב 'מתת אלקים' בשיטתו, שכתב על דברי התוספות שהקשו 'דאם כן הוזה ליה למימר נידון כבתי החצרים', דמצינן לתרוצי דאין הכי נמי, דהכי הוה גרס רש"י 'והן בתי החצרים' כדחזינו אנן דגריס הרא"ם ז"ל בפרשת בהר, ולכן הקשו קושיא ראשונה ובהצטרפותם יחד דחו פירוש רש"י וכו', יעו"ש.

ובמחילה מכבודו, נראה שהבין דהאי שכתב הרא"ם 'והן בתי ערי החצרים' הוא מדברי רבי יהושע בן לוי, ואחר המחילה רבה, ליתא, דמה טעם שיאמר נידון ככפר, ואחר כך יפרש והן בתי החצרים, והוזה ליה למינקט לישנא קלילא: נידון כבתי חצרים, ועל כורחך לומר דהא שכתב הרא"ם 'והן בתי ערי החצרים' הוא פירוש מדברי הרא"ם ז"ל, ואם בא באמצע כידוע, וכוונתו ליישב קושיית התוספות שהקשו על רש"י דהוזה ליה למימר נידון כערי החצרים, דהיא היא, ובהא נמי היה יכול לפרש על פי דרכו מה שהביאו התוספות לקושיא ראשונה.

וראיתי להרב 'שדה הארץ'<sup>9</sup> בחידושי הש"ס דף פ"ו, שהקשה על דברי התוספות, דבשלמא קושיא שנייה ניתרצה במה שתירצו, אלא לקושיא ראשונה סוף סוף קשה מדמייתי ראייה מהתם וכו' דדוקא הוקף ולבסוף ישב מדכתיב וכו', אם כן הוזה ליה למתנייה גבי דינין דבתי ערי חומה. ותירץ מפי השמועה, דכוונת התוספות כן היא, דבשלמא לפירוש רש"י דאיירי דוקא לעניין בתי ערי חומה, אם כן קשה דהוזה

משא ומתן בקושיות התוספות

ירושלים אינה מביאה עגלה ערופה

מדוע הקשו מהברייתא ולא מהמשנה



<sup>1</sup>לבד מערי הפרזי הרבה מאד, מה הלן מוקפת חומה מימות יהושע בן נון - אף כאן מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. <sup>2</sup> חלק ג. **תקנא** 1. עמוד א. <sup>3</sup> דברים כא, א-ב. <sup>4</sup> שם. <sup>5</sup> ב. <sup>6</sup> ב"מ סב, ב. <sup>7</sup> לב, ב. <sup>8</sup> כלומר, בגמרא בערכין משמע שהבית חלוט בירושלים, ומקשים על כך מהברייתא בב"ק פב, ב בה נאמר שאינו חלוט, אף שלכאורה עדיף להקשות ממשנה מפורשת שבסוטה. כיצד להקשות מהמשנה בסוטה, הרי היא מדברת על עגלה ערופה ולא על חליטת בתים? - נראה שכוונתו, דהואיל והטעם שאין הבית חלוט בירושלים והטעם שאינה מביאה עגלה ערופה הוא אחד - שאינה מחולקת לשבטים, כמבואר בב"ק פב, ב, לכן שייך להקשות ולהוכיח מדאין מביאה עגלה ערופה שגם אין הבית נחלט בה.

כאחרון רודף שלום, אבל בעוונותינו הרבים נהפך הכל מקצה אל קצה, וכן עזרה היא מקום רציחות שניה, כדברי יוסף בן גוריון בספרתו, ע"ש.

ועל זה מקונן ישעיהו<sup>17</sup>: "צדק ילין בה", דהיינו צדקה וחסד, "ועתה מרצחים", כי נהפך בעוונותינו הרבים מענג לנגע, ואם כן עכשיו בעוונותינו הרבים הספק במקומו, אם ימצא חלל בין ירושלים לעזרה איך להביא עגלה ערופה, כי הך כללא כי אין בעזרה כעס ליתא בעוונותינו הרבים. וזהו כונת ר' צדוק שראה בחכמתו חורבן בית המקדש וסילוק שכנית עזונו, כאשר התענה בשביל כך מ' שנה כנודע<sup>18</sup>, כאשר ראה הכעס בעזרה, שתחב סכין לחברו בלבו, הרגיש בסילוק השכינה ומקום קדושה נהפך בעוונותינו הרבים, ומקום צדק היה למעון מרצחים, וביקש לעורר עם בבכי, ואמר: הרי הוא אומר "כי ימצא חלל" וכו', אגן על מי להביא על העיר או על העזרות, כי מקדם היה בחזקה שרוצה הוא מירושלים, כי בעזרה אין כעס כלל לרב קדושתו כנוכר לעיל, אבל עכשיו נראה כי נסתלקה השכינה בעוונותינו הרבים ובטלה הקדושה ויש כאן מרצחים וכעסנים, ואם כן הספק במקומו כנוכר לעיל.

ועל זה ידונו ויבכו כל ישראל, אשר בית מקדשינו היה למהפכת זרים. והיה המאמר זה החסיד והפרוש למוסר והתעוררות גדול ליתן אל לבם כי "ה' אין בציון ואין מלכה בה" ולכן רבו המרצחים ומידת הכעס ועל זה געו כל העם בבכי ויבכו לה' כי ראו כי בעוונותינו הרבים אות חורבן ושממה, כאשר היה באמת אחר כך, עכ"ל ושפתיים ישק דברי פי חכם חן. כי על פי זה נראה לעניות דעתי לפרש כוונת הכתוב בתהלים מ"ב<sup>19</sup>: "ברצח בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך". בהקדים עוד מה שכתב הגאון 'ערכי הכינויים' מערכת הלמ"ד, שבית המקדש נקרא 'לב' וגם ארץ ישראל, כמו הלב שנותן חיות, עיין מה שכתבתי מזה באורך<sup>20</sup>. וידוע שהלב הוא מיצוע הגוף ועוצם שלו, ומזה הטעם עצמו נקרא הגוף 'עצם', כמובא ב'מכלל יופי' פרשת ויצא, שלפי שהעצם חוץ הגוף, נקרא הגוף 'עצם', יעו"ש. ומלבד זה כתבנו<sup>21</sup> דטעם בית המקדש ההולך שם מביאו לידי ענווה, יען ששם אבן השתיה שהוא שת יא, יעו"ש, ואיתא בתיקונים: "עצם מעצמי", דא יו"ד עם ה"א, יעו"ש. זהו אומר: "ברצח בעצמותי", שאדונינו המלך דוד צפה ברוח קודשו כל זה, שהיה רציחה בעזרה וזה אות מופת וחותר בסילוק השכינה ח"ו וחורבן בית המקדש, זהו אומר: "ברצח בעצמותי", כיון שהיה רצח בעצמותי שהוא ירושלם ובית המקדש, מזה "חרפוני צוררי באמרם אלי כל היום איה אלהיך".

והוא דאמרינן "לא נודע מי הכהו", אלא כדי להרבות בבכיה וכו', ראיתי להרב הגאון מהר"י בספר 'עזרות דבש' דף ח' שפירש בזה עניין נאות, וזה לשונו: כי למה באמת אין ירושלים מביאה עגלה ערופה, וגם אמרו<sup>9</sup>: נמצא סמוך לספר חוץ לארץ - אין מביאו עגלה ערופה. אבל העניין הוא מה שאמרו בנדרים<sup>10</sup>, בהאי דקם ושחטיה לחבריה מתוך כעס, תמה רבי יוחנן: "ונתן ה' לך שם לב רגז" בכבל כתיב<sup>11</sup>, אמר ליה: האי שעתא לא קעברו ירדן, ע"ש. הרי דלב להגזו ולכעוס הוא מיוחד לחוץ לארץ ולא לא"י, והטעם, כי במקום קדושה אין כעס שורה, רק במקום שריית טומאה, ובמקום קדוש אין רוגז וכעס וכמו למעלה במחנה קדושים נאמר<sup>12</sup>: 'כולם אהובים כולם ברורים', אין ביניהם שנאה ותחרות, וכן למטה במקום קדוש אין כעס, ולכך "לב רגז" בכבל כתיב, כי שם אין קדושה כל כך. וכן השיבו: האי שעתא לא קעברו הירדן, ופירש הר"ן ז"ל, כי הרבה קדושות שלא נתקדשו בו<sup>13</sup>, ולמיעוט קדושה מתרבה הכעס, שהוא מרכבת ס"א רחמנא ליצלן.

ואם כן יפה אמרו: נמצא הורג סמוך לספר חוץ לארץ - אין מביאין עגלה ערופה בא"י, כי בחזקת שרוצה היה מחוץ לארץ, כי אילו מא"י לא היה לו לב רגז, אבל כשהוא מחוץ לארץ יש לו לב רגז, כאותו מעשה שקם חד ושחטיה לחבריה, ואם כן ודאי רוצה מחוץ לארץ, כי הוא עלול לכעס ולרציחה, ולכך אין מביאין עגלה ערופה. וכן תמיד כל המקודש מחבירו - אהבה יותר מחבירו, ואין ביניהם כעס כלל. וירושלים מקודש מערי ישראל, אף הכעס בפחות באנשי ירושלים, והיה אהבה עזה ביושבי ירושלים. ולכך אמרו<sup>14</sup>: לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום בירושלים, כי כד היו רחימתן עזתא כו'<sup>15</sup>.

ואם כן נמצא הורג סמוך לירושלים, הרי זה בחזקת שאחד מאנשי חוץ לירושלים הרגו, כי בירושלים נתמעט מאוד מידת הכעס, והיה לרוב קדושה רוב אהבה וחיבה, ואין ספק שאינו מאנשי ירושלים, ולכך אין מביאין עגלה ערופה.

ואם כן אילו נמצא הורג ואין יודעים אי היה רוצה מירושלים או מעזרה, גם זה ברור שהוא מירושלים, כי בעזרה הקדושה יותר ויותר תקוע האהבה בלב כל איש, כי לפי רב הקדושה כן מעט הכעס.

אך זה כל זמן שהקדושה היתה ולא גבר בעוונותינו הרבים החטא, אבל כאשר גבר בעוונותינו הרבים החטא, נסתלקה השכינה וגבר סטרא דמסאבא, ובעוונותינו הרבים ביותר סביב הקדושה יתהלכו רשעים וגברו כוחות החיצונים, והיה במקום קדושה ואהבה - כעס, וכמו שאמרו<sup>16</sup>: כהנים קפדנים הם, וכהן הוא מסטרא דחסד ורחמים גמורים ואין בו כעס כלל,

כל מקום המקודש מחבירו יש בו יותר אהבה זה לזה ופחות כעס

טעם שבנמצא המת סמוך לספר לא מביאים עגלה ערופה

טעם שבנמצא המת סמוך לירושלים לא מביאים עגלה ערופה נמצא המת סמוך לעזרה

8. דרוש א. 9. סוטה מד, ב. 10. כב, א. 11. דברים כח, סה. 12. ברכות קריאת שמע של שחרית. 13. בעבר הירדן. 14. אבות פ"ה מ"ה. 15. סנהדרין ז, א - "כי רחימתין הוה עזיזא - אפותיא דספסירא שכיבן" - רש"י: "רחימתין הוה עזיזא" - כשאהבתנו היתה עזה בנין לאשתך, אפותיא דספסירא שכיבן - על רוחב הסיף היינו שוכבים שנינו". 16. ב"ב קס, ב. 17. א. כא. 18. עיין גיטין נו, א. 19. פס' יא. 20. לעיל סימנים נה, סג. 21. לעיל סימן קצט.

מהלכות עבודה זרה הלכה ד', וזה לשונו: ולא ירושלים נעשית עיר הנדחת לפי שלא נתחלקה לשבטים. ובספרי פרשת ראה<sup>3</sup> איתא, וזה לשונו: "כי תשמע וכו' לשבת שם" - בארץ פרט לירושלים שלא ניתנה לבית דירה, וכן פירש רש"י בחומש. ופשוט לשון הספרי נראה ברור, כמו שפירש הרה"ג בעל 'ספר הזכרון' בפירושו לרש"י, שהכוונה היא שלא נתחלקה לשבטים, לא ניתנה לדירת שבט מיוחד, אלא למקום הניית כל ישראל עולי גלים וכו', יעו"ש. וכן פירש הרב 'נחלת יעקב', שכונת רש"י שכתב 'שלא ניתנה לדירה', הוונה שלא נתחלקה. וכן פירש הרב 'מנחת יהודה' בפירושו על רש"י, יעו"ש, וכן פירש הרב 'שפתי חכמים', יעו"ש. והשתא פסק הרמב"ם מכוון עם הש"ס דידן ועם הברייתא דספרי.

ואמנם הרה"ג בעל 'ספרי דבי רב' כתב, דמאי דמפקא ליה הברייתא דספרי מ"לשבת שם", ולא נפקא ליה מדכתיב "עריך", נראה דבעי למומר דאפילו למאן דאמר נתחלקה לשבטים, כדאיתא בפרק קמא דיומא<sup>4</sup>, לדידה נמי אינה נעשית עיר הנדחת, מדכתיב: "לשבת שם", דעיקרה לבית דירה, לאפוקי ירושלים דמיוחדת לקדשי גבוה, לאכילת קודשים ומעשר שני וכיוצא, ואין חשיבא עיקרה לבית דירה, יעו"ש. וכן פירש הרב 'באר בשדה' שם, דכיון דמ"לשבת" נפקא ליה, איתא אפילו כמאן דאמר דירושלים נתחלקה, לאפוקי מה'נחלת יעקב', יעו"ש.

ועיינן לרבין חסידא בספר 'יד מלאכי' בכללי הרמב"ם אות ט' מה שכתב בשם הרב 'כנסת הגדולה', וכמו כן מה שכתב בסוף דבריו בכוונת הראב"ד במה שהשיג על הרמב"ם בפרק א' מהלכות רוצח<sup>5</sup>, דיליף דרוצח ניתן להצילו בנפשו מ"וקצותה את כפה"<sup>6</sup>, וכתב עליו בזה הלשון: אמר אברהם: בספרי קא דריש הכי, יעו"ש, ומשם באר"ה ודו"ק.

## תקנ"ג

א"י. הדבר הרכיעי - אינה מטמאה בנגעים. מפרש בגמרא<sup>1</sup> דכתיב<sup>2</sup>: "ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם", וירושלים לא נתחלקה לשבטים. וכתבו התוספות, וזה לשונם: אין לפרש שנתחלקה אלא שנתנו דושנה של יריחו תחתיה, ולפיכך אין מטמא בו, דלמאן דאמר<sup>3</sup> לא נתחלקה - לא נתחלקה ממש. ואם תאמר, מנא לן דלא נתחלקה, דילמא סבר נתחלקה אלא שנתנו דושנה של יריחו תחתיה, כמו לרבי יהודה דאמר נתחלקה ומטמא, ובית המקדש עצמו אין מטמא אף על גב דנתחלקה, אלא משום שנתנו דושנה של יריחו תחתיו, כדאמר התם. ויש לומר, דבית המקדש סברא הוא וכו'.

וראיתי להגאון 'תוספת יו"ט' בפרק י"ב דנגעים משנה ד', שהקשה על הרמב"ם פרק י"ד מהלכות טומאת צרעת הלכה י"א, שפסק כסתם משנה דהתם: ירושלים אינה מטמאה בנגעים, ומשום שלא נתחלקה לשבטים: תקשה ליה סוגיא דזבחים, דנסבה אליבא דמאן דאמר נתחלקה (רוצה לומר, דבפרק איזהו מקומן<sup>22</sup> איתא, דקראן מזרחית דרומית לא היה לו יסוד לפי שלא היתה בחלקו של טורף<sup>23</sup>), ומיהו תו אשכחן סתמא אחרינא במתניתין ו' בפרק בתרא דערכין<sup>24</sup>, דירושלים אין הבית חלוט בה, וטעמא דלא נתחלקה לשבטים כמו שמבואר שם, ע"כ.

וראיתי להרב 'קרבן אשם' שכתב על דברי הגאון הללו, וזה לשונו: בודאי אגב שטפיה כתב כן, דאדרבא, הכא<sup>25</sup> קתני הבית חלוט בה, ואין לומר דסבר דנתחלקה לשבטים, ע"כ. וכן הקשה הרב 'בני שמואל' בשיטתו, דדבריו תמוהים, יעו"ש. וכתב בסוף דבריו, וזה לשונו: ואפשר דהרב נתכוון כמו שכתבתי לדעת הרמב"ם (רוצה לומר, ששם תירץ קושית ה'תוספת יו"ט', דהרמב"ם סבירא ליה מדקא שקיל וטרי הש"ס בסוגיא דערכין לאוקומי סתם מתניתין כמאן דאמר לא נתחלקה, שמע מינה דסבירא ליה להש"ס דקיימא לן הכי), אבל לשונו אינו מורה כן, יעו"ש.

ולדידי הדבר ברור דכוונתו היא כמו שפירש לדעת הרמב"ם, דמדפריך הש"ס: וירושלים מי נחלט בה, ודחיק לאוקומי תרי קודש הו או כירושלים ולא כירושלים, וכל זה הוא כדי להיות סתמא דמתניתין אליבא דמאן דאמר לא נתחלקה. וכן כתב הרה"ג 'חק נתן' בשיטתו בטעם שפסק הרמב"ם כמאן דאמר לא נתחלקה, דסתמא דש"ס סבר כן כמאן דאמר לא נתחלקה, דפריך: 'ירושלים מי מיהלטי בה' וכו', דאמאי לא משני דמתניתין סברא כמאן דאמר נתחלקה, אלא מדלא משני הכי, שמע מינה סתמא דגמרא דר' יוחנן ורב אשי כוליהו סברי כמאן דאמר לא נתחלקה, ולכך לא בעי לאוקומי סתמא דמתניתין דלא כהלכתא, יעו"ש.

ואם כן זוהי כוונת הגאון 'תוספת יו"ט' בלתי ספק. תדע, דאמאי לא מיייתי בידיה נמי סתמא דמתניתין דפרק ט' דסוטה, שהיא מוקדמת. ומוכרח לומר כמו שאמרנו שכוונתו על הש"ס דאוקי הך סתמא כמאן דאמר לא נתחלקה והא עדיפא, ודו"ק.

## תקנ"ב

א"י. הדבר השלישי - אינה נעשית עיר הנדחת - וירושלים לא נתחלקה לשבטים. וכן פסק הרמב"ם פרק ד' הנדחת. מפרש בגמרא<sup>1</sup> דכתיב<sup>2</sup>: "עריך",

טעם שפסק הרמב"ם כדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים

ירושלים אינה מטמאה בנגעים הוהיל ולא נתחלקה לשבטים

ירושלים אינה נעשית עיר הנדחת - טעם הדבר



22. זבחים נג, ב. 23. רש"י: "טורף - בנימין דכתיב ביה זאב יטרף". 24. "ואלו הן בתי ערי חומה... מוקפות חומה מימות יהושע בן נון כגון קצרה הישנה של ציפורים... וירושלים וכן כיוצא בהן". 25. במשנה בערכין. **תקנב** | 1. ב"ק פב, ב. 2. דברים יג, יג - "פי תשמע פאת עריך אשר ה' אלקיך נתן לך לשבת שם לאמר". 3. פיסקה צב. 4. יב, א. 5. הלכה ז. 6. דברים כה, יב. **תקנג** | 1. ב"ק פב, ב. 2. ויקרא יד, לד. 3. ביומא יב, א.

לסוברים  
שירושלים  
נתחלקה  
לשבטים -  
האם גם  
מקום  
המקדש  
נתחלק

שכר המיטות והמצעות לא היו לוקחין בה. עורות קודשים מה היו עושין בהם - נותנים אותם לבעלי אושפיזין. וכתב על זה הרב הנזכר, שטעם דרב יהודה דאמר אף שכר המיטות וכו' לא היו לוקחים, כמו דמסיק כאן: עורות קדשים מה היו עושין בהם - נותנים אותם לבעלי אושפיזין, ומטעם זה בעצמו סבר רבי יהודה דאין לוקחין בהם שכר בתים, דמצינו ביומא שם<sup>13</sup> דסבר רבי יהודה דירושלים נתחלקה לשבטים, ופליגי בזה עם התנא קמא, ועל כן לדברי תנא קמא יש חילוק בין בתים ובין מיטות ומצעות, מה שאין כן לדברי רבי יהודה דסבר דירושלים נתחלקה לשבטים, מפני שהיו נותנים עורות לבעלי אושפיזין, ליכא שום חילוק.

ואשתמום אל המראה אשר ראיתי שם ביומא ב'תוספות ישנים' הטעם בשם רבינו יוסף, לפי שמקום מיטות ומצעות אינו שלהם. ואני בער ולא אדע פירוש הגמרא דשם לפי טעם זה, דאיתא שם: אין משכירין בתים בירושלים לפי שאינה שלהם, ורבי אלעזר בר צדוק אומר: אפילו מיטות, לפיכך עורות קודשים - בעלי אושפיזין נוטלים אותם בזרוע. ולפי טעם רבינו יוסף לא ידעתי אמאי נוטלים אותם בזרוע, מכיון שאין מוגיע להם שכר מן הדין, מה שאין כן לפי מאי דפרישית, שמיטות ומצעות הם מטלטלין וכלים של בעלי אושפיזין, וגם הבתים שלהם המה, דירושלים נתחלקה לשבטים, ואם כן מן הדין היה ראוי ליקח שכר מאכסנאים, ואף על פי כן לא לקחו, לפיכך נוטלים עורות קדשים בזרוע בשכרם. ובפרט לפי הנוסחא בכאן<sup>14</sup>: רבי יהודה אומר: אף שכר מיטות ומצעות לא היו לוקחים. בודאי דליתא לטעם רבינו יוסף, דרבי יהודה ודאי סובר דירושלים נתחלקה לשבטים, כמבואר ביומא. ומה גם לנוסחת הגאון לקמן: אמר רבי יהודה: באותה שעה שידעו שבית הבחירה וכו', אם כן ממילא מבואר דסובר רבי יהודה גם כן דירושלים נתחלקה לשבטים, ואף על פי כן סובר דאין לוקחין שכר בתים ומצעות, והוא רק משום שהיו נותנים עורות קודשים לבעלי אושפיזין, עכ"ל.

ואחר המחילה רבה קיוהא קא חזינא, וכנראה דאשתמיטתיה דברי התוספות במגילה דף כ"ו<sup>15</sup> ד"ה 'אף לא המיטות', וזה לשונו: פירש הרב רבינו יוסף, דסבירא ליה דכיון שהקרקע מקום המיטות לא היה מיוחד לבעלים, לא היה כח בידם להשכירם שכירות שלם, ומכל מקום מחמת מטלטליהם היו נוטלים עורות. ולא קשה ולא מידי.

גם מה שכתב: 'לפי מאי דפרישית שמיטות ומצעות כו' וגם הבתים שלהם, דירושלים לא נתחלקה לשבטים, ואם כן מן הדין היה ראוי ליקח שכר כו', לפיכך נוטלים עורות קודשים בזרוע בשכרם, ע"כ, אנכי לא ידעתי, דרבי אלעזר בר צדוק דשמעתין על כורחך סבר דירושלים לא נתחלקה,

וכתב הגאון מוהרש"א על דבריהם, וזה לשונו: לא מצאתיו שם, גם רש"י פירש שם<sup>4</sup> דבית המקדש עצמו לא נתחלק, דכשקנה דוד את גורן מארוונה גבה כסף מכל שבט ושבט, כדאמרינן בספרי<sup>5</sup> ובשחיטת קודשים<sup>6</sup>, עכ"ל. והגאון פני יהושע שם כתב על דבריהם, וזה לשונו: ויש ליישב, דהאי 'כדאמר התם' אדלעיל קאי, על מה שאמרו: 'אף על גב דנתחלקה', דמשמע מזה דרבי יהודה סבירא ליה דמקום מקדש נמי נתחלק ואפילו הכי לא מטמא, ולא אמרינן נהי דלרבי יהודה ירושלים נתחלקה, מקום מקדש מיהא לא נתחלק. ועל זה הביאו ראיה 'כדאמר התם', דאמרינן שם בפלוגתא דהני תנאי: מה היה בחלקו של יהודה הר הבית וכו', משמע להדיא דמאן דסבירא ליה דירושלים נתחלקה, הוא הדין למקום מקדש. ואם כן קשה, מאי טעמא דרבי יהודה דמקום מקדש אינו מטמא - אלא על כורחך משום שנתנו תחתיו דושנה של יריחו. וכן נראה מסברא, דאי אפשר לומר דמקום מקדש לחוד לא נתחלק, שהרי לא היו יודעים מקומו, ואפילו בימי דוד סבור למבני בעין עיטם<sup>7</sup>. אבל אי אמרינן דירושלים כולה לא נתחלקה אתי שפיר, ע"כ. וכמדומה לי שכן פירש גם כן הרב 'כוס הישועות'.

והמעייין יראה שלא ריוו צמאוננו בזה, דפשט לשון 'כדאמר התם' קאי אכולה מילתא. ולעניות דעתי נראה ברור, דהאי שכתב 'כדאמר התם' פירושו אדברי התוספות, כאילו אמר 'כדפרישית התם'. והכוונה היא על פי מה שכתב ה'תוספות ישנים' שם ביומא<sup>8</sup> ד"ה 'הא בתי כנסיות ובתי מדרשות' כו', וזה לשונו: ואם תאמר, כל זמן דקיימינן דבית המקדש קאמר, מאי שנא בית המקדש מירושלים - אי משום דירושלים נתחלקה לשבטים, בית המקדש נמי נחלק, כדתינאי: מה היה בחלקו של יהודה כו'. יש לומר, דנהי דמתחילה נחלק הוא לשבטים, מכל מקום לבסוף חזרה להם, כדאמרינן במדרש<sup>9</sup>, שלא חילקו דושנה של יריחו ליתנה למי שבית המקדש בנוי בחלקו, יעו"ש.

ואהא הקשו התוספות, דכמו דאמרינן גבי בית המקדש אף על גב דנתחלק אינו מטמא, משום שנתנו דושנה של יריחו, הכי נמי נימא ירושלים, דדילמא נתחלקה ונתנו דושנה של יריחו תחתיה. ואהא תירצו, דבית המקדש סברא הוא כו'. וכמדומה לי שלזה כיון הרה"ג 'שיח יצחק' בשיטתו ליומא בפירוש 'תוספות ישנים' הללו, וזה לשונו: 'כדאמרינן במדרש שלא חלקו כו' - הכי איתא בספרי פרשת בהעלותך<sup>10</sup>, והוא נמי בילקוט<sup>11</sup>. ועיין מה שכתב התוספת פרק מרובה שם<sup>12</sup> ובמה שכתב מוהרש"א שם, עכ"ל.

וראיתי להרב 'בן אברהם' בפירושו לאבות דרבי נתן פרק ל"ה, אהא דאמרינן התם: אין לוקחין בה שכר בתים אבל לוקחין בה שכר מיטות ומצעות, רבי יהודה אומר: אף

טעם הדעה  
שאיין  
לוקחין  
בירושלים  
שכר  
המיטות  
והמצעות  
מהאורחים



4. יומא יב, א. 5. במדבר פ'סקא מב. 6. זבחים קטז, ב. 7. זבחים נד, ב. 8. יב, א. 9. ספרי במדבר פ'סקא פא. 10. ספרי במדבר פ'סקא פא. 11. ילקוט"ו ראה רמז תתעט. 12. ב"ק פב, ב. 13. יב, א. 14. באבות דרבי נתן הנ"ל. 15. עמוד א.

ודרך אגב אביע אומר בברייתא תורת כהנים פרשת בהר סיני, וזה לשונו<sup>2</sup>: "ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן ויאמר אליהם קרבו שאו את אחיכם"<sup>3</sup>, מכאן אמרו אין הכהנים מטמאין למתים, שהרי אלעזר ואיתמר כהנים היו ולא נטמאו להם. ומי נטמאו להם - הלויים, ע"כ. הנה בברייתא הזאת נשמו אחרונים, וקדמונים אחזו שער<sup>4</sup>. ולדעתי המעט הוא אפשר לומר דאזלא לה בשיטת ר' ישמעאל פרק קמא דסוטה, דאיפלגו התם ר' ישמעאל ור' עקיבא. דר' ישמעאל "לה יטמא" - רשות, ור' עקיבא אומר חובה. וקאמר בגמרא: טעמא דרבי ישמעאל, איידי דכתב: "אמור אל הכהנים ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמור"<sup>5</sup>, אצטריך למכתב: "לה יטמא"<sup>6</sup>, ור' עקיבא מ"כי אם לשאר" נפקא, ו"לה יטמא" לחובה. ור' ישמעאל, "לה יטמא" - ואין מטמא לאיבריה. ור' עקיבא, אם כן לכתוב רחמנא "לה", ולר' ישמעאל איידי דכתב "לה" כתב נמי "יטמא", לכדתנא דבי ר' יוחנן, וכו', יעו"ש הסוגיא. והשתא קא מפרשה בברייתא דאשר דחקו לרבי ישמעאל לפרש "לה יטמא" - רשות, ו"יטמא" דכתב קרא איידי משום שאלעזר ואיתמר כהנים היו, ולא נטמאו לאחיהם, אם כן קרא ד"לה יטמא" - רשות. וברייתא דלקמן פרשת אמור, דתנא "לה יטמא" - מצווה, לא רצה ליטמא מטמאין אותו בעל כורחו, ומעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו וכו', היא אליבא דר' עקיבא. ובזה יתיישבו דברי הרה"ג בעל 'קרבן אהרן' שפירש, וזה לשונו: נראה לי דהכי קאמר, דאף על פי שהותר לכהנים להטמא לקרוביהן לאחיו ולאחותו, מכאן אמרו שאם יש שם מי שיטמא להם שהם אינם מטמאין להם, שהרי אלעזר ואיתמר, שהם היו אחי נדב ואביהו, שכהנים הדיוטים היו, והיו רשאים להטמא לאחיהם ולהוציאם לחוץ, עם כל זה לא אמר להם משה שישאו אותם, אלא אמר ללויים, יעו"ש.

והגאון זית רענן פרשת שמיני כתב על דבריו, דזה אינו, דהא מטמאין אותו בעל כורחו כדאיתא פרק י"ב דזבחים, יעו"ש. ולא ידעתי למה ממרחק הביא לחמו, והיה לו להקשות מברייתא תורת כהנים גופה דפרשת אמור הנזכרת, אף על פי דהיא היא האמורה בזבחים, טפי תקשי ליה לפי פירושו הברייתות אהרדי. וכן ראיתי כתוב על הגליון שהקשה על פירוש הרב כך, יעו"ש.

ואולם על פי האמור אתי שפיר, שברייתא דפרשת אמור אתיא אליבא דר' עקיבא, וברייתא דילן אליבא דר' ישמעאל דאית ליה רשות, ובשיש מתעסקין אין רשאין להטמא.

**שוב** ראיתי להרב 'קול יעקב' בליקוטיו דף ק"ה עמוד ב', שהביא דברי הרב 'קרבן אהרן' ז"ל, והקשה עליהם מההיא דזבחים פרק טבול יום, ויישב דבריו במה שכתבו התוספות בפרק קמא דסוטה<sup>7</sup> ד"ה לה יטמא מצווה, דנפקא מינה לעוסק במצווה וכו' ולטמאותו בעל כורחו אם לא רצה, כההיא דיוסף הכהן וכו'. וכתב הגאון

כתנא קמא, דקאמר: אין משכירין משום דלא נתחלקה לשבטים, אבל מיטות שוכרין, ורבי אלעזר בר צדוק מוסיף: אף מיטות. ופשט לשון 'אף' נראה דמודה בבתיים, ואף מיטות, והיינו על כורחך משום מקומם לא היה מיוחד, [והיינו מטעם שאינה שלהם, כדקאמר תנא קמא, דאם לא כן נמצא רבי אלעזר פליג עם תנא קמא בתרתי, וכל כי האי מילתא הווה ליה לפרושי, אלא ודאי מוכרח דאזיל ומודה לתנא קמא שהבתיים אינם שלהם והוא מוסיף אף מיטות, ודו"ק.]

גם מה שכתב: 'ובפרט לפי נוסחא דכאן רבי יהודה אומר אף שכר מיטות ומצעות לא היו וכו', בודאי דליתא לטעם ה"ר יוסף, דרבי יהודה ודאי סובר דירושלים נתחלקה לשבטים כו', אחר המחילה רבה הא נמי ליתא, דרבי יהודה דהתם היינו סברת רבי אלעזר בר צדוק דשמעתין, ולדידיה ירושלים לא נתחלקה, ור' יהודה דהתם אינו ר' יהודה דשמעתין בהכרח. גם מה שכתב: 'דרבי יהודה דהתם חולק עם תנא קמא כו', על פי מה שביארתי בשמעתין דרבי אלעזר בר צדוק כתנא קמא סבירא ליה, והוא הדין והוא הטעם התם דאיהו נמי 'אף' קאמר, אין מקום לדבריו כלל, אחר המחילה רבה, כאשר יראה המעיין, והדברים ברורים. ועיין בחידושי הריטב"א ביומא וכמו כן להרב מהר"י בן חביב פרק ד' דמגילה<sup>16</sup>, וכמו כן להר"ף ז"ל שם, וכמו כן להרב גאון עוזנו ב'פתח עינים' במגילה ד"ה 'אין משכירין להם בתיים', ומשם באר"ה ודו"ק.

**ועיין** להרה"ג 'חסדי דוד' בפירושו לתוספתא במסכת מעשר שני דף ט"ל ד"ה 'אין משכירין בתיים כו', שכתב בטעמא דרבי אלעזר בר צדוק, שכיון שהמיטה תשמישה עם הבית, היא נגזרת אחר הבית, דלאו אורחא לטלטלה ממקום למקום, וכי היכי וכו'. אבל בשכירות שאר המטלטלים, שאינם קבועים דומיא דמיטה, נראה דמודה רבי אלעזר בר צדוק. ואפשר נמי דהוא הדין לשלחן וכסא ומנורה, שהם בכלל תשמישי הבית וכו', יעו"ש. ומהתימה איך לא זכר ש"ר דברי התוספות דמגילה הנזכר ודברי ה'תוספות ישנים' דיומא הנזכר, שסיימו שם, דהוא הדין שאר תשמישים כעין תיבות, יעו"ש וי"ל.

**תקנ"ד** א"י. הדבר החמישי - ואין מוציאין בה גזוזטראות. ומפרש בגמרא: מפני אהל הטומאה ומשום דלא ליתזקו עולי רגלים. ופירש רש"י: שמוא יהיה כזית מן המת מוטל בארץ, והגזוזטראות מאהילות עליו ועל אנשים הרבה, ונמצאת מרבה את הטומאה, יעו"ש.

האם דין שכירות שאר מטלטלין כדין מיטות

אין מוציאין בירושלים גזוזטראות



16. סימן לב. **תקנ"ד** | 1. ב"ק פב, ב. 2. ספרא שמיני פרשה א. כו. 3. ויקרא ד, 4. ע"פ איוב יח, כ ופירושו: "נשמו - תמהו. שער - סער" (מצודת דוד). 5. ויקרא כא, א. 6. ויקרא פרק כא, ב-ג - "כי אם לשארו הקרב אליו לאמו ולאביו ולכבנו ולבתו ולאחיו: ולאחתו הפתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא". 7. ג, א.

וכו', אין הכהן מטמא להם, ומרן לא מצא שורש לזה. ונראה שהר"מ מפרש, דמאי דקתני הכא 'מכאן אמרו שאין מטמאים למתים', רוצה לומר, למתים כאלו שהיו הרוגי בית דין כדאיאתא בתורת כהנים: 'ויאמר משה אל אלעזר ואיתמר' וכו', מכאן אמרו: הרוגי בית דין אין מתעסקין עליהם וכו', יעו"ש, לא זכר ש"ר שכבר קדמו הרב 'קול יעקב' שם בליקוטיו, יעו"ש.

## תקנ"ה

א"י. הדבר הששי - ואין עושין בה אשפתות. מפרש בגמרא<sup>1</sup>: משום

שקצים. פירש רש"י: דרכם להתגדל באשפה, ומרבים טומאה לפי שמתים שם ומטמאים הקודשים שבירושלים.

וכתב הרב 'בן אברהם' שם, וזה לשונו: דע, דבקמא איתא: ואין עושין בה אשפתות, ובאבות דרבי נתן<sup>2</sup> אמרו: אין מקיימין בה אשפתות וכו'. מה שהסרו כאן גילו כאן, דדוקא לקיים בה בקביעות הוא דאסור, אבל ודאי היה אשפה בירושלים, דהא משום זה גופה אין מגדלין בה תרנגולים וכו'<sup>3</sup>, ובדאי דרך עראי היה שם גינה ואשפה, יעו"ש. וכן הוא בתוספתא דנגעים פרק ו'<sup>4</sup> ואין מקיימים בה אשפתות, וכן פסק הרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה י"ד, וזה לשונו: ואין מקיימים בה אשפה מפני השרצים, יעו"ש.

## תקנ"ו

א"י. הדבר השביעי הוא - ואין עושין בה כבשונות. מפרש בגמרא<sup>1</sup>: משום קוטרא.

פירש רש"י: עשן שמשחיר את החומה, וגנאי הוא.

ובשיטה מקובצת כתב משם הגאון המאירי, שלא יתערב עם עשן המערכה. ומשם גאון ז"ל פירש, שלא ישחיר העשן כותלי בית המקדש. ומה שאמר עוד: כבשונות - הפירות ששורפים בהם סיד, משום סירחא, דכי מובני להו הוי הזיקא לעולי גלים וכו', אינו מובן כאשר יראה המעיין. ועיין עוד בסימן שאחר זה, בדברי הגאון 'כפתור ופרח' ובדברי הגאון הרדב"ז, ודו"ק.

## תקנ"ז

א"י. הדבר השמיני - ואין עושין בה גינות ופרדסים, חוץ מגינות וורדין שהיו מימות

נביאים הראשונים. ומפרש בגמרא<sup>1</sup>: משום סירחא. פירש רש"י: עשבים רעים הגדלים שם וזורקין בחוץ, ועוד, דרך גינות לזבלן ויש סרחון.

ובאבות דרבי נתן פרק ל"ה מוסיף בה: ואין נוטעין בה נטיעות, והוא דבר אחד. דהטעם משום סירחא, כאשר פירש הרב 'בן אברהם' שם בפירושו. ובתוספתא דנגעים פרק ו' מוסיף: ואינה ניטעת ונזרעת ונחרשת וכו', חוץ מגינת וורדים. וכן פסק הרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה י"ד, וזה לשונו: ואין נוטעין בה גינות ופרדסים, ואינה נזרעת, ואינה נחרשת, שמא תסרח וכו', חוץ מגינת וורדים, יעו"ש.

מוהרש"א ז"ל, דמשמע להו דודאי לא מיירי אלא ביש לה מתעסקים אחרים, דאם לא כן הוי ליה מת מצווה דאפילו אינו קרוב מטמא, ואם כן אין סברא היכא שיש אחרים שיחייב הכהן להטמא, והכי קאמרי לעוסק במצווה, אי נמי היכא שאין אחרים - לטמאו בעל כורחו, כההיא דיוסף הכהן שטמאוהו בעל כורחו, כיון שערב פסח היה ולא היו מתעסקים אחרים, באופן דיש פנים לדברי הרב בעל 'קרבן אהרן' ז"ל. ושוב תבר לגזיזיה מתשובת הרשב"א סימן כ"ז, דקשיא ליה על הברייתא דתורת כהנים פרשת אמור: "לאביו ולאמו", יאמר לאמו מה תלמוד לומר "לאביו" - ומה אמו שהיא מתחללת הרי היא מטמא לה, אביו שאינו מתחלל אינו דין שיטמא לו. אילו כך הייתי אומר, מה אמו בידוע, אף אביו בידוע, אביו חזקה מנין - תלמוד לומר "ולאביו", ע"כ. והקשו דלמה לי קרא לטמא ליה, ממה נפשך, אי אביו הוי שפיר מטמא ליה, ואי לאו אביו הוא, אם כן הרי הוא חלל וממזר ואינו מוזהר על הטומאה. והשיב הרשב"א ז"ל, דטומאת כהנים חידוש הוא שחידשה תורה שחייב לטמא, ומטמאין אותו בעל כורחו לקרובים, דכתיב "לה יטמא" - מצווה וחובה, ולזה אילו לא נאמר "לה יטמא", היינו דנין כל שאפשר על ידי אחרים לא יטמא לו, ועכשיו דכתיב: "לה יטמא", לא די שהתיר אלא שחייב לטמא. והיינו חדושה דבכהן גדול אסור, ובישראל רשות, ובכהן הדיוט חייב, אם כן אין לך בו אלא חידושו. ודוקא אמו ידוע ואביו ידוע חייב, ומטמאין אותו בעל כורחו, אפילו שאפשר על ידי אחרים, אבל אביו בחזקה, אימא דאינו חייב אלא רשות - קא משמע לן "לאביו", דאפילו אביו בחזקה חייב לטמא, ואפילו אפשר על ידי אחרים, מטמאין אותו בעל כורחו. (עיין בעמק יהושע' פרשת אמור שהקשה כן מדנפשיה, והניח בקושיה, נעלם ממנו תשובת הרשב"א הנזכר). הרי מבואר דכהן הדיוט חייב לטמא לקרוביו, אפילו אפשר על ידי אחרים לדעת הרשב"א, וכן הביא דבריו הרב 'קרבן אהרן' פרשת אמור, והסכים לדבריו. ואם כן הדרא קושיא לדוכתא לסברת הרשב"א ז"ל, ואם נאמר דהאי ברייתא ר' ישמעאל היא, דסבירא ליה "לה יטמא" - רשות הוא, דוחק לאוקומי דלא כהלכתא, יעו"ש. ולעניות דעתי נראה כמו שכתבתי, ומדוייק לשון 'מכאן אמרו', ודו"ק.

**ועיין** עוד בספר 'התורה והמצווה' שפירש עם ההיא דאמרינן דנדב ואביהו נשרפו ושלדן קיימת. ולזה אמר: מכאן אמרו שאין הכהנים מטמאים למתים כשחסר וכו', יעו"ש. וכן פירש הרב 'מלאכת הקדש' פרשת שמיני ד"ה 'ותצא אש', יעו"ש.

**ושוב** אחרי כותבי ראיתי להרב 'באר בשדה' שפירש כמו שפירשתי אני הדל, דהאי תנא כר"י סבירא ליה, ופירוש אין מטמאין - אין חייבים, יעו"ש, ולא יישב דברי הרב בעל 'קרבן אהרן'. ולעניות דעתי נראה כמו שכתבתי. ומה שפירש שם שמדברי הר"מ למד פירוש אחר, שכתב בפרק ב' מהלכות אבל הלכה ה', וזה לשונו: וכן כל אותם שאמרו שאין מתאבלים עליהם, כגון הרוגי בית דין

אין עושין בירושלים אשפתות

דוקא דרך קבע אין עושין אשפתות

אין עושין בירושלים כבשונות - טעם הדבר

אין עושין בירושלים גינות ופרדסים



**תקנה** | 1. ב"ק פב, ב. 2. פרק לה. 3. כמבואר ברש"י ב"ק פב, ב. - "שתרנגולין מנקרין באשפה ומביאים בשר שרצים בפייהם ומטמאין את הקודשים". 4. הלכה ב. **תקנו** | 1. ב"ק פב, ב. **תקנו** | 1. ב"ק פב, ב.

הרב 'כפתור ופרח' שאם היה בירושלים דקל וכו', ומאלה הקדושות מקצתם נוהגים שם היום, ע"כ. ולא ראינו מימינו מי שנוהר באחת מהם, ולפיכך צריך לתת טעם נכון לכל החומרות. ואומר, דנהי דירושלים קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, לדברים הנוהגים בה מן התורה, אבל מה שהוא מדרבנן, לא אמרו אלא היכא דשייך טעמא, דבשבילה החמירו אם נסתלק הטעם נסתלקה הגזירה. ולפיכך מה שאמרו 'אין מלינין בה את המת ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם מפני הטומאה', ועתה כולנו טמאי מת ולא איכפת לן אם מרבה בטומאה. 'אין משכירין בתוכה בתים', טעמא מפרש בתוספות<sup>11</sup> מפני שהיא של שבטים, וקיימא לן ירושלים לא נתחלקה לשבטים, ועתה כל הבתים של גויים הם, ומכח הגויים אתו. אי נמי טעמא הוי מפני שאושפזין היו נוטלים עורות קודשים, והאי טעמא לא שייך האידנא. אי נמי מפני עולי רגלים, שלא ישכירו לעולי רגלים ביותר ונמצאו מעלין בשכירות, והיינו טעמא נמי לא שייך השתא. ואין נותנין בתוכה מקום לגר תושב, האידנא אין מקבלין לגר תושב. ואין מקיימין בית הקברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה שהיו מימים ראשונים, טעמא הוי משום הטומאה, והשתא לא שייך וכו'. ואין נוטעין בה גנות ופרדסים ואינה נורעת ואינה נחרשת, הטעם הוא שמא תסרח ויקוצו עולי רגלים וכל הבאים אליה מקצו ארץ מפני ריח רע, והשתא דכולה ביד גויים ליכא האי טעמא. ואין מקיימין בה אילנות, לא שנת נטעו אותם גויים דהא 'אין מקיימין' קאמר, והטעם הוא מפני אהל הטומאה, והאי טעמא דאין מגדלין בה תרנגולים מפני הקודשים, ואין מקיימין בה אשפה מפני השרצים, ואין מוציאין ממנה זיזין וגוזזטראות מפני אהל הטומאה - כל הני לא שייכי האידנא. ואין עושין בה כבשונות מפני העשן, שלא ישחירו כותלי הבית והחומות, והא נמי לא שייך האידנא, ישחירו וישחירו. ואין הבית נחלט ואינה מטמאה בנגעים וכו', לפי שלא נתחלקה לשבטים - כל הני לא נהגי האידנא.

ואם תאמר כל גזירות חכמים כך הם, שאף על פי שבטלה הסיבה שגזרו בשבילה, עדיין הגזירה קיימת. לא קשייא, דגזירה לחוד וקדושה לחוד, וכיון שנתבטלה הסיבה נתבטלה הקדושה. ותו, איכא טעם כללי שלא גזרו אלא בזמן שאפשר להתקיים, אבל האידנא דרובה גויים אי אפשר להתקיים גזירתם, שאם לא יעשו ישראל יעשו הגויים, ומה הועילו בתקנתם. וזה טעם נכון, ע"כ תורף דברי קודשו הנצרך לעניינינו.

**ומה שכתב:** 'אי נמי טעמא הוי מפני האושפזין שהיו נוטלים עורות קודשים, והאי טעמא וכו', אין כן דעת

והיה נראה, שכיון שלא הביא הברייתא דקמא<sup>2</sup> הרי"ף בהלכותיו ולא הרא"ש בפסקיו, דאינם נוהגים העשרה דברים אלו<sup>3</sup> בזמן הזה. וכך נוהגים היום, שנוטעים הערבה למצוות לולב בביתם ואין פוצה פה. אמנם ראיתי להגאון 'כפתור ופרח' בפרק ו' דף כ"ב, שהביא התוספתא הנזכרת ופסק הרמב"ם ז"ל הנזכר, וכתב: נראה מכאן, שאם היה בירושלים היום דקל - שלולבו פסול וכיוצא בזה, דהוה ליה מצווה הבאה בעבירה, כעניין שאמרו<sup>4</sup>: הרי שגזל סאה אין זה מברך אלא מנאץ. ושמא יש חילוק בין נטעו ישראל לנטעו גוי, כעניין שאמרו בשביעית וכו'. ומסתברא שמאלו הקדושות, קצתם נוהגות שם היום, וכמו שביארנו בעניין כרם רבעי עולה לירושלים, וכל שכן אלו הדברים שהם מעיקר קדושת העיר, וקדושתה לעולם עומדת, אבל אין משכירין בתים בירושלים, מסתברא שאינו אלא בזמן הבית וכו', יעו"ש.

**ודבריו** אלו סייעתא למה שכתב הרב החסיד מהר"י אלגזי בספר 'ארעא דרבנן' מערכת המ' אות ש"ס, שנסתפקו חכמי הישיבה אי אמרינן מצווה הבאה בעבירה אפילו בעבירה דרבנן, כדאמרינן בכל הנהו דפרק לולב הגזול<sup>5</sup>. והרב פשיט לה, דאפילו בעבירה דרבנן מיקרי מצווה הבאה בעבירה, מדהיא דפסחים דפרק כל שעה דף ל"ט עמוד ב' דאסיק הש"ס דאין אדם יוצא במרור של מעשר שני דהוי דרבנן, ומההיא שפירש רש"י שם בדף ל"ה ריש עמוד ב' ד"ה 'דמאי לא חזי ליה', שכתב רש"י: דאמרינן לקמן: מי שאיסורו משום 'כל תאכל חמין' לכוון, אתה יוצא בה לשום מצוה, יצא מי שיש לו איסור אחר, אי נמי הויה לה מצווה הבאה בעבירה. ומההיא דריש פרק ג' שאכלו<sup>6</sup>, דתנן: אכל טבל אין מוזמנין עליו, ומוקמינן לה התם<sup>7</sup> בטבל טבול מדרבנן בעציץ שאינו נקוב. וטעמא הוי בכל הנהו, משום מצווה הבאה בעבירה כמו שכתב רש"י במשנה והר"ב ז"ל, יעו"ש. וכן הוא דעת הגאון 'כפתור ופרח' בכאן, שהרי הא דאין נוטעין נטיעות הוא מדרבנן, ועם כל זה פסל הלולב וכיוצא. ועיין עוד להרב החסיד שם אות שנ"ט, ומשם באר"ה.

**ושוב** ראיתי מה שכתב רבינו הרדב"ז בתשובות<sup>8</sup> סימן תרל"ג, שנשאל על מה סמכו השוכנים בירושלים ת"ו שאינם נזהרים בעשר קדושות שיש בירושלים לדעת הרמב"ם ז"ל, שכתב בפרק ו' מהלכות בית הבחירה<sup>9</sup>: ובמה נתקדשה - בקדושה ראשונה שקידשה שלמה, שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבוא. והוא ז"ל כתב<sup>10</sup>: ירושלים מקודשת מכל שאר עיירות וכו', ואלו דברים שנאמרו בירושלים וכו'. והשיב, שמטעם זה כתב

האם איסור עשיית גינות ושאר הדברים הנ"ל שנאמרו בירושלים נוהגים כיום

האם אמרינן מצווה הבאה בעבירה דרבנן

מה מקדושת ירושלים נהוג לעתיד לבוא ומה רק לשעתו



2. דב"ק פב, ב המובאת בשלימותה בראש סימן תקנ. 3. הנזכרים לעיל בראש סימן תקנ. 4. ב"ק צד, א - 'דהרי שגזל סאה של חטין, טחנה, לשה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך? אין זה מברך אלא מנאץ, וע. פרק ג במסכת סוכה. 6. ברכות מה, א. 7. מז, א. 8. חלק ב. 9. הלכה ד. 10. בהלכות בית הבחירה פ"ז הי"ד. 11. הובא לעיל בסימן תקנ.

עוזנו בתמורה<sup>9</sup> לדרכו על קושיית המפרשים דפיקוח נפש עיין שם באורך.

אין מלינים את המת בירושלים

**תקנ"ט** א"י. הדבר העשירי - ואין מלינין בה את המת. מפרש בש"ס: גמרא. פירש רש"י: מסורת היא בידינו, ואין טעם לדבר.

ובגליון הש"ס איתא: עיין הטעם בזוהר נשא. ונראה דזהו מאי דאיתא התם דף קמ"ג עמוד ב', וזה לשונו: תנא, מאן דאקרי אדם ונשמטא נפקת מיניה ומת, אסיר למבית ליה בביתא למעבד ליה לינה על ארעא משום יקרא דהאי גופא, דלא יתחזי ביה קלנא, דכתיב: 'אדם ביקר בל ילין', אדם דהוא יקר מכל יקרא, בל ילין. מאי טעמא - משום דאי יעבדון הכי 'נמשל כבהמות נדמו', מה בעירי לא הוה בכללא דאדם ולא אתחזי בהו רוחא קדישא, אוף הכא כבעירי גופא בלא רוחא. והאי גופא דאיהו יקרא דכלא לא יתחזי ביה קלנא. ותנא בצניעותא דספרא, כל מאן דעביד לינה להאי גופא קדישא בלא רוחא, עביד פגומתא בגופא דעלמין, דהא בגין דא לא עביד לינה באתרא קדישא בארעא דצדק ילין בה, משום דהאי גופא יקרא אתקרי דיוקנא דמלכא, ואי עביד ליה לינה, הוי כחד מן בעירי, ע"כ.

בירושלים אין מלינים את המת אפילו לכבודו

ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן תקנ"ח וכמו כן בשיטה מקובצת שהקשה, דמאי איריא ירושלים, והרי הלכה רווחת שאסור להלין את המת, והמלין את מתו עובר בלאו. ועוד, מאי קאמר: אין מלינין בה את המת גמרא ואין טעם לדבר, מאי גמרא, הא קרא הוא. ושמו יש לומר, דבירושלים אין מלינין אפילו לכבודו, דאילו בעלמא לכבודו מותר, יע"ש ודר"ק.

האם קוברים בירושלים קבורה זמנית

וראיתי להרב 'בן אברהם' בפירושו לאבות דרבי נתן פרק ל"ה<sup>2</sup>, שכתב אההיא דאמרין שם 'ואין מלינין בה את המת כו' ואין מקיימין בה קברות': כלומר, לקביעות. הגם שאין מלינין שם את המת ומיד היו קוברין אותו, כל זה לא היה רק לפי שעה, ואחר כך כשבלה הבשר לקחו משם את העצמות והיו נותנין בתוך המחילה אשר היתה שם והיא הוציאה את הטומאה לנחל קדרון, יע"ש.

ואחר המחילה רבה מכבוד תורתו, נראה שהבין דהא דאין מלינין בה את המת שהיו קוברין אותו תכף ומיד בתוך ירושלים, ואחר כך מפנין אותו, ואחר המחילה רבה, הס מלהזכיר דבר זה, דפירוש אין מלינין בה את המת

רבינו יוסף בתוספות ישנים דיומא<sup>12</sup> ודמגילה<sup>13</sup>, שמחמת מטלטליהם היו נוטלים עורות, וכמו שכתבתי בסימן תקנ"ג באורך, אבל טעמא דבתים משום שלא נתחלקה, ודבריו אלה סיעתא למה שפירש הרב 'בן אברהם' שם, יעו"ש.

**ומצאתי** עוד בקונטרס 'תיקוני השגיאות לכפתור ופרח' הנדפס מחדש, שכתב בשם הגאון יעב"ץ זצוק"ל, שהשיג על הגאון 'כפתור ופרח' בזה, דמה עניין מצווה הבאה בעבירה לכאן, אפילו נטעו ישראל, עתה אין עבירה. לא נאמרו בה דברים הללו אלא בשלוותה, מפני כבוד וקדושת בית המקדש, וגם אם עבר אדם ונטע בה בשעת שלוותה, לא נאסר הפרי למצווה אלא איסורא דעביד עביד, ולא דמיה להא דמבעיא לריש לקיש (ע"ז דף מ"ז א'): המשתחוה לדקל כו', יעו"ש.

האם שייך מצווה הבאה בעבירה שצטו ניטע באיסור

**תקנ"ח** א"י. הדבר התשיעי - אין מגדלין בה תרנגולים. מפרש בגמרא<sup>1</sup>: משום קודשים. פירש רש"י: שתרגולים מנקרים באשפה ומביאים בשר שרצים בפייהם ומטמאין את הקודשים.

אין מגדלין בירושלים תרנגולים

עיין מה שהקשה הגאון הרמ"ע בתשובה סימן פ"ה, מהא דאמרין ביומא<sup>2</sup>: מאי קרא הגבר - קרא תרנגולא, אמאי לא אותבוה מהא, ואמאי לא סיעוהו מכאן למאן דאמר קרא גברא. והשיב, דהא דאמרין אין מגדלין, היינו דוקא להניח תרנגולים ברשות עצמן לילך במבואות העיר. וכן הא דקתני<sup>3</sup>: ולא כהנים בא"י - מפני הטהרות<sup>4</sup>, לא שנו אלא במקום שאינו משתמר, אבל בלולין נשמרים מותר לכהנים ולויים וישראלים אפילו בירושלים לגדלם ולהתפרנס מהם, וברבורין אבוסין דשלמה יוכיחו. וההיא דקרא תרנגולא, הוא נמי סיעתא לפירוש זה. ומרישא דמתניתין שמעינן הכי, דקתני: אין מגדלין בהמה דקה בא"י<sup>5</sup>, דהיינו דוקא בשילוח הרגל, אבל במכנסים לה מזונות במקום שמור - לא גזרו הכי, דאי הכי תכבד העבודה ללשכת הטלאים, ועוד, הוי ליה גזירה שאין הציבור יכולים לעמוד בה, ע"כ.

איסור גידול תרנגולות - דוקא במשוחרות ולא שמורות

והרב גאון עוזנו בספר 'כסא רחמים' דף ק"ד<sup>6</sup> תמה מהא דתמורה דף ט"ז<sup>7</sup> ומקמא דף פ"ח<sup>8</sup>: בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה כו', נכנסו חביריו לבקר, כיון שראו העז כו', וכפי דברי הגאון מוהרמ"ע ז"ל מה כל החרדה הזאת, יעו"ש. והפשוט בזה, דמשנת חסידים לבד, וכמו שיישב שם הרב גאון



12. יב, א. 13. כו, א. **תקנח** 1. ב"ק פב, ב. 2. כ, ב - בכלל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר או סמוך לו... מאי קריאת הגבר? - רב אמר: קרא גברא, רבי שילא אמר: קרא תרנגולא. 3. ב"ק עט, ב. 4. פירוש: שלכהנים אסור לגדל תרנגולים לא רק בירושלים אלא בכל ארץ ישראל, מפני הטהרות המצויים אצלם. 5. רש"י: "משום ישוב א"י, שמבעיר את השדות". 6. על אבות דרבי נתן פרק לה הלכה ב. 7. עמוד ב - והתניא: "מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו, ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח שחרית, והביאו עז וקשרו לו בכרעי מיטתו, והיה יונק ממנה חלב, למחר נכנסו חביריו לבקר, כיון שראו העז אמרו ליסטים מזויין בתוך ביתו, ואנו נכנסים לבקר... שהרי אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל". 8. עמוד א. 9. בספר 'פתח עינים'. **תקנט** 1. תהלים מט, יג - 'וְאֶדְם בְּיָקָר בְּלַ יְלִין נִמְשַׁל פְּהַמּוֹת נְדָמוֹ'. 2. הלכה ב - 'ואין מקימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וחולדה הנביאה שהיו שם מימות נביאים הראשונים, (וכשפינו את הקברות מפני מה לא פיננס), אמרו, מחילה היתה שם שהיתה מוציאה הטומאה לנחל קדרון'.



חולדה הנביאה שהיו שם מימי הנביאים הראשונים, ותו לא. ובתוספתא דפרק קמא דבבא בתרא: כל הקברות מתפנים חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא כו', והיה טעמו כמו שמצינו בקברי בית דוד וקבר חולדה. ואם כן לסברת תוספתא דבבא בתרא ולתוספתא דנגעים אין להקשות 'וכשפינו את הקברות למה לא פינו', דלדידהו אין מפנין קבר מלך ונביא. וסובר הגאון ז"ל, דהאי תנא דאבות דרבי נתן נמי כתנא קמא דפרק קמא דבתרא וכתוספתא דנגעים הנזכר סבירא ליה, ולזה לא שייך להקשות 'וכשפינו', ועל כל פנים האי 'אמרו' היא סברת ר' עקיבא דפליג, דשאני קבר חולדה וכו' דמחילה היתה שם, כן נראה לעניות דעתי לפרש דעת הגאון.

## תק"ס

א"י. איתא בשבת דף קמ"ה<sup>1</sup>: תניא, ר' יהודה אומר: נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה, שנאמר<sup>2</sup>: "על ההרים אשא בכי ונהי וגו' מעוף השמים ועד בהמה נדרו הלכו", 'בהמה' בגימטריא חמשין ותרתין הוו. פירש רש"י: נ"ב שנה משגלו בימי צדקיה בחורבן ירושלים עד שנפקדו בימי כורש, ואז עלו מהם ליסד את הבית י"ח שנים קודם גמר הבניין שהיא לסוף שבעים שנה בשנת שתים לדרישו וכו', יעו"ש.

וראיתי להרב המפורסם מהר"י שווארץ זלה"ה בספרו 'פרי תבואה' הנדפס מקרוב דף י"א, שדקדק, שהלא מצאנו שלא נתבטל הישוב מיהודה וירושלים בזמן גלות בבל, שהלא מקרא מפורש נחמיה א', ב': "ויבא חנני אחד מאחי הוא ואנשים מיהודה, ואשאלם על היהודים הפליטה אשר נשאר מן השבי ועל ירושלים" ופירש רש"י: אשר נשאר בירושלים מן השבי של בבל. 'הפליטה' - על שם שנוצלו מגלות בבל, ע"כ. וכן ירמיה מ"ד, ב"ה: "ופליטי חרב ישובון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר", והכוונה חרב נבוכדנצר שנלחם עם פרעה. כל זה מורה שנמצא אנשים בארץ יהודה כל משך זמן גלות בבל. וכיתי למצוא בירושלמי תענית פרק ד' הלכה ח': תני ר' יוסי אומר: נ"ב שנה לא נראה עוף טס בא"י, מאי טעמא - "מעוף ועד בהמה נדרו הלכו", ע"כ. ודורש "מעוף" עד נ"ב שנה כמספר 'בהמה' - נדרו הלכו", אבל לא אמר שגם איש לא עבר שם. וכן מצאתי בפסיקתא זוטרתי פרשת נצבים גרס' נ"ב שנה לא עבר עוף ביהודה, שנאמר 'וכו', וברור ומוסכם בלבי שטעות סופר בספרי ש"ס שלנו - במקום 'לא עבר איש' צריך לומר 'לא עבר עוף ביהודה', וכן יש להגיה וכן מוכח מלשון הש"ס<sup>3</sup>: 'מגלו דגלו', הכוונה על העופות, ע"כ.

ושוב הקשה על זה בדף ס"א, דמסכת יומא נ"ד עמוד א' הובא גם כן מאמר זה: נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה, ושם אי אפשר לומר שטעות סופר הוא ושצריך להיות עבר עוף,

וקוברין מחוץ לעיר. וכן הוא בתורת כהנים על פסוק<sup>3</sup>: "ושלחתי דָּבָר בתוככם ונתתם ביד אויב", הלכה, אין מלינין המת בירושלים, ומתוך שיש דָּבָר בעיר מוציאין את המת לקברו, ומתוך כך: "ונתתם ביד אויב". ועיין שם בפירוש 'קרבן אהרן': לפי שאין מלינין את המת בירושלים, ובהיות הדָּבָר בתוכה מוכרחים הם לצאת לקברו כו', שינתנו ביד האויב, אשר הוא מחוץ לעיר במצור, יע"ש, ועיין להגאון מהרימ"ט חלק ב' סימן ל"ז באורך, ומשם באר"ה.

ומה שכתב 'אין מקיימין' היינו רוצה לומר שאפילו מה שהיו מזמן, מפנין אותם 'ואין מקיימין בה חוץ מקברי בית דוד' כו'. עוד כתב הרב הנזכר אהא דאיתא<sup>4</sup>: 'הם אמרו, מחילה היתה שם שהיתה מוציאה את הטומאה לנחל קדרון, כתב וזה לשונו: האי אומרו מחילה היתה שם, קאי אדבריהם שאמרו 'ואין מקיימין בה קברות', דמשמע שלא היו קוברים שמה רק לפי שעה עד שבלה הבשר והיו מוליכין עצמות חוץ לעיר, ואם כן קשה, הלא כבר אמרו<sup>5</sup>: 'ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם', ובכדי לתרץ זאת הוצרך להביא הא דאמרו מחילה היתה שם, ע"כ.

ובמחילה מכבודו, אם היה רואה לשון התוספתא פרק קמא דבבא בתרא לא היה מפרש כך, וזה לשון התוספתא שם: כל הקברות מתפנין חוץ מקבר המלך ומקבר הנביא, רבי עקיבא אומר: אף קבר המלך וקבר הנביא מתפנין. אמרו לו: והלא קבר בית דוד וקבר חולדה הנביאה היו בירושלים ולא נגע בהם אדם מעולם. אמר להם: משם ראייה, מחילה היתה להם והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון, ע"כ. וכן הביא התוספתא הזאת מרן ה'כסף משנה' פרק ד' מהלכות בית הבחירה יעו"ש, ואם כן מה שאמרו באבות דרבי נתן 'אמרו, מחילה היתה שם', קאי על קברי בית דוד וחולדה הנביאה בלי ספק, ונוסחא ישנה שבאבות דרבי נתן היתה כך: 'ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וחולדה הנביאה שהיו שם מימות נביאים הראשונים, וכשפינו את הקברות מפני מה לא פיננו, אמרו, מחילה היתה שם' כו'.

והגאון רבינו אליהו מוילנא ז"ל מחק 'וכשפנו' כו', וכתב שם הרב 'בן אברהם', דאשר הביאו להגאון למחוק, דהלא כבר אמרו מפני שהיו שם מימות נביאים ראשונים, וכמו שכתבו בסמוך על גינת וורדים, ואינו מקשה שם כלום, והאי 'אמרו מחילה' הוא ענין בפני עצמו וכו', ע"ש. ואי מהא לא אירא, דגינת וורדים שאני, שהיא היתה צריכה לקטורת דהיינו כיפת הירדן וכמו שפירש רש"י שם, ולזה לא הקשה. ונראה דעיקר טעמו כמו שרמז שם, וזה לשונו: ומה גם דהכא הוא טעם פשוט משום כבודם.

ואני ארחיב הדברים, יען שמצינו בתוספתא דנגעים פרק ו': ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר

מה ענין המחילה שהיתה מירושלים לנחל קדרון

נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה

האם התבטל לגמרי ישוב יהודי מירושלים בזמן גלות בבל

3. ויקרא כו, כה. 4. באבות דרבי נתן ה"ל. 5. באבות דרבי נתן ה"ל. תקס"א. 1. עמוד ב. 2. ירמיה טו, ט. 3. שבת קמא, ב ה"ל.

## תקס"א

א"י.<sup>1</sup> איתא בשיר השירים רבה<sup>2</sup> על ישראל נמשלו לשובנה פסוק: "כשובנה בין החוחים" - ר' איבו פתר קרא בגאולת מחר, מה השושנה הזו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט, מהו עושה - מביא אור ושורף חוצה לה ואחר כך לוקט, כך "ציוה ה' ליעקב סביביו צריו"<sup>3</sup>, כגון חלמיש לנווה, יריחו לנערן, סוסיתא לטבריא, קסטרא לחיפה, לוד לאונו, הדא הוא דכתיב<sup>4</sup>: "זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה". למחר כשיגיע הקץ מה הקב"ה עושה - מביא האור ושורף חוצה לה, הדא הוא דכתיב<sup>5</sup>: "והיו עמים משרפות סיד קוצים כסוחים באש יצתו", מה כתיב תמן: "ה' בדר ינחנו" וכו'. אמר רבי ברכיה: אמר הקב"ה למשה, לך אמור להם לישראל בני, כשהייתם במצרים הייתם דומים לשובנה בין החוחים, עכשיו שאתם נכנסים לארץ כנען היו דומים לשובנה בין החוחים, תנו דעתכם שלא תעשו כמעשה אלו וכמעשה אלו, הדא הוא דכתיב<sup>6</sup>: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה" וכו', עכ"ל.

**אמר המחבר:** כבר אמרנו וענינו בקונטרס זה בתוכחות ומוסרים, ובפרט לבאים לשכון כבוד בארץ, קחנו משם.

והן עתה ראיתי להביא דברי הרב 'זובח תודה' בהקדמתו, שדבריו הקדושים נוקבים הלב לבית חללו, וזה לשונו בקיצור נמרץ: האמת יורה דרכו, כי צדיק ה' צדקות אהב ובכל צרתם לו צר, ולא על חיים נמשך גלותינו ושפלות דתינו ושילוח אמנו אלפי שנים, אשר כל רגע מהם אין כל העולם כדאים לכפר אם יעשו עפר ואפר, וחיתו אין די עולה. ואמר אותו השלם: עדיכם בירה<sup>7</sup> שחזרה לראשונים מקץ שבעים שנה, אחר אשר מילאו את ירושלים פה אל פה בחמורות וכו', ולא חזרה לאחרונים וכו', אף על פי שלא ימצא בדורותינו שופך דמים ועובד עבודה זרה לשם צורך ומקבלה לאלוה, ומגלה עריות להכעיס. והטעם, שריבוי חטאתינו עולים לסך גדול, ומצוות שאדם דש בעקביו כו'. והחי יתן על לבו, שאם היה עושה פנקס יום יום, יורה ידן כמה לו פשעים וחטאות בהמשך שני ימי חיי הבלו, כי לא יספיקו אמרים ומגילות, אלא שהאדם משליכם אחרי גוו וקמא קמא בטל בעיניו.

ופעם אחת דרשתי ברבים, כי היצר הרע מתחילה היה סוחר, ולבסוף נעשה שולחני, שבראשונה היה משתדל להרויח הרבה בבת אחת כדרך התגרים, והיה משיא גדולי הדור להדיחם בחמורות כעגל וכו', וכשראה שאין אותו הקומץ משיעו, כי לאו בכל שעתא מתרמי, ביטל אותה אומנות ונעשה שולחני, להרויח קולבנות ופיסול מטבעות, להחטיא בני אדם בעצות רעות קטנים ודקים מאוד, והתמיד באומנות זו ולא החליפה, לפי שראה שהרווח עליה לחשבון גדול. ונמשך לו עוד תועלת אחד, והוא עיקר, שלרוב

כי הש"ס הקשה שם על היבוסים יושב ירושלים. ובאמת לא זכית לדעת איך נפרש וניישב הפסוקים הנזכרים שמורים שלא נתבטל הישוב ביהודה כל משך זמן גלות בבל, וצריך עיון רב, ע"כ דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה לא קשה ולא מידי, דהא דכתיב: "ויבא חנני אחד מאחי" וגו', הוא אחר שעלו בני הגולה מימות כורש, עיין מה שפירש רש"י פרק קמא דר"ה דף ג' עמוד ב' ד"ה 'ויבא חנני' וגם כן מה שפירש רש"י בעזרא סימן א' ובנחמיה א' ד"ה 'וחומות ירושלים מפורצת'<sup>4</sup> וכו', ואם כן מאי דקאמר "על הפליטה אשר נשאר" וגו', הכוונה על ישראל שהיו בבבל וחזרו ליהודה, ושפיר קרי להו 'פליטה', שניצולו מגלות בבל, וזה פשוט.

גם מאי דקשייא ליה מפסוק: "ופליטי חרב ישובון מן ארץ מצרים ארץ יהודה מתי מספר" וגו', לא קשה, והוא בשנבין מה שפירש שם הרד"ק ז"ל ד"ה 'מתי מספר' - כמו ירמיה הנביא וברוך בן נריה ומעטים אחרים צדיקים שהיו בהם, יעו"ש, וכן פירש רש"י שם בפסוק<sup>5</sup>: "ולא יהיה פליט ושריד לשארית יהודה הבאים לגור שם בארץ מצרים וגו' כי לא ישובו כי אם פליטים", וזה לשונו: ירמיה וברוך חזרו משם, שהגלם נבוכדנצר כשניתנה ארץ מצרים בידו בעשרים ושבע למלוכו, כך שנויה בסדר עולם, יעו"ש. ונראה מזה, שירמיה וברוך חזרו לארץ יהודה, וזה אי אפשר, שהרי מפורש בסדר עולם פרשה כ"ו, וזה לשונו: בשנת עשרים ושבע לבוכדנצר ניתנה מצרים בידו, נשא המונה ושלל שללה ובזו ביזה והיתה שכר לחילו, והגלה ירמיהו וברוך לבבל, ע"כ. הנה מפורש שלא חזרו ירמיהו וברוך לארץ יהודה. ועיין ביחזקאל כ"ט בפסוק<sup>6</sup>: "ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל", מה שנתקשו רש"י והרד"ק בכוננת הכתוב, איזה צמיחת קרן של ישראל היה בזמן ההוא, יעו"ש. ומוכרח לפרש כוננת הכתוב: "ופליטי חרב ישובון מן ארץ מצרים ארץ יהודה", שהכוונה היא, לפי שהשי"ת גזר שלא יהיה פליט ושריד לאלו שהלכו לגור בארץ מצרים, ולא ישובו עוד ארץ יהודה, לא בזמן ההוא ולא לעתיד אחר כך, זולת לפליטים ירמיה הנביא וברוך וצדיקים אחרים שהיו בהם, שהם ישובו מארץ מצרים, ואפילו שהלכו לבבל עכשיו, סופם לחזור לאחר זמן לארץ יהודה. וזהו דקאמר: "לא ישובו כי אם פליטים" וכן "ופליטי חרב ישובון מן ארץ מצרים", אבל בנ"ב שנים לא עבר איש, ודו"ק.

גם בהגהתו, אחר המחילה רבה, מלבד ההיא דיומא, לא תיקן, דבקרא מפורש<sup>7</sup>: "כי נצתו מבלי איש עובר", ונכון לעניות דעתי כמו שכתבתי וק"ל.



4. פסוק ג. 5. ירמיה מד, יד. 6. פסוק כא. 7. ירמיה ט. 8. תקס"א | 1. בדפוס הישן דולג כאן סימן תקס"א, והשלמנו אותו מ'לוח השמטות וטעויות המודפס בסופו. 2. פרשה ב, ה-ו. 3. איכה א, יז. 4. יחזקאל ה, ה. 5. ישעיה לג, יב. 6. ויקרא יח, ג. 7. עיין יומא ב, א - "מאי בירה?... ריש לקיש אמר: כל המקדש כולו קרוי בירה".

הטעם לאריכותה ותוקפה של הגלות

מתחילה היה היצר הרע סוחר ולבסוף נעשה שולחני

ויש לעיין על איזה דרכים הוא אומר, ועוד במה שסיים "נחנו פשענו כו' אתה לא סלחת", על מי ועל מה אחר הוידוי והחיפוש, וכבר דיברנו בזה<sup>21</sup>. ועל פי הנ"ל יאמר: "נחפשה דרכינו" - הב' דרכים, בין מצוות עשה בין מצוות לא תעשה צריך לחפש בהם חיפוש מחיפוש, "ונשובה עד ה'". ואם תאמר בשלמא במצוות לא תעשה נאה ויאה החיפוש וחקירה לראות מה פגמנו ולתקן המעוות, אכן במצוות עשה שכבר עשינו, מה צריך לחפש ולחקור בהם - לזה אמר: "נשא לבבינו אל כפים" וגו', שנראה הלב שלנו מה היה בעשיית המצוות וכיוצא, או אם נתכעסנו אחר כך והלך הכל, ולזה צריך חיפוש ודרישה בין על המצוות עשה בין על הלא תעשה. אמנם אם לא נעשה בדרישה וחקירה על הדרכים השנים הנזכרים, רק דרך כלל, אומרים: "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת", והוא ברחמי יחזירנו בתשובה שלימה לפניו לעשות רצונו כרצונו אמן.

דקותם וקלותם שאדם דש דבעקביו, אינו שם על לב לפרוש מהם, וכל שכן להתוודות עליהם, ונשארים צוררים וחתומים צבורים ונגדשים לעולם הבא, ונעשים לרבוים כעבותות העגלה, אף על פי שעיקרם חבלי השוא וקורי עכביש<sup>8</sup>. הן כל אלה אין דורש לנפשו בעוברו על מצוות לא תעשה. ומצוות עשה יש עוד צרה ויגון, שמלבד אשר בטל מהם אלפים ורבות יום יום, ואינו נותן אל לבו לשוב לקיימם מכאן ולהבא ולא להתוודות על אשר ביטל ימי צבאו, יש עוד רעה רבה, שאפילו באותם אשר חשב שקיימם, ובצלם יחיה לעתיד לבוא וכו', אם באנו להרהר אחר קיומם ותיקונם עשייתם, נמצא שמחוסרים תנאים ותיקונים, אשר אם יחסרו תהיה אותה עשיית מצווה כאין חס וחלילה. ראשונה, לפי פסק מרן מצוות צריכות כוונה לצאת<sup>9</sup>, וראיתי כי דשים בזלזול דין זה וכו'. וכל שכן במצוות המסורים ללב, כאהבת ה' ויראתו וכוונת התפילה וקריאת שמע ורוב ההודאות, שעיקר בהם הוא הרהור הלב ויישובו ודבקותו, דוגמא למה שכתב הב"ח סימן י"ח סעיף ז, דאפילו למאן דאמר מצוות אינם צריכות כוונה, אם הם מצוות שעיקר עשייתם וקיומם הוא כוונתם, כגון ציצית - "וראתם אותו"<sup>10</sup>, ותפילין - "לטוטפות"<sup>11</sup> "ולזכרון"<sup>12</sup>, וסוכה - "למען ידעו דורותיכם"<sup>13</sup> וכיוצא בהם, לכולי עלמא בעו כוונה, ואם לאו לא יצא.

ואף גם זאת ראיתי לרבינו האר"י ז"ל שכתב, דכשיגלח יכוון לקיים מצות פאה, ולא מצינו שמצוות פאה היא מצוות עשה, ואינה אלא לא תעשה. ומדבריו למדנו, דאף כשיושב ולא עבר עבירה בעי כוונה, שבטל כאשר צוהו ה'. וכיוצא בזה אמרו רז"ל<sup>14</sup>: נותנים לו שכר כעושה מצווה.

עוד אמרו<sup>15</sup>: אל יאמר אי אפשי בכשר חזיר, אלא אפשי ואפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כו'. וכל שכן לדברי האר"י ז"ל, דלא שבק חיי במה שכתב: כל המעשים טובים שאדם עושה בעודו רשע או התורה שלומד, אין צריך לומר שאינו נותן כח בקדושה, אלא אדרבא מוסיף כח בקליפה, ועליו נאמר<sup>16</sup>: "ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי", שאתה מכניס דברי קדושה בתוך הקליפה, ובזה מוסיף על חטאו פשע וגדול עוונו מנשוא. וגבי הכועס כתב ש"טורף נפשו באפו"<sup>17</sup>, ואף על פי שיעשה אדם תיקונים לנפשו ומצוות רבות, הכל נאבדים ממנו לגמרי, כי עברה ממנו אותה הנשמה ובאה אחרת במקומה מצד החיצוניים, וצריך לחזור ולתקן כבתחילה. וכן בכל פעם שיכעוס, אוי ואבוי ואהה, ואומר "אבד נצחי ותחלתי מה"<sup>18</sup>. ותהי זאת נחמתי במה שסיים בלשון הראשון, וזה לשונו: כשחזור בתשובה, מוציא אותו הכח שנתן בקליפה בהוציאו הקדושה מתוכה, ובזה יובן זדונות נעשות לו כזכויות<sup>19</sup>, עכ"ל הו"ק, והחי יתן אל לבו דברים היוצאים מן הלב הללו.

**ועל פי זה נראה לעניות דעתי כוונת הכתוב באיכה<sup>20</sup>: "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה', נשא כו', נחנו פשענו ומרינו" כו'.**

גם מצוות ומע"ט יפסידם האדם בנקל ע"י הכעס

נחפשה דרכינו - הן על מצוות עשה והן על לא תעשה

חיפה בגבול עולי בבל

ודע שעיר הקודש חיפה<sup>22</sup>, כתב הרב המפורסם מהר"י שווארץ זלה"ה בספר 'תבואת הארץ' דף כ"ב, **שהיא תחום של עולי בבל, וכן לצד מזרח כו', עי"ש**. והוא דבר ברור לבקי בגבולי הארץ, ולא הוצרכתי לכתוב אלא למי שראיתי שכתב, וזה לשונו: ומכל מקום אפשר שיהיה מכיבוש של עולי מצרים ולא מכיבוש של עולי בבל. ועיין עוד בספר הנזכר דף ק"ה ובספר 'חבת ירושלם' דף ו' עמוד ב' ובספר 'סדר הדורות' דף ס"ט עמוד א', ומשם באר"ה.

אוריא דא"י היה עם ישראל במדבר

**תקס"ב** א"י. עיין מה שכתבתי בסימן תק"ן בשם הגאון החסיד בעל של"ה, שכתבתי שם שאוריא א"י היה הולך עם ישראל במדבר. והן עתה ראיתי שהם דברי 'הפרדס', הביא דבריו בעל 'ילקוט ראובני' פרשת ויקרא. ועם זה פירש הרב הקדוש בספר 'מגלה צפונות' פרשת וזאת הברכה, דזהו הטעם שדור המדבר היה 'דור דעה', כמאמר רז"ל<sup>1</sup>, משום דאוריא דא"י היה עמהם ואוריא דארעא מחכים<sup>2</sup>, ולכך היו דור דעה. וזהו הטעם נמי כשהיו חוטאים במדבר, מיד היו נענשים, משום דכיון דאוריא דארעא היה עמהם היה המקום 'היכל מלך', ואינו דומה החוטא בתוך פלטיין של מלך לחוטא חוץ לפלטיין, ולכך היו נענשים מיד. וזהו הטעם נמי שהקיפן הקב"ה במדבר בשישה עננים - ארבע לארבע רוחות, ואחד למעלה ואחד למטה, שהנה כתבו ז"ל, שתמיד יראה האדם בשמים, שהראייה בשמים יחכים לאדם. והנה כיון שאוריא דארעא היה שם עמהם במדבר, דאוריא מחכים, לא היה להם צורך לראות בשמים להתחכם, ולכך כיסה אותם בעננים. ובשם הרב מהר"י אבואלעפיה ז"ל פירשו דזהו כוונת הפסוק<sup>3</sup>: "הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור", וסמיך ליה 'וימת שם



8. עיין סוכה נב, א. 9. שו"ע או"ח ס, ד. 10. במדבר טו, לו. 11. דברים ו, ח. 12. שמות יג, ט. 13. ויקרא כג, מג. 14. קידושין לו, ב. 15. ספרא קדושים פרשה י, יא. 16. תהלים נ, טו. 17. ע"פ איוב יח, ד. 18. ע"פ איכה ג, יח. 19. יומא פו, ב. 20. ג, מ-מב. 21. לעיל סימן רעא. 22. הנזכרת במדרש שבראש הסימן: "קסטרא לחיפה". **תקס"ב** 1. זוהר בשלח סב, ב. 2. ב"ב קנה, ב. 3. דברים לד, ד-ה - "ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאבותיך ליתן לך לאמר לזרעך אתנהה ה'ראיתך בעיניך ושמך לא תעבור: וימת שם משה עבד ה' פָּאָרָץ מוֹאָב על פי ה'".

פלוני ופלוני שהיה לנו בחור"ל וכיוצא, אשר דמלבד שהלשון ההוא מורה על הגנות, עוד בה, שתולים החסרון בחיק הארץ הקדושה. והאמת הוא, כי מידינו היתה זאת לנו, וכמאמר דוד המלך ע"ה<sup>4</sup>: "ארץ פרי למלכה מרעת יושבי בה".

א"י אינה חסרה כלום

הלא נראה מאי דאיתא בברכות פרק ו'<sup>5</sup>: היה רבי מאיר אומר: ממשמע שנאמר<sup>6</sup>: "וערלתם ערלתו את פריו", איני יודע שעץ מאכל הוא, אלא מה תלמוד לומר "עץ מאכל", להביא עץ שטעם עצו ופריו שווים, ואיזה זה - הפלפלין. ללמדך שהפלפלין חייבים בערלה, וללמדך שאין א"י חסרה כלום, שנאמר<sup>7</sup>: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה", יעו"ש.

ובילקוט משלי סימן תתקמ"ג: "משחקת כתבל ארצו"<sup>8</sup> - אמר רשב"י: תבל זו א"י. ולמה נקרא שמה 'תבל', שהיא מתובלת מכל ארצות, שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום, שנאמר<sup>9</sup>: "לא תחסר כל בה".

ועיין להרב הקדוש בספר 'מדרש תלפיות' דף נ"ח שכתב על זה המאמר, וזה לשונו: א"י היא באמצע העולם, שהיא טבור כל הארצות. ושלמה המלך ע"ה היה מכיר ברצועות היוצאים מהטבור לשאר ארצות, ושם היה נטע איזה דבר הנמצא משוכח באיזה ארץ ויוצא שם, כגון הפלפלין שנמצא בארץ מרחקים ולא בשאר ארצות, וכן המיסטיקא שנמצא במקום אחד ולא בשום מקום אחר שבעולם, אך בא"י הכל נמצא, כי מהטבור יוצאים כל איברי שאר ארצות, ולכן לא תחסר כל בה, יעו"ש.

מעשיות בשבח הארץ

ואתה תחזה עוד בכתובות פרק שני דיני גזירות<sup>10</sup>, מעשיות מבהילים הרעיונים בשבח הארץ הקדושה, יעו"ש ובירושלמי פרק ז' דפאה. וראיתי להעתיק המעשים ההם כאשר המה בלשון הקדוש<sup>11</sup>, לתועלת העניין הנמשך ממנו, אף כי הובא מהם שם בכבלי, וזה לשונו:

רבי אבהו ורבי יוסי בן חנינא ור"ש בן לקיש עברו על כרם אחד של מקום הנקרא 'דורון'. הוציא להם האריס אפרסק אחד ואכלו ממנו המה וחמוריהם, והותירו, ושיערוהו שהיה כאילפס של כפר חנניא שמחזיק סאה של עדשים. אחר זמן עברו שם, הוציא להם שניים שלושה בתוך ידו. אמרו לו: מאותו אילן שהבאת אנו רוצים. אמר להם: ממנו הוא, וקראו עליו - "ארץ פרי למלכה מרעת יושבי בה"<sup>12</sup>.

אמר רבי חנינא: כשעליתי לא"י לקחתי אזורי, ואזור בני ושל חמורי לסבב חרוב אחד מרוב עוביו. וקצצתי חרוב

משה", כלומר, אף על פי שלא עבר ליכנס ממש בא"י ברגליו, עם כל זה "וימת שם" - בא"י, משום דבמקום שמת היה אוירא דא"י, ע"כ. ונראה דזהו כוונת פסוק: "זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר וגו' הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור". כלומר, "זאת הארץ", היא המקום שאתה עומד בה משום דאוירא דא"י היא, ונמצא שזאת הארץ שנשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב, היא הארץ שאתה עומד בה עכשיו, כמדובר, ונמצא שכבר "הראיתך בעיניך", אבל "ושמה לא תעבור" בפועל, ע"כ דברי קודשו.

כי על פי זה נראה לומר שזהו רמז הכתוב בפרשת ואתחנן<sup>4</sup>: "כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן", והדיוק מבואר, עיין מה שכתבתי בסימן רמ"א. ועל פי האמור אפשר לומר, שדיבר בקודשו "כי אנכי מת בארץ הזאת", כי היא אוירא דא"י, ואומר "הארץ הזאת" על דרך מקרא שכתוב<sup>5</sup>: "וכל הארץ הזאת אשר נשבעתי", אבל אינני "עובר את הירדן", ופשוט.

**תקס"ג** א"י. כתיב בפרשת לך לך: "ויצאו ללכת ארצה ויבואו ארצה כנען". וקשה, שהרי

הקב"ה אמר לו: "אל הארץ אשר אראך"<sup>2</sup>, ואם כן איך קאמר "ללכת ארצה כנען". ונראה שכוונת הכתוב לומר, דמיד שהתחילו לצאת, רגליהם מעצמם היו יוצאות ללכת בדרך שהולכים לארץ כנען, על דרך שדרשו ז"ל גבי דוד, שרגליו היו מוליכות אותו מעצמם לבית הכנסת אף על פי שבכוונתו היה לצאת מביתו ולילך למקום אחר. ובזה "ויבאו ארצה כנען"<sup>3</sup>, שרגליהם בעצמם הביאום שם, ע"כ הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מגלה צפונות' פרשת לך לך.

ועיין עוד מה שכתב שם בסמוך בד"ה 'ויקח אברם את שרי אשתו' בשם הרמב"ן ז"ל, וכמו כן מה שכתבתי בסימן ר"א לשון המדרש שהביא הרב הקדוש 'ספר חרדים', כי על פי אותו מדרש אפשר שיתורץ הדקדוק הנזכר, וק"ל.

**תקס"ד** א"י. איתא בסנהדרין פרק חלק<sup>1</sup>: אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה אותו רשע לקרות 'אֶסְנֵפֶר רַבָּא וְיִקְיָא'<sup>2</sup> - מפני שלא סיפר בגנותה של א"י, שנאמר<sup>3</sup>: "עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם", ע"כ.

אמר המחבר: עיין מה שכתבנו בסימן רמ"ט מזה באורך. וריב לי עם איזה אנשים מבני עמנו הדרים פה עיר הקודש, אשר בבלי דעת, מהרגל לשונם, נכשלים בגנות הארץ הקדושה, באומרם לפעמים: בזאת המדינה חסר דבר

רגליו של אברהם הוליכוהו מעצמם לא"י

חומרת הדיבור בגנות הארץ



4. דברים ד, כב. 5. שמות לב, יג. **תקס"ג** | 1. בראשית יב, 2. בראשית יב, 3. בראשית יב, ה. **תקס"ד** | 1. צד, א. 2. עזרא ד, י - 'אֶסְנֵפֶר' הוא סנהריב בלשון פרסי" (מצודת דוד' שם). 3. מל"ב יח, לב. 4. תהלים קז, לד ופירושו: "ארץ שעושה פירות ישימנה שתהיה ארץ מלכה, שלא יצמח בה כל עשב, וכל זה מרעת יושבי בה" (רד"ק שם). 5. לו, ב. 6. ויקרא יט, כג - 'וְכִי תֵבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִשְׁעַתְּם כָּל עֵץ מֵאֶקֶל וְעֵרְלָתָם קָרְלְתוּ אֶת פְּרִי שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרָלִים לֹא יִאָּכֵל". 7. דברים ח, 7. 8. משלי ח, 8. 9. דברים ח, 10. קי, ב- קיב, ב. 11. כלומר, מתורגמים ללשון הקודש. 12. תהלים קז, לד.

רבי יהודה לבנו בסכנין, עלה והבא לנו גרוגרות מן החביות. עלה, והושיט ידו, ומצאה של דבש. אמר לו: אבא, של דבש היא. אמר לו: השקיע ירך ואתה מעלה גרוגרות. מעשה שאמר רבי יוסי לבנו בצפורי, עלה והביא לנו גרוגרות מן העליה. עלה, ומצא את העליה צף עליה דבש. רבי חנניא היה מוכר דבש של דבורים והיה לו דבש של פירות, וטעה ונתן להם דבש פירות במקום דבש דבורים. אחר זמן עברו שם, אמר להם: כדי שלא לרמות לכם, דעו שאותו דבש שנתתי לכם דבש פירות הוא. אמרו לו: ממנו אנו רוצים, שהוא טוב למלאכתנו יותר משל דבורים. והפריש מעותיו ובנה בו בית המדרש בצפורי. רבי אלעזר ב"ר שמעון הלך למקום אחד, הביאו לפניו כרוב מבושל ומצומק. אמר להם: דבש הרבה נתתם בו. אמרו לו: לא נתנו בו, מעצמו הוא, ע"כ.

תקופתו של רבי יוחנן

**ומה שאמר:** אמר רבי יוחנן: יפה סיפסוף שאכלנו בילדותינו יותר מן אפרסקין שאכלנו בזקנותנו וכו', ראיתי להרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' שכתב על זה, וזה לשונו: **שהוא מעשה זה של רבי יוחנן, שאמר יפה הפרי הגרוע שנשאר באילן שהיה אוכל בילדותו, כלומר כשהיו עדיין על אדמתו, מאפרסקין שהיה אוכל בזקנותו, שהיה אחר החורבן - משום שרבי יוחנן היה מקודם החורבן ואחר החורבן, כדאמרינן פרק ז' דמציעא<sup>21</sup>: אמר רבי יוחנן, אנא אשתיירי משפירי ירושלם וכו'. ובא לומר, שיפה צפורין של ראשונים מכריסן של אחרונים<sup>22</sup>, זה תורף דברי קודשו.**

**ואחר המחילה רבה מקדושת עצמותיו, נראה דאשתמיטתיה דברי התוספות שם במציעא ד"ה 'אמר רבי יוחנן אנא אשתיירי' וכו', שכתבו שם, וזה לשונם: רבי יוחנן אחר החורבן הרבה היה, אלא כלומר אשתיירי ממשפחתם וכו', יעו"ש. ועיי' עוד פרק ח' דיומא<sup>23</sup> בההיא עוברא דארחא, ואתו לקמיה דרבי, ואמר להם: זילו לחושו לה דיומא דכפורי הוא. לחישו לה וכו' ונפק מיניה רבי יוחנן. הרי מבואר דבזמן רבי נולד רבי יוחנן.**

ומאי דאיתא בפרק ג' דבתרא<sup>24</sup>: אמר רבי יוחנן, שמעתי מהולכי אושא שהיו אומרים: מניין לחזקה ג' שנים וכו', ומפרש בגמרא<sup>25</sup>: מאן הולכי אושא - רבי ישמעאל. ורבי ישמעאל היה רבו דרבי מאיר, ורבי מאיר רבו דרבי, ורבי רבו של רבי יוחנן, ולפי זה בימי רבי היה רבי יוחנן זקן כבר. תירץ יתיב הרב הגאון 'סדר הדורות' דף קי"ד, דזה גם כן הכרח למה שכתבו התוספות דניר<sup>26</sup>, דיש רבי יוחנן שהיה תנא, וזה התנא שמע מרבי ישמעאל, יעו"ש. וכמו כן

אחד ונמשך דבש מלא ידי. אמר רבי יוחנן: יפה סיפסוף<sup>13</sup> שאכלנו בילדותינו מפרסקין שאכלנו בזקנותנו, דביומי אשתני עלמא. אמר רבי חייא בר בא: סאה ארבלית (פירוש: סאה של חטים ממקום הנקרא 'ארבל') היתה מוציאה סאה סולת, סאה קמח, סאה קיבר, סאה סובין, סאה מורסן, סאה גנינין<sup>14</sup>. ועכשיו, אפילו אחת באחת אינה מוציאה. רבי חונא בשם רב אבין: קינמון מאכל עזים היה, היו ישראל מגדלין אותו. רבי חונא בשם רבי אבין: שני תמידין שהיו מקריבים בכל יום, היו מרכיבין אותם על גב גמל, ורגליהם היו מגיעות עד הארץ. רבי חונא בשם רבי אידי: מעשה באחד שקשר עז בתאנה, ובא ומצא דבש וחלב מעורבין.

רבי אמר לרבי פרידא: אין אתה מראה לי הסגולה שבתוך הכרם שלך (פירוש: אשכול). אמר לו: הן. יצא ורצה להראותה לו, ובעוד שהוא מרחוק ראה בה כמין שור, אמר לו: אין זה השור משחית הכרם. אמר לו: זה השור שאתה חושב הוא אשכול, וקרא עליו - "עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו"<sup>15</sup> - בית המקדש חרב והארץ עומדת בחזקה<sup>16</sup>. מיד נתבקשו אותם האשכולות ולא נמצאו.

הביאו לפניו שני צנונות שצמחו בין ראש השנה ליום הכפורים, ושנת מוצאי שביעית היתה, והיה בהם משא גמל, וחשב שהיו משנת השמיטה, אמר לו: וכי אינם אסורין, שהם ספיחי שביעית. אמר לו: במוצאי ראש השנה נזרעו. באותה שעה התיר רבי ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.

שאלו לפניו: מה הוא זה שכתוב<sup>17</sup>: "עָבְשׁוּ פְּרֻדוֹת תַּחַת מְגַרְפְּתֵיהֶם"<sup>18</sup>. אמר להם: תחת שאנו גורפין דבש אנו גורפין רקובית<sup>19</sup>.

מעשה באחד שהיה לו שורה של תאנים, ובא ומצא גדר של דבש מקיפם. אחד היה זורע שדה לפת והיה חותך ומוכר מיד. מעשה בשועל שבא וקינן בראשה של לפת. מעשה בשיחין, בקלח אחד של חרדל שהיו בו ג' בדין, ונפשח<sup>20</sup> אחד מהם וסככו בו סוכת היוצרין, ומצאו בו ג' קבין של חרדל. אמר רבי שמעון בן חלפתא: קלח אחד של חרדל היה לי בתוך שלי, והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה. מעשה באחד שזרע סאה של אפונין, ועשתה שלוש מאות סאין. אמרו לו: התחיל הקב"ה לברכך. אמר להם: לכו לכם, שירד הטל הרע עליו, שאם לא כן בכפל היה עושה. אמר רבי שמעון בן חלפתא: הווה מעשה שאמר



13. "הוא הפרי הגרוע שנשאר באילן בסוף" (פני משה' על הירושלמי שם). 14. "הן הקליפות, על שם שהם מגינין על האוכל" (פני משה). 15. "שה"ש א, יב. 16. "כלומר, שהמלך הסיב את פניו, ובית המקדש חרב הוא, נרדי נתן ריחו, עוד הכרם נתן ריח ושומן כל כך, בתמיה" (פני משה). 17. יואל א, יז - "מגרפתיהם - תרגום יונתן מגופתהון, ושם מגופה ידוע בדרז"ל שהוא כסוי החביות" (מצודת ציון שם). 18. "וכי פרודות הפירות תחת המגרפיות הן" (פני משה). 19. "האי 'תחת' במקום' הוא. תחת שהיינו גורפין דבש מפרודות התאנים, הרי אנו גורפין רקובית עכשיו, שעפשו ונרקבו" (פני משה). 20. "נבקע ונחלק לשנים" (פני משה). 21. "ב"מ פד, א. 22. "ע"פ יומא ט, ב. 23. פב, ב. 24. "ב"ב כח, א. 25. שם כח, ב. 26. סה, א ד"ה 'הוא דאמר'.

עוד ראיתי להרב 'הנחמד למראה', שהביא דברי הרמב"ם<sup>33</sup>, מהו הקינמון, שהביא מה שפירש רש"י<sup>34</sup> בקינמון, שהיא קליפת עץ. ופירושו הרמב"ם: 'אוד אגאג'י<sup>35</sup>. ופירושו הרב אבודרהם<sup>36</sup>, דבערב נקרא 'אוד אל טיב'. וכתב<sup>37</sup> על דבריהם, וזה לשונו: ואינו כדברי כולם, שהרי אמרו במדרש חזית<sup>38</sup>: קינמון היה גדל בא"י, והיו עיזים וצבאים אוכלים ממנו. והנה הוא כעשב השדה ירעו אותו הצאן. והרב מהר"ש יפה בספר 'יפה קול' גבי מקרא שכתוב<sup>39</sup>: "גוד וכרכום קנה וקינמון", הקשה לדברי הרמב"ם שכתב שהוא עשב, דבבראשית רבה<sup>40</sup> אמרו: והיו עיזים וצבאים מגיעים לראשו של אילן ואוכלין ממנו, אלמא מין אילן הוא. ואפשר שהוא כדעת רש"י והרמב"ם, שהוא מין אילן ולא מין עשב, ע"כ.

וכתב הרב 'הנחמד למראה' ז"ל על זה, וזה לשונו: ואפשר לומר דכוונת הרמב"ם ז"ל במה שכתב 'ואינו כדברי כולם, והנה הוא כעשב השדה', לאו למימר דלאו מין אילן הוא ושהוא מין עשב, אלא הוא גם כן סבירא ליה דהוא מין אילן, וכוונתו לומר, דלפי המאן דאמר שהיו העיזים וצבאים מגיעים לראשו של אילן, מוכח דלא כפירוש רש"י שפירש דהוא קליפת עץ, וגם דלא כפירוש הרמב"ם, מאחר דה'אוד אגאג' הוא עץ כקורת בית הבד וקשה כעצים יבשים. ומשום הכי כתב: 'ואינו כדברי כולם, אלא הוא כעשב' דייקא, ולא עשב ממש, לומר דהוא מין אילן שהוא כעשב השדה לענין רכות וריבוי, דהיינו שהעליון היו רכים וטובים למאכל עיזים וצבאים כעשב, וגם היו מצוי כל כך בשופע רב להיות מאכל לעיזים כעשב, והוא כלישנא דקרא<sup>41</sup>: "כירק עשב נתתי לכם את כל" וכו', יעו"ש.

ואחר המחילה רבה לא ידענא מאי קאמר, שהרי מפורש בדברי הרמב"ם שהוא עשב ממש, וזה לשונו: והנה הוא כעשב השדה וגו', ולפי דעתי הוא התבן המבושם, ונקרא בערבי 'אדבר', ובלשון רומיים 'איסיניאנט' והוא בושם חשוב, והוא בלעז 'פאגה די מיקה', והוא מרעה לגמלים. וכתב בעל הלכות<sup>42</sup>: קינמון וסנבל הדומין לתבן, ע"כ. הרי מבואר יוצא מדבריו דעשב ממש קאמר. ועיין עוד למהר"ש יפה שם במסכת פאה ד"ה 'מגדלין אותו' בסוף דבריו, מה שהביא מבראשית רבה, יעו"ש ומשם באר"ה. אתה הראית לדעת מכל האמור, כמה חסרנו בעוונתנו, וחסאותינו מנעו הטוב ממנו, כי על כן האיש הנלכב ישמור לפיו מחסום, ודי בזה הערה.

## תקס"ה

א"י. איתא בילקוט פרשת בשלח<sup>1</sup>: קריעת ים סוף בזכות ירושלים

"מה תצעק אלי"<sup>2</sup>, ר' ישמעאל אומר:

בהקדמת הרמב"ם<sup>27</sup> במה שכתב שם, וזה לשונו: אף על פי שאלו האחד עשר קבלו מרבינו הקדוש ועמדו במדרשו, רבי יונתן קמן היה, ואחר כן היה תלמיד לרבי ינאי וקבל ממנו תורה, יעו"ש באורך.

ומה שאמר<sup>28</sup>: קינמון מאכל עזים היה, והיו ישראל מגדלין אותו, עיין מה שכתב הגאון מהר"ש יפה<sup>29</sup>, וזה לשונו: וזה דבר נפלא המצאו כל כך בשופע בא"י, להיות מאכל לעיזים כעשב השדה, עם היותו ממיני הבשמים שאינו נמצא בארצות אלו אלא המעט, שמביאים אותו מהמקומות הרחוקים, וכדכתיב<sup>30</sup>: "וקנמן בשם", יעו"ש. וכמו כן מה שצייד בדבריו הרב 'נחמד למראה' יעו"ש באורך. ומה שצייד בפירושו השני, אחר המחילה רבתי, אינו נראה, כאשר יראה המעיין.

וראיתי להרב 'בתי כנסיות' דף מ"ז שכתב, דמצינו דקינמון מין עץ הוא, כדאמר רב יהודה בשבת דף ס"ג עמוד א': עצי ירושלים של קינמון הוו. ומכאן קשה למה שכתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה י"ד, דאין מקיימין אילנות בירושלים. ואולי גדלים בתוך גינת וורדין כשאר אילנות, כדאיתא במעשרות פרק ב' משנה ה', אמר רבי יהודה: מעשה בגינת וורדין שהיתה בירושלים והיו תאנים נמכרות משלוש ומארבע באיסור ולא הופרש ממנה תרומה ומעשר וכו'.

וכתב על דברי קודשו הללו הרב 'נחמד למראה', וזה לשונו: ונראה דגירסא אחרת נודמנה להרב ז"ל בדברי הרמב"ם ז"ל, דהא לפי גירסא שלפנינו אין כאן מקום לקושיא כלל, כיון דדברי הרמב"ם ז"ל באו בדקדוק ובכירור, שהרי כתב, וזה לשונו: ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגינת וורדין שהיתה שם מימות נביאים הראשונים. והכי איתא במסכת קמא סוף פרק מרובה<sup>31</sup>, ופירש רש"י, ד"ה 'גינת וורדין': כך שמה, והיא היתה צריכה לקטורת. הרי כוונתו מבוארת במה שכתב חוץ מגינת וורדין, גבי אילנות, ורצונו לומר, דהא דאין מקיימין אילנות בירושלים, היינו חוץ מגינת וורדין וכו', כלומר דבתוך גינת וורדין מקיימין וגדלין האילנות וכו', יעו"ש.

ואחר המחילה רבה, שותיה דמר לא ידענא, ומי הכריחנו לומר דגירסא אחרת היתה להרב ז"ל, דהא אפילו לפי גירסא זו נראה שהוא דקדוק, דפשטן של דברים נראה שמקיימין גינת וורדין לפי שהיתה צריכה לקטורת<sup>32</sup>, ולזה הוצרך להביא הרב ההיא דמעשרות, שהיא ראייה שאין עליה תשובה, שמוכרח לפרש ההיא ד'חוץ מגינת וורדין', שהכוונה שהיו גדלים אילנות בתוך גינת וורדין.

שבח הארץ  
בריבוי  
הקינמון  
בה

כיצד היו  
עצי קינמון  
בירושלים  
והרי אין  
מקיימין  
בה אילנות



27. הקדמה למשנה תורה. 28. בירושלמי פאה הנ"ל. 29. בספר 'יפה מראה'. 30. שמות ל, כג. 31. ב"ק פב, ב. 32. ואם כן לכאורה אין מכאן ראייה שמותר לגדל גם אילנות בגינה זו, דשמא דווקא וורדין הנצרכים לקטורת מותר. 33. שמות ל, כג. 34. שם. 35. לא מצאנו מקור דבריו, דברמב"ם שלפנינו כתוב בדעת הרמב"ם שהוא 'קשר סליכה', בפירוש המשניות (כריתות פ"א מ"א) כתב הרמב"ם שהוא 'אל עוד', ובהלכות כלי המקדש פ"ב ה"ד כתוב שהוא 'עוד הירדי'. 36. שחרית של חול ד"ה 'ואומר אין'. 37. הרמב"ם הנ"ל. 38. עיין שיר השירים רבה פרשה ד, כט. 39. שיר השירים ד, יד. 40. פרשה סה. 41. בראשית ט, ג. 42. פסחים כה, ב מדפי הר"ף. **תקס"ה** | 1. רמז רלג. 2. שמות יד, טו.

ובזה יובן מאמרם ז"ל במכילתא<sup>9</sup>: "ה' ימלוך לעולם ועד", למה - "כי בא סוס פרעה"<sup>10</sup>. עיין מה שכתבתי בזה בסימן שכ"ב ובסימן תפ"ז. ועל פי האמור אמר: "ה' ימלוך לעולם ועד", שנודעה מלכותו בכל, והיינו שאמר לאלקותו די. ולזה שאל: 'למה', כלומר, מהיכן נדע שהפירוש הוא ש'אל שדי' שאמר לאלקותו די ולא שאמר לעולמו די, ולזה השיב: "כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו" וגו' "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים", שנקרע הים לפניהם, ולא צדק הים בטענתו שהיה לו דין קדימה, דמוקדם בבריאה עדיף, דכך הסכימה חכמתו ית"ש דמאוחר בבריאה עדיף. אם כן, הפירוש הוא 'אני הוא שאמרתי לעולמי די', ולזה אני אומר "ה' ימלוך לעולם ועד". ועל דרך זו יפורשו כל הכתובים שהבאתי שם<sup>11</sup>: "לכו וראו מפעלות אלקים וגו' הפך ים ליבשה" וגו'. וכן פסוקי רחב<sup>12</sup>: "כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם וגו' כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת", וכן על דרך זה יפורשו כתובים רבים, דו"ק ותשכח.

## תקס"ו

א"י. איתא בילקוט פרשת ואתחנן<sup>1</sup>, וזה לשונו: "אתה החלות"<sup>2</sup> - אמר משה לקב"ה: למה אתה עושה לי כך, אתה התחלת לבוא אצלי, מנין, שנאמר<sup>3</sup>: "וירא ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה", אמר לו: משגדלת אותי אתה מורידני מגדולתי, אמר לו הקב"ה: הרי נשבעתי, אמר לפניו: רבש"ע, "אתה החלות", כשבקשת לא חללת את השבועה, לא נשבעת שאתה מכלה בניך בעגל וחזרת כך, שנאמר<sup>4</sup>: "וינחם ה' על הרעה", ע"כ.

ופירש הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מגלה צפונות' פרשת שמות, במה שמבואר אצלו במקום אחר, דשעם שזכו ישראל לנחול א"י שגבוהה מכל הארצות<sup>5</sup>, אלא כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, כמאמרם רז"ל<sup>6</sup>, וכיון שישפיל נמשלו לעפר שהכל דשין בו, והם שפלים מכל האומות, וזו למעלה זו לנחול ארץ גבוהה מכל הארצות. ועוד ידוע מאמרם ז"ל, שהקב"ה נראה למושה בסנה, שפל שבאילנות, להראות ענווה. כונתו ית' בזה, שילמדו ממנו להיות ענוים ועל ידי כך יצאו ממצרים לנחול ארץ גבוהה מכל הארצות, שכל המשפיל עצמו, מגביהו.

והנה משה רבינו ע"ה היה עניו מכל האדם, ואם כן ראוי שיכנס לארץ גבוהה מכל הארצות, שכל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, כמדובר. לזה אמר להקב"ה: למה אתה עושה לי כך שלא ליכנס לארץ, אתה התחלת לבוא אצלי בסנה, ולמה בסנה שהוא שפל מכל האילנות - ללמד לישראל

בזכות ירושלים אני קורע לכם את הים, שנאמר<sup>3</sup>: "עורי עורי לבשי עוז זרוע ה' עורי כימי קדם שנות עולמים", ואומר<sup>4</sup>: "הלא את היא המְחַרְכֶת וגו' דרך לעבור גאולים", ע"כ.

**נראה לעניות דעתי לפרש, בהקדים מה שכתבתי בסימן רפ"ו, דיש שני פירושים בפסוק<sup>5</sup>: "אני אל שדי". האחד, אני הוא שאמרתי לאלקותי די, והפירוש השני - אני הוא שאמרתי לעולמי די. והני שני פירושים תליין אי אמרינן מוקדם בבריאה עדיף או מאוחר בבריאה עדיף. דאי אמרינן דמאוחר בבריאה עדיף, אם כן מאי דחביבה א"י בעיני המקום ב"ה, יען כי היא היתה מאוחרת בבריאה, ואם כן על כרחך לומר שפירוש "אני אל שדי", אני הוא שאמרתי לאלקותי די, דעל כרחנו לומר, הבריאה התחילה בעיגול ולבסוף נבראת א"י באמצעיתו של עולם, ואם כן לא היה מקום לעולם להתרחב ביותר עד שיהיה צריך לומר לעולמו די; אבל אי אמרינן דמוקדם בבריאה חביב טפי, צריך לומר שהתחיל מאמצעיתו של עולם לברוא א"י קודם, והיה העולם מתרחב והולך עד שהוצרך לומר לעולמו די, ואם כן אין הוכחה שאינו שחולק כבוד לאלקים אחרים ואמר לאלקותו די. אמנם מדהניח הקב"ה למלאכים שנבראו ביום שני והשרה שכינתו בישראל, מוכח דמאוחר בבריאה עדיף, וזהו פירוש מאמרם ז"ל<sup>6</sup>: אם נכנסים בניך לארץ - הם מקבלים אלקותי, שעל ידי שישפיל שרויים על אדמתם ויש השראת שכינתו שם, יש הוכחה דמאוחר בבריאה עדיף, יעו"ש באורך.**

ועוד נקדים מה שכתבתי בסימן קל"ה בשם הרב העשל במאמרם ז"ל<sup>7</sup>: מה שמועה שמע ובא - קריעת ים סוף שמע ובא, שהוא על פי הדרך הנזכר שבמדרש רבה<sup>8</sup> אמרו, שהים עמד לפני משה רבינו ע"ה מחמת טענה כי הוא גדול ממנו, שנברא ביום ג' ומשה באחרונה ביום ששי, והיה בהניח מונח קיים דמוקדם בבריאה עדיף ומאוחר בבריאה מידחי מקמיה ולא יקרע, אבל הוא ית' הסכימה דעתו דמאוחר בבריאה עדיף ונקרע הים בפניהם. זה אמרו: מה שמועה שמע ובא להתגיייר, ויהי כמשיב: קריעת ים סוף שמע ובא. דמשם באר"ה דמאוחר בבריאה עדיף, וא"י שנבחרה משום שנבראת באחרונה, ופירוש ד"אני אל שדי", אני הוא שאמרתי לאלקותי די.

**והמורם מהאמור, דמכח שהשרה הקב"ה שכינתו במקדש מוכח דמאוחר בבריאה עדיף, ודין הוא שיקרע הים. זה אמרם: בזכות ירושלים, שמשם הוראה דמאוחר בבריאה עדיף, אני קורע לכם הים, ולא צדק במאמרו שמוקדם בבריאה עדיף, ודו"ק.**

מאוחר בבריאה עדיף או המוקדם בה

משה מבקש להכנס לארץ בזכות ענוותנותו

מהמקדש מוכח שמאוחר עדיף ובטלה טענת הים שהוא קדם



3. ישעיה נא, ט. 4. ישעיה נא, י. 5. בראשית רבה פרשה יא, א ע"פ בראשית רבה פרשה מו, ט. 6. בראשית רבה פרשה מו, ט. 7. זבחים קטז, א. 8. שמות רבה פרשה כא, ו. 9. בשלח מס' דשירה פרשה י. 10. שמות טו, יח-יט - "ה' ימלך לעולם ועד, כי בא סוס פרעה וּבְקַרְטָיו בָּיָם וַיִּשָׁב ה' גְּלָהֶם אֶת מִי הַיָּם בְּגִי יִרְאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁת פְּתוּחַ הַיָּם". 11. תהלים סו, ה-ו. 12. יהושע ב, י-יא. **תקס"ו** | 1. רמז תתי. 2. דברים ג, כד. 3. שמות ג, ב. 4. שמות לב, יד. 5. קידושין טז, א. 6. עירובין יג, ב.

בקשת משה להכנס לארץ

בזכות הענווה זכו ישראל לארץ הגבוהה מכל הארצות

משה מבקש להכנס לארץ בזכות ענוותנותו

בסימן קל"א בשם הרב הגדול 'בינה לעתים' ז"ל, דמגדולי טעמי השעבוד של מצרים היה לרום גבוהות לבם של ישראל בימים ההם, אשר נאמר עליהם<sup>17</sup>: "וירבו ויעצמו במאד מאד", היותו נאמר על ההתנשאות, ותרב גדולתם. ובאה להם מידה כנגד מידה צרת ההשתעבודות, להשפיל גאותם, כאומר<sup>18</sup>: "וישימו עליו שרי מסיים למען ענותו בסבלותם". ואם סיבת גלותם והשתעבודותם היה גאוותם ורום לבם, נמצא שרפואתם לזכות אל הגאולה ואל החירות תלויה בהפכה, שהיא הענווה ושפלות הרוח, ולהתרחק מכל וכל מגבהות וגסות הרוח. והן זאת ההוראה נתרשמה בעצם בביעור חמץ וחייב המצה וכו', יעו"ש דברי קודשו. זה אומר: "ראה ראיתי את עמי אשר במצרים", שכבר שחו ונכנעו והושפלו מרום לבם שהיה בהם מקודם ולזה, "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ טובה", שכך היא המידה, ש'כל גיא ינשא'<sup>19</sup>, ולכן דין הוא שיזכו אל ארץ גבוהה מכל הארצות, וכעין דרך זאת יפורשו כמה כתובים וכמה עניינים, דו"ק ותשכח.

## תקס"ז

א"י. איתא במדרש: כשאמר לו הקב"ה למשה: "כי לא תעבור את הירדן הזה"<sup>1</sup>. מיד אמר: "יחי ראובן ואל ימות"<sup>2</sup>, ע"כ. עיין בסימן תל"ד ששם הבאתי המאמר הזה בקצת שינוי כפי מה שהביא אותו הרב 'מטעם המלך', יעו"ש מה שפירשתי בו.

והן עתה ראיתי להרב המגיה בספר 'מדרש האיתמרי' דף ע"ט, שהביא המאמר הלז בלשון הנזכר, ופירש בו על פי מה שכתב הרב 'עמודיה שבעה' ב'תורת משה' עמוד הרביעי סימן כ"ז בפירושו מאמרם ז"ל<sup>3</sup> בעניין ראובן, שאמר לו יעקב: "אז חללת יצועי עלה"<sup>4</sup> - רבנן אמרי: כך אמר יעקב, אני לא מרחקך ולא מקרבך אלא אני תולה אותך ברפיון עד שיבוא משה, שכתוב בו<sup>5</sup>: "ומשה עלה אל האלקים". והעניין, כי איתא בספר 'כונות האר' ז"ל' והם מדברי הזוהר, שראובן היה קין, ולכך נאמר: "בכורי אתה" - בכור המיוחד, בכורו של אדם הראשון. והנה קין והבל, אמרו ז"ל<sup>7</sup> שחלקן את העולם בנייהם, הבל לקח מטלטלין וקין קרקעות. ואחר כך באו למחלוקת - הבל אמר: שלוף הבגדים שעליך שהם חלקי, חלק מטלטלין, וקין אמר: פרח באוירא, שאין לך חלק בארץ כלל, ומתוך כך ויקם קין והרג את הבל.

ופלוגתייהו היא בפלוגתא דאדמון וחכמים בכתובות פרק שני דיני גזירות<sup>8</sup>: מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו<sup>9</sup>, אדמון אומר: ילך בקצרה<sup>10</sup>, וחכמים אומרים: יקנה לו דרך

שהיו שפלים ויזכו לארץ גבוהה, כמדובר, ואני אחזתי בפלך הענוה. וזה שאמר לו: משגדלת אותי אתה מורידני, כלומר, משגדלת אותי להעיד עלי "והאיש משה עניו מאד"<sup>7</sup>, אתה מורידני מלהניחני ליכנס לארץ, כי יאמרו לא היה בו ענוה ולכך לא זכה ליכנס לארץ גבוהה מכל הארצות, שאם אני עניו הניחני ליכנס. והשיבו הקב"ה: והרי נשבעתי, כלומר, יודעים ישראל שעל עניין מי מריבה נשבעתי שלא תכנס, ואין תולין הדבר שאין לך ענוה. כשומעו כן, ביקש להתיר לו שבועתו כשם שהתיר בשבועת העגל, דכרבים חשוב, דשקול משה כנגד כל ישראל<sup>8</sup>, והקב"ה לא רצה משום תועלת ישראל, שלא יאבדו מתי מדבר. וזה שנאמר<sup>9</sup>: "ויתעבר ה' בי למענכם" וגו', ע"כ.

אמר המחבר: עיין מה שכתבתי בזה בסימן קל"א ובסימן ר"ה ובסימן שי"ד ובסימן שנ"ח ובסימן שע"ג ובסימן ת"ט ובסימן תכ"ט ובסימן תקי"ג מיסוד הרב 'בת עין'.

כי מהאמור אפשר שזהו רמז הכתובים פרשת מסעי<sup>10</sup>: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען", וכן עוד שם<sup>11</sup>: "צו את בני ישראל ואמרת וגו' כי אתם באים אל הארץ", וכן עוד שם<sup>12</sup>: "דבר אל וגו' כי אתם עוברים את הירדן וגו', והקרייתם לכם" וגו', דיש לדקדק דהיה לומר: 'כי תבואו אל ארץ ולמה נקט בהאי לישנא - 'כי אתם'. ועל פי האמור אפשר דבא לרמוז להם טעם כעיקר למה שזכו ישראל בארץ הקדושה, ועכשיו שהם באים אליה, הודיע ברמז טעמא דמילתא, שהיא על ידי מעלת הענווה אשר היא היתה אם לכל המעלות וצבי כל המידות, כדי שיתמידו בה גם אחר כניסתם אליה. וכמו שפירשתי בסימן עב"ר ברמז הכתוב הנזכר "אל הארץ כנען" על פי דברי הרב הקדוש של"ה, יעו"ש.

והנה נודע כי בחינת הענווה רמוזה בתיבת 'אתם', כמו שכתבתי בסימנים הקודמים<sup>13</sup>, כי היא נוטריקון אפר תולעת מה, שמשלושה אלה תושרש בלב הנלכב הענווה. וכמו שרמזו במשנת חסידים<sup>14</sup>: 'מאוד מאוד הוי שפל רוח'<sup>15</sup>. זה אומר: "כי אתם עוברים" וגו', כלומר שבבחינת 'אתם' עוברים את הירדן.

ועם זה יבוארו כוונת הכתובים הם המדברים פרשת שמות<sup>16</sup>: "ויאמר ה' ראה ראיתי את עמי אשר במצרים וגו', וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה" וגו'. והן קדם נקדים מה שכתבתי

גלות מצרים מחמת הגאווה וגאולתה בזכות הענווה

אי כניסתו משה לארץ מכריעה את ראובן לזכות

ביאור מחלוקת קין והבל



7. במדבר יב, ג. 8. מכילתא יתרו א. 9. דברים ג, כו. 10. דברים לג, נא. 11. דברים לד, ב. 12. במדבר לה, י-יא. 13. עיין סימן רלא. 14. אבות פ"ד מ"ד. 15. שתיבת 'מאד' ראשי תיבות - משה אברהם דוד, שמהם למדנו ענווה והם אשר אמרו (בהתאמה) - 'נחנו מה', 'אנכי עפר ואפר', 'אנכי תולעת' 16. שמות ג, ז-ח. 17. שמות א, ז. 18. שם פס' יא. 19. ע"פ ישעיה מ, ד ועיין עירובין נד, א - "אם מגיס לבו - הקדוש ברוך הוא משפילו, שנאמר: 'ומכמות הגיא'. ואם חוזר בו - הקדוש ברוך הוא מגביהו, שנאמר: 'כל גיא ינשא'". תקסז | 1. דברים ג, כז. 2. דברים לג, ו. 3. בראשית רבה פרשה צח, ד. 4. בראשית מט, ד. 5. שמות יט, ג. 6. בראשית מט, ג. 7. שמות רבה לא, יז וילקו"ש בראשית רמז לח. 8. קט, ב. 9. רש"י: "ואבדה דרך שדהו - ההחזיקו בה בעלי השדות שבמצרים". 10. רש"י: "ילך לו בקצרה - על כרחם יטול לו דרך לשדהו אבל דרך קצרה יברור לו שלא ירבה ליטול".



ולא יש לו שייכות בקרקע והלכה כחכמים, ומעתה נמצא דאין עוון אשר חטא לקין כדבר האמור, ולפיכך יחי ראובן, עכ"ל.

במאה מנה או יפרח באויר. והנה הבל שלקה מטלטליו, ולא התנה שיהיה לו חלק בקרקע, ודאי אבדה לו דרך שדהו. והיה מחולק עם קין, שלא רצה לקנות ממנו דרך, כי סובר כדמיון שפסק: ילך בקצרה, וקין היה סובר כחכמים, שהדין הוא לקנות דרך או יפרח באויר, וכשלא קנה ממנו דרך, אמר לו: פרח באוירא. ובשביל חלק אדמה זו נהרג הבל, וזה שאמר הכתוב<sup>11</sup>: "קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה", רוצה לומר, "קול דמי אחיך" ה"צועקים אלי", אינו אלא "מן האדמה", רוצה לומר, דבשביל מעט אדמה שלא רצית לוותר לו מחלקך.

והנה למענת הבל שהיה טוען שלוף בגדים שעליך, יש להקשות שאין זה טענה, כי אמרו ז"ל<sup>12</sup>: האחים שחלקו אין שמין מה שעליהם, ובפרט בגדול האחים וכו'. והנה אם כדברי קין היא הלכה, ודאי לא היה לראובן שהוא קין שיהיה נדחה בשביל זה, אחר שהדין היה עמו והבל לא שמע אליו וכו'; אבל אם ההלכה כדמיון לילך בקצרה, אם כן היה ראוי שיהיה נדחה.

ואיתא ב'עשרה מאמרות', שזהו הטעם שעלה משה אל האלקים, כי משה הוא הבל, שאבדה לו דרך שדהו, ואתמר לגביה פרח באוירא, ונתקיים זה במשה שעלה אל האלקים, כי לא היה לו חלק ביישוב הארץ. ומה שהיה במדבר, זה אינו מן היישוב. וכאשר הגיע אחר כך ליישוב הארץ, אז הוצרך להסתלק. מוכח מכאן שהקב"ה כשאמר למשה עלה אל ה', הסכימה דעתו דעת עליון לסברת קין שאמר לאחיו פרח באוירא.

זה שאמר יעקב לראובן: בני, אני לא מרחקך, אף על פי שהרגת את הבל אפשר שהדין עמך כמאן דאמר יקח לו דרך או יפרח באויר, וגם אני לא מקרבך, כי אפשר שהדין הוא כמאן דאמר ילך בקצרה, ואני מסופק בדין ואין אני יודע כדת מה לעשות, ולכן אני תולה אותך ברפיון, כלומר, אין ולא ורפיא בידי. אבל אם יבוא משה שהוא הבל, שכתוב בו "ומשה עלה אל האלקים", אז ודאי שאין להסתפק בזה, כי אם איתא שהוא כמאן דאמר דילך בקצרה, למה יעלה הקב"ה את משה למעלה, אלא ודאי שהדין הוא כך וכדין הרגת אותו, ויבוא ויקרבך. אבל כל זמן שאין ראיה אין לקרבך, כי אף על פי שאני יודע האמת שמושה יעלה, אף על פי כן אין לי לקרבך, כי אין מי שידע דבר זה, יאמרו נושא לך פנים. ולכן משה שהוא קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא, ע"כ.

זהו אומרם: כשאמר לו הקב"ה למשה "כי לא תעבור את הירדן הזה", דק ואשכח שאין זה אלא משום שהוא הבל

מעליית משה להר האלוקים מוכח שקין צדק

אי כניסת משה לארץ מפני שנקרא מלך מכריעה את ראובן לזכות

ועיין מה שפירשתי עוד בסימן תל"ו במאמר זה, שהוא על דרך שכתב הרב 'פרח לבנון', דהטעם שלא נכנס משה רבינו ע"ה לא"י לפי שנקרא מלך<sup>13</sup>, ומלך מותר להעביר הנחלה<sup>14</sup>, ואם כן היה לוקח מזה ומוריש לזה ומעביר נחלה ממטה למטה, ולא ניחא ליה להקב"ה בהכי, דכתיב<sup>15</sup>: "ולא תסוב", ועל כן לא נכנס.

וכתב עוד הרב 'לקט יוסף', דאם ראובן לא חטא והוא במניין השבטים, אם כן שבט לוי הוא השלישי, ויכול להיות משה מלך, דמלך מוכרח להיות משבט שלישי, ואם ראובן חטא, אם כן אין ראובן במניין השבטים, ולוי הוא השני, ולא יכול משה להיות מלך. ולזה כשראה משה שאינו נכנס לארץ מטעם שהוא מלך, מוכרח דראובן לא חטא והוא ממניין השבטים, ולזה הדין הוא "יחי ראובן ואל ימות", יעו"ש. ובזה פירשתי פירוש הכתובים<sup>16</sup>: "ויהי בישרון מלך וגו', יחי ראובן ואל ימות" כו', יעו"ש.

ובזה יתפרש המאמר דלעיל לפי פשוטו, שאמר יעקב: אני לא מרחקך ולא מקרבך וכו', שאיני יודע אם חטאת ואינך במניין השבטים, או לא חטאת ואתה במניין השבטים, אלא אני תולה אותך ברפיון עד שיבוא משה וכו' ומשם ראיה שאתה במניין השבטים, שהרי הוא אומר: "ויהי בישרון מלך", ואם כן שבט לוי הוא השלישי ואתה במניין השבטים.

אי כניסת משה לארץ מחמת הריגת המצרי מצריכה תפילה על ראובן

ועוד לאלוקה מילין במאמר הנזכר: כשראה משה שאינו נכנס אמר: "יחי ראובן" וכו', בהקדים מאי דאיתא בבראשית רבה פרשה פ"ד<sup>17</sup>: אמר לו הקב"ה<sup>18</sup>: מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, ואיזה זה - הושע, שנאמר<sup>19</sup>: "שובה ישראל עד ה' אלקיך", ע"כ. ולפי זה מוצל אותו צדיק מעוון על דרך שאמרו ברוד המלך ע"ה<sup>20</sup>: לא היה דוד ראוי לאותו מעשה וכו', אלא שאם חטא יחיד אומרים לו לך אצל יחיד, והכא נמי נימא גבי ראובן. ומה שיקשה על זה עיין ב'לקט יוסף' ערך 'ראובן' דף נ"ז. אבל תירוץ זה נסתר, דאיתא ב'לקט יוסף' שמושה לא בא לא"י מכח שהרג את המצרי (עיין סימן תל"ט), והקשו על זה, שהרי המצרי היה גלגול קין ומשה גלגול הבל, והוי כגואל הדם, ומוכרח לומר דקין עשה תשובה, דתשובה עושה מחצה<sup>21</sup> ולזה ישב בארץ נוד,



11. בראשית ד, י. 12. ב"ק יא, ב. 13. שמות רבה פרשה מח, ד - 'משה מלך שנאמר (דברים לג, ה): 'ויהי בישרון מלך'". 14. רמב"ם הלכות מלכים פ"ד ה"ג. 15. במדבר לו, ז. 16. דברים לג, ה-ו. 17. אות יט. 18. לראובן. 19. הושע יד, ב. 20. ע"ז ד, ב. 21. עיין ויקרא רבה פרשה י, ה - 'ר' יהודה אומר תשובה עושה מחצה... תשובה עושה מחצה ממי את למד - מקין, שנגזרה עליו גזירה, כיון שעשה תשובה נמנע ממנו חצי גזירה, ומנין שעשה תשובה, שנאמר (בראשית ד, יג) 'ויאמר קין אל ה' גדול עוני משווא' ומנין שנמנע ממנו חצי הגזירה - הדא הוא דכתיב (שם פס' טז): 'ויצא קין מלפני ה' וישב בארץ נוד קדמת עדן, נע ונד אין כתיב אלא בארץ נוד קדמת עדן'.

וגם ישראל כשעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן<sup>10</sup>, יעו"ש. והני תרי טעמי, הן הנה הדברים הנאמרים באמת בטעם שהוצרך האדם להיות ניוזן על ידי אכילה ושתייה, כאשר כתבתי לעיל בסימן ר"ז בשם הרה"ג חסידא קדישא לישראל מוהר"ח בן עטר זלה"ה. ועיין עוד מה שכתבתי שם בשם הרב 'בת עין'. ועל פי דברי הרב הרמ"ז ז"ל, אפשר דהיינו רמז מה שכתוב<sup>11</sup>: "לא תחסר וכו' ואכלת ושבעת", לומר טעם שלא ירד המן בא"י כטעם האכילה, ודו"ק.

יעו"ש. הרי דתשובה נוכל ללמוד מקין שהיה יחיד, ואם כן אין לראובן תירוץ הנזכר. ולזה בשעה שאמר לו הקב"ה "כי לא תעבור את הירדן הזה", דהיינו משום שהרג את המצרי, ועל זה קשה דהרי משה היה גלגול הבל והוא גואל הדם, מוכרח לומר דקין עשה תשובה, ואם כן אין לתרץ על ראובן כנזכר, שהרי קין עשה תשובה, ולזה הוצרך להתפלל עליו: "יחי ראובן ואל ימות", דבלא זה לא היה צריך לתפילה, ודו"ק.

**תקס"ח** א"י. הנה בסימן ע"ב ובסימן קס"ט כתבתי טעם למה שלא ירד המן בא"י.

והן עתה ראיתי להרב 'מטעם המלך'<sup>1</sup> סימן תשע"ד, שהביא הטעם הנזכר בהרחבת ביאור, וזה לשונו: דהיינו טעמא, לפי שהיו ישראל במדבר ארץ עממין, שהוא אויר גס ועמו, נתן להם מן רוחני כדי שהתורה תכנס ותשקע בקרבם כמזון רוחני, לשיהיה כל המיחוש שלהם זך וצלול ורוחני, כי המזון לגוף הוא כשמן לנר. ואם המן היה יורד בארץ, היה נחשב ענין זה לגרעון לא"י, דבלאו הכי אוירא דא"י מחכים<sup>2</sup> דנוה היפה היא, ואם יהיו אנשיה מחוכמים יתלו במן ולא בשביל אוירא דא"י, על דרך שאין אומרים פסוקי שמירה בערבית ליל שבת קודם העמידה כי שבת יכולה היא שתג<sup>3</sup>, ואם יקראו פסוקי שמירה או ברכתה הוא חסרון בחיק שבת, ע"כ.

כי על פי זה נראה לומר שזהו רמז הכתוב<sup>4</sup>: "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה, ארץ אשר אבניה ברזל" וגו'. שאם תאמר, למה צריך בא"י לחם ויותר טוב היה ירידת המן - ולזה אמר: "לא תחסר כל בה". הכוונה שכל הגדל בה אינו גדל בחסרון, והרוחניות שיש במן הוא מתלבש בפירות הארץ. הלא תראה "ארץ אשר אבניה ברזל", ודרשו רז"ל<sup>5</sup>: אל תיקרי אבניה אלא בונייה, שהמה חכמים מחוכמים "ברזל בברזל יחד"<sup>6</sup>, ואם המן היה יורד בא"י היה חסרון בחיק ארץ הקודש כמו שכתבנו. והרב הא דידה ישנו בנותן טעם, שאם המן היה יורד בארץ היו מתבטלים כמה מצוות התלויות בזרעים ונטיעות, מה שאין כן במדבר, אכתי לא נתחייבו בהם וכו', יעו"ש.

ועיין עוד בספר 'טוב הארץ' דף כ"ב, שכתב עוד טעם אחר בשם הרב הרמ"ז<sup>7</sup>, כי להיות שכל כוונת הבריאה היתה לברר כל ניצוצי האור שבתוך דעה"ם<sup>8</sup>, מסוד הרפ"ה ניצוצין דאשתארו מימי קדם, ולכן אפילו בגן עדן לא ירד המן לאדם הראשון אלא נצטווה במצוות עשה לאכול מכל הפירות, כמו שכתב רבינו בחיי<sup>9</sup>, אבל במדבר, אם יצמחו שם פירות, יהיה דרך נס ואינם מעיקר התחתונים כדי שיהיה בהם ניצוצות.

מדוע  
בביאת  
ישראל  
לארץ פסק  
המן

הרוחניות  
שבמן  
מתלבשת  
בפירות  
הארץ

לא ירד מן  
בא"י שלא  
יבטלו  
ממצוות  
התלויות  
בארץ

לא ירד מן  
בא"י כדי  
שיאכלו  
ויבררו  
הניצוצות  
שבבריאה

**תקס"ט** א"י. איתא בבראשית רבה פרשה כ"א, אמר רבי אליעזר ב"ר שמעון: נח לו

לאדם לגדל לגיון אחד משל זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י, ע"כ. ופירש רש"י ז"ל, הביא דברי קודשו הרב 'מתנות כהונה', שטוב לו לאדם לפרנס חיל אחד בגליל, ששם גדלים זיתים הרבה, ולא לגדל תינוק אחד בא"י, שיש דוחק פרנסה וקשה לפרנס אפילו תינוק, יעו"ש.

והגאון מהר"ש יפה<sup>2</sup> פירש, וזה לשונו: אפשר דבגליל טורח לגדל הזיתים, ובא"י נקל לגדל תינוק, שפרנסתם מרווחת שהיא ארץ אשר לא במסכנות, ועם כל זה נוח לגדל לגיון של זיתים במקום הקשה, ולא לגדל תינוק אפילו במקום יפה, דצער גדול בניס קשה מאוד, יעו"ש. וכן פירש הרב הקדוש בעל 'ראשית חכמה' בפרק גידול בניס דף ש"ע ח עמוד ב' בהרחבת ביאור, וזה לשונו: שהזיתים אינם גדלים בגליל מפני שהיא קרה, והבנים הן נוחים לגדל בא"י מפני שפירותיה טובים ומימיה יפים ואוירה נאה, כמו שאמרו ז"ל<sup>3</sup>: אוירא דא"י מחכים, ורוצה לומר, נח לו לאדם לגדל כמה זיתים בגליל, אף על פי שהם קשים לגדל, מלגדל תינוק אחד בא"י, אף על פי שנוחה לגדל בה תינוקות, יעו"ש. ויש שם טעות דמוכח, וכאשר כתבתי כן צריך לומר.

וקצת קשה לפי פירושם, דמשמע פרק קמא דסנהדרין דף י"א<sup>4</sup>, שזיתים מרובין בגליל, דקאמר התם: מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה וכו', טול איגרא חדא וכתוב לאחנא בני גלילאה עילאה ולאחנא בני גלילאה תתאה וכו', מהודענא לכוון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא. ופירש רש"י שם: ממועטנא דזיתא - מקום קיבוץ הזיתים להתחמם זה על זה, בגליל הוי זיתים מרובים. וכן כתבו התוספות פרק כירה דף מ"ז<sup>5</sup> ד"ה 'בגלילא שנו' - שהיה להם רוב שמן ולהכי לא בטלי שברי פתילה אגב שמן, יעו"ש באורך.

ודרך אגב, ראיתי להעתיק מה שכתב בסידור 'שערי רחמים' בשם הרב 'דרך החיים', שחמישה עשר דברים הם שהתורה נקנית בהם: האחד, שיהיה רבו מגדולי החכמים או חברת חכמים חשובים. ב',

דרכי קניין  
תורה



**תקס"ח** | 1. חלק ו. 2. ב"ב קנח, ב. 3. טור או"ח סי' רסז בשם המדרש, והוא מזהר בראשית מת, א. 4. דברים ת, 5. תענית ד, א 6. תענית ז, א - "אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב (משלי כז, יז) 'ברזל בברזל יחד', לומר לך: מה ברזל זה, אחד מחדד את חברו - אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה". 7. רבי משה זכות שערך את ספר 'טוב הארץ' והוסיף בו את הערותיו. 8. דומם, צומח, חי, מדבר. 9. בראשית ב, טז 10. שבת קמ"א א 11. דברים ח, ט-י **תקס"ט** | 1. אות ו. 2. בספר 'יפה תואר'. 3. ב"ב קנח, ב. 4. עמוד ב. 5. עמוד א.

הספרים יופי הכתיבה שמרחיבין הלב, וגם כתיבה גסה. וגם יבכה ויצטער על הדבר שלא יבינהו, קל וחומר מהדברים הגשמיים. ועוד בה, "אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא", ונכלל בזה שיחד ויקבע זמנים מוגבלים לתורה, ויפנה עצמו מכל מחשבותיו בעת עסקו בתורה, וזהו יראת ה' באמת ובתמים. ועוד שיקיים מצוות "דע את אלהי אביך ועבדהו", וזהו אומר: "ודעת אלהים תמצא". ועוד בה, "כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה", שיתפלל להשי"ת שיתן לו חכמה ובינה, שבידו הכל, ש"יצפון לישרים תושייה" וגו', ואז בקיום כל אלה "אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב", שאלה הם דרכי ה' שהתורה נקנית בהם, ועל ידם תבין צדק ומשפט.

יעיין בספרי הראשונים, כי האחרונים הם כמו ילקוט לבר. ג', מה שלומד ילמדנו שלוש פעמים לדעת המכוון. ד', יעשה לו ציונים וסימנים למה שכבר למד. ה', יקרא תמיד בקובץ אחד, לא היום בקובץ אחד ולמחר בזולתו, וזה הדבר גורם לבקיאות. וי, יעיין בספרים יופי הכתיבה, שמרחיבין הלב. ז', שיהיו ספרים בכתיבה גסה, כי אי אפשר לקרות היטב הדברים הדקים. ח', ילמוד בקול רם בפה מלא ולא בחשאי. ט', ילמד לזולתו, כי על ידי זה מתבררים ומתלבנים הדברים. י', לא יהיה נמהר בעסק התורה. י"א, ייחד ויגבל ויקבע זמן לתורה. י"ב, יפנה עצמו מכל מחשבותיו בעת עוסקו בתורה, כאילו הוא בעולם הבא ואינו בעולם הזה. י"ג, יהיה תפילתו תמיד כי ה' יתן לו חכמה בינה וזכירה. י"ד, על כל דבר שלא יבינהו יבכה עליו בבכיה רבה, ויבינהו. ט"ו, יקיים מצוות דע את אלהי אביך ועבדהו<sup>6</sup>, ע"כ.

ועיין בספר 'דרך חיים'<sup>7</sup> דף ק"ך שהעתיק הט"ו דרכים הנזכרים בשינוי באיזה דרכים, יעו"ש, וכמו כן להרב הקדוש של"ה דף קפ"ב.

**ואפשר** להסמיך הט"ו דרכים הנזכרים בהני קראי דמשלי סימן ב"ט<sup>8</sup>: "בני אם תקח אמרי וכו', להקשיב לחכמה אזנך וגו', כי אם לבינה תקרא וגו', אם תבקשנה ככסף וגו', אז תבין יראת ה' וגו', כי ה' יתן חכמה וגו', יצפון לישרים וגו', לנצור ארחות משפט וגו', אז תבין צדק ומשפט" וגו'. יאמר: "בני אם תקח אמרי", ורוצה לקנות החכמה והמדע, כדי שממנה תלמד לעשות, צריך לזה תנאים: האחד, "להקשיב לחכמה אזנך", ובזה נכלל שיהיה רבו מגדולי חכמים ובחברת חכמים. ועוד נכלל בזה שילמד לזולתו, כי ע"י זה מתבררת ומתלבנת ההלכה, וזו היא בעצם "להקשיב לחכמה אזנך". ועוד בה, "תטה לבך לתבונה", ונכלל בזה שמה שלומד, ילמדנו ג' פעמים לדעת המכוון, שעל ידי זה הוא מבין בעצם. עיין להגאון מהר"י קאמפאנטון בספרו 'דרכי הגמרא' דף ב' בד"ה 'בראשית', ומשם באר"ה. גם נכלל בזה שיעשה לו ציורים וסימנים למה שכבר למד, ובזה יהיה הדבר חקוק בלבו. ועוד נכלל בזה שלא יהיה נמהר בעסק התורה, כי אם בשוכה ונחת, וזהו הטיית לב לחבורה. ועוד נכלל בזה שיעיין ויקרא תמיד בקובץ אחד, ולא היום בקובץ אחד ולמחר בזולתו, שזה הדבר גורם לבקיאות, ומזה יבוא להבין דבר מתוך דבר. ועוד בה: "כי אם לבינה תקרא", ונכלל בזה שילמוד בספרי הראשונים, שישאב מן המקור. ועוד בה, "לתבונה תתן קולך", שילמוד בקול רם, בפה מלא ולא בחשאי. ועוד בה, "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה", והוא כי ידוע שבדברים הגשמיים לעולם הטבע בוחר בדבר שהוא טוב ומובחר מזולתו, וכשלא השיגה ידו, הוא מצטער עליו עד שישגי מבוקשו. ואם לדברים הגשמיים כך, כל שכן להשיג עסק התורה, שהוא קונה בה החיים הנצחיים. אם כן צריך שיהיו

חובה יתרה לעסוק בפרייה ורבייה בא"י

## תק"ע א"י. ידוע אף על פי שאדם חייב בפרייה ורבייה בכל זמן ובכל מקום, כמאמרם ז"ל:

יש לו לאדם בנים בילדותו, ויליד בנים בוקנותו, מכל מקום יותר חיוב יש לו להוליד בהיותו בא"י. כי המקום מוכן להוליד בנים צדיקים, להיות מקום קדוש מקום השראת השכינה המקדש את האדם, ומוכן גם כן ללימוד, דאורא של א"י מהתיב<sup>2</sup>. זהו רמז הכתוב<sup>3</sup>: "והיה כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל", לרמוז על נטיעת הולד, שיעסוק בפרייה ורבייה יותר, שבהיות המקום מוכן לקדושה ולהכמה כמדובר, בודאי יהיה הנוולד "כל עץ מאכל" - העץ שהוא התינוק, יהיה כולו מאכל צדיק ותכם, ע"כ הרב הקדוש בספר 'מגלה צפונות' פרשת קדושים. ועיין מה שכתבתי בסימן ז' ובסימן דש"ם.

ודברי הרב הקדוש הם מוסר גדול למי שיש לו לב, ובכאן היה לי להאריך בתוכחת מגולה על אותן הנמנעין לקיים מצוות פרייה ורבייה בעבור אהבת אשה ראשונה וכיוצא מטענות בלות ומטולאות טלאי על גבי טלאי, אלא שלסיבה מה עת לחשות, וה' הטוב יכפר בעד.

עשר קדושות שבארץ ישראל

## תקע"א א"י. עשר קדושות הן: א"י מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה

שמביאים ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן מכל הארצות. עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה, שמשלחין מתוכן את המצורעים ומסבכין לתוכן מת עד שירצו, יצא - אין מחזירין אותו. לפנים מן החומה מקודש מהם, שאוכלים שם קודשים קלים ומעשר שני. הר הבית מקודש ממנו, שאין זבין וזבות, נידות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו, שאין עכו"ם וטמאי מתים נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו, שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת



6. דה"א-א כח, ט - "דע את אלהי אביך ויעבדהו ג'לב שלם ונג'פ'ט תפצה כי כל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות מבין אם תדר'שנו וימצא לך ו'אם תע'זבנו ו'נ'יהך לעד". 7. בתוך ספר 'שתי ידות'. 8. פסוקים א-ט - "בני אם תקח א'מרי ומצ'תי תצ'פן א'תך: להקשיב לחכמה אזנך תטה ל'ך לתבונה: כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך: אם תבקשנה כ'סף וכמטמונים תחפשנה: אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא: כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה: יצפון לישרים תושייה מגן להלכי תם: לנצור ארחות משפט ודרך חסידיו ושמר: אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב". 1. יבמות סב, ב. 2. ב"ב קנה, ב. 3. ויקרא יט, כג.

לדוד' תירץ, וזה לשונו: דלא דמי לכולהו הנך דמתניתין, דכי קחשיב במתניתין קדושה ומעלה דעל ידי עצמן ממש, שכל אלו השנויין יש בהן אותם מעלות לפי שכל אחד יש בו תוספת קדושה על של חברו, מה שאין כן אותה מעלה שביהודה, שאין מעברין את השנה אלא שם, לאו משום דאיכא ביהודה תוספת קדושה על הגליל, דליתא, אלא משום שירושלים ביהודה היא, וכתב<sup>4</sup>: "לשכנו תדרשו" - כל דרישות שאתה דורש בו, כדאיתא התם בסנהדרין<sup>5</sup>. וכיון שאין המעלה והקדושה מצד עצמן, לא קחשיב, יעו"ש.

ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דהא דמעברין ביהודה משום דכתב: "לשכנו תדרשו", ודאי משום קדושת בית המקדש שהיה בחלקו של יהודה, ומטעם זה מעברין בכל ארץ יהודה, וכמו שכתבתי באורך בסימן ת"י, וכולה חדא נחלה היא, והיינו על כורחך משום קדושה בלתי ספק. וזכר לדבר מאגרת הרמב"ן שכתב לבנו, עיין לעיל בסימן ש"ך: כל המקודש מחבירו חרב יותר מחבירו, ירושלים יותר חריבה מן הכל, וארץ יהודה יותר מן הגליל, יעו"ש.

ועוד, סוף סוף תיקשי, דאפילו לדברי תנא קמא דאם עברוה בגליל מעוברת, על כל פנים בא"י בעי, ולכולי עלמא אם עברוה בחו"ל אינה מעוברת, אם לא דוגמת רבי עקיבא שלא הניח כמותו בא"י<sup>6</sup>, עיין בסימן ק"פ באורך, שהבאתי דברי הירושלמי<sup>7</sup> דאיתא להדיא בחו"ל אין מעברין, ואם עברוה אינה מעוברת - ואם כן אמאי לא מני לה הכא בכלל קדושת א"י. ועל כן הטיב אשר דבר הרב המני"ח שם, דמאחר דבגדולי הדור תליא מילתא, בפרט דאשכחן לרבי עקיבא דעיבר שנים בחו"ל, משום הכי לא קחשיב להאי מעלה, יעו"ש.

וראיתי להרב הגאון 'דרך הקדש'<sup>8</sup> דף ב', שחקר חקירת חכם: אם א"י מקודשת מכל הארצות דקתני מתניתין, אם עבר הירדן הוא בכלל. ופריק, דעל עבר הירדן נמי קתני מתניתין, שהרי קתני שמביאין ממנה עומר, והעומר מצוותו לבוא מן הקרוב<sup>9</sup>, ומעשה שהביאו מגנות צריפין שהיה בעבר הירדן, וכמו שאמרו בפרק קמא דסנהדרין<sup>10</sup>: על ג' ארצות מעברין את השנה: יהודה ועבר הירדן והגליל, הרי שמביאין עומר מעבר הירדן. והרמב"ם בפרק י' מהלכות תמידין לא חש לפרש, לפי שסתם א"י היינו נמי עבר הירדן וכן לענין שתי הלחם. אם כן, כיון דקתני קדושת א"י שקדושתה היא שמביאין ממנה העומר, הוא הדין לעבר הירדן, כי קדוש הוא בו, יעו"ש.

ממנה, שאין מחוסר כפורים נכנס לשם, וחייבין עליה חטאת. עזרת הכהנים מקודשת ממנה, שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם - לסמיכה, לשחיטה, לתנופה. בין האולם ולמזבח מקודש ממנה, שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. ההיכל מקודש ממנו, שאין נכנס לשם שלא רחוק ידים ורגלים. קודש הקודשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה. א"ר יוסי: בחמישה דברים בין האולם ולמזבח שווה להיכל: שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוק ידים ורגלים נכנסים לשם, ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה<sup>11</sup>.

אמר המחבר: נסב"ר לבי לבאר שניים שלושה גרגרין בראש אמ"ר בזאת המשנה, אשר בה כלול קדושת הארץ, ולחלקה לבתי"ם לבדי"ם לרגל המלאכה, וזה החלי בעזר ה' צורי וגואלי:

והנה במאי דתני תנא: 'עשר קדושות', ואשכחן שהם י"א, עיין ב'ערוך' ערך 'עשר' בסופו, וזה לשונו: שאלו מרבינו האי גאון: עשר קדושות ששנינו בריש כלים, כשתחשוב אותם יבואו י"א. והשיב כן, דא"י אינה חשובה מן הקדושות, לפי שבשאר הקדושות יש בהן כבוד למקום, שמונעים ממנו מקצת טומאה או שמונעים מקצת בני אדם ליכנס אליו, ואין בסתם א"י קדושה זו. והבאת הביכורים ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים אינם כקדושות הללו. ועשר קדושות בא"י הם, וסדר אחד הם, כל אחת כתורתה, ע"כ יעו"ש, והביא דברי הגאון הללו רבי עובדיה ברטנורא ז"ל בסוף פרקין. ועוד תירץ, דתנא קמא דחשיב עשר קדושות, ר' יוסי היא, דאית ליה דבין האולם והמזבח שווה להיכל בחמישה דברים, ולדידיה לא הוי אלא עשרה, יעו"ש.

וכמו כן להגאון בעל 'כפתור ופרח' דף כ"ב, שהעשר הקדושות כולם הם לפנים בירושלים, דאילו עם הראשונה עשתי עשר נינהו. ועיין עוד להרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה י"ב: כל א"י מקודשת מכל הארצות, ומה היא קדושתה וכו', עשר קדושות הן בא"י, וזו למעלה מזו ועיירות המוקפות חומה מקודשות וכו'.

וראיתי להרב המני"ח בספר 'לקט הקמח'<sup>2</sup>, שהקשה דאמאי לא מנה עם מעלות אלו הא דקיימא לן: אין מעברין את השנה אלא ביהודה, דמצינו עדותו של אחד דסברי רבנן דאף בדיעבד אינה מעוברת, יעו"ש. והרב הגאון 'שושנים

האם קדושת א"י בכלל העשר קדושות

האם עבר הירדן בכלל קדושת ארץ ישראל

מדוע לא נמנתה הקדושה לעניין עיבור שנים



**תקעא | 1.** כלים פ"א משניות ו-10. **2.** כלים פ"א מ"ו. **3.** סנהדרין יא, ב. **4.** דברים יב, ה. **5.** "העיד חנניה איש אונו: אם עיברוה בגליל אינה מעוברת. אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאי טעמא דחנניה איש אונו - אמר קרא 'לשכנו תדרשו ובאת שמה', כל דרישה שאתה דורש - לא יהיו אלא בשכנו של מקום". **6.** ברכות סג, א. **7.** סנהדרין פ"א ה"ב. **8.** בסוף ספר מגיד מראשית. **9.** מנחות סד, ב. **10.** יא, ב. ומפרש רש"י שם: "על שלש ארצות - שלא הגיע אביב שלהן, או שרואין בית דין שמתאחר בהן זמן ביטול פירות האילן - מעברין. שלשתן מארץ ישראל הם. על שתיים מהן - אפילו על עבר הירדן והגליל - מעברין... ועל אחת מהן - אין מעברין, אפילו לא הגיע ביהודה והגיע בעבר הירדן והגליל - אין מעברין, דהואיל ומביאין עומר מעבר הירדן או מגליל".

האם גנות צריפין נמצאת בעבר הירדן או בגוף הארץ

וכתב על דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'ברכי יוסף' או"ח סימן תס"ט, וזה לשונו: מאי דפשיטא ליה דגנות צריפין הוא בעבר הירדן, לפום ריהטא תם אני לא אדע מי גילה לו רז זה. וממה שכתב רש"י פרק קמא דסנהדרין: דהואיל ומביאין עומר מעבר הירדן ומהגליל, דתנן במנחות כו' מביאין אותו ממקום רחוק ומעשה שבאו מגנות צריפין, אין ראיה כלל דגנות צריפין הוא מעבר הירדן, דכוונתו שהיה רחוק מאוד. וכן כתב רש"י בקמא דף פ"ב<sup>11</sup>: 'גנות צריפין רחוק מירושלים, יעו"ש.

ועיין להגאון 'כפתור ופרח' דף ל"א, שכתב: רדפתי אחר עיר אחת הסמוכה ללוד ושמה רמלה, לצפונה לוד אלף ות"ק אמה בקירוב, למזרחה נוב עיר הכהנים כמו ב' שעות, ולדרומה יבנה לכמו שעה ישרה למערבה, בתוך תחום שלה צריפין, וכן קורין לה 'צריפין', ואמרינן במסכת מנחות פרק רבי ישמעאל על העומר מעשה שבא מגנות צריפין, והעומר אינו בא אלא מן הארץ כו', ע"ש. ועיין עוד לו בפרק מ"ח, וזה לשונו: נמצא לפי המשנה שג' חלקי עבר הירדן, כלומר הר, שפלה ועמק, שיהיה השפלה שפלת לוד, וההר הוא הר של אותה שפלה, והעמק הוא מבית הורון עד הים. וזה שהזכרת ג' חלקים אלו אינם בגליל, שהרי הזכיר חלקיהם, וכן ביהודה, אם כן נתנה אל עבר הירדן. ולוד מא"י הוא, והוא על כורחך מעבר הירדן מערבה. ובמסכת מעשר שני<sup>12</sup>: לוד מן המערב. אם כן לשון המשנה תוכיח שעבר הירדן הנוכח בענין זה, הוא מגוף א"י, כמו גליל ויהודה. ועל דרך הר"מ גם שבין יהודה וגליל שם לו עבר הירדן, ע"כ. והביא לשון זה הרב גאון עוזנו שם בסמוך, וכתב דהאי עבר הירדן דתני תנא בפרק קמא דסנהדרין הוא מערבה מגוף א"י, יעו"ש ורו"ק היטב.

וראיתי להגאון הרא"ם פרשת כי תבוא ד"ה 'מראשית ולא כל ראשית'<sup>13</sup>, שאין כל הפירות חייבים בביכורים אלא שבעת המינין, נאמר כאן "ארץ" ונאמר להלן "ארץ חטה ושעורה" כו', מה להלן כו' אף כאן כו'<sup>14</sup>, דיש נוסחאות שכתוב בהן: 'שאיין כל הפירות' בשי"ן, דמשמע שזהו היוצא מ'ראשית ולא כל ראשית', ואם כן יהיה פירוש שאין ראשית של כל מין ומין ממיני הפירות חייבים בביכורים, אלא מקצתן בלבד, ומפני שלא נודעו איזה ראשיות חייבין ואיזה ראשיות פטורין, באה גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" להודיע שהראשיות שהם חייבין הם השבעת מינין בלבד, ושאר ראשיות פטורין. וקצת קשה, דאם כן למה לי 'מראשית לא כל ראשית' תיפוק ליה מגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" שאין כל הפירות חייבין

ביאור לשון "מראשית" וגזירה שווה ד"ארץ" הנאמרים בביכורים

אלא ז' המינין בלבד. ועוד מאי שנא הכא דדרשי 'מראשית ולא כל ראשית' למעט שלא יהיו כל הראשיות חייבין בביכורים אלא מקצתן בלבד, ומאי שנא גבי חלה דדרשי 'מראשית ולא כל ראשית' למעט שלא יעשה כל עיסתו חלה<sup>15</sup>, הכא נמי נימא למעט שלא יעשה כל הראשיות ביכורים.

אבל אם תהיה הנוסחה: 'אין כל הפירות', ויהיה פירוש 'מראשית ולא כל ראשית', שאין כל הראשיות ביכורים אלא מקצתן בלבד, דומיא ד"מראשית עריסותיכם"<sup>16</sup>, שדרשו בו 'מראשית ולא כל ראשית, מכאן אמרו העושה כו', וכמו ששנו בספרי<sup>17</sup>: "מראשית" - אפילו אשכול אחד, אפילו גרגיר אחד. ומה שאמרו אחר זה: אין כל הפירות חייבין בביכורים, על ענין אחר לעצמו, שבא להודיע שאין כל מיני הפירות חייבים בביכורים אלא שבעת המינין לבד, ומפיק לה מגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ", תו לא קשה מידי, ע"כ דברי קודשו.

וראיתי להרב 'באר בשדה' שכתב על דברי הרא"ם, וזה לשונו: דהכא אי אפשר לפרש "מראשית" כדרשין בחלה, לומר שאין כל הראשיות ביכורים, משום דהכא כתיב<sup>18</sup>: "כל פרי האדמה" ומכאן נראה לי שלמדו רז"ל שעושה אדם כל שדהו ביכורים אם ירצה, דתנן בפרק שני דביכורים<sup>19</sup>: עושה אדם כל שדהו ביכורים. והשתא בהכרח לפרש 'מראשית ולא כל ראשית', שאין כל הפירות חייבים, יעו"ש דברי קודשו.

ומה שהעיר ממשנה דביכורים, כבר קדמוהו הראשונים בזה, הגאון הגדול מוהר"ש צרפתי ז"ל בהשגותיו והגאון 'גור אריה' ז"ל והרב 'פני שלמה' ז"ל<sup>20</sup> ושאר מפרשי רש"י, יעויין עליהם.

אלא שיש לדקדק, שלמה עשה עצמו מעלומי עין מלשון רבי עובדיה ברטנורא ז"ל ומדברי הגאון 'תוספת יו"ט', וזה לשונו שם: 'עושה אדם כל שדהו ביכורים' - דכתיב בכורי כל מראשית כל. ופשט דבריו נראה דתרי קראי נינהו: "בכורי כל", היינו דפרשת קרח<sup>21</sup>, ו"מראשית כל", דפרשת כי תבוא<sup>22</sup>. אבל הגאון 'תוספת יו"ט' שם כתב, וזה לשונו: כתב הרב: דכתיב בכורי כל מראשית כל. ובירושלמי<sup>23</sup>: דכתיב מראשית כל בכורי כל, והכי מיייתי ליה הר"ש<sup>24</sup> כו'. וכן ראוי להיות, שכן הוא ביחזקאל סימן מ"ד<sup>25</sup>, יעו"ש. ובהשמטות שבסוף הוסיף הגאון 'תוספת יו"ט', וזה לשונו: דאף על גב ד"בכורי כל" בפרשת קרח ו"מראשית כל" בפרשת כי תבוא, נראה לומר דמנייהו ליכא למשמע ד'כל' שדהו בכורי סמוך, וכן 'מראשית' סמוך, כדפירש רש"י על בראשית<sup>26</sup>,

מנין שעושה אדם כל שדהו ביכורים



11. ב"ק פב, ב. 12. פ"ה מ"ב. 13. דברים כו, ב. 14. מנחות פד, ב. 15. ספרי במדבר פסקא קי. 16. במדבר טו, כ. 17. דברים פסקא רצז. 18. דברים כו, ב. 19. משנה ד. 20. דרוש נה. 21. במדבר יח, יג. 22. דברים כו, ב. 23. ביכורים פ"ב ה"ג. 24. ריש מסכת פאה. 25. פסוק ל - "וְרֵאשִׁית כָּל פְּגוּרֵי כָל זָכָל תְּרוּמַת פֶּל מִפְּל תְּרוּמוֹתֵיכֶם לְפָנַי יִהְיֶה וְרֵאשִׁית עֲרֹסוֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לְפָנַי לְהִנִּיחַ לְפָנֶיךָ אֶל פִּתְּךָ". 26. בראשית א, א - "שאיין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו, כמו (ירמיה כו, א) 'בראשית ממלכות יהויקים' (בראשית י, ז) 'ראשית ממלכותו' (דברים יח, ד) 'ראשית דגנך', אף כאן אתה אומר 'בראשית ברא אלהים' וגו', כמו בראשית ברא".

של א"י - דהני פירות משובחים משאר פירות, אף כאן אין מביאין ביכורים אלא מן המשובח, ולעולם מביאים מתמרים שבהרים ובלבד שיהיו מן המשובח. ואידך ארץ מארץ לא משמע ליה. פירש רש"י: כלומר, רבי יוחנן אמר לך: אין הכי נמי, מה להלן שבח ארץ וכו', והאי מילתא הוה מצי למימר אי כתיב 'ארץ' לחוד, אבל השתא דכתיב "מארץ" ולא כל ארץ, להוציא תמרים שבהרים ושבעמקים. ורצונו לומר, האי דרשא דהוה משתמע מ"ארץ" לא משמע ליה, יעו"ש.

הרי מבואר דגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" היינו שבעת מינים בלבד, ואיך הוה סלקא דעתיה לפרש שבח ארץ, ולעולם מכל מין ומין. הגם הלום ראיתי להרב 'פני שלמה' דף פ"ג שהביא דברי הרב 'תומת ישרים' בתשובות סימן כ"ז, שכתב על דברי מוהרא"ם ז"ל, דלפי פירושו אינו מתיישב לשון הספרי כלל, ועוד, לשון הרמב"ם במשנה לא משמע הכי, ועוד, דכהדיא איתא במנחות פרק כל הקרבנות, דקאמר התם "מראשית" ולא כל ראשית, ופירש רש"י ז"ל: למעוטי שאר פירות שאינן משבעת המינים, ואם כן אין מקום לתירוץ של הרא"ם ז"ל כלל.

והוא ז"ל תריץ, דקושטא דמילתא דקרא ד"מראשית" הכתוב בביכורים לא בא אלא ללמדנו: אפילו גרגיר אחד, כדאיתא בספרי, ומגזירה שווה אנו למדין דאין כל הפירות חייבים, ואסמכיה אקרא ד"מראשית" האי דרשא נמי, אף על גב דפשטא דקרא לא אתא אלא לומר דמקצת הפרי ולא כל הפרי וכו', יעו"ש. וכתב על דברי קודשו הרב 'פני שלמה' וזה לשונו: אין מקום לקושינו כלל ולא לתירוץ. דההיא שכתב רש"י ז"ל במנחות היינו לרבי יוחנן דלא דריש גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ", וכדאיתא התם בהדיא דרבי יוחנן ארץ מארץ לא דריש, לכן הוצרך רש"י ז"ל לפרש לפי סברתו דקרא ד"מראשית" לא אתא אלא למעוטי שאר פירות שאינן משבעת המינים, דהכי מסתבר לדרוש וכו', ולא לדרוש "מראשית" אפילו מקצת הפרי, אפילו גרגיר אחד וכו', אבל לפירוש רש"י ז"ל בחומש, דאזיל בתר הספרי, שהוא מתיישב יותר לפי פשוטו, דאית ליה גזירה שווה דארץ מארץ, הילכך דריש שפיר "מראשית" לומר אפילו מקצה הפרי. והוי נמי דוגמא ד"מראשית" הכתוב גבי חלה. ומעתה מה שתירץ הרב 'תומת ישרים' ז"ל דגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" אסמכיה אקרא ד"מראשית" אין לו שחר כלל, דלרבי יוחנן קאי ההוא פירושא דרש"י ז"ל, ורבי יוחנן לא דריש גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ", והיכי מצי לומר דדרשא דגזירה שווה אסמכיה אקרא דמראשית, ע"כ דברי קודשו.

ואני שמעתי ולא אבין, ושותיה דמר לא גמירנא במה שכתב דלרבי יוחנן לא דריש גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ",

ומשמע בכורי ראשית של כל, אבל מקרא דחזקאל דריש מיתורא וכפל לשון, דלא מיירי אלא בחד עניין, דלכהניס יהיו הביכורים, מה שאין כן הני קראי, דחד במתנות כהונה וחד במה שמביאין הביכורים, ואין כאן כפל, יעו"ש. הנך רואה דמהני קראי ליכא למשמע מידי. ואף על גב שהרב 'בית דוד' הרבה להקשות על דברי הרב 'תוספת יו"ט', כבר יישב דברי הרב 'תוספת יו"ט' הרב הגאון 'שושנים לדוד' בטוב טעם ודעת, יעו"ש.

ואם נאמר שדעתו ז"ל לפרש בדברי רבי עובדיה ברטנורא ז"ל דברים כפשטן, דתרי קראי נינהו, מלבד שאין זה במשמעות דבריו, שכתב: 'ונראה לי', עוד בה, כל כי האי מילתא צריך לאודועי. ועיין עוד שם להרב 'בית דוד' שהקשה לפי פירושו אמאי אצטריכו תרי קראי. והרמב"ם ז"ל דמפרש לה מקרא ד"בכורי" דפרשת קרח, גירסא אחרת היתה לו בירושלמי, וקרא ד"מראשית" יש בו דרשא אחרת, כמו שכתב הרב 'בית דוד' ז"ל והרב 'שושנים לדוד' יעויין עליהם. והעולה מכל האמור, דקרא ד"מראשית" כל פרי האדמה" לא אתא להא דעושה כל שדהו ביכורים כמו שכתב הרב 'באר בשדה' ז"ל.

עוד ראיתי להרב<sup>27</sup> שכתב לתרץ הקושיא דכיון דכתיב "ארץ" "ארץ" לגזירה שווה למה לי "מראשית", וזה לשונו: דאי מהתם, הוה אמנא מה התם שבח ארץ, כדדריש לה במנחות דף פ"ד<sup>28</sup>, פירוש: כי היכי דהתם מספר בשבחה של א"י שמוכיר הפירות המשובחים, אף כאן אינו מביא ביכורים אלא מהמשובח של כל מין ומין - קא משמע לן "מראשית" ולא כל ראשית, לומר שאין כל הפירות חייבים וכו', יעו"ש.

ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דהא מפורש שם במנחות דגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" היינו משבעת המינים בלבד, וזה לשון הסוגיא שם: ר' יוחנן אמר: אם הביא לא קדש (פירוש: מתמרים שבהרים ופירות שבעמקים), ריש לקיש אמר: אם הביא קדש, נעשה ככחוש בקודשים<sup>29</sup>. בשלמא ריש לקיש כדאיתא טעמא, אלא לר' יוחנן מאי טעמא - אמר רבי אלעזר וכו' אמר קרא "מראשית" ולא כל ראשית, "מארץ" ולא כל ארץ. פירש רש"י: "מראשית" ולא כל ראשית - למעוטי שאר פירות שאינן משבעת המינים, "מארץ" ולא כל ארץ - למעוטי שלא מן המובחר משבעת מינים גופייהו, כגון מתמרים שבהרים וכו', וריש לקיש: האי "ארץ" מאי עביד ליה - מיבעי ליה לכדתניא, רבן גמליאל בר רבי אומר: נאמר כאן "ארץ" ונאמר להלן "ארץ", מה להלן שבח ארץ, אף כאן שבח ארץ. פירש רש"י: נאמר כאן "ארץ" - "אשר תביא מארץ", ונאמר להלן "ארץ חטה ושעורה", מה להלן מספר בשבחה

פלוגתא דר' יוחנן ור"ל האם ביכורים הם רק מין המינים

האם ר' יוחנן דריש ארץ ארץ



27. הרא"ם. 28. עמוד ב - רבן גמליאל בר רבי אומר: נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ, מה להלן שבח ארץ, אף כאן שבח ארץ. 29. "שהמקדיש בהמה כחושה קדשה ואע"ג דלא הוי מצוה מן המובחר" (רש"י).

הרב 'ברכת הזבח' בהדיא בש"ס, ורבי יוחנן ארץ מארץ, רצונו לומר, דמלבד הגזירה שווה דנפקא ארץ מארץ גם דריש מ"ם דמארץ, וריש לקיש לא דריש מ"ם ד'מארץ', וכן כתב רש"י ז"ל שם בהדיא ד"ה 'וריש לקיש ארץ מארץ לא משמע ליה'. נראה בהדיא דמוכרח דהגירסא בש"ס היא כמו שכתב הרב 'ברכת הזבח' ז"ל, עכ"ל.

ושב אחר כך מצא להרב מוה"ר חיים עשאל בספר 'סם חיי' שהביא סוגיא זו והקשה לרבי יוחנן, ד"מארץ" ולא כל ארץ, אם כן מנא לן שאין מביאין ביכורים אלא מז' המינין, שהרי "מראשית" דרשינן שאין כל פירות חייבים, אבל עדיין אין אנו יודעים איזה חייבין וכו'. ותירץ דלרבי יוחנן דלא דריש גזירה שווה מסברא משמע ליה, כיון דממעטינן "מראשית" שאין כל פירות חייבין, מסברא אמרינן דז' המינין דוקא. נראה שהבין כמו שכתב הרב בעל 'פני שלמה' ז"ל.

ולו נראה כמו שכתב הרב 'ברכת הזבח' וגם מדברי הרמב"ם ז"ל נראה, דנקט "מראשית" שאין כל הפירות אלא ז' המינין וכו', והם המנויים וכו', נראה דאית ליה הגזירה שווה לרבי יוחנן, עכ"ל. ועל פי מה שנתבאר גם הרב 'סם חיי' כך היתה גירסתו בש"ס, שכך מדויק בלשונו שם בליקוטיו דף מ"ה שהביא הסוגיא: וריש לקיש האי "ארץ" מאי עביד ליה - מיבעי ליה לכדתניא וכו', ואידך ארץ מארץ לא משמע ליה, יעו"ש.

ומה שכתב מוה"ר 'מנחת בכורים' שמדברי רש"י נראה בהדיא דמוכרח דהגירסא בש"ס היא כמו שהגיה הרב 'ברכת הזבח', לעניות דעתי אחר המחילה רבתי אינו הכרח, דיכולים לפרש דברי רש"י וכו' שכתב והאי מילתא הווה מצי למימר אי כתיב 'ארץ' לחוד, אבל השתא דכתיב 'מארץ' וכו', להוציא תמרים וכו', שרצונו לומר, דבשלמא אם כתיב 'ארץ' הוה ילפינן גזירה שווה, דהווי תיבות שוות, אבל השתא דכתיב 'מארץ' לאו לגזירה שווה הוא דאתא אלא להוציא תמרים וכו'. דייקא נמי, דכתב הווי מצי למימר. וכן ראיתי להרב 'צאן קדשים' שם שכתב על דברי הרב 'ברכת הזבח', וזה לשונו: דרבי יוחנן לית ליה הגזירה שווה ד"ארץ", רק להך דרשא דלא כל ארץ, וכן משמע מפירוש רש"י, יעו"ש. גם מה שהכריח מדברי הרמב"ם דנקט מראשית שאין כל הפירות וכו' דאית ליה לרבי יוחנן הגזירה שווה, לא ידעתי מה הכרח יש, שהרי הרב 'סם חיי' כמו שפירש בגמרא לדעת ר' יוחנן דמסברא אמרינן ז' המינים, פירש גם כן בדברי הרמב"ם, וזה לשונו שם: אמנם הרמב"ם ז"ל דסבירא ליה כר' יוחנן, וכמו שפסק בפרק ד' ביכורים, כתב בפירוש המשניות כפי דעתו של ר' יוחנן דמראשית אתא לאפקוי שאין כל הפירות חייבים בביכורים, וכמו שדריש ר' יוחנן, ומה שכתב אחר כך והם המנויים בפסוק "ארץ חטה ושעורה", אין כוונתו לומר דדריש גזירה שווה וכו' אלא ד"מראשית" דרשינן שאין כל הפירות

דהרי מפורש בש"ס דרבי יוחנן יליף מגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" כמו שנתבאר בפירוש רש"י, דהאי דקאמר 'ארץ' מארץ, הכוונה שבגזירה שווה היינו לומדים מתיבת "ארץ" גופה, ומ"ם ד'מארץ' להוציא תמרים שבהרים ושבעמקים, ולריש לקיש מ"ם ד'מארץ' לא משמע ליה, אבל לכולי עלמא, בין לריש לקיש בין לרבי יוחנן דרשי גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" על ז' מינים בלבד, וזה ברור.

ואם תקשה, דבשלמא לריש לקיש דלא משמע ליה מ"ם ד'מארץ' הוא הדין והוא הטעם דלא משמע ליה מ"ם ד'מראשית', ולהכי לא מצי למילף ז' מינים כי אם מגזירה שווה, אבל לרבי יוחנן דדריש מ"ם ד'מארץ' אם כן דריש מ"ם ד'מראשית' נמי, וכיון דרבי יוחנן סבירא ליה גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" לז' מינים, אם כן למה ליה מ"ם ד'מראשית', הא ילפינן מגזירה שווה, וכמו שהקשה הרא"ם על פירוש רש"י. כבר תירץ הגאון 'ברכת הזבח' לזה, דלפי המסקנא דרבי יוחנן יליף מגזירה שווה, מ"ם ד'מראשית' מוקים לה לדרש אחרינא, שאינו מחוייב ליטול כל הפירות. והא דפירש רש"י למעוטי שאר פירות שאינן מז' מינים, היינו בהתחלת הסוגיא, קודם שידעינן דרבי יוחנן דריש גזירה שווה, יעו"ש, וכן תירץ הרה"ג 'ספרי דבי רב', יעו"ש. ולדברי הרב 'תומת ישרים' דרשה ד"מראשית" היינו על דרך אסמכתא.

הגם הלום ראיתי להרב 'שנות חיים' פרשת כי תבוא, שכתב על דברי הרא"ם, וזה לשונו: דרש"י קושטא דמילתא נקט, דהכי הוא האמת דאין חייבים בביכורים אלא ז' המינין, ולאחבת הקיצור נקט האי גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ", דלפי האמת אינה אלא גילוי מילתא בעלמא. דהא אמרו שם במנחות דיש מי שאומר דארץ מארץ לא ילפינן, ולכן הוצרך גם כן "מראשית", דאילו היה אומר "מראשית" הוה אמניא דכל הפירות חייבים בביכורים, מה תאמר הגזירה שווה - ארץ מארץ לא ילפינן, יעו"ש. ודבריו הקדושים שגבו ממני, דהא מפורש שם דגזירה שווה גמורה, והא דארץ מארץ הוא כמו שפירש רש"י שם. ואם נאמר שהם מפרשים בגמרא דהאי דאמר רבי יוחנן ארץ מארץ הוא באופן אחר, שלא כפירוש רש"י, כל כי האי מילתא צריך לאודעי.

ונראה לי ברור דגירסת הרבנים הגדולים הנזכרת היא כגירסת הש"ס דפוס ישן, ששם הגירסא: וריש לקיש האי "ארץ" מאי עביד ליה, לכדתניא וכו', ואידך ארץ מארץ לא משמע ליה - ותו לא. והיינו טעמא דבעינן תיבות שוות, כדאמרינן בעלמא, וכך נראה שכך היתה הגירסא לפני הגאון 'ברכת הזבח' שלכך הוצרך להגיה.

ואחרי כותבי ראיתי למוה"ר הגאון בעל 'מנחת בכורים' הנזכר שהביא דברי הרב 'פני שלמה' והקשה עליו כמו שכתבתי, וזה לשונו: דבריו תמוהים, שהרי מה שאמרו שם בש"ס היינו לריש לקיש - ארץ מארץ לא דריש, דלא דריש מ"ם ד'מארץ', אבל הגזירה שווה דריש רבי יוחנן. וכן הגיה

שילוח  
המצורעים  
מהעיר -  
הלכה או  
הנהגה  
מוסרית

וראיתי להרב המפורסם מהר"י שווארץ זלה"ה בחלק התשובות<sup>5</sup> דף מ"ב, שהביא דברי הרא"ם הללו וכתב, ששילוח המצורעים הללו היה מדרך המוסר, שצרת הוא דבר מאוס ונמאס וכו', כי לא יעלה על הלב לומר שבעיר זאת אשר מלכה ושריה וכל עמה וכו' ידקדקו בדבר זה בעניין טומאה וטהרה ללכת על פי תורת ה', כי אם מדרך מוסר וחוק המדינה מיוחד פן תדבקם הרעה. וזה שנאמר<sup>6</sup>: "אם אמרנו נבוא העיר", משמע שתלוי ברצונם ואין איסור בדבר, ומוכח שלא על פי שורת הדין ומשפט התורה נשתלחו משם כי אם מחוק המדינה, ע"כ דברי קודשו.

וכבר קדמו בהשגתו זאת הרה"ג בעל 'חזון נחום' במסכת כלים דף י"ב, וזה לשונו: מאי דקשה בדברי הרא"ם דמהיבא דארבעה מצורעים אין ראייה, דדילמא לאו מדינא הוא דהווי יתבי חוץ לחומת ירושלים, אלא היו מרחיקין אותם בני אדם - אי משום שהיא מכה מתדבבת, וכמו שמצינו שהאמוראים היו דוחים אותם מפני בני אדם, ואפילו הביצים של אותו מבוי לא היו אוכלים זולת רבי יהושע בן לוי דהוה מיכרך בבעלי ראתן<sup>7</sup>, או מפני הטומאה, כמו שכתב התוספות בשם יש מפרשים בפרק קמא דברכות<sup>8</sup> גבי הא דאמרין 'הא לן והא להו', שבא"י היו נזהרים מן הטומאה, אף על פי שלא היה נוהג בזמן ההוא דין שילוח מצורע. ומטעם זה גם כן אין להביא ראייה מ"את והב בסופה"<sup>9</sup>, יעו"ש שהניח בצריך עיון.

ואולי אפשר ליישב, דאי הכי לאיזה עניין סיפרה הנבואה שארבעה אנשים היו מצורעים, ומאי נפקא ליה בזה. שאם להודיע בא שהתשועה ההיא באה על ידי האנשים הללו, מאי נפקא ליה מזה אם היו מצורעים או לאו, והוה סגי לומר 'וארבעה אנשים היו פתח השער, ויאמרו איש אל רעהו וכו'. גם אי אפשר לומר שבא להודיע שבני א"י היו נזהרים מהטומאה, דזהו מילתא דפשיטא. אלא מוכרח דדבר גדול דיבר הנביא, ולהורות בא ששילוח המצורעים הוא חוץ לעיר, ומה שכתוב: "מחוץ למחנה מושבו", היינו חוץ למחנה ישראל. ומה שהעיר הרב כמהר"י הנזכר כי לא יעלה על הלב לומר שבעיר זאת אשר מלכה ושריה וכו' ידקדקו בדבר הזה, הא לא קשה, שכיון שהיא מצווה שכליית ויש בה סכנה, החזיקו בה לשומרה כראוי. גם מה שהעיר דממאמר "אם אמרנו נבוא העיר" משמע שתלוי ברצונם, הא נמי לא קשה, דהכוונה שאפילו אם היינו יכולים לבוא העיר ומתנו שם, ופשוט.

עוד ראיתי להרב 'חזון נחום' שם שכתב, וזה לשונו: נראה לי לתרץ קושיית הרא"ם, שהרי אמרו בספרי פרשת נשא והביאו ה'כסף משנה' ריש פרק ג'<sup>10</sup> מהלכות ביאת

חייבים בכיורים, ומסברא אמרין דהפירות שמביאים הם אותם פירות שנשתבחה בהן א"י, יעו"ש וק"ל.

עוד ראיתי להרב 'פני שלמה' שם שכתב על דברי הרא"ם, דבשלמא גבי חלה דרשינן הכי משום דקיימא לן אין אדם עושה כל עיסתו וגו', ואם כן לא נשאר מקום להקשות, רק דמכיון דמגזירה שווה ד"ארץ" "ארץ" נפקא, למה לי "מראשית". ולהאי קושייה יש לומר דהכי קאמר: ד"מראשית" ולא כל ראשית - למעט שאר אילנות שאינן חייבים בכיורים אלא מקצתן, אבל עדיין אין אנו יודעים איזה מהם חייבין ואיזה מהן פטורין, לזה אתא גזירה שווה ד"ארץ" לאשמועינן דאינן חייבים אלא ז' מינין בלבד, ע"כ דברי קודשו.

וגם בזה לא ידעתי מאי קאמר ובמה מיתרצא קושיית הרא"ם, דזהו קושייתו: ד"מראשית" לא ידעינן איזה ראשית חייב ואיזה ראשית פטור, ובאה הגזירה שווה, וכיון דאיכא גזירה שווה למה לי "מראשית". ואפשר ליישב דבריו בדוחק, שהרב סמך על מה שאמר שם דלרבי יוחנן לא דריש גזירה שווה ד"ארץ" "ארץ", אם כן לא הוי גזירה שווה אלא גילוי מילתא, וכדתרגמה הרב 'שנות חיים', ודרו"ק.

**תקע"ב** א"י. עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה, שמשלחין מתוכן את המצורעים וכו'.<sup>1</sup> ופירש הרע"ב ז"ל, דבמצורע כתיב<sup>2</sup>: "מחוץ למחנה מושבו" - חוץ למחנה ישראל וכו'. וראיתי להגאון הרא"ם פרשת נשא ד"ה 'הצורע משתלח' שהקשה, דמנא לן לרו"ל לומר דקרא ד"מחוץ למחנה מושבו" דמשמע שלא יהיו טמאים אחרים יושבים עמו במחנה ישראל קא מיירי וכו', דילמא מחוץ מחנה לוי קא מיירי, שהוא מחנה ישראל, ופירוש: "ולא יטמאו את מחניהם"<sup>3</sup> במצורע וזב וטמאי מת קא מיירי, ומחנה של מצורע הוא מחנה ישראל, ומחנה של זב וטמאי מת הוא מחנה לוי וכו', אבל לא שהמצורע משולח אפילו ממחנה ישראל.

ותירץ, דאי אפשר לומר ששילוח המצורע הוא מחוץ למחנה לוי שהוא מחנה ישראל, שכבר מצינו שארבעה מצורעים שהיו חוץ לחומת וכו', שהוא חוץ למחנה ישראל, ע"כ. וכן כתב רש"י במלכים ב' ז' בפסוק<sup>4</sup> 'וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער', וזה לשונו: כמו שכתוב: "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו". וכן כתב הרד"ק ז"ל שם, וזה לשונו: כמו שדרך המצורעים להיות חוץ לעיר, כמו שכתוב: "מחוץ למחנה מושבו". וכוה יש לפרש בלשון רלב"ג נמי שכתב: לפי שהיו מוכרחים לעמוד מחוץ למחנה, והיה שם להם מקום תוך שער העיר סמוך לפתח השער, יעו"ש.

מאיזה  
מחנה  
משתלח  
המצורע



**תקעב** | 1. כלים פ"א מ"ז שהובאה בראש סימן תקעא. 2. ויקרא יג, מו. 3. במדבר ה, ג. 4. פסוק ג. 5. בספר 'דברי יוסף' חלק ד. 6. מ"ב ז, ד. 7. כתובות עז, ב. 8. ה, ב. 9. במדבר כא, יד, ועיי ברכות נד, א - 'תנא: את והב בסופה' - שני מצורעים היו דהווי מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הווי קא חלפי ישראל אתו אמוראי...". 10. הלכה ב.



מייטנין מאתריין סגיאין, ופירשו המפרשים ז"ל דהכי פירושו: כל דבר שיודעין בו שכן הוא האמת, אבל לא נתברר לו סמך מן הכתוב, הרשות ביד כל אדם לדונה ולהביאה בגזירה שווה, יעו"ש, והביא דברי הנמוקי יוסף' הללו הרב החסיד בספר 'יד מלאכי' אות ל"ד וכן הביא בספר 'יבין שמועה' להגאון הרשב"ץ דף כ"א, יעו"ש.

ודע דמה שכתב שם בדברי הגאון הנמוקי יוסף': ואף על פי שאין אדם דן גזירה שווה אלא אם כן קבלה מרבו, היינו לדון לגמרי מחדש, כלומר עין תחת עין או שור תחת שור, אבל היכא דגמיר דאיכא גזירה שווה דתחת תחת יכול לדון, יעו"ש, ומהר"ם הגיה שם דמה שכתב היינו לדון לגמרי' הוא תירוץ אחר, ובאי נמי אמר לה, יעו"ש. והדבר מוכרח מאליו, שכבר כתב בשם הירושלמי שאם נתברר לו האמת הרשות ביד כל אדם לדון. כמו כן צריך להגיה בדברי הגאון הרשב"ץ כאשר יראה המעיין. גם דברי הגאון הנמוקי יוסף' הללו נראה דאשתמיטו להרב 'פני יהושע' בשיטתו, שהקשה לדברי רב אשי דיליף מ"תחת" "תחת", וזה לשונו: לכאורה הווה ליה לאתויי "תחת" מ"מכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש"<sup>18</sup> דכתיבה בהאי ענינא וכו', אלא דיש לומר, לפי שאין אדם דן גזירה שווה מעצמו, וההיא גזירה שווה מ"נפש תחת נפש" לא קיבלה, לכך מיייתי מתחת השור, דההיא גזירה שווה ודאי קבלו, דהא מיייתי לה בריש מכילתין לעניין מיטב, יעו"ש.

ולעיקר קושייתו, נראה שהוא סובר דגזירה שווה דתחת היינו מפסוק "שבר תחת שבר עין תחת עין" דפרשת אמור ולזה מקשה דההוא קרא ד"מכה נפש בהמה ישלמנה נפש" וכו' כתוב שם, והווה ליה לאתויי, אבל אם גזירה שווה הוא מ"עין תחת עין" דפרשת משפטים, שהוא המוקדם בתורה לא קשה, דלכך הביא מתחת השור דסמיך ליה, וק"ל.

עוד ראיתי להרב הגאון 'חזון נחום' שם שכתב על דברי הרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה<sup>19</sup>: ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי מלכי בית דוד וקבר חולדה הנביאה שהיו בה מימות נביאים הראשונים, שכתב, וזה לשונו: כתב מוה"ר יוסף קארו<sup>20</sup> דהיינו מתוספתא דפרק קמא דבתרא. ולעיל גבי מה שכתב<sup>21</sup>: רצו בני העיר להוציא הקבר מן המדינה, כתב, וזה לשונו: שהוא באבל רבתי וברושלמי. וקשה, הלא ההיא דאבל רבתי היא תוספתא דבתרא, ואם כן היאך הרמב"ם ז"ל שנה משנה זו פעם לעניין עיירות המוקפות פעם לעניין ירושלים. ולא עוד, אלא דלעיל כתב 'רצו', משמע דסבירא ליה ד'כל הקברות מפנין' היינו לומר אם רצו לפנותם, וכמש"ל, ואילו הכא לעניין ירושלים 'אין

מקדש, וזה לשונו: 'וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב'<sup>11</sup> וכו', שומע אני ששלושתן במקום אחד - תלמוד לומר במצורע "בדד ישב מחוץ למחנה"<sup>12</sup>, מצורע בכלל היה ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו - מה מצורע שהמורה טומאתו חמור שילוחו משילוח חבירו, פירוש מדכתיב "בדד ישב" נראה שהוא לבדו שם, אף כל שהמורה טומאתו חמור שילוחו משילוח חבירו. מכאן מנו חכמים למחיצות, כל שהזב מטמא מצורע מטמא, חמור מצורע שמטמא בביאה, כל שהמת מטמא הזב מטמא, חמור הזב שמטמא תחת אבן מטמא. למדנו מזה ששלושה אלה כשם שטומאתם זו למעלה זו, כך מחניהם זו למעלה זו, ע"כ. וכן כתב הרב 'מעיל שמואל' בליקוטיו על הרמב"ם דף כ"ז עמוד ג', יעו"ש. אלא שכבר דחה דבריו הרב 'תועפת ראם' פרשת נשא, וזה לשונו: דהרא"ם קאי לתנא קמא דברייתא דפרק אלו דברים דף ס"ז<sup>13</sup> דמפיק לה מקרא ד"בדד ישב" וקרא ד"לא יטמאו את מחניהם", לא כן הספרי דמפיק לה מקרא ד"בדד ישב" לחוד, ובהדרגת דסבירא ליה כר"ש דברייתא דידן, דאחד חמור מחבירו, לא כן תנא קמא דלא סבירא ליה הכי דמפיק לה גם מקרא ד"לא יטמאו", יעו"ש.

ועייין עוד להגאון חק"ל תפוחין ז"ל בספר 'חקרי לב' חלק א' דף קי"ג, שכתב על דברי הרא"ם, שלא היה צריך לזה, דהא כתיב "את והב בסופה" ואמרינן בברכות דף כ"ה: תנא 'את' והב בסופה', שני מצורעים היו שהיו מהלכין בסוף מחנה ישראל, ושמע מיניה דמצורע היה יושב חוץ למחנה ישראל וכו', יעו"ש. והרב 'אהלי יהודה' דף ב' תירץ לזה דאינו מוכרח, דיש לומר כפירוש רש"י בחומש, יעו"ש.

וראיתי לרבתינו בעלי התוספות פרק ט' דערכין<sup>14</sup> ד"ה 'וקדשו ערי חומה', שהקשו דמנא לן הא (רוצה לומר, דמצורע משתלח חוץ לחומה), הא לא כתיב 'בית חומה' גבי אדם מצורע - ואומר הרב רבינו יצחק: דגמרינן "חוץ למחנה מושבו" דכתיב גבי מצורע ממושב דכתיב<sup>15</sup>: "בית מושב עיר חומה", ע"כ. וכתב על דבריהם הללו הרב 'דרך הקדש'<sup>16</sup> דף ג', דודאי מצאו להם סמך בשום מקום, יעו"ש, וכמו כן להרב 'חזון נחום' שם, שכתב תוך דבריו, דאי לא קרא דאתהו לא ידעינן דרשא זו מדעתנו, דאין אדם דן גזירה שווה מעצמו, אבל השתא וכו'. וכן כתב עוד בסמוך, שזו אינה גזירה שווה בשום מקום, כי אם גילוי מילתא, יעו"ש.

וכמדומה דאשתמיט להו להני אשלי ברבתי דברי הגאון 'הנימוקי יוסף' ריש פרק החובל<sup>17</sup>, שהקשה אהיא דמיייתי רב אשי התם ממון מדכתיב "תחת" "תחת", וכולהו תנאי לא ילפי מההוא קרא, ואין אדם דן גזירה שווה אלא אם כן קבלה. ותירץ, דברושלמי אמרו: כל מילתא דלא מחוורא

מנין שמצורע משתלח מחוץ לחומה

היכן ניתן לדרוש גזירה שווה מעצמו

המקור לדיון הקברים בירושלים ובערים המוקפות



11. במדבר ה, ב. 12. ויקרא יג, מו. 13. פסחים סז, א. 14. לב, ב. 15. ויקרא כה, כט. 16. בסוף ספר 'מגיד מראשית'. 17. ב"ק ל, א בדפי הרי"ף. 18. ויקרא כד, יח. 19. הלכה יד. 20. בכסף משנה' על הרמב"ם. 21. הרמב"ם שם הלכה יג.

דגן, וכתוב בההוא קרא "ובמורות בקרכם וצנאכם", ומדלא קבע בהו מחיצה שמע מינה בכל העיר נאכלין. ורבותינו בעלי התוספות הקשו לפירושו, דהא כתיבי נמי התם חטאות ואשמות דבעי קלעים, ועוד, אמאי לא בעי בכור ומעשר מחיצה כיון דכתיב בהו "לפני ה'" וכו'. ותירצו דנפקא ליה מדכתיב "לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגןך" וכו', דמשמע דבשעריך הוא דלא תוכל לאכול, הא בירושלים אכול. ושוב הקשו על זה דבההוא קרא נמי הא כתיב חטאות ואשמות וכו', ותירצו דנפקא ליה מדמקשינין לחוזה ושוק של שלמים הנאכלים לשני ימים והוא הדין לעניין שנאכלין בכל העיר, ע"כ.

וראיתי להרה"ג דרך הקדש' שהביא דברי הר"ש והרע"ב: מדכתיב "והבאתם שמה, ובאת שמה" וכו', וכתב, וזה לשונו: ואפשר דמייתי ליה ללאו, משום דאמרין באלו הן הלוקין<sup>4</sup>: מעשר שני מאימתי חייבין עליו - משיראה פני החומה, ואמר קרא<sup>5</sup>: "לפני ה' אלקיך" וכו', וכתוב: "לא תוכל", כל היכא דקרינן ביה "לפני ה' אלקיך" קרינן ביה "לא תוכל", והוא הדין לבכור תמים שנאכל לפנים מן החומה וכו', כדכתיב: "ובמורות בקרך" וכו', אלא דלא חשיב ליה מתניתין ולא הוה אצטריך לאשמועינן מעשר שני. אלא דקשייא ליה קושיית התוספות ריש פרק איזהו מקומן, דאי מקרא ד"ובאתם שמה" ילפינן שבכור ומעשר נאכלין בכל העיר, הרי מסיים קרא "לפני ה'", והיה צריך לאוכלם בעזרה כמו שחייט וכו', ותירצו דנפקא ליה מדכתיב "בשעריך", דמשמע בשעריך הוא דלא תאכל אבל בירושלים לפנים מן החומה אכול, ע"כ דברי קודשו.

והמעייין יראה שדבריו צריכים מובן במה שכתב אלא דקשייא ליה קושיית התוספות ריש פרק איזהו מקומן וכו'. ונראה לעניות דעתי להגיה במקום 'אלא' אי נמי, וכוונתו לתרץ אהא דהוצרכו הר"ש והרע"ב להביא קרא ד"לא תוכל", ומעיקרא תירץ דמייתי ליה ללאו משום דאמרין באלו הן הלוקין, ושוב תירץ, אי נמי משום דקשייא ליה קושיית התוספות ריש פרק איזהו מקומן, ולזה מייתי ראייה אחריתי מ"לא תוכל לאכול בשעריך", כמו שתירצו התוספות. אלא שקצת קשה, דאם לזה כיון, הרי גם על ראייה ד"לא תוכל" הקשו התוספות, ותירצו מדמקשינין בגמרא מחזה ושוק, וכמו שנתבאר וי"ל, ודו"ק.

ודרך אגב ראיתי להרה"ג 'קול הרמז' פרק קמא דברכות<sup>6</sup> אההיא דאיתא התם: וכל הנאכלין ליום אחד מצוותן עד שיעלה עמוד השחר, אם כן למה אמרו חכמים עד חצות, כדי להרחיק אדם מן העבירה, שכתב, וזה לשונו: וכל שכן הנאכלין לשני ימים ולילה אחד דגורו בהו, דאריך ומנייהו, ע"כ. וראיתי למי שכתב על דברי הרב שהם דברי תימה,

מקיימין בה קברות' וכו', משמע דסבירא ליה ד'כל הקברות מתפנין' פירושו חייבים לפנותם. ועוד, דלעיל כתב: 'וכל הקברות מתפנין חוץ מקבר נביא ומלך', דמשמע דאיזה מלך שיהיה מקיימין בתוכו, וכן בדין מלשון הברייתא דאמר 'חוץ מקבר המלך או נביא' סתם, ואילו גבי ירושלים כתב: 'חוץ מקברי בית דוד וחולדה שהיו שם מימות הנביאים', דמשמע דשאר נביאים או מלכים אין מקיימין, ולא מוכח הכי מלשון הברייתא.

ומוהריק"א ז"ל כתב שם, וזה לשונו: אף על גב דאמר ר' עקיבא משם ראייה, מחילה היתה עשויה להם ומוציאה את הטומאה וכו', לא חש רבינו לכתוב אלא דברי תנא קמא, ולא ירדתי לסוף דעתו היאך כתב רבינו דברי תנא קמא, והנה הרמב"ם זכר שטרא לבי תרי וכו', יעו"ש שהניח בצריך עיון.

והמעייין יראה שבנוסחת מרן ה'כסף משנה' אשר היה ביד הרב לא היה כתוב בתוספתא תיבת 'שם' כמו שנמצא בנוסחאות ישנות, אבל בנוסחאות שבידנו כתוב בתוספתא 'שם ובסוף פרק קמא דבתרא' והיינו תוספתא דפרק ו' דנגעים שרמזו לעיל מזה, וזה לשון התוספתא בפרק ו' דנגעים: ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וחולדה הנביאה שהיו בה מימות נביאים הראשונים, והוא כלשון הרמב"ם ממש ומשם לקח עיקר דין זה. ומעתה סרו מהר כל הקושיות שהקשה הרב כאשר יראה המעיין.

ועוד יש לעמוד בדברי הרב 'חזון נחום' במה שכתב לעיל מזה, שקבר חולדה וקברי בית דוד לא היו בירושלים הקדושה אשר הבית הקדוש בתוכה כי אם באידיך ירושלים, שדבריו היפך החוש והמציאות. ועיין במידות משנה ג': חמישה שערים היו להר הבית, שני שערי חולדה מן הדרום ובמה שפירש הגאון 'תוספת יו"ט', וכמו כן מה שכתב על דבריו הרב 'חנוכת הבית' והביא דברי קודשו הרב 'נשמת חיים' דף פ"ד, שנקראו 'שערי חולדה' לדעת שרוב תשמיש הנכנסים והיוצאים בהם, והוא מלשון 'כל יושבי חלד'<sup>22</sup>, ואין כאן מקום להאריך, ודו"ק היטב.

מיקומם של קברי בית דוד וקברי חולדה

**תקע"ג** א"י. לפנים מן החומה מקודש מהם, שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני<sup>1</sup>.

פירש הרע"ב: דכתיב<sup>2</sup>: "ובאת שמה, והבאתם שמה" וכתוב<sup>3</sup>: "לא תוכל לאכול בשעריך". עיין מה שהקשה הגאון 'תוספת יו"ט', זה לשונו: ובסוף פרק ה' דובחים, אהא דאיתא התם: הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים וכו' ונאכלין בכל העיר, פירש רש"י ז"ל: כדכתיב "והבאתם שמה עולותיכם וובחיכם ואת מעשרותיכם", ותניא בספרי: רבי עקיבא אומר: בשתי מעשרות הכתוב מדבר - אחד מעשר בהמה ואחד מעשר

מקום אכילת קדשים קלים

הרחקה באכילת קרבנות הנאכלים לשני ימים ולילה

22. תהלים מט, ב. ופירש רש"י: "חלד - היא הארץ על שם שהיא נושנת וחולדה". **תקעג** 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקעא. 2. דברים יב, ה-ו. 3. דברים יב, יז. 4. מכות יט, ב. 5. דברים יב, יח. 6. ב, א.

שמשו, ע"כ דברי קודשו.

ועיין עוד להגאון הרדב"ז<sup>7</sup> סימן תרצ"א שכתב תוך התשובה, וזה לשונו: שיערתי שאין בכל הפתחים יותר קרוב לכיפה מאותו הפתח הקטן אשר משמאל ל'באב אלקטאנין', ולכן צריך ליהרר מן העלויות אשר על אותו פתח. וכבר שמעתי על קצת חכמים שלא היו רוצים ליכנס בשוק אלקטאנין, וזו הומרה יתירה, כי אני שיערתי שיש משם עד הכיפה יותר מ"א אמה. ואפשר שהטעם הוא מפני שהיא משוכה קצת לצד צפון, ע"כ. ועל פי מה שנתבאר הוא טעם כעיקר דלאו משום כיפה נגעו בה, אלא משום הר הבית גופיה מאיזה צד שיהיה, וכמו שנתבאר.

## תקע"ה

א"י. החיל מקודש ממנו, שאין גוי וטמא מת נכנסים לשם<sup>1</sup>. הרמב"ם פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה ט"ז פסק: החיל מקודש ממנו, שאין גוי וטמא מת ובוועל נידה נכנסים לשם, עיין מה שכתב מרן ה'כסף משנה'.

ונראה שיש חיסור לשון בדבריו, וכך צריך להיות: ומה שכתב ובוועל נידה, פרק חמישי דמסכת זבים משנה י"א: ובוועל נידה כטמא מת, ומפרש פרק ו' דפסחים דהיינו למחנותם. שוב ראיתי להרב תנא במשנה למלך שם שכתב כן על דברי הרמב"ם, ולעניות דעתי נראה דצריך לומר כן בדברי ה'כסף משנה'.

וראיתי להרב 'דרך הקדש' שהקשה, שהרי בוועל נידה נמי בעל קרי, וכיון שהוא בעל קרי אסור ליכנס אפילו בהר הבית, דכתיב<sup>2</sup>: "לא יבא אל תוך המחנה", כמו שאמרו באלו דברים<sup>3</sup>, ואם כן כל שכן שאסור בחיל. ואף שבוועל נידה הרי הוא אב הטומאה כנידה, ונידה אסורה ליכנס בהר הבית, אפשר דלגבי שילוח מחנות לא החמירו בבוועל נידה לעשותו כנידה, אבל סוף סוף הרי הוא כבעל קרי שאסור בהר הבית. ותירץ, שבוועלי נידות אם טבלו לקריין הטבילה עולה להם לטהרה מטומאת קרי ומותרים ליכנס בהר הבית, אבל אכתי קיימא עליהו טומאת בוועל נידה שיהיה שבעה ימים, והטבילה אינו מטהר אותם מטומאת הנידה, ובאותם הימים אסורים ליכנס בחיל משום בוועל נידה. וכן כתב רש"י ז"ל פרק מי שמתו<sup>4</sup> גבי זבין ומצורעין ובוועלי נידות מותרין לקרות בתורה, נביאים וכתובים, אבל בעלי קריין אסורין, ופירש רש"י ז"ל דהיינו שטבלו לקריין, שהטבילה אינה עולה להם לטהר מטומאות בוועלי נידה שהוא שבעה ימים. ורב מובהק וגדול הדור הוכיח מסוגיא דנידה דמשכחת ליה בוועל נידה שאינו בעל קרי, וכפי זה לא קשה כלל, יעו"ש.

והניחו בצ"ע. ודבריו פשוטים, שהכוונה על יום שני של אכילה.

ועיין בתוספות שלהי פרק איזהו מקומן<sup>7</sup> ד"ה 'להרחיק מן העבירה' שכתבו, וזה לשונם: לנאכלין לשני ימים ולילה אחת לא עשו חכמים הרחקה עד חצות, דניכר הוא מתי שקיעת החמה, אבל בלילה אינו ניכר, ע"כ. ומדברי התוספות הללו דחה הרב 'זרע יצחק' בשיטתו לברכות דברי הרב 'קול הרמז' הנזכר. ועוד תירץ, דבלילה דשייך אונס שינה גזרו, אבל ביום לא, ועל כל פנים דברי הרב 'קול הרמז' ברורים, וכמו שכתבתי, וק"ל.

## תקע"ד

א"י. הר הבית מקודש ממנו, שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם<sup>1</sup>. עיין מה שכתבתי למעלה בסימן תט"ו בעניין השער הנקרא בלשון ערבי 'באב אלקטאן', שהרב 'דרך הקדש' כתב ששמע מחסידים ואנשי מעשה שהיו נמנעים ללכת במחילה זאת, שכך היתה קבלה בידם. והרב פקפק בעניין, דאם משום הר הבית נהגו בה איסור, יש תקנה בדבר וכו', ולבסוף העלה ששמע שיש מי שקיבל שאין עוברין בשער זה שהוא תוך הר הבית לפי ששם נגנו הארון, ומשום קדושה נהגו בה, ולא דמי למנהג בטעות, יעו"ש.

והן עתה ראיתי להרה"ג 'חזון נחום' ז"ל דף כ' שכתב, וזה לשונו: נראה שזה היה טעם אותם חסידים ואנשי מעשה שהיו נמנעים ללכת במסילה זאת, שכן היתה קבלה בידם. וטעם הקבלה זאת כי חשו הקדמונים לדעת רש"י<sup>2</sup>, דלמאן דאמר טבול יום דוב - כוב דמיי<sup>3</sup>, הוא איסורא דאורייתא, והוא הדין טבול יום דבעל קרי - כבעל קרי, ואם נתיר לו לטבול ולהעריב שמשו ואחר כך יבוא להר הבית, דילמא אתי למטעי ויכנסו טבולי יום אף בלא הערב שמש, דלאו כולי עלמא דינא גמירי, כי יאמרו כבר טבלנו והטהרנו, ואזי אית בו איסור דאורייתא למאן דאמר, כמדובר. ועוד איכא למימר, אגב חיבותיהו ליכנס שם, אקרי ועייל אף בלא הערב שמש, כדאמרינן גבי עבודה<sup>4</sup>: אגב חיבותיה אקרי ועבד. ועוד, אנו מחזיקין עצמנו כובין וצריכין לספור ז' נקיים ולטבול ולהעריב, ואין הכל בקיאיין בכך, ולכן אמרו הקדמונים ז"ל: הבה נתחכמה למנוע לכת במסילה זאת. ואין לתמוה על זה, שהרי כתבו התוספות פרק קמא דשבת<sup>5</sup> גבי שישה ספיקות הן, דגזרו על עמי הארץ שיהיו כזבים לכל דבריהם, וכיון שאנו בזמן הזה אין אנו נוהרים בטומאה וטהרה, ואין אנו בקיאים בה, הרי אנו כעמי הארצות שלהם ויש לנו דין זבין. ועוד חשו למאן דאמר דמחוסר כיפורים דוב - כוב דמיי<sup>6</sup>, ואם כן יש ספק איסור דאורייתא אף אם יטבול ויעריב

טעם לאיסור מעבר בשער 'באב אלקטאן' שבהר הבית

טעמים לאיסור כניסה להר הבית

איסור כניסת בוועל נידה מעבר לחיל

האם יש לבועל נידה גם דין בעל קרי



7. זבחים נז, ב. תקע"ד | 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקע"א. 2. עיין רש"י זבחים לב, ב. 3. כריתות י, א. 4. יומא כד, ב. 5. טו, ב. 6. זבחים יז, ב. 7. חלק ב. תקעה | 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקע"א. 2. דברים כג, יא. 3. פסחים סח, א - "תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבדימי: יוצא אל מחוץ למחנה" - זו מחנה שכניה, לא יבא אל תוך המחנה (דברים כג, יא) - זו מחנה לויה, מכאן לבעל קרי שיצא חוץ לשתי מחנות". 4. ברכות כב, א.

פי שברכת כהנים נוהג בגבולין, מכל מקום עיקרו הוא במקדש. ואשכחן נמי דרבי עקיבא סבירא ליה במסכת שבת<sup>9</sup>, דעבודה זרה איתקש לנידה, דכתיב<sup>10</sup>: "תזרם כמו דוה" - צא תאמר לו, הרי משמע כמעט דלעניין 'צא תאמר לו' נמי איתקש לנידה, מכלל שצריך להרחיקה אפילו מן הבית. ועוד דאיכא למימר, דכי היכי דעבודה זרה איתקש לנידה, הכי נמי נידה לעבודה זרה, והרי זה בא ללמד ונמצא למד, שנידה בא ללמד על עבודה זרה שמשמאה במשא, ונמצאת למדה שמשמאה באהל מדרבנן, כמו עבודה זרה שמשמאה באהל מדרבנן. לעניין מצוות כהנים ונשיאות כפיים וקרבתו ועבודה זרה שמשמאה באהל נפקא ליה מדר"י בן בתירא, דכתיב ביה<sup>11</sup>: "זבחי מתים", הרי אתקש למת. ועוד פרק קמא דעבודה זרה<sup>12</sup> מפרש מקרא<sup>13</sup>: "הרחק מעליה דרכך", שצריך להתרחק מעבודה זרה ד' אמות, והוא הדין איכא למימר בנידה, דהא איתקש לעבודה זרה, וכל שכן שאסור לספר עמה כשדעתו להקריב או לישא את כפיו. מיהו תימה לומר שאפילו בזמן הזה נוהג דבר זה דא"ר יודן אסור לישא את כפיו וכו', דילמא במקדש הוא דקאמר, מפני שמזכיר את ה' כהלכתו, וצריך פרישת טהרה ביותר, לפיכך אמר כמו כן שגורם לזרעו שיאבד, מפני שברכה שאינה ראויה היא ויהפך עליו לקללה, לפי שקלקל באשה שעיקרה לבנים, לפיכך הזרע מתקלל. והמחמיר מתברך ברכת שמים, עכ"ל הרב רבי בצלאל אשכנזי.

ואני שמעתי רוב הק"ק אשכנזים אין הכהנים נושאים את כפיהם בכל תפילה ותפילה, כי אם פעם אחת בחודש דיים. ולתקופת השנה ביום הכיפורים אפשר שחוששין לזה האיסור דוקא, ע"כ תורף דברי קודשו.

**ועיין** להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'מחזיק ברכה' אור"ח סימן קכ"ח, שהביא ממדרש תנחומא סוף פרשת מצורע<sup>14</sup>, שאמרו דכהן אינו חושש ליכנס בבית שהנידה שם, מה שאין כן כשהמת בבית, ולשון 'ספר המקצועות' הנזכר הוא היפך דברי התנחומא. ושוב הביא משם הראב"ד ז"ל, דהיינו במקדש דמזכיר השם. ועל פי זה ניחא דדברי התנחומא מיתוקמא בגבולין, יעו"ש. ועיין עוד להגאון 'פרי חדש' סימן הנזכר, שהביא דברי 'ספר המקצועות', וכתב על זה: ודברים אלו אין לפרסמם, דלא הם מעיקר הדין, והנח להם לישראל שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, ע"כ.

**ומה שכתב:** ואני שמעתי וכו', עיין מה שכתב מור"ם אור"ח סימן קכ"ח סעיף מ"ד, וזה לשונו: נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפיים אלא ביו"ט, משום שאז שרויים בשמחת יו"ט וטוב לב הוא יברך, מה שאין כן בשאר ימים, אפילו בשבתות השנה, שטרודים בהרהורים על מחייתם ועל ביטול מלאכתם. ואפילו ביו"ט אין נושאים כפיים אלא בתפילת מוסף, שיוצאים אז מבית הכנסת וישמחו בשמחת יו"ט, ע"כ. ועיין מה שכתב מרן ה'בית יוסף' בזה בשם 'האגור', ומשם באר"ה.

וכתב על דברי קודשו הרב 'חזון נחום', וזה לשונו: **כשיא לי מהא שכתבו התוספות פרק אלו דברים דף ס"ז ד"ה 'זבין וזבות שנכנסו לפני ממוחיצתן - בארבעים', וזה לשונם: ריב"א לא גריס בועלי נדות בהדי זבין, דהא אמרינן לקמן בועל נידה כטמא מת למהנות, ובתוספתא ליתיה [ע"כ לשון התוספות]. ומאי קושיא, לימא דההיא איירי בבעלי נדות שטבלו לקריין, או בועל נידה שאינו בעל קרי, אבל הכא איירי בבעלי נדות שלא טבלו לקריין שדין זבין יש להם. ואולי יש לומר דכוונת ריב"א היא, דכיון דתני בועלי נדות, ואיכא למטעי בהו, הווה ליה לתנא למנקט בעל קרי במקום בועלי נדות שלא טבלו לקריין, דבכלל מאתיים מנה. ונראה עוד דריב"א אתוספתא סמיך, דליתיה, ומשמע דבסגנון אחד איירי.**

ועיין עוד להרב הגאון 'דרך הקדש' מה שהביא מהגהות מוהר"ר בצלאל ז"ל, וזה לשונו: ב'ספר המקצועות' מצאתי כתוב: היכא דאיכא נידה בביתיה דכהן, אסיר ליה למיסק לדוכן כל אימת דאיתה בנידותה, דחיישינן דילמא נגע במידי דנגעה היא ואתי לאטמוי, דאמר רבי יודן: כל כהן שנשא את כפיו, ואמו או אשתו או בתו טמאה בנידה, ונכנס הוא באותו בית שנידה שם, הרי תפילתו שמתפלל על ישראל תועבה, ואף הוא גורם לזרעו שיאבד מן העולם, ולא עוד אלא שאינו מוציא את בני ישראל ידי חובתן, ועליו הכתוב אומר<sup>6</sup>: "ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכס" וכו'. וכי היכי דאסיר ליה לכהן למיעל בביתא דמתנח ביה מיתה, כך אסור ליה למיעל בביתא דאית בה נידה. ואי אייחד לה אנדרותא ולא נפקא מיניה כל ימי נידותה, שפיר דמי וכו'. שאלו תלמידיו את רבי עקיבא בן יוסף: במה זכית לחכמה מפוארה. אמר להם: מעולם לא הרהרתי לדבר עבירה, ולא דיברתי עם אשה כשהיתה נידה, ולא נסתכלתי בכהנים כשהם פורשים כפיהם - מכלל דאסור. שאלו תלמידיו את רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול: מפני מה זכית לכהונה גדולה. אמר להם: מעולם לא הקרבתי קרבן בזמן שהנידה בתוך ביתי, ולא נשאתי כפי בלא נטילת ידיים.

וכתב עליה הרב רבי בצלאל אשכנזי הנזכר, דכל אלו שאמרו לא אמרו אלא לבעלי הנפש, דומיא דיחזקאל דאחמיר אנפשיה במסוכנת<sup>7</sup> ולכולי עלמא שרי, והכי נמי לדידהו אסור ולכולי עלמא שרי, שאם לא כן היה אסור להתייחד. מיהו נראה דוקא באותן דברים הוא שיש חילוק בין בעל נפש לשאר כל אדם, אבל ודאי לישא את כפיו לכהן לכולי עלמא אסור, כיון דאמר רבי יודן: כל כהן וכו', ומשמע שאין חילוק בשום כהן. והטעם, משום דלנידה ולזבה סמך הכתוב<sup>8</sup>: "והזרתם את בני ישראל וכו' בטמאם את משכני", לפיכך צריך לעשות הרחקה טובא בכל מה שנוהג במקדש, כגון ברכת כהנים והקרבנות שהם מעשה כהונה. שאף על

טומאת נידה לעניין נשיאת כפיים בזמן הזה



5. עמוד א. 6. ישעיה א. 7. יחזקאל ד, יד כמבואר חולין לז, ב. 8. ויקרא טו, לא. 9. שבת פב, א. 10. ישעיה ל, כב. 11. תהלים קו, כח. 12. יז, א. 13. משלי ה, ח. 14. סימן ט.

## תקע"ו

א"י. עזרת נשים מקודשת ממנו, שאין טבול יום נכנס לשם וכו'.<sup>1</sup> בפרק קמא דהוריות<sup>2</sup> איתא: ורבי יהודה ורבי שמעון שבט אחד דאקרי קהל מנא להו - אמרי, דכתיב<sup>3</sup>: "ויעמוד יהושפט בקהל יהודה וירושלם בבית ה' לפני החצר החדשה", מאי חדשה - אמר רבי יוחנן: שחידשו דברים ואמרו: טבול יום אל יכנס במחנה לוי. וכן איתא בפסחים פרק ח'<sup>4</sup> ופרק ג' דזבחים<sup>5</sup> ופרק קמא דיבמות<sup>6</sup>, וכתבו שם רבותינו בעלי התוספות ד"ה 'שחידשו בה דברים', וזה לשונם: ואם תאמר מנא לן שחידשו מטבול יום, דילמא חידשו מטמא מת עצמו. ויש לומר, דמשמע דלא חידשו אלא על חצר, וחצר היינו עזרת נשים כדמוכח ביהוקאל, ואילו טמא מת אסור אפילו בחיל, עכ"ל.

מנין שטבול יום אל יכנס במחנה לוי

וראייתיה להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'פני דוד' פרשת ויחי, שתירץ למאי דמקשים למה אצטריך תלמודא לאתויי הא דרבי יוחנן שחידשו דברים וכו', יען שהיה מקום לדחות, דדין תורה שבט אחד לא אקרי קהל, ובהוראה הלכו אחר רוב יושבי א"י, כדאמרינן בריש מכילתין. אמנם כיון דבעת ההיא רוב ישראל היו עובדי עבודה זרה עם מלכי ישראל, הוה אמינא דהיינו דאמר קרא "חדשה", שחידשו דברים ואמרו דעתה דשאר שבטי ישראל עובדי עבודה זרה, לא יהיה דין קהל, רק לשבט יהודה, אבל כשישראל כולם או רובם כשרים, אז שבט אחד לא אקרי קהל. וליכא ראייה מהכא, דלכי מטית לומר ד"קהל" דאמר קרא הכא להוראת בית דין אתא, אמינא לך, דהיינו דאמר "חדשה", שחידשו זה לפי השעה שהיו אינן עובדי עבודה זרה. אמטו להכי מיייתי לדברי יוחנן ד"חדשה" אתא לגזירה חדשה ממש דטבול יום, ואם כן "קהל" דכתיב אינו חידוש לפי הזמן, רק הוא האמת לעולם, דשבט אחד אקרי קהל, ואם כן מוכרח לאתויי הא דדריש מאי חדשה לסתום פי הדוחים.

ביאור הצורך בדרשת תיבת 'החדשה' על טבול יום

ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דנראה שאין אלו אלא דברי נביאות. ובשלמא הדרשה דדריש הש"ס היא מפורשת להדיא, ש"החצר" היא העזרה, כמו שכתב התוספות, ו"חדשה", שחידשו דין על העזרה ואמרו: טבול יום אל יכנס במחנה לוי, ולזה כתיב: "לפני החצר החדשה", אבל אי אמרינן שהחידוש הוא על שבט אחד דאקרי קהל, הא היכא רמיזא, ואמאי הוצרך לומר "לפני החצר החדשה". ועיינן בספר 'זכרון יוסף' דף ק"ח שכתב רמז נאה, ד'לפני החצר החדשה' גימטריא 'טבול יום לא יכנס במחנה של לוי', יעו"ש.

ואמרתי להעתיק דרך אגב מה שמצאתי ב'מגיד' של שנת תרכ"ד מי שאינו תולה התורה ברבו נומירו ב', בשם מו"ה חזקיהאל, כוונת דברי מוהרש"ל בשבת פרק במה מדליקין<sup>7</sup>, אהא דאמרינן התם: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוונה, שנאמר<sup>8</sup>: "שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר", אל תקרי "שושנים" אלא שושנים, אל תיקרי "מור עובר" אלא מר. וכתב מוהרש"ל על זה<sup>9</sup>, וזה לשונו: ומה שקשה מנא לן תכוונה - אמינא דסמך אסיפא דקרא<sup>10</sup>: "ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש", והמבין יבין, ע"כ. והעניין נראה כי רב חי בזמן שרבו הנוצרים החדשים בבבל, שנקראו בש"ס 'צדוקים' גם כן, ורב לא אזיל לבי אבידן וכל שכן לבי נצרפי (שבת קט"ז<sup>11</sup>). ורב ששת שהיה בבבל לא רצה להתפלל במקום מזרח, מפני המינים שמורים שם (ב"ב כ"ה<sup>12</sup>). ובסנהדרין צ"ט<sup>13</sup> פירשו שם אפיקורוס, בתלמיד שיושב לפני רבו ונפל שמעתא בדוכתא אחרינא, ואמר: הכי אמרינן התם, ולא אמר הכי אמר מר, כלומר תלמיד חכם המבעט ברבו, ומייחס לעצמו חידושי תורה, כמנהג אפיקורוס היוני שקראו לפעמים מחדשי דתות בשם זה. ואם כן 'אין שפתותיו נוטפות מר תכוונה' שאמר רב, המכוון כהך דסנהדרין, שאינו תולה תורת רבו ב'אמר מר', רק לעצמו.

והנה ה'פרושים' נקראו תלמידיו של משה רבינו ע"ה, היפך מן ה'צדוקים', וכן התלמיד חכם באמת נקרא 'משה' כדאמרינן (בסוכה דף ט'<sup>14</sup> ובביצה דף ל"ה<sup>15</sup> ובשבת דף ק"א<sup>16</sup>). ואמרו בברכות<sup>17</sup>, כי יראה לגבי משה מילתא זוטרתיה היא, כלומר, מי שיושב אצל משה ושומע, בנקל יבוא לידי אימה ויראה, כי מורא רבו כמורא שמים<sup>18</sup>. וכבר נתבאר שלפעמים סמכו חז"ל בדרך גימטריאות דיניהם ולימודיהם אפילו בדרך רחוק, כמו ההיא דיהושפט, כמו שכתב הרב 'זכרון יוסף'. מעתה אין ספק שרב כיוון לומר: תלמיד חכם שיושב לפני רבו - משה, ואין שפתותיו נוטפות מ"ר - משה רבינו ע"ה, כלומר שאינו תולה לימודו במשה, והוא מן החדשים שאמרו: ניטלה אורייתא דמשה ואתיהיבת אורייתא אחריתי חס וחלילה - תכוונה, כי תורת המין בשריפה (גיטין דף מ"ה<sup>19</sup>). ומעתה צא וחשוב כי כל המאמר: כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו (משה) ואין שפתותיו נוטפות מור תכוין, עולה בגימטריא ממש כלשון הכתוב: "שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש". ויהיה אם כן כוונת מהרש"ל שאומר כי רב למד לימודו מסוף הכתוב: "ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש", להורות כי תשלום כל הכתוב עולה כן. כי בלתי ספק נתכוון המהרש"ל דרך חידה, כנראה מסיום דבריו: והמבין יבין. ולשון 'מר' בדברי רב הוא ראשי תיבות 'משה רבינו', ובכתוב נאמר "מור" עם וי"ו, ולכן אמר רב אל תיקרי "מור" אלא מר, ע"כ, ודברי פי חכם חן. [ומצאתי כתוב על הגליון, וזה לשונו:



**תקע"ו** | 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקע"א. 2. ה, ב. 3. דה"ב כ, ה. 4. צב, א. 5. לב, ב. 6. ז, ב. 7. לב, ב. 8. שה"ש ה, יג. 9. בספר 'חכמת שלמה'. 10. שם פסוק יד. 11. עמוד א - ופירש רש"י: "דבי אבידן - ספרים שכתבו להם הגלחים להתווכח עם ישראל, ומקום שמתווכחים שם קרי ליה בי אבידן. לבי נצרפי - עבודה זרה, וכך שמה". 12. עמוד א - ופירש רש"י: "דמורו בה מיני - תלמידי עובדי ע"ז מורים הוראה להתפלל במזרח". 13. עמוד ב. 14. עמוד א. 15. עמוד ב. 16. עמוד ב. 17. לג, ב. 18. ע"פ אבות פ"ד מ"ב. 19. עמוד ב.

מנין  
שלמלכי  
בית דוד  
מותר  
לשבת  
בעזרה

אך מזה שכתב בחלק: גמירי הלכה למשה מסיני ולא מקרא, לאו על עיקר דמילתא דאין ישיבה בעזרה קאמר, דההיא ודאי הוי דאורייתא, דכתיב: "לעמוד לשרת". והא דקאמר 'גמירי הלכה למשה מסיני' דקאמר 'ולא מקרא' על האי ד'אלא למלכי בית דוד'. והא דשרי למלכי בית דוד אינו מפורש בקרא. ומשום הכי היה דואג ירבעם<sup>11</sup>, דאילו היה מפורש בקרא דשרי ישיבה למלכי בית דוד לא היה כל כך דאגה, דכבר הם יודעים דלבית דוד הותר, ולירבעם לא הותר אף על פי שהוא מלך, ואין בו ביזוי לומר שהוא אינו מלך, אבל השתא דהיא הלכה למשה מסיני ולא מקרא, יאמרו מדהא יתיב והא לא יתיב שמע מיניה וכו', ע"כ דברי קודשו.

וכשאני לעצמי לא זכיתי להבין דברי קודשו, דמלבד משמעות הלשון אינו מורה כפירוש, דאם איתא הכי הוזה ליה למימר: 'גמירי דלמלכי בית דוד יש ישיבה בעזרה', ומדקאמר האי לישנא מוכח דאכולה מילתא קאי. עוד בה, דהרי ביומא דף ס"ט<sup>12</sup> אההיא דאיתא התם כהן גדול עומד ומקבל וקורא וכו', ופריך הש"ס: מכלל שהוא יושב, והא אמר מר אין ישיבה בעזרה וכו' אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר<sup>13</sup>: "ויבא המלך דוד וישב לפני ה' וכו'. וכן איתא בפרק ז' דסוטה<sup>14</sup>, ומייתי לה רש"י ז"ל בפרק ב' דיומא<sup>15</sup>, יעו"ש. והרב בעצמו הביא הגמרא הנזכרת בסמוך, יעו"ש. הרי דלמלכי בית דוד נמי מפורש בקרא. ודוחק לומר לפי שהראיה היא מדברי קבלה.

ואם הכוונה היא במה שכתב 'שאינו מפורש' משום דיד הדוחה נטויה לדחות, דיכולים לפרש האי 'וישב' כמו שפירשו בירושלמי פרק ה' דפסחים<sup>16</sup> 'וישב' לתפילה, אליבא דמאן דאמר דאפילו למלכי בית דוד לא ניתנה ישיבה, יעו"ש, וכן הביאו התוספות הירושלמי הנזכר בפרק ז' דסוטה<sup>17</sup> ד"ה 'והאמר מר', ומוכרח לומר דמה שמביא הש"ס ראייה מפסוק 'ויבא המלך דוד וישב' וגו' הוא דרך אסמכתא, והא דאין ישיבה בעזרה הוא ראייה גמורה - ההוא קרא נמי ד"לעמוד" יכול לדחות דהיינו בשעת עבודה, כמו שכתב הרב ז"ל בעצמו. והא אין עליך לומר אלא כמו שתירץ הרב תנא ז"ל, דכל הני קראי דמייתי רש"י ז"ל אסמכתא ניהו. וכן כתב הרד"ק ז"ל בשמואל בפסוק: "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'", וזה לשונו: ומכאן סמכו רבותינו ז"ל שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, יעו"ש.

שוב ראייתי להרה"ג מוהרי"ט בדרשותיו לפרשת קרח, שכתב בהא דירבעם, דאי יתיבנא אמרי מורד במלכות

שמעתי שרמז על סיפיה דקרא<sup>20</sup>: "מעיו עש"ת ש"ן" נוטריקון על שאין שפתותיו נוטפות תכווניה', ע"כ דבריו.]

## תקע"ז

א"י. עזרת ישראל מקודשת ממנה, שאין מחוסר כיפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת<sup>1</sup>. הרב דרך הקדש<sup>2</sup> הקשה, דאמאי לא קתני ועזרת ישראל מקודשת שאסור ליישב בה, וכמו שכתוב בכמה דוכתין<sup>3</sup>: אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וכו'. ותירץ, דעל פי הדרך שכתב במשנה א' יש לתרץ, ע"כ. רצונו לומר, דשם בדרך ב' תירץ, דלא השיב מתניתין כי אם מילי קדושה מן הטומאה, ומפרש ארץ ישראל מה היא קדושתה לעניין טומאה, ולהכי לא השיב תרומות ומעשרות ובכור. וכן תירץ הרב החסיד בספר 'ארעא דרבנן', יעו"ש.

וראייתי להרב תנא 'משנה למלך' פרק ז' מהלכות בית הבחירה הלכה ו', על מה שפסק הרמב"ם אין ישיבה בעזרה וכו', כתב וזה לשונו: לא נתבאר איסור זה אם הוא מדאורייתא או מדרבנן. וראיתי לרש"י ז"ל פרק הלך דף ק"א, שכתב: גמירי דאין ישיבה הלכה למשה מסיני, ולא מקרא. אך בפרק ב' דיומא<sup>5</sup> כתב: אין ישיבה בעזרה, דכתיב: "לעמוד לשרת", העומדים שם לפני ה' וכו', אלמא מקרא נפקא לן. ומיזה יש ליישב דהני קראי אסמכתא ניהו וכו'.

וקצת נראה לי להכריח דאיסור זה מן התורה, מההיא דאמרינן בפרק עשרה יוחסין<sup>8</sup> דמפסיקין לקרא ד"שמואל יושב בהיכל ה'" משום דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, ואי אמרת דאיסור זה הוא מדרבנן לא ידעתי מנא לן דמומן שמואל נאסר דבר זה, אימא דבית דין שאחריו אסרוהו. אך ראייתי להתוספות פרק ב' דזבחים דף ט"ז<sup>9</sup> ד"ה 'הגה"ה', וזה לשונו: ושמואל אינו מן התורה תדע וכו'. והנראה מדבריהם דספוקי מספקא להו אם איסור זה הוא מן התורה או מדרבנן. ועיין במה שכתבו פרק ב' דיומא דף כ"ה ד"ה 'אין', שהקשו וכו', דמוכח מדבריהם דסבירא ליה דמן התורה אסור, ע"כ תורף דברי קודשו.

וראייתי להרב 'בירך יצחק' שכתב על דברי קודשו, וזה לשונו: למה שהקשה דברי רש"י דידיה אדידיה, נראה דאין צורך לתירוצו לומר דהני קראי אסמכתא ניהו, ד"לעמוד לשרת" משמע בגמרא שהוא דאורייתא, דהכי אמרינן בסנהדרין שלהי פרק הנשרפין דף פ"ד<sup>10</sup>, דיושב ששימש, באוהרה, דכתיב: "לעמוד לשרת". ואף דיש לדחות דשלא בשעת עבודה הישיבה בעזרה לאו דאורייתא, מכל מקום נראה דמה שפירש רש"י ביומא: דכתיב "לעמוד לשרת", לאו אסמכתא אלא דהוי דאורייתא.

טעם שלא  
מנתה  
המשנה  
איסור  
ישיבה  
בעזרה

האם  
ישיבה  
בעזרה  
אסורה  
מדאורייתא  
או מדרבנן



20. שה"ש ה, יד. תקע"ז | 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקע"ז. 2. בסוף ספר 'מגיד מראשית'. 3. יומא כה, א; סוטה מ, ב; קידושין עח, ב ועוד. 4. עמוד ב. 5. כה, א. 6. דברים יח, ה. 7. דברים יח, ז. 8. קידושין עח, ב - 'כתיב (שמ"א ג, ג): 'ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה', והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, אלא, 'נר אלהים טרם יכבה' - 'בהיכל ה', 'ושמואל שוכב' במקומו". 9. עמוד א. 10. סנהדרין פד, א. 11. עיין סנהדרין קא, א - 'אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו ירבעם טרדתו מן העולם... אמר, גמירי: דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד, כיון דחזו ליה לרבעם דיתיב ואנא קאימנא. סברי: הא מלכא הוא עבדא. ואי יתיבנא - מורד במלכות הוא, וקטלן לי, ואזלו בתריה". 12. עמוד א-ב. 13. שמ"ב ז, יח. 14. מא, ב. 15. כה, ב. 16. הלכה י. 17. מ, ב.

איזהו נשך דף ס"ד<sup>21</sup> ד"ה 'ולא ישכור' וכו'. ולפירוש רבינו תם צריך לומר דהפירוש ריבית הוא מדרבנן, ולפי שהתורה התירה בהדיא, רצונו לומר, בבתי ערי חומה, לא רצו חכמים להעמיד שם דבריהם, יעו"ש.

והשתא אין הוכחה מדאפסיקו לקרא דהו דאורייתא, משום דהוצרכו לאפסוקי קרא, דאם תאמר קרא כפשטיה, דשמואל שוכב בהיכל ה', והא קיימא לן אין ישיבה בעזרה וכו', כלומר, דרבנן אסרוהו, ואם איתא דקרא כפשטיה, היאך אסרוהו? דבר שמפורש בקרא להיתר. והיינו דמקשה: איך תעלה על דעתך ששמואל שוכב בהיכל ה', והלא אין ישיבה בעזרה וכו', והיכי אסרי ליה רבנן, אלא ודאי דצריך לאפסוקי לקרא. ועניין זה מצאתי למרן ה'כסף משנה' פרק ג' מהלכות מלכים<sup>22</sup>, וזה לשונו: וכך אני אומר, שדברי רב יוסף שאמר לא שנו אלא למלכי ישראל, אבל למלכי בית דוד דן ודנין אותם, כך פירשו, כיון שמצינו בבית דוד שהזכיר בהם הכתוב<sup>23</sup>: "דינו לבקר משפט", אף על פי שאירע בהם תקלה לא היו גוזרין: המלך לא דן ולא דנין אותם, כדי שלא לחלוק על דברי הכתוב, אבל למלכי ישראל כשאירע תקלה על ידן יש לנו רשות לגזור וכו', וזה סעד לדברי דאין רשות אפילו שההיתר אינו אלא בדברי קבלה ולא בדברי תורה, אפילו הכי אין לנו רשות לחלוק, ע"כ דברי קודשו.

הוא' וכו', וזה לשונו: ונראה שכל צערו היה לפי שאין דבר זה מפורש בתורה, שאם נמצא כתוב בספר, היה מתנחם לאמר: יאמרו גזירת מלך הוא, אלא שהם הלכתא גמירי, ומי מפסי משום דדינא הכי הוא, אלא יאמרו: מר רבא ומר תלמידא, ע"כ. ודבריו ז"ל יכולים לפרש שכל הראיות הם בדרך אסמכתא כמו שכתבתי, אבל בדברי הרב 'ברך יצחק' שחילק בין זה לזה הוא קשה לעניות דעתי.

ואחר'י כותבי ראיתי להגאון 'חוות יאיר' בתשובה סימן קצ"ב בהשגתו על דברי הגאון 'באר שבע' כתב, וזה לשונו: ועוד לשון גמירי, גם מעניין שחש ירבעם, מוכח שהוא דבר מפורסם, ואם מקרא הנ"ל לא היה מפורסם כולי האי, שהרי מ"שמואל מת" ואילך כתבו נתן הנביא וגד ההוזה<sup>18</sup>, ועל כורחך היה מקובל וידוע מקדם, יעו"ש, ובזה יש ליישב דברי הרב 'ברך יצחק' כאשר יראה המעיין, וק"ל.

עוד ראיתי להרב 'ברך יצחק' שם שכתב, דמאי דהוכיח והביא ראיה דהו דאורייתא מדאפסיקו לקרא "ושמואל שוכב" וכו', לכאורה הוה קשיא ליה, דאם כן למה התוספות בזכרים כתבו: ושמו אינו מן התורה ולא הוכיחו כותיה דרב ומטעמיה.

וגם בזה לא הבינותי דברי קודשו, דהרב תנא בעצמו זהו מה שכתב 'אך ראיתי להתוספות', כלומר, שמה שהבאתי ראיה שהוא מן התורה מדאפסיקו לקרא, ראיתי להתוספות שכתבו 'שמו אינו מן התורה', אם כן מה שכתבתי אינה ראיה, דאפשר דמזמן שמואל נאסר דבר זה, ולהכי מפסקין לקרא.

עוד ראיתי להרב 'ברך יצחק' שכתב, דהתוספות לטעמייהו אזלי, ולדידהו ליכא הוכחה מזה דאפסיקו לקרא דניהו דאורייתא, דכללא כילי לן התוספות, דכל דבר המפורש בתורה שהוא מותר, אין ביד חכמים לגזור עליו לאוסרו.

ודבר זה למדנו מתורתו של הרב ט"ז ביו"ד סימן קי"ז, ומייתי לה ממה שכתב התוספות בסוכה דף ט"ל<sup>19</sup> ד"ה 'וליתבי' וכו', שכתב: ואפשר שהקונה ומוכר בנבילות וטריפות כדי להרויח אסור, ולא משכחת איסורא אלא בכהאי גוונא, דבהדיא שרי רחמנא למכור, דכתיב<sup>20</sup>: "או מכור לנכרי". ומאי מכריחין התוספות דלא משכחת וכו' משום דבהדיא קא שרי רחמנא, דילמא נהי נמי דשרי מן התורה למכור, אבל חכמים גזרו עליו ואסרוהו. אלא ודאי דהכי קא מוכחי התוספות, דכיון דבהדיא שרי רחמנא למכור, לא היה להם לחכמים לאסור דבר זה שמפורש היתרו מן התורה, והיכי אסרו להרויח בטריפות - אלא ודאי מכאן מוכח דאינו אסור אלא לעשות סחורה, דבהא יכולים לגזור, דאינו מפורש היתרו בתורה, דמאי דאמרה תורה "או מכור" דוקא כמי שנזדמנה לו נבילה וטריפה, אבל לקנות ולמכור אסור. ושמעתי שזהו פירוש מ"ש ב"ד עונשין וכו'. ומצאתי שכתבו התוספות בפרק

האם ביד חכמים לאסור דבר שהיתרו מפורש בתורה

שיטת התוספות, שכל שהתירה התורה בפירוש אין ביד חכמים לאוסרו

והנהגה כהאי כללא דכיל לן הגאון ט"ז, ראיתי להרב החסיד י"ד מלאכי' סימן רצ"ה שהביאו וכתב: וכן נראה מדברי התוספות דפרק איזהו נשך דף ע' עמוד ב' ד"ה 'תשיך', וזה לשונו: ויש לומר דהכי פריך מהאי קרא, כיון דאמר רחמנא דמצווה לחסר, לא היה להם לחכמים לאסור, ע"כ. והמעין יראה דלכאורה אין משם ראיה, ואדרבא משם ראיה להיפך. דכיון שתפסו בלשונם: כיון דאמר רחמנא דמצווה לחסרם, ולא כתבו בפשיטות: כיון דהתיר רחמנא בהדיא לא היה להם לחכמים לאסור, נראה דדוקא בכהאי גוונא שהוא מצווה, אבל בעלמא לא.

וכן בקודש חזיתי להגאון 'באר יעקב' דף ס"ה בשאלת הגאון מהר"י איטנגן זצוק"ל, שאחר שהביא השגת הגאון 'חוות יאיר' על דברי הט"ז, כתב וזה לשונו: דמקום שהביא יש ראיה גדולה לדבר הט"ז, מדפריך הש"ס בבבא מציעא וכו' על הא דאוסר ריבית נכרי, והקשו התוס' מאי פריך וכו', ותירצו דהכי פריך, כיון דאמר רחמנא דמצווה וכו' לא הוי ליה לחכמים לאסור. ולפי מה שכתב הט"ז יש לומר בפשיטות טפי, כיון דהתורה התירה בהדיא, לא הוי ליה לחכמים לאסור, וכך קושיית הש"ס, ואפשר גם לכווננו בדברי התוס'. והא דכתבו התוס' דמצווה לחסר וכו', ולא כתבו בפשיטות לסברת הט"ז, יש לומר דלרווחא דמילתא כתבו. או אפשר דהתוס' דבבא מציעא לא סבירא ליה סברת הט"ז, ע"כ. והגאון 'באר יעקב' השיב עליו, דדעת התוס' דמציעא אינו כן, מדכתבו וכו' כיון דאמר רחמנא מצווה לחסרם, ולא פירשו הדבר



נשחט<sup>31</sup>: יצאת כת ראשונה - ישיבה לה בהר הבית, שנית - בחיל, שלישית - במקומה. ובירושלמי<sup>32</sup> פריך: שלישית במקומה, והא קיימא לן אין ישיבה בעזרה. ומשני, מי קתני יושבת, תני עומדת. ואפשר דנפקא ליה להמהרי"ט מהכא, דכיון דבגמרא דילן לא חייש להאי פירכא דירושלמי, אם כן סבירא ליה לתלמודא דידן דשרי להו לישיב שם משום דהוי להשתחוות ולזבוח, ע"כ. ועיין להגאון מהר"ש יפה<sup>33</sup> פרק ו' דפסחים שכתב, וזה לשונו, **דנראה דלא הו גרסי השלישית במקומה עומדת, כדגרסינן אנו, ואם כן פשיטא דאין כאן קושיא, יע"ש.**

**ואם כן** מהאי טעמא לא פריך לה הש"ס, ואין כאן הכרח. ולעיקר קושייתו, עיין להרב החסיד מהר"י אלגזי ז"ל בספר 'ארעא דרבנן' אות ג', שתירץ לזה, **דסבירא ליה דאיסור זה מדרבנן, ומשום הכי פשיטא ליה דכל שהוא להשתחוות ולזבוח שרי, יע"ש.**

כפשוטו, אלא האי כללא ליתא. ומה שכתב דלרווחא דמלתא כתבו, הוא דחיק ורחיק, ובכיוון גדול כתבו כן, יע"ש. איברא שהרא"ש בתוספותיו למסכת סנהדרין, הביא דברי קודשו מרן החבי"ב בספר 'חמרא וחיי' דף כ', כתב להדיא, וזה לשונו: דכיון דכתיב<sup>24</sup>: "לנכרי תשיך" לא היה לחכמים לגזור, יע"ש.

**עוד** ראיתי להרב החסיד שם, שכתב שראה בספר 'דברי יוסף' סימן מ"ח שהוסיף להקשות על הט"ז לכאורה מדם טוהר, דמצינו מפורש בתורה דמותר לבעול על דם טוהר, ועם כל זה אסרוהו חז"ל, כמבואר בטור יו"ד סימן קצ"ד. ולבסוף עלה בהסכמה עם הט"ז וכתב דמה שאסור לבעול על דם טוהר אינו אלא משום מנהג בעלמא, כמבואר מתוך דברי הפוסקים, יע"ש. ובספר 'דברי יוסף' סימן מ"ח לא חזינא כהאי סימנא, ולא הביא כי אם סיעתא לדברי הרב ט"ז מההיא דמציעא, ויישוב לקושיית הגאון 'חוות יאיר' ותו לא מידי, יע"ש. ואפשר שבמקום אחר כתב כן, וטעות סופר נפל בדבריו, יע"ש.

**עוד** ראיתי להרב הגאון 'באר יעקב' בשאלת מהר"י אטינגין ז"ל, שהקשה על הט"ז מהא דקיימא לן<sup>25</sup>: הפסח נאכל עד חצות, וכן כל הנאכלין ליום ולילה<sup>26</sup>, משום גזירה דרבנן. ואף על גב דלרבי עקיבא התורה התירה עד הבוקר, מדכתיב<sup>27</sup>: "חפזון" - עד שעת חפזון<sup>28</sup>, והשיבו הגאון 'באר יעקב', דמעולם לא כיון הט"ז לדבר הנדרש ממשמעות הכתוב כמו הכא, דאיכא לדרוש עוד חפזון דמצרים, כדאמרינן בברכות. אלא דלר' עקיבא לא סבירא ליה כן, מכל מקום לא מיקרי זה מפורש בתורה כמו שנבלה דכתיב<sup>29</sup>: "או מכור לנכרי". וכן כתב הט"ז בחו"מ סימן ב' להדיא, וזה לשונו: מה שאין כן בדבר המפורש בפסוק להתיר, כגון היתר הנאה מחלב דמפורש בקרא, בזה אין כח ביד חכמים, יע"ש. הרי שמדדק לפרש כגון היתר חלב בהנאה, דכתיב<sup>30</sup>: "יעשה לכל מלאכה", מה שאין כן אשר לא נאמר בפירוש להיתר, אך על ידי דרשא, כגון "חפזון", דאיכא למימר הכי ואיכא למימר הכי, אף ל גב דקיימא לן להתיר מכח הדרש "עד הבקר", יש כח ביד חכמים לגזור עליו, יע"ש.

**ודבריו** אלו סיעתא למה שתירצתי אני הדל לעיל בסימן קנ"ב על קושיית הרב 'אהלי יהודה', יע"ש.

**ומה** שפירש מרן בההיא דמלכי בית דוד, דבר ה' בפיהו אמת, שכן פירש הרא"ש בתוספותיו, הביאו מרן החביב שם, וזה לשונו: דהכרח רב יוסף הוה, כיון דהקב"ה ציווה להם בהדיא לדון, לא היה להם לחכמים וכו', יע"ש.

**עוד** ראיתי להרב 'ברך יצחק' שכתב על דברי הרב תנא, שכתב על דברי מוהרי"ט בדרשותיו פרשת קרח, דלהשתחוות ולזבוח יש שם ישיבה - שלא ידע מנין לו. ונראה ליישב דנפקא ליה להרב מוהרי"ט מדתנן פרק תמיד

הטעם שאסרו דם טוהר אף על פי שהיתרו מפורש

האם ביד חכמים לאסור דבר שהיתרו נלמד ממשמעות הכתוב

מחלוקת תנאים אם הותרה ישיבה בעזרה למלכי בית דוד

**ודע**, דברישי מדרש שוחר טוב איכא פלוגתא בהא דאין ישיבה בעזרה, וזה לשונו: תני ר' חייא: אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד, וכן הוא אומר<sup>34</sup>: "וישב דוד", ולא כן אמר רב הונא בשם ר' ישמעאל: אין ישיבה למעלה, שנאמר<sup>35</sup>: "קרבת על חד מן קאמיא", שאין להם קפיצת הרגל שנאמר<sup>36</sup>: "ורגליהם רגל ישרה", וכתיב<sup>37</sup>: "שרפים עומדים ממעל לו", וכתיב<sup>38</sup>: "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה" - למעלה אין ישיבה ודוד יושב. א"ר אמי: אפילו מלכי בית דוד אין להם ישיבה, ומהו "וישב" - שסמך עצמו, ולמי היתה ישיבה - הוי אומר לכהן גדול, שנאמר<sup>39</sup>: "ועלי הכהן יושב על הכסא", אם כן מהו "וישב לפני ה'" - שישב עצמו בתפילה, ע"כ.

האם מותר לכהן גדול לשבת בעזרה

ונראה ברור דהא דתני 'ולמי היתה ישיבה' - הוי אומר לכהן גדול, היינו בעזרה עצמה, דכיון דתני ר' חייא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, ור' אמי תני אף למלכי בית דוד אין להם ישיבה, והיינו בעזרה עצמה, אם כן מה שאמר אחר כך 'ולמי היתה ישיבה' וכו', היינו בעזרה. שאם נאמר שאפילו לכהן הגדול לא הותר לו לישיב כי אם על מזוזת היכל ולא בעזרה, אם כן אפילו לכהן גדול לא היתה ישיבה בעזרה, ולא היה אומר 'ולמי היתה ישיבה' וכו'. ומוכרח לומר שהדברים כפשוטן, שלכהן הגדול הותרה ישיבה אפילו בעזרה, והא דכתיב "על מזוזת היכל ה'", המעשה כך היה, שלדברי המדרש אין חילוק בין מזוזת היכל ה' לעזרה, ופלוגתא זו איתא נמי בירושלמי פרק ה' דפסחים<sup>40</sup> ופרק ז' דסוטה<sup>41</sup>, יע"ש.

**וראיתי** להגאון מהר"ש יפה שהקשה שם ד"ה 'אלא

כדי להשתחוות ולזבוח מותר לישיב בעזרה



24. דברים כג, כא. 25. רמב"ם קרבן פסח ת, טו - "כבר ביארנו בכמה מקומות שאין הפסח נאכל אלא עד חצות כדי להרחיק מן העבירה ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוד השחר". 26. רמב"ם מעשה הקרבנות י, ת. 27. שמות יב, יא. 28. ברכות ט, א. 29. דברים יד, כא. 30. ויקרא ז, כד. 31. פסחים סד, ב. 32. פסחים פ"ה ה"י. 33. בספר 'יפה מראה'. 34. ש"מ"ב ז, יח. 35. דניאל ז, טז ופירושו: "קרבתי אצל אחד מן העומדים" (רש"י). 36. יחזקאל א, ז. 37. ישעיה ו, ב. 38. זכריה ג, ז. 39. ש"מ"א א, ט - "ועלי הכהן יושב על הפסא על מזוזת היכל ה'". 40. הלכה י, 41. הלכה ז.



"ועלי הכהן" היינו במזוזה, דליכא איסורא. וקושיית המדרש הוא על מאן דאמר דאפילו למלכי בית דוד אין להם ישיבה, ולזה תירץ שלכהן גדול היתה ישיבה, והיינו בעזרה עצמה כמו שכתבתי, ולדעת המדרש אין לחלק בהכי, ולפי פירושו שפירש הוקשה לו, והדברים ברורים לעניות דעתי כמו שביארתי.

וראיתי עוד להגאון 'באר שבע' בתוספותיו פרק חלק<sup>45</sup>, שהרבה להשיב על מה שפירש רש"י שם: גמירי הלכה למשה מסיני, ולא מקרא: ובכלל, שהרי בירושלמי חולקים אמוראים על ר' חייא, ואמרו אף למלכי בית דוד לא היתה ישיבה, ואם איתא לא היו חולקים על ר' חייא, שהרי הלכה למשה מסיני הוא, ולעולם לא תמצא מחלוקת על הלכה למשה מסיני, יעו"ש. ותמה עליו הרב החסיד בספר 'ארעא דרבנן' אות ג', שכתב בפשיטות דכיון דהלכה למשה מסיני הוא איך חולקים, ולעולם לא תמצא פלוגתא על הלכה למשה מסיני, דאישתמיטתיה דברי התוספות ביומא דף ע"ט<sup>46</sup> ד"ה 'שיעורו של זה', שכתבו: אמאי לא קאמר בהלכה למשה מסיני פליגי, מר סבר הכי גמירי ומר סבר הכי גמירי, הרי בהדיא דבהלכה למשה מסיני נמי שייך פלוגתא, יעו"ש. והרב הגדול מהר"י עייאש ז"ל שם הקשה עליו עוד, מהא דתנן בקידושין<sup>47</sup>: הערלה - הלכה, מאי הלכה - פלוגתא דאמוראי, חד אמר: הלכות מדינה, וחד אמר: הלכה למשה מסיני. ועוד, הרי מצינו בגזירה שווה דאין אדם דן גזירה שווה מעצמו וכו' הלכה למשה מסיני, ואיכא פלוגתא דתנאי, דחד גמר לה וחד לא גמר לה, יעו"ש. ועיין להגאון 'חורות יאיר' בתשובה סימן קצ"ב שכתב, דודאי השגה היא לדעת הרמב"ם שכן כתב בהקדמת פירוש המשניות, גם בפרק א' דממרים, דבכלל הלכה למשה מסיני לא שייך מחלוקת, רק שרש"י לא סבירא ליה הכי, יעו"ש.

ועיין מה שכתב עוד הרב מהר"י עייאש ז"ל, דאם הוא הלכה למשה מסיני איך הותרה למלכי בית דוד, בשלמא אם הוא מדרבנן - נחא. ותירץ, דכך נאמר הלכה בפירוש, דלמלכי בית דוד הישיבה מותרת וכו' יעו"ש. וכמו כן בירושלמי פרק ד' דסוכה<sup>48</sup>: ר' חייא בר אבא בעא קמי ר' יוחנן: ועכשיו למה הם חורשין בזקנות, אמר ליה: בשעה שניתנה הלכה לכך ניתנה, שאם ביקשו לחרוש יחרוש, יעו"ש, וכמו כן במה שהקשה הרב 'שיירי קרבן'<sup>49</sup> בד"ה 'שכך ניתנה הלכה', וזה לשונו: וקשה היכן מצינו בדבר שהוא מן התורה שנאמר על תנאי, ויש לומר, כך מצינו במלאכת חול המועד שניתן לחכמים וכו', ודו"ק.

ואגב אורחין ראיתי להרב 'ברך משה' בשיטתו בשלהי מסכת פסחים, שהקשה אהיהא דאיתא התם<sup>50</sup>: הלכתא אבי הבן מברך שתיים, דלמה אמר הלכתא, דהלכה מכלל דפליגי, והלא אין כאן

למלכי בית דוד, דהא דכתיב: "ועלי הכהן יושב על הכסא", מתרין בריש שוחר טוב דלכהן גדול היתה ישיבה, אבל בפרק אלו נאמרין<sup>42</sup> גבי כהן גדול עומד ומקבל וקורא, משמע דאפילו לכהן גדול אין ישיבה, וצריך עיון היכי מתרצי הא דעלי. ושמוא "על מזוזת היכל ה'" לאו דוקא סמוך, אלא קרוב כל מה שהיה אפשר לו להתקרב, ולעולם ישיבתו בעזרת נשים היתה, יעו"ש.

וראיתי להרב הנחמד למראה' ז"ל חלק א' דף קע"ג עמוד ג', שתירץ לזה, וזה לשונו: דאם הדברים כפשטן לא קשה, והוא דהא דמשמע מדהיא דפרק אלו נאמרין דאפילו לכהן גדול אין ישיבה, היינו דוקא בעזרה עצמה, ומה שכתוב במדרש דלכהן גדול היתה ישיבה, היינו במזוזת היכל ה', וכדכתיב: "ועלי יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'".

שוב ראיתי שעיקר כוונת קושייתו על המדרש, דאי כתירוצי המדרש דבמזוזת היכל ה' ליכא איסורא לכהן גדול, מאי קשייא ליה בפרק אלו נאמרין: עומד, מכלל דהוא יושב, דמאי קושייא, ודילמא משום יקרא דכהן גדול קבעי ליה דוכתא במזוזת היכל ה', ומדלא משני הכי משמע דאפילו לכהן גדול אין ישיבה במזוזת היכל ה', וכיון שכן פריך שפיר, היכי מתרצי הא דעלי, ע"כ דברי קודשו. ועל פי מה שכתבתי בכוונת המדרש, אחר המחילה רבה, אין צורך למה שהביא מדהיא דפרק אלו נאמרין, דלשון המדרש מוכיח מתוכו שלכהן גדול היתה ישיבה בעזרה ממש כמו שכתבתי.

וראיתי להגאון 'באר שבע' בתוספותיו למסכת תמיד, שהקשה לתנא דידן דאמרין אין ישיבה אלא למלכי בית דוד לבד, מהא דכתיב: "ועלי הכהן יושב על הכסא על מזוזת היכל ה'". ותירץ, דדוקא בעזרה עצמה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד, אבל על מזוזת ליכא איסורא, ע"כ. ועל זה תמה הרב החסיד בספר 'ארעא דרבנן' אות ג' מהא דאמרין בפרק חלק<sup>43</sup> גבי ירבעם, וכן הא דפריך בפרק עשרה יוחסין<sup>44</sup> אקרא ד"שמואל שוכב בהיכל ה'" וכו', דהוה מצי לאוקומי במזוזת היכל ה', ותירץ, דדעת הרב 'באר שבע' ז"ל לומר, דאפילו הא דמזוזת היכל ה' דשרי, אינו אלא לכהן גדול בלבד, יעו"ש. וכן תירץ הרב הנחמד למראה' שם, אלא שתמה עליו, דאיך נעלם מעיניה דמר הרב 'באר שבע' מדרש שוחר טוב, דבריש המדרש הקשה הא דעלי הכהן, ותירץ דלכהן גדול היתה ישיבה, הרי דקושייתו ותירוצו בדמותו כצלמו איתא במדרש, ואישתמיט מיניה, ע"כ.

וגם הא אחר המחילה רבה אין דבריו נראין לעניות דעתי, ובחינם השיגו, דמה עניין ההיא דהמדרש לקושיית הרב 'באר שבע'. דקושייתו היא לתנא דידן דאמר מר אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד, ועל זה מיישב דהא דכתיב



42. סוטה מ. ב. - "וכהן גדול עומד ומקבל וקורא וכו'. עומד, מכלל דיושב הוא? והאמר מר: אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד". 43. סנהדרין קא. א. 44. קידושין עח. ב. 45. סנהדרין קא. ב. 46. עמוד ב. 47. לח. ב. 48. הלכה א. 49. בספר 'קרבן העדה'. 50. קכא. ב.

האם איסור הישיבה בעזרה הוא הלכה למשה מסיני

היתר ישיבה למלכי בית דוד כלול בהלכה למשה מסיני

מלשון הלכתא משמע שיש חולקים

ותירצו דר"י סבירא ליה דהך דרשא אינה אלא אסמכתא, יעו"ש. **והמורם** מכל האמור, דהתוס' לא כתבו כן אלא לר"י, אבל לר' עקיבא אין הכי נמי דהיא דרשא גמורה מדאורייתא. וכן תירץ הרב ה'נחמד למראה' בפרק קמא דשביעית, ולא זכר שכבר קדמוהו שרים, כמו שנתבאר.

**וראיתי** להרב 'יצחק ירנן' דף ק"י שהקשה על דברי התוס', דאיך עירבו דעות חלוקות זו עם זו - דמאן דסבירא ליה הלכה למשה מסיני הוא תנא דריש פרק לולב וערבה, ור"י בן בתירא, דמפיק ליה מרמז מ"ם יו"ד מ"ם, לית ליה כי אם שישה ימים ור' עקיבא תרי ימים, ואם כן האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, יעו"ש.

**ואפשר** לומר דסבירא ליה להתוס', דלר"י נמי דאית ליה הלכה למשה מסיני, אית ליה נמי הך דרשא דמ"ם יו"ד מ"ם, דאם לא כן למאי אתא הך רמיזא, אלא דבהך דרשא לחודה אפשר לומר כר"י בן בתירא, דלא היה ניסוך המים כי אם שישה ימים, ואתא הלכתא וגילה לנו שהרמז של המים הנזכרים שבעה ימים, ולזה הקשו התוס', כיון דאיכא הלכתא, למה לי הך קרא. והשתא קושיית התוס' היא להיפך מפירוש האמור של בעל 'למודי ה' הנזכר. דלפי פירושו תחול הקושיא הנזכרת, וקושייתם היא על הפסוק, ותירצו דהך קרא אינו אלא אסמכתא בעלמא.

**עוד** ראיתי להרב 'יצחק ירנן' ז"ל שכתב, וזה לשונו: דע, דעל פי ראיות סברת התנא האלקי הרשב"י ז"ל דתני בפרשת פנחס, וזה לשונו<sup>52</sup>: 'ואם צמא השקהו מים'<sup>53</sup> - אלן מים דרשימין הכא ביומי דהג בב' בו' ובז', אשתארו שאר יומין דאינן ג' ד' ה', וסימן חרש את חרשי אדמה. ועיין להרב 'חמדת ימים' פרק ו', שפירש דברי הרשב"י בטוב טעם ודעת: נראה דזוהי דעת ר"י בן בתירא, דמפיק לה מהאי רשימו בהני תלת יומין - מ"ם יו"ד מ"ם, דלא היה ניסוך המים כי אם בהנך תלת יומי. וכן לר' עקיבא דמפיק לה מ"נסכיה" שהם שניים, ובכח הרמ"ז של מ"ם יו"ד מ"ם, כמו שאמרו בש"ס: כולהו הנך סבירא להו כן, דלא היה ניסוך המים כי אם בתלת יומין, מדחזינן דרשב"י שהוא חבירם ברמז זה דמ"ם יו"ד מ"ם, סבירא ליה בפירוש דלא היה ניסוך זה כי אם בג' ימים, ומאן לימא לן דפליגי. וסתמא דש"ס, דלא נראה בזמנן ספר הזוהר, הבין כר"י בן בתירא דסבירא ליה מב' ואילך היה ניסוך, ובר' עקיבא משישי ואילך, ולא ראו סברא הלזו - דלא היה הניסוך כי אם בב' ובז' ובז'. ואיך שיהיה האי הלכה למשה מסיני דניסוך המים, אינו מוסכם כי אם לת"ק דריש פרק לולב וערבה, ברם איכא מאן דאמר שהוא ח' כו', ור"י בן בתירא לדעת הש"ס שישה דוקא, ולר' עקיבא ב' דוקא, ולהרשב"י שלושה דוקא. ולדעתי גם ר"י בן בתירא ור' עקיבא סבירא ליה כהרשב"י, יעו"ש.

**הן** אמת שפשט לשון הזוהר כך מורה, ובפרטות לשון הזוהר דפרשת מצורע דף נ"ד, וזה לשונה: שני, שישי, שביעי - יומא תנינא ויומא שתיתאה ויומא שביעאה דסוכות, דבהון הוו מנסכי מים כו'. אפס שכבר תרגמה הרב עיר וקדיש הרב שלום בוואגלו

מחלוקת אלא כולי עלמא מודו בזה, וכהאי גוונא פריך תלמודא בדף ק' עמוד א' הלכה מכלל דפליגי, והניחה בצריך עיון. **ועיין** בחידושי הרמב"ן על בתרא דף קמ"ו ד"ה 'סבלונות', והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'עין זוכר' מערכת ה' אות ל"ז, וזה לשונו: דהאי דאמרה בלשון הלכתא, לאו משום דאית ביה פלוגתא, אלא אורחא דתלמודא בהכי, יעו"ש. ומה שהביא מההיא דדף ק"א יש לחלק כאשר יראה המעיין, וק"ל. **עוד** ראיתי להגאון 'באר שבע' שם שהקשה על פירוש רש"י, שהרי כל הלכה למשה מסיני אין לה קרא אפילו על דרך אסמכתא בעלמא, כמו שאמרו בגמרא דידן ובכמה דוכתי, והבאתים בפרק קמא דכריתות, ע"כ.

**ולכאורה** יש להביא ראיה מירושלמי פרק קמא דשביעית, ופרק קמא דסוכה, על פי דברי התוס' פרק קמא דמועד קטן<sup>51</sup> אהא דאמרינן התם: ניסוך המים הלכה למשה מסיני, שכתבו, דהא דאמרינן בעלמא מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה, אינו אלא אסמכתא בעלמא, יעו"ש. ודבריהם אלו היפך דבריו, כמו שנבאר. מכל מקום אם נאמר דהירושלמי סובר דהך דרשא היא אסמכתא, יש להביא ראיה. והעניין הוא, דאיתא בירושלמי: ר' בא ר' חייא בשם ר' יוחנן: ערבה וניסוך המים - הלכה למשה מסיני, ודלא כר' עקיבא דאמר ניסוך המים דבר תורה: בשני 'ונסכיהם', בששי 'ונסכיה', בשביעי 'כמשפטם', מ"ם יו"ד מ"ם - מים, יעו"ש. והשתא אם איתא דהלכה למשה מסיני יש לה רמז בדרך אסמכתא, מאי קאמר דלא כר' עקיבא, הא ר' עקיבא נמי לא קאמר אלא אסמכתא. והרב 'שיירי קרבן' הניח קושיא זו בצריך עיון על התוס'. ומוכרח לומר דסובר הירושלמי דהלכה למשה מסיני אין לה רמז אפילו דרך אסמכתא, וכמו שכתב הרב 'באר שבע'. אלא דהא ליתא, דדרשא דמ"ם יו"ד מ"ם מוכח שהיא דרשה גמורה, וכדמוכח בתלמוד דידן בזבחים דף ק"י, דאיתא התם: אמר ר"י משום ר' מנחם יודפאה: ר"א בשיטת ר' עקיבא רבו אמרה, דאמר: ניסוך המים דאורייתא, דתניא וכו', יעו"ש. וכמו שהקשה הרב 'שיירי קרבן' שם והרב 'אהלי יצחק' בשיטתו למסכת תענית, יעו"ש. ועוד מה יענה אבנ"ר למה שכתב איהו גופיה בפרק קמא דכריתות - בדדרך אסמכתא שפיר דמי, וכמו שהשיגוהו הגאון 'חוות יאיר' בתשובה סימן קצ"ב, והרב החסיד בספר 'ארעא דרבנן' אות ג', והרב החסיד בספר 'יד מלאכי' אות זכ"ר, יעו"ש.

**ועל** כן הטיב אשר דיבר הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'עין זוכר' מערכת ה' אות כ"ב, שטעות סופר נפל בדברי הרב, וצריך לומר אין לה קרא רק דרך אסמכתא, ומשמע ליה דמה שאמרו ביומא אין ישיבה וכו' שנאמר, הלשון מוכיח כי אינו אסמכתא, יעו"ש. **ובעיקר** דברי התוספות הנזכרים, עיין בהגהת 'הלבוש' מסכת תענית שכתב, וזה לשונו: ואפשר כיון דר' עקיבא קאמר דבר תורה, אם כן על כורחך לדידיה לאו אסמכתא הוא, יעו"ש. ועיין עוד להרב 'למודי ה' דף כ"ד, דהתוס' קשיא ליה לר"י דסבירא ליה הלכה, הא נפקא ליה מקרא דמ"ם יו"ד מ"ם, והלכתא למה לי.



במועד קטן: וכתב עוד דאיכא למידק לכאורה בההיא דנידה דף ל"ב עמוד א', דקאמר רבא שם בגמרא הלכתא נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי, קא פריך שם תלמודא: ומאחר דהלכתא, קרא למה לי. והשתא לפי זה מאי פריך 'קרא למה לי', הלא אסמכתא בעלמא היא זו, וכדפירש רבא בהדיא, דקאמר הלכתא נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי. ובדרך אסמכתא, כבר הוכחנו בכמה דוכתי, דאסמכו רבנן הלכה למשה מסיני לאיזה פסוק. ויש לחלק, דמה שמצינו בשאר דוכתי דאסמכו הלכה למשה מסיני אקראי, הכוונה היא, דאף על גב דההוא קרא לגופיה איצטריך, מכל מקום רבנן סמכו איזה דין המקובל להלכה למשה מסיני לאותו פסוק לסימנא בעלמא כדי שזכור אותה, ולא תשכח מפי זרענו. וכגון פסוק<sup>58</sup>: "ארץ חטה ושעורה", דפשטיה דקרא שבחא דא"י קחשיב, ואתו רבנן<sup>59</sup> ואסמכו ביה שיעורין דרך סמך בעלמא, כי היכי דזכור אותה הלכה למשה מסיני בנקל. וההיא דנידה שאני, דהוא"ו ד"ואשה" דעליה קא סמיך רבא הלכתא דבת שלוש שנים ויום אחד - בלאו אסמכתא זו היא מיותרת לגמרי, ולא איצטריך כלל לגופיה, ולפיכך פריך שפיר. ומאחר דהלכתא היא - קרא למה לי, כלומר כיון דהאי וא"ו לא כתיבא באורייתא לשום מילתא אחרינא, לא שייך כלל למימר דכתבה רחמנא כי היכי דנסמך לה הלכה למשה מסיני. ומאחר דהלכתא היא, אם כן האי וא"ו למאי אתא. ויתבאר כך למדקדק בדברי רש"י ז"ל, שכתב וזה לשונו: ומאחר דביאה בת שלוש הלכה למשה מסיני, ומקרא לא משתמע, ועיקר קרא דוא"ו יתירה למאי אתא, ע"כ. הא למדת שעיקר קושיית הש"ס הוא על יתור הוא"ו, דאיתת לה לגמרי בלתי אסמכתא. אבל כשעיקר קרא למילתיה אתא, ולא אסמכו ביה הלכה למשה מסיני אלא דרך סימן ורמז בעלמא, שפיר אסמכינן לה, ולא שייך אז לאקשוויי: מאחר דהלכתא קרא למה לי - כיון דעיקר קרא למילתיה אתא, כמדובר. ועיין כיוצא בזה בפרק ט' דפסחים דף צ"ו ב', ובפרק קמא דחגיגה ד' א', דבתר דשני ליה: קרא אסמכתא בעלמא, הדר פריך: אלא קרא למאי אתא, והיינו טעמא כדכתיבנא, ואין שייכות לומר דעיקר קרא אתא לאסמכתא בעלמא, ע"כ דברי קודשו.

**ולא** ידעתי לפי זה ההיא שכתבו התוס' במועד קטן שהיא אסמכתא בעלמא ועיקר קרא התם להך דרשא אתא, ואם כן מאחר דאית הלכתא קרא למה לי. ויש ליישב בדוחק, וק"ל.

**וראיתי** להרב 'אהלי יצחק' שם שכתב, דמוכח מפרק הבונה בשבת דף ק"ג, דלמד שם ר"י מהך דרשא, דפתוח ועשאו שתום - כשר. ועל כורחך דרשא דיו"ד מ"ם דרשא גמורה מן התורה, וקשיא ליה דר"י אר"י, דמדסבירא ליה כדרשת ר"י בן בתירא, אם כן ניסוך המים אינו אלא שיתא יומי, כדמסיק הש"ס אליבא דר"י בן בתירא, דכי רמיזי מיא בשני הוא דרמיזי, ואילו ר"י גופיה קאמר בסוכה, דבלוג מנסך כל שמונה, יעו"ש.

והרב הנחמד למראה' תירץ לזה שם, דסבירא ליה כר"י בן בתירא, ועם כל זה אינו סובר כר"י בן בתירא שניסוך המים היה שישא, דסבירא ליה דניסוך המים הלכה למשה מסיני, וקרא אסמכתא

ז"ל, והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בהגהות הזוהר<sup>54</sup>, שהכוונה שהכתוב רמז לאלו הימים, אבל ניסוך המים שבעה, יעו"ש. ויותר היה לו להביא מ'ספר הכוונות' ישן, וזה לשונו: ולא היה ניסוך אלא ביום ב' ו' ז', וביום ג' ד' ה' לא היה ניסוך המים, שאם היה גם כן באלו הימים ניסוך המים, לא היו יכולים להרע לנו כלל. וכבר נשאל הרב המקובל מהר"י אירגאס ז"ל בספר 'שומר אמונים' בשאלות שבסוף הספר, על לשון זה, דהוא היפך משנה ערוכה דפרק לולב וערבה ופסקה הרמב"ם בפרק י' מהלכות תמידין ומוספין. ודוחק לומר דכוונתו היא דלא נרמז בתורה אלא בב' ו' ז' כו', דאם כן איך כתב: דאם היה ניסוך המים באלו הימים לא היו יכולים להרע, דאטו מפני שלא נרמז יכולים להרע, וכיון דבפועל יש ניסוך לא היו יכולים להרע, דלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה<sup>55</sup>. והשיב, דכוונת רבינו האר"י מבוארת למדקדק בלשונו. שהרי כתב: וכן ניסוך המים היה כנגדם, ולא היה ניסוך המים אלא בב' ו' ז'. כוונתו, דהגם שניסוך המים היה כל שבעה, מכל מקום כנגדם של האומות, לא היה ניסוך המים אלא בב' ו' ז', וביום ג' ד' ה' לא היה ניסוך המים כנגדם, שאם גם באלו הימים היה להם חלק בניסוך המים, היו נכנעים באופן שלא היו יכולים להרע לנו כלל, וזה כוונת לשונו בלי ספק. והבקי בכתבי האר"י ז"ל, יראה להדיא שמוכרח לומר שלא היה לאומות העולם שום חלק ושפע של יום ראשון, ולא של ג' ד' ה', יעו"ש בסודן של דברים.

**והרב** 'חמדת ימים' ז"ל נמשך אחר פשט לשון 'ספר הכוונות' הנזכר, ופשט לשון הזוהר, כמו שנתבאר, אבל האמת יורה דרכו, כמו שתרגמוהו רבנן קדישי הנזכרים, דכל היכא דמצינן לאשווי ספר הזוהר עם הש"ס - משווינן.

**וראיתי** גאון עוזנו בספר 'פתח עינים' מסכת תענית שנשאל על לשון הזוהר הנזכר, ולשון התוס' הנזכר. והשיב, דכוונת הזוהר הוא דוקא על הרמז, אבל לענין ניסוך המים מודה דהוא שבעה, יעו"ש. וכתב עוד דאחר זה ראה ב'ליקוטי תורה' לגורי האר"י ז"ל, על פסוק<sup>56</sup>: "שרים רדפוני חנם", והלשון ההוא קשה, דמשמעותו נראה בהדיא שלא היה ניסוך בימי חר"ש. ואחר זמן רב ראה ב'ספר הכוונות' ישן, שבו הגהות רבני המערב מהר"א אזולאי ז"ל מעיר מרווקוס ותלמידיו, ומהר"י מאראג"ז זלה"ה, ושם ב'ספר הכוונות' כתוב פירוש הפסוק: "שרים רדפוני חנם", וכתוב בהגה, וזה לשונו: נראה שרוצה לומר שלא נרמז בפסוקים ניסוך המים אלא ביום ב' ו' ז', שהרי כל שבעה היו מנסכין, ומשנה שלימה<sup>57</sup>: סוכה וניסוך המים שבעה. ובלשון 'ספר הכוונות' בפירוש 'שרים רדפוני', שבימי ג' ד' ה' לא היה ניסוך המים וכו', הגיה שצריך לומר שבימי ג' ד' ה' לא נרמז ניסוך המים, שאם היה נרמז ניסוך המים באלו הימים, לא היו יכולים להרע אלינו, ע"כ. והוא פלא, איך לא איתני מר בידיה דברי הרב 'שומר אמונים' הנזכרים.

**וראיתי** עוד להרב החסיד י"ד מלאכ"י שם, דאיתני בידיה ראייה, שהלכה למשה מסיני מצינו בדרך אסמכתא, מההיא דכתבו התוס'



האם מותר לבעלי מומין להכנס בין האולם למזבח בהקפת הערבה

**תקע"ט** א"י. בין האולם ולמזבח מקודש ממנה, שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסין לשם<sup>1</sup>. איתא בירושלמי פרק לולב וערבה<sup>2</sup>, אהא דתנן מצות ערבה כיצד וכו', ובאין וזוקפין אותן בצידי המזבח וכו', בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת וכו', ובאותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים, תני: ובעלי מומין, רבי שמעון בן לקיש בעא קמיה רבי יוחנן: בעלי מומין נכנסים בין האולם ולמזבח, אמר ליה: כשרים היו, ע"כ. ופירש הגאון 'קרבן העדה': תני, ובעלי מומין נכנסין להקיף המזבח ברגליהם וערבה בידם, וכשמוקיף המזבח אי אפשר שלא יכנס בין האולם ולמזבח, ובכל השנה אסורים ליכנס לשם. אמר ליה: כשרים היו הבעלי מומין לכן, שלא יקיפו בערבה אלא בזקיפה סגי, וכהן בעל מום מותר לקרב על גבי המזבח. לישנא אחרינא: כשרים היו זוקפו הערבה ולא בעלי מומין, והראשון עיקר, יעו"ש.

ונראה שהיה טעמו, כי לפי זה צריך לשבש הברייתא דתני בה בהדיא ובעלי מומין, מה שאין כן לפירוש הראשון אינו משבש, אלא שרצונו לומר: שאל כיצד נכנסים בעלי מומין, והוא השיבו שכהן בעל מום מותר לקרב על גבי המזבח.

וראיתי להרה"ג 'דרך הקדש'<sup>3</sup> שם, שהביא השגת הרמב"ן בסימן ס"ט, שהשיג על הרמב"ם שכתב<sup>4</sup>, שהוזהר כהן בעל מום שלא יכנס למקדש בין האולם ולמזבח ולהיכל וכו', כתב עליו, וזה לשונו: כבר אמרו בסוכה<sup>5</sup>: כהנים בעלי מומין נכנסים בין האולם ולמזבח כדי לצאת בערבה, שהתירו להם איסור כניסה של דבריהם משום מצוות ערבה וכו'. ואפשר דהרמב"ם לא חש לסלקא דעתך דתלמודא, שהרי במסקנא קיימא שתמימים דוקא היו נכנסים שם להקיף, ע"כ דברי קודשו.

וכתב על דברי קודשו הללו הרה"ג 'חזון נחום' שם, וזה לשונו: דרבי יוחנן לא פליג בהחלט על ריש לקיש, אלא בדרך דילמא אמר ליה 'מי אמרה' וכו', ומה שכתב 'הרמב"ם לא חש לסלקא דעתך דתלמודא', לאו קא סלקא דעתך הוא, אלא מימרא מפורשת דריש לקיש, ולא מצינו שחזר בו ריש לקיש בעבור שאמר לו רבי יוחנן 'מי אמרה'. ומכל מקום כבר התר בזה הרב 'לב שמח' להליין בעד הרמב"ם, יעו"ש. והנה ספר 'לב שמח' אינו בידי, ומכל מקום נראה לי דרבי יוחנן דאמר 'דילמא בתמימים אמרה', הוא קושטא דמילתא, ואף על פי שאמרה בלשון דילמא. ודבר זה עלה בידינו מתורתו של מרן בכללי הגמרא דף צ"ח, וזה לשונו: אף על גב דבלשון דילמא - קושטא דמילתא הכי הוי וכו',

בעלמא, וכמו שכתבו התוס' דמועד קטן. והביא דברי הגאון תוספת יו"ט פרק ד' דסוכה, שכתב וזה לשונו: דאי אפשר לומר, דלא סבירא ליה הלכה למשה מסיני וכו'. וזה תימה, איך לא ראה והביט בדברי התוספת יו"ט דכתיבנא, ע"כ דברי קודשו. והרואה יראה שקושייתו היא, ועל פי דבריו שהקדים בתחילה, דר"י דלמד שם מהך דרשא דפתוח ועשאו סתום - כשר, מוכרח דהך דרשא ד'מים' היא דרשא גמורה, ואי אפשר לומר אליביה אסמכתא בעלמא, ולזה הוה קשיא ליה, אלא שאינו הכרח, כאשר יראה המעיין, וק"ל.

**תקע"ח** א"י. עזרת הכהנים מקודשת ממנה, שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם, לסמיכה ושחיטה ולתנופה<sup>1</sup>. כתב הגאון הר"ש שם, וזה לשונו: סמיכה אי אפשר אלא בבעלים וכו', וכן תנופה וכו', ואף על גב דאפשר בעזרת ישראל, לא אסרו ליכנס. וכן שחיטה, ואף על גב דאפשר בעזרת ישראל ואפשר נמי בכהנים, יעו"ש.

והמורם מדברי קודשו, דמתניתין דפירשה הני תלתא, לרבנותא נקט, וכל שכן דבר שאי אפשר כי אם בעזרת הכהנים, כגון הקפת ערבות דמזבח וכיוצא. וכן בדין, דאם לא כן לא הוה לה לכלול ולפרוט, והיה לה לומר: אלא לסמיכה ולשחיטה ולתנופה, אלא מאי דתני ברישא 'בשעת צרכיהם', כלל כל מידי שהוא צורך, כגון ערבה וכיוצא, והדר תני דלא זו בלבד אלא אפילו סמיכה ושחיטה ותנופה, דאפשר בעזרת ישראל, שרי, וכל שכן דבר שאי אפשר כי אם בעזרת כהנים. ובזה סרה קושיית הרה"ג 'דרך הקדש' שם, שהקשה על דברי הגאון מוהרי"מ"ט שכתב דלא תקשי איך היו נכנסים ישראל בין האולם ולמזבח, דבשעת צרכיהם שרי. וכתב על דברי קודשו הרב הנזכר, וזה לשונו: דתימא, מזה צורך הוא זה להקיף בערבה, ואם הוא מן הדין והותר ליכנס, אמאי לא מפרש לה מתניתין, יעו"ש. ועל פי האמור לא קשה ולא מידי, ומהתימה איך לא זכר שר דברי הגאון הר"ש הנזכרים.

ועיין עוד להרב 'חזון נחום' שם שתירץ לזה, שכיון שהקפה זו לכבוד המזבח, הוה ליה כשעת צרכיהם וכו', ומתניתין לא הוצרך להזכיר זה, דאם לסמיכה לשחיטה ולתנופה, שאין קצבה לדבר, התירו ולא גזרינן שמא יכנסו אף שלא בשעת צרכיהם, כל שכן לערבה שהיתה פעם אחת בשנה שמוותרין ליכנס, דליכא למגזר בה ולהכי נמי לא תני מתניתין דמותר ליה ליכנס אפילו בהיכל לבנות ולתקן וכו', שכיון שאין זה דבר תמידי כמו הני דחשיב: סמיכה, שחיטה, תנופה, לא תנא להדיא דאתיא במכל שכן, יעו"ש.

היתר הכניסה לעזרה לסמיכה, שחיטה ותנופה

היתר הכניסה לעזרה לכל דבר שאי אפשר לעשותו בחוץ



**תקע"ח** 1. כלים פ"א מ"ח שהובאה בראש סימן תקע"ח. **תקע"ט** 1. כלים פ"א מ"ט שהובאה בראש סימן תקע"ט. 2. סוכה פ"ד ה"ג. 3. בסוף ספר 'מגיד מראשית'. 4. הלכות בית הבחירה פ"ז ה"כ. 5. מד, א - "אמר ריש לקיש: כהנים בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח כדי לצאת בערבה. אמר ליה רבי יוחנן: מי אמרה? - מי אמרה? הא איהו אמר, דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים הלכה למשה מסיני. אלא: מי אמרה בנטילה, דלמא בזקיפה? מי אמרה בבעלי מומין, דלמא בתמימים?"

האולם ולמזבח, אם כן לא שייך תנא ושייר בהיכל, מכיון דאף בין האולם ולמזבח מיתסר כמו שאנו צריכים לומר לשיטת הרמב"ם שהביא ה'תוספת יו"ט ז"ל, דלדידיה ליכא למימר דת"ק שייר שתויי יין, דהא שתויי יין לאו בהיכל לחוד מיתסר אלא אף בין האולם ולמזבח, כמו שכתב הרב הגאון 'שושנים לדוד', יעו"ש, ומחוסר בגדים לא הוי שיוורא, כמו שכתב הר"ש והרא"ש, ופשוט. ולא הוצרכתי לפרש אלא לפי שראיתי מי שנדחק בדברי הגאון וק"ל.

## תקפ"א

א"י. קודש הקודשים מקודש מהם, שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכיפורים בשעת העבודה, אמר רבי יוסי: בה' דברים וכו'.<sup>1</sup> איתא בויקרא רבה פרשה כ"א<sup>2</sup>, זה לשונו: "ואל יבא בכל עת"<sup>3</sup> - אמר רבי יהודה בר סימון: צער גדול היה לו למשה בדבר זה, אמר: אוי לי, שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו בכל עת - יש עת לשעה וכו', יש עת ליום וכו', יש עת לשנה וכו', יש עת ליי"ב שנה וכו', יש עת לשבעים שנה וכו', יש עת לעולם וכו'. אמר הקב"ה למשה: לא כשם שאת סבור, לא עת לשעה ולא עת ליום ולא עת לשנה ולא עת ליי"ב שנה ולא עת לשבעים שנה ולא עת לעולם, אלא בכל שעה שהוא רוצה ליכנס - יכנס בסדר הזה. רבי יהודה ברבי אלעזר אמר: בשלושים ושישה זוגין, בשלושין ושישה רימונים, רבנן אמרי: בשבעים ושנים זוגין ובשבעים ושנים רימונים, ע"כ.

כתב הגאון מהרש"י ז"ל<sup>4</sup> שם, וזה לשונו: דברים אלו תמוהים, שהרי אין רשות אפילו לכהן גדול ליכנס לפני לפני רק ביום הכיפורים, ואפילו ביום הכיפורים אם נכנס פעם אחרת זולת ד' פעמים שהיה נכנס לצורך העבודה, היה חייב מיתה, כדתניא בתורת כהנים. ואין לומר דהיינו דוקא בביאה ריקנית, אבל אם רוצה להביא כסדר יום הכיפורים יוכל ליכנס באיזה יום שירצה, וסדר יום הכיפורים חובה אבל בשאר ימות השנה רשות - ד' אחת בשנה<sup>5</sup> משמע שלא יוכל לעשות כן אלא פעם אחת בשנה. וכן נראה מכל המפרשים, ובפרט רש"י והרמב"ן גבי "ואל יבא בכל עת אל הקדש"<sup>6</sup> וגבי "בזאת יבא אהרן"<sup>7</sup>. ואין לפרש 'בכל שעה שבא ליכנס', דהיינו בכל יום הכיפורים לא יכנס אלא כסדר הזה וכו', אם כן מאי 'שהוא רוצה' והלא מחוייב הוא ליכנס ביום הכיפורים וכו', ועוד, מאי קאמר רבי יהודה ורבנן בוגין ורימונים, והלא אין עבודת יום הכיפורים אלא כבגדי לבן. ויש לומר, דבהיכל מיירי, שאפילו כהן גדול מוזהר לבוא שם שלא לצורך עבודה מהאי קרא, כדתניא בהקומץ רבה<sup>8</sup>: ד"אל

וכן בפרק השולח גבי ודילמא אקנויי מקנו, והר"ן ז"ל פרק ב' דגיטין: גבי הא דאמר רב חסדא יכילנא למפסלינהו לכולהו גיטי דעלמא, וכן כתבו התוספות ז"ל בפרק ב' דגיטין, יעו"ש, והביא דברי קודשו הללו הרב החסיד 'יד מלאכי' סימן קל"ז, יעו"ש. ומה גם דלשון הירושלמי, כפי פירוש השני, משמע דקושטא דמילתא הכי הוי, וזהו טעמו של הרמב"ם כפי דברי הרב 'דרך הקדש'. אמנם הגאון 'מגילת אסתר' שם יישב דעת הרמב"ם באופן אחר, דמה שהתירו להכנס שם בעל מום משום מצוות ערבה, לפי שמצוות ערבה במקדש היא הלכה למשה מסיני, ואם כן אתי עשה דערבה ודחי לאו דבעל מום וכו', יעו"ש.

עוד ראיתי להרב 'דרך הקדש' שם, אחר שהביא ההיא דסוכה דבעלי מומין נכנסין וכו', ואמר ליה רבי יוחנן מי אמרה, ואסיק מי אמרה מבעלי מומין דילמא בתמימים וכו', כתב: הכי איתא בירושלמי: רבי שמעון בן לקיש בעא קמיה רבי יוחנן: בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח, אמר ליה: כשרים היו וכו', יעו"ש. והרב הגדול 'חזון נחום' כתב על דברי קודשו, וזה לשונו: מעתה אומר כי מה שכתב הרב עלה דש"ס 'הכי איתא בירושלמי' וכו', הוא מעשה לסתור, ושותיה דמר לא ידענא, ואם יאמר דמה שהשיב רבי יוחנן לריש לקיש 'בירושלים כשרים היו', בתמיהה אמר ליה כן, אין דרך זה נכון בעיני, ע"כ.

ולדעתי המעט הוא ברור שהרב 'דרך הקדש' מפרש כפירוש השני של הרב 'קרבן העדה', ובזה ש"ס דידן עם הירושלמי מכוונים ביחד כאשר יראה המעיין, וק"ל.

## תק"ף

א"י. ההיכל מקודש ממנו, שאין נכנס לשם שלא רחוק ידיים ורגלים<sup>1</sup>, ע"כ. כתב הגאון הר"ש שם, דהא דחשיב גבי היכל שלא רחוק ידיים ורגלים, ואילו מחוסר כנדים ושתויי יין לא חשיב, תנא ושייר וכו', אבל מדרבי יוסי קשה<sup>2</sup>, דלא משייר אלא חדא וכו', ועוד דתני מניינא. ויש לומר, משום דלפעמים נכנסים לתקן וכו', יעו"ש וכן כתב הרא"ש בפירושו.

וראיתי בהגהות הגאון מהר"א מוילנא ד"ה 'לא חשיב, תנא ושייר', וזה לשונו: נכתב בצידו: אבל באמת לא שייר, דשתויי יין לכתחילה אינו נכנס, אבל שלא רחוק ידיים נכנס אפילו לכתחילה לתנא קמא, כמו שכתב בתוספתא: נכנסין לבין האולם ולמזבח שלא רחוק ידיים ורגלים, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: אינם נכנסים. אמר רבי שמעון הצנוע לפני רבי אליעזר: אני נכנסתי בין האולם ולמזבח וכו', יעו"ש. ופירוש דבריו, דכיון דשתויי יין לכתחילה אינו נכנס בין

מדוע לא ציינה המשנה שמחוסרי כנדים ושתויי יין אסורים להכנס להיכל



6. ב'שדי חמד' פאת השדה מערכת הדל"ת כלל י הביא בשם הגאון 'עמודי אש' שיש להגיה: בפרק ב' דחגיגה וכן הוא בכללי מרן (נו, ב), וכוונתו למ"ש התוס' חגיגה יח, ב ד"ה 'כאן'. **תקפ"א** | 1 כלים פ"א מ"ט שהובאה בראש סימן תקע"א. 2. דברי רבי יוסי מובאים בהמשך המשנה שם. "אמר רבי יוסי: בחמישה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל: שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוק ידיים ורגלים נכנסים לשם ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה". **תקפ"א** | 1. כלים פ"א מ"ט שהובאה בראש סימן תקע"א. 2. אות ז. 3. ויקרא טז, ב. 4. בספר 'יפה תואר'. 5. שמות ל, י. ויקרא טז, לד. 6. ויקרא טז, ב - "וַיֵּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה דַּבֵּר אֶל אֶהֱרֹן אֶחָיו וְאֵל יָבֵא בְּכָל עֵת אֶל הַקֹּדֶשׁ מִמִּית לְפָרֶקֶת אֶל פְּנֵי הַפְּפֹתָת אֲשֶׁר עַל הָאֹרֶן וְלֹא יָמָת כִּי יָעֲנֹן אֶרְאֶה עַל הַפְּפֹתָת". 7. ויקרא טז, ג. 8. מנחות כז, א.

עוד כתב הרב 'חכמת אדם' שם, שמדרש הזה דפרשת אחרי נעלם מבעל 'ידי משה' סוף פרשת תצוה<sup>11</sup>, דאיתא התם: 'אהרן היה נכנס בכל שעה' וכו', וכתב שהוא טעות סופר, וצריך לומר 'בכל יום הכיפורים', וזה אינו, דבאמת אהרן היה לו רשות ליכנס בכל שעה, והא דכתיב 'וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה'<sup>12</sup> רצונו לומר אחת בשנה מהחייב לכפר, יעו"ש.

והנה בספר 'ידי משה' לא נמצא כך, ואם טעות סופר נפל בדבריו וצריך לומר 'יפה תואר', כמו שהוא לפי האמת, אם כן איך כתב שנעלם ממנו, והרי הוא פירש אותו באר היטב כמו שכתבתי.

וראיתי להרב הגאון 'הון עשיר' שכתב על דברי רבי יוסי, דמדשינה בדיבורו ולא קתני רבי יוסי אומר, אף על גב דפליג וכו', שמע מינה דמשנתנו דקתני עשר קדושות, דברי רבי יוסי הם, כמו שכתב הרע"ב באית דמפרשי. ואי אפשר לפרש כפירוש הגאונים שהוציאו קדושת א"י מן המניין על כי לא חשיב כי אם הקדושות שיש בהם כבוד למקום וכו', וגם ב'תוספת יו"ט' במשנה ז', דרצה לומר דלא חשיב מומניניא אלא הקדושות השייכים בחי, והא דתנן ומסבבין לתוכן מת, אגב גררא נסבה וכו' - דאם כן הוזה ליה תשעה, דהא קדושת לפנים מן החומה היא שאוכלים שם קודשים קלים ומעשר שני, ואין קדושה זו שום מניעת טומאה או בני אדם חיים ואפילו מתים, אלא דומה ממש קדושה זו לקדושת א"י, ואין הפרש ביניהם אלא שקדושת א"י היא שמביא ממנה דברים המקודשים, ואם כן דשקולים הם, ואי אפשר להוציא את שניהם לבלתי יחסר ממניין עשר, יבואו שניהם, וכרבי יוסי, דהכי מוכח מלישנא דאמר רבי יוסי, יעו"ש דברי קודשו.

ועיין בפירוש הרא"ש למסכת כלים שכתב בשם רבינו האי גאון, וזה לשונו: דהא דתני עשר קדושות, משום דלא חשיב מעלה אלא מה שמקודש מן הראשון במניעת הרגל ליכנס בצורכיהם או לאכול, ולא חשיב הא דאיתא וכו' יעו"ש, ודר"ק.

ומה שכתב דגם ב'תוספת יו"ט' וכו' דלא חשיב אלא הקדושות דשייכים בחי, ברוב הנוסחאות כתוב השייכים בא"י, ואין לו מובן. ועיין בהגהות הגאון מהר"י שאול הלוי ז"ל<sup>13</sup>, שכתב מפי השמועה שצריך לומר בחי, והוא כדברי הרב 'הון עשיר' הנזכר, וכן מצאתי במשניות דפוס ווילהרמרשדארף, יעו"ש.

**תקפ"ב** א"י. אמר המחבר: נסב"ר לבי לרגל המלאכה להביא דברי הגאון 'חתם סופר' חלק יו"ד סימן רל"ד, הוא המדבר בשבחה המגיע לכתפיים במעלות ירושלים עיר הקודש, וזה לשונו תוך התשובה:

הקדש" היינו היכל, ואהא קאמר, דבכל שעה שרוצה ליכנס - יכנס כסדר עבודתו, שלא אסרה תורה אלא בביאה ריקנית או מחוסר מעיל וכו'.

והאי דנקט הך מילתא דשלושים ושישה זוגין, ולא אמר סדר עבודה דחויץ ובגדי כהונה הראויים לכהן גדול וכו', שמא יש לומר דסבירא ליה ד"לא ימות" דכתיב בסיפא דקרא, קאי נמי א"לא יבא אל הקודש", דהיינו בשעת ההיכל שלא בשעת העבודה, ודלא כתנאי דפרק הקומץ רבה דלא קאי "לא ימות" אלא א"אל פני הכפורת" או "מבית לפרוכת". ומכל מקום, לא מצי סבר דאהיכל חייב מיתה משום ביאה ריקנית, דאם כן "מבית לפרוכת" "אל פני הכפורת" למה לי, הא אי אפשר ליכנס שם אם לא יכנס תחילה להיכל, ומכיון דמשנכנס להיכל חייב מיתה, מה צריך לומר מבית לפרוכת וכו' - הילכך מפרש דבסדר הזה, היינו לבישת המעיל, דהשתא שייך חיוב מיתה אביאה ריקנית, מכיון דמחוסר מעיל, דסבירא ליה דמה שכתוב במעיל<sup>9</sup>: "ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני ה' ובצאתו ולא ימות", דמשמע הא מחוסר מעיל - חייב מיתה, היינו אביאה ריקנית, דאי בשעת העבודה, הא כתיב מיתה במחוסר שום אחד מבגדי כהונה, ומעיל חד וכו'. ולהכי לא נקט הכא מעיל אלא זגין ורימונים, לאשמועינן רבותא, אפילו בחסרון הזגים והרימונים חייב מיתה, כיון דלקלא עבידי, וקרא תלי מילתא בהכי, דכתיב: "ונשמע קולו ולא ימות". ואף על פי שלא מצאתי בשום פוסק שאמר כן, נראה לי שכן דעת האגדה זו וכו'.

ואין להקשות, כיון דשמעיה ליה מ"ונשמע קולו", אמאי אצטרך ליה הכא - הא לא קשיא, ד"ולא ימות" לא אצטרך אלא אנכנס לפני ולפנים בשאר ימות השנה, ואפילו יום הכיפורים שלא בשעת העבודה, ו"אל יבוא" כתיב הכא לביאת היכל, אלא לאיסורא דביאה ריקנית בלא מיתה, ומכל מקום כיון דסתם וכתב "ולא ימות", דמשמע אכולהו, בעינן לאשכוחי מיתה זימנן אביאה ריקנית אפילו בהיכל וכו', יעו"ש, זה תורף דברי קודשו.

ועיין בשמות רבה פרשה ל"ח<sup>10</sup>, דאיתא התם: כך אהרן היה נכנס בכל שעה לבית קודש הקודשים. ופירש שם הגאון מהר"ש יפה, דהיינו ביום הכיפורים, ועל ידי שמתמיד בכל שנה קרי ליה שעה, והנכון דטעות סופר הוא, והגירסא בכל שנה, יעו"ש.

וראיתי להרב 'חכמת אדם' חלק יו"ד בסופו, שהביא המאמר הנזכר דויקרא רבה, והבין הדבר כפשוטו, שדוקא לכהנים גדולים אסורים ליכנס לקודש הקודשים אלא ביום הכיפורים, אבל אהרן היה מותר ליכנס בכל שעה ושעה, רק שיכנס כסדר העבודה שנאמרה בפרשה זו, ופירש בזה כוונת הכתוב שם, יעו"ש. והוא תימה איך עשה עצמו מעלומי עין מדברי הגאון 'יפה תואר' הנזכר.

הנכנס להיכל בלא מעיל או מחוסר זגין או רימונים חייב מיתה

אלו קדושות נמנו במשנה

היחס שבין קדושת צפת לקדושת ירושלים

האם לאהרון התורה הכניסה לקה"ק בכל שעה

9. שמות כח, לה. 10. אות ח. 11. שמות רבה פרשה לח, ח. 12. שמות ל, י. 13. מה"ר יוסף שאול הלוי נתנזון בהגהות 'בית שאול'.

ובין 'עיני ולבי', לשון השגחת עצמו בלי כנפים, שעל זה נאמר<sup>7</sup>: "ולא יכנה עוד מוריד" וכו'.

ומה שהתפלא הדרת גאונו על הרבה חכמי ישראל שלא עלו לירושלים דוקא, והיה סנהדרין דוקא ביבנה ובצפורי, וגם בימי מרן הרב 'בית יוסף' ורבינו האר"י ז"ל, מה טעם לא עלו הם - הנה בימי חכמי התלמוד היו הריגות ושמדות בירושלים, וגלו סנהדרין ונתיישבו במקומות אחרים<sup>8</sup> והיה שם מקום הוועד ומקום ישיבה ותורה, ולא מיתדר להו בירושלים כמו במקומות אלו, ושוב אין מצווה בירושלים, דאפילו עזרא לא עלה לבניין בית המקדש כל זמן שרבו, ברוך בן נריה, קיים, כדאיתא סוף פרק קמא דמגילה<sup>9</sup>, בודאי תלמוד תורה וישיבה עדיפא מן הכל. וכך היה בימי מרן ה'בית יוסף' והאר"י ז"ל, היה קיבוץ רוב החכמים בצפת, ואין לשאול על כל החכמים מעיקרא, כי אין אדם יודע מטמוניות של חברו, ועל כל פנים כשעלו אלו ומצאו רוב חכמי ישראל בצפת על כן התחברו עמהם וכו', זה תורף דברי קודשו.

ומה שכתב: 'חלילה להעלות על הדעת שקדושת שום עיר יותר על ירושלים', עיין בספר 'צח ואדום' דף מ"א עמוד א', וכמו כן עיין מה שכתבתי לעיל בסימן תקכ"ז.

ומה שכתב: 'ואם כן מי שפגע בצפת וקרע ושוב פוגע וכו', ובהיפך קיימא לך וכו', הוא אגב שטפא, דעל ערי ישראל אין קרעין כמפורש בטור ובשו"ע סימן תקס"א<sup>10</sup>, דדוקא על ערי יהודה קרעין. ורבינו הטור שכתב שם: 'הרואה ערי ישראל', לאו דוקא, כמו שכתב מרן 'הבית יוסף' שם, וגם רבינו הטור ביו"ד סימן ש"מ כתב כן, יעו"ש ועיין בספר 'כפתור ופרח' פרק ששי דף כ"ו עמוד ב' ובספר 'פאת השלחן' דף ט' עמוד א'.

ומה שכתב עוד, 'שדבר כדורי לא שייך גבוה ונמוך' וכו', עיין מה שכתבתי בזה בסימן שכ"ו בשם הרב 'ספר הברית' ובספר 'אות היא לעולם', יעו"ש באורך ומשם באר"ה.

## תקפ"ג

א"י. איתא בפסחים דף ח'<sup>1</sup>: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק: מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים - כדי שלא יהיו עולי רגלים אומרים: אלמלא לא עלינו אלא לאכול מפירות גינוסר - דיינו, נמצאת עלייה שלא לשמה. כיוצא בו אמר רבי דוסתאי בר ינאי: מפני מה אין חמי טבריא בירושלים - כדי וכו', יעו"ש.

ועם זה פירש הרב תנא ז"ל בדרשותיו<sup>2</sup> דף י"ז בשם הרב מהר"ם גלאנטי ז"ל כוונת הכתוב<sup>3</sup>: "ירושלים הבנויה כעיר

מה שכתב הרב 'חסד לאברהם' בנהר י"ג במעלות צפת נגד כל ערי א"י<sup>4</sup>, היינו חוץ מירושלים. וחלילה להעלות על הדעת שקדושת שום עיר יותר מירושלים. ואם כן, מי שפגע בצפת וקרע, ושוב פוגע בירושלים, לא יהזור ויקרע. ובהיפך, קיימא לך אם פגע בירושלים תחילה וכו', כמבואר בפוסקים. ויש לפקפק, דבזמן שבית המקדש היה קיים היה ירושלים עדיף, וקרעין על ביטול אותו העדיפות, ועכשיו צפת עדיפא, אבל חלילה לומר כן, ואיך יצויר שצפת הוא גבוה מירושלים ואורה טוב מירושלים, כמו שכתב בספר ה'חסד לאברהם' הנוכח, וקרא כתיב<sup>5</sup>: "וקמת ועלית אל המקום", ופירש רש"י: מכאן שגבוה בית המקדש מכל א"י.

ולכאורה יפלא, מה לשון 'מכאן', הלא דבר הנראה לעין ונמדד בקנה. ועוד, שהאמת אינו כן, והוא מבואר לבקי קצת במופת העולם. ועוד, שרש"י פירש בפסוק<sup>6</sup>: "כטל חרמון שיורד על הררי ציון" - שחרמון גבוה. והנה העולם עגול ככדור, ובדבר כדורי לא שייך גבוה ונמוך, ובכל מקום שהוא עומד שם רואה שמים שעל ראשו גבוהים וסמוך לאופק נמוכים ככיפה, והבא ממקום האופק נדמה לו כעולה מתחתית עומק בור, ולא שייך גבוה ונמוך. אך ניהוי אנו אם יהיה לפנינו כדור עגול ואנו מכירים בו נקודה אחת שממנה שתיית הכדור הוא, ונתרחב משם והתפשט ונעשה עגול כמות שהוא, וכל הפיות אליו פונים וממנה יונקים יניקת חיותם, והוא המרכז אמיתי של הכדור - ואז בלי ספק מכל צד שפונים אליו נקרא עלייה, לא עלייה במעלת וגדולת המקום לבד, אלא עלייה ממש, כמי שעומד במקומו ורואה האופק שסביבו ירוד ועמוק. וכן בהיפך, כיון שכל הפיות אליו פונים, אם כן הכל עמוק ממנו ועולים אליו. כיון שהעולם כדורי, והיינו דאמרינן בספרי הנוכח: "וקמת ועלית", וקשיא ליה מאי פסקא, הלא אפשר שהוקן ממרא ובית דינו יושבין בהר חרמון שמשם יורדים לירושלים ולא עולין, אלא מכאן שבית המקדש גבוה מכל א"י, שהוא משתיתו של עולם מתחילת יצירה, והוא מרכז ונקודה האמצעית שבכדור. ואם כן, כל הבאים לשם עולים ולא יורדים. מכל מקום, אי אפשר לומר כן על מקום אחר או על צפת. ויעקב אבינו ע"ה אמר<sup>4</sup>: "זה שער השמים", ואין שניים שערים.

ומה שכתב הדרת גאונו מאי דמיייתי בתנחומא אירושלים: "והיו עיני ולבי שם כל הימים"<sup>5</sup> - אם כן בכללות א"י נמי נאמר<sup>6</sup>: "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוך בה" וכו', וכמדומה לי ששמעתי שיש חילוק בין חיבור עין עם לב, דהיינו 'עיני ולבי שם', ובין 'עין' לחוה, דכתיב 'עיני ה' אלקיך בה'. ועוד חילוק בין 'עיני' דהתם, שהוא בית דין של מעלה של שבעים, שהם כנפי השכינה,

מאי הכוונה שבית המקדש גבוה מכל א"י

מעלת השגחת ה' בירושלים לעומת השגחתו בשאר הארץ



**תקפ"ג** | 1. הובאו דבריו לעיל בסימן תקכ"ז. 2. דברים יז, ת. 3. תהלים קלג, ג. 4. בראשית כח, יז. 5. מל"א ט, ג; דה"ב ז, טז. 6. דברים יא, יב. 7. ישעיה ל, כ. 8. עיין ר"ה לא, א. 9. טז, ב - "אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא: גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש, שכל זמן שברוך בן נריה קיים - לא הניחו עזרא ועלה". 10. או"ח סי' תקסא סעי' א. **תקפ"ג** | 1. עמוד ב. 2. בספר 'פרשת דרכים' דרך הקדש דרוש ז. 3. תהלים קכב, ג-ה.

הטעם שרבים מחכמי ישראל לא התיישבו בירושלים

אין קרעין על צפת אלא רק על ערי יהודה

אין בירושלים פירות משובחים כדי שלא יעלו אליה בשבילם

פרק ט' מהלכות קרבן פסח הלכה ב': בשר הפסח שיצא חוץ לחבורתו בין בזדון בין בשגגה - נאסר באכילה, והרי הוא כבשר קדשי קדשים שיצא חוץ לעזרה או בשר קדשים קלים שיצא חוץ לחומת ירושלים, שהכל כטריפה ולוקין על אכילתו, יעו"ש.

ואנן סהדי שלא כיון הכותב הלז לפרש דברי רב חסדא בעניין איסור חל על איסור<sup>13</sup>, דאין כאן שני האיסורים ביחד ולא איסור כולל ולא איסור מוסיף, עיין בהרמב"ם פרק י"ז מאיסורי ביאה הלכה ח' וכמו כן פרק י"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכה י"ח, דמבואר להדיא שאין איסור חל על איסור אלא באחד משלושה דרכים הנזכרים. ואפילו למאן דסובר דבאיסור חמור נמי, בהא ליכא, לא מבעייה לפי המסקנא לפי דעת הרמב"ם פרק ח' מהלכות קרבן פסח הלכה י' שפסק: צלהו על גבי חמי טבריא - הרי זה אסור, שאין זה צלי אש, דמשמע להדיא דליכא אלא איסורא, אלא אפילו לדעת רש"י ז"ל דמפרש דקעבר משום צלי אש, לאו דלא תאכל כי אם צלי אש ולוקין על לאו שבכללות יעו"ש, ליכא חומרא, ואין כאן מקום להאריך.]

**תקפ"ד** א"י. על ידי מצוות כבוד אב ואם זוכה לא"י. והוא על פי מה שכתב רש"י בחומש סדר נח על פסוק: "ויקה שם ויפת את השמלה", ששניהם כבודו לאביהם, וחם אבי כנען ביזהו, ולכן דין הוא שא"י שהיתה של כנען תהיה נטלת ממנו ותנתן לאנשי שם. ומה שזכה שם בארץ כנען ולא יפת, משום דנתאמץ במצווה יותר, כמו שפירש רש"י שם. וזהו מה שאמרו ז"ל בתנחומא<sup>2</sup>, דיפת זכה לקבורה בא"י על ידי שכיבד את אביו, הגם שלא היה בזריזות כמו שם וכו', שקיים מצות כבוד אב ואם בזריזות וכו'. כיוצא בו כל העושה כמעשהו ממנו לקיים מצות כבוד אב ואם בזריזות, בודאי שיהיה זוכה לא"י באריכות ימים. והיינו דכתיב<sup>3</sup>: "כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך ולמען ייטב לך על האדמה" וגו', והוא שבא הכתוב להבטיח לאדם שלא יהיה כעניין יפת זוכה לקבורה א"י ולא האריך ימים שם, לכך אמר: "למען יאריך ימך ולמען ייטב לך על האדמה".

וזהו סמיכות הכתובים<sup>4</sup>: "וימת תרח בחרן, ויאמר ה' אל אברם לך לך" וכו', ודרשו רז"ל<sup>5</sup> דהקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברהם, שלא יאמרו שלא קיים אברהם את כבוד אביו שהניחו והלך לו. והוא כי כיון שבא הקב"ה לומר לאברהם שילך לא"י, הרי אם הוא עובר על מצוות כבוד אב ואם אינו ראוי להיות זוכה לא"י, אמטו להכי הקדים

שחבורה לה יחדיו, ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה', כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד" - והוא עם מאי דאמרינן עוד במדרש<sup>6</sup>: יודע היה שלמה חוט זה הולך לכוש - והיה זורע בו פלפלין, חוט זה הולך להודו - והיה זורע בו זנגביל, שנאמר: "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו". וזה אומרו: "ירושלים הבנויה" וכו', לא תחסר כל בה, וסגולת כל הארצות נמצאים בה, והוקשה לו, דאם כן למה לא היו בה פירות גינוסר - לזה השיב: "ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה'", ואם היו שם פירות גינוסר לא היה עדות שעולים להודות לשם ה', לפי שהיו אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול מפירותיה די, ונמצאת עלייה שלא לשמה, יעו"ש. ועיין עוד מה שכתבתי בזה בסימן ד' ובסימן ש"י.

וראיתי במכתב, לא ידעתי למי מקדושים, שהקשה אהיהא דאיתא בפרק כל שעה דף מ"א<sup>5</sup>: א"ר חסדא: מבשל בחמי טבריא בשבת - פטור, פסח שבשלו בחמי טבריא - חייב, שעבר משום צלי אש, יעו"ש, והניח בצריך עיון.

ואחר זמן ראיתי בספר יגל יעקב<sup>6</sup> בשיטתו לפסחים דף פ"ה, שהביא הקושיה הנזכרת בשם מוה"ר הגדול מהר"ם סודין זלה"ה, והוא ז"ל תריך, וזה לשונו: שאפשר שחמי טבריא לא שכיחי בירושלים אבל שכיחי באיזה פעמים. אי נמי דפלוגתא דתנאי בשבת דף ט"ל<sup>7</sup> אי חמי טבריא נתחממו ע"י גיהנום, יעו"ש, והכא למאן דאמר בחמה וכו', ושייך על ידי חום חזק באקראי וכו'. אי נמי דעיקר חמי טבריא אינם בירושלים אלא בהמשכה, פעמים שכיחי פעמים פסקו, יעו"ש.

ונראה לעניות דעתי שלתירוצו השני נתכוון רש"י שם, וזה לשונו: 'חמי טבריא - מעינות רותחים', דמה בא לחדש, ולפי הפשט ידוע. אמנם אם לזה כיון למה לא פירש כן בהדיא דר' דוסתאי<sup>8</sup>: אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו, אלא שבא לרמוז כנזכר.

וראיתי למי שכתב על הגליון, וזה לשונו: ועיין מדרש דאיכה<sup>9</sup> על פסוק<sup>10</sup>: "גדר דרכי", שמצפת היתה באה האשה לירושלים וחוזרת ומצאה העיסה שכבר מוכנת לאפייה, אם כן יכול להיות שעשו הקרבן פסח בירושלים ובאים לבשלו בטבריא ת"ו, ע"כ. ומה נעשה לכותב הלז שלא בא בזכרונו מקרא מלא<sup>11</sup>: "בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר תוצא", דמוכח דיוצא דפסח חמור משאר קודשים קלים שנאכלים בכל העיר. ואין צריך לומר שנעלם ממנו משנה ערוכה<sup>12</sup>: הפסח שיצא ישרף מיד, ודברי הרמב"ם

כיצד מצוים חמי טבריא בירושלים

על ידי מצוות כיבוד אב ואם זוכה לא"י

האם ניתן לפרש שהפסח נצלה בטבריא

4. עיין תנחומא קדושים סימן י. 5. עמוד א. 6. בתוך ספר 'מראה האופנים'. 7. עמוד א. 8. פסחים ת, ב. 9. עיין איכה רבה פרשה ג, ג - "גדר דרכי בגזית, בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא החמיצו, בנות ציפורי הויין סלקן ושבתן בבית מיקדשא, ולא הוה בר נש קריץ לתאנה קדמי מנהון, והאי ספרא דמגדלא הוה מסדרא קנדיליה, בכל ערובא שובא סליק שבח ונחת ומדליק יתהון". 10. איכה ג, ט. 11. שמות יב, מו. 12. פסחים פ"ז מ"ט. 13. שבנוסף לאיסור להוציא את בשר הפסח מירושלים עוד עובר על הציווי לעשותו צלי אש. **תקפ"ד** | 1. בראשית ט, כג. 2. נח סימן טו. 3. דברים ה, טו. 4. בראשית יא, לב - יב, א. 5. בראשית רבה פרשה לט, ז.



עושים אותם גל של עפר, כיוון שהאדם עפר ואל עפר ישוב, אלא הטעם הוא כדי שיראו בעצמותיו כי לא לחינם עונשין, שהרי עונותיו חקוקים על עצמותיו, יעו"ש.

ומהאמור הנה מקום אתי לפרש כוונת הכתוב תהלים<sup>8</sup>: "יגמור נא רע רשעים ותכונן צדיק ובוחן לבות וכליות אלקים צדיק". שהכוונה, שהרע של רשעים הוא שגומר אותם ומכלה אותם מן העולם, וזהו על ידי "ותכונן צדיק", שמרוב הקדושה של הצדיק, והרשעים אינם יכולים לסבול הקדושה, ונמצא שהם רשעים, לזה הם כלים מאליהם. ואל תתמה על הצדיק איך העניש, אף כי "בוחן לבות וכליות אלקים צדיק" והוא היודע, אף על פי כן אין להאשים הצדיק על זה, כי מכיוון שלא יכול לסבול הקדושה, זה מופת חותך שהוא רשע. ועיין עוד בספר 'מדרש האיתמרי' דרוש ראשון.

מיתתו של תרח לכניסתו של אברהם, שלא יחשדוהו שלא קיים מצוות כבוד אב ואם ובאים להרהר אחריו איך זכה לא"י, ע"כ הרב מופת הדור והדרו מהר"ח פאלאג"י נר"ו בספר 'נפש חיים' מערכת הכ' אות ט"ו.

ועיין מה שכתבתי למעלה בסימן תי"ד בטעמא דמילתא שהמחזיק בידי לומדי תורה זוכה ליכנס לא"י, יען דהשומר שבת זוכה לארץ, כמו שאמרו ז"ל<sup>6</sup>: אם מקבלים בניך את השבת הם נכנסים לארץ, והתלמיד חכם אתקרי שבת, ודא ודא חדא היא, יעו"ש. ועוד כתבתי בקונטרס זה בכמה מקומות<sup>7</sup>, דשבת וא"י שבת אחים גם יחד, יעו"ש. ועיין עוד מה שכתבתי בסימן קט"ו בשם רבינו האר"י זיע"א. ואמרו ז"ל: כל הזהיר במצוות כבוד אב ואם אין חילול שבת בא על ידו, ואסמוכוהו אקרא<sup>8</sup>: "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו", והביא מאמר זה הרב 'מטעם המלך'<sup>9</sup> סימן תשנ"א, יעו"ש. ומתוך כל האמור הוא טעם כעיקר דעל ידי מצוות כבוד אב ואם זוכה לא"י.

וגם תבין עוד טעם כעיקר למה שכתב הרב מופת הדור בסימן הנזכר באות ט"ז מיסוד רז"ל, דעל ידי מצוות כבוד אב ואם מקרב את הגאולה, דאמרו ז"ל<sup>10</sup>: אלמלא שמרו ישראל שני שבתות - מיד נגאלים, ופשוט.

הזהיר בכיבוד הורים ניצל מחלול שבת ובזכות כך זוכה לא"י

**תקפ"ה** א"י. כתיב: "ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם". העניין הוא, דהנה מצינו דמה שהתפלל משה על יהושע שינצל מעצת מרגלים, וכלב התפלל על קברי אבות כמו שאמרו ז"ל<sup>2</sup>, הוא מהטעם שאמר משה רבינו ע"ה: "מי אנכי כי אלך אל פרעה"<sup>3</sup>, כי היה צריך כח קדושה גדולה מאוד להנצל מהכח שהיה בפרעה, כאמרו: "תנו לכם מופת"<sup>4</sup>, שהסית את משה עצמו להטותו אליו. וכך היה במרגלים, מחמת הכח שהיה בנענע היה קשה ליכנס לשם שלא יטו אותם לרוב הכח שהיה בהם, לכך הוצרכו יהושע וכלב לתפילה.

וכיוון שנכנסו יהושע וכלב והכניסו קדושה לא"י, אותם כנעניים שלא היה בהם כל כך כח, קאה אותם הארץ ומתו. והו עניין שאמרו ז"ל במסכת שבת דף ל"ד<sup>5</sup> בעניין רשב"י ע"ה, שנתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות, דהיינו כיוון שעל ידי ראות עיניו השרה עליו קדושה יתירה שלא היה יכול לסבול, וכך היתה בקצת כנעניים, שלא היו יכולים לסבול הקדושה. וזה שאמרו יהושע וכלב: "הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד"<sup>6</sup>, ע"כ הגאון 'פנים יפות' פרשת שלח.

ועיין עוד להרב הקדוש מהר"א הכהן בספר 'תהלות ה'", שכתב בשם הרב מוהר"א היכני ז"ל, שהטעם שלא היו

צריך כח קדושה גדול להנצל מטומאת כנען

משה וכלב הכניסו בא"י קדושה שהכנענים לא יכלו לסבול

גל של עצמות ולא גל של עפר

## תקפ"ו

א"י. איתא בילקוט איכה<sup>1</sup> על פסוק<sup>2</sup>: "זכר עניי ומרודי", וזה לשונו: אמרה

כנסת ישראל לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, "זכור עניי ומרודי" שמרדתי בך, "לענה וראש" שהשקיתני, וספוק דא בדא זכור תזכור. תני ר' חייא: משל למלך שהלך וכו' ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלם, והיה נזכר להם וכוכה ואומר: הלואי שיהיו בני עמי אף על פי שמקניטים אותי. הדא הוא דכתיב<sup>3</sup>: "מי יתנני במדבר מלון אורחים", אמר הקב"ה: הלואי יהיו בני עמי כמו שהיו במדבר שהיו מלינים עלי, ודכוותיה: "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה"<sup>4</sup> - אמר הקב"ה: הלואי יהיו בני עמי בא"י אף על פי שמטמאים אותה וכו', יעו"ש. ועיין עוד במדרש איכה ולמהרש"י שם בספר 'יפה ענף'.

ומכל מקום, פשט המאמר הוא מלהיב הרעיון, שכמה גדולה דירת א"י אפילו בזמן הזה. ועיין מה שכתבתי בעניוטי לעיל בסימן רל"ג בפירוש מאמרם ז"ל באבות דרבי נתן<sup>5</sup>: חכם הדר בא"י וכו', שהוא מסכים עם פשט המאמר הנזכר, וק"ל.

## תקפ"ז

א"י. הקשו המפרשים: למה ארץ הקדושה והחביבה הניחה אברהם אבינו ע"ה תקף כאשר בא רעב עליה, דכתיב<sup>1</sup>: "ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה לגור שם", ולמה לא בטח במאמרו ית"ש שאמר<sup>2</sup>: "ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה", ומי שציווהו לילך שם יפרנסהו בכבוד, ולמה יצא לחו"ל.

אלא העניין הוא שאדרבא, היא הנותנת, בהיות שהקב"ה הבטיחו "והיה ברכה", שבשבילו יבוא הברכה על אחרים, וכדכתיב<sup>3</sup>: "ונברכו בך כל משפחות האדמה", ואנשי כנען

גדול מעלת הדר בא"י אפילו כשאינו עושה רצונו של מקום

מדוע עזב אברהם את הארץ מפני הרעב ולא בטח בה'

6. בראשית רבה פרשה מו, ט. 7. עיין סימן מ וסימן תיד. 8. ויקרא יט, ג. 9. חלק ו. 10. שבת קיח, ב. **תקפה** | 1. ויקרא יח, כח. 2. סוטה לד, ב. 3. שמות ג, יא. 4. שמות ז, ט. 5. עמוד א. 6. במדבר יד, ז. 7. מזמור ז, 8. ז. י. **תקפו** | 1. ילקו"ש רמז תתרחל. 2. איכה ג, יט - "זכר עניי ומרודי לענה וראש". 3. ירמיה טו, א. 4. יחזקאל לו, יז. 5. פרק כח. **תקפז** | 1. בראשית יב, י. 2. בראשית יב, ב. 3. בראשית יב, ג.



ההבדל שבין השפעת ה' את צורכי האדם שאר בא"י לבין ארצות

**תקפ"ח** א"י. ההבדל שיש בין א"י לשאר ארצות בעניין המזונות וחיי האדם הוא, כי בא"י

שאין שר ומזל מושל בה כי אם האל ית', היא מושפעת מאתו ית' מידי יום ויום ומידי שנה בשנה בכל הדברים הצריכים למזונות האדם וחיי, אבל שאר הארצות הם מושפעים על ידי השר והמזל השולט עליהם לזמן קצוב, כפי מה שחלקו לו למעלה. והוא דמיון מלך גדול מושל בד' פינות העולם, שהוא שולח למקומות הרחוקים ממנו הדברים הצריכים אליהם לזמן רב כדי שלא יצטרך לשלוח כמה פעמים, ובמקום מושבו אינו מחלק להם כי אם מידי יום ביומו או מידי חודש בחודשו, להיותו קרוב אליהם ויכול להשלים חסרונם בכל יום. וכן בעניין זה, גם כי "מלא כל הארץ כבודו"<sup>11</sup>, עם כל זה כבר חלק העמים והארצות לשרי מעלה, כדכתיב<sup>2</sup>: "אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים וכו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה", לא אמר 'ואתם חלק ה', אלא 'ואתכם לקח ה'', שנראה שגם ישראל היו נמסרים לשרי מעלה אלא שלקחה ה' והוציאם מתחת רשותם. ולזה אמר 'ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים', המשיל ארץ מצרים לברזל, כמו שהברזל הוא קשה מכל מיני מתכות, כי סלע קשה ברזל מוחתכ<sup>3</sup> וכפטיש יפוצץ סלע<sup>4</sup>, כן ארץ מצרים שר שלה היותר תקיף וחזק. ולזה אמר: 'ויוציא אתכם מכור הברזל', מתחת המזל היותר תקיף שבמזלות וראשון לכולם, שלא היה ראוי להוציאם מתחת רשותו ולהכניסם תחת שר אחד קטן ממנו, אלא להיות תחת רשותו, ולזה אמר: 'הוצאתי אתכם', מהיותר תקיף להיותכם לי "לעם נחלה כיום הזה" וכו'.

ואם כן הוא ית' נתן ומחלק לשרי מעלה מה שראוי שישפיעו לארצותם כפי חסרונם בפעם אחת, אמנם לא"י שהיא חלקו ונחלתו ועיני ה' בה<sup>5</sup>, אין צריך להשפיע אליהם כי אם לפי מה שצריכים בכל יום, כי הוא עומד עליהם וממלא חסרונם. וזה שכתוב<sup>6</sup>: "לא כארץ מצרים היא וגו' אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק", כלומר שהדבר הוא ברשותך לזרוע בכל יום שתרגה, כי יש לך מים מוכנים להשקות הזרע כגן הירק, אבל הארץ אשר אתם עוברים שמה היא ארץ הרים ובקעות, שאין אתה יכול להעלות ולהוליך המים ממקום למקום מצד היותה הרים ובקעות, כל שכן שאין לה מים כי אם כאשר ירד הגשם מן השמים וכו'. כי כשזרע האדם ואינו יורד הגשם עליו פעולתו לבטלה, אבל אם הוא זרע על סמך המים שבצידו להשקות הזרע, כארץ מצרים, אין פעולתו לבטלה ויכול לזרוע כל זמן שירצה, מה שאין

היו רעים וחטאים ונתחייבו שיבוא רעב על הארץ, ואם יהיה שם אברהם יהיו ברוכים ונשפעים בעבורו, ולא היה רוצה אברהם שיהיו שונאי המקום ב"ה מתברכים בעבורו היפך רצון האלקי. וזהו: "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ", שנתן סיבה לירידת אברהם מצרימה יען כי העוון שלהם היה כבד ולכן בא הרעב בארץ וראוי שאויבי ה' יענשו, ע"כ הרב יד יוסף בדרשותיו פרשת לך לך.

והרב הקדוש מהר"א הכהן בספרו 'מגלה צפונות' תמה על זה, שאיך הוקשה למפרשים קושיא זאת, שהרי איתא בילקוט<sup>4</sup>, וזה לשונו: אמר לו הקב"ה לאברהם: צא וכבוש הדרך לפני בניך, אתה מוצא שכל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו - באברהם כתיב<sup>5</sup>: "ויהי רעב בארץ", בישראל כתיב<sup>6</sup>: "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ"; באברהם כתיב<sup>7</sup>: "וירד אברם מצרימה לגור שם", בישראל כתיב<sup>8</sup>: "לגור בארץ באנו"; באברהם כתיב<sup>9</sup>: "ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה", בישראל כתיב<sup>10</sup>: "ופרעה הקריב" וכו', הרי בהדיא שהקב"ה אמר לו: צא וכבוש הדרך לפני בניך וכדמפרש ואזיל. ואולי כוונת המאמר, מאחר שיצא אברהם מדעתו ורצונו, קפץ עליו הדיבור ואמר לו: צא וכבוש הדרך לפני בניך, אף שהוא דחוק, יעו"ש מה שתיירץ עוד על הקושיא הנזכרת.

**אמר המחבר:** הרב ז"ל פירש מילתא בלי טעמא, שלמה שאחר שיצא אברהם קפץ עליו הדיבור, ולזה כתב שהוא דחוק. האומנם הגאון מוהר"ש יפה<sup>11</sup> שם כתב, וזה לשונו: כי רמזו ז"ל מה שכתב הרמב"ן<sup>12</sup>, שאברהם אבינו ע"ה חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בה' שיעילם. גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב, עוון אשר חטא, שה' יפדנו ברעב. ועל זה נגזרה על זרעו הגלות ביד פרעה, במקום המשפט שמה הרשע והחטא, ע"כ דברי הרמב"ן. ובדרך מליצה אמרו, שאמר ה' לאברהם: צא וכבוש את הדרך לפני בניך, והכוונה שבחטאו נגזר שיהיה לבניו כמעשהו, והרי הוא במעשיו כובש דרך הגלות לבניו וגורם בנזקם, ומכל מקום יהיה סימן גם כן לסוף גאולתם, ע"ש. ולפי זה הוא טעם כעיקר.

ודברי רבינו הרמב"ן זצוק"ל הם דברי זוהר הקדוש פרשת לך לך<sup>13</sup>, וזה לשונו: א"ר יהודה: תא חזי כיוון הנחת אברהם למצרים בלא רשו אשתעבידו בנוי במצרים ארבע מאה שנין, דהא כתיב: "וירד אברם מצרימה", ולא כתיב 'רד מצרימה', ואצטער כל ההוא ליליא בגינה דשרה, יעו"ש.

בעוון ירידת אברהם למצרים נגזר על זרעו לגלות למצרים



4. ילקוט"ש לך לך רמז סט וכן הוא בבראשית רבה פרשה מ, ו. 5. בראשית יב, י. 6. בראשית מה, ו. 7. בראשית יב, י. 8. בראשית מז, ד. 9. בראשית יב, יא. 10. שמות יד, י. 11. בספר יפה תואר. 12. בראשית יב, י. 13. פא, ב. **תקפח** | 1. ישעיה ו, ג. 2. דברים ד, יט-כ. 3. ב"ב י, א. 4. ירמיה כג, ט. 5. ע"פ דברים יא, יב. 6. דברים יא, י.

אשרי' הוא בא"י, יען שמביא ראייה מיריחו שהותרה ליכבש בשבת משום יישוב א"י.

אלא שיש לעמוד בדברי ה'הגהות אשרי' שכתב בשם 'אור זרוע' דמותר לקנות בתים מן הגויים וכו', שהרי מצינו שכתב ה'אור זרוע' בהלכות שבת<sup>9</sup>, על ההיא דאומר לגוי וכותב עליו אונן אפילו בשבת, בשם רבינו יואל בר יצחק ז"ל, דבכתיבת גוי איירי, דלא אסירא כי אם מדרבנן, יעו"ש, ולעיל<sup>10</sup> גבי הכותב שתי אותיות כתב עוד: שאר כתבים לבד מאשורית ויוונית, אם כתבו ישראל בשבת פטור מן התורה, דאינה כתיבה ואינה חשובה מלאכה, דגרסינן בירושלמי<sup>11</sup> מהו בכל לשון - אל"ף אלפ"א, בית"א ביט"א, והוא לשון יווני, ומשמע או בגופין שלנו או בגופין יוונית, והיינו דאמרינן כותבין עליו אונן אפילו בשבת, וכן אומר לגוי ועושה בגופין שלהם, שאין בו אלא שבות דרבנן, דגורו על גופין שלהם אטו גופין דידן שאסור, אבל בגופין שלנו זהו שבות שיש בו מעשה דאורייתא, יעו"ש. וכן כתב עוד שם<sup>12</sup> בשם הרב יהודה: ואפילו הכי דוקא משום יישוב א"י שרי, הא לאו הכי אסור לומר לגוי אף על גב דלא אסור כי אם מדרבנן, יעו"ש והביא דברי 'אור זרוע' הללו בספר 'דרכי משה' ובהגהת שו"ע שם<sup>13</sup>, יעו"ש.

ונראה להדיא דלא שרו משום יישוב א"י כי אם שבות דשבות, ומאי שנא מלקיחה שהיא גם כן שבות מדבריהם, גזירה שמא יכתוב, ושרי לקנות בשבת.

ומצאתי להגאון 'מור וקציעה' בגדר יישוב א"י, שתמה שם על דברי 'מגן אברהם'<sup>14</sup> שכתב, דיש אומרים קניין אסור אלא כשקנה מערב שבת מותר לומר לגוי לכתוב בשבת, שהקשה, וזה לשונו: צריך עיון מאי אולמיה דכתיבה מקניין, אדרבא כתיבה חמירה, דמלאכה היא, וגוי שליחותיה דישראל קא עביד, ואפילו תימא דלאו כתיבה מעלייתא היא, מיהא אית לה עיקר מדאורייתא, מה שאין כן משא ומתן וקניין בכלל, שכל עיקרם לא נאסרו אלא משום לתא דכתיבה ולא שייכי במלאכה כלל, פשיטא דשרי. ועוד, אחר שנגמור המקח מבעוד יום, למה נדחה שבות בחינם. ואם אף על פי כן התירו, כל שכן לקנות בשבת, דלא קעביד מידי איסורא דאורייתא ומקיים מצווה האידנא וכו', ואי מיירי בדהוי דינא דידהו דלא נגמור הקניין אלא על ידי כתיבה בפנקס הערכאות, אי הכי קעביד תרי איסורי דשבות בהדדי - קניין וכתיבה דגוי על ידי אמירה דישראל, ומאי מהני אם כן מה שקנה בערב שבת, יעו"ש.

ועל פי דבריו אלו יש לומר, דמשום הכי התירו שבות דלקיחה, יען שכל עיקרה לא נאסר אלא משום לתא דכתיבה,

כן בא"י שאין זריעתו מועלת אם לא ירדו הגשמים. זהו אומרו: "למטר השמים תשתה מים", כי אפילו המים הצריכים לשתיה הם מן השמים, כל שכן הצריכים לזריעה.

ומפני שנראה זה חסרון בא"י, לזה אמר<sup>8</sup>: "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד" ורואה מה שהיא צריכה ליושבה ומשלים חסרונה בכל יום. וסיבת זה הוא כדי שיהיו עיניהם תלויות לשמים, ויכירו כי אין מי שיכול להשפיע עליהם כי אם הוא ית"ש. ואמר: "עיני ה' אלקיך בה", להורות על מעלתה בדברים השכליים, שעין השגחתו והשפעת חכמתו עליך מצד שהוא אלקיך בא"י. ואמר: "מראשית השנה ועד אחרית שנה", כי בענין דרישתו אותה תמיד כל כך בעין יפה, הוא משלים חסרונם באחרית שנה כמו בתחלתה, לא כבעל הבית שביום אחד מתגלגל עם האורח בבשר ובשני בדגים ובשלישי בירק, ע"כ הגאון המבי"ט בספר 'בית אלקים' דף ז' עמוד ד'.

אמר המחבר: עיין מה שכתבתי למעלה בסימן ק"ב משם הרמב"ן זצוק"ל מזה, ומדברי הגאון המבי"ט ז"ל נראה שמפרש קרא דכתיב "תשתה מים" הוא לנוכח, ואין כן דעת התרגום וכמו שכתבתי למעלה בסימן כ"ר<sup>9</sup>, יעו"ש.

## תקפ"ט

א"י. איתא בקמא פרק מרובה<sup>1</sup>: הלוקח בית בא"י - כותבין עליו אונן<sup>2</sup> אפילו בשבת. ופריך הש"ס: בשבת סלקא דעתך - אלא כדאמר רבא התם: אומר לנכרי ועושה, הכא נמי אומר לגוי ועושה, ואף על גב דאמירה לגוי שבות היא, משום יישוב א"י לא גזרו ביה רבנן, ע"כ יעו"ש.

ובירושלמי פרק ב' דמועד קטן<sup>3</sup> איתא עוד, וזה לשונו: רבי יהושע בן לוי שאל לרבי שמעון בן לקיש: מהו ליקח בתים מן הגויים, אמר ליה: אימת רבי שאל, בשבת, ותני בשבת מותר, כיצד הוא עושה - מראה לו כיסים של דינרים והגוי חותם ומעלה לארכיים, שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת, דכתיב<sup>4</sup>: "כה תעשה ששת ימים" וכתיב<sup>5</sup>: "וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים" וכתוב<sup>6</sup>: "עד רדתה" - אפילו בשבת, ע"כ.

ועיין שם בפירוש הרב 'קרבן העדה' וכמו כן ב'הגהות אשרי' פרק ב' דמועד קטן בשם 'אור זרוע', וזה לשונו: מותר לקנות בתים מן הגויים בשבת, כיצד הוא עושה - מראה לו כיס של דינרים והנכרי חותם ומעלה בערכאות, יעו"ש. ומרן הבית יוסף באו"ח סימן ש"ו הביא לשון זה וכתב: ונראה דבקונה בית בא"י מיירי, וכדאמרינן בפרק קמא דגיטין<sup>7</sup> ובסוף פרק מרובה. והרב 'פאת השלחן' סימן א' הלכה כ"ה<sup>8</sup> הכריח מהירושלמי הנזכר, דדברי ה'הגהות

סדר ההשפעה בא"י נועד לחזק את האמונה בה'

מותר לכתוב בשבת ע"י גוי שטר קניין על בית בא"י

מותר לעשות בשבת קניין על בית גוי בא"י

7. דברים יא, יא. 8. דברים יא, יב - "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָרַשׁ אֹתָהּ תָמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה". 9. וע"ע סימן שן. **תקפט"א** 1. ב"ק פ, ב. 2. פירוש: "שטר מכירה, כמו והיו אונות ושטרות יוצאין על שמו (ב"ב דף נב, א) (רש"י). 3. הלכה ד. 4. יהושע ו, ג. 5. שם פס' ד. 6. דברים כ, כ - "וּבַיּוֹם מִצּוֹר עַל הַעִיר אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה עִמָּךְ מִלְחָמָה עַד רִדְתָּהּ". 7. ת, ב. 8. כוונתו להלכה יב אות כה בבית ישראל. 9. סימן פה. 10. סימן עו. 11. שבת פ"ב ה"ג. 12. סימן פה. 13. או"ח סימן שו, יא. 14. סימן ש"ו ס"ק יט.

והרמ"א סבירא ליה כמו שפסק 'הגהות מימוניות' בפרק א' מהלכות תפילין ס"ק ע', וזה לשונו: דהא דאמרינן בפרק קמא דגיטין כותבין בשבת, פירוש בכתב גלחות, דאינו אלא משום שבות, דגורו על שלהם אטו שלנו. ומתניתין דשבת<sup>17</sup> דנקט: הכותב בכל לשון - והכתב אשורית. ולכן פירש בכהאי גוונא דהוי שבות דשבות וכו'. והרמב"ם סבירא ליה דמשום יישוב א"י התירו יותר, מזה שלא התירו במילה, וגם שבות דמלאכה דאורייתא התירו וכו', ע"כ תורף דברי קודשו.

ואחר המחילה רבה דבריו תמוהים לעניות דעתי מכמה אנפי, דנראה מדבריו דהירושלמי והבבלי פליגי, ואם כן הוא תימה איך פסקו 'הגהות אשרי' ומרן כהירושלמי נגד הבבלי, והלא כלל מוסכם הוא דהיכא דפליג גמרא דידן עם הירושלמי - כגמרא דידן פסקינן שהוא בתראה, כמפורש בחידושי דנינים של רבני ירושלים הקדמונים המובא בספר 'חיים וחסד' דף צ"א, וכן הביא כלל זה הרב יד מלאכי דף קע"ג בשם ה'כנסת הגדולה'<sup>18</sup> בשם הרי"ף<sup>19</sup> והרש"ך<sup>20</sup> ו'משפט צדק'<sup>21</sup> ו'בנימין זאב', ועי"ש עוד מה שהביא הרב החסיד שם בשם ה'שיטה מקובצת'<sup>22</sup>.

עוד בה, דעדיין קשה, שלמה הניח שיטת הרמב"ם ופסק כ'הגהות אשרי', ואם מפני דסבירא ליה דגם במצווה לא התירו רק שבות דשבות, וא"י שווה לשאר מצוות וכו', אין אלו אלא דברי נביאות, ועיין ב'באר הגולה' שם ודו"ק.

כי על כן נראה לעניות דעתי כמו שכתבתי, דשני התלמודים לא פליגי, והירושלמי גם כן על ידי אמירה דישאל הוא, כמו שכתבתי, ופסק מרן כלשון 'הגהות אשרי' שהוא מהירושלמי, אמנם סבירא ליה בכתב שלהם הוי דאורייתא, ועם כל זה התירו כמו שכתב הרמב"ם פרק י"א מהלכות שבת, וכמו שכתב הרב 'פאת השלחן', וכך נראה מדברי מרן באה"ע סימן קכ"ו סעיף א', ועיין שם ב'בית שמואל'. ומה שכתב דהרמ"א סבירא ליה כמו שפסק 'הגהות מימוניות' פרק א' מהלכות תפילין, כבר נתבאר מדברי ה'אור זרוע' עצמו שכתב בשמו ב'דרכי משה' ובהגה שם. גם מה שכתב דמתניתין דשבת בכל לשון - והכתב אשורית, כבר נתבאר בדברי ה'אור זרוע' שכתב אשורית וכתב יוונית.

עוד ראיתי להגאון 'מור וקציעה' שם שכתב: ואי משום הצלת ממונ - מותר, משום דאיכא למיחש שמה יכחישינו הגוי שקבל המעות מבעוד יום וכו'. מסתברא בכהאי גוונא אפילו בקונה בחו"ל שרי משום פסידא, בדלא פשע אלא מחמת אונסא, דלא הוה אפשר למכתב עליו אונס בערב שבת. ועל זה סמכתי שהוריתי לאחד שאירע לו חשש ודאגה מדבר הפסד גדול, שנודע לו בשבת על ידי אגרת שקיבל

מה שאין כן אמירה לגוי, דגוי שליחותיה דישאל קעביד - אסור, כי אם דוקא בכתב שלהם דהוי שבות דשבות, ולא קשה ולא מיד.

והשתא יש לומר דשני התלמודים לא פליגי, וש"ס דידן דנקט הלוקח בית בא"י, לאו דוקא, ואפילו לקיחה שרי, ואתיא מכל שכן דכתיבה כמו שכתבתי. וש"ס ירושלמי דנקט והגוי חותם ומעלה לארכיים, היינו על ידי אמירה דישאל, וכן כתב הרב 'קרבן העדה' שם בהדיא ד"ה 'מראה לו הכסף בשקים' - ומקנה לו מקומו או שהגוי לוקחן מעצמו, ואף על גב דאמירה לגוי שבות, משום יישוב א"י התירו, יעו"ש. ואין אסור כי אם ליתן לו המעות, ולזה מראה לו כסיים.

והרמב"ם<sup>15</sup> שפסק: הלוקח בית בא"י מן הגוי וכו', מותר לומר לגוי וכו', נקט כלשון הש"ס דידן דפרק מרובה, וכמו שכתב מרן שם. ומרן שפסק: מותר לקנות בשבת, הוא כלשון 'הגהות אשרי' בשם 'אור זרוע', שהוא מהירושלמי, והכל הולך למקום אחד. והכי דייקי דברי מרן ה'בית יוסף' שכתב: ונראה דבקונה בית בא"י מיירי, וכדאמרינן בפרק קמא דגיטין ובסוף פרק מרובה, ואם איתא דהירושלמי והבבלי פליגי, לא היה אומר וכדאמרינן בפרק קמא דגיטין וכו', ואף על פי שיש לפרש לשונו בעניין אחר, כל כי האי מילתא הוה צריך לאודועי, ופשט לשונו הוא מורה כמו שכתבתי.

וראיתי להרב 'פאת השלחן' שם, שהקשה על דברי מרן, שלמה שינה לשונו מלשון הרמב"ם, שהוא מסוגיא דגמרא דגיטין ובקמא, וכתב: מותר לקנות בית בא"י. ותירץ, דמרן סבירא ליה דמשמעות סוגיא דירושלמי דמותר לקנות בשבת על ידי שמראה לו כיס של דינרין, מפני דקיימא לן (בחו"מ סימן קצ"ד) דקניין קרקע מן הגוי הוא בשטר עם הכסף, ובשבת אינו נותן הכסף רק מראה לו, ועל ידי זה לא הוי מכירה גמורה, רק שלא יחזור בו על ידי שיתתם בערכאותם התירו. גם דמיהוי כמקח וממכר, משום יישוב א"י התירו. ולכן לא הזכיר בירושלמי 'אומר לגוי וכותב וכו' כמו בבבלי, משום דאמר בהדיא: והגוי חותם וכו'. ושיטת השו"ע דגם בכתב של גויים הוא מדאורייתא, כמו שפסק הרמב"ם פרק י"א מהלכות שבת הלכה י': והכותב בכל לשון ובכל כתב חייב וכו', וסבירא ליה גם כן בסימן ש"ז סעיף ה', דגם במצווה לא התירו רק שבות דשבות, וא"י שווה לשאר מצוות כמו שכתבו התוספות שם<sup>16</sup> בשם הלכות גדולות וכו'. ולכן השמיט סוגיא זו ופסק כ'הגהות אשרי' ו'אור זרוע' מסוגיא דירושלמי הנזכרת, ולכן לא הביאו הבבלי מהאי טעמא, ולזה לא הזכיר אמירה לנכרי כלל.

הבבלי והירושלמי לא פליגי

פאת השלחן - נחלקו התלמודים והפוסקים אם התירו כתיבה ע"י נוכרי בשבת

קושיות המחבר על שיטת פאת השלחן

האם התירו אמירה לנוכרי בשבת במקום הפסד



15. הלכות שבת פ"ו ה"א. 16. ב"ק פ, ב גיטין ח, ב. 17. קג, א - 'הכותב שתי אותיות... בכל לשון - חייב'. 18. אורח חיים כללי הפוסקים אות ג. 19. עירובין דף לה, ב בדפי הרי"ף. 20. ח"ג סימן נז. 21. ח"ב סימן סח. 22. ב"מ מה, ב וזה לשונו: "כתב הרב יהונתן ז"ל, וזה לשונו: ואין אנו חוששין לגמרא דירושלמי, דאותן רבנן בתראי שסדרו לנו התלמוד בבלי, הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרות בתלמוד ירושלמי, ורוב התלמוד בבלי מהן, כגון דברי רבי יוחנן ור"ל וכל הנקראים בשם רבי, ומה שראו שהוא לא כהלכה הניחו אותו בתלמוד ירושלמי".

ותועלת לכל ישראל שלא תשתקע ארץ הקודש ביד טמאים, ואפשר שלפיכך יחדו להם בגמרא מצווה זו, לומר שאין מתירין כן בשאר מצוות ואין אומרים במצוות זו דומה לזו, שאין אנו יודעין מתן שכרן של מצוות, שמצינו שהתירו שבות לגבי מת ולא התירו למילה שהיא מצווה רבה ומפורשת ונכרת עליה י"ג בריתות, עכ"ל. ואם כן, לעניין זה כתב מרן החביב: 'עייין בהריב"ש'.

ממרחק, והיה הדבר נחוץ להשיב שולחיו דבר מיד, ושאלני אם מותר לו לצוות לגוי לכתוב תשובה בשבת ולשולחה על הפוסטא למקום העסק, ואם לא יעשה בו ביום היה בריא היוקו, והתרתיו לו משום הצלה משום הפסד מרובה, ע"כ. ועייין בתשובות הריב"ש סימן שפ"ז, שכתב תוך התשובה, וזה לשונו: ונשוב לעניין הנידון, שטוען העובר שהותרה לו שבות אפילו דמלאכה משום פסידא, והכל יפצה פיהו. אין צריך לומר לדברי האוסר בשאר מצוות, אלא אפילו לדברי המתיר במקום מצווה - במקום פסידא לא שרינו, ואפילו שבות דשבות נמי במקום פסידא לא שרינו, וכבוי דליקה יוכיח, ועוד, מדאמרין פרק נוטל<sup>23</sup>: פעם אחת שכחו דיסקיא מליאה וכו'. ולא מיבעיא דשבת, אלא אפילו בחול לומר לו שיעשה בשבת לא שרי אפילו במקום פסידא, יעו"ש, ויש ליישב ודו"ק.

עוד ראיתי להגאון 'מור וקציעה' שם שהקשה<sup>24</sup>: ואיך אפשר לומר דמיירי שקנה מערב שבת, הא קאמר דמראה לו כיוסין, וכל קניינו של גוי בכסף, ומשמע בהדיא שאינו נותן לו המעות עד שיחתום תחילה, ומוכח נמי דלאו משום פסידא נגעו בה. וכנראה 'אור זרוע' לאו מדנפשיה אמרה להך מילתא, אלא ודאי ברייתא דתוספתא אשכח או לישנא דתלמודא דבני מערבא נקט ואתא, והלשון עצמו מורה כך. והיפשתי לדעת טעמים של הרא"ש והריב"ש, שמשמם אמר 'מגן אברהם' דבר זה לאסור הקניין בשבת, ביקשתיו ולא מצאתיו, לא ידעתי איה מקומו.

ומה שכתב ה'בית יוסף' דבקונה בית בא"י מיירי, לכאורה נראה דהאי דינא ד'אור זרוע' שאני, ומשום פסידא דשייך גם בחול וכו', ומשום הכי לא הזכיר א"י בפירוש, אלא שכבר הוכחתי שאי אפשר לומר כך, ע"כ דברי קודשו. וכבר נתבאר דלשון 'אור זרוע' הוא לקוח מלשון הירושלמי הנזכר, ודבר ה' בפייהו אמת. ומה שכתב: 'חיפשתי לדעת טעמים של הרא"ש והריב"ש' וכו', דע שמרן החביב בספר 'כנסת הגדולה' הגהות בית יוסף כתב, וזה לשונו: עייין בהריב"ש ז"ל סימן שפ"ז, ומהר"א הסון ז"ל, הובאו דבריו בספר 'משפט צדק' חלק א' סימן ל"א, תמה על זה, וכתב דלא הותר משום יישוב א"י אלא לומר לו שיכתוב שטר בשבת, אבל ליקח בית בשבת הוא אסור, ע"כ.

והרואה יראה שמה שכתב 'עייין בהריב"ש' ז"ל סימן שפ"ז, הוא מילתא באפי נפשה, וזה לשון הריב"ש שם: על מה שמביאים ראיה דאמירה לגוי במקום מצווה שרי מהא דכותבין אנו בשבת, יש לדחותה, דשאני יישוב א"י שאינה מצווה לשעתה אלא מצוה המתקיימת לעולם, ומצווה

בירור מקור דברי המגן אברהם

ריב"ש - אין להוכיח מדכותבין אנו בשבת שאמירה לגוי מותרת במקום מצווה

ומה שכתב: 'ומהר"א חסון', הוא עניין אחר שחלק על 'הגהות אשרי', וזה לשונו שם: אפילו במקום מצווה, דהיינו לקנות דירה בא"י, לא מצינו היתר אלא דוקא שכותבים, שמותר לכתוב לו שטר בשבת ומשום יישוב א"י לא גזרו בדבר, אבל ליקח עיקר הבית בשבת ודאי דאסור, דלא אמרו בגמרא אלא בהלוקח בית בא"י, כותב אנו אפילו בשבת, ולא קאמר 'מותר ליקח אפילו בשבת', אלא דוקא אחר שלקחה מותר לכתוב השטר אפילו בשבת.

ואין להקשות דמאי חומרא איכא בליקחה יותר מכתובת השטר דהתם אמירה לגוי שבות והתירו משום יישוב א"י, אם כן גם מקח וממכר. הניחא לפירוש רש"י (במסכת ביצה<sup>25</sup>) דאסור מטעם "ממצוא הפצ"ד", אלא לישנא בתרא דאמר הטעם גזירה שמה יכתוב, הרי אינו אסור מהמת עצמו אלא משום גזירה, אם כן היה נראה שהוא מותר. לא היא, דאין כל השבותין שווין, דהכא כיון שהוא עושה האיסור, אפילו דהוי משום גזירה חמיר טפי. זאת ועוד, דאתי לידי חילול שבת שהוא עצמו יכתוב ואיכא איסור לאו וסקילה וכו', ודלא כמו שכתב ב'הגהות אשרי', הביאה ה'בית יוסף' או"ח סימן ש"ו, דמשם משמע שמותר ליקח מהם בתים בשבת, ע"כ. (וכבר נתבאר דלשון 'הגהות אשרי' הוא ירושלמי דמועד קטן, וצריך לומר דסבירא ליה דשבות דליקחה גרע טפי, כמו שכתב הגאון 'מור וקציעה').

ונהירנא שכתב הרב גאון עוזנו ז"ל<sup>26</sup> [ב'ברכי יוסף' או"ח סימן ש"ו אות ט"ז, וזה לשונו: וכבר ידוע דהרב 'מגן אברהם' רוב תשובות האחרונים אשר העלה ואשר הביא מגן גבורתו לקוחים הם בידו מספר כנסת הגדולה ושיירי, יעו"ש], אגב שיטפיה בראותו לשון הרב ה'כנסת הגדולה' שכתב 'עייין בהריב"ש ומהר"א חסון' וכו', כתב: וב'משפט צדק' חלק א' כתב בשם הריב"ש והרא"ש דאסור לקנות וכו', והאמת הוא כמו שכתבתי. ומה שכתב עייין בהריב"ש הוא עניין בפני עצמו, ומה שכתב בשם הרא"ש, הוא טעות סופר וצריך לומר מהר"א חסון.

שוב ראיתי להגאון 'אליה רבה' שהביא לשון 'מגן אברהם' הנזכר וכתב: דאישתמטת להו שדברי 'הגהות אשרי' הוא ירושלמי וכו', גם עיינתי בהריב"ש סימן שפ"ז, ויש

23. שבת קמב, ב. 24. על דבר המגן אברהם' דלעיל. 25. לו, א. 26. בדפ"ר נדפס: "לא ידעתי כעת איה מקומו, שהגאון 'מגן אברהם'. על הרוב, הפוסקים שמביא הוא סומך עצמו על דברי מרן החביב בספר 'כנסת הגדולה' וממנו מעתיק פוסקים שמוכיר", אך בקונטרס 'אולם השער' השלים וציטט ועל פיו תיקנו את הדברים.



משנה פרק ו' מהלכות שבת, וזה לשונו: ודע שאין מדמין דבר לדבר בעניין השבותיו, ואין לך במ להתיר אלא מה שהתירו חכמים, ולגבי מילה לא התירו שבות גמור, ולגבי לוקח בית בא"י התירו, יעו"ש.

וכן כתב הרב החסיד בספר 'קהלת יעקב' בחלק תוספת דרבנן דף צ"ט בשם הרשב"א סימן תש"ט ותת"ח, דאין מדמין שבות דרבנן זה לזה להתיר, יעו"ש.

ומהאמור תירץ הרב החסיד דבר שמואל' סימן קל"ט, מה שמקשים, דאם התירו בשבת לקרות לאור הנר שניים יחד בעניין אחד<sup>31</sup>, למה לא התירו בזה לרכוב שניים על סוס אחד בשבת<sup>32</sup>, וכן לעניין שופר ולולב לעלות שניים באילן אחד להביאו<sup>33</sup> וכדומה - שאין לדמות גזירות רז"ל זו לזו, ולרז"ל גזירי הגזירות עצמם להם לבדם ניתנה הרשות כפי הטעמים והסודות הרמוזים בידם, וכפי חומר העניין וצורך המקום והזמן לאיסור ולהיתר להקל ולהחמיר, מבלי שיגלו טעמים לדורות עולם למען לא תנתן תורת כל אחד ואחד בידו לערער ולפקפק במה שכבר נעשה על פי בית דין הגדול. לפיכך תנן<sup>34</sup>: אין דנין דברי סופרים מדברי תורה. וכן כתבו בעלי התוספות ז"ל במסכת חולין בפרק כל הבשר דף ק"ד<sup>35</sup> ד"ה 'ומנא תימרא', שאין לדמות גזירות רז"ל זו לזו, יעו"ש. והרב גאון עזונו בספר 'מחזיק ברכה' יו"ד סימן כ"ה כתב, שגם לזה כיון הרב 'תוספת שבת' או"ח סימן ער"ה ס"ק ה', וזה לשונו: עיקר הקושיה אין לה מקום, דכבר נודע דאין לדמות גזירות חכמים זו לזו, אם כן יש לומר דדוקא הכא שרינן בשני בני אדם, כיון דבלאו הכי הוא חששא רהוקה דשמוא יטה כיון דמיירי בשמנים ופתילות הכשרים, אלא משום דבדברים הצריכים עיון החמירו רז"ל, ולא החמירו בשניים מטעם דאף אם יבוא להטות יזכרנו חבירו, אבל בשאר מקומות לא סמכו על זה להתיר. ולפי זה מה שכתב ב'נחלת צבי' סימן תל"א לעניין בדיקת חמין, דאם אמר לאחד תן דעתך עלי להזכירני - מהני, ולמד מדינא דהכא, ליתא, יעו"ש.

וראיתי להרב 'כרם שלמה'<sup>36</sup> למוה"ר שלמה האאס ז"ל או"ח סימן ער"ה, שכתב על הקושיה הנזכרת, דיותר נראה מה ששמעתי בשם גדול אחד, דאם אחד רוכב ואחד מהלך אצלו להזכירה, יהיה מותר, שהבירו יזכרנו. ובה תירץ מאי דאיתא בהגיה<sup>37</sup>: מעשה באחר שהיה רוכב על הסוס בשבת וכו', אמר ליה: חזור לאחורך וכו' עד כאן תחום שבת, אמר

לפרשו כדרך זה. ומה שכתב 'והרא"ש', הוא טעות סופר, וצריך לומר: והרא"ש ששון, ע"כ. והנה ספר מהרא"א ששון אינו בידי, ולעניות דעתי נראה כמו שהגהתי, וצריך לומר: ומהרא"א חסון.

ומה שכתב<sup>27</sup>: 'לכאורה נראה דהאי דינא ד'אור זרוע' שאני וכו', כבר נתבאר דדברי ה'אור זרוע' הוא מירושלמי, ומוכח דבא"י מיירי כמו שאמר שלא נכבשה יריחו אלא בשבת.

עוד ראיתי להגאון 'מור וקציעה' שם, שכתב על דברי מור"ם בשו"ע דלא שרי אלא בכתב של גויים דאינו אסור אלא מדרבנן, וזה לשונו: נפלאות היא זאת בעיני, אטו לית ליה הא דתנן הכותב שתי אותיות בכל לשון חייב וגו', לכן נראה שאין צורך לומר כך, אלא אפילו היא מלאכה גמורה התירו בו שבות דאמירה, עכ"ל. וכבר נתבאר דה'אור זרוע' הביא מהירושלמי דבכל לשון הוא אשורית ויוונית כמו שכתבתי לעיל.

עוד ראיתי להגאון הנזכר, שלמאי דכתב לעיל בסימן רמ"ג דשבות אמירה לגוי בשבת מן התורה אסורה<sup>28</sup>, יש לומר דמיירי הכא דלא אמר ליה מידי, אלא מראה לו הכיס של דיגין, והגוי בחול על הממון ולהוט אחר הכיס הולך וכותב מעצמו - אדעתא דנפשיה קעביד, ולישנא ד'אור זרוע' הכי דייק. ואף על גב דלכאורה לא סלקא שפיר סוגיא דשמעתין דגיטין, דמשום אמירה לגוי שבות נגעו בה, יש לומר דהיינו אמירה כהאי, ועל ידי רמז בעלמא הוא, מתוך שמראה לו כיסין מבין שיעשה ויכתוב, קרי ליה אמירה, לא שידבר אליו ממש, וגם הגוי לצורך עצמו הוא עושה, ע"כ דברי קודשו. ועיין בספר 'אור זרוע' שם<sup>29</sup> שכתב, וזה לשונו: וכשם שאמירה לגוי בשבת שבות, כך רמיזה לגוי בשבת נמי שבות. והא דקיימא לן כר"י בן קרח<sup>30</sup>, דאומר מותר אדם לומר לחבירו וכו', התם הוא רמיזה לצורך מוצאי שבת, אבל רמיזה לגוי כדי לעשות בשבת ודאי אסור. והביא לשון 'אור זרוע' זה מור"ם באו"ח סימן ש"ג, יעו"ש. וצריך לומר שיש חילוק בין אמירה לרמיזה, דאמירה אסורה מדאורייתא ורמיזה מדרבנן, ופשוט.

ומה שכתב הריב"ש ז"ל שאין אומרים מצווה זו דומה לזו, שאין אנו יודעים מתן שכתב של מצוות, שמצינו שהתירו שבות לגבי מת וכו', כן כתב נמי הרב ה'מגיד

בכל לשון - יוונית ואשורית

למאן דאוסר אמירה לנוכרי בשבת מהתורה, קונה ברמיזה

אין מדמין שבותין דרבנן זה לזה



27. הימור וקציעה' דלעיל. 28. וזה לשון הימור וקציעה' בפתיחה לסימן רמג: "הצעה: מלאכת ישראל על ידי גוי בשבת, נראה לי עיקר שאסורה דבר תורה, כר"י דמייית בסמ"ג... והא דקשיא... אם כן איסור אמירה לגוי במלאכת שבת אינו שבות אלא דבר תורה הוא, יראה... שלא אמרו חז"ל אמירה לגוי שבות, אלא או בדבר שאינו מלאכה, כגון הקונה בית שכותב עליו אונו וכו' יש לומר דמיירי דלא כתב גמור הוא אלא כתיבה הדיוטית ולא מעשה אומן... אי נמי אמירה במלאכה גמורה להנאתו של גוי עצמו בלבד...". 29. הלכות שבת סימן פה. 30. שבת קג, א - "רבי יהושע בן קרח אומר: אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמי לערב". ומפרש רש"י: "הנראה - עכשיו נראה אם תעמוד עמי לערב, אם תבא אלי לכשתחשך, ושניהם יודעין שעל מנת לשוכרו לפעולתו הוא מזהירו, וכיון דלא מפרש בהדיא - שרי". 31. שבת יב, ב ובש"ע או"ח רעה, ב. 32. דאסרו בביצה לו, ב - "לא עולין באילן - גזרה שמא יתלוש. ולא רוכבין על גבי בהמה... גזרה שמא יחתוך זמורה". 33. דאסרו ברה"ל, ב - "שופר של ראש השנה - אין מעבירין עליו את התחום... לא עולין באילן". 34. ידים פ"ג מ"ב. 35. עמוד א. 36. חלק ב. 37. טו, א.

כמי שיש לו אלוה וכו'; וכל הדר בא"י שרוי בלא עון<sup>5</sup> וכו'; וכל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח<sup>6</sup> וכו'; והכמי ישראל היו מסכנין בעצמם לעבור נהרות כדי ליכנס לא"י, והיו אומרים: דוכתא דלא זכו ליה משה ואהרן<sup>7</sup> וכו'; והיו מנשקים האבנים ומתגלגלין בעפר וכו'<sup>8</sup>.

ונקראת 'צבי' ו'ארץ החיים', שמותיה חיים בלא צער גלגול מחילות. שהמתים בחו"ל יש להם צער גלגול מחילות, שהקב"ה עושה להם מחילות בקרקע ומתגלגלין משם עד א"י, ומשם מבצבצין ועולין, שנאמר<sup>9</sup>: "ויציצו מעיר כעשב הארץ", ואין עיר אלא ירושלים, שנאמר<sup>10</sup>: "והעיר אשר בחרתי בה". ואין מותר לצאת מא"י לחו"ל אלא ללמוד תורה, אם אינו מוציא בא"י מי שילמדנו, או מפני כבוד אב ואם.

מכל זה תברר שאלתכם, כי מי שהוא בעל תשובה ומתחרט מעונות שבידו, ורוצה לעלות לא"י, עם היות שהתשובה היא מכפרת, עלייה לא"י היא מוספת לו זכות ומצילתו מן החטא כל ימיו.

ומה ששאלתם אם נאנס ולא השלים מצוותו, אם נחשב לו זכות כמו שהשלים מצוותו - כבר אמרו חז"ל בפרק א' ממסכת קידושין<sup>11</sup>: מהשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, שנאמר<sup>12</sup>: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון ליראי ה' ולהושבי שמו", אמר רב אשי אפילו חשב לעשות מצווה ולא עשאה - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה וכו', זה תורף דברי קודשו.

ומה שכתב: 'ומתגלגלין משם עד א"י וכו' ואין עיר אלא ירושלים, שנאמר: "והעיר אשר בחרתי בה" - נראה שהוא מפרש דהיינו האי דאמרינן<sup>13</sup>: צדיקים שבחו"ל חיים על ידי גלגול מחילות, שגלגול מחילות יהיה עד ירושלים. והיינו 'יציצו מעיר', וכפירוש רש"י דפרק חלק דף צ' עמוד ב' ד"ה 'ויציצו מעיר', וזה לשונו: שעתידין ישראל לציין ולפרוח מעיר ירושלים, וכדאמרינן: הקב"ה עושה להם מחילות לצדיקים והולכין ועולין לירושלים. וכן הוא בפסיקתא רבתי, הובא בילקוט ישעיה רמז תס"ט: "לאמר לאסורים צאו"<sup>14</sup> וכו' - הקב"ה עושה להם מחילות מלמטה והם הולכים בהם עד אשר הם באים תחת הר הזיתים שבירושלים, דהקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו, כמו שנאמר בזכריה<sup>15</sup>: "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים אשר על פני ירושלים מקדם ונבקע הר הזיתים מזרחה וימה" וכו', יעו"ש. וכן הוא בתרגום שיר השירים בפסוק<sup>16</sup>: "מי זאת עולה מן המדבר", וזה לשונו: אמר שלמה נביאה: כד ייחון מיתייא עתיד לאתבועא טור

ליה: אף אתה חוזר כך. וקשה, למה לא אמר לו תכף שלא ירכוב בשבת. אבל לפי האמור מיושב, דעד השתא היה ר' מאיר מהלך אחריו ולא חייש שמא יחתוך זמורה וכו', יעו"ש. וסברא זו הביא הרב גאון עוזנו בספר 'שירי ברכה'<sup>38</sup> או"ח סימן רע"ט גבי פילוי הכלים בשם רב קדמון, יעו"ש וב'כסא דוד' דף קכ"ג. ועל פי מה שנתבאר בדברי הרב 'תוספת שבת', דדוקא התם שהיא חששא רחוקה דשמא יטה, ליתא להאי דינא.

ומה שהביא מההיא דחגיגה, מלבד שהרב בעצמו כתב בסוף דבריו שאין למדין הלכה מזה, עוד בה יש להשיב כאשר יראה המעיין, ודו"ק.

**תק"ץ** א"י. כתב הרב 'לקט יוסף' דף ט"ו משם הרב 'כתנות אור', דטעם מה שנתנה א"י

לישראל ולא לאומות העולם הוא מטעם מצרנות. כי ארץ גושן היא של ישראל, שירשו משרה שהיה לה מפרעה כשנלקחה אליו - לדעת פרקי רבי אליעזר<sup>2</sup> נתן בכתובת בנין דכרין, ולדעת מהרי"ל מטעם מוזיק שהזיקה בעת שנלקחה אליו. ולכך נאמר<sup>3</sup>: "במוטב הארץ הושב את אחיך", כדן מוזיק לשלם במיטב<sup>4</sup>. אם כן מכה ארץ גושן זכו להיות מצרנים בא"י, ולכך היו צריכים להיות בגלות מצרים כדי שיחזיקו בארץ גושן, ע"כ דברי קודשו.

אשר על פי זה נראה לעניות דעתי כוונת הכתוב פרשת ואתחנן<sup>5</sup>: "ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת" וגו', והוא על פי הידוע שדין מצרנות הוא משום "ועשית הישר והטוב", כדאיתא במציעא פרק המקבל<sup>6</sup>. זהו אומרו: "ועשית הישר והטוב" - דין מצרנות, הבט ימין וראה כי מטעם זה "ובאת וירשת את הארץ הטובה" ולא האומות, כדבר האמור. וכן על דרך זו יפורשו כמה מקראי קודש וכמה מאמרי רז"ל, דו"ק ותשכח.

**תקצ"א** א"י. אמר המחבר: נסב"ר לבי להביא מה שכתב רבינו הגאון התשב"ץ

בתשובתיו חלק ג' סימן רפ"ח מעניין א"י, והגם כי דבריו נכללו בסימנים הקודמים, אין מדרש בלא חידוש, וזה לשונו:

שאלת, העולה לא"י ונכנס לתחומה אם כל עונותיו מתכפרין קלות וחמורות עם התשובה, וכן מי שהיה עולה לא"י ומת בדרך, אם כוונתו רצויה כאילו דר בא"י או לאו.

תשובה: הדירה בא"י מצוה גדולה, וכבר מנה אותה הרמב"ן ז"ל<sup>1</sup> מכלל תרי"ג מצוות. ובספרי<sup>2</sup> אמרו: שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות, שנאמר<sup>3</sup>: "וירשתם וישבתם בה ושמרתם לעשות". וכבר הפליגו רז"ל ואמרו<sup>4</sup>, שכל הדר בא"י דומה

ירושת הארץ מדין בר מצרא לארץ גושן

מעלת הישיבה בא"י

מתי א"י חיים בלא צער גלגול מחילות

עלייה לא"י מוסיפה זכות ומצילה מהחטא

נאנס ולא השלים מצוותו - חשיב כאילו השלימה

בתחית המתים יגיעו מתו חו"ל לירושלים ע"י גלגול מחילות

38. המלוקט. **תקצ"א** 1. בדפוס הישן דולג כאן סימן תק"ץ, והשלמנו אותו מלוח השמטות וטעויות' המודפס בסופו. 2. פרק כו. 3. בראשית מז, ו. 4. שמות כב, ד. 5. דברים ו, יח - 'ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותינו'. 6. ב"מ קח, א. **תקצא** 1. הוספת לספר המצות מצוה ד. 2. דברים פיסקא פ, כט. 3. דברים יא, לא. 4. כתובות קי, ב. 5. שם קיא, א. 6. שם. 7. שם קיב, א. 8. שם. 9. תהלים עב, טז. 10. מ"ב יט, לד. 11. מ, א. 12. מלאכי ג, טו. 13. כתובות קיא, ב. 14. ישעיה מט, ט. 15. יד, טז. ג, ט.

משחא וכל מיתייא דישראל עתידין למיפק מתחותיה, ואפילו צדיקייא דמיתו בגלותא עתידין למיתי אורח כוביא מלרע לארעא ונפקין מן תחות טור משחא, יעו"ש, וכמו כן במהרש"א בחידושי אגדות שם.

**ומה שכתב:** 'ואין מותר לצאת אלא ללמוד תורה וכו' או מפני כבוד אב ואם' וכו', עיין בספר 'שערי צדק' שער משפטי ארץ פרק י"א, שהניח הדבר בצריך עיון אם מחוייב לשמוע להם מדין כבוד או דינו כשאר מצות. וב'בינת האדם' שם הביא תשובת התשב"ץ הנזכרת, והורה מוצאו מקידושין דף ל"א<sup>17</sup>, יעו"ש. ועיין מה שכתב על דבריו הרב 'פאת השלחן' הלכות א"י סימן ב' סעיף כ"ח<sup>18</sup>, וכתב עוד שיש דילוג בדברי רבינו הרשב"ץ<sup>19</sup>, ודבריו מוכרחים כאשר יראה המעיין. ועיין מה שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים פרק ה' הלכה ט', ועיין עוד מה שכתבתי למעלה בסימן רי"ג בשם הגאון המבי"ט ז"ל.

**ומה שכתב:** 'כבר אמרו חז"ל בקידושין' וכו', עיין מה שכתבתי למעלה בסימן תקכ"א, ודו"ק.

האם מחוייב לשמוע להוריו הרוצים שיצא מא"י

**תקצ"ב** א"י. רז"ל! דרשו שהקב"ה נשא לישראל על ידי עננים והביאם לא"י ואכלו שם קרבן פסח, ואחר כך החזירם הקב"ה למצרים. והטעם שהחזירם למצרים דנראה ללא צורך, כיון שכבר היו בא"י, ונראה במה שאמרו רז"ל<sup>2</sup>: אמרה הים לפני הקב"ה: רבש"ע, במדבר נתת התורה, ביישוב נבנה המקדש, לי מזה תהיה עלי, אמר לה: כבר כתבתי בתורה<sup>3</sup>: "על כל קרבנך תקריב מלח". והכוונה במה שאמרו רז"ל<sup>4</sup>: העולם שלישי ים, שלישי מדבר, שלישי יישוב, ובעבור חטא אדם הראשון הגיע פגם לכל העולם, אך נתבסס המדבר על ידי שניתן בו התורה, והיישוב על ידי שנבנה בו המקדש, לכן נתרעמה הים, שכיון שנתבסמו שני השלישים של עולם מזה תהא עליה. והשיב לה הקב"ה שגם היא מתבסמת במלח הקרבנות שנקרבים לפניו, דכיון שהמלח מן הים, מגיע לה תיקון.

טעם שהחזיר את ישראל למצרים והוציאם דרך המדבר

ולזה הוצרך הקב"ה להוציאם מא"י ולהחזירם למצרים, כדי להוציאם למדבר לתת להם תורה שם לבסם המדבר שהוא שלישי העולם. גם ללמד לישראל: מזה המדבר הפקר לכל, כך התורה הפקר לכל וכל הרוצה ליטול יבוא ויטול<sup>5</sup>. וגם לעכבם במדבר ארבעים שנה עד שתשתרש התורה בלבם, כמאמר רז"ל<sup>6</sup>. גם כדי לעשות להם נס קריעת ים סוף ויתחזקו באמונתו של הקב"ה ומושה, שאז באותו נס נאמר<sup>7</sup>: "ויאמינו בה' ובמושה עבדו", ואם היה מניחם בארץ כשהולכים על ידי עננים עדיין היו רפויים באמונה, ע"כ הרב הקדוש מהר"א

הכהן ז"ל בספרו 'מגלה צפונות' פרשת בא. ועיין במה שכתבתי בסימן קע"ט בשם הרב 'דרוש שמואל' ובסימן רצ"ב ומשם באר"ה.

**ועיין** עוד בספר 'ילקוט דוד' פרשת בראשית, וזה לשונו: **ים יש לו תרעומות** לומר ביישוב נבנה בית המקדש ובמדבר ניתנה התורה וים לא זכה לכלום, ופייסו הקב"ה להביא מלח תולדות הים לקרבן וכן ניסוך המים ותכלת לציצית מדם חלון, יעו"ש.

**ודרך** אגב ראיתי לפרש מאמר רז"ל באיכה רבתי<sup>8</sup>, וזה לשונו: "כי גדול כים שברך"<sup>9</sup>, א"ר אבין: מי שאמרתם לו שירה על הים: "זה אלי ואנוהו"<sup>10</sup>, הוא ירפא לך, ע"כ. ועיי"ש מה שפירש הגאון 'יפה ענף'. ולעניות דעתי נראה לי לפרשו בדרך דרש במה שכתבתי לעיל בסימן תפ"ז בשם הרב 'עיר בנימין', דממה שאמרו ישראל שירה על הים, שהיה נס מפורסם וכו' ואף על פי כן אמרו שירה על הים, ומוכח דעל נס מפורסם אומרים שירה, ואם כן אין מקום לדברי ר' הלל שחזקיה היה משיח<sup>11</sup>, שהרי לא אמר שירה על ניסו וכו'. ובזה פירש כוונת מאמרם ז"ל<sup>12</sup>: "אזכרה נגינתי בלילה"<sup>13</sup> - אמרה כנסת ישראל: נזכרת אני השירה ששרתי בלילה של פרעה, ולילה של סנחריב וכו', ע"ם לבבי אשיחה ויחפש רוחי, הלעולמים יזנח ה", לא שבך ולא ישבוק וכו', יעו"ש באורך.

**זה אומר:** מי שאמרתם לו שירה על הים, ומוכח מזה דעל נס מפורסם אומרים שירה, ואם כן חזקיה לא היה משיח - על שלא אמר שירה על ניסים שנעשו לו, ועדיין משיח לישראל, ובא לציין גואל. זה אומר: "הוא ירפא לך".

[נראה לעניות דעתי דר' אבין בשיטת ר' מאיר אמרה, דאמר בשמות רבה פרשה כ"א<sup>14</sup>: ר' מאיר אמר: אמר הקב"ה למשה: אין ישראל צריכים להתפלל לפני, ומה אם אדם הראשון שהוא יחידי עשיתי יבשה בשבילו, שנאמר<sup>15</sup>: "ייקוו המים מתחת השמים", בשביל עדה קדושה שעתידין לומר לפני<sup>16</sup>: "זה אלי ואנוהו", על אחת כמה וכמה. ונמצא דמכח זה נקרע הים ואמרו שירה. ולזה אמר: מי שאמרתם לו שירה על הים "זה אלי ואנוהו" הוא ירפא לך.]

**תקצ"ג** א"י. חקר הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מגלה צפונות' פרשת לך לך, שעל מה ולמה עשה האלקים לאברהם סמוך לביאתו לארץ למלטל אותו מפני זלעפות רעב ואיה הבטחתו וכו'.

ותירץ, במה שאמרו ז"ל<sup>1</sup>: שלושה דברים נקנים ביסורין: א"י, תורה ועולם הבא, ומעם לזה, יען שבשלושה אלו נאמר בהם אריכות חיים - תורה, "עץ חיים היא למחזיקים בה"<sup>2</sup> וכתבי<sup>3</sup>: "כי הוא חייך ואורך ימין"; א"י, דכתיב<sup>4</sup>: "למען

בזכות שירת הים אנו בטוחים שנגאל

טעם שהיה רעב בסמוך לביאת אברהם לא"י

בתורה, בעוה"ב ובא"י נאמרה אריכות ימים ולכן נקנים ביסורים



17. עמוד ב מעובדא דרב אסי ששאל מהו לצאת לקראת אימא ואמרו לו: המקום יחזירך לשלום, עיי"ש. 18. כוונתו להלכה כא אות כח ב'בית ישראל'. 19. "דדילג מה שאמרו בגמרא דע"ז יג, א: ללמוד תורה ולישא אשה". **תקצב 1** תרגום יונתן שמות יט, ד. 2. עי' 'ילקוט ראובני' אות קלט. 3. ויקרא ב, יג. 4. מובא ברש"י ישעיה מ, יב. 5. ע"פ 'ילקוט' ש תהלים רמז תשי. 6. 'ילקוט' ש כי תבוא רמז תתקמ - 'אמר רבה שמע מינה לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין'. 7. שמות יד, לא. 8. פרשה ב, יז. 9. איכה ב, יג - "פי גדול פנים שְׁבָרָךְ מי יִרְפָּא לָךְ". 10. שמות טו, ב. 11. סנהדרין צח, ב. 12. 'ילקוט' ש תהלים רמז תתטז. 13. תהלים עז, ח-ח - "אֶצְקְרָה נְגִינְתִי בְּלִילָה עִם לִבִּי אֶשְׁיָחָה וְנִחַפְשֵׁל רֹחִי: הִלְעוֹלָמִים יִזְנַח אֶדְנִי וְלֹא יִסְיַף לְרַצוֹת עוֹד". 14. אות ח. 15. בראשית א, ט. 16. שמות טו, ב. **תקצג 1** ברכות ה, א. 2. משלי ג, יח. 3. דברים ל, כ. 4. דברים יא, כא.



ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה"; עולם הבא, דכתיב<sup>5</sup>: "והארכת ימים", ופירשו רז"ל<sup>6</sup>: לעולם שכולו ארוך. וכיון ששלושה אלה נאמר בהם אריכות ימים צריך מירוק החומר לזכות בהם, ויסורין ממרקין את החומר כמלח שממרק את הבשר, ובמירוק החומר קונה אדם בחינה רוחנית וזוכה לאריכות ימים. ולכן כיון שנכנס אברהם לארץ סמוך לביאתו הביא עליו זלעפות רעב, יען שאין הארץ שבא לשם ניקנית אלא ביסורין, יעו"ש.

**אמר המכתב:** מדבריו של ברבי נלמוד דאפילו אחר שבא לא"י צריך ליסורין, כמו שכתבתי לעיל בסימן קנ"ד בשם הגאון של"ה. ועיין מה שכתב שם הרב 'עיון יעקב' ז"ל, ומשם באר"ה.

א"י נקנית ביסורים גם לאחר שכבר יושב בה

**תקצ"ד** א"י. איתא בילקוט שמואל<sup>1</sup> על פסוק<sup>2</sup>: "כי ימלאו ימין וגו', וזה לשונו: א"ר שמואל בר נחמני: ימים שלמים אני מונה לך ואיני מונה לך חסרים, דכתיב<sup>3</sup>: "והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה בחברון מלך שבע שנים ובירושלם מלך שלשים ושלוש שנים", וכתב<sup>4</sup>: "בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים ובירושלם מלך שלוש ושלושים שנים", אלין יתיריא דהכא מאן אינון - ר' יצחק בר קצרת בשם ר' יונה: חסרים היו אלא שהכתובים חלקו כבוד לירושלם ומונים אותם שלמים, יעו"ש.

הכתוב חלק כבוד לירושלם

**אמר המכתב:** ישמע חכם ויוסיף לקח ולבבו יבין. ומוסר השכל העולה מן המאמר הזה, שכדי לחלוק כבוד לירושלם מנה אותם שלמים, וקל וחומר שלא להוציא שום גנאי ח"ו. וכבר אמרנו וענינו בקונטרס זה בסימן רמ"ט ובסימן תקס"ד. ואתה תחזה עוד מאמר רז"ל בילקוט<sup>5</sup> על פסוק<sup>6</sup>: "הודע את ירושלם" וגו' - תמן תנינן "הודע את ירושלם" נקרא ומתרגם, לאפוקי מדרבי אליעזר. מעשה באחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר ב"הודע את ירושלם", אמר לו: עד שאתה בודק בתועבות ירושלם זיל בודק בתועבות אמך, בודקו אחריו ומצאו בו שמץ פיסול, יעו"ש. ועיין עוד בספר 'צח ואדום' דף מ' עמוד ב' מה שכתב תוכחת מוסר על זה, והוא ברחמיו יצילנו מכל ממשול ועוון ויזכנו לעשות רצונו כרצונו.

זהירות יתירה מלדבר בגנות ירושלם

**תקצ"ה** א"י. כתיב<sup>1</sup>: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אָל אָל חיי" וגו'. פירש רבינו מוהר"ם אלשיך ז"ל<sup>2</sup>, כי בני קרח משוררים בבית המקדש היו כשבנה בית המקדש על ידי

הטעם שבני קרח התאוו לשורר רק בעזרה

שלמה, אך לא היו נכנסים בהיכל או בקודש הקודשים, רק בעזרות אשר בחצרות בית המקדש. ולזה אמר: "מה ידודות משכנותיך", הם של מעלה ובית קודש הקודשים אשר אתה שוכן בתוכם, ועם כל זה "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", הם העזרות. והטעם הוא, על כי חשקה אל הנאת גופי שיוכה כשיבנה הבית לשורר שם בעזרה. וזהו אומרו: מה ש"נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", עם שמשכנות ה' גדולי האיכות ונפשי נהנית שם בעצם, הלא הוא כדי ש"לבי ובשרי ירננו אָל אָל חיי", כי בני קרח היו עתידין להיות משוררים בעזרות בית המקדש.

**שמו תאמר כי לא מחכמה חשקה בהנאת הגוף אשר הוא בשר ולא רוח, ולא יטעם מבית המקדש כי אם הנפש, ואם כן, טוב היה לה לחשוק במשכנות ה' - לזה אמר: איך לא יתאוה לבי ובשרי אל בית המקדש שלמטה, כי הנה 'גם צפור' הגרועה מבשרי, "מצאה בית", וגם "דרור" מצאה "קן לה" בלי ספק חוץ מבית המקדש, ועם כל זה אני רואה כי חשקה לתת "אפרוחיה את מזבחותיך", ומה יתן ומה יוסיף לה לתת אפרוחיה שם ממקום אחר, כי הוא ית' "ה' צבאות" הוא של מלאכי מעלה וגם "מלכי ואלקי", אך לא אלקי צפור דרור. אך אין זה כי אם שאָל עליון ה' "מִלְפָּנוּ מבהמות ארץ"<sup>3</sup>, נתן חשק ודבר טבעי בצפור דרור אשר דרכו להקרב על מזבח ה', לשית אפרוחיה שמה כמתאווה להיות נשחטים אפרוחיה לשמים על מזבח ה'. ומוזה נישא ק"ו: ומה האם צפור קלה אשר לא שיה ולא שיוג לה ולא דעת לה, חשקה נפשה לשית אפרוחיה על מזבח ה', ומה גם עתה לבי ובשרי שיתאוו לרנן שירי זמרה בבית המקדש אָל אָל חיי, כי לא תבצר ההנאה גם לגוף ושירי זמרה לה' בחצרותיו. והנה הדבר הזה הוכחה והוראה מאת בורא כל, כי דבר גדול הוא גם בית המקדש שלמטה, ואשרי אדם זוכה לבוא בו.**

ועוד טעם שני לתאוותי, והוא כי "אשרי יושבי ביתך" בעולם הזה בבית המקדש שלמטה, כי בזכות זה אזכה גם לעתיד שעוד יהללוהו סלה, וישיבה היא בגוף ונפש, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המכתב:** משטחיות לשון רבינו ז"ל נראה שצפור דרור הוא טהור, ועיין בט"ז י"ד סימן פ"ב<sup>4</sup> מה שתמה על הגאון מהר"ק בשורש קצ"ח שכתב שצפור דרור הוא טמא, והביא מתוספת דחולין דף קל"ט<sup>5</sup> שכתבו שהוא טהור, יעו"ש באורך, וכמו כן בספר 'ערכי הכינויים' להגאון 'סדר הדורות' מערכת הדל"ת שכתב: דרור עוף טמא, דכתיב: "ודרור קן לה", ואחר זה כתב, דממאי דאיתא

ערכה של הנאת הגוף מבית המקדש

האם צפור דרור טהורה או טמאה



5. דברים כב, ז. 6. קידושין לב, ט. **תקצ"ד** 1. ילקוט שמואל רמז קמה. 2. שמ"ב ז, יב. 3. מל"א ב, יא. 4. שמ"ב ה, ה. 5. ילקוט שמואל רמז שנב. 6. יחזקאל טז, ב - "בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה". **תקצ"ה** 1. תהלים פד, ג. והולך ומפרש את פסוקי המזמור מפס' א-ה - "למנצח על הגתית לבני קרח מזמור: מה ידודות משכנותיך ה' צבאות: נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אָל אָל חיי גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתי אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלפי נאלהי אשרי יושבי ביתך עוד יקללוך סלה". 2. בספר 'רוממות אל'. 3. איוב לה, יא. 4. ס"ק ז. 5. עמוד ב.

והתנאים מוסדי התלמוד וחכמי המשנה בהיות כי שמרו זה החוש ולא פגמו מעולם את עיניהם, היה להם כה גדול בזה החוש, עד שהיו מומיתין את הרשעים בהבטה לכד, כמובא בש"ס פעמים רבות<sup>4</sup>: נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות. וזה הכה והעזו מסר הקב"ה לחסידיו ולחושבי שמו באומרו<sup>5</sup>: "רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה", ע"כ.

ועיי' עוד בחולין פרק אלו טריפות<sup>6</sup>, דאיתא התם: א"ר אבהו: ראה - זו איה, ולמה נקרא שמה ראה - שרואה ביותר וכו'. תנא, עומדת בכבל ורואה נבלה בא"י, יעו"ש. וכמו כן מה שפירש הרה"ג בעל 'משכיל לדוד' בפרשת ראה, שרז"ל רמזו בזה דבר גדול, דאיתא בכתבי הקדוש רבינו האר"י ז"ל, כי המסתכל בעריות פוגם בעיניו עילאון, ועונשו להתגלגל בעוף זה שנקרא 'ראה'.

ואפשר שבהיותו שם לתוספת עונש יודע בו מאיזה גוף יצא, וזמנין שנפשו המגולגלת בעוף עומדת בכבל ורואה נבלה, שהיא נבלת גופו שהוא בא"י קבור, וקא משמע לן דאפילו זכות א"י לא מהני להציל הפושעים מעונשם, יעו"ש. [ואין כאן סתירה למה שכתבתי בסימן שנ"ח דמצוות ישיבת א"י אינו חוזר בגלגול, דהתם בענין קיום המצוות בקום עשה או הכוונה שצריך בשב ואל תעשה, כידוע מדברי רבינו האר"י זיע"א, אבל לא בעובר על לא תעשה, דבזה אין פוסר. ועוד יש לחלק באופנים אחרים, ואין כאן מקום להאריך].

והח"י יתן אל לבו וכל עצמות יאחזמו רעד, דאפילו זכות א"י לא מהני להציל מעונשם רחמנא ליצילן.

ודע, דלשון רבינו האר"י ז"ל בשער הגלגולים הקדמה כ"ב הוא: המסתכל תמיד בעריות ומביט בהם יתגלגל ב'ראה' שרואה למרחוק יותר מכל העופות, יעו"ש, והוא כדברי ר' אבהו הנזכר. אמנם הרב 'קב הישר' פרק ב' כתב, וזה לשונו: ואמר הקדוש האר"י זיע"א, כי יש עוף קטן הנקרא בתורה 'ראה', ונקרא כך על שם שרואה מרחוק, ועל עוף זה אמרו רז"ל שנקרא כן שרואה למרחוק ומונה בראייתו. ולכן עונש של הבן אדם המסתכל בנשים, יתגלגל נשמותו בעוף זה מידה כנגד מידה, וסובל שם צער גדול וכו', יעו"ש. וכן מרגלא בפומייהו דרבנן קדישי חכמי המוסר זיע"א, שעוף זה מזנה בראייה. וכעת לא מצאתי מקור הדבר, ועיי' עוד ב'ספר הברית' שם בתחילת הפרק ומשם באר"ה.

ועיי' עוד להרב הקדוש בספר 'מדרש תלפיות' דף פ"ו ע"ד שני טעמים לתליית בת היענה בבית הכנסת: האחד, לרמוז לכל נכנס ויוצא שתמיד עיניו ה' על ישראל כלי הפסק רגע, ועל ידי השגחתו בנו אנו חיים, כמו ביצי היענה שעל

במנחות צ"ט<sup>6</sup> שהתורה נמשלה לצפור דרוו, מזה מוכח שהוא עוף טהור, דלמה המשיל התורה לעוף טמא הרי הנמשל היה אף בעוף טהור, יעו"ש.

[שכתי וראיתי דלא שמה מתייא, דכוונתו<sup>7</sup> ברור על תורים ובני יונה, ודבריו על פי משל ועל צד השאלה, וכמו שצריך לומר בסימן שאחריו על בת היענה. ויש ליישב על דרך שכתב הגאון 'ערכי הכינויים' בההיא דמנחות, ודו"ק. ועיי' עוד ב'נקודות הכסף' שם מה שהליץ על דברי מהר"ק והתוספות.]

**תקצ"ו** א"י. והרב 'קרבן שבת' דף מ"ו פירש<sup>1</sup> בהקדים מה שכתב הרב 'שפתי כהן' בפרשת תזריע, וזה לשונו: נעמה, שהיא בת היענה, מטלת ביצים ומנחתם במקום גבוה, ועומדת במקום רחוק כנגדם ומבטת ורואה בהם, ואינה מסיחה דעתה מהם, ובאותה הבטה היא עושה פירות שיוצאים האפרוחים. ואם יודמן שתבוא איזה חיה ומפסקה ראייתה בינה לבין הביצים, הורגת אותה חיה, לפי שעל ידי הפסק נעשים הביצים מוזרות ואינו נולד אפרוח מהם.

ולזה נהגו לתלות מאותן אפרוחים בבית הכנסת, להראות לכל שעיקר התפילה היא שתקובל ותעשה פירות היא הכוונה, ולא יהיה שום דבר מפסיק בינו לבין אביו שבשמים שהוא עומד כנגדו ומדבר עמו לנוכח ואומר 'ברוך אתה ה', [עכ"ל הרב 'שפתי כהן'].

זהו אומרו: "נכספה וגם כלתה" וגו', הכוונה כשנכספה וכלתה נפשי לבתי כנסיות, אז "לבי ובשרי ירגנו אל אל חי", ולא כשאר בני אדם המתפללים בלא כוונת הלב, אלא לבי ובשרי היו מכוונים לאל חי כלי שום הפסק. ולמדתי מוסר על זה, שהרי "גם צפור מצאה וגו' אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך", רוצה לומר, שהרי "גם צפור מצאה בית" היינו בית הכנסת, ושם האפרוחים במקום מזבחותיך שהם בתי כנסיות שמתפללים בהם, והם במקום קרבנות שהיו מקריבים במזבחות וגו', ומה שייכים לשם - אלא ודאי לתלמוד מוסר לבל יפסקו מלכווין לאבינו שבשמים, לפיכך "אשרי יושבי ביתך", אותם ששוהים בבית הכנסת כדי לכווין לבם לתפילה, כמו שאמרו רז"ל<sup>2</sup>: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת וכו', אשרי להם, שהרי ראוי לעשות כן, ע"כ תורף דברי קודשו.

ועיי' עוד ב'ספר הברית' מאמר י"ד, וזה לשונו: וכל משכיל על דבר זה יבין חומר פגם המסתכל בנשים ובעריות, ויעצים עיניו מראות ברע, כי יש כה גדול בחוש הראות. ולכן אמר איוב<sup>3</sup>: "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה".

מבת היענה ניתן ללמוד על חשיבות הכוונה בתפילה

טעם שנהגו לתלות אפרוחי בת יענה בבית הכנסת

מבת היענה ניתן ללמוד על חומרת ההסתכלות בנשים



6. עמוד ב. 7. של רבינו מוהר"ם אלשיך ז"ל הנ"ל. **תקצו** 1. את הפסוקים הנזכרים בסימן הקודם, תהלים פד, ג-ה - 'בְּקִסְפָּה וְגַם כְּלָתָהּ נִפְשִׁי לְחִצְרוֹת ה' לְבִי וּבְשָׁרֵי יִרְבְּנִי אֶל אֱלֹהֵי: גַם צִפּוֹר מִצְּאָה בֵּית וְדָרוֹר לָן לָהּ אֲשֶׁר שֶׁתָּה אֶקְרִיָּה אֶת מִזְבְּחוֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת מְלֶכֶי וְאַלְהֵי: אֲשֶׁרֵי יוֹשְׁבֵי בְּיָתֶיךָ עוֹד יִקְלָדוּךָ סְלָחָה. 2. ברכות ל, ב - 'חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים'. 3. איוב לא, א. 4. ברכות נח, א; שבת לד, א; ב"ב עה, א ועוד. 5. תהלים צא, ח. 6. סג, ב.

הפוגם בעיניו מתגלגל ב'ראה'

אפילו זכות א"י לא מצילה מעונש הפוגם בעיניו

טעם שמתגלגל דוקא ב'ראה'

טעמים נוספים לתליית אפרוחי בת יענה בבית הכנסת

ידי התמודת הראייה בהם בלי הפסק הם חיים ונעשים אפרוחים, ואם יפסק מהם הראייה רגע - הם כלים ונאבדים. ובתנו אדם בדעתו כל זאת, מביאו אל הדביקות בהקב"ה בעלות על לבו חיבתו עמונו, שתמיד השגחתו עלינו בלי הפסק כדי להגן ולשמור אותנו מכל נזק, כמו שאמר הכתוב<sup>7</sup>: "הנה עין ה' ליריאי למיחלים לחסדו", שעין ה' תמיד על יריאי בלי הפסק רגע מלהשגיח בהם, ועושה כך בזכות המיחלים לחסדו, שתמיד עיניהם תלוים בה' ברוך הוא, גם הוא ית' מידה כנגד מידה השגחתו תמיד בישראל.

ועוד טעם שני, שכיון שמעולם לא זזה שכינה מא"י, כמאמר הכתוב<sup>8</sup>: 'ארץ אשר עיני אלקיך בה תמיד' וגו', שתמיד השגחתו בה בלי הפסק כבת היענה. ובית הכנסת הוא מקדש מעט, ובראות אדם הביצים אלו בבית הכנסת עולה על זכרונו שעיני ה' ב"ה תמיד בא"י מקום מקדשינו, ובוהו יבוא להתפלל על הגלות ועל החורבן.

ונלמד מזה שאין ללגלג על שום מנהג של ישראל, כי לכולם יש להם שורש על מה שישמכו, ע"כ אמרי קדוש.

מעלה יתרה בבית המקדש על בתי כנסיות, ששם מושב הסנהדרין

## תקצ"ז

א"י. והרב 'חווה דוד' פירש<sup>1</sup> במה שאמרו ז"ל<sup>2</sup>: אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות: והנה בבית המקדש יש מעלות שתיים: האחד, הוא תפילות המתפללים שם, וכן יש שם סנהדרין, ש"מצויין תצא תורה"<sup>3</sup>. וזה שנאמר: "מה ידידות משכנותיך", אף שאוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, הנה יותר ויותר אוהב וידיד בית המקדש, שהוא משכן ה' אלהים צבאות. ולכן נכספה וכלתה נפשי דוקא להצרות ה', שהוא בית המקדש, אף שבית הכנסת הוא מקדש מעט, מטעם שבית המקדש יש בו שני מעלות שהוא, ששם "לבי ובשרי ירננו אֶל אֵל חַי", שהוא התפילה. ועוד, ש"גם צפור וכו' אשר שתה אפרוחיה", שהם הסנהדרין, "את מזבחותיך ה' צבאות", ויש שם מעלה יתירה מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולכן נכספה, ע"כ דברי קודשו.

ועיין בספר 'ערכי הכינויים' מערכת צ', שהצדיקים נקראו 'צפריים', יעו"ש. ועל פי דברי קודשו<sup>4</sup> הוא פשט הכתובים<sup>5</sup>: "אוהב ה' שער ציון וגו', נכבדות מדובר כך", והוא על פי מה שכתבתי בסימן תפ"ב ש"נכבדות" הוא כינוי לתפילה, יעו"ש וכמו כן בסימן תצ"א, ש"עיר האלקים" הם הסנהדרין, שבית דין שבה נקראו 'אלקים', יעו"ש ופשוט.

## תקצ"ח

א"י. ולעניות דעתי נראה לי לפרש<sup>1</sup> על דרך הרב ז"ל ובאופן אחר, והוא על פי מה שכתבתי בסימן רי"ח, שבזמן שבית המקדש קיים היו לישראל ג' טובות בכללות: אושר תורה ומעשים טובים, וכבוד וגדולה, ופרנסה בשפע. וכשנחרב בית המקדש, נאבדו מישראל ג' טובות הנזכרות, יעו"ש באורך. ועוד נקדים מה שכתב בספר 'ערכי הכינויים' להגאון 'סדר הדורות' מערכת א', שהעושה מצוות ומעשים טובים נקרא בשם 'אפרוח', יעו"ש, וכמו כן מערכת הצ', ש'צפור' כינוי לתורה, כמו שאמרו במנחות<sup>2</sup>: משל לאדם שמסר צפור דרוו לעבדו וכו'. ועוד נקדים מה שכתב הרב מופת הדור והדרו מוהר"ח פאלאג"י נר"ו בספרו 'נפש חיים' מערכת הק', דעל ידי הקרבנות הקב"ה משפיע לישראל טובה וברכה. זהו אומרו: "נכספה וגם כלתה נפשי להצרות ה'", שהוא בית המקדש, ומתי יבנה ויכוון ותחזור עטרה ליושנה ו"לבי ובשרי ירננו אֶל אֵל חַי" על זה, יען כי הבית בהבנתו יחזרו הג' טובות האמורים: ראשון הוא, אושר תורה ומעשים טובים, זהו אומרו: "גם צפור", שהוא כינוי לתורה, מצאה בית, הכנה דרבה ואוירא דא"י שהוא מקום מוכן ללימוד התורה. ועוד, "ודרוו קן לה אשר שתה אפרוחיה", שם רמז למצוות ומעשים טובים כמו שהתבאר. וזאת שנית, "את מזבחותיך ה' צבאות" שם רמז לקרבנות הקרבים על גבי המזבח, שעל ידם יבוא שפע לישראל כמו שנתבאר. ועוד בה, "מלכי ואלקי", שאזכה לכבוד וגדולה, שאין לך כבוד גדול מזה שאתה מלכי ואלקי, לא כן בשעת החורבן, אומרים אלי: איה אלקיך<sup>3</sup>. ועיין מה שכתבתי בסימן תר"ה בשם הרב 'ארץ החיים', וק"ל.

והוא גם כן פשט הכתוב<sup>4</sup>: "אוהב ה' שער ציון וגו', נכבדות מדובר כך עיר האלקים סלה", שנכבדות הוא רמז לכבוד וגדולה. ועוד ירמוז לאושר תורה ומעשים טובים ותפילה, כמו שכתבתי לעיל בסימן תפ"ב, "עיר האלקים סלה", הוא מקור השפע, וק"ל.

## תקצ"ט

א"י. עוד נראה לעניות דעתי לפרש<sup>1</sup>, בהקדים מה שכתבתי בסימן קי"ז בשם הרב החסיד 'חסד לאברהם', דמתי א"י אינם חייבים אל הקליפה ממה שניזונים<sup>2</sup> ממעדני העולם, מפני שלא אכלו מדילה כלום, שהרי א"י מוונתיה ופירותיה תחת יד הקב"ה



7. תהלים לג, יח. 8. ע"פ דברים יא, יב. **תקצ"א** | 1. את הפסוקים שנידונו בסימנים הקודמים בתהלים פד, ב-ד - "מה יְדִידוֹת מִשְׁכָּנֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת: נִכְסְפָה וְגַם קָלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה' לְבִי וּבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי: גַּם צְפוֹר מִצָּאָה בֵּית וְדָרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שִׁתָּה אֶפְרוּחֶיהָ אֶת מִזְבְּחוֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת מִלְכֵי וְאַלְהֵי". 2. ברכות ת, א על הפסוק בתהלים פז, ב - "אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכָּנֹת יַעֲקֹב". 3. ישעיה ב, ג. 4. של הרב 'חווה דוד'. 5. תהלים פז, ב-ג - "אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכָּנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מִדְּבַר יְהוָה עִיר הָאֱלֹהִים סְלָה". **תקצ"ב** | 1. את הפסוקים שנידונו בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג-ד - "נִכְסְפָה וְגַם קָלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה' לְבִי וּבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי: גַּם צְפוֹר מִצָּאָה בֵּית וְדָרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שִׁתָּה אֶפְרוּחֶיהָ אֶת מִזְבְּחוֹתֶיךָ ה' צְבָאוֹת מִלְכֵי וְאַלְהֵי". 2. צט, ב. 3. תהלים מב, ד-יא - "הֲיִתָּה לִי דֹמְעֵתִי לְחֶם יוֹמִים וְלִלְלָהּ בְּאֹמֶר אֱלֹהִים כָּל הַיּוֹם אֵינִי אֶלְהֵיךָ... בְּרָצַח בְּעֶצְמוֹתַי תְּרַפְּנֵנִי צוּרְיִי בְּאֹמֶר אֱלֹהִים סְלָה". 4. תהלים פז, ב-ג - "אֲהַב ה' שְׁעָרֵי צִיּוֹן מִכָּל מִשְׁכָּנֹת יַעֲקֹב: נִכְבְּדוֹת מִדְּבַר יְהוָה עִיר הָאֱלֹהִים סְלָה". **תקצ"ג** | 1. את הפסוק שנידונו בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג - "נִכְסְפָה וְגַם קָלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה' לְבִי וּבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי". 2. ב'חסד לאברהם' מהדורת זיו ע"פ כת"י נדפס 'ממה שניזוני, ונראה שזו הכוונה גם כאן, שאין הניזונים ממעדני העולם בא"י חייבים אל הקליפות, הניזונות

בא"י אין סתירה בין הגוף והנשמה

כיון שאין להם מפתה. מה שאין כן בצאתי לחוץ, ידבר להם היצר הרע ובשרי לא ירנן, שרועה לבקש תפקידו של היצר הרע, וזהו הטעם שחבבתי משכנותיך, יעו"ש תשלום המזמור. אשר על פי זה נראה לעניות דעתי שזה כוונת הכתוב תהלים<sup>6</sup>: "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך". והרי הוא כמבואר, שמחשב הייתי באיזה דרך אלך ללחום את מושל מהשני צדדים האמורים, "ואשיבה רגלי אל עדותיך", הם בתי מדרשות, כמאמרם ז"ל<sup>7</sup> על פסוק<sup>8</sup>: "אם בחוקותי תלכו", כי בזאת אני בטוח שאנצח היצר, אבל דרך האחרת היא בחזקת סכנה.

ויש להמליץ עוד הדרך הנזכרת שם בכתובים<sup>9</sup>: "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך, בכל לבי דרשתיך וגו', בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, ברוך אתה ה' למדני חקך, בשפתי ספרתי וגו', בדרך עדותיך ששתי וגו'. הכוונה באיזה דרך ישכון האיש הישראלי לנצח היצר, אם לחרב פיפות היא התורה ומינה לא יזוע, או לדרך השניה, לעובדו בשני לבבות. זה אומר: "במה יזכה נער" ישראל "את ארחו" להמית היצר כדי "לשמור כדברך". כי הסברה נותנת שיותר טוב ללחום עם היצר בחשבו הפסד מצווה וכו', כי בזה עובד ה' בשני לבבות, זהו אומר: "בכל לבי דרשתיך" וכו', ואיני צריך לעסוק בתורה, ובלבי צפנתי אמרתך" ואחזתי דרך הנזכרת בכל לבי בזוכרי על לבבי החשבון הנזכר, ובוה "לא אחטא לך". אכן שפתי וראיתי כי הדרך של עסק התורה הוא יותר בטוח, זהו אומר: "ברוך אתה ה' למדני חקך וכו' ובשפתי ספרתי" וכו', כי בזה "בדרך עדותיך ששתי", שמח לבי ויגל כבודי גילה אחר גילה כי וודאי שינוצח היצר, מה שאין כן בדרך האחרת אין מקום לשמות. ועל דרך זה יפורשו כמה מקראי קדש, דוק ותשכח.

ועיין עוד במה שכתב הרב גאון עוזנו ז"ל בספר נחל אשכול<sup>10</sup> בפסוק<sup>10</sup>: "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח, כי מרפא יניח חטאים גדולים". ועל פי האמור הם דברים כפשוטן, שמבית המדרש אל תזוז ולא תלך על הצלה השנית, כי אינך יודע, אבל בזה אתה בטוח "כי מרפא", שהיא התורה, "יניח חטאים", וק"ל.

## תר"א

א"י. והרה"ג 'חזה ציון' כתב<sup>1</sup>, וזה לשונו: "נכספה" אחר שנחרב בית המקדש ראשון ונעשה חצר, אמתי יכלו השבעים שנה ויבנה השני. וכשנחרב השני שלא נתגלה קצו<sup>2</sup>, "וגם כלתה נפשי" עד מתי יאריך חורבנו, וזהו "לחצרות ה'" שיבנה, דאז אף החומר יברכך

ורשותו הם, ולכן כאשר יבואו הקליפות לשאול אכילתם ישיבון להם: וכי מדילכון אכלנו ושתינו וכו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי בסימן של"א בשם הרב החסיד מהר"י בר שמואל ז"ל, שהחומר והצורה לעולם הם מריבים זה את זה, שהחומר להוט אחר האכילה והעידונים, והצורה להיפך, יעו"ש. וכמו כן מה שכתבתי עוד שם, שכל מעדני החול וכו' הוא חלק הסט"א, יעו"ש באורך.

והעולה מכל האמור, שבאכילת א"י לא יש מחלוקת בין החומר והצורה, שהאכילה שם היא מצד הקדושה. זה אומר: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", שהיא א"י, יען ששם בית מנוחה בין החומר והצורה, "ולבי" שהוא משכן הנשמה, "ובשרי", שהוא הגוף, שניהם יחד "ירננו אל אל חי" וששים ושמים כל הימים, מה שאין כן בחו"ל, ופשוט<sup>3</sup>.

## ת"ר

א"י. והרב הגדול 'חן טוב' פרשת ואתחנן פירש<sup>1</sup>, שיש ב' מיני צדיקים המנצחים יצר הרע: האחד, בכח תורה, כמו שאמרו ז"ל<sup>2</sup>: אם פגע בך מנוול זה וכו' - משכחו וכו', וכן אמרו<sup>3</sup>: בראתי יצר הרע - בראתי לו תורה תבלין. והשני, הגיבור הכובש את יצרו, נלחם בו עד רדתו בזוכרו חשבון הפסד מצווה כנגד שכרה. ובאיזה מהם יאחזו צדיק דרכו, אם ביראת ה' כל היום ללחום את מושל<sup>4</sup> זה היצר הרע, ואם לתפוס חרב פיפות בידו היא התורה להמית בה יצר הרע ומינה לא יזוז.

זה שנאמר: "מה ידידות משכנותיך" - הם בתי מדרשות, ששם אני בטוח שלא יחטיאני יצר הרע, שמת הוא ולא יהיה ואינו מסיתני כלל. אמנם נפשי לא תמלא תאוותה בכך, אלא רועה לצאת חוץ לבית המדרש ללחום מלחמות ה' ולעובדו בשתי יצרים, לא באחד מהם, שהקורא בתורה עובד את ה' בלב אחד, שהיצר הרע נימוח בכח תורה. כמו שאמר הכתוב<sup>5</sup>: "כל עמל אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא", ירעה, "כל עמל אדם" לנצח יצר הרע הוא "לפיהו", ללמוד תורה בפיו, שפיו ולבו שווין לעבודת קונו ואין היצר הרע מסית ומדיח, אמנם "וגם הנפש לא תמלא", אינה ממלאה הפצה ורצונה בזה, שהיא הפצה ללחום את מושל חוץ לבית המדרש. זהו שנאמר כאן: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", לצאת לחצר המשכן ללחום עם היצר הרע בלי כח תורה.

עם כל זה איני שומע לעצתה, ואני מחבב משכנותיך עצמם לעסוק בתורה תמיד, יען שם אני בטוח מיצר הרע שלא יחטיאני. והלב, הוא היצר הטוב, גם בשרי, זה הגוף המאוהב תאוות החומר, "ירננו אל אל חי", כולם יודו לעבוד את ה'

מהי הדרך הנבחרת לנצח את היצר הרע

הנפש מתאוה לנצח את היצר הרע גם מחוץ לבית המדרש

הלמוד תורה בטוח מיצר הרע

כיסופים לבניין המקדש השלישי שאז יהיה גם בחומר כח רוחני

בדרך כלל ממעדי העולם. 3. עיין עוד לעיל סימן קלא ות"ז. 1. את הפסוק שנידון בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג - 'נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ונפשי ירננו אל אל חי'. 2. סוכה נב, ב - "תנא דבי רבי ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה - משכחו לבית המדרש. אם אבן הוא - נימוח, אם ברזל הוא - מתפוצץ". 3. קידושין ל, ב. 4. ע"פ משלי כג, א. 5. קהלת ו, ז. 6. קיט, ט. 7. ספרא בחוקותי פרשה א. 8. ויקרא כו, ג. 9. תהלים קיט ט-י. 10. קהלת י, ד. 1. תנא"א. 1. לפרש את הפסוקים שנידונו בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג-ד - 'נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ונפשי ירננו אל אל חי: גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שטה אפרחיה את מונחתיה ה' צבאות מלכי ואלהי'. 2. יומא ט, ב.

ויהיה בו כח לרנן כאילו הוא רוחני, וזהו "לבי ובשרי ירננו". ולפיכך ירנן, שלא יאריך יותר מאלף השישי שהמידה שכנגדו נקראת "אל חי", ולפיכך אמר: "אַל אֵל חי". וסופי תיבות "וגם כלתה נפשי" הוא מי"ה, כלומר שהעולם ישתמש בשם י"ה לבד מפני חורבן הבית, כמו שאמרו ז"ל. ולזה כלתה נפשי, עד מתי יהיה זה שישתמש בשם י"ה לבד מפני שהמקדשות חרבות ונעשו חצרות, ועד מתי לא ישתמש בשם הוי"ה שלם, וזהו "לחצרות ה'". ואמר: "לבי ובשרי", לומר שלא יברכך בלבד הלב שהוא משכן הרוח, אלא גם בשרי מזדכך.

"גם צפור", לא בלבד היונה שדרכה להתגדל בשוכך שהוא בית, אלא גם צפור שאין דרכו בכך, דצפור אינו יונה<sup>3</sup>, "מצאה בית, ודרור" והוא צפור שדר בבית כבשדה<sup>4</sup>, אף אם דר בשדה מצאה "קן לה" ושם מוצא לו קן הם התורים הקרבים על גבי המזבחה, וזהו "אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלקי". ואם כן הוא שגם צפור ודרור מצאה בית וקן, למה אני, שאתה הוא מלכי ואלקי, לא אמצא בית וקן, והיינו שייבנה גם הבית השלישי, ולזה "נכספה וגם כלתה נפשי", יעו"ש.

**אמר המחבר:** על פי דברי קודשו שמפרש "וגם כלתה נפשי" לבית השלישי, אפשר לפרש הרמז הנזכר באופן אחר, שהוא אותיות ה' מ"י שהיא מידת הבינה, שגאולה העתידה במהרה בימינו משם היא כידוע. עיין במה שכתבתי סימן ק"ס ובסימן תפ"ט ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי. ועוד אפשר לרמוז מאמרם ז"ל<sup>5</sup> דלעיל<sup>6</sup>: מי שאמרתם לו שירה על הים הוא ירפא לך, ואותיות הנזכרות הם אותיות הים' כלומר, עד מתי יהיה האות הזה שהבטחתנו.

הגאולה העתידה תהא בבחינת בינה

**תר"ב** א"י. והרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספרו 'תהלות ה' פירש<sup>1</sup>, וזה לשונו: ידוע שעל ידי המקדש היה קונה אדם שלימות לנפשו, עד שהיה מזדכך ומתלבן ועולה למעלת רוחניות שאף בשרם ישכון לבטח, שאינו שולט בהם לא רימה ולא תולעה. זה אומר: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'", שישונו על תלם, לפי שעל ידיהם הייתי מזדכך כל כך, עד ש"לבי", שהוא משכן הנשמה, "ובשרי", שהוא החומר העכור, שניהם יחד "ירננו אֵל אֵל חי", ע"כ דברי קודשו.

ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן קי"ז, ודו"ק. וכמו כן עיין מה שכתבתי לעיל בסימן ט"ז ובסימן קצ"ג, ועיין עוד לרבינו האר"י זיע"א ב'שער הגלגולים' הקדמה כ"ג ומשם באר"ה.

על ידי המקדש מזדכך האדם עד שגם בשרו מתקדש

**תר"ג** א"י. ועוד פירש<sup>1</sup> הרב הקדוש הנזכר, וזה לשונו: דכל יאמר שמה ש"נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'" הוא משום השגה מההצלחות הגופניות, כי אם ליכות ש"לבי ובשרי ירננו אֵל אֵל חי", כי בהיות בצרות הגלות איני יכול לעובדו ולומר ולרנן לפניו כראוי.

ומה הרינון שאני אומר: "גם צפור מצאה בית" וכו'. והוא בדברי רז"ל<sup>2</sup>: "ה' מתיר אסורים"<sup>3</sup> - מתיר איסורים, שיעביר הקב"ה רוח הטומאה מן הארץ וכל בהמה וחיה ועוף יהיו בבחינת טהורים, ויהיו נקרבים לפני מזבחה ה', ועל ידי כך יעלו הבעלי חיים ויהיו בבחינת מדבר. זהו "גם צפור מצאה בית" ומנוחה, וגם "ודרור קן", שעשה קן לה ומרגוע בעלותה במדרגת הטהרה, שעל ידי טהרתם "אשר שתה אפרוחיה" את מזבחה ה' צבאות, שיתקרבו אפרוחיה על מזבחותיך. ועל ידי כך יעלו ממדרגת בעל חיים למדרגות מדבר באופן שיכירוך לומר "מלכי ואלקי", כידוע שטעם הקרבות כדי שיעלה ממדרגות בעל חיים בלתי מדבר למדרגות מדבר, כמו שנאמר<sup>4</sup>: "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'", כלומר כי יקרב דבר על גבי המזבחה, נעשה מכם, חלק משלכם שעולה ממדרגת בעל חיים למדבר. ולזה אמר: "מן הבהמה מן הבקר מן הצאן תקריבו את קרבנכם" וכו', ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** במאמר זה דמתיר איסורים, עיין מה שהאריך הרחיב למענייתו הרב הגדול מופת הדור והדרו כמהר"ח פאלאג"י נר"ו בספר 'נפש חיים' במערכת החי"ת אות ה', ושם אסף איש טהור כל המקומות המדברים ממאמר דלמה נקרא שמו חזיר - שעתידי לחזור להתירו, ובמה שפירשו בו ואף הוא פתח ודרש, יעו"ש במת"ק ורש"ן עדי"ו.

**נמשך** להאמור אביע אומר במאמר רז"ל<sup>5</sup>: לעתיד לבוא יכריז הקב"ה: כל מי שלא אכל שקצים ורמשים יבוא ויטול שכרו, והוא תמוה. והרה"ג 'עיר דוד' דף ק"ב פירש אותו בשם בנו הרב פתחיה ז"ל, בהקדים הא דאיתא בגמרא: לעתיד יבוא הקב"ה ליתן שכר לצדיקים, יבוא השטן ויקטרטג ויאמר: רבש"ע די להם שבראתם, השיבו הקב"ה: בהמה וחיה ועוף יוכיחו, אומר השטן: שמה בהמה חיה ועוף לאכילה בראת, השיבו הקב"ה: שקצים ורמשים יוכיחו, שלא נבראו לאכילה כי אם לגופם. העולה מזה, שעל ידי שקצים ורמשים נותנים שכר לעושי רצונו ית', דמי שאכל אינו מקבל שכר על המצוות בטענת השטן, אבל מי שלא אכל, יבוא ויטול שכרו, וכמו שנתבאר, זה תורף דברי קודשו.

וכעין זה פירשו רבני קושטאנדינא בכוונת הכתוב<sup>6</sup>: "המתקדשים

בקשת הגאולה כדי שנוכל לעבוד את ה' כראוי

לעתיד לבוא יטהרו הבעלי חיים הטמאים ויקרבו ע"ג המזבח

טובה הבאה לעתיד לבוא למי שלא אכל שקצים ורמשים



3. עיין ילקוט' תהלים רמז תתלג. 4. שבת קו, ב. 5. איכה רבה פרשה ב, יז. 6. סימן תקצב. **תרב"א** 1. את הפסוק שנידון בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג - "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אֵל אֵל חי". **תרג"א** 1. את הפסוקים שנידונו בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג-ד - "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אֵל אֵל חי". גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלקי". 2. שוחר טוב תהלים קמו. 3. תהלים קמו. ז. 4. ויקרא א, ב - "דבר אֵל בני ישראל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֲדַם פִּי יִקְרִיב מִקָּרְבָן לַה' מִן הַבְּהֵמָה מִן הַבָּקָר וּמִן הַצֹּאן תִּקְרְבוּ אֶת קַרְבְּנֵיכֶם". 5. ילקוט' שמיני רמז תקלו. 6. יעו"ש סו, יז - "המתקדשים והמטהרים אֵל הגִּנוּת אַחַר אֲמַת פְּתָנָה אֲכָלִי בְּשֵׁר הַחַיִּי וְהַשְּׂקָץ וְהַעֲקָר יַחַד וְסָפִי נְאֻם ה'".

כן נקראת "הצרות ה'". או כיון שהוא מכוון כנגד ירושלים שלמעלה<sup>2</sup>, נקרא זה שלמטה 'הצר', שהוא כמו הצר לירושלים שלמעלה.

ונתן טעם למה נכספה לא"י - "לבי ובשרי ירננו אֶל אֵל חַי", דהמתפלל בא"י התפילה עולה לה' תכף במסילת שדה אשר ברכו ה', אבל בחו"ל התורה והמצווה היא העולה דרך רשות השרים, ומשם עולה לרשות הגבוהה. ומשום הכי בא"י יש יתרון גדול שאני מתפלל לה' ותכף התפילה והתלמוד תורה ומעשים טובים עולות לה' דרך ישר ודרך הקודש יקרא לה, מה שאין כן בחו"ל. וזהו שנאמר: "ירננו אֶל אֵל חַי", יעו"ש. ועיין עוד בסימן ת"ט ובסימן תמ"ט ובסימן תפ"ב מזה.

**נמשך** להאמור ראיתי להרב הרה"ג מהר"י ענתבי ז"ל בספר 'נאוה תהלה' בהגהתו שם דף קמ"ה, שכתב בשם ספר 'שערי גן עדן' על פסוק<sup>3</sup>: "רחש לבי דבר טוב", וזה לשונו: יש שם אחד קדוש ונורא שמו 'רחש', והוא מגרש את החיצונים, וצריך לכוון כל אדם בזה השם קודם תפילתו בפיטום הקטורת, והוא יוצא מסופי תיבות: "ממלח טהור קדש"<sup>4</sup>, והוא טוב גם כן לזכירה. וכתב האר"י זיע"א, שסגולה לזכרון - לכתוב כל מה שלומד, שהכתובה מביאה לידי זכרון. והאדם המכוון לשם הקדוש הנזכר, יש בו כח לגרש הקליפות, ואין צריך לסגולת הכתיבה, וכל מה שלומד בלשונו נחשב לו כמו כותב בעט ברזל. גם מבואר בדברי האר"י ז"ל, שצריך לכוון קודם תפילתו בשם מ"ב, שאז תעלה תפילתו, ולא יוכלו החיצונים לקטרג. ונמצא שהב' שמות: 'רחש' ומ"ב, עושים שתי פעולות טובות, האחד שמביא לידי זכרון ואין צריך לסגולת הכתיבה, והב' למגן וצינה לפני המקטרגים, דכתיב<sup>5</sup>: "אמרת אלוקה צרופה מגן הוא". ועתה מבואר הכתוב בטוב טעם, "רחש לבי" הוא "דבר טוב", שעושים שתי פעולות טובות. הא' - "אומר אני מעשי למלך", שאתוודה ואזכיר מעשי בפי ואין לי פחד מהמקטרגים, כי שם 'רחש' ושם מ"ב גימטריא 'לבי' מגרשים החיצונים. והב' - אזכור מה שאלמוד "לשוני עט סופר מהיר", ולא אצטרך אני לסגולת הכתיבה, ע"כ.

והרב המגיה הנזכר כתב עוד, וזה לשונו: מצאתי בספר 'מקור השמות' כת"י בשם ספר 'החשק' באות ר': 'רחש תמפ', זה השם מסרו יעקב אבינו ע"ה בשעת פטירתו לבניו, כדי להזכירו בעת צרה וממנה יושעו. והוא נוטריקון: 'רחום חנון שומר תמים מציל פודה'. ועל פי דבריו יובן רמז הפסוק הנזכר: "רחש", הוא שם שמסר, "לבי" - ראשי תיבות: לבני יעקב, והוא "דבר טוב". וזה רמז הכתוב<sup>6</sup>: "שרים רדפוני חנם", ראשי תיבות רח"ש. והכוונה, כשבאים הצרים להצר לי, או המקטרגים לקטרג או להשכיחני תלמודי, ו"מדברך" שציותיני זכור וכו', גם אולי חטאתי וזה גורם לי צרות הנזכרות, ולכן אני מכוון בשם 'רחש', שהוא אמרתך

והמטהרים אל הגנות אחר אחת בתוך אוכלי בשר החזיר וכו' יחידיו יסופו" וכו', והביא דברי קודשם הרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'נחל שורק'. והכוונה כמו שנתבאר במדרש שוחר טוב סימן י"ט: אליהו ז"ל שאל את ר' נהוראי: מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים, אמר לו לצורך נבראו שבשעה שהבריות חוטאים הוא מביט בהם ואומר: ומה אלו שאין בהם צורך אני מקיימם, אלו שיש בהם צורך על אחת כמה וכמה. נמצא דהשקצים והרמשים שאין הבריות אוכלים אותם, יועילו לרחם על הבריות ולקיימם. ואם חס וחלילה אוכלים אותם, אם כן סוברים שנבראו לצורך, ואזדא ליה הקושייה, וכשהבריות חוטאים אין להם קיום. וזהו שכתוב: "אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר", ואם כן לדידהו הם לצורך, ואין לדרוש קל וחומר, לכן "יחידיו" - בין הם בין השקצים, "יסופו", ואין קל וחומר מעתה, יעו"ש.

**ועם** מאמר שוחר טוב הנזכר, פירש הרב גאון עוזנו בספר 'פני דוד' פרשת שמיני כוונת מאמר רז"ל ב'ליקוט ראובני', שכל האוכל שקצים ורמשים - חסר דעת. יען דהשקצים והרמשים, כשאנים אוכלים אותם, יועילו לרחם על הבריות ולקיימם. אבל אם אוכלים שקצים ורמשים, אין עוד לעשות קל וחומר וגו', ואיש בחטאו ימות. ולזה האוכלם חסר דעת, וכל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו<sup>7</sup>, דליכא תו קל וחומר: ומה אלו וגו', יעו"ש דברי קודשו. **ולעניות דעתי** נראה לפרש כוונת המאמר הנזכר, דכל מי שלא אכל שקצים ורמשים יבוא ויטול שכרו, גם המאמר דשוחר טוב הנזכר קרוב לדרך הנזכר ובאופן אחר. והוא על פי מה שכתב הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'סמוכים לעד' פרשת שמיני, בטעם שהבדילנו השם יתברך ממאכל הבהמות והעופות טמאות וכו', שכל הדברים הנזכרים מפסידים את הגוף, ומוליכים עיפוש הדם כנודע. עד שהרבה מהגויים נוהגים על פי הרפואה שלא לאכול מהדברים שאסרה התורה לאכול, באומרים כי הם דברים כבדים ומזיקים ומוליכים חולאים בגוף. והורה השי"ת חיבתו עם ישראל, שהבדילם מכל דבר המזיק, כאב שנוהג עם בנו ידו, זה תורף דברי קודשו, יעו"ש.

**והוא** פשט הילקוט הנזכר: כל האוכל שקצים ורמשים חסר דעת, יען לא חס על עצמו, כי הם דברים המפסידים את הגוף, והוא בעצם אכזרי על עצמו. גם ידוע ששכר מצוות לעתיד לבוא הוא בדרך חסד ורחמים מאתו ית"ש כידוע, ואם כן במידה שאדם מודד - מודדין לו, ומי שלא אכל שקצים ורמשים והוא רחמני על עצמו, דין הוא שיטול שכרו בתורת רחמנות, אבל מי שאכל שקצים ורמשים, ועל חייו לא חס, כיצד יקבל שכר שהוא מצד הרחמים, וק"ל

**תר"ד** א"י. והרב גאון עוזנו בספר 'יוסף תהלות' פירש<sup>1</sup>, וזה לשונו: "נכספה וגם כלתה נפשי להצרות ה'" - לא"י שהיא הארץ שנפלה לחלקו ית', ועל

טעם שא"י וירושלים נקראים 'הצרות ה'



7. ברכות לג, א. **תנוד** | 1. את הפסוק שנידון בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג - 'נכספה וגם כלתה נפשי להצרות ה' לבי ובשרי ירננו אֶל אֵל חַי'.  
2. תענית ה, א. 3. תהלים מה, ב - 'רַחֵם לִבִּי דָּבָר טוֹב אִמְרוּ אֲנִי מַעֲשֵׂי לַמִּלְכָּה לְשׁוֹנֵי עֵט סוֹפֵר מְהִיר'. 4. שמות ל, לה - 'וְעֵשִׂית אֹתָהּ קִטְרֹת רֶחַח מְעֻשָׂה וְרִיחָם מִמֶּלַח טְהוֹר קָדֵשׁ'. 5. משלי ל, ה. 6. תהלים קיט, קסא-קסב - 'שָׁרִים וְדַפְנֵי חָנָם וּמִדְבָּרָךְ פָּחַד לִבִּי שֶׁשׁ אֲנִכִּי עַל אִמְרָתְךָ כְּמוֹצֵא שְׁלָל רָב'.

התפילה והמצוות בא"י עולים ישר לה' ולא דרך שרים

ביאור הפסוק "רחש לבי דבר טוב"

וגם להתפלל בפה, הלא טוב כי כל איש ידור בלבו ויתפלל בלבו, והוא חוקר כליות, ומזה היה מתפרסם גדולתו ית'. ואחד מן התשובות שיש בזה, הוא כי יצר לב האדם רע, ואם היה בדין לחשוב בלב הנדרים והתפילות, הלוך הלכו האישיים בית תפילתם, וכל יצר מחשבות במשא ומתן ובהרהורי עבירה, ובפיהם ירצו שכבר התפללו. וכן אם חשב לנדור היה מתחרט, ואין איש יודע מנדרו. אמנם עתה כי הכל בפה, רבים מעמי הארץ מתידיים, ועל כורחם מתפללים ומקיימים נדריהם, ומתוך שלא לשמה בא לשמה<sup>15</sup>. וזהו שכתוב: "לך דומיה תהלה", ודאי מדינא "דום לה"<sup>16</sup> והכל יהיה במחשבה, וזה שצריך לידור בפה היינו טעמא: "ולך ישולם נדר", והיינו טעמא "שומע תפלה" שהיא בדיבור ולא בלב, משום "עדיך כל בשר יבאו", דאי לאו הכי רבים בתפילה לבם הלך בהרהורי עבירה, ע"כ. ועיין עוד בספר 'ארץ החיים' שם שהביא דברי רבינו האר"י ז"ל הנזכרים בהרחבה קצת, יעו"ש.

**כי** מן האמור אפשר שזהו כוונת הכתוב תהלים סימן מ'17: "קוה קויתי ה' וגו' ויעלני וגו' ויתן בפי שיר חדש תהלה לאלקיני יראו רבים ויראו ויבטחו בה". אמר: "קוה קויתי ה'", שאפילו בקיווי בלבד, בלי ביטוי שפתיים, ועם כל זה "ויט אלי וישמע שועתי", ובוזה "ויעלני" וגו'. והטעם שנתן בפי שיר חדש, שכשאי משורר ומזמר בפה, וכן התפילה שהיא תהלה לאלקיני, היינו טעמא "יראו רבים ויראו" וגו', והרי הוא כמבואר. וזהו גם כן כוונת הכתוב שם<sup>18</sup>: "בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת". אמר, מה שבישרתי ודיברתי בצדק, שהיא התפילה, כמאמרם ז"ל<sup>19</sup> על פסוק<sup>20</sup>: "צדק לפניו יהלך", היינו טעמא שבביל קהל רב, כדי שכולם יתפללו ויודו לשמך, ולזה "הנה שפתי לא אכלא", גם ש"ה' אתה ידעת" ויודע המחשבות, עם כל זה התפללתי בקהל מטעם האמור.

ועיין עוד להרב 'תולעת שני' פרשת נח דף ד', שהטעם שצריך להתפלל בפה, הוא על פי מה שכתבו המפרשים, דעל ידי שאכל אדם הראשון מעץ הדעת טוב ורע נפגם כל גופו חוץ מהקנה, לפי שממנו הקול יוצא ואינו עובר בו לא מאכל ולא מים, ולזה לא סגי במחשבה, לפי שגם המחשבה נפגמה כשחשב אדם הראשון לאכול מעץ הדעת טוב ורע. דאף על גב שחשב שאינו עושה איסור, עם כל זה נפגמה המחשבה, לפי שנעשה על ידה מעשה האכילה, לפיכך צריך ביטוי שפתיים על ידי קול היוצא מהקנה, שלא היה בו פגם כמדובר, יעו"ש, וכמו כן מה שכתב הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מגלה צפונות' פרשת לך לך בשם החייט, שאדם חטא במחשבה ובמעשה, מחשבה איהו יו"ד וכו', יעו"ש. וכמו כן מה שכתב הרב 'פתח האהל' עוד מערכת התפילה בשם מהר"ם ריקאנטי ז"ל<sup>21</sup>, שטעם התפילה בפה, כי כל ענייני התחנותים

שאמרת: 'רחום חנון שומר', 'כמוצא שלל רב', כי בזה אזכור וגם אנצל מצרותי. וישראל על ים סוף היו בצרה גדולה, וכיוונו אז במה שמסר להם יעקב אבינו ע"ה, ונושעו. כי 'מרכבות פרעה'<sup>7</sup> רמוז שם 'תמפ', 'ומבחר שלישי' רמוז 'רחש', גם 'ארדוף אשיג אחק שלל'<sup>8</sup> אותיות שניות 'רחש', 'תמלאמו נפשי' בו שם 'תמפ'. וזהו רמז מה שאמר יעקב אבינו ע"ה לבניו<sup>9</sup>: "האספו ואגידה לכם את", גימטריא 'תמפ', אשר אות א' ד"אשר", תתחלף באחה"ע בח', והיינו 'רחש', שמסר להם שם קדוש זה ויוושעו מהצרות. וזהו שאמרו בשבת<sup>10</sup> גבי ר"א בן ערך: איעקר תלמודיה וכו', וקרא: 'החרש' היה לבם, כי קרא 'החרש' לכוין בשם הקדוש 'רחש', כדי לזכור תלמודו, גם "היה לבם" פירוש למ"ב, שכיוון אז לשם מ"ב, להכניע החיצונים ששלטו עליו להשכיחו. או "לבם" גימטריא ע"ב. והחליף "הזה" ואמר 'היה', לכוון באות יו"ד, שורש כל השמות, ובשם ע"ב שמשוגל מאוד, ועל ידי זה הרגישו חבריו ששכח תלמודו, בעו עליה רחמי ואיתסי, ע"כ דברי קודשו ודברי פי חכם חן.

**ויש** לרמזו בכתוב תהלים ק"מ<sup>11</sup>: "חלצני ה' מאדם רע מאיש חמסים תנצנני", ששם אותיות 'רחש', שבזה השם יחלצהו מאדם רע שהוא המקטרג, וכמו שנתבאר. וזהו גם כן רמז הכתוב שם<sup>12</sup>: "איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות", והבן. **ועל פי** דברי ספר 'החשק' יש לרמז הב' שמות הנזכרים בפסוק<sup>13</sup>: "נשפת ברוחך כסמו ים", שכשהיו על הים בצרה גדולה, כיוונו במה שמסר להם יעקב ונושעו, וכדבר האמור.

וקרא ד"רחש לבי", הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא. והוא במה שכתב הרב 'חמדת ימים' חלק א' דף ד', וזה לשונו: שלתועלת התפילה ולכוון, הוא להרגיל עצמו לדבר בלשון הקודש עם ריעיו, וישכיל עשו. כי כשיתפלל אדם בלשון שרגיל בו ומשתמש בו כל היום לכל צרכיו, קל עליו לכוון, וכשיתפלל בלשון אחר, אף על פי שיכוון מה שיאמר, לא יקל עליו. ול"ו שתו רמז זה בתפילה נוטריקון: **תרגיל פ"ך לשון הקודש**, יעו"ש. זה אמרו: "רחש לבי דבר טוב", בשעה ש"אומר אני מעשי למלך", שאני עומד ומתפלל, הלב שלי אינו מעלה הבל ומחשבות זרות, כי אם דבר טוב. והטעם לזה, כי "לשוני עט סופר מהיר", שהלשון שלי מדברת בלשון צח ומצוחצח וברור, שהוא לשון הקודש, ועל ידי הרגילות, בקל אני מכוון, כמו שנתבאר.

**ודע** שבעניין התפילה חקר רבינו האר"י זיע"א, והביא דברי קודשו הרב גאון עוזנו בספר 'פני דוד' פרשת כי תצא, בכונת תהלים מזמור ס"ה<sup>14</sup>: "לך דומיה תהלה אלקים בציון ולך ישולם נדר שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו". דכיון שהשי"ת יודע מחשבות והלבבות, אם כן מה זה היה לאדם דחיובא עליו רמיה לנדור בפה

ענייני תפילה



7. שמות טו, ד - "מְקַבֵּל פְּרָעָה וְחִילוּ יָרָה בְּיָם וּמִבְּחַר שֶׁלְשֵׁי טַבְּעוּ בְּיָם סוּף". 8. שם פס' ט - "אִמַּר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג אֶחְלַק שְׁלָל תִּמְלָאמוּ נַפְשֵׁי אַרְיֵק חֲרָבֵי תוֹרִישְׁמוּ יָדִי". 9. בראשית מט, א - "וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֶאֱסָפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֲתֶכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים". 10. קמ"ו, ב. 11. קמ"ב, ב. 12. פסוק יב. 13. שמות טו, י. 14. פסוק ב-ג - "לֶךְ דְּמִיָּה תִהְיֶה אֶלֶהִים וְצִיּוֹן וְלֶךְ יִשְׁלַם נְדָר: שִׁמְעֵ תִפְלֵה עֲדֶיךָ כָּל בְּשׂוֹר יְבָאוּ". 15. פסחים ג, ב. 16. תהלים לו, ז. 17. פסוקים ב-ד - "קוֹה קוֹיֵתִי ה' וְנִט אֲלֵי וַיִּשְׁמַע שְׁוֹעֵתִי: וַיַּעֲלֵנִי מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַגּוֹן וַיִּקָּם עַל סֵלַע רִגְלֵי פוֹנֵן אֲשֶׁר־י: וַיִּתֵּן בְּפִי שִׁיר תְּהִלָּה לְאַלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וַיִּירְאוּ וַיִּבְטְחוּ בִּה'". 18. פסוקים י-א - "בְּשִׁרְתִּי צָדֵק בְּקִהֵל רַב הִנֵּה שְׁפִיתִי לֹא אֶקְלָא ה' אֶתְּהָ: יְדַעְתָּ: צָדִקְתָּ לֹא כְּסִיתִי בְּתוֹף לִבִּי אֲמִינוּתְךָ וְתִשְׁוֹעֵתְךָ אֲמִרְתִּי לֹא כַחְדָּתִי חֲסָדְךָ וְאֲמִתְּךָ לְקַהֵל רַב". 19. ברכות יד, א. 20. תהלים פה, יד. 21. בראשית יח, כז.

ביום אחד, דמשמע שרוצה לומר שהקב"ה חס על אותו ואת בנו והוא אינו אלא גזירה, יעו"ש. והרה"ג 'אדרת אליהו' בשיטתו שם תירץ לזה, וזה לשונו: בפיוט דיוצר של פסח איתא: צאן לפסח משכו ושחטו צדקו אותו ואת בנו ביום אחד אל תשחטו, ופירושו פשוט, דהאי צדקו רוצה לומר: תהיו צדיקים, שלא לעבור על לאו ד"אותו ואת בנו" בהיותכם שוחטים הפסח, ואינו רוצה לומר תעשו מעשה צדקה במה שתרחמו על אותו ואת בנו ולא תשחטו אותו ביום אחד. ועוד אפשר דפליג אהא דהכי איתא בדברים רבה פרשת כי תצא, למה התינוק נימול לח' וכו' כך רחמיו על הבהמה וכו', וכתב אותו ואת בנו, יעו"ש. [ועיין עוד בפסקי תוספות דמגילה סימן פ"ד שכתבו, וזה לשונם: הפייט יסד צדקו אותו ואת בנו, ומביא הפסוק<sup>13</sup>: "יודע צדיק נפש בהמתו", משמע שהן רחמים. והא דאין אומרים על קן צפור יגיעו רחמין מפני שמטיל קנאה, יעו"ש].

הקשר בין קרבן פסח לאותו ואת בנו

**והרב** גאון עוזנו בספר 'ברכי יוסף' ביו"ד סימן ט"ז הביא תירוץ לזה מפי השמועה, שפירש במה שאמרו התוס' בחולין בריש פרק אותו ואת בנו<sup>14</sup> ד"ה 'מנין' וכו', שהקשו אמאי סלקא דעתך דלא איירי קרא במוקדשים וכו', ואין לומר דאיצטריך, שאם צריך לפסח ואין לו אלא אותו שנשחט בו ביום אביו או בנו דסלקא דעתך דאתי עשה דפסח ודחי לאו דאותו ואת בנו ולהכי אצטריך דלא דחי וכו', דהא במחוסר זמן איכא לאו ועשה, ובלאו קרא לא דחי ליה עשה. ונראה משום דשור הפסח הענין וכו', יעו"ש. וזה כוונת הקליר אשר יסד: צאן לפסח משכו ושחטו, צדקו אותו ואת בנו ביום אחד אל תשחטו. כלומר דהגם אשר אנכי מצווה לשחוט קרבן פסח, צדקו ושמרו אותו ואת בנו לא תשחטו, ולא תסברו דמשום מצוות עשה דפסח, היכא דאי אפשר דחי ללאו דאותו ואת בנו, ואתי שפיר, דבלאו הכי מאי שיאטיה אותו ואת בנו התם, ונכון ע"כ. ובספר 'מחזיק ברכה' עוד קיים תירוץ זה במה שהקשה רב אשכנזי עליו, וכתב שהוא בספר 'מקום שמואל', יעו"ש.

**והנה** הגאון מהרש"א שם בחידושי הלכות כתב על דברי הרב אלחנן, שאין פירושו מוכרח. ועיין בפירושו המחזור שמפרש לה בענין אחר, יעו"ש, וזה לשון הרב המפרש שם: פירוש, אף על פי שציויתי לשחוט יראתם, מכל מקום צדקו המצווה של אותו ואת בנו אל תשחטו ביום אחד, ע"כ. ולדעתי המעט הוא נראה שפירוש דבריו הוא כמו שפירש הרב 'מקום שמואל', וזהו אף על פי דקאמר, גם שתיבת 'יראתם' קשה מעט. ומהאי טעמא נראה לי שכתב הרב גאון עוזנו שם בספר 'מחזיק ברכה' שהביא פירוש המחזור הנזכר, וכתב עליו ואינו מובן כל כך, מכל מקום הפירוש נראה לעניות דעתי כמו שכתבתי.

**וראיתי** להרב 'מתת אלקים' בשיטתו שם, שכתב על דברי הרב

צריכים לצאת בפועל וכו', ואינו מספיק הכוונה לבד, יעו"ש ומשמם באר"ה.

**תר"ה** א"י. והרב 'ארץ החיים' פירש<sup>1</sup>: "נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה'" - אל גן עדן שלמטה; ולבי לאל חי, לגן עדן שלמעלה. "גם צפור" - על דרך דאיתא בתקונים הטעם קן צפור, לפי כשחזורת הצפור אל קנה ואינה מוצאת האפרוחים, מורטת בכנפיה וצועקת ומתעוררים מלאכי רחמים ומבקשים תפילה לפני הקב"ה, ואומרים: ראה איך מצטער הגוף שאינו מוצא גזליו, ולמה לא תרחם על בניך שהם בגלות. ומקשה שם: וכשישראל על אדמתם איך מקיימין מצוה זו<sup>2</sup>. ומתרץ עיי"ש. וזה שאמר: "גם צפור" וכו', ובוה מוזבחותיך תזכור, ע"כ.

**אמר המחבר**: עיין במאמרם ז"ל פרשת כי תצא<sup>3</sup>, וזה לשונו: למה התינוק נימול לשמונה ימים - שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהיה בו כוחו. וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם, כך רחמיו על הבהמה, מנין - שנאמר<sup>4</sup>: "ומיום השמיני והלאה", ולא עוד אלא שאמר הקב"ה<sup>5</sup>: "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד". וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה, כך נתמלא רחמים על העופות, מנין - שנאמר<sup>6</sup>: "כי יקרא קן צפור לפניך", ע"כ.

ומה שיקשה על זה מההיא דקן צפור יגיעו רחמין<sup>7</sup>, עיין עוד בכראשית רבה פרשה ע"ד<sup>8</sup>, וזה לשונו: "פן יבא והכני אם על בנים"<sup>9</sup>, ואתה אמרת<sup>10</sup>: "לא תקח האם על הבנים". דבר אחר: "פן יבא והכני אם על בנים", ואתה אמרת<sup>11</sup>: "ושור או שה לא תשחטו ביום אחד", ע"כ. וכתב הגאון מהרש"י שם, וזה לשונו: ואף על פי שיראה שיש מאמרי רז"ל סוברים שאין טעם שילוח הקן מפני רחמים אלא גזירות, זהו דעת מי שסובר שאין טעם לתורה אלא הרצון לבד, כמו שכתב הרב המורה חלק ג' פרק מ"ח, ודעת הרב שם וסוגיין דעלמא היות טעם למצוות. וטעם שילוח הקן ואתו ואת בנו מפני הרחמים, וכן תהיה דעת אגדה זו. וכל שכן שיש אומרים שאף האומר שאינם רחמים אלא גזירות, אין דעתו שאין טעם למצווה, אלא שאין הרחמים מצד הבעלי חיים בעצמם, אלא בערכנו, שלא נקנה מידת האכזריות, וכמו שכתב הרמב"ן. ולפי זה תצדק אגדתנו אליבא דכולי עלמא, כי ברחמי האדם אין מכחיש, ע"כ. ובזה סלקי דברי המאמר נמי דפרשת כי תצא כהוגן, כאשר יראה המעיין.

**וראיתי** לרבתינו בעלי התוספות פרק ג' דמגילה דף כ"ה<sup>12</sup> ד"ה 'מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים והם אינם אלא גזירות', וזה לשונו: קשה להרב אלחנן על מה שיסד הקליר בקדושתנו שאנו אומרים ביום ב' של פסח: צדקו אותו ואת בנו לא תשחטו

בצער הציפור שלא מוצאת בניה מעורר רחמי ה' על הגלות

האם מותר לתת טעם למצוות שהן מפני הרחמים



**תרה** | 1. את הפסוק שנידון בסימנים הקודמים בתהלים פד, ג - וְנִכְסְפָהּ וְגַם כִּלְתָהּ נַפְשִׁי לְחִצְרוֹת ה' לְבִי וְבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל אֱלֹהֵי ה'. 2. מצוות שילוח הקן. 3. דברים רבה פרשה ו, א. 4. ויקרא כב, כז. 5. שם פס' כח. 6. דברים כב, ו. 7. במשנה ברכות לג, ב - "האומר על קן צפור יגיעו רחמין וכו' - משתקין אותו". ומפרש בגמרא: "מאי טעמא? פליגי בה תרי אמוראי במערבא, רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא, חד אמר: מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר: מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינן אלא גזירות". 8. אות ו, 9. בראשית לב, יב. 10. דברים כב, ו. 11. ויקרא כב, כח. 12. עמוד א. 13. משלי יב, י. 14. עת, א.



אינו נוהג אלא בדגן תירוש ויצהר מן התורה כמו תרומה ומעשר ראשון, אף על פי שבספרי משמע שמעשר שני נוהג מן התורה בשאר פירות אפילו בירקות, זהו מפני ריבוי המקראות אשר שם, אבל במעשר עני שלא מצינו רבויין יש להשוותן לתרומה ולמעשר ראשון, ע"כ, וכוונתו פשוטה במה שכתב 'אינו נוהג אלא בדגן תירוש ויצהר מהתורה', שהכוונה והדומה, כמו שאמר בעשין קל"ג, ולא בא לאפוקי אלא ירקות והדומה כמו שנתבאר.

וראיתי להרב המגיה בספר 'נשמת חיים' עשין קל"ג, שהקשה על דברי הסמ"ג, הנראה מדבריו שאפילו באילן יש בו חיוב מהתורה להפריש מהם תרומות ומעשרות. וקשה, דרבינו פסק בעשין קס"א דמעשר עני אינו אלא בדגן תירוש ויצהר מהתורה כמו תרומות ומעשר ראשון, ודבריו נראין דסתרי אהרדי, והניחה בצריך עיון, יעו"ש. ולעניות דעתי אחר המחילה רבה נראה כמו שכתבתי ולא קשה ולא מידי.

ועל מה שפירש הרמב"ם שם<sup>5</sup> עוד הלכה ו': הירקות אינם חייבים במעשרות אלא מדבריהם וכו' וכן יראה לי שהוא הדין בתרומה, שהרי נאמר בה: "דגנך תירושך ויצהרך", כל הדומה לאלו, אבל תרומת הירק מדבריהם כמעשר וכו', יעו"ש, ראיתי להרב 'חק נתן' בזבחים דף ע"ו שהקשה מסוגיה דהתם, דקאמר בהדיא תרומת ירק מדרבנן, ואמאי כתב בלשון יראה לי והיא גמרא ערוכה, יעו"ש.

ובספר 'בני סמיכי'<sup>6</sup> בליקוטי הרמב"ם תירץ לזה, עם מה שאמרו התוספות בחולין דף ז' ד"ה 'והתיר רבי' וכו', שכתבו על הירושלמי דקאמר מעשרות ירק מדבריהם, שהכוונה היא שאין להם אסמכתא מפורשת כמו שאר פירות דסמכו רבנן, ואם כן זו כוונת רבינו דדבריו לקוחים מן הירושלמי. ומתחילה כתב: מעשר ירק אינו מהתורה אלא מדבריהם, רצונו לומר דאין לו אסמכתא מקרא כמו דאיתא בירושלמי, ואחר כך כתב: ויראה לי הוא הדין תרומה, רצונו לומר, אף על גב דהירושלמי לא קאמר אלא מעשר, הוא הדין נמי תרומת ירק דאין לו אסמכתא, לאפוקי שאר פירות, אף על גב דמדבריהם יש להם סמך מהתורה, דרבנן סמכו אקרא. ומהאי טעמא לא כלל רבינו תרומת פירות ומעשר פירות עם הירקות ולומר דהם מדרבנן, משום דפירות יש להם סמך מקרא, יעו"ש.

ולא זכיתי להבין דברי קודשו, דמה שאמר התוספות בכוונת הירושלמי שאין להם אסמכתא, היינו לפי שיטתם דסבירא ליה דאינו מחוייב מהתורה אלא דגן תירוש ויצהר, כמפורש בדבריהם שם ובראש השנה<sup>8</sup> ובכמה מקומות, ולזה הוכרחו לפרש דהא דקאמר בירושלמי דירקות מדבריהם, היינו שאין להם סמך מהתורה, לאפוקי שאר פירות שאפילו הם מדרבנן יש להם סמך מהתורה, מה שאין כן לדעת הרמב"ם

'מקום שמואל', וזה לשונו: וקצת קשה, דכל הרואה דברי תוס' דהתם יראה שכתבו בלשון ואין לומר דאיצטריך, ודחו ההיא סלקא דעתא מטעמא דמחוסר זמן הוא, ואיכא ביה לאו ועשה, ובלאו קרא לא דחי ליה עשה, ויש ליישב בדוחק, יעו"ש. ולא קשיא ולא מידי, דזה בעצמו בא לומר דלא תיסק אדעתך הכי, דהא איכא לאו ועשה, ולזה צדקו אותו ואת בנו, וקרא שאני. ועיין עוד בזבחים דף ל"ג ד"ה 'לעניין מלקות', שכתבו בהדיא דעשה שיש בו כרת, כמו פסת, דחי לא תעשה ועשה, יעו"ש, ולהרב 'בין שמועה' כלל רי"ז ותק"י, וכמו כן להרב 'יד מלאכי' אות תקט"ז. ובזה יש ליישב הדרך הנזכרת ביתר שאת, ודו"ק היטב.

ודע שבפסוק<sup>15</sup>: "ושור או שה אותו ואת בנו", תירגם יונתן, וזה לשונו: עמי בני ישראל היכמא דאבונן רחמן בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא, תורתא או רחלא יתה וית ברה לא תכסון ביומא חד. והגאון מוהרש"א בחידושי הלכות שם במגילה הקשה על זה, יעו"ש. וכן בקודש חזיתי להרב 'טירת כסף' בליקוטיו דף ש"א עמוד ג' שהקשה כנזכר, וזה לשונו: צריך עיון, כי כתיב בפסוק: "שור או כשב" וכו' ותרגם וכו', הרי בהדיא כי מצווה זו טעמה משום רחמנות, והוי סיעתא להרב ה'מורה', שכתב בשמו הרב 'יפה תואר' ז"ל. וצריך עיון דהא בגמרא אמרינן משתקין אותו. איברא דלא קשיא לתרגום, דהא כתב ה'תוספת יום טוב' ז"ל בפרק ה' דברכות דכל זה הוא בתפילה, ודייק מדקאמר: ההוא דנחית, דהיינו שיורד לפני התיבה להתפלל, אבל בדרך פשט או דרש מותר. אם כן התרגום הוא בדרך פשט ושירי, ע"כ. ות"ם אני לא אדע, מאחר שהביא דברי הרב ה'מורה', מאי צריך עיון איכא, דהא בדברי קודשו יתורץ גם התרגום, וכמו שכתבתי לעיל, דההיא דמשתקין אותו היא אליבא דמאן דאמר דלא דרשינן טעמא דקרא, וההיא דבראשית רבה סבירא ליה דדרשינן טעמא דקרא, ובזה גם דברי התרגום יבוא על נכון, כמו שיראה המעיין.

**תר"ו** א"י. כתב הסמ"ג עשין קל"ג, וזה לשונו: "ראשית דגנך תירושך ויצהרך וכו' תתן לו"<sup>11</sup> - מה דגן תירוש ויצהר מאכל אדם וגידולו מן הארץ ויש להם בעלים, שנאמר: "דגנך", אף כל כיוצא בהם חייב בתרומות ומעשרות וכו'. הירקות, אף על פי שהם מאכל אדם אינם חייבים במעשרות אלא מדבריהם, לפי שנאמר:<sup>2</sup> "מעשר תבואתך" וכו', יעו"ש. ודעת רבינו הסמ"ג שפירות האילן חייבים מן התורה, כמו שפסק הרמב"ם בפרק ב' מהלכות תרומות<sup>3</sup>, ועיי"ש למרן 'הכסף משנה', וכמו כן פרק א' מהלכות מעשר שני הלכה ג' ובמה שכתב מרן שם על השגת הראב"ד, דמה שאמרו בפרק כיצד מברכין<sup>4</sup> דמעשר אילן גופא דרבנן, היינו דוקא בפירות גרועין דומיא דצלף, דלא הוי דומיא דתירוש ויצהר, יעו"ש.

ומה שכתב רבינו הסמ"ג בעשין קס"א, שמעשר עני

טעם דין דאותו ואת בנו

שיטת הרמב"ם והסמ"ג שכל פירות האילן חייבים בתרומות ומעשרות מדאורייתא

יישוב הסתירה בדברי הסמ"ג



15. ויקרא כב, כח. תרו"ו 1. דברים יח, ד. 2. שם יד, כח. 3. הלכה א. 4. ברכות לו, א. 5. פרק ב' דהלכות תרומה. 6. בסוף ספר 'באר משה'. 7. עמוד א. 8. יב, א ד"ה 'תנא דרבנן'.

מעשר ותרומה בירק לשיטת הרמב"ם

שיטת התוספות שרק בדגן תירוש ויצהר תרומות ומעשרות מדאורייתא

הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים<sup>7</sup>, שזוכר יצוריו - הם הנשמות העתידות לחזור בגלגול בעולם הזה, שזוכר אותם ברחמיו ית' להחזירם לחיים, ולהחיותם בעולם הזה בסוד חזרתם בגלגול. וזה מה שנאמר<sup>8</sup>: 'ונאמן אתה להחיות מתים' - בגוף ונפש, כי בראותנו אותך זוכר יצוריך ברחמים לחיים, שתחזור הנשמה בגלגול, מזה נודע כי נאמן אתה להחיות מתים בגוף ונפש. וגם לסיבה זו נתקן תיקון 'מי כמוך' וכו' בברכת תחיית המתים, כי כולו דוגמא אחת, ע"כ דברי קודשו.

**ועיין** עוד ב'ציוני' פרשת וישב, וזה לשונו: דע איש המעיין, כי בדבר הזה תלוי כל שלטי התורה מא' ועד ת' - סוד העיבור וסוד הגלגול וסוד היבום וכו', ועל סוד העיבור יש ראיות ברורות מאיוב וקהלת וספר שמואל, שנאמר<sup>9</sup>: "כי לא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח". וחסד עשה הבורא ית' עם בראויו לבוראו שנית שלישיית ורביעיית, שנאמר<sup>10</sup>: "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר", "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו"<sup>11</sup>, דאם לא כן נמצא הצדיק אבד בצדקו, דאם עבר עבירה אחת איבד ממנו טובות הרבה, כי בפעם ההיא יוסף על חטאתו פשע. עוד ראייה אחרת וכו' בראיית העין, שאנו רואים כמה וכמה מחוסרי איברים, שיש על זה טענה גדולה, אלא הסברא הכרחית והדעת מכרעת ותורת משה כי הדבר אמיתי, כי האל ית' תמים פעלו אינו מקפח שכר כל ברייה, לאמר מה חטאה הנשמה הזכה והברה והנקה להכנס בגוף חסר, אלא כך היא המידה, באיזה איבר שיחטא הגוף הראשון צריכה הנשמה ההיא להכנס בגוף חסר אותו איבר, ובו תלקה וכו', יעו"ש דברי קודשו.

**אשר** בזה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת הפסוק<sup>12</sup>: "ראו עתה כי אני אני הוא וגו' אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא". ודרשו רז"ל בפרק חלק<sup>13</sup>, שמיטה וחיים באחד, ומכאן תשובה לאומרים שאין תחיית המתים מן התורה. זה אומר: "אני אמית ואחיה", ראייה לזה ממה ש"מחצתי ואני ארפא" אחר כך, ומה חטאה הנשמה בזה שאנו רואים כמה וכמה מחוסרי איברים - אלא מוכרח הטעם הוא מפני הגלגול, כדבר האמור, ומסוד הגלגול יתאמת לך עניין תחיית המתים.

**והנה** נוכל לומר שכמו שתשובה נבראת קודם שנברא העולם<sup>14</sup> מחסדו אלקינו, ולולי זה לא היה לבן אדם תקומה, כדאיתא בזהר הקדוש פרשת ויגש<sup>15</sup>, שבשעת בריאת אדם באה התורה לפניו ואמרה שהאדם הזה שאתה רוצה לברוא הוא מזומן שיחטא וכו', ואמר לה קב"ה: אתקרינא ארך אפים וכו'; [ובזהר פרשת אחר<sup>16</sup>]: ועד לא ברא קב"ה עלמא ברא תשובה, אמר לה לתשובה: אנא בעי למברי בני נשא בעלמא על מנת דכד יתובין וכו', ועל ידי התשובה חיה יחיה ויש לו קיום - הנה אפשר כי בסוד הגלגול גם כן הוא כלול וכמוס בדבר הזה, דאם לא כן לא היה קיום לבן אדם. וידוע שעניין הגלגול המקוים בדברי רז"ל, הסכים לדעתם

שפסק: כל אוכל אדם הנשמר חייב בתרומות וכו' ואפילו שאר פירות חייבין מהתורה, אם כן היא דהירושלמי כפשטה. ואם כן אין לפרש בדבריו במה שאמר שהוא הדין תרומה, דאין לה אסמכתא לאפוקי שאר פירות אף על גב דמדבריהם יש להם סמך, דשאר פירות הם מהתורה לגמרי. גם מה שכתב: ומהאי טעמא לא כלל רבינו וכו', הם דברים תמוהים אחר המחילה רבה, דכבר פסק בהלכות תרומה שהפירות חייבים מהתורה וכמו שנתבאר.

ולעיקר קושייתו, הוי מצי לתרץ במה שרמז איהו גופיה בתוך דבריו, דכוונת רבינו לומר שהירושלמי, אף על גב דנקט מעשר ירק ולא נקט תרומה כמו ש"ס דידן, נראה דסובר הירושלמי שהוא הדין בתרומה, דבתרומה כתיב: "דגנך תירושך ויצהרך", וק"ל.

**תר"ז** א"י. איתא בכתובות פרק שני דייני גזירות<sup>1</sup>: "יחיו מתיך נבלתי יקומון"<sup>2</sup>, "מתין" - מתים שבא"י, "נבלתי יקומון" - מתים שבחו"ל, ע"כ.

פירש הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מגלה צפונות' פרשת ויחי, וזה לשונו: יש להקשות, דכשם שאמר "נבלתי" כך הוה ליה למימר 'יחיו מתי'. אלא העניין הוא, שהקב"ה בא להודיע מעלת הארץ, ומדבר עמה ואומר לה: ראה מעלתך דיחיו מתיך תחילה קודם שיחיה שום מת בעולם, ואחר שיחיו מתיך, הם יחיו מתי חו"ל. וזהו "נבלתי יקומון" מן העפר, וכמאמרם ז"ל<sup>3</sup>: עתידין הצדיקים שיחיו מתיים, והם צדיקים של א"י, משום "דטל אורות טלך", כלומר, הטל היורד כך הוא טל של תחייה, ועם הטל היורד כך תהיה מתי חו"ל. "וארץ רפאים תפיל", כלומר, מלהיות עוד מתיים בארץ, דבלע המות לנצח. וכיון דסיפר במעלת א"י שהמתים החיים בה מקיימים מתי חו"ל כמדובר, לכן אמר עליה: "הקיצו ורננו שוכני עפר", לומר שהמתים החיים בה הם כאיש השוכב על מיטתו כאחד משוכני עפר, ויעיר משנתו שיקיץ וירנן, ע"כ.

ועיין בפסחים בפרק ו'<sup>4</sup> במאמרם ז"ל: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: עתידין צדיקים שיחיו מתיים, דכתיב<sup>5</sup>: "כה אמר ה' עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו", וכתב<sup>6</sup>: "ושמת משענתי על פני הנער", ומה שפירש שם מוהרש"א. וכמו כן עיין במה שכתבתי לעיל בסימן רל"ו בשם הרב 'טוב הארץ' ומשם באר"ה.

**נמשך** להאמור ראיית רבינו האר"י זיע"א ב'שער הכוונות' דרושי ראש השנה, כי על ידי גלגול הנשמות האלו שחוזרים לחיות בעולם הזה בסוד הגלגול, מזה גם כן נתאמת אצלנו שיהיה תחיית המתים אל הגופים לעתיד לבוא. וזה אומרנו בנוסח 'מי כמוך אב

בתחיית המתים מתי א"י יקומו תחילה ויחיו את מתי חו"ל

הגלגול עם התשובה הוא קיום והעמדה לעולם

גלגול נשמות והנלמד ממנו על תחיית המתים



**תרז** | 1. קיא, א. 2. ישעיה כו, יט - "יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורת טלך ונאץ נפאים תפיל". 3. פסחים סח, א. 4. סח, א. 5. זכריה ח, ד. 6. מל"ב ד, כט. 7. תפילת י"ח של ימים נוראים ועשרת ימי תשובה. 8. תפילת י"ח. 9. שמ"ב יד, יד. 10. איוב לג, כט. 11. עמוס ב, ו. 12. דברים לב, לט. 13. צא, ב. 14. פסחים נד, א. 15. רה, ב. 16. סט, ב.

שלא היה אדם משכים לתאנה קודם להם, שדרך להשכים ללקוט התאנים בבוקר קודם זריחת השמש, ועם כל זה לא היו קודמין להם עם היות הדרך מירושלים לצפורי רחוק טפי מלוד). והאי ספרא דמגדלא הוה מסדרא קנדלין בכל עירובא שובא, סליק שבח ונחית ומדליק יתהון, (פירוש: סופר של מגדלא, שהוא מקום רחוק מירושלים יותר מלוד, וכל ערב שבת היה מסדר נרותיו קרוב לבין השמשות, ועולה וקורא או שונה בבית המקדש וכו', ויורד ומדליק) וכו'. עובדא הוה בחד בר נש, דהוה קאי ורדי, ערקת תורתיה ופרי, הות פרי ופרי בתרה עד דאשתכח יחיב בכבל, אמרו לו: באידא איסטרטיא אתית, שרי מחוי להון ולא אשכח הדרך, קרי ליה הדין קרא: "גדר דרכי בגזית נתיבותי ענה" אצדי, כמה דאמר<sup>3</sup>: "עוה עוה עוה אשמינה", (פירוש: מעשה היה באיש אחד שהיה עומד וחורש בא", וברחה פרתו, והיתה רצה והוא רץ אחריה עד שנמצא נתון בכבל. אמרו לו: מתי יצאת מא", אמר להם: עכשיו, אמרו לו: באיזה דרך באת, התחיל להראות להם ולא מצא הדרך, שנתעלמה ממנו, שהפרה באה בדרך הנעלם והוא רץ אחריה בלי ידיעה ושוב נעלם ממנו, ע"כ).

העלמות הדרכים מונעים מלהתפלל בירושלים בכל עת

ויש לפרש על דרך זה פסוק הקודם לו<sup>4</sup>: "גם כי אזעק ואשוע שתם תפלת". וזה נמשך מאשר "גדר דרכי בגזית" וכו', כי אם היו הדרכים קרובים וסלולים וישרים לירושלים כמו שהיו, הייתי עולה ומתפלל שם, שהמקום הוא מסוגל לתפילה כידוע, ועכשיו שנסתתמו הדרכים ואיני יכול לילך לשם, די"ן גרמ"א "גם כי אזעק ואשוע שתם תפלת". ועיין לעיל בסימן ד"ש וכמו כן בסימן רכ"ט ובסימן רל"ח. והוא ברחמיו יוסיף שנית ידו לגאלנו, ויקוים בנו מקרא שכתוב<sup>5</sup>: "והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה".

ע"י ההודאה ניצולים מרעות אחרות

ואמרתי בדרך אגב כוונת הכתוב<sup>6</sup>: "ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני". והוא על דרך שכתב הרב גאון עוזנו ז"ל בספר יוסף תהלות' מזמור ע"ו בכוונת הכתוב<sup>7</sup>: "פי חמת אדם תודך שארית חמת תחגור", והוא כמה שאמרו ז"ל, שכאשר האדם מודה על נס שנעשה לו, בשכר ההודאה ניצול מרעות אחרות. וזה שכתוב: "כי חמת אדם תודך", כאשר יהיה חימה על האדם, ומודה על הצלתו, אז "שארית חימות תחגור", תעכב אותם, יעו"ש. זה אומר: "ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת ביי", לשעבר, והצלתני, ועל זה אני מודה ומשבח, ובשכר זאת "ישוב אפך ותנחמני". ושוב נזכרתי שכבר פירשתי כן בסימן רס"ג יעו"ש.

**ואפשר** עוד שזהו כוונת הכתוב<sup>8</sup>: "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה", שכיון שאודך על העבר כמה שעניתני, מזה "ותהי לי לישועה".

פטאגורה ושאר חכמי האומות, כאשר הזכירם האברבנאל בפרשת כי תצא (עיין ב'מדרש שמואל' פרק ב' דאבות משנה ו', וכמו כן בתוספת יו"ט שם).

והעולה מדברינו שהגלגול עם התשובה, שהוא קיום והעמדה לאדם, נלמד מזה שהקב"ה צופה עתידות, וצפה והביט שבבלתי זה לא יש קיום לאדם, וברא התשובה ועשה הגלגול כדי שהנפש תחזור לאיתנה ולא תאבד. אשר בזה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת מאמר רז"ל פרק חלק<sup>17</sup>: שאלו רומיים את ר"י בן חנניא: מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות, אמר להו: תרוייהו מן המקרא הזה, שנאמר<sup>18</sup>: "ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה" וגו', ודלמא וקם העם הזה וזנה, אמר להו: נקוט מיהא פלגא בידייכו. ועיין מה שכתבתי בזה בסימן. ועל פי האמור אפשר, דאלה רשעים היו יודעים מסוד הגלגול, ומסוד הגלגול נתאמת ענין התחייה. אלא זוהי שקשה להם, דמעניין הגלגול מוכח שהקב"ה צופה עתידות, ולזה שאלו מתחילה מנין שהקב"ה מחיה מתים. ואם תאמר ענין הגלגול יוכיח - לזה אמר: מנין שהקב"ה יודע עתידות, כדי שיתאמת לנו ענין הגלגול בהכרח. והשיב להו: תרוייהו מן המקרא. וכשאמרו לו: ודילמא וכו', השיב להם: נקוט מיהא פלגא, ומאחר שהקב"ה צופה עתידות, והוא יודע שהאדם הזה עתיד לחטוא, אם כן למה בראו מתחילה - אלא מוכרח שברא תשובה, והוא ארך אפים ורב חסד עד שיעשה תשובה, ומרבה להטיב בגלגול, ובוה יהיה לו קיום, וכמו שנתבאר. ואם כן הרי ילפינן תרוייהו.

**נמשך** אל האמור ראיתי להרב 'מכתב אליהו' בפרק דף כ"ז שכתב בשם הרב 'יד יוסף' ז"ל, שהמינים בטענותיהם אומרים שהעולם קדמון חס וחלילה, דאם העולם מחודש ממנו ית"ש, למה לא בראו בזמן רב קודם. ויסכר פי דוברי שקר, שהרי ראינו שנברא האדם ביום ו', אף על פי שהיה יכול לבוראו ביום שני, שכבר נבראו ד' יסודות: אש, רוח, מים, עפר - וצריך לומר שדוקא עלה ברצונו ית' לבוראו ביום ו' ולא מקודם, והכא נמי גבי העולם שבראו בזמן שעלה ברצונו לבראו, ע"כ.

**אשר** על פי זה נראה לעניות דעתי כוונת הכתוב בישעיה סימן מ"ה<sup>19</sup>: "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתני". והרי הוא כמבואר ומובן מאליו, דבריאת האדם בזמן שעלה ברצונו לבוראו הרי זה בא ללמד על הכלל, כדבר האמור.

**תר"ח** א"י. איתא במגילת איכה<sup>1</sup> על פסוק<sup>2</sup>: "גדר דרכי בגזית", וזה לשונה: בנות לוד היו לשות עיסתן, ועולות ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו, בנות צפורי הויין סלקן ושבתן בבי מקדשא, ולא הוה בר נש קוין לתאניה קדמי מנהון, (פירוש: היו עולות ושובתות בבית המקדש ובמוצאי שבת היו ממהרים לבוא למקומן

יש כוונה בבריאת כל דבר בזמן מסוים

דרכים מפולאות להגיע לירושלים



17. סנהדרין צ. ב. 18. דברים לא, טז. 19. פסוק יב. **תרח** | 1. באיכה רבה פרשה ג, ג. 2. איכה ג, ט. 3. יחזקאל כא, לב. 4. איכה ג, ח. 5. ישעיה מ, ד. 6. ישעיה יב, א. 7. תהלים עו, יא. 8. תהלים קיח, כא.

קדושת  
אדמת א"י  
ואבניה אף  
בהיותם  
בחול

**תר"ט** א"י. על מה שמקשים במאמרם ז"ל<sup>1</sup>, דאיכא סבי בבבל, תמה ואמר וכו', כיון דאמרי ליה דמקדמי וכו' - דסוף סוף "על האדמה" כתיב וכו', עיין בזה מה שכתבתי לעיל סימן כ"ב ובסימן ט"ל. והן עתה ראיתי להרב 'מעין גנים' דף פ' שתירץ לזה, וזה לשונו: דראה מי שפירש דאותן בתי כנסיות היו מאדמה ועפר שאיתו מא"י, וזהו דקאמר דאהנייא להו, דכיון דכל בוקר וערב דשיין על אותו קרקע שהוא מעפר א"י, הוה כאלו היו על האדמה.

ובזה פירש הרב כוונת הכתוב מלכים סימן ה'<sup>2</sup>: "ויאמר נעמן ולא יותן לעבדך משא צמד פְּרָדִים אדמה כי לא יעשה עוד עבדך עולה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה'" - וצריך טעם מה היה רוצה באדמת עפר, ולמה ליה. ותו, מה שייכות צמד פרדים אדמה עם מה שלא יעשה עוד עולה וזבחים. אלא הכוונה שהיה רוצה ליקח מעפר א"י לעשות ממנו מזבח אדמה בעירו להקריב לשמים, שידע גדולתו של הש"ת על ידי הגס שעשה אלישע<sup>3</sup>, וסבר שכיון שהמזבח בנוי מעפר ירושלים מתקיים "כי אם במקום"<sup>4</sup>, ולא יחשב מקריב קדשים בחוץ, יעו"ש.

ועיין ברש"י שם שכתב בהדיא: 'יותן נא' - מאדמה זו שהיא קדושה משא שני פרדים ואשאנה לעירי ואעשה אותה מזבח. ועיין עוד שם ברד"ק, וכמו כן בילקוט פרשת עקב סימן תתע"ה, וזה לשונו: אתה מוצא בישראל כשהם עושים רצונו של מקום מה נעמן אמר לו לאלישע: "ולא יותן לעבדך משא צמד פרדים אדמה", והרי דברים קל וחומר, אם עפר הרי הוא מתירא ליטול מא"י שלא ברשות, כיצד הוא בא ליטול נכסים ובהמה, יעו"ש.

וכמו כן במסכת מגילה דף כ"ט עמוד א': אבזה דשמואל ולוי הווי יתבי בכנישתא דשף ויתבי בנהרדעא, ועיין שם בפירושו רש"י, שבנאה יכניה וסיעתו מאבנים ועפר שהביאו עמהם בגלותם, לקיים מה שנאמר<sup>5</sup>: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", וכן פירש 'הערוך' ערך 'שף'. ועיין עוד שם במגילה על פסוק: "ואהי להם למקדש מעט" (יחזקאל י"א)<sup>6</sup> - א"ר יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל וכו', יעו"ש ודר"ק.

**תר"י** א"י. כתב הגאון 'צאן קדשים' פרק ט' דערכין<sup>1</sup>, אהא דאמרינן התם דיהושע הוה ליה זכותא דא"י ולא בעא רחמי על ביטול יצרא דעבודה זרה, משום הכי קפיד קרא עלוויה דיהושע<sup>2</sup>, דבכל דוכתא כתיב "יהושע" והכא<sup>3</sup> כתיב "ישוע" וכו', דהיינו טעמא, יען

לשם מה  
לקח נעמן  
מאדמת  
א"י  
למצרים

גולי בכל  
בנו בית  
כנסת  
מעפר  
ואבני  
הארץ

הקב"ה  
הקפיד על  
יהושע  
ונטל את  
משמו  
משום  
כבוד הארץ

שטעמו של יהושע דלא בעי רחמי משום דמשה נמי לא בעי רחמי, ולא היה סובר דזכותא דא"י יגן עליו. ומשה הוסיף לו יו"ד, והיה מתפלל עליו 'יה יושיעך מעצת מרגלים'<sup>4</sup> שהיו מוציאים דיבה על א"י, וכיון דטעה בזה הוה ליה כאילו הוציא דיבה על א"י, משום הכי ניטל ממנו ה"ה וכתבי "ישוע", ולא בעי קרא ליטול היו"ד מה שנתן לו משה, ע"כ דברי קודשו, ועיין עוד בספר 'חידושי אגדות' ובספר 'קרבן אשם'.

ולעניות דעתי נראה על פי מה שכתבתי בסימן ס"ו, דא"י מכוונת כנגד העשירית<sup>5</sup>, וכמו כן מה שכתבתי בסימן ע"ו, וכמו כן מה שכתבתי בסימן י"א ובסימן כ"א, ולהכי נוטל ממנו ה"ה, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעדי. ועיין עוד לעיל בסימן ר"י ובסימן רפ"ו ובסימן תל"ז. ואחר זמן ראיתי להרב גאון עוזנו בספר 'פתח עינים' דף ע"ט שרמוז כן בשינוי קצת, יעו"ש.

ועיין עוד להרב מופת הדור והדרו מהר"ח פאלאג"י נר"ו בספרו 'נפש חיים' מערכת המ"ם אות קע"ד, שכתב בשם הזוהר הקדוש<sup>6</sup>, דהטעם שלא נכנס משה רבינו ע"ה, משום שקבל הערב רב, והפיל ה"א דאברהם, ובגין דא לא יעול לארעא דישראל עד דיתוב ה"א לאתרה. ובה פירש מאמרם ז"ל<sup>7</sup> דהקורא לאברהם אברם עובר בעשה, דרמוזו דרך נסתה, דכיון דמפיל ה"א דאברהם לא יזכה לא"י, וגורם לעצמו דעובר בעשה של ישיבת א"י, יעו"ש, וכמו כן למהר"ם ריקאנטי פרשת לך לך שכתב בטעם תוספת ה"ה של אברהם: כי הה"א הזאת היא הה"א השנייה של שם בן ארבע וכו', יעו"ש ודר"ק.

וראיתי להרב 'סייעתא דשמיא' פרשת בראשית שכתב בטעמא דמילתא דמשום שקיבל ערב רב לא יבוא לא"י, שהעניין הוא על פי מאי דאיתא בכבא קמא דף י"ז<sup>8</sup>: תנו רבנן, "וכבוד עשו לו במותו"<sup>9</sup> - זה חזקיה מלך יהודה, שיצאו לפניו שלושים ושישה אלף חלוצי כתף, דברי רבי יהודה. אמר לו ר' נחמיה: והלא לפני אחאב עשו כן, אלא שהניחו ספר תורה על מיטתו, ואמרו: קיים זה מה שכתוב בזה. והאידינא נמי וכו', אנוחי לא מנחינן ואי בעית אימא אנוחי מנחינן, קיים לא אמרינן. אמר רבה בר בר חנה: הוה אוילנא בהדיה דרבי יוחנן וכו', הדר אמר לן: אפילו קיים אמרינן, לימד לא אמרינן. והאמר מר גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה<sup>10</sup> - לא קשיא, הא למיגמר הא לאגמורי. פירש רש"י: למגמר לעצמו - מעשה עדיף, אבל לאגמורי לאחריני - עדיף ממועשה, הילכך לימד לא אמרינן, ע"כ.

משה לא  
נכנס לארץ  
מפני  
שקיבל את  
הערב רב

מדוע  
קבלת  
הערב רב  
גורמת לאי  
כניסת  
משה לארץ



**תרט | 1.** ברכות ה, א - "אמרו ליה לרבי יוחנן: איכא סבי בבבל. תמה ואמו: 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה' כתיב (דברים יא, כא), אבל בחוצה לארץ לא. כיון דאמרי ליה: מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאנוני להו. דאמר רבי יהושע בן לוי לבניה: קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חיי". 2. מ"ב ה, יז. 3. עיין מ"ב פרק ה. 4. דברים יב, יג-ד - "השמר לך פן תעלה עלתףך בכל מקום אשר תראה: כי אם פמקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עלתףך". 5. תהלים קב, טו. 6. פס"ט. **תרל | 1.** לב, ב. 2. "בשלמא משה לא בעא רחמי, דלא הוה זכותא דארץ ישראל, אלא יהושע דהוה ליה זכותא דארץ ישראל, אמאי לא ליבעי רחמי". 3. נחמיה ח, יז. 4. סוטה לד, ב. 5. כנגד ספירת מלכות, העשירית בעשר הספירות. 6. בראשית כה, א. 7. ברכות יג, א. 8. עמוד א. 9. דה"ב לב, לג. 10. "אלמא מעשה עדיף" (רש"י).

ואחר כך 'נשמע', משום דמעשה גדול מתלמוד, יעו"ש. ושמעין מזה ש'נשמע' אמרו כנגד התלמוד, ולזה כשאמר "שמע ישראל", הכוונה שהוא מזוהר אותם על התלמוד, ומזה נמשך "אתה עובר היום את הירדן" - אתם עוברים ואני איני עובר, כלומר 'הבט ימין וראה' עד היכן כח התלמוד, שמתעם זה איני עובר את הירדן, כדבר האמור.

[וראיתי להגאון 'עיר דוד' דף ל"ג שפירש מאמרם ז"ל בתנחומא<sup>19</sup>, וזה לשונם: "תשב באחיק תדבר בכן אמך תתן דופי"<sup>20</sup>, אמר ר' יהושע בן לוי: אמר דוד, אם תדבר בעשיו שהוא אחיק, סופך לדבר בכן אומתין, זה משה שהוא רבן של כל הנביאים, שנאמר<sup>21</sup>: "יידבר העם באלהים ובמשה". שהכוונה על דרך מאי דאיתא בתיקוני הזהר<sup>22</sup>, הובא ב'ילקוט ראובני' על התורה, וזהו תוכן דבריו: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים"<sup>23</sup> - דא לחמא דתורה. דאילו לא היה הערב רב, היה לחם יורד מן השמים, ועל ידי זה היתה התורה בלא דוחקא, ולא היו צריכין לאולפנא חד מן חבריה, אלא כולם היו יודעים את התורה מקטנם ועד גדולם; אבל על ידי שקיבל הערב רב, נתקלקל הלחם, וצריכין לרב ולפרנס בדוחקא כו'. וכבר ידוע שמשה קבל הערב רב בלי דעת הקב"ה.

ואפשר דזהו שאמר הכתוב בפרשת חוקת<sup>24</sup>: "וידברו העם במשה ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", דרוצה לומר דמשה הוא הגורם, ואין לאשום להם על שדיברו במשה שהוא רבן של כל הנביאים, דזהו בעצמו הוא תרעומתן, דאילו לא קיבל את הערב רב לא היו צריכין לרב. הנה ידוע נמי מכמה מקומות בגמרא דישראל יגאלו מגלות אדום על ידי זכות התורה<sup>25</sup>, ובודאי אם אי אפשר לגאול אותם כי אם על ידי לימוד התורה, שפיר היה תרעומתן על משה על שקיבל הערב רב, ובקל היו יכולים להגאל מהגלות, ולא כן עכשיו, שעל ידי שקבל הערב רב צריכין ללמוד מתוך דוחק ומתוך צער, וצריכין לרב, ובזה נמשך עול הגלות. מה שאין כן לפי הקדמה שהקדמנו, דהמוכר עבדו לגויים כופין את רבו לפדותו, אז היה מהראוי להתרעם על משה, דישראל וקרוב יותר ממקום אחר. אך הניחא אם עשיו דינו כגוי, מה שאין כן אם עשיו דינו כישראל משומד, וישראל משומד מסופק הוא אם דינו כגוי או דינו כישראל, אם כן דילמא הוא כישראל, ואין הגאולה בא מצד המוכר עבדו לגויים.

ובזה מפורש הדבר דהכי קאמר: אם תדבר בעשיו שהוא אחיק, רוצה לומר שדינו כדין ישראל משומד, ואז לא יגאלו ישראל כי אם על ידי לימוד התורה, אז תדבר על משה שהוא רבן של כל הנביאים, דזהו בעצמו תרעומתן - דאילו לא קיבל הערב רב לא היינו צריכין לרב, והיתה הגאולה בקל על ידי לימוד תורה, דהמוכר את עבדו לגויים יוצא לחרות, אז אין להתרעם על משה. מה שאין כן אם תדבר בעשיו שהוא אחיק, דהיינו כישראל משומד, יש

וב'ילקוט ראובני' איתא, שאלמלא לא קיבל משה ערב רב, לא היה צריך לאלופי גבר לחבריה<sup>11</sup>, רק הוזה נחית לן אורייתא מן שמיא, והוזה יליף כל חד וחד לעצמו, כמו דאת אמר<sup>12</sup>: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", ואין לחם אלא תורה<sup>13</sup>. ובשביל שקיבל ערב רב דא גרים דצריך לאלופי גבר לחבריה, יעו"ש. וב'לקט יוסף' איתא, דמשה לא בא לא"י משום דכוונתו היה לקיים מצוות התלויות בארץ, והוא לימד אותם, ותלמוד גדול ממעשה.

וזהו הטעם דשביל שקיבל ערב רב לא בא לא"י, דאי לא קבל ערב רב לא הוזה צריך לאלופי גבר לחבריה, והיה צריך לבוא לא"י לקיים מצוות התלויות בארץ, משום דמעשה גדול, אבל עכשיו שקיבל הערב רב, דא גרים דצריך לאלופי גבר לחבריה ולאגמורי תלמוד גדול ממעשה, ולכך לא בא לא"י, ע"כ.

ועיין מה שכתבתי לעיל בסימן ר"ד על פי האמור כוונת מאמרם ז"ל<sup>14</sup>: משה חכם אתה, ואתה רוצה ליכנס לארץ, בשם הרב גאון עוזנו ז"ל, שהוא על הדרך האמור כפשוטו, שאמרו בסוף מנחות<sup>15</sup>: כל העוסק בתורת עולה - כאילו הקריב עולה, ולמדנו שהעוסק בתורה כדיני המצוות נחשב כאילו קיימם בפועל. וזה שאמרו: חכם אתה, ואתה רוצה ליכנס לארץ, דהיינו לקיים המצוות, מאחר שאתה חכם תלמוד בתורתך והרי הוא כאילו קיימת בפועל.

כי מן האמור אפשר לעניות דעתי לפרש כוונת הכתוב פרשת עקב<sup>16</sup>: "שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבא לרשת" וגו', וב'ילקוט<sup>17</sup> איתא על פסוק זה, וזה לשונו: אתם עוברים ואני איני עובר, פתח להם פתח שיבקשו עליו רחמים ולא היו מבינים. משל למלך שהיו לו בנים ממטרונא, ביקש להוציאם, מה עשתה - כנסה את בניה ואמרה להם: הוו יודעים שאביכם מבקש לגרשני ולישא אחרת, יכולים אתם להשתעבד לה, תדעו מה היא עתידה לעשות בכם, והיתה אומרת שמה יבינו ויבקשו עליה מאביהם, ולא היו מבינים. וכיון שלא הבינו אמרה: אני מצווה אתכם שתהיו זהירים בכבוד אביכם. כך משה, כיון שלא הבינו ציווים שיהיו זהירים בכבוד אביהם שבשמים, יעו"ש.

ודרשו עוד ז"ל בדברים רבה והביאו גם כן הילקוט שם<sup>18</sup>, וזה לשונו: "שמע ישראל אתה עובר היום", משל למלך שקידש למטרונא בשתי מרגליות, אבדה אחת מהם, אמר לה המלך: אבדת אחת מהם שמרי השנייה. כך קידש הקב"ה את ישראל ב'נעשה ונשמע', אבדו 'נעשה' שעשו את העגל, אמר להם משה: שמרו 'נשמע', ע"כ. וב'לקט יוסף' ערך 'נעשה ונשמע' איתא, שלמה אמרו ישראל 'נעשה'

ציווי משה  
לישראל  
לפני מותו



11. פירוש: ללמד אחד את חברו. 12. שמות טז, ד. 13. בראשית רבה פרשה ע, ה - "לחם, זו תורה דכתיב (משלי ט, ה) 'לכו לחמו בלחמיו'". 14. הביאו החיד"א בספר נחל קדומים פרשת ואתחנן, דברים כה, ג, וכתב עליו: "כך שמעתי נוסח מדרש זה", ועיין בקהלת רבה פרשה י איתא מעין זה. 15. קי, א. 16. דברים ט, א. 17. ילקוט עקב רמז תתנה. 18. רמז תתנד. 19. פקודי סימן ז. 20. תהלים נ, כ. 21. במדבר כא, ה. 22. תיקוני זוהר נספח דף קמ, ב. 23. שמות טז, ד. 24. במדבר כא, ה. 25. עיין סנהדרין צט, ב.

וזהו כוונת מאמרם ז"ל: שיר השירים - מכאן למדנו שדברי סופרים יותר חזקים מדברי תורה, והכוונה דאם דברי תורה הם יותר חזקים מדברי סופרים, היה מן הראוי שישלים עוד שלושה פסוקים, לפי שהתורה אמרה "ארבעים יכנו", ועולה למספר מאה ועשרים, והוא לא כן עשה, אלא קי"ז, להראות לנו שדברי סופרים הם יותר חזקים מדברי תורה, ודברי פי חכם חן.

**אשר על פי זה** נראה לעניות דעתי לרמוז ששיר השירים מתחיל בשי"ן ומסיים במ"ם, הוא שם נוטריקון 'שלושה מלקות', כנזכר. ועיין סוף סימן תקע"ד ודו"ק.

ועוד אפשר לרמוז במה שכתבתי בסימן תצ"א בשם הגאון 'מגלה עמוקות', דארץ ישראל נקראת 'כלה', וכשם שא"י נתקדשה בעשר קדושות, לכן עשרה פעמים כלה בשיר השירים, יעו"ש. וזהו הרמז בתיבת 'שם', בסוד 'ויעש דוד שם'<sup>36</sup> כנודע, ואם שגיתי אתי תלין משוגתי.

**ונמשך** להאמור אמרתי דרך רמז בכוונת הכתוב<sup>37</sup>: "איכה ישבה בדד וגו', שרתי במדינות היתה למס". שידוע שכשנחרב בית המקדש בעוונותינו הרבים, כל השפע הולך לארץ העמים, וא"י מתמצית. והן בעוון וידל ישראל אזלא ומדלדלא, וכל עמה נאנחים עד שנוכל לומר שכל המתפרנס בארץ, בפרט בימים האלה בזמן הזה, בפרט בירושלים עיר הקודש, הוא בנס. ויפה אמר המליץ, שזה טעם למה שנתפשט המנהג בירושלים לומר בברכות השחר ברכת 'הנותן ליעף כח'. זהו אומרו: "שרתי במדינות", שהיה עיקר השפע בה והעולם כולו מתמצית, עתה "היתה למס", שהיו בנס.]

**ונמשך** להאמור, איתא בספרי פרשת וזאת הברכה<sup>38</sup>, בפסוק<sup>39</sup>: "צדקת ה' עשה", וזה לשונו: וכי מה צדקות עשה בישראל, והלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר באר עולה להם והמן יורד להם ושלי מציז להם וענני כבוד מקיפות אותם, אלא שאמר<sup>40</sup>: "כי יהיה בך אביון", ע"כ. והרב 'אהלי יהודה' בפירושו כתב בשם הרב 'זית רענן', שכיון שהזהירם על הצדקה, הוי ליה כאילו עשאה וכו', שהצדקה כוללת כל המצוות שבין אדם לחבירו. כי אם הוא מצווה להחיותו משלו, קל וחומר לגוזלו ולעושו, וכל שכן נזקי גופו, וכל שכן צדקת נפשו - להוכיחו. ודמאי למה שאמרו בתורת כהנים: בן עזאי אומר: "וחי אחיך עמך"<sup>41</sup> - זה כלל גדול בתורה, יעו"ש. והרה"ג 'ספרי דבי רב' פירש שרוצה לומר "עשה" - תיקן, כמו 'בן הבקר אשר עשה'<sup>42</sup>, כלומר משה תיקן להם לישראל כל דרכי הצדקה ומשפטיה וסעיפיה בההיא פרשתא שכתובה במשנה תורה "כי יהיה בך אביון"<sup>43</sup>, וכדדרשו לעיל<sup>44</sup>: "בך" - ולא באחרים; התאב תאב קודם; אחיך מאביך קודם לאחיך מאמך; יושבי עירך קודמים לעיר אחרת וכו'; "פתוח תפתח"<sup>45</sup> - אפילו מאה פעמים; "די מחסורו"<sup>46</sup> - אפילו סוס ועבד וכו'<sup>47</sup>. וזהו

להתרעם על משה, זה תורף דברי קודשו. ועיין בספר 'עין יוסף' הנדפס מחדש שם במדרש תנחומא פרשת פקודי, וכמו כן בדברים רבה פרשה ו', יעו"ש.

ועיין בסימן קע"ג בפירוש מאמר רז"ל פרק קמא דבתרא<sup>26</sup>: "אף חובב עמים כל קדושו בידך"<sup>27</sup> - אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים - כל קדושו יהיו בידך. "והם תכו לרגליך" - תני רב יוסף: אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה וכו', יעו"ש. ועל פי האמור הוא מבואר בטוב טעם, שהכוונה לומר, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים, דהיינו עשוי שהוא אח ליעקב ודינו כישראל מומר, ולא יש גאולה לישראל מצד המוכר עבדו לגוי, אז "תכו לרגליך", אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ולומדים בתורה מתוך דוחק וכו'.

ועל דרך זה יש להמליץ גם כן כוונת הכתוב<sup>28</sup>: "אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב". שהכוונה, אפילו אח עשוי ליעקב, שדינו כישראל מומר ואין טעם לגאולה, עם כל זה "ואוהב את יעקב", על ידי התורה, כמו שאמרו רז"ל<sup>29</sup>: בזמן שהקול קול יעקב וכו', ודו"ק.

**ודרך** אגב ראיתי להרב 'דרוש שמואל' פרשת יתרו, שכתב על מה שאמרו רז"ל<sup>30</sup> שאילו לא נשתברו הלוחות לא היה שכחה, שזהו טעם מה שאמרו ז"ל<sup>31</sup>: מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין. דאמרו ז"ל<sup>32</sup>: אינו דומה השונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחד, דלומד מאה פעמים יכול לשכוח על ידי מלאך הממונה על השכחה הנקרא מ"ס - גימטריא ק', ללומד מאה פעמים ואחד - גימטריא מיכאל, אין שכחה. ולזה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים, דעדיין לא היה להם תקומה. ועוד נתן טעם על פי מה שכתב הרב 'שמע שלמה', שמאה קללות שבתורה הועמדו נגד מלקות, שהם שישים בבית דין שלמעלה וארבעים דלמטה, ולכן פיתחו חכמים אחד מכל מלקות, שלא יקוימו. ולזה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס עמדו, שלא היה להן חיבור, שלא יקוימו הקללות שכנגד מלקות, יעו"ש.

**ומה שכתב**: ולכן פיתחו חכמים אחד מכל מלקות וכו', עיין בזה לרבותינו בעלי התוספות פרשת וירא, שכתבו בשם ר' יהודה החסיד ז"ל, שטעם למה מלקין למעלה שישים ובית דין שלמטה מלקין ארבעים חסר אחת, לפי שלמטה עונשין מבין י"ג, מלקין ארבעים חסר אחת - שלושה פעמים י"ג, ולמעלה אין עונשין כי אם מבין עשרים, ולכן מלקין שישים, שהם שלושה פעמים עשרים, יעו"ש. ולא מצאתי כעת ההקדמה הנזכרת בספר 'שמע שלמה' לראות הדברים בשורשן.

**ואגב** אורחין מצאתי בספר כתב יד שאמרו ז"ל: שלמה המלך ע"ה תיקן שיר השירים כדי לתקן אותן שלושה לאוין שעבר, ואלו הן: "לא ירבה לו סוסים"<sup>33</sup>, "ולא ירבה לו נשים"<sup>34</sup>, "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד"<sup>35</sup>, וכנגדם תיקן שיר השירים שהוא קי"ז פסוקים.

לוא נשתברו הלוחות לא הייתה שכחה

הטעם שמניין המלקות ארבעים חסר אחד

הפרנסה בארץ בזמן הגלות היא בדרך נס

מה צדקה עשה ה' עם ישראל

26. ב"ב ת, א. 27. דברים לג, ג. 28. מלאכי א, ב. 29. בראשית רבה פרשה סה, כ. 30. עירובין נד, א. 31. שבת קד, א. 32. חגיגה ט, ב. 33. דברים יז, טז. 34. שם פסוק יז. 35. שם. 36. שמ"ב ח, יג. 37. איכה א, א. 38. פיסקא שנה. 39. דברים לג, כא. 40. דברים טו, ז. 41. ויקרא כה, לו. 42. בראשית יח, ח. 43. דברים טו, ז. 44. ב"מ לא, ב. 45. דברים טו, ח. 46. שם. 47. כתובות סז, ב.

שאמר במזל תליא מילתא, ואמרו שמזל חוזר היינו שהכל חוזר על פי המזל, ולא דרך התגלגלות הגמול והעונש, ולסוף הודו לחכמי האומות שהכל תלוי בגמול ועונש אף בעולם הזה.

[ובזה ישבתי בעניתי מאי דקשה לכאורה בדברי הרמב"ם ז"ל פרק חמישי מהלכות תענית הלכה ו': משנכנס אב וכו', שלמה דילג הא דאמר רב פפא<sup>54</sup>: האי מאן דאית ליה דינא בהדי גוי וכו' ולימצי נפשיה בחדש אדר וכו'. ועל פי האמור נחא, דמיצינו להריטב"א בחידושי שמקשה (הביא דבריו הרב גאון עוזנו בספר 'מחזיק ברכה' סימן תקנ"א), דאף על פי שאין מזל לישראל, הני מילי בשאר ימים, אבל בשני חודשים אלו יש מזל, שכן נגזר עלינו מן השמים. ואפשר עוד דמזל לאו דוקא, אלא לגזירה קרי מזל בלשון בני אדם, יעו"ש. האמנם הרמב"ם ז"ל אזיל לשיטתו דאין מזל לעולם, ולזה דילג. ולפי זה הא דקאמר דברי רבא הן דברי יחיד, לאו דוקא, ודו"ק היטב.]

ובזה לא יהיה פתחון פה לאדם לומר: היאך הוא אומר: "עשר תעשר"<sup>55</sup> - בשביל שתעשר<sup>56</sup>, ממה נפשך, אם מזלו טוב - בלי נתינת המעשר יעשיר, ואם מזלו רע - היאך יתעשר בשביל נתינת הצדקה, מאחר שהדבר תלוי במזל. על כן אמר כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם, ולא המזל, כי המזל קבוע במקומו, ורצה לומר שאינו גורם כי אם הזכות, על דרך מגלגלין זכות על ידי זכאי, ע"כ.

[ודרך אגב רמזתי בכתוב פרשת ויגש<sup>57</sup>: "ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל", וכמדומה לי שקצת מזה הרמז שמעתי בילדותי. והוא בהקדים מה שאמרו ז"ל, שהצדקה מהפכת מידת הדין למידת הרחמים. ועיין עוד בסימן רי"ט ברמז הכתוב<sup>58</sup>: "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", שהכוונה שאכילה שאתה נותן לעני הנקרא נפש, "הוא לבדו יעשה לכם", בעולם העליון, יעו"ש. זה רמז "ויאמר אבינו" שבשמים, "שובו" מדרככם הרעים וממידת הכליות, ורחמו על העניים, "ושברו לנו", תשברו מידת הדין, קרי ביה שברו בשין ימנית, "לנו" בגימטריא פ"ו, וזה על ידי "מעט אוכל" שתתנו לעני.]

**א**ן אפשר לרמוז עם הידוע מחכמי המוסר ז"ל, כי בחינת הכניעה אמיתית, לא יזכה בה כי אם מי שהוא מרגיל עצמו במידת ההסתפקות וההכרח, וידיעת ההפכים אחת היא. גם כתבנו בכמה מקומות<sup>59</sup> ובפרט בסימן ק"ץ ובסימן תנ"ח, שעיקר גאולתינו תלוי במידת הכניעה והשפלות. זהו אומרו: "ויאמר אבינו" שבשמים, "שובו" עדי, שתשובו אלי כאו ומקדם, ובתנאי "שברו", שתשברו תאותכם, ותקנו מידת הכניעה והשפלות באמת, וזהו נוטריקון **לב נשבר ונרכה**, בשלם שבפנים, ענוה אמיתית מלב ומנפש, ותזכו לזה על ידי שתרגילו עצמיכם ב"מעט אוכל".]

**ו**עייין בשבת דף קנ"ו ובמה שכתבו התוס' ד"ה 'אין מזל לישראל', דהא דאמר רבא בשיליה מועד קטן<sup>60</sup>: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא וכו', מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה יעו"ש.

שכתוב: "צדקת ה' עשה", כלומר תיקן אופן עשיית הצדקה כדי שתהיה רצויה לה', "ומשפטיו" כלומר חלוקיו, "עם ישראל" איזה מהם קודם לחבירו, יעו"ש.

**ו**ראה זה חדש מצאתי בספר 'זרע אהרן' פרשת זאת הברכה, שפירש בזה עניין נאות, וזה לשונו: דאיתא במפרשים דאף במדבר נתנו צדקה למי שנתאחר ללקוט המן עד שנמס, היו נותנים לו מלקיטתו. והנה ודאי עומר לגלגלות היה צורך ושיעור מאכל אדם לכל יום, ואם כן היאך נתנו ממנו צדקה לאחרים, הרי חסר שיעור מלקיטתו. אך יש לומר דאף על פי כן היו נותנים, דאיתא בגיטין דף ז' עמוד ב': אמר ר' זוטרא: אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. והרמז לזה - "כי יהיה בך אביון וכו', פתוח תפתח את ידך" וכו', היינו אף שאתה בעצמך אביון, פתוח תפתח את ידך לאחר.

וזה כוונת המדרש: וכי מה צדקה עשה משה, ואם תאמר כתירוצי המפרשים, הרי הוצרך העומר לעצמו, ותירץ המדרש: אלא שאמר: "כי יהיה בך אביון", אף שאתה בעצמך אביון "פתוח תפתח", וחייב לתת צדקה, יעו"ש. ועיין במה שכתבתי בסימן קצ"ד בפירושו המשנה ד'תן לו משלו'.

**ו**עייין בבתרא דף ט'<sup>48</sup>: א"ר אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו ע"ה, דאילו במשה רבינו ע"ה כתיב<sup>49</sup>: "כי יגורתי מפני האף והחימה", ואילו בעושה צדקה כתיב<sup>50</sup>: "מתן בסתר יכפה אף" וכו'. וכתבו רבותינו התוספות: ואף על גביו דמשה נמי עשה צדקה בסתר, שמא אותה עשה כבר פסק אותו זכות, יעו"ש. ובמה שהקשה הרי"ף שם בפירושו, וזה לשונו: יש להקשות: מנא להו שעשה משה צדקה, שאם הוא על הסתם שהאיש משה גדול מאוד בודאי שעשה צדקה, אם כן היה לו לומר: ואף על גב דאי אפשר שמה לא עשה צדקה יותר, יעו"ש מה שתירץ. ועל פי לשון הספרי הנזכר לא קשה, וכל שכן לפירוש הרב 'זרע אהרן' כאשר יראה המעיין, וק"ל.

**ו**ראיתי להרב הקדוש בספר 'מגלה צפונות' שכתב בשם 'לב אריה' בכוונת הכתוב<sup>51</sup>: "נתן תתן לו ולא ירע" וגו', וזה לשונו: מצאתי כתוב בספר אחד על דרך מה שאמרו רז"ל, שחכמי ישראל היו מחולקים עם חכמי האומות אם גלגל קבוע ומזל חוזר, או אם מזל קבוע וגלגל חוזר. שחכמי האומות אמרו שמזל קבוע וגלגל חוזר, והודו חכמים לדבריהם. ונראה לפרש שמזל קבוע היינו שאין הדבר תלוי במזל, כמו שפירש הרמב"ם ז"ל, שאף על פי שאמר רבא<sup>52</sup>: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזל תליא מילתא, אינו כן, ודבריו הם דברי יחיד, אלא הכל תלוי בגמול העונש, הנמשל לגלגל חוזר בעולם, כמו שאמרו חז"ל<sup>53</sup>: מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. וכל הסיבות, הקב"ה מגלגל אותם על פי הגמול והעונש, והמזל קבוע שאין סיבת התגלגלו הטובה והרעה, בא מכח המזלות כי אם בגזירת עליון, שהוא מגלגל הכל על פי הגמול והעונש. וחכמי ישראל נטו תחילה לדברי רבא,

למי ישראל נתנו צדקה במדבר

רמז לתשובה בפסוק "שובו שברו לנו מעט אוכל"

האם הכל תלוי במזל או בגמול ועונש

הכל תלוי בזכות ולא במזל



תליא מילתא אלא במזלא, לומר כל יאמר איש: אני ארבה זכות ואעשיר, שלא בזכות תליא מילתא אלא במזלא, כל אשר סדרו מן השמים על פי דעת עליון על פי בחינותיו, "כי אל דעות ה'", או על הגלגול הקודם, או כי ידע הוא ית' כי העושר יהולל החכם ההוא ויבטל מהתורה, ולטובתו הביאו אל המזל ההוא. וזהו ענין רבי אלעזר בן פדת, שאמר לו הקב"ה: אחריב ליה לעלמא - לגלגלו שנית וכו'.

וכן יש לפי הכנת נפשו יצטרך לשלימותו להפך טבעו, יביאנו במאדים לצרפו אם יהיה אשד דמא וכו'. וההיקש כאשר במזל צדק, שבחינת נפשו צריכים עזר מעט. כלל הדברים, שעל פי העתיד לכל אדם יולד כונן שמים מאז, וזה אומרו: "כונן שמים בתבונה", שהוא דבר מתוך דבר, שמתוך המעותד לכל איש הוציא תכונת השמים מאז, ע"כ דברי קודשו. ולפי דעתו דעת עליון אפשר ליישב כל אותן המקומות בדברי התוס' דשבת הנזכרים, [רצונו לומר, כל הראיות שהביא הרה"ג בעל 'שתי ידות' שם שהכל בזכות, יעו"ש היטב].

ועיין להרה"ג מופת הדור והדרו מהר"ח פאלג'י בספר הנזכר<sup>67</sup> מערכת המ"ם אות כ"ה, מה שאסף איש טהור בענין זה נ"א דברים שגורמים שישתנה המזל, יעו"ש באורך ומשם באר"ה.

## תרי"א

א"י. כמו שלא נתייחד האל ית' כי אם בקבלת התורה, כן לא נתייחדה הנהגתו וממשלתו בא"י כי אם כשנכנסו ישראל לתוכה. כי בזמן היותה לכנעני ולשאר עממיו, היו שרי הטומאה שולטין בה והיתה מתפרנסת ומונהגת על ידיהם, ואחר שהאל ית' השרה שכינתו בתוך בני ישראל, ודיבר אליהם מעל הכפורת מבין שני הכרובים, ונכנסו לארץ על ידי הארון, כמו שהוזכר בספר יהושע, אז סילק כל השרים השולטים, וכולם הלכו וברחו ממנה בהיות שכינתו שרויה בארץ; כדמות המלך הבא אל אחת ממדינותיו, שאז מסתלקים השרים אשר היו ממונים על פי המלך קודם, ואינם רשאים לעשות דבר קמן או גדול בהיות מלכם לפניהם ובראשם. וכן כשנכנסו ישראל לארץ ושכינה עמם, מאז היתה חלק ה' ונחלתו, ונסתלקו ממנה כל שר ומזל שהיו בה מקודם.<sup>1</sup>

ובהיות התורה וא"י מיוחדות בקיום העולם ומכוונות בהשראת שכינתו על ישראל, נמצא שנתייחדו ונתכוונו שניהם בלשון אחד, והוא מה שנאמר בא"י: "ונתתי אותה לכם מורשה"<sup>2</sup>, ובתורה כתיב<sup>3</sup>: "תורה צוה לנו משה מורשה", כאילו רומז ומורה לנו בהיותו נאמרות בדיבור אחד, שהם מיוחדות בכוונה וענין אחד, והוא היותן סיבת יישוב העולם וקיומו, שעל זה מורה לשון "מורשה" בשניהן. וכן שבהיות מורשה לנו תורת

וכמו כן להרב הגדול מה"ר מנחם די לונזאנו בספר 'דרך חיים'<sup>61</sup> דף קי"ז, שהארץ והרחיב להביא ראיות שהכל בזכות, וסברא דיש מזל לישראל ר' חנינא לבדו אמרה וכו', ויחיד ורבים הלכה כרבים וכן דעת סתמא דגמרא, ואפילו ר' חנינא חזר בו וכו'; דהביא עוד פירוש מהר"ם ריקאנטי בפירוש דברי רבא שאמר לאו בזכותא תליא מילתא, שהכוונה במידת הפחד והגבורה, אשר שם הוא בית דין של מעלה, שהזוכה שם זוכה בדינו רק בשם אה"ה, ע"ש; והביא עוד דברי הרמב"ם בתשובה, לבטל דברי האומר דחיי בני ומזוני במזלא וכו'. וסיים שם: ועתה הירא את דבר ה' יאמין מה שהאמין אבינו מורה צדק הרמב"ם, ורבינו בחיי ז"ל, שכתב בפרשת כי תשא<sup>62</sup>: "יראת ה' תוסיף ימים"<sup>63</sup> וגו', שלמה המלך ע"ה למדנו בפסוק הזה, כי שנות האדם מתארכים או מתקצרים לפי הזכות וכו' עד והענין הזה הוא יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה עד שיאמין שכל דברינו ומקרינו כולם ניסים נסתרים אין להם טבע ומנהגו של עולם לא ליחידים ולא לרבים, אבל בעשותו המצווה יצליחנו שכרו וכו', יעו"ש.

**האמנם** ראיתי לרבינו מוהר"ם אלשיך ז"ל בספר 'רב פנינים' בפסוק<sup>64</sup>: "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה", וזה אחרת אתו, וזה לשונו: כל יקשה עלינו לומר לא יבצר או העולם יתנהג על פי הוברי השמים וכסיליהם, או בהשגחה אם הוא על פי המזל ולא בדרך שחר ועונש, הלא תיפול חלילה אחד מעיקרי דתינו. ואם הוא על פי ההשגחה לכל איש כפי מעשיו אם טוב ואם רע, הלא עדיין יבטל חלילה שחר ועונש, כי הלא הנולד במזל צדק יחייב שייהיה צדיק<sup>65</sup>, ולמה ינתן לו שחר. וכן אשר יחייב מזלו יעני, אולי על פי מעשיו היה ראוי יעשיר, ויהיה חס וחלילה משפט מעוקל, וכן בהופכו. ומה גם במאמר רז"ל: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, וכן בעובדא דרבי אלעזר בן פדת<sup>66</sup>, שאמר לו ית': אי בעית מחריבנא ליה לעלמא דילמא אתית במזלא דמזוני וכו'.

על כן אמר שלמה: "ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה", שה' בחכמה יסד ארץ, היא חכמת התורה, כלומר שיתחייב מזה שכל הנהגתו על פי התורה וכשרון המעשה יתקיים, כי הוא יסודה אשר בו הוסדה. שמא תאמר: הלא נראה שהמזל מחייב לאיש אשר לא כמעשהו ובחירתו - לזה אמר: "כונן שמים בתבונה", והוא שהוא ית', גם שידיעתו לא תכריח, לא יבצר מלידע לכל אשר יאות לכל איש ואיש על פי כל אשר יבחר ויעשה, על פי אשר היה מעותד לכל איש ראה ויכונן השמים ויסדרם, באופן שיגזור המזל על פי כוונות השמים מה שראוי להם על פי מעשה כל איש ואיש. והאיש שעל פי מעשיו יאות להעשיר, מאז הכינו לבוא במזל עושר, וההיקש בהופכו, כי לפי מעשהו עתה, או לפי הגלגול הראשון כאשר קרא לאיוב וכו'. וזה יהיה ענין לאו בזכותא

הכל תלוי במזל והזכות יסובב כפי המזל

השגחת ה' המיוחדת על א"י החלה רק כשנכנסו ישראל לתוכה

טעם שהתורה וא"י נקראים 'מורשה'



61. בתוך ספר 'שתי ידות'. 62. שמות ל, יב פתיחה לפרשת כי תשא. 63. משלי כ, כז. 64. משלי ג, יט. 65. שבת קנו, א. 66. תענית כה, א- 'רבי אלעזר בן פדת דחיקא ליה מילתא טובא. עבד מלתא ולא הוה ליה מידי למטעם, שקל ברא דתומא ושדייה בפומיה, חלש לביה וניס. אדול רבנן לשילוי ביה, חזיוהו דקא בכי וחיין, ונפק צוציתא דנורא מאפותיה. כי אתער אמרו ליה: מאי טעמא קבכית וחייכת? - אמר להו: דהוה יתיב עמי הקדוש ברוך הוא, ואמרי ליה: עד מתי אצטער בהאי עלמא? ואמר לי: אלעזר בני, ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא? אפשר דמתילדת בשעתא דמזוני". 67. ספר 'נפש חיים'. **תרי"א** 1. עיין לעיל סימן תנג. 2. שמות ו, ח. 3. דברים לד, ד.



ואיתא בזהר<sup>11</sup>, כשישראל הן בגלות ובשפלות נקראים בשם 'יעקב', וכשהן בא"י ובשלוותן נקראים בשם 'ישראל'. ואם כן לפי זה יובנו הכתובים הנ"ל בדקדוק נכון, והוא דבלק אמר לבלעם: "לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל", דהיה מסופק באיזה שם הם נקראים עכשיו, אי בשם 'יעקב', והם אינם עושים רצונו של מקום, או בשם 'ישראל', והם עושים רצונו של הקב"ה. ולכן שלח בלק לבלעם שיקללם או בשם 'יעקב' או בשם 'ישראל'. והשיב לו לבלעם דבממה נפשך אין אני אוכל לשלוט בהם, "מה אקב לא קבה אל", אם נקראים 'ישראל' אם כן אז מספרם ל"א אותיות נגד שם 'אל', ואם כן "לא קבה אל", לא מניח לקוב אותם. ואם נקראים בשם 'יעקב', ואם כן אז מספרם כ"ו, שם הוי"ה, אם כן ומה אועם לא זעם שם הוי"ה, שהוא הוי"ה אינו מניח לזעום עליהם. ומפרש ואזיל מאיזה טעם שלא יוכל לקללם, ואמר: "כי מראש צורים אראנו", אלו האבות, שהם אברהם, יצחק, יעקב (ישראל), "ומגבעות אשורנו" אלו האמהות, שרה, רבקה, רחל, לאה, והן יחד מספר כ"ו מספר שם הוי"ה.

ומסיים "הן עם לבדד ישכון", והוא דאיתא ברבינו בחיי, וזה לשונו: כי מילת 'בדד' כוללת בדד וכולל לבדד, לרמוז על ישראל שהם אחד, שנאמר<sup>12</sup>: "ומי כעמך ישראל גוי אחד", והם דבוקים בה' אלהינו ה' אחד. ובהקב"ה כתיב<sup>13</sup>: "ה' בדד ינחנו" וגו', ובישראל כתיב<sup>14</sup>: "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב". ולכן הלמד"ה היא תלויה, כאילו כתיב "הן עם בדד", והן עם ששייכים ומדובקים לבדד. ואם כן יהיה המשך הפסוקים בתכלית הדקדוק, כי מאחר ש"מראש צורים אראנו" אלו האבות, שהן מספר י"ג גימטריא 'אחד', "ומגבעות אשורנו" אלו האמהות, שהן גם כן במספר 'אחד', ולכן אמר "הן עם לבדד" מלשון אחד, וקרינן הן עם בדד, מלשון אחד, והוא כולל כל התורה, כי תורה אחת היא מאל אחד וכו'. והמעין בספר 'האמונה והבטחון' להרמב"ן ז"ל פרק י"ג, בעיניו יראה שנוסחא אחרת היתה להגאון 'ברכת שמואל', יעו"ש, או אפשר שבמקום אחר כתב כן.

כי על פי האמור אפשר לפרש כוונת הכתובים בישיעה סימן מ"ט: "למה תאמר יעקב ותדבר ישראל וגו' הלא ידעת אם לא שמעת" וגו', שישאל באו בטענה, בראותם בחזותם אורך הגלות ונסתם קץ חזון, יצאו לטעון מכח השני שמות הנזכרים, שם הוי"ה ב"ה ושם א"ל, שזה אות מופת וחותר דביקותו עמנו ושמו בקרבנו, ולמה נשכחנו כמת מלב. זה אומר: "למה תאמר יעקב ותדבר ישראל", חזר ופירש: ומה אמירתו של יעקב - "נסתרה דרכי מה" דייקא, אתמהא דאם השם יעקב או המספר שם הוי"ה ב"ה, ולמה נטשנו כל זה הזמן, ומה דבר ישראל, "ומאלקי" דייקא "משפטי יעבור", אתמהא, דאם שמנו ישראל הרי שם אל בקרבנו, ולמה זה ועל מה זה. השיבה רוח הקודש: "הלא ידעת וגו' נותן ליעף כח" וגו', היפלא מה' דבר, עוד חזון למועד ושבו בנים לגבולם בעזרת ה'. וכן על דרך זה יש להמליץ כמה מקראי קודש שם מ"ח<sup>16</sup>:

משה, תהיה לנו גם כן מורשה א"י, וכשנסור ממנה ימין ושמאל, שלא תהיה לנו מורשה, גם כן לא תהיה א"י מורשה לנו, כמו שקרה לאבותינו ולנו בעוונותינו. וגם כן אין אנו משיגים אמתת סודותיה כי אם בא"י, וכמו שאמרו: אורא דארעא דישאל מהכים, וסיפרו גם כן במעלת הלומד תורה בא"י<sup>5</sup>, ע"כ הגאון המבי"ט ז"ל בספרו 'בית אלקים' דף ע"ו עמוד ד'<sup>6</sup>.

ועיין עוד לרבינו יעקב 'בעל הטורים' פרשת וזאת הברכה בפסוק: "תורה צוה לנו משה": שניים במסורה, הכא ואידך: "ונתתי אותה לכם מורשה", והיינו: "ויתן להם ארצות גוים וכו', בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו"<sup>7</sup>, יעו"ש.

[ועיין עוד בספר 'ידו בכל' סימן פ"ב שהביא מאמרם ז"ל: כשנכנסו ישראל לארץ יצתה בת קול ואמרה: תורה צוה לנו משה מורשה, יעו"ש ומה שפירש בו. ועל פי הדרכים הנאמרים הוא פשוט והרי הוא כמבואר.]

ולעניות דעתי אפשר להסמיק במסורה הנזכרת על פי מה שכתבתי בסימן ז', דהטעם שלא זכו המלאכים בתורה מדינא דבר מצרא, משום שאנחנו בנים, ולגבי בן ליכא דינא דבר מצרא, ומא"י מוכח שאנחנו בנים, ע"ש באורך. זהו אומר: "תורה צוה לנו משה מורשה", לנו דווקא ולא למלאכים, והיינו טעמא, משום שאנחנו בנים, כמו שמוכח מא"י. זהו אומר: "ונתתי אותה לכם מורשה".

אי נמי, על פי מה שכתבתי בסימן ח', דהטעם שלא ברא לנו ארץ חדשה, כדי להכריחנו לתורה, ואם היה בורא לנו ארץ חדשה לא היה הכרח, יעו"ש באורך. זהו אומר: "ונתתי אותה לכם מורשה", ושם תאמר: למה לא בראת לנו ארץ חדשה - לזה אמר: "תורה צוה לנו משה", ופשוט, ועיין עוד בסימן רכ"א<sup>8</sup>.

[נמשך להאמור ראיתי להגאון 'ברכת שמואל' פרשת בלק שפירש כוונת הכתובים<sup>9</sup>: "וישא משלו ויאמר וגו' לכה ארה לי יעקב ולכה זועמה ישראל, מה אקוב לא קבה וגו', כי מראש צורים וגו' הן עם לבדד" וגו'. והוא במה שמצא בספר 'האמונה והבטחון' להרמב"ן ז"ל פרק י"ג, וזה לשונו: לפי שהיה גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתידות האמהות: שרה, רבקה, רחל, לאה להנשא להאבות, והאותיות של האמהות הן י"ג - גימטריא 'אחד', ואותיות של האבות הם י"ב, דהיינו אברהם, יצחק, יעקב, ולכן הוסיף הקב"ה אות ה"א לאברהם, כדי שיהיה מספרם של שמות האבות גם כן י"ג כמניין 'אחד', כמו מספר האותיות של האמהות. נמצא מספר שם האבות והאמהות הן כ"ו, מספר שם הוי"ה. ואחר כך קרא הקב"ה ליעקב בשם ישראל, ושם יעקב הוא טפל ושם ישראל הוא עיקר<sup>10</sup>, ואם כן ניתוסף עוד חמישה אותיות, ויהיה מספר הכל ל"א אותיות מספר 'אל', ע"כ.



4. ב"ב קנה, ב. 5. עיין לעיל סימן רכז. 6. שער היסודות פרק לב. 7. תהלים קה, מד-מה. 8. וע"ע לעיל סי' ת. 9. במדבר כג, ט-ט. 10. ברכות יג, א. 11. תרומה קעד, א. 12. ש"מ"ב ז, כג. 13. דברים לב, יב. 14. דברים לג, כח. 15. פסוק כז. 16. פסוק א.

וראיתי להרה"ג 'מטה יהודה' שם שהקשה על דברי הרב 'מגן אברהם' מנוסח תפלת י"ח, שאומרים: 'סלח לנו אבינו' וכו' והדר: 'מחול לנו מלכינו' וכו', דהרי כולם תיקוני תפילה נינהו, דגם 'אבינו מלכנו' נתקן כנגד תפילת י"ח, יעו"ש.

**והנה** על קושייתו זאת נשמו אחרונים, וקדמונים אחזו צער, הרב המגיה בספר 'שלמי חגיגה' דף ש"י והרב 'ארץ יהודה' בליקוטי שלחן ערוך דף י"א, דאדרבא, כלפי לייא, ותנא דמסייע ליה להרב 'מגן אברהם' ז"ל, יעויין עליהם. ולעניות דעתי דכוונת הרב 'מטה יהודה' על תחילת דברי פיהו חכמה שכתב 'המגן אברהם': יאמר 'סלח ומחול', שהכוונה בבת אחת, וטעם קדימת סליחה למחילה, כי מחילה גדולה מסליחה, ולזה הקשה הרב ז"ל דבתפילת י"ח פלגינן לתרי בבי, שאומרים: 'סלח לנו אבינו כי חטאנו, מחול לנו מלכנו כי פשענו', וכיון ד'אבינו מלכנו' נתקן כנגד תפילת י"ח כידוע, הוה לן לתקוני בתרי בבי, ולמה יאמר 'סלח ומחול' לכל עוונותינו' ביחד. כן נראה לי נכון בהבנת דבריו.

ועיין עוד להרב המגיה שם, שחלק על זה שהנוסחה השגורה בפה הכל היא 'מחול וסלח' וכו', יעו"ש. ומה שהביא ראייה: לפי מה שאנו אומרים 'כתבנו בספר מחילה וסליחה וכפרה', המעיין בספר 'אליה רבה' שם יראה שנרגש מזה, ותיריך, דהא דאמרין 'כתבנו בספר מחילה וסליחה וכפרה' הספר נקרא 'מחילה וסליחה', יעו"ש.]

## תרי"ב

א"י. כתב הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל בספר 'מנחת אליהו' דף ג', ששמע מפיו רבו ז"ל, שהתורה שבכתב ותורה שבעל פה הם בבחינת זכר ונקבה והם אחד, ששניהם בשם אחד נקראו בבחינה זאת, תורה שבכתב ותורה שבעל פה. והעניין שהזכר והנקבה הם אחד, משום שהזכר מטייל טיפת זרע במעי האשה, ובאותה טיפה כלולים כל איברי האדם, והם בדרך זכירה, דלזה נקרא 'זכר', שהוא נותן בדרך זכירה. והנקבה נוקבת ומפרסמת כל איברים אשר היו כלולים באותה טיפה, דלזה נקראת 'נקבה' מלשון 'נקבה שוכר'. ותורה שבכתב המצוות הם בדרך זכירה בלבד, כמו 'ועשו להם ציצית'<sup>17</sup>, תפילין, סוכה. אמנם אין אנו יודעים דרך עשייתם, עד שתורה שבעל פה מפרשת כל האיברים שבכל מצווה ומצווה כיצד עשייתם ותיקונם. גם כן שמים וארץ עומדים בבחינת זכר ונקבה, שהשמים זכרים ומשפיעים על הארץ, והארץ צומחת ומוציאה הדברים לפועל. וכן א"י עם חו"ל, א"י זכר ומשפיע לחו"ל, שמצמיחה א"י חולך לחו"ל, ע"כ.

**ובזה** פירש הרב כוונת הכתוב (ירמיה סימן ל"ג<sup>2</sup>): "אם לא בריתי יומם ולילה תקות שמים וארץ לא שמתני", שיומם ולילה הם בבחינת זכר ונקבה, כי היום הוא רחמים והוא בבחינת זכר, ולילה שהוא דין בבחינת נקבה, ו"אם לא בריתי", שהיא התורה שבכתב ושבועל פה, שהם בחינת יומם ולילה, זכר ונקבה - אם לא יקיימו ישראל שניהם, אז "הקות שמים

"שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל" וגו', "למען שמי אריך אפי" וגו'<sup>17</sup>, "שמע אלי יעקב וישאל מקראי"<sup>18</sup>, דו"ק ותשכח.]

**ונמשך** להאמור ראיתי להרב 'עטרת צבי', והביא דברי קודשו הרב 'וילקט יוסף' מערכת התי"ו אות י"ז, כי מצינו שהקב"ה נקרא מלך, וקיימא לן<sup>19</sup>: מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ואם כן איך מקבל אותנו בתשובה. והעניין הוא דעל ידי התורה יש לנו דין שותף, כמה דכתיב<sup>20</sup>: "ולאמר לציון עמי אתה", שעל ידי התורה בורא שמים וארץ חדשים ונעשה שותף להקב"ה, יעו"ש. ועיין במה שכתבתי לעיל בסימן קל"ז באורך.

ומדברי קודשו למדתי שעל ידי שבת נמי סרה החקירה הנוכרת. כי אמרו רז"ל בפרק כל כתבי דף קי"ט<sup>21</sup>: אמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו", מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר<sup>22</sup>: "ויכלו", אל תיקרי "ויכלו" אלא "ויכלו", יעו"ש. ומובן מאליו כי על פי זה נראה לעניות דעתי שזהו כוונת מאמרם ז"ל שם: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו", ב' מלאכי השרת המלווין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים ל<sup>23</sup>: "וסר עונך וחסאתך תכופר". ויש לדקדק, דמאי שנא פסוק זה שאומרים לו. ורבותינו בעלי התוספות על התורה פרשת בראשית תירצו בזה, משום דכתיב גבי עדות<sup>24</sup>: "אם לא יגיד ונשא עונו", וזה שאומר "ויכלו" לא עיכב עדותו והגידה, יעו"ש.

ועל פי האמור אפשר שמאמר זה דרב חסדא הוא קשור עם מאמר רב המנונא, דכיון שנעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, אז מהני ליה התשובה, משום דמצינו שהקב"ה נקרא מלך. מה שאין כן השתא. ולזה אמר: כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו", שבזה נעשה שותף, לזה אומרים לו: "וסר עונך וחסאתך תכופר", כלומר שבזה תקובל תשובתו.

מה נמלצו לחכי על פי האמור מאמר רז"ל<sup>25</sup> שאדם הראשון אמר: כל כך גדול כחה של תשובה, פתח ואמר<sup>26</sup>: "מזמור שיר ליום השבת", ועיין מה שפרשתי בזה בסימן קפ"ה, וכמו כן מה שפירשתי בסימן שי"ז, ועל פי האמור הוא מובן. וכן יפורש מאמר רז"ל<sup>27</sup>: "וישם ה' לקין אות<sup>28</sup>", שבת מסר לו, וכן כל אותם המקומות ומאמרים שהביא הרב גאון עוזנו ב'לב דוד' דף נ"ו ובראש דוד' פרשת במדבר, כולם יפורשו על זה הדרך כאשר יראה המעיין, דו"ק ותשכח.

[ודרך אגב ראיתי להגאון 'מגן אברהם' סימן תקפ"ד ס"ק ג': יאמר 'סלח ומחול', כי מחילה גדולה מסליחה. וכן כתב הגאון 'אליה רבה', דסליחה הרחבת הזמן היא. ועיין גם כן בספר 'לבושי שרד' ובספר 'מחצית השקל' שם (ואין כן דעת הגאון 'יערות דבש'<sup>29</sup> ד"ה 'שכתב', לדינו יש הפרש בין סליחה למחילה, כי סליחה לגמרי, אבל מחילה עדיין צריך יסורין ועל הרוב להתגלגל, וזהו שרמזו חז"ל 'גלגול מחילות', יעו"ש.)

סליחה ומחילה - איזה מהם קודם בסדר התפילה



17. שם פסוק ט. 18. שם פסוק יב. 19. כתובות יז, א. 20. ישעיה נא, טז. 21. עמוד ב. 22. בראשית ב, א. 23. ישעיה ו, ז. 24. ויקרא ה, א. 25. ילקוט שמעוני תהילים רמז תתמג. 26. תהלים צב, א. 27. תנחומא בראשית סימן י. 28. בראשית ד, טו. 29. דרוש א. **תרי"ב** | 1. במדבר טו, לת. 2. פס' כה.

וארץ לא שמת<sup>1</sup>, שגם שמים וארץ בבחינת זכר ונקבה, וכיון שמבטלים תורה שבכתב ושבעל פה, אז יהזור העולם לתהו ובהו.

ובזה פירש עוד אומרים ז"ל (בבא מציעא דף פ"ה<sup>3</sup>): "על מה אבדה הארץ"<sup>4</sup> - דבר זה נשאל וכו' עד שפירשו הקב"ה בעצמו: "על עזבם את תורת<sup>5</sup>", שהמונה שהנביאים וחכמים לא ידעו להשיב, שמאחר שעברו על כל התורה מא' ועד ת', כמו שאמרו ז"ל במדרש איכה: היה ראוי שיחרב העולם כולו, כמו שכתוב: "אם לא בריתי" וכו', ולמה אבדה הארץ בלבד. עד שפירשה הקב"ה בעצמו: על עזבם את תורת<sup>6</sup>, שהיא תורה שבכתב שהיא בבחינת זכר, ולכן לא החרבתי כי אם הארץ שהיא בבחינת זכר, ומידה כנגד מידה. ואם היו עוברים גם על תורה שבעל פה שהיא בחינת נקבה, הייתי מחריב גם שאר העולם, ונמצא העולם חוזר לתהו ובהו, שהוא בבחינת נקבה. והו אומרו: "על עזבם את תורת אשר נתתי לפניכם" וכו', זה תורף דברי קודשו בקיצור נמרץ, יעו"ש.

ועייין במה שכתבתי לעיל בסימן רל"א, שא"י הוא בתכלית הטהרה והקדושה, לזה היא ניזונת ממים זכרים דוקא, וזהו שאמר הכתוב<sup>6</sup>: "למטר השמים תשתה מים". ואפילו שהיא בחורבנה היא בתכלית הטהרה והקדושה, ולזה היא ניזונת תמיד ממים זכרים, אפילו בזמן הזה אותו התמצית שמקבלת הוא ממים זכרים, יעו"ש. ועל פי האמור הוא רמז נכון וטעם לדבר.

גם יש לרמוז על פי האמור, שא"י היא כמו בחינת היום, שהוא זכר, וחז"ל הוא בבחינת הלילה שהיא נקבה, וכמה ימתק על דרך זו רמז הכתוב בקהלת<sup>7</sup>: "וראתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך", על פי הדרך שכתבתי למעלה בסימן ס"ה ועל פי האמור מובן מאליה.

ועוד י"ל על פי האמור ברמז הכתוב<sup>8</sup>: "לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש", והוא על פי מה שכתבתי שם<sup>9</sup> בטעם שנבראה א"י תחילה, שהוא על דרך בריאת המאורות, שראה הקב"ה באור הראשון שאינו כדאי להשתמש בו וגנזו, וברא אור אחר להשתמש בו<sup>10</sup> - כן היה גם כן בארצות, שראה שאין העולם כדאי להשתמש בארץ הקודש, וברא ארצות אחרות לאומות העולם, יעו"ש. זהו אומרו: "לך יום", רמז בזה על א"י שנברא תחילה, "אף לך לילה", שהיא חז"ל, וכמו שנתבאר. וטעם לזה שלמה נבראת א"י תחילה, היינו כטעם האור שנברא ביום הראשון. זהו אומרו: "אתה הכינות מאור ושמש".

טעם שרק א"י נחרבה בעוונותנו ולא שאר העולם

א"י ניזונת ממים זכרים

א"י בבחינת יום וחז"ל בבחינת לילה

## תרי"ג

א"י. איתא במכילתא פרשת יתרו<sup>1</sup>: "ויחננו במדבר"<sup>2</sup> - ניתנה תורה דימוס פרהסיא במקום הפקר, שאילו ניתנה בא"י היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה, לפיכך ניתנה דימוס פרהסיא במקום הפקר, וכל הרוצה לקבל - יבוא ויקבל, ע"כ.

והגאון המבי"ט בספרו 'בית אלקים' דף ע"ז<sup>3</sup> כתב על זה, וזה לשונו: לפי מה שאמרנו<sup>4</sup> שיעקר שלימות התורה וקיומה בא"י, אינו מספיק זה, כי היה ראוי שניתן כמו שראוי לה, ושם יבואו האומות שיקבלו אותה; כל שכן כי אחר שכבר נגלה גם כן על כל האומות אם ירצו לקבל התורה ולא רצו, היה ראוי ליתנה בא"י, ויאמרו להם ישראל: אין לכם חלק בה כיון שלא רציתם לקבלה.

וגם צריך להבין מהו עניין זה הגילוי שנתגלה לאומות אם ירצו וכו', ואם היו רוצים לקבלה איך היו ישראל נשאים בלי תורה, והלא לא נבראת אלא בשביל ישראל<sup>5</sup>, וכבר התחיל לתתה לאבות, ואמר גם כן למשה<sup>6</sup>: "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים" וגו', וכן כל מה שכתוב בתורה דברים מורים על כי התורה היא לישראל ולא לאומות העולם, כמו "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך"<sup>7</sup> וגו', וכיצא בזה "דבר אל בני ישראל", וכל התורה כולה כמו שהיתה כתובה לפנינו אלפים שנים קודם שנברא העולם<sup>8</sup>, ואם היו מקבלים אותה האומות איך תהיה מורה עליהם.

ולכן אני אומר, כי אין ספק שהתורה שנבראת אלפים שנה קודם שנברא העולם, כמו שהיא כתובה בספר התורה מ'בראשית', וישראל נקראו ראשית<sup>9</sup>, עד 'לעיני כל ישראל', שהיתה מיוחדת ומיועדת להם בשביל זכות אבותם, אברהם יצחק ויעקב שהתחילו לקיימה ולהמציא שמו של הקב"ה בעולם, ובזכותם גם כן שהיו ראויים ומוכנים יותר מכל אומה ולשון. ומה שנגלה הקב"ה על האומות שיקבלו התורה, היה העניין שיקבלו עליהם גם הם לקיים מצוות התורה ואזהרותיה כמו ישראל, וכמו שהיו מצווין וחייבים לקיים שבע מצוות בני נח, יקבלו ויתחייבו בכל המצוות לעשות אותם, ויהיו הם טפלים לישראל. כי ישראל נבראת התורה בשבילם, וכל לשון התורה מורה עליהם כמדובר עמהם לא עם האומות, מפני היותם סגולה מכל העמים בזכות אבותם וזכותם, והם כבנים חביבין לפני האל, ולא כן שאר האומות אף על פי שהיו מקבלים התורה ומקיימים אותה, כי לא בשבילם נבראת ואין לשונה מורה עליהם.

ואם היה השי"ת נותן להם התורה לישראל בא"י, היו מתחברות ומזדווגות שתי סיבות לשיאמרו ישראל לאומות אין לכם חלק בה, והם: היות כל התורה כולה מדברת לנוכח ישראל לבד, והיותה ניתנת בא"י שהיא מיוחדת להם. ולא

מדוע ניתנה התורה במדבר ולא בא"י

כיצד הקב"ה הציע לאומות לקבל את התורה המיוחדת לישראל



3. עמוד א. 4. ירמיה טו, א. 5. שם פס' יב. 6. דברים יא, יא. 7. ב. יג. 8. תהלים עד, יז. 9. סימן שסה. 10. חגיגה יב, א. **תרי"ג** | 1. מס' דבחדש פרשה א. 2. שמות יט, ב. 3. שער היסודות פרק לב. 4. הובאו דבריו לעיל בסימן תריא. 5. שה"ש רבה פרשה ב, ג. 6. שמות ג, יב. 7. שמות כ, ב. 8. בראשית רבה פרשה ת, ב. 9. ויקרא רבה לו, ד - "אין ראשית אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב, ג) 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה'".

תיבה זו בתיבה זו לחבר תיבות שיובן עניין אחר. וזהו: 'תורה חדשה מאתי תצא'<sup>14</sup>, והלא התורה נצחית - אלא שהספר תורה יהיה או כעכשיו והקב"ה ילמדנו לקרותו על סדר שיעור האותיות שיחבר זו עם זו שהיא תיבה אחת, וילמדנו חילוק והיבור התיבות, ע"כ [בשם הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל]. והרב גאון עוזנו כתב על דברי קודשו: אם לא נמצא הדבר ברו"ל לדעתו, אינו כן, אלא שכל התורה שמותיו של הקב"ה<sup>15</sup>, והיו אותיות אלו כתובות בצירוף שמותיו ית', והחטא גרם שנכתבו אותם אותיות בתיבות אלו, יעו"ש. ואין כן דעת הגאון המבי"ט כאשר יראה המעיין.

**ומה שהקשה דמהו עניין זה הגילוי שנתגלה לאומות וכו',** ואם היו רוצים לקבלה איך היו ישראל וכו', [ענין בזה להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'חומת אנך' בשיר השירים בפסוק<sup>16</sup>: "כשושנה בין החוחים", שהוא ית"ש גילה צדקתו, דמה שהחזיר התורה לשירי אדום וישמעאל לא היתה כוונתו לתת להם התורה ה"ו, וכבר ידע שלא יצו לקבלה, ועשה זה לפרסם בעולם דישאל עם עם סגולתו והשאר הם קוצים כסוחים. וזהו שאמר: "כשושנה בין החוחים כן רעייתו בין הבנות", ולמען ידעו צבא המרום ולפרסם זה פרסום רב החזיר להם התורה.]

ועיין בזה להגאון 'פנים יפות' פרשת האזינו שכתב, דמה שהחזיר הקב"ה תורה לאומות, לא החזיר אלא העשרת דיברות, כמשמעות שאמרו אדום וישמעאל מה כתיב בתורה, לא תרצה לא תנאף<sup>17</sup>, אבל תר"ג מצוות הניח לישראל להיות לגבול בין ישראל לאומות, והוא מכוון כמספר 'בני ישראל' שהוא מספר תר"ג כמניין המצוות שהניח לבני ישראל, יעו"ש.

[ומה שיקשה על זה, דהרי בלא זה היו חייבים אומות העולם במצוות אלו, כי בני נח נצטוו על העריות ועל שפיכות דמים וכיוצא. עיין בזה להרה"ג 'משכנות יעקב' בקונטרס 'צניף מלוכה' דף רכ"ד, שנשאל על זה, והשיב, עם מה שיש הרבה דינים בעניינים אלו שנוהגים בישראל ולא בבני נח, כגון נערה המאורסה וכן כל כיוצא בזה, ולא היו רוצים לקבל חומרות אלו, יעו"ש. ועוד השיב בדרך הלצי, כי לא היו רוצים לפי שהיה מקל, והיו כמתחסדים שהיו להחמיר, וכגון שבן נח נהרג בעד אחד ובלא התראה. וזהו אומרם: אנו יש לנו ירושה 'ועל הרבך' כלומר, ורוצים אנו לדון כדינינו להחמיר, יעו"ש.]

**ומה אמרו אפשר לומר שזהו כוונת הכתוב<sup>18</sup>:** "ויבא יתרו חותן משה ובניו ואשתו אל משה אל המדבר אשר הוא

לבד בזמן נתינת התורה, אלא אפילו אחר נתינתה, כשיבאו דורות הבאים מהאומות שלא רצו לקבל את התורה להסתופף תחת כנפי השכינה ולהתגייר, יכולים לומר להם: אין לכם חלק בה, כיון שהיא מורה עלינו וניתנה לנו בא"י. אבל אחר שניתנה במדבר במקום הפקר, להורות כי כל הרוצה לקבל - יבוא ויקבל, אפילו שהתורה כולה היא מורה על ישראל ומדברת עמהם, לא יוכלו לומר לדורות הראשונים, גם לא לאחרונים מן האומות: אין לכם חלק בה, כי אף על פי שהיא מיוחדת להם ומורה עליהם, וכן א"י היא מיוחדת להם לישראל ולא לאומות, אפילו הכי היו יכולים גם הם לקבל עליהם קיום כל המצוות, ויהיו כטפלים לישראל בתורה, כמו שכתבנו.

ולכך אנחנו מקבלים הגרים בכל הדורות, הבאים להסתופף תחת כנפי השכינה, והם מקיימים המצוות כמונו, ואינם כמונו בשררה על הציבור<sup>10</sup> וליטול חלק בארץ, שהרי יתרו וכל משפחתו נתגיירו וקבלו התורה גם הם בזמן נתינתה, ולא היה להם חלק בארץ, כמו שאמר הכתוב<sup>11</sup>: "אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם", ואין לגרים חלק בה<sup>12</sup>. ואם כן, גם כשהיו האומות מקבלים התורה, היה ענין קבלתם כדי לקיים המצוות והאזהרות שבה, לא שיחשבו שהתורה ניתנה להם כמו לישראל, כי ישראל לזכותם ולזכות אבותם ניתנה להם התורה וא"י, והאומות אין להם בה אלא קיום המצוות שעליהם לקיים, לא ירושה ולא חלק בארץ, כי גם יש הרבה מצוות שלא היו חייבים בהם אף על פי שקיבלו התורה, כמו שאמרו<sup>13</sup>: קהל גרים לא איקרי קהל ומותרים בממזרת, וענין שררה על הציבור וכיוצא בהם, ע"כ דברי קודשו.

**אמר המחבר:** מדברי קודשו נלמד, שהתורה היתה לפני הקב"ה קודם נתינתה לתחתונים מסודרת כמו שהיא עכשיו. ועיין להרב גאון עוזנו ז"ל בקונטרס 'תורת השלמים', שכתב בשם הרב הקדוש מהר"א הכהן ז"ל, שטעם ספר תורה שאינו מנוקד, יען כי היתה קודם נתינתה מספר אותיות לפניו ואינה עשויה תיבות כמו עתה, והטעם, לסדרה כפי מה שיתנהג העולם. ולפי חטא אדם הראשון סידר האותיות לפניו בתיבות מספרות עניין מיתה ויבום וכיוצא, ואם לא היה חוטא, שלא היה מיתה, היה מסדר האותיות בתיבות מספרות עניין אחר, ולכן אין בספר תורה לא נקודות ולא פסוקים ולא טעמים, רמז לתורה כמו שהיתה בתחילה תל של אותיות בלתי מסודרות. ותכלית כונתו ית', כי כשיבוא מלך המשיח ובלע המוות לנצח, אין שייך מיתה וטומאת מת וכו', ואז הקב"ה יפסיק תיבות של ספר תורה ויחבר אות

האם התורה היתה כתובה לפני ה' קודם נתינתה כפי שעכשיו



10. יבמות מה, ב. 11. במדבר י, כט. 12. ספרי במדבר פיסקא עח. 13. קידושין עג, א. 14. ע"פ ישעיה נא, ד - "כי תרָה מאתי תצא ומִשְׁפָּטֵי לְאוֹר עַמִּים אֲרָגֶיךָ, וירמיה לא, ל - "הִנֵּה גַמִּים בְּאֵיִם נָאֵם ה' וְכִרְתִּי אֶת בַּיִת יִשְׂרָאֵל וְאֶת בַּיִת יְהוּדָה בְּרִית תְּדַשֶּׁה". ועיין ויקרא רבה פרשה יג, ג - "אמר הקב"ה: תורה חדשה מאתי תצא". 15. זוהר יתרו פז, א, ועיין רמב"ן הקדמה לחומש בראשית. 16. שיר השירים ב, ב. 17. מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסדר דחודש פרשה ה. 18. שמות יח, ה.

הקב"ה הציג לאומות לקבל את התורה כדי לפרסם סגולת ישראל

הקב"ה הציג לאומות לקבל רק את עשרת הדיברות

התורה מששת ימי בראשית, אם כן לפי זה ניתנה במדבר משום דמשה לא בא לא"י, יעו"ש.

אשר על פי הטעמים האלה ארבעתם אפשר לעניות דעתי לפרש כוונת הכתוב<sup>28</sup>: "ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחנו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר, ומשה עלה אל האלקים" וגו', והדיוקים מבוארים. ועל פי האמור בא לרמוז הטעמים הנאמרים בנתינת התורה במדבר.

זהו אומר: "ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני" לקבל התורה, ושמה תאמר למה לא הכניסם לא"י מיד ותנתן שם, לזה תירץ "ויחנו במדבר", שהוא מקום הפקר, וכמו שאמרו במכילתא על פסוק זה; ועוד רמז שהמדבר הוא מקום טהור, מה שאין כן א"י בזמן ההוא שהיתה עדיין בטומאה וכמו שכתבתי לעיל בסימן תרי"א; ועוד בה "ויחן שם ישראל נגד ההר", ואמרו רז"ל<sup>29</sup>: בלב אחד ואחדות אחת, ואם ניתנה בא"י היה מחלוקת וכמו שנתבאר; ועוד בה: "ומשה עלה אל האלהים", שהוא ראוי לקבל את התורה. ומפני הטעמים האלו ניתנה תורה במדבר וכמו שנתבאר. ועיין עוד במה שכתבתי לעיל בסימן קצ"א בפירושו מאמרם ז"ל<sup>30</sup>: מדד הקב"ה את כל העיירות וכו' ולא מצא הר אלא הר סיני, ודו"ק היטב.

ועוד יש טעם למה ניתנה התורה במדבר ולא בארץ ישראל, וכמדומה לי שלכת הקודמים הוא, והוא להורות שהתורה אינה נקנית אלא בענוה, וכמאמר ז"ל<sup>31</sup> על פסוק<sup>32</sup>: "הוי כל צמא לכו למים", ועל פסוק<sup>33</sup>: "וממדבר מתנה", שאם עושה אדם עצמו כמדבר שהכל דשין בו וכו'<sup>34</sup>. ולזה ניתנה במדבר, להורות על האמור. ועיין עוד לעיל בסימן רצ"א במאמרם ז"ל<sup>35</sup>: "וזהב הארץ היא טוב<sup>36</sup> - מלמד שלא היתה תורה כתורת א"י. וטעם הדבר הוא על פי מה שאמרו בש"ס בסנהדרין<sup>37</sup>: לאחד קראתי נועם - אלו תלמידי חכמים שבא"י שמנעמים זה לזה בהלכה, יעו"ש, ועוד כתבנו בקונטרס זה בכמה מקומות<sup>38</sup> שבחינת א"י היא בחינת הענוה. ולזה נקראת תורת א"י בשם 'זהב', יען שאותיות זהב הם הולכים ומתמעטים, להורות נתן שהתורה אינה נקנית אלא במעלת הענוה, ולזה אין תורה כתורת ארץ ישראל.

ומצאתי עוד להרב הקדוש מהר"א הכהן זלה"ה בספרו 'תהלות ה' דף ו', עוד טעם לשבח<sup>39</sup>: ללמוד שבלימוד התורה אם יתנהג כמים - יתקיים בידו, ואם לאו - לא. כיצד, אם ילמוד מעט היום ומעט למחר - יתקיים בידו, ואם

חונה שם הר האלקים". והדיוק מבואר, שבודאי במדבר היו. ורש"י ז"ל פירש: בשבחו של יתרו דבר הכתוב וכו' יעו"ש. ואמנם על פי האמור הוא טעם כעיקר לביאתו, דאם התורה ניתנה בא"י לא היה מקום לבוא, שהיו באים ישראל בטענה שמכיון שניתנה התורה בא"י, ולשונה מורה עליהם, שאין לזרים חלק בה, מה שאין כן עתה שניתנה במדבר במקום הפקר, אפילו שהתורה מורה לשונה על ישראל, לא יוכלו לומר, כמו שנתבאר. זהו אומר: "ויבא יתרו וגו' אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלקים".

ואחרי כותבי הנה בשמים עדי שראיתי להרב 'מטעם המלך'<sup>19</sup> סימן תרמ"ג שהביא משם הרב 'זרע קדש' שני טעמים על נתינת התורה במדבר: האחד הוא, להודיע דאפילו אומות העולם יבואו ויתגירו וילמדו תורה. והטעם השני הוא, כי לא יזכו בא"י אלא על ידי זכות קבלת התורה במדבר, יעו"ש. ועל פי יסודו פירש קרא הנזכר ד"אל המדבר", דזה ראה יתרו, דקבלת גרים מוכח מהמדבר "אשר הוא חונה שם הר האלקים" לקבלת התורה, יעו"ש.

ועל פי הטעם האחר אפשר לעניות דעתי שזהו כוונת הכתוב בסדר יתרו<sup>20</sup>: "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' כי לי כל הארץ", והרי הוא כמבואר שבא לתת טעם לנתינת התורה במדבר ולא בא"י, לזה אמר וכו' "כי לי כל הארץ", ובקבלת התורה תזכו לארץ, כדבר האמור.

גם אפשר שזהו כוונת המסורה: ד' "הביאני" - "הביאני אל בית היין"<sup>21</sup>, "הביאני המלך חדריו"<sup>22</sup>, "הביאני ה' לארץ ישראל"<sup>23</sup>, "בצדקתי הביאני ה'"<sup>24</sup>, עיין להרב גאון עוזנו ז"ל בספר 'נחל קדומים' פרשת עקב. ועל פי האמור יאמר: "הביאני אל בית היין" - אל הר סיני, כמאמרם ז"ל<sup>25</sup>, ושם "הביאני המלך חדריו" בקבלת התורה, ואם תאמר, מן הראוי "הביאני ה' לארץ ישראל" ושם יתן לי התורה, לזה השיב: "בצדקתי הביאני ה'", כי על ידי קבלת התורה שנקראת צדק, כמאמרם ז"ל<sup>26</sup> על פסוק<sup>27</sup> "צדק תדברון", זכיתי לא"י, כדבר האמור.

ועיין עוד להרב 'לקט יוסף' ערך 'תורה' שהביא עוד טעמים לנתינת התורה במדבר: האחד, משום דא"י היה עדיין בטומאה, לכן נתן הקב"ה התורה במדבר שהוא מקום טהור. ועוד מפני השבטים שלא יהיה מחלוקת ביניהם, זה יאמר בחלקי יתן וזה יאמר בחלקי יתן, לכן נתן הקב"ה התורה במדבר במקום השווה לכל. עוד טעם לנתינת התורה במדבר, משום דאיתא ב'ילקוט חדש' דראוי היה משה לקבל

תורה ניתנה במדבר כדי שבזכותה יזכו להכנס לארץ

טעמים נוספים לנתינת התורה במדבר ולא בא"י

תורה ניתנה במדבר להורות שאינה נקנית אלא בענוה

ילמד תורה כצמא השותה מים מעט מעט



19. חלק ה. 20. שמות יט, ה. 21. שיר השירים ב, ד. 22. שיר השירים א, ד. 23. יחזקאל מ, ב. 24. דברים ט, ד. 25. במדבר רבה פרשה ב, ג. 26. חולין פט, א. 27. תהלים נח, ב. 28. שמות יט, ב-ג. 29. ויקרא רבה פרשה ט, ט. 30. 'ילקוט' חבקוק רמז תקסג. 31. תענית ז, א - "למה נמשלו דברי תורה למים, דכתיב 'הוי כל צמא לכו למים' - לומר לך: מה מים מניחין מקום גבוה והולכין למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה". 32. ישעיה נה, א. 33. במדבר כא, יח. 34. עירובין נד, א - "אמר רב מתנה: מאי דכתיב 'וממדבר מתנה' - אם משים אדם עצמו כמדבר זה, שהכל דשין בו - תלמודו מתקיים בידו. ואם לאו - אין תלמודו מתקיים בידו". 35. בראשית רבה פרשה טז, ד. 36. בראשית ב, יב. 37. כד, א. 38. בסימנים קלא, רה, רלא, שיד, שנח, שעג, תט, תכט, תקיג, תקסו. 39. בפסוק: "הוי כל צמא לכו למים".

וזהו אומר: כך היא דרכה של תורה, ראשונה לך לך אל ארץ אשר בה פת במלח תאכל. והוא על דרך מה שכתבתי בסימן תקכ"ה: א"ר יוחנן: "טוב פת חריבה"<sup>43</sup> - זו א"י, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום ודר בתוכה - זוכה לעולם הבא וכו'<sup>44</sup>. וזאת שנית, ומים במשורה תשתה, מעט מעט כמו שביארנו. אלו שני דברים עיקרים ראשיים.

ולזה אמר אחר כך: ועל הארץ תישן, דיבר על צד ההפלגה והגיוזום, מאחר שקבעת עצמך בדירת הארץ הקדושה, אפילו שתישן על הארץ וחיי צער תחיה, כל מר למתוק באהבה, שעם כל זה - ובתורה אתה עמל, בדירת ארץ הקדושה שאוירה מחכים. ואם אתה עושה כן מרצון ובאהבה ובשמחה רבה מבלי תרעומת ובלי זכירת ימים הראשונים שהיית כמלך בגדוד בחו"ל - אז אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ועיין בסימן תקל"ג באורך בשם הרב המוכיח 'פלא יועץ' זלה"ה, כי רוב דבריו מכוונים בכוונת המשנה עם מה שנתבאר, וה' הטוב יזכנו לקבל דירת ארץ ישראל בשמחה ובאהבה רבה, אמן כן יהי רצון].

ירצה ללמוד כל התורה על רגל אחד - אינו מתקיים בידו, כדרך אומרם ז"ל במדרש<sup>40</sup> במשל הטיפש שאומר: מתי אני יוכל ללמוד התורה, והפיקח אומר: היום פרק אחד ומחר פרק אחד עד שאלמוד כל התורה מעט מעט וכו'. וזהו שאמר התנא<sup>41</sup>: והוי שותה בצמא את דבריהם, כלומר, אם הצמא ישתה בבת אחת - ימות ויהנק, אלא צריך לשתות מעט כדי שלא יהיה ניזוק, כך לימוד התורה מעט מעט כמדובר. ולכך נמשלה תורה כמים, ע"כ. ומה שכתב: וזהו שאמר התנא והוי שותה בצמא את דבריהם, עיין להרב 'מדרש שמואל' פרק קמא דאבות שפירש כן בשם הרב מהר"י בן שושן ז"ל, יעו"ש.

כ"י מן האמור אפשר לרמוז בכוונת הברייתא פרק ו' דאבות<sup>42</sup>: כך היא דרכה של תורה וכו', עיין סימן של"א מה שכתבתי מזה. ועל פי האמור אפשר דבא לרמוז שני הכנות גדולות בענייניהם המצטרכות לתורה ואם הם הרבה, והם הכנת המקום המקודש והנהגת הלימוד, ובשתיים יתחתן.

והוא ברחמיו יעזרנו על דבר כבוד שמו לשמור ולעשות ולקיים כל מצוות התליות בארץ ישראל

### ת ו ש ל ב ע



<sup>40</sup> דברים רבה פרשה ת, ג. <sup>41</sup> אבות פ"א מ"ד. <sup>42</sup> משנה ד. <sup>43</sup> משלי יז, א - "טוב פת חריבה וְשְׁלֹחַ בָּהּ מִפִּיִּת מֵלֵא זְכָחִי רִיב". <sup>44</sup> ילקו"ש משלי רמוז תתקנו.

הלומד  
תורה בא"י  
בשמחה  
למרות  
שחי בצער  
- אשריו  
בזה ובבא

אהללה שם אלקים בשיר ואגדלנו בתודה  
 ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ  
 צדקתך לא כסיתי בתוֹף לבי אמונתך ותשועתך  
 אמרתי לא כחדתי חסדך ואמתך לקהל רב  
 ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי  
 הללו יה כי טוב ה' זמרו לשמו כי נעים  
 כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע  
 אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט  
 אורך על כי נוראות נפלאתי נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד  
 בנדבה אזבחה לך אודה שמך ה' כי טוב  
 הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קדש  
 שמחו בה' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב  
 אשמחה ואעלצה בך אזמרה שמך עליון  
 גם אני אורך בכלי נבל אמתך אלקי אזמרה לך בכנור קדוש ישראל  
 חי ה' וברוך צורי וירום אלקי ישעי  
 אלקים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד  
 ותתן לי מגן ישעך וימינך תסעדני וענותך תרבני  
 מגערתך אלקי יעקב נרדם ורכב וסוס  
 ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי  
 כי אתה גוחי מבטן מבטיחי על שדי אמי  
 יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא  
 הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה  
 נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי  
 אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה'  
 כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו

### התנצלות המחבר

על אבנים שלימות: שכולם מתאימות: אל תתמה  
 כי השברון: הוליד את חסרוֹן: כאשר הידיעה קדמה  
 והמעלה בחוץ: אמור לו למה תעמוד בחוץ: כי לא מחכמה  
 והיה העלִימה: עדי חתימה: תורת ה' תמימה  
 ולדופק על השער את פתח לו, לא לך ולא לחברך ולנער דעת ומזימה  
 ואם שיח וכי שיג לו על שער הקדים, הוא העד הוא הדיין כי אמירה נעימה  
 ואם ללהג הרבה יגיעת בשר, דיו לבא מן הדין צ"ר בחימה  
 והגם כי לדרך ודל אין כל מאומה  
 הנה הארץ לעולם עומדת אשר לו חומה

## נספח לסימן קל"ד

מתוך ספר 'ומצור דבש', שו"ת על ד' חלקי השו"ע

מאת בן רבנו המחבר, רבה של מצרים, רבי רפאל אהרן בן שמעון זצוק"ל  
(במהלך עריכת הספר הופננו לתשובה זו באורח פלאי ע"י הרב המחבר זצוק"ל בחלום הלילה  
בליל שימורים לחד מצאצאיו נר"ו השותף למהדורה זו)

### חלק חו"מ סימן ד'

#### הלכות מכירה

#### בן יכבד אב

#### תשובת עט"ר מרן אבא זצוק"ל לשואלו דבר

את זה שלח אלי הרבני המופלג החריף והשנון כמוהר"ר יהושע העשיל מרגליות מטעלו ברוסיה נ"י  
על מה שכתבתי בספרי הקטן 'אולם השער' דף י"ח וזה לשונו:

אמנם דבר תורה עניות במקום זה ועשירות במקום אחר, ודברי  
התוס' מבואר היטב במסכת עבודה זרה דף כ' ע"א ד"ה 'ור'  
מאיר' וזה לשונו: ואם תאמר וכי אם יש לאחד חפץ למכור  
יתננו לגר קודם שימכור לנכרי, ואפילו לישראל אינו מצווה על  
כך. ויש לומר דוקא נבילה שאינה שווה אלא דבר מועט  
לישראל, שלא היה נכרי מצוי להם, ולגר היא שווה הרבה  
כשאר בשר. וכונתם דאז חייבה התורה ליתן לגר דהוי כמו זה  
נהנה וזה לא חסר רק מעט. לא כן בחפץ דאם דמיו מועטים, גם  
לישראל חברו אינו שוה יותר, ולכן ימכרנו לעכו"ם. ובהכי  
ניחא דלא שייך לומר חייך קודמין כיון דאינו דומה חייו לחיי  
חברו, דלו שווה מועט ולחבר שווה הרבה ולכן מצווה להחיות את  
הגר, אבל היכא דגוי מוזיל טפי, אפילו מצווה ליכא לקנות מן  
הגוי או למכור כמו שכתב כבוד אדון בספרו הבהיר ב'אולם  
השער' שכל יסודו על רבינו הרמ"א.

וזה ברור לדינא ומצווה לפרסם ובלתי ספק שזה היה העלמה  
מרבנו הרמ"א. ועל זה אחכה לשמוע מה בפי מעלת כבוד אדוני  
ואז אשמח בתשובתו אשר ממקום קודש יהלך. ממני המנשק  
זהב אשר כפות רגליכם ומצפה לישועת כי עין בעין יראו וכו',  
יהושע העשיל בלאאמו"ר הרב ר' אליהו מרגליות

אחרי הדרישה והחקירה בשלמא דמר, הוא ניהו רבא, אבוא  
לפניו בדבר שתקע עצמו בדבר הלכה בספרו הקדוש ב'אולם  
השער' דף י"ד, לחלק דלענין שמתא ולקבל עליו כל אונסא הוא  
דוקא כשהגוי וישראל שוים בדמי המקח, אבל לענין המצוה  
דוכי תמכרו ממכר איכא אפילו שהגוי מוזיל גביה, מחמת  
תשובת רמ"א.

ואני אומר שאין זה סברא לומר דכשיש לאחד חפץ למכור  
שיתן לישראל בחינם ולעכו"ם בשכר, הא קיימא לן חייך וחי  
חברך חייך קודמין, ומאי חזית. דהראיה דאיזהו נשך כבר עמד  
על זה לפני יהושע' ותירץ בטוב טעם, ולא נשאר לנו רק  
מפסחים שאמר להקדים נתינה דגר למכירה דעכו"ם ועל זה כל  
יסודו של רבנו הרמ"א. וכל הרואה יראה שבמחילת כבוד תורת  
רבינו הרמ"א נעלם ממנו לפי שעה דברי התוס' בחולין דף קי"ד  
ד"ה 'עד שיפרוט' שכתב דוקא נבילה בא"י שאין עכו"ם מצויין  
שם וצריך למכור בדמים מועטים נתינת גר קודמת, אבל  
פשיטא דאם יש חפץ למכור, מקודם ימכרנה לעכו"ם ממה  
שיתננה אפילו לישראל חברו.

ובאמת גם דברי התוס' צריך תבלין, דאם כן נתת דברייך  
לשיעורין. אם יהיה לאחד חפץ שדמיו מועטין חייב ליתנו  
לישראל מלמכור לעכו"ם ואיזה שיעור ניתן בשיווי החפץ.

### וזאת תשובתי אליו

מציון מכלל יופי תוב"ב ישפיע ויופיע רב ברכות. ורב שלום עד בלי ירח.  
לראש ידידינו וידיד ה' הרבני המופלג האברך החריף והשנון חידודו קודם לליבונו  
כמוהר"ר יהושע העשיל מרגליות נ"י.

השב רוחי, זה רודה וזה מרדה, ולעילא מכל שרא דעניותא  
דרדיף בתרייהו ואין רגע בלא פגע דין גרמא דעציר'אה, ועל  
יראתו וענותו הגדולה סמכתי שידיני לכף זכות.  
וראיתי מה שכתב מעלת כבוד תורתו נ"י, ותמצית דברי קודשו  
שבדאי היה העלמה מרבנו הגאון הרמ"א ז"ל וכו'. ובמחילה

קבלתי כתבו הטהור וקראתי בכל לב מעשה ידיהם של צדיקים  
על מה שכתבתי בקונטרסי הקטן 'אולם השער' על תשובת  
הגאון רבינו הרמ"א ז"ל, ואחר עד עתה מלהשיבו תשובה  
מאהבה כי ה' הוא היודע ועד בשחק גודל טרדוטי ומצוקוטי  
המשונות מכל בשר ורוח מפני הנכנסים והיוצאים לא יתנוני



הלכה כר"י וקאמר הכא דלאקדומי לא צריך קרא, א"כ קרא דוכי תמכרו בהכרח לומר אפילו היכא דמוזיל, דאם לא כן מה צריך קרא דוכי תמכרו לומר אפילו היכא דמוזיל, יעו"ש. ומעתה אשובה ואתפלא על תמיהתו שאין זה סברא לומר דכשיש לאחד חפץ למכור שיתן לישראל בחינם ולגוי בשכר וכו', והיכן כתב הגאון רבינו הרמ"א ז"ל שיתן לישראל בחינם, ולא היו דברים בעולם ולא אמר הגאון רבינו הרמ"א ז"ל כי אם דוקא היכא דמוזיל הגוי וכמ"ש. הגם הלום מה שכתב מעלת כבוד תורתו נ"י דהראיה דאיזהו נשך כבר עמד על זה הרב 'פני יהושע' ותירץ בטוב טעם וכו', ואנכי לא ידעתי, דאדרבה משם ראייה, דהמעייין שם בתירוצו יראה דדוקא במקום מצוה וליכא פסידא בזה אמרינן חייך קודמין, מה שאין כן במקום מצוה כהתם, שעיקר המצוה להלוות לעני כדי להחיותו או כי הכא דוכי תמכרו, בזה לא אמרינן חייך קודמים, יעו"ש. זהו מה שנראה לעניות דעתי ליישב דברי הגאון רבינו הרמ"א ז"ל, ושלמא דמר יסגי לעילא מן דרגיה כנה"ר וכנפש אוהבו ומוקירו,

והוא הצב"י מעט דב"ש.

מכבודו כי רב הוא, שלא דיבר נכונה על כבוד הגאון רבינו הרמ"א זלה"ה, דגם דיהיבנא ליה כל דיליה על כן יאמרו המושלים גברא אגברא קא רמית, וכל שכן וק"ו שאין כאן סתירה מדברי התוס' לדברי הגאון רבינו הרמ"א ז"ל כאשר נבאר בס"ד. **ופליאה נשגבה איך הפה יכולה לדבר שרבינו הגאון הרמ"א ז"ל נעלם ממנו דברי התוס', והרי כל כחו של מעלת כבוד תורתו נ"י הוא מכח דברי התוס' דמסכת ע"ז, ורבינו הגאון הרמ"א ז"ל אייתי בידיה תוך התשובה הנזכרת גרסינן במסכת ע"ז ובפסחים וכו', ומילתא דתמיהא לומר שראה הגמרא ולא ראה דברי התוס' ז"ל, כל כי האי מילתא לא אייתי אינש על יבשתא דלימא הכי.**

ודעת שפתי הגאון רבינו הרמ"א ז"ל ברור מללו, וכמדומה לי שמעלת כבוד תורתו נ"י במחילה מכבודו לא ראה דברי הגאון רבינו הרמ"א ז"ל במקורן, דהמעייין שם יראה דכן כל ראתה עינו דברי התוס' דע"ז דדוקא בנבלה הוא דאמרינן וכו' לגר בנתינה וכו', ודוק מינה דדבר אחר בנתינה חינם אין כסף לא, אבל בפחות מעט ימכור לישראל משום מצוה דוכי תמכרו ממכר, וזה פשוט. והכרח הדבר עוד מכיון דקיימא לן ר"מ וכו'



שער אולם השער

743-754.....	מעלות ארץ ישראל
755-756.....	מעלות ירושלים
757-759.....	מעלות בית המקדש

## מעלות ארץ-ישראל בס"ד

א	מעלה גדולה יש לא"י ומי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא	סי' א
ב	א"י נקראת 'עפרות תבל' שהיא מתובלת מכל טוב ושהיא מתובלת בתבלין שהיא התורה שהיא בא"י	סי' ב
ג	הג' מתנות שנתן הקב"ה ישראל הם אחת נוטריקון 'ארץ חיי תורה' ועליהם אמר דוד 'אח"ת שאלתי מאת ה'	שם
ד	א"י בזכות יצחק אבינו ע"ה שנעקד בתוכה ולא יצא חוצה לה, עולם הבא בזכות יעקב אבינו ע"ה שהיתה מטתו שלימה, תורה בזכות אברהם אבינו ע"ה ששמר אפילו ערובי תבשילין	שם
ה	מי שיש לו זכות א"י יכול להעביר יצר הרע של עבודה זרה מן העולם	סי' ג
ו	בא"י אין לחוש אם עוסקים בתורה בד בבד דאזירא דא"י מחכים	סי' ו
ז	'טוב פת חריבה' זו א"י 'מבית מלא זבחי ריב' זו חו"ל ופירושו	שם
ח	בא"י נקראו 'בנים למקום' ובח"ל נקראו 'עבדים'	סי' ז
ט	הקב"ה נתן לנו א"י והוריש גויים והביא אותנו על ארצם כדי שיוכל להכריח אותנו שנקיים התורה והמצוה ולזה לא ברא לנו ארץ חדשה	סי' ח
י	א"י נקראת 'לקח טוב'	שם
יא	היוצא מא"י לחו"ל זכות אבות אינה עומדת לו	סי' ט
יב	בשביל שהקב"ה היה אוהב לאברהם כמו שנאמר 'כי ידעתיו למען' וגו' נתן לו הארץ ולזרעו אחריו	סי' י
יג	זבת חלב ודבש של כל א"י כ"ב פרסאות אורך וששה פרסאות רוחב, זבת חלב ודבש דצפורי ט"ז מיל על ט"ז מ"ז מיל	סי' יא
יד	א"י נקראת 'עוז'	סי' יב
טו	א"י נקראת 'כלי מחזיק ברכה'	שם
טז	מעלה גדולה למוסיף כרך אחד בא"י ומפני זה זכה עמרי למלכות	סי' יג
טז	א"י יחדה הקב"ה לישראל כמו בעל המיחד קרקע לאשתו למזונותיה	סי' יד
חי	יושבי א"י מדוכים ביסורין לכפר על כל ישראל	סי' טו
יט	כל הדר בא"י נקרא צדיק הגם שאינו צדיק כפי הנראה לעינינו	סי' כ
כ	א"י נקראת 'אשה יראת ה'	סי' כא
כא	הנשים היו מחבבות הארץ ושלזה אמרו 'תנה לנו אחוזה'	שם
כב	בתי כנסיות ובתי מדרשות שבח"ל עתידין להיות בא"י ופירוש לזה	סי' כב
כג	הדר בא"י עובד הקב"ה מאהבה מה שאין כן בחו"ל	סי' כד
כד	א"י שותה תחילה וכל העולם שותה לבסוף	סי' כו
כה	א"י שותה מי גשמים וכל העולם שותה מהתמצית והקב"ה משקה בעצמו	שם
כו	לא יש בכל העולם שלא יש תמצית מאותו סילון של גיהנום לבד א"י	שם
כז	בא"י יקנה האדם שם שני מיני תועלויות האחד רוחני ונקנה בראייה בלבד, והאחד גופני נקנה מכי דייש אמצרי	סי' כז
כח	ג' מקומות בא"י נפדו בדמים - קבורת חברון, חלקת השדה דשכם וגורן ארונה	סי' כט
כט	א"י היא ראש לכל הארצות ולזה אמרו המרגלים 'נתנה ראש' לשון שביקה	סי' ל
ל	עשה הקב"ה בחכמה לשרות שכינונו בא"י כמלך הקובע כסאו באמצע שעם זה השגחתו לכל הסביבות	סי' לא
לא	עיקר המצות ליושבים בארץ ולזה נאמר 'ותטמא הארץ' אף על פי שעריות חובת הגוף	סי' לב
לב	כל הרשעים המתים בא"י נפשותיהם נשלכות בחו"ל	שם
לג	כל מי שהוא קבוע בא"י ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע מובטח לו שהוא בן עולם הבא	סי' לג
לד	נשתבחה א"י במה שהוא עיקר התשמיש והם הברזל ולא נשתבחה בכסף וזהב	סי' לד
לה	אפילו מקומות שהן טרשין ואבנים חזקים עם כל זה לא יחסר כל בה	סי' לה
לו	א"י נקראת 'נחושת'	סי' לו
לז	אבני א"י כבדים יותר מחו"ל	סי' לז
לח	אין שליטה לס"מ על ישראל בא"י	סי' לח
טל	א"י יש לה בעצמה סגולה נפלאה ויחס גדול לקבל הניצוץ האלקי והשגחה עליונה תתיחד באותה הארץ באופן נפלא	סי' מ
מ	כמו שישראל נבחרים מכל שאר העמים כן א"י נבחרת ונחמדת לפניו ית' מכל שאר ארצות וזהו טעם מצות שמיטת הארץ	שם
מא	א"י היא באמצע ז' איקלמין ג' מימין וג' משמאל וא"י באמצע	סי' מא
מב	מותר לקנות בית מן הגוי בא"י בשבת	סי' מב
מג	א"י היא היכל מלך מלכו של עולם שעליה אמר דוד 'מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו', וצריך הדר שם בפרט לזיהר בכל פרט ופרט מהנאמר במזמור ההוא	מסי' מד עד סי' נג
מד	תכלית עליית א"י לתקן עצמו ולהביא עצמו לידי חיוב ממה שהיה פטור בחו"ל	סי' גן

מה	א"י כמו הבגד העשוי לאדם מיוחד על פי מידתו ולא יוכשר לאחר אם לא כשיקלקלנו, כן היתה א"י מיוחדת לישראל	סי נד
מו	א"י נשתבחה בדבר שלא יש בו אחיזה לחיצונים	סי נו
מז	כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא	סי נז
מח	הצדיקים היושבים בא"י באמצעותם השפע יורד מלמעלה	סי חן
מט	שנים ושבעים צדיקים שהם דוגמת הסנהדרין כשהדור זכאי רובם בא"י	שם
נ	אדם שהוא עוסק בתורה בא"י רואה שכונה בעולם הזה	סי ס
נא	בכל גבולי א"י יש מים מד' רוחות כי הנכנס לא"י מחו"ל צריך בכניסתו לטבול	סי סא
נב	הצדיקים בהיותם בא"י יוכלו להגן על כל המקומות	סי סג
נג	א"י מכוונת נגד העשירית ולזה נשתבחה בעשרה דברים	סי סו
נד	מה שאמר הפסוק 'והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו' גם א"י בכלל	סי סז
נה	הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכו' ולזה אמר משה רבינו ע"ה 'כי ה' אלקיך מביאך וגו'	סי ע
נו	א"י מתוך גנותה למדנו שבחה שנאמר 'ארץ אוכלת יושביה היא' שממהרת לאכול את יושביה אשר בתוכה כדי שהנשמה תמצא מנוח בישיבה עליונה	סי עא
נז	קדושת הארץ שורה בפירותיה הגדלים בה ולא בפירות חו"ל	סי עב
נח	בא"י מקבלין שכר מצות אפילו בעולם הזה	סי עג
נט	בא"י התורה תוסיף תת כחה ליושבים בה ויהיו חזקים כברזל	סי עד
ס	א"י בגימטריא ל"ב, שמות הוי"ה ב"ה והם ל"ב נתיבות חכמה	סי עה
סא	הצדיק היושב בא"י מיחד עולם הבא הנברא ביו"ד, והארץ עד הרקיע ת"ק שנה רמז לה"א, והאדם אשר על הארץ רומז לוא"ו, והארץ אשר הוא יושב עליה רומז לה"א	סי עו
סב	א"י החומד לישב ולשכון בה בחרבנה יזכה לשכון ולדור בה בישובה	סי עז
סג	א"י שקולה כנגד כל מה שנברא בששת ימי בראשית	סי פ
סד	שם הוי"ה ב"ה הוא מידת רחמים ובא"י הוא רחמים גמורים יותר ממה שהוא בחו"ל, ושם אלהים אף שהוא מידת הדין בארץ הוא רחמים כמו שם הוי"ה בחו"ל	סי פא
סה	א"י אפילו בעת חורבנה נקיה וברה מאין זר בתוכה	סי פג
סו	א"י היו בה עשרה עממין כנגד עשרה מידות שבה, וישראל כבשו חלק השביעי לבד והג' לעתיד	סי פד
סז	א"י דנין אותה בפסח על התבואה אבל שאר ארצות הם בכלל נגזרים אחר תשרי	סי פז
סח	א"י מכפרת על השגגות הנעשים בה, ואותם שבמזיד אינם נמחלים כי אם ביסורין או למי שעובר על פשע, והפשעים שנעשים בא"י אין להם סליחה כי אם בתשובה	סי פח-1
סט	ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גויים ואל ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל	סי צ
ע	היוצא מא"י לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה	שם
עא	השי"ת נקרא 'אלקי הארץ'	סי צ וסי צא
עב	בא"י אין הקב"ה פוקד עוון אבות על בנים	סי צב
עג	בחו"ל כל התורה והמצוה אשר ישראל המה עושים ולומדים סלקן לעילא באויר ארץ העמים והשר נהנה מהם מה שאין כן בא"י	סי צג
עד	השכר של הצדיקים הוא יש ובגד של נשמה שזוכה לשכר עולם הבא הוא אלוקה וזה רמז הדר בא"י יש לו אלוקה	סי צד
עה	בני חו"ל המחזיקים בישיבת בני א"י יש להם חלק בישיבת א"י ובתורת א"י	שם
עו	מה שאמר הכתוב 'ונתן ה' לך לב רגז' הוא בחו"ל אבל לא בא"י	סי צה
עז	הקב"ה המטיר אש וגפריית על סדום ועמורה על שהיה בהם זנות להיותם מא"י, מה שאין כן מצרים שהיא ערות הארץ והיו שטופי זימה ולא קאה אותם הארץ	סי צו
עח	הדר בא"י היסורין שסובל שם הם באים לו ממידת רחמיו ית' שהוא שם הוי"ה השולט שם לטובתו	סי צז
עט	הדר בא"י בדרך דמיון בעלמא וכל מגמתו ופנייתו הוא בחו"ל אין לו אלוקה	סי צט
פ	הקב"ה קידש אותנו כאשר התורה שטר כתובה וכפיית ההר כגיגית היא החופה וא"י היא הכתובה	סי ק
פא	הקב"ה קבע ישראל בא"י כי היכי דליהוי להו דין קבוע דלא בטיל ברובא	סי קא
פב	על ידי כניסת ישראל לא"י מוכח דלישראל הוי כבוש ואומות העולם לאו בני כבוש	סי קב
פג	הדר בא"י מורה שהשי"ת מלך ובידו ליקח ארצות ז' עממין וליתנם לישראל	סי קג
פד	הדר בא"י גורם השראת שכונה בארץ	סי קד
פה	בא"י הקדים בריאת השמים קודם לארץ ובחו"ל בריאת האדם קודם לשמים	סי קה
פו	על ידי הממון שנתן לעניי א"י ממונו מתקיים בידו	סי קו
פז	חמישה וארבעים צדיקים העולם עומד בהם ושלושים בא"י	סי קז
פח	א"י נקראת 'בית ה'	שם
פט	יש מקומות שמוציאים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ואין בא"י דבר מזה כי שכנית ה' ששורה בה תמיד היא יקרה מפנינים	סי קח

צ	על ידי השתוקקות שאדם משתוקק לביאת א"י נשפע בפרנסה גדולה	סי קי
צא	מה שאנו חושבים ראשי חודשים והמועדות בחו"ל אנחנו סומכים על חשבון בני א"י וקביעותם, ואם יעדרו ח"ו בני ישראל מא"י חשבוננו לא יועיל כלום בשום פנים	סי קיא
צב	א"י היא ארץ הרים ובקעות וצמאה מאוד וצריכה מטר כל השנה, ואם יעברו על רצון ה' לא ידרוש אותה בגשמי רצון, והחולה צריך זכות ותפילה שירפאהו ה' יותר מהבריא שלא יחלה	סי קיב
צג	הנקבר בא"י אין לו חבוט הקבר	סי קיז
צד	בא"י אחרי מות האדם אין שום רמה ותולעה שולטת בו	שם
צה	בא"י המת שם סולם מוצב ארצה וגם שער השמים בה לעלות הנשמות דרך ישרה למעלה ואין מקטרגים הדוחים ומונעים אותה מה שאין כן בחו"ל	שם
צו	בא"י חי בתחיית המתים בלא גלגול מחילות	שם
צז	בא"י המתים בה אינם חייבים לקליפה ממה שניזונית ממעדני העולם מפני שלא אכלו מדילה כלום	שם
צח	עפר א"י מכלה בשר הגוף בזמן חודש ימים	שם
צט	העולה לראות א"י על דעת לחזור, גם שלא מצינו בזה מצוה מפורסמת, ענף וסרך מצוה איכא, ויש אומרים מצוה גמורה	סי קיח וסי קנח
ק	א"י מתייה חיים תחילה	סי קיט
קא	א"י היתה ראשונה בבריאת העולם	שם
קב	יש עילוי למי שמת בא"י ונקבר שם יותר ממי שמת בחו"ל ונקבר בא"י	סי קך
קג	א"י תחת הקב"ה שהוא חי וקיים לעד לכך נקראת 'ארץ החיים'	סי קכא
קד	א"י אוירה טוב מכל הארצות	סי קכב
קה	א"י היא המחלקת חיים לכל העולם	סי קכד
קו	א"י כל העשרה דברים שנקראו 'חיים' כמו דאיתא באבות דרבי נתן נדבקים ונאחזים ושייכים בה	סי קכח
קז	א"י יש לה דין קרקעות וחז"ל דין מטלטלים שהיא תחת הקב"ה	סי קכט
קח	א"י הקב"ה נותן חלק בשדה שנותן מטר ולכן חייבת במעשר	סי קל
קט	בארץ העמים יש שליטה לנחש ולכן צריך ללבוש מנעלים להפסיק בין הטומאה מה שאין כן בא"י	סי קלב
קי	מה שהיתה א"י תחילה ביד האומות אין קניינם קניין	סי קלה
קיא	מחשבות השי"ת עמוקות ולזה רצה שתהיה הארץ הקדושה לכנען והוא העבד שנשתעבד לשם כדי שלא יוכל להחזיק	סי קלו
קיב	הקב"ה נתן לנו א"י בעבור ישמרו חקיו, ובזה בטלה טענת מודעא רבה	סי קלח
קיג	הקב"ה אמר לאברהם אבינו ע"ה 'ונברכו בך' שיהיה שבע בכל א"י ורעב בכל הארצות ובאים ולוקחים מהם והם מעשרים אותם	סי קלט
קיד	א"י תרומתו של עולם נתונה לאל ית"ש כהן עליון וישראל עמו ועבדיו הם יאכלו בלחמו	סי קמג
קטו	א"י אינה סובלת זנות	שם
קטז	יש לנו עם כביכול כדין אשה עם בעלה והבעל מחויב ליתן דירה לאשתו ורצה ובחר בא"י שהיא ראויה לישראל דוקא ולא לעם אחר	סי קמז
קיז	אין לך אדם שאין לו ד' אמות קרקע בא"י וטעם לזה	סי קמח
קיח	ז' ארצות נגד ז' חיות וא"י נגד הצבי וטעמים לזה	סי קנא
קיט	א"י שקולה כמצות מילה לומר מה מילה דוחה שבת אף כבוש א"י דוחה שבת	סי קנב
קכ	זכות א"י עם התורה והמצות התלויה בארץ אם מקיימם אגוני מגנא ואצולי מצלא מעוונות	סי קנד
קכא	מה שאמרו ז"ל הדר בא"י שרוי בלא עון הוא דוקא שדר בה לשם מצות ישיבת א"י שהוא מקום קדוש וכדי שתגן עליו זכות א"י שלא יבוא לידי חטא, מה שאין כן מי שדר דרך מקרה או מפני שבח פירות וכיוצא ומכל שכן מי שהוא מבעט בה ומזלזל בקדושת הארץ נאמר עליו 'ותבאו ותטמאו את ארצי'	סי קנה
קכב	כל הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח	סי קנז
קכג	הדר בא"י ויש לו יסורין אין לו צורך לפשפש במעשיו בכל הדרכים שאמרו ז"ל כי בידוע שהיסורין שבאו עליו אינם אלא יסורין של אהבה	סי קנח
קכד	בהמות נבראו מעפר א"י וחיות מעפר חו"ל ולכן נבחרו הבהמות להקרבה ולא החיות	סי קסג
קכה	אברהם אבינו ע"ה היה בחינת חסד ומצד היותו בחו"ל מקום מדור הקליפה לא היה יכול להשיג מידת החסד בשלימות ולזה אמר לו ה' 'לך לך מארצך'	סי קסד
קכו	נכסי חו"ל הם נכסי עבודה זרה ואינם מותרים לישראל רק בכדי חיותם והמותרות הם בכלל איסור, מה שאין כן נכסי א"י, והיינו פירושא דכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוקה	סי קסז
קכז	יותר טוב המיתה בא"י מהחיים דבחו"ל	סי קסח
קכח	קדושת פירות א"י וטעמם היה גדול כקדושת המן וטעמו ובשביל זה לא ירד המן בא"י	סי קסט
קכט	כשבא לבחינת א"י נקרא גבור ותקיף	סי קע
קל	השפע שמקבלים ישראל בא"י הוא מתנה מה' ושאר ארצות הוא בהלואה והם מחוייבים לשלם לעתיד לישראל	סי קעא

קלא	השי"ת משלם לאדם מידה כנגד מידה והוא חסד גדול ועיקר עניין זה הוא בא"י, וזהו 'ארץ אוכלת יושבה', אכל"ת נוטריקון 'אתה תשלם לאיש כמעשהו'	סי עקב ותגי
קלב	המוקפין קורין המגילה בט"ו משום דמצוה זו הוקבעה בזמן חורבנה של א"י וראו חכמים שבאותו הדור לעשות זכר לא"י בנס זה	סי קעג
קלג	מה שמצינו בשלהי כתובות שהאמוראים עשו ד' עניינים לחיבת הארץ הם כנגד ד' מעלות שבא"י - מצד המים ומצד החכמה ומצד בריאות העיר ומצד קבורה	סי קעד
קלד	כל חלק וחלק מהארץ ניתן אל האומה המתייחסת אל החלק ההוא, ועניין זה ממש לישראל בא"י נשמתם ותורתם ואלקיהם, א"י עפר קדוש והעם היושב בה עם קדוש ונשמתם קדושה ותורתם קדושה ואלקיהם קדוש	סי קעו
קלה	א"י נתחלקה ל"ב שבטים, וכל שבט ושבט בגבול אחד ולפי יחס השבט כן משכנו במה שהוא נגדי לגבול אשר שם אצילות נשמת אותו השבט כדי שיהיה שופע עליו	שם
קלו	לראות במפלתן של רשעים אי אפשר אלא ע"י בחינת א"י	סי קעז
קלז	אפילו צדיקים וחכמים בחו"ל רועי בקר בארץ, אין מעברין את השנה אלא ע"י הדיוטות שבארץ	סי קפ
לקח	א"י מקום קדוש ושלם ונמצאים בו כל השלמויות - שלימות הנפש ושלימות הגוף ושלימות חימוני בממון	סי קפא
לקט	כשיש לו אמונה שלימה אין יוכל למונעו שום דבר מעבודת ה' רק הולך וגדל בעבודת השי"ת, ולזכות לאמונה הזאת הוא ע"י קדושת א"י	סי קפב
קמ	א"י נתחלקה בג' דברים - אורים ותומים וגורל וכספים, כנגד כהנים לויים ישראלים	סי קפג
קמא	אותה שנה שנכנסו ישראל לא"י היתה עושה פירות הרבה	סי קפו
קמב	אם האדם מלא כל חמודות ואינו בא"י מיקרי חסר השלימות כי העיקר חסר אצלו	סי קפח
קמג	כל העליות שצריכין לעלות אל הקדושה הוא רק ע"י א"י	סי קפט
קמד	מדד הקב"ה את כל הארצות ולא מצא ארץ שראויה לינתן לישראל אלא א"י	סי קצא
קמה	באותו יום שיבוא מלך המשיח עם קבוץ גלויות לא"י, באותו היום יחיו המתים שבא"י	סי קצה
קמו	המתים שבא"י בעת חיותם יחזרו אל בריה חדשה רוחנית כמו גוף אדם הראשון קודם שחטא וגוף של חנוך ומשה רבינו ע"ה ואליהו, וישוטטו כולם באויר ויעופפו כולם כנשרים ללכת לדור בגן עדן ללמוד תורה מפי הקב"ה	שם
קמז	מטמונים שתחת לארץ עתידה הארץ שתעשה מחילות מחילות כדי שיתגלגלו שמה כל אוצרות המלכים להביאם לא"י כדי לחלק אותם אל אנשי קבוץ גלויות	שם
קמח	א"י מארכת ימים	סי קצו
קמט	ישראל אינם נקראים גוי אחד אלא עם א"י, וזהו 'ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ'	סי רא
קן	הקב"ה אמר לאברהם אבינו ע"ה פעם ראשונה שילך לא"י ויראנה ויחזור, ולא נתן לו רשות לחזור עד חמש שנים, ואותן חמש שנים היה משתוקק לא"י ואמר זה הפסוק 'מי יתן לי אבר כינוה; וכו'	שם
קנא	מוטב ללון במדברות של א"י ולא ללון בפלטריות של חו"ל	שם
קנב	'והיה כי תבא אל הארץ' - והיה הוא אחד מ"ב צירופין של השם הקדוש כי הדר בא"י דבק בה; וצירוף זה רמז למה שאמרו רז"ל כל מקום שנאמר 'והיה' לשון שמחה	שם
קנג	מצות ישיבת א"י בכל עת ורגע שהאדם בא"י הוא מקיים מצוה זו	שם
קנד	אדמת הקודש הוא מעין קדושת גן עדן	סי רב
קנה	מעלת המנהיג את ישראל לאדמת הקודש גדול מאוד וזה היה תאות משה רבינו ע"ה כי אז יסיף עוד רוח ה' עליו	סי רד
קנו	בחינת א"י היא בחינת קדושה ואינו יכול לבוא רק ע"י בחינת ענוה וזהו 'וענוים ירשו ארץ'	סי רה
קנז	לא היתה הכונה בארץ הקודש לעשות חיל ועושר יותר מכדי הצורך ההכרחי זולת כי יהיה להם שמה די מחסורם ולא יותר מכדי צרכם, דומה ממש לאומרו 'לאכלה' ולא לסחורה	סי רו
קנח	עיקר כונת הבורא ברוך הוא בבריאת האדם שאין לו קיום רק ע"י אכילה ושתייה, היה רק בשביל בחינת א"י, שפירות א"י יש להם קדושה כל כך שהם ז' מינים והאוכל אותם בקדושת הגוף מעורר ז' מידות עליונים ונקשר ונדבק בבחינת קדושה ובא לבחינת 'ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים, ובלא בחינת אכילה מקדושת ז' מינים היה קשה מאוד להדבק בבחינת קדושה	סי רז
קנט	מעלת א"י שנאמר בה 'כי לי כל הארץ, וכל מקום שנאמר 'לי' אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא בעולם הבא	סי רט
קס	על ידי מידת הבטחון יהיה לנו קיום ושייכות עם א"י, וזהו 'וישבתם על הארץ לבטח'	סי ריא
קסא	כמה גדולה מעלת א"י דנדחה כיבוד אב ואם בשביל לדור בא"י	סי תקצא
קסב	כל מיני אילנות הנמצאים בכל הארץ אשר תחת כל השמים נמצאים בה, וראויה לזה שכולם ציירם שלמה המלך ע"ה במקדש	סי ריד
קסג	מעלת א"י עד שאמרו ז"ל - מחוייב מיתה שברח מא"י לחו"ל - ממיתין אותו מיד, ברח מחו"ל לא"י - אין ממיתין אותו מיד	סי רטו
קסד	כשהרג יהושע את המלכים ששים ושנים היו, ל"א ביריחו ול"א בימי סיסרא, כשהלך להלחם עם ישראל נהרגו אף הם עמו, שהיו מתאווים לשתות מים מא"י וביקשו מן סיסרא שיבואו עמו בחינם	סי רטז
קסה	אמר לו הקב"ה למשה - הארץ חביבה עלי וכו' וישראל חביבין עלי שנאמר 'כי מאהבת ה' אתכם; אמר הקב"ה אני אכניס ישראל שהן חביבין עלי לארץ שהיא חביבה עלי	שם
קסו	המידות נמשכות לטבע הארץ, ולהיות א"י בקו השווה יהיה מזג הנולדים בה יותר נאות	סי ריז
קסז	שיחתן של בני א"י תורה היא	סי ריט



קסח	מעשה מבהיל הרעיון בחסיד אחד שהיה מוטל ברעב ובצמא עד שהיה הולך אחר הריחיים לבקש סובין ולא היה מוצא ועם כל זה לא שת לבו לצאת לחו"ל	סי רך
קסט	אמר להם הקב"ה לישראל, יכול הייתי לבראת לכם ארץ חדשה, אלא בשביל להראות לכם את כחי אני הורג את שונאיכם מפניכם ונותן לכם את ארצם לקיים, מה שכתוב 'כח מעשיו הגיד לעמו' וגו'	סי רכא
קע	'זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה' היא ראויה ומשל ע"ז	שם
קעא	שם מלא שהוא הוי"ה ואלקים ועולם מלא שהוא שמים וארץ יחד הכל הוא בא"י	סי רכד
קעב	הלימוד תורה שבא"י נמשל למטר וזהו 'יערוף כמטר לקחי'	שם
קעג	א"י היא מושב השכינה והיא בעצמה קודש קודשים כתיק של ספר תורה שהוא מקודש, ולזה חכמי הגמרא הוי מנשקים אבני א"י	סי רכה
קעד	עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות	סי רכו
קעה	ישראל קרויים נחלת ה' והארץ היא נחלתו והתורה תלויה בשניהם, בעם ה' על נחלת ה', והעוזב אחת עוזב השנית	סי רכז
קעו	מי שעושה בלבו הסכמה מוחלטת לעלות לא"י ומתעב בחו"ל מפני ההכרח, אז תקובל תפילתו כאילו עומד בא"י נגד שער השמים	שם
קעז	אם תהיה עלייתו באיזה פנייה באופן שיהיה, יוהפך עליו בלהות וסביב יבעתוהו יקיפוהו ידריכוהו עד שיהיה ניסת לחזור למקומו רחמנא ליצלן	שם
קעח	בני גד ובני ראובן שהיו עשירים וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ לא"י, לפיכך גלו תחילה מכל השבטי'	סי רכח
קעט	התפילה של א"י הקב"ה מקבלה בעצמו לא ע"י מלאך	סי רכט
קפ	התפילות של חו"ל יש כמה חיצונים מקרטגים עליהם עד התכנס לא"י, ואחר כך צריכים טהרה ונקיון כדי לעלות למקום גבוה	שם
קפא	א"י היא בתכלית הטהרה והקדושה, ולזה היא ניזונת ממים זכרים דוקא וזהו 'למטר השמים תשתה מים', ואפי' היא בחורבנה היא ניזונת תמיד ממים זכרים	סי רלא
קפב	חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל פגם, הדר בה משובח הימנו	סי רלג
קפג	תכלית משה רבינו ע"ה בבקשתו ליכנס לא"י גם שנאמר לו 'לכן לא תביאו את הקהל הזה' היה כדי לחבב את הארץ בפני ישראל	סי רלד
קפד	חברון טרסין שבא"י וקברי בה שכבי והיא מבונה שבעה מצוען שהיא משובחת שבמצרים, קל וחומר לשבח של א"י	סי רלה
קפה	כל מלך ושלטן שלא קנה בא"י לא עשה כלום, כדרך שעשו ברומי עכשיו שכל מלך ומלך שלא קנה ברומי לא עשה כלום	שם
קפו	תחיית המתים של א"י קודם לתחיית המתים של חו"ל מ' שנה, וכל מי שנפטר בחו"ל ויש לו אחד קרובו בא"י שחייב באבלותו, יש כח ביד קרובו שבא"י להחיות כל קרוביו שבחו"ל	סי רלו
קפז	ברא ארצות ובירר לו אחד מהם זו א"י, שנאמר 'תמיד עיני ה' אלקיך בה'	סי רלז
קפח	האבות והאמהות היו עקרות כדי שיתפללו, שהקב"ה מתאוה לתפילתן של ישראל, וזה היה בא"י כי שם חפץ השי"ת בתפילה, ולזה אמר יעקב אבינו ע"ה לרחל, 'התחת אלקים אנכי'	סי רחל
קפט	כשנכנס לא"י נאצל אצלה ונתהפך למהותה הקדוש ועל כן אמרו ז"ל - אפילו המהלך ד' אמות בא"י וכו'	סי רלט
קצ	א"י נאמר בה 'לא יחמוד איש את ארצו' שתהיה פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה, תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה	סי רמג
קצא	חכמים הדרים באויר א"י הם יודעי תרועה	סי רמב
קצב	בחו"ל הוא עושה בשביל שמו ובא"י בשביל עמו ונחלתו	סי רמד
קצג	בא"י לא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה, ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר, ולא שוו טעם פירות הר לטעם פירות הר, ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות בקעה	סי רמה
קצד	שנים עשר ארצות נאמרו במקרא כנגד י"ב שבטי ישראל	שם
קצה	אפרסק של א"י אכלו ממנו ד' אמוראים, הם וחמוריהם, ונשאר ממנו שיעור שמחזיק סאה של עדשים	סי רמז
קצו	משל גדול בעניין שבני א"י הם המעמידים חזקת הישוב של א"י והם שומרי משמרת חרבותיה	סי רמט
קצז	הבריאה היתה באופן שלא יוכל למלאת בן אדם תאוותו, ולהיות תמיד בבחינת חצי, כדי שיהיה לו בחינת יסורין בעולם הזה. והצדיקים תופסים בחינה זו בבחינת רוחניות, שמשתוקקים תמיד למדריגה היותר גדולה, ובבחינת גשמיות יש להם בחינת ההסתפקות. ועיקר ההשתוקקות שבקדושה להשתוקק ולכסוף לה' הוא רק בבחינת א"י ששם הוא עיקר ההשתוקקות	סי רן
קצח	אמר הקב"ה, אם אתן לאברהם א"י הרי יש לי שמעאל חלק בו, אם אתן ליצחק הרי יש לעשיו חלק בו, כשבא יעקב שהיתה מטתו שלימה נתנה לו שנאמר 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו'	סי רכא
קצט	עיקר יציאת בני ישראל ממצרים לבוא לא"י היה כדי שיצאו מבחינת יראה מדברים גשמיים ולבוא לבחינת יראה עילאה, יראת הרוממות מפני מלך מלכי המלכים הקב"ה	סי רנג
ר	בא"י כתוב 'אמת מארץ תצמח' ולכן התפלל משה רבינו ע"ה על יסוד האמת	סי רנד
רא	א"י נקנית ע"י יסורין, ולאו דוקא בתחילה אלא תמיד היא ע"י יסורין, לפי שאינה סובלת חטאים ולכן צריך תמיד להיות בתשובה ומעשים טובים	סי רנח
רב	בג' מקומות אין אמות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הם בידכם - מערת המכפלה ובית המקדש וקברו של יוסף	סי רנב

רז	על ידי נתינת א"י ביסורין נסתלק לעז האומות האומרים לא תהוי באעבורי אחסנתא	סי רנז
רד	מעלות א"י, אף מי שנתייטר תחילה עד שזכה לתורה צריך להתייטר עוד לזכות לא"י	סי רסד
רה	יסורי א"י מטעם שינתן חלק לחיצונים כי המקטרגים ירצו חלקם	סי רסו
רו	הקב"ה נתן א"י לישראל דהויא כמתנה מרובה דיכול לחזור בו, ולכן נתנה ע"י יסורין שאינו יכול לחזור בו	סי רסט
רז	בשעה שקבלו ישראל התורה נזדככו בגוף ונפש וזכו למתנת א"י, ואילו לא חטאו היה הקב"ה בכבודו מוליכם לא"י ולא ע"י מלאך	סי רעא
רח	נשאר שם כנען לאדמת הקודש אחר שהיתה של ישראל, כי כנען מלשון הכנעה וזהו קיום הארץ שנהיו עבדי ה' כי יושבי הארץ צריכים להיות בהכנעה	סי רער
רט	א"י נאמר בה 'ארץ אוכלת יושביה', שהיא מכלה הרוצים לישב בה בשלום ובתוקף לאכול פירותיה ולנוח בה לבד	שם
רי	לפי שישראל נמשלו לכוכבי השמים לכך מקומם עולה למעלה על כולם בגבהות מצבה	סי רער
ריא	בא"י שם נקראו 'לימודי ה'	סי רעו
רבי	תלמידי חכמים שבא"י נקראים 'נועם' שמנעימים זה לזה בהלכה	שם
ריג	אין מוכרים שדות לגויים בא"י, ויש דעות בזה שאפילו כדי לעסוק בתורה אסור	סי רזע
ריד	אמר הקב"ה, חביבה עלי בת קטנה שבא"י יותר מסנהדרי גדולה שבח"ל	סי רעה
רטו	יש מי שאומר דהא דקיימא לן שמחשבה רעה אינה מצטרפת למעשה היינו דוקא בא"י ויש חולקים	שם ובסי צב
רטז	ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה	סי רעט
ריז	על דעת הרמב"ן מצות ישיבת א"י מצות עשה דאורייתא	שם
ריח	היה יכול ית"ש להניחו בארצו ושם ידבר עמו קשות ועד הגלות בתוך הגויים אל יביאנו, אלא שחייבה כן טבע הארץ הקדושה שלא תסבול בה עם החוטא	סי רפ
ריט	רקת זו טבריא, ולמה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנים שבה מלאים מצות כרמון וטעם לזה	סי רפא
רך	השכינה ובית דין הגדול יקבע בטבריא באחרונה, ומשם לבית שלישי במהרה בימינו אמן	שם
רכא	הקב"ה הראה את כל הארץ למשה באור הראשון הגנוז שבו יכולים לראות מסוף העולם ועד סופו, ושם מאריך במעלת הרואה את א"י מרחוק אפילו אם לא יכנס	סי רפב
רכב	הקובע עצמו בד' אמות של הלכה בא"י זוכה לא"י העליונה, וזהו כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא	סי רפד
רכג	א"י כמו דבש דבורים, שהדבש היוצא ממנה טהור משום שאין הדבש נולד מגופה	סי רפו
רכד	גם דמשה רבינו ע"ה בחינתו למעלה מבחינת א"י לא היה יכול לבטל יצרא דעבודה זרה משום שלא נכנס לא"י	סי רפז
רכה	שינוי הקליפות המתלבשים בהדרים בחו"ל הם נחלקים אל ה' מדריגות, והזוכה לדור בא"י הוא פטור ונקי וכן חורין מכולם	סי רפז
רכו	'לאהובי ולשומרי מצותי' אלו שהם יושבים בא"י	סי רפח
רכז	גם לדברי רב יהודה דעולה מבבל לא"י עובר בעשה, מיהו מי שהוא בא"י ודאי דלא ילך לבבל	סי רץ
רכח	'ארץ החוילה' רמז לא"י דכתיב ביה 'הוחילי לאלקים', אשר שם הזהב' אלו דברי תורה, וזהב הארץ ההיא טוב' שלא היתה תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י	סי רצא
רכט	'אמת מארץ תצמח' אמת' נוטריקון 'אגדה משנה תלמוד תוספתא'	שם
רל	הקב"ה נתן התורה ואחר כך הכניסם לארץ כדי שידעו עסקי תרומות ומעשרות	סי רצב
רלא	אלימלך נענש על שיצא מא"י לחו"ל	סי רצד
רלב	א"י היא באמצע הישוב וכנגדה למעלה ברקיע יש באמצע רקיע פתח אחד גדול כשיעור רוחב א"י כו'	סי רצה
רלג	א"י לישראל יאתה, והיא להם בתורת ירושה להקרא על שמם בלי ספק, ולעולם היא בחזקתם	סי רצו
רלד	חיבב הקב"ה ביאתה של ארץ ישראל יותר מיציאתה	סי רצז
רלה	בהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י ויש גירסא אחרת בראייה	סי רצח
רלו	ב' מלאכים ממונים על המיתה - אחד ממונה על מתי חו"ל ושמו ס"מ, ואחד על מתי א"י ושמו גבריאל	שם
רזל	קודם לאלף השביעי ר"ם שנים יעלו המים התחתונים ויכסו כל העולם, ולא ישאר רק א"י ותהיה שטה על פני המים ותלך עד קרוב לגן עדן הארציי במקום שיוצאים ד' נהרות, ואותם אנשים שישארו באותו זמן הם צדיקים גמורים ונעשים רוחניים	סי רשב
רחל	המקבל עול תורה ועול מצות הוא אשר יש לו אלוהה, וכן להיפך, אלא במעלת א"י במצות דירה לבדה הוא דומה למי שיש לו אלוהה	סי רשג
רטל	א"י הוא סוד תורה שבעל פה - 'מתניתין' גימטריא תתק"ס וא"י מהלך ארבעים יום תתק"ס שעות	סי רשד
רם	כשעלה יעקב אבינו אבינו ע"ה מחרן לא"י קראו הקב"ה 'אל'	סי רשח
רמא	כשעלה לא"י כל אחד חשוב לארבעה פעמים נגד ממה שהיה בחו"ל	שם
רמב	שם יעקב' כשהם בחו"ל, ובא"י הם נקראים בשם 'ישראל' שהוא לשון שררה	שם
רמג	תלמידי חכמים שבא"י נקראים 'נועם' בלשון יחיד, כי חד מנייהו שבא"י עדיף כתרי מין שבבבל	סי רשז
רמד	א"י גימטריא אור חשך לרמוז לבחינת חיבור אור לחשך	סי רשיז
רמה	על ידי שמשו רבינו ע"ה היה בהר ארבעים יום לקבלת התורה לזה ניתנה להם א"י מהלך ארבעים יום	סי רשיח

רמו	בא"י רוח הקודש שורה בקביעות מה שאין כן בחו"ל	סי שכא
רמז	כל 'רבי מא"י וטעמים לזה	סי שכב ותנט
רמח	שבח המדינה להיות בה שלושה - הרים, עמקים ומישור, ולזה נשתבחה א"י בשלושתן	סי שכג
רמט	תרח שברח מאור כשדים, גם שהיה ללכת ארצה כנען עם כל זה מת בחרן, כי אין אדם זוכה לדירת א"י כי אם להולך אליה בגללה בלי שום סיבה	סי שכד
רנ	בא"י יעברו הנפשות הבאות בזה העולם בדרך מערת המכפלה	סי שכח
רנא	מה שאמרו רז"ל א"י גבוהה מכל הארצות ובית המקדש גבוהה מכל א"י, יש מי שפירש בו דהכונה על החשיבות והעילוי	סי שכו
רנב	שבעה ימים סובבים את א"י	סי שכז
רנג	ישיבת בני גד ובני ראובן חוץ מא"י רמז על לעתיד לבוא שגם שאר ארצות חוץ מא"י יתקדשו	סי שכח
רנד	עתידיים אילני א"י להוציא פירות בכל יום, ועתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת	סי שלז
רנה	הבא אל הקודש צריך מחדש עיבור ויניקה וקטנות וזהו 'איש ואיש יולד בה'	סי שם
רנו	טוביות ההצלחות האפשריות אשר כללום ז"ל בג' - בני, חיי ומזוני, כולם יושפעו בארץ שמושגחת	סי שמד
רנז	קודם שנכנסו לא"י היתה נתונה תחת מזל של לבנה, אחרון של ז' כוכבי לכת, ולכך כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו מקדשים על פי הראייה	סי שמט
רנח	א"י שהיא עיקר הבריאה נקראת 'ארץ' סתם	סי שן
רנט	מה שאמר הכתוב 'למטר השמים תשתה מים' שם רמז לשמים העליונים כאמרו 'ואתה תשמע השמים'	שם
רס	מה שכתוב בא"י 'ארץ אשר היא זבת חלב ודבש' פירושו היא מעצמה, בלתי עבודת עובדי אדמה	סי שנא
רסא	א"י תרומה מכל הארצות	סי שנב
רסב	א"י נקראת 'רשות היחיד' וחז"ל 'רשות הרבים'	סי שנג
רסג	הקבור בא"י נקרא קדוש	סי שנד
רסד	בזמן שישראל שרויים על אדמתם הקב"ה אומר על עצמו כביכול בלשון 'אנכי', מה שאין כן בגלות בטל אות כ' מן 'אנכי ונשאר תיבת 'אני'	סי שנו
רסה	כח ועוצם של מצות הצדקה עם בני א"י בזה תלוי חיי נפשותינו לעורר נקודת הלב של כל אחד ואחד מישראל	סי שנו
רסו	מצות ישיבת א"י אין עבירה מכבה אותה כשאר מצות ואינו חוזר בגלגול	סי שנח
רסז	על ידי מצות העומר זכה אברהם אבינו ע"ה לירש את א"י, ועיין שם מילתא בטעמא	סי שנט
רסח	דוקא לישא אשה וללמוד תורה או לסחורה או להציל מן הגוי מותר לצאת ודעתו לחזור	סי שסג
רסט	העניין שהיה באור הראשון שראה הקב"ה שאין כדאי העולם להשתמש בו וגנזו וברא אור להשתמש בו, כן היה גם כן בארצות, שראה שאין כל העולם כדאי להשתמש בארץ הקודש וברא ארצות אחרות לאומות העולם	סי שסה
ער	א"י אם לכל הארצות כנגד שרה אמנו על דרך 'שרתי במדינות'	סי שסו
ערא	זכות אבות דוקא בא"י	סי שסט
ערב	מערת המכפלה אשר בחברון הוא מעבר לגן עדן התחתון כי 'עובר לסחר' בגימטריא 'אורח לגן' ובגימטריא 'חצר' כי המערה כחצר לגן עדן	סי שע
רעג	אם ח"ו לא היה יעקב נקבר במערת המכפלה לא היה שום אחד מישראל עובר דרך שם, וכל האומות הנלוים עם אדם וישמעאל היו נכנסים ועוברים דרך שם ע"י אחיזת אדם וישמעאל ואברהם ויצחק הנקברים במערת המכפלה	שם
עדר	קודם שבא אברהם אבינו ע"ה היו רבים מבקשים ליקבר במערת המכפלה ומלאכי השרת היו משמרים המקום ורואים אש דולקת שם ולא יכלו עד שבא אברהם וקנה המקום	שם
רעה	היה רוצה ס"מ לעשות יעקב אבינו ע"ה בעל מום כדי שלא יקבר במערת המכפלה עם האבות כדי לקבור שם עשו ובת זוגו, ולא עלה בידו, שמיד רפא אותו האל כאמרו 'ויבא יעקב שלם'	שם
רעו	'עובר לסחר' גימטריא 'תקע' כי כל הנקברים בה זוכים לעלות נפשותיהם לעבור לגן עדן התחתון בלא עכוב ובלא מי שימחה בידם כי הוא יתד תקוע	שם
זרע	סוד קרית ארבע הוא סוד חקל תפוחין קדישין שהם ד' שמות הקדושים הוי"ה אהי"ה הוי"ה אדנו"ת גימטריא 'חקל'	סי שפ
רעה	כל הקבור בחברון נפשו מתחברת למעלה עם ארבעת מחנות שכינה, וזהו 'קרית ארבע'	שם
רעט	הדרים בעיר הקודש חברון ת"ו צריכים להיות באהבה ואחווה, ולזה אבותינו הקדושים הטמונים לא היו רוצים להזכר כבודם על המחלוקת	שם
רף	חברון ת"ו היא גרמא לישיבת כל א"י	שם
רפא	'חברון' אותיות 'חבר נו"ן' רומז על קשר ויחוד עולמות מראש כל דרגין עד סוף כל דרגין	שם
רפב	'חברון' גימטריא 'הוא אברהם' ולכן רצה אברהם אבינו ע"ה להקבר בה לרמוז שבחברון שם התגלות החסד שהוא בחינת אברהם	שם
רפג	'חברון' גימטריא 'אליהו פינחס' לרמוז תחילת גילוי אליהו ופינחס להיות מבשר לחברון ת"ו לאבותינו הקדושים	שם
רפד	הלומד תורה בחברון ת"ו מתקן עון פגם הברית	שם
רפה	היושב בחברון ת"ו, אפילו יושב ובטל, נותנין לו שכר כאילו לומד תורה	שם
רפו	'חברון' מלא וא"ו גימטריא 'אדירים' ששם אבות העולם שנקראים 'אדירים' וגם גימטריא 'חברים'	שם

רפז	חברון חסר וא"ו גימטריא עשר פעמים הוי"ה, שע"י החיבור ואהבה והשלום מתקן עשר הוי"ות	שם
רפח	'חברון' בגימטריא עם הכולל במספר קטן 'חי' כמניין 'האבות', וגם בגימטריא 'תהלות' שכל התפילות והתהלות העוברים למרום עוברים דרך מערת המכפלה	שם
רפט	א"י חייבת במעשר כי עיקר נתינת א"י הוא מטער מעשר	סי' שעא
רץ	מה שניתנה א"י לכנען קודם לישראל טעמו כטעם בת שבע שניתנה לאוריה	סי' שעב
רצא	שם י"ה הוא עדות לישראל, ודוקא בא"י דכתיב 'כי שמך נקרא על עירך ועל עמך'	סי' שעג
רצב	בא"י יש לו כביכול דין כהן גדול ובחול"ל כביכול יש לו דין כהן הדיוט	סי' שעח
רצג	הכל מעלין לא"י אפילו עבדים ואפילו מנוה היפה לנוה הרע והפירוש	סי' שעו
רצד	כמה תפילות התפלל משה רבינו ע"ה כדי לעבור אמה אחת בא"י, שלזה אמר 'אעברה נא' נוטריקון חמשים ואחת, כי הירדן חמשים אמה וביקש לעבור אמה אחת	סי' שעז
רצה	כל איש ישראל צריך לחבב את א"י ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה, כי עווננו שנקבעה בכיה לדורות יען מאסנו בה	סי' שפא
רצו	הדר בא"י קדוש לעילא וקדוש לתתא והוא באמצעיתא	סי' שפב
רצז	כשאדם גולה מא"י לחול"ל קרוי גולה מה שאין כן מא"י לא"י	סי' שפו
רצח	חומה גבוהה שלפני מערת המכפלה מקובל שהוא מבניין שלמה המלך ע"ה, ומאי דאיתא דרבי בנאה היה מציין פירושו בחלום	סי' שפז
רצט	הקב"ה נתן א"י לישראל במתנה ולא הוי משום 'ושונא מתנות יחיה' דמטי הנאה לנותן כביכול בקיום תורה ומצות השייכים בא"י	סי' שפח
ש	ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאים אותם לחול"ל וחילוקי דינים	סי' שפט
שא	השכינה הנראית עין בעין היא אשר נעדרה, אך השכינה הנסתרת הרוחנית היא עם כל ישראל זך המעשים, וארץ כנען מיוחדת לאלקי ישראל והמעשים לא יושלמו כי אם בה, והלב והנפש אינם טהורים וזכים כי אם במקום שהוא מיוחד לאלקים	סי' שצה
שב	יבאר שיפו היא מא"י בלתי ספינה ופירותיה חייבין בדמאי	סי' שצו
שג	מלאך אחד של א"י עדיף כשתי של חול"ל	סי' תז
דש	מה שפירשו הפסוק 'עבדו את ה' בשמחה' הוא כשישראל שרויים בא"י	סי' תח
שה	גדולה מעלת יושבי א"י עתה בגלות ובפרט בתוככי ירושלים שהיא קדושת עולם	סי' תט
שו	ישראל דומים ללב ולכן מעונים ביסורים, שהכאב פוגע בלב תחילה, ולכן הם בא"י שהוא באמצע העולם כלב	סי' תיא
שז	כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאילו מעמיד לסטים	סי' תיב
שח	גם ברשעים יש חשיבות בשל א"י על של חול"ל	שם
שט	המחזיק ביד לומדי התורה הנה שכרו אתו שזוכה ליכנס לא"י וטעמים לזה	סי' תיד
שי	מצות נסכים יורה על תוקף מעלת א"י	שם
שיא	'אשרך ארץ שמלך בן חורין על א"י נאמר	שם
שיב	מלאכי א"י אינם יוצאים לחול"ל	סי' תיט ושנח
שיג	כשישראל צדיקים הארץ קרויה על שמם 'ארץ ישראל', ובהיפך נקראת 'ארץ כנען'	סי' תכב
שיד	ארץ סיחון ועוג אף על פי שכבשם משה רבינו ע"ה וכפת שר שלהם לא נתבטל שררת השר לגמרי עד לעתיד לבוא יתבטל שררתו לגמרי	סי' תכג
שטו	אבות העולם זכו בכל מכל כל, ולכן שלושתם נקברו במערת במכפלה	סי' תכד
שטז	יהושע בן נון תיקן עלינו לשבח לאחר שהנחיל א"י לישראל שהיה להם אלוה בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד, מה שלא היה להם קודם כן, אף על פי שאותם מעלות היה להם בימי משה רבינו ע"ה לא נתקיים בשמים ממעל ועל ארץ מתחת אלא באדמת הקודש	סי' תכה
שיז	א"י יש לה בחינת אכילה, שהמזון נתהפך לניזון כך היושב שם נתהפך למהותה, ויש מזון שאינו מתהפך לניזון רק הגוף מקיאת אותו וגם א"י אינה יכולה לסובלו	סי' תכח
שיח	כשא"י נופלת ביד צדיק צהלה ושמחה, וכשנופלת ביד רשע לובשת שחורים	סי' תכט
שיט	על ידי שבועת האבות היה להם א"י בתורת מתנה, שאם לא יעשו רצונו יוכל לומר ואחר כך לפלוני	סי' תלא
שכ	משה רבינו ע"ה העביר ט' קליפות כמבואר בפסוק 'עטרות ודיבון' והקליפה עשירית שהיא חרון אף לא היה יכול משה להכניע, ולזה רצה ליכנס לארץ להעביר הקליפה ההיא	סי' תלב
שכא	רצה משה ליכנס לא"י להעביר ל"א מלכים שהם סוד 'אל אחר' ולפרסם אל אלקי ישראל שהוא בשמים ובארץ	סי' תלג
שכב	רצה משה ליכנס לא"י כדי שיזריח אור של חמה בא"י ולא יהיו מתנהגים דורות הבאים ע"י אור הלבנה רק ע"י אור החמה שהוא שם של הוי"ה	סי' תלד
שכג	אילו היה משה נכנס לא"י לא היו ישראל יוצאים משם לעולם	סי' אמת
שכד	יושבי א"י שלוחי כל הגולה לעבוד עבודת ה' עבודה שלימה	סי' תמט
שכה	כל דבר שהוא קרוב לשורשו הוא חזק ותקיף יותר, והזהומא היא מרחפת על פני כל הארץ, ולזה א"י גבוהה מכל ארצות להרחיקה מן הזהומא	סי' תנא
שכו	דרך האהוב בהפרדו מרעהו בוכה ומפייסים זה לזה, וכמו כן גדלה בעיני יעקב אבינו ע"ה קדושת א"י, כי בהגיעו לתחום א"י כלתה נפשו בהפרדו ממנה והתחיל לפייס ולחבב הארץ ולבכות, וזהו 'ויפגע במקום'	סי' תנב

שכז	קודם חלוקת העולמות היה הכל תחת יד הקדושה, וקרא הקב"ה שם ואמר תרומת הכרי זה בתוכו שהיא א"י	סי' תנג
שכח	מי שיוצאת נשמתו בחו"ל וגופו נקבר בא"י עליו הכתוב אומר 'ותטמאו את ארצו', ושאני יעקב אבינו ע"ה שהשכינה היתה עמו	סי' תנד
שכט	חביבה א"י שהיא מכשרת גרים, האומר בא"י גר אני מקבלין אותו מייד ובחו"ל אין מקבלין אותו אלא אם כן היו עדין עמו	סי' תנא
של	אין סמיכה בחו"ל לפי שכמה ענייני כבוד חלקו לארץ	סי' תנט
שלא	גם דאמרינן הכא שבט התם מחוקק, היינו לאפקועי ממונא אבל לעניין אסור והיתר וסמיכה בני א"י עדיפי שלומדים תורה ברבים	סי' תסה
שלב	שניר ושריון מהרי א"י, שכל אחד מאומות העולם הלך ובנה לו כרך גדול לעצמו והעלה לו על שם הרי א"י, שאפילו הרי א"י חביבין על אומות העולם	סי' תסט
שלג	בתי כנסיות שבא"י לא מהני בהם תנאי להשתמש בהם בחרבנם, שקדושתם לעולם קיימת	סי' תעא
שלד	'דומה' שר של ישיני עפר, ולעתידי לבוא אומר לו הקב"ה שיתן מניין המתים, והוא נותן לו מניין המתים שבחו"ל בפני עצמם ושל א"י בפני עצמם	סי' תעב
שלה	על ידי יום הכיפורים שמכפר כל שנה נמצא כל אחד מישראל הוא כקטן שנולד בן שנה, שהרי אשתקד נמחל, אבל בתוך שנתו אינו נולד, ומעלת א"י שבכל עת ובכל רגע כאילו נולד	סי' תעה
שלו	כשבאו ישראל לא"י נסתלקה מהם הנהגת מט"ט ולא באה השכינה דרך משכן של מט"ט ואדרבא היו מלאכי השרת טפלים לישראל כי ירד ה' בלי השתלשלות כלל	סי' תעז
שלו	משכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו שאר הארצות לומר שירה	סי' תעח
שלח	בא"י יש עבידתא שפירתא ולא יש חיוב להשכים ולהעריב, ואם עם כל זה ישכים ויעריב הקב"ה קובע שכר נוסף על זה	סי' תפו
שלט	א"י נקראת 'כלה', וכשם שא"י נתקדשה בעשר קדושות לכן עשרה פעמים כלה בשיר השירים	סי' תצא
שם	'שיר יסודתו בהררי ראשי תיבות שי"ב רמז למספר י"ב הוי"ת אשר בכל חודש מחודשי שנה מאירה הוי"ה אחת, וסופי תיבות 'גבורה', דבזה מתמתקים הדינים, ובא"י נשפע מאוד שפע זה	סי' תלו
שמא	בין תלמיד חכם בין עם הארץ ראוי לו להשתדל בעלייתה, אם עם הארץ הוא מוסיף מצוה וכל שכן אם תלמיד חכם הוא מוסיף מדריגה	סי' תק
שמב	אם אין מוסכם בלב הישראלי בתכלית ההסכמה בודאי, שקודם שימות יראה לשום פעמיו לנסוע לארץ הקודש למות שם, עונשו מרובה רחמנא ליצלן	סי' תקא
שמג	כל דבר יש לו תשוקה וחשק לחזור לשורשו, ולפי שהאדם ממקום כפרתו נברא ולזה היתה סיבה שהתאוו תאוה גדולה אבות העולם להקבר בא"י	סי' תקב
שמד	יעקב אבינו ע"ה שם אבנים תחת מראשותיו והיו מעלים חן בעיניו יותר מן הכסתות וכאילו היה שוכב במטות זהב ושן	סי' תקד
שמה	בכל מקום שהם ביחד כל זרע ישראל שם הוא אוירא דא"י, וכמו שעשו ישראל במדבר ארבעים שנה שהקריבו קרבנות ולא נקראו שחוטין חוץ, ומעלת א"י היא אף על פי שאין מכונסים בה כל ישראל רק מקצת מהם, מכל מקום אויר דא"י היא	סי' תקו
שמו	ישראל לא אבדו חזקתם במה שלא היו בארץ כמה שנים ולא עשו מחאה, לפי שאמרו 'ונצעק אל ה'	סי' תקז
שמז	יעקב אבינו ע"ה לא מת עד שבא לחברון	סי' תקו
שמח	השי"ת עכב ישראל במדבר ארבעים שנה כדי שהכנענים יבנו ויטעו מה שהחריבו וקצצו	סי' תקט
שמט	רבינו הקדוש צוה לנקוב ארונו בשביל אהבת הארץ	סי' תקי
שנ	אין לילך לחו"ל אחר יבמתו	סי' תקיא
שנא	מי שמת בחו"ל ונקבר שם, שתי מיתות יש בידו	סי' תקיד
שנב	נכסי חו"ל אין בהם ברכה	סי' תקיח
שנג	אמר הקב"ה למשה, אף על פי שהתנית עם האבות ומתו איני חוזר בי אלא 'ודבר אלוקינו יקום לעולם'	סי' תקיט
שנד	לקדושת א"י צריך עוד קדושת המאכל וקדושת הדיבור	סי' תקך
שנה	גם למאן דאמר דמה שאמרו מחשבה טובה מצרפה למעשה היינו בעת שנעשה המעשה מצרף גם המחשבה, וא"י דבר נוסף גם משעת המחשבה בלבד מצטרפת למעשה	סי' תקכא
שנו	ישראל הלכו בדגלים במדבר הראות שבא להם א"י בדין	סי' תקכד
שנז	המעט שגורם הצדיק במעשיו להוריד בא"י הוא חשוב לשכינה מכל אילי נביות בזמן שבית המקדש היה קיים	סי' תקכה
שנח	זכותא דא"י מהני לעקריות	סי' תקכו
שנט	טבריא במספר קטן י"ג, שמקבל כח מ"ג מידות	סי' פאר
שס	מתנהג עם הדר בעיר הקודש צפת ב"ג מידות של רחמים גמורים	סי' תקכז
שסא	צפת מוכנת ומזומנת להשיג בה עומקה של תורה ואין אויר זך בכל א"י כאוירה	שם
שסב	כל הדר בעיר צפת יש לו יתרון על כל שאר ערי א"י	שם ועיין סי' תקפב שהכונה חוץ מירושלים
שסג	אין רשות לרוח הטומאה ולסטרא דשמאלא להכנס ביום לא"י אלא דוקא בלילה, ואפילו בלילה אין להם רשות אלא בזמן שיש מת לן על גבי הקרקע	סי' תקכח
שסד	המלין מת בא"י עובר בשני לאווין ועשה	שם

שסה	הסולם המקיף א"י שלא תתפשט הקליפה הנה רוחב הסולם ד' אמות וקומתו ת"ק שנה, והיוצא מא"י לחו"ל כל זמן שלא יצא שיעור ד' אמות לא נקרא שיצא חו"ל שעדיין הוא תוך הסולם, וכן העולים מא"י לחו"ל כל זמן שלא נכנס ד' מות בא"י אינו נקרא שנכנס בארץ	סי' תקכט
שסו	צורת תחום א"י אינו לא ארוך ולא עגול ולא מרובע, אלא כצורת אדם מושכב ארצה פרקדן ראשו ברוח מזרח וב' זרועותיו פשוטות א' לדרום וא' לצפון וב' ירכותיו פתוחות, בוהן רגלו האחד להר ההר שהוא קרן צפונית מערבית ובוהן רגלו האחד לנחל מצרים שהוא קרן דרומית מערבית, ובין שני רגליו נכנס הים הגדול שהים הוא מערבה של א"י	שם
שסז	כל הדר בא"י נמצאים עמו עשרים אלף מצדו אחד וב' אלפים מצדו השנית, ורמז לזה ירכב אלקים רבותים אלפי שנאן	שם
שסח	אשריהם יושבי א"י שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים	סי' תקלא
שסט	הקב"ה הכניס ישראל לא"י כדי שיקנה גם כן את גופם, מה שאין כן בחו"ל אין לו כי אם קניין פירות, וקניין פירות לאו כקניין הגוף	סי' תקלב
שע	מה שאמרנו ענין קודמין הוא על עניי א"י כי הם הנקראים 'ענייך' באמת	סי' תקלג
שעא	שלושים מיני פירות האילן בא"י ומכל מין ומין יש מינים הרבה	סי' תקלד
שעב	הדר בא"י וההולך לדור במצרים, אותה עבירה היא גורמת לרהב שימשול עליו	סי' תקלה
שעג	כל מי שקיבל עליו לגור בא"י כל ימיו ולא לרדת לדור במצרים חשוב עליו כאילו נזהר כל ימיו שהמליך יחודו של מקום עליו	שם
שעד	מעלה גדולה למי שהיה כל ימיו בא"י, וגם אם בקטנותו יכנס האדם קודם י"ג לא"י זוכה קצת למעלה הנזכרת	סי' תקלו
שעה	המת בא"י הוא מת ע"י מלאך קדוש והוא כבהמה הנשחטת ע"י סכין יפה והיא טהורה, והמת בחו"ל מת ע"י ס"מ בסכין פגום והוא נעשה נבלה	סי' תקלז
שעו	עפר חו"ל שנכנס לא"י דינו כעפר א"י, וזה סוד הגרים	סי' תקלח
שעז	בכל ראשי חודשים ושבתות הנפשות פוקדות הגוף, וכאשר נקבר האדם בחו"ל מוכרח שתטמא הנפש בארץ העמים בבואה לפקוד הגוף ולא יהיה להם נחת רוח יחד	שם
שעח	שר צבא המלך המנהיג את כל מחנהו ואת כל מלחמות המלך על פיו נחתכים, בודאי שלוקח הפרס מאת המלך כנגד מאה, והנמשל בזה על א"י	סי' תקלט
שעט	השינה של א"י ע"י מלאך קדוש כי אין הקליפות נכנסים שם	סי' תקמ
שפ	הלכתא כרב באסורי משום שהיה מא"י	סי' תקמא
שפא	על ידי שישראל מקיימים מצות התלויות בארץ יעידון יגידון עדות ה' נאמנה כי הוא אדון ופטרונו ואין העולם קדמון	סי' תקמג
שפב	אין מגדלין בהמה דקה בא"י	סי' תקנח
שפג	דור המדבר היה דור דעה משום דאוריא דא"י היה עמהם	סי' תקסב
שפד	הראייה בשמים מחכים לאדם, והקב"ה הקיפנו במדבר בששה עננים ד' לארבע רוחות וא' למעלה וא' למטה, יען שכיון דאוריא דא"י היה עמהם במדבר לא היה צורך לראות בשמים להתחכם ולכך כסה אותם בעננים	שם
שפה	מפני מה זכה אותו רשע להקרא אסנפר רבה ויקירא, מפני שלא סיפר בגנותה של א"י	סי' תקסד
שפו	א"י היא באמצע העולם ושלמה המלך ע"ה היה מכיר ברצועות היוצאים מהטבור לשאר ארצות ושם היה נוטע איזה דבר המשובח מאיזה ארץ ויוצא שם, כגון הפלפלין שנמצאו בארץ מרחקים וכן המסטקא שנמצא במקום אחד ולא בשום מקום אחד בעולם, כי מהטבור יוצאים כל איברי שאר ארצות	שם
שפז	ר' חנינא כשעלה לא"י לקח אזורו ואזור בנו ושל חמורו לסבב חרוב אחד מרוב עוביו וקצץ חרוב אחד ונמשך דבש מלוא ידו	שם
שפח	סאה ארבליית היתה מוציאה סאה סולת, סאה קמח, סאה קיבר, סאה סובין, סאה מורסן, סאה גנינין	שם
שפט	קינמון מאכל עזים היה והיו ישראל מגדלין אותו	שם
שץ	מעשה באחד שקשר עז בתאנה ובא ומצא דבש וחלב מעורבין	שם
שצא	אשכול של ענבים היה כמין שור	שם
שצב	שני צנונות צמחו בין ראש השנה ליום הכיפורים והיה בהם משא גמל	שם
שצג	אחד היה לו שורה של תאנים ובא ומצא גדר של דבש מקיפם	שם
שצד	אחד היה זורע שדה לפת והיה חותך ומוכר מיד	שם
שצה	מעשה בשועל שבא וקנן בראשה של לפת	שם
שצו	קלח אחד של חרדל היו בו שלושה בדין ונפסח אחד מהם וסככו בו סוכת היוצרים ומצאו בו ג' קבין של חרדל	שם
שצז	סאה של אפונין עשתה ג' מאות סאין	שם
שצח	ר' יוסי אמר לבנו בצפורי, עלה והביא לנו גרוגרות מן העליה, ומצא את העליה צף עליה דבש	שם
שצט	ר"א בר"ש הביאו לפניו כרוב מבושל ומצומק, אמר להם, דבש הרבה נתתם בו, אמרו לו, לא נתנו בו, מעצמו הוא	שם
ת	א"ר יוחנן, יפה ספסוף שאכלנו בילדותינו מפרסקין שאכלנו בזקנותינו, דבימוי אשתני עלמא	שם
תא	אר"ש בן חלפתא, קלח אחד של חרדל היה לי והייתי עולה בו כעולה בראש התאנה	שם
תב	ישראל נמשלו לעפר שהיו הכל דשין בו והם שפלים מכל האומות, ולכן זכו לנחול ארץ גבוהה מכל הארצות	סי' תקסו
תג	משה רבינו ע"ה הוא הבל, שאבדה לו דרך שדהו, ואתמר לגביה פרח באוריא, ונתקיים זה במשה שעלה אל האלקים, כי לא היה לו חלק ביישוב הארץ. ומה שהיה במדבר, זה אינו מן היישוב	סי' תקסז

תד	אם המן היה יורד בא"י היו מתבטלים כמה מצות התלויות בזרעים ובנטיעות	סי' תקסח
תה	יותר חיוב לבן אדם להוליד בא"י כי המקום מוכן להוליד בנים צדיקים להיותו מקום קדוש	סי' תקע
תו	א"י מקודשת מכל הארצות שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן מכל הארצות	סי' תקעא
תז	על ידי מצות כבוד אב ואם זוכה לא"י	סי' תקפד
תח	על ידי שנכנסו יהושע וכלב לא"י והכניסו קדושה לתוכה, אותם כנענים שלא היה בהם כל כך כח קאה אותם הארץ ומתו	סי' תקפד
תט	אמר הקב"ה, הלואי יהוון בני עמי בא"י אף על פי שמטמאין אותה	סי' תקפו
תי	אברהם אבינו ע"ה כשבא רעב לארץ הלך למצרים יען שאנשי כנען היו רעים וחטאים, ואם יהיה שם יהיו נשפעים בעבורו	סי' תקפז
תיא	מביא משל בעניין מזונות של א"י לדמיון מלך גדול מושל בד' פינות העולם, שהוא שולח למקומות הרחוקים ממנו הדברים הצריכים אליהם בזמן רב, כדי שלא יצטרך לשלוח כמה פעמים, ובמקום מושבו אינו מחלק להם כי אם מידי יום ביומו או מידי חודש בחודשו בהיותו קרוב אליהם ויכול להשלים חסרונם	סי' תקפח
תיב	בעל הבית מתגלגל עם האורח יום א' בבשר, ובשני דגים, ובשלישי בירק, מה שאין כן בא"י דרישתו אותה ית"ש בעין יפה, ואחרית שנה כמו בתחילתה	שם
תיג	כיון שנכנס אברהם לארץ סמוך לביאתו הביא עליו זלעפות רעב, יען שאין הארץ שבא לשם נקנית אלא ע"י יסורים	סי' תקצג
תיד	א"י נקראת 'חצרות ה'	סי' תרד
תטו	לפי הטעם של שילוח הקן, אם כן כשישראל על אדמתם איך מקיימין מצוה זו כו'	סי' תרה
תטז	'יחיו מתוך' - מתים שבא"י, 'נבלתי יקומו' - מתים שבחו"ל	סי' תרז
תטז	מעלת א"י שאחר שיחיו המתים שם הם יחיו המתים שבחו"ל, כמאמרם ז"ל - עתידין צדיקים שיחיו מתים והם צדיקים של א"י	שם
תיח	המתים החיים בא"י הם כאיש השוכב על מיטתו ויעיר משנתו	שם
תיט	מעשה באיש אחד שהיה עומד וחורש בא"י, וברחה פרתו והיה רץ אחריה עד שנמצא נתון בבבל, אמרו לו, אימתי יצאת מא"י, אמר להם, עכשיו	סי' תרח
תכ	יכניה וסיעתו בנו בית הכנסת בנהרדעא מאבנים ועפר שהביאו עמהם בגלותם, לקיים מה שנאמר 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'	סי' תרט
תכא	בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אפילו עפר מא"י מתייראים האומות ליטול, קל וחומר לשאר דברים	שם
תכב	יהושע הווה ליה זכותא דא"י ולא בעא רחמי על ביטול יצא דעבודה זרה והווה ליה כאילו הוציא ח"ו דיבה על א"י, משום הכי ניטל ממנו ה"ה וכתוב 'ישוע'	סי' תרי
תכג	לא נתייחדה הנהגתו וממשלתו של האל ית' שמו כי אם כשנכנסו ישראל לתוכה, כי בזמן היותה לכנעני היו שרי הטומאה שולטין בה, ואחר שנכנסו ישראל לתוכה הלכו וברחו ממנה בהיות שכינתו שרויה בארץ כדמות המלך הבא אל אחד ממדינותיו, שאז מסתלקים השרים אשר היו ממונים על פי המלך קודם	סי' תריא
תכד	א"י זכר וחז"ל נקבה, שמצמיחת א"י הולך לחז"ל	סי' תריב
תכה	התורה היתה ראויה לינתן בא"י אלא שהיו אומרים ישראל לאומות אין לכם חלק בה, לפיכך ניתנה במקום הפקר	סי' תריג
תכו	א"י נגד החמה	סי' מא
תכז	שבעה פעמים כתיב 'ארץ' בקרא דפרשת עקב, בששה כתיב 'ארץ' ובשביעי 'הארץ', כנגד אקלימים המתפשטים ממנה והשותים מתמציתה	סי' סה
תכח	המזכה לעובר לא קנה והקב"ה אמה, 'לזרעך נתתי', יען שאמירתו כאילו היא עשויה	סי' עא
תכט	בעולם הזה יש לישראל דין בת שלוקחת עישור ניכסי, ולעתיד לבוא יהיה להם דין בן שיוורש הכל	סי' פו
תל	השי"ת אמר ליצחק, 'שכון בארץ', הכוונה שישכן את השכינה בארץ	סי' קיד
תלא	מתי א"י מקבלים פני מתי חז"ל כאדם שמקבלים פניו כשבא לעיר	סי' קיט
תלב	המתים הרשעים שבא"י נפשותיהם בחז"ל נשלכות	סי' קלא
תלג	רז"ל תיקנו 'על הארץ ועל הפירות' ועל הארץ ועל המזון' בשבח א"י	סי' קלג
תלד	אברהם אבינו ע"ה קנה א"י בהילוך ל"ב יום	סי' קמא
תלה	אברהם אבינו ע"ה נתכוון בקניין המערה שיקנה כל אחד מישראל אמה על אמה	סי' קמט
תלו	ליעקב אבינו ע"ה נגלו ז' היכלות הקודש כשהיה בא"י, וכשיצא נאמר 'ויצא יעקב מבאר שבע'	סי' קסא
תלז	מטבע א"י יפה מכל הארצות	סי' קפא
תלח	אין לך חביבה בברכות של ברכת המזון יותר מברכת 'על הארץ ועל המזון'	סי' רטז
תלט	נשתבחה א"י בז' המינים לפי שהם מזון גמור ומשמחין את העולם וברוב המקומות אין נמצאים כולם ביחד	שם
תמ	פירות א"י קלים מכל הארצות	סי' רלה
אמת	א"י נקראת 'קרון', מה שור זה אין בו גבוה מקרניו, כך א"י גבוה מכל הארצות	שם
תמב	א"י נקראת 'עיר אלקים' להורות שגם הדינים נהפכים לרחמים	סי' פא וסי' רחל
תמג	אהרן לא ביקש ליכנס לא"י כי היה בדין ורחמים	סי' רמא
תמד	שבעה ימים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר אלא ים כנרת	סי' רפא
תמה	היוצא מא"י לחז"ל על דעת לחזור במהרה והניח אשתו ובניו בא"י, לא תתפשט ממנו נפש היצירה	סי' רפז

תמו	הדלת שסוגר הרקיע השורה על א"י נקרא 'מגדון', ויהושע כשנכנס בזה הדלת תיקן לישראל ברכת הזן, וזהו 'על הארץ ועל המזון' גימטריא 'מגדון'	סי' רצה
תמוז	'מגדל עוז שם ה' היא ארץ ישראל ששוכן בה שם ה' שהיא השכינה	שם
תמח	סביב אחד ושבעים פתחים שברקיע למעלה מא"י, שם מגרש שני אלפים אמה לכל צד, ושם נגמר שיעור הרקיע שעל א"י	שם
תמט	הקב"ה שם פרכת מסך אחד מהקדושה על אותו פתיחו דעל גבי א"י	שם
תנ	על ידי מצות זכירת עמלק נכנס לארץ	סי' שיב
תנא	כשרוצה הקב"ה לנקום מהאומות נותן להם מקום לטעות ומחזיק לבם החרש, ולזה שלחו משה ויהושע מרגלים	סי' שמז
תנב	נס חנוכה הוקבע להודות ולהלל דווקא, יען היו בא"י וקדושת המקום גורם הבאת הנס	סי' שעד
תנג	מעלת יישוב ארץ ישראל גדולה ממעלת הנהנה מיגיעו אם יקיים התנאים האמורים בפנים	סי' שצב
תנד	עשירי א"י זוכים בשביל שמקיימים את המעשרות	סי' תכא
תנה	נדר לעלות לא"י והתיר נדרו, ורואה צרות רבות סבבוהו, אין זה כי אם ה' חפץ למען צדקו ומהר יוציא מחשבתו לפועל	סי' תקא
תנו	אין ישיבת חו"ל עולה מן המניין	סי' תקכו
תנז	ראיה שאין אחיזת החיצונים בא"י ממזון הניתן להם במזבח, שהיה נוטה עצמו לצפון ששם פתח כניסת מזונם	סי' תקכח
תנח	מצוה גדולה על הבנים להשתדל בכל מאודם ובכל נפשם לעשות נחת רוח לאביהם ואמם, להסיעם לא"י כי כבוד זה גדול מאלפי זהב וכסף	סי' תקלג
תנט	כוונת הבריאיה היתה לברר כל ניצוצי הקדושה שבתוך דצח"ם, ובמדבר אם יצמחו שם פירות יהיה דרך נס שאינם מעיקר התחתונים כדי שיהיה בהם ניצוצות, ולכן לא ירד המן בא"י	סי' תקסח
תס	יבאר שעיר הקודש חיפה תחום עולי בבל בודאי	סי' תקסא
תסא	המהלך בא"י אפילו שעה אחת ומת בתוכה מובטח לו שהוא בן העולם הבא	סי' נז
תסב	א"י מתנה לישראל ולא לאומות מטעם מצרנות	סי' תקן
תסג	פסולת של א"י ארבע מלכיות מתכחשות עליה, אם הפסולת כך קל וחומר לשבחה	סי' תט
תסד	כל הג' ענינים שהם עיקר הכנעה לקבלת התורה שבאמצעותם נתרצה הקב"ה להנחילנו התורה, והם הזריזות והשפלות ויעוד החכמים, כולו איתנהו ושייכי בא"י ולזה אין תורה כתורת <b>ארץ ישראל</b>	סי' תקלט



## מעלות ירושלים בס"ד

א	הכל מעלין לירושלים אפילו מנווה היפה לנווה הרע	סי ד
ב	גם דבכרכים איכא תלת מילי דגריעותא - ששיבתם קשה ואין אוירם טוב, ופרוצים בגזל ובעריות, ובם מושלים רעים, בירושלים הם למעלותא	שם
ג	בירושלים אין אנו רוצים שיהיו עבדים יותר מדאי אלא מיוחסים	שם
ד	ירושלים נקראת 'צדק' לפי שלא תסבול עוול וחמס ותועבה זמן ארוך, לפיכך מקיאה היושבים בה	סי ה
ה	לא לן אדם בירושלים ובידו עוון וטעם לזה	שם
ו	היכל אהבה היא ירושלים העליונה שמשם יורד השפע לתחתונים	סי כג
ז	ירושלים נקראת 'מנוחה ונחלה' וטעם לזה	סי נג
ח	ירושלים היא קודש קודשים ולזה היתה לבנימין שהיה קודש קודשים, שלא השתחוה לעשו	סי לב
ט	ירושלים עושה כל ישראל חברים	סי מג
י	ג' נקראו על שמו של הקב"ה - צדיקים ומשיח וירושלים	סי נה
יא	י"ד של ירושלים לוי"ד שד"י, לוי"ד אדנו"ת, לוי"ד אהי"ה, לוי"ד הוי"ה	סי סד
יב	הקב"ה וישראל וירושלים הם קשר אמיץ, והם ג' יודין שנקראים סגולתא, זהו 'והייתם לי סגולה'	שם
יג	ירושלים נקראת 'יפה נוף', שבכל נוף יש בו שינוי אויר ומשנולד בזה ונכנס בנוף אחר יחלה, אבל ירושלים נוף מזוג וטוב וכל הנכנס לשם הוא חזק ובריא	סי סה
יד	מלכי צדק קרא אותה 'שלם' ואברהם אבינו ע"ה קרא אותה 'ראה' והקב"ה קראה ירושלים על שם שניהם	סי סח
טו	לעתיד לבוא יתרחב ירושלים ככל א"י וא"י ככל העולם	סי פו
טז	ישראל היושבים בירושלים הם כנגד כל ישראל	סי פט
יז	בירושלים יכול להאריך ולדבר בשבחי השי"ת ולא שייך לומר סיימתינהו לשבחי דמארך	סי קיג
יח	שבתות ה' ומועדי ה' תלויים בנחלת ה', שהיא העיקר	סי קטו
יט	על ירושלים סומכים בשמים ממעל בענין שבת	שם
כ	נקודת ציון ממנה הושתת העולם והיא מתייחסת אל השכינה וסוד י"ב גבוליה מתפשטים מהנקודה האמצעית	סי קעו
כא	השומרים על חומת ירושלים קודם החורבן היו אומרים, 'כי בחר ה' בציון אוה למושב לו', ולאחר החורבן היו אומרים, 'אתה תקום תרחם ציון' 'בונה ירושלים ה'	סי קפד
כב	מה שאמר הכתוב 'בונה ירושלים ה' - אפילו בשבת, דכיון שבית המקדש שלעתיד הוא גדול כירושלים, אם כן ירושלים הוא בית המקדש שלעתיד ויכול להיות אפילו בשבת	שם
כג	'ירושלים' נוטריקון 'ירושה לבני ידידי מלך'	סי קץ
כד	ירושלים הוא מלשון חז"ל - ולא מרושלים, אף כאן מקום שהיה תמיד מרושל ועודף נמתח והולך בהיותה רבתי עם	שם
כה	'ירושלים' נוטריקון 'ירושלים' ראויה והגונה שתינתן לעם ישראל מה"	שם
כו	סוד הלשון בשם ירושלים מורה כלשון עינים אזנים שהיא מכוונת כנגד בית המקדש שלמעלה	סי קצא
כז	'ירושלים' גימטריא 'שערי', וזה שכתוב - 'בשעריך ירושלים'	שם
כח	שם הקדוש של ירושלים 'ירו' גימטריא 'גבורה', 'שלם' שממותקת	שם
כט	באותו יום שיבוא מלך המשיח עם קיבוץ גלויות לא"י, באותו יום יסתלקו החומות מירושלים ויבנה אותם באבנים טובות ומרגליות	סי קצה
ל	מעלת ירושלים עיר הקודש עד שר' חנינא בן דוסא ראה שמעלים נדרים ונדבות והוא אינו מעלה, ויצא חוץ לעיר וראה אבן אחת ופיתחה וסדקה ואמר והעלותה לירושלים, ומכאן ההקש	סי רח
לא	מעלת ירושלים שנאמר בה 'העיר אשר בחרתי לי', וכל מקום שנאמר 'לי' אינו זז לעולם לא בעולם הזה ולא בעולם הבא	סי רט
לב	ירושלים לעתיד לבוא מועט מחזיק את המרובה	סי ריב
לג	מלכי ירושלים נקראים בשם 'מלכי צדק', שהיא מצדקת יושביה	סי ריז
לד	כל טובות וברכות ונחמות שהקב"ה עתיד ליתן לישראל אינם אלא מציון, וראשי תיבות שלהם 'בט"ח ע"ת יש"ע'	סי רכב
לה	עשה הקב"ה ירושלם שלמעלה כנגד ירושלים שלמטה, הבט וראה עד היכן מעלתה, שלא אמר ירושלים שלמטה נגד ירושלים שלמעלה	סי רכז
לו	אין לך אהבה כאהבה של תורה, אין לך חכמה כחכמת א"י, אין לך יופי כיופי ירושלם, והני תלתא שייכי בפרטות בירושלים	סי רל
לז	עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים י"ב מיל על י"ב מיל אבנים טובות ומרגליות	סי רלב
לח	ירושלים נאמר 'אור לו בציון ותנור לו בירושלים', וחומת אש' מבחוץ וכבוד' מבפנים, ומכאן יקיש הנללב	סי רלט
לט	אמר הקב"ה לישראל, אתם גרמתם להחריב ביתי ולהגלות את בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם	סי רס
מ	כמה גנאות עתידין להיות בירושלים וכמה מגדלים עתידין להיות אלף ותפ"ה	שם
מא	ירושלים נקראת 'יפה נוף', שהכל מניפים עליה וכולם מעידים על יופיה	שם

מב	ירושלים נקראת 'משוש כל הארץ', שהיתה משמחת הכל. אדם עובר עבירה ודואג לבו ולבו סח עליו - עלה לירושלים מקריב קרבן ויוצא משם שמח	שם
מג	הנכנס בשערי ירושלים שמלטה, בשני שערים הוא נכנס - אחד שלמעלה ואחד שלמטה	סי רצג
מד	מעלת ירושלים שאומרים העולם, 'היכן נולד זה? - בעיר ירושלים עיר הקודש' וזהו 'איש ואיש יולד בה'	סי שו
מה	ירושלים היא כעיר שנתחברו כל האומנים שבעולם יחדיו לבנותה, שאם יתקבצו כל באי עולם לא ימצאו בה דבר שלא נעשה כראוי להיות	סי שי
מו	מביא אגרת מהרמב"ן ז"ל מלהיב הרעיון מקדושת ירושלים	סי שך
מז	לא נשמע ולא ישמע שהזיק מפולת ורעש לגופי בני אדם בירושלים	סי שמג
מח	ירושלים תרומה מכל א"י	סי שנב
מט	ירושלים קרוי 'מקום' ו'שכנו' על סביבי ירושלים דהיינו יהודה	סי תי
נ	מעלת מי השילוח שבירושלים שמשמה עלה שלמה המלך ע"ה לגדולה	סי תטו
נא	בירושלים מהני אפילו אחד להגן, מה שאין כן בשאר מקומות בעין עשרה דכתיב 'אולי ימצאון שם עשרה'	סי תכו
נב	מעלת ירושלים שיש בה תרתי, תדיר ומקודש, דהוי עדיף לכולי עלמא, וזה אומרו 'נכבדות מדובר בך עיר האלוקים סלה'	סי תסב
נג	מעלת האיש הישראלי אפילו שנשתקע במדינה אחרת לא יתואר בשם המדינה שנשתקע שם, רק תמיד יראה כאילו יולד שם בירושלים, וזה אומרו 'הנה פלשת עם צור עם כוש זה יולד שם'	סי תסז
נד	ירושלים עוד היום מלכי אדום חותמים במאמריהם 'מלך ירושלים' עם היותה ביד מלך התוגר ירום הודו	סי תסט
נה	מה שאמרו רז"ל - המצפה לראותה ואפילו לא ראה אותה הוזה ליה כאילו נולד בה, זהו דוקא בירושלים ולא בשאר א"י	סי תפא
נו	יסודתו של ירושלים בזכות שני הרים של קדושה - הר סיני והר המוריה, וזהו 'יסודתו בהררי קודש'	סי תצד
נז	תמיד היו עושים צדקה בירושלים	סי תצז
נח	הקדש מפקיע מידי שעבוד, ומשום הכי התחיה בירושלים	סי תקיב
נט	'ירושלים הרים סביב לה' - רמז לכחות הטומאה שבכל זמן סובבים לה הרים הגבוהים וכוחות החיצוניות, ועם כל זה 'זה סביב לעמו' העומדים בה, דלעולם השכינה חופפת עליהם	סי תקכב
ס	אין ירושלים נבנית עד שיתקבצו הגליות	סי תקל
סא	ירושלים נקראת 'בת עין'	סי תקמב
סב	עשרה דברים נאמרו בירושלים, ופירוש כל אחד ואחד באורך	מסי תקנ עד סי תקנט
סג	בזכות ירושלים נקרע הים	סי תקסה
סד	עשר קדושות הם בירושלים, וביאור כל אחת ואחת	מסי תקעא עד סי תקפא
סה	השער הנקרא בלשון ערבי 'באב אל אלקטאנין', חסידים ואנשי מעשה היו נמנעים ללכת במחילה זאת שהוא תוך הר הבית ושם נגנז הארון ומשום קדושה נהגו בה, ויש מי שסובר שהוא איסור דאורייתא	סי תקעד
סו	בכללות א"י נאמר 'אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה', ובירושלם חבור העין עם הלב. ועוד יש חילוק, ד'עיני' דהתם הוא בית דין של מעלה של שבעים, שהם כנפי השכינה, ו'עיני ולבי' הנאמר בירושלים, הוא לשון השגחת עצמו	סי תקפב
סז	מה שלא עלו חכמי ישראל לירושלים והיו סנהדרין ביבנה ובצפורי, וגם בזמן מרן 'בית יוסף' ורבינו האר"י ז"ל, הטעם לכולם הוא כי בזמן חכמי התלמוד היו הריגות ושמידות בירושלים וגלו סנהדרין ונתיישבו במקומות אחרים והיה שם מקום הוועד ומקום ישיבה ותורה, ולא מתדר להו בירושלים כמו במקומות אלו	שם
סח	אין פירות גינסור בירושלים ולא חמי טבריא כדי שלא יהיו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו וכו' דיינו	סי תקפג
סט	הקב"ה עושה מחילות לצדיקים מלמטה והם הולכים בהם עד אשר הם באים תחת הר הזיתים שבירושלים והקב"ה עומד עליו והוא נבקע והם עולים מתוכו	סי תקצא
ע	הכתובים חלקו כבוד לירושלים ומונים הימים שלמים	סי תקצד
עא	כל המתפלל בירושלים כאילו מתפלל לפני הקב"ה ולפני כסא כבודו	סי רפג
עב	מעלה גדולה יש לבתי כנסיות ובתי מדרשות שבירושלים	סי טל

## מעלות בית המקדש בס"ד

א	כל דברים של המשכן והמקדש היו רומזים לדברים עליונים של מעלה שעליהם נבנים רזין דרזין	סי' טז
ב	בבית המקדש היו קונים שם ישראל מדריגת הרוחניות, ולזה היה מחזיק כל הנכנסים לתוכו	שם
ג	מריבוי הכסף וזהב שהיה במשכן ובמקדש מזה יהיה הרגל הטבע על ריבוי הוצאות הממון לאהבתו יתברך שמו	סי' טוב
ד	על ידי המקדש היו ישראל מתעלים בעיני האומות בראותם בנין מפואר שאין כמותו תחת כל השמים	סי' חי
ה	על ידי המקדש היו מתפעלים והיה נופל בלבבם אימה ויראה, וזהו שורש יראת ה' בלב כל אחד ואחד מישראל	סי' יט
ו	מקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, וזהו 'בנה בניתי בית זבול לך' - בית מכוון כנגד זבול	סי' כה
ז	מקדש ראשון בזכות אברהם, מקדש שני בזכות יצחק, מקדש העתיד בזכות יעקב	סי' כח
ח	כשנחרב המקדש פיזר הקב"ה אבניו בכל העולם, ובכל מקום שנפל שם אבן נבנה בית הכנסת	סי' טל
ט	בית המקדש נקרא 'לב', זה אומרו 'כי נגע אל לבך'	סי' נה
י	אין בית המקדש שלמעלה גבוה משלמטה אלא י"ח מיל	סי' נט
יא	ארץ הקודש היא מבחר הישוב, ובית המקדש אשר שם נקרא 'הבית הגדול', והעובד שם נקרא 'כהן גדול' וה' השוכן בקרבה נקרא 'האל הגדול', ולזה נהר פרת הדבוק לא"י נקרא 'גדול'	סי' עט
יב	מבנין בית המקדש והמזבח מוכח דהמלכות שייכא לדוד	סי' עט
יג	רצה הקב"ה להשרות שכינתו בבית המקדש, ובה לא יהיה פתחון פה לאומות האומרים 'ליסטים אתם'	סי' קמב
יד	בית המקדש נקרא 'גאון יעקב'	שם
טו	אף על פי שנתן השי"ת הכל לאברהם לא היה בעניו לכלום עד שנתן לו בית המקדש	שם
טז	בית המקדש נבנה בא"י שנותנת חיים וכפרה ליושביה בעולם הבא, ולא נבנה בלזו שתועלתה בעולם הזה	סי' קסה
יז	קדושת מקדש וירושלים קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא	סי' קסו
יח	אין ללמוד סודות התורה כי אם מי שהיה באוירא דא"י, והיה קשה לישראל לקבל התורה בחו"ל, לזה נאמר 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' - תרגם יונתן - 'לאתר בית מקדשא ומתמן קריבת יתכון לאולפן אורייתי'	סי' קעט
יט	השני מקדשות עם הבית המקווה במהרה בימינו הם ג' כנגד ג' דברים שנתחלקה בהם א"י - אורים ותומים וגורל וכספים	סי' קפג
כ	בית המקדש שלעתיד יכול להבנות אף בשבת משום שהוא בנוי בנין שמים	סי' קפד
כא	עתיד הקב"ה לעשות שער מזרחי של בית המקדש הוא ושני פשפושין מאבן של מרגליות	סי' קפה
כב	ברא הקב"ה בית המקדש קודם בריאת העולם כדי שיהיה דינו ישב ולבסוף הוקף דהוה ליה כבתי ערי החצרים וגאולה תהיה לו	סי' קפז
כג	מה שנבנה בית המקדש על גבי הר היה על פי נביא	שם
כד	מדד הקב"ה כל ההרים ולא מצא הר שראוי שתשרה עליו שכינה אלא הר המוריה	סי' קצא
כה	בית המקדש נבנה דוקא בהר המוריה שהוא מכוון כנגד שער השמים, כי מקום מקדש לא נתחלק לשבטים והוה ליה רשות זה עד לרקיע הפקר לכל אחד ואחד ואי אפשר לאסור זה על זה	סי' קצב
כו	בבית המקדש היו הכהנים הולכים יחפי רגלים, כי להזרוכים רצפת בית המקדש היו משיגים חכמה	סי' קצג
כז	בית המקדש לא נשרף ולא נחרב ולא שלט בו יד אויב אלא נגנז במקומו ועדיין קיים, ואלהיו מקריב בכל יום תמידין רק שנתעלם מן העין	סי' קצח
כח	בית המקדש, ההולך לשם מביאו לידי ענוה, וגם יהיה חכם בחכמת התורה על ידי שיושבים שם שערים המצויינים בהלכה	סי' קצט
כט	המצוה של בנין הבית כדי להשים שם מקום לארון, ומצינו שמקום ארון וכרובים אינו מן המידה ובנס היו עומדים בבית קודש הקודשים, ועיקר הציווי הוא בעבור ישראל להרבות שכרם	סי' ר
ל	בית המקדש לא נתחלק לשבטים בשביל השכינה שתדל למטה, כי אם היה של יחיד, רשות היחיד עולה עד הרקיע ואויר זה שייך לבני אדם	סי' רג
לא	גם שא"י שלמטה מכוון נגד א"י שלמעלה, מכל מקום בחלק שמתפשט הטובה למטה יותר ממקום אחר, בודאי אותו החלק מכוון יותר נגד קדושה שלמעלה. ועל כן נתאוה משה רבינו ע"ה להיות בארץ במקום שהיא טובה יותר, ולזה אמר, 'ההר הטוב הזה והלבנון' שהוא בית המקדש המקודש מכל א"י, וכוונתו היה לקיים מצוות התלויות בארץ במקום קבוע לקדושה ביותר ולהשיג ביותר	סי' רד
לב	מעלת בית המקדש שנאמר בה 'ועשו לי מקדש' וכל מקום שנאמר 'לי' אינו זל לעולם, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא	סי' רט
לג	בשעה שנבנה שלמה בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו, ובשעה שהיו אלו מבחוץ עושים פירות אלו שבפנים עושים פירות	סי' ריד
לד	על ידי אכילת אדם הראשון מן העץ נתקלקלו צינורי השפע ונתלבשו כל הדברים בקליפות והעולם היה מתמוטט עד שצויה הקב"ה בבנין בית המקדש בעבור העולם כדי שיתבסמו כל הדברים המקולקלים	שם

לה	בזמן שהיה בית המקדש קיים היו לישראל ג' טובות בכללות - אושר תורה ומעשים טובים, וכבוד וגדולה, ופרנסה בשפע	סי' ריח
לו	בית המקדש נקרא 'בירה', שיש בו סוד ז' פעמים 'אל', והוא סוד 'נא' במילוי נו"ן אל"ף בגימטריא בירה, וזהו 'הושיעה נא הצליחה נא'	סי' רכג
לז	יבאר מענין כלי הקודש ומעלתם ויוקר מציאותם בעולם, כי אין מלך אשר תחת השמים יכול להשיג אחת מהנה	סי' רלב
לח	לעתיד לבוא יבנה בית המקדש על מכונו מאותם האבנים בעצמם שהיה מקדש ראשון בנוי	שם
לט	בית המקדש נקרא 'קנין', שנאמר 'הר זה קנתה ימינו', ונקרא 'נחלה', שנאמר 'בהר נחלתך'	סי' רמח
מ	אבן היתה שם מימות הראשונים ו'שתיה' היתה נקראת, שממנה הושתת העולם	סי' רפג
מא	ישב יעקב וליקט את האבנים ומצאן כולן אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה, ונקראת 'אבן שתיה', ששם טבור הארץ ומשם נצמחה כל הארץ ושם היכל ה' עומד, שנאמר 'והאבן הזאת'	שם
מב	מקום מקדש נעלם בתורה שלא יחזיקו בו האומות וילחמו עליו מלחמה, וזאת שנית שלא יפסידוהו עתה וישחיתוהו בכל יכולתם, ועוד שלא יבקש כל שבט היותו בנחלתו והיה מחלוקת	סי' רפט
מג	גם שבמקום הבית נעשה בית מרגז לישמעאלים, אמנם לא ישכון שם לטמאה, ואמנם הם שואבים השפע שלהם מבחוץ ממה שכנגד גבולם	סי' שכט
מד	עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, ומאריך בנס כל אחד ואחד	מסי' ש"ל עד סי' שלט
מה	ראיה שקדושת המקדש והעיר היא קיימת, בשעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות	סי' שלט
מו	בית המקדש תרומה מכל ירושלים	סי' שנב
מז	לבנין בית המקדש צריך שיהיה אהבה ואחוה שלום ורעות בדור	סי' שפד
מח	יעקב אבינו ע"ה חביב ודבק ודבקותא דיליה בהאי אבן הוה, ועלה אמר, 'אבן מאסו הבונים', ולזה שבח גרמיה ואמר, 'האבן הזאת אשר שמתה מצבה'	סי' תכא
מט	אילו היה נכנס משה רבינו ע"ה לא"י ונבנה המקדש על ידו לא היו השונאים יכולים לשלוט במעשה ידיו	סי' תנו
נ	לא זזה שכינה מכותל המערבי, שנאמר 'הנה זה עומד אחר כתלנו'	סי' תנז
נא	מקום המקדש שם מתנווצצים כל כ"ב אותיות התורה	סי' תסא
נב	בשעת בריאת העולם כביכול התפלל על אבן השתיה שיכבשו רחמיו את כעסו ויגולו רחמיו על ישראל	סי' תסב
גן	לעתיד לבוא יהיה תבור וכרמל והר סיני במעמד שלושתן ועליהם יבנה בית המקדש	סי' תסד
דן	כשיצאו ישראל ממצרים רצה הקב"ה לעשותם בארץ דוגמת המלאכים העליונים, ורצה לבנות להם בית המקדש כו', ועד עכשיו בנין הראשון של הקב"ה לא היה בעולם, ולעתיד לבוא נאמר, 'בונה ירושלים ה''	סי' תסח
נה	בית המקדש ראשון גם בשני היו בחצר דידה, אך לעתיד לבוא יהיו נישואין בחצר דידה	סי' תסט
נו	קדושת ומעלת בית המקדש כתורה עצמה, שהתורה אין אחריה עילוי. רצונו לומר, אם מכרו תורה יקחו תורה אחרת לפי שאין גדול ממנה), כך בית המקדש אין בכל העולם גדול הימנו וקדושתו אין אחריה עילוי	סי' תעג
זן	בית המקדש נקרא 'אפריון', כמו המיטה שהיא לפריה ורביה כך ע"י הקרבנות ישראל פרין ורבין בזכותם	שם
נח	במקדש היו ישראל דוגמת כלה בבית חמיה שנותן ה מדור לפי כבודה	סי' תעו
נט	כוונת הקב"ה היה בבנין בית המקדש כדי שיהיה משכון על עוונותיהם של ישראל והוא נוטל המשכון ומכפר על ישראל	סי' תפד
ס	ממה שהשרה הקב"ה שכירתו במשכן ובמקדש הורה שישראל נקראים 'אחים ורעים'	שם
סא	מכח המקדש מוכח שישראל נקראו בנים	סי' תפה
סב	שני מקדשות נחרבו לפי שנעשה הכל במידה ובמשקל, אבל לעתיד בלי מידה ומשקל	סי' תפח
סג	בבנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן שם ימצאו ז"ן הרמוז בשילוב הוי"ה ואדנו"ת בפסוק 'אוהב ה' שערי ציון'	סי' תפט
סד	השערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם ידי אויב	סי' תץ
סה	אם דוד המלך ע"ה היה בונה בית המקדש לא היה שולט אויב כמו היסודות אשר בנה	סי' תצג
סו	הר אלקים והר בשן כולם בעלי מומין בערך הר המוריה שקדושתו קדושת עולמים	סי' תקג
סז	בית שלישי בנין שלא היה לעולמים ואין לו יחס בשום דבר, לא באבניו כי הם ספיר גזרתם חפצי שמים, לא בעציו כי הרי הם עצי עדן, לא במהותו שכולו רוחני	סי' תקה
סח	מכח הרבוע שהיה במזבח מוכח שה' אחד ושמו אחד ואין שני לו	סי' תקמד
סט	ב' תמידין שהיו מקריבין בכל יום היו מרכיבין אותם על גב גמל ורגליהם היו מגיעות עד הארץ	סי' תקסד
ע	הקב"ה נשא לישראל ע"י עננים והביאם לבית המקדש ואכלו שם קרבן פסח	סי' תקצב
עא	על ידי הקרבנות הקב"ה משפיע לישראל טובה וברכה	סי' תקצח
עב	על ידי המקדש היה קונה אדם שלימות בנפשו עד שהיה מזדכך ומתלבן ועולה למעלה רוחנית שאף בשרם ישכון לבטח, שאינו שולט בהם לא רימה ולא תולעה	סי' תרב
עג	בנות לוד היו לשות עיסתן ועולות לבית המקדש ומתפללות ויורדות עד שלא יחמיצו	סי' תרח

עד	בנות צפורי היו עולות ושובתות בבית המקדש, ובמוצאי שבת היו ממהרין לבוא למקומם, שלא היה אדם משכים לתאנה קודם להם, שדרך ללקוט התאנים בבוקר קודם זריחת השמש, ועם כל זה לא היו קודמים להם עם היות הדרך מירושלים לצפורי רחוק	שם
עה	סופר של מגדלא כל ערב שבת היה מסדר נרותיו קרוב לבין השמשות ועולה וקורא ושונה בבית המקדש והיה יורד ומדליק	שם
עו	בית המקדש לא נבנה בחלק שאר השבטים אלא בחלק בנימין ומילתא בטעמא	סי' קמב
עז	במקדש היו ד' דברים דצח"ם לתקן ארבעה עולמות אבי"ע	סי' ריד

ואני אשיר **עזר**<sup>4</sup> וארנן לבקר **חסדך**<sup>2</sup> כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי (תהלים נט, יז)

ועזוז נוראותיך יאמרו **וגדולתך** **אספרנה**<sup>3</sup> (תהלים קמה, ו)

להודיע לבני האדם **גבורתי**<sup>4</sup> וכבוד הדר מלכותו (שם יב)

ת ו ש ל ב ע

1. כנגד ע"ז מעלות בית המקדש.  
2. כנגד ע"ב מעלות ירושלים.  
3. כנגד תס"ד מעלות ארץ ישראל.  
4. כנגד תרי"ג סימני הספר.



שער פתח השער

**מפתחות המחבר :**

- 763-764..... מוסר על סדר הפרשיות  
765-780..... מקראי קודש ומאמרי חז"ל על סדר הפרשיות  
781..... מפתחות דרשות לזמנים

**מפתחות חדשים :**

- 782-787..... מפתח פסוקים המבוארים  
788-799..... מפתח מאמרי חז"ל המבוארים  
800-884..... מפתח נושאים  
885-900..... ביבליוגרפיה



## מוסר על סדר הפרשיות

### מרבנו המחבר רבי דוד בן שמעון זצוק"ל

#### בראשית

##### סימן

מוסר לנמנעים לקיים מצות פרייה ורבייה בעבור אהבת אשה ראשונה, ובפרט בא"י.....	תקע
מוסר לאדם שיזהר במאכלו שלא יהיה בו נדנוד איסור, ובפרט בא"י.....	תקכ
מוסר על הגזל.....	קלד
מוסר על בני אדם הקצים ביסורי א"י.....	ה, תקח, שם, רלט, שעז, תכט, תקמג, רפז, שכד, שצה
מוסר להדמות אליו ית' שמו ולהיות מעביר על מדותיו.....	רעא, קלא
מוסר שלא יזלזל בכבוד שום אדם.....	שלג
מוסר לתלמיד חכם שלא ירגיל עצמו לישוב במסיבה.....	שיג
מוסר לאדם שלא להיות להוט אחר הממון.....	קמח, תנד, שלט
מוסר להתרחק מהמידות רעות ראית בהו סרך עבודה זרה וגיעולי הקרטין שאין קץ לעונשו ובפרט בירושלים עיר הקודש	
שיש הסכמה על זה.....	לב
מוסר על המלבוש של הנשמה, צריך שיהיה בגד שלם ואם לאו צריך לחזור לתקן.....	רנ
מוסר במעלת היראה.....	רנג, תקכא, תסד
מוסר שלא להיות כפוי טובה.....	שטז
מוסר לשמור המצוות בלתי שום כוונה לקבל שכר, רק שיתנה מהמעשה עצמו.....	שלד
מוסר שיהיה תשוקתו תמיד לדור בא"י.....	תקא, תקב, תקלג, שפא

##### בראשית

##### נח

##### לך לך

##### וירא

##### חיי שרה

##### תולדות

##### ויצא

##### וישלח

##### וישב

##### מקץ

##### ויגש

##### ויחי

#### שמות

מוסר על הקנאה והתאוה והכבוד.....	רנ, קלא
מוסר שיבין האדם לעבוד את ה' מבלי פחד שיוזק משום דבר, כי שלוחי מצווה אינם ניזוקים.....	של
מוסר לבטל רצון יצרנו מפני רצון יוצרינו, שהמים והאש שני הפכים זה מזה ולעשות רצונו ית' שמו	
עשו שלום ביניהם.....	שפ, שלד, יב, טו, רס, שפ
מוסר על מעלת הענווה.....	קמח, תקסו, רה, תט
מוסר על מעלת הבטחון, ובפרט בא"י.....	קטז, שסה
מוסר שלא יתבטל מדברי תורה ועל אבידת הזמן.....	שלו, רצו
מוסר על תפילה בכוונה.....	שצח
מוסר לידבק האדם בקדושה.....	שיג
מוסר על דברים בטלים.....	פח, שלה
מוסר לאנשים שנשותיהם מושלות עליהם, שאל יקוצו בתוכחת ה'.....	רעא
מוסר שאפילו מה שאוכל האדם להנאתו צריך שיכוין לשם שבת.....	שלא
מוסר להתנהג באמת ובאמונה, ולהתרחק מדבר המביא לידי חשד.....	מה, מו, נב
מוסר שיהיה נהנה מיגיעו.....	שצב

##### שמות

##### וארא

##### בא

##### בשלח

##### יתרו

##### משפטים

##### תרומה

##### תצוה

##### כי תשא

##### ויקהל

##### פקודי

#### ויקרא

מוסר על הכניעה, ושיהיה רץ למצווה.....	קסג, תקסא
מוסר על שולחנו של אדם במקום מזבח.....	שלו
מוסר על מי שלא חס על עצמו ואוכל מדברים שאסרה תורה כי מפסידים הגוף ומולידים עיפוש הדם.....	תרג
מוסר למטמא ברית קודש.....	קמו
מוסר על עוון לשון הרע.....	קז, תיא
מוסר על איסורי עריות ונשים יצאניות, ובפרט בירושלים עיר הקודש שיש הסכמה קדומה בזה.....	קץ
מוסר שצריך להרגיז יצר הטוב על יצר הרע.....	קלח, תנח
מוסר שצריך להחזיק ביד לומדי התורה.....	תיד, קעה
מוסר שצריך לתקוע בלבנו אמונה אומן כי כל עניינינו מושגחים מאתו ית' שמו.....	רז, תרי
מוסר על הדברים הגורמים עצירת גשמים.....	קיב, קל

##### ויקרא

##### צו

##### שמיני

##### תזריע

##### מצורע

##### אחרי

##### קדושים

##### אמור

##### בהר סיני

##### בחקתי

<b>במדבר</b>		
סימן	מוסר שצריך שנהיה קדושים ועל ידי כן אין יכולת לסט"א לחול.....	<b>במדבר</b>
	קסה, שלב	<b>נשא</b>
	מוסר על החוטא, כי עבירה גוררת עבירה ולא יחשוב שלא יענש על השניה.....	<b>בהעלותך</b>
	עקב	<b>שלח</b>
	מוסר שצריך בקנייני העולם להסתכל בלמטה ממנו.....	<b>קרח</b>
	רנ	<b>חקת</b>
	מוסר למדבר סרה על אנשי אדמת הקודש, ובפרט באלו הכותבים דברי גנאי לחו"ל.....	<b>בלק</b>
	רו	<b>פינחס</b>
	מוסר על המחלוקת ופירוד הלבבות.....	<b>מטות</b>
	קץ	<b>מסעי</b>
	מוסר על שאין מחשיבין לתלמיד חכמים ואין מכבדים אותם, ושנחרבה ירושלים על זה -קס.....	
	טל, כב	
	מוסר שצריך שיזכור יום המיתה כי לא ידע האדם את עתו.....	
	רלא	
	מוסר על שנאת חנם.....	
	קץ, תיח	
	מוסר שצריך האדם שלא יצטער אלא על קיצורו בעבודתו ית' שמו.....	
	שסז, רסג, רסו	

### דברים

	מוסר למוכיח כיצד יתנהג בתוכחתו.....	<b>דברים</b>
	קץ	<b>ואתחנן</b>
	מוסר שלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, והנמשך לזה מעליית א"י.....	<b>עקב</b>
	תק	<b>ראה</b>
	מוסר שלא יהנה מהעולם הזה בלא ברכה.....	<b>שופטים</b>
	רסז, שלו	
	מוסר על הצדקה.....	
	קו, קמח, ריט (משל גדול)	
	מוסר לבאים לשכון בארץ וממאנים לקבל עליהם דין תורה.....	
	נג	
	מוסר שאינם נותנים צדקה כמו שהיו נותנים בחו"ל.....	
	נג	
	מוסר על מגדלי הפרוקא ומתדמים לגויים.....	<b>כי תצא</b>
	קעח, שפב	<b>כי תבוא</b>
	מוסר שיהיו נכספים הקרובים והרחוקים לא"י.....	
	רא	
	מוסר על המעשר.....	
	קמח	
	מוסר שלא להתנצל על חטאו לפני השם ית', ושעיקר התשובה בימי הבחורות.....	<b>נצבים</b>
	שלח	<b>וילך</b>
	מוסר שצריך להתוודות ולהכיר פרטים הנמשכים מהעון.....	<b>האזינו</b>
	רעא	<b>וזאת הברכה</b>
	מוסר על תפילה בציבור.....	
	קמח, ש, שסה	
	מוסר על עלינו לשבח שאומרים במרוצה.....	
	תכה	
	מוסר לרוצה לצאת מא"י.....	
	תנב	
	הערה ומוסר שיפרשו צדקה בשעת חלה, נידה, הדלקת הנר לעניי א"י.....	
	שמא	

## מקראי קודש ומאמרי חז"ל על סדר הפרשיות מרבנו המחבר רבי דוד בן שמעון זצוק"ל

"נטיתי לבי לעשות ציונים ולהורות הדרך מסימנים השייכים לכל פרשה ממקראי קודש ומאמרי חז"ל לתועלת העניין,  
ומה' העוזר אשאל עזר כיר"א"

סימן	הפרשה
	<b>בראשית</b>
נה	ביאור סמיכות התורה שמתחלת בבית ומסיימת בלמד והנמשך מאומרם ז"ל בבתרא ג' נקראו על שמו של הקב"ה כו'
שם	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט דרכין ומעלליך עשו אלה לך
שם	ביאור כוונת הכתוב בקהלת "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו"
עט	ביאור כוונת רש"י בד"ה "ושם הנהר הגדול הוא פרת"
פ	ביאור שא"י שקולה כנגד כל מה שנברא בששת ימי בראשית והנמשך כוונת הכתוב בתהלים סימן כט "לה' הארץ ומלואה"
קה	יבואר דבא"י בריאת השמים קודם לארץ ובחז"ל להיפך והנמשך, וביאור כוונת הכתוב בתהלים סב "אחת דבר אלקים" וגו' ובסימן נז "באלקים אהלל דבר" וגו'
קלא, שלח	ביאור כוונת הכתוב "וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ"
קלד, ריש קלה	ביאור כוונת דברי רש"י לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם'
שם	כוונת הכתוב בישיעה מ"ה "ישראל נושע בה' תשועת עולמים כי כה אמר ה' בורא השמים הוא האלקים"
שם	ביאור מאמרם ז"ל ש'על ג' דברים העולם עומד' וכו'
קלז	ביאור מאמרם ז"ל 'וחשך על פני תהום - אלו מעשיהם של רשעים' וכו'
קמא	ביאור הטעם שהתורה מסיימת בלמ"ד ומתחלת בבי"ת
קפה, שיז, תריא	יבואר מאמרם ז"ל ש'אדם הראשון אמר כל כך גדול כחה של תשובה פתח ואמר 'מזמור שיר ליום השבת' והנמשך
קפז	יבואר מאמרם ז"ל בבראשית רבה 'מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי'
רכז, רמב	ביאור מאמרם ז"ל 'ביום עשות אלקים ארץ ושמים - שם מלא על עולם מלאה והנמשך
רלז	ביאור מאמרם ז"ל 'ברא הקב"ה ימים ובירר לו אחד מהם' והנמשך
רמב	ביאור מאמרם ז"ל 'בשעה שחטא אדם הראשון פרחו ממנו אות א'
רמב	ביאור מאמרם ז"ל 'מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'אכלתי ואוכל' וכו'
רמו	ביאור מאמרם ז"ל 'אתמול גרשת את אבא והיום גרשת אותי והנמשך
רנו	ביאור סמיכות התורה "ישראל" "בראשית" נעוץ סופה בתחילתה
רצא	ביאור מאמרם ז"ל 'ומשם יפרד והיה לד' ראשים - אלו ד' מלכויות' והנמשך ביאור כוונת הכתוב במשלי "בני אם תקח אמרי" וכו'
שכא	כוונת הכתוב בישיעה "כה אמר ה' וגו' נתן נשמה לעם עליה"
	ביאור מאמרם ז"ל ש'ראה הקב"ה באור הראשון שאינם כדאי להשתמש בו וגזנו' וכו' ויבאר שזהו הטעם שא"י נבראת תחילה והנמשך כוונת הכתוב בתהלים ס"ב "בטחו בו בכל עת" וכו' וכוונת הכתוב בקהלת "וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך"
שסה	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "הנחש השיאני" - 'חד אמר השיאני, וחד אמר הטעני' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "הנה ברכו את ה' כל עבדי ה'" וגו' והנמשך מאמרם ז"ל בברכות: ג' תכיפות הם תכף לגאולה סמיכה וכו' וכוונת דברי התוספות ד"ה 'תכף לנטילת ידים סעודה' וכו'
תט	ביאור כוונת המסרה ח' והארץ ריש פסוק "והארץ היתה תהו ובהו" וכו'
תן	ביאור מאמרם ז"ל כשאמר הקב"ה לאדם הראשון ביום אכלך וגו' בא ס"מ לקטרך וכו' והנמשך כוונת הכתוב "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם" וכו'
תקיב	כוונת המסרה תרי וערבה 'וערבה שנתך' וכו'
תקמ	כוונת הכתוב ישעיה "אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי" וכו'
תרז	כוונת הכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" וכו' וכוונת הכתוב "לך יום אף לך לילה" וכו'
תריב	
	<b>נה</b>
ר	ביאור כוונת הכתוב "אלה תולדות"
קלא	ביאור כוונת הכתוב "לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם"
	ביאור מאמרם ז"ל 'לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל' והנמשך כוונת הכתוב במשלי "כן ארחות כל בוצע בצע" וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'אוי להם לבריות מעלבונה של תורה' וביאור מאמרם ז"ל במנחות ר"א ר"י דאמרי תרויהו תורה ניתנה בארבעים יום' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'החושד בכשרים לוקה בגופו'
קלד, תקמט	ביאור כונת מאמרם ז"ל 'בעת ההיא יקראו לירושלם וגו' א"ל 'הרחיבי מקום אהלך' וגו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "כי צדיק ה' צדקות אהב וגו' וכוונת הכתוב במשלי אור זרוע לצדיק והנמשך
ריב	
רעב	ביאור כוונת הכתוב "ארור כנען עבד" וכו'

סימן	הפרשה
שכד	ביאור כוונת הכתוב "ויקח תרח את אברם בנו" וכו' והנמשך
תח	ביאור מאמרם ז"ל 'אלה תולדות נח - נח לעליונים נח לתחתונים' כו'
תכ	ביאור מאמרם ז"ל בזה"ק 'כד אתמחון חייבי עלמא שכנתא הדרת למדורה בעלמא' וכו' והנמשך
תקפד	ביאור דברי רש"י 'ויקח שם ויפת את השמלה - שניהם כבדו אביהם' וכו' והנמשך
<b>לך לך</b>	
ה	ביאור מאמר רז"ל 'ירושלם נוה שאנן' וביאור כוונת הכתובים בישעיה "למה תאמר יעקב" והנמשך
כז	ביאור כוונת רש"י 'לך לך - להנאתך ולטובתך'
שם	ביאור מאמרם ז"ל ב' פעמים כתיב "לך לך" ואין אנו יודעים איזה חביבה אם הראשונה או השנייה והנמשך
מ, שלא	ביאור שא"י בעצמה סגולה נפלאה לקבל הניצוץ האלוקי והנמשך ביאור כוונת הכתוב בתהלים "דמינו אלקים חסדיך" וגו' וביאור מאמרם ז"ל 'כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים'
סח	ביאור מאמרם ז"ל בפליאה 'מהו ירושלם אה"ו' והנמשך כוונת הכתוב בירמיה "בעת היא יקראו לירושלם כסא ה"'
עח	ביאור כוונת רש"י ד"ה "לזרעך נתתי את הארץ הזאת"
פד, פה	יבואר כי א"י היו בה עשרה עממין כנגד עשר מידות שבה כו' וביאור כוונת הכתוב דתהלים מ"ד "אתה ידך גוים הורשת ותטעם" וסי' ע"ח "ויגרש מפניהם גוים" וסי' ק"ה "ויתן להם ארצות גוים" וביאור מאמרם ז"ל 'כי בעולם הזה יש לישראל דין בת' וביאור מאמרם ז"ל בפסחים 'עתידי הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שהסוס רץ ומצל'
קלה	כוונת מאמרם ז"ל 'ונתתי לך ולזרעך אחריך - אם נכנסים בניך לארץ הם מקבלים אלהותי' וכו'
קלז	ביאור כוונת הכתוב "וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי" וכו'
קמב, רפו, תפה	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר אברהם להקב"ה אם אתה נותן לי מקום מקדש מוטב' וכו'
קנב	ביאור מאמרם ז"ל 'גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ', וביאור מאמרם ז"ל 'אם מקבלים בניך את המילה מקבלים אלקותי' וכו', וביאור מאמרם ז"ל 'מפני מה כהן גדול משמש בח' בגדים', וביאור מאמרם ז"ל 'אמר ר"י זה שבנה מזבח הריני נגלה אליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה' וכו' וביאור כוונת הכתוב "ואתנה בריתי ביני וביניך"
שם	ביאור מאמרם ז"ל 'גדולה מילה שדוחה את השבת גדולה מילה שדוחה את הנגעים'
קסד	רמז במה שאמר השי"ת "לך לך"
קפא, שמד	ביאור כוונת הכתוב "לך לך מארצך" וגו'
ריג	ביאור מאמרם ז"ל 'לך אני פוטר מכבוד אב ואם' וכו' והנמשך
רטו	ביאור סמיכות הכתובים "וימת תרח בחרון ויאמר ה' לך לך" וכו'
ריז	ביאור מאמרם ז"ל בבראשית רבה 'זמלכי צדק מלך שלם - המקום הזה מצדיק את יושביו' והנמשך. ביאור מאמרם ז"ל 'מעולם לא לן אדם בירושלם ובידו עון'
רפז	ביאור מאמרם ז"ל בשמות רבה 'מעשה בתלמיד אחד של רשב"י שיצא לחו"ל ובא עשירי' וכו' והנמשך
שמב	ביאור הטעם שניתנה א"י במתנה וכו' והנמשך כוונת הכתוב "ויתן להם ארצות גוים" וכו'
שנד	ביאור כוונת הכתוב "ודור רביעי ישונו הנה" וכו'
שפח	ביאור מאמרם ז"ל 'ויתן להם ארצות גוים - פועל שעושה עם בעל הבית נתן לו שכרו וכו' אין צריך להחזיק לו טובה' וכו'
תקב	כוונת השי"ת שאמר לאברהם אבינו ע"ה "לך לך" רוצה לומר לשורש שלך וכו' והנמשך כוונת הכתוב "בשוב אויבי אחרו" וגו' וכוונת הכתוב בירמיה סימן ז' "ולא שמעו ולא הטו את אזנם" וכו'
תקכו	ביאור הברייתא דיבמות 'נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה' וכו'
תקסג	כוונת הכתוב "ויצאו ללכת ארצה כנען" וכו'
תקפז	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט 'אמר לו הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך' וכו' והנמשך
<b>וירא</b>	
קמו	ביאור מאמרם ז"ל 'לעתידי לבוא אברהם יושב על פנת גיהנם ואינו מניח אדם מהול לירד לתוכה' והנמשך
שם	כוונת הכתוב בתהלים "ויעמידה ליעקב לחק", "שרים רדפוני חנם"
רלא	רמז בכוונת הכתוב "וישכם אברהם בבקר ויקח לחם" והנמשך
רמז	ביאור לשון רש"י 'ישן: הוא אמר קמה והיא אמרה סולת מכאן' וכו'
רפב	ביאור מאמרם ז"ל 'מנין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל' וכו' והנמשך
שלב	ביאור מאמרם ז"ל בפרק קמא דברכות 'הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש הוא - מנא ידעא' וכו' והנמשך רמז משנת חסידים פרק א' דאבות 'כך היא דרכה של תורה' וכוונת הכתוב בתהלים "ראשית חכמה יראת ה"'
שנב	ביאור כוונת רש"י 'ויאמר אדני' וכו'
שסו	יבאר שא"י שהיא אם לכל הארצות כנגד שרה. וביאור מאמרם ז"ל 'אין קורין אבות אלא לשלושה' והנמשך
תכז, תכז, תצא	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "אולי ימצאון שם עשרה" - 'כאן עשרה ובירושלם אפילו אחד' וכו' והנמשך וכוונת הכתוב בישעיה "לכך יהגה" וכו'
תמב	ביאור מאמרם ז"ל 'כיון שראתה שרה שמשוה רבינו ע"ה לא נכנס לארץ מיד אמרה גרש את האמה' וכו' והנמשך
תפג	ביאור מאמרם ז"ל פרק קמא דבתרא 'אר"י גדול הנאמר באיוב יותר מאברהם דאילו גבי אברהם כתיב עתה ידעתי' וכו' והנמשך

סימן	הפרשה
תצד, תצה	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "יסודתו בהררי קדש" - 'בזכות ב' הרים של קדושה הר סיני והר המוריה וכו' והנמשך כוונת הכתוב "ויאמר אך עמי המה" וכו' וכוונת הכתוב תהלים "אשא עיני אל ההרים" והנמשך
תקה	ביאור תוספתא דפרק קמא דברכות 'ויהי בשלם סוכו - מה ראה הקב"ה להחזיר לה שם הראשון' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בדניאל "כי כל צדקותיך ישב נא אפך" וגו' וביאור המאמר פרק חלק 'דור המדבר אין להם חלק עולם הבא' וכו'
<b>חיי שרה</b>	
כט	יבואר ג' מקומות בא"י נפדו בדמים וכו' והנמשך
סג	ביאור שהצדיקים שבא"י יוכלו להגן על כל המקומות ונמשך כוונת הכתוב "וישב יעקב"
קמט, שכה	יבאר שאברהם נתכוון לקנות לכל אחד מישראל אמה על אמה במערת המכפלה
רנז	דברי הרא"ם ז"ה 'שער מתנה כתב ליצחק' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "רבים אומרים לנפשי" וגו'
שיג	ביאור מאמרם ז"ל בבתרא ג' הטעימן הקב"ה בעולם הזה מעין עולם הבא' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי" וביאור מאמרם ז"ל בברכות 'שאלו תלמידיו לר"א למדנו ארצות חיים ונזכה בהם לעולם הבא' וכו'
שע	ביאור מאמרם ז"ל בזוהר רות 'מערת המכפלה סמוך לפתח גן עדן בשעה שמתה בא האדם לקבורה שם' וכו' וכוונת הכתוב "תנו לי אחוזת קבר עמכם" וכו'
שעב	ביאור ששלושה היו צריכים להיות מקודם ביד אחר: א"י ביד כנען מערת המכפלה ביד עפרון בת שבע ביד אוריה וכו' וביאור כוונת הכתוב תהלים "ירושלם הבנויה" וכו' וביאור כוונת הכתוב "בזאת ידעתי כי חפצת בני" וכו' וכוונת הכתוב "ישלח עזרך מקדש" וכו'
שפז	ר' בנאה הוה מציין מערתא דרבנן וכו' והנמשך
תכד	ביאור כוונת הכתוב "ויתן לי את מערת המכפלה" וגו' וכוונת הכתוב "ויקם השדה והמערה" וגו' "ואברהם זקן" וגו'
תנט, תס	ביאור מאמרם ז"ל פרק קמא דסנהדרין 'מנין שאין נסמכין לבית עלי שנאמר' וכו' והנמשך
<b>תולדות</b>	
קיד	ביאור מאמרם ז"ל 'וידרע יצחק בארץ היא - וכי זרע יצחק דגן ח"ו וכו'
קלח	ביאור מאמרם ז"ל 'ויתן לך האלקים כתיב, שורשי פתוח אלי מים אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה' וכו'. וביאור מאמרם ז"ל 'כל מה שישראל אוכלים הוא בשכר האמונה' וכו'
קעג	ביאור כוונת הכתוב במלאכי "אהבתי אתכם אמר ה'" וגו'
רסה	רמז בכוונת הכתוב "ויגדלו הנערים ויהי עשו" וגו'
רעא	ביאור מאמרם ז"ל 'גערת גוים זה עמלק אבדת רשע זה עשו וכו'
שצד	ביאור דברי רש"י בפסוק "ויגדל האיש עד כי גדל מאד", שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'מה' יצא הדבר מהר המוריה יצא' וכו' וביאור כוונת הכתוב "ואלה תולדות יצחק בן אברהם" וכו'
<b>ויצא</b>	
לח	יבואר טעם שהקב"ה קפל הארץ תחת יעקב אבינו וביאור כוונת הכתוב "והנה ה' נצב עליו"
נט	ובאר מאמרם ז"ל 'אין בית המקדש של מעלה גבוה משל מטה אלא י"ח מיל'
עו, עז	ביאור שהצדיק היושב בא"י מיחד וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "אחת שאלתי מאת ה'" וכוונת הכתוב "שכון ארץ ורעה אמונה" וכוונת הכתוב "ה' מי יגור באהלך" וכו'
רפג	ביאור מאמרם ז"ל בפרקי רבי אלעזר 'אין זה כי אם בית אלקים - מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת'
רצג	ביאור כוונת הכתוב בתהלים "פתחו לי שערי צדק" וגו' והנמשך
שא	ביאור מאמרם ז"ל בחולין 'ארץ אשר אתה שוכב עליה וכו' - מלמד שקפלים הקב"ה' וכו' והנמשך
רלח	ביאור כוונת הכתוב "התחת אלהים אני"
שג	כוונת הכתוב "ועתה הלוך הלכת" וגו' והנמשך
טיט	ביאור מאמרם ז"ל בפסוק "עולים ויורדים בו" וכו' - חד אמר עולים ויורדים בסולם וחד אמר' וכו' והנמשך
תכא	ביאור דבריהם ז"ל בזוה"ק 'חביבותא ודביקותא דיליה בהאי אבן הוה' וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל פרק כל כתבי 'כל המענג את השבת' וכו'
תנב	ביאור כוונת הכתוב "ויפגע במקום" והנמשך
תקד	ביאור מאמרם ז"ל 'וישכב במקום ההוא - כאן שכב אבל י"ד שנה לא שכב' וכו'
תקיח	ביאור אמרם ז"ל בבראשית רבה 'נכנסי חו"ל אין בהם ברכה אלא משתשוב אל ארץ אבותיך אהיה עמך' וכו'
תקלח	רמז בפסוק "ויקח מאבני המקום" וגו' - שלושה פעמים אמר המקום וכו' והנמשך כוונת הכתוב במשלי "צוף דבש אמרי נועם" וכו'
קסא	ביאור מאמרם ז"ל שליעקב אבינו ע"ה נגלו ז' היכלות הקודש כשהיה בא"י
<b>וישלח</b>	
לב	ביאור הטעם שמלך ראשון היה מבנימין והנמשך ורמז נאה בכוונת הכתוב באיוב "הטוב לך כי תעשוק" והנמשך
קעג	ביאור מאמרם ז"ל בתנחומא 'ויהי לי שור - אין לי לירא ממך שהרי נולד יוסף שנקרא שור' וכו' והנמשך
קפא	ביאור מאמרם ז"ל בשבת 'ויבא יעקב שלם שלם בגופו שלם בממונו' וכו'
רנב	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'ויקן את חלקת השדה - זה אחד מג' מקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את ישראל' וכו'

**הפרשה****סימן**

רעח	ביאור מאמרם ז"ל 'וירא יעקב מאד - אמר כל השנים הללו הוא יושב בא"י וכו' וביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'חביבה עלי בת קטנה שבא"י יותר מסנהדרין גדולה שבחו"ל'
שה	ביאור מאמרם ז"ל במגילה 'מנין שהקב"ה קראו אל שנאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל' וכו' והנמשך
שעד	ביאור מאמרם ז"ל בשבת 'מוצל אותו צדיק מאותו עון אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר ארוך שוכב עם אשת אביו וכו' והנמשך
שפג	ביאור כוונת הכתוב בהושע 'ויברח יעקב שדה ארם' וכו'

**וישב**

רל	ביאור כוונת הכתוב 'וישראל אהב את יוסף' וגו'
רנ	ביאור כוונת הכתוב 'השואפים על עפר ארץ' וגו' והנמשך
שם	ביאור מאמרם ז"ל 'טוב ה' לכל - יכול לכל' וכו'
שם	ביאור מאמרם ז"ל שתפסו הקב"ה לירבעם בבגדו וכו'
שם	רמז בכוונת הכתוב 'ותתפשהו בבגדו'
שטז	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר ר': הורגים אנו את אחינו ומברכים ברכת המוציא' וכו'
שעד	ביאור מאמרם ז"ל 'הדודאים נתנו ריח - זה ראובן שהציל את יוסף בשעה שהשליכו לבור, ועל פתחינו כל מגדים - זה נר חנוכה' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'הילד איננו ואני אנה אני בא - זה מעשה בלהה' וכו'
שם	ביאור מאמרם ז"ל 'כל הון יקר נמצא - זו מכירת יוסף' וכו'

**מקץ**

פז	ביאור שא"י מדינה פרטיות שדנין אותה בפסח על התבואה וחז"ל בתשרי
שיא, שכו	ביאור דברי רש"י בד"ה 'רדו שמה' ולא אמר לכו וכו' והנמשך ביאור בברייתא דקידושין 'וקמת ועלית - מלמד שבהמ"ק גבוהה מכל א"י וכו'
שעד	ביאור אגדה במגילת אנטיוכוס שנשאו ישראל עיניהם למרום כו' והנמשך כוונת הכתוב ביואל "בין האולם והמזבח יבכו הכהנים משרתי ה'" כו'
תסד	ביאור כוונת הכתוב "את האלקים אני ירא" וכו'
שם	וביאור מאמרם ז"ל 'לעולם יהא אדם ערום ביראה' וכו'
שם	וביאור מאמרם ז"ל 'ת"ח צריך שיהיה בו שמינית שבשמינית' וכו' והנמשך
שם	וביאור כוונת הכתוב "יראו את ה' קדושו" וכו'
שם	וביאור מאי דאיתא בפרקי שירה 'צפורת כרמים אומרת מאין יבא עזרי' וכו'
תקכא	ביאור מאמרם ז"ל 'כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים' וכו' והנמשך

**ויגש**

קכ	כוונת הכתוב "ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם" וכו'
תב	ביאור דברי הרמב"ם פרק ז' מהלכות תלמוד תורה הלכה י"א: תלמיד חכם שנידה לעצמו ואפילו נידה עצמו על דעת פלוני וכו'
תקו	ביאור סמיכות הכתובים "וישב ישראל בארץ מגורי", "ויחי יעקב" וכו'

**ויחי**

קיז	ביאור מאמרם ז"ל בשמות רבה ר' ירמיה מפקיד ואמר הלבישוני מאני חוורי' וכו' והנמשך
קכ	וביאור שמתו א"י חיים תחילה
קכח	וביאור מאמרם ז"ל 'עשרה דברים נקראו חיים' והנמשך
קלא	ביאור מאמרם ז"ל פרקי רבי אליעזר 'הרשעים נפשותיהם נשלכות לחו"ל' וביאור כוונת הכתוב "ועוד מעט ואין רשע" והנמשך
קנג	ביאור לשון רש"י ד"ה 'בעוד כברת ארץ' וטעם ג' צדיקים שנשתנו בקבורתם
קסד	רמז הכתוב "ועשית עמדי חסד ואמת" והנמשך
קעד	ביאור מאמרם ז"ל בכתובות ר' אבא מנשק כיפי דעכו וכו'
רצט	ביאור מאמרם ז"ל 'וישאו אותו בניו ארצה כנען - כשבאו למערת המכפלה בא עשו לחרחר ריב' וכו'
תנד	ביאור מאמרם ז"ל בזה"ק 'מאן דנפק נשמתיה ברשותא אחרא וכו' ויעקב אמר וקברתני' וכו' והנמשך ביאור כוונת הכתוב "תצא רוחו ישוב לאדמתו" וכו'
תקו	ביאור סמיכות הכתובים "וימת יוסף בן מאה ועשר שנים" וגו', "ואלה שמות בני ישראל" וכו'
תקו	ביאור כוונת הכתוב בישעיה סימן כ"ט "לכן כה אמר ה' אל בית יעקב" וגו' וביאור מאמרם ז"ל פרק קמא דתענית 'יעקב אבינו לא מת' וכו'
תקצא	ביאור מאמרם ז"ל 'למה האבות מחבבין קבורת א"י - מפני שמתו א"י חיים תחילה לימות המשיח' וכו'
תקכג	ביאור מאמרם ז"ל פרק אלו מגלחין 'כי נח נפשיה דרב הונא וכו' כי אסקו להתם א"ל לר' אמי ולר' אשי רב הונא אתי' וכו'
תקסז	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'אז חללת יצועי עלה - אמר יעקב אני לא מרחקך ולא מקרבך אלא אני תולה אותך ברפיון עד שיבא משה' וכו'

סימן	הפרשה
תקעו	ביאור גמ' פרק קמא דהוריות שבת אחד דאיקרי קהל מנלן וכו'
תקצד	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט ימים שלמים אני מונה לך ואיני מונה לך ימים חסרים דכתיב והימים אשר מלך דוד על ישראל וכו'
תרז	ביאור מאמרם ז"ל בכתובות פרק ב' דיני גזרות יחיו מתין - מתי א", נבלתי יקומון - מתי חו"ל וכו'

שימות	שימות
ג, תמג	ביאור כונת מאמרם ז"ל 'שלח נא ביד תשלח - ביד ר' עקיבא' וביאור כוונת רש"י 'שלח נא ביד תשלח - ביד מי שתרצה לשלוח'
יא, תקסו	ביאור מאמרם ז"ל במגילה 'אמר ריש לקיש לדידי חזי לי זבת חלב ודבש דצפורי' וכו' וביאור כוונת הכתוב "וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו וכו'
קלא	ביאור מאמרם ז"ל במכילתא שהיו בידם ד' דברים שלא שינו את שמם וכו' והנמשך בטעם גלות מצרים
קסח	ביאור כוונת הכתוב בירמיה "קדש ישראל" וגו'
קפו	ביאור מאמרם ז"ל ששמות השבטים רומזים על הגאולה והנמשך
רלא	ביאור מאמר הפליאה 'ידעת בני מי המית מבקשי נפש משה, אמר ליה העלה פישון בחשבונו ועולה מתו וכו'
רנא	ביאור מאמרם ז"ל 'אתם למה ודברים למה' וכו'
רנה, רנו, רסט, עד	ביאור מאמרם ז"ל 'ואוהבו שחרו מוסר - זה הקב"ה על שאהב את ישראל דכתיב אהבתי אתכם אמר ה' הוא מדכא אותם ביסורין, אתה מוצא ג' מתנות שנתן הקב"ה לישראל וכו'
תב	ביאור ברייתא דנדרים 'המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו וכו'
תלה	ביאור כוונת הכתוב 'ויאמר ה' למשה עתה תראה אשר אעשה לפרעה' וגו'
תקו	כוונת הכתוב "ובני ישראל פרו וירצו וירבו ויעצמו" וגו' כוונת הכתוב "ואמרת אל פרעה שלח עמי" (שמ"ח).

וארא	וארא
שלז	ביאור מאמרם ז"ל במדרש ילקוט מן המצר קראתי יה בכל לשון שישראל קוראים להקב"ה הוא עונה אותם וכו' והנמשך
תקיט	ביאור כוונת הכתוב "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי" וגו' וביאור אומרם ז"ל במדרש 'בש חציר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם - למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו לך עמי ואני אתן לך מתנה' וכו'

בא	בא
ח	ביאור מאמרם ז"ל במדרש חזית 'לא היתה התורה צריכה להדרש אלא מהחדש הזה לכם' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'החדש הזה לכם הדא הוא דכתיב יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך' וכו'
ריט	רמז כוונת הכתוב "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" והנמשך משל גדול בעניין הצדקה
רנג	ביאור מאמרם ז"ל במנחות 'וראו כל עמי הארץ וכו' - אלו תפילין שבראש'
שכב	כוונת מאמרם ז"ל בשמות רבה 'החדש הזה לכם - לקיים בי מלכים ימלוכו' וכו' והנמשך ומאמרם ז"ל 'כל רב מבבל ורבי מא"י'
שעח	ביאור מאמרם ז"ל 'ועברתי בארץ מצרים - גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקום טנופת שביל לגאלם' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו" וכוונת הכתוב "עוד נגע אחד דבר נא באזני העם" וכו'
תג	ביאור כוונת הכתוב "ראו כי רעה נגד פניכם" והנמשך ביאור מאמרם ז"ל בתענית 'פעם אחת לא ירדו גשמים ושלחו לחוני המעגל' וכו'

בשלה	בשלה
עב, קסט	טעם שלא ירד המן בא"י והנמשך ביאור כוונת הכתוב יהושע "ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי" וגו'
קיג	וביאור כוונת הכתוב "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" והנמשך כוונת הכתוב בקהלת "אלקים בשמים ואתה על הארץ". וכוונת הכתוב תהלים "למען אספירה כל תהלתך" וכו' וביאור מאמרם ז"ל בירושלמי היסופר לו כי אדבר וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'מעשי ידי טבועים בים ואתם אומרים שירה'
קטז	ביאור מאמרם ז"ל 'ויצאו העם ולקטו דבר יום ביומו - הדא הוא דכתיב ברוך ה' יום יום' וביאור מאמרם ז"ל 'טוב לחסות בה' שכן דוד הוא אומר' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'כל התולה בטחונו בהקב"ה הוי לו מחסה בעוה"ז ובעוה"ב' וביאור כוונת הכתוב "קוה קוית לה" וביאור כוונת הכתוב במאמרם ז"ל 'טוב לקויו - יכל לכל' וכו' וביאור כוונת הכתוב בישעיה "והחוסה בי נחל הארץ וירש הר קדשי" והנמשך
קלח	וביאור מאמרם ז"ל 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים - הדא הוא דכתיב לכו לחמו בלחמי והנמשך כוונת הכתוב במשלי "יהי מקורך ברוך"
קסד, קעג	ביאור כוונת הכתוב "נחית בחסדך עם זו גאלת"
קלב	רמז בכוונת הכתוב "תביאמו ותטעמו" וגו'
ריא	ביאור כוונת הכתוב "בטח בה' ועשה טוב" והנמשך כוונת הכתוב "ויבטחו בך יודעי שמך"
רמח	ביאור מאמרם ז"ל במכילתא ד' נקראו קניין וכו'
רנו	ביאור מאמרם ז"ל 'עזי וזמרת יה - אין עזי אלא תורה' וכו' והנמשך
רסז	ביאור כוונת הכתוב בשופטים "לבי לחוקי ישראל" וגו' וביאור מאמרם ז"ל בברכות ל' לוי רמי וכו' והנמשך
רצב	ביאור מאמרם ז"ל בשמות רבה 'ולא נחם אלקים - משל למלך שהיה לו בן וכו'
שכב, תפז, תקסה	ביאור המכילתא ה' ימלך לעולם ועד, למה - כי סוס פרעה' והנמשך

## הפרשה

## סימן

שכג	ביאור מאמרם ז"ל במגלה על פסוק 'זבולון עם חרף נפשו' - אמר זבולון לאחי נתת שדות וקרמים' וכו' כוונת הכתוב 'וויאמר משה אכלוהו היום' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל 'כל המענג את השבת' וכו' וכוונת הכתוב 'תהלת ה' ידבר פי' וגו'
שלא	כוונת הכתוב בתהלים 'השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך' וכו' והנמשך
שלט	ביאור מאמרם ז"ל במכילתא 'נשבע הקב"ה שמביתו של עמלק לא יקבלו גרים' וכו' והנמשך
שמח	ביאור מאמרם ז"ל 'לפי שישראל ירשו א"י כנקבה לפיכך אמרו שירה כנקבה - אז ישיר משה את השירה הזאת' וכו'
שעא	כוונת הכתוב 'בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'" וכו'
תא	ביאור מאמרם ז"ל 'זיהי בשלח פרעה - מי אמר ווי, משה אמר ווי וכו'
תב, תג, תד, תה, תלה	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'אזכרה נגינתי בלילה - אמרה כנסת ישראל נזכרתי אני השירה ששרתי בלילה של פרעה וכו' והנמשך כוונת הכתוב 'שירו לה' שיר חדש' וכוונת הכתוב 'שבחי ירושלם את ה'" וגו' וביאור אומרם ז"ל 'אז ישיר משה - הדא נוא דכתיב ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך' וגו'
תפז	ביאור מאמרם ז"ל שטעם עיכוב ישראל במדבר ארבעים שנה, שהכנענים יבנו ויטעו מה שהחריבו וקצצו וכו' והנמשך כוונת הכתוב 'תעו במדבר בישימון דרך' וגו'
תקט	פירוש מאמרם ז"ל 'בילקוט ר' ישמעאל אומר בזכות ירושלם אני קורע לכם את הים שנאמר עורי עורי לבשי עוז' וכו'
תקסה	ביאור מאמרם ז"ל 'מי שאמרתם לו שירה על הים הוא ירפא לך' וכו' והנמשך
תקצב, תרא	ביאור מאמרם ז"ל 'בזכות גדילים תעשה לך נקרע הים לישראל' וכו'
תצז	

## יתרו

קלה	ביאור מאמרם ז"ל וישמע יתרו - מה שמועה שמע ובה קריעת ים סוף' וכו' וביאור כוונת הכתוב תהלים 'כונס כנד מי הים' וכו' וכוונת הכתוב 'אמרו לאלקים מה נורא מעשיך וכו' הפך ים ליבשה' וכו'
קלח	ביאור מאמרם ז"ל 'ויתיצבו בתחתית החר - מלמד שכפה עליהם החר כגיגית' וביאור כוונת הכתוב 'ויתן להם ארצות גוים' וכוונת הכתוב 'כי לקח טוב נתתי לכם'
שם	ביאור מאמרם ז"ל בסנהדרין 'א"ר המנונא אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה' והנמשך ביאור כוונת הכתוב בירמיה סימן ז' 'ולא שמעו ולא הטו אזנם' וכו'
קמז	ביאור כוונת מאמרם ז"ל 'בתנחומא יעקב ד' אותיות יש בו כנגד ד' עטרות' וכו'
קנב, שפט, תמה	ביאור מאמרם ז"ל 'בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת מה לילד אשה בינינו'
קעט, תנא	ביאור כוונת תרגום יונתן על פסוק 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' - 'לאתר בית מקדשא' והנמשך
רנט, רס, רסא	ביאור מאמרם ז"ל 'כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין ימיו' וכו' והנמשך
רפא	ביאור מאמרם ז"ל במגילה 'חמת זו גרר, רקט זו טבריא' וכו'
רפח	ביאור מאמרם ז"ל 'בילקוט ר' נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי - אלו שהם יושבים בא"י וכו'
שנו	'באר שאמר ה' 'אנכי ה' אלקיך' ולא אמר 'אני' וכו' והנמשך
שפה, אמת	ביאור כוונת הכתוב 'והייתם לי סגולה' והנמשך מאמרם ז"ל 'דרכיך ומעלליך עשו אלה לך' וכו'
תו	ביאור כוונת הכתוב 'אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך' וגו'
תטז	ביאור מאמרם ז"ל 'בפתיחתא דאיכה רבתי' כיון שבאו להר סיני נעשו כולם הומניא' וכו'
תקג	ביאור מאמרם ז"ל 'בבראשית רבה' בשעה שבא הקב"ה ליתן תורה בסיני היו ההרים רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר עלי התורה' וכו' וביאור כוונת הכתוב 'הר אלקים הר בשן' וגו'
תקלט	ביאור כוונת הברייתא דקידושין 'ה' אלפים ותקפ"ח פסוקים הוו פסוקי תורה' וכו' והנמשך
תקמד	כוונת סמיכות הכתובים "לא תעשון אתי אלקי כסף", "מזבח אדמה תעשה ל"י וכו'
תריג	פירוש מאמרם ז"ל במכילתא 'ויחנו במדבר - ניתנה דימוס פרהסיא הפקר' וכו' וביאור כוונת הכתוב 'ויבא יתרו חותן משה' וגו' וכוונת הכתוב 'ויסעו מרפדים ויבאו מדבר סיני' וכו' וכוונת המסרה 'ד' הביאני, והביאני אל בית היין' וכו'

## משפטים

מג, קא	תירץ לטענת אחרי רבים להטות
קט	ורמז בכוונת הכתוב "מדבר שקר תרחק"
קסו	ביאור סמיכות הכתובים "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו" וגו'
רכט	ביאור מאמרם ז"ל בברכות 'טעה בג' ראשונות חוזר לראש' וכו'
רלח	ביאור מאמרם ז"ל בברכות 'תפילות אבות תקנום' והנמשך
רמב	ביאור מאמרם ז"ל בפסחים 'לא יחמוד איש את ארצך - מלמד שתהיה פרתך רועה' וכו'
רנו	ביאור מאמרם ז"ל 'ועוז מלך משפט אהב - אמר משה לישראל אם אין אתם עושים דינים הרי הוא נוטל תורתו' והנמשך כוונת הכתוב בישעיה "כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו כל יושבי תבל"
רעז	ביאור מאמרם ז"ל 'ר"י הוה מטייל סליק מטבריא לצפורי והוה ר' חייא בר אבא מסמך ליה' וכו'
שן	ביאור כוונת הכתוב 'ועבדתם את ה' אלקיכם' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'פרק קמא דברכות' ר"ג אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים' וכו' והנמשך כוונת המשנה באבות 'אל תפרוש מן הצבור' וכוונת הכתוב בתהלים 'עיני כל אליך ישברו' וכו'



סימן	הפרשה
שצז, שצח, שצט, ת, תא	ביאור מאמרם ז"ל 'גדולה תפילה יותר ממעשים טובים' וכו' וביאור כוונת דברי התוס' וביאור כוונת הכתוב במשלי "מצרף לכסף וכו' לזהב" וכו' וביאור כוונת הכתוב תהלים "קרוב ה' לכל קוראיו" וכו'
תז	ביאור כוונת מאמרם ז"ל "הנה אנכי שולח מלאך - הדא הוא דכתיב חונה מלאך ה' סביב ליראיו וגו' והנמשך
תלט	ביאור כוונת הכתוב "ואשר לא צדה" וגו'
תמט	ביאור כוונת הכתוב "אם כסף תלוה את עמי" וכו' והנמשך כוונת הכתוב במשלי "בני אם תקח אמרי" וכו'
תקכו	כוונת הכתוב "לא תהיה משכלה ועקרה בארץ" וגו' וביאור אומרם ז"ל במגילה 'שאל רבי את ר"י בן קרחא א"ל רבי ברכני א"ל יהי רצון שתגיע לחצי ימי' וכו'
תקמט	ביאור אומרם ז"ל ביבמות 'את מספר ימיך אמלא - אלו שני דורות זכה משלימין לו' וכו' והנמשך
תרד	ביאור כוונת הכתוב "לך דומיה תהלה" וגו' וכוונת הכתוב "קוה קויתי" כו' והנמשך

**תרומה**

טוב	ביאור מאמרם ז"ל 'בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה'
טז, יח, יט, תפד	וביאור מאמרם ז"ל בירושלמי שמביאי בכורים היו אומרים בעזרה 'כל הנשמה תהלל יה' וכו'
סד	ביאור מאמרם ז"ל 'כי לי כל הארץ - אני ואתם והארץ' והנמשך כוונת הכתוב בתהילים "רבים אומרים לנפשי" וכו' וכוונת הכתוב בישעיה "ועתה כה אמר ה' בוראך יעקב ויוצרך ישראל" וגו'
רפו	ביאור כוונת רז"ל במדרש 'משכני אחריו נרוצה - ממה שהשירית שכינתך בתוכנו אחריו נרוצה' וכו'
שעח	ביאור מאמרם ז"ל פרק ד' דסנהדרין 'אמר ליה ההוא מינא לר' אבהו אלקיכן כהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה' וכו'
תלא	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'לשירים נאווה תהלה - אל תקרי נאווה אלא נוה אלו משה ודוד שלא שלטו שונאיהם במעשה ידיהם' וכו' והנמשך
תסא	ביאור מאמרם ז"ל בזה"ק 'שאיין מלאך המוות שולט בלוז' וכו' והנמשך כוונת הכתוב במלכים "בנה ביתי בית זבול לך" וכו' וכוונת הכתוב "ויבן כמו רמים מקדשו" וכו'
תסד, תצח	ביאור אומרם ז"ל 'לעתיד לבוא יהיה תבור וכרמל בהר סיני ועליו יבנה בהמ"ק' וכו'
תנט - תצט	ביאור כוונת הכתוב "אוהב ה' שערי ציון" וכו'
תסז	וביאור כוונת הכתוב "שבחי ירושלים את ה'" וכו'
תסט	ביאור אומרם ז"ל 'ועשו לי מקדש - אתם צאני ואני רועה' וכו'
תפח	פירוש מאמרם ז"ל בבבב"א 'ביקש הקב"ה לתת את ירושלם במידה' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון" וכו'
תקמט - תקמט	כוונת הכתוב 'ה' אהבתי מעון ביתך" וגו'

**תצוה**

קעג	ביאור לשון מרן ה'בית יוסף' סימן תרפ"ח בטעם המוקפין שקורין בט"ו
שם	וביאור כוונת הכתוב במגילה "וקבל היהודים את אשר החלו לעשות" וגו'
שם	ביאור כוונת הכתוב בשמואל "כה אמר ה' צבאות פקדתי" וגו'
רד	ביאור מאמרם ז"ל 'אלמלא לא מת משה יפה אמרת' וגו'
רסג, רעא	ביאור מאמרם ז"ל 'ויקחו לך שמן זית - שיקחו משל מהזית' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "אשרי הגבר אשר תיסרנו יה" וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'שהיסורין לטובת האדם' וכו'
שפה	ביאור כוונת הכתוב "ויאמר המן למלך אחשוורוש" וכו'

**תשא**

ב	ביאור כוונת הכתוב "זכור לאברהם ליצחק ולישראל" וכו'
כ, שפה	ביאור כוונת הכתוב "ויבאו אל הגוים אשר באו שם" והנמשך
קטו, רסד	ביאור מאמרם ז"ל 'ושמרתם את השבת - לכם שבת מסורה' וביאור מאמרם ז"ל 'לא זזה שכינה מישראל אפילו בשבתות של חול'
שם	וביאור כוונת הכתוב "ואתה דבר אל בני ישראל לאמור אך את שבתותי תשמורו" והנמשך
רט	ביאור מאמרם ז"ל 'שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה ניסים נעשו בו מתחילה ועד סוף' וכו' והנמשך מאמרם ז"ל בויקרא רבה 'הבן יקיר לי - כל מקום שנאמר לי לא זז מעולם' וכו'
רעא	ביאור מאמרם ז"ל 'מה ראה להזכיר ג' אבות וכו' כיון שעשו אותו מעשה יצאו ה' מלאכי חבלה' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'רבים אומרים לנפשי - אפשר אומה ששמעה מאלהיה' וכו' והנמשך
שם	ביאור כוונת המסרה 'ארבעה ויעמוד כי הוא צוה ויעמוד' וכו'
שם	וביאור כוונת הכתוב "אנא חטא העם הזה"
שם	ביאור כוונת הכתוב "העשיר לא ירבה"
שם	ביאור כוונת הכתוב בקהלת "אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי" וכו'
רעד	ביאור כוונת מאמרם ז"ל בילקוט 'וישבר אותם תחת החר - נסתכל משה בלוחות וראה שפרח כתב מעליהם' וכו'
רצח	כוונת הכתוב "שלש פעמים בשנה יראה" וגו' וביאור מאמרם ז"ל בהוריות 'א"ר אשי בהוראה הלך אחר יושבי א"י' וכו'
תמז	ביאור אומרם ז"ל 'מלמד שהלוחות ושברי הלוחות מונחות בארון' וכו'

סימן	הפרשה
תסח	ביאור שכונת משה רבינו ע"ה בהוצאת ישראל ממצרים כדי להוליך את ישראל בשערי גן עדן אלא שקלקלו בעגל וכו' והנמשך כוונת הכתוב באיכה "על זה היה דוה לבנו" וגו' וכוונת הכתוב בירמיה "ד' דרך ומעלליך עשו אלה לך" וכו' וביאור אומרם ז"ל 'אלו זכיתם הייתם קורים בתורה תביאמו ותטעמו' וגו'
תצא	ביאור אומרם ז"ל במדרש על פסוק "ויתן אל משה ככלותו" - 'שהתלמיד חכם דומה לכלה' וכו' והנמשך מאמרם ז"ל בכתובות 'כי סמכה לר' זירא שרו ליה הכי לא כחל ולא שרק ולא פירכוס' וכו'
<b>ויקהל</b>	
מב	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'בימי ר' אמי נפלה דליקה בכפר אפיק ר' אמי כרוז' וכו'
תריא	ביאור מאמרם ז"ל פרק כל כתבי 'כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו' וכו'
<b>פקודי</b>	
קסח	ביאור הטעם שהיה מניין במלאכת המשכן והנמשך פסוקי תהלים "ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה" וגו'
תעו	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט 'נכנס משה רבינו ע"ה אצל בצלאל ראה שהותיר' וכו' והנמשך ביאור אומרם ז"ל 'בשעה שהיו ישראל עולים לרגל מגלגלין להם הפרוכת' וכו'
תצג	ביאור אומרם ז"ל שהצדיקים הם משכון לכפר על ישראל וכו' והנמשך כוונת הכתוב תהלים "אומר אלי אל תעלני בחצי ימי" וכו'
<b>ויקרא</b>	
קסג	ביאור הטעם שהבהמות נבראו מעפר א"י והחיות מעפר חו"ל והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "זבחי אלקים רוח נשברה" וגו' ורמז הפסוק "אדם כי יקריב מכם" והנמשך
ריד	'בואר שד' דברים - דומם, צומח, מדבר, חי היו במקדש וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'בשעה שבנה שלמה את בהמ"ק צר כל מיני אילנות בתוכו'
שעא	ביאור מאמרם ז"ל שאומות העולם אמרו לבלעם למה אמר הקב"ה לישראל שיקריבו קרבנות ולנו לא אמר' וכו' וכוונת הכתוב תהלים "ועניים ירשו ארץ וכו' אתה ידך גוים הורשת ותטעם" וכו'
<b>צו</b>	
קלח	ביאור כוונת דברי רש"י 'צו את אהרון - אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות' וביאור מאמרם ז"ל 'כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה' וביאור מאמרם ז"ל בתנחומא 'אשרי מי שמלמד עצמו תורה ונותן ממונו ללמוד עצמו ובניו'
שלד	ביאור דבריהם שמצווה להביא אש מן ההדיוט וכו', וביאור כוונת הכתוב ביחזקאל "ונתתי את פני בהם מהאש יצאו" וכו', וביאור כוונת הכתוב "והאש על המזבח תוקד בו" וכו', וביאור כוונת הכתוב בתהלים "כי אראה שמים" וכו'
שמה	כוונת הכתוב "זאת תורת העולה" וכו' והנמשך
<b>שמיני</b>	
רמב	ביאור מאמרם ז"ל 'לא מתו בני אהרון אלא מכח שנכנסו שתויי יין' וכו'
תקמג	ביאור מאמרם ז"ל 'מי שאינו מפריש מעשר כאילו אוכל נבלות' כו' והנמשך
תקנד	ביאור הברייתא בתורת כהנים 'ויקרא משה אל מישאל ואל אלצפן כו' - מכאן אמרו שאין הכהנים מטמאים למתים' וכו' והנמשך
תקצה, תקצו	ביאור מאמרם ז"ל בחולין פרק אלו טריפות 'א"ר אבהו ראה זו איה, ולמה נקרא שמה ראה מפני שהיא רואה ביותר' וכו' והנמשך
תרג	ביאור מאמרם ז"ל 'לעתיד לבוא מכריז הקב"ה כל מי שלא אכל שקצים ורמשים ובא ויטול שכרו' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בישעיה "המתקדשים והמטהרים אל הגנות" וגו' וביאור מאמרם ז"ל 'כל האוכל שקצים ורמשים חסר דעת' וכו'
<b>תזריע</b>	
קלה	ביאור מאמרם ז"ל 'אשה כי תזריע - הדא הוא דכתיב חיים וחסד עשית עמדי' וביאור מאמרם ז"ל 'כי הוא אמר ויהי - זו אשה' וכו'
קצט	ביאור שהנגעים באים בסיבת הגאווה והנמשך וביאור כוונת הכתוב "אדם כי יהיה בעור בשרו" והנמשך
שא	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר אברהם אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להדבק בזאת הברית' והנמשך וביאור כוונת הכתוב באיוב "ואחר עורי נקפו זאת" וכו'
תצ	ביאור מאמרם ז"ל פרק חלק 'קטן מאימתי בא לעוה"ב ר' חייא אמר משעה שנולד' וכו' והנמשך
תקעה, תקעד	ביאור המשנה דכלים 'הר הבית מקודש וכו' שאין זבים וזבות נכנסים לשם' וכו'
<b>מצורע</b>	
נד	ביאור כוונת דברי רש"י בד"ה 'כי תבאו אל ארץ כנען - בשורה הוא להם שהנגעים באים עליהם' וכו'
שם	וביאור כוונת הכתוב "אשר אני נותן לכם לאחוז"ה
תיא	ביאור מאמרם ז"ל 'לא היו אוה"ע ראויים שיהיו בהם בעלי חטטין' וכו'
תקנג	ביאור הברייתא דבבא קמא 'דירושלם אינה מטמעה בנגעים' וכו'
תקעב	ביאור שמשלחין ממנה את המצורעים וכו' והנמשך כוונת הכתוב במלכים "וארבעה אנשים היו מצורעים" וכו'
<b>אחרי מות</b>	
רמב	ביאור מאמרם ז"ל 'אביך הראשון חטא - זה אדם הראשון, ומליצך פשעו בי - זה נדב ואביהוא והנמשך
תלח	כוונת הכתוב "וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרון" וכו'

סימן	הפרשה
תקלז	כוונת הכתוב "ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם" וגו' והנמשך
תקפא	ביאור דבריהם ז"ל בויקרא רבה 'ואל יבא בכל עת - צער היה לו למשה בדבר זה, אמר אוי לי שמא נדחף אחי ממחיצתו וכו' והנמשך
תקפה	כוונת הכתוב "ולא תקיא הארץ אתכם" וגו' והנמשך
תקסא	ביאור מאמרם ז"ל 'כשהייתם במצרים הייתם דומים לשושנה בין החוחים, עכשיו שאתם נכנסים לארץ כנען דומים לשושנה בין החוחים' וכו' והנמשך ביאור כוונת הכתוב "נחפשה דרכינו" וכו'
<b>קדושים</b>	
לא	ביאור כונת רש"י בפסוק "ואל בני ישראל תאמר וכו' עם הארץ ירגמוהו באבן" - 'עם שעתידין לירש את הארץ ע"י מצוות'
קלו, קמג	ביאור כוונת הכתוב "ולא תלכו בחקות הגוי וגו' ואומר לכם אתם תירשו את אדמתכם" וגו'
שם	וביאור כונת מאמרם ז"ל 'מציונו כל מי שרואה דבר ערוה ואינו זן ממנה זוכה לקבל פני שכינה'
קעו	ביאור כוונת הכתוב "קדושים תהיו" וגו' והנמשך
שצט	ביאור מאמרם ז"ל 'אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה'
תנח	ביאור סמיכות הכתובים "מפני שיבה תקום" וכו' "וכי יגור אתך גר" וכו' והנמשך כוונת הכתוב בישעיה "אני ה' הוא שמי" וכו' וביאור אומרם ז"ל 'אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש' וכו'
תקי	סמיכות הפרשיות 'ונסלח לו מחטאתו אשר חטא' וסמך ליה "וכי תבאו אל הארץ" וכו'
תקטו	פירוש מאמרם ז"ל 'אתה אמרת קדושים תהיו הסר ממנו המות' וביאור אומרם ז"ל 'עתידין צדיקים שאומרים לפניהם קדוש' וכו' וכוונת הכתוב "שירו לה' שיר חדש" וגו'
תקז	ביאור אומרם ז"ל במדרש 'קדושים תהיו - יכול כמוני, תלמוד לומר כי קדוש אני ה' וכו' וביאור סמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים וכו'
קצד, תקמט	ביאור כוונת הכתוב "איש אמו ואביו תראו" וגו'
תקסד	ביאור הברייתא דברכות 'היה רבי מאיר אומר ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא' וכו' והנמשך
תקע	רמז בכוונת הכתוב "והיה כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" וכו'
<b>אמור</b>	
קיא	ביאור כוונת הכתוב "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה'"'
קטו	וביאור כוונת הכתוב "ששת ימים תעשה מלאכה"
קעה	ביאור מאמרם ז"ל 'מה ראה הכתוב ליתנה באמצע רגלים, פסח ועצרת מכאן וראש השנה ויום הכיפורים מכאן' וכו'
רלא	יבואר טעם למה נבחר ד' מינים והנמשך
רסה	ביאור מאמרם ז"ל שאיוב היה קורא תגר על היסורין עד שהראהו הקב"ה דפנות הסוכה כו'
שלו	מאמרם ז"ל במנחות פרק ר' ישמעאל 'פעם אחת יבשה א"י ולא ידעו מהיכן להביא' וכו' והנמשך
שנט	ביאור מאמרם ז"ל 'לעולם אל תהי מצוות העומר קלה בעיניך שעל ידי מצוות העומר זכה אברהם אבינו לירש את ארץ כנען' וכו'
תקעט	ביאור המשנה דכלים 'בין האולם והמזבח מקודש ממנה שאין בעלי מומין' וכו' והנמשך
סי, קסז	ביאור מאמרם ז"ל 'אלו זכיתם אתם קורים בתורה אלה מועדי ה' וכו'
<b>בהר</b>	
קו - קד	ביאור מאמרם ז"ל 'לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גוים' וכו' והנמשך
קלד, קלח	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך - ר' ברכיה בשם ר"א אמר בכל עונות כתיב נושא עון ועובר על פשע, ברם הכא לא אוסיף עוד' וביאור כוונת הכתוב "ולא תונו איש את עמיתו ועשיתם את חקתי וישבתם על הארץ לבטח" וכו'
שם	כוונת הכתוב "חכמות בנתה ביתה" וכו'
שם	וביאור מאמרם ז"ל 'בברכות כל האומר 'תהלה לדוד' ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב'
קמח	ביאור כוונת הכתוב "אל תקח מאתו נשך ותרבית" והנמשך
רה	יבואר שבחינת א"י היא בחינה קדושה ואינו יכול לבא רק ע"י ענוה וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "וענוים ירשו ארץ"
רז	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'עשרה מצוות אדם עושה עד שלא יאכל פרוסה' וכו' והנמשך ביאור כוונת הכתוב "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית" וגו'
רנח	כוונת הכתוב "והארץ לא תמכר לצמיתות" והנמשך מאמרם ז"ל 'אימתי אתם נקראים בנים - כשתקחו אמרי' וכו'
רפו	ביאור כוונת הכתוב "לא תעשו לכם אלילים" וגו'
תד	ביאור כוונת הכתובים "וכי ימוך אחיך וגו' כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" וגו'
תו	ביאור כוונת הכתוב "אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ" וגו'
תצז	כוונת הכתוב "כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים" וכו' והנמשך ביאור מחלוקת דר"מ ור"י בפרק קמא דקידושין 'בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים' וכו' וביאור אומרם ז"ל שם 'כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר' וכו'
תקלג	רמז בכוונת הכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" וגו'

## הפרשה

## סימן

## בהקתי

ט, קסט	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'וזכרתי את בריתי יעקב - משל למלך שצוה: שאלו בשלום פלוני ופלוני הבנים שלו, ולבסוף ציווה: שאלו בשלום המגדלת' והנמשך
קלח	ביאור מאמרם ז"ל בתענית ר' חייא בר לולייאני שמעיניהו להנך ענני דקאמרי ניתי וניתבו מייא בעמון ומואב' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "ועבדתם את ה' אלקיכם" וביאור מאמרם ז"ל בילקוט על פסוק 'צדקתך כהררי אל - ר' ישמעאל אומר הצדיקים שקבלו את התורה שניתנה מהררי אל' וכו'
רח	ביאור מאמרם ז"ל בשבת פרק במה בהמה ר' אמר תקון זכות אבות והנמשך
רכו	ביאור מאמרם ז"ל בכתובות 'עתידין כל אילני סרק שיטענו פירות' וכו'
רצ	כוונת המשנה 'והשמות את מקדשכם - קדושתם אף כשהן שוממין' הנמשך
קפו, שט	כוונת הכתוב 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם' וגו'
של	ביאור דברי רז"ל על פסוק 'אם בחקתי תלכו - הדא הוא דכתיב חשבתי דרכי כו' אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר: כו' והנמשך כוונת הכתוב במשלי 'שומר מצוה לא ידע רע' וכו' וכוונת הכתוב "בכל עצב יהיה מותר" וכו' ומאמרם ז"ל בשבת 'כל העושה מצווה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות' וביאור רז"ל במשנה פרק ה' דאבות 'לא הפילה אשה מריח בשר הקודש' והנמשך
שמג	כוונת הכתוב 'ונתתי שלום בארץ ושכבתם' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "שיתו לבכם לחילה' וגו'
שצג	ביאור דברי רש"י בפסוק 'ונתנה הארץ יבולה' וכו' - 'שהם אלני סרק שעתידין לעשות פירות' וכו' והנמשך
שם	וביאור מאמרם ז"ל 'כל המתעצל בהספדו של חכם' כו'
תנו	ביאור מאמרם ז"ל 'לא זזה שכינה מתוך ההיכל' כו'
תסג	'באר שבית המקדש נבראת קודם בריאת עולם כו' כדי שיהיה ישב ולבסוף הוקף כו' והנמשך כוונת הכתוב "והביאותים אל הר קדשי" כו' וביאור המשנה דתנן פרק כל הצלמים 'אין לך הר וגבעה שאין בו עבודה זרה' כו'
תקלא	כוונת הכתוב 'והנשארים בכס ימקו בעונם' וגו' והנמשך
תקב	ביאור הברייתא בערכין 'ואיש כי ימכור בית חומה - שהוקף ולבסוף ישב' כו'

## במדבר

שכז	ביאור כוונת הכתוב "והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם" וכו' וביאור דבריהם בירושלמי פרק ט' דכלאים ר' מאיר אידמין ליה באסייא' וכו'
קסח	כוונת הכתוב "וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל" וגו'

## נשא

קמח	ביאור מאמרם ז"ל 'יברכך - בממון, וישמרך - מן המזיקין' והנמשך כוונת הכתוב במשלי 'ברכת ה' היא תעשירי', וכוונת הכתוב בקהלת 'וגם כל האדם שיאכל ושתה' וכו' וכוונת הכתוב בישעיה 'למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם' כו'
עקב	ביאור כוונת הכתוב "איש איש כי תשטה אשתו" וגו' וביאור מאמרם ז"ל 'אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות' כו' והנמשך וביאור מאמרם ז"ל בראש השנה 'כתיב ולך ה' חסד וכתבי כי אתה תשלם לאיש כמעשהו'
קצא	ביאור מאמרם ז"ל 'מדד הקב"ה את כל האומות ולא מצא אומה שתקבל את התורה אלא ישראל' וכו'
רנה	ביאור מאמרם ז"ל 'ישלם ה' פעלך - א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו' וביאור מאמרם ז"ל 'ישבו יושבי בצלו - אלו הגרים שבאים וחסים בצלו של הקב"ה' והנמשך פסוקי תהלים 'מה יקר חסדך' וגו'
רצד	ביאור מאמרם ז"ל 'ויהי רעב בארץ - עשרה רעבון באו לעולם' וכו' והנמשך
רצז	ביאור מאמרם ז"ל 'וילך איש מבית לחם יהודה - וילך איש גורדום'
שף	ביאר הטעם שאמרו ז"ל 'נשיאות כפים' ולא אמרו 'נשיאות ידים' והנמשך כוונת הכתוב "נחפשה דרכינו" וכו'
שצא	ביאור מאמרם ז"ל 'אל תכריתו את שבט וכו' - הדא הוא דכתיב עיני ה' אל יראיו' וכו'
תעז	ביאור מאמרם ז"ל 'ויהי ביום כלות משה - מי אמר ווי' כו' והנמשך

## בהעלותך

פט	יבואר שבני ירושלים הם כנגד כל ישראל וכוונת תהלים "שבחי ירושלם את ה'" וגו'
קמ, תקכד	ביאור כוונת הכתוב "אל נא תעזבו אותנו" והנמשך כוונת הכתוב "לאמר לך את ארץ כנען" וכוונת הכתוב "אלקים מושיב יחידים ביתה"
שקב	ביאור כוונת הכתוב "לכה אתנו והטבנו לך" וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל בברכות 'גדול הנהנה מיגיעו' כו'
תעקז, תכב	ביאור מאמרם ז"ל בספרי 'אספה לי - שתהיה סנהדרין לשמי' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "הבוטחים בה' כהר ציון" וכו'

## שלה

כא	ביאור מאמרם ז"ל 'שהנשים היו מחבבות א"י'
ל	ביאור כוונת הכתוב "נתנה ראש ונשובה מצרימה" והנמשך
עא	ביאור מה שאמרו ז"ל 'מתוך גנותה למדנו שבחה' וכו' וביאור לשון הכלבו שכתב ש'אינו דומה מורד בפלטין של מלך והיא ארץ אוכלת יושביה' וכו'

סימן	הפרשה
עה	ביאור מאמרם ז"ל 'אורא דא"י מחכים' והנמשך כוונת הכתוב במשלי "ה' בחכמה יסד ארץ"
קן	ביאור מאמרם ז"ל בערכין 'בא וראה כמה גדול לשון הרע' וכו'
שם	וביאור כוונת רש"י 'למה נסמכה פרשת מרגלים' וכו'
שם	וביאור כוונת התוספות בערכין 'אל תקרי ממנו אלא ממנו'
רו	יבואר שמשה רבינו ע"ה רמז בשליחות המרגלים שישה תנאים והנמשך כוונת הכתוב "אשרי איש ירא את ה'" כו'
רלה	ביאור מאמרם ז"ל שא"י משובחת מכל הארצות שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה'
רמז	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'עברו על כרם דורון אפיק לון אריסא חדא פרסקא אכלו אינון וחמריהון' כו'
רמט	רמז בפסוק "ארץ זבת חלב ודבש היא וזה פריה" ומשל גדול
רנ	ביאור כוונת דברי רש"י על פסוק "וישלח אותם משה" - 'שלא עכב על ידו'
שם	וביאור משנה דאבות 'הקנאה והתאוה והכבוד'
שד, שיח	ביאור כוונת דברי רש"י 'וישבו מתור הארץ - א"י ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה' וכו'
שמז	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט 'ויתורו את ארץ כנען - מה ראה כנען להזכר כאן' וכו'
שמט	ביאור מאמרם ז"ל 'ראו את הארץ ואת יריחו - יריחו בכלל היתה' וכו'
שנא	ביאור כוונת הכתוב "אם חפץ בנו ה'" וכו'
שנב	ביאור שא"י תרומה מכל הארצות וכו' וכוונת הכתוב בירמיה כ"ג "ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה'"
שנח	יבאר שמצוות ישיבת א"י אין עבירה מכבה אותה כו' והנמשך כוונת הכתוב בקהלת "דור הולך דור בא" וכוונת הכתוב תהלים "למדני לעשות רצונך" כו'
תיג, תכח	רמז כוונת הכתוב "ארץ אוכלת יושביה" כו'
תיד	ביאור מאמרם ז"ל 'לך אכול בשמחה לחמך - זו פרשת חלה, ושתה בלב טוב ייניך - זו פרשת נסכים' כו' והנמשך
תיד	ביאור מאמרם ז"ל 'וישבו מתור הארץ - כשבאו המרגלים ראו שישראל עוסקים בהלכות חלה'

**קרה**

תרז, ש, תרז	ביאור מאמרם ז"ל בסנהדרין אמר ר"י מנין לתחיית המתים מן התורה' וכו'
רמד	ביאור כוונת הכתוב בשמואל "כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול" והנמשך
ש	ביאור המשנה פרק קמא דבכורות 'המפריש פטר חמור ומת' כו' והנמשך
שפד	ביאור כוונת הכתוב בשמואל "הלא קציר חטים היום" כו' וכוונת הכתוב שם "ויאמר אליו הנה אתה זקנת עתה שימה לנו מלך לשופטנו" וגו'
תפ	פירוש דבריהם ז"ל שאסף אמר שירה על שטבעו בארץ שעריה משל לשפחה וכו', ופירוש כוונת הכתוב "אם אמרתי אספרה כמו" כו' וכוונת הכתוב "הנה אויביך ה' יאבדו" כו' וכוונת הכתוב מלאכי "ואל תרא ביום אחיך" וכו'

**הקת**

קכט	ביאור מאמרם ז"ל 'כה אמר אחיך ישראל - מה ראה להזכיר כאן אחוה' וכו'
שטז	ביאור מאמרם ז"ל בשוחר טוב 'לחם אבירים אכל איש - אלו ישראל' והנמשך כוונת הכתוב "אני אמרתי אלקים אתם" וביאור מאמרם ז"ל על פסוק 'מי יתן והיה לבבכם זה להם וכו' - כפויי טובה בני כפויי טובה' וכו'
שלה	ביאור כוונת הכתוב "כי הנה יוצר הרים ובורא רוח" וכו' וכוונת הכתוב במשלי "מרפא לשון עץ חיים" וכו'
תקיג	וכוונת הכתוב באיוב "עד אן תמלל אלה" וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל בנדרים 'וממדבר מתנה - אם הגבה עצמו הקב"ה משפילו'
תקצ	ביאור 'אתם קרוים אדם' והנמשך כוונת הכתוב תהלים ל"ד "מי האיש החפץ חיים" וגו'
תר	ביאור שיש ב' דברים לנצח את היצר הרע וכו' והנמשך כוונת הכתוב תהלים "חשבת י דרכי כו' במה יזכה נער את ארחו" וגו'

**בלק**

קלח	ביאור כוונת הכתוב במיכה "עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך"
שמח	כוונת הכתוב "ראשית גוים עמלק" וכו'
תעג	ביאור כוונת הכתוב "הן עם לבדד ישכון" וכו'
תפ	כוונת הכתוב "וירא את הקיני" וגו'
תצג	כוונת הכתוב "מה טובו אהליך יעקב" וכו' והנמשך
תקטז	ביאור מאמרם ז"ל 'כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל - לעתיד ישאלו המלאכים ליעקב וישראל מה פעל אל' וכו' וכוונת אנשי כנסת הגדולה בנוסח 'אתה קדוש ושמן קדוש' וכו'

**פנחס**

קסח	ביאור כוונת הכתוב "מבן עשרים שנה ומעלה" וגו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל 'בשעה שאמר הקב"ה למשה אנכי ה' אלקיך, מיד אמר משה ברוך שלא עשני גוי' וכו'
שעג	יבאר ששם יה עדות לישראל דוקא בא"י וטעם לזה כו'
תקעז	ביאור הגמרא דירושלמי פרק קמא דשביעית ר' חייא בשם ר"י ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני וכו' והנמשך פלפול ארוך בהא דאין ישיבה בעזרה וכו'

## סימן

## הפרשה

מטות	
פג	ביאור מאמרם ז"ל בזוהר כי בשעת החרב נתן הקב"ה רשות להקליפה ליכנס לא"י וביאור כוונת הכתוב "כלה ה' את חמתו" וגו'
פח	בטעם שלא זכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה בא"י וכו' וביאור כוונת הכתוב פרשת מטות "כי לא ננחל אתם" וגו'
רכח	ביאור מאמרם ז"ל 'אתה מוצא בני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול' וכו'
רסו	ביאור כוונת המדרש 'שאל המין את ר"ח, אתם אומרים אתם קרובים להקב"ה אם כן למה אתם מעוניים ביסורין' וכו' והנמשך כוונת הכתוב באיכה "על אלה אני בוכיה וגו' זכור עניי ומרודי" וגו'
רפ	ביאור מאמרם ז"ל בפסחים 'לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין אומות העולם אלא כדי שיתווספו עליהם גרים' והנמשך כוונת הכתוב ביחזקאל "והפיצותך בגוים" וכו' וכוונת הכתוב בתהלים "תתננו כצאן מאכל" וגו' וכוונת הכתוב "דמינו אלקים חסדך" וגו'
שכח	כוונת הכתוב "כי לא ננחל אתם מעבר לירדן" והלאה והנמשך
תלב	ביאור שעטרות ודיבון וגו' כנגד ט' קליפות וכו'

## מסעי

קע	ביאור כוונת הכתוב ירמיה 'אל יתהלל חכם בחכמתו' והנמשך פסוקי תהלים "גבור בארץ יהיה זרעו" וגו'
קפג	יבואר 'בג' דברים נתחלקה א"י - אורים ותומים וגורל וכספים' ורמז בכוונת הכתוב "אך בגורל יחלק הארץ"
קפד	ביאור מאמרם ז"ל 'על חומותיך ירושלים - מאי אמרי אתה תקום תרחם ציון' והנמשך
רכא, רנו	ביאור מאמרם ז"ל 'זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה - לכם היא ראויה' וכו' והנמשך
רעב	ביאור כוונת הכתוב "צו את בני ישראל וגו' כי אתם באים אל הארץ כנען"
רפט	ביאור כוונת הכתוב באיכה "למה לנצח תשכחנו" וגו' והנמשך
רצה	ביאור כוונת הכתוב באיכה "לא האמינו מלכי ארץ" וכו'
שס, שסא, שסב, שסג	ביאור מאמרם ז"ל בכתובות 'כשם שאסור לצאת מא"י לבבל כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות' וכו'
שסז	ביאור כוונת הכתוב "ויצו משה את בני ישראל זאת הארץ" וגו' וביאור מאמרם ז"ל בקהלת רבה 'אחד ירא שמים היה חולה והיה בוכה בחוליו' כו' וביאור כוונת הכתוב תהלים "אין מתום בבשרי מפני זעמך" וביאור כוונת הכתוב "לב חכם לימינו" וכו'
שעו	ביאור המשנה 'הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין' כו'
טטו	ביאור מאמרם ז"ל בפתיחתא דאיכה רבתי 'אלו זכיתם הייתם שותים מי השילוח' וכו'
תקסו	כוונת הכתוב "דבר אל בני ישראל כי אתם עוברים אל ארץ כנען" וגו'
תרח	כוונת הכתוב "גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי" וגו'

## דברים

טו	יבואר שישושי א"י נאנחים ונאנקים ביסורין וביאור כוונת הכתוב בתהלים "רצית ה' ארצך" וגו' וביאור כוונת הכתוב בשיר השירים "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה"
טל	ביאור מאמרם ז"ל 'כשנחרב המקדש פיזר הקב"ה אבניו וביאור מאמרם ז"ל 'ברכות' אוהב ה' שערי ציון - אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה' והנמשך
נח	ביאור מאמרם ז"ל 'ללבי גליתי ולחברי לא גליתי' והנמשך ברמז הכתוב "ושמתי כדכוד שמשותיך" וכוונת הכתוב באיכה "על זה היה דוה לבנו" וכו' וכוונת הכתוב "על אלה אני בוכיה" וכוונת הכתוב "אז תראי ונהרת" וגו'
סט	וביאור מאמרם ז"ל 'אין השכינה חוזרת לירושלים עד שתעשה הר' וביאור כוונת הכתוב בתהלים "ישמח הר ציון וגו' קולי אל ה' אקרא" וגו' וביאור כוונת הכתוב באיכה "על הר ציון ששמם" וגו'
פח, שפא	ביאור מאמרם ז"ל 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה' וכו' וכוונת הכתוב בישעיה ס"ו נ"ט "וכחש בה' ונסוג" וגו' וביחזקאל י"ח "השליכו מעליכם את כל פשעכם" וגו' והנמשך
קלד	ביאור מאמרם ז"ל בגיטין 'מעשה בר"י בן חנינא שהלך לדרך גדול ברומי וכו' מי נתן למשיה יעקב' וכו' וביאור כוונת הכתוב באיכה "תבא כל רעתם לפניך" וכו'
קלח	רמז בכוונת הכתוב "רב לכם סוב את ההר הזה" וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל 'אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש' וכו'
קצח	ביאור מאמרם ז"ל 'גוי יורש את אביו דבר תורה דכתיב כי ירושה לעשו' והנמשך
רכג	ביאור מאמרם ז"ל 'ביומא טובה צפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים' והנמשך
רמ	ביאור מאמרם ז"ל 'אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות לבני'
רן, רעה	ביאור מאמרם ז"ל 'ה' אלקיכם הרבה אתכם - מה כוכבים הללו מעלות על גבי מעלות' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בירמיה "התשכח בתולה עדיה" וכו'
שיז	ביאור מדרש פליאה 'הרוצה לידע שפנחס הוא אליהו' וכו'
שכט	ביאור כוונת הכתוב באיכה "נחלתנו נהפכה לזרים" והנמשך
תסט	ביאור אומרם ז"ל בספרי 'צידונים יקראו לחרמון' וכו' - למה נכתב שהיו ד' מלכויות מתגרות' וכו' וכוונת הכתוב בשמואל ב' "ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה" וכו'
תעג	ביאור אומרם ז"ל 'ה' אלקיכם הרבה אתכם - זה שאמר הכתוב אשתחוה אל היכל קדשך' וכו' והנמשך כוונת הכתוב "הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום" וכו'

סימן	הפרשה
תקס	ביאור ברייתא דשבת נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה וכו'
	<b>ואתחנן</b>
ז, תקלב	ביאור כוונת הכתובים "כי ישאלך בנך" וכו'
י	ביאור כוונת הכתוב בישעיה "נחמו נחמו" וביאור מאמרם ז"ל 'בני איש עד מה כבודי לכלמה תאהבון ריק - בני איש אלו אומות העולם שהם בני נח שנקרא איש' וכו' והנמשך
כב, קצז, תפו, תרט	ביאור מאמרם ז"ל בברכות 'איכא סבי בבבל'
לג	וביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'כל מי שהוא קבוע בא"י ואוכל חוליו בטהרה ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע מובטח לו שהוא בן עוה"ב'
נב, קיח	וביאור מאמרם ז"ל בסוטה 'דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבינו ע"ה ליכנס לארץ' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בישעיה "כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה" וגו'
נו	ביאור מאמרם ז"ל בכתובות 'א"ר ירמיה א"ר אבא אמר ר"י כל המתהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב' והנמשך
ס, תפו	מאמרם ז"ל בשוחר טטב 'אמר ר"י בן חלפתא לר' ישמעאל בריה אתה מבקש לראות השכינה בעוה"ז עסוק בתורה בא"י והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "אחת שאלתי מאת ה'" וגו' וכוונת הכתוב "שכון ארץ ורעה אמונה" וכו'
סב, רמא	ביאור מאמרם ז"ל 'אתה החלות להראות את עבדך - אתה התחלת להתיר לי שבועה במדין והנמשך לזה טעם שלא התפלל אהרון להכנס לארץ
ע	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט 'אל תוסף דבר אלי עוד - מלמד שאין מניחין לצדיקים לעבור עבירה חמורה'
קו	ביאור כוונת הכתוב "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות"
קיח	וביאור מאמרם ז"ל ש'כונת משה רבינו ע"ה לעבור שם לשעה ולחזור ליקבר בקברו המזומן לו מששת ימי בראשית'
קנה	ביאור כוונת הכתוב "ומשלם לשונאיו אל פניו" וגו' והנמשך כוונת הכתוב בישעיה "יוחן רשע כל למד צדק" וגו'
קס, רמט	ביאור כוונת הכתוב "הוי גוי חוטא" וגו' וביאור מאמרם ז"ל 'לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים' והנמשך
קס	וביאור מאמרם ז"ל בשבת 'אלף בינה גמול דלים' וכו'
רד, רנד, תר	ביאור כוונת מאמרם ז"ל 'חכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ' והנמשך
רי, תלג, תקסב, אמת	ביאור כוונת הכתוב "כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן"
ריח, שה	ביאור כוונת הכתוב "דברו על לב ירושלם וקראו אליה" וגו' והנמשך מאמרם ז"ל פרק הבית והעליה 'הנהו תרי זיירי חד עלתה וחד תתאה' וכו'
רלג, רלד	ביאור מאמרם ז"ל 'אעברה נא ואראה את הארץ - למה היה מבקש וכו' אלא כדי לחבב הארץ' וכו' וביאור מאמרם ז"ל באבות דרבי נתן 'חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל פגם' וכו'
שח	ביאור כוונת הכתוב בישעיה "שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל" וכו' והנמשך
שעה	ביאור כונת רבינו יעקב בעל הטורים - 'הפסוק מתחיל בא' ומסיים בכ' ויש בו כ"א תיבות' וכו'
שעז	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר משה רבינו ע"ה הלא אין מפסיק ביני ובין א"י רק חבל של חמישים אמה'
שפב, תנד	ביאור כוונת הכתוב "ואתם הדבקים בה' אלקיכם" וכו'
שצה	יבאר התלהבות גדולה בענין א"י ממאמר החבר ב'ספר הכוזרי' במאמר ה' פסקה כ"ב והנמשך כוונת הכתוב במשלי "אם תבקשנה ככסף" וכו' וכוונת הכתוב תהלים "נאם פשע לרשע בקרב ליביו" וכו' וכוונת הכתוב "כל דרך איש ישר בעיניו" וכו'
תיב	ביאור מאמרם ז"ל בפתיחה דאיכה רבתי 'כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאילו מעמיד לסטים' וכו'
תכג, תנו	ביאור דברי רש"י 'בעת ההיא לאמר - לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר' וכו'
תלה	ביאור כוונת הכתוב "ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל" וכו' והנמשך
תלט	ביאור סמיכות הכתובים "ושמרת את חקיו" וכו', "אז יבדיל משה" וכו'
תנא	ביאור סמיכות הכתובים "או הנסה אלקים" וגו', "אתה הראת לדעת" וכו' והנמשך
תק	ביאור כוונת הכתוב "שמור תשמרון את מצות ה' אלקיכם" וכו' והנמשך כוונת הכתוב תהלים "כי אראה שמיך" וכו'
תקמט	כוונת הכתוב "בצר לך ומצאוך" וגו'
תקסו	ביאור מאמרם ז"ל בילקוט 'אמר משה להקב"ה אתה התחלת לבא אצלי שנאמר וירא אליו בלבת אש מתוך הסנה' וכו'
תנו	כוונת הכתוב "ועשית הישר והטוב" וגו'
	<b>עקב</b>
כז, שן	ביאור מאמרם ז"ל 'א"י שותה תחילה' וכו' וביאור כוונת הכתוב "והארץ אשר אתם עוברים שמה" וכו'
לד, לה, לו, לז	ביאור כוונת הכתוב "ארץ אשר אבניה ברזל"
מא	יבואר שא"י באמצע ז' אקלימין ורמז הפסוק "רק באבותיך חשק ה'" וגו'
נז	ביאור שלא נשתבחה א"י כי אם בפרי האדמה ופרי העץ
סה	ביאור שישה פעמים 'ארץ' כתוב בפרשת עקב כנגד שישה אקלימין המתפשטים ממנה
סו	וביאור שא"י נשתבחה בעשרה דברים
עג, עד, תקסח	יבואר שיש חילוק בין א"י לחו"ל לענין שכר מצוות והנמשך ביאור מאמרם ז"ל 'איכא סבי בבבל' וביאור כוונת הכתוב "ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם"

## הפרשה

## סימן

פא	יבואר ששם 'אלקים' שהוא מידת הדין בא"י הוא רחמים וביאור כוונת הכתוב תהלים "אודך בעמים ה' ואזמרח בלאומים" וכוונת הכתוב "אלקים יחננו" וגו'
קח	וביאור כוונת הכתוב "ארץ אשר אבניה ברזל"
קיב	וביאור כוונת הכתוב "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה" והנמשך
קל	ביאור מאמרם ז"ל 'אין הגשמים נעצרים אלא בשביל תרומות ומעשרות' והנמשך וביאור כוונת הכתוב בתהלים "גם ה' יתן הטוב" וכו'
קלא	וביאור כוונת הכתוב "ורם לבביך ושכחת" וכו'
שם	וביאור כוונת הכתוב "ועתה ישראל מה ה' אלקיך" וכו'
שם	וביאור שיש ז' סיבות לחולי הגאווה
קלז	ביאור כוונת הכתוב "כי ה' אלקים הוא האלקים אשר לא ישא פנים" וכו'
שם	ביאור מאמרם ז"ל 'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל' וכו'
קלט	ביאור כוונת הכתוב "והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה" וכו'
קעו, תקפב, תקפח	ביאור כוונת הכתוב "תמיד עיני ה' אלקיך בה" והנמשך
קפב	יבואר שלזכות לאמונה הוא ע"י קדושת א"י
ר	ביאור כוונת הכתוב "כל המצוה" וגו' וביאור משנת רבי חניניה בן עקשיא אומר' והנמשך
רטז	ביאור מאמרם ז"ל בברכות 'על הארץ ועל פירותיה' וכו'
רכב	רמז הכתובים "והארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה" וגו' והנמשך
רמה	ביאור מאמרם ז"ל בספרי 'ארץ הרים ובקעות - שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה' וכו'
רעא	ביאור מאמרם ז"ל 'ללכת בכל דרכי - אלו הם דרכי המקום רחום וחנון' וכו' והנמשך
שך	כוונת הכתוב בישעיה "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם"
שלו	כוונת הכתוב "כי לא על הלחם לבדו" וכו' וכוונת הכתוב שאומרים קודם ברכת המזון "אברכה וכו' תהלת וכו' סוף דבר" וכו'
שמה	ביאור מאמרם ז"ל פרק קמא דתענית 'האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא קא מרתחא ליה' וכו' והנמשך
שן	ביאור מאמרם ז"ל ר"י בר יעקב וכו' שמע קליה מברך וכו' על כל טיפה וטיפה' וכו'
תח	ביאור כוונת הכתוב "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך" והנמשך ביאור כוונת המסרה 'הנו שלושה' וכו' וכוונת הכתובים בתהלים "וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה"
תכט	ביאור כונת המסרה 'י"ג ארץ' ריש פסוק "ארץ חטה ושעורה" וכו'
תקסט	ביאור מאמרם ז"ל 'נח לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י וכו' והנמשך
תקפט	ביאור מאי דאמרין בבבא קמא 'הלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו ואפילו בשבת' וכו' והנמשך פלפול ארוך
תרי	ביאור מאמרם ז"ל 'שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן - אתם עוברים ואני איני עובר' וכו'

## ראה

ו	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי פרק ג' דחגיגה 'מעשה שנכנסו ז' זקנים לעבר את השנה בבקעת רמון' וכו'
כז	ביאור מאמרם ז"ל 'כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה'
פב	ביאור מאמרם ז"ל 'מה היה בחלקו של יהודה - הר הבית והלשכות' וכו' וביאור כוונת הכתוב "שמחתי באומרים לי בית ה' נלך" וביאור כוונת הכתוב "רבים אומרים לנפשי" וגו'
קז	וביאור מאמרם ז"ל 'גדול מעשר שמביא לידי תלמוד תורה' וכו' וביאור כוונת הכתוב בישעיה "וכילי כליו רעים" והנמשך ברמז הכתוב "פתחו תפתחו"
קלא	כוונת הכתוב "הענק תעניק לו מצאנך ומגרנך" וביאור מאמר רז"ל 'בשעה שיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית' וכו' וביאור כוונת מאמרם ז"ל 'כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער'
קמח, שנו	ביאור כוונת הכתוב "נתן נתן לו ולא ירע לבבך" וכו' והנמשך כוונת הכתוב בתהלים "הון ועושר בביתו"
קנא	כוונת המסרה 'ג' וצבי'
קנב	ביאור כוונת רש"י ד"ה "כל צפור טהורה תאכלו"
קסה	ביאור כוונת הכתוב "והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם" וגו' והנמשך
קסז	ביאור כוונת הכתוב "אבד תאבדון את כל המקומות"
קף	ביאור מאמרם ז"ל בברכות גבי ר' חנניא בן אחי ר"י שהיה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל וכו'
קצד	ביאור מאמרם ז"ל בחולין 'כי ירחיב ה' את גבולך - למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון' והנמשך
רג	רמז בכוונת הכתוב "כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם" וגו' והנמשך
רלב	ביאור כוונת הכתוב ישעיה "וכל בניך למודי ה'" והנמשך
רסח	ביאור כוונת הכתוב "כי טוב חסדך מחיים" וגו' והנמשך
רעט	ביאור מאמרם ז"ל בספרי 'מעשה בר"י בן בתירא ור' מתיא בן חרש' וכו'
רפט, שפד	ביאור כוונת הכתוב "כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך" והנמשך
שיט	ביאור מאמרם ז"ל 'ביומא מאי בירה - מקום יש בהר הבית ובירה שמו'
תי	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'ר"ש בר נחמני כד הו הנחית לעבורא' וכו' והנמשך



<b>הפרשה</b>	
סימן	ביאור אומרם ז"ל שעל ידי הצדקה מהפך מידת הדין למידת הרחמים וכו' וביאור אומרם ז"ל 'כל המעלים עיניו מן הצדקה' וכו' וביאור כוונת הכתוב "אמר נבל בלבו אין אלקים" וכו' וביאור כוונת המשורר באזהרת 'ועל כנפי בגדך' וכו'
תצז	ביאור הברייתא דספרי על פסוק "לשבת שם בארץ" - 'פרט לירושלים שלא ניתנה לבית דירה' וכו'
תקנב	ביאור המשנה דכלים 'לפנים מן החומה מקודש מהם' וכו' והנמשך מאמרם פרק קמא דברכות 'וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר' וכו'
תקעד	ביאור מאמרם ז"ל 'כי בגלל הדבר הזה - גלגל הוא שחוזר בעולם' וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא' וכו'
תרי	
<b>שופטים</b>	
תצד	ביאור מאמר רז"ל 'למה נשתנינו מדין חיה ועוף' וכו' ורמז הכתובים "כי יפלא ממך דבר" וכו' וביאור כוונת הכתוב "ה' עוז לעמו" וכו'
תצו	וביאור כוונת הכתוב "צדק צדק תרדוף" וכו'
תצז	ביאור כונת המסרה 'על פי התורה אשר יורוך, על פי הדברים' וכו'
תצח	כוונת המסרה 'ד' ככל הגוים' וכו'
תצט	ביאור אומרם ז"ל בכתובות פרק שני דייני גזרות גבי עובדא דרב ענן 'דשלח לרב נחמן לדיינייה מר להאי גברא דאנא פסילנא ליה' וכו' והנמשך
תקל	ביאור מאי דאמרין ב'סוכה' 'אלכסנדריא מאי טעמא איענוש משום דעברו האי קרא' וכו' והנמשך
תקלה	ביאור לשון הסמ"ג עשה קל"ג 'ראשית דגנך תירושך ויצהרך תתן לו' וכו'
תקמ	
<b>כי תצא</b>	
תקנ	ביאור מאמרם ז"ל בפסיקתא 'זכרוניכם משלי אפר - הו זהירין בשתי זכירות שכתבתי לכם בתורה'
תקכ	רמז בכוונת הכתוב "כי תבנה בית חדש" וכו' והנמשך
תקכא	ביאור מאמרם ז"ל בירושלמי 'חד כהן אתא לגבי ר' חנינא אמר לו מהו לצאת לצור לעשות דבר מצווה לחלוץ או ליבם' וכו' והנמשך
תקכב	ביאור מאמרם ז"ל 'זכור בפה ואל תשכח בלב' וכו'
תקכג	ביאור מאמרם ז"ל 'בזכות גדילים תעשה לך נקרע הים לישראל' וכו'
תקכד	ביאור הגמרא דכתובות פרק י"ג 'ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בחוזאי אתא לקמיה דרבי חנינא, אמר ליה מהו למיחת ליבמה' וכו' וביאור הגמרא דסנהדרין פרק חלק 'ביקש דוד לעבוד וכו' שנאמר ויהי דוד בא עד הראש' וכו'
תקכה	ביאור המשנה דסנהדרין 'כל המלין את מתו עובר בלא תעשה' וכו' והנמשך
תקכח	ביאור ברייתא דבבא קמא 'עשרה דברים נאמרו בירושלים ואחד מהם אינה מביאה עגלה ערופה' וכו'
תקכט	ביאור הגמרא דבבא קמא 'ירושלים אין מלינים בה את המת' וכו' והנמשך
תקל	ביאור מאמרם ז"ל 'כשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה כך נתמלא רחמים על העופות' וכו' והנמשך
<b>כי תבא</b>	
תקלא	ביאור מאמרם ז"ל 'ויביאנו אל המקום הזה - זה בית המקדש'
תקלב	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "ויהי שם לגוי גדול" - 'מלמד שהיו ישראל מצויינים שם' והנמשך
תקלג	ביאור סמיכות פרשת עמלק לפרשת כי תבא אל הארץ והנמשך
תקלד	ביאור כוונת הכתוב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך" והנמשך פסוקי משלי "תאות צדיקים אך טוב" וכו'
תקלה	ביאור מאמרם ז"ל 'ונתנך ה' לראש ולא לזנב - אשריהם ישראל בשעה שהם עושים רצונו של הקב"ה' וכו'
תקלז	ביאור כוונת הכתוב "ירושלם הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו" וכו' והנמשך
תקלח	ביאור לשון הספרי 'והיה כי תבא - אין והיה אלא מיד' וכו'
תקלט	ביאור מאמר תנא דבי אליהו 'כל הקץ בחיים טובים בעוה"ז למה הדבר דומה' וכו'
תקמ	סמיכות הכתובים "וברכך בארץ", "יקימך ה' לו לעם קדוש" וכו'
תקמא	ביאור מאמרם ז"ל בתנחומא פרשת כי תבא 'צפה משה ברוח הקודש שעתידי בית המקדש ליחרב ולא יביאו ישראל ביכורים לכן תיקן להם שהיו מתפללים ג' פעמים ביום'
תקמב	ביאור כוונת הכתוב "וענית ואמרת לפני ה' אלקיך וגו' וירעו אותנו וגו' ונצעק אל ה' אלהינו וגו' ויביאנו אל המקום" וגו'
תקמג	ביאור מאמרם ז"ל 'ושמחת בכל הטוב - אין טוב אלא תורה' וכו'
תקמד	ביאור דברי הרא"ם ד"ה 'ולא כל ראשית, שאין כל הפירות חייבים בבכורים' וכו' והנמשך ביאור הסוגיא דמנחות דף פ"ד ר"י אמר אם הביא לא קדש ריש לקיש אמר אם הביא קדש' וכו'
תקמה	
<b>נביאים</b>	
תקמז	ביאור כוונת הכתוב "ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על כל אויביך" וכו'
תקמח	ביאור כוונת הכתוב "ויתשם ה' מעל אדמתם" וגו'
תקמט	ביאור כוונת הכתוב "ואמרו הגוים על מה עשה ה' ככה" והנמשך
תקנ	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "ראשך עליך ככרמל" - 'הראש שבישראל כאליהו, הדל שבישראל כדניאל' וכו'
תקנא	כוונת הכתוב "ושבת עד אלקיך ושמעת בקולו" וכו' והנמשך וכוונת הכתוב תהלים "ממעמקים קראתיך" וגו'

## סימן

## הפרשה

## וילך

קנד	ביאור מאמרם ז"ל גדולה תשובה שזדונו נעשות להם כשגגות' ביאור מאמרם ז"ל 'כיצד מתודה - אומר עויתי פשעתי חטאתי וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה' והנמשך פסוקי תהלים "חטאתי אודיעך" וגו' וסימן נ"ב "חנני אלקים כחסדיך" וגו'
תמו	ביאור כוונת הכתוב "ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום" וכו' והנמשך

## האזינו

קלא	ביאור מאמרם ז"ל 'למי נושא עון - למי שעובר על פשעי' וכוונת הכתוב ביחזקאל סימן י"ח "שובו והשיבו מכל פשעיכם" וביאור כוונת המסרה 'ארבעה מה' וכו' וכוונת הכתוב "זורו רשעים מרחם" וכו' והנמשך
קלז	ביאור מאמרם ז"ל 'מי אל כמוך נושא עון - יכול לכל' וכו' והנמשך כוונת הכתוב בירמיה "שמוע שמעתי אפרים מתנוודד" וכו'
קלז, תרז	כוונת הכתוב "ראו עתה כי אני אני הוא"
קלז	וביאור מאמרם ז"ל ויקרא רבה 'אמרו ישראל אדם אנחנו כבהמה תושיענו' וכו' והנמשך
קנז, קנח, קנט	ביאור מאמרם ז"ל 'היה ר"מ אומר כל היושב בא"י מכפרת עליו' וכו' והנמשך ביאור מאמרם ז"ל בכתובות 'הדר בא"י שרוי בלא עון' וכו'
רנא	ביאור מאמרם ז"ל על פסוק "כי חלק ה' עמו" והנמשך
תו	ביאור כוונת הכתוב "ימצאהו בארץ מדבר וגו' ה' בדד ינחנו" וגו'
תקכט	רמז הכתוב "וכפר אדמתו עמו" - 'אדמתו' אותיות ד' אמות וכו' והנמשך

## זאת הברכה

קעא	ביאור כוונת הכתוב "וישכון ישראל בטח בדד" וגו'
קפח	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר משה רבינו ע"ה רבש"ע יכנסו עצמותי בארץ' וכו'
ר	ביאור מאמרם ז"ל 'תורה צוה לנו משה - ציוי זה אינו אלא לנו אינו אלא בעבורינו והנמשך
רסב	ביאור כוונת הכתוב "אף חובב עמים כל קדושו בידך" והנמשך
שכב	כוונת הכתוב "תורה צוה לנו משה מורשה" וכו' והנמשך כוונת הכתוב "שבתם וראיתם בין צדיק לרשע" וכו'
שסז	ביאור מאמרם ז"ל בספרי בפסוק "ויאמר ה' אליו זאת הארץ" - אמר לו לאבות נשבעתי בשבועה ולך הראיתך בעיניך' וכו'
שעט	ביאור כוונת דברי רש"י בפסוק "וירא ראשית לו" - 'ראה ליטול לו חלק בארץ' וכו'
תל	ביאור מאמרם ז"ל 'אמר הקב"ה למשה ב' שבועות נשבעתי אם רוצה אתה לעבור את הירדן יאבדו ישראל' וכו'
תלד, תלו, תקסז	ביאור אומרם ז"ל 'כשראה משה שאינו נכנס לארץ אמר יחי ראובן' וכו' והנמשך
תמב	ביאור אומרם ז"ל 'איש האלקים - האיש הזה מבקש להפר נדרי אשתו' וכו'
ו, תקכה	ביאור אומרם ז"ל במדרש משלי 'טוב פת חריבה - זו א"י, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום זוכה לעוה"ב'
שם	וביאור כוונת הכתוב במשלי "אל תצא לריב מהר" וגו'
תרי	פירוש מאמרם ז"ל בספרי 'צדקת ה' עשה - מה צדקה עשה בישראל' וכו' וביאור מאמרם ז"ל 'גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו ע"ה' כו'
תריא	ביאור כוונת המסרה 'תורה צוה לנו משה, מורשה שנים' וכו' והנמשך פירוש מאמרם ז"ל 'א"ר המנוגא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו' כו'

**מפתח דרשות לזמנים**  
**מרבנו המחבר רבי דוד בן שמעון זצוק"ל**

<b>הזמן</b>	<b>סימן</b>
דרוש למעלת השבת	מ, קטו, שיז, שלא, תכא
דרוש לשבת הגדול	קטו, רעא
דרוש לפסח	ז, קלא, שפה
דרוש לשביעי של פסח	קיג, קלה, שכב, תפז, תקצב
דרוש למתן תורה	ז, ח, קנב, קלח, רנו, שפט, תריא, תריב, תריג
דרוש לשבת איכה	קצט, פח, סט, רכג, רמב, רסו, רצ, שפא
דרוש למעלת היסורין	מסימן רנה עד סימן ערה
דרוש למעלת ההספד	סט, תכז
דרוש לשבת נחמו	י, ריז, רפ, תקג
דרוש לשבת תשובה	קלז, קנד, רנ, שיז, תקמט, תכז
דרוש למעלת הצדקה	קמח, קו, ר, ריט, תיד, תצז
דרוש לחג הסוכות ולד' מינים	רלא, רסה
דרוש לחנוכה	בסימן שעד
דרוש לשבת שקלים	בסימן רעא
דרוש לשבת זכור	קעג, קלא
דרוש ליום פורים	רד, רלז, רעא, שעד, שפה, תקנ
דרוש לנישואין	קלה, רעא, תעג
דרוש למילה	קמו, קנב, שא, רפו, תא
דרוש לתפילין	רג, רנג

מפתח פסוקים המבוארים

תורה

בראשית

א, א קה, רכז, רנו  
 א, ב-ד קלז, רנ  
 א, ה ג  
 א, כב שכב  
 א, כו רנ  
 א, לא קיז  
 ב, א רנו, תריא  
 ב, ד רכז  
 ב, י-יב רצא  
 ב, יא רלא  
 ב, יב תריג  
 ב, טו רלא  
 ב, טז-יז רמב  
 ב, יז רמב  
 ב, יח תקכו  
 ב, ד קה  
 ג, ו קלה, רא  
 ג, יב שטז  
 ג, יב-יג קלה  
 ג, טז רמב  
 ג, יט רמב, שעג  
 ד, א קמח  
 ד, ז רלז  
 ד, י תקסז  
 ד, יא שטז  
 ד, יב שטז  
 ד, טו קפה, תריא  
 ה, א שצד  
 ה, ב רעא  
 ה, לב קמח  
 ו, ה קלא, רנ, שלח  
 ו, ז רנ  
 ו, ט תח  
 ז, א שצח  
 ט, ו רעא, תקלז  
 ט, ז קלה  
 ט, ט קלה  
 ט, יב קלא  
 יא, לא-לב שכד  
 יא, לב - יב, א רטו  
 יב, א כז, קסד, ריג, תקב, תקסג  
 יב, א-ב רכח  
 יב, א-ג קפא  
 יב, ב שמד, תקיח  
 יב, ב שכד, תקסג  
 יב, ו קסד  
 יב, ט קסד, תקב  
 יג, יד-טו כז  
 יג, יז כז  
 טו, ה תעג, תק  
 טו, ח-ט שעא  
 טו, ט שנד  
 טו, יג עבר, שעח  
 טו, יד קסח  
 טו, יח עח, עט, תקיט  
 יז, א קלז, רפו  
 יז, א-ב קנב  
 יז, ג שא  
 יז, יג קנב  
 יז, יח רלא  
 יז, כ רלא

יח, ג שנב  
 יח, ו רמז  
 יח, ז קסג  
 יח, יח קצט  
 יט, יז קמח  
 יט, יח שנב  
 יט, יב רנח  
 כא, יד רלא  
 כב, א רלא  
 כב, ב קסז  
 כב, ד כז  
 כב, יג קסז  
 כב, יד קצא  
 כג, ב סג  
 כג, ו-ז שע  
 כג, ט תכג  
 כג, כ - כד, א תכג  
 כד, ג תקכו  
 כה, ז קעח  
 כה, יח-יט רנ  
 כה, יט-כ שצד  
 כה, כז רלא, רסה  
 כז, ג-ד קלח  
 כז, ט קסג  
 כז, יט שנו  
 כז, כ קסג  
 כז, כב קץ  
 כז, כח קלח  
 כז, לז צא  
 כח, ג שלז  
 כח, י קסא, שא  
 כח, יא תקד, תקלח  
 כח, יב שא, תיט  
 כח, יג-טו לח  
 כח, יד-טו יד  
 כח, יז נט  
 כח, כא קלז  
 כט, כא שעג  
 ל, ב תקכו  
 ל, ט פחז  
 לא, ג תקיח  
 לא, ל שג  
 לב, ו קעג  
 לב, ח רעח  
 לב, טו קסג  
 לב, יב רכג, תרה  
 לג, יא רנ  
 לה, יא שלז  
 לה, יז קמח, קעג  
 לה, כב תלד  
 לו, ו קצד  
 לז, א סג  
 לז, ג רל  
 לז, יג-יד שפ  
 לז, כח שיא  
 לח, יב קלא  
 לט, א ריח  
 לט, ט רנ  
 לט, יב רנ  
 מ, יד-טו קפח  
 מא, מד קטז  
 מב, ב שיא  
 מב, יח תסד  
 מב, כא שיא  
 מב, כח שיא

מג, ח שיא  
 מג, כ שיא  
 מד, ל רפב  
 מה, ט קפס  
 מו, ד קכ  
 מו, ל קכא  
 מז, כו-כז תקו  
 מז, כט-ל קסד  
 מז, ל תקו  
 מח, יד פחז  
 מח, כא-כב קלח  
 מט, א תרד  
 מט, יד קסג  
 מט, כז פב  
 נ, י רלא  
 נ, יט תסד  
 נ, כג שא  
 נ, כו תקו

שמות

א, א תקו  
 א, א-יא קלא  
 א, ה קצד  
 א, ז תקו  
 א, יד קלא  
 ב, כג-כד שלז  
 ג, ז-ח שעג, תמג, תקסו  
 ג, ח קסה  
 ג, ט רכט  
 ג, יא תקפה  
 ג, יב רלא  
 ד, יג ג, תב, תמג, תמד  
 ד, יח-יט רלא  
 ד, כב-כג שעח  
 ה, ב קעג  
 ה, ה רנא  
 ה, ט שצח  
 ה, כב תג  
 ו, א תלה  
 ו, ב-ג קלז  
 ו, ו תקלז  
 ו, ח רצו, תקיט  
 ז, ט תקפה  
 ט, כ תסד  
 י, י תג  
 יא, א-ב שעח  
 יב, טז ריט  
 יב, יב שעח  
 יב, כא קלד  
 יג, טו שעח  
 יג, יז תב, תג, תד, תה, תלה  
 יד, ה שכב  
 יד, לא תסד  
 טו, א-ב קיג, קצט  
 טו, ב קיג, רנו, תקצב  
 טו, ב-ד קצו  
 טו, יב שטז  
 טו, יג קסד  
 טו, יג-יד קעג  
 טו, טז רמד  
 טו, יז קפד, קפז, קצב  
 טו, יז-יט שא  
 טו, יח שכב  
 טו, יח-יט תקסה  
 טו, כה קלח

טז, ד קלח, שטז, תרי  
 טז, ד-ה קטז  
 טז, כה שלא  
 יז, טז קמח  
 יז, יד קלא  
 יח, ה תריג  
 יח, ח קעג  
 יח, יא קלה  
 יט, ב תקלט  
 יט, ב-ג תריג  
 יט, ד קעט, תנא  
 יט, ה שפה, תמא, תק  
 יט, ט קלח, רלא  
 כ, ב קלח, קסח, קצד, קצט, רעא, רפו, שכב, שנו, תו, תקלז  
 כ, ה רפח  
 כ, ז קטו, קעג  
 כ, ח קנב  
 כ, יא קלה, קצד  
 כ, יב תקלז  
 כ, יט-כ תקמד  
 כ, כ שא  
 כא, י קלח  
 כא, יב-טו קצד  
 כא, יב-יג תלט  
 כב, כד קלד, ר, תצז  
 כג, ז שצח, קט  
 כג, יג-יד קסז  
 כג, כ-כג תעז  
 כג, כה קלח, קמח, שן, שצח  
 כו, כו תקכו, תקמט  
 כז, ז קלח  
 כז, י תלח  
 כה, ב יז, טוב, יח, תפד  
 כה, ח קפד, תפה  
 כה, ח-ט טו, טז  
 כז, כ קץ, רסג  
 כח, א-ג קץ  
 ל, י תקפא  
 ל, יב-יג רעא  
 ל, טו רעא  
 ל, טז קמח  
 ל, לא רט  
 לא, יא רט  
 לא, יג קטו  
 לא, יד קטו, רסד, שלא  
 לא, טז רפו  
 לב, א קסז  
 לב, ד קסז  
 לב, ו-ח רעא  
 לב, י-יא שצח  
 לב, יא רמב, רעא  
 לב, יב קפד  
 לב, יג ב, קסג, קסז, רעא  
 לב, טז רנג, תק  
 לב, כג רעא  
 לב, לא רעא  
 לב, לב שצח  
 לד, ז קנד  
 לד, כא ג  
 לד, כג רפב  
 לד, כג-כד רצח  
 לד, כז קץ  
 לה, א שיז  
 לו, ג תפו

לח, כא.....תלא  
**ויקרא**  
א, ב.....קסג  
ב, א.....ריט  
ו, ב.....קלח, שלט  
ו, ה-ו.....שלד  
ז, לז.....קלח, שצד  
יא, מד.....שיג  
יב, ב.....קלה  
יג, ב.....תיא  
יג, ט.....קלח  
יד, לד.....נד  
טו, לא.....תקעה  
טז, א.....תנח  
טז, ג.....קנב  
יח, ה.....רנ, תקלז  
יח, ו.....תקלז  
יח, כו-כח.....רנא  
יח, כח.....קמג, תכח, תקפה  
יח, ל.....תקלז  
יח, נ.....קלא  
יט, ב.....קעו, רפו  
יט, ג.....תקמט  
יט, ג-ד.....קצד, רפו  
יט, ד.....רעא  
יט, יז.....קטו  
יט, כב-כג.....תקי  
יט, כג.....תקע  
יט, לב-לג.....תנח  
כ, ב.....לא  
כ, כג-כד.....קלו, קמג, רנא  
כא, י.....רנ  
כב, כח.....תרה  
כב, לב.....רנ  
כג, ב.....קיא  
כג, ג-ד.....קיא  
כג, ד.....קסז  
כג, לט-מ.....רלא  
כג, מ.....רלא  
כה, ד.....מ  
כה, ו.....תקלג  
כה, י.....רה  
כה, יז-יח.....קלד  
כה, יח.....קלח  
כה, יט.....קלד  
כה, כג.....ז  
כה, לה.....ריט  
כה, לו.....קמח, תרי  
כה, לח.....צו, קג, תו, תז  
כה, מב.....תצז  
כה, נה.....קסח  
כו, א-ב.....רפו  
כו, ב-ג.....עג  
כו, ג-ד.....שצג  
כו, ג-ה.....קלח  
כו, ו.....שמג, שפ  
כו, יא.....רג  
כו, יג.....קסח  
כו, טו.....ר  
כו, כ.....שצג  
כו, לט-מ.....תקלא  
כו, מב.....ט, רלא, שסח  
כו, מב-מג.....י, רפ  
כו, מג-מה.....שעד  
כו, מד.....שט, שסח  
כו, מד-מה.....קפו  
כז, א.....קסח  
כז, ב.....קסח

**במדבר**

א, א-ב.....קסח  
ד, זי.....רכג  
ה, יב.....קעב  
ה, כח.....קנב  
ו, כד.....ריט  
ז, א.....תלא  
ז, יב-יג.....קפו  
ז, טז.....רמב  
ז, תמג.....תמג  
י, כט.....שצב  
י, כט-לב.....קמ, תקכד  
י, ל-לא.....נח  
יא, יז.....כא  
יג, ב.....רנ, שעג  
יג, ג.....רו, שמד  
יג, כב.....רלה  
יג, כז-כח.....רמט  
יג, לא.....קג  
יג, לב.....עא, תיג, תכח  
יד, ד.....ל  
יד, ז.....תקפה  
יד, ח.....כז, שנא  
יד, לד.....קטז  
טו, טז.....קלז  
טו, יח-יט.....תיז  
טו, לט.....רעא, תצז  
טו, מא.....קלח  
יז, יג.....רעא  
יח, כח.....קלח  
כא, ה.....שטז, תרי  
כג, ז-ט.....תריא  
כג, ט.....קעח  
כג, ט-י.....תעג  
כג, י.....שה  
כג, טו.....תעג  
כד, ה.....תצג  
כד, כ.....שמו  
כה, יב.....שיז, תקלז  
כה, לט-מב.....תד  
כו, ד.....קסח  
כו, י.....תקמה  
כו, נה.....קפג  
כז, יב.....תא  
כח, ו.....רה  
לא, ב.....תלג  
לא, יד.....קץ  
לא, כא-כב.....קמח  
לב, א-ב.....שעט  
לב, יט.....תלד  
לב, לג.....שכח  
לד, ט.....עבר  
לד, יג-טו.....שסז  
לה, י.....תקסו  
לה, לג.....קיב  
לט, יט.....פחז, שכח

**דברים**

א, א.....קלח, שיז  
א, ד.....תכג  
א, ח.....שיז, שכד  
א, י.....רנ  
א, י-יא.....תעג  
א, לה.....סב, רפב  
ב, ג.....קלח  
ב, ט.....קעו  
ג, יט.....תכג  
ג, כג-כד.....תלד  
ג, כג-כה.....שפ

ג, כג-כו.....שפד  
ג, כד.....ז, רלא, תלא, תלג  
ג, כד-כה.....ט  
ג, כד-כו.....שעה  
ג, כה.....ג, כז, נז, סב, קמב  
ג, כו.....ז, ע, רד, תל, תלא, תלג, תמח  
ג, כז.....שצז, שצח  
ג, כז-כט.....תמא  
ג, כח.....תלד  
ד, א.....קלז  
ד, ד.....רלא, שפב, תנד  
ד, ט.....תסד  
ד, יט-כ.....תקפח  
ד, כ-כא.....תלה  
ד, כא.....תמח  
ד, כב.....קכא, רמא, תקסב  
ד, כב-כג.....רי, תלג  
ד, כה.....שעז  
ד, כו-לח.....רנו  
ד, ל.....שג  
ד, ל-לא.....תקמט  
ד, לב.....קסח  
ד, לד-לה.....תנא  
ד, לט.....רנ, רלא  
ד, מ-מא.....תלט  
ה, יא.....קטו, קעג, רנו  
ה, יג-יד.....קטו  
ה, טו.....תקפד  
ה, כה.....שטז  
ו, ה.....קלח, רעא  
ו, ו.....קלח  
ו, ח.....רנג  
ו, יג.....קס  
ו, יז-יח.....תק  
ו, יח.....רנו, תקץ  
ו, יח-יט.....רכא  
ו, כ-כג.....ז  
ו, כ-כד.....תקלב  
ו, כג-כד.....רכא  
ו, כד-כה.....ר, קטז  
ו, כה.....קו, קץ, ריב, רלב  
ז, א.....רכא  
ז, י.....רנט  
ח, א.....ר  
ח, ג.....שלו  
ח, ה.....תיא  
ח, ו-ז.....רכא  
ח, ז.....ע, קיח  
ח, ח.....סו  
ח, ח-ט.....נו  
ח, ט.....לד, לה, לו, לז, רו, רמה, תיז  
ח, ט-י.....עג, עד, קיז, תקסח  
ח, י-יא.....רה  
ח, יא.....תסד  
ח, יד.....קלא  
ח, ט.....קח  
ט, א.....תרי  
ט, טז.....רעא  
ט, יח.....רעא  
ט, כ.....תלח  
י, יב.....קלז, תח, תמוז  
י, יב-יג.....קלא, רלא  
י, טו.....מא  
י, יז.....קלז  
י, כ.....תט  
י, יא, י-יב.....רלא  
יא, י-יב.....תקפח

יא, יא.....כו, קלט, רלא, שן  
יא, יא-יב.....רכב  
יא, יב.....ה, קעז, רכז, שפד  
יא, יג.....קלח, רלא, שצח  
יא, יג-טו.....קלח  
יא, יד.....קלט  
יא, טז.....לב  
יא, כא.....קלז, שיג  
יב, ב.....קסז  
יב, ה.....רג, תי  
יב, יא.....קסה  
יב, יד.....רפט, שפד  
יב, כג.....שלו  
יג, ה.....קלא  
יד, א.....קצא, תצז  
יד, ה.....קסג  
יד, כב.....קמח, תרי  
טו, ז.....תרי  
טו, ח.....קו, שנז  
טו, ט-י.....תצז  
טו, י.....קו, קמח, שנז  
טו, יז-טו.....קלא  
טז, טז.....רסז  
טז, יד.....לב, קנד  
טז, יד-טו.....תקכו  
טז, יז.....רסז  
טז, יח-כ.....ר  
טז, כ.....קו, ר, שנז  
טז, כו.....תקכו  
יז, ו.....קץ  
יז, ח.....יב, קפט, תקפב  
יז, טו.....קעג  
יז, טז.....תקלה  
יז, יד.....שפד  
יז, יא.....קץ  
יט, ה.....רמו  
יט, ז.....רנ  
יט, ט.....נג  
יט, כב.....תקכח  
כא, כג.....תקכח  
כב, ו.....תרה  
כב, ח.....קמח  
כב, יא.....תצז  
כב, יב.....תצז  
כג, טו.....רעא, רפו, תצז, תקלז  
כד, ט.....קעג  
כד, יג.....שפ  
כד, טו.....תיד  
כד, טז.....קנד, תקלא  
כד, כ.....קמח  
כד, יד.....קלד  
כה, יז.....קלא, קעג  
כה, יט.....קלא, רעא  
כו, א-ב.....רנ  
כו, ה.....רא  
כו, ה-י.....תקז  
כו, ז.....שלז  
כו, ט.....קסה, תנג  
כו, י.....רא  
כו, יג.....קו  
כו, טו.....רא  
כו, ו.....רנ  
כח, ח.....רצא  
כח, ח-ט.....שנה  
כח, ט.....קלא  
כח, י.....רנ, רנג  
כח, יג.....ערה  
כח, לא.....שצח  
כח, מז.....שטז



**יואל**

ב, זי-יח..... שעד  
ב, כב..... רכו  
ב, כו..... רסז

**עמוס**

ב, ו..... תרז  
ב, ז..... רנ  
ב, י..... ה  
ג, ב..... ה  
ד, יג..... שלה  
ט, יא..... תקכה

**עובדיה**

א, ט-י..... קצח  
א, יב-יג..... תפ

**יונה**

ב, ח..... שלז

**מיכה**

ד, ב..... תי  
ה, ז-ח..... קמו  
ו, ג-ד..... קלח  
ז, א..... רא  
ז, טו..... קס, שפ, תפט  
ז, יח..... קלא, קלז

**נחום**

א, יב..... קו

**חבקוק**

ג, ו..... נד  
ב, יט..... קפד  
ג, ג..... ריב

**חגי**

ב, ט..... תפח

**זכריה**

ב, טז..... פו  
ג, ב..... רנג  
יד, ט..... ריב

**מלאכי**

א, ב..... תרי  
א, ב-ג..... קעג  
ב, ה..... קנב  
ב, ז..... שיג  
ב, יז..... פח  
ג, ד..... תקמ  
ג, יח..... שכב  
ג, כב..... קלח, תסד

**כתובים**

**תהלים**

א, א..... קעב  
א, ג-ו..... רלא  
ב, יא..... תח  
ג, ג-ד..... רעא  
ג, ג-ה..... סד, פב, רפו  
ג, ג-ו..... רנו  
ג, ה..... סט  
ג, ח..... קנה  
ד, ה..... קלח  
ה, ה..... קלז  
ה, ו..... קעב  
ה, ז..... קפד

ה, י..... קץ  
ו, כג..... רנט  
ז, ז..... רעא  
ז, י..... תקכב  
ח, ב..... קלא, ת, קנב  
ח, ד-ה..... שלז  
ח, ו..... תמח  
ח,ה, קלא, קנב  
ט, ד..... תקב  
ט, ו..... רעא  
ט, טו..... קיג, רצג  
ט, יא-טו..... קצה  
ט, כה..... עבר  
י, ד..... קנה  
י, טז..... קלז  
יא, א..... קלה, שפה  
יא, ג..... קס  
יא, ז..... ריב  
יב, ה..... קנב  
יד, א..... תצז  
יד, ב..... צד  
טו, א..... עו, רלט  
טו, א-ה..... מד, מה, מו, מז, מח, מט, נ, נא, נב, קיב  
טו, ה..... נב  
טז, ג..... שנה  
טז, ו..... שז  
טז, ח..... קס  
יז, א..... קמח, רלח  
יז, ה..... תקמה  
יח, כה..... תקכב  
יח, נא..... קלח  
יט, ח-יא..... רו, רח  
יט, יד-טו..... פח  
כ, א..... קמח  
כ, ב-ג..... שה  
כ, ג..... שעב  
כ, ד-ו..... רנ  
כ, ז..... רלז  
כא, ב..... שעב  
כב, ה..... שסו  
כב, טז-לב..... ריט  
כב, כז..... קצה, רסז  
כב, כט..... קלז, רנג  
כג, ה..... קסג  
כג, ו..... קסד, שיג  
כד, א..... פ  
כד, א-ג..... סא  
כד, ג..... עז  
כד, ה..... תיד  
כד, ו..... נה  
כה, ה..... קטז  
כה, י..... קלא  
כה, יז..... נה  
כו, ח..... תקמד, תקמו, תקמט  
כו, ח-ט..... תקמו  
כו, ח-יא..... תקמח  
כו, ח-יב..... תקמה  
כז, ב-ג..... שעב  
כז, ד..... א, ב, ס, עו, שיג, שכד, תפו  
כט, יא..... יב, קסג, רנו, שעא, שפד  
לא, יג..... רסג  
לא, כ..... קלא, קלח  
לב, א..... קלז  
לב, ה..... קנד  
לב, י..... תיא  
לב, יא..... ריב  
לג ז-ח..... קלה  
לג, ו..... רכז

לג, ח-י..... קלה  
לג, ט..... רעא, שלט  
לג, ט-י..... קלה  
לג, יח..... תקצו  
לד, ב..... שלו  
לד, ג-ו..... רסז  
לד, ח..... תז  
לד, י..... תסד  
לד, יג-יז..... תקכ  
לד, טו..... קסג  
לד, יט..... קלא  
לד, כ..... שצח  
לה, י..... שא  
לו, ב..... שצה  
לו, ז..... קלז, קלח  
לו, ח-י..... רנה  
לו, יב..... רלא  
לז, ג..... ס, עו, קיז, קפב  
לז, ג-ד..... מא, עג, קלח, רסד  
לז, ה..... קטז  
לז, י-יא..... קלא  
לז, יא..... קלא, רה, תקיג  
לז, יא-יד..... שעא  
לח, ד-יא..... שסז  
לח, ה..... קנד  
לח, כא..... קסח  
לט, ב-ה..... קץ  
לט, ט..... תיא  
מ, א-ד..... תרד  
מ, ב..... קטז  
מ, ו..... קיג  
מ, ט-י..... רסז  
מ, י-טו..... רסח  
מ, י-יב..... קץ, תרד  
מ, יג..... שסז  
מא, יב..... שעב  
מב, ג..... פא  
מב, ד..... רסג  
מב, ה..... קסז  
מב, יא..... תקנא  
מב, יא-יב..... י  
מג, ג-ו..... שעא  
מד, ג..... פד  
מד, ה..... קלז  
מד, יב-כד..... רפ  
מד, כד..... קפד  
מד, כו..... קץ, רסג  
מה, ב..... תרד  
מה, ג..... רל  
מה, ד..... שא  
מה, טו..... תפד  
מו, ו..... שמג  
מו, ח..... קעו  
מז, ד-ה..... קמב, רפו  
מז, ה..... קסו, תסא  
מח א-יב..... מ  
מח, ב..... קיג, שח, תעו, תפב  
מח, ג..... סה, רפג, שנט  
מח, ג-ה..... תסט  
מח, י-יא..... שעד  
מח, י-יב..... רפ  
מח, יב..... סט, קנט  
מח, יב-טו..... קסח  
מח, יד-טו..... שמג  
מט, כא..... קלז  
נ, ט-יב..... קסג  
נ, טז..... קץ, רעא  
נ, טז-כא..... תיח  
נ, כ..... תרי

נא ג-ה..... קנד  
נא, ה..... קנד  
נא, ז..... קלא  
נא, טו..... קנד, רנ  
נא, טו-טז..... קץ  
נא, יח-כ..... קסג  
נא, יט..... קלה, ת  
נא, יט-כ..... נה  
נב, יא..... קיג  
נג, ג-ד..... רנ  
נג, ד..... שא  
נה, יז-יח..... רלח  
נה, יח..... רלח  
נה, יט..... שן  
נה, כא..... קלז, קמו  
נה, כג-כד..... שלט  
נה, כד..... רעא  
נו, יא-יד..... קה  
נו, יג-יד..... ה, ככ  
נז, ו..... שפד  
נח, ד-ה..... קלא  
נט, ו..... קפד  
ס, ט..... רנ  
סב, ט-יג..... שסה  
סב, י-יג..... קצח  
סב, יב-יג..... קה, תיג  
סב, יג..... קמח, תסד  
סג, ד..... רסח  
סג, ט..... שיג  
סה, ב..... קיג  
סה, ב-ג..... תרד  
סה, ד..... רעא  
סה, ד-ה..... קנט  
סה, ה..... קנו  
סו, ג-ו..... קלה  
סו, ה-ו..... תקסה  
סו, ו..... קלה  
סו, יח..... תצז  
סז, ב-ג..... פא  
סח, ד..... תח  
סח, ז-יא..... קמ  
סח, טז-יז..... תקג  
סח, יט..... קצט  
סח, כ..... קטז  
סח, כב..... קעח  
סח, לב..... קמב, קמג  
סח, לו..... רפו  
סט, יג..... קץ  
סט, כח-ל..... קץ  
סט, לו-לז..... כג, כד  
עא, יא..... תצז  
עא, יד-טו..... קיג  
עב, ז..... תקכה  
עג, ט..... נב  
עג, טו-זי..... תפ  
עד, טז..... תריב  
עד, כא..... נח  
עה, ה..... קעב  
עו, יא..... רסג, רסח, תרח  
עז, ז-ח..... תקצב  
עת, כה..... שטז  
עת, לט..... תנח  
עת, נה..... פד  
עת, סח-סט..... תסג, תסא  
עט, ג-ז..... קפד  
עט, ז-ח..... רכג  
עט, ח..... קץ  
עט, ח-ט..... קמח  
פ, ג..... תקמה

תמט	ב, א-ה	קלט	ק, ב	תח	פ, טו
רצא	ב, א-כב	קלח	ק, ד	קלה	י, פא
שצה	ב, ד-ה	קלח	קא, ג	קץ	פא, יד
קטז	ג, ה	קלח	קא, ו	קפב	פב, ו
של	ג, יא	קלח	קב, יד	קפד	פב, ו-ז
רלא	ג, יח	קלח	קב, יד-טו	קפד	פג, ג
עה	ג, יט	קלח	קב, טו	קפד	פד, א-ה
תקמ	ג, כד	קלח	קב, טו-יז	קפד	פד, ב-ד
שיז	ג, לד	קלח	קב, כב	קפד	פד, ג
שפט	ד, ב, ח, קלח, רנו, רצו, שמב, שפט	קלח	קב, כה-כט	קפד	קפד, ג
רפ	ד, יח	קלח	קג, ז	קפד	קפד, ג
של	ד, כו	קלח	קד, א	קפד	קפד, ג-ד
ח	ה, יז	קלח	קד, כט	קפד	קפד, ג-ה
קלח	ה, יח-יט	קלח	קה, י-יא	קפד	קפד, יא
רנה, תצז	ו, כג	קלח	קה, יא-יג	קפד	קפד, יב
רח	ז, ג	קלח	קה, לו	קפד	קפד, ב
קעו	ז, ה	קלח	קה, מג-מד	קפד	קפד, ב-ג
קלח	ח, ד-ו	קלח	קה, מד	קפד	קפד, ג
רנ	ח, י	קלח	קה, מד-מה	קפד	קפד, ז
קלח, שכב	ח, טו	קלח	קה, מה	קפד	קפד, ט
קלח	ח, יז	קלח	קו, ב	קפד	קפד, יב
כג	ח, כא	קלח	קו, ג	קפד	קפד, יג
שפט	ח, ל-לב	קלח	קו, ד	קפד	קפד, יד
רנ	ח, לג	קלח	קו, כח	קפד	קפד, יג
קסג	ט, א	קלח	קו, ל	קפד	קפד, א
קלח	ט, א-ו	קלח	קו, לה	קפד	קפד, א-ב
קץ	ט, ח-ז	קלח	קז, ד	קפד	קפד, א-ג
נה	י, ח	קלח	קז, ח	קפד	קפד, א-ה
קץ	י, יב	קלח	קז, כא	קפד	קפד, א-ה
י, יט	י, יט	קלח	קח, ד-ח	קפד	קפד, א-ו
רעא	י, כא	קלח	קיא, א-ב	קפד	קפד, א-ז
קמח	י, כב	קלח	קיא, ה	קפד	קפד, א-ז
תרי	י, כז	קלח	קיא, ו-ז	קפד	קפד, א-ז
קצ	יא, יג	קלח	קיב, א	קפד	קפד, א-ז
קלא	יא, כא	קלח	קיב, א-ב	קפד	קפד, א-ז
רנ	יא, כג	קלח	קיב, א-ג	קפד	קפד, א-ז
קסג	יא, כו	קלח	קיב, ג	קפד	קפד, א-ז
תרה	יב, י	קלח	קיב, ה	קפד	קפד, א-ז
פח	יב, יג	קלח	קיב, ז	קפד	קפד, א-ז
של	יב, כא	קלח	קיב, ט	קפד	קפד, א-ז
ריט	יג, ו	קלח	קיד, ב	קפד	קפד, א-ז
ריט	יג, ח	קלח	קטו, א	קפד	קפד, א-ז
רנ	יג, כ	קלח	קטו, ז	קפד	קפד, א-ז
רנ	יד, ז	קלח	קטו, יח	קפד	קפד, א-ז
רכ, תקלג	יד, יב	קלח	קטז, ט	קפד	קפד, א-ז
של	יד, כג	קלח	קיז, א-ב	קפד	קפד, א-ז
רנ	יד, ל	קלח	קיח, ב	קפד	קפד, א-ז
קסג	טו, ד	קלח	קיח, ה	קפד	קפד, א-ז
קץ	טו, ז	קלח	קיח, ט	קפד	קפד, א-ז
רנ	טו, כד	קלח	קיח, טו	קפד	קפד, א-ז
של	טז, ט	קלח	קיח, יג	קפד	קפד, א-ז
קלא	טז, יט	קלח	קיח, יז	קפד	קפד, א-ז
תקלח	טז, כד-כה	קלח	קיח, יח-כ	קפד	קפד, א-ז
תקלג	טז, כה	קלח	קיח, יט-כ	קפד	קפד, א-ז
של	טז, כו	קלח	קיח, כ	קפד	קפד, א-ז
רמב	טז, כח	קלח	קיח, כא	קפד	קפד, א-ז
יז, ו, תקכה	יז, א	קלח	קיח, כב	קפד	קפד, א-ז
רצה	יח, י	קלח	קיח, כג	קפד	קפד, א-ז
תקכו	יח, כב	קלח	קיח, כה	קפד	קפד, א-ז
של	יט, ב	קלח	קיט, א	קפד	קפד, א-ז
קלא	יט, ז	קלח	קיט, ט-יד	קפד	קפד, א-ז
קו	יט, יז	קלח	קיט, יא-יג	קפד	קפד, א-ז
תיא	יט, כט	קלח	קיט, יט	קפד	קפד, א-ז
שצה	כ, ט	קלח	קיט, כח	קפד	קפד, א-ז
קלח	כא, ג	קלח	קיט, כט-ל	קפד	קפד, א-ז
קלא	כא, יד	קלח	קיט, נז	קפד	קפד, א-ז
רעא	כא, כא	קלח	קיט, נט	קפד	קפד, א-ז
שלו	כא, כג	קלח	קיט, פ	קפד	קפד, א-ז
ר	כב, טז	קלח		קפד	קפד, א-ז

**משלי**

א, יז	קמח
א, יט	קלד



ח, ט.....רו  
 ט, ז.....תיד  
 ט, ח.....רג, רלא  
 ט, ט.....שעג  
 י, ב.....נה, רה  
 י, ד.....תר  
 י, יב.....קץ  
 יב, ז.....קמח  
 יב, ט.....רסח  
 יב, יב.....תק  
 יב, יג.....שלו, שצח, תק

**אסתר**

ג, ח.....קעג, שפה  
 ג, ח-ט.....רעא  
 ד, טז.....רעא, שן  
 ט, כג-כד.....קעג

**דניאל**

ב, כב.....תקב  
 ד, א.....רג  
 ד, כד.....קלא  
 ט, ז.....שטז  
 ט, יד.....קעה  
 ט, טו-יז.....רמד  
 ט, טז.....קנד, תקלא  
 ט, יט.....שעג

**עזרא**

ט, ו.....ל

**נחמיה**

א, ב.....תקס  
 ב, ב.....קמח  
 י, לג.....תצז

**דברי הימים - א**

ה, כה-כו.....רכח  
 כט, יד.....קלא, רסז

ג, לט.....קלז  
 ג, מ-מב.....רעא, שפ  
 ד, ה.....קיז  
 ד, יא-יב.....פג  
 ה, א-ה.....רכג  
 ה, ב.....שכט  
 ה, ז.....תקלא  
 ה, ח-ח.....שט  
 ה, יא.....ריב  
 ה, יד-יט.....סט  
 ה, טז.....רכג  
 ה, טז-יט.....תסח1  
 ה, יז.....נח  
 ה, יז-כ.....רכד  
 ה, יח-יט.....קסח  
 ה, יח-כ.....סט  
 ה, כ-כב.....רצ  
 ה, כא.....קפה

**קהלת**

א, ד.....קלז, שנח  
 א, ז.....רלא  
 ב, יג.....שסה, תריב  
 ב, יד.....ל, רג, תקב  
 ב, כב-כג.....קמח  
 ג, יג.....קו, קמח  
 ג, טז.....קע  
 ג, יח.....תק  
 ד, ה.....קיז  
 ד, יג.....קלח, תנח  
 ה, א.....קיג, קץ  
 ה, ה.....קץ  
 ה, ט.....קץ  
 ו, ז.....רו, שלו, תר  
 ז, ב.....קלה  
 ז, יד.....שצח, תצז  
 ז, כח-כט.....רעא  
 ח, ב.....קלח  
 ח, ה.....של  
 ח, ח.....רו

מא, ג.....קלא  
**שיר השירים**  
 א, ד.....קלז, רפו, שצח  
 א, ה.....שנו  
 א, יא.....שפה  
 א, יב.....רעא  
 א, יד.....שצח  
 ב, ה.....כג  
 ב, ז.....רצ  
 ה, ב.....שטז  
 ה, יג-יד.....תקעו  
 ו, ח.....קעח  
 ח, ז.....טו, תצז  
 ח, ח.....קלז

**רות**

א, א.....רצז  
 א, כא.....קסח  
 ב, יב.....רנה

**איכה**

א, א.....תרי  
 א, ב.....כג, כד  
 א, ג.....שפו  
 א, ד.....כה  
 א, ה.....ל, קלז  
 א, ו.....שפא  
 א, ז.....קץ  
 א, טו.....תכו  
 א, טז.....נח, קסז, רסו  
 א, יט.....כג, כד  
 א, כא-כב.....רסו  
 א, כב.....פח, קלז, תסח1  
 ב, יג.....תקצב  
 ב, כ.....רמב  
 ג, ח-ט.....תרח  
 ג, יט-כא.....רסו, שכ  
 ג, כ.....תסד  
 ג, כה.....קטז

כד, ו.....רנג  
 כד, כד.....קץ  
 כה, ג.....ערה  
 כה, ח.....תקכה  
 כה, טו.....רעא  
 כה, טז-יז.....רפה  
 כח, י.....קלז  
 כח, יג.....קלז  
 כח, כ.....קלח  
 כט, ב.....נח  
 כט, כא.....ר  
 כט, כג.....קלא, קמח  
 ל, ה.....תרד  
 לא, טו.....שטז  
 לא, כה.....רנ, שיג

**איוב**

א, כא.....קמח  
 ד, יח-יט.....קנב  
 ח, ב.....שלה  
 ט, כח.....של  
 י, ג.....לב  
 י, יב.....קלה  
 יא, ט.....קלח  
 יג, יב.....קלא  
 יד, א.....קלא  
 יד, ד.....שא  
 טו, טו-טז.....קנב  
 טז, כב - יז, א.....תנח  
 יט, כו.....שא  
 יט, כט.....קלד  
 כ, ז.....תיג  
 כב, כג.....קלז  
 כב, כה.....רנ  
 כג, ג.....רסו  
 כט, יט.....קלח  
 לג, כט.....קלה, רעא, שה, תרז  
 לה, יא.....קלא, קסג  
 לו, טו.....קו, תצז  
 לט, כז-כט.....שטז

## מפתח מאמרי חז"ל המבוארים

סימן		
פ"ד מט"ז	התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין	שיג
פ"ד מכ"א	הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם	רנ
פ"ד מכ"ב	הילודים למות	קלה
פ"ד מכ"ג	שאינן לפניו לא עולה	קלז
פ"ה מ"ה	עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש	שלט
פ"ה מ"ה	עומדים צפופים ומשתחווים רווחים טז, רצג, שלז, תקמה	
פ"ה מ"ה	לא הפילה אשה בשר הקודש	של
פ"ה מ"ה	לא הסריח בשר הקודש מעולם	שלא
פ"ה מ"ה	לא נראה זבוב בבית המטבחים	שלב
פ"ה מ"ה	לא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים	שלג
פ"ה מ"ה	לא כיבו גשמים אש של עצי המערכה	שלד
פ"ה מ"ה	לא נצחה הרוח את עמוד העשן	שלה
פ"ה מ"ה	לא נמצא פסול בעומר, בשתי הלחם ובלחם הפנים	שלו
פ"ה מ"ה	לא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם	שלח
פ"ה מ"ה	לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים	שלט
פ"ה מ"ג	ד' מידות בנותני צדקה וחדא מנייהו לא יתן ולא יתנו	ר
פ"ה מ"ט	מתלמידיו של אברהם	קלא
פ"ה מכ"א	בן חמש למקרא, בן עשר למשנה וכו'	רג
פ"ה מכ"ג	לפום צערא אגרא	שלד
פ"ו מ"א	העוסק בתורה לשמה - מרחקתו מן החטא	קס
פ"ו מ"ב	אוי להם לבריות מעלבונה של תורה קלד, קלח, קמח	
פ"ו מ"ד	פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה, ועל הארץ תישן	שלב
פ"ו מ"א	רצה הקב"ה לזכות את ישראל	קיח
<b>ערכין</b>		
פ"ד מ"א	הישג יד בנודר, והשנים בנידר, והערכים בנערך וכו'	שן
<b>תמורה</b>		
פ"א מ"א	הכל ממירין וכו' ותמורתן תמורה וכו'	קץ
<b>ידיים</b>		
פ"ד מ"ג	בבל ומצרים קרובות לא"י	כב
<b>עוקצין</b>		
פ"ג מ"ב	כלי מחזיק ברכה	יב
פ"ג מ"ב	לכל צדיק שלש מאות ועשר עולמות	כג, רנ, רעא
<b>תלמוד בבלי</b>		
<b>ברכות</b>		
ד, ב	העובר על דברי חכמים חייב מיתה	לב
ד, ב	כל האומר תהלה לדוד ג"פ ביום	קלח
ה, א	ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל ע"י יסורין: תורה, א"י ועולם הבא	ב, ה, רא, רנה, רנו, רנז, רנח, רנט, רס, רסא, רסב, רסג
	רסד, רסה, רסו, רסז, רסח, רסט, ער, רעא, עבר, רעג, רעד, ערה, רצו	
ה, א	יסורין באים עליו יפשפש במעשיו	קלד
ה, א	לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר	קלח
ו, ב	התפילה נקראת דברים העומדים ברומו של עולם	שצח
ז, א	תפילתו של הקב"ה	שטז

סימן	משנה	
<b>פאה</b>		
פ"ג מ"ח	שייר קרקע כלשהו לא יצא לחירות	ז
פ"א מ"א	אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז	קו
<b>שבת</b>		
פ"י מ"א	המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה	קמח
<b>פסחים</b>		
פ"א מ"א	אור ל"ד בודקין את החמץ לאור הנר	רלז
<b>יומא</b>		
פ"ג מ"א	האיר פני כל המזרח עד שבחרון	שפ
<b>ביצה</b>		
פ"ג מ"ד	בכור שנפל לבור וכו'	שלח
<b>מגילה</b>		
פ"ג מ"ג	קדושתם אף כשהם שוממין	רצו
<b>כתובות</b>		
פ"ג מ"א	הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאים וכו'	שכו
<b>סנהדרין</b>		
פ"י מ"א	כל ישראל יש להם	א, תק
<b>מכות</b>		
פ"ג מט"ז	רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות	ר
<b>עדות</b>		
פ"ה מ"ו	חזור בך בארבעה דברים	לב
<b>אבות</b>		
פ"א מ"ב	על שלושה דברים העולם עומד	קלה
פ"א מ"ג	אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס	ר
פ"א מ"י	אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות	רנ
פ"א מ"ד	אם אין אני לי מי לי וכו'	רעא
פ"א מט"ו	אמור מעט ועשה הרבה	של
פ"א מ"ז	לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עיקר אלא המעשה...	קץ
פ"ב מ"ג	אל תהי רשע בפני עצמך	רעא
פ"ב מט"ו-מט"ז	היום קצר והמלאכה מרובה... ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה	קלח
פ"ג מ"א	הסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה	רלא
פ"ג מ"ב	שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה	קיג
פ"ג מ"ג	שלושה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה וכו'	שן
פ"ג מ"ז	תן לו משלו	קצד
פ"ג מ"י	שיחת הילדים מוציאים את האדם מן העולם	שיג
פ"ג מ"ג	מעשרות סייג לעושר	קמח
פ"ג מ"ד	חביבין ישראל	ז
פ"ד מ"א	איזהו גבור... איזהו חכם... איזהו עשיר...	קע
פ"ד מ"ב	מצווה גוררת מצווה ועבירה גוררת עבירה	קעב
פ"ד מ"ד	מאד מאד הוי שפל רוח	קלא
פ"ד מ"ו	המכבד את התורה - גופו מכובד על הבריות, והמחלל - גופו מחולל על הבריות	שלג
פ"ד מ"ב	יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך	רפב

סימן	
ז, א	פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת... אמר לי: ישמעאל בני, ברכני
ח, א	אמרו ליה לר' יוחנן: איכא סבי בבבל וכו' כב, לט, עג, קצז, תפ, תרט
ח, א	מנין שאין הקב"ה מואס תפילתן של רבים וכו'
ח, א	גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים
ח, א	אוהב ה' שערי ציון
י, ב	שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו של אלישע
י, ב	התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים
יב, ב	אחרי עניכם - הרהור עבירה... אתם זונים - הרהור עבודה אלילים
טז, ב	אין קורין אבות אלא לשלושה וכו' שסו
יז, א	עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי עולם שיג הבא
יז, ב	כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו' תצז
יח, א	צדיקים במיתתם קרויים חיים קכה
יח, ב	רשעים בחייהם קרויים מתים קלח
יט, א	כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר קנ האבן
כ, ב	תפילות אבות תיקנום... תפילות כנגד תמידין רלח תיקנום
כח, ב	רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לעולם שיג הבא וכו'
לא, א	וי לן דמיתנן קלה
לב, ב	גדולה תפילה יותר ממעשים טובים שצז, שצח, שצט
לב, ב	שערי דמעה לא ננעלו קלה
לג, ב	סימתינהו לשבחי דמרך קיג
לג, ב	הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים קלז
לד, א	טעה בשלוש ראשונות חוזר לראש וכו' רכט
לד, א	כמה ארכן הוא זה קיג
לד, ב	במקום שבעלי תשובה עומדים קלז
לד, ב	שלום שלום לרחוק ולקרוב קלז
לה, א	כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה קכח
לה, ב	במטותא מנייכו, לא תיתו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי רפ
מב, א	תכף לנטילת ידים ברכה תט
מח, ב	וברך את לחמך ואת מימך - אל תקרי 'בָּרַךְ' קלח, קמח אלא 'בָּרַךְ'
מט, א	אימתי בונה ירושלים ה' - בזמן שנדחי תקל ישראל יכנס
נד, א	בכל מאדך יז
נד, א	בשני יצריך קלח
נז, א	מורשה - מאורסה קלח
ס, א	מובטח אני שאין זה בתוך ביתי של מובטח אני שאין זה בתוך ביתי של
סב, ב	כל המבזה בגדים לסוף אינו נהנה מהם קלז
סג, ב	עוסקין בתורה בד בבד ו
שבת	
יב, ב	כשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה קלח
כב, א	נר חנוכה שהניחה למעלה מכי אמה פסולה שעד כסוכה
כח, ב	שור שהקריב אדם הראשון היה לו קרן אחת קלד במצחו
ל, ב	כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכווינה תקעו
לא, א	נשאת ונתת באמונה קלח
לב, ב	בעוון ציצית בנינים מתים תצז
עירובין	
יח, ב	מיום שחרב בית המקדש דיו לעולם קצט להשתמש בחצי השם
יח, ב	אומרים מקצת שבחו של אדם בפני וכולו שלא בפניו תפג
יט, א	ההוא דמחייבי דינא דגיהנום חדא שעטא וכו' ואתי אברהם וכו' קמו
כב, א	היום לעשותם - ולמחר לקבל שכרם ר
נד, א	אילו לא נשתברו הלוחות לא היתה שכחה תרי
נד, ב	הולכי על דרך שיחו קלד

סימן	
ז, א	פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת... אמר לי: ישמעאל בני, ברכני
ח, א	אמרו ליה לר' יוחנן: איכא סבי בבבל וכו' כב, לט, עג, קצז, תפ, תרט
ח, א	מנין שאין הקב"ה מואס תפילתן של רבים וכו'
ח, א	גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים
ח, א	אוהב ה' שערי ציון
י, ב	שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו של אלישע
י, ב	התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים
יב, ב	אחרי עניכם - הרהור עבירה... אתם זונים - הרהור עבודה אלילים
טז, ב	אין קורין אבות אלא לשלושה וכו' שסו
יז, א	עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי עולם שיג הבא
יז, ב	כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו' תצז
יח, א	צדיקים במיתתם קרויים חיים קכה
יח, ב	רשעים בחייהם קרויים מתים קלח
יט, א	כל המספר אחר המת כאילו מספר אחר קנ האבן
כ, ב	תפילות אבות תיקנום... תפילות כנגד תמידין רלח תיקנום
כח, ב	רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לעולם שיג הבא וכו'
לא, א	וי לן דמיתנן קלה
לב, ב	גדולה תפילה יותר ממעשים טובים שצז, שצח, שצט
לב, ב	שערי דמעה לא ננעלו קלה
לג, ב	סימתינהו לשבחי דמרך קיג
לג, ב	הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים קלז
לד, א	טעה בשלוש ראשונות חוזר לראש וכו' רכט
לד, א	כמה ארכן הוא זה קיג
לד, ב	במקום שבעלי תשובה עומדים קלז
לד, ב	שלום שלום לרחוק ולקרוב קלז
לה, א	כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה קכח
לה, ב	במטותא מנייכו, לא תיתו קמאי ביומי ניסן וביומי תשרי רפ
מב, א	תכף לנטילת ידים ברכה תט
מח, ב	וברך את לחמך ואת מימך - אל תקרי 'בָּרַךְ' קלח, קמח אלא 'בָּרַךְ'
מט, א	אימתי בונה ירושלים ה' - בזמן שנדחי תקל ישראל יכנס
נד, א	בכל מאדך יז
נד, א	בשני יצריך קלח
נז, א	מורשה - מאורסה קלח
ס, א	מובטח אני שאין זה בתוך ביתי של מובטח אני שאין זה בתוך ביתי של
סב, ב	כל המבזה בגדים לסוף אינו נהנה מהם קלז
סג, ב	עוסקין בתורה בד בבד ו
שבת	
יב, ב	כשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה קלח
כב, א	נר חנוכה שהניחה למעלה מכי אמה פסולה שעד כסוכה
כח, ב	שור שהקריב אדם הראשון היה לו קרן אחת קלד במצחו
ל, ב	כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכווינה תקעו
לא, א	נשאת ונתת באמונה קלח
לב, ב	בעוון ציצית בנינים מתים תצז

סימן	
פ, ב	גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה קנד שבתורה
סוכה	
ו, ב	שנים כהלכתן ושלישית אפילו טפח
ז, ב	מנין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל
לד, א	הני תלת מילי אשתני שמיהו מכי חרב בית המקדש וכו'
לה, א	אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו
מה, ב	ראיתי בני עלייה והנם מועטים
מט, ב	אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה
נב, א	לעתיד לבוא עתיד הקב"ה לשחוט ליצר הרע
נב, ב	אם פגע בך מנוול זה מושכהו לבית המדרש קלח, תנח
נב, ב	לעת"ל שחוט הקב"ה ליצר"ר קלח
ביצה	
ה, א	מתקנת רבן יוחנן בן זכאי ואילך ביצה מותרת קצו
ה, א	רבן יוחנן בן זכאי התקין שיהיו מקבלין עדות החודש כל היום קצו
יב, ב	איסורייתא דחרדלא שצו
תענית	
ד, א	ארץ אשר אבניה ברזל - אל תיקרי 'אבניה' אלא 'בוניה'
ד, א	האי צורבא מרבנן דרתח - אורייתא היא דקא מרתחא ליה שמה
ה, א	ירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה רצג
ה, ב	יעקב אבינו לא מת תקו
ז, ב	הגשמים נעצרים בשביל ביטול תרו"מ קיב, קל
ח, א	אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה קיב
ח, ב	גדול יום הגשמים כיום קיבוץ גלויות שן
י, א	א"י נבראת תחילה וכו' א"י שותה בתחילה שן, שסה
יט, ב	נקדימון ועולי רגלים כו
כה, א	כשנתת תורה לא קבלוה האומות ואתה נתן להם מטר קלח
כה, ב	אין לך טיפה היורדת מלמעלה שאין כמה טיפין עולין מלמטה שן
כו, ב	נשיאות כפיים שפ
מגילה	
ב, ב	מנצפ"ך צופים אמרום ריב
ג, א	ונדעזעה א"י ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה שד
ג, א	תלמוד תורה דיחיד קיל מעבודה קלח
ו, א	רקת זו טבריא... - שאפילו ריקנים שבה מלאים מצוות כרימון רפא
ו, א	זבולון עם חרף נפשו למות - מה טעם, דנפתלי על מרומי שדה וכו' שכג
ו, א	חזי לי זבת חלב ודבש יא
ז, ב	אין בין יו"ט לשבת קלא
י, ב	מי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים קיג
יג, ב	הקדים שקליהם לשקלי המן רעא
יג, ב	אמר המן: ישנו מן המצוות רעא
יד, א	בטעם אי אמירת הלל בפורים שעד
כה, א	כי הוו משדרי ליה מתנות מבי נשיאה שמב
כה, א	במה הארכת ימים קלא
כט, א	עתידין בתי כנסיות להקבע בא"י כב

פסחים	
ח, ב	שלוחי מצווה אינם ניזוקים, והיכא דקביע היזקא שאני רלא
ח, ב	מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים תקפג
כב, כ	את ה' אלוהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים תט
מב, ב	מתחילה כשהיו מביאים נסכים לא היה יינם של יהודה מחמיץ וכו' ריח
ג, א	במצילות הסוס פו
נא, א	כיון דחזינהו כסייה מינייהו וכו' אמר להו: תסה
נד, א	בית המקדש נברא קודם שנברא העולם קפז
נד, א	ענה הביא פסולים דהיינו פרדות לעולם שצד
נו, א	ביקש יעקב לגלות את הקץ כח
נח, א	את הכבש אחד תעשה בבקר וכו' - חלקהו רלח
סח, א	עתידין צדיקים שיחיו המתים רלו
פז, ב	הגלה הקב"ה את ישראל לבין העמים כדי שיתוסספו עליהם גרים רפ, תמא
פח, א	לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו קעה, תסח (2)
קיג, א	שלושה מנוחלי העוה"ב לג, נז
קית, א	כל המספר לשון הרע וכל המקבל לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שעד
קית, א	המבזה את המועדות לב
קית, א	קשים מזונותיו של אדם סט
ראש השנה	
ב, א	באחד בניסן ר"ה למלכים פז
ד, א	האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני... הרי זה צדיק גמור ר
ט, א	בחרשי ובקציר תשבוחות ג
י, ב	בר"ה יצא יוסף מבית האסורין פז
טז, א	בפסח נידונים על התבואה לב, פז
יז, א	למי נושא עוון - למי שעובר על פשע קלא, קלז
יז, ב	כל זמן שישראל עושים כסדר הזה אני מוחל עוונותיהם רעא
יז, ב	בתחילה אתה תשלם לאיש כמעשהו, ולבסוף - ולך ה' חסד קעב
יח, א	בזבח ומנחה אינו מתכפר - אבל הוא מתכפר בתורה ובגמילות חסדים שצט
יומא	
ב, א	מקום יש בהר הבית ובירה שמו וכו' שיט
ט, ב	אחרונים שלא נתגלה עוונם לא נתגלה קיצם קץ
ט, ב	מפני מה חרב בית המקדש ראשון - מפני שהיו בו ג' דברים וכו' ריח
ט, ב	טובה ציפורן של ראשונים מכריסם של אחרונים... בירה תוכיח וכו' רכג
ט, ב	בית שני נחרב בעוון שנאת חינם יב
יב, א	ירושלים לא נתחלקה לשבטים ז, רג, קצב
יב, א	מה היה בחלקו של יהודה וכו' פב
כג, א	כל המעביר על מידותיו קלא
לח, ב	הבא ליטהר קלז
נד, ב	עולם מאמצעיתו נברא... חכמים אומרים: רפג
סט, ב	כחלינהו לעיניה קמח
עא, א	ימלא גרונו של תלמידי חכמים יין במקום נסכים שיג
עב, ב	שלשה זרים הם קלח
פ, א	גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד וכו' שג

סימן	
קיא, א	יחיו מיתוך - אלו מתי ארץ ישראל, נבלתי יקומו - אלו מתי חו"ל
קיא, א	עולא הוה רגיל דהוה סליק לא"י
קיא, ב	חזי לי זבת חלב ודבש
קיב, א	ר' אבא מנשק כיפי דעכו
קיב, א	ארץ צבי - מה צבי אין עורו מחזיק את בשרו וכו'
קיב, א	הוי מתקל מתקליה
קיב, ב	עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות
נדרים	
כב, ב	קם חד שחטיה לחבריה
לא, ב	גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמיים וארץ וכו'
לא, ב	גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה... גדולה מילה שדוחה את הנגעים
לב, ב	צא מאיצטגנינות שלך
ג, א	אמר ר' עקיבא לדביתהו: חזי האי גברא, דאפילו תבנא לית ליה
סה, א	המודר הנאה מחבירו אין מתירים אלא בפניו
פא, א	הזהרו בחבורה
נייר	
כג, ב	יקדים אדם לדבר מצוה
סוטה	
ג, א	אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות
ד, ב	צדקה בסתר
ה, א	מי שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה: אין אני והוא יכולין לדור בעולם
ה, א	כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט
ה, א	לא מינה ולא מקצתה
ה, א	יש בו גסות הרוח אין עפרו ננער
ט, א	לישרים נאווה תהלה - אלו משה ודן שלא שלטו שונאים במעשיהם
י, א	חמישה נבראו מעין דוגמא של מעלה, וכולם לקו בהם - שאול בצוארו
יא, א	הבה נתחכמה לו - נתחכם למושיען של ישראל
יג, ב	היכן משה מת - בחלקו של ראובן... והיכן משה קבור - בחלקו של גד
יג, ב	רב לך - יש לך רב ומנו יהושע
יד, א	פני מה נתאווה משה רבינו ע"ה ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה היה צריך
יד, א	הלך אחר מידותיו
יז, א	איש ואשה שזכו - שכינה ביניהם
כא, א	תורה מגנא ומצללא
כא, א	עבירה מכבה מצווה
לד, ב	מרגלים לא נתכוונו אלא לבושתה של ארץ ישראל
לה, א	אני חשבתי לטובה והם חשבו לרעה
לה, א	אינו יכול להוציא כליו
לו, ב	באותה שעה באתה דיוקנו של אביו נראתה לו בחלון וכו'
מח, א	משחרב בית המקדש ניטל טעם הפירות
ס, י	מה יצא הדבר - מהר המוריה יצא
גיטין	
ז, ב	אם רואה שמזונותיו מצומצמין יעשה מהן צדקה
ג, א	ארץ צבי

סימן	
לא, ב	הקורא בתורה כאילו הקריב עולה
מועד קטן	
ג, ב	ניסוך המים הלכה למשה מסיני
כה, א	ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה ליה
כח, א	חיי בני ומזוני
תגיגה	
ה, ב	מגיד לאדם מה שיחו - אפילו דברים שבין איש לאשתו נותן אדם דין עליהם
ט, ב	אינו דומה שונה פרקו מאה ואחד לשונה פרקו מאה פעמים
יב, א	מחלוקת ב"ש וב"ה אי שמיים נבראת תחילה אי ארץ נבראת תחילה
יד, א	י"ח קללות קילל ישעיה הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו וכו'
יבמות	
מט, ב	את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות, זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו
סא, א	אתם קרויים אדם
פב, ב	ירושא ראשונה ושניה יש להם וכו'
כתובות	
טו, א	כל קבוע כמחצה
כח, א	מי נדחה מפני מי
לב, א	אין אדם לוקה ומשלם
סו, ב	בתו של נקדימון בן גוריון
עה, א	חד מינייהו עדיף כתרי מינו וחד מינו כי סליק רכד, שה, שו, שז, להתם עדיף כתרי מנייהו
עה, א	ראש לכל הארצות
עה, א	אחד הנוולד בה ואחד המצפה לראותה
עז, ב	ריב"ל תפס למלאך המות
קה, ב	כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו מקריב בכיורים
קו, א	אמרי במערבא: קמו ליה ממתיבתא דרב הונא בבלאה
קי, ב	הכל מעלין לא"י
קי, ב	הדר בחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה
קי, ב	כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה
קי, ב	כל הדר בחו"ל דומה כמו שאין לו אלוה
קי, א	כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא
קיא, א	שלא ידחקו את הקץ
קיא, א	שלא יעלו ישראל בחומה
קיא, א	מתים שבחז"ל אינם חיים, וצדיקים שבחז"ל על ידי גלגול מחילות
קיא, א	כשם שאסור לצאת מא"י לבבל, כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות
קיא, א	כל הדר בא"י שרוי בלא עוון
קיא, א	אנו בסובלי חולאים מתנינן לה
קיא, א	כל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח

סימן	
י, א	המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת אלילים
י, א	קו, קלא, תצז גדולה צדקה שמקרבת הגאולה
י, א	ז, שלד, שעד אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם
יא, א	רו אומר מונבז אבותי גנזו למטה, ואני גנזתי למעלה
יג, ב	קרקע שאין בו דין חלוקה
טו, ב	גדול הנאמר באיוב יותר מאברהם
טז, א	ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תבלין התורה
מד, ב	כל אחד מישראל יש לו ד' אמות קרקע בא"י
נח, א	רבי בנאה הוה מציינ מערתא דרבנן וכו'
עה, א	פני משה כפני חמה
עה, ב	ג' נקראו על שמו של הקב"ה
פח, א	א"א מקדיש דבר שאינו שלו
צא, א	היוצא לחו"ל אין מועיל לו זכות אבות
צא, א	אלימלך ושלמון
צח, ב	האי מאן דיהיר
קי, א	מוטב לאדם לעבוד עבודה זרה ואל יצטרך לבריות
קכג, א	ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך - זה חלק הבכורה
קמב, ב	המזכה לעובר לא קנה
קנח, ב	אוריא דא"י מחכים
<b>סנהדרין</b>	
ז, א	כי רחמיתין הוה עזיזא - אפותיא דספסירא שכיבן
ז, א	תחילת דינו בדברי תורה
יא, ב	לשכנו תדרשו - כל דרישות שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום
יד, א	מנין שאין נסמכים לבית עלי שנאמר לא יהיה זקן בבתך כל הימים
יד, א	כי סמכוה לר' זירא, שרו ליה: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן
כ, ב	כל האמור בפרשת מלך מותר בו
כא, ב	ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו
כב, א	אמר רבי יוחנן: אין אשתו של אדם מתה וכו'
כד, א	נועם וחובלים
כט, ב	עכברא דשכיב אדינרי
לב, ב	אחורי רבי מתיא בן חרש לרומי
לה, ב	כל תענית שאין בה צדקה
לו, א	סנהדרין יושבת בטבור העולם
לח, ב	אדם הראשון היה מארץ עד לרקיע
לט, א	זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ להקב"ה
מד, א	אע"פ שחטא ישראל הוא
מו, א	כל המלין את המת עובר בלא תעשה
צ, א	אין להם חלק לעוה"ב
צ, ב	אמרינו דשכבי חיי
צ, ב	מנין לתחיית המתים מן התורה
צ, ב	וכי אהרן לעולם קיים, והלא לא נכנס לא"י שנותנים לו תרומה וכו'
צ, ב	שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניא: מנין שהקב"ה מחיה מתים וכו'
צא, א	גביהה בן פסיסא
צב, א	הוי קבל וקיים

סימן	
נח, א	תינוק אחד יש בבית האסורים
פח, א	משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה וכו'
<b>קידושין</b>	
ל, ב	בראתי יצה"ר בראתי לו תורה
לא, א	כשאמר ה' אנכי ולא יהיה לך אמרו האומות שלכבוד עצמו אמר וכו'
לא, א	אמר לו: הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך... אמר לו: רבי, נתגרשה מהו וכו'
לא, ב	כגון אבימי ברי קיים מצוות כיבוד אב ואם וכו'
לב, א	מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול
לב, ב	היו מסובין בבית משתה בנו של ר"ג
לז, א	בין כך קרויים בניים
לז, א	אין חדש נוהג בחו"ל
לט, ב	כל העושה מצווה אחת מטיבין לו ומאריכין את ימיו
לט, ב	שכר מצוות באי עלמא
לט, ב	בעבודה זרה נידון גם על מחשבה
מ, א	מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה
מ, ב	לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב
נז, א	כל צפור טהורה תאכלו - לרבות המשולחת
סט, ב	בית המקדש גבוה מכל א", וא"י גבוהה מכל הארצות
פא, א	יצר הרע בא לפלימו בערב יוה"כ בדמות עני
<b>בבא קמא</b>	
יז, א	כל העוסק בתורה ובגמילות חסד זוכה לנחלת שני שבטים
לח, א	ראה ויתר גויים
נד, ב	מפני מה בדיברות ראשונות לא נאמר טוב
ס, ב	אמר הקב"ה: עלי לשלם את הבערה שהבערתי אש בציון
פ, ב	הלוקח בית בארץ ישראל בשבת כותבין עליו אונו אפילו בשבת
פב, ב	עשרה דברים נאמרו בירושלים
<b>בבא מציעא</b>	
כב, א	אמימר ומר זוטרא ורב אשי איקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק וכו'
כד, א	מציל מזוטו של ים
לג, א	תלמידי חכמים שבבבל מחבלים זה לזה בהלכה
לג, א	תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה
מב, א	אין הברכה שורה לא בדבר המנוי... אלא בדבר הסמוי מן העין
סא, א	שלשה מיני גזל
עא, א	עניי עירך קודמין
פג, ב	מעשה ברבי אלעזר בר ר"ש שהיה מוציא בכל שתא דקולי דתרבא ולא הבאיש
פה, א	על מה אבדה הארץ
פז, א	ר' יוחנן דהוה יתיב בשערי טבילה וכדו
קז, א	שתהיה יציאתך מן העולם כביאתך לעולם
קיא, א	הנהו בי תרי דהוו דיירי חד עלאה וחד תתאה וכו'
<b>בבא בתרא</b>	
ח, א	אפילו בשעה שאתה מחבב עמים, כל קדושי יהיו בידך
טב, א	גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשנה רבנו
י, א	אם יש לנו דין בניים

סימן		
קלח	כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא מנחה	ק, א
הולין		
שצו	רבי מאיר אכל עלה ירק בבית שאן והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו	ו, ב
שצו	מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו	ו, ב
תנא	אין עוד מלבדו... אפילו כשפים	ז, ב
תמ	הואיל ואישתרי אישתרי	ז, א
תמ	איברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו	ז, א
תקצו	ראה זו איה ולמה נקרא שמה איה שרואה ביותר	ס, ב
קץ	מה אומנותו של אדם בעוה"ז - יעשה עצמו אילם	פ, ט, א
שא	קפלה הקב"ה לכל א"י תחת יעקב שתהא נוחה ליכבש לבניו	צא, ב
שיג	נתקבצו כל האבנים והיתה כל אחת אומרת: עלי יניח צדיק את ראשו	צא, ב
קז	חמישה וארבעים צדיקים שהעולם עומד	צב, א
קצח	מחשבה רעה אין מצרפה למעשה	קמב, א
בכורות		
ש	המפריש פטר חמור ומת וכו'	יב, ב
ערכין		
קנ	ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך וכו'	טו, א
קנ	אל תיקרי כי חזק הוא ממנו אלא ממנו	טו, א
תמורה		
תמו	כל מיילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני	ד, ב
מעילה		
שנח	שאל ר' מתיא בן חרש את רשב"י ברומי	זו, א
תמיד		
קפב	איזהו דרך ישרה... יחזיק באמונה יתירה	כח, א
נידה		
קלח	מצוות בטלות לעתיד לבוא	סא, ב
תוספתא		
דמאי		
שצו	הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקיסרי חייב	א, ט
תלמוד ירושלמי		
ברכות		
קה	בימ"ק של מטה כנגד בימ"ק של מעלה	פ"ד ה"ה
קיג	אם בא לספר גבורותיו של הקב"ה מתבלע	פ"ט ה"א
קלה	מי ימלא גבורות ה' - כגון אני וחברי	פ"ט ה"א
קלח	אם תעזבני יום יומים אעזבך	פ"ט ה"ה
פאה		
שפד	כשראה דוד שהיו בדורו בעלי לשון הרע ביקש שישלק שכניה לשמים	פ"א ה"א
רז	עשר מצוות אדם עושה עד שלא יאכל פרוסה	פ"א מ"ו
קצח, רעח	באומות העולם מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה	פ"ה ה"א
רמז, תקסד	דלמא, ר' אבהו ור' יוסי בן חנינא ור"ש בן לקיש עברו על כרם דורון וכו'	פ"ז ה"ג

סימן		
תקיו	צדיקים שעתידי הקב"ה להחיותן שוב אינם חוזרים לעפרם	צב, א
תקסד	מפני מה זכה אותו רשע להיקרא אסנפר רבא ויקירא - שלא סיפר בגנות א"י	צד, א
קץ	אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו	צח, א
ריח, רץ	זכו - אחישנה, לא זכו - בעתה	צח, א
שכז	אין משיח לישראל שכבר אכלהו בימי חזקיה	צח, ב
קץ	המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב	צט, א
רנ	אמר לו חזור כך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו: מי בראש, וכו'	קב, א
יג	מפני מה זכה עמרי למלכות	קב, ב
פז	שרתי במדינות	קד, א
רנ	לי גלעד - זה אחאב, אפרים מעוז ראשי - זה ירבעם בן נבט	קד, ב
תקה	דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא	קה, א
מכות		
רטו	ברח מחו"ל לא"י - סותרין את דינו מפני זכותה של א"י	ז, א
קלח	טוב יום שאתה עוסק בתורה מאלף עולות	י, א
קלח, ר	רצה הקב"ה לזכות את ישראל	כג, ב
סט	שוועל שיצא מבית קה"ק	כד, ב
עבודה זרה		
שטז	כפויי טובה בני כפויי טובה וכו'	ה, א
רלח	ישראל שבחו"ל עובדי עבודה זרה בטהרה הם	ח, א
רלא	מאן דפריש ממינות מיד מיית	זו, א
קכח	כל העוסק בתורה בלבד ולא בגמילות חסדים, דומה כמי שאין לו אלוה	זו, ב
רלא	אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ	יט, א
רפ	לא תחנם - לא תתן להם חנייה בקרקע	כ, א
קנב	מנין למילה בגוי שהיא פסולה, שנאמר: המול ימול - המל ימול	כו, א
תסג	אין לך הר וגבעה שאין בו עבודת כוכבים	מה, א
שצו	ר"ל איקלע לבצרה חזא ישראל דקאכלי פירי דלא מעשרי ואסר להו	נח, ב
הוריות		
רצח	בהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י	ג, א
קלח	ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ	יג, א
זבחים		
שיט	מקום יש בהר הבית ובירה שמו וכו'	קד, ב
קטז, א	מה שמועה שמעו ובא - קריעת ים סוף שמע ובא	קטז, א
נג	אל המנוחה ואל הנחלה	קטז, א
מנחות		
קטז	כל התולה בטחונו בקב"ה	כט, ב
רנג	וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך - אלו תפילין שבראש	לה, ב
רנג	על ירך - יד כהה	לז, א
תצז	ראה מצוות ציצית וזכור מצוות כלאים הסמוכה לה	מג, ב
רג	כל המניח תפילין מאריך ימים	מד, ב
פז	העומר בא מא"י	פג, ב
קפד	על חומתיך ירושלים... לא יחשו המזכירים את ה' - מאי אמרי...	פז, א
תמו	לוחות ושברי לוחות בארון	צט, א
קלד, תקמט	כל המשמר התורה נשמתו משתמרת	צט, ב

סימן		הוריות
רצח	פ"א ה"ב	לראייה הילכו מלבוא חמת עד נחל מצרים
<b>מדרשים</b>		
<b>אבות דרבי נתן</b>		
רל	כח	אין חכמה כחכמת ארץ ישראל, אין יופי כיופיה של ירושלים
רלג, רצז	כח	חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל - פגם, הדר בה משובח הימנו וכו'
קכח	לד	עשרה דברים נקראו חיים
<b>מסכת דרך ארץ</b>		
רמ	פרק השלום	אתם גרמתם להחריב בתי ולהגלות בני, היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם
<b>מסכת גרים</b>		
תנה	פרק ד	חביבה ארץ ישראל שהיא מכפרת על עוונות ופשעים
תנח	פרק ד	חביבה ארץ ישראל שהיא מכשרת גרים
<b>מכילתא דרבי ישמעאל</b>		
קלא	בא, דפסחא פרשה ה	שלא שינו שמם
תג	בשלח, דויהי פתיחתא	פן ינחם העם וכו' - זה בני אפרים
קלז	בשלח, דשירה פרשה ה	אין ועתה אלא תשובה
שטז	בשלח, דשירה פרשה ט	איך אוכל לקבל דמן של כל אוכלוסין
רמח	בשלח, דשירה פרשה ט-י	ארבעה נקראו 'קניין' - ישראל, שמים וארץ, בית המקדש ותורה
	בשלח, דשירה פרשה י	ה' ימלוך לעולם ועד, למה - כי בא סוס פרעה שכב, תפז, תקסה
קטז	בשלח, דויסע פרשה ב	מי שיש לו לאכול ואומר מה אוכל מחר
תריג	יתרו, דבחדש פרשה א	ויחנו במדבר.. ניתנה תורה במקום הפקר
קטו, רסד	כי תשא, דשבתא פרשה א	לכם שבת מסורה ואין אתם מסורים לשבת
<b>ספרא - תורת כהנים</b>		
תקנד	שמיני א, כו	הכהנים לא מטמאין למת שהרי אלעזר ואיתמר כהנים היו ולא נטמאו
קייב	קדושים ג, ז	בעוון חנופה הגשמים נעצרים
קמג	קדושים יא, יד	א"י אינה סובלת זנות
קעה	אמור פרשה י, יג	הנותן לקט, שכחה ופאה... כאילו בנה בית המקדש
קלד	בהר פרשה ג, א	קנה מיד עמיתך
צ	בהר פרשה ה, ד	היושב בא"י מקבל עליו מלכות שמים
שצג	בחקתי פרשה א, פ"א, ו	אילני סרק עתידין לעשות פירות
<b>ספרי</b>		
תעג	במדבר פיסקה פד	ויברך אתכם כאשר דבר לכם - זו משלי אבל הוא יברך אתכם
קיח	במדבר פיסקה קלה	יותר ממה שבקשת נתון לך
קעג	דברים פיסקה מ	לא נתן הקב"ה ארץ ישראל לישראל כי אם על מנת שיקבלו התורה
תקצא	דברים פיסקה פ	שקולה ישיבת ארץ ישראל כנגד כל המצוות
רמה	עקב פיסקה לט	י"ב ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל, ולפירות כל ארץ טעם שונה וכו'
רעט	ראה פיסקה פ	קרעו בגדיהם וקראו: זירשת אותם וישבת בארצם וחזרו ובאו למקומם

סימן		כלאים
שצד	פ"ח ה"ג	כל מין פרות אחד, ואלו הן הסימנים וכו'
שכו	פ"ט ה"ג	רבי מאיר אידמך וכו' אמר: אימורין לבני ארעא דישראל הא משיחון דידכון וכו'
קכ	פ"ט ה"ג	ארצות החיים זה א"י
קלא	פ"ט ה"ט	אפילו כגון ירבעם
<b>שביעית</b>		
רכה	פ"ד ה"ז	דר' יוסי בר חנינא מנשק לכיפי דעכו
רכו	פ"ד ה"ח	כי עץ נשא פרוי - מגיד שלא נשא פרוי בעולם הזה
<b>מעשרות</b>		
תקלד	פ"ג ה"ב	אין שבחו של תלמיד חכם לאכול בשוק
<b>ביכורים</b>		
יא	פ"א ה"ח	האם כל א"י זבת חלב ודבש
יט, קצט	פ"ג ה"ב	מביאי ביכורים היו אומרים בעזרה: כל הנשמה תהלל יה
שיד	פ"ג ה"ב	מביאי הביכורים היו אומרים בדרך: שמחתי באומרים לי בית ה' נלך
שי	פ"ג ה"ב	מביאי ביכורים אומרים בבואם לירושלים 'עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים'
שצד	פ"ג ה"ו	כל המקיים ספר תורה בביתו עליו הכתוב אומר 'הון ועושר' וכו'
<b>שבת</b>		
נז	פ"א ה"ג	כל מי שהוא קבוע בא"י מובטח לו
רפ	פ"טו ה"ג	ניתנו שבתות וימים טובים לאכילה ושתייה... לעסוק בהם בדברי תורה
מב	פ"ז ה"ז	בימי ר' אמי נפלה דליקה
<b>יומא</b>		
רכג	פ"א ה"א	דורות האחרונים כשרים מן הראשונים
ריד	פ"ד ה"ד	בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו וכו'
<b>שקלים</b>		
פב	פ"ב ה"ה	בדורו של דוד מה היו פרוצי הדור עושין
<b>מגילה</b>		
לג	פ"א ה"ג	מי שהוא קבוע בא"י וכו' מובטח לו
<b>תגינה</b>		
קסג	פ"א ה"ח	כתב שליחות ליוצא מא"י לחו"ל לפרנסתו
ו	פ"ג ה"א	נכנסו לעבר את השנה בבקעת רימון
מג	פ"ג ה"ו	עושה כל ישראל חברים
<b>נויר</b>		
מ	פ"ז ה"ב	אדה"ר נברא ממקום ביהמ"ק
<b>קידושין</b>		
קצד	פ"א ה"ז	הקפיד הקב"ה על כבוד אב ואם יותר מכבודו
ר	פ"א ה"ט	מי שמייחד לו מצווה ולא עבר עליה מימיו מטיבין לו
<b>סוטה</b>		
קלח	פ"ט ה"ג	אנשי אמנה
<b>מכות</b>		
רטו	פ"א ה"ח	מחוייבי מיתות שברחו מחו"ל לא"י - אין ממתין אותן מיד אלא דנין אותן בתחילה
<b>סנהדרין</b>		
שפט	פ"ג ה"ט	ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם חו"ל



סימן		
נה, ח	הוא בעצמו אסר הסוסים למרכבה	קיד
נו, י	אברהם קראו יראה	סד
סג, יב	הוא אדום וארצו אדומה	קעו
סד, ג	גזרו על הנווה שבגרדיקי	קיד
סד, ז	זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך	שצד
סה, טו	משל לקוץ וקרח	קלו
סו, א	ע"י שעסקתי במים נתברכתי בטל	קלח
סח, יא	וישכב במקום ההוא - כאן שכב אבל י"ד שנה שהיה בבית עבר לא שכב	תקד
סט, ה	היסורין שאומות העולם מייסרין... אפילו הכי לטובתך	רסג
סט, ז	ביהמ"ק שלמעלה	נט
עו, ב	וירא יעקב מאד... תאמר שעשיו בא עלי מכח ישיבת א"י	רעח
עו, ב	וירא - שמא יהרג, ויצר לו - שמא יהרוג וכו'	רעח
עו, ו	פן יבא והכני אם על בנים	תרה
עט, ז	ג' מקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הם...	רנב
פד, ג	ביקש יעקב לישב בשלווה וכו'	עבר
פד, יד	יוסף עתיד להשיאנו לבעלים, נססה בו את הכלבים	שעד
פט, ו	שבע בנות אתה מוליד	פז
צ, ב	מן אני של ב"ו אתה למד אני של הקב"ה	קטז
צד, ג	למוד אותו שבת לעקור ע"ז	לב
צט, ג	בנימין זאב יטרף - מדבר במלכותו	פב
ק, ב	אלבשוני מאנני חירין	קיז
שמות רבה		
א, א	על שאהב את ישראל... הוא מדכה אותם ביסורין	רסט, רעד
א, ה	על שם גאולת ישראל	קלא
ב, ב	משחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים	תנז
ב, ב	לא זזה שכינה מכותל המערבי	קיג
ג, טז	שלח נא ביד תשלח - ביד המלאכים שאתה רגיל לשלוח	תב
ה, טז	ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו - אתם למה ודבריכם למה	רנא
ה, טז	לכו לסבלותיכם - שבטו של לוי פנוי הוא מעבודת פרך	רנא
ט, ז	כל רוחו יוציא כסיל - זה פרעה, וחכם באחור ישבחה - זה משה	רלא
יג, א	שאל אבנימוס הגרדי: ארץ היאך נבראת תחילה	קלה
טו, ה	גדולה חייבת ישראל, שנגלה הקב"ה במקום טינופת וטומאה בשביל לגאלם	שעח
טו, ח	אמר אברהם להקב"ה: אם אתה נותן לי מקום המקדש - מוטב וכו'	קמב, רפז, תפה
טו, יג	החדש הזה לכם - לקיים מה שנאמר 'בי מלכים ימלוכו'	שכב
טו, כג	החדש הזה לכם	ח
כ, ח	ויהי בשלח פרעה מי אמרו ווי - משה אמר ווי	תב, תד, תלה
כ, טו	אתן להם את התורה ואחר כך אכניסם לארץ	רצב
כג, ו	אז ישיר משה - הוא דכתיב ואני אשר עוזך וארנן לבוקר חסדיך	תפז
כה, ז	לחם מן השמים	קלח
כה, ח	כי ה' מביאך אל ארץ טובה - לראות שולחן שהוא ערוך בגן עדן	רב
כה, ט	לקטו דבר יום ביומו	קטז

סימן		
כי תבוא פיסקה רצו	עשה מצווה ביכורים שבשכרה תכנס לארץ	שיב, שיג, שיד
כי תבוא פיסקה שא	ויביאנו אל המקום הזה - זה בית המקדש, ויתן לנו את הארץ הזאת - זו א"י	קסה
וזאת הברכה פיסקה שזו	לאבות נשבעתי בשבועה ולך הראיתיך בעיניך	שסד, תלא
בראשית רבה		
א, א	בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל התורה שנקראת ראשית	רנו
א, א	בזכות חלה נברא העולם	תיד
ב, ה	בבריאת העולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי	קפז
ב, ה	וחשך - אלו מעשיהם של רשעים	קלו, רנ
ד, יט	מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה וכו'	תקסז
ה, ז	בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה'	ריב
ה, טז	ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו - אתם למה ודבריכם למה	רנא, תמג
יא, ה	סמבטיון	קטו
יג, טו	ריבוי הברכות וההודאות שצריכים להודות לה על כל טיפה וטיפה	שן
טז, ד	פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה - שעלה והקיף את כל א"י	רצא
טז, ד	וזהב הארץ היא טוב - שלא היתה תורה כתורת א"י ולא חכמה כחכמת א"י	רצא
טז, ד	שם הבדולח ואבן השוהם - מקרא משנה ותלמוד ותוספתא ואגדה	רצא
יט, ה	סחטה ענבים ונתנה לו	רמב
יט, יב	ואכלתי אין כתיב כאן, אלא ואוכל	רמב
כ, ו	נח לו לאדם לגדל לגיון של זיתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בארץ ישראל	תקסט
כ, י	קומץ עפר של האדמה שנבראת ממנו לא גזולה היא בידך	שעב, תקיג
כב, יא	אתמול גרשת את אבא... והיום גרשת אותי	רמו
כב, יג	אדם הראשון אמר: כל כך גדול כוחה של תשובה, פתח ואמר וכו'	קפה, שיז
כב, יג	כשפגע אדם הראשון בקין	קלז
לט, ז	אמר הקב"ה: לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, ועוד שאני מקדים מיתתו ליציאתך	ריג
לט, ח	טוב לישב בחורבה של א"י מפלטיות שבחול	קכח
לט, ט	איזה לך לך חביב יותר	כז
מג, ו	המקום הזה מצדיק את יושביו - 'מלכי-צדק', 'אדני-צדק'	ריז
מד, כב	מאמרו של הקב"ה מעשה	תקיט
מד, כג	קיני קניזי וקדמוני עתיד ליתן להם לימות המשיח	פד
מו, ג	אני אל שדי - אני הוא שאמרתי לאלקותי די... אני הוא שאמרתי לעולמי די	קלה, רפז
מו, ט	אם נכנסים בניך לארץ מקבלים אלהות, ואם לאו אין מקבלים אלהות	קב, קג, קיד, קלה, רנג, רפז
מו, ט	אם מקבלים בניך את המילה - מקבלים אלהות, ואם לאו - אין מקבלים	קנב, קלה, שא
מו, ט	אם מקבלים בניך את השבת הם נכנסים לארץ	תקפד
מח, ב	אמר אברהם: אחר שמלתי עצמי הרבה גרים באו להדבק בזאת הברית	שא
מח, ד	מה לבונה מזבח הריני נגלה ומברכו, כל שכן לאברהם שמל עצמו לשמי	קנב
מח, ח	לעתיד לבוא יושב אברהם בפתח גיהנום ואינו מניח למהול מישראל לירד לתוכו	קמו
מט, ב	מתן תורה גיליתי לו, גיהנום גיליתי לו	שיח

סימן		
יב, ז	ויהי ביום כלות משה, מי אמר ויי - מלאכי השרת אמרו ויי	תעז
טז, יא	עלו זה בנגב - אל עם העולים	שמח
טז, טו	והלא א"י היא ד מאות פרסה על ד מאות פרסה	שד
יז, ב	אכול בשמחה לחמך - זו פרשת חלה	תיד
יז, ב	ושתה בלב טוב יינך - זו פרשת נסכים	תיד
יז, ג	ארץ מושבותיכם	ט
יח, י	אל תפן אל מנחתם - אל תקבלם בתשובה	קלו
יט, ב	כשראה דוד שהיו בדורו בעלי לשון הרע ביקש שישלך שכניה לשמים	שפד
כא, כא	מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון	ה, ריז
כב, ו	הזריז במצוות זוכה לאריכות ימים	כב
כב, ח	בני ראובן ובני גד עשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר וכו'	שסז
כג, ז	אכניס ישראל שהם חביבין לארץ שהיא חביבה	רנו
כג, ז	משחרבה הוסיפו 'בונה ירושלים'	רטז
כג, ז	משנכנסו לא"י היו מברכין 'על הארץ ועל המזון'	רטז
כג, ז	מדוע בני גד וראובן גלו תחילה - שהפרישו עצמן מן אחיהם בשביל קניינם	רכח
דברים רבה		
א, יד	למה ברך את ישראל שירבו ככוכבים	רנ, ערה, תעג
א, יט	פנו לכם צפונה - אמר הקב"ה המתינו עד עת מלך המשיח לבא	קלח
ב, ח	עצמות יוסף נכנסים לא"י ואני איני נכנס	קפח
ב, ח	יוסף הודה בארצו משה לא הודה בארצו	קפח
ג, ג	לא היו מעשרין ובאו עכברים	קו
ה, א	למה התינוק נימול לשמונה - רחם הקב"ה עליו להמתין לו עד שיהיה בו כוח	תרה
ז, ט	אימתי אתם נקראים בנים - כשתיקחו אמרי	קו, רנח
יא, ד	איש האלוקים - מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה אלהים	סב
שיר השירים רבה		
א, ב	משכני אחריך נרוצה	י
א, ג	לעת"ל יהיה לנו דין בן שירוש הכל	פו
א, ג	אילו היה יודע משה כמה חביבין הקרבנות	קסג
א, ד	הביאני המלך חדריו	ח
ז, א	ראשך עליך ככרמל - הרש שבישראל כאלהו	תקח
ח, א	אחות לנו קטנה - הקב"ה דן ישראל כקטנים	קלו
רות רבה		
א, ב	לא גלו ישראל אלא על מדבר שקר תרחק	קט
א, ד	רעב שבא בימי שפוט השופטים... מ"ב סאות היו ונעשו מ"א וכו'	רצד
א, ד	ולמה נענש אלימלך - על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהם	רצד
א, ה	וילך איש מבית לחם יהודה- וילך איש גרדום	רצז
ב, א	מרגלים חרש - לשון חורש עץ	שמט
ה, ד	ישלם ה' פעלך - א"ר חסא: אשר באת לחסות תחת כנפיו	רנה
פתיחתא יא	אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה תביאמו ותטעמו בהר נחלתך וכו'	תסח (4)
פתיחתא יא	אילו זכיתם הייתם קורין בתורה: אלה מועדי ה'	קסז
פתיחתא טו	כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאלו מעמיד ליסטים, ובחז"ל מעמיד עבד	תיב

סימן		
ה, כט	אנכי ה' אלקיך, הדא הוא דכתיב: אנכי הגדתי והושעתי והשמעתי וכו'	שכב
ל, כג	אם אין אתם עושים דינים הרי הוא נוטל תורתו	רנו
לא, א	הקב"ה רחום וחנון ומוחל על הראשונים... לכך הוא מזהיר על העני	רעא
לז, ג	ועשו לי מקדש... אתם צאני ואני רועה...עשו דיר לרועה	תסח (2)
לח, ד	אין לנו להביא קרבנות - קחו עמכם דברים	קלח
לח, ח	בזכות המילה היה אהרון נכנס לבית קודשי הקודשים	קנב
מז, ה	אזלא לקרתא אזל בנימוסא	קיה
מט, ב	א"י נקראת נחשת	לג
ויקרא רבה		
א, ב	הגרים שבאים וחסים בצלו של הקב"ה נעשו עיקר בישראל	רנה
ב, ב	כל מקום שנאמר 'לי אינו זז לעולם	רט
ד, ו	גוי אחד שאל: אחרי רבים להטות	מג, קא, קלח
י, ג	אהרון חטא בעגל משום שרצה לזכות את ישראל וכו'	רמב
י, ח	שמן המשחה שעשה משה במדבר מעשה ניסים נעשו בו מתחילה ועד סוף	רט
יג, ב	מדד כל הארצות ולא מצא אלא א"י	נד
יג, ה	אין תורה כתורה של א"י	קכד
יד, ג	חיים וחסד עשית עמדי	קלה
טו, ד	כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו... אלו לאומות העולם וכו'	תיא
כא, ז	צער גדול היה לו למשה בדבר זה... שמא נדחף אהרן אחי ממחיצתו	תקפא
כא, י	מפני מה כהן גדול משמש בשמונה בגדים - אלא כנגד מילה שהיא לח' ימים	קנב
כב, ב	אוהב מצוות לא ישבע מצוות	קיה
כג, יג	הרואה דבר ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני שכניה	קמג
כד, ד	כל טובות וברכות ונחמות שהקב"ה עתיד ליתן לישראל אינם אלא מציון	רכב
כז, א	כאדם אנחנו כבהמה תושיענו	קלו
כז, ו	בא הקב"ה להתוכח עם ישראל	קלה
ל, א	ר' יוחנן הוה מטייל, סליק מטבריא לציפורין וכו'	רעז
ל, ט	פרי עץ - זה הקב"ה, כפת תמרים - זה הקב"ה וכו'	רלא
ל, י	פרי עץ הזר - זה אברהם אבינו וכו'	רלא
לב, ה	יצאו ישראל ממצרים בשביל שלא שינו לשונם ושמותם	קפו
לד, ז	אפילו שיחתן של בני א"י תורה היא וכו'	ריט
לד, ח	כשאדם עושה מצווה יעשה אותה בלב שמח	ר
לה, א	אמר דוד: אני חושב ללכת למקום פלוני ורגלי מביאות אותי לבית המדרש	של
לה, ו	מקל וככר ירדו מכורכין	קלח
לה, ח	שלושה ניתנו מתנה לעולם - התורה, והמאורות, והגשמים	ריח
לו, ה	למה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם	שסט
במדבר רבה		
ד, ב	מתוך חבתן מונה אותם בכל שעה	קסח
ה, א	הנה עין ה' אל יריאיו זה שבטו של לוי	תקכא
יא, ה	יברכך - בממון, וישמרך - מן המזיקין	ריט
יב, ג	כמין מטבע של אש הראה לו	רעא

**סימן**

<b>שוחר טוב תהלים</b>	
א	אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד וכו' תקעז
ג	לא היו נושעים מחטא העגל אלולי דאנהרת לי מגיניהון דאבהתי רעא
ד	אתם חושבים שנסתלקה שכניה י
ט	ליבא לפומיא לא גליא נח
יא	כשגלו ישראל היו אומות העולם שמחים להגלותם ממקומם וכו' שפה
יט	מפני מה ברא הקב"ה שקצים ורמשים תרג
כ	שבטך - אלו היסורים, ומשענתך - זו תורה, המה ינחמוני וכו' רנ
כא	א"י נקראת עוז יב
מה	חגור חרבך על ירך גבור - תן מילה בין יריכך שא
פה	הקב"ה הופך ומהפך ומסתכל בארץ עד שתדעה את מעשיה שם
קה	אתה מבקש לראות השכינה בעוה"ז - עסוק ס, תפו
קיח	טוב לחסות בה מבטוח בנדיבים קטז

**שוחר טוב משלי**

א, יג	כל הון יקר נמצא - זו מכירת יוסף שעד
-------	-------------------------------------

**ילקוט שמעוני**

**ילקוט"ש בראשית**

בראשית ד	ואיני יודע אם ה' חפץ במעשי הצדיקים או הרשעים - כשהוא אומר... ודאי חפץ בצדיקים רנ
בראשית יז	המשכן דוגמת העולם יח
בראשית כ	הזכיר הקב"ה שם מלא על עולם מלא רכד
בראשית כח	הנחש השיאני ואוכל - חד אמר הטעני וחד אמר השיאני תט
בראשית קל	ויהי לי שור וחמור - 'שור' זה יוסף, 'וחמור זה יששכר וכו' קעג
נח מח	ואלה תולדות נח - נח לעליונים נח לתחתונים תח
לך לך פא	על ידי מצוות העומר זכה אברהם אבינו לירש את ארץ כנען שנט
תולדות קי	יעקב ועשיו חלקו העולמות קעג
ויצא קכ	ביהמ"ק שלמעלה נט

**ילקוט"ש שמות**

שמות רח	קומו צאו מתוך עמי - הרי אתם ברשותכם תג
שמות קעג	שלח נא ביד ר' עקיבא ג, קטו
בא קפז	ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו קמא
בא קפז	היה צריך להתחיל התורה מהחדש הזה לכם ח
בא רכב	קיימו מצוות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו יגיעים בתורה יומם ולילה רג
בשלח רלג	בזכות ירושלים אני קורע לכם את הים תקסה
בשלח רלג	נערמו מים - ערמות ערמות קלה
בשלח רמד	אין עזי אלא תורה וכו' רנו
בשלח רמה	מה הוא רחום אף אתה קלא
בשלח רנב	עד יעבור עם זו קניית - עד שיעברו את הירדן רמד
יתרו רעא	התורה לפניך דינים ואחריה דינים רנו
יתרו רעו	וגם כך יאמינו - כך ובנביאים כיוצא בכך רלא
יתרו רצב	לאוהבי ולשומרי מצותי - אלו שהם יושבין בא"י ונותנים נפשם על כל המצוות רפח
משפטים שנט	אל תיקרי "ויבנך" אלא "ויבנך" רסז

**סימן**

פתיחתא טז	כי נגע עד לבך - זו סנהדרי גדולה, ד"א זה בית המקדש, ד"א זה הקב"ה
פתיחתא יט	אילו זכיתם הייתם יושבין בירושלים ושותין מילי מילי וכו' תטו
א, א	ישראל גלו מארצם על שבטלו ברית מילה קמו
א, כג	נזכרת אני השירה ששרתי בלילה של פרעה תפז
א, כח	גלתה יהודה מעוני - ואומות העולם אינם גולים שפה
א, לב	כי ה' הוגה על רוב פשעיה - יכול על מגן וכו' פח, קלז, שפא
א, לז	מה נשתנינו מדין חיה ועוף יב
א, מא	קמחא טחינא טחנת פג
א, נא	על אלה אני בוכיה - על עבודה זרה קסז
א, נא	יקרא הקב"ה את מלך המשיח בשם הויה קלה
א, נד	הצבי לך ציונים צא
ב, יג	שערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם ידי אויב תצ
ב, יז	כי גדול כים שברך... מי שאמרתם לו שירה תקצב על הים... הוא ירפא לך
ג, ט	טוב ה' לקווי קטז
ג, ט	עובר על פשע, יכול לכל קלז

**קהלת רבה**

א, א	אין אדם מת וחצי תאוותו בידו רנ
יא, א	אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה ר, רסז, תצז

**אסתר רבה**

פתיחתא	חיך תלואים לך - זהו שלוקח חיטים לשנה קטז
ו, א	דוד המלך שאל שיזכר בתשועת ישראל מהמן קעג

**מדרש תנחומא**

בראשית י	וישם ה' לקין אות - שבת מסר לו קפה, תריא
נח ג	כפה עליהם הר כגיגית קלח
וישלח א	ויהי לי שור - אין לי לירא ממך שהרי נולד יוסף שנקרא שור וכו' קעג
שמות ד	ארבע אותיות שבשם יעקב כנגד ד' עטרות שבניו מעטרין להקב"ה וכו' קמו
תרומה ג	ויקחו לי תרומה - הדא הוא דכתיב אהבתי אתכם אמר ה' יח, תפד
תרומה ט	עשו לי משכן - שאהיה מדבר עמך בתוכו תעו
פקודי ז	אם תדבר בעשיו שהוא אחיך, סופך לדבר בבן אומתך, זה משה תרי
פקודי ט	כיור וכונו נעשו ממראות הצובאות לזכור זכות הנשים במצרים רעא
קדושים י	אחד הנולד בה ואחד המצפה לא קדושים י
קדושים י	א"י טבור העולם קד, קטו
ואתחנן ו	שתי שבעות נשבעתי - שתמות ושלא לאבד את ישראל תל
כי תצא ט	גְעַתְּ גוים - זה עמלק, אַבְדְּתָ רשע - זה עשו, יכול אף יעקב בכלל וכו' רעא
כי תצא יא	אין הכסא שלם עד שימחה עמלק סט

**פרקי דרבי אלעזר**

פרק ח	אפילו חכמים בחז"ל ורועי בקר בארץ מעברין את השנה בארץ קפ
פרק יט	שבעה ימים ברא הקב"ה ומכולם לא בחר אלא ים כנרת רפא
פרק לב	הקב"ה לוקח אותה פרוטה וזורעה בערבות קו
פרק לג	לקח יצחק ממונו וזרע לעניים קיד
פרק מח	ישראל היו במצרים שעה אחת ג

סימן		
שעא	למה אמר הקב"ה לישראל שיקריבו קרבנות ולנו לא אמר וכו'	תהלים תתלד
תצד, תצה	יסודתו של ירושלים בזכות שני הרים של קדושה, הר סיני והר המוריה	תהלים תתלו
לט	למי אני מחבב - שערי ציון שהיא פלטיין שלי	תהלים תתלו
קסג	אמר בלעם: את שבעת המזבחות ערכת וכו'	תהלים תתמ
רמב	בחול"ל הוא עושה בשביל שמו ובא"י הוא עושה בשביל עמו ונחלתו	תהלים תתנ
קלה	כל הקרבנות בטלים חוץ מתודה	תהלים תתנד
קלו	ויצמד ישראל - כצמיד על יד אשה	תהלים תתסה
ה	ארצות החיים זה א"י	תהלים תתעד
שלז	בכל לשון שישראל קוראים להקב"ה הוא עונה אותם וכו'	תהלים תתעה
קלה	אשא עיני אל ההרים זה מלך המשיח	תהלים תתעה
קלח	נגידים אלו ת"ח	משלי תתקמ
רלה	א"י משוכחת משאר ארצות, שנאמר: וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען וכו'	משלי תתקמג
רלה	ארץ ישראל שחביבה מכל נבראת קודם לכל	משלי תתקמג
תקסד	למה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת מכל הארצות	משלי תתקמג
תקכה	טוב פת חרבה - זו ארץ ישראל... מבית מלא	משלי תתקנו
רח	מעשה בר' חנינא בן דוסא שראה בני עירו מעלין נדרים ונדבות לירושלים וכו'	משלי תתקס
קטו	גהינם שובת	איוב תתקו
רפו	ממה שהשרית שכינתך בתוכינו - אחרין נרוצה	שיר השירים תתקפא
קעה	הקב"ה שלח מלאכי השרת לשרוף המקדש קודם האויבים	איכה תתרט
מדרשים שונים		
קלא	בני הווי זהירין בשני זכירות	פסיקתא דרב כהנא פסקה ג, ב
רלד	למה ביקש משה לעבור את הירדן... כדי לחבב הארץ בפני ישראל	פסיקתא זוטרתא ואתחנן
שעד	הילד איננו ואני אנה אני בא - במעשה בלהה	פסיקתא זוטרתא בראשית
קפו	שנה שנכנסו ישראל לא"י היתה עושה פירות הרבה	פסיקתא רבתי כז
קלד	וכל צרות אינן אלא מפני פשעה של תורה	תנא דבי אליהו זוטא פרשה א
יז	בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע	תנא דבי אליהו רבה פרשה טז
קלא	בשעה שיצאו ממצרים כרתו ברית לעשות חסד	מדרש אבכיר
ח	בזכות מה שאמרו 'נעשה ונשמע' מיד גילה להם סדר בריאת העולם	מדרש חזית
ערה	בשעה שעושין רצונו של הקב"ה הוא מעלה אותן למלאכי השרת וכו'	אגדת בראשית פרק טל
תסד	ציפורת כרמים אומרת מאין יבוא עזרי	פרק שירה
שעד	רצו היוונים לבטל מישראל שבת, ראש חודש ומילה	מגילת אנטיוכוס
שעד	נשאו ישראל עיניהם למרום ואמרו: לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד	מגילת אנטיוכוס
מדרשי פליאה		
רנו	אמרו מלאכי השרת: ארץ ישראל נתת, להם תורה נתת להם	רנו
רנו	ישראל לקחו א"י מכח דינא דבר מצרא	רנו
רסה	איוב התרעם והצטער על יסוריו עד שהראהו הקב"ה דפנות הסוכה	רסה

סימן		
<b>ילקו"ש ויקרא</b>		
תרג	לעת"ל יכריז הקב"ה: כל מי שלא אכל שקצים ורמשים יבוא ויטול שכרו	שמיני תקלו
כה	בזאת יבא אהרן - בזכות ירושלים	אחרי מות תקעא
<b>ילקו"ש במדבר</b>		
שמז	ויתורו את ארץ כנען - מה ראה כנען להזכר כאן וכו'	שלח תשמב
שמז	ראה הקב"ה שאין לישראל זכות שיכנסו לארץ - נזכר ליצחק וכו'	שלח תשמב
כא	הנשים היו מחבבות את הארץ	פנחס תשעג
<b>ילקו"ש דברים</b>		
שמט	ראו את הארץ ואת יריחו - מלמד ששקולה כנגד כולם	עקב תתעה
קו	ושמחת בכל הטוב	ראה תתצב
ע	אל תוסף דבר אלי עוד - מלמד שאין מניחים לצדיקים לעבור עבירה חמורה	ואתחנן תתיט
רלד	ואתחנן אל ה' - למה, כדי שיכנס לארץ	ואתחנן תתיב
שא	עמלק היה חותך ערלות ישראל של שבט דן וזורקן כלפי מעלה	כי תצא תתקלח
קעג	זכירת עמלק - זכור בפה ואל תשכח בלב	כי תצא תתקלח
שע	לבן ביקש לעקור את הכל	כי תבוא תתקלח
תפה	המקום הזה - זה בית המקדש, הארץ הזאת - זה ארץ ישראל	כי תבוא תתקלח
ע	תקט"ו תפילות התפלל משה	ויולך תתקמ
ר	תורה צוה לנו משה - ציווי זה אינו אלא לנו, אינו אלא בעבורינו וכו'	וזאת הברכה תתקנא
<b>ילקו"ש נביאים</b>		
רלא	כי ביום הזה יכפר עליכם - לפיכך נוטלין לולביהן בסוכות	ישעיה רסב
תצח	לעתיד לבוא יבנה המקדש על ג' הרים יחד - תבור, כרמל והר סיני	ישעיה שצא
רסד	מאחר שגלית לנו בין האומות, בדין הוא שלא נשמור שבת	ישעיה תמג
קפה	מעשה בחסיד אחד דהווה מטייל בשוניתא דימא דחיפה	ישעיה תעח
נה	נגע עד לבך - זה ביהמ"ק	ירמיה רעא
שעא	נמשלו ישראל כנקבה וכו'	יחזקאל שפג
רעא	המתבייש לעשות תשובה יחליף את חטאו במעשה טוב וישבו ויתקבל	הושע תקסט
רנ	טוב ה' לכל - יכול לכל, תלמוד לומר: ורחמיו על כל מעשיו	נחום תקסא
קצא	מדד הקב"ה את כל האומות... מדד הקב"ה את כל הדורות וכו'	חבקוק תקסג
<b>ילקו"ש כתובים</b>		
ה	הקב"ה מהפך בה ונותן עיניו	תהלים פה
ה	אשרי הגבר, ואם בא להקפיד	תהלים צד
שפח	ר' חנינא שאל לר' חייא בר רבא: מהו 'ויתן' להם ארצות גוים וכו'	תהלים קה
תא	כל הבריות יורדים לשאול... ואתה עולה	תהלים קטו
רפא	מהו 'על פלגי מים' - כמו טבריא וחברותיה	תהלים תריז
רלא	אמר הקב"ה לרשעים: אני בראתי העולם בכ"ן... ואתם אומרים 'לא כן'	תהלים תריח
רסד	תורה ומצוות שנתת לי אני עושם בנפשי, מילה, ושבט, חלה	תהלים תרט
קלא	אחרי ה' א-להיכם תלכו	תהלים תשב
קלח	הצדיקים שקיבלו את התורה מהררי אל	תהלים תשכו
שנט	יפה נוף - ה'יפה בהנפת העומר	תהלים תשנה
רעד	נוראות שבעולם הבא בשביל יסורין שבעולם הזה	תהלים תשפט

**סימן**

שפז	וישלח קסת, א	צדיקיא דמשתדלי באורייתא לא מסתאבא גופא וכו'
רנו	ויגש ריא, ב	ויאחזו בה - דילהון אתחזי כמה דאוקמוה
תנד	ויחי רכו, א	מאן דנפק נשמתי ברשותא אחרא וגופא דיליה איתקבר בארעא קדישא...
קיז	ויחי רנ, ב	ארץ כנען ומצרים מכלים הגוף יותר
תכ	שמות ה, ב	לא זזה שכינה מכותל מערבי
סא	וארא כב, ב	על ימים יסדה - א"י
ע	יתרו עט, ב	ה' א-להיך מביאך אל ארץ טובה
תפ	משפטים קכב, א	היה ה' כאויב - ולא אויב דאי לאו הכי לא אשתייר מישראל גזעין בעלמא
פג	תרומה קמא, א	כיצד החריבו הגויים את ביהמ"ק
סה	ויקרא ט, ב	שבעה ארצות הן
נד	ויקרא נ, א	כי תבואו אל הארץ - צרעת הבתים
ז	בהר קיא, ב	בן ועבד
קלא	בחוקותי קיג, ב	מי שאינו עושה צדקה
ה	נשא קלז, א	ירושלים נווה שאנן
תיא	פנחס רכא, ב	ישראל דומים ללב
ריא	פנחס רכה, ב	בטח בה' ועשה טוב, כדי שיהיה לך משכן בארץ
שע	רות לג, ב	מערת המכפלה סמוך לפתח גן עדן

**זוהר חדש**

רגג	בראשית י, ב	בראשית - בשביל היראה שנקראת ראשית
כו	בראשית יז, א	לית לך בעלמא דלית תמן תמציתא מסילונא דגיהנם בר ארעא דישאל
שעב	חקת פג, ב	כל השרוי בלא אשה - שרוי בלא חיים
קלז	שה"ש טו, א	לבושין לעוה"ב

**רעיא מהימנא**

קטו	קרח קעט, ב	לא זזה שכינה מישראל אפילו בשבתות של חול
-----	------------	---

**תיקוני זוהר**

צח	ו, יז, ב	שלח תשלח
נח	כא, מד, א	ללבי גיליתי
קלח	כא, נא, א	מטעמים - לקב"ה
קלז	סט, קיב, א	אשה אחת ילדה שישים ריבוא

**תפילה**

קלא	המתגאה על חיות הקדש וכו', חסד ורחמים מלא כבודו
ריב	המלך היושב על כסא רם ונשא
שן	בפי ישרים תתרומם וכו'
שלט	ברוך שאמר והיה העולם
קץ	והביאנו ה' אלוקינו לציון עירך ברנה ולירושלים עיר מקדשך בשמחת עולם
קעו	את קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה
קפו	אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב
רנ	ישמח משה במתנת חלקו

**הגדה של פסח**

קעח	מלמד שהיו ישראל מצויינים שם
קסה	ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו

**סימן**

רד, רעא	אמר הקב"ה להמן: אלמלא לא מת משה - יפה אמרת
קצד	אלמלא נכנס משה רבינו ע"ה לא"י לא היו ישראל אוכלים בשר
רד	אמר לו הקב"ה למשה: חכם אתה ואתה רוצה ליכנס לארץ
רלא	מי המית מבקשי נפש משה... העלה פישון בחשבוננו ועולה 'מתו' וכו'
רלא	החלות להראות את עבדך - ראשי תיבות הדס, לולב, אתרוג, ערבה
תקצב	אמר הים: רבש"ע במדבר נתת תורה ביישוב נבנה המקדש לי מה תהא עלי
תרג	כל האוכל שקצים ורמשים חסר דעת
רמב	בשעה שחטא אדם הראשון פרח ממנו אות א' ושאר דם'
רמב	שחטא אדם הראשון... ביקש להנצל ולומר שלא עבר כלום
רמב	אביך הראשון חטא - זה אדם הראשון, ומליצין פשעו בי - זה נדב ואביהוא
רנג	א"י נקראת 'אשה יראת ה' "
רנד	אמר הקב"ה למשה: אתמול קיבלת את התורה ועכשיו אתה רוצה ליכנס לא"י
שנב	בשבעה קולות ניתנה תורה
שעד	הדודאים נתנו ריח - זה ראובן... ועל פתחנו כל מגדים - זה נר חנוכה
שצ	אמר משה: אם אני אהיה בארץ אזכה את ישראל
שטז	לך ה' הצדקה - במן, ולנו בושת הפנים - בעגל
שיז	הרוצה לידע שפנחס הוא אליהו, יראה מ'אלה הדברים'
קעג	כל ימיו של דוד היה מצטער על עוונותיו עד שהגיע לפרק 'בתולה נשאת'
תלד, תלו, תקסז	כשאמר הקב"ה למשה: כי לא תעבור את הירדן, מיד אמר: יחי ראובן ואל ימות
תרי	משה חכם אתה ואתה רוצה להיכנס לארץ
תלז, תמ, תמב	כשראת שרה שמשה לא נכנס לארץ, אמרה גרש האמה הזאת ואת בנה
תקמג	אין טוב אלא תורה... לפיכך מזהיר את ישראל עשר תעשר
לט	כשחרב המקדש פיזר הקב"ה אבניו בכל העולם
נז	רצה משה לבוא אל הארץ לשעה
סד	למה חסר יו"ד מירושלם
קלה	שאל אבנימוס הגרדי
קלה	למה לא נאמר כי טוב בשני
קלז	יעקב אלו בנים קטנים
קלח	כל מה שישראל אוכלים בעוה"ז הוא בשכר האמונה
קלח	נתת גדולה לאהרון נתת לעולם

**זוהר הקדוש**

זז	בראשית, קיד, א	א"י היא בכלל ירושלים
תכב	נח עג, א	כד הוו זכאין ישראל איקרי ארעא על שמא - דא ארץ ישראל

## מפתח נושאים

ערכים הכתובים באותיות בהירות מציינים לערכים המופיעים בחלקי הספר המודפסים באותיות קטנות שאינם עוסקים בעניין א"י

נושא	עניין	פירוט	סימן
א"י וחול"ל	א"י נבראה תחילה וכשראה שאין העולם ראוי לה ברא שאר ארצות		שסה
	עתידה א"י להתרחב בכל העולם		פו
	תוקף קדושת הארץ ויתרונה על חול"ל		שסה
	בחול"ל יש לקב"ה כביכול דין כהן הדיוט ובא"י דין כהן גדול		שעח
	א"י נידונת בניסן ושאר הארצות בתשרי		פז
	בחינת זכר ונקבה ובחינת יום ולילה		תריב
	בא"י נבראו השמים תחילה ובחול"ל נבראה הארץ תחילה	ביאור העניין	קה
	כלב ושאר איברים, שהלב מחיה אותם		סג
	החלוקה ביניהם נעשתה בשבת בראשית		תנג
א"י קודם שנכנסו אליה ישראל אבות	היתה נתונה תחת שר ומזל כשאר ארצות		שמט
	א"י ניתנה לאבות במתנה וע"י המצוות ניתנת בירושה	ביאור ההבדל	רצו
	בזכות מה זכו לעושר		תכא
	בזכותם זכו ישראל בג' מתנות - תורה, א"י ועולם הבא	ובזכותם נשתמרו המתנות על אף חטא העגל	רעא
	ג' דברים שנקראו אב כנגד ג' אבות		שסו
	ג' מקדשות כנגד ג' אבות		תסח(2)
	השתוקקותם לא"י		רא
	זכות אבות דוקא בא"י		שסט
	לא יצאו מא"י אלא על פי הדיבור		עו
	קבורתם	ראוי שלא יהיה על מקום קבורתם שום תרעומת	רנב
		הטעם שרצו להקבר בחברון	שפ
	רצון האבות שיהיה שלום בחברון		שפ
אבות ובנים	הבנים נושאים רק עוונותיהם ולא עוונות אבותם		תקלא, תנב
	בא"י הקב"ה אינו פוקד עוון אבות על בנים		תלח, תקלא
אבלות	הצער הראוי להיות על החסרון שבכסא ה'		סט
אבן השתיה	ש"ת י"ה - רומז לשם י"ה שבמקדש		קצט
	אבן השתיה היא אמצע העולם		רפג
אבני א"י	נחושת וברזל	ביאור העניין והשבח שבזה	לד, לו, קח, קעד
	אל תיקרי אבניה אלא בוניה	אופן הלימוד וביאור העניין	לד, לו, קעד, שמה
	כבדים	ביאור העניין והשבח שבזה	לז, קעד
	חביבותם	רצון עבדי ה' ללכת ברגלים יחפות על אבניה	קלב

נושא	עניין	פירוט	סימן
		יש להשתוקק להשיג מאבניה הקדושים, לרצותם ולחבבם	רמ
		חביבות אבניה של הארץ יותר מכרים וכסתות	תקד
	קדושתם	קדושתם אף בחו"ל	תרט
		גולי בבל בנו בית כנסת מעפר ומאבני הארץ	תרט
	נישוקם		קעז, רכה
<b>אבני המקדש</b>	בחורבנו פוזרו בעולם ונבנו בהם בתי כנסיות		טל
<b>אברהם אבינו</b>	בזכותו נבנה בית ראשון		כח, קעה
	בחינת חסד		קסד
	ביאתו לארץ ישראל	אף שנתייסר בבואו לא"י לא הרהר אחר ה'	ה
		טעם שהיה רעב בסמוך לביאתו לא"י	תקצג
	ברכתו למי מצרים שיהיה בהם טיפת מים זכרים		רלא
	דימו את אברהם לבת הפטורה מכבוד אב ואם		ריג
	הליכתו לארץ ישראל	נצטווה ללכת לא"י לבי תועליות - רוחנית וגשמית	כז
		ביאור הציווי 'לך לך', שהוא נגד ג' שלמויות החסרות בחו"ל	קפא
		מדוע חשש לעזוב את אביו וללכת לא"י	ריג
		טעם שנצטווה ללכת לא"י	מ, קסד, רכח
		יציאתו מחרן משום חיבת הארץ - לכן זכה לדור בה	שכד
		רגליו הוליכוהו מעצמם לא"י	תקסג
	הקורא לאברהם אברם עובר בעשה	ביאורו	תרי
	השתוקקותו לא"י		רא
	טעם השלכתו לכבשן האש		קסז
	טעם שקרא למקדש הר		תסח(2), קעה
	ירושלים תשוב ותבנה בזכות אברהם ומשה		תצד
	מדוע עזב את הארץ מפני הרעב ולא בטח בה'		תקפז
	קניינו את הארץ	אופן קנייתו את הארץ בהילוכו בה	קמא
		כיצד הקנה הקב"ה את א"י לזרעו למרות שלא בא לעולם	עח
		קנה לכל אחד מישראל אמה על אמה במערת המכפלה	קמט
	שנאתו את הגאווה		קצט
	תורה ניתנה בזכותו		ב
<b>אברהם ושרה</b>	מפקידתם נלמד על פקידת ירושלים		שכ
<b>אגרת שליחות (המלצה)</b>	האם מותר לכותבה ליוצא מא"י לפרנסתו		קסב
<b>אדם</b>	יצירתו על ידי איש ואשה		קלה
	שיעור קומתו מורה על בחינות נפשו		רג
	גדול מהמלאכים	בכך שיכול לקרוא בשם	רלא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מהות נשמתו		קנב
	תכלית ביאתו לעולם	שיקבל את הטובה בזכות וללא בושה	ר
		להפוך מבחינת נקבה לבחינת זכר	ר
		שהקב"ה ישכון באדם	רג
<b>אדם הראשון</b>	בריאתו ממקום המקדש		מ
	כל הברואים המליכוהו ועשוהו עבודה זרה		קסז
	בעבודת בית המקדש מתוקן חטאו		ריז
	נצטווה במצוות עשה לאכול מכל פירות הגן		תקסח
	עונשו	איבוד הלבושין	קלז
	חטאו על ידי מידת התאוה		רא
<b>אדמת הארץ</b>	אף במקומות אבנים וברזל היא דשנה		לה
<b>אהבה</b>	שייכת בפרטות לירושלים		רל
<b>אהבת ה' לישראל</b>	ניכרת בציווי המשכן		יח
	ג' בחינות באהבת ה' לישראל		תץ
	עם כלי תשמישו מדקדק ולישראל נושא פנים		תץ
	שאוהב הקב"ה את ישראל		קעג
<b>אהבת ממון</b>	גורמת לעבור על י' הדברות		טוב
	גנות הישיבה בחו"ל מפני אהבת הממון		רכח
<b>אהרון הכהן</b>	מדוע לא התפלל כמשה להכנס לארץ או לראותה		סב, רמא
	נשמתו נתגלגלה בעזרא		סב, רמא
	כמה פעמים נתגלגל אהרון		רמא
	מדוע לא נכנס לארץ		תלח
	האם הותרה לאהרון הכניסה לקה"ק בכל שעה		תקפא
<b>אויבי ה'</b>	כשנופלים אין להם תקומה משא"כ ישראל		תפ
<b>אוירא דא"י</b>	אוירה של צפת הוא הזך ביותר בא"י		תקכז
	מחכים -	ולכן רשאי ללמוד ביחידות	ו
		דוקא המקודש בקדושת עולי בבל	כב
		למה לא נאמר מבין	עה
		ועל ידי כך זוכה לתורה	קכד
		כיון שגבוהה מכל הארצות אוירא טוב	תעב
		לכן הלכה כרב באיסורי	תקמא
		רמוז בכך ש'ארץ ישראל' בגימטריא 'תת לב'	תקא
		מפני היותה בקו השווה מזג הנוולדים בה יותר נאות לתורה	ריז
	טוב ובריא מכל הארצות		סה, קכב, קעד, קפא
	רק מי שהיה באוירא דא"י רשאי ללמוד את סודות התורה		קעט



נושא	עניין	פירוט	סימן
		מתן תורה בסיני היה מלכ אוירא דא"י	קעט
		כל מקום שבו כל ישראל יחד יש אוירא דא"י	תקו
		אויר א"י היה הולך עם ישראל במדבר	תקו, תקסב
<b>אומות העולם</b>		לאו בני כיבוש נינהו	קב
		טעם התאמצותם להגלות את ישראל מארץ ישראל	שפה
		כל האומות מתאוות לחלק בא"י	תסט
		כיצד הקב"ה הציע להם את התורה והרי היא מיוחדת לישראל	תריג
		טענותיהם כנגד ישראל	ע"ע טענת האומות
		אין בהם מידת רחמים כבישראל	קלד
		אם עתידים ליתן את הדין	קפד
		ביחס להריגתנו ולחורבן ביהמ"ק	קפד
		אצלם מצרף הקב"ה מחשבה רעה למעשה	קצח
		מדוע נקראו גויים	קץ
<b>אורים ותומים</b>		טעם שבעזרתם חולקה הארץ	קפג
<b>אח גדול</b>		כבודו	קעג
<b>אחאב</b>		מדוע נענש כשלקח את כרם נבות	קלז
<b>אחדות ה'</b>		רמוזה במה שהתורה פותחת בב' ומסיימת בל'	קמא
<b>אחדות ישראל</b>			קמח
<b>איברי הארץ</b>		לארץ איברים שונים בדומה לאיברי האדם	קח
<b>אילנות</b>		גדר איסור קיומן בירושלים	תקסד
		ציורם במקדש מורה שבח א"י שיש בה כל מיני הפירות	ריד
		פירות האילן	ע"ע פירות האילן
<b>אילנות סרק</b>		עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות	מנין למדו זאת
		האם אילנות סרק נתנו פירות בימי יואל הנביא	רכו, שצג
		האם טוב לאכול את פרותיהם ומה ברכתם	רכו
<b>אין</b>		כל מקום שנאמר 'אין' לבסוף היה	תקלד
<b>איש המעלה</b>		יבחן באהבת המושכלות ומיעוט אהבת הגשמיות	שכ
<b>אכילה</b>		בא"י	שסז
		כפי ההכרח ולא יותר	לו, רפה
		בני א"י יסתפקו בלחם מרוב חשק התורה	עד
		בני א"י אינם חייבים לקליפות ממה שניזונו ממעדני העולם	קז, קלא
		אין לחוש לאכילה יתרה	קיז
		באכילתו בא"י במעט כוונה יתדבקו בו מניצוצי הקדושה	תיז
		אין בה סתירה בין הגוף והנשמה	תקצט
		באכילת שבת נעשה שלום בין החומר והצורה	שלא
		הצדיק אוכל לשובע נפשו	עד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	הקושי לקחת מניצוצות הקדושה שבתוך המאכלים		תיז
	חובת הזהירות מתולעים במאכליו		תקכ
	טבע האכילה - שהמזון נתהפך לניזון		תכח
	יזהר שלא ימצא פסול במאכלו		שלו
	לצרף קדושת האכילה לקדושת הארץ		תקכ
	טעם שהאדם נברא כך שהוא ניזון ע"י אכילה ושתייה		תקסח
	כדי שיאכל פירות א"י שמקדשים את האדם		רז
	כדי שיברור ניצוצי הקדושה		רז
	כדי לזכות את ישראל במצוות		רז
	גנאי האכילה בשוק לת"ח ולכל אדם	האופן בו היא גנאי לת"ח	תקלד
<b>אכילת קרבנות</b>	שאינן הקב"ה צריך לאכילה זו		קסג
	הרחקה באכילת קרבנות הנאכלים לשני ימים ולילה		תקעג
<b>אל תיקרי</b>	לפעמים כוונת אל תקרי לחילוף המובן בלי חילוף הקריאה		קנ
<b>אליהו הנביא</b>	מקריב בכל יום תמידין במקדש שנגזז במקומו		קצח
<b>אלימלך</b>	מדוע נענש על צאתו לחו"ל		רצד
	בצאתו מא"י הפיל לבן של ישראל		רצד
<b>אמהות</b>	ד' דברים נקראו 'אם' כנגד ד' אמהות		שסו
<b>אמונה</b>	על ידה מגיע לבחינת ארך אפים בעבודת ה'		קפב
	ע"י קדושת א"י זוכה לאמונה		קפב
<b>אפרוח</b>	העושה מצוות ומעשים טובים נקרא בשם 'אפרוח'		תקצח
<b>אפרים</b>	מדוע זכה שכל נחלתו בעבר הירדן המערבי ולא רק חציה כמו מנשה		פח(2)
<b>אצבע</b>	האצבע מכוון כנגד השם הוי"ה ב"ה		רח
<b>אקלים</b>	א"י באמצע ז' איקלימין		מא
	ו' אקלימי הארצות מתפשטים מא"י		סה
	האקלים והמזג הטוב שבירושלים		סה, תעה
	בא"י אקלים מזוג טוב ובריא		סה, קכב, קעד, קפא, ריז, רכב
<b>אריכות ימים</b>	בא"י עבור איכות העבודה ובחול"ל עבור כמותה		תפו
	א"י מסוגלת לאריכות ימים		קכז, שנח, תקיג
	מנין לומדים שבא"י זוכים לאריכות ימים		קצז
	בא"י יכול לזכות יחד גם לבנים וגם לאריכות ימים		תקכו
	זוכה בה בזכות אהבת בית ה'		תקמז
<b>אריכות ימים בחו"ל</b>	בזכות מה זוכה בה		כב
<b>ארץ אפים</b>	ע"י קדושת א"י זוכה לאריכות אפים בעבודת ה'		קפב
<b>ארץ</b>	במטבע ברכות תיבת 'ארץ' רומזת לארץ ישראל		קלג
	עשרה שמות יש ל'ארץ'	מהם ומדוע נקראה בהם	רלה

נושא	עניין	פירוט	סימן
ארץ גושן	בזכות מה זכו בה ישראל		תקץ
ארץ החיים / ארצות החיים	משמות הארץ	מדוע נקראת כך	ה, קיט, קכ, קכא, קכב, קכג, קכד, קכה, קכו, קכז, קכח, קכט, תקיד, תנד
ארץ ושמים	ייחוד שמים וארץ	בעבור בחינה זו ניתנה לישראל א"י	שיז
		עיקר בריאת האדם לשם חיבור שמים וארץ	שיז
	שמים וארץ יחד נקראים עולם מלא		רכד
	ג' יתרונות המבדילים בין השמים וצבאם לבין הארץ וצבאה		ערה
	בחינת זכר ונקבה		תריב
	בא"י נבראו השמים תחילה ובחול"ל נבראה הארץ תחילה	ביאור העניין	קה
ארץ ישראל	משמות הארץ	מדוע נקראת כך	ח, פד, רצו
	באמצע העולם		לא, תקסד
ארץ מצרים	אף שנוהגים בה תרומה ושביעית אין אווירה מחכים		כב
	עונש החוטאים בה לעומת החוטאים בא"י		צו
	מדוע נקראת 'ערות הארץ'		תיז
	הדירה בה	חסרון הדר במצרים ומעלת הדר בא"י ולא במצרים	תקלה
		איסור הדירה בה וצדדי ההיתר	תקלה
	האם העיר אלקהר"א בכלל מצרים		תקלה
ארץ צבי	משמות הארץ	מדוע נקראת כך	מ, קנא
ארצות העמים	היחס שבין האומה, ארצה והשר שלה		קעו
אש של עצי המערכה	לא כיבו גשמים אפילו אש ההדיוט של עצי המערכה		שלד
	טעם שמצווה להביא אש מן ההדיוט	מפני שה' חפץ במעשה הבחירי	שלד
		להורות על מעלת האש העליונה	שלד
		מפני שאם אין התעוררות למטה אין עושין למעלה כלום	שלד
אתרוג	גדל במים נקבות ולא כשאר אילנות		רלא
	טעם שנקרא 'פרי עץ הדר'		רלא
	טעם שנבחר לד' מינים		רלא
בארה של מרים	ע"י שתית הרח"ו ממימייה נכנס לעומק החכמה		רפא
בבל	אף שנוהגים בהם תרומה ושביעית אין אווירה מחכים		כב
	מעלת הדירה בה		רכז
	יציאה ממנה	האם יש איסור עלייה ממנה לא"י	רצ, שס
		גם לסובר שהיוצא ממנה לא"י עובר בעשה אין הדר בא"י צריך לילך לבבל	רצ
		דוקא מגלות ראשונה אסור לחזור ממנה לא"י	שסא
		לצאת ממנה לא"י איסור עשה, לשאר ארצות משום תורה שבה	שסב
		לצאת ממנה על מנת לחזור, לשאר ארצות - אסור, ולא"י - מותר	שסג
	אמוראים רבים עלו ממנה לא"י לאחר שנתחכמו בתורה		רכז
	מרוב חיבת הארץ בנו גוליה בית כנסת מעפר א"י ומאבניה		תרט, רמ

נושא	עניין	פירוט	סימן
	חכמיה	ערכם של חכמיה לעומת חכמי א"י	שז, שח, תסה
<b>בהמה</b>		בהמות נבראו מעפר א"י וחיות מעפר חו"ל	קסג
<b>בועל נידה</b>		האם יש לבועל נידה גם דין בעל קרי	תקעה
		איסור כניסת בועל נידה מעבר לחיל	תקעה
<b>בושה</b>		כיצד חסרון בושת פנים הביא לחורבן ירושלים	תקמג
<b>בחירת א"י</b>			רלז
		טעם שנבחרה משאר הארצות	משום שנבראה קודם שאר הארצות או לאחריהן
		טעם שנבחרה לעם ישראל	קלה
		נצחיות בחירתה	קצא, רכב, שסה
		הטעם שרבים מחכמי ישראל לא התיישבו בירושלים	רט
<b>בחירת מקום המגורים בארץ</b>		ע"י מידה זו נזכה לישועה וקיום בארץ	תקפג
<b>בטחון</b>		ע"י מידה זו קדושת הארץ שוכנת בנו	ריא, תנד
		מעלת מידת הבטחון	ריא
		בעזרת מידת הבטחון יזכה לקבל דירת א"י בשמחה	קטז, תעד
		בהלכה ובאגדה	רפז
<b>ביטול ברוב</b>		מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם	קסז
<b>ביטול תורה</b>		מפני חומרתו חמור עונשו	קיב
<b>ביכורים</b>		על ידם נקבעת בלבנו מידת הענווה	קלד
		טעם אמירת מביאיהם בעזרה "כל הנשמה תהלל יה"	קצט, שיד
		טעם אמירת מביאיהם בירושלים "עומדות היו רגלינו" וכו'	יט, קצא
		זוכים להביאם בשכר נתינת דורון לתלמידי חכמים	שי
		בעבורם זוכים להכנס לארץ	שיג
		השמחה בהם משום שבאים בטורח	שיד
		טעם אמירת מביאיהם בדרך "שמחתי באומרים לי" וכו'	שטו
		טעם שנסמכה פרשת עמלק לפרשת ביכורים	שטז
		מה עניין ג' תפילות לביכורים	שסח
		טעם למצוות הבאתם	שיג, תקז
		ביאור "מראשית" הנאמר בביכורים	תקעא
		עושה אדם כל שדהו ביכורים	תקעא
		מהיכן למדו שחייבים להביא רק מז' המינים	תקעא
		טעמים למצווה זו	רא
<b>בינה</b>		בכח שערי בינה תבוא הגאולה	תפט
		הגאולה העתידה תהא בבחינת בינה	תרא, תפט
		על ידי עבודת המקדש	קס
<b>ביסוס העולם</b>		מה נקרא 'בירה'	ריד
<b>בירה</b>		בירור הדעות השונות וההלכה	רכג, שיט
<b>בית דין</b>		חביבותו	תצא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	טעם הגבלת סמכותו		תצא
<b>בית דין הגדול</b>	גלותו האחרונה בטבריא	מדוע דוקא שם	רפא
<b>בית דין שבא"י</b>	רק הוא קרוי 'אלהים'		תצא
<b>בית ה'</b>	משמות הארץ	מדוע נקראת כך	קז
<b>בית המקדש</b>	אהבת ה' אותו	מפני שמתכפרים בו ולא במיתת הצדיקים	תצג
		מפני שמכוון כנגד מקדש של מעלה	תקמה
		מפני שהשכינה לא זזה ממנו לעולם	תקמו
	בניינו	אני הציתי אש בציון ואני עתיד לבנותה - מה בא להשיענו	קפד
		בית המקדש עתיד להבנות על ההרים - סיני, תבור וכרמל	תצח
		לבניינו צריך שיהיה אהבה ושלוש בדור	שפד
		לולא חטא העגל היה נבנה ע"י הקב"ה וקיים לעולם	תסח(4)
		יבנה מכח הענווה	תנח
		טעם שאין בניינו דוחה שבת	רפו
		לא נבנה בימי שאול ודוד מפני שהיו בדורם דלטורין	שפד
		טעם שלא בנה דוד המלך את בית המקדש	תצג, תקמח
		ממצוות בניינו נלמד שכל המצוות ניתנו לטובתנו	ר
	גודלו מורה על אהבת ה' לישראל ולא על חסרונה		תעו
	האם הע"ז שהכניסו בו הורידתו מקדושתו והתירה לשורפו		קצח
	הבאת ישראל אליו מבררת את קדושתם		קעט
	הטעם שצייר בו שלמה את כל מיני האילן	להודיע שבח א"י שיש בה כל מיני הפירות	ריד
		על ידי ציור זה במקום עבודת ה' חוזרים טעם וריח הפירות	ריד
		לרמז שעבודת ה' הנעשית בו עושה פרי לכל הנמצאים	ריד
		לרמז שהמזון ניתן בכדי להדבק בקדושה ע"י פירות א"י	ריד
	השראת השכינה בו	כיון שהשכינה בירושלים תמיד לכן ניתן להאריך בה בשבח ה'	תעט, קיג
		אם שכינה שורה על הצדיקים מה הצורך בשכינה שבמקדש	תפד
		מורה שכל א"י אינה גזולה	תפה
		מורה שלישראל דין בנים	תפה
		מהשראת שכינה בו תשובה לטענת ליסטים אתם	קמב
		מנין שהשכינה שורה במקדש אף בחורבנו	תנז
	והאבות	ג' מקדשות כנגד ג' אבות	כח, קעה, תסח(2)
	והמשכן	במדבר העיקר משכן המלאכים ובא"י העיקר המקדש שבארץ	תעז
		הבדל המדרגות בין המשכן למקדש הקדוש יותר	תעה, תעו
		מעלת המקדש היתרה על המשכן	תעה, תעו, תפט
		מעלתו גדולה ממעלת המשכן מפני שהוא בעיר מושב	תעו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	חורבנו	אף ששומם בקדושתו עומד	תכז, שלט
		האבל על חורבן המקדש לעומת האבל על מות תלמידי חכמים	תכז
		האיך הקב"ה החריבו והרי הנותץ אף אבן אחת מהמזבח לוקה	קצח
		היה מהשמים ולא משליטת יד האויב	פג, קעה
		לא נחרב אלא נגנז במקומו	קצח
		מדוע נשלחו מלאכי השרת לשרופו לפני האויבים	קעה
		נחרב בעוון גאוה ויבנה מכח הענוה	תנח
		נחרב מחמת העוונות בט' באב הואיל ובכו בו חינם	שפא
		נקרא נחלה אף בחורבנו	רמח
		קדושתו קיימת אף בחורבנו	שלט
		אבדו בו תורה, כבוד ופרנסה מחמת ג' חטאים שהיו בבית ראשון	ריח
		בעת החורבן נסתמו פתחי הרקיע	רצה
		בזמן החורבן מיתת צדיקים מכפרת	תצג
		משחרב בית המקדש האם נסתלקה שכינה מההיכל	תנז
		מדוע לא היה נחרב אילו משה היה נכנס לארץ	תלא
	חונכת שלושת המקדשות חלים בחודשים המיוחדים לבני רחל		תקמה
	כינויו	אפריון	תעג
		מיטה	תעג
		בירה	רכג
		טעם כינויו הר המוריה	שעג
		טעם שנקרא ע"י האבות 'הר', 'שדה' ו'בית'	קעה
		כינויי המקדש השונים ומשמעותם	תסח(2)
		טעם שנקרא 'הבית הגדול'	עט
		טעם שנקרא 'לב'	נה
		נקרא על שם ה' ולכן יתקיים לעד	תעד
	כל דבר בו רומז לענינים רוחניים עליונים		טז
	מדוע נברא קודם בריאת העולם		קפז
	מה הצורך בו בריבוי כסף וזהב	לרמוז על ענינים רוחניים	טז
		להרגיל לאהבת ה' בכל ממונו	טוב
		לכבוד מעלת ישראל	יח
		לפעול יראת ה' בלב ישראל	יט
		הפגישה עם עושרו ופארו מביאה לידי ענוה	קצט
		מריבוי העושר במקדש נלמד שריבוי המצוות הוא לטובתנו	ר
	מעלת האוהבו	זוכה לאריכות ימים	תקמז
		נשמר מחטא ועוון	תקמט
	מעלתו היתרה על בתי כנסיות בכך ששם מושב הסנהדרין		תקצז
	מקומו	גבוה מכל ארץ ישראל	שכו, תקפב

נושא	עניין	פירוט	סימן
		אחד מג' מקומות שאין האומות יכולים לומר שהם גזולים	רנב
		טעם בניין המקדש בא"י ולא בארץ שאין בה מיתה	קסה
		טעם הציווי לבנות את בית המקדש דוקא בהר המוריה	קצא, קצב
		היאך נבנה על הר שיתכן ששימש עבודה זרה	תסג, קפז
		לסוברים שירושלים נתחלקה לשבטים - האם גם מקום המקדש נתחלק	תקנג
		מדוע אינו בלזו שאין בה מיתה	תסא, קסה
		מדוע לא גילתה התורה בפירוש היכן מקום המקדש	רפט
		ממקומו נברא האדם	מ
ניסיון		עומדים צפופים ומשתחוים רווחים	טז, רצג, תקמה
		האם ניסי המקדש היו גם בבית שני או רק בראשון	שלג
		ביאור עשרת הניסים שנעשו בבית המקדש	של-שלט
	נעשה בדוגמא ובדפוס של כל העולם	כדי שעל ידי העבודה בו יצליחו כל הנמצאים	ריד
	נאחיות מקדש הנבנה ע"י הקב"ה לעומת הנבנה בידי אדם		תסח(4)
	בחורבנו פוזרו אבניו בעולם ונבנו בהם בתי כנסיות		טל
	העבודה בו	טעם הליכת הכהנים יחפי רגלים	קצג
		עושה פרי לכל הנמצאים	ריד
		טעם שהשתמשו בה בדומם, בצומח, בחי ובמדבר	ריד
	מעלת כלי המקדש ויוקר מציאותם בעולם		רלב
	קיים לעולם במקום שנגזז		רט
	ראוי שלא יהיה עליו שום תרעומת		רנב
	רצון ה' שיתכפרו בו ישראל ולא במיתת הצדיקים		תצג
	שלמעלה ושלמטה	בהמ"ק שלמעלה הוא כסא ה' ובהמ"ק שלמטה הדום רגליו	קה
		כמה גבוה בית המקדש שלמעלה משלמטה	נט
		של מטה מכון כנגד של מעלה	כה
	תועלותיו הרוחניות והגשמיות	ערכה של הנאת הגוף מבית המקדש	תקצה
		בהיותו על מכונו ניצולים בני ישראל מיד עשו	רכג
		בית המקדש מביא לידי השגת התורה	קצט
		ג' טובות כלליות - תורה, כבוד ופרנסה ישובו בבניין המקדש	תקצח
		היישוב נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י בניין המקדש	תקצב
		על ידי המקדש מזדכך האדם עד שגם בשרו מתקדש	תרב
	רצפתו	הדורכים עליה היו משיגים חכמה	קצג
<b>בית המקדש השלישי</b>	האם גם בו אותו לא בונים בלילה, ביום טוב ובשבת		קפד
	מדוע יבנה גם על הר תבור וכרמל שהתגאו על הר סיני		תסד
	מעלתו לעומת המשכן וב' מקדשות ראשונים		תסח(2)

נושא	עניין	פירוט	סימן
	יהיה בלי מידה ולכן תחול עליו ברכה		תפח
	לא יחרב משום שהוא בזכות יעקב אבינו		כח
	יבנה מהאבנים שבהם המקדש הראשון היה בנוי		רלב
	כסופים לבניינו שאז יהיה גם בחומר כח רוחני		תרא
	עתיד להחנך בחודש מרחשון	טעם הדבר	תקמה
	יהיה גדול כירושלים		קפד
<b>בית כנסת</b>	טעם כינויו 'מקדש מעט'		טל
	מעלה יתרה בבית המקדש על בתי כנסיות		תקצז
	בתי כנסיות שבא"י	אף בחורבנו גדולה מעלתו מבית הכנסת שבח"ל	תעא
		מעלתו כבית הכנסת דרבים שאין למוכרו	תעא
	בתי כנסיות שבח"ל	מדוע מועיל תנאי להשתמש בבית כנסת בחו"ל	תצח
		אלו בתי כנסיות שבח"ל יקבעו בא"י ואלו תפקע קדושתם	תצח
		האם קרקע בתי הכנסת שבח"ל תקבע עמם בא"י	תצח
		עתידיים להקבע בא"י - מדרגתם לעומת המצוים כבר בא"י	כב
<b>בכורה</b>	ממתנת הארץ למדנו שמתנה ובכורה אינן חוזרת ביוכל		קלח
<b>בכורות</b>	פדיון בכורות	בזכות ה' סלעי הפדיון יזכו ישראל לגאולה	רח
	אף על פי שחטאו ונדחו מעבודה לא פסקה קדושתם		רט
<b>בלק</b>	איך עלה בדעתו של בלק לקלל את ישראל		תעג
<b>בני קורח</b>	תאוותם לשיר דוקא בחצרות ה' ולא בהיכל ובקודש הקודשים		תקצה
<b>בניין הארץ</b>	על ידי נוכרי בשבת	ההיתר וטעמו	מב
	יתקיים רק ע"י המתרחקים מהמותרות		לו
<b>בנים</b>	פוקד אבות על בנים - בבית דין של מעלה ולא של מטה		תלח
	בארץ ישראל יכול לזכות לבנים ולאריכות ימים יחד		תקכו
	צער גדול בנים	נח לגדל לגיון זיתים בגליל מתינוק אחד בא"י	תקסט
	בא"י ישראל קרוים בנים ובח"ל עבדים		ז
	א"י מסוגלת לגדל בנים צדיקים		תקע, תקיד
	מצווים להעלות את הוריהם לא"י		תקלג
<b>בנימין</b>	הטעם שהיתה ירושלים בנחלתו		לב
<b>בעלי חיים טמאים</b>	יטהרו לעתיד לבוא ויעלו על גבי המזבח		תרג
<b>בעלי מומין</b>	האם מותרים להכנס בין האולם למזבח בהקפת הערבה		תקעט
<b>בר מצווה</b>	עניין גיל י"ג		רג, רלז
<b>ברזל</b>	נשתבחה בו הארץ כי הוא מעיקרי התשמיש		לד
<b>בריאת א"י</b>	מתי נבראה	מחלוקת חכמים אי נבראה קודם שאר ארצות או לאחריהן	קלה
		נבראה תחילה וכשראה שאין העולם ראוי לה ברא שאר ארצות	שסה
<b>בריאת העולם</b>	מדוע התחילה בה התורה		ח



נושא	עניין	פירוט	סימן
	בא"י נבראו השמים תחילה וכו"ל נבראה הארץ תחילה	ביאור העניין	קה
	כל המוקדם בבריאה הוא יותר ספירי		נו
	נברא מאפס מוחלט		קלה
	נברא באמירה		קלה
	מחלוקת חכמים אי המוקדם בבריאה חביב יותר או המאוחר		קלה, רפו, תקסה
	מחלוקת חכמים מהיכן נברא העולם		רפג
	נחלקו מדוע נברא העולם מהאמצע		רפג
<b>ברית בין הבתרים</b>	מלקיחת תור וגוזל נדחת טענת האומות - ליסטים אתם		קמד
<b>ברית מילה</b>	על ידה מתקיים העולם		קמו
	בזכותה זוכים לארץ		קמו, קנב
	א"י שקולה כמצוות מילה	ששניהם דוחים שבת	קנב
	רמוזה בסופי תיבות של שמות הארץ		קנב
	מי ששומרה נקרא צדיק ועומד בנסיון		קנב
	יצחק שנימול ראשון ביום הח' רמוז בראשי תיבות שמות הארץ		קנב
	בזכותה שולט ישמעאל בהר הבית		שכט
	טעם שנקראת 'אָמִינָה'		תץ
	ליל שמירה	טעמו	קנב
	בזכותה מקבלין את התורה ואת אלוהותו ית'		קנב
	כנגד העבודה הזרה	כמו הקרבנות	קנב
	אף על פי שמחלשת יש בה ברכה		קנב
	טעם שנותנים הערלה בעפר		קמו
<b>ברכה</b>	של נביא	צריכה משהו לחול עליו	קמח
<b>ברכה מה'</b>	אינה שורה אלא בסמוי מהעין		רצא
	אין צריכה משהו לחול עליו		קמח
<b>ברכות הנהנין</b>	טעם שתיקנו לברך בורא פרי האדמה ולא בורא פרי הארץ		קלג
	בזכותן נהנים ישראל מעוה"ז למרות שהוא חלק עשיו		קמח
	על ידן ישראל קונים העולם ואין לטעון כנגדם ליסטים אתם		קמח
	במטבע ברכות תיבת 'ארץ' רומזת לארץ ישראל		קלג
<b>ברכת המזון</b>	האם בא"י ראוי לחתום 'על הארץ ועל מזונתיה'		רטז
	חביבות ברכת 'על הארץ ועל המזון'		רטז
	מה מבקשים בברכת 'בונה ירושלים'		רטז
<b>ברכת כהנים</b>	בזכותה ישראל פרים ורבים		תעג
<b>ברכת מעין שלוש</b>	טעם לחתימה בא"י 'על פירותיה'		עב
	כוונת בקשת 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה'		קסט
<b>בשר קודש</b>	עוברת שהריחה אותו ונתאוותה - האם מותר להאכילה		של
	לא הסריח בשר הקודש מעולם	מה כוונת הריבוי 'מעולם'	שלא
	במקדש לא נראה זבוב אפילו בבית המטבחים		שלב

נושא	עניין	פירוט	סימן
<b>בת יענה</b>	ניתן ללמוד ממנה על חשיבות הכוונה בתפילה	למה נקראים מתנה הרי נקנים ביסורין	תקצו
	ניתן ללמוד ממנה על חומרת ההסתכלות בנשים	קשורות וגורות זו לזו	תקצו
<b>בת שבע</b>	טעם שנהגו לתלות אפרוחי בת יענה בבית הכנסת	איהך העבירים מירושת עשיו הבכור	תקצו
	נתינתה בתחילה לאוריה כניתנת א"י בתחילה לכנען	ניתנתם לישראל מורה על היותם בנים לה'	שעב
<b>בתי ערי חומה</b>	האם בתי התוספות של ירושלים נחשבים בתי ערי חומה	שורשים לכל הטובות שניתנות ביסורין	תקן
	לעניין חלוט הבתים ירושלים לא נחשבת כעיר חומה	כשקבלו תורה ונזדככו בגוף ונפש זכו בהם	תקן
<b>ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל</b>	א"י, תורה, עוה"ב	קשורות וגורות זו לזו	רנט
		איהך העבירים מירושת עשיו הבכור	ב
		נקנים דוקא על ידי יסורין	רנז
		היסורין מתמידים בהם	רנז, רנח
		זכיה חלקית בהן אפשרית בלא יסורין אך לא זכיה שלמה	רס
		היסורין שקדמו לתורה לא"י ולעולם הבא	רעא
		מורה על ג' הסיבות שישנן לביאת יסורין	רעא
		לכל אחת מהן נדרשים יסורים בפני עצמם	רעא
		לולא חטא העגל היו ניתנות ללא יסורין	רעא
		להורות כי מאהבתו את ישראל נתנם	רעא
		להורות שישראל בנים למקום	רנו
		משום גודל מעלתם	רנו
		לטהר גופו ונשמתו שיוכל לזכות בהם	רס
		צריך שיקדמו להם יסורין כדי לבטל חלק החיצונים	רסג
		כדי שנזכה בהם כבן ולא כעבד שקניינו לרבו	רסו
		כדי שלא יתענג וממילא לא יחטא	רסז
		כדי שיקראו עניים והוי כנדר שאין לחזור בו	רסח
		כדי שנזכה כבני חורין ולא כעבד שקנינו לרבו	רסט
		מפני שנאמרה בהם אריכות ימים	ער
			תקצג
ג' רגלים	מבטלים את חטא העגל		קסז
<b>גאווה</b>	טעם שסמכה התורה אזהרתה לשבח א"י		קלא
	שם י"ה עוזר לעניו ונפרע מהגאה		קצט
	המקדש נחרב בעוון גאווה ויבנה מכח הענווה		תנח

נושא	עניין	פירוט	סימן
	גורמת לקמצנות		קלא
	מונעת מלקום בתחית המתים		קלא
	מרחיקה בין הקב"ה לבניו		קלא
	מחייבת את האדם בדין		קלא
	שבע סיבות לה		קלא
	משניאה אדם על בני ביתו		קלא
	גרמה לגלות מצרים		קלא
	מביאה לכעס		קלא
	מקלקלת את החגים		קלא
	אינה מידת אדם כלל		קמח
גאולה	על ידי איזו זכות באה		קס
	הסיבות לכך שטרם באה		קץ
	בעיתה או אחישנה		ריח
	על ידי תפילה		ריב
	על ידי האבות		ריב
גאולה העתידה	בזכות מה תבוא	בזכות שמירת השבת	קפה
		עיקר הגאולה תלויה בתיקון היו"ד של שם הוי"ה	קפה
		בזכות ה' סלעים של פדיון בכורות	רח
		בזכות לימוד התורה	רח
		בזכות האבות	רח
		על ידי ריבוי הזרע	תעג
		בכח שערי בינה	תפט
		בזכות הענווה	קלא
		בזכות אברהם ומשה	תצד
		בזכות מידת הענווה ומסירות הנפש	תצה
		ביאור דברי הזוהר שהגאולה תהא בשנת ה'תח	רה
		בקשתה כדי שנוכל לעבוד את ה' כראוי	תרג
		כיצד ישראל נגאלים הרי ה' נשבע שיהיו בגלות	תקה
		מדרגת העולם בזמנה	תרא
		בזמנה יהיה גם בחומר כח רוחני	תרא
		מהו הרינון שנרנן בעתיד	תרג
		בזמנה יטהרו הבעלי חיים הטמאים ויעלו על גבי המזבח	תרג
	קריאת השבטים על שם הגאולה רומזת לגאולה העתידה	קפו	
	תהא בבחינת בינה	תרא	
	תהא משער החמישים	שפ	
	סדריה	ריב	
גאולת בתים	ע"י נוכרי בשבת		מב
גבולות הארץ	גבול עולי בבל	חיפה בגבול עולי בבל	תקסא
	גבול עולי מצרים	האם יפו כלולה בו	שצו
		האם עכו כלולה בו	שצו

נושא	עניין	פירוט	סימן
		האם קיסרי כלולה בו	שצו
		הרמז מכך שבכל גבולותיה יש מים	סא
		הרחבת החיים תהא בהתאם להתרחבות הגבולות	קצד
		לשם מה הוצרכה התורה להודיע את גבולות הארץ	רצח
		טעם שהתורה פירטה רק את גבול ט' וחצי השבטים	שסז
		הסולם הרוחני המקיף את א"י בגבולותיה ומגן עליה מהקליפות	תקכט
		צורת תחום הארץ	תקכט
<b>גבורה</b>		הכובש יצרו בא"י הוא גיבור באמת	קע
		המקדש עצמו, אף אם הוא חלש - יאמר גיבור אני	שלה
<b>גבריא"ל</b>		תפקידו ופעולותיו	שא
<b>גד</b>		מדוע לא זכה שבטו לנחלה בעבר הירדן המערבי	פח (2)
		ההבדל בין שבטו לשבט ראובן במניע לירש בעבר הירדן	שעט
		מדוע שבטו הקדים את שבט ראובן בבקשת נחלה בעבר הירדן	תלד
<b>גובה בית המקדש</b>		גבוה מכל א"י	שכו, תקפב
<b>גובה הארץ</b>		גבוהה מכל הארצות	שיא
		בחשיבותה	שכו
		כדי להרחיקה מהזהמה	תנא
		האם לכן הליכה מא"י נקראת 'ירידה'	שיא
		לכן אוירה מחכים	תעב
<b>גוף ונשמה</b>		באכילה בא"י אין סתירה בין הגוף והנשמה	תקצט
<b>גורל</b>		טעם שבעזרתו חולקה הארץ	קפג
<b>גזירה שווה</b>		היכן ניתן לדרוש גזירה שווה מעצמו	תקעב
<b>גזל</b>		מהדברים הגורמים לעצירת גשמים	קיב
		חומרתו מחמת הכפירה הנמשכת ממנו	קלד
		אינו נמחל אפילו בא"י	קלד
		כשנזהרים בו זוכים לבטחון בא"י ולפירות משביעים	קלד
		הגוזל אינו נענש בממונו תחילה אלא בגופו	קלד
<b>גידול הארץ</b>		אף במקומות אבנים וברזל היא דשנה	לה
<b>גילוי עריות</b>		שפע פרנסה אבד מישראל מחמתו	ריח
<b>גימטריא</b>		אין מעכבה חסרון או יתרון אחד	שפ
<b>גל של עצמות</b>		שמירת כוח הראייה מאפשר לחכמים להמית בעיניהם	תקצו
<b>גלגול</b>		טעם שיושבי הארץ אינם שבים בגלגול	שנח
		יושבי הארץ אינם שבים בגלגול	שנח
		כיון שא"י מסוגלת לאריכות ימים והזקן אינו שב בגלגול	שנח
<b>גלגול מחילות</b>		מתי א"י ניצולים מגלגול מחילות	תקצא
		בתחיית המתים יגיעו מתי חו"ל לירושלים ע"י גלגול מחילות	תקצא
<b>גלות</b>		תיאור שפלותה	שנט

נושא	עניין	פירוט	סימן
	חילול ה' במה שנראה ממנה שה' שונא ח"ו את ישראל		י
	נחלקים בה ע"ב הצדיקים - ל"ו בא"י ול"ו בחו"ל		נח
	סיבות הגלות וייסוריה		קט, רכז, רפ, תקכה
	טעם שהוכרחו ישראל לגלות ולא ישמעאל ועשו		קכט
	תועלותיה	מכוחה זכו לירושת הארץ	קכט
	באיזו גלות בטלה קדושת הארץ ובאיזו לא בטלה	ביאור שיטות רש"י ור"ח	קעה
	תוכחה על ההשתקעות בגלות ושכחת יישוב א"י		רכז
	למה נענשנו בעווננו בגלות מהארץ ולא ביסורים בארצנו	בנאמנות לה' בגלות למרות כל פיתוייה משיגים שלמות	רפ
		בהיותם יחד אם יחטאו ימשכו כולם או רובם	רפ
		כדי להכניס גרים תחת כנפי השכינה	רפ
		טבע הארץ הקדושה שלא תסבול בה עם חוטא	רפ
	משחטאו בא"י יכולים להתקיים רק בגלות משפע האומות		שט
	פגמי הגלות עיקרם בבחינת נוקבא	תיקונם בג' מצוות הנשים	שמא
	תועלותיה	עיקרה הוא לברר עץ הדעת שיהיה כולו טוב	שמא
	מגלות ראשונה לבבל אסור לחזור אף לא"י ומגלות שניה מותר		שסא
	לפי שהשכינה בגלות יש לה דין א"י		שסט
	רק הגולה מא"י לחו"ל קרוי 'גולה'		שפו
	תועלותיה	לקבוץ ניצוצות הקדושה שבין העמים	רפ, תמא
	פעולת המצוות כשהשכינה בגלות		תקכה
	הפגם הגדול של העבירות כשהשכינה בגלות		תקכה
	כל אחת גלות היא כנגד חטא אחר		קץ
	אין בה תורה		קלה
	אין בה עבודת קרבנות		קלה
	יש בה חסד		קלה
<b>גלות בבל</b>	האם בזמנה התבטל לגמרי יישוב יהודי מירושלים		תקס
	נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה		תקס
<b>גלות בית שני</b>	גלות שכינה מוחלטת		תקכה
<b>גלות מצרים</b>	ישראל גלו דוקא למצרים כדי שיהיו בר מצרא לא"י		תקץ
	מדוע ישראל לא אבדו חזקתם על א"י בגלות מצרים		תקז
	משעבודנו במצרים נודעת חיבתנו לפני ה'		רנו
	סיבתה	שלא עשו חסד, ותיקונה בא"י בה מידת החסד בשלימות	קסד
		ירידת יעקב למצרים מפני הרעב	תקפז
		גזירת כי גר יהיה זרעך מתחלת מלידת יצחק	שמז
		הגאווה, וגאולתה בזכות הענוה	קלא, תקסו
	גאווה		קלא
	צרות עין מצדקה		קלא

נושא	עניין	פירוט	סימן
		קנאה תאוה וכבוד	קלא
	תכליתה	להוציא ניצוצי הקדושה שנתפזרו שם	קלא
		ע"ן עוד ע' שעבוד מצרים	
<b>גמילות חסד</b>	מידת החסד יכולה להיות מושגת בשלמות רק בא"י		קסד
	טעם שנקראת חיים		קכח
	טעם שתורה וגמילות חסד כרוכים זה בזה		קכח
	מקיים את ישראל בגלות ובו בטחוננו	ע"פ נגלה ונסתר	קלה
<b>גן עדן</b>	טעם שנקרא חיים		קכח
	על ידי דירת א"י זוכה בו		קכח
	קדושת הארץ מעין קדושת גן עדן		רב
	הטעם שנקרא 'לבנון'		רב
	מערת המכפלה היא מעבר לגן עדן התחתון		שע
	חברון מעבר לגן עדן התחתון		שפ
	האם נמצאת בעבר הירדן או בגוף הארץ		תקעא
<b>גנות צריפין גרים</b>	חביבה א"י שהיא מכשרת גרים		תנח
	כשמעשי ישראל טובים הגרים באים לארצם ולהיפך		תנח
<b>גרר</b>	האם נחשבת כא"י או כחו"ל		קיד
	האם מקיים מצוות ישוב הארץ בגרר		קיד
	האם גזרו עליה טומאת ארץ העמים		קיד
	מה זרע יצחק בגרר		קיד
	מעלת המטר ששונה א"י		כו
<b>גשם ומטר</b>	א"י שונה רק ממטר		קיב
	א"י צמאה מאוד וצריכה מטר כל השנה		קיב
	בא"י נצרכת תפילה יתרה על המטר		קיב
	דברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם		קיב, קל
	משפע המטר בא"י מוכח שאיננה גזולה מהאומות		קלט
	ביאור השבח - למטר הארץ תשתה מים		שן, תקפח
	גשמי א"י הם העיקר ושאר ארצות שותים מתמציתם		שן
בירור ניצוצי הקדושה מהקליפה תלוי במטר		שן	
טעם שגדול יום הגשמים כקיבוץ גלויות		שן	
ניתן בא"י ע"י הקב"ה בעצמו ובחו"ל ע"י שליח		קלט	
<b>גשמיות</b>	למה נברא העולם שיהיה האדם נצרך לבחינות גשמיות		רז
	טעם שלכל אחד מישראל יש דוקא ד' אמות בא"י		שכה
<b>ד' אמות בא"י</b>	האם יש ד' אמות בא"י לכל אחד מישראל		קמט, תעא
	ד' אמות בא"י רמז לד' מידות חכמה שבא"י		שה
	המהלך ד' אמות בא"י עוונותיו נמחלים	אף שלא דר בה	נז, קנח
	דוקא עוונות שנעשו בחו"ל		קנו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	המהלך בה ד' אמות מובטח לו שהוא בן עולם הבא	ביאור העניין	נז, רכז, רפד
		מדוע דוקא ד'	שה, שכה
<b>ד' מינים</b>	טעמיהם		רלא
<b>דבר שאין לו קצבה</b>	מתי מתחייבים בו		קלח
<b>דברים בטלים</b>	בעוון דברים בטלים לא נמחלים הפשעים		פח (4)
<b>דבש דבורים</b>	א"י מקיאה כדבש דבורים שמקיאתו הדבורה		רפה
<b>דוד המלך</b>	במה נחלק עם שאול		פב
	מקום המזבח מוכיח את שייכות המלכות לדוד ולזרעו		פב
	היה דורש שכל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה		צ
	חסידותו וקדושתו		קנד
	ובת שבע	הצדקתו בליקחתה	שעב
	ביקש אריכות ימים וחזר בו למען ישראל		תצג
	תיקן את חטא העגל		תקיא
	במיוחד לו לא ראוי לצאת לחו"ל		תקיא
	טעם שלא בנה את בית המקדש		תצג, תקמח
	ובת שבע	טהרת כוונת דוד במעשה בת שבע	תקמח
	צדקותו		קלז
<b>דור המדבר</b>	כיצד לעת"ל יכנס לא"י הרי ה' נשבע שלא יבוא בה		תקה
	הליכתו במדבר ארבעים שנה	כדי שהכנענים יבנו בינתיים את הארץ	תקט
	טעם שנקרא דור דעה		תקסב
	אז"ל א"י היה הולך עם ישראל במדבר		תקו, תקסב
	טעם שמיד שחטאו נענשו		תקסב
	טעם שהוקפו בשישה עננים		תקסב
	הליכתו במדבר ארבעים שנה	ממנה תשובה לטענת ליסטים אתם	קמ
		הטעם לכך	רנה
	מטרת הליכתו ממצרים דוקא במדבר	כדי שיצאו מבחינת יראה מגשמיית לבחינת יראה עילאה	רנג
	הוא בבחינת משה רבנו, בבחינת דעת		קצא
<b>דורות אחרונים (שבגלות האחרונה)</b>	יתרונום של דורות אחרונים על פני דורות ראשונים		רכג
<b>דיבור</b>	יש לצרף קדושת הדיבור לקדושת הארץ		תקכ
	בכל דיבור ודיבור של האדם מצטייר שם הוי"ה		פח(4)
	חשיבותו לתהליך התשובה		פח(4)
	רוב עבודת ה' היום על ידה		קץ
	עיקר מעלת האדם לעומת הברואים		קץ
<b>דיבור בגנות הארץ</b>	איסורו		רמט, תקסד
<b>דילמא</b>	לפעמים אינו ספק אלא ודאי		תקעט
	פירוש המילה 'דילמא' בירושלמי		רמז
<b>דין הארץ</b>	א"י נידונה בניסן ושאר הארצות בתשרי		פז
<b>דעת ה'</b>	עיקרה בא"י		קע

נושא	עניין	פירוט	סימן
דרור	גמטריא קדוש - בחינת עלמא דחירות		רה
	האם צפור דרור טהורה או טמאה		תקצה
<b>הדלקת נר שבת</b>			שמא
<b>הואיל ואישתרי אישתרי</b>	גדריו, ומה אפשר ללמוד בזה מאי כניסת משה לארץ		תמ
<b>הוראת הלכה</b>	האם מורין הלכה מתוך מדרש		ריג
<b>היכל</b>	האסורים להכנס אליו		תקפ
	איסור ביאה ריקנית בו		תקפא
	הנכנס בו בלא מעיל או מחוסר זגין או רימונים חייב מיתה		תקפא
<b>היכל אהבה</b>	היא ירושלים העליונה		כג
<b>הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין</b>	הכל לאתוויי מאי		שעו
<b>הכנעה</b>	יושבי הארץ צריכים להיות בהכנעה		עבר
<b>הכרת הטוב</b>	החיוב בה כלפי שמיא		שטז
	בזכותה נצחו ישראל את מלכי כנען ונכנסו לארץ		שטז
<b>הליכה בארץ</b>	המהלך בה ד' אמות מובטח לו שהוא בן עולם הבא	במי נאמר - בנקבר בה או אף בהולך בעלמא	נז
		ביאור העניין	רכז, רפד
		מדוע דוקא ד'	שה, שכה
	המהלך בה ד' אמות עוונותיו נמחלים	דוקא עוונות שנעשו בחו"ל	קנו
		סבירא ליה שיש מצוה בהליכה בארץ אף שלא דר בה	נז, קנח
	מעלת ד' אמות רמז לד' מידות חכמה הניתנות בא"י		שה
<b>הלכה</b>	הקבוע בד' אמות של הלכה בא"י זוכה לעולם הבא		רפד
<b>הלכה למשה מסיני</b>	האם שייך בה מחלוקת		תקעז
<b>הלל</b>	מדוע אין אומרים הלל על ניסי חו"ל		שעד
	שיר והלל לה' ראוי ביותר בא"י ולא בחו"ל		תעח
<b>הלנת המת</b>	איסור הלנת מת שאינו יהודי בא"י		תקכח
	טומאת הארץ הנגרמת מהלנת המת		תקכח
	פגמים הנגרמים מהלנת המת על גבי הקרקע בא"י		תקכח
<b>המן הרשע</b>	ביאור הקשר בין תלייתו לבין מיתת משה רבינו		רד
<b>הנאה מיגיעו</b>	מצילה משנאת חינום		תיח
<b>הנאות העוה"ז</b>	העולם חלק עשיו אך ישראל נהנים ממנו מכח ברכתם לה'		קמח
<b>הנהגת ה' בא"י</b>	בא"י אין הקב"ה פוקד עוון אבות על בנים		צב
	דוקא בא"י הקב"ה אינו דן מחשבה כמעשה		צב, רעח
	בחו"ל יש לקב"ה כביכול דין כהן הדיוט ובא"י דין כהן גדול		שעח
<b>הסתפקות במועט</b>	מידת ההסתפקות במועט של הצדיקים		תנד
<b>העלאת ניצוצות הקדושה</b>	על ידי עבודת המקדש		ריז
	ע"י האכילה		רז
<b>העם והארץ</b>	ההתאמה העצמית שבין א"י לעם ישראל		נז, קעו



נושא	עניין	פירוט	סימן
הקאת הארץ	מדוע הארץ מקיאה דוקא בעבור עוון עריות		רנא, קמג
	א"י מקיאה כדבש דבורים שמקיאתו הדבורה		רפה
			תכח
	א"י מקיאה עוברי עבירה אף לאחר מותם		לב
	את כנען		תקפה
	מי שאינה מקיאה אותו סימן שנקרא 'צדיק' אף שלא נראה כן		כ, קלא
	מפני שהחוטא בפלטין של מלך עונשו חמור יותר		עא
	לא נגרעת מעלתה מפני זה		עא
	החוטאים בא"י לעומת החוטאים בארץ מצרים		צו
הקב"ה	נקרא 'לכם של ישראל'		נה
	מדוע נקרא מלך		ריב
הקב"ה וישראל	דין ישראל והקב"ה כדין אשה ובעלה כביכול		קמז
הר בשן	הבדלי המדרגות בין הר בשן, הר סיני והר המוריה		תקג
	הדמיון שבין הר סיני להר בשן		תקג
הר גריזים והר עיבל	על ידם יש תורה בישראל		כט
הר הבית	ראייתו	התועלת המושגת בראייתו אף בחורבנו	כז
	כניסה אליו	האם מותר להכנס בזמן הזה להר הבית	תטו, תקעד
הר הכרמל	טעם לאיסור מעבר בשער 'באב אלקטאן' שבהר הבית		תקעד
	בית המקדש עתיד יבנה על ההרים - סיני, תבור וכרמל		תסד, תצח
	ביאת הכרמל והתבור לסיני - ללמוד תורה או לעשות דין		תצח
	היכן היו הר תבור וכרמל בתחילה		תקג
הר המוריה	הבחירה בו	משום שאין בו רשות לסט"א	קצא
	משמעות שמו של הר המוריה	לכבוד אברהם אבינו שנמשל למור	קצא
	טעם שנקרא כך בית המקדש		קצא
	ירושלים תשוב ותבנה בזכות הר סיני והר המוריה	ביאורו	שעג
הר סיני	הבדלי המדרגות בין הר בשן, הר סיני והר המוריה		תצד, תצה
	קדושתו טפילה לעומת קדושת הר ציון		תקג
	ירושלים תשוב ותבנה בזכות הר סיני והר המוריה		תעה
	בית המקדש עתיד להבנות על ההרים - סיני, תבור וכרמל		תצד, תצה
	ביאת הכרמל והתבור לסיני - ללמוד תורה או לעשות דין		תצח, תסד,
	הבדלי המדרגות בין הר בשן, הר סיני והר המוריה		תצח
	הדמיון שבין הר סיני להר בשן		תקג
	עניינו הענווה		תקג
הר תבור	בית המקדש עתיד להבנות על ההרים - סיני, תבור וכרמל		קצא
			תצח, תסד

נושא	עניין	פירוט	סימן
		ביאת הכרמל והתבור לסיני - ללמוד תורה או לעשות דין	תצח
		היכן היו הר תבור וכרמל בתחילה	תקג
<b>הרי א"י</b>		משובחים כמו הבקעות	רמה
<b>הרים</b>		שבח הארץ בהיות בה הרים ועמקים	שכג
<b>השגה</b>		גודל הטורח יעיד על גודל הדבר המושג	רס
<b>השגחת ה'</b>	בא"י	סדרי ההשגחה המיוחדים בה	מ, רכב, תקפח, תנ
		בא"י ממהרין שם לשלם לאיש כמעשהו	קמז
		סדרי ההשגחה בה נועדו לחזק את האמונה בה' השגחת ה' המיוחדת שבא"י החלה רק בכניסת ישראל אליה	תקפח תריא
		מעלת השגחת ה' בירושלים לעומת השגחתו בשאר הארץ	תקפב
		הבדל דרכי ההשגחה בין צדיק לבין ירא ה'	קעז
		הקב"ה ממציא את הנצרך לבריותיו לפי מידת הכרחו	תנד
		השגחת ה' בכל העולם ע"י שהשכינה בא"י	לא, קד
		ללא הפסק בזכות המייחלים לחסדו	תקצו
		מצב הארץ תלוי באמונת ההשגחה	תנ
<b>השקאת הארץ</b>		הקב"ה משקה את א"י בעצמו ולא על ידי שליח	שן
<b>התבוללות</b>		שמירה מהתבוללות ישראל בגלות מכח ירושלים	תסז
<b>התורה והארץ</b>		היחס העצמי שביניהם	קעו
<b>התעוררותא דלתתא</b>		אם אין התעוררות מלמטה אין עושין מלמעלה כלום	שלד
<b>התרת נדרים</b>		לנודר לעלות לא"י	נז
<b>ז' מצוות בני נח</b>		מדלא קיימם התיר ממונם לישראל ואין טענת גזל על א"י	קמה
<b>זבולון</b>		שבח נחלתו	יא
<b>זבת חלב ודבש</b>		האם זו מעלה של כל הארץ או רק של ציפורי מעצמה בלא צורך בעבודת האדמה	יא שנא
		מעלה התלויה במעשי ישראל	יא
<b>זהירות יתרה בא"י</b>		הבא לא"י מכניס עצמו לידי חיוב ולכן נתבע להזהר ביותר	נב
		חובת הזהירות היתרה בא"י במאכלו ודיבורו	תקכ
<b>זוהר הקדוש</b>		אופן כתיבת המימרות בזוהר	שפז
		עיקר כוונת רשב"י בחיבור הזוה"ק	תקכה
<b>זיתים</b>		נח לגדל לגיון זיתים בגליל מתינוק אחד בא"י	תקסט
<b>זכות אבות</b>		דוקא בא"י	ט, שסט
		לא תמה	רח
		בזכותה נזכה לשוב לירושלים	רח
<b>זכות הארץ</b>		מגן על בניו היושבים בחו"ל	רפז
		מכחה סותרין את דינו שנידון בחו"ל	רטו
<b>זכירה</b>		פעמים בפה ופעמים די בלב	קעג
<b>זכר ונקבה</b>		בחינות זכר ונקבה בתורה, בבריאה ובארצות	תריב

נושא	עניין	פירוט	סימן
זכרון חו"ל	גנות הדרים בא"י ומתגעגעים לחייהם בחו"ל		רפז
זריזות	הזריז במצוות זוכה לאריכות ימים		כב
חבר	בזכותה בצירוף זכות תפילה בבכנ"ס זוכה בחו"ל לאורך ימים		כב
חברון	כשרואה אוהבו תרבה אהבתם ותחקק צורתם זה בזה וכן להפך		רפב
	באמצעות חברון מתקשרים כל העולמות		שפ
	בה התגלות החסד שהוא בחינת אברהם		שפ
	בה תחילת גילוי אליהו		שפ
	הדר בה בטוח		שע
	הדרים בה צריכים להיות באהבה שלום וריעות	וזה אפשרי רק על ידי הענווה	שפ
	היא מעבר לגן עדן התחתון		שפ
	היושב בה אפילו בטל מקבל שכר כלומד תורה		שפ
	חברון גמטריא בינה צדקה	למה רומז	שפ
	מעלת הלומד בה	הלומד בה תורה כאילו לומד בסיני	שפ
	מעלת הנפטר והנקבר בה	הלומד תורה בחברון מתקן עוון פגם הברית	שפ, תכד
	מקור המלכות		שע, שפ
	נקראת כך מלשון חיבור		כט
	עניין קניינה ע"י אברהם מעפרון		שפ
	קדושתה גרמה שנכנסו ישראל לארץ ישראל		כט
	רצון האבות שיהיה שלום בחברון		שפ
חדש	טעם שאין איסור חדש נוהג בחו"ל		פז
חוטא	שאינ מכיר בחטאו חמור יותר		קלד
	מי חמור יותר החוטא למקום או לחבירו	יש צד לכאן וצד לכאן	קלז, קלא
	נקרא בעל חוב		קלז
	שבעל נכרית	נותנים עליו ערלה	קמו
חוטא בא"י	חומרת העוון בה		עא, קנו
	הקב"ה לא פוקד בה עוון אבות על בנים		צב
חילה	טעם שכונה הכתוב את א"י כך		רצא
חומריות	בגאולה העתידה גם בחומר יהיה כח רוחני		תרא
	על ידי המקדש מזדכך האדם עד שגם בשרו מתקדש		תרב
חורבן הארץ	על מה אבדה הארץ - על עוזבם את תורת	ביאור העניין	ח
	אם אין לקליפות שליטה בא"י כיצד נחרבה הארץ		פג
	מעלת הארץ אפילו בחורבנה	נקיה מהקליפות	פג
	כשישראל חוטאים הארץ נידונה בשריפה	נראית קדושתה מהשממה עצמה	רצו
	כתרומה טמאה		תנג
חורבן המקדש	מדוע נשלחו מלאכי השרת לשרופו לפני האויבים		קעה
	נחרב בעוון גאוה ויבנה מכח הענווה		תנח
	נחרב מחמת העוונות בטי' באב הואיל ובכו בו חינם		שפא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	נקרא נחלה אף בחורבנו		רמח
	היה מהשמים ולא משליטת יד אויב		פג, קעה
	האיך הקב"ה החריבו והרי הנותץ אף אבן אחת מהמזבח לוקה		קצח
	האבל עליו לעומת האבל על מות תלמידי חכמים		תכז
	אף ששומם בקדושתו עומד		תכז, שלט
	המקדש לא נחרב אלא נגנז במקומו		קצח
	אבדו בו תורה, כבוד ופרנסה מחמת ג' החטאים שהיו בבית ראשון		ריח
	סתימת פתחי הרקיע בעת החורבן		רצה
	בזמן החורבן מיתת צדיקים מכפרת		תצג
	משחרב בית המקדש האם נסתלקה שכינה מהיכל		תנו
	לא היה נחרב אילו נכנס משה רבינו לארץ		תלא
<b>חורבן ירושלים</b>	חסרון בושת פנים הביא לחורבן ירושלים		תקמג
	מחמת שהגו את השם באותיותיו		שפא
<b>חזקיה</b>	האם היה משיח		תפז
<b>חזקת הארץ</b>	מדוע ישראל לא אבדו חזקתם על א"י בגלות מצרים		תקז
<b>חזרה לחו"ל</b>	פורענות הבאה על החוזרים לחו"ל		רפז
<b>חטא</b>			ע"ע 'עוון' וע' 'עבירה'
	הכרה בחטא	מי שאינו מכיר בחטא לוקה יותר	קלד
	הופך את האדם לתערובת קדש וחול		קלז
<b>חטא אדם הראשון</b>	מחמתו ג' דברים היו צריך להיות מקודם ביד אחר		שעב
	מיתקן ע"י עבודת בית המקדש		ריד
<b>חטא העגל</b>	טענת ההיתר שטענו		קב
	טעם שלאחריו ציווה הקב"ה לשבר מזבחות ע"ז שבא"י		קסז
	מחמתו נתחלשו ג' המתנות - תורה, א"י ועולם הבא		רעא
	לולא הוא היו זוכים בתורה, בא"י ובעולם הבא ללא יסורין		רעד
	בלעדיו היה המקדש נבנה ע"י הקב"ה וקיים לעולם		תסח(4)
	דוד תיקנו		תקיא
<b>חטאי דור המדבר</b>	טעם שמיד שחטאו נענשו		תקסב
<b>חיבוט הקבר</b>	האם יש לנקברים בא"י		קיוז, קעד
	למה נצרך חיבוט הקבר		תמא
<b>חיבת הארץ</b>	של רבינו הקדוש		תקי
	מצויה בנשים יותר מבאנשים	טעם הדבר	כא
	חיבת הארץ של האמוראים באופן שמראה לנו מעלותיה		קעה
	משה מבקש להכנס לא"י למרות הגזירה להורות על חיבתה		רל"ד
	דרכו של הצדיק לחבב את הארץ בעיני ישראל		רמא
	צריך כל איש ישראל לחבב את א"י		שפא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	חביבות א"י בעיני אלוקים ואדם		רטז
	נתינת הארץ החביבה לעם החביב		רטז
	חביבות אבניה של הארץ יותר מכרים וכסתות		תקד
<b>חיבת יושבי הארץ</b>	חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרין גדולה שבחו"ל		קפ
	חביבים יותר מצדיקים גמורים שבחו"ל		רעח
	מתנות ה' ליושבי א"י		תקלט
<b>חיפה</b>	נמצאת בגבול עולי בבל		תקסא
<b>חירות</b>	דרור' גמטריא קדוש - בחינת עלמא דחירות		רה
	עבודת ה' היא החירות האמיתית		שצה
<b>חכמה</b>	הלומד מכל אדם בא"י הוא חכם באמת	טעם הדבר	קע
	בירושלים אין היופי סותר אותה		רל
<b>חכמי א"י וחכמי בבל</b>	מתי אפשר לומר שחכמי א"י אמרו דבריהם לבני בבל		קצו
	חכמים שבא"י עדיפים על שבבל לעניין איסור והיתר וסמיכה	משום שמלמדים תורה ברבים ואוירא דא"י מחכים	תסה
	חכמים שבבל עדיפים על חכמי א"י לעניין הפקעת ממון		תסה
	בני א"י פקחין וחריפין ובבבל רק חריפין		שח
	מתי אפשר לומר שחכמי בבל אמרו דבריהם לבני א"י		קצו
	אחד מבבל העולה לא"י עדיף כשנים מא"י		שח
<b>חכמי א"י וחכמי חו"ל</b>	העולה לא"י מתעלה בחכמתו פי ארבע ממה שהיה בחו"ל		שה
	אחד מא"י שקול כשנים מחו"ל	משום אוירה המחכים	רכד, תעב
<b>חכמת בני א"י</b>	אינה מצד טבעם אלא משום דאוירא דא"י מחכים טפי		שז
<b>חכמת הפרצוף</b>			קעח
<b>חלה</b>	שייכות מצוות חלה לעניין הארץ		תיד
			ע"ע 'מצוות הנשים'
<b>חלוקת הארץ לשבטים</b>	חלוקת הארץ לשבטים לפי אופי נשמתם	שלימות הארץ יכול להיות רק בישיבת כל שבט בנחלתו	קעו
	שלמות הארץ רק כאשר כל שבט יושב בנחלתו		קעו
	טעם שחולקה באורים ותומים, גורל וכספים	כנגד כהנים, לויים וישראלים - לצרף זכות כולם בחלוקתה	קפג
	כיצד חולקה בכספים	לרמוז שיבנו בה ג' מקדשות	קפג
<b>חלוקת העולם לאומות</b>	כל חלק ניתן לאומה המתיחסת אל אותו החלק		קעו
	חלק בא"י כחלק עולם הבא		א, רח
<b>חלקי הארץ</b>	ג' חלקי בא"י המורים על נפש, רוח ונשמה	חברון, שכם וירושלים	כט
<b>חמה</b>	א"י כנגד החמה וכנגד השבת		מא
<b>חמי טבריא</b>	כיצד מצויים חמי טבריא בירושלים		תקפג
<b>חמץ</b>	טעם חומרת התורה באיסור חמץ		קלא
<b>חנוכה</b>	למה לא עשו בו זכר לא"י כבפורים		קעג
	ההבדל בין נס חנוכה לנס פורים		שעד
	קדושת הארץ סייעה להתרחשות הנס		שעד

נושא	עניין	פירוט	סימן
חנופה	מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם		קיב
חסד ה'	התפשטותו על קצווי ארץ		שעד
חסדי ה'	צריך לפרסם לבריות החסדים שעשה לו ה'		קפא
חסרונות בא"י	נובעים ממעשנו הרעים		תקסד
חרדל	האם הוא מין ירקות או משאר פירות		שצו
טבול יום	מניין שטבול יום אל יכנס במחנה לוי		תקעו
טבור העולם	השרה שכינתו בא"י שהיא טבור העולם	משמעות הדבר	לא, קד
טבל	מדוע לא הותר טלטולו בשבת במגו דאי בעי תורם במחשבה		שצו
טבעת קידושין	טעם למנהג להניחה באצבע		רח, תקכו
טבריא	בזכות מה זכתה שאף ריקנים שבה מלאים במצוות כרימון		רפא
	היא מקום תורה		רפא
	מצטיינת בשמירת שבת		רפא
	במספר קטן י"ג - שמקבלת כח מ"ג מידות		רפא
טומאה	ג' עולמות הטומאה		רפז
	כוחות טומאה סובבים את הקדושה		תקכב
טומאת ארץ העמים	האם נגזרה על גרר ארץ הפלישתים		קיד
טעמים (לקוח ממפתחות המחבר)	טעם לקריאת שבת הגדול		קטו, רעא
	טעם מתנות לאביונים בפורים		רעא
	טעם שהאדם נוצר על ידי איש ואשה		קלה, רעא
	טעם על הקרבנות הנאכלים ועוד טעם שנפסלו החיות להקרבה		קסג, ש
	טעם שקורין לבעל ברית סנדק		שא
	טעם שבשביל מצוות ביכורים נכנסו לארץ		שיד
	טעם שמביאים ביכורים היו אומרים 'שמחתי באומרים לי וכו'		קצט
	טעם שאומרים קודם ברכת המזון פסוקי 'אברכה' 'סוף דבר' וכו' 'תהלת ה' וכו'		שלו
	טעם שא"י חייבת במעשר ולא חו"ל		שעא
	טעם שמסבבים העניים בחנוכה		שעד
	טעם שעונג שבת הוא תלוי בנחלת יעקב שהיא א"י		תכ
	טעם שנקראת א"י ארץ החיים	א, ה, קיט-קכח, תיז	
	טעם שלא נשתבחה א"י כי אם בפרי העץ ובפרי האדמה		נו
	טעם על אהרן שלא בקש ליכנס לארץ		סב
	טעם למה נשתבחה א"י בעשרה דברים		סו
	טעם על "ארץ אשר לא במסכנות"		עג, עד
	טעם מה משנקראת א"י 'עיר אלקים' ונאות אלקים'		פא
	טעם שבתחילה כתיב "בראשית ברא אלקים, ובסוף כתיב "ביום עשות ה' אלקים"		קה
	טעם למה אנו מקדימין בז' דנחמתא 'עניה סוערה' קודם 'רני עקרה'		קו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	טעם למה הקב"ה פורע שכר שבת בהאי עלמא		קטו
	טעם למה שנסמכו בכל מקום תורה עם גמילות חסדים		קכח
	טעם למה שאמרו פרק קמא דתענית: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל ביטול תורה		קיב, קל
	טעם דלא מהני תשובה לאומות העולם		קלז
	טעם למה אין אנו נפטרים מחיוב התורה מטעם דבר שאינו קצוב		קלח
	טעם דלא שייך לומר ליסטים אתם	קב-קג, קלה, קלז-קמה, תפה	
	טעם מי שעובר על מדותיו מעבירים לו כל פשעיו		קלא
	טעם למנהגם של ישראל שעוסקים בתורה בליל השמירה		קנב
	טעם למה שאמרו במדרש שהמניח תפילין כאילו יגע בתורה יומם ולילה		רג
	טעם למה שנבנה בית המקדש בא"י ולא בלז		קסה
	טעם למה שנפסק בשו"ע יתן ב' ידיו על הפת		רז
	טעם למה שנתחייבנו במצוות ראיית כל זכורך בג' רגלים		קסז
	טעם למה שהוזכר כמה פעמים בתורה יציאת מצרים		קסח
	טעם למה שלא אמר 'אנכי ה' אלקיך אשר בראתיך'		קסח
	טעם למה שאמרו רז"ל במסכת מגילה: מנצפ"ך צופים וגו' ולא אמרו כמנפ"ץ		ריב
	טעמים שונים למה שאנו עושים כבוד וזכר לא"י בפורים לקרות מוקפים בט"ו		קעג
	טעם למה שאמרו רז"ל שביקש דוד שיזכר בתשועת ישראל מהמן		קעג
	טעם לקריאת שם 'פורים' ולא פור		קעג
	טעם דלראות במפלתן של רשעים אי אפשר כי אם על ידי א"י		קעג
	טעם שישמעאל ועשו לא נטלו חלק בארץ		רנא
	טעם למה שאמרו רז"ל דעל ידי עסק התורה נקראים בנים		רנז
	טעם דלמי שפגם בברית אין ה' אלקיו		תקלז
	טעם למה כתב התורה כל שבט ופרט קרבנו		קפו
	טעם שנסמכה מצוות שבת למצוות כיבוד אב ואם בעשרת הדיברות		קצד
	טעם מה שאמרו רז"ל אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה וגו'	ר, רסז, תצז	
	טעם שבא היצר הרע לפלימו בערב יום הכיפורים בדמות עני		ר
	טעם למה גלו בני גד ובני ראובן מכל השבטים תחילה		רכח
	טעם לד' מיני לולב		רלא
	טעם למה בא הרמז של ענווה בחג הסוכות		רלא
	טעם דע"י הליכת בית המקדש מביאו לידי ענווה		קצט
	טעם דע"י מצוות כיבוד אב ואם זוכה לא"י		תקפד
	טעם דע"י כיבוד אב ואם מקרב את הגאולה		תקפד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	טעם שצריך להתפלל בפה		תרד
	טעם שהוסיפה חווה איסור הנגיעה		רמב
	טעם שניתנה התורה במדבר ולא בא"י		תריג
	טעם שיעקב קרא למקום מקדש בית אל		תסח (2)
	טעם לתליית ביצת בת היענה בבית הכנסת		תקצו
	טעם דשייכי ג' דברים הנוגעים לתורה בא"י		תקלט
	טעם שהמילה נקראת אימה		תץ
	טעם שפטר השי"ת לאברהם אבינו ע"ה מכיבוד אב ואם		ריג
	טעמים למי שחטא יותר מדאי שמעביר הערלה מעל תינוקות שמתו עד שלא מלו		קמו
	טעם שנבחרו הבהמות ותורים ובני יונה להקרבה		קסג
	טעם כשאומרים פסוק שוב מחרון אפך בבהכ"נ מקדימים ה' אלקי ישראל		קפד
	טעם שאנו אומרים אלקי אברהם ואלקי יצחק ואלקי יעקב		קפו
	טעם שאין לכפול פסוק ה' ימלוך לעולם ועד בשירה		רז
	טעם שלשה דפנות בסוכה		רסה
	טעם למה שאמרו ז"ל לא תחנם לא תתן חנייה להם בקרקע		רפ
	טעמים על השמיטה		רפ
	טעם למה שנהגו ישראל לקרוא לכל אחד מישראל רבי אף על פי שהוא עם הארץ		שכב
	טעם לנתינת הצדקה אחר ספירת העומר		שנט
	טעם למה שלא נכתב נחמה בקללות של כי תבוא		שצח
	טעם שחייב לברך מאה ברכות בכל יום		שצח
	טעם למשז"ל כל מי שאינו נותן לכהן וללוי תרומה ומעשר סוף שאין שדהו עושה כי אם המעשר		תצז
	טעם למה שאמרו ז"ל בעוון ציצית בנים מתים		תצז
	טעמים למה שנברא האדם ע"י איש ואשה ולא נברא עפר מן האדמה		קלה
	שמנה טעמים להיתר דירת מצרים בזמן הזה		תקלה
	טעם למה שחינוך הבית המקווה במהרה בימינו יהיה בח' חשוון		תקמה
	טעמים למה נקרא מרחשון		תקמה
	טעם למה נתוסף ה"א לאברהם		תריא
	טעמים למה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין		תרי
	טעם למה שמלקין בית דין של מעלה ששים ובית דין שלמטה מלקין מ'		תרי
	טעם שנתקן שיר השירים בקי"ז פסוקים		תרי
	טעם למה שהחזיר השי"ת התורה לשרי אדם וישמעאל		תריג
	טעם למה נמשלה התורה למים		תריג
טענת האומות	איך העביר תורה, א"י ועולם הבא מירושת עשיו הבכור		רנז



נושא	עניין	פירוט	סימן
	אם בגופם שלטו המצרים - בנשותיהם לא כל שכן	דחייתה	תעג
	ליסטים אתם שכבשתם ארץ ז' אומות	דחייתה	קב, קג, קלה, קלז, קלח, קלט, קמ, קמא, קמב, קמג, קמד, קמה, קמו, קמוז, קמח, קמז, קמח, קמז, קמח, קמז, קמח, קמז, קמח
	בטענת זו איבדו העמים את תקוות התשובה		קלז
	שהעביר א"י מירושתם	דחייתה	תפה, קלה
	שישראל נקראים עבדים	דחייתה	רנז
	שכיוון שרוב האומות עובדים ע"ז עלינו ללכת אחר הרוב	דחייתה	קא, קמז, תצט
	אזהרת משה פני סברא זו		רי
	מפניה יש להמנע ממחלוקת		מג
	שמחזיקים בא"י מכח טענת יאוש	דחייתה - שישראל לא נתיאשו	קפו
	שקנו את א"י בשינוי	דחייתה	קפו
<b>טענת המלאכים</b>	שהשכינה צריכה להשאר בעליונים מדין בר מצרא		תפד
<b>יבום</b>	דין יבום באשת היוצא לחו"ל		תקיא
<b>יהודה</b>	טעם שהיתה מקצת ירושלים בנחלתו		לב
<b>יהושע בן נון</b>	הקב"ה נטל אות משמו משום כבוד הארץ		תרי
	טעם שנצרך להתפלל להנצל מעצת מרגלים		תקפה
	סמיכתו והתעלות מדרגתו בכיבוש הארץ		צד
<b>יוד</b>	עניין ג' יודין - של שם הוי"ה, של ירושלים, ושל ישראל		קפה, שפה, סד
<b>יואל הנביא</b>	האם אילנות סרק נתנו פירות בימיו		רכז
<b>יובל</b>	בחינת ענווה מכונה בשם יובל		רה
<b>יוכבד</b>	עצמותיה הועלו להקבר בארץ עם עצמות השבטים		קנג
<b>יום טוב שני של גלויות</b>	טעם ליום טוב שני של גלויות		צג
	האם נוהג ביפו		שצז
<b>יוסף הצדיק</b>	טעם שרק עצמותיו נקברו בא"י ולא גופו		קנג
	מעלתו בהיות בו חכמה ויופי יחד		רל
	ביאור פתרון החרטומים ויוסף לחלומות פרעה		פז
	השתוקקותו לא"י שבזכותה זכה להקבר בה		קפח
	הודה בארצו	ביאורו	קפח
	יחוסו לא"י הנקראת 'אשה יראת ה'		קפח
	מתקן את השכינה		ריח
<b>יופי</b>	אין לך יופי כיופיה של ירושלים		רל
	בירושלים אין היופי סותר את החכמה		רל
<b>יושבי א"י</b>	א"י אינה רוצה להוציא לעז על יושביה		רמט
	גורמים להשראת שכינה בה		קד
	דיבור בגנותם	זהירות יתירה מלדבר בגנות יושביה	רמט
	הדר בה דומה כמי שיש לו אלוה	אפילו במצווה זו לבד כבר דומה כמי שיש לו אלוה	שג
	לכן אמר משה לישראל "ה' אלהיך מביאך" ולא אלוקינו		ע

נושא	עניין	פירוט	סימן
		משום שהיא נחלת ה'	צא
		מחמת שסובל יסורים אך באמת הם מצד הרחמים	צז
		שמכח הישיבה בה יש תשובה לאומות על שלא עובד ע"ז כרוב הגוים	קא
		שבכך בטלה טענת היתר עבודה זרה	קב
		שמראה שה' מלך שבידו ליתן ארץ ז' עממין לישראל מדינא	קג
		שגורם להשראת שכינה בארץ	קד
		אך גוי הדר בה אין לו אלוה	צח
		אך אם מתגעגע לחו"ל הריהו כמי שאין לו אלוה	צט
ההבדל בין הדר בה לבין מי שרק נקבר בה			קנז
ההתנהגות הראויה להם		צריכים להיות בהכנעה	עבר
			לב
		מיעוט תענוג	מט
		הקפדה על תנאי טובי העיר	מה
		הקפדה על חילוק הצדקה	מד
		הקפדה על הימנעות מקללות	מו
		להזהר מלבטל את שוקדי התורה	מט
		זהירות יתירה בדבר השבועות	נ
		זהירות יתירה מאיסור ריבית	נא
		להזהר שלא לקחת שכר על הוראת הדינים	נב
		הקפדה על שמירת הצניעות	נב
		זהירות יתרה מכל עוון	עא, תקח, תקלג
		לשמוח בזכותם הגדולה לדור בה	שעז, רפז, תנד
		המקבל דירת א"י בעצבון לב הארץ מסתרת פניה ממנו	רפז
		המקבל דירת א"י בשמחה הארץ מראה לו פנים של שמחה	רפז
		חביבתם לפני ה'	רעח
		חביבים יותר מצדיקים גמורים שבחו"ל	תקלט
		חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרין גדולה שבחו"ל	קפ
יסוריהם		הם יסורים של אהבה	קנט, קעב
		באים לכפרה	רא, עבר
		תוכחה לבל יתרעמו על בואם	ה, רפז, שכד, שס, שעז, שצה, תכט, תקח, תקמג
		באים מצד מידת הרחמים	צז
		סיבת בואם	ה, טו, קמז, קנט, רמט, רנה, שלז
		לכל ישראל יש חלק בישיבתה ע"י תמיכתם ביושביה	צד
		טובה מיתה בא"י מחיים בחו"ל	קסח
		הדר בחו"ל נשפע מהשרים והדר בא"י נשפע מהקב"ה	תעה
		עדיפות ישיבת א"י בעוני משיבת חו"ל בעושר	רפז

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מחשבתם מצטרפת למעשה גם בלא מעשה		תקכא
	מעלת הנולד בה		שה
	מעלת עבודתם את ה'		תט, תפכ, תרד
		עובדים מאהבה	כד
	מעלתם	אפילו בזמן הזה	תקפו
			תקצא
		אפילם כשאינם עושים רצונו של מקום	תקפו
		נקראים צדיקים ומושגחים כצדיקים	קעז
		שכרם בעולם הבא	צד
		הדר בה לשם מצוות ישיבת א"י ניצול מעוון	קנה
		חלה רק אם כוונתם לשם שמים	רלט
		צדיקים הדרים בה זוכים לש"י עולמות	כג
		מתמידים לשוב מאויר הקדוש ולכן חכמתם משובחת	רלג
		שורים בלא עוון	ה, צב, קס, קנד, קנה, קנז, רא, רצ, תקי, תקי
		נקראים צדיקים אף שלא נראים כן	כ, קלא, קעז
		זוכים לחלק בעולם הבא	א, לג, קכג
		נתהפכים למהותה הקדוש	תכט
		טהרתם ומעלת מצוותם	תקלו
		כשמוסרים נפשם על כל המצוות	רפח
	משל בעניין הארץ הקדושה והיחס אל יושביה		רמט
	ההתנהגות הראויה להם	צריכים להתפלל שלא יוצרכו לצאת ממנה	א
	מקבלים ממנה תועלת רוחנית וגשמית		כז, קפא
<b>יושבי חו"ל</b>	האם נידונים על מחשבה כמעשה		צב, רעח
	מדוע מצינו גדולי ישראל שישבו בחו"ל		תמט
	ה' מזדווגות בקליפות מתלבשים בהדרים בחו"ל		רפז
	השפע הנמשך להם בא מן השפע שבא"י		נח
	מצד טומאתה אין עליהם השגחה תמידית להענישם		צו
	קביעת מועדיהם נסמכת על חשבון בני א"י		קיא
	האם פטורים ממצוות ראייה		רצח
	תחת משלת השרים		קכא
	תחת ידי המזלות		קכט
	הקב"ה אינו חפץ בתפילתם		רלח
	אינם מן המניין לענין הוראת טעות		רצח
	מחזיקים ביד יושבי א"י ובכך שותפים בעבודתם השלמה		צד, תמט
	עליהם להשתדל שתמיד יהי מבני ישראל בא"י	דבלא זה יבטל חשבון המועדות	קיא
	הדר בה דומה כמי שאין לו אלוה	אפילו מקבל עליו עול תורה ומצוות	שג
		כיון שאין לו תשובה מדוע אינו עובד ע"ז כרוב הגוים	קא
		אך באמת יש לו אלוה	צח

נושא	עניין	פירוט	סימן
		כי יש לגוים דין ע"ז גמורה	קסז
			צ, צה, צו
		מחמת שלא ממהר להענש	צז
		אם מתגעגע לא"י הריהו כמי שיש לו אלוה	צט
		זומה לאשה בלא כתובה	ק
	הדר בה כאילו עובד עבודה זרה	משום שעזב את ארץ החיים	צב
		דוקא כשהיה בארץ ויצא ממנה	צ
		במה שנידון על מחשבה כמעשה ונפקד עוון אבות על בנים	צב
		כי נראה שעובד גם לשר אותה הארץ	צג
		כי אינו ממהר להענש על חטאו	צו
			רכד
		חסרונם בגוף ובנפש	תכט
		הנמצא במקום גזירה מתחייב בנפשו שלא החליף מקומו	רפח
		ישראל שבחול עובדי עבודה זרה בטהרה הם	רלח
<b>יושבי ירושלים</b>		זהירות יתרה מכל סרך עבודה זרה בירושלים	לב
		נושאים עליהם חטאת כל ישראל	פט
		טעם שקרבן התמיד מכפר רק ליושביה	ריז
		מצטיינים גם ביופי וגם בחכמה	רל
		מעלת הנולד או הדר בירושלים	תפא
		קדושת המגורים בה וההכשרה הנדרשת אליהם	רלט
		זהירות יתרה נדרשת בה	תקח
		תקנות בענייני צניעות ליושבי ירושלים	רלט
<b>יחוד ה'</b>		צדיק היושב בא"י מייחד שמו ית' ובצאתו מפריד	עו
		הקב"ה מתיחד ביחוד גמור כשהוא כלול בדין ורחמים	רכד
<b>יחוד שמים וארץ</b>		בעבור בחינה זו ניתנה לישראל א"י	שיז
		עיקר בריאת האדם לשם חיבור שמים וארץ	שיז
<b>יין</b>		זהירות יתרה מסתם יינם בירושלים	לב
<b>ים</b>		נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י מלח הקרבנות, ניסך המים ותכלת הציצית	תקצב
<b>ים יפו</b>		הממון שטבע בימים עתיד לבוא אל ים יפו וממנו ליבשה	קצה
<b>ים כנרת</b>		הנבחר מכל הימים	רפא
<b>יסורי א"י</b>		א"י נקנית ביסורים גם לאחר שכבר יושב בה	קנד, תקצג
		באים לכפרה	רא, עבר
		באים מצד מידת הרחמים	צז
		בזכירת מעלות א"י תבוא נחמה מהצרות שבה	רכז
		האם מי שסבל מיסורין קודם שבא לא"י צריך יסורין גם בא"י	רעד
		הם יסורין של אהבה	קנט, קעב, קנט
		סיבת בואם	ה, טו, קמו, רמט, שלז
		קבלתם באהבה מתוך השתוקקות למות בא"י	רכ

נושא	עניין	פירוט	סימן
	תוכחה לכל יתרעמו יושבי א"י וירושלים על בואם	ה, קע, רכז, רפז, שכד, שם, שעז, שצה, תכט, תקח, תקמג	
<b>יסורים</b>	טעם שתורה, עוה"ב וא"י נקנים ביסורים והיסורים שבהם באים לטובת האדם	ע"ע ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל'	רא, רסג
	בעל יסורין הנקבר בא"י מתכפר עוונו כאילו חי בה		תקכג
	ג' סיבות לביאתן ישראל מתייסרים מפני שהם לב האומות		רסה
	מעלת הלומד תורה בא"י בשמחה אף שהוא בעל יסורים		תיא
	עיקר הצער מהם ראוי שיהיה על הדבר הנוגע לעבודת ה'		תריג
<b>יעקב אבינו</b>	בא"י נגלו לו ז' היכלות הקודש		שסז
	בבואו לא"י הושלם בכל - בגופו, נפשו וממונו בזכותו יבנה בית שלישי ולא יחרב		קסא
	הסתפקותו במועט		קפא
	ולבן	ביאור טענת לבן כלפיו בבורחו לא"י	כח
	מאבקם מי יקבר במערת המכפלה		תנד
	ורחל	ביאור הדברים שביניהם בעניין העקרות	שג
	חיבתו את הארץ		שע
	טעם שקרא למקדש בית		רלח
	מה נרמז לו במראה הסולם	שאין יכולת לס"מ לפגוע בו	תקד
	מותו	טעם שמת בחו"ל	(תסח2)
	עוה"ב ניתן בזכותו	מת במצרים באוירא דא"י	שא
	עניין קפול הארץ תחתיו		תנד
	פרסם חסדי ה' עמו ע"י תקנותיו לרבים		תקו
	צאתו מא"י	למרות שיצא מא"י כדין נראו לו בצאתו ז' היכלי הקליפות	ב
	קבורתו	יצא מא"י בהיתר לשם לקיחת אשה ואגב זה הציל עצמו מעשיו	לח, מ, שא
	קושי פרידתו מא"י	טעם שזכה שגם גופו וגם עצמותיו נקברו בא"י	קפא
	שמו	מאבקו עם לבן מי יקבר במערת המכפלה	
	הטעם שבעלות יעקב לא"י נקרא בשם 'ישראל'	רמוזים בו ד' דחיות לטענת ליסטים אתם	תנב
<b>יעקב ועשיו</b>	בחול"ל נקראים ישראל בשם 'יעקב' ובא"י בשם 'ישראל'	רמוזים בו ד' דחיות לטענה שיש לעבוד ע"ז כרוב הגוים	תיג
	טעם שפחד יעקב מעשיו בשונו לא"י	הטעם שבעלותו לא"י נקרא בשם 'ישראל'	קמז
	מדוע ייצר ליעקב שמא יהרוג את עשיו והרי עשיו רצה להורגו		שה
<b>יפו</b>	הממון שטבע בימים עתיד לבוא אל ים יפו והוא יקיאו ליבשה		שה, תעה, תפט
			שה
			רעח
			רעח
			קצה

נושא	עניין	פירוט	סימן
	האם כלולה בגבולות עולי מצרים		שצו
	האם נוהג בה יום טוב שני של גלויות		שצו
<b>יפת</b>	מדוע אין ליפת חלק בארץ		קלו
<b>יצחק אבינו</b>	א"י ניתנה בזכותו		ב, שמז
	בזכותו נבנה בית שני		כח
	מדוע נצטוו לשבת בגרר		קיד
	מה זרע יצחק בגרר		קיד
	שמו רמוז בראשי תיבות של שמות הארץ	כי הארץ בזכות המילה והוא הראשון שנימול ביום הח'	קנב
	עומד להגן על בניו בכל שעה		שמז
	טעם שקרא למקדש שדה		תסח(2)
	נתקדש בקדושת א"י		שצד
	מברכתו בארץ מאוד מאוד נודעה לכל קדושתו		שצד
	איסורו לצאת מא"י מורה ביותר על קדושתו		שצד
<b>יציאה מא"י</b>	אזהרה שלא לצאת מן הארץ אף כשקשה לדור בה בהיתר	אף יציאה כדין או לשם שמים לא חביבה כביאתה	תקכה
		למרות שיעקב יצא מא"י כדין נראו לו ז' היכלי הקליפות	רצז
			קסא
	בצאת צדיק מהארץ מפריד הייחוד		עו
	האם יש דין יבום בנשות היוצאים לחו"ל		תקיא
	האם מותר לתת כתב שליחות ליוצא מא"י לחו"ל לפרנסתו		קסב
	האם מחוייב לשמוע להוריו הרוצים שיצא מא"י		תקצא
	הבאים לא"י ושבבים לגלות	פורענות שבאה עליהם	רפז
	היתרה	מותר לצאת מא"י לציל עצמו מרודפיו	שפג
		האם מותר לצאת דוקא להציל נפשות או אף להציל ממון	שפג
		בחור העולה לא"י ולא מצא אשה - האם מותר לשוב לחו"ל	תסו
		האם מותרת למי שעיקר דירתו ודירת אבותיו בחו"ל	תסו
		האם כדי לשאת אשה מותר לצאת מא"י ולהשתקע בחו"ל	תסו, שנח
		האם היתר לצאת לחו"ל לדבר מצווה הוא דוקא ע"מ לחזור	קסב
		בשביל ללמוד תורה - דוקא כשדעתו לחזור	שנח
	המוכרח לצאת מא"י אם כוסף לחזור - ה' מחזירו		תנב
	התחלפות המלאכים המלווים את האדם בצאתו מהארץ		תקכט
	טעם האיסור לצאת מהארץ		שפג
	כל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה		צ
	למה נענש אלימלך על צאתו לחו"ל		רצד
	פגמי הנפש של היוצאים לחו"ל		רפז
	קושי הפרידה של יעקב אבינו מא"י		תנב
	תוכחה ליוצאים מהארץ		קסא
<b>יציאה מבבל</b>	האם יש איסור לצאת מבבל לא"י או רק לשאר ארצות		שס

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מגלות ראשונה אסורה אף לא"י		שסא
	לא"י איסור עשה, לשאר ארצות משום תורה שבה		שסב
	על מנת לחזור, לשאר ארצות - אסור, ולא"י - מותר		שסג
<b>יציאת מצרים</b>	טעם סמיכות מתנת הארץ ליציאת מצרים		ז, שעב, קעט
	טעם שיצאו ממצרים קודם הזמן		ז
	בזכות שלא שינו שמם	ביאור העניין	קפו
	מטרת הליכתם ממצרים במדבר ארץ ציה ושממה	שיצאו מבחינת יראה מדברים גשמיים לבחינת יראה עילאה	רנג
	טעם הליכת ישראל במדבר ארבעים שנה		רנה
	הטעם שבשנת היציאה השתוו חודשי החמה והלבנה		תד
	הטעם שהעבודה פסקה בראש השנה ויצאו לחירות בניסן		תד
	למה לקחנו לא"י ולא השליטנו על המצרים בארצם		תו
	כיון שהיתה קודם זמנה נמנעה ממשה הכניסה לארץ		תלה
	הקב"ה הביאם לא"י לאכול קרבן פסח והחזירים למצרים	טעם שהחזירים למצרים והוציאם דרך המדבר	תקצב
	בזכות הענווה		תקסו
	נגאלו ממ"ט שערי בינה ולא משער החמישים		שפ
	טעמים למצוות זכירתה		רא
<b>יצר הטוב</b>	טענתו		קלח
<b>יצר הרע</b>	הכובש יצרו בא"י הוא גבור באמת	טעם הדבר	קע
	כמים והאש המתבטלים מפני רצון ה' - נבטל יצרנו מפני יוצרנו		שלד
	הנחש העליון, השטן, לא יהיה לו כח להזיקך לולא שתבחר בו		שלח
	למה יומת לעתיד הרי עשה תפקידו שלשמו נברא		קעז
	מהי הדרך הנבחרת לנצח את היצר הרע	בלימוד תורה או במלחמה	תר
	הנפש מתאווה לנצח את היצר הרע גם מחוץ לבית המדרש		תר
	מדוע הקב"ה שוחטו לעתיד לבוא		קלח
	טענתו		קלח
	בא אל האדם בתחילת שנתו הי"ד		רלז
<b>יראת ה'</b>	הבדל דרכי ההשגחה בין צדיק לבין ירא ה'		תיח
	יראת העונש ויראת הרוממות		רנג
	א"י מביאה לידי יראה		רצא
	נפעלת ע"י ריבוי הכסף והזהב במקדש		יט
	יראת הרוממות	עיקר בחינת א"י כדי לבוא לבחינת יראת הרוממות	רנג
		יכולים להשיג אותה בא"י דוקא	רנג
	הקשר שבין ישיבת הארץ ליראת ה'		תקכא
<b>ירושלים</b>	אדמתה מכפרת על חטאי ישראל		רמט, תעה
	אין אנו רוצים שיהיו בה הרבה עבדים		ד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	אני הציתי אש בציון ואני עתיד לבנותה - מה בא להשמיענו		קפד
	בחירתה	טעם בחירתה מכל העירות לבניין המקדש	קצא
		נצחיות בחירתה	רט
	בניינה	תשוב ותבנה בזכות הענווה ומסירות הנפש	תצה
		האם בניינה לפני או אחרי קיבוץ גלויות	תקל
		תשוב ותבנה בזכות אברהם ומשה	תצד
		תשוב ותבנה בזכות הר סיני והר המוריה	תצה, תצד
		מבניין ירושלים ימשך קיבוץ גלויות	תקמה
	ג' בחינות התרומה הכלולים בה		שנב
	דיניה	אין מגדלין בה תרנגולים	מג, תקנז, תקנח
		אין מוציאים בירושלים גזוזטראות	תקנד
		אין מלינים בה את המת	תקנט
		אין מקיימין בה אילנות	תקסד
		אין משכירין בתים בירושלים	תקנז, תקנז
		אין עושין בה גינות ופרדסים	תקנז
		אין עושין בירושלים אשפתות	תקנה, תקנז
		אין עושין בירושלים כבשונות	תקנו, תקנז
		אינה נעשית עיר הנדחת	קפד, תקנב
	דרכים מופלאות להגיע לירושלים		תרח
	האם הבתים בתוספות של ירושלים נחשבים כבתי ערי חומה		תקן
	האם מעלין עבד מא"י לירושלים		שעו
	האם ניסי ירושלים הם רק בזמן שבית המקדש קיים		שלח
	האקלים והמזג הטוב שבה	יש בה אקלים מזוג טוב ובריא	סה, תעה
	ההבדל בין ציון וירושלים		רפג
	ההתנהגות הראויה בה	זהירות יתרה מכל סרך עבודה זרה	לב
	היחס שבין קדושת צפת לקדושת ירושלים		תקפב
	הכל מודים שאין כמוה		תסט
	הכתוב חלק כבוד לירושלים		תקצד
	המצפה לראותה מעלתו כנולד בה	רק בירושלים או בכל א"י	תפא
	הנולד בה נקרא על שמה		שו
	הצדקה הנעשית בה תמיד מהפכת מידת הדין לרחמים		תצז
	התפילה על ירושלים של מעלה כוללת בניין ירושלים של מטה		תקמה
	התרחבותה	באיזה אופן תתרחב ירושלים לעתיד לבוא	ריב
		עתידה ירושלים להתרחב בכל א"י	פו
		שיעור התרחבות ירושלים בעתיד	פו
		התרחבותה העתידה	תפח
	זהירות יתירה מלדבר בגנות ירושלים		תקצד
	חלוקתה לשבטים	לא נתחלקה לשבטים	תקנג



נושא	עניין	פירוט	סימן
		בזכות מה בנימין ויהודה קבלו חלק בירושלים	לב
		הטעם שהיתה בחלק בנימין	לב
		הטעם שהיתה מקצתה בחלק יהודה	לב
		טעם הסובר שלא נתחלקה לשבטים	קצב, רג
		טעם שפסק הרמב"ם כדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים	תקנא
		לסוברים שנתחלקה לשבטים - האם גם מקום המקדש נתחלק	תקנג
		טעם שאין בה פירות משובחים	תקפג
		טעם שאין גובין מהאורחים שכר עבור המיטות והמצעות	תקנג
		טעם שירושלים אינה מביאה עגלה ערופה	תקנא
		טעם שנכתבת במקרא בלא יו"ד	כה, סד, סח, קץ
	יופיה	בנויה כל כך בשלמות עד שמתאווים לראותה כל פעם מחדש	שי
		יופיה בהנפת העומר	שנט
		בנויה בשלמות כאילו נתחברו כל האומנים שבעולם לבנותה	שי
	יושביה	נושאים עליהם חטאת כל ישראל	פט
		יחוסם המיוחד של ישראל אליה	תסז
		ירושלים הקב"ה וישראל הם בקשר אמיץ	סד
		כוחות טומאה מנסים לאחוז בקדושתה ואינם מצליחים	תקכב
		כיצד מצוים חמי טבריא בירושלים	תקפג
		כל א"י בכלל ירושלים	לעניין מה סז
		לעניין חלוט הבתים ירושלים לא נחשבת כעיר חומה	תקן
		מדוע נקראו מלכיה מלכי-צדק ואדוני-צדק על שם הצדק	ריז
		מדוע קרבן התמיד מכפר רק ליושביה	ריז
		מידת הדין שבה	ה
	מעלותיה	רמוזות בגמטריות ונוטריקונים	מה
		יושביה מצטיינים גם ביופי וגם בחכמה	רל
		אין בה חסרונות שאר כרכים	ז
		גבוהה מכל א"י - בחשיבותה	שכו
		תעה	
		מפולת ורעש לא מזיקים בה לגופי בני אדם	שמג
		מעלת הנולד או הדר בירושלים	תפא
		מעלת השגחת ה' בירושלים	תקפב
		נצחיות קדושתה לעומת קדושת הר סיני ומשכנות ישראל	תעה
		סיפור שבחיה	מה שמשבחים את ירושלים אינו אלא חצי שבחה
		עניין סיפור מגדליה	תפג
		עושה כל ישראל חברים	קסח
		עניין קניינה ע"י דוד מארוונה	ביאור הענין מג
			כט

נושא	עניין	פירוט	סימן
	צדק ילין בה ולא תסבול עוול וחמס		קנה
	קדושתה	קדושת המגורים בה וההכשרה הנדרשת אליהם	רלט
		אין עין הרע שולטת בה מחמת קדושתה	קסח
		מה מקדושת ירושלים נהוג לעתיד לבוא ומה רק לשעתו	תקנז
		קדושתה תדירה	תסב
		אף ששוממת בקדושתה עומדת	שלט, תכז, תעא
		שיטת הרמב"ם שקדשה מתחילה לשעתה ולעתיד לבוא	קסו
	קריעת ים סוף בזכות ירושלים		תקסה
	רק בה די בצדיק אחד להציל העיר ובשאר מקומות - עשרה		תכו, תצב
	שאלת שלומה	כיצד היא שאלת שלום ירושלים	רמ
		על ידי שאלת שלומה נמחל העוון שגרם לחורבן ולגלות	רמ
	שכינה שבה	אין השכינה חוזרת אליה עד שתיעשה הר	סט
		בה השכינה ולכן אפשר להאריך בה בשבח ה'	קיג
		לא נסתלקה ממנה אף בחורבנה	קסו, קסח, שלט
		בזמן הזה רק בה שורה השכינה ולא בשאר א"י	רכה
	של מעלה ושל מטה	ירושלים של מטה מכוונת כנגד ירושלים של מעלה	קצא, קצב, רצג
		ירושלים של מעלה כנגד ירושלים של מטה	רכז
		העומד בירושלים למטה כעומד בירושלים של מעלה	רצג
	שמותיה וכינוייה	טעם שנקראת צדק	ה
		סוד השם ירושלם	כה
		טעם שנקראת על שם הקב"ה	נה
		האם כולה נקראת מקדש	סז
		למה קראה ירושלים ולא קראה יראה שלם	סח
		שמה רומז על יראה ממותקת	קצא
		שמה לעולם עליה ועל בניה אף בגלותם	תסז
		טעם שנקראת 'לב'	נה
	תפילת השומרים על חומות ירושלים	ביאור המחלוקת בתוכנה	קפד
	תשוב ותבנה בזכות מידת הענווה ומסירות הנפש		תצה
		ע"ע ערך 'שמות ירושלים וכינוייה'; ע"ע ערך 'יושבי ירושלים'	
<b>ירושת הארץ</b>		בהכנסת ישראל לא"י אחר יציאת מצרים נודעה חיבתם לפני ה'	רנו
	איזו ירושה לא בטלה קדושתה	ביאור שיטות רש"י ור"ח	קעה
	אמירת הללויה על מתנת הארץ		שפח
	אף שהובטחה לאבות והם מתו ניתנה לבנים	מפני שדיבורו של הקב"ה כמעשה	תקיט
	בעולם הזה ישראל יורשים א"י בלבד ולעתיד את כל העולם		פו
	טעם סמיכות מתנת הארץ ליציאת מצרים		ז, שעב

נושא	עניין	פירוט	סימן
	ישראל זכו במתנת הארץ מלכ היותם בנים למקום		רנח
	ישראל ירשו את א"י מדין בר מצרא		רנו, תקץ
	לאבות ניתנה בשבועה, ולבנים - האם בשבועה או בתנאי		תלא
	למה הקב"ה נתן לנו את א"י במתנה הרי 'שונא מתנות יחיה'		שמב
	מדוע הקב"ה הוריש את הכנעני מא"י ולא ברא לישראל ארץ חדשה		ת, רכא, תקלב, תריא
	מדין עישור נכסים או מדין מעשר	נפקא מיניה: אם האומות יכולים לקחתה מאתנו	שעא
	מכוח פריעת החוב של הגלות		קכט
	מלכ השראת השכינה בארץ	כדין עבד כהן האוכל תרומה בפני רבו	תנג
	ניתנה בתחילה לכנען כנתינת בת שבע בתחילה לאוריה		שעב
	ניתנה לישראל ככתובה		ק, תמג
	ייחדה הקב"ה לישראל כבעל המיחד קרקע לאשתו למזונותיה		יד
	על ידה נודע שמאוחר בבריאה עדיף	ובזה נדחת טענת עובדי עבודה זרה	רפו
	תנאיה	כיצד מותנת בתורה הרי ניתנה לאבות ולזרעם בשבועה	תלא
		על מנת שיהיו אוהביו ומקיימי מצוותיו	י, קלח, רנו
	משה רבינו קנה בהבטה את הארץ לכל ישראל		שסד
	בהכנסת ישראל לא"י אחר יציאת מצרים נודעה חיבתם לפני ה'		רנו
<b>יריחו</b>	היתה בה עבודה זרה ללבנה ולכך נקראת על שם הירח		שמט
<b>ישועת ה'</b>	בחו"ל ה' מושיענו בשביל שמו ובא"י בשביל עמו ונחלתו		רמד, שעד
<b>ישיבת הארץ</b>	מעלתה עדיפה על מעלת הפרנסה מיגיע כפיו		שצב
	לכל ישראל יש חלק בישיבתה ע"י תמיכתם ביושביה		צד
	אם תפסק ישיבת ישראל בארץ חשבון הזמנים בחו"ל לא יועיל כלום		קיא
	בניין הארץ יתקיים רק ע"י המתרחקים מהמותרות		לו
	אף כשיש בא"י מניעות בעבודת ה' הנשאר בה טוב מהיצא ממנה		רלג
	בזכות מה זוכה לה	בזכות הענוה זוכים לדור בארץ	טט
		בזכות בקיום מצוות מילה	קנב
		בזכות זהירות מגזל	קלד
	החומד לשכון בה בחורבנה יזכה לשכון בה בישובה		עז
	הקשר שבין ישיבת הארץ ליראת שמים		תקכא
	ישתדל כל ימיו לקבוע דירתו בא"י		תקלג
	מצוותה	דחיית מצוות כבוד אב ואם בשבילה	ריג
		מחלוקת הרמב"ן והמגילת אסתר במצוות יישוב א"י	רעט
	קבלת אלקותו ית"ש תלויה בה		קב, קג, רנג, רפו
	שלמות הנשמות יכול להיות מושג רק בישיבתם בחלקם בארץ		קעו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	שקולה כנגד כל המצוות שבתורה		רעט
		ע"ע ערך 'מצוות יישוב הארץ'	
<b>ישיבת חו"ל</b>	מדוע מצינו גדולי ישראל שישבו בחו"ל		תמט
<b>ישיבת ירושלים</b>	הטעם שרבים מחכמי ישראל לא התיישבו בירושלים		תקפג
<b>ישמעאל</b>	מדוע אין לו חלק בא"י		רנא
	מהי מהות שליטת ישמעאל בהר הבית ובזכות מה זכה בה		שכט
<b>ישראל</b>	ירושלים	אי התבוללותם בגלות מכח ירושלים	תסז
	בא"י נקראים גוי אחד		קכח
	חביבים לפני המקום		רנו, תפד
	דין ישראל והקב"ה כדין אשה ובעלה כביכול		קמז
	טעם שנקראו חיים		קכח
	ירושלים	יחוסם המיוחד לירושלים	תסז
		ירושלים הקב"ה וישראל הם בקשר אמיץ	סד
	שורש נשמותם אחוזים בא"י		שנז
	כל אחד מהם שקול כהרבה		שה
	כשישראל עושים רצון ה' הם עליונים על כל העולם ככוכבים		ערה
	מדוע נמשלו לנקבה		שעא
	מובדלים מהנבראים בג' יתרונות		ערה
	נפשותם חצובות מתחת כסא כבודו ית'	משום כך זכו בא"י	ערה
	נצחיות בחירתם		רט, רצו
	נקראים בניים	בא"י, אך בחו"ל נקראים עבדים	ז, תקיד
		מוכח מקבלת הג' מתנות	רנז
		לכן זוכים בתורה אף שהיא דבר שאינו קצוב	רנח
		לכן זוכים בעולם הבא אף שהוא אינו קצוב	רנח
		לכן ניתן לשוב בתשובה	קלז
		משום כך זכו בא"י	ז
		מוכח מקבלתנו את התורה ולא המלאכים	ז
		לכן קושי השעבוד במצרים גרם שיצאו קודם הזמן	ז
		לכן המכביד עולו עליהם גדול עווננו מנשוא	ז
		ולכן אין לקב"ה איסור ריבית בשכרם	קו
		מוכח ממצוות צדקה	קכח
		לכן מייסרם	רנז
		ובכך מובטחים על התמדת ירושת התורה	רצו
		מוכח מהשראת השכינה במקדש	תפה
	אהבת ה' אותם	ניכרת בציווי המשכן	יח
		ג' בחינות באהבת ה' לישראל	תץ
		עם כלי תשמישו מדקדק ולישראל נושא פנים	תץ
	מחוברים לא"י חיבור עצמי טבעי וחי		נד
	ד' דברים המיוחדים לישראל	תורה, נבואה, ארץ ישראל ושם ישראל	רצו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	קרויים 'אדם' כנגד שלוש קדושות שבהם - המקום, הגוף והדיבור		תקכ
	אהבת ה' אותם		קעג
	קרויים בנים	ועכ"פ לעולם לא נקראים גויים	קלד
	נחשבים כקטן		קלז
	נקראו בד' לשונות של חיבה		קס
	אצלם אין מצרף הקב"ה מחשבה רעה למעשה		קצח
	הקב"ה מקנא לכבודו יתר מלכבוד עצמו		קעג
	נקראים מלכים להחשיבם כרבים		קלח
	נשמותיהם כנגד שבתות העולם	שישים ריבוא	קטו
<b>ישראל והאומות</b>	סגולה מכל העמים	ביאור עניין זה	סד
	ישראל באומות כלב באיברים	לכן מושבם בא"י ולכן מתייסרים בתחילה	תיא
	הקב"ה ביטל אומה אחת כדי שעם ישראל לא יבטל בשישים		קעח
	עם ישראל לא בטל בשישים משום שהם ניכרים ומיוחדים		קעח
<b>כ"ף הדמיון</b>	פירושה 'כאילו' ולא זהה ממש		תפ
<b>כבוד הארץ</b>	הקב"ה נטל אות משמו של יהושע משום כבוד הארץ		תרי
	זהירות יתירה מלדבר בגנות הארץ ויושביה		רמט, תקסד
<b>כבוד הבריות</b>	זלזול בכבוד חברו		שלג
<b>כבוד ירושלים</b>	הכתוב חֶלֶק כבוד לירושלים		תקצד
	זהירות יתירה מלדבר בגנות ירושלים		תקצד
<b>כבוד ישראל</b>	אבד בחורבן המקדש בעבור חטא שפיכות דמים		ריח
<b>כהן גדול</b>	מפני מה מתקינים ביום הכפורים כהן אחר תחתיו		שלג
	היתר ישיבה בעזרה לכהן גדול		תקעז
	מפני מה לובש ח' בגדים		קנב
<b>כהנים</b>	גיורת לכהן	מאי כניסת משה לארץ למדה שרה שכהן אסור בגיורת	תמ
	נצחיות בחירתם	האם אומרים בזה הואיל ואישתרי	תמ
<b>כוכבים</b>	טעם שנמשלו ישראל לכוכבים		רט
<b>כותל המערבי</b>	אע"פ שלא זזה שכינה ממנו, עיקר שכינה נסתלקה		ערה
<b>כיבוד אב ואם</b>	דחייתו בשביל לדור בא"י		תכ
	האם מחוייב לשמוע להוריו שרוצים שיצא מא"י		תקצא
	על ידי מצוות כיבוד אב ואם זוכה לא"י		תקפד
	על ידי מצוות כיבוד אב ואם ניצול מחילול שבת		תקפד
	טעם המצווה		קצד
	לעומת כבוד ה'		קצד
	אב ואם מי קודם		ריג
<b>כיבוש הארץ</b>	בכיבוש הארץ בטלה טענת היתר עבודה זרה		קב
	בכיבוש הארץ מתבררת מלכות ה' בעולם		קג
	דוחה שבת כברית מילה שדוחה שבת		קנב

נושא	עניין	פירוט	סימן
		ישראל כבשו רק ארץ ז' עמים ולעתיד יכבשו עוד שלושה	פד
		שירה על הניסים שנעשו בכיבוש הארץ	תפז
		ע"ע ערך 'ירושת הארץ'	
<b>ניסופים לארץ</b>		יוסף זכה להקבר בא"י בזכות השתוקקותו אליה	קפח
		המוכרח לצאת מא"י אם משתוקק לחזור - ה' מחזירו	תנב
		ירושלים תבנה כשיכספו אליה ישראל תכלית הכוסף	שצה
		יש להשתוקק לעלות לארץ לקיים מצוות יישובה	רא, רמ
		יש להשתוקק להשיג מאבניה ועפרה הקדושים	רמ
		השתוקקות האבות לא"י	רא
		החומד לשכון בה בחורבנה יזכה לשכון בה בישובה	עז
		ראוי להיות נכספים לא"י	רא, תנב
		אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה	הדר בחו"ל וכל מעייניו בא"י הריהו כמי שיש לו אלוה
		לעניין תחיית המתים	צט
		על ידי השתוקקות לביאת הארץ נשפע בפרנסה	תעב
		ביאור המילה 'כל' בכתבי הקודש	קי
<b>כל</b>			קיג
<b>כלאים</b>			קמח
<b>כלב בן יפונה</b>		טעם שנצרך להתפלל להנצל מעצת מרגלים	תקפה
<b>כלי המקדש</b>		מעלתם ויוקר מציאותם בעולם	רלב
<b>כללים - אות א</b>		א"י יש בה שכר בהאי עלמא	עג, קה
		אהרון לא היה נכנס לקדש הקדשים כי אם ביום הכיפורים בשעת העבודה, ודלא כמי שאמר דוקא כהן גדול	תקפא
		אוכל בשוק דומה לכלב וחילוקי דינים בזה	תקלד
		אידי במקראות	רמב
		אין אומרים הלל על נסים שבחו"ל	שעד, תעח
		אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וחילוקי דינים הנאמרים בזה	תקעז
		אין כח ביד חכמים לאסור מה שהתירה תורה בפירוש	קנב, תקעז
		אין לדמות גזירות חכמים זו לזו	תקפט
		אין מבטלין איסורין לכתחלה ודברי הט"ז בזה	קסז
		אין מביאין הלכה מן המדרש דווקא שהפסק יהיה נגד הכלל האמור בגמרא	ריג
		אין מעברין את השנה אלא ביהודה	ו, קפ, תי, תקעא
		אין סדר למשנה דוקא היכא שהאמוראים נסתפקו בזה לומר דדילמא נשנית קודם, אבל בדוכתי דלא מצינו לאמוראי שדברו, מסתמא אית לן למימר שנשנו על הסדר	תקל
		אין קורין אבות אלא לשלושה	שסו
		אין שיטת הגמרא לומר תניא כותיה דפלוני והדר מוטיב מינה לאידך	רלח
		אין תלמיד חכם רשאי לעמוד מפני רבו בשעה שעוסק בתורה וכו'	שצט
		איסור ישיבת ארץ מצרים וחילוקי דינים שבזה	תקלה

נושא	עניין	פירוט	סימן
		ארבעה תועלויות בקבורת האדם בא"י	ק"ז
<b>כללים - אות ג</b>		גזירה שווה. דבר שיודע בו שכן הוא האמת ולא נתברר לו סמך מן הכתוב, הרשות ביד כל אדם לדון אותה בגזירה שווה אפילו לא קבל אותה מרבו	תקעב
		גזל - עווננו אינו נמחק בא"י	קלד
<b>כללים - אות ד</b>		דבר שאין בכל העולם גדול ממנו, לא יתכן לשלם לו כי אם באותו דבר עצמו	תעג
		דבר שהיה מקדמת דנא לא שייך בו אין כל חדש	שצג
		דבר תורה. כשאומר הש"ס א"א לפרש אסמכתא קאמר	תקעז
		דיברה תורה כלשון בני אדם	קנב, שג, שיא
		דלמא' בירושלמי כמו 'איתמר' בבבלי	רמז
		דלמא' שאומר הש"ס לפעמים הוא קושטא דמילתא	תקעט
		דרוש וקבל שכר וכו', דוקא למסבר קראי	תמ
		דרשה מצינו שהאמורא דורש דרשה מפסוק והתנא מפסוק אחר ולא מיקרי חולקים	קנד
<b>כללים - אות ה</b>		הא לן והא להו לא אמרן כי אם בידוע שהיו תלמידים מא"י למר ומבניי בבל למר	קצו
		הואיל ואשתרי אשתרי. חילוקים וכללים בזה	תמ
		הלכה למשה מסיני יש לה אסמכתא בפסוק כשהפסוק אצטריך לגופיה	תקעז
		הלכתא' אומר הש"ס אף על גב דלא פליגי	תקעז
		הלכתא כרב באיסורי וכשמואל בדיני, וטעמא דמילתא	תקמא
<b>כללים - אות ו</b>		ופליגא' לא קאמר הש"ס אלא היכא דהיה אפשר לומר דלא פליגא	תצח
<b>כללים - אות ז</b>		זכות אבות דוקא בא"י	שסט
<b>כללים - אות ט</b>		ט"ו דברים שהתורה נקנית בהם וסמך לזה מהמקראות	תקסט
<b>כללים - אות י</b>		ירושלם עושה כל ישראל חברים	מג
		יש סדר למשנה בשני סדרים	תקל
<b>כללים - אות כ</b>		כל מקום ששנה רשב"ג במשנתו הלכה כמותו - אי אמרינן במשנה דוקא או גם בברייתא	רצה
		כל רב מבבל ורבי מא"י וטעמא דמילתא	שכב
		כל אדם מישראל יש לו ד' אמות בא"י	קמט, שכה
		כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד וכו'	תמו
<b>כללים - אות ל</b>		לא תהוי באעבורי אחסנתא לא אמרן אלא בשכיב מרע או בריא המקנה לאחר מיתה ועוד חילוקים אחרים	רנז, תפה
<b>כללים - אות מ</b>		מותר אדם לפאר את עצמו במצוות יראת ה'	תסד
		מחייב עצמו בדבר שאינו קצוב דינים וכללים בזה	קלח, רנח
		מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, ר' יהודה בכל דוכתא דממעט קרא, לגמרי משמע, ולרבי יהודה רשות	תנג
		מחשבה רעה שאינה מצטרפת למעשה, דוקא כשלא דיבר	תצז
		מניין המצוות. דבר שהובא בספרי או בספרא ראוי להביאו במניין אם לא נמצא דעת סותר בגמרא	קעג

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מניין י"ג מיזות של 'ויעבור' מאיזה תיבה מתחיל		רעא
	מניינא לאו למעוטי מידי אתי		לג, רמח
	מצוות בטלות לעתיד לבוא וביאור המאמר		קלח, רנח
	מצות ישיבת א"י אין עבירה מכבה אותה ואינו חוזר בגלגול		שנח
	מר' נאמר על הרב וגם על מי שקטן ממנו		תקל
	מתנה מרובה לרבים אינו יכול לחזור וכו'		רסט
	מתנה מרובה שיכול לחזור האומר ליתן, דוקא בעשיר אבל בעני הוי נדר		רסט
<b>כללים - אות נ</b>	ניחא ליה להגמרא להקשות מברייתא אף על פי שיכול להקשות מהמשנה, כגון שהברייתא מפורשת ביותר		תקנא
<b>כללים - אות ס</b>	סיימתינהו לשבחי דמארך, יכול להאריך על איזה אופנים		קיג
	ספרים שזכתה בהם א"י אין להוציאם לחו"ל, לא איתמר אלא בזמנם		שפט
<b>כללים - אות ע</b>	עשרה זהובים שכר ברכה, ואף במצווה שאין ברכה דינה הכי		ר
<b>כללים - אות צ</b>	ציפור דרוו, אם הוא טהור או טמא, מחלוקת בזה		תקצד
<b>כללים - אות ר</b>	ר' חייא בר אבא תלמיד ר' יוחנן		רעז
	ר' יוחנן אחר חורבן היה		תקסד
	ר' ישמעאל אתנא דבי ר' ישמעאל מצינו דפריך הש"ס אהדדי		שיא
	ראשונים היו כותבין הה' כמו הח'		שיז
	רובא וחזקה רובא עדיף, שיש לחלק בין חזקה לחזקה		קסח
<b>כללים - אות ש</b>	שיעור מה הוא הנקרא הרחבת גבול		קצד
	שכר שבת איכא בהאי עלמא וטעמא דמילתא		קטו
	שני משכנות עשה מה רבינו ע"ה		תעו
<b>כללים - אות ת</b>	דברי תורה מכפרים אפילו שבזמן בית המקדש קיים ואין ידו מסגת לקרבן (קלח). ---??בת' או בד'		קלח
	תדיר ומקודש איזה מהם עדיף		תסב
	תורה היתה לפני הקב"ה קודם נתינתה לתחתונים מסודרת כמו שהיא עכשיו		תריג
	תסתיים אמרינן מדברי התלמיד לרב כל זמן שאינו חולק		שיט
	תרי ר' יוחנן היו, חד אמורא וחד תנא		רעז
	תרי רב הונא הוו, אחד שקבל משמואל ואחד רבו של שמואל		תקל
<b>כללים</b>	האריז"ל	מפרש לדרכו אף אם אינו כפי הש"ס	קנד
	מחלוקת	אפשר לחלוק על קמאי כשלא נפק"מ מידי	קנד
<b>כניסת עם ישראל לארץ</b>	בזכות יצחק		שמז
	אין ישראל ראויים להכנס לא"י עד שיושלם עוון האמורי		שמז
	בשכר הכרת הטוב כלפי שמיא		שטז
	קדושת חברון גרמה שנכנסו ישראל לארץ		שפ
	בזכות התורה ולכן ניתנה במדבר		תריג



נושא	עניין	פירוט	סימן
	אם נכנסים ישראל לארץ מקבלין אלקותי	ביאורו	קב, קג, רגג, רפו
	המחלוקת עיכבה את כניסת ישראל לארץ		תטז
<b>כנען</b>	היו בכנען עשרה עממים כנגד עשר מידות שבה		פד
	הקאת הארץ את כנען		תקפה
	ישראל כבשו רק ז' מעמי כנען ובעתיד יכבשו עוד ג'		פד
	טעם נתינת א"י לעמי כנען		קלו, שעב
<b>כסף</b>	הוא העבודה זרה של היום		קמח
<b>כעס</b>	זהירות יתרה ממנו בירושלים		לב
	ע"י קדושת א"י משברו		קפב
	ככל שהמקום קדוש יותר כך יש בו פחות כעס		תקנא
<b>כפיות טובה</b>	חיוב ההודאה על טוב ה'		שטו
	בעבור כפיות טובה בא עמלק להלחם בישראל		שטז
	תוכחה לישראל על שהיו כפויי טובה להקב"ה		תכט
<b>כפרה</b>	כפרת עוונות שנעשו בחו"ל וכפרת עוונות שנעשו בארץ		קנו
<b>כפרת הארץ</b>	על מה מכפרת	אפילו על פשעים בעוונות קלים	תנה
		על מזיד כשוגג	תקי
		מדרגות בכפרת הארץ - על שוגג, מזיד ופשיעה	פח(4)
		על פשעים אינה מכפרת אלא בתשובה	פח(4)
		על השגגות	קס
	בא"י הקב"ה אינו פוקד עוון אבות על בנים		תקלא
	בעוון דברים בטלים לא נמחלים הפשעים		פח(4)
	בעל יסורין הנקבר בא"י מתכפר עונו כאילו חי בה		תקכג
	שמירת המצוות התלויות בארץ מכפרת ליושבי הארץ		תקלא
	ע"י יסורים		רא
<b>כפרת ישראל</b>	רצון ה' שיתכפרו ע"י המקדש ולא במיתת הצדיקים		תצג
	בזמן החורבן מיתת צדיקים מכפרת		תצג
<b>לב</b>	ג' נקראים כן - הקב"ה, המקדש והסנהדרין	מפני שהם שלושה עיקרים ביסוד התורה וקיומה	נה
	פה ולשון מגלים את אשר בלב		קעג
	מרגיש אם באה לאדם טובה או רעה		של
<b>לבושים</b>	לעולם הבא		קלז
<b>לבן הארמי</b>	מאבקו עם יעקב אבינו מי יקבר במערת המכפלה		שע
<b>לבנה</b>	מזלה הוא המזל של א"י עד שנכנסו בה ישראל		שמט
<b>לבנון</b>	הטעם שגן עדן נקרא לבנון		רב
<b>לוז</b>	טעם שלא נבנה בית המקדש בה אף שאין בה מיתה		קסה, תסא
<b>לוחות הברית</b>	האם חטא משה בשבירתם		תמז
<b>לויים</b>	נצחיות בחירתם		רט
<b>לחם</b>	טעם שמקדים לאכילתו עשר מצוות שבו		רז

נושא	עניין	פירוט	סימן	
<b>לימוד תורה</b>	אין ללמוד סודי תורה כי אם מי שהיה באוירא דא"י		קעט	
	ב' הכנות עיקריות ללימוד תורה	במקום ובאופן הלימוד	תריג	
	בא"י	מעלת הלימוד תורה בא"י בשמחה אף שחי בצער	תריג	
		בני א"י יסתפקו בלחם מרוב חשק התורה	עד	
		ע"י אורה המחכים זוכה לתורה	קכד	
		השגת אמיתת סודותיה אפשרית רק בא"י	תריא	
		העוסק בתורה בא"י זוכה לראות פני שכינה	ס	
		מותר ללמוד ביחיד	שז	
		ילמד תורה כצמא השותה מים מעט מעט	תריג	
		יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי	רז	
<b>לשון הקודש</b>	מעלות הבאות מחמת הלימוד	העוסק בתורה כל ימיו נחשב כאלו הגיע לתכליתה	קלח	
		הלומד תורה בטוח מיצר הרע	תר	
		נותנת כוח ללומדיה אף שאוכלים מעט	עד	
		העוסקים בתורה יכולים להאריך בשבח ה'	קיג	
		בזכותו יזכו ישראל לשוב לירושלים	רח	
		צריך שיהיה עמה גמילות חסד	קכח	
		ענין עוד ע' תורה	תקכ	
	<b>לשון הרע</b>	ראוי לצרף קדושת הדיבור לקדושת הארץ		תקכ
		המדבר לשון הרע פוגם ברוח		פח(4)
	<b>מדבר</b>	לימוד חומרתו מחטא המרגלים ועונשם		קן
מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם			קיב	
<b>מולך</b>	נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י מתן תורה		תקצב	
	מדוע רגימת העובד למולך מיוחסת לעם נוחלי הארץ		לא	
<b>מוסר</b> <b>(לקוח ממפתחות המחבר)</b>	האם נחשב כישראל או כגוי	תלוי בדינו של עשיו	קצח	
	מוסר למשחקים בקוביא ושיר המדבר בגנותם		לב	
	מוסר לבאים לדור בא"י שיזהרו בדינים הנהוגים בא"י		נג	
	תוכחת מגולה על איסור חילול שבת		סט	
	מוסר ללהוט אחר הממון		קמח	
	מוסר באורך וברוחב שלא להרבות בתוארים ומעשה רב		רנ	
	מוסר גדול ומעשה רב שצריך לדקדק בתפילה ובנקודות וריוח בין הדבקים		שטז	
	מוסר שלא יאכל אדם למלאות בטנו ותאותו להיות נמשך אחר תענוגי ותפנוקי הזמן בא"י		תיז	
	מוסר גדול מעניין הצדקה		קמח, תצה	
	מוסר גדול והתעוררות שמשנסתלקה שכינה רבה מידת הכעס וכו'		תקנא	
מוסר שישתדל ליקח אשה מיוחסת		תקכו		
		ענין עוד ע' תוכחה		
<b>מועדים</b>	נקבעים לפי חשבון בני א"י		קיא, קטו	
	טעם שהתורה והארץ נקראו 'מורשה'		תריא	

נושא	עניין	פירוט	סימן
<b>מזבח</b>	מקומו מוכיח את שייכות המלכות לבית דוד		פב
	היה ברצועה שיצאה מחלק יהודה ונכנסה לחלק בנימין		פב
	קיים לעולם במקום שנגזז		רט
	טעם שבחורבן השערים שקעו והמזבח גלה		תץ
	הטעם שחייב להיות ריבוע		תקמד
<b>מזוזה</b>	למה רומז שם 'שדי' ו'והיה' שבה		רנ
<b>מזיקין</b>	נבראים מעוונות		ריט
<b>מזלות</b>	א"י למעלה מהמזלות		עג, קכט
	חז"ל תחת ידי המזלות	לכן דינה כמטלטלין	קכט
<b>מחילה</b>	שמירושלים לנחל קדרון		תקנט
<b>מחלון וכליון</b>	שני גדולי הדור היו וודאי לא היו יוצאים מא"י שלא כדין		רצד
<b>מחלוקת</b>	התורה לא גילתה היכן מקום המקדש כדי למנוע מחלוקת		רפט
	מפניה באות זעוות		שמג
	עיכבה את כניסת ישראל לארץ		תטז
<b>מחשבה כמעשה</b>	בא"י הקב"ה אינו דן מחשבה כמעשה		צב, רעח
	אצל אומות העולם מצטרפת מחשבה רעה למעשה		רעח
<b>מטטרון</b>			שא
<b>מידה כנגד מידה</b>	ע"י הנהגה זו האדם יודע לתקן דרכיו		קעב
	בין הארץ ליושביה		רפז
<b>מידות הארץ</b>	סודם		קעו
<b>מידות רעות</b>	ארבע המידות הרעות שהן שורש כל העבירות	וכיצד לתקן	רא
<b>מידת הדין</b>	בא"י מתמתקין הדינים		פא, קה, רכז, תצו
	הנוהגת בא"י		ה, צו
	צדקה הנעשית בירושלים מהפכת דין לרחמים		תצז
	שם אלוקים בחז"ל מידת דין ובא"י מידת רחמים		פא
	מצידה החוטא יענש בגופו תחילה ולא בממונו		קלד
<b>מידת הקמצנות</b>	תוצאותיה הרעים		קו
<b>מידת הרחמים</b>	בא"י הרחמים גמורים יותר ממה שבחז"ל		פא
	היסורים בא"י באים מצד מידת הרחמים		צז
	שם אלוקים בא"י מידת רחמים ובחז"ל מידת דין		פא
	מצידם החוטא יענש בממונו תחילה		קלד
<b>מים</b>	קודם לאלף השביעי יכסו המים את כל העולם מלבד א"י		שב
	מים זכרים ומים נקבות		רלא
	א"י נזונת ממים זכרים		רלא, תריב
<b>מימי א"י</b>	זכים ודקים ונקיים		קעד
	תאוות לוחמי סיסרא לשתות ממי א"י		רטז
<b>מיתה</b>	ב' מלאכים ממונים על המיתה: א' על מתי חז"ל וא' על מתי א"י		שא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	ביד האדם לגרום שלא יסריח גופו לאחר מותו		שלא, שלב
	בירושלים	אין מלינים את המת בירושלים אפילו לכבודו	תקנט
	מעלת המת בערב שבת		קיז
	מתי א"י	מעלות הנפטרים בא"י	קכ, תקלז
		אינם מתים על ידי מלאך המוות	תקלז
		הנהגה הממונית עם מת שעלה לגור בא"י	מז
		אינם חייבים לקליפות כלום	קיז
		חיים תחילה בתחיית המתים	קיט, רלו, תרז
		נפשות הרשעים יגורשו לחו"ל	לב, קלא
		ניצולים מגלגול מחילות	תקצא
	מתי חו"ל	הנקברים בא"י	קכ
		המתים ונקברים בחו"ל יש בידם שתי מיתות	קכ
		בתחיית המתים יגיעו לירושלים ע"י גלגול מחילות	תקצא
	נוטלי הנשמות הם עבדי ס"ג ובנוטלם הנשמה תכף מתים		שא
	נכונות לקבל יסורים כדי למות בא"י		רכ
<b>מכירת קרקע בא"י</b>	האם מותר למכור לגוי קרקע בא"י כדי לעסוק בתורה		רעז
	מחמת אונס מותר למכור לגוי		רעז
<b>מלאכי חבלה</b>	יש מהם שנקראים כלבים		ריט
<b>מלאכים</b>	מלאך א"י עדיף כתרי חו"ל		תז
	שמירת המלאכים		תז
	מדרגת הצדיקים גבוהה ממדרגת המלאכים		תקטז
	המלאכים המלווים את האדם בחו"ל ובארץ		תקכט
	האם גדולים מישראל או קטנים		קנב
<b>מלח</b>	הים נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י מלח הקרבנות		תקצב
<b>מלכות</b>	א"י מכוונת כנגד ספירת מלכות		יג, כא, סו, שנא, שנו
	האם אומרים הואיל ואישתרי בגיורת למלך		קיז
	טעם שצו לבנות המקדש דוקא לאחר המלכת מלך		רפט
	מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול		קלז
	מלכות דוד	המלכות אינה פוקת מזרעו	רט
		האם הותרה ישיבה בעזרה למלכי בית דוד	תקעז
	מלכות, תורה ומקדש יחזרו בשיבת ציון		כט
<b>ממון</b>	שלמות הממון הוא בא"י		קפא, רכח, תקיח
	נכסי חו"ל אין בהם ברכה		תקיח
	מדוע נקרא דמים		קמח
<b>מן</b>	טעם לאי ירידתו בא"י		עב, קסט, תקסח
	אפילו בגן עדן לא ירד מן לאדם הראשון		תקסח
<b>מניינא</b>	אי בא למעוטי		לג, רמח
<b>מנצפ"ך</b>	מה בא סדרן ללמד		ריב
<b>מנשה</b>	מדוע חצי משבטו לא נחל בעבר הירדן המערבי		פח(2)

נושא	עניין	פירוט	סימן
	ההבדל בין שבטי ראובן וגד לשבט מנשה במניע לירש בעבר הירדן		שסז
<b>מסירות נפש</b>	מעלת היושבים בא"י ומוסרים נפשם על כל המצוות		רפח
	האם מותר להשאיר בא"י בשעת הגזירה ולמסור את נפשו		רפח
	זוכה למעלה זו ע"י התורה		תצה
	בזכותה ירושלים תשוב ותיבנה		תצה
<b>מסכתות</b>	שישים, כנגד האומות	להגן מפניהם	קעח
<b>מעוברת</b>	שהריחה בשר קודש ונתאוותה - האם מותר להאכילה		של
	לחישה באוזניה - רק ביום כפור או גם בשאר איסורים		של
<b>מעיון השילוח</b>	מעלת מימיו		קצג, תטו
	זיהויו ומיקומו של מעיון השילוח		תטו
	בפתיחת סתימתו תהא אתחלתא דגאולה		תטו
	מעשה נורא בעניין פתיחת מעיון השילוח הסתום		תטו
<b>מעיל</b>	הבא להיכל בלא מעיל או מחוסר זגין או רימונים חייב מיתה		תקפא
<b>מערת המכפלה</b>	אברהם קנה בה אמה על אמה לכל אחד מישראל		קמט
	אחד מג' מקומות שאין האומות יכולים לומר שהם גזולים		רנב
	ביאור השינויים בשמותיה		תכד
	וגן עדן	מערת המכפלה היא מעבר לגן עדן התחתון	שע
		מערת המכפלה סמוכה לפתח גן עדן	שע
	טעם היותה בתחילה ביד עפרון		שעב
	כל הנפשות עוברות דרכה	מכח זה יש לכל א' מישראל ד' אמות בארץ	שכה
	כל התפילות עוברים למרום דרכה		שפ
	מאבק יעקב אבינו ולבן מי יקבר בה		שע
	ריב עשיו ובני יעקב על מערת המכפלה וארץ ישראל	למה צריך לדחות טענתם שם יותר מכל א"י	רצט
<b>מעשה האדם</b>	עדיף על מעשה שמים		ר, שעד, קנב, קס, קמח
<b>מעשרות</b>	המעשר מאכלו כראוי לא שוכח תלמודו		קו
	עשר בשביל שתתעשר	מדוע אין בשכר איסור ריבית	קו
	טעם חיובם דוקא בא"י		קל, שעא
<b>מפולת</b>	לא הזיקה ולא תזיק לגופי בני אדם בירושלים		שמג
<b>מצווה גוררת מצווה</b>			
<b>מצווה הבאה בעבירה</b>	האם אמרינן מצווה הבאה בעבירה בעבירה מדרבנן		תקנז
	האם אמרינן מצווה הבאה בעבירה בפרי שעצו ניטע באיסור		תקנז
<b>מצוות</b>	הטעם לריבויים	כדי להרבות שכר ולא כדי להרבות עונש	ר
		כדי שיקיים א' כראוי ויזכה על ידה לעולם הבא	ר
	המקיים מצווה אחת כראוי בשלמות זוכה לעולם הבא		ר
	השפעת קיומן על אחיזתנו בא"י	קיום הארץ בידי ישראל תלוי בקיום המצוות	רצב

נושא	עניין	פירוט	סימן
		א"י ניתנה לאבות במתנה ועל ידי המצוות ניתנת בירושה	רצו
	חשיבות המעשה בנוסף לכוונה והמחשבה הטובה		שצה, תק
	מקיימה	ראוי לכבד מי שבא לעשותה יותר ממי שכבר עשאה	טיט
		האם תלמיד הבא לעשותה ראוי להתכבד מרבו שכבר עשאה	טיט
	עיקר מצוות התורה הן בארץ		מ, צא, קע
	פעולת המצוות כשהשכינה בגלות		תקכה
	קיומן בחו"ל	הוא בבחינת "הציבי לך ציונים"	צא
		השפע הנשפע מהם בחו"ל נשפע ע"י השרים	תקלו
	קיומן בא"י	בא"י עולים ישר לה' ולא דרך השרים כבחו"ל	תרד
		טהרת ומעלת המצוות של דרי הארץ	תקלו
		מצוות הנעשות בא"י מקשטות כל נחלה בסוד נשמת שבטה	קעו
	שכרם	עיקר שכר המצווה על השמחה הגדולה בה	רא
		יש חילוק בין א"י לחו"ל לענין שכר מצוות	עג
	דין החוטף מצווה מחבירו או מהקב"ה		ר
	לגמור המצווה ולא להשאיר לאחרים		ר
	כוללת שלמות המעשה והכוונה	אז היא לרצון	קו
	איך יתכן שעושה מצווה וניזוק		של
	אינן שיכות לאדם כי הקב"ה עזרו		קלז
	עשה ולא תעשה	האם בטלות לעתיד לבוא	קלח
	הקב"ה מחשיב לאדם כל מה שעשה, אף אם לא עשה לגמרי מעצמו		קעב
<b>מצוות הנשים</b>	צדקה לא"י לפני קיום ג' מצוות הנשים תקרב את הגאולה		שמא
	מה באות לתקן		שמא
<b>מצוות התלויות בארץ</b>	בקיום המצוות התלויות בארץ מעידים על מלכות ה'		תקמג
	שמירתן מכפרת על ישראל היושבים בארץ		תקלא
	מצד מעלתן לא ראוי לקיימן בחו"ל		תקלו
<b>מצוות יישוב הארץ</b>	תמיהה על שמדקדקים בכל המצוות ובמצווה זו מזלזלין		רכז
	על כל אחד לעשות הסכמה בלבו להתישב בא"י כשיוכל	אז תעלה לו המחשבה הטובה ותצטרף למעשה	רכז
	בניין הארץ יתקיים רק ע"י המתרחקים מהמותרות		לו
	מצוות ישוב הארץ הנעשית לשמה מגינה מכל צער		רכז
	האם מקיים מצוות ישוב הארץ בגרר		קיד
	היושב בא"י צריך להיות שמח תדיר במצוותו התדירה		רא
	יש להשתוקק לעלות לארץ ולקיימה		רמ
	מחלוקת הרמב"ן והמגילת אסתר במצוות יישוב א"י		רעט
	נדחת מפני תלמוד תורה		רעט
	אין סמיכה בחו"ל משום כבוד הארץ ומצוות יישובה		תנט

נושא	עניין	פירוט	סימן
	אין עבירה מכבה אותה		שנח
	המקיימה אינו חוזר בגלגול		שנח
	בשבת	גאולת בתים בא"י ובנייתם ע"י נוכרי בשבת	מב
		משום ישוב א"י לא גזרו אמירה לנוכרי בשבת	מב
		האם התירו משום יישוב הארץ גם שבות או רק שבות דשבות	תקפט
	שקולה כנגד כל המצוות שבתורה		רעט, שנח
	דחיית מצוות כיבוד אב ואם בשבילה		ריג
<b>מצורע</b>	מאיזה מחנה משתלח המצורע		תקעב
	שילוח המצורעים מהעיר - הלכה או הנהגה מוסרית		תקעב
<b>מרגלים</b>	חז"ל לא תיקנו ברכה על פי פסוק שבענין המרגלים		קלג
	חטאם	משמעות לשון הרע על עצים ואבנים והנלמד מכך	קן
		ביאור דיבתם הרעה על הארץ	רמט
		יסודו בגאווה שחשבו שידחו אותם מהנשיאות ויתמנו ראשים אחרים	שעג
		בגללו לא זכה משה להקבר בא"י	קפח
		כל העדה דיברה לשון הרע על הארץ והמרגלים דיברו גם על ה'	קן
		עניין אומרם 'ארץ אוכלת יושביה'	עא
		חטאם בטענת 'כי חזק הוא ממנו'	קג
	טעם סמיכות פרשת המרגלים לפרשת מרים		קן
	טעם סמיכות פרשת נסכים לפרשת המרגלים		תיד
	טעם שיהושע וכלב נצרכו להתפלל להנצל מעצת המרגלים		תקפה
	טעם שמשה ויהושע שלחו מרגלים	כי לא היו ראויים לנס	שמו
		להטעות את הכנענים	שמז
		לידע אם פסקה ממשלת שר א"י, הלבנה	שמט
		להוציא את הראויים להתגייר מהכנענים	שמח
	לדעת הקב"ה היה טוב יותר לשלוח נשים לרגל את הארץ		כא
	מה נשלחו לבדוק		רו, דשמ
	טעם שנצטוו לקחת מפרי הארץ		רו
	עונשם	נענשו על דברם בעצים ואבנים ולא על דברם נגד ה'	קן
		טעם הענשתם שלא יראו את הארץ	רפב
<b>מרחשון</b>	טעם שנקרא החודש 'מרחשון'		תקמה
<b>מרים הנביאה</b>	העלו את עצמותיה עם עצמות השבטים וקברום בארץ		קנג
	מדוע לא נכנסה לארץ		תלח
<b>משה רבינו</b>	אי כניסתו לארץ	כיצד מנעו הקב"ה להכנס לארץ הרי ניתנה ככתובה	תמג
		ממנה למדה שרה שכהן אסור בגיורת	תמ
		מכיון שלא נכנס לארץ יש מקום לטעות בעבודה זרה	תלז
		מנין הוא ידע לפני הגזירה שלא יכנס לארץ	תמג

נושא	עניין	פירוט	סימן
		האם ידע קודם הגזירה שהוא לא יכנס לא"י	ג, תמג, תמד
	אילו היה נכנס לארץ לא היה חרב המקדש	דאם היה נכנס ובונה המקדש היה גורם שילקו ישראל	תלא
	ביאור ויכוחו עם המלאכים בהר סיני		שפט
	האיך כבש משה ארץ סיחון ועוג שהם מא"י		תנו
	הוא כפני חמה וממנו יניקת כל הנביאים		תלד
	הנהגתו את ישראל	ביטולו את השבועה לכלות את ישראל לאחר חטא העגל	שעה
		מדוע התאוה להנהיג את בני" לא"י	רד
		ציוויו לישראל לפני מותו	תרי
		רצה להוליך את ישראל דרך ארץ ישראל לשערי גן עדן	תסח(4)
	הריגת המצרי	הריגתו את המצרי נחשבת כרוצח בשגגה	תלט
		מזמן שהרג את המצרי ידע משה שהוא לא יכנס לארץ	ג
		מחמתה נמנע ממנו להכנס לא"י	רי, תלט
		תירוצו של משה - שהרג את המצרי מדין שליח בית דין	ג
	וא"י	בחירתו למעלה מבחינת א"י	רפו
		יחוסו לא"י הנקראת 'אשה יראת ה'	קפח
		לא הודה בארצו - ביאורו	קפח
	והמן הרשע	ביאור הקשר בין מיתתו לבין תליית המן	רד
	וקין	מעלייתו להר האלוקים מוכח שקין צדק	תקסז
	וראובן	כיצד אי כניסת משה לארץ משפיעה על זכות ראובן	תקסז
		כיון שלא התקבלה תפילתו התפלל על ראובן	תלד
	חציו איש חציו אלוקים - מה משמעות הודעה זו		סב
	טענת מלאכי השרת על משה שנולד מאיסורי ביאה ודחייתה		תמה
	ירושלים תשוב ותבנה בזכות אברהם ומשה		תצד
	למה נצרך לו עם גודל נשמתו זכות א"י כדי לבטל יצר ע"ז		רפו
	מדוע ביקש להכנס לא"י	כדי להשיג סוד קרית ארבע	שפ
		כדי שיסתר בזכותה דין מיתה הנגזר עליו	רטו
		כדי לתקן השבטים בסוד שבטי יה	שעג
		כדי להלחם בעמלק ויבנה המקדש מיד	שפד
		כדי שיבנה המקדש על ידו	תלא
		כדי להעביר הקליפה הנקראת 'חינם'	תלב
		כדי להיות לו מדרגת בן	ז
		כדי לקנות ב' מעלות הנקנות בה - הגשמית והרוחנית	כז
		כדי לזכות לחיי עולם הבא	נז, קיח
		כדי לראות את מקום המקדש	נז
		טעמים נוספים	צד, קסט
		כדי לקיים מצוות התלויות בארץ	קיח
		כדי לזכות את ישראל	שצ



נושא	עניין	פירוט	סימן
	מדוע לא נכנס לארץ	כדי שלא ימנע גלויות הנצרכות להשלמת שעבוד מצרים	תלה
		כדי שלא יעביר נחלה ממטה למטה מכח היותו מלך	תלו
		מפני מכירת יוסף	תלז
		משום שנשא עמרם ליוכבד דודתו	תלח
		כדי שלא ימנע קיבוץ ניצוצות הקדושה בגלות	תמא
		כיון שלא היה בגלות מצרים	תמג
		מחמת חטא קין	רמו
		מפני אומרו והן לא יאמינו לי	תמה
		כיון שנולד מנישואים שעתידיה התורה לאסור	תמה
		משום שהכניס ערב רב תחת כנפי השכינה	תמו, תרי
		משום ששיבר הלוחות	תמוז, שסד
		ע, רד, תב	
		משום שהרג המצרי	רי, תלט
		מפני שפירש מאשתו	תמ
		מפני שא"י היא ככתובה לישראל ולא למשה	תמב
		מפני שקיבל את הערב רב	תרי
		לפי שסירב בסנה לשליחותו	תה
	מדוע סיבב הקב"ה שמשוה ינלד מאיסורי ביאה		תמה
	מדוע קיבל את הערב רב		תמוז, תלז
	קבורתו	טעם שלא זכה להקבר בא"י	קנג, קפח
		טעם שמשוה רבינו לא נקבר במקום מיתתו	שעט
		מדוע הוצרך להקבר בעבר הירדן	תל, תלב, תלג, תלד, תלה, תלו, תלז, תלח, תלט
		מדוע הוצרך להקבר בעבר הירדן	תמ, תמא, תמב, תמג, תמד, תמה, תמו, תמוז, תמח
		בזכות קבורתו בעבר הירדן נמנע אובדן ישראל	תל, תלא
		קבורתו בנחלת גד או בנחלת ראובן	שעט
	ראייתו את הארץ	קנה בהבטה את הארץ לכל ישראל	שסד
		רפב	
	תפילתו ותחנוניו להכנס לארץ	ביאור טענתו שראוי שיכנס לא"י כעצמות יוסף	קפח
		בקשת משה לבטל השבועה שלא להכנס לארץ בזכות האבות	שעה
		טעם בקשתו להכנס לארץ למרות שכבר נגזר שלא יכנס	רלד
		טעם שלא נענתה תפילתו	ע
		כוונתו בתפילת "אעברה נא"	נז, קיח
		מדוע לא נשבע והכריח שה' יכניסו לא"י	תג
		מדוע צווח במצרים על אי יכולתו להכנס לארץ	תד
		משה מבקש להכנס לארץ בזכות ענוותנותו	תקסו
		לעבור אמה אחת	שעז, תלד
		קלז	

נושא	עניין	פירוט	סימן
	בנשמתו שישים ריבוא נשמות		קלז
	האם יש לו דין שליח בנתינת התורה או לא		קטו
	מעלתו		קנב
	מדריגתו במים זכרים		רלא
<b>משחקים</b>	חומרת שחקי הקובי'א והקרטין		לב
<b>משיח</b>	בבואו ימצאו בא"י שבעת אלפים מבני ישראל		קצה
	פעולתו בבואו	בבואו יהפכו יושבי א"י לבריה חדשה רוחנית	קצה
		השפעת בואו על יושבי א"י לעומת השפעתה על יושבי חו"ל	קצה
		בבואו הצדיקים שבחו"ל ישבעו ממון	קצה
	טעם שרבי מאיר כונה 'משיח'	משום שהגנתו על הדור בחייו כהגנת המשיח לישראל	שכז
		משום שלימד זכות על ישראל שאף שחוטאים נקראים בנים	שכז
	האם חזקיה היה משיח		תפז
	טעם שנקרא על שם הקב"ה		נה
	ביאתו בזכות העומר		שנט
	בן יוסף ובן דוד		קמח
	מפני מה לא בא עדיין		רלז
	מדוע מתעכב מלבוא		רלז
	יבוא בזכות הצדקה		רלז
<b>משכן</b>	אין עין הרע שולטת בו מחמת קדושתו		קסח
	כל דבר בו ובמקדש רומז לענינים רוחניים עליונים		טז
	לעומת בית המקדש	המקדש אהוב יותר מפני שיהיה בניין עולם	תפט
		הבדל המדרגות בין המשכן למקדש הקדוש יותר	תעה, תעו
		מקדש מעולה מהמשכן מפני היותו בעיר מושב	תעו
		במדבר העיקר משכן המלאכים ובא"י העיקר המקדש שבארץ	תעז
	מדוע נצרך ריבוי כסף וזהב בבניין המשכן והמקדש	לרמז על ענינים רוחניים	טז
		להרגיל לאהבת ה' בכל ממונו	טוב
		לכבוד מעלת ישראל	יח
		לפעול יראת ה' בלב ישראל	יט
	קדושתו טפילה לעומת קדושת ירושלים		תעה
	קיום העולם בזכותו		יח
<b>משכנות הרועים</b>	מדוע נקראת כך ארץ סיחון ועוג		תנו
<b>משנה</b>	זכות הלימוד בה		קעח
<b>משפט</b>	מוכיח שמעשה האדם עדיף על מעשה שמים		ר
<b>מתן תורה</b>	ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן	נטהרו גם מטומאת ע"ז שהיתה בהם מאדם הראשון	קסז
	נזדככו בגוף ונפש וזכו בג' מתנות - תורה, א"י ועולם הבא		רעא
	טענת המלאכים שמשה נולד מאיסורי ביאה ודחייתה		קכ

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מדוע חזרו בהם ישראל מאמירת 'נעשה ונשמע'		קלח
	המדבר נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י מתן תורה		תקצב
	ביאור ויכוח משה והמלאכים בהר סיני לפי דין ספרי א"י		שפט
	נתנה בסיני מכח אורא דא"י		קעט
	טעם שניתנה התורה במדבר לפני הכניסה לארץ רצב, תריג		ענין עוד ערך 'לוחות הברית'
<b>מתנה</b>	האומר ליתן מתנה מרובה לחבירו האם יכול לחזור בו		רסט
	על איזו מתנה נאמר שונא מתנות יחיה		שמב
<b>מתנת הארץ לאבות</b>	א"י ניתנה לאבות במתנה ועל ידי המצוות ניתנת בירושה	ביאור ההבדל	רצו
	אברהם כהן ונטל את ארץ ז' העמים כמעשר משבעים האומות		שעא
	בראייה ובחזקה		כז
	כיצד הקנה הקב"ה את א"י לזרע אברהם שלא בא לעולם		עח
	אברהם קנה את הארץ בחזקה		תקיט
<b>נאות אלוקים</b>	כינוי לירושלים	מדוע נקראת כך	פא
<b>נבואה</b>	אחד מד' דברים המיוחדים לישראל		רצו
	שורה בקביעות על חכם, גבור ועשיר ובאקראי אף בל זה		שכא
<b>נגעים</b>	ירושלים אינה מטמאה בנגעים הואיל ולא נתחלקה לשבטים		תקנג
<b>נדר</b>	לעלות לא"י	מדוע יש לו התרה	נז, קיח
		האם הוי נדרי מצווה	קיח
		התיר נדרו ובאו עליו צרות	תקא
	נדר מעות ליתומה ומתה, האם צריך להעבירן לירושלים		תקיט
	נדרי מצווה	במצוות לא תעשה אין התרה ובמצוות עשה יש	נז
	שיטות הפוסקים בנודר שאני נכנס לביתך		תקה
<b>נהר פרת</b>	מדוע נקרא נהר פרת הנהר הגדול		עט
<b>נועם ה'</b>	לחזות בנועם ה' היינו היחוד		עו
<b>נחושת</b>	נשתבחה בה הארץ כי היא מעיקרי התשמיש		לד
<b>נחלה</b>	משמותיה של ירושלים	מדוע נקראת כך	נג
	ד' הקרויים כן		רמח
<b>נחמה</b>	נחמות על חורבן בית המקדש		סט
	בזכירת מעלות א"י תבוא נחמה מהצרות שבה		רכז
<b>נחש</b>	לא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם		שלח
<b>נידה</b>	ענין ערך 'מצוות הנשים'		
<b>ניסוך המים</b>	הים נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י ניסוך המים		תקצב
<b>ניסי המקדש</b>	עומדים צפופים ומשתחווים רווחים	ביאור טעמו	טז, רצג, תקמה
	האם ניסי המקדש היו גם בבית שני או רק בראשון		שלג
	ביאור עשרת הניסים שנעשו בבית המקדש		של-שלט

נושא	עניין	פירוט	סימן
<b>ניסים</b>	יש להם דוגמא בעולם הזה		שלו
	האם ניסי ירושלים הם רק בזמן שבית המקדש קיים		שלח
	רק בערכנו נקראים ניסים		שלט
	מעלת נס הנעשה בחו"ל		שעד
	האם אומרים שירה על נס מפורסם		תפז
	נס וטבע		קלה
	נס כללי	מצריך הודאה רבה	קעג
<b>ניצוצות הקדושה</b>	לולא חטאו ישראל היו מתקבצין אליהם וכיון שחטאו צריך גלות לקבצם		תמב
<b>נישואין</b>	בת פלוני לפלוני - דוקא בא"י או גם בחו"ל		תקכו
	הדבק בה' יוצא מגזירת המערכה גם בעניין הזיווג		תקכו
<b>נישוק אבני א"י</b>	ר' אבא מנשק כיפי דעכו	ביאור העניין	קעד, רכה
	כאילו מנשק את השכינה השוכנת בארץ		רכה
	כנישוק תיק של ספר תורה שהוא מקודש		רכה
<b>נסכים</b>	מצוות נסכים מורה תוקף מעלת א"י		תיד
<b>נעליים</b>	בחו"ל יש ללבוש נעליים להפסיק בינו לטומאת הנחש		קלב
<b>נעמן</b>	לשם מה לקח נעמן מאדמת א"י למצרים		תרט
<b>נעשה ונשמע</b>	מדוע חזרו בהם ישראל עד שהוצרכו לכפיית ההר		קלח
<b>נפש האדם</b>	יש בה ג' חלקים	הקרבתות מכוונים כנגדם	קסג
<b>נפתלי</b>	בירור טענת נפתלי על נחלתו		שכג
<b>נקודת ציון</b>	ממנה הושגת העולם והיא מתיחסת אל השכינה		קעו
<b>נשים</b>	איסור ההסתכלות בהן		רפב, תקצו
	אפילו נשות ישראל חשובות בעיני ה' יותר מהמלאכים		תץ
	לדעת הקב"ה היה טוב יותר לשלוח נשים לרגל את הארץ		כא
	מחבבות הארץ יותר מהאנשים	טעם הדבר	כא
	מצוותן	התיקון שבג' מצוותיהם - נדה, חלה, הדלקת הנר	שמא
		צדקה לא"י לפני קיום ג' מצוות הנשים תקרב את הגאולה	שמא
<b>ס"מ</b>	אינו שולט על ישראל בא"י		לח, שא
<b>סדום</b>	הקב"ה הקפיד עם סדום מפני קדושת הארץ		צו
<b>סדר המסכתות</b>	האם ניתן ללמוד ממנו על סדר הארועים		תקל
<b>סוכה</b>	טעם מצוותה		רלא
<b>סיחון ועוג</b>	נחלת שנים וחצי השבטים	למה נחלו בעבר הירדן המזרחי	פח(2)
		ההבדל בין שבט גד לראובן במניע לירש שם נחלתם	שעט
		מדוע בני גד הקדימו את בני ראובן בבקשת נחלתם שם	תלד
	כיבושה ע"י משה אינו גמור ועדיין שר שלה שולט		תכג
	מדוע נקראת ארץ סיחון ועוג 'משכנות הרועים'		תנו

נושא	עניין	פירוט	סימן
	האם חייבים שם בתרומות ומעשרות מהתורה		תנו
	האיך כבש משה ארץ סיחון ועוג שהם מא"י		תנו, תכג,
	האם ארץ סיחון ועוג בכלל קדושת ארץ ישראל		תקעא
<b>סיפורים</b>	חכמת הפרצוף		קעח
	הקיסר שרצה לבטל ברית מילה		קנב
	חלום הקמצן		ריט
	צדיק ופרוש ונתגלגל על ענייני כבוד		רנ
<b>סמיכה</b>	אין סמיכה בחו"ל	משום כבוד הארץ ומצוות יישובה	תנט
		משום שהשכינה אינה שורה על האדם בחו"ל	תס
<b>סנדק</b>	מדוע נקרא כך		שא
<b>סנהדרין</b>	נקראים על שם ה'		נה
	טעם שנקראו 'לבי'		נה
<b>ספירות</b>			ריב
<b>ספירת חסד</b>			קלה
<b>ספירת מלכות</b>			קלה
<b>ספירת תפארת</b>			קלה
<b>ספר תורה</b>	מדוע בהגבתו מראים את פני הכתב לעם		רפב
<b>ספרים</b>	ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם לחו"ל	אלו ספרים כלולים באיסור	שפט
		תוקף האיסור בזמננו	שפט
<b>סתרי תורה</b>	לימודם בשטחיות מביא לטעות שהעיקר המחשבה ולא צריך מעשים		תק
	רק מי מי שהיה באוירא דא"י יכול ללומדם		קעט
<b>עבד</b>	מדוע כשבורח לא"י אין מוציאין וכשבורח לירושלים מוציאין		ד
<b>עבד</b>	האם נאמר בו מעלין מא"י לירושלים ואין מוציאין		שעו
<b>עבודה זרה</b>	פגיעתה בתורה ובמצוות שבישראל		ריח
	בא"י	כיצד יש בא"י עבודה זרה והרי אין בה שליטה לקליפה	פג
	ביטול יצרא דע"ז	בזכות א"י אפשר לבטל יצרא דעבודה זרה	ג, רי, רפו
	בכיבוש הארץ בטלה טענת היתר עבודה זרה		קא
	העובד ע"ז בכל מקום כעובד לעבד לפני רבו		לא
	טעם איסור הסתכלות בעבודה זרה		רפב
	בא"י	מדוע הנעבד ע"י גוי בא"י נאסר והרי אין אדם אוסר מה שאינו שלו	קסז
		מדוע כה חשש משה שיעבדו ע"ז כשיכנסו בלעדיו לא"י	רי
	ביטול יצרא דע"ז	למה נצרך למשה זכות א"י כדי לבטל יצר ע"ז	רפו
	מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם		קיב
	מכך שמשה לא נכנס לארץ יש מקום לטעות בה		תלז
<b>עבודת ה'</b>	ב' בחינות בה - בגשמיות וברוחניות		רז
	בא"י	א"י מוכנת אל עבודת ה' לסיבות ארציות ושמימיות	ריז

נושא	עניין	פירוט	סימן
		אף כשיש בה מניעות בעבודת ה' הנשאר בה משובח מהיוצא	רלג
		בא"י - עבודת ה' בשמחה ובחול"ל - ביראה	תח
		מעלת עבודת ה' בא"י ובירושלים	תט, תפב, תרד
		עיקר ההשתוקקות לקדושה היא בא"י	רנ
		יכול לזכות בה בעבור איכות העבודה וגם בעבור כמותה	תפו
		ישראל מעוררים על ידה את כוחה העליון של הארץ	שנז
		בחול"ל עבודת ה' ביראה ובא"י - בשמחה	תח
		היא החירות האמיתית	שצה
		כפועלים שלא מחוייבים להשכים ולהעריב	תפו
		צריכה להיות במחשבה ובמעשה	תק
<b>עבודת המקדש</b>		טעם הליכת הכהנים יחפי רגלים במקדש	קצג
		עושה פרי לכל הנמצאים	ריד
		טעם שהשתמשו בה בדומם, בצומח, בחי ובמדבר	ריד
<b>עבודת יום הכפורים</b>		מפני מה מתקנים לה כהן אחר תחת הכהן הגדול	שלג
<b>עבירה</b>		אין עבירה מכבה את מצוות יישוב א"י	שנח
		עבירה לשמה	תלד
		מצווה הבאה בעבירה	האם אמרינן מצוה הבאה בעבירה בעבירה מדרבנן
		האם אמרינן מצווה הבאה בעבירה בפרי שעצו ניטע באיסור	תקנז
		עדיף שישבו בחול"ל משיכעיסו את ה' בהיכל קודשו	נב
		במותם נפשותיהם יגורשו לחול"ל	לב
		ע"ע 'עוד ע' 'עיון'	
		באה בגלל רצון שמביא לרוח שטות ולחטא	קעב
		הקב"ה מחשיב לאדם כל מה שעשה, אף אם לא עשה לגמרי מעצמו	קעב
		באה מאחר וקלקל נפשו לפני כן	קעב
		אין נמחקת על ידי מצוות אלא על ידי תשובה	קלז
<b>עבירה גוררת עבירה</b>			קעב
<b>עבר הירדן</b>			ע"ע 'סיחון ועוג'
<b>עגלה ערופה</b>		ירושלים אינה מביאה עגלה ערופה אף שהמת נמצא סמוך לה	תקנא
		טעם שכשנמצא מת סמוך לספר לא מביאים עגלה ערופה	תקנא
		כשנמצא המת סמוך לעזרה	תקנא
<b>עוברי עבירה בא"י</b>		עדיף שישבו בחול"ל משיכעיסו את ה' בהיכל קודשו	נב
		במותם נפשותיהם יגורשו לחול"ל	לב
<b>עיון</b>		בא"י אין הקב"ה פוקד עוון אבות על בנים	צב
		כפרתו בא"י	תעה
		בא"י ובפרט בירושלים בכל רגע נמחלים עוונותיו	ה, קנד, קנה, קנז, קס, רא, רצ, תקי
		ביאור וטעם הדבר	
		הדר בא"י שרוי בלא עוון	

נושא	עניין	פירוט	סימן
	כפרתו בא"י	לדר בה נמחל בייסורין ולנקבר בה הארץ מכפרת כמזבח	קנז
	העוונות הן כדוגמת צואה		קצא
<b>עולם</b>	ע"י תורתם ומצוותיהם של ישראל הוא מתקיים		קלח
	יש בו התחלקות איברים כמו בנפש		תיז
<b>עולם הבא</b>	הוא שורש כל התענוגים הנפשיים והרוחניים		רס
	יחוסו לא"י		א, ב
	כל המהלך ד' אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עולם הבא		רכז, רפד
	מדוע נקרא מתנה		רנה, רנט
	מהי מדרגת 'בן העולם הבא' לעומת 'נוחל עולם הבא'		נז
	מי שיש לו חלק בא"י זוכה לחלק בעולם הבא		א
	נקנה ביסורים	כדי להורות שמאהבתם ניתן להם ולא לעשיו הבכור	רנו
		כדי להורות שיזכו בו כבנים אף שאינו קצוב	רנח
		מדוע קאמר שנקנה ביסורין הרי נקנה בתורה ומצוות	רנט
		מדוע קרוי מתנה הרי נקנה ביסורין	רנט
	שכר העולם הבא של הדר בא"י		צד
<b>עולם הזה</b>	כיצד ישראל אוכלים בו מאחר והוא לעשיו		קעג
<b>עומר</b>	בזכותו ירשו את הארץ		שנט
	הוא יופיה של ירושלים		שנט
	מנסי המקדש שלא נמצא פסול בעומר		שלו
	לעולם היה נמצא מהיכן להביא עומר		שלו
	יש לו קדושה יתירה שפני שבא דוקא מא"י	לכן סדרו הש"ס לפני לחם הפנים אף שהלחם תדיר	שלו
	מכניע עמלק		שנט
<b>עושר</b>	העושר שיהיה בירושלים יאפשר ללמוד תורה וירבה שלום		רלב
	מעט בא"י שווה לאדם יותר מכל העושר שהיה לו בחו"ל		רפז
<b>עזות פנים</b>	מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם		קיב
<b>עזרא הסופר</b>	ניצוץ אהרון ובעלייתו לא"י עולה אהרון		סב
<b>עזרת ישראל</b>	ישיבה בה	האם אסורה מדאורייתא, מדרבנן או מהלכה למשה מסיני	תקעז
		האם למלכי בית דוד היא מותרת	תקעז
		הותרה כדי להשתחוות ולזבוח	תקעז
		הותרה לכהן גדול	תקעז
<b>עזרת כהנים</b>	הכניסה בה לסמיכה, שחיטה, תנופה ולכל מה שאי אפשר לעשותו בחוץ		תקעח
<b>עיבור השנה</b>	השתלשלות הסמכות לעיבור השנה		קפ
	מנין למדו שיש לעבר שנים דוקא בא"י ולא בחו"ל		קפ
	ת"ח בחו"ל והדיטות בארץ - מי מעבר את השנה		קפ
	סדר עיבור השנה		קפ

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מנהג חכמים מיוחדים לעבר שנים ולקבוע חודשים בחו"ל		תי
	באלו תנאים אפשר לעבר שנים בחו"ל		תי
	לכתחילה מעברין את השנה דוקא ביהודה		קפ, תי
	ביאור הפסוקים בעניין מקום הראוי לעיבור השנה		תי
	מדוע לא נמנתה קדושת עיבור שנים בכלל י' קדושות הארץ		תקעא
<b>עין הרע</b>	אין עין הרע שולטת במקום קדוש		קסח
<b>עיניים</b>	הרואה ערוה ואינו זן עיניו ממנה	זוכה להקביל פני שכינה	קמג
		זוכה לראות את א"י	קמג
	שמירת כוח הראייה מאפשר לחכמים להמית בעיניהם		תקצו
	הפוגם בעיניו מתגלגל ב'ראה'		תקצו
	אפילו זכות א"י לא מצילה מעונש הפוגם בעיניו		תקצו
	הם מבוא לצורות המתדמות בשכל ומשפיעות על הנפש		רפב
<b>עיר האלוקים</b>	כינוי לירושלים	מדוע נקראת כך	פא
<b>עיר הנדחת</b>	אין ירושלים נעשית עיר הנדחת		קפד, תקנב
<b>עכו</b>	האם היא כלולה בגבולות עולי מצרים		שצו
	חציה בארץ וחציה בחו"ל		שצו
<b>עליה לרגל</b>	לא אמר בה אדם צר לי המקום כשאלין בירושלים		שלט
	אין בירושלים פירות משובחים כדי שלא יעלו אליה בשבילם		תקפג
<b>עלייה לארץ</b>	אין עיקר המצווה בעלייה אלא בישיבה בה		נז
	גודל חובת ביאת הארץ לפני הקב"ה		רצז
	דחיית הדעה שהשלמות היא במושכלות ולא צריך לעלות לא"י		תק
	ההכנה הראויה לעלייה ואופן הביאה בה		רצב
		הבא לא"י מחו"ל צריך לטבול וליטהר תחילה	סא
		עיקר מצוותה כשתהיה ביאתו לתוכה בשמחה	שטו
		הבא לא"י מכניס עצמו לידי חיוב ולכן נתבע להזהר ביותר	נב
		התגברות על קשיי הדרך	רכז
	הנודר לעלות לא"י יש לנדרו התרה	מדוע לא הוי כנדרי מצווה שאין להם התרה	נז, קיח
	על מנת לחזור לחו"ל	האם יש בזה מצווה	נז, קיח, קנח
	הצדקת ההסתכנות בשבילה		שצה
	התעלותו הרוחנית של העולה לא"י	מכפרת על חטאיו בחו"ל	קנו
		הבא לא"י נעשה בריה חדשה ואין נדון בדין שדנהו בחו"ל	רטו
		כשבא בטהרה מתקדש בתוספת נשמה	סא
		התחלפות המלאכים המלווים את האדם בבואו לארץ	תקכט
		עלייה לא"י מוסיפה זכות לתשובה ומצילתו מהחטא	תקצא
		העולה לא"י מתעלה בערכו פי ארבע ממה שהיה בחו"ל	שה



נושא	עניין	פירוט	סימן
		מעלת הנולד במקום גלות השכינה ומעלתו היתרה בבואו לא"י	שו
		הטעם דאחד מבבל העולה לא"י עדיף כשנים מא"י	שח
	התשוקה אליה	חובת תשוקה תמידית לעלות לא"י	תקא
		חובת הסיוע ביד ההולכים לא"י	תקלג
		מדוע ההליכה לא"י נקראת עלייה	ל, קפט, שיא
		מה הטעם בה בעת חורבן כשהשכינה אינה שורה בה	שצה
		מעלת העולה לשם המצוה ומתוך חיבת הארץ	שכד
		ההולך לא"י מחיבתה ולא מסיבה אחרת הוא הזוכה לדור בה	שכד
		עלייה לארץ הנעשית לשמה מגינה מכל צער	רכז
		סיבות לעיכוב העלייה אף שגמר בלבו לעלות	רכז
		עיקר תכלית העלייה לארץ לשם תיקון הנפש	תקלג
		ערכה המצוותי של העלייה לא"י	תק
		צרות המעוררות לעלות לא"י	תקא
		תהליך הקליטה הצפוי לבאי הארץ	שם
		תוקף החיוב לעלות לארץ	קסח
		יש להתפלל שיביאנו לא"י אע"פ שנדע שנמות בהליכתנו שם	קסח
		על כל אחד לעשות הסכמה קבועה בלבו לעלות לא"י כשיוכל	רכז
		תוקף החובה לעלות לא"י למרות קשיי הדרך	רכז
		אין להמנע מלעלות לא"י משום שיש שם רשעים	רכז
<b>עלייה לרגל</b>		טעם ראיית פנים בעזרה	רפב
<b>עלינו לשבח</b>		על מה נתקנה ולמה אומרים אותה גם בחו"ל	תכה
<b>עמוד העשן</b>		לא נצחה הרוח את עמוד העשן	שלה
<b>עמון ומואב</b>		מאהבת ה' אותנו נתן לנו קצת מעמון ומואב כבר בהווה	פד
<b>עמלק</b>		מצוות העומר מכניעו	שנט
		טעם סמיכות פרשת עמלק לביאת א"י	רא
		דלעולם מעכב ביאתם לא"י	רא
		רמז ליראה הנצרכת במצווה	רא
		עניין עמלק מעורר לעסק התורה ובזכותה זוכים בארץ	שיב
		בעבור כפיות טובה בא עמלק להלחם בישראל	שטז
		טעם שנסמכה פרשת עמלק לפרשת ביכורים	שטז
		מחייטו וזכירתו שונים משאר האומות	מדוע
<b>עמקים</b>		שבח הארץ בהיות בה הרים ועמקים	שכג
<b>עמרי</b>		זכה למלכות מפני שהוסיף כרך א' בא"י	יג
<b>עמרם</b>		העלו את עצמותיו עם עצמות השבטים וקברום בארץ	קנג
<b>ענוה</b>		בזכותה יורשים את א"י וזוכים לדור בה	קלא, רה, רלא, שנח, שעג, תט, תכט, תקיג, תקסו, תריג
		בזכותה זכו ישראל לארץ הגבוהה מכל הארצות	תקסו
		בזכותה יזכו ישראל לגאולה	קלא
		בזכותה ירושלים תשוב ותיבנה	תצה
		ביאת הארץ על ידי ענוה והעניו אינו שב בגלגול	שנח

נושא	עניין	פירוט	סימן
		ביאה למקדש ופגישה עם עושרו ופארו מביאה לענווה	קצט
		ביכורים קובעים בנו מידת ענווה ולכן זוכים על ידם לא"י	קצט, שיד
		גלות מצרים מחמת הגאווה וגאולתה בזכות הענווה	תקסו
		המקדש נחרב בעוון גאווה ויבנה מכח הענווה	תנח
		העניו מואס במותר ומסתפק במועט	רה
		טעם סמיכות אזהרת הגאווה לשבח א"י	קלא, רה
		מכונה בשם 'חש"ק'	רה
		מכונה בשם 'יובל'	רה
		משה מבקש להכנס לארץ בזכות ענוותנותו	תקסו
		על ידה מגיע לקדושה שהיא עלמא דחירות	רה
		רמז לענווה באצבעות הידיים	תט
		שורש הצדקות	קלא
		שם י"ה עוזר למי שהוא עניו ונפרע מהגאה	קצט
		עשר מעלות לעניו	קלא
		על ידה נמחה עמלק	קלא, קמח
		מהפכת את סיבות הגאווה למועילות	קלא
		נקנית על ידי התבוננות ברעת הגאווה	קלא
		עיקר היהדות ושורש כל המצוות	קלא, קמח
		ניתן ללמוד מהקב"ה	קס
		על ידה מכיין לאמיתה של תורה	קצא
		מכפרת יותר משאר יסורים וכדו'	קמח
		כל מה שבעולם השפלתו היא הגבהתו	קמח
<b>עני</b>		האם גם היום עני נקבע לפי חמישים זוז	קצד
<b>עניי א"י</b>		ע"י צדקה לעניי א"י מתקיים ממונו בידו	קו
		חובת הדאגה לעניי א"י	תקלג
		זהירות יתירה בחלוקת הצדקה בא"י	מד
		זהירות יתרה בחלוקת הצדקה בירושלים	לב
		ע"י צדקה לעניי א"י קודם התפילה מקרב את הגאולה	שמא
		ע"י צדקה לעניי א"י לפני קיום ג' מצוות הנשים מקרבת את הגאולה	שמא
		ע"י צדקה לעניי א"י מתעוררת נקודת הלב של כל אחד מישראל	שנז
<b>עניי הכבוד</b>		טעם שהוקפו ישראל במדבר בשישה עננים	תקסב
<b>עפר</b>		יש שני מינים עפריים, עפר זכר ועפר נקבה	הנקבה רך והנוצר ממנו חזק והזכר קשה והנוצר ממנו חלש
<b>עפר א"י</b>		תכלית שלמותו לעמול לתועלת ישראל	רו
		קדושתו	קעו
		רצון עבדי ה' ללכת ברגלים יחפות על אדמתה	קלב
		קדושתו אף בחו"ל	טרט
		לשם מה לקח נעמן מאדמת א"י למצרים	טרט
		גולי בבל בנו בית כנסת מעפר ומאבני הארץ	טרט

נושא	עניין	פירוט	סימן
	ממהר לכלות בשר הנקברים בה		עא
	הוא עפר זכר ועפר חו"ל עפר נקבה		קסג
	קשה יותר משאר כל הארצות		קסג
	טעם שר' חייא מגנדר ומתגלגל בעפרה		קעד
	יש להשתוקק להשיג מעפרה הקדוש, לרצותו ולחבבו		רמ
<b>עפר חו"ל</b>	טמא בטומאת הנחש	לכן יש ללבוש נעליים להפסיק בינו לטומאה	קלב
	הוא עפר נקבה ועפר א"י עפר זכר		קסג
<b>עצבות</b>	ע"י קדושת א"י משבר את העצבות		קפב
<b>עצירת גשמים</b>	בשביל ביטול תרומות ומעשרות		קל
	דברים הגורמים לכך שיש להזהר בהם		קיב
<b>עצלות</b>	ע"י קדושת א"י משבר את העצלות		קפב
<b>עקרות</b>	זכות א"י מועילה למנוע עקרות		תקכו
<b>ערב רב</b>	מדוע קיבל משה את הערב רב		תמו
	משה רבינו לא נכנס לארץ משום שקיבל את הערב רב		תמו, תרי
	קבלת הערב רב כתרומה מהרע על היפה		תמז
<b>ערב שבת</b>	מעלת המת בערב שבת		קיז
<b>ערי ספר</b>	טעם שכשנמצא מת סמוך לספר לא מביאים עגלה ערופה		תקנא
<b>עריות</b>	הרואה ערוה ואינו זן עיניו ממנה	זוכה להקביל פני שכניה	קמג
		זוכה לראות את א"י	קמג
	מדוע הארץ מקיאה דוקא בעבור עוון עריות		קמג, רנא
	ישיבת ישראל בא"י מעידה שאין ביניהם איסורי עריות		תעג
<b>ערלה</b>	היא חלקו של השטן		קמו
	מי שחטא יותר מידי נותנים עליו ערלה		קמו
<b>עשבי בר</b>	האם טוב לאוכלם		תקלד
	ברכתם		תקלד
<b>עשיו</b>	בהיות המקדש על מכונו ניצולים בני ישראל מיד עשו		רכג
	טעם שאין לו חלק בא"י		רנא
	איהך ה' העביר תורה, א"י ועולם הבא מירשת עשיו הבכור		רנז
	דינו כישראל מומר		רעח
	ריב עשיו ובני יעקב על מערת המכפלה וארץ ישראל		רצט
<b>עשיר</b>	השמח בחלקו בא"י הוא עשיר באמת		קע
	בא"י יתהלל העשיר בעושרו		קע
<b>עתידות הארץ</b>	עתידה ירושלים להתרחב ככל א"י וא"י ככל העולם		פו
	עושרה העתידי של ירושלים המרבה שלום		רלב
	עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות		רכו, שצג
<b>פאה</b>	למה נכתבה מצוות פאה באמצע פרשיות הרגלים		קעה
	הנותן פאה כראוי כאילו בנה המקדש והקריב בו קרבנותיו	טעם הדבר	קעה

נושא	עניין	פירוט	סימן
<b>פגם ברית</b>	הלומד תורה לשמה בחברון מתקן עוון פגם הברית		שפ
	<b>פדין בכורות</b>	בזכות ה' סלעים של הפדיון יזכו ישראל לגאולה	רח
<b>פורים</b>		נצרכת מפני שאף על פי שנדחו בחטאם לא פסקה קדושתם	רט
	טעם חילוק הזמנים בין פרזים למוקפים	קעג	
	שייכות הנס לא"י	קעג	
	ביאור הנס	קעג	
	טעם קריאת שמו פורים	קעג	
	מעלת נס פורים לעומת נס חנוכה	שעד	
<b>פירות</b>	מדוע אין אומרים בו הלל	שעד	
	מעלתם שנבראו קודם מיעוט הלבנה	נו	
<b>פירות א"י</b>	מעלתם שנבראו בתחילת הבריאה ולכן הם ספיריים ביותר	נו	
	א"י ממחרת לבשל פירותיה	קנא, קסג	
<b>פירות א"י</b>	איכותם לפי מצבם הרוחני של יושבי הארץ	איכותם לפי מצבם הרוחני של יושבי הארץ	רמז, שן, שצג
	כשזהירים מגזל זוכים לפירות משביעים	כשזהירים מגזל זוכים לפירות משביעים	קלד
	קלים, מתוקים ומשובחים מכל פירות הארצות	קלים, מתוקים ומשובחים מכל פירות הארצות	רלה
	אכילתם צריכה להיות ע"מ להתדבק בקדושה	אכילתם צריכה להיות ע"מ להתדבק בקדושה	רז
	התקדשותנו באוכלנו אותם	התקדשותנו באוכלנו אותם	קסט, רז
	טעמם	בפירות כל שבט ניתן טעם בפני עצמו	רמה
	מדוע בשנה שנכנסו ישראל לא"י עשתה הרבה פירות	מדוע בשנה שנכנסו ישראל לא"י עשתה הרבה פירות	קפו
	מדוע נשתבחה א"י דווקא בפירותיה	מדוע נשתבחה א"י דווקא בפירותיה	נו
	על ידי ציור האילנות במקדש חוזר הטעם והריח בפירות	על ידי ציור האילנות במקדש חוזר הטעם והריח בפירות	ריד
	עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות קדושתם	מנין למדו זאת	רכו, שצג
	קדושתם	קדושת הארץ שורה בהם	עב
	קדושת המן שורה בהם	קדושת המן שורה בהם	עב, קסט, תקסח
ריבויים	בא"י נמצאים כל מיני הפירות שישנם בעולם	ריד	
<b>פירות האדמה</b>	המגוון הרב של טעמם	המגוון הרב של טעמם	רמה
	שבט לוי מתפללים עליהם כדי שיטלו מעשרותיהם	שבט לוי מתפללים עליהם כדי שיטלו מעשרותיהם	שצא
	תכלית האכילה היא לאכול מפירות א"י	תכלית האכילה היא לאכול מפירות א"י	רז
	גדלים גם במים נקבות	גדלים גם במים נקבות	רלא
<b>פירות האילן</b>	יש נ"ה מיני פירות האדמה	יש נ"ה מיני פירות האדמה	קלג
	הטעם שברכתם בורא פרי האדמה ולא בורא פרי הארץ	הטעם שברכתם בורא פרי האדמה ולא בורא פרי הארץ	קלג
	האם טוב לאכול את פרות אילנות הסרק ומה ברכתם	האם טוב לאכול את פרות אילנות הסרק ומה ברכתם	תקלד
	עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות יש שלושים מיני פירות אילן	מנין למדו זאת	רכו, שצג
<b>פלישתים</b>	גדלים במים זכרים	גדלים במים זכרים	רלא
	האם מקיים מצוות יישוב הארץ בארץ פלישתים	האם מקיים מצוות יישוב הארץ בארץ פלישתים	קיד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	האם גזרו טומאת ארץ העמים על ארץ פלישתים		קיד
<b>פסח</b>	הקב"ה לקח את ישראל ממצרים לאכול פסחיהם במקום המקדש	טעם הדבר	שעג
	עצת ה' במצוות הפסח לבל ידח ממנו נידח		שפה
	האם ניתן לפרש שהפסח נצלה בטבריא		תקפג
<b>פרוזבול</b>	טעם התקנה שיכול לכותבו אף מי שאין לו קרקע		קמט
<b>פרוכת</b>	יש פרוכת סביב לא"י ששומרת שלא יתפשטו הקליפות		פג, רצה
<b>פרייה ורבייה</b>	בזכות הקרבנות ובזכות ברכת כהנים ישראל פרים ורבים		תעג
	על ידי ריבוי הזרע קרבה הגאולה		תעג
	הריבוי העל טבעי של ישראל מעיד שזרעם כשר		תעג
	חובה יתרה לעסוק בפרייה ורבייה בא"י		תקע
	מוכנת א"י לפרייה ורבייה		דשמ
	תוכחה לנמנעים ממצוות פרייה ורבייה		תקע
<b>פרנסה</b>	על ידי השתוקקות לא"י נשפע בפרנסה		קי
	הפרנסה מיד ה' ולא מעמל ידי האדם		שלט
	כיצד ינהג היכול להתפרנס מיגיעו רק בחו"ל ובא"י - מאחרים		שצב
	גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים	ביאורו	שצב
	הפרנסה בארץ בזמן הגלות היא בדרך נס		תרי
<b>פת</b>	עשרה המצוות התלויות בפת		רז
	טעם שמקדים לאכילתו עשר מצוות שבו		רז
<b>פת"ח</b>	ההבדל המהותי שבין קמ"ץ לפת"ח		שנב
<b>פתחי הרקיע</b>	שכנגד א"י		רצה
<b>צבאות</b>	משמות ה'	על שם צבאות המלאכים וצבאות ישראל	קעו
<b>צבי</b>	א"י כנגד צבי לכן תמיד צבי קודם לאיל		קנא
<b>צדיקים</b>	בא"י	צדיק היושב בא"י מייחד שמו ית' ובצאתו מפריד	עו
		באמצעותם השפע יורד לעולם	סב
		מגינים על כלל המקומות	סג
		באמצעותם השפע יורד לעולם כולו	נח
		בגלות נחלקים ע"ב הצדיקים - ל"ו בא"י ול"ו בחו"ל	
	בחו"ל	מושכים שפע מן הנשפע בא"י ע"י צדיקי א"י	נח
		מועילים למקומם בלבד	סג
		בתחית המתים יוצאים מתי א"י להקביל פני נשמותיהם	קיט
		הקב"ה מחבב את הדר בא"י יותר מצדיקים גמורים שבחו"ל	רעח
	בירושלים די בצדיק אחד להציל העיר ובחו"ל - עשרה		תכו
	דרכם לחבב את הארץ בעיני ישראל		רמא
	הבדל דרכי ההשגחה בין צדיק לבין ירא ה'		קעז
	הצדיק אוכל לשובע נפשו		עד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	הצדיק אינו שלם עד שנכנס לא"י		קנב
	טעם שמיתתם נקראת 'קריבה'		תקב
	טעם שנקראים 'חיים'		קכח
	טעם שנקראים על שם הקב"ה		נה
	כוחות הטומאה לא מצליחים לפגוע בהם		תקכב
	כל הדר בא"י נקרא צדיק אף שלא נראה כן		כ, קלא, קעז
	כשהדור זכאי רוב הצדיקים בא"י וכשהדור חייב - בחו"ל		נח
	לעתיד לבוא לא תהא להם מיתה		תקז
	מדרגתם גבוהה ממדרגת המלאכים		תקטז
	מיתתם מכפרת	רצון ה' שלא יתכפרו במיתת הצדיקים אלא ע"י המקדש	תצג
		בזמן החורבן מיתת צדיקים מכפרת	תצג
	עתידין שיאמרו לפניהם קדוש		תקטו
<b>צדק</b>	משמות ירושלים	מדוע נקראת כך	ה, קנה, ריז
<b>צדקה</b>	אין עבירה מכבה אותה		שנח
	הוי כהלואה לה'	אם כן מדוע אין בשכר איסור ריבית	קו
	זהירות יתירה בחלוקתה בא"י		מד
	זהירות יתרה בה בירושלים		לב
	לעניי א"י	על ידה מתקיים ממונו בידו	קו
		חובת הדאגה להם	תקלג
		נתינתה לפני התפילה מקרבת את הגאולה	שמא
		נתינתה לפני קיום ג' מצוות הנשים מקרבת את הגאולה	שמא
		בכוחה לעורר את נקודת הלב של כל אחד ואחד מישראל	שנז
	פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים	מהדברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם	קיב
	פעולתה	בזכות נתינתה זוכים להבין בתורת ה'	קכח
		מהפכת מידת הדין לרחמיים	תצז
		מעוררת את כוחה העליון של הארץ	שנז
	ראוי ליתן הצדקה אחר ספירת העומר	טעם הדבר	שנט
	שקולה כנגד כל המצוות	לכן אין עבירה מכבה אותה והמקיימה אינו חוזר בגלגול	שנח
	שעמי הארץ נותנים	היא קיומם וחייהם	ר
	מעלת נתינתה לת"ח		ר
	שכרה		קו
	צריך לעשותה בצנעא		קו
	מחשיב בה הקב"ה מחשבה רעה כמעשה		קו
	אף שמחסרת מהאדם היא כדאית לו		קמח
	היא גמול לשכינה		ריט
	מצילה את האדם		ריט
	מקבל ממנה פירות בעוה"ב		ריט
	בסבר פנים יפות		ריט

נושא	עניין	פירוט	סימן
	יש בה מידה שנוהגת בנו ולא בקב"ה		רלב
	מיוחדת לאדם ולא לקב"ה		רלב
<b>ציון</b>	מעלת ציון על שאר מקומות שהנולד בה נקרא על שמה		שו
	ירושלים	ההבדל בין ציון וירושלים	רפג
	מה עניין סיפור מגדליה		קסח
	ירושלים	האם ציון מצפונה של ירושלים או מדרומה	רפג
<b>צניעות</b>	תוכחה על שמירתה בא"י ובירושלים		נב
	תקנות בענייני צניעות ליושבי ירושלים		רלט
	הסתכלות בנשים היא בכלל גילוי עריות		קץ
<b>צער</b>	הנגרם בבואו לא"י אינו חטא		ו
	עיקר הצער ראוי שיהיה על הדבר הנוגע לעבודת ה'		שסז
<b>צפור</b>	צדיקים נקראים 'צפור'		תקצח
	כינוי לתורה		תקצח
<b>צפת</b>	רומז לנצח		תקכז
	מוכנת להשיג בה עומק התורה		תקכז
	אזירה הזך ביותר שבא"י		תקכז
	מעלת הנפטר והנקבר בה		תקכז
	היחס שבין קדושת צפת לקדושת ירושלים		תקפב
	מי היא צפת המוזכרת בספר שופטים		תקכז
	באה לגלות את המטמוניות המוחבאים בקירות		נד
<b>צרעת הבתים</b>	באה לטהר הבתים מרוח הטומאה ע"י סתירתם ובניתם מחדש		נד
	בה ניכר הקשר העצמי והחי בין ישראל לארצם		נד
	בא"י	עפרה ממחר לכלות בשר הנקברים בה	עא, קיז
<b>קבורה</b>	עפרה כסיד שאוכל הבשר ואינו עושה רימה ותולע		קיז
	לנקבר בה אין לו חיבוט הקבר		קיז, קעד
	הנקבר בה ניצול מגלגול מחילות בתחייה		קיז, קעד
	הנקברים בה חיים תחילה בתחית המתים		קיט
	מעלת הנקבר בה שגם מת בה לעומת המת בחו"ל ונקבר בה		קכ
	ההבדל בין מי שרק נקבר בה לבין מי שגם חי בה		קנז
	הקבור בה כאילו קבור תחת המזבח		קנז, תקיב
	הקבור בה נקרא קדוש		שנה
	המת בחו"ל ומצווה שיקברו בא"י - האם טוב עושה		תנד
	בעל יסורין המובא להקבר בא"י מתכפר עונו כאילו חי בה		תקכג
	מעלות הקבור בא"י ועתידי לקום בה לתחייה		תקלח
	תיכף ומיד נהיה בקבור בה רימה ותולעה		קיז
	המת ונקבר בחו"ל יש בידו שתי מיתות		קכ
	הכיסופים להקבר בא"י	עד היכן צריך להתפלל שיזכה להקבר בא"י	רכז

נושא	עניין	פירוט	סימן
		התאמצותו של רבי מאיר להקבר בא"י	שכז
		טעם שנכספים אליה הצדיקים	שנד
		טעם שנתאוו אבות העולם להקבר בארץ	תקב
	מעלת הנקבר בחברון		שע, שפ
	מעלת הנקבר בצפת		תקכז
	מתחלפים הרשעים שנקברו בה בצדיקים שנקברו בחו"ל		קלא
	עצמותיו של הקבור בא"י		קכ
<b>קבלת אלקותו ית'</b>	תלויה בישיבת א"י		קב, קג, קנב
<b>קבלת פני רבו ברגל</b>	טעם שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל		רפב
<b>קבר חולדה</b>	מיקומו		תקעב
<b>קבר יוסף</b>	אחד מג' מקומות שאין האומות יכולים לומר שהם גזולים		רנב
<b>קבר משה</b>	טעם שהוצרך להקבר בעבר הירדן	תל, תלא, תלב, תלג, תלד, תלה, תלו, תלז, תלח, תלט, תמ, תמא, תמב, תמג, תמד, תמה, תמו, תמוז, תמח	
<b>קבר רחל</b>	מהו שיעור 'כברת ארץ' ולמה הוא מתיחס		קנג
<b>קברי אבות</b>	טעם שנתאוו אבות העולם להקבר בארץ		תקב
	ראוי שלא יהיה על מקום קבורתם שום תרעומת		רנב
<b>קברי בית דוד</b>	מיקומם		תקעב
<b>קברי צדיקים</b>	האם הם מטמאים		שפז
	האם מותר לכהנים להכנס אליהם	היתר מצד שרקב אינו מטמא מדאורייתא ודחייתו	שפז
		היתר בציון השקוע אחר אחד מכותלי הבית	שפז
		היתר מצד פותח טפח ודחייתו	שפז
		היתר משום שצדיקים אינם מטמאים	שפז
<b>קברים</b>	ר' בנאה הוה מציין מערתא דרבנן		שפז
	בירושלים ובערים מוקפות	דינם ומקורו	תקעב
<b>קדושה</b>	כל דבר של קדושה צריך להזכיר בפיו		נד
	אין עין הרע שולטת במקומה		קסח
	על ידי א"י מתעלים אל הקדושה		קפט
	על ידי הענווה מגיע לקדושה שהיא עלמא דחירות		רה
	קדושה התלויה בקב"ה לא בטלה לעולם		רט
	עיקר ההשתוקקות לקדושה היא בא"י		רנ
	מדבר של קדושה אין נמשך רע		של
	המקדש עצמו, אף אם הוא חלש - יאמר גיבור אני		שלה
	קדושת החיים של ישראל		שפב
	כוחות טומאה סביב יתהלכון לאחוז בכנפי הקדושה		תקכב
<b>קדושה (ברכת קדושה)</b>	טעם לסמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים		תקיז
	ביאורה		תקיז
<b>קדושה (תפילה)</b>	ביאור סדר קדושה	שלילת ג' עולמות	תקטז



נושא	עניין	פירוט	סימן
קדושה ראשונה	האם א"י קדשה לשעתה בלבד או גם לעתיד לבוא		קסו
קדושת הארץ	על ידה זוכה לאמונה ולאריכות אפים בעבודת ה'		קפב
	מחמת קדושתה החוטא בה נענש במהרה		צו
	ממתי נתייחדה הארץ בקדושתה		תנג, תריא
	תוקף קדושת הארץ נלמד מדבכל גבוליה יש מים		סא
	תוקף קדושת הארץ נלמד מדלא סובלת טומאה		עא
	קדושת ה' ניכרת בקדושת הארץ		קעו
	קדושת הארץ מעין קדושת גן עדן		רב
	יש לצרף קדושת הגוף וקדושת הדיבור לקדושת הארץ		תקכ
	האם קדושת הארץ בכלל העשר קדושות שבא"י		תקעא
	מדוע לא נמנתה קדושת העיבור בכלל י' קדושת הארץ		תקעא
קדושת ישראל	קדושת ה' ניכרת בקדושת ישראל		קעו
קדשים קלים	מקום אכילת קדשים קלים		תקעג
קהת	העלו את עצמותיו עם עצמות השבטים וקברום בארץ		קנג
קודש הקודשים	האם לאהרון הותרה הכניסה לקה"ק בכל שעה		תקפא
קטן	פטור מדמי נזק ואף ממה שנהנה		קלז
קיבוץ גלויות	לפני או אחרי בניין ירושלים		תקל
	התפילה על ירושלים של מעלה כוללת קיבוץ גלויות		תקמה
קידוש ה'	האם מותר להשאיר בא"י בשעת הגזירה ולמסור נפשו		רפח
קידוש החודש	האם אפשרי בחו"ל		ו
	בקביעתו סומכין על חשבון בני א"י וקביעותם		קיא
	טעם שלא קידשו ע"פ הראייה בארבעים שנה שהלכו במדבר		שמט
קידוש לבנה	טעם שנהגו לא לקדש הלבנה עד אחר תשעה באב		תכא
קידושין	בת פלוני לפלוני - דוקא בא"י או גם בחו"ל		תקכו
	הדבק בה' יוצא מגזירת המערכה גם בעניין הזיווג		תקכו
	טעם למנהג להניח את טבעת הקידושין באצבע		רח, תקכו
קין	עיקר חטאו - שגרם שמשה רבינו לא יוכל להכנס לא"י		רמו
קין והבל	ביאור מחלוקתם		תקסז
	מעליית משה להר האלוקים מוכח שקין צדק		תקסז
קינה	קינה שמקונן הרמב"ן בעומדו על חורבות ירושלים		קץ
קינמון	האם הוא עץ או עשב		תקסד
קיסרי	האם היא כלולה בגבולות עולי מצרים		שצו
קליפות	כיון שאין להן שליטה בא"י כיצד נחרבה הארץ		פג, רצה
	יש פרוכת סביב לא"י ששומרת שלא יתפשטו הקליפות		פג, רצה
	אפילו בעת חורבנה נקיה וברה מאין הקליפות בתוכה		פג

נושא	עניין	פירוט	סימן
קללה	זהירות יתרה מקללות בא"י		מו
קמ"ץ	מעלתו וההבדל המהותי שלו מהפת"ח		שנב
קניין	ד' הקרויים כן	כל אחד מהם בפני עצמו קרוי כן	רמח
	האם שינוי החוזר לברייתו קונה		קפו
<b>קניין קרקע בארץ</b>			
קרבן פסח	האם ניתן לפרש שהפסח נצלה בטבריא		רסא
	הקב"ה לקח את ישראל ממצרים לאכול פסחיהם במקום המקדש	טעם הדבר	תקפג
קרבן תמיד	קרבן התמיד נוהג אף כשפסקו המסעות		שעג
	האם מכפר רק ליושבי ירושלים או לכל העולם		רט
קרבנות	ג' מדרגות בחוטאים המקריבים וכנגדם בקרבנות		ריז
	טעם לכך שצוונו להביא קרבן מבהמות ולא מחיות		נו
	חשיבות העיסוק בדיניהם בזמן הזה		קסג
	מעידים על מהות זכיית ישראל בארץ		רט
	בזכותם ישראל פרים ורבים		שעא
	על ידם הקב"ה משפיע לישראל טובה וברכה		תעג
	האם כשאין מקדש קריאת פרשת הקרבן מכפרת לגמרי כקרבן		תקצח
	הרחקה באכילת קרבנות הנאכלים לשני ימים ולילה		קלח
	שארין הקב"ה צריך לאכילה זו		תקעג
	על ידם הכניעה		קסג
	מפני מה ז' בהמות אינן קרבות וג' קרבות		קסג
	מדוע מביאים ס"ה תק"נ קרבנות		קסג
	מתי קריאת פרשת הקרבנות עולה כקרבן		קלח
קרח	כיצד למדו בני קרח משערי המקדש שעתידין להוושע		תפ
	רצה להגביר הגבורות על החסדים בטרם עת		תקמה
	הוא גלגול קין		קלז
קרי	לא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים	האם דוקא במקדש ראשון או אף בשני	שלג
קריעת ים סוף	נערמו המים גבוה לפרסם הנס לאומות		קלה
	ממנה מוכח שאחרון בבריאה חביב יותר		קלה, תקסה
	קריעת ים סוף בזכות ירושלים		תקסה
קריית ארבע	משה רבינו רצה להכנס לארץ כדי להשיג סוד קריית ארבע		שפ
ראובן	ומשה	כיצד אי כניסת משה לארץ משפיעה על זכות ראובן	תקסז
		מדוע מאחר שלא התקבלה תפילת משה הוא התפלל על ראובן	תלד
	ירושתו בעבר הירדן המזרחי	ההבדל בין שבטי ראובן וגד לשבט מנשה במניע לירש בעבר הירדן	שסז
	חטא כדי שלא יתלה הסרחון באמו		תלד
	ירושתו בעבר הירדן המזרחי	ההבדל בין שבט גד לראובן במניע לירש בעבר הירדן	שעט
		מדוע לא זכה לנחלה בעבר הירדן המערבי	פח(2)
ראייה	הרואה ערוה ואינו זן עיניו ממנה	זוכה להקביל פני שכינה	קמג

נושא	עניין	פירוט	סימן
		זוכה לראות את א"י	קמג
		העינים מבוא לצורות המתדמות בשכל ומשפיעות על הנפש	רפב
		מעלת ראיית פני רבו	רפב
		טעם איסור הסתכלות בפני אדם רשע ובעבודה זרה	רפב
		טעם איסור הסתכלות בנשים	רפב, תקצו
		כשצורת האדם מצוירת בשכל נכבד ממנו הוא משיג מעלה גדולה	רפב
		כשרואה אוהבו תרבה אהבתם ותחקק צורתם זה בזה וכן להפך	רפב
		סוד מה שמראים פני כתב ספר תורה לעם	רפב
		האם יושבי חו"ל פטורים ממצוות ראייה	רצח
		הפוגם בעיניו מתגלגל ב'ראה'	תקצו
		אפילו זכות א"י לא מצילה מעונש הפוגם בעיניו	תקצו
		כוחו הגדול של חוש הראייה	תקצו
<b>ראיית הארץ</b>		על ידה נקנת מעלה רוחנית	כז
		מעלת הרואה את א"י מרחוק אף שלא נכנס	רפב
<b>ראיית ירושלים</b>		אין אדם שבע לראותה אף שראה אותה פעמים אין שיעור	שי
		האם יושבי חו"ל פטורים ממצוות ראייה	רצח
<b>ראיית פנים</b>		טעם ראיית פנים בעזרה	רפב
<b>ראש השנה</b>		האם בזמן הזה שני ימיו הוי קדושה אחת או שתי קדושות	קצו
<b>ראש חודש</b>		בקביעתו סומכין על חשבון בני א"י וקביעותם	קיא
<b>רב</b>		כל רב - מבבל, וכל רבי - מא"י	שכב
<b>רב ושמואל</b>		טעם שהלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני	תקמא
<b>רבי</b>		כל רב - מבבל, וכל רבי - מא"י	שכב
<b>רבי זירא</b>		מדוע שוררו לו בסמיכתו כשיר של כלה	תצא
		חיבתו את הארץ	תצב
<b>רבי יהודה בן בתירא</b>		מקום מושבו	רעט, שנח
<b>רבי יוחנן</b>		זמן חייו	תקסד
<b>רבי מאיר</b>		התאמצותו של רבי מאיר להקבר בא"י	שכז
		טעם שנתכנה רבי מאיר 'משיח' לישראל	שכז
		משום שלימד זכות על ישראל שאף שחוטאים נקראים בנים	שכז
		רמז בתורה שלדעתו ישראל קרוים בנים אף כשחוטאים	שכז
		מקום קבורתו של רבי מאיר	שכז
<b>רבי מתיא בן חרש</b>		מקום מושבו	רעט, שנח
<b>רבי עקיבא</b>		פסוק בו נרמז שמו	קס
<b>רבי שמעון בן גמליאל</b>		מתי הלכה כמותו	רצד
<b>רבי שמעון בר יוחאי</b>		מהו ההבדל בין ר"ש סתם לרשב"י	נג
<b>רבינו הקדוש</b>		אהבתו את הארץ	תקי

נושא	עניין	פירוט	סימן
רגזנות	בא"י אין לה שליטה בלב האדם		צה
רוב	כמה עניינים הבנויים על דין רוב		קצד
	ביטול ברוב	בהלכה ובאגדה	קסז
רוח הקודש	מצויה לראוי לה בא"י בקביעות ובחול"ל רק לעתים		שכא
רוחניות	שלימות הרוחניות בבחינת השתוקקות	עיקר ההשתוקקות היא בא"י	רנ
רומי	יש בא"י עיר ששמה רומי		שנח
רחל אמנו	א" בחינת רחל		קצא
	שלושת המקדשות נחנכו בחודשים המיוחדים לבני רחל		תקמה
	האם נקברה בא"י		קנג
	ביאור הדברים שבינה ליעקב בעניין העקרות		רלח
	היא סוד א"י שהיא ירושלים		שעג
ריבית	מדוע אין חשש ריבית בשכר הקב"ה לאדם		קו
	כשם שאין הקב"ה נוטל ריבית אף אנו לא ניטול		קמח
ריח הפירות	על ידי ציור האילנות במקום עבודת ה' חוזר ריח הפירות		ריד
רמב"ם	דרך הרמב"ם ליקח הדרשה היותר פשוטה אף שנדחת		שס
רמב"ן	קינה שמקונן בעומדו על חורבות ירושלים		קץ
	אגרת שכתב הרמב"ן לבנו מירושלים		שך
רעב	שיעור הרעב שהיה בימי אבימלך		רצד
רעש אדמה	לא הזיק ולא יזיק לגופי בני אדם בירושלים		שמג
	בא מפני המחלוקת		שמג
רצפת המקדש	הדורכים עליה היו משיגים חכמה		קצג
רקיע	שיעור הרקיע שכנגד א"י והפתחים שבו		רצה
רקת	זו טבריא	מדוע נקראה כך	רפא
רשב"י	מדרגתו קודם המערה ולאחריה		נג
רשעים	טעם איסור הסתכלות בפני אדם רשע		רפב
	רשעים הנקברים בא"י מוחלפים בצדיקים שנקברו בחול"ל	האם דוקא רשעי האומות או גם רשעי ישראל	קלא
	הצלחתם בעולם הזה היא לרעתם		קנה
	אפשר לראות במפלתן רק ע"י בחינת א"י		קעז
	אין להמנע מלעלות לא"י משום שיש שם רשעים		רכז
	ברשעים של א"י יש חשיבות על של חול"ל		תיב
	המעמיד תלמיד רשע בא"י כמעמיד ליסטים		תיב
שאל המלך	במה נחלק עם דוד		פב
	הסיבה שלא נבנה בית המקדש בימיו		שפד
שאלת שלום ירושלים	כיצד היא		רמ
	על ידה נמחל העוון שגרם לחורבן ולגלות		רמ
שבועות	שבועות שהשביעה הקב"ה את ישראל בגלותם		רצ
שבח הארץ	סגולותיה הרוחניות		מ
	מעשיות על כך		תקסד

נושא	עניין	פירוט	סימן
	נשתבחה ב'י דברים	מה טעם הדבר	סו
	זבת חלב ודבש	משמעות שבח זה	סו
	ב'י דברים שנשתבחה הארץ רמוזים ז' היכלות הקודש שמושגים בא"י		קסא
	הפלגת שבח הארץ בפי גדולי ישראל		רכז
	א"י משובחת וחביבה משאר ארצות		רכז, רלה
	בא"י הכל לשבח - הבקעה וההר		רמה, שכג
	אינה חסרה דבר		תקסד
	מצד יחוסה עם העליונים, מצד מהותה ומצד תכונתה		רכב
<b>שבט לוי</b>	מתפללים שתעשה א"י פירותיה כדי שיטלו מעשרותיהם		שצא
	נצחיות בחירתו		רט
<b>שבטים</b>	כל שבט נחל חלק בארץ לפי אופי נשמתו		קעו
	שלימות נשמתם יכולה להגיע רק בישיבתם בחלקם בארץ		קעו
	נקראו על שם הגאולה		קפו
	טעמו של הסובר שירושלים לא נתחלקה לשבטים		קצב
	בפירות כל שבט ניתן טעם בפני עצמו		רמה
	רק בא"י נקראים השבטים בשם שבטי יה		שעג
<b>שבירת הלוחות</b>	משה רבינו לא בא לא"י משום ששבר את הלוחות		שסד
	האם חטא משה בכך		תמז
<b>שבעת המינים</b>	שבח הארץ במה שיש בה את כל המינים יחד		רטז
<b>שבת</b>	אין חיוב לשמור השבת בזמן האמיתי רק כמקומו ושעתו		קטו
	אין מדמים שבותין דרבנן זה לזה		תקפט
	באכילת שבת נעשה שלום בין החומר והצורה		שלא
	בזכות שמירתה היתרה בטבריא זכו יושביה למעלה יתרה		רפא
	בזכות שמירתה ישראל נגאלים		סט, קפה
	האם בכל הגזירות מועיל שומר כמו בגזירה שמא יטה		תקפט
	האם התירו אמירה לנוכרי בשבת במקום הפסד		תקפט
	הזהיר בכיבוד הורים ניצל מחלול שבת		תקפד
	המענגה	אפילו מה שעושה להנאתו צריך לכוון לכבוד שבת	שלא
	נותנים לו נחלה בלי מצרים		מ, רז, שיז, שלא
	זוכה לנחלה כיעקב דוקא		תכא
	השבת בישראל כשמיטה בא"י		מ
	בחינת שבת בחו"ל היא כבחינת א"י		רז
	בזכות שמירתה זוכים לא"י		מ, תיד, תקפד
	א"י כדמיון השבת		מא
	המכוון באכילתו לכבוד שבת ולא לתענוג		שלא
	זוכה בא"י		שלא
	זמן שבת בשמים נקבע לפי זמנה בירושלים		קטו

נושא	עניין	פירוט	סימן
		עיקרה בא"י ושאר ארצות טפלות לה	קטו
	חילולה לשם יישוב הארץ	בשבות לא גזרו	מב
		כיבוש א"י דוחה שבת כברית מילה שדוחה שבת	קנב
		גאולת בתים בא"י ובנייתם ע"י נוכרי בשבת	מב
		מותר לכתוב בשבת שטר קניין על בית גוי דוקא בא"י	תקפט
		אופן קניין בית מגוי בשבת למאן דאוסר אמירה לגוי מדאורייתא	תקפט
		האם התירו משום יישוב הארץ גם שבות או רק שבות דשבות	תקפט
		מדוע לא הותר בה טלטול טבל במגו דאי בעי תורם במחשבה	שצו
		טעם שמברכים בשבת - שבת שלום	שלא
	כיבוי שריפה ע"י נוכרי	טעם ההיתר	מב, תקיא
		מהו טעם שאינה נדחת מפני בניין המקדש	רפו
		שָׁבֶת הוא סוד יו"ד מן השם של הוי"ה	קפה
		קשורה לתשובה	קפה
		שכרה	קטו
<b>שגה</b>		מחטא שוגג נמשך לעוון מזיד	קס
		לא חוטא בשוגג בלא שקדם עוון מזיד	קס
<b>שופר</b>		חכמי ארץ ישראל יודעים את סוד התרועה	רמג
		תרועת בניי בבל רצויה אף שאינם יודעים את סודה	רמג
		מה רמוז בכך שהצר למטה והרחב למעלה	רנ
<b>שורש</b>		כל דבר שואף לחזור לשורשו	תקב
<b>שטח הארץ</b>		הוא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה	שד
		נתכווץ לרצות על שבעים השמיטות שבטלו	שד
		הטעם שנתן הקב"ה לישראל ארץ שהיא ד' מאות פרסה	שיח
		הקשר בין קבלת התורה לגודל הארץ	שיח
<b>שיחת בני א"י</b>		שיחתן של בני א"י תורה היא	ריט
<b>שילוח הקן</b>		בצער הציפור שלא מוצאת בניה מעורר רחמי ה' על הגלות	תרה
<b>שילוח מצורעים</b>		מאיזה מחנה משתלח המצורע	תקעב
		שילוח המצורעים מהעיר - הלכה או הנהגה מוסרית	תקעב
		מנין שמצורע משתלח מחוץ לחומה	תקעב
<b>שינה</b>		ההבדל בין שינה בא"י לשינה בחו"ל	תקמ
<b>שיר השירים</b>		על מה נסוב	כג
<b>שירה</b>		שירה על הניסים שנעשו בכיבוש הארץ	תפז
		על הגאולה העתידה	תפז
		מדוע כתובה בס"ת באופן שונה מהשאר	קיג
		על מפלת רשעים	קיג
<b>שירת הים</b>		ישראל היו אז במעלה של חסידות	קצז
<b>שכינה</b>	בא"י	טעם שהשרה שכינתו בא"י	לא, קסד

נושא	עניין	פירוט	סימן
		השכינה שורה בארץ וממנה משגיח על ד' רוחות העולם	לא, קד
		השראתה בא"י גורם לאדם חידוד בתורתו	רצא
		העוסק בתורה בא"י זוכה לראות פני שכינה	ס, תפו
		יושבי א"י גורמים להשראת שכינה בה	קד
בירושלים		אינה חוזרת לירושלים עד שתיעשה הר	סט
		כיון ששרויה לעולם בירושלים לכן ניתן להרבות בה בשבחי ה'	קיג, תעט
		אע"פ שלא זזה מכותל מערבי, עיקרה נסתלקה	תכ
		בזמן הזה רק בה שורה השכינה ולא בשאר א"י	רכה
		לא נסתלקה ממנה אף בחורבנה	קיג, קסו, קסח, שלט, שמג, תעט
בישראל		השראת שכינה בישראל מורה דמאחר בבריאה עדיף	רפו
		טעם שהשרה שכינתו בישראל	קסד
במקדש		אם שכינה שורה על הצדיקים מה הצורך המקדש	תפד
		השראת השכינה במקדש מוכיחה שכל א"י אינה גזולה	תפה
		השראת השכינה בו מורה שלישראל דין בנים	תפה
		השכינה לא זזה ממנו לעולם	תקמו, תנו
		מהשראת שכינה בו תשובה לטענת ליסטים אתם	קמב
		האם כשחרב בית המקדש נסתלקה שכינה מהיכל	תנו
גלותה		אינה בשלימות כשאין ישראל שוכנים כל אחד בנחלתו	קעו
		כשהשכינה בגלות יש לחו"ל דין א"י	שסט
		בחורבן בית שני גלות השכינה היתה מוחלטת	תקכה
		אפילו בגלות שרתה השכינה בשבתות	קטו
		האם כשחרב בית המקדש נסתלקה שכינה מהיכל	תנו
		דחיית טענת המלאכים כנגד השראת השכינה בתחתונים	תפד
		זכותנו על הארץ רק כשהשכינה שורה בישראל	קמג
מקומה		הקב"ה מקומו של עולם ואין העולם מקומו	תקמד
		במקום חסד ולא במקום גבורות ולכן שורה בישראל ובא"י	קסד
		האם בזמן הזה כל א"י נקראת מושב השכינה או רק ירושלים	רכה
		במקום שיש תלמיד חכם	תפד
		הרואה ערוה ואינו זן עיניו ממנה זוכה להקביל פני שכינה	קמג
		צריכה אוכלוסא למעלה ולמטה	ריב
<b>שכם</b>		עניין קניינה ע"י יעקב משכם	כט
		על ידה יש תורה בישראל	כט
<b>שכר ועונש</b>		גם הצדיק יענש על עבירה וגם הרשע ישתכר על מצוה	קלז
<b>שכר מצוות</b>		עיקר שכר המצווה על השמחה הגדולה בה	רא

נושא	עניין	פירוט	סימן
	בא"י מתקבל גם בעולם הזה מה שאין כן בחו"ל		עג
	שכר קדימה למצוות מקבל בעולם הזה גם בחו"ל		עג
	בעוה"ז	למי שמוסיף על מה שחייב	קצז
		על ידי שעושה מעבר לחיוב	קצז, קטו
		על מצוות שבת יש שכר בעוה"ז	קטו
		על ידי שמחת המצווה	ר, ר"ב
	מתי רשאי לעשות על מנת לקבל פרס		ר
<b>שלום</b>	ירושת הארץ והקיום בה תלויה בו		יב
	רצון האבות שיהיה שלום בחברון		שפ
	הדרים בחברון צריכים להקפיד להיות באהבה ושלום		שפ
	בזכותו יושעו יושבי א"י מהיסורים		טו
	עושרה העתידי של ירושלים ירבה שלום		רלב
	התורה לא גילתה היכן מקום המקדש כדי למנוע מחלוקת		רפט
	בין החומר והצורה - ע"י אכילה לכבוד שבת		שלא
	מושג רק על ידי הענווה		שפ
	לבניין בית המקדש צריך שיהיה אהבה ושלום בדור		שפד
	בשאלת שלום ירושלים נמחל העוון שגרם לחורבן ולגלות		רמ
<b>שליח</b>	שליחו של אדם כמותו אך לא ממש הוא		תפ
<b>שלמה המלך</b>	ממה התעשר		קצה
	ישב על כסא ה' ממש		ר"ב
<b>שם 'אלוקים'</b>	בחו"ל מידת דין ובא"י מידת רחמים		פא, קה, רלח
	שם הוי"ה ו'אלהים' יחד נקראים שם מלא	ביאור העניין	רכז
	שם הוי"ה שולט בא"י נוסף על שם 'אלקים' השולט בכל העולם		רכז
	גם הפסילים נקראים בשם 'אלהים'		רכז
	אלהים הוא דין, 'אלהים' הוא רחמים		תצז
	ממנו הנהגת הטבע		קלה
<b>שם האדם</b>	מורה על עניינו		רלא
<b>שם הוי"ה</b>	מידת הרחמים אף בחו"ל אך בא"י רחמים גמורים		פא
	האצבע מכוון כנגד השם הוי"ה ב"ה		רח
	שם הוי"ה ו'אלהים' יחד נקראים שם מלא	ביאור העניין	רכז
	הוא השולט בא"י נוסף על שם 'אלקים' השולט בכל העולם		רכז
	מיוחד להקב"ה		רכז
	ממנו הנהגת הנס		קלה
	בו הצלחת משיח נגד שבעים אומות		קלה
	על ידו גאולה העתידה		קלה
	מידתו: רחמים		קלז, קפד
	ציורו מועיל ליראה		קס, קפד



נושא	עניין	פירוט	סימן
שם י"ה	מכח שם י"ה שבמקדש מגיע לענווה וחכמה		קצט
	נקרא על ישראל דוקא בא"י		שעג
שם צבאות	עוזר למי שהוא עניו ונפרע מהגאה	בכדי להסיר את הגאווה צריך לכוון בשם י"ה מלא	קצט
	על שם צבאות המלאכים וצבאות ישראל		קעו
שם ש-ד-י	מורה שהקב"ה תולה עד שישוב		קלז
	רמז לאדם שיאמר די		קלז
שמות הארץ וכינוייה	ארץ	במטבע ברכות תיבת ארץ סתם רומזת לארץ ישראל	קלג
	ארץ החיים	שיושביה חיים ובריאם	שן
	ארץ החיים	שהיושב בה נשוא עוון וזוכה לחיי עולם הבא	קכב
		שעל ידה זוכה לתורה הנקראת חיים	קכג
		שהיושב בה נשוא עוון ואף במיתתו נקרא חי	קכד
		שמחלקת חיים לכל העולם	קכה
		שמאריכה החיים לאדם	קכו
		שכל הנקראים חיים נאחזים ושייכים בה	קכז
		נקראת כך אע"פ שבסיבתה נמשכת הגלות	קכח
		שמת י א"י חיים תחילה	תנד
		שמת י א"י חיים תחילה מפני שנקראים בנים	קכט
		ארץ ישראל	קכ
		כשישראל זכאין - ארץ ישראל, כשאינם זכאים - ארץ כנען	תקיד
		להורות שקיומה בהיותנו נכנעים	ח, פד, רצו
		כשישראל זכאין - ארץ ישראל, כשאינם זכאים - ארץ כנען	תכב
		ארץ צבי	עבר
ארצות החיים	שהיא תחת ה' שהוא חי וקיים	כשישראל זכאין - ארץ ישראל, כשאינם זכאים - ארץ כנען	תכב
	אשה יראת ה'	קנג, קפח, רנג, כא	ט, תכב
בית ה'	בית ה'		מ, קנא
	חווילה	ה, קיט, קכח	ה, קיט, קכח
חצרות ה'	חצרות ה'		קכא
	טוב		קכא
לב הארץ	מצוות מילה רמוזה בסופי התיבות של שמות הארץ		קכז
	נחשת		קכז
נחלת יעקב	נחלת יעקב		קכז
	נחלת צבי		קכז
נחלת צבי	נחלת צבי		קכז
	כלה		קכז
עוז	עוז		קכז
	עוז		קכז

נושא	עניין	פירוט	סימן
שמות ירושלים וכינוייה	פת חריבה		תקכה
	צדק		שנז
	צבאות גוים		רלה
	ראש		ל
	ראש עפרות תבל		ב
	רשות היחיד, וח"ל רשות הרבים		שנג
	תבל		רלה
	בת עין		תקמב
	היכל אהבה		כג
	זאת		כה, שעב
	חצרות ה'		תרד
	חיים		קכח
	ירושלים	למה לא קראה יראה שלם	סח
		על שם שהיא ירושה לישראל לעולם	קץ
		על שם שמתרחבת והולכת	קץ
		לרמוז שראויה לישראל	קץ
	לב		נה
	מנוחה		נג
	משוש כל הארץ		סה
	נאות אלוקים		פא
נחלה		נג	
נקראת על שם ה'		נה	
ירושלים	טעם שלרוב נכתב חסר	כה	
עינו של עולם		תקמב	
עיר האלוקים		פא	
צדק		ה, קנה, ריז	
שמח בחלקו	השמח בחלקו בא"י הוא עשיר באמת	טעם הדבר	קע
	השמח בחלקו ניצול משנאת חינום		תיח
שמחה	ביאת הארץ עיקר מצוותה כשתהיה בשמחה		שטו
	בגלות - עבודת ה' ביראה, ובא"י - בשמחה		תח
שמיטה	עיקר שכר המצווה על השמחה הגדולה בה		רא
	הארץ בשמיטתה מעידה על חידוש העולם		מ, תנ
	השמיטה בא"י כשבת בישראל		מ, רפ
	שביתת הארץ בשמיטה היא עניין רוחני ולא טבעי		רז
	חסרון הארץ במה שאינה עמלה בשנה זו	כיצד מתמלא חסרון זה	רז
	חסרון הארץ בכך שבשנה זו אינה משמשת לתכליתה	כיצד מתמלא חסרון זה	רז
	כתיבת פרוזבול למי שאין קרקע		קמט
	בשנה זו הארץ מושפעת בקדושה לכל שני השמיטה		רפ

נושא	עניין	פירוט	סימן
	שטח הארץ נתכווץ לרצות על שבעים השמיטות שבטלו		שד
	בעבור ביטולה גולים ישראל	טעם הדבר	רפ
	לימוד התורה של השנה השביעית		רפ
<b>שמים</b>	ראיית השמים מחכימה את האדם		תקסב
<b>שמים וארץ</b>	ייחוד שמים וארץ	בעבור בחינה זו ניתנה לישראל א"י	שיז
		עיקר בריאת האדם לשם חיבור שמים וארץ	שיז
	בא"י נבראו השמים תחילה וכו"ל נבראה הארץ תחילה		קה
	שמים וארץ יחד נקראים עולם מלא		רכד
	ג' יתרונות המבדילים בין השמים וצבאם לבין הארץ וצבאה		ערה
	בחינת זכר ונקבה		תריב
<b>שמירת העיניים</b>	הרואה ערוה ואינו זן עיניו ממנה	זוכה להקביל פני שכינה	קמג
		זוכה לראות את א"י	קמג
	שמירת כוח הראייה מאפשר לחכמים להמית בעיניהם		תקצו
	טעם איסור הסתכלות בפני אדם רשע ובפני ע"ז		רפב
	חומרת ההסתכלות בנשים		רפב, תקצו
	הפוגם בעיניו מתגלגל ב'ראה'		תקצו
	אפילו זכות א"י לא מצילה מעונש הפוגם בעיניו		תקצו
<b>שמן המשחה</b>	שעשה משה קיים לעולם		רט
<b>שנאת חינם</b>	מעכבת את ירושת הארץ		יב
	הנהנה מיגיעו ושמח בחלקו ניצול משנאת חינם		תיח
	בא"י נדרשת זהירות יתרה משנאת חינם		תיח
	הפורש מענייני ציבור ניצול משנאת חינם		תיח
	כל הצרות הבאים על ישראל הם בעבור שנאת חינם		יב
	רק על ידי תיקונה תבוא הגאולה		קץ
<b>שנים וחצי השבטים</b>	ההבדל בין שבט גד לראובן במניע לירש בעבר הירדן		שעט
	ההבדל בין שבטי ראובן וגד לשבט מנשה במניע לירש בעבר הירדן		שסז
	טעם שהתורה לא תארה את גבולות נחלתם כשאר נחלות		שסז
	למה נחלו בעבר הירדן המזרחי		פח(2)
	לרמוז על העתיד בו גם שאר ארצות חוץ מא"י יתקדשו		שכח
	מדוע בני גד הקדימו את בני ראובן בבקשת נחלתם בעבר הירדן		תלד
	מפני מה גלו ראשונים	כי ישבו מחוץ לא"י מפני חיבת הממון	רכח
	פגמם - שהחשיבו את הממון והפכוהו לעיקר		שסז
<b>שעבוד מצרים</b>	חשבון הזמן		ג
	טעם לשעבוד		קפו
	קשה יותר משל ד' מלכויות		קפו

נושא	עניין	פירוט	סימן
<b>שער השמים</b>	הטעם שהמקום הנבחר למקדש הוא נגד שער השמים		קצב
	בא"י שער השמים בו הנשמות נכנסות ויוצאות		שנד
<b>שערי בינה</b>	שער החמישים	לנותן צדקה בסתר	קס
	שער החמישים	בו גאולה העתידה	קס
	מ"ט	השגת משה רבינו	קס
		משם גאולת מצרים	קס
<b>שערי חולדה</b>	טעם שנקראו כך		תקעב
<b>שערי ירושלים</b>	הנכנס בשער ירושלים בא בשני שערים - של מעלה ושל מטה		רצג
<b>שפע</b>	א"י מושפעת מה' ולא משר ומזל		תעה, תקפח
	באמצעות צדיקי א"י השפע יורד לעולם		נח
	השפע לחו"ל נמשך מן השפע שבא"י		קכו
	שפע היורד ממרום יורד תחילה לארץ ומהארץ לישראל		רפ
	כשחטאו בא"י נסתלק השפע	ויכולים להתקיים רק בגלות משפע האומות	שט
	ההצלחות העיקריות - בניי, חיי ומזוני - מושפעים בארץ ישראל		דשמ
<b>שקר</b>	בעוון שקר גולים מהארץ		קט
<b>שר האומה</b>	השר השולט על האומה משפיע על חלק הארץ שלה		צג, קעו
<b>שרה אמנו</b>	מעלתה		סג
	כחזרת נעורי שרה - כן תשוב הארץ לתפארתה		שסו
	א"י כנגד שרה אמנו		שסו
<b>שרי מעלה</b>	טעם שנקראו אלוקים אחרים		רכד
	א"י נחלת ה' ולא נמסרה לשר ומזל		שן
<b>שרצים</b>	מדוע נקראים כך		קמח
<b>שררה</b>	עניין שררת ישראל ומנהיגיהם		רד
<b>ששת ימי בראשית</b>	א"י שקולה כנגד כל הנברא בששת ימי בראשית		פ
<b>שתי הלחם</b>	טעם שמסדרו הש"ס לפני לחם הפנים אף שהוא תדיר	יש לו קדושה יתירה שצריך להיות דוקא מא"י	שלו
<b>שתיקה</b>	הופכת 'שפע' לשפע'		פח(4)
<b>תאוה</b>	אין אדם מת וחצי תאוותו בידו	טעם הדבר	רנ
<b>תהילות ה'</b>	ביכולתנו לספר רק קצת מתהילות ה'		קיג
	בפני הקב"ה אפשר להאריך בשבחו		קיג
	השכינה בירושלים ולכן אפשר להאריך בה בשבח ה'		קיג
	העוסקים בתורה יכולים להאריך בשבח ה'		קיג
	ביכולתנו לספר רק קצת מתהילות ה'		קיג
	השכינה בירושלים ולכן אפשר להאריך בה בשבח ה'		קיג, תעט
	העוסקים בתורה יכולים להאריך בשבח ה'		קיג
	בירושלים		רכז
<b>תוכחה</b>	תוכחה לנמנעים ממצוות פרייה ורבייה		תקע

נושא	עניין	פירוט	סימן
	לבל יתרעמו יושבי א"י וירושלים על יסוריהם	ה, קע, רכז, רפז, שכד, שם, שעז, שצה, תכט, תקח, תקמג	
	על שמירת הצניעות בא"י ובירושלים	נב, רלט	
	לרצוים לחיות בא"י ברווח כפי שחיו בחו"ל	ה, רפז, שם, שעז	
	טעם אריכות הקללות וקיצור הברכות בתוכחת משה	קעב	
	למתרעמים על קשיי הקליטה הרוחניים והגשמיים בא"י	שם	
	ליושבי הארץ שישמחו בזכות הגדולה לדור בא"י	שעז	
	שלא לצאת מן הארץ אף כשקשה לדור בה	תקכה	
	על גידול שיער	עיין עוד ע' מוסר קעח	
	גם מי שאינו מושלם טוב שיוכיח אחרים	קץ	
	כיצד להוכיח	קץ	
<b>תורה</b>	אהבת התורה של ר' יוחנן	רעז	
	בחינות זכר ונקבה שבה	תריב	
	בית המקדש מביא לידי השגת התורה	קצט	
	האם היתה כתובה לפני ה' קודם נתינתה כפי שעכשיו	תריג	
	היא התורה הנקנית ביסורין	רנה	
	היאך הקב"ה הציע לאומות לקבל את התורה המיוחדת לישראל	תריג	
	היאך נתחייבנו בשמירתה והא הוי דבר שאינו קצוב	קלח	
	התורה תחזור בשיבת ציון	כט	
	והארץ	היחס העצמי שבין התורה לא"י קסה, קעו	
		התורה תלויה במציאות עם ה' על אדמת ה' רכז	
		הקשר בין קבלת התורה לגודל הארץ שיח	
		ניתנה בסיני מכח אוריא דא"י קעט	
		התלות בין קיום התורה לירושת הארץ תריא	
		טעם שאין תורה כתורת א"י תריג	
		כל ישראל יש להם חלק בתורת א"י ע"י צד	
		טעם ריבויה בבבל ומיעוטה בא"י רכז	
		טעם שמיד לאחר סיום התורה מתחילים שוב מראשיתה ערה	
	טעם שניתנה במדבר לפני הכניסה לארץ רצב, תריג		
	טעם שנקראת 'חיים' קכח		
	טעם שפותחת בב' ומסיימת בל' נה, קמא		
	טעם שתורה וא"י נקראו 'מורשה' תריא		
	טענת המלאכים שצריכה להינתן להם מדין בר מצרא ז		
	דחייתה - משום שישראל שותפיו של מקום רנו		
	דחייתה - משום שישראל אהוביו של מקום רנו		
	מדוע התחילה מבראשית ולא מהחודש הזה לכם קלד		

נושא	עניין	פירוט	סימן
	מכונה בשם 'צפור'		תקצח
	מפני מה זכו בה ישראל ולא המלאכים		ז, רנו
	ניתנה במדבר להורות שאינה נקנית אלא בענווה		תריג
	סתריה וסודותיה	ניתן ללומדם רק באוירא דא"י	קעט, תריא
	שורש כל הטובות גופניות ונפשיות		רס
	העוסקים בה בחו"ל	עולה לרשות השר ומשם תעלה נוכח פני ה'	צג
	טעם שנקראת 'זהב'		תריג
		עיינ עוד ע' תלמוד תורה	
	תלמיד חכם והתורה הם כאיש ואשתו		קלח
	מפני מה זכו בה ישראל ולא המלאכים		ח
	מקבלין אותה בזכות המילה		קנב
	עומדת במקום קרבן		קסג
	לכל יהודי יש אות בתורה		קצא
	היא קידושין לישראל		קטו
	מפני מה נקראת ספר הישר		ריב
	כיצד אפשר להתחייב לקימה		קלח
	עיקרה בשביל המצוות		קלח
	ביטול תורה	מפני חומרתו חמור עונשו	קלד
	תחילת דינו אינו אלא עליה		קלח
<b>תורה שבכתב</b>	נצחיותה נלמד מנצחיות מתנת הארץ		קלח
<b>תורה שבעל פה</b>	א"י סוד תורה שבעל פה		שד
	נקניית ביסורים	כדי לדחות טענת המלאכים שרצו לקבלה	רנו
		כדי להודיע שיזכו בה כבנים אף שהיא דבר שאינו קצוב	רנח
		אם כן מדוע נקראת מתנה	רנט
<b>תחיית המתים</b>	בא"י	המתים שבא"י בעת חיותם יהיו לבריה חדשה רוחנית	קצה
		היא דוקא בא"י	תקיד
		בתחית המתים תינתן נשמה למתים רק בא"י	קיט
		מעלות הקבור בא"י ועתיד לקום בה לתחייה	תקלח
	קדימותה בא"י	מתי א"י חיים תחילה	קיט
		בתחיית המתים מתי א"י יקומו תחילה ויחיו מתי חו"ל	תרז
		ארבעים שנה קודם חו"ל	טו, רלו
	בחו"ל	ע"י גלגול מחילות מה שאין כן בא"י	קז, תקצא
		אופן קימתם לתחייה של מתי חו"ל	תקיד, תרז
	טענת ישראל שיזכו לתחייה בזכות קדושתם		תקטו
	מנין לתחיית המתים מן התורה		ש
	רק תלמידי חכמים ותומכיהם יקומו בה כיון שקרויים בנים		תיד
	שווה בה המצפה לראות את א"י כמי שנולד בה		תעב
<b>תחיית המתים</b> (ברכת תחיית המתים)	טעם לסמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים		תקיז

נושא	עניין	פירוט	סימן
תחיית המתים	לישראל ולא לגויים	קלז	
		ר	תכלית ביאת האדם לעולם
		ר	להפוך מבחינת נקבה לבחינת זכר
תכלת	הים נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י תכלת בציצית	רג	שהקב"ה ישכון באדם
		תקצב	הים נפגם בחטא אדה"ר והתבסס ע"י תכלת בציצית
תלמוד תורה	אופן לימודה	רז	יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי
		קכח	שיהיה עמה גמילות חסד, שתורה וגמ"ח כרוכים זה בזה
	בזכות לימודה יזכו ישראל לשוב לירושלים	רח	יכולים להאריך בשבח ה'
		קיג	זוכים לראות פני שכינה
		ס, תפו	יסתפקו בלחם מרוב חשק התורה
		עד	אזירה המחכים מסייע להם
		רצא	השראת השכינה שבא"י מסייעת להם
		רצא	תורת התלמידי חכמים שבה היא לשמה
		רצא	תלמידי החכמים שבה מסתירים את תורתם
		ו	רשאי ללמוד ביחידי
		ו	ביחידות בא"י עדיף מבחבורה בחו"ל
		רכד	ג' עניינים שישנם בא"י המכשירים אל התורה
		רקלט	דוחה את מצוות יישוב הארץ
		רעט	האם מותר למכור לגוי קרקע בא"י כדי לעסוק בתורה
		רעז	המעשר מאכלו כראוי לא שוכח תלמודו
קו	המתקשה בתלמודו יתן צדקה		
קכח	לימוד התורה של השנה השביעית		
רפ	מעלת לימוד התורה בחברון		
שפ	הלומד תורה לשמה בחברון מתקן עוון פגם הברית		
שפ	הלומד תורה בחברון כאילו לומד בסיני		
רלב	עושרה העתידי של ירושלים יאפשר ללמוד תורה		
תלמיד ורבו	המעמיד תלמיד רשע בא"י כמעמיד ליסטים	תיב	מעלת ראיית פני רבו
		רפב	האומר שמועה בשם רבו הוי כאילו שמעה מהרב עצמו
תלמידי חכמים	בא"י	רפב	טעם שחייב אדם לקבל פני רבו ברגל
		ו	הנהגתם
	בא"י לעומת בכל	מט	להזהר בא"י מלבטלם מלימודם
		רכז	גדולתם
		רעו	נקראים למודי ה'
		שז	טעם שבא"י נקראו 'נועם' ביחיד ובבבל 'חובלים' ברבים
		הטעם דאחד מבבל העולה לא"י עדיף כשנים מא"י	שח

נושא	עניין	פירוט	סימן
		אף ששווין בתורה ובחריפות בני א"י עדיפים בפקחותם	שח
		מתי אפשר לומר שחכמי א"י אמרו דבריהם לבני בבל	קצו
		מתי אפשר לומר שחכמי בבל אמרו דבריהם לבני א"י	קצו
		חכמים שבא"י עדיפים על שבבל לעניין איסור והיתר וסמיכה	תסה
		חכמים שבבל עדיפים על חכמי א"י לעניין הפקעת ממון	תסה
	בא"י לעומת חו"ל	ת"ח הדר בא"י ויצא לחו"ל פגם איכות חכמתו שנקתה בא"י	רלג
		טעם שת"ח אחד מא"י עדיף משני ת"ח מחו"ל	רכד, תעב
		העולה לא"י מתעלה בחכמתו פי ארבע ממה שהיה בחו"ל	שה
		כבדים בחכמה יותר מחכמי חו"ל	קעד
		במקום שיש תלמיד חכם ישנה השראת שכינה	תפד
		בשכר נתינת דורון להם זוכים ליכנס לארץ ולהקריב ביכורים	שיג
		האבל על מותם לעומת האבל על חורבן המקדש	תכז
		האומר שמועה בשם רבו הוי כאילו שמעה מהרב עצמו	שיט
		המחזיק בידם זוכה ליכנס לארץ	תיד
		מעלתם לעומת בתי כנסיות ומדרשות	תפד
		תלמידי חכמים ותומכיהם מיתתן ע"י גבראל	תיד
	כיבודם	חלק מיראת ה'	קס
		מביא לגאולה	קס
<b>תלמידי חכמים והתורה</b>	במה הם כאיש ואשתו ובמה לא		קלח
<b>תמנה</b>	האם היא בא"י		תקכו
<b>תנאי טובי העיר</b>	זהירות יתרה בקימם בא"י		מה
<b>תענוג</b>	עוה"ב שורש כל התענוגים הרוחניים		רס
	א"י שורש כל התענוגים הגופניים		רס
	בא"י אין לחוש מאחיזת הקליפות בתענוגותיו		קיו, קלא
	חובה להתרחק מתענוגות בא"י		מח, רפה
<b>תפילה</b>	בא"י	רצויה ומקובלת יותר מבחו"ל	רכט, רלח
		זוקא בה הקב"ה מתאוה לתפילתן של צדיקים	רלח
		מעלת התפילות והברכות בה	תט
		עולה ישר לה' ולא דרך השרים כבחו"ל	תרד
		רק בה עולים התפילות	קפט
	בחו"ל	מתקבלת דרך א"י	כב, שה, שנז
		מתקבלת בזמן של תפילת א"י	כב
	ומעשים טובים	גדולה תפילה יותר ממעשים טובים	שצז, שצח, שצט, ת, תא
		הצורך בתפילה יחד עם המעשים הטובים	תא
	טעם שמצווה לסגור העיניים בשעת התפילה		רפב



נושא	עניין	פירוט	סימן
	כל התפילות עוברות דרך מערת המכפלה		שפ
	מבת היענה ניתן ללמוד על חשיבות הכוונה בתפילה		תקצו
	מה עניין ג' תפילות לביכורים		שסח
	מעלת התפילה כשיש גזירה		שצט
	על הגשמים	נצרכת במיוחד בא"י	קיב
	תפילת י"ח	טעם לסמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים	תקז
	כיצד לא לאבד הכוונה שבה		קמח
<b>תפילין</b>	יראת העונש ויראת הרוממות מרומזות בתפילין		רנג
	ערכה המיוחד של מצווה זו		רג
<b>תקיעת שופר</b>	מה רמוז בכך שהצר למטה והרחב למעלה		רנ
	חכמי ארץ ישראל יודעים את סוד התרועה		רמג
	תרועת בני בבל רצויה אף שאינם יודעים את סודה		רמג
<b>תרומה</b>	א"י תרומתו של עולם לכהן עליון - הקב"ה	לכן לישראל עבדיו יש זכות בה	קמג, תנג
	א"י בדמיון של תרומה דאורייתא		תנג
	מתחילין בה מן הנדיב		ז
<b>תרומות ומעשרות</b>	ביטולם הוא מהדברים הגורמים לעצירת גשמים		קיב
	תרומת מעשר	דין מוקף בתרומת מעשר	שצו
	חיוב תרומות ומעשרות בירק		שצו
	נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר - בטבל ודאי או רק בדמאי		שצו
	האם בארץ סיחון ועוג חייבים בתרומות ומעשרות מהתורה		תנו
	בסוריא ועבר הירדן תרומות ומעשרות מדרבנן		תנו
	טעם שהמבטלן כעובד ע"ז		תקמג
	הקלקול שגורם לעצמו האוכל טבל		תקמג
	שיטת הרמב"ם והסמ"ג שבכל פירות האילן חייבים מדאורייתא		תרו
	שיטת התוספות שרק בדגן תירוש ויצהר חייבים מדאורייתא		תרו
	מעשרות	המעשר מאכלו כראוי לא שוכח תלמודו	קו
		עשר בשביל שתתעשר	קו
		טעם חיובם דוקא בא"י	קל, שעא
	ההבדל בין ירקות לפירות בתרומות ומעשרות		תרו
<b>תרח</b>	מדוע לא זכה להגיע לא"י	כי יציאתו מחרן בשביל לברוח משם ולא מחיבת א"י	שכד
<b>תרנגולים</b>	גדרי איסור גידולם בירושלים	האם נאסר לכו"ע או רק לאוכלי קודשים	מג, תקנח
<b>תשובה</b>	מתוך תחושת חסרון בהופעת השכינה		נה
	מועילה לישראל ולא לאומות		קלז
	אפשרית בישראל כיון שקרוים בנים		קלז
	נמשלת לים	טעם הדבר	קפה
	עלייה לא"י מוסיפה זכות לתשובה ומצילתו מהחטא		תקצא
	חשיבות הדיבור לתהליך התשובה		פח(4)

נושא	עניין	פירוט	סימן
	רמז במקדש לכך שהצרות יגרמו לישראל לשוב בתשובה		שלז
	כיצד מועילה על אף שהחוטא נדחה		קלז
	האומר אחטא ואשוב		קלז
	של אדם הראשון		קלז, קפה
	של קין		קלז
	רק ישראל יכולים לשוב, מה שאין כן גויים	כמה טעמים לכך	קלז
	על ידי השלום		קלז
	על ע"ז ג"ע וש"ד		קנב
	על ידי תשובה מאהבה ניתן להפך אפילו פשעים לזכויות		קנד
	דוחה ל"ת שבתורה	מה רבותא בכך	קנד
	ישנה רק למאמין בתחיית המתים		קלז
	עיקרה להשיב אות יו"ד לשם הוי"ה		קפה
	על ידי סיגופים וכדו'	אינה מזיקה לעושים לשמה	של

## ביבליוגרפיה

נערך על ידי ר' חזקיה סופר

ביבליוגרפיה מצויינים: שם הספר, שם המחבר, שנת פטירתו (כשאינו ידוע מסומן בכוכביות), המקום בו נדפס ושנת הדפסתו (ספר הנדפס בכמה מהדורות, על הרוב נרשמה מהדורתו הראשונה, אין הדבר מורה שזו המהדורה שהיתה לפני הרב המחבר). לצד פרטי הספרים מצויין באלו סימנים הם נזכרים ב'שער החצר'. ביבליוגרפיה זו נעשתה בעיקרה על פי 'מפעל הביבליוגרפיה העברית'.

## ספרי דפוס

### סימן

### אות א

- אבודרהם, ר' דוד אבודרהם, (ק' לערך), ליסבון ר"נ..... רז; קלג; קלה  
 אבות עולם, ר' בנימין הכהן, (ת"ץ), ונציה תע"ט..... רנה  
 אבן ספיר ח"א, ר' יעקב ספיר, (תרמ"ה), ליק אחר תרכ"ז..... תקלה  
 אבק סופרים, ר' אברהם קונקי, (אחר תפ"ד), אמשטרדם תס"ד..... קעג; קעז  
 אגדת אליהו ח"א, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אزمיר תקי"ד..... יא; טז; יז; יח; יט; לט; פח; קיג; קיט; קכג; קכד; קכה; קכו; קלא; קלד;  
 קמח; קעו; קצט; רז; רכה; רלא; רמז; שי; שכז; שלד; שלה; שלז; שנה; שצד; תי; תקלד; תקסד  
 אגדת אליהו ח"ב, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תקפ"ה..... קפג; ריד  
 אגרת הרמב"ן<sup>1</sup>, ר' משה בן נחמן, (ל' לערך), פירארא שי"ו..... שכ  
 אדמת יהודה, ר' יהודה טאנוגי, (תקצ"ה), ליוורנו תקפ"ח..... שעז  
 אדרת אליהו, ר' עמנואל חי ריקי, (תק"ג), ליוורנו תק"ב..... לג; נז; תרה  
 אהבת דוד, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ט..... רא  
 אהבת השם, ר' ידידה גוטליב, (ת"ה), קראקא ת"א..... תח  
 אהבת יהונתן, ר' יהונתן אייבשיץ, (תקכ"ד), המבורג תקכ"ד..... שמו; שמוז; שמח; שמת  
 אהבת עולם, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), קושטא ת"ב..... ז; קעח; רנו; רנח; רסט; תעא; תצז  
 אהל יוסף, ר' יוסף מולכו, (תק"ך), שאלוניקי תקט"ז..... ריז  
 אהל ישרים, ר' אברהם ענתבי, (תר"ח), ליוורנו תר"ג..... תקיד  
 אהל ישרים, ר' יצחק בונאן, (\*\*), ליוורנו תר"ו..... תקל  
 אהלי יהודה, ר' יהודה נג'אר, (תק"ץ), ליוורנו תקפ"ג..... קנב; רעט; תקעב; תקעז; תרי  
 אהלי יצחק, ר' יצחק בונאן, (\*\*), ליוורנו תקפ"א..... שיא; שצו; תקעז  
 אור ה'; ר' חסדאי אבן קרשקש, (\*\*), פירארא שט"ו..... ריז  
 אור הגנוז לצדיקים, ר' אהרן מאפטא, (\*\*), זולקוה תקס"ס..... שנ  
 אור החיים, ר' חיים ן' עטר, (תק"ג), ונציה תק"ב..... פג; רז; תו; תקא; תצז; תקלט  
 אור יקרות, ר' יהודה ליב בן שמואל גרשון, זולקוה תפ"ג..... פו; קסז; רמז  
 אור ישראל, ר' ישראל יפה, (אחר תס"ב), פרנקפורט דאודר תס"ב..... קצד; רי  
 אור עינים, ר' שלמה פניאל, (\*\*), קושטא ר"פ לערך..... רסד  
 אורות אלים, ר' אליעזר פאפו, (תקפ"ח), שאלוניקי תקפ"ג..... לב  
 אורים ותומים, ר' יהונתן אייבשיץ, (תקכ"ד), קארלסרוא תקל"ה..... קלח; תקל  
 אות היא לעולם ח"א, ר' יהושע רפאל פינחס די שיגורה, (תרט"ז לערך), אزمיר תרט"ז..... שיא; שכו  
 אזור אליהו, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תר"ו..... רנג  
 אזני יהושע, ר' יהושע בנבנישתי, (ת"ל), קושטא תל"ז..... קעז  
 אליה רבה, ר' אליהו שפירא, (תע"ב), זולצבאך תקי"ז..... רפ; תכה; תקפט; תריא  
 אמרי צרופה, ר' אברהם יחיאל פישל, (\*\*), ברלין תקט"ז..... תט  
 אספקלריה המאירה, ר' צבי הירש הורוויץ, (ת"ם לערך), פיורדא תקל"ו..... רח; ריט; רכד; שעח; תכ; תלא; תמב; תנז; תסח  
 ארוחת תמיד, ר' שמואל בן יצחק מודיליאנו, (תס"ד), שאלוניקי תקט"ז..... צז; רטו; רכח; רלא; רסד; רסה; שכב; שכו  
 ארחות חיים, ר' אהרן הכהן מלוניל, (צ' לערך), פירינצי תק"י..... רז  
 ארחות צדיקים, (פראג שמ"א)..... קטז  
 ארעא דישראל, ר' אליהו ישראל, (תקמ"ד), ליוורנו תקס"ו..... קלח  
 ארעא דרבנן, ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), קושטא תק"ה..... רעט; תקנז; תקעז  
 ארץ החיים, ר' אברהם חיים כהן, (\*\*), קושטא תק"י..... מא; פא; פו; פח; צד; קכט; קלה; קמח; ריא; רלא; רג; רסד;  
 רסו; רעא; שצח; תיד; תסח; תפ; תקצח; תרד; תרה  
 ארץ יהודה, ר' יהודה הכהן טאנוגי, (תקצ"ה), ליוורנו תקנ"ז..... תריא  
 אש דת, ר' חיים אלפאנדארי, (תצ"ג לערך), קושטא תע"ח..... ח; רכג; רעא; שנה; תעג; תפו; תצז; תקיט; תקמט  
 אשד הנחלים, ר' יוסף נחמולי, (\*\*), שאלוניקי תקמ"ג..... קלז; תלז  
 אשמורת הבקר, ר' יהודה הכהן, (תר"י), שאלוניקי תרי"ב..... שפז

## אות ב

באר בשדה, ר' מאיר בנימין מנחם דאנון, (תר"ט), ירושלים תר"ו	תקנב; תקנד; תקעא
באר הגולה, ר' משה רבקש, (תל"א), אמשטרדם תכ"א	תט
באר יעקב, ר' יעקב ברליון, (תק"ו), פיורדא תקכ"ז	תקעז
באר יצחק, ר' יצחק ן' שאנגי, (***) , שאלוניקי תצ"ה	רעד
באר יצחק, ר' יצחק שרים, (תרל"ג), ליורנו תרכ"ד <sup>2</sup>	תקכח
באר שבע, ר' יששכר איילינבורג, (שפ"ג), ונציה שע"ד	תקל; תקעז
בגדי אהרן, ר' אהרן תאומים, (ת"ן), פרנקפורט דמיין תע"א	רמא
בגדי אהרן, ר' אהרן פרץ, (תקכ"ו), ליורנו תקס"ו	קצז; רלז
בינה לעתים, ר' עזריה פיג'ו, (ת"ז), ונציה ת"ח	קו; קטו; קטז; קלא; קמח; קנב; קנז; קעב; קעג; קצ; קצט; רא; רז; ריט; רלא; רמב;
בית יששכר, ר' יששכר בלון, (תקנ"ח), פראג תקמ"ה	רנ; רסג; רסח; רעא; ערה; רפ; שיג; שלב; שלד; שלו; שלח; שלט; שנו; שסז; שעד; שפז; שצח; תנח; תק
בית יצחק, ר' יצחק ברכה, (תקל"ב), ונציה תקכ"ג	רעא
בית אלהים, ר' משה מטרנאני, (ש"ם), ונציה של"ו	קלז; קצז; ר; רסה; רעה; שי; שיג; תצא; תקעז
בית דוד, ר' דוד חיים קורינאלדי, (***) , אמשטרדם תצ"ח	שנ; תקפח; תריא; תריג
בית דוד, ר' יוסף דוד, (תצ"ז), שאלוניקי ת"ק-תק"ו	לג; קנב; קעו; תקעא
בית חדש, ר' יואל סירקיש, (ת), קראקא שצ"א-ת'	רז; רנח; שצד
בית יוסף, ר' יוסף קארו, (של"ה)	ג; לב; עח; קלח; קעג; רז; רסט; רפ; שעד; שפז; תקמט; תקעה; תקפב; תקפט
בית פרץ, ר' פרץ מברודי, (תקל"ה לערך), זולקוה תקי"ט	קצ
בית שאול <sup>3</sup> , ר' יוסף שאול הלוי נתנזון, (תרל"ה), ברלין תרכ"א	תקפא
בית שלמה, ר' שלמה חסון, (שפ"א), שאלוניקי ת"פ	תמ
בן אברהם, ר' אברהם אישטרושה, (תקע"ד), שאלוניקי תקפ"ו	תצח; תקג
בן אברהם, ר' אליהו מדעליאטיץ, (אחר תקצ"ג), ווילנא והוראדנא תקצ"ג	תקה; תקנג; תקנה; תקנז; תקנט
בן יוחאי, ר' משה קוניץ, (תקצ"ז), ווין תקע"ה	נג
בן פדהצור, ר' מנצור מרזוק, (תקמ"ט), שאלוניקי תקמ"ו	קיח; קנה; קנו; קנז; קנח
בן פורת יוסף, ר' יעקב יוסף מפולנאה, (תק"ם), קארעץ תקמ"א	שפ
בני חיי, ר' חיים אלגאזי, (***) , קושטא תע"ב	קנד; רנז; תצח
בני יהודה, ר' יהודה עייאש, (***) , ליורנו תקי"ח	תקל
בני יששכר, ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, (תר"א), זולקוה תר"ו	לב; תקמה
בני סמיכל, ר' יהודה הכהן יצחקי ור' יעקב ארטבי, (***) , ליורנו תרי"ב	תרו
בני שמואל, ר' שמואל חיון, (שס"ח), שאלוניקי שע"ג	קלח; רנח
בני שמואל, ר' משה עדאוי, (***) , ליורנו תקי"ט	קנב; קנד; שעו; תקנא
בנין יהושע, ר' יהושע פלק, (אחר תקמ"ח), דיהרנפורט תקמ"ח	שלו; שסו
בעל הטורים (על התורה), ר' יעקב בעל הטורים, (ק"ג), קושטא רע"ד	קלה; קנב; שעה; שעז; שטט; שפג; שפז; תריא
ברית אבות, ר' אברהם קורינאלדי, (***) , ליורנו תרכ"ב	רנח
ברית אברהם <sup>5</sup> , ר' אברהם גדליה, (***) , ליורנו ת"י	קסג
ברית הלוי, ר' שלמה אלקבץ, (של"ו), למברג תרכ"ג	קפה
ברית יעקב, ר' יעקב פייתוס, (***) , ליורנו תק"ס	קב; קג; קלז; קמו; קמח; קצח; רסג; רסז; רסח
ברית מנוחה, ר' אברהם בן יצחק מרמון ספרד, (***) , אמשטרדם ת"ח	כג; שמז
ברית עולם, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליורנו תקנ"ד	רסח
ברית שלום, ר' פינחס בן פילטא, (***) , פרנקפורט דמיין תע"ח	קעג
ברך משה, ר' משה ן' אדרת, (תק"ח), שאלוניקי תקס"ב	תקעז
ברכי יוסף, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליורנו תקל"ד-תקל"ו	קלג; רטז; רכט; של; שעד; שפ; שצד; שצז; תכה; תנו; תקכו; תקעא
ברכת הזבח, ר' אהרן שמואל קוידאנובר, (***) , אמשטרדם תכ"ט	תט; תקעא
ברכת טוב, ר' משה ירמיהו הכהן, (תי"ט), ונציה תע"א	קצ
ברכת מועדין לחיים ח"א, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), אזמיר תרכ"ח	רנח
ברכת שמואל, ר' אהרן שמואל קוידאנובר, (***) , פרנקפורט דמיין תמ"ב	שיז; תסד; תריא
בשרתי צדק, ר' משה מארפטשיק, (תס"ה), אמשטרדם תמ"ו	קטו
בת עין, ר' אברהם דוב בער אורבאך, (תר"א), ירושלים תר"ו	קסד; רה; רז; ריא; רנ; רנג; רעא; שיד; שיז; שסה; שעג; תנד; תקסו; תקסח
בתי אבות, ר' יוסף דוד, (תצ"ז), שאלוניקי תקפ"ה	של; שלא; שלב; שלג; שלד; שלה; שלו
בתי כהונה ח"א, ר' יצחק הכהן רפאפורט, (תקט"ו), אזמיר תצ"ו	שפז
בתי כנסיות, ר' אברהם ן' עזרא, (תקכ"א), שאלוניקי תקס"ו	ד; קנב; רכו; שצג; תקסד

2. כן הוא חשבון הגימטריא בשער הספר ובהקדמה דף ג סוף ע"א. והנה בשער ספר 'שער החצר' שלפנינו נכתבה שנת ההדפסה "תרכ"ב. וי"ל.
3. במשניות.
4. בבאר משה.
5. ביספר הילקוט (על ילקוט שמעוני).

סימן

אות ג

גאולת עולם<sup>6</sup>, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ד ..... שפה  
 גבול בנימין, ר' בנימין הכהן, (ת"ץ), אמשטרדם תפ"ז ..... רנה; רעג; תעה; תעט; תפ; תקמח  
 גבורת אנשים, ר' שבתאי כ"ץ, (תכ"ג), דעסוי תנ"ז ..... ח  
 גולל אור, ר' מאיר ביקיאים, (תקכ"ט), אזמיר תצ"ז ..... קלז; רכז  
 גופי הלכות, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), אזמיר תל"ה ..... רעא; תצח  
 גור אריה, ר' יהודה ליווא מפראג - מהר"ל, (שס"ט), פראג של"ח ..... שצג; תקעא  
 גושפנקא דמלכא, ר' פארוז קרסינטי, (\*\*\*) , ליוורנו תרכ"א ..... שצח  
 גט פשוט, ר' משה ן חביב, (תנ"ז), קושטא תע"ט ..... תטו  
 גליא רזא, מאהלוּב תקע"ב ..... שא; שב  
 גנזי יוסף, ר' יוסף בלוך, (תק"ן), לבוב תקנ"ב ..... קסח  
 גנת ורדים ח"א, ר' אברהם הלוי, (תס"ו לערך), קושטא תע"ו ..... תיט

אות ד

דבר שמואל, ר' שמואל אבוהב, (תנ"ד), ונציה תס"ב ..... מד; קסח; רלט; תקפט  
 דברי אמת, ר' יצחק בכר דוד, (תקט"ו), קושטא תק"כ ..... קלח; שצו  
 דברי יוסף, ר' יוסף אירגאס, (ת"ץ), ליוורנו תק"ב ..... קנב; תקעז  
 דברי יוסף ח"ד, ר' יהוסף שווארץ, (תרכ"ה), ירושלם תרכ"ב ..... תקג; תקעב  
 דברי ריבות, ר' יצחק אדרבי, (של"ז), שאלוניקי שמ"ב ..... קלח  
 דברי שלום, ר' יצחק אדרבי, (של"ז), שאלוניקי ש"ם ..... קפד  
 דברי שלום, ר' רפאל אברהם שלום שרעבי, (תקפ"ז), ירושלים תר"ג ..... שכג  
 דברי שמואל, ר' שמואל צרפתי, (תע"ג), אמשטרדם תנ"ט ..... רכט  
 דברים אחדים, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקמ"ח ..... קלא; קלז; קס; ר; רלא; שעד; שפ; תפ; תקמט  
 דברים נחומים, ר' משה אלשיך, (שנ"ג), ונציה שס"א ..... רצג  
 דבש לפי, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"א ..... קכח; קלא; קלז; קלח; קנב; קסז; קעג; קעח; קצ; שכב; שג;  
 שעב; שפ; שצז; ת; תפט; תצז  
 די השב, ר' דוד בונאן, (תרט"ו), ליוורנו תרי"ז ..... תקלה  
 דינא דחיי, ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), קושטא תק"ב ..... תכז  
 דעת זקנים, בעלי התוספות, ליוורנו תקמ"ג ..... רנז; תעג  
 דעת חכמה<sup>7</sup>, ר' יהודה ליב פוחוביצר, (אחרי ת"ס), המבורג תנ"ב ..... לב; קלז; קפה  
 דרוש שמואל<sup>8</sup>, ר' שמואל פייבוש הכהן, (ת"ס לערך), ונציה תנ"ד ..... לז; קטז; קלה; קעג; קעט; רלא; תקצב; תרי  
 דרישה, ר' יהושע הכהן פאלק, (שע"ד), פראג שע"ד ..... קלח; ר; שצד; תקל  
 דרך הקדש<sup>9</sup>, ר' חיים אלפאנדארי, (תצ"ג לערך), קושטא ת"ע ..... תטו; תקעא; תקעב; תקעג; תקעד; תקעה; תקעז; תקעה; תקעט  
 דרך פקודין, ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, (תר"א), למברג תרי"א ..... שצד  
 דרכי הגמרא, ר' יצחק קאנפאנטון, (\*\*\*) , מנטובה שנ"ג ..... תקסד  
 דרכי הים, ר' רפאל יצחק מאייו, (תק"ע), שאלוניקי תקע"ג ..... קעג  
 דרכי שלום, ר' נסים חיים שלום מארגונאטו, (\*\*\*) , שאלוניקי תקע"א ..... רמא; רעד  
 דרשות התורה, ר' שם טוב ן שם טוב, (רנ"ג לערך), שאלוניקי ר"ץ ..... קמו  
 דת ודין, ר' אליעזר ן שאנגי, (קושטא תע"ב), קושטא תפ"ו ..... רעז; תעד

אות ה

האגודה, ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, (ק"ט), קראקא של"א ..... רטז  
 הבנת המקרא<sup>10</sup>, ר' בנימין וואלף היידנהיים, (תקצ"ב), רעדלהיים תק"ף ..... קנ  
 הון עשיר, ר' עמנואל חי ריקי, (תק"ג), תק"ב ..... שלו; תקפא;  
 הגהות הזוהר, ליוורנו תרי"א ..... סז  
 הגהות הזוהר, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"א-תקנ"ג ..... קלז; שפז; תיז; תכ; תקעז  
 היכל מלך, ר' רפאל אברהם אריה, (\*\*\*) , שאלוניקי תקע"ד ..... תקל  
 הכותב (בעין יעקב), ר' יעקב ור' לוי ן חביב, (\*\*\*) , שאלוניקי רע"ו-רפ"ב ..... קלח; שצג; תז; תי; תקיד; תקנג  
 הכתוב לחיים, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), ליוורנו תרכ"א ..... תנט  
 הליכות אלי, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), אזמיר תי"ח ..... קנ  
 הליכות עולם, ר' ישועה הלוי, (\*\*\*) , לייראה רנ"ה ..... קנב; רלח; רמב; תקל; תקנא

6. בסוף 'כסא דוד'.  
 7. בספר 'דברי חכמים'.  
 8. בסוף 'לקט שמואל'.  
 9. בסוף ספר 'מגיד מראשית'.  
 10. בתוך חומש 'מודע לבינה' על ספר במדבר.

## סימן

הלכות קטנות, ר' יעקב חאגיז, (תל"ד), ונציה תס"ד ..... רטז; רנג; רנו; רפ; של; שפט  
 המאור הקטן, ר' מאיר בן יצחק מטרנפאל, (תנ"ו), פיורדא תנ"ז ..... תצה  
 הנותן אמרי שפר, ר' אליהו ן' חיים, (שס"ו לערך), ונציה ש"ץ ..... תא; תקכג  
 התורה והמצוה<sup>41</sup>, ר' מאיר ליבוש וויסר (מלבי"ם), (תר"ם), בוקרשט תר"ך ..... קסג; תקנד

## אות ו

ווי העמודים<sup>42</sup>, ר' שבתי שפטל הורוויץ, (ת"ך), אמשטרדם ת"ט ..... י; קו; קלז; קנג; קצט; רנו; שצט; תקמד  
 וזאת ליהודה, ר' יהודה עייאש, (\*\*\*) , זולצבאך תקל"ו ..... קנד; רפג; שלא  
 וילקט יוסף, ר' יוסף פינצי, (\*\*\*) , בלוגראדו תר"ב ..... קסג; קעא; קצא; קצג; רעא; שיז; שג; שנו; שסו; תלד; תריא  
 ולא עוד אלא, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תרי"ג ..... ו; לט  
 וחשב לו הכהן, ר' אברהם כ"ץ, (\*\*\*) , פיורדא תקמ"ד ..... קלא; קלז

## אות ז

זה ינחמו, ר' משה פרנקפורט, (\*\*\*) , אמשטרדם תע"ב ..... רמח  
 זהב שיבה, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), קושטא תמ"ח ..... קלח; ר  
 זהרי חמה, ר' אברהם אזולאי, (ת"ד), ונציה ת"י ..... שפז  
 זוכח תודה, ר' מרדכי אצבאן, (\*\*\*) , קושטא תצ"ג ..... תקסא  
 זוהר הרקיע, ר' שמעון בן צמח דוראן, (ר"ד), קושטא רע"ה ..... תק; תקלה  
 זית רענן, ר' אברהם אבלי גומבינר, (תמ"ג), דעסויא תס"ד ..... קו; קנ; רלא; רלד; רסד; רפח; שיד; תא; תג; תקנד; תרי  
 זכור לאברהם ח"א, ר' אברהם אלקלעי, (תקע"א), שאלוניקי תקנ"ח ..... רסה  
 זכור לאברהם ח"ג, ר' אברהם אלקלעי, (תקע"א), שאלוניקי תקע"ה ..... קלח  
 זכור לאברהם, ר' אברהם בן אביגדור, (\*\*\*) , קושטא תקפ"ז ..... שז  
 זכות הרבים, ר' יצחק פרחי, (תרי"ג), קושטא תקפ"ט ..... טו; סח; קלא; קעג; קצ; רלא; רג; תלז  
 זכרון יוסף, ר' יוסף שטיינהארט, (\*\*\*) , פיורדא תקל"ג ..... תקעו  
 זרע אברהם, ר' אברהם העלין, (\*\*\*) , אמשטרדם תפ"ה ..... ח; רצד; שפא  
 זרע אברהם, ר' אברהם יצחקי, (תפ"ט), קושטא תצ"ב ..... קיח  
 זרע אהרן, ר' אהרן ייטלש, (\*\*\*) , פראג תקנ"ז ..... תרי  
 זרע ברך ח"א, ר' ברכיה ברך שפירא, (תכ"ו), קראקא ת"ו ..... רלא; תקג; תקכו  
 זרע ברך ח"ב, ר' ברכיה ברך שפירא, (תכ"ו), אמשטרדם תכ"ב ..... רמב; רפ; שעד; תעג; תעז; תקה  
 זרע בירך שלישי, ר' ברכיה ברך, (ת"ק), פרנקפורט דאודר תצ"ה לערך ..... קלז; שנה; תנח  
 זרע יצחק, ר' יצחק לומברוויז, (תקי"ב), תונס תרכ"ח ..... שעו; תקעג

## אות ה

חבת ירושלים, ר' חיים הורוויץ, (\*\*\*) , ירושלים תר"ד ..... כו; תקכו; תקסא;  
 חדושי גמרא, ר' יוסף מטרנאני, (שצ"ט), ונציה ת"ט ..... שס; שעט  
 חובות הלכות, רבינו בחיי אבן בקודה, (\*\*\*) , נאפולי ר"ן ..... קטז; קמח  
 חוזה דוד, ר' דוד חזן, (\*\*\*) , אמשטרדם תפ"ד ..... ח; י; קפד; רכא; תפד; תפה; תפו; תפז; תפח; תקלא; תקמט; תקצז  
 חומת אנה, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), פיסא תקס"ג-תקס"ד ..... מא; קכח; קלז; קלח; קמח; רלז; רסז; רעא; שפ; שצח; ת; תט;  
 תסח; תצז; תקח; תקלא; תריג  
 חות יאיר, ר' יאיר חיים בכרך, (תס"ב), פרנקפורט דמיין תנ"ט ..... קנב; תקמא; תקעז  
 חזה ציון, ר' עמנואל חי ריקי, (תק"ג), תק"ב ..... רו; שצד; תפט; תרא  
 חזון נחום, ר' אליעזר נחום, (תק"ה), קושטא תק"ג ..... קעה; תקעב; תקעד; תקעה; תקעה; תקעט  
 חזקוני, ר' חזקיה בן מנחם, (ע' לערך), ונציה רפ"ד ..... פד; קמח; רעב; שנב; שצד; תט; תמה; תקכח  
 חיי אברהם, ר' אברהם כלפון, (תק"ף), ליוורנו תקפ"ו ..... תא  
 חיים וחסד, ר' עוזיאל אלחאיך, (אחר תק"ע), ליוורנו תרכ"ה ..... שצד  
 חיים וחסד, ר' חיים יצחק מוסאפיא, (תקצ"ז), ליוורנו תר"ד ..... תקפט  
 חיים שאל, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ב-תקנ"ה ..... ח; שפט; תקלה  
 חכם צבי, ר' צבי אשכנזי, (תע"ח), אמשטרדם תע"ב ..... לב; נב; סט; קיב; קטו; קמח; קעג; קעה; קפו; רמ; רעא; של; שלג; שנט; שעד; שצח; תי;  
 חמדת ימים, אזמיר תצ"א-תצ"ב ..... תקלד; תקלט; תקעז; תרד  
 חמדת ישראל, ר' ישראל נחמן דרוהוביטשר, (תקפ"ה), ליוורנו תק"ף ..... קיג; קלא; קסה; קצ; ר; רנו  
 חכמת אדם<sup>43</sup>, ר' אברהם דאנציג, (תקפ"א), ווילנא תקע"ב ..... ריג; שפג; שפז; שצב; תקצא

11. ביספרא דבי רב - תורת כהנים.

12. בסוף שני לוחות הברית.

13. חלק שערי צדק.

**סימן**

**חכמת אדם**, ר' אברהם דאנציג, (תקפ"א), ווילנא תקע"ה .....  
**חכמת שלמה**, ר' שלמה לוריא, (\*\*\*) קראקא שמ"ב .....  
**חן טוב**, ר' טוביה הלוי, (\*\*\*) ונציה שס"ה .....  
**חנוכת הבית**, ר' משה חפץ, (תע"ב), ונציה תנ"ו .....  
**חסד לאברהם**, ר' אברהם אזולאי, (ת"ד), אמשטרדם תמ"ה .....  
 טו; כ; עא; פח (1); צד; קיז; קלא; קלב; קנג; קנד; קס; קסג; קעז; קפו;  
 קפח; קצה; ריח; רכו; רלו; רסז; רפב; רפז; שד; שלא; שנח; שפה; תיד; תיז;  
 תנה; תקיד; תקכג; תקכז; תקכח; תקכט; תקלד; תקלו; תקמ; תקפב; תקצט  
**חסדי דוד ח"א**, ר' דוד פארדו, (תק"ן), ליוורנו תקל"ו .....  
**חסדי דוד ח"ב**, ר' דוד פארדו, (תק"ן), ליוורנו תק"ן .....  
**חק נתן**, ר' נתן בורגיל, (תקנ"ב), ליוורנו תקל"ו .....  
**חקי לב ח"א**, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), שאלוניקי ת"ר .....  
**חקרי לב (או"ח)**, ר' יוסף רפאל חזן, (תקפ"א), שאלוניקי תקמ"ז .....  
**חתם סופר (יו"ד)**, ר' משה סופר, (ת"ר), פרעסבורג תר"ך .....  
 תקפב

**אות ט**

**טוב הארץ**, ר' נתן שפירא, (\*\*\*) ונציה תט"ו .....  
 לח; נח; סא; סג; עב; עז; פד; צב; קנב; קנז; קסט; קעד; קעו; קצה; רב; רכט; רלא;  
 רלו; רפא; רפב; רפז; רצה; שא; שד; שכט; שע; תקכה; תקכו; תקכח; תקכט; תקלא; תקלב; תקלה; תקלו; תקמב; תקסח; תרז  
**טוב ירושלים**, ר' יצחק פרחי, (תר"ג), ירושלים תר"ב .....  
**טור ברקת**, ר' חיים הכהן, (תט"ו), אמשטרדם תי"ד .....  
**טורי אבן**, ר' אריה ליב גינצבורג, (תקמ"ה), מיץ תקמ"א .....  
**טורי זהב (או"ח)**, ר' דוד בן שמואל הלוי, (תכ"ז), דיהרנפורט תנ"ב .....  
**טורי זהב (יו"ד)**, ר' דוד בן שמואל הלוי, (תכ"ז), לובלין ת"ו .....  
**טירת כסף**, ר' חיים גאטיניו, (ת"ץ), שאלוניקי תצ"ו .....  
**טל אורות**, ר' אהרן יהודה ליב מרגליות, (תקע"א), פרנקפורט דאודר תקע"א .....  
 קלא

**אות יו"ד**

**יבין שמועה**, ר' שמעון בן צמח דוראן, (ר"ד), ליוורנו תק"ד .....  
**יבין שמועה**, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), ונציה שצ"ט .....  
**יגל יעקב**<sup>14</sup>, ר' יעקב פייתוסי, (\*\*\*) ליוורנו תק"ע .....  
**יד דוד**, ר' יוסף דוד זינצהיים, (תקע"ב), אופיבאך תקנ"ט .....  
**יד המלך**, ר' אליהו פאלומבו, (\*\*\*) שאלוניקי תקס"ד .....  
**יד יוסף**, ר' יוסף צרפתי, (\*\*\*) ונציה שע"ו .....  
 צו; צז; קיז; קלא; קלד; קלה; קסת; קעד; קפא; רכח; רס; רסא; רסב; תז;  
 תקב; תקד; תקיח; תקפז; תרז  
**יד מלאכי**, ר' מלאכי הכהן, (תקל"ב), ליוורנו תקכ"ז .....  
 צ; קלח; קנב; ריג; רעז; רצד; ש; שיט; שס; תקל; תקנב; תקעב;  
 תקעז; תקעט; תקפט; תרה  
**יד משה**, ר' משה אמארייליו, (תק"ח), שאלוניקי תקי"א .....  
**יד נאמן**, ר' חיים אברהם מיראנדה, (תקנ"ט), שאלוניקי תקס"ד .....  
**ידו בכל**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תרכ"ז .....  
**ידי משה**<sup>15</sup>, ר' יעקב משה העלין, (\*\*\*) פרנקפורט דאודר תס"ה .....  
**ידיד ה'**, ר' ידידיה אשכנזי, (תקט"ו), תק"ך .....  
**יונת אלם**, ר' מנחם עזריה מפאנו, (ש"ף), אמשטרדם ת"ח .....  
**יוסיפון**, יוסף בן גוריון הכהן, (\*\*\*) מנטובה רל"ה .....  
**יוסף אומץ**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ח .....  
**יוסף חן**, ר' יוסף קורקוס, (\*\*\*) ליוורנו תקפ"ה .....  
**יוסף תהלות**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"א .....  
**יושב אהלים**, ר' אברהם ענתבי, (תרי"ח), ליוורנו תקפ"ה .....  
**ילקוט דוד**, ר' דוד פוזנר, (ת"ס לערך), דיהרנפורט תנ"א .....  
**ילקוט הרועים**<sup>16</sup>, ר' ישראל זאב מזלאשין, (\*\*\*) ברעסלויא תקס"ג .....  
**ילקוט חדש**, ר' ישראל מבבלזיץ, (\*\*\*) לובלין ת"ח .....  
 ו; כא; כג; כז; מא; נג; סב; סז; סט; ע; פ; פח (2); קי; קיח; קכו; קנב; קצא; רב;  
 ריב; ריד; רלב; רנג; רסו; רסט; רעא; שיח; שעב; שפ; תז; תכג; תלד; תלט; תמו; תקכה; תקמג; תריג  
 ילקוט ראובני (על התורה), ר' אברהם ראובן הכהן האשקי, (תל"ג), ווילהרמרש דארף תמ"א .....  
 ג; ז; קסא; קסז; רלא; רלד; רצט; שמו;  
 שנג; שעד; שצ; תיד; תקכו; תקסב; תרג; תרי  
**ים של שלמה (ב"ק)**, ר' שלמה לוריא, (\*\*\*) פראג שע"ו .....  
 קמה

14. ב'מראה האופנים':  
 15. במדרש רבות:  
 16. בהגדה של פסח:

## סימן

ימים אחדים, ר' יוסף אזוביב, (תקנ"ד), ליוורנו תק"ן ..... קלז; ר; רלא; רנו; רעא; שכ; שכב; שח  
 יסוד יוסף, ר' יוסף מפוזנא, (תנ"ו), פרנקפורט דאודר תל"ט ..... קס; קסג; רמב  
 יערות דבש, ר' יהונתן אייבשיץ, (תקכ"ד), קארלסרוא תקל"ט-תקמ"ב ..... מ; פז; קלד; קפח; קצ; קצג; רנ; שטז; שעד; שצה; תכא; תקנא; תריא  
 יפה מראה, ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), ונציה ש"ן ..... יט; לג; מג; נז; קיג; קיט; קכ; קלא; קפג; רז; ריד; רכו; שלד; שצט;  
 תי; תצ; תקלד; תקסד; תקעז  
 יפה ענף, ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), פרנקפורט דאודר תנ"ו<sup>17</sup> ..... תקפו; תקצב  
 יפה קול, ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), אזמיר תצ"ט ..... תקסד  
 יפה תואר (בראשית), ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), ונציה שנ"ז ..... קיד; ריב; ריז; רנב; רנז; רפג; תט; תכו; תצח; תקג;  
 תקיד; תקיח; תקסט; תקפז  
 יפה תואר (שמות), ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), ונציה תי"ז ..... קמב; רצב; תנו; תנז  
 יפה תואר (ויקרא), ר' שמואל יפה אשכנזי, (שנ"ה), קושטא ת"ח ..... רח; רט; ריט; רכב; תקפא  
 יצחק ירנן, ר' אליקים גאטיניו, (תקנ"ה), שאלוניקי תקמ"ו ..... קנב; רלח; תצח; תקג; תקעז  
 יקר הערך, ר' יצחק ארדיט, (תקע"ב), שאלוניקי תקפ"ג ..... תקנ  
 יקר תפארת, ר' דוד בן זמרא, (של"ג), ונציה תקי"ז ..... תנו  
 יקרא דשכבי, ר' יוסף דוד, (תצ"ז), תקל"ד ..... ה; כג; קנז; רכג; רכה; רנט; רפח; רץ; שיט; שצג; תצז; תקג  
 ישמח לב, ר' מנחם נחום טברסקי, (תקנ"ח), סלאוויטא תקנ"ח ..... צה  
 ישרש יעקב, ר' חיים אבאלעפייא, (תק"ד), אזמיר תפ"ט ..... רל; רפב; שלח

## אות כ

כבוד כחמים, ר' שמעון וואלף מפינטשוב, (\*\*\*) , המבורג תס"ג ..... תקכ  
 כהונת עולם, ר' משה הכהן, (\*\*\*) , קושטא ת"ק ..... קו  
 ככר לאדן, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"א ..... תסד  
 כל בו, איטליה ר"ן ..... עא; רז  
 כלי חמדה, ר' שמואל לאניאדו, (שס"ה), ונציה שנ"ד ..... קנו  
 כלי יקר, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ, (\*\*\*) , לובלין שס"ב ..... כז; לו; נג; נז; עד; קלד; קלח; קמא; קמח; רמב; רעא; רפז; שכב; תסד; תקכד  
 כלי יקר, ר' שמואל לאניאדו, (שס"ה), ונציה שס"ג ..... קמ; קצט; תנח  
 כלי פז, ר' שמואל לאניאדו, (שס"ה), ונציה תי"ז ..... קו; תצז  
 כנפי יונה, ר' מנחם עזריה מפאנו, (שף), קארעץ תקמ"ו ..... ב; קצט; רעא; שע; שפ; שפד; תלא; תקכו; תקלו  
 כנסת הגדולה (או"ח), ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), ליוורנו תי"ח ..... תקנב; תקפט  
 כנסת הגדולה (יוד"ח"א), ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), קושטא תע"ו ..... ר  
 כנסת הגדולה (יוד"ח"ב), ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), קושטא תע"א ..... תקכ  
 כנסת הגדולה (אה"ע), ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), קושטא תצ"א ..... קנח  
 כנסת הגדולה חו"מ ח"א, ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), אזמיר ת"ך ..... קלח; רנח; תקל  
 כנסת הגדולה חו"מ ח"ב, ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), אזמיר תצ"ד ..... קלד; קלי; שסד  
 כסא אליהו, ר' אליהו ישראל, (תקמ"ד), שאלוניקי תקע"א ..... רנ  
 כסא דוד, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ד ..... קו; קעח; קפה; קצ; ר; רג; שפה; תקפז  
 כסא רחמים, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"ג ..... רל; רלג; של; שלו; תקט; תקנח  
 כסא שלמה, ר' שלמה חכים, (תקצ"ח), שאלוניקי תר"ז ..... קעג  
 כסף משנה, ר' יוסף קארו, (של"ה), ונציה של"ד-של"ו ..... קנב; רעז; רצד; שלא; שס; שפג; שצו; תב; תקל; תקנ; תקנט; תקעב; תקעה; תקעז; תרו  
 כסף נבחר, ר' אביעזרי זליג מרגליות, (תע"ה לערך), אמשטרדם תע"ב ..... קלו; קלז; שיז; שעד; תקכו  
 כפתור ופרח, ר' אשתורי הפרחי, (\*\*\*) , ונציה ש"ח ..... קז; קנג; רטז; רמ; רעז; רפג; רפט; שפז; שצו; תלא; תקכו; תקלה; תקנו; תקעא; תקפב  
 כרם שלמה ח"ב, ר' שלמה האס, (תר"ז), פרעסבורג תר"ג ..... תקפט  
 כתנות אור, ר' שמואל כ"ץ, (\*\*\*) , קראקא ת"ג ..... רנו; תקצ  
 כתנות אור<sup>18</sup>, ר' מאיר אייזנשטאט, (תק"ד), פיורדא תקכ"ו ..... קכו; קלז; קצ; רט; רי; רטו; ריח; רמב; רצח; ש; שטז; שצג  
 כתר תורה, ר' שלמה זלמן פשטן, (\*\*\*) , ווילנא ת"ר ..... תקלט

## אות ל

לב אריה, ר' יהודה אריה ליב האשקי, (\*\*\*) , ווילהרמש דארף תל"ד ..... שיז; שצח; תיד; תלד; תקמג; תרי  
 לב אריה, ר' אריה יהודה ליב הלוי, (תקע"ח), אוסטרהא תק"ף ..... שצו  
 לב דוד, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ד ..... קמח; קעח; קפה; קצ; רכ; רלא; רלז; רנ; שיג; שטז; שלא; שלג; שנ; תכט; תקכ; תריא  
 לב חיים ח"א, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), שאלוניקי תקפ"ג ..... שלח  
 לב שמח, ר' אברהם אליגרי, (תי"ב), קושטא תי"ב ..... תקעט  
 לבוש, ר' מרדכי יפה, (שע"ב), לובלין ש"ן ..... קו; קסז; שעד; תקלה  
 לבושי שרד (או"ח), ר' דוד שלמה אייבשיץ, (תקע"ד), מאהלוב תקע"ח ..... תריא

17. קיצור נדפס במדרש רבות, פרנקפורט דאודר תס"ה.

18. במאורי א"ש.



**סימן**

ליות חן, ר' אריה יהודה ליב בן שמואל גרשון, (תפ"ט), זולקוה תצ"ב ..... רג  
**לחם דמעה**, ר' שמואל אוזידה, (שס"ב לערך), ונציה ש"ס ..... לחם דמעה (4)  
**לחם יהודה ח"א**, ר' יהודה עייאש, (\*\*\*) , ליוורנו תק"ה ..... קנב  
**לחם יהודה ח"ב**<sup>19</sup>, ר' יהודה עייאש, (\*\*\*) , ליוורנו תקי"ח ..... רצח  
**לחם משנה**, ר' אברהם די בוטון, (שמ"ח), ונציה שס"ד ..... לחם משנה  
**לחם סתרים**, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), ונציה תכ"ד ..... לחם סתרים  
**לחם שלמה**, ר' שלמה בולה, (תקמ"ו), שאלוניקי תקנ"ה ..... לחם שלמה  
**לחמי תודה**, ר' צבי הירש הורוויץ, (תקע"ז), אופנבר תקע"ו ..... לחמי תודה  
**ליקוטי מוה"ר**, ר' נחמן מברסלב, (תקע"א), אוסטראה תקס"ח ..... ליקוטי מוה"ר  
**ליקוטי עצות**, ר' נתן שטרנהארץ, (\*\*\*) , דובנא תקע"ו ..... ליקוטי עצות  
**ליקוטי תורה**, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), זולקוה תקל"ה ..... ליקוטי תורה  
**למודי ה'**, ר' יהודה נג'אר, (תק"ץ), ליוורנו תקמ"ז ..... למודי ה'  
**לקח טוב**, ר' משה נאג'ארה, (שמ"א), קושטא של"ה ..... לקח טוב  
**לקט הקמה**, ר' משה חאגיז, (תצ"ח), ונדסבק תפ"ו ..... לקט הקמה  
**לקט יוסף**, ר' יוסף גינצבורג, (תע"ו), המבורג תמ"ח ..... לקט יוסף  
 ג; י; עח; ק; קטו; קכט; קל; קלו; קלז; קסג; קעח; קעט; קצח; ריג; רלה; רמב;  
 רמו; רנה; רנו; רסט; רעא; רעח; רצו; ש; שא; שמו; שסד; שצט; תה; תלא; תלו;  
 תלח; תלט; תמ; תמב; תמג; תמד; תמה; תמו; תמז; תצז; תקז; תקט; תקסז; תקצ; תרי; תריג  
**לקט שמואל**, ר' שמואל פייבוש הכהן, (ת"ס לערך), ונציה תנ"ד ..... לקט שמואל  
**לשון למודים**, ר' ברזילי יעבץ, (תק"ך), אזמיר תקט"ו ..... לשון למודים

**אות ב**

**מאור ושמש**, ר' יהודה קוריאט, (\*\*\*) , ליוורנו תקצ"ט ..... מאור ושמש  
**מאירת עינים**, ר' שלמה גבאי, (\*\*\*) , קושטא תכ"ו ..... מאירת עינים  
**מגדל עוז**<sup>20</sup>, ר' שם טוב אבן גאון, (\*\*\*) , קושטא רס"ט ..... מגדל עוז  
**מגילת סתרים**, ר' שמואל מוטוט, (\*\*\*) , ויניציאה שי"ד ..... מגילת סתרים  
**מגלה צפונות**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תרי"ז-תרכ"א ..... מגלה צפונות  
**מגדנות נתן**, ר' אליהו חי בורגיל, (\*\*\*) , ליוורנו תקמ"ה ..... מגדנות נתן  
**מגילת אסתר**, ר' יצחק ליאון ן צור, (\*\*\*) , ונציה שני"ב ..... מגילת אסתר  
**מגלה עמוקות**, ר' נתן שפירא, (\*\*\*) , קראקא שצ"ז; לבוב תקנ"ה ..... מגלה עמוקות  
 ג; ז; כג; מא; סב; צד; צז; קטו; קצא; ריב; ריז; רכג; רמא; רמג;  
 רנד; רעא; רפז; שד; שסח; שעג; שעד; שעה; שעז; שפ; שפד; תד; תל; תלא; תלב; תלג; תלד; תסא; תצא; תרי  
**מגן אבות**, ר' שמעון בן צמח דוראן, (ר"ד), ליוורנו תקכ"ג ..... מגן אבות  
**מגן אבות**, ר' שמעון בן צמח דוראן, (ר"ד), ליוורנו תקמ"ה ..... מגן אבות  
**מגן אברהם**, ר' אברהם אבלי גומבינר, (תמ"ג), דיהרנפורט תנ"ב ..... מגן אברהם  
**מגן גבורים ח"א**, ר' אליעזר די אבילה, (תקכ"א), ליוורנו תקמ"א ..... מגן גבורים ח"א  
**מגן גבורים ח"ב**, ר' אליעזר די אבילה, (תקכ"א), ליוורנו תקס"ו ..... מגן גבורים ח"ב  
**מדבר קדמות**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ג ..... מדבר קדמות  
**מדרש אליהו**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תקי"ט ..... מדרש אליהו  
**מדרש האתמרי**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תקפ"ד ..... מדרש האתמרי  
**מדרש שמואל**, ר' שמואל אוזידה, (שס"ב לערך), ונציה של"ט ..... מדרש שמואל  
 ו; מ; קל; קלא; קלד; קלז; קמח; רלז; רמח; של; שלא; שלב;  
 שלג; שלה; שלז; שלח; שלט; שנ; שפט; שצב; תעג; תקמט; תרז; תריג  
**מדרש תלפיות**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תצ"ז ..... מדרש תלפיות  
**מהר"י קורקוס**, ר' יוסף קורקוס, (שכ"ה לערך), אזמיר תקי"ז ..... מהר"י קורקוס  
**מהר"ם שיף**, ר' מאיר שיף, (ת"א), הומבורג פר דער הא תצ"ז-תק"א ..... מהר"ם שיף  
**מוצל מאש**, ר' יעקב אלפאנדארי, (\*\*\*) , קושטא תצ"ו ..... מוצל מאש  
**מור וקציעה**, ר' יעקב עמדין, (תקל"ו), אלטונא תקכ"א-תקכ"ח ..... מור וקציעה  
**מורה נבוכים**, ר' משה בן מימון, (ד' אלפים תתקס"ה), רומא רל"ה לערך ..... מורה נבוכים  
**מזבח אדמה**, ר' רפאל מיוחס, (תקל"א), שאלוניקי תקל"ז ..... מזבח אדמה  
**מזבח אליהו**, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תרכ"ז ..... מזבח אליהו  
**מחזיק ברכה**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקמ"ה ..... מחזיק ברכה  
 שצו; תט; תכה; תנו; תקכ; תקעה; תקפט; תרה  
**מחצית השקל (או"ח)**, ר' שמואל הלוי קליין, (תקס"ו), וינה תקס"ז ..... מחצית השקל  
**מטה משה**, ר' משה מת, (שס"ו), קראקא שני"א ..... מטה משה  
**מטה יהודה**, ר' יהודה עייאש, (\*\*\*) , ליוורנו תקמ"ג ..... מטה יהודה  
**מטעם המלך ח"ד**, ר' חיים עמרם, (\*\*\*) , ליוורנו תקצ"ו ..... מטעם המלך

19. ביבני יהודה.  
 20. בימשנה תורה.

## סימן

מטעם המלך ח"ה, ר' חיים עמרם, (***)	שאלוניקי תקפ"ט	קמח; שנה; תז; תיט; תלד; תלה; תלו; תמ; תפה; תקח; תקיא; תריג
מטעם המלך ח"ו, ר' חיים עמרם, (***)	שאלוניקי תקפ"ט	ט; סב; קלד; קלז; קלח; קמו; קצ; ריג;
		רסה; שטז; שכב; שעד; תנא; תקמ; תקסח; תקפד
מים חיים, ר' חזקיה די סילוה, (תנ"ה), אמשטרדם ת"ץ		תכז; תקלה
מים עמוקים ח"ב, ר' אליהו ן' חיים, (שס"ו לערך), ונציה ת"ז		תקה
מים שאל, ר' משה מרדכי מיוחס, (תקס"ו), שאלוניקי תקנ"ט		מב
מכלל יופי, ר' שלמה ן' מלך, (***)	קושטא ש"ט	ה; קנה; תקנא
מכתב אליהו, ר' אליהו בינקוביצר, (***)	המבורג תע"ה	קמח; קנב; רג; רנא; רנד; שג; שעג; תרז
מכתב לחזקיהו, ר' חזקיהו פרץ, (***)	ליוורנו תקס"ו	רמא
מלאכת הקדש, ר' משה טולידאנו, (תקל"ג), ליוורנו תקס"ג		נז; צ; קנ; קנג; רט; רעט; שצג; תקנד
מלך שלם, ר' שמואל שלם, (ת"ע), שאלוניקי תקכ"ט		שצו
מנורת המאור, ר' יצחק אבוהב, (ק"י לערך), קושטא רע"ד		קיד; רלא
מנחה בלולה, ר' אברהם מנחם רפאפורט, (שנ"ז), ווירונה שנ"ד		קמו;
מנחה טהורה, ר' חיים אברהם גאגין, (תר"ח), שאלוניקי תקפ"ה		שיא
מנחת אהרן, ר' יעקב פארדו, (***)	ונציה תקס"ט	תכה
מנחת אליהו, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תקפ"ד		רלא; רלב; תריב
מנחת בכורים, ר' רפאל מיוחס, (תקל"א), שאלוניקי תקי"ב		קמה; תי; תקעא;
מנחת יהודה <sup>21</sup> , ר' יהודה ברבי אליעזר, (***)	ליוורנו תקמ"ג	תנו; תעג; תקנב
מנחת שמואל, ר' שמואל פלורניטין, (תקי"ד), שאלוניקי תקל"ו		קלז
מסורת הברית הגדול, ר' מאיר אנגיל, (ת"ז לערך), מנטובה שפ"ב		תכט
מסילת ישרים, ר' משה חיים לוצאטו, (תק"ז), אמשטרדם ת"ק		רנ; שיג
מסכנות יעקב, ר' יעקב פארדו, (***)	ליוורנו תקפ"ד	תקיז
מעבר יבק, ר' אהרן ברכיה ממודינה, (שצ"ט), מנטובה שפ"ו		כט; עא; קיז; רנב; רסו
מעדני יום טוב <sup>22</sup> , ר' יום טוב ליפמן הלר, (תי"ד), פראג שע"ט		קלח; שצד; תט
מעטה תהלה, ר' יעקב רח, (תרנ"א), ליוורנו תרי"ח		עג; תצט
מעיל צדקה, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), אזמיר תצ"א		קיד; תצז
מעיל שמואל, ר' שמואל פלורניטין, (***)	שאלוניקי תפ"ה	תקלה; תקעב
מעין גנים, ר' ראובן מזרחי, (***)	קושטא תפ"א	תרט
מענה לשון <sup>23</sup> , ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), אזמיר תקכ"א		קפד; קצ; רמב; תנג
מעשה הצדקה, ר' יעקב ישראלגיה, (***)	שאלוניקי תר"ו	שנט
מעשה רוקח, ר' אלעזר רוקח, (תק"ב), אמשטרדם ת"ק		קס; קעה; קפז; שפ; תפט
מעשי ה; ר' אליעזר אשכנזי, (שמ"ו), ונציה שמ"ג		ק
מפעלות אלקים, זולקוה תפ"ה		שנו
מקדש מלך, ר' שלום בוזאגלו, (תק"ם), אמשטרדם תק"י-תקי"ב		קלז; רפג
מקום שמואל, ר' שמואל בן אלקנה מאלטונא, (***)	אלטונא תצ"ח	תרה
מקור ברוך, ר' ברוך פייתוסי, (***)	ליוורנו תק"ן	קלז; קמח; קנה
מקור חיים, ר' שמואל צרצה, (***)	מנטובה שי"ט	תקכו; תקכח
מקראי קדש, ר' חיים אבואלעפייא, (תק"ד), אזמיר תפ"ט		קנד; תנג
מראית העין, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"ה		קפד; רפ; רפב; רפו
מרכבת המשנה, ר' אהרן אלפאנדארי, (תקל"ד), אזמיר תקט"ו		קנב; רלח; תב
משבצות זהב, ר' נתן עמרם, (תרל"א), ליוורנו תרי"א		קצד
משחא דרבותא, ליוורנו תקס"ה		קלד
משכיל לדוד, ר' דוד פארדו, (תק"ן), ונציה תקכ"א		קצא; רנו; תקצו
משכנות יעקב, ר' יעקב ן' נעים, (תע"ד), שאלוניקי תפ"א		קו; קלא; קלח; קעח; רמב; תסט; תצז; תקיז; תקכב; תריג
משמרות כהונה ח"א, ר' אברהם הכהן יצחקי, (תרכ"ה), ליוורנו תרכ"ב		תכז
משנה למלך, ר' יהודה רוזאניס, (תפ"ז), קושטא תצ"א		קו; קנב; ריג; רצח; תכו; תכז; תצ; תקה; תקעה
משנת חכמים, ר' משה חאגיז, (תצ"ח), ונדסבך תצ"ז		שפז
משפט צדק ח"א, ר' מאיר מלמד, (***)	שאלוניקי שע"ה	תקפט
משפט צדק ח"ב, ר' מאיר מלמד, (***)	שאלוניקי שע"ו	תקפט
משפטי שמואל, ר' שמואל קלעי, (שמ"ה), ונציה שנ"ט		קלד; רנח
מתנות כהונה, ר' יששכר בער הכהן, (ש"ן לערך), שאלוניקי שנ"ד		כז; קיד; קיז; קצט; רח; ריז; רלה; רמז; רע; שפו; תיב; תנו; תקסט
מתנת יד, ר' דניאל טירני, (אחר תקס"ו), פירינצי תקנ"ד		תקכו
מתת אלהים, ר' יעקב שמשון שבתי סיניגאליה, (***)	פיסא תקפ"א	תקנ; תרה
מתת יח, ר' מתתיה ליברמאן, (***)	פרנקפורט דאודר תנ"ו	קלח; קפד; קפה; קפו; רו; רנו; תקיג

21 בדעת זקנים:

22 שם הספר האמיתי 'מעדני מלך'.

23 בינאות יעקב:

**אות נ**

נאוה תהלה, ר' יעקב בן יוסף הרופא, (תרי"ב), ירושלים תר"ה ..... קו; תצז; תקמז; תרד

נאות יעקב, ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), אזמיר תקכ"א ..... קסה; רמב; שעד

נגיד ומצוה, ר' יעקב צמח, (\*\*\*) , אמשטרדם תע"ב ..... רפא

נדיב לב ח"ב, ר' חיים דוד חזן, (תרכ"ט), ירושלים תרכ"ה ..... שצד

נהורא השלם, ר' אהרן הלוי, (\*\*\*) , וינה תרי"ח ..... שטז

נדע ביהודה ח"ב, ר' יחזקאל לנדא, (תקנ"ג), פראג תקע"א ..... קצד

נזר הקדש, ר' יחיאל מיכל בן עוזיאל, (ת"ץ), יעסניץ תע"ט ..... קכ

נחל אשכול, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ה ..... סט; קעג; רעא; תר

נחל קדומים, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ה ..... קו; קטו; קלד; קלז; קמח; קפה; קצד; ר; רד; רמב; שלו;

שמה; שעד; שצח; תיד; תנג; תקא; תקמ; תריג

נחל שורק, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ה ..... קלח; רנ; רנה; רנו; שעג; תקמב; תרג

נחלת אבות, ר' יצחק אברבנאל, (רס"ט), קושטא רס"ו ..... לב; מ; קלא; שלו

נחלת בנימין, ר' יצחק בנימין וואלף, (תמ"ז), אמשטרדם תמ"ב ..... רג; רנה; רפ; שכב; תט; תנג; תסג; תפה; תצט; תקיח; תקמ

נחלת יעקב, ר' יעקב סולניק, (\*\*\*) , קראקא שצ"ט ..... תקנב

נחלת יעקב<sup>24</sup>, ר' יעקב אברהם מקראקא, (ת"ס), אמשטרדם תפ"ב ..... עג; רלד

נחלת שבעה, ר' שמואל הלוי, (תמ"א), אמשטרדם תכ"ז ..... תקמה

נחמד למראה ח"א, ר' נסים אברהם אשכנזי, (תר"ך), שאלוניקי תקצ"ב ..... יא; רז; רכה; רכו; רמז; רעז; שיט; שמב;

שצז; שצו; תי; תקלד; תקמג; תקסד; תקעז

נחמד למראה ח"ב, ר' נסים אברהם אשכנזי, (תר"ך), שאלוניקי תר"ו ..... ו; לג; נז; קסב; תיד; תנט

נחפה בכסף ח"א, ר' יונה נבון, (תק"ך), קושטא תק"ח ..... תמ; תקל

נפוצות יהודה, ר' יהודה מוסקאטו, (ש"ן), ונציה שמ"ט ..... יד

נפש חיים, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), שאלוניקי תר"ב ..... כב; מג; קצא; קצח; קצט; רסה; שכב; שלג; שעד; שצז; תיד; תכו;

תנד; תסד; תצה; תצז; תקיג; תקלז; תקמג; תקפד; תקצח; תרג; תרי

נפתלי שבע רצון, ר' נפתלי הירץ גינצבורג, (תע"ב לערך), המבורג תס"ח ..... קלב; תד

נקודות הכסף, ר' שבתאי כ"ץ, (תכ"ג), פרנקפורט דאודר תל"ז ..... תקצה

נשמת חיים, ר' מנשה בן ישראל, (תי"ח), אמשטרדם תי"ב ..... קטו; רנה

נשמת חיים, ר' חיים אבואלעפייא, (תקל"ה), שאלוניקי תקס"ו ..... תכו; תכז; תעא; תקעב; תרו

נשמת כל חי ח"ב, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), שאלוניקי תקצ"ז ..... רנח

נתיב חיים, ר' יעקב נתנאל ווייל, (תקכ"ט), פיורדא תקל"ט ..... תצח

נתיבות המשפט, ר' יעקב לורברבוים מליסא, (תקצ"ב), זולקוה תקס"ט ..... קלח; תקמט

**אות ס**

סדר הדורות, ר' יחיאל היילפרין, (תק"ו לערך), קארלסרוה תקכ"ט ..... קצו; רנ; רעז; רעט; שכז; שנג; שנח; תקל; תקסא; תקסד

סדרי טהרה ח"ב, ר' אלחנן אשכנזי, (\*\*\*) , ברלין תקמ"ג ..... קלח

סידורו של שבת, ר' חיים מצ'רנוביץ, (תקע"ח), מאהלוב תקע"ג ..... תיז

סייעתא דשמיא, ר' שמעיה מטומאשוב, (\*\*\*) , דיהרנפורט תקל"ד ..... תרי

סימנים על חידושי הבחי, ר' נפתלי הירץ טריביש, (רצ"ז לערך), הידרנום ת"ו ..... תקכו

סם חיי, ר' חיים עשאל, (תס"ז), שאלוניקי תק"ו ..... תקעא

סמוכים לעד, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תקפ"ו ..... שכה; תכד; תלב; תנח; תקי; תרג

סמיכת חכמים, ר' נפתלי כ"ץ, (תע"ט), פרנקפורט דמיין תס"ד ..... קנב; קעח; קפ; רכט; רנה

סמ"ע<sup>25</sup>, ר' יהושע וולק, (שע"ד), פראג שע"ד ..... רנו; שמב; שפח; תקמט

ספורנו (על התורה), ר' עובדיה ספורנו, (ש"י לערך), ונציה שכ"ז ..... שמז; שנא;

ספר אגור, ר' יעקב לאנדא, (\*\*\*) , נאפולי ר"ן לערך ..... רנג; תקעה

ספר הברית, ר' פינחס אליהו הורוויץ, (תקפ"א), ברין תקנ"ז ..... שכא; שכג; שכו; תקצו

ספר הגלגולים, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), פרנקפורט דמיין תמ"ד ..... רמא

ספר הזכרון, ר' אברהם באקראט, (ר"ע לערך), ליוורנו תר"ה ..... צ; רמז; שא; תקנב

ספר החיים, ר' חיים ברבי בצלאל, (שמ"ח), קראקא שני"ג ..... קמח; תצז

ספר החינוך, ונציה רפ"ג ..... קעג; רמב; תנו; תקמג

ספר הכוזרי, ר' יהודה הלוי, (ד' אלפים תתק"א), פאנו רס"ו ..... קטו; רכז; שצה

ספר הכונות, ר' יצחק לוריא (האר"י), (של"ב), ונציה ש"פ ..... רעא; תקסז

ספר המדות, ר' נחמן מברסלב, (תקע"א), מאהלוב תקע"א ..... קו; קי

ספר המוסרי, ר' יהודה כלאץ, (\*\*\*) , מנטובה ש"ך ..... קמח

## סימן

שכו	ספר המקנה <sup>26</sup> , ר' פינחס הלוי הורוויץ, (תקס"ה), אופיבאך תקס"א
קיג; תפז	ספר העיקרים, ר' יוסף אלבו, (ר"ד לערך), שונצינו רמ"ו
קיד; שלט; שצו; תקעא; תרט	ספר הערוך, ר' נתן בן יחיאל מרומא, (ד' אלפים תתס"ו), רומא ר"ל לערך
קלא; רצח; שג; שה; שו; שעו	ספר הפלאה <sup>27</sup> , ר' פינחס הלוי הורוויץ, (תקס"ה), אופיבאך תקמ"ז
סד	ספר הקנה והוא ספר הפליאה, קארעץ תקמ"ד
רז	ספר הרוקה, ר' אלעזר מגרמיזא, (***) פאנו רס"ה
תקל	ספר השרשים, ר' דוד קמחי, (ד' אלפים תתקצ"ה), רומא רל"ב
רפג	ספר התכונה, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), ירושלים תרכ"ו
רלט	ספר התקנות, ר' חיים אברהם גאגין, (תר"ח), ירושלים תר"ב
קלח	ספר התרומות, ר' שמואל בן יצחק הסרדי, (ט"ז לערך), שאלוניקי שני"ו
שא	ספר התשבי, ר' אליהו אשכנזי, (ש"ט), איזנא ש"א
תקצא	ספר התשב"ץ, ר' שמעון בן צמח דוראן, (ר"ד), אמשטרדם תצ"ח
שצז	ספר חסידים, ר' יהודה החסיד, (ד' אלפים תתקע"ז), בולוניי רח"צ
שצז	ספר חרדים, ר' אלעזר אזקרי, (ש"ס), ונציה שס"א
שצז	ספר יוחסין, ר' אברהם זכות, (רע"ד), קושטא שכ"ו
תקלה	ספר יראים, ר' אליעזר ממיץ, (ד' אלפים תתקנ"ח לערך), ויניציאה שכ"ו
תקל	ספר כריתות, ר' שמשון בן יצחק מקינון, (***) קושטא רע"ו
שצד	ספר מהרי"ל, ר' אלעזר זלמן מסאנט גואר, (***) סביניטה שי"ו
תרו	ספר מצות גדול, ר' משה מקוצי, (***) ונציה ש"ז
תרז	ספר ציוני, ר' מנחם בן מאיר, (ק"ע לערך), קרימונה שי"ט
תט	ספר תניא, ר' יחיאל עניו, (***) מנטובה רע"ד
תכה	ספר תשב"ץ, ר' שמואל בן צדוק, (***) קרימונה שט"ז
שלב	ספר קרניים, ר' שמשון מאוסטרופולי, (ת"ח), זולקוה תס"ט
תרי	ספרי דבי רב, ר' דוד פארדו, (תק"ן), שאלוניקי תקנ"ט

## אות ע

שנא; שנו	עבודת הלוי, ר' אהרן הלוי הורוויץ, (תקפ"ט), לבוב תר"ב
קנב	עבודת הקודש, ר' מאיר י' גבאי, (***) ונציה שכ"ז
קלז; רג; רו; רח; ריט; רסה	עוללות אפרים, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ, (***) לובלין ש"ן
רפ	עולת שבת, ר' שמואל בן יוסף מקראקא, (***) אמשטרדם תמ"א
רז	עושה שלום, ר' נסים חיים שלום מארגונאטו, (***) שאלוניקי תק"ע
רג	עטרת זקנים <sup>28</sup> , ר' מנחם מענדיל אויערברך, (***) דיהרנפורט תס"ב
רפב; רפג; רש; רשה; שעד; שצט; תנה; תפ; תפג; תפח; תצא; תצז	עיון יעקב, ר' יעקב ריישר, (תצ"ג), ווילהרמרש דארף תפ"ט
שעז	עיתור בכורים, ר' ברוך נוימבורג, (***) פיורדא תקי"ב
תקעז	עין זוהר, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליורנו תקנ"ג
תרי	עין יוסף <sup>29</sup> , ר' יוסף חזן, (תנ"ח), איזמיר תל"ה
תקצב	עיר בנימין, ר' בנימין זאב וואלף, (אחר תע"ח), פרנקפורט דאודר תנ"ח
שטו	עיר גיבורים, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ, (***) בסיליאה ש"ם
תקג; קסג; קסז	עיר דוד, ר' דוד מלידא, (תנ"ז), אמשטרדם תע"ט
תרי	עיר מקלט, ר' דוד מלידא, (תנ"ז), דיהרנפורט ת"ן
תצז	עמודי חיים, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), אזמיר תרל"ה
תכא	עמודי שמים, ר' יעקב עמדין, (תקל"ו), אלטונא תק"ה
תקסז	עמודיה שבעה, ר' בצלאל מקוברין, (***) לובלין תכ"ו
רלב	עמק המלך, ר' נפתלי הירץ בכרך, (***) אמשטרדם ת"ח
תקנד	עמק יהושע, ר' יהושע פאלק, (ת"ס), פרנקפורט דאודר תנ"ט
תעג	עפר יעקב <sup>30</sup> , ר' יעקב נויס ואיס, (***) ליורנו תקמ"ג
שלא	עץ אבות, ר' יעקב עמדין, (תקל"ו), אמשטרדם תקי"א
שצג	עץ החיים, ר' חיים אבואלעפייא, (תק"ד), אזמיר תפ"ט
רטז	עץ יוסף <sup>31</sup> , ר' חנוך זונדל בן יוסף, (תר"ך), ווילנא והוראדנא תקצ"ג

26. על מסכת קידושין.

27. על מסכת כתובות.

28. בשלחן ערוך.

29. במדרש תנחומא.

30. בדעת זקנים.

31. במדרש תנחומא.

**סימן**

**עקידת יצחק**, ר' יצחק עראמה, (\*\*\*) , שאלוניקי רפ"ב ..... רן; ריז; רס; תסח  
**ערוגת הבשם**, ר' שמואל ארקוולטי, (שע"א), ויניציאה שס"ב ..... שוב  
**ערוך לנר (סוכה)**, ר' יעקב יוקב אטלינגר, (תרל"ב), אלטונא תרי"ח ..... ריח  
**ערך לחם**, ר' יעקב קאשטרו, (שע"ב), קושטא תע"ח ..... תקלה  
**ערכי הכנויים**, ר' יחיאל היילפרין, (תק"ו לערך), דיהרנפורט תקס"ו ..... ערכי לחם; רמה; רנ; רנו; רסב; רעא; רפג; רפה; רצא; שד; שלא; שג;  
 שעא; שעב; שפה; שח; תא; תיא; תכא; תכט; תנח; תסז; תצז; תק; תקכ; תקכו; תקמב; תקצה; תקצז; תקצח  
**עשרה מאמרות**, ר' מנחם עזריה מפאנו, (ש"ף), ונציה שנ"ז ..... פח; קלז; קפד; קצח; תלד; תסח (4); תצז; תקסז  
**ערת החיים**, ר' חיים פאלאגי, (תרכ"ח), שאלוניקי תר"א ..... קמח; שג; שפ; ת; תא

**אות פ**

**פאת השלחן**, ר' ישראל משקלאוו, (תקצ"ט), צפת תקצ"ו ..... נט; עא; צ; ריג; רטז; רעט; שפז; שפט; תקפב; תקפט; תקצא  
**פאת נגב**, ר' נסים גבאי, (\*\*\*) , שאלוניקי תקנ"ז ..... קכ  
**פה אחד**<sup>32</sup>, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקס"א ..... שסו  
**פי שנים**, ר' שמעון עקיבא בער בן יוסף, (\*\*\*) , זולצבאך תס"ב ..... רמב; רמו  
**פי שנים**, ר' רפאל חיים מרדכי סוראנגה ור' בנימין נבון, (\*\*\*) , שאלוניקי תקס"ו ..... שעד  
**פירושי האגדות**<sup>33</sup>, ר' שלמה בן אדרת, (ד' אלפים תתקצ"ה), שאלוניקי רע"ו-רפ"ב ..... שנ  
**פלא יועץ**, ר' אליעזר פאפו, (תקפ"ח), קושטא תקפ"ד ..... רא; רעא; שלג; שלח; שח; תקכו; תקלג; תריג  
**פני דוד**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ב ..... ז; י; כו; קו; קטו; קלח; קמח; קעה; קצא; רל; רנו; רנח; רסד; רסז; רפ;  
 שיז; שכב; שלב; שמה; שג; שח; תו; תיד; תצז; תקעו; תרג; תרד  
**פני יהושע ח"א**, ר' יעקב יהושע פאלק, (תקט"ז), פרנקפורט דמיין תקי"ב ..... שצו; תקנ  
**פני יהושע ח"ב**, ר' יעקב יהושע פאלק, (תקט"ז), אמשטרדם תצ"ט ..... קנה; שסא; שעו; תקלט  
**פני יהושע ח"ג**, ר' יעקב יהושע פאלק, (תקט"ז), פרנקפורט דמיין תקט"ז ..... תקנג; תקעב  
**פני יצחק זוטא**, ר' יצחק בן דוד מייאנוב, תק"א, אמשטרדם תצ"א ..... עג; קנ; קס  
**פני יצחק**, ר' יצחק פראנסיס, (\*\*\*) , שאלוניקי תק"ג ..... י; קכח; קלא; קנט; רמב; רסט; רעא; של; שפ; תעג; תעד  
**פני מבין ח"א**, ר' בכור יצחק נאבארו, (תקצ"א), שאלוניקי תקע"א ..... רעז  
**פני מבין ח"ב**, ר' בכור יצחק נאבארו, (תקצ"א), שאלוניקי תקפ"ו ..... קלח  
**פני משה ח"א**, ר' משה בנבנישתי, (\*\*\*) , קושטא תכ"ט ..... קנח; רנז  
**פני משה ח"ב**, ר' משה בנבנישתי, (\*\*\*) , קושטא תל"ב ..... קלח; רנח  
**פני משה (על הירושלמי)**, ר' משה מרגלית, (תקמ"א), ליוורנו תק"ל ..... שפט  
**פני שלמה**, ר' שלמה אמאריליו, (תפ"א), שאלוניקי תע"ז ..... שאלוניקי תע"ז  
**פנים יפות**, ר' פינחס הלוי הורוויץ, (תקס"ה), אוסטרהא תקפ"ה ..... קעא; רלד; שט; תמא; תסד; תקפה; תריג  
**פנים מאירות ח"א**, ר' מאיר אייזנשטאט, (תק"ד), אמשטרדם תע"ה ..... קפו  
**פענח רזא**, ר' יצחק בן יהודה הלוי, (\*\*\*) , פראג שס"ז ..... קמט; קפד; שעז; שעט  
**פקודת המלך**, ר' ישראל נחמן דרוהוביטשר, (תקפ"ה), ליוורנו תקס"ד ..... קנד; רג; רנו  
**פרדס**<sup>34</sup>, ר' יהוסף שווארץ, (תרכ"ה), ירושלם תרכ"א ..... תקכח  
**פרדס רמונים**, ר' משה קורדובירו, (ש"ל), קראקא שנ"א ..... קלה; תקסב  
**פרח לבנון**, ר' יהודה פרץ, (\*\*\*) , ברלין תע"ב ..... שכב; תלו; תקסז  
**פרי האדמה ח"א**, ר' רפאל מיוחס, (תקל"א), שאלוניקי תקי"ב ..... תסה  
**פרי האדמה ח"ג**, ר' רפאל מיוחס, (תקל"א), שאלוניקי תקט"ו ..... תקלה  
**פרי האדמה ח"ד**, ר' רפאל מיוחס, (תקל"א), שאלוניקי תקכ"ג ..... שמג  
**פרי הארץ**, ר' מנחם מענדיל מוויטבסק, (תקמ"ח), קאפוסט תקע"ד ..... שמ  
**פרי חדש (או"ח)**, ר' חזקיה די סילוה, (תנ"ה), אמשטרדם ת"ץ ..... תט; תקעה  
**פרי חדש (יו"ד)**, ר' חזקיה די סילוה, (תנ"ה), אמשטרדם תנ"ב ..... שלח; תקכ  
**פרי חדש (אה"ע)**, ר' חזקיה די סילוה, (תנ"ה), אמשטרדם תס"ו ..... תקמה  
**פרי עץ חיים**, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), קארעץ תקמ"ב ..... שמא  
**פרי תבואה**, ר' יהוסף שווארץ, (תרכ"ה), ירושלם תרכ"א ..... שנה; תקסא  
**פרשת דרכים**, ר' יהודה רוזאניס, (תפ"ז), קושטא תפ"ח ..... ד; פד; פו; קטו; קכט; קלא; רי; רנא; רנו; שעד;  
 תכג; תכו; תמג; תנו; תקג; תקה; תקיט; תקפג  
**פתח האהל**, ר' אברהם מפרמסלא, (\*\*\*) , זולצבאך תנ"א ..... תקז; תקי; תקיא; תקכד; תקל; תקמה; תרד  
**פתח הדביר ח"ב**, ר' חיים בנימין פונטרימולי, (תרל"ג), אזמיר תרכ"ג ..... רז  
**פתח עינים**, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תק"ן ..... כב; לב; צב; צג; קטו; קלז; קמו; קנ; קנב; קנד; קעג; רז; רכג; רלח;  
 רפא; רפב; שיט; שכב; של; שלא; שלח; שג; שסו; שצט; תמ; תנט; תפג; תצא; תצז; תקנח; תרי

32. בידבש לפי.  
 33. בתוך העין יעקב.  
 34. בתוך דברי יוסף ח"ג.

## סימן

צאן קדשים, ר' אברהם חיים שור, (***)	ונדסבק תפ"ט
צדה לדרך, ר' מנחם נ' זרח, (קמ"ה), פירארא שי"ד	קלא
צוארי שלל <sup>35</sup> , ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ב	קלח; קס; רסז
צור יעקב, ר' בכור יעקב יעבץ, (תרל"ה), אזמיר תרכ"ו	קלה; תקל
צח ואדום, ר' רפאל טריוויש, (תק"ד לערך), קושטא ת"ק	רכז; תקכז; תקפב; תקצד
צמח דוד ח"א, ר' יוסף דוד, (תצ"ז), שאלוניקי תקמ"ה	עח; צח; שא; תקיט; תקלח
צעיר רדס <sup>36</sup> , ר' רפאל דוד מזרחי, (***)	קכ
צפנת פענח, ר' יוסף מטרנאני, (שצ"ט), ונציה ת"ח	נה; תכז; תסח (2)
צפנת פענח, ר' יעקב יוסף מפולנאה, (תק"ם), קארעץ תקמ"ב	תג; תה; תל
צפנת פענח חדש, ר' יוסף בן משה מפרמישלה, (תס"ג), פרנקפורט דאודר תנ"ד	תמב; תמג
צרוור הכסף, ר' חיים אברהם גאטיניני, (ת"ץ), שאלוניקי תקט"ז	תנט; תצח
צרוור המור, ר' אברהם סבע, (***)	ונציה רפ"ג

## אות ק

קב הישר, ר' צבי הירש קוידאנובר, (תע"ב), פרנקפורט דמיין תס"ה	תסד; תקצו
קדושת יום טוב, ר' יום טוב אלגאזי, (תקס"ב), ירושלים תר"ג	קסו; קסח
קהלת יעקב, ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), שאלוניקי תקמ"ו	תקפט
קהלת יעקב, ר' יעקב אלבעלי, (תקל"ד), שאלוניקי תקל"ט	תקל
קול בוכים <sup>37</sup> , ר' יעקב קראנץ, (תקס"ה), ווארשא תקע"ט	נד; קעו
קול הרמ"ז, ר' משה זכות, (תנ"ח), אמשטרדם תע"ט	לג; קנב; רמח; ש; שיט; של; שעו; תקעא; תקעג; תקפ
קול יהודה, ר' יהודה בן חנינא זליג איש לונטשיץ, (***)	אמשטרדם תפ"ט
קול יעקב, ר' יעקב שאול, (***)	אזמיר תק"ך
קול שמואל, ר' שמואל קונפורטי, (***)	שאלוניקי תקמ"ז
קיצור של"ה, פיורדא תנ"ג	תכה
קמח סלת, ר' יהודה עלי, (***)	שאלוניקי תקנ"ח
קנין אברהם, ר' אברהם די לונזאנו, (***)	זולקוה תפ"ג
קנמן בשם <sup>38</sup> , ר' אברהם שיק, (***)	קניגסברג תר"ח
קצור מזרחי, ר' יצחק בן נפתלי הכהן, (***)	פראג שס"ד
קרבן אהרן, ר' אהרן נ' חיים, (***)	ונציה שס"ט
קרבן אשה, ר' אליהו שמאע הלוי, (תקע"ד), ליוורנו תקפ"א	קלח; ר; ריג
קרבן אשם, ר' יצחק איצק שאכרליס, (***)	זולצבאך תקל"ז
קרבן העדה, ר' דוד פרנקל, (תקכ"ב), דעסויא תק"ג	מב; נז; תקיא; תקכז; תקעז; תקעט; תקפט
קרבן מנחה, ר' יעקב חאגיז, (תל"ד), אזמיר תל"ה	פט; קח; קיב
קרבן נתנאל, ר' יעקב נתנאל ווייל, (תקכ"ט), קארלסרוא תקט"ו	רכט
קרבן שבת, ר' בצלאל מקוברין, (***)	דיהרנפורט תנ"א
קרו אור פני משה, ר' מאיר בן יצחק איזיק, (תק"ע), המבורג תקמ"ז	תקלב; תקצו
	רנ; שלא

## אות ר

רי"ף על עין יעקב, ר' יאשיהו פינטו, (ת"ח), ונציה ת"ג	כב; נה; רלח; שצב; ת; תפג
ריקאנאטי (על התורה), ר' מנחם ריקאנאטי, (ע' לערך), ונציה רפ"ג	כד; תמה; תרד; תרי
רא"ם (על התורה), ר' אליהו מזרחי, (רפ"ה לערך), ונציה רפ"ז	ג; קיד; קנ; קנב; קנג; קעג; רט; רנז; רנח; רעה; שיא; שעד; שצג; תלא;
	תלח; תמג; תמד; תקלה; תקנ; תקעא; תקעב
ראש דוד, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), מנטובה תקל"ו	קו; קלז; קמז; קנ; קנד; קסח; קעב; קעג; קפה; ר; רנא; רנב; רסג; רסה;
	שעא; שעח; תמט; תנב; תסב; תסג; תפב; תפג; תקה; תקיז; תקלה; תריא
ראשית בכורים, ר' חנוך בן אברהם מגניזן, (תכ"ג), פרנקפורט דמיין תס"ח	תלד
ראשית חכמה, ר' אליהו די וידאש, (***)	ונציה של"ט
רב פנינים, ר' משה אלשיך, (שנ"ג), ונציה שס"א	ריט; תרי
רבינו בחיי (על התורה), רבינו בחיי בן אשר אבן חלאוה, (***)	נאפולי רנ"ב
	ב; כה; לד; נה; סה; סו; עט; קלא; קלו; קלז; קסד; קסה; קפ;
	קצא; רז; רעא; שטז; שיח; שלז; שמה; שנב; שנד; שפ; תב; תלב; תנד; תעד; תקכז; תקלה תקלז; תקלח; תקסח; תרי; תריא
רגל ישראל, ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב, (תר"א), למברג תרי"ח	ריח; רכג
רוח נאמן, ר' חיים אברהם מיראנדה, (תקנ"ט), שאלוניקי תקס"ג	יב; ריח; שנה; שפ

35. בסוף פני דוד.

36. בסוף ספר 'אבני שהם' לר' אברהם פרץ.

37. בתוך 'קול יעקב'.

38. בעין יעקב ח"ג.

**סימן**

רוממות אל, ר' משה אלשיך, (שנ"ג), ונציה שס"ה ..... קצח; תכ; תסז; תקג; תקמד; תקצה  
 רמב"ן (על התורה), ר' משה בן נחמן, (ל' לערך), רומא ר"ל לערך ..... קיב; קנג; ריז; תקסד;  
 רמת שמואל, ר' שמואל הלוי מליסא, (\*\*\*) , אמשטרדם תע"ד ..... קמא; תקא  
 רצוף אהבה, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), וירונה ת"ט ..... ד; שעו

**אות ש**

שאלתות, רב אחאי גאון, (ד' אלפים תקי"ב), ויניצאה ש"ו ..... רלח  
 שארית יוסף, ר' יוסף ן וירגא, (\*\*\*) , אדריאנופולי שי"ד ..... רעז; תקל  
 שארית יעקב, ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), קושטא תקי"א ..... ז; קא; קב; קג; קו; קטו; קלא; קלה; קלז; קלח; קלט; קמ; קמב; קמג;  
 קמו; קמח; קנב; קנד; קנה; קנט; קמב; קנה; רנו; רנז; רנח; רסח; שא; שטו; שמב; שעח; שצח; תנג; תקיב  
 שבות יהודה, ר' יהודה נג'אר, (תק"ץ), ליוורנו תקס"א ..... רמח  
 שבט מוסר, ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), קושטא תע"ב ..... קלא; תט  
 שבט מישאל, ר' יעקב ישראל הלוי, (\*\*\*) , זולקוה תקל"ב ..... קלא; תקמה  
 שדה הארץ ח"א, ר' אברהם מיוחס, (תקכ"ח), שאלוניקי תקמ"ד ..... תצב  
 שדה הארץ ח"ג, ר' אברהם מיוחס, (תקכ"ח), ליוורנו תקנ"ח ..... תקנ  
 שדה יהושע, ר' יהושע בנבנישתי, (ת"ל), קושטא תק"ט ..... קסב; רצח  
 שומר אמונים, ר' יוסף אירגאס, (ת"ץ), אמשטרדם תצ"ו ..... תקעז  
 שונה הלכות ח"א, ר' שלמה שלם, (תקמ"א), אמשטרדם תקכ"ב ..... שעד  
 שורש ישי, ר' שלמה שמאמה, (תקס"ו), ליוורנו תקס"ט ..... קצד  
 שושנים לדוד, ר' דוד פארדו, (תק"ן), ונציה תקי"ב ..... קלח; ריג; ש  
 שושנת העמקים, ר' משה לאשיך, (שנ"ג), ונציה שני"א ..... שנח  
 שו"ת המב"ט, ר' משה מטראני, (ש"ס), ונציה שפ"ט ..... ריג; רנח  
 שו"ת הרא"ם, ר' אליהו מזרחי, (רפ"ה לערך), קושטא ש"ך ..... לב  
 שו"ת הרא"ש, ר' אשר בן יחיאל, (פ"א), ונציה שי"ב ..... נז; קעג  
 שו"ת הרדב"ז ח"א, ר' דוד בן זמרא, (של"ג), ונציה תק"ט ..... עא; קטו  
 שו"ת הרדב"ז ח"ב, ר' דוד בן זמרא, (של"ג), ונציה תק"ט ..... שכו; שצח; תקנז; תקעד  
 שו"ת הרדב"ז ח"ד, ר' דוד בן זמרא, (של"ג), ליוורנו תי"ב ..... שצד  
 שו"ת הריב"ש, ר' יצחק בר ששת, (קס"ח), קושטא ש"ו ..... תב; תקה; תקפט  
 שו"ת הרלב"ח, ר' לוי ן חביב, (\*\*\*) , ויניצאה שכ"ה ..... תקל  
 שו"ת הרמ"א, ר' משה איסרלש, (של"ב), קראקא ת' ..... קלד  
 שו"ת הרמ"ע, ר' מנחם עזריה מפאנו, (ש"ף), ונציה ש"ס ..... קסז; טיט; תקנח  
 שו"ת הרשב"א ח"א, ר' שלמה בן אדרת, (ד' אלפים תתקצ"ה), בולונייא רצ"ט ..... ז; צא; קלד; תמ  
 שו"ת הרשב"ש, ר' שלמה בן שמעון דוראן, (\*\*\*) , ליוורנו תק"ב ..... תק  
 שו"ת מהריט"ץ, ר' יום טוב צהלון, (שע"ט), ונציה תנ"ד ..... רלח; תסו  
 שו"ת מהרימ"ט ח"א, ר' יוסף מטראני, (שצ"ט), קושטא ת"ב ..... תקכו  
 שו"ת מהרימ"ט ח"ב, ר' יוסף מטראני, (שצ"ט), ונציה ת"ה ..... נז; קיח  
 שו"ת מהרי"ק, ר' יוסף קולון, (רמ"ג לערך), ונציה רע"ט ..... צד; תב; תקצה  
 שו"ת מהרש"ך ח"א, ר' שלמה הכהן, (שס"ב), שאלוניקי שמ"ו ..... רמז  
 שו"ת מהרש"ך ח"ג, ר' שלמה הכהן, (שס"ב), שאלוניקי שני"ד ..... תקפט  
 שיורי ברכה (המלוקט), ר' רפאל קאלאמרו, (תקצ"ב), שאלוניקי תקע"ד ..... ח; קלח; שלח; תקפט  
 שיח יצחק<sup>39</sup>, ר' יצחק ניישטטל, (\*\*\*) , ונציה תכ"ד ..... פג  
 שיח יצחק ח"א, ר' יצחק נונים ואיס, (\*\*\*) , ליוורנו תקכ"ו ..... רכג; של; תקנג  
 שיטה מקובצת<sup>40</sup> (ביצה), ר' בצלאל אשכנזי, (שנ"ב לערך), קושטא תצ"א ..... שצו  
 שיטה מקובצת (כתובות), ר' בצלאל אשכנזי, (שנ"ב לערך), קושטא תצ"ח ..... קנז  
 שיטה מקובצת (ב"ק), ר' בצלאל אשכנזי, (שנ"ב לערך), ונציה תקכ"ב ..... קפד; תקנו; תקנט  
 שיטה מקובצת (ב"מ), ר' בצלאל אשכנזי, (שנ"ב לערך), אמשטרדם תפ"א ..... רמז; תקפט  
 שיירי כנסת הגדולה או"ח, ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), אומיר תל"א ..... קלח  
 שיירי כנסת הגדולה יו"ד, ר' חיים בנבנישתי, (תל"ג), קושטא תע"ז ..... שצד  
 שיר חדש, ר' ישעיה דיין, (\*\*\*) , ליוורנו תר"א ..... פא; קה; קפד; קצח; שעד  
 שכחת לקט, ר' נתן בון, (\*\*\*) , פראג תי"ב ..... שב; שעא  
 שלמי חגיגה, ר' ישראל יעקב אלגאזי<sup>41</sup>, (תקט"ז), שאלוניקי תק"ן ..... תריא  
 שלמי צבור, ר' ישראל יעקב אלגאזי<sup>42</sup>, (תקט"ז), שאלוניקי תק"ן ..... שצו; תכה

39. בפרקי שירה;  
 40. בנחלה ליהושע;  
 41. מגיה הספר הוא ר' אברהם חאיון;  
 42. מגיה הספר הוא ר' אברהם חאיון.

## סימן

שם הגדולים ח"א, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ח	שלה; שמג
שם הגדולים, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ווילנא תרי"ג	שעט; תטו
שם יעקב, ר' יעקב סג"ל, (***) , פרנקפורט דאודר תע"ו	שטז
שם שלמה, <sup>43</sup> , ר' רפאל שלמה ארדיט, (תקצ"ז), שאלוניקי תקפ"ג	קצו
שם שמואל, ר' שמואל מסוויסלאוויץ, (***) , פרנקפורט דאודר תנ"ט	קצא
שמו אברהם ח"א, ר' אברהם פאלאג'י, (תרנ"ט), שאלוניקי תרכ"ז	קמו; קסז
שמחת הרגל, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקמ"ב	קלא; קלד; קס; רלא; רפב; שצח
שמנה לחמו, ר' אשר אנשיל בן יצחק, (***) , דעסויא תס"א	קו; קמח; שיח
שמע יעקב, ר' ישראל יעקב אלגאזי, (תקט"ז), קושטא תק"ה	ז; קצד; קצז; רנח; שנח; שעח; שצד; תמה; תנח; תנט; תסו; תעו; תעז; תפד
שמע שלמה, ר' שלמה אלגאזי, (תמ"ג לערך), אזמיר תי"ט	קמה; רמב; תצז; תרי
שנות חיים, ר' חיים חזן, (תע"ב), ונציה תנ"ג	רעג; שצג; ת; תקעא
שנות ימין ח"א, ר' מיכאל יעקב ישראל, (תרט"ז), אזמיר תרי"ז	תעג
שני אליהו, ר' אליהו ישראל, (תקמ"ד), ליוורנו תקס"ו	קלא
שני לוחות הברית, ר' ישעיה הלוי הורוויץ, (***) , אמשטרדם ת"ח	נב; קטו; קלה; קנב; קנד; קסח; קפח; קצו; רב; רד; רלח; רמא; רמב; רנה; רעא; רפ; רפד; שטז; שנו; שסה; שצ; שצד; תכב; תכה; תקו; תקיא; תקכו; תקסב; תקסו; תקסט; תקצג
שעות דרבנן, ר' שלמה הכהן, (תקפ"ז), קושטא תקפ"ט	שצב
שער הגלגלים, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), ירושלים תרכ"ג	נז; קיז; קנד; קעד; שכז
שער ההכנה, ר' נפתלי כ"ץ, (תע"ט), קושטא תצ"ד	רנ
שער הכונות, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), שאלוניקי תרי"ב	קעד; תרז
שער המצות, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), שאלוניקי תרי"ב	תקלד
שער הפסוקים, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), ירושלים תרכ"ג	ב; קנד; תכד; תלט; תפ
שער המלך ח"ב, ר' מרדכי בן שמואל מוילקוטש, (תק"ם לערך), זולקוה תקל"ד	שנו
שער המלך, ר' יצחק נונים בילמונטי, (***) , שאלוניקי תקל"א	רנח; שצו
שער יוסף, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקי"ז	רצח; שלג; שפז
שערי אורה, ר' יוסף גייקאטיליה, (אחר ס"ה), מנטובה שכ"א	ה; קנב
שערי גן עדן, ר' יעקב קאפיל ליפשיץ, (ת"ק לערך), קארעץ תקס"ג	תרד
שערי קדושה, ר' חיים ויטאל, (ש"ף), קושטא תצ"ד	קט; קלא; קנב; רא
שערי רחמים (סידור), שאלוניקי תק"א	תקסט
שערי שמים, <sup>44</sup> , ר' יעקב עמדין, (תקל"ו), אלטונא תק"ה	קעח
שפה אחת, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ט	קלא
שפע טל, ר' שבתי הורוויץ, (שע"ט), האנוויאה שע"ב	שפ
שפת אמת, ר' משה חאגיז, (תצ"ח), אמשטרדם תס"ז	רמט
שפתי דעת, ר' שלמה אפרים מלונטשיץ, (***) , פראג ש"ע	קנ
שפתי חכמים, ר' שבתי באס, (תע"ח), דיהרנפורט תנ"ג	תקנב
שפתי כהן, ר' מרדכי הכהן, (***) , ונציה שס"ה	קכא; קפו; רד; רסג; רסד; שיז; שלא; שסד; שעד; תלד; תמ; תנח; תעג; תקז; תקצו
שפתי כהן, ר' שבתי כ"ץ, (תכ"ג), קראקא ת"ו	ז; קו; קצח; של; תא; תב; תקה
שתי ידות, ר' מנחם די לונזאנו, (שפ"ו לערך), ונציה שע"ח	שפ; תקסט; תרי
שתי ידות, ר' אברהם חזקוני, (***) , אמשטרדם תפ"ו	קסח; ר; רנו; שפג; שצד

## אות ת

תבואת הארץ, ר' יהוסף שווארץ, (תרכ"ה), ירושלים תר"ה	קנג; שצו; תקסא
תהלות ה', ר' אליהו הכהן האתמרי, (תפ"ט), שאלוניקי תקצ"ט	סט; עז; קכח; קכט; קלה; קלז; קעב; קפד; רסה; שעד;
	שפה; תצג; תצד; תצה; תצז; תקב; תקמו; תקפה; תרב; תריג
תולדות יצחק, ר' יצחק קארן, (רצ"ה), קושטא רע"ח	קיג; שנב; תקלה
תולעת שני, ר' אברהם פינסו, (תק"ף), שאלוניקי תקס"ה	קלז; תקה; תרד
תומת ישרים, ונציה ש"פ	תקעא
תוספות חדשים, <sup>45</sup> , אמשטרדם תקל"ה-תקל"ו	קנב; של
תוספת יום הכפורים, <sup>46</sup> , ר' משה ן' חביב, (תנ"ז), קושטא תפ"ז	קנד; של
תוספת שבת, ר' רפאל מייזלש, (***) , פרנקפורט דאודר תקכ"ז	תקפט
תועפות ראם, ר' יצחק פארדו, (***) , שאלוניקי תקע"א	רלח
תועפת ראם, ר' אליקים גאטיניני, (תקנ"ה), אזמיר תקכ"ב	שיא; תקעב
תוצאות חיים, <sup>47</sup> , ר' חיים באסקוויץ, (***) , אמשטרדם תקכ"ד	שיא

43. בתוך 'יקר הערך'.

44. בסידור 'עמודי שמים'.

45. במשניות.

46. בשמות בארץ.

47. בחמשה חומשי תורה.



**סימן**

תורת האדם, ר' משה בן נחמן, (ל' לערך), קושטא רע"ט .....  
 תורת השלמים<sup>48</sup>, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו), ליוורנו תקנ"ו .....  
 תורת חיים, ר' אברהם חיים שור, (\*\*\*) , קראקא שצ"ד .....  
 תורת חיים ח"ב, ר' חיים שבת, (ת"ז), שאלוניקי תע"ה .....  
 תורת חכם, ר' חיים הכהן, (תט"ו), ונציה תי"ד .....  
 תורת יוסף, ר' יוסף בן משה מפירדא, (\*\*\*) , ווילהרמרש דארף תפ"ה .....  
 תורת משה, ר' משה אלשיך, (שנ"ג), ונציה שס"א .....  
 תורת משה<sup>49</sup>, ר' משה צונצין, (\*\*\*) , אזמיר תצ"ז .....  
 תעודת שלמה, ר' שלמה ליפשיץ, (תקי"ח), אוביבך תע"ח .....  
 תפלת ישרים, ר' יעקב עמדין, (תקל"ו), אלטונא תקל"ה .....  
 קלד

**כתבי יד<sup>50</sup>**

\*טל אורות<sup>51</sup>, ר' מאיר פאפיראש, (\*\*\*) .....  
 לקט הקציר .....  
 לשון למודים, ר' יעקב ן' צור, (תקי"ג) .....  
 \*מגן אבות, ר' יום טוב צהלון, (שע"ט) .....  
 ספר הזכרונות, ר' חיים יוסף דוד אזולאי, (תקס"ו) .....  
 ריח שדה, ר' יצחק חי שאול רפאל הכהן, (\*\*\*) .....  
 אדאהן, ר' יוסף, (\*\*\*) .....  
 דאנון, ר' מאיר<sup>52</sup>, (תר"ט) .....  
 הכהן, ר' דוד יקותיאל, (\*\*\*) .....  
 \*סיריליו, ר' שלמה (פירוש הירושלמי), (שי"ג לערך) .....  
 שניאור, זלמן, (\*\*\*) .....  
 לא נודע .....  
 קלז .....  
 קסג .....  
 רנ .....  
 שמג .....  
 רסה; תקא .....  
 שפז .....  
 לב .....  
 קעג .....  
 שפז .....  
 רמו .....  
 תיח .....  
 קסז; רסז

**אישים<sup>53</sup>**

\*אדרבי, ר' יצחק, (של"ז) .....  
 אלגאזי, ר' יום טוב, (תקס"ב) .....  
 \*אלגאזי, ר' ישראל יעקב, (תקט"ז) .....  
 \*אלפסי, חיים, (\*\*\*) .....  
 ארזי, רפאל הכהן, (\*\*\*) .....  
 \*אשטרומשה, ר' דניאל, (\*\*\*) .....  
 אשכנזי, ר' אברהם, (תר"ם) .....  
 אשכנזי, ר"י, (\*\*\*) .....  
 \*בילמונט, ר' יצחק נוניש, (\*\*\*) .....  
 \*בן חיים, ר' אהרן, (\*\*\*) .....  
 בן טובו, ר' יוסף הלוי, (\*\*\*) .....  
 \*בן מוסא, ר"א, (\*\*\*) .....  
 בר שמואל, ר' יהודה, (\*\*\*) .....  
 \*גוטה, ר' זרחיה, (\*\*\*) .....  
 \*דאנון, ר' שמואל, (\*\*\*) .....  
 די אבילה, ר' אליעזר, (תקכ"א) .....  
 הכהן, אפרים, (תל"ח) .....  
 הכהן, חי, (\*\*\*) .....  
 \*הכהן, יצחק, (\*\*\*) .....  
 \*העשל, ר', (תכ"ד) .....  
 \*השמעוני, ר' יוסף, (\*\*\*) .....  
 \*זאבי, ר' יצחק, (\*\*\*) .....  
 \*זאבי, ר' ישראל, (תצ"א) .....  
 חזן, משה, (תרכ"ג) .....  
 רסח .....  
 שצו .....  
 קסו .....  
 תקלד .....  
 שכז .....  
 תסט .....  
 קצ .....  
 קצד .....  
 תעג .....  
 תצח .....  
 קלח .....  
 שצד .....  
 שלא; תקצט .....  
 קטו .....  
 ריז .....  
 קצ .....  
 רעא .....  
 שפז .....  
 שצו .....  
 קלה .....  
 שעד .....  
 קלד .....  
 קיח .....  
 תיח

48. בתוך 'לדוד אמת':  
 49. בסוף גולל אור:  
 50. המסומנים בכוכבית הביאם רבינו מספרים אחרים.  
 51. נדפס בווארשא תרע"א.  
 52. בעל ספר 'באר בשדה':  
 53. המסומנים בכוכבית הביאם רבינו מספרים אחרים, או ששמע בשמם מחכמים אחרים.

## סימן

קפד; שעד	טורון, ר' יעקב, (***)
קב	טייב, ר' יצחק, (תק"ץ)
קצ; שצו; תסה	יצחקי, ר' אברהם, (תפ"ט)
רלז; רמד; תעד	לומברוזו, ר"י, (***)
שעח	מאוסטרופולי, ר' שמשון, (ת"ח)
קמח	מאראגי, ר' סעדיה, (***)
רפ	מהאלברשטאט, ר' שמואל, (***)
קו; צא; קיא; קלח; תט	מוילנא, ר' אליהו (הגר"א), (תקנ"ח)
קעט	מולכו, ר' יעקב, (***)
סה; רלא; שפ	מוסאפייא, ר' אברהם חי, (***)
רכד	מלמד, ר' מאיר, (***)
טו; עה; שיג; תיז	מני, ר' אליהו, (תרנ"ט)
תח	מפולנאה, ר' יעקב יוסף, (תק"ם)
ש	מראנטשוב, ר' משה, (***)
תקמה	מרימינוב, ר' מנחם מנדל, (תקע"ה)
רפ	נבון, ר' אפרים, (תצ"ה)
פא	נבון, ר"י, (***)
קנב	נהר, ר' משה הכהן <sup>54</sup> , (***)
רסה; רסז	נחום, ר' אליעזר, (תק"ה)
שצד	סגרי, ישראל רפאל חיים, (***)
סח; רמט; תקפג	סוזין, ר' משה, (תקצ"ו)
רל	סילוה, ר' חזקיה די, (תנ"ה)
קלח	עזרא, ר' אברהם ן, (תקכ"א)
סט	עמיאל, ר' אברהם, (***)
ת	פאלאגי, ר' אברהם, (תרנ"ט)
רפו	פיאדי, ר' שלמה, (***)
קמח; תצג	פרימו, ר' שמואל, (***)
לב	צור, ר' יעקב ן, (תקי"ג)
סט	צור, ר' משה ן, (***)
צה	קאסווער, ר' נחמן, (***)
רצד	קליווא, ר' ליב, (***)
שצו	רוביו, ר' מרדכי, (***)
תפ	רוזאניס, ר' אברהם, (ת"ץ לערך)
ז; קסח; קעה; רכ	רפאפורט, ר' יצחק הכהן, (תקט"ו)
קו; רג; שלה; שצט	שווארץ, יהוסף, (תרכ"ה)

## תוכן מפורט

<b>44</b>	<b>טו"ב</b> ריבוי הכסף והזהב במקדש - להרגיל לריבוי הוצאות לאהבת ה' - 44 / בתרומה כדאי לגבות מן הנדיב תחילה - 45	<b>31</b>	<b>א'</b> מי שבידו חלק בארץ ישראל חשוב כחלק בעולם הבא - 31 / הדר בא"י יתפלל שלא יוצרך לצאת ממנה - 31
<b>45</b>	<b>י"ח</b> ריבוי הכסף והזהב במקדש - לכבוד מעלת ישראל - 45 / קיום העולם בזכות המשכן - 45	<b>31</b>	<b>ב'</b> התורה, א"י ועולם הבא קשורים זה בזה - 31
<b>46</b>	<b>י"ט</b> ריבוי הכסף והזהב במקדש - לקבוע יראת ה' בלב ישראל - 46	<b>32</b>	<b>ג'</b> זכות א"י יכול לבטל את יצר העבודה זרה - 32 / ביאור דברי חז"ל: "שלח נא ביד תשלח" - ביד רבי עקיבא - 32 / משה ידע שלא יכנס לארץ מזמן שהרג את המצרי - 32 / תירוצו של משה - שהרג מדין שליח בית דין - 32 / דין שליח בית דין שהרג תלוי במחלוקת ר"ע ור' ישמעאל - 32 / שלח ביד רבי עקיבא, דלשיטתו משה אינו חייב בהריגת המצרי - 33
<b>46</b>	<b>כ'</b> כל הדר בא"י נקרא צדיק - 46	<b>33</b>	<b>ד'</b> החסרונות שבכרכים אינם מצויים בירושלים - 33 / הטעם שעבד הבורח לירושלים ניתן להוציאו - 33
<b>46</b>	<b>כ"א</b> א"י נקראת 'אשה יראת ה'" ולכן חביבה על הנשים - 46	<b>33</b>	<b>ה'</b> ירושלים נקראת 'צדקי' - שמצדקת היושבים בה - 33 / א"י אינה סובלת החוטאים ומייסרתם על מנת לכפר עוונם - 34 / תוכחה ליושבי א"י וירושלים לבל יקוצו ביסורים - 34 / טעם שנקראת א"י ארצות החיים - 34 / תוכחה לרוצים להרוויח בא"י כפי שהרוויחו בחו"ל - 35 / ב' מיני טענות שטוענים העולים לארץ - 35
<b>46</b>	<b>כ"ב</b> מדרגת בתי כנסיות בחו"ל לעומת אלו שבא"י - 46 / בזכות מה בני בבל מאריכים ימים - 46 / בזכות תפילה בבית כנסת זריזות מאריכים ימים בחו"ל - 47 / תפילת חו"ל מתקבלת כשהיא בזמן תפילת א"י - 47	<b>35</b>	<b>ו'</b> לימוד תורה ביחידות בא"י - 35 / הצער הנגרם בבואו לא"י אינו חטא - 36 / טוב לימוד ביחידות בא"י מבחבורה בחו"ל - 36 / איך יתכן לדבר קשות זה לזה בתוככי ירושלים - 36
<b>47</b>	<b>כ"ג</b> ירושלים העליונה היא היכל אהבה - 47 / צדיקי א"י נקראים 'אוהבים' על שם היכל אהבה - 47	<b>37</b>	<b>ז'</b> בא"י ישראל קרויים בנים - 37 / זכות ישראל על א"י מכח היותם בנים - 37 / מנתינת התורה לישראל ולא למלאכים מוכח שהם בנים - 37 / ישראל יצאו ממצרים קודם הזמן מכח היותם בנים למקום - 38 / טעם סמיכת מתנת הארץ ליציאת מצרים - 38
<b>47</b>	<b>כ"ד</b> הדר בא"י עובד ה' מאהבה - 47	<b>38</b>	<b>ח'</b> מדוע הקב"ה הוריש את הכנעני ולא ברא לישראל ארץ חדשה - 38 / בזכות 'נעשה ונשמע' זכו שתתחיל התורה בבריאת העולם - 38 / מפני מה זכו ישראל בתורה ולא המלאכים - 39 / לא בראתי ארץ חדשה כדי שתתעסקו בתורה - 39
<b>47</b>	<b>כ"ה</b> מקדש של מטה כנגד מקדש של מעלה - 47 / סוד שם 'ירושלים' - 47	<b>40</b>	<b>ט'</b> היוצא לחו"ל אין זכות אבות מועילה לו - 40 / ירושת הארץ מכח האבות ולכן לעזובה אין זכות אבות - 40
<b>48</b>	<b>כ"ו</b> מעלת המטר של א"י - 48	<b>40</b>	<b>י'</b> מתנת הארץ תלויה במעשי ישראל - 40 / סילוק השכינה למעלה מעיד שהקב"ה לא גירש אותנו - 40
<b>48</b>	<b>כ"ז</b> ב' תועלויות בא"י - רוחנית וגשמית - 48 / התועלת הרוחנית מושגת בראיית מקום המקדש - 48 / התועלת הרוחנית היא לעולם - 48 / התועלת הגשמית נקנת בחזקה ואינה לעולם - 48 / משה ביקש להכנס לא"י לזכות בשלמות הגשמית והרוחנית - 48	<b>41</b>	<b>י"א</b> האם כל א"י נקראת 'זבת חלב ודבש' או רק ציפורי - 41 / קלקול המעשים גורם למיעוט ברכת הארץ - 42 / המשך הברור מי נקראת 'זבת חלב ודבש' - 42
<b>49</b>	<b>כ"ח</b> בית שלישי בזכות יעקב אבינו ולכן לא יחרב - 49	<b>42</b>	<b>י"ב</b> א"י נקראת 'עוז' - 42 / על ידי השלום אנו מתקיימים בארץ - 42
<b>49</b>	<b>כ"ט</b> חברון, שכם וירושלים - מלכות, תורה ומקדש - 49 / מלכות, תורה ומקדש יחזרו בשיבת ציון - 50	<b>43</b>	<b>י"ג</b> מפני מה זכה עמרי למלכות - 43
<b>50</b>	<b>ל'</b> ארץ ישראל ראש לכל הארצות - 50	<b>43</b>	<b>י"ד</b> א"י לעם ישראל כקרקע לאשה למזונותיה - 43
<b>50</b>	<b>ל"א</b> השכינה בא"י שבאמצע העולם ומשגיחה על ד' רוחות - 50 / מדוע המקריב למולך נרגם ע"י עם הארץ - 50	<b>43</b>	<b>ט"ו</b> יושבי א"י מכפרים ביסוריהם על חטאי כל ישראל - 43 / תפילת יושבי א"י ותשובת ה' שיושעו מכח השלום - 43
<b>50</b>	<b>ל"ב</b> הטעם שיהודה ובנימין קבלו לחלקם את ירושלים - 50 / זהירות יתרה מכל סרך עבודה זרה בירושלים - 50 / חומרת משחקי הקובייה והקרטין - 51 / תוכחה על משחק בקובייה - 51 / א"י מקיאה עוברי עבירה אף לאחר מותם - 52	<b>44</b>	<b>ט"ז</b> מדוע נצרך ריבוי כסף וזהב במשכן ובמקדש - 44 / כל דבר במקדש ובמשכן רומז לדברים רוחניים - 44 / טעם שבמקדש עומדים צפופים ומשתחוים רוחניים - 44
<b>53</b>	<b>ל"ג</b> האם דירת א"י בלבד מזכה בעולם הבא או דוקא בצרוף מעלות נוספות - 53		
<b>53</b>	<b>ל"ד</b> א"י נשתבחה בנחשת וברזל שהם עיקר התשמיש - 53		
<b>53</b>	<b>ל"ה</b> אף במקומות האבנים והברזל א"י דשנה - 53		
<b>53</b>	<b>ל"ו</b> בניין הארץ יתקיים רק ע"י המתרחקים מהמותרות - 53		
<b>54</b>	<b>ל"ז</b> אבני א"י כבדים - 54		

**ל"ח**..... 54  
 אין שליטה לס"מ על ישראל בארץ ישראל - 54

**ט"ל**..... 54  
 כשנחרב המקדש נבנו מאבניו בתי כנסת בעולם - 54 / טעם שנקרא בית הכנסת 'מקדש מעטי' - 54 / שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי מדרשות - 54

**מ'**..... 54  
 סגולת הארץ - 54 / כל אי"י נבחרת ומיוחדת להשגחת ה' ולא רק בית המקדש - 54 / כעדות העם הנבחר על הבריאה בשביתתו כן תעיד הארץ הנבחרת בשביתתה - 55 / טעם שהמענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים שהיא אי"י - 55

**מ"א**..... 55  
 אי"י כנגד החמה וכנגד השבת - 55

**מ"ב**..... 55  
 כיבוי שריפה ע"י נוכרי בשבת - 55 / יישוב הארץ ע"י נוכרי בשבת - 56 / היתר כיבוי ע"י נוכרי אף בחו"ל - 56

**מ"ג**..... 56  
 ירושלים עושה ברגל את כל ישראל חברים - 56 / איסור גידול תרנגולים בירושלים - לאוכלי קודשים או לכל ישראל - 56 / לימודים נוספים בדרשת "שחבורה לה יחדיו" - 56

**מ"ד**..... 57  
 בא"י צריך משמרת למשמרתו - 57 / לדקדק בחלוקת הצדקה - 57

**מ"ה**..... 57  
 לקיים את תנאי טובי העיר - 57

**מ"ו**..... 57  
 שלא לקלל את רעהו - 57

**מ"ז**..... 57  
 שלא להנות מעזבונו של הנפטרים בא"י - 57

**מ"ח**..... 57  
 למעט בתענוגים - 57

**מ"ט**..... 57  
 להזהר מלבטל את שוקדי התורה - 57

**נ'**..... 57  
 להזהר ביותר בדבר השבועות - 57

**נ"א**..... 57  
 להזהר מאיסור ריבית - 57

**נ"ב**..... 57  
 להזהר שלא לקחת שכר על הוראת הדינים - 57 / זהירות בדברים נוספים - 57 / תוכחה על הצורך להוסיף הקפדה בקיום המצוות בא"י - 57 / לקבל הכרעת דין התורה - 58 / לתת צדקה כראוי לו - 58 / תוכחה בעניין הצניעות בא"י - 58 / הבא לא"י מכניס עצמו לידי חיוב ולכן נתבע להזהר ביותר - 58

**נ"ג**..... 59  
 אל המנוחה ואל הנחלה - 59 / מתי נקרא ר"ש ומתי נקרא רשבי"י - 59 / ירושלים נקראת 'מנוחה ונחלה' - 59

**נ"ד**..... 59  
 צרעת הבתים נועדה לגלוי המטמוניות שבקירות - 59 / צרעת הבתים נועדה לטהרם ע"י בנייתם מחדש - 59 / על ידי צרעת הבתים ניכר הקשר העצמי שבין ישראל לארצם - 59

**נ"ה**..... 60  
 גי נקראו על שם הקבי"ה - שכל מעשיהם לשם שמים - 60 / הקריאה על שם ה' משום הדבקות בו - 60 / סנהדרין, ביהמ"ק והקב"ה נקראים 'לבי' - טעם הדבר - 60 / טעם שתחילת התורה בבי' וסופה בלי' - 60 / הרגשת חסרון הנקראים 'לבי' והתמילה להשבתם - 60

**נ"ו**..... 61  
 גי מדרגות בחוטאים וכנגדם גי סוגי קרבנות - 61 / מעלת פירות העץ והאדמה שנבראו טרם חסרון הלבנה - 61 / מדוע אי"י נשתבחה דוקא בפירותיה - 61

**נ"ז**..... 61  
 המהלך ד' אמות בא"י - 61 / מעלת המהלך ד' אמות דוקא בנקבר בארץ - 61

**נ"ח**..... 61 / מדוע יש התרה לנודר ללכת לא"י - 61 / מעלת ההולך ד' אמות אף כשלא נקבר בה - 62 / משה ביקש להכנס לא"י כדי לראות מקום המקדש - 62 / מדרגת בן העולם הבא ומדרגת נוחלי עולם הבא - 63

**נ"ח**..... 64  
 השפע יורד לעולם באמצעות צדיקי אי"י - 64 / בגלות נחלקים ע"י הצדיקים - ל"ו בא"י ול"ו בחו"ל - 64 / כשהדור זכאי רוב הצדיקים בא"י, וכשהייב רובם בחו"ל - 64 / כשרוב הצדיקים בא"י ישמח כל העם שבחו"ל - 64

**נ"ט**..... 65  
 גובה בית המקדש שלמעלה - 65

**ס'**..... 65  
 בזכות עסק התורה בא"י זוכה לראות פני שכינה - 65

**ס"א**..... 65  
 הנכנס לא"י צריך לטבול ולהטהר תחילה - 65

**ס"ב**..... 65  
 אהרון לא התפלל להכנס לא"י מפני שסמך על עזרא - 65 / מהי חשיבות הידיעה שמושה חציו איש וחציו אלוקים - 65 / אהרון לא התפלל להכנס לא"י מפני הגזירה - 65 / נשמת אהרון נתגלגלה בעזרא - 65 / אהרון לא התפלל להכנס לא"י מפני שלא מצא פתח תפילה - 66 / מדוע אהרון לא התפלל לראות את אי"י - 66

**ס"ג**..... 66  
 צדיקי אי"י מגינים על כל העולם וצדיקי חו"ל על מקומם - 66

**ס"ד**..... 66  
 חיסר אות יו"ד מירושלים במקום לחסרה משמות ה' - 66 / חסרון היו"ד לעורר לתשובה על החטא שגרם לחורבן - 66 / לכבוד ישראל חיסר יו"ד מירושלים ולא מישראל - 67 / חסרון ה"י מירושלים הוא אות על שמירת ישראל וגאולתם - 67

**ס"ה**..... 67  
 ו' אקלימי הארצות ומעלת אקלים הארץ - 67 / גימטריאות ורמזים בתיבות 'ארץ ישראל' ו'ירושלים' - 68

**ס"ו**..... 68  
 טעם שנשתבחה הארץ בעשרה דברים - 68

**ס"ז**..... 68  
 כל אי"י בכלל ירושלים - לעניין מה - 68

**ס"ח**..... 68  
 מדוע לא קרא לירושלים 'יראה שלם' - 68 / כל זמן שהשם והכסא חסר אף שם ירושלים חסר - 68

**ס"ט**..... 69  
 אין השכינה חוזרת לירושלים עד שתיעשה הר - 69 / הצער הראוי להיות על החסרון שבכסא ה' - 69 / בזכות שמירת השבת ישראל נגאלים - 70

**ע'**..... 70  
 ביאור מאמר משה - 'ה' אלוֹקִיד מביאֵךְ אל ארץ טובה' - 70 / טעם שלא נענה משה בתפילתו להכנס לארץ - 70

**ע"א**..... 70  
 עפר אי"י ממחר לכלות בשר הנקברים בה - 70 / זהירות מעוון בא"י משום שהיא ארץ אוכלת יושביה - 71 / דחיית הארץ את החוטאים מורה על חומרת העוון בה - 71

**ע"ב**..... 71  
 הרוחניות שבמן מתלבשת בפירות אי"י - 71

**ע"ג**..... 71  
 בא"י מקבלים שכר מצוות גם בעולם הזה - 71 / שכר הזריזות במצוות מקבל בעולם הזה גם בחו"ל - 72

**ע"ד**..... 72  
 בני אי"י מסתפקים בלחם מרוב חשק התורה - 72 / צדיק אוכל לשובע נפשו - 72

**ע"ה**..... 72  
 אוריא דא"י מחכים - 72

**ע"ו**..... 72  
 צדיק היושב בא"י מייחד שמו ית' - 72

**ל"ח**..... 54  
 אין שליטה לס"מ על ישראל בארץ ישראל - 54

**ט"ל**..... 54  
 כשנחרב המקדש נבנו מאבניו בתי כנסת בעולם - 54 / טעם שנקרא בית הכנסת 'מקדש מעטי' - 54 / שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי מדרשות - 54

**מ'**..... 54  
 סגולת הארץ - 54 / כל אי"י נבחרת ומיוחדת להשגחת ה' ולא רק בית המקדש - 54 / כעדות העם הנבחר על הבריאה בשביתתו כן תעיד הארץ הנבחרת בשביתתה - 55 / טעם שהמענג את השבת זוכה לנחלה בלי מצרים שהיא אי"י - 55

**מ"א**..... 55  
 אי"י כנגד החמה וכנגד השבת - 55

**מ"ב**..... 55  
 כיבוי שריפה ע"י נוכרי בשבת - 55 / יישוב הארץ ע"י נוכרי בשבת - 56 / היתר כיבוי ע"י נוכרי אף בחו"ל - 56

**מ"ג**..... 56  
 ירושלים עושה ברגל את כל ישראל חברים - 56 / איסור גידול תרנגולים בירושלים - לאוכלי קודשים או לכל ישראל - 56 / לימודים נוספים בדרשת "שחבורה לה יחדיו" - 56

**מ"ד**..... 57  
 בא"י צריך משמרת למשמרתו - 57 / לדקדק בחלוקת הצדקה - 57

**מ"ה**..... 57  
 לקיים את תנאי טובי העיר - 57

**מ"ו**..... 57  
 שלא לקלל את רעהו - 57

**מ"ז**..... 57  
 שלא להנות מעזבונו של הנפטרים בא"י - 57

**מ"ח**..... 57  
 למעט בתענוגים - 57

**מ"ט**..... 57  
 להזהר מלבטל את שוקדי התורה - 57

**נ'**..... 57  
 להזהר ביותר בדבר השבועות - 57

**נ"א**..... 57  
 להזהר מאיסור ריבית - 57

**נ"ב**..... 57  
 להזהר שלא לקחת שכר על הוראת הדינים - 57 / זהירות בדברים נוספים - 57 / תוכחה על הצורך להוסיף הקפדה בקיום המצוות בא"י - 57 / לקבל הכרעת דין התורה - 58 / לתת צדקה כראוי לו - 58 / תוכחה בעניין הצניעות בא"י - 58 / הבא לא"י מכניס עצמו לידי חיוב ולכן נתבע להזהר ביותר - 58

**נ"ג**..... 59  
 אל המנוחה ואל הנחלה - 59 / מתי נקרא ר"ש ומתי נקרא רשבי"י - 59 / ירושלים נקראת 'מנוחה ונחלה' - 59

**נ"ד**..... 59  
 צרעת הבתים נועדה לגלוי המטמוניות שבקירות - 59 / צרעת הבתים נועדה לטהרם ע"י בנייתם מחדש - 59 / על ידי צרעת הבתים ניכר הקשר העצמי שבין ישראל לארצם - 59

**נ"ה**..... 60  
 גי נקראו על שם הקבי"ה - שכל מעשיהם לשם שמים - 60 / הקריאה על שם ה' משום הדבקות בו - 60 / סנהדרין, ביהמ"ק והקב"ה נקראים 'לבי' - טעם הדבר - 60 / טעם שתחילת התורה בבי' וסופה בלי' - 60 / הרגשת חסרון הנקראים 'לבי' והתמילה להשבתם - 60

**נ"ו**..... 61  
 גי מדרגות בחוטאים וכנגדם גי סוגי קרבנות - 61 / מעלת פירות העץ והאדמה שנבראו טרם חסרון הלבנה - 61 / מדוע אי"י נשתבחה דוקא בפירותיה - 61

**נ"ז**..... 61  
 המהלך ד' אמות בא"י - 61 / מעלת המהלך ד' אמות דוקא בנקבר בארץ - 61

- ע"ז** 72 החומד לשכון בא"י בחורבנה יזכה לשכון בה בישובה - 72
- ע"ח** 73 כיצד הקנה הקב"ה את א"י לזרע אברהם שלא בא לעולם - 73
- ע"ט** 73 מדוע נקרא נהר פרת 'נהר הגדול' - 73
- פ'** 73 א"י שקולה כנגד כל הנברא בששת ימי בראשית - 73
- פ"א** 73 מידת הרחמים האלוקיים יתרה בא"י - 73 / בא"י גם הדינים נהפכים לרחמים - 73
- פ"ב** 74 חלוקת שטח המקדש בין נחלות יהודה ובנימין - 74 / מקום המזבח מוכיח את שייכות המלכות לבית דוד - 74
- פ"ג** 74 אם אין שליטה לקליפה בא"י כיצד נחרבה הארץ - 74 / אם אין שליטה לקליפה בא"י כיצד יש בה עבודה זרה - 74 / חורבן בית המקדש היה מהשמים ולא משליטת יד אויב - 75
- פ"ד** 75 ישראל כבשו רק ארץ שבעה עמים ולעתיד יכבשו עוד שלושה - 75 / מאהבת ה' אותנו נתן לנו קצת מעמון ומואב כבר בזמן הזה - 75
- פ"ו** 75 בעולם הזה ישראל יורשים א"י בלבד ולעתיד את כל העולם - 75 / עתידה ירושלים להתרחב ככל א"י, וא"י ככל העולם - 75 / שיעור התרחבות ירושלים בעתיד - 75
- פ"ז** 76 א"י נידונה בניסן ושאר הארצות בתשרי - 76 / ביאור פתרון החרטומים ויוסף לחלומות פרעה - 76
- פ"ח(1)** 76 מדרגות בכפרת הארץ - 76 / מידת השתיקה הופכת 'פשע' ל'שפע' - 76 / בכל דיבור ודיבור של האדם מצטייר שם הוי"ה - 76 / חומרת עונש הדיבור לבטלה - 77 / חשיבות הדיבור לתהליך התשובה - 77 / בעוון דברים בטלים לא נמחלים הפשעים - 77 / פשעים הארץ אינה מכפרת אלא בתשובה - 77
- פ"ח(2)** 77 מדוע לא זכו שנים וחצי השבטים לנחול בעבר הירדן המערבי - 77
- פ"ט** 77 היושבים בירושלים הם כנגד כל ישראל - 77
- צ'** 78 כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה - 78 / כל היוצא לחו"ל כאילו עובד עבודה זרה - 78
- צ"א** 78 הדר בא"י כמי שיש לו אלוה כיוון שהיא נחלת ה' - 78 / הציבי לך ציונים - 79
- צ"ב** 79 הדר בחו"ל כעובד עבודה זרה משום שעזב את ארץ החיים - 79 / הדר בחו"ל נידון על מחשבה כמעשה כעובד עבודה זרה - 79 / אף בחו"ל לא דן מחשבה כמעשה - 79
- צ"ג** 79 הדר בחו"ל כעובד עבודה זרה כי נראה שעובד לשר הארץ - 79
- צ"ד** 79 הדר בא"י יש לו אלוה - היינו שכרו לעולם הבא - 79 / בני חו"ל זוכים לחלק ביישבת ובתורת א"י כשתומכים ביישביה - 79 / כל ישראל יש להם חלק ביישבת א"י ותורת א"י - 80
- צ"ה** 80 הדר בחו"ל אין לו אלוה - שבקל יבוא לכעוס - 80
- צ"ו** 80 מחמת קדושת הארץ החוטא בה נענש במהרה - 80
- צ"ז** 80 הדר בא"י סובל יסורים מצד מידת הרחמים - 80
- צ"ח** 81 לגוי אף בא"י אין אלוה ולישראל אף בחו"ל יש אלוה - 81
- צ"ט** 81 היושב בא"י ומתגעגע לחו"ל הוא כמי שאין לו אלוה וכן להיפך - 81
- ק'** 81 א"י היא ככתובה והדר בחו"ל כמי שאין לו כתובה - 81
- ק"א** 81 מלך ישבת א"י יש תשובה למה איננו כרוב הגויים - 81
- ק"ב** 81 מלך ישבת הארץ בטלה טענת היתר עבודה זרה - 81
- ק"ג** 82 בכיבוש הארץ מתבררת מלכות ה' בעולם - 82
- ק"ד** 82 השכינה שורה בארץ וממנה משגיח על ד' רוחות העולם - 82 / הדר בא"י גורם להשראת שכינה בארץ - 82
- ק"ה** 82 בא"י נבראו השמים תחילה ובחו"ל נבראה הארץ תחילה - 82 / בא"י שם אלוקים הוא רחמים - 82
- ק"ו** 83 צדקה לעניי א"י מקיימת את ממונו - 83 / המעשר מאכלו כראוי לא שוכח תלמודו - 83 / גדול מעשר שמביא לידי תלמוד תורה - 83 / עשר בשביל שתתעשר - 84 / מדוע אין ריבית בשכר הקב"ה לאדם - 84 / שכרה של מצוות צדקה - 84 / מדוע אין בצדקה משום ריבית - 85 / מדוע אין מתקים מה שהבטיחו התורה וחז"ל לנותני צדקה - 85 / צדקה צריכה להיות בצנעה - 86 / מעלת הצדקה וגנות הקמצנות - 86 / טעם שמקדימין בז' דנחמתא 'עניה סוערה' קודם 'רני עקרה' - 86 / דרכיו השפלות של הקמצן - 86
- ק"ז** 87 א"י נקראת 'בית ה'" - 87
- ק"ח** 87 בארץ יש איברים כבאדם - 87 / ארץ אשר אבניה ברזל - 87
- ק"ט** 87 בעוון שקר גולים מהארץ - 87
- ק"י** 87 על ידי השתקקות לא"י נשפע בפרנסה - 87
- ק"יא** 87 קביעת הזמנים בחו"ל נסמכת על חשבון בני א"י וקביעתם - 87 / רמז בעניין המועדים - 88
- ק"יב** 88 א"י צמאה מאוד וצריכה מטר כל השנה - 88 / בא"י נצרכת תפילה יתרה על המטר - 88 / דברים הגורמים לעצירת גשמים שיש להזהר בהם - 88
- ק"יג** 89 ביאור המילה 'כל' בכתבי הקודש - 89 / ביכולתנו לספר רק קצת מתהילות ה' - 89 / בפני הקב"ה ניתן להאריך בשבחיו - 90 / השכינה בירושלים ולכן אפשר להאריך שם בשבחי ה' - 90 / העוסקים בתורה יכולים להאריך בשבחי ה' - 90 / עוד אופנים בהם אפשר להאריך בשבחי ה' - 90 / מי הם מעשה ידי הטבועים בים - 91
- ק"יד** 92 מה זרע יצחק בגרר - 92 / מדוע נצטווה יצחק לגור בגרר - 92 / האם גרר נחשבת כא"י או כחו"ל - 93 / האם מקיים מצוות ישוב הארץ בגרר - 93 / ביאור המדרש שיצחק לא זרע דגן - 93
- ק"ט"ו** 93 שבתות ומועדי ה' תלויים בנחלת ה' - 93 / שבתות של חול או שבתות של חו"ל - 93 / לפי איזה מקום נקבעת שבת בשמים - 93 / החיוב לשמור שבת הוא לפי מקומו של כל אדם ואדם - 94 / הכוונה השלימה של שומר השבת - 94 / דבר ה' נכנס תוך גרונו של משה - 95 / מתי כן מקבלים שכר מצוות בהאי עלמא - 95 / טעם לשמה של שבת הגדול - 95 / מפני מה חשוב לשמור כל שבת ושבת - 96
- ק"ט"ז** 96 מעלת הבטחון - 96 / מעלת הבוטח בה' והצלחתו - 96

- 119 / האם ישראל במצרים היו שקועים בעריות או גדורים ממנה - 119
- קל"ב** 120 ..... בחו"ל יש ללבוש מנעלים להפסיק בין הגוף לטומאת הנחש - 120 / בא"י רצון עבדי ה' ללכת ברגליהם על אדמתה - 120
- קל"ג** 120 ..... בנוסח הברכות 'ארץ' סתם היא ארץ ישראל - 120 / מדוע תיקנו לברך 'בורא פרי האדמה' ולא 'בורא פרי הארץ' - 120 / לא תיקנו ברכה על פי פסוק שבעניין המרגלים - 121
- קל"ד** 121 ..... מדוע השתנה סדר התורה בגלל טענת הגויים - 121 / שינוי הסדר כדי למנוע כפירה בעיקר - 121 / מניעת הגזל - יסוד האמונה - 121 / ביאור דברי רבי יצחק בטעם התחלת התורה ב'בראשית' - 121 / אמונת החידוש - יסוד התורה - 122 / הקב"ה אינו פוגע בנפש החוטא תחילה, מלבד בעוון גזל - 122 / ג' מיני גזל - 122 / הקב"ה פוגע בממון החוטא תחילה מלבד במבטל תורה - 122 / הקב"ה פוגע בממון החוטא תחילה, מלבד בחושד בכשרים - 123 / בגויים הקב"ה פוגע בגופם תחילה - 123 / דוקא מצד מידת הרחמים אינו מתחיל לענוש בגוף - 123 / ביאורים במעשה דריב"ח ותינוק שבבית האסורים - 123 / חומרת עוון גזל - 124 / עוון גזל אינו נמחל אפילו בא"י - 124 / בזכות זהירות מגול יושבים לבטח בא"י ושבעים מפירותיה - 124 / דעת הרמ"א שמחויב למכור לישראל בפחות למרות שהגוי מציע יותר - 125 / השגת הרב 'כנסת הגדולה' על דברי הרמ"א - 125 / יישוב דברי הרמ"א - 125 / האם יש חילוק בדן מכירה לגוי בין קרקע למטלטלין - 125
- קל"ה** 125 ..... העולם נברא מאפס - לכן בצדק נלקחה א"י מהגויים להם ניתנה - 126 / מבריאת השמים לומדים דרכי הגאולה, שמתוך צרה רווחה - 126 / הצלחת המשיח ע"י הנהגת שם הוי"ה - 126 / גאולה העתידה ע"י שם הוי"ה - 127 / בגלות נותר רק עמוד החסד - 127 / העולם נברא באמירה - לכן יכול לחזור בו מנתינת א"י לגויים - 128 / מדוע נוצר האדם ע"י איש ואשה - 128 / הצורך באשה בגלל המיתה - 129 / שני טעמים מדוע נוצר האדם מאב ואם - 129 / ע"י שנברא האדם מאב ואם יהיה אחוה ורעות בעולם - 130 / בקריעת ים סוף נערמו המים גבוה לפרסם הנס לאומות - 130 / מחלוקת חכמים אי מוקדם בבריאה חביב או המאוחר - 130 / המאוחר חביב - בחירת א"י מכל הארצות כי נבראה אחרונה - 130 / המוקדם חביב - בחירת א"י מכל הארצות כי נבראה ראשונה - 130 / מקריעת ים סוף מוכח שאחרון חביב - 130 / כיוון שאחרון חביב יוצא שיש הוכחה שאין אלוקים אחרים - 130 / אם נכנסים לארץ מקבלים אלהותי ואם מקבלים את המילה מקבלים אלהותי - 131
- קל"ו** 131 ..... טעם נתינת א"י לכנען - 131 / מדוע אין ליפת חלק בארץ - 131
- קל"ז** 131 ..... הקב"ה מלך - לכן בצדק לקח את א"י מהגויים להם ניתנה - 131 / מדוע נעש אחאב כשלקח את כרם נבות - 131 / התשובה מועילה לישראל ולא לאומות - 132 / תשובה אינה מועילה לאומות כי הטומאה דבוקה בהם בחוץ - 132 / תשובה אינה מועילה לאומות כי אינם שייכים בדרכי התשובה - 132 / תשובה אינה מועילה לאומות כי אינם 'עבדים' ולא 'בנים' - 132 / ה' מלך על כל העולם ולכן יכול למחול על כבודו - 132 / הכופר במלכות ה' על הכל אין מחול לו - 133 / בטענת 'ליסטים אתם' איבדו את יכולת התשובה - 133 / ישראל נחשבים כקטנים ולכן נמחלים עוונותיהם - 133 / אין מצווה המבטלת עבירה מלבד התשובה - 135 / שם שדי"י מסיע לאדם להדבק בה' - 135 / עוד בעניין השב בתשובה - 136
- קל"ח** 139 ..... ישראל זכו בכל העולם כי מלח תורה ומצוות העולם מתקיים - 139 / הארץ ניתנה על תנאי שנשמור חוקי ה' ותורתו - 139 / מדוע חזרו בהם ישראל מאמירת 'נעשה ונשמע' - 139 / ממתנת הארץ למדנו שמתנה ובכורה אין חוזרת ביובל - 139 / כמו שמתנת א"י היא לעולם כן התורה לעולם - 140 / כיצד נתחייבו ישראל בשמירת התורה והרי היא כדבר שאינו קצוב - 140 / כל אחד מישראל נידון כרבים - 141 / דחיית טענת הפורקים עול התורה משום דהוי דבר שאינו קצוב - 141 / מצוות בטלות לעתיד לבוא - אלו מצוות בטלות - 141 / מצוות לעתיד לבוא - מהו העתיד לבוא - 142 / מי התנא המתיר דוקא לסופדו בכלאיים וכמי ההלכה - 142 / האם דבר שיש בו קצבת שנים חשיב דבר הקצוב - 143 / ישראל התחייבו בעסק התורה אף
- ק"י** 100 ..... צוואת רבי ירמיה כיצד להתנהג בו לאחר מותו - 100 / ד' תועלויות לאדם הנבקר בא"י - 100 / הדר בא"י ומת בערב שבת ניצול מחיבוט הקבר - 101 / הטעם לחיבוט הקבר - 101 / הנקבר בא"י ניצול מרימה ותולעה - 101 / מתי א"י אינם חייבים אכילתם לקליפות ולכן אין בהם רימה - 101 / עפר א"י מכלה הבשר בחודש ימים - 101 / בא"י אין לחוש מאחיזת הקליפות בתענוגותיו - 102
- ק"י"ח** 102 ..... כוונת משה בבקשתו להכנס לא"י ובבקשתו 'אעברה נא ואראה' - 102 / 'אעברה נא' - לשעה, להרוויח חיי עולם הבא - 102 / 'אעברה נא' - לשעה, לקיים מצוות התלויות בארץ - 102 / ה'טירת כסף' בדעת המהרי"ט - עלייה ע"מ לחזור אינה מצווה כלל - 103 / ה'טירת כסף' לשיטתו - עלייה ע"מ לחזור היא מצווה - 103 / 'אעברה נא' - לשעה, לשם ראיית המקדש - 103 / שער החצר בדעת המהרי"ט - עלייה ע"מ לחזור היא ענף מצווה - 103 / 'אעברה נא' - לשעה, לעניין כל א"י - 104 / הנודר ללכת לא"י מתי הוי נדרי מצווה - 104 / ביאור שאלת רבי שמלא מפני מה נתאווה משה להכנס לא"י - 104
- ק"י"ט** 105 ..... א"י נקראת 'ארץ החיים' - שמתיה חיים תחילה - 105 / טעם שמתיה א"י חיים תחילה לימות המשיח - 105
- ק"כ** 105 ..... סוד 'ארץ החיים' - שמתיה חיים תחילה - 105 / מעלות המת והנקבר בא"י - 105 / המת בחו"ל ונקבר בא"י - 106 / עצמות הנקבר בא"י אינם פגרים מתים כנקבר בחו"ל - 106 / המת ונקבר בחו"ל יש בידו שתי מיתות - 106
- קכ"א** 107 ..... 'ארץ החיים' - שהיא תחת ממשלת ה' שהוא חי וקיים - 107
- קכ"ב** 107 ..... 'ארץ החיים' - שיושביה חיים ובראים - 107
- קכ"ג** 107 ..... 'ארץ החיים' - שע"י זוכים לחיי עולם הבא - 107
- קכ"ד** 107 ..... 'ארץ החיים' - שעל ידה זוכים לתורה - 107
- קכ"ה** 107 ..... 'ארץ החיים' - שיושביה נשואי עוון ואף במיתתם קרוים חיים - 107
- קכ"ו** 107 ..... 'ארץ החיים' - שמחלקת חיים לכל העולם - 107
- קכ"ז** 107 ..... 'ארץ החיים' - שמאריכה חיי האדם - 107
- קכ"ח** 107 ..... עשרה דברים נקראו חיים - 107 / התועלת היוצא לנו מהידיעה מי הם הנקראים חיים - 107 / 'ארץ החיים' - שכל הנקראים חיים שייכים בה - 108 / טעם שתורה וגמילות חסד כרוכים זה בזה - 108
- קכ"ט** 109 ..... לא"י יש דין קרקע ולחו"ל דין מטלטלים - 109 / ירושת הארץ מלח פריעת החוב של הגלות - 109 / 'ארץ החיים' - אע"פ שבסיבתה נמשכת הגלות - 109
- ק"ל** 109 ..... טעם חיוב מעשרות דוקא בא"י - 109
- קל"א** 110 ..... הענווה שורש הצדקות ובזכותה ירשו ארץ - 110 / בני א"י אינם חייבים לקליפות ממה שהתענוו באכילתם - 110 / הרשעים הנקברים בא"י מוחלפים בצדיקים הנקברים בחו"ל - 110 / האם רשעי ישראל מגורשים מא"י במותם או רק רשעי הגויים - 111 / חומרת איסור חמץ - להרחיק הגאווה שבגללה נשתעבדו - 111 / טעם שסמכה התורה אזהרת הגאווה לשבח א"י - 112 / הגאווה - סיבותיה ותוצאותיה - 112 / שעבוד מצרים מפני מניעת הצדקה - 112 / הגאווה גורמת לקמצנות - 112 / מי מוחה את עמלק הקב"ה או אנוחו - 113 / מעלות העניו - 114 / אם תשובה לחוטא כלפי הקב"ה קלה או קשה יותר - 114 / מדוע לא יאחז האדם במידת הגאווה של השי"ת - 115 / גאוותו של האדם סותרת את טענתו שהוא שפל ופטור מן הדין - 115 / שבע סיבות לחולי הגאווה, ורפואתם - 117 / הקמצנות מזיקה למעלת שמחות יו"ט - 119

- קנ"ב** .....  
 אי"י שקולה כמצוות מילה - 169 / ישיבת הארץ תלויה במילה - 169 / הצדיק אינו שלם עד שנכנס לא"י - 169 / בזכות המילה מקבלים את התורה - 170 / השייכות של ח' ימי מילה לח' בגדי כהונה - 170 / מדוע ברכת ריבוי הזרע נסמכה לברית - 170 / ביאור הדין ודברים שבין משה והמלאכים במרום - 171 / עוד בעניין הדרשה ד"המול ימול" - 173 / מנין שמילה שלא בזמנה אינה דוחה שבת - 174 / ביאור מאמרם ז"ל גדולה מילה וכו' - 177
- קנ"ג** .....  
 הטעם שיעקב - גופו נקבר בא"י, יוסף - עצמותיו ומשה - כלל לא - 178 / האם רחל נקברה בא"י - 179 / קהת, עמרם, יוכבד ומרים נקברו עצמותיהם בא"י - 179 / טעם נוסף לצורות הקבורה השונות של יעקב, יוסף ומשה - 179 / מהו שיעור 'כברת ארץ' ולמה הוא מתיחס - 180 / יישוב דברי הכפתור ופרחי - 180
- קנ"ד** .....  
 בא"י שרוי בלא עוון - בזכות א"י, התורה והמצוות התלויות בארץ - 180 / בא"י שרוי בלא עוון - אך לא בלא פשע - 180 / בא"י שרוי בלא עוון - דוקא ביחיד או בתחילת דירתו - 180 / בא"י שרוי בלא עוון - מפני שנהפך לשוגג - 181 / היושבים בא"י גם צריכים להיות כגרים - 181 / האם תשובה מאהבה מהפכת פשעים לזכויות - 181 / מה הרבותא בזה שמצוות תשובה דוחה לא תעשה שבתורה - 184
- קנ"ה** .....  
 הדר בא"י שרוי בלא עוון - קדושתה גורמת לו שישוּב בתשובה - 185 / ירושלים צדק ילין בה ולא תסבול עוול וחמס - 185 / הצלחת הרשע היא לרעתו - 185
- קנ"ו** .....  
 ההולך ד' אמות בא"י עוונותיו נמחלים - עוונות שנעשו בחו"ל - 185 / כפרת עוונות שנעשו בחו"ל וכפרת עוונות שנעשו בארץ - 186
- קנ"ז** .....  
 מה בין הדר בא"י ששרוי בלא עוון להנקבר בה שעונו מתכפר - 186 / שיטת הרמב"ם - אין חילוק בין דר בה לקבור בתוכה לעניין עוון - 186 / אי"י גובה העוון ביסורין מיד ולכן שרוי בלא עוון - 187 / הדר בא"י עונו נמחל ביסורין והנקבר בה הארץ מכפרת עונו - 187
- קנ"ח** .....  
 האם מצווה לעלות לא"י גם ע"מ לחזור או דוקא ע"מ לדור - 187
- קנ"ט** .....  
 יסורי הדר בא"י הם של אהבה - 188 / שמחת בני א"י ביסוריהם - 188
- ק"ס** .....  
 מחטא שוגג נמשך לעוון מזיד - 188 / א"י מכפרת השגגות ולכן לא נמשך לזדונות - 188 / מעוון מזיד נמשך לחטא שוגג - 189 / ביאור הוכחת המהר"ם אלשיך - 189 / ישראל פגמו בחטאם בכל שמות החיבה שלהם - 189 / ביאור ל"עזבו את ה'" - 189 / רמזים בשמו של ר' עקיבא - 190
- קס"א** .....  
 שינוי השגתו הרוחנית של יעקב בצאתו מא"י - 190 / תוכחה ליוצאים מהארץ - 190
- קס"ב** .....  
 האם מותר לתת כתב שליחות ליוצא מא"י לחו"ל לפרנסתו - 190 / האם יש חילוק בכתב שליחות בין צורך רבים לצורך יחיד - 191
- קס"ג** .....  
 בהמות נבראו מעפר א"י וחיות מעפר חו"ל - 191 / טעם שצוונו להביא קרבן מבהמות ולא מחיות - 191 / הקב"ה אינו זקוק לאכילת הקרבנות - 191 / מדוע רק שור צאן ועזים נקריבים מבהמות - 192
- קס"ד** .....  
 דבקותו של אברהם במידת החסד - 193 / רק בא"י ניתן להשיג את מידת החסד בשלמות - 194 / נשתעבדו למצרים מפני חסרון החסד ובשובם לא"י ישנו החסד בשלמות - 194
- קס"ה** .....  
 מהמקדש באים חיי הנצח ולכן אינו בָּלוּז שאין בה מיתה בעוה"ז - 194 / א"י מזכה גם בחיי נצח ולוּז מזכה רק בחיי עוה"ז - 195

- שאינו קצוב מכח התחייבותם והאמנתם בסיני - 143 / בשכר העסק בתורה שאינו קצוב זוכים להתברך בלא קצבה - 144 / לאיזה עניין התורה אינה דומה לאשה - 145 / בשכר העסק בתורה שאינו קצוב זוכים ישראל להתברך בלא קצבה - 145 / אי אזלין לעניין הקצבה בנותן או במקבל - 146 / אנו חייבים בעסק התורה אף שאינו קצוב מכח שבועתנו בסיני - 147 / טעמים נוספים לחיובנו בתורה אף על פי שאינה קצובה - 147 / בעבור שהוציאנו ממצרים נתחייבנו בשמירת התורה אף שאין לה קצבה - 147 / בקריאת שמע נרמזו סתירות טענת הפורקים עול תורה מכיון שאין לה קצבה - 147 / הויכוח שבין יצר הטוב ליצר הרע - 148 / דחיית טענת היצר הרע - 148 / העוסק בתורת הקרבנות נחשב כאילו הקריב - גם בזמן המקדש - 149 / האם קריאת תורת הקרבן מכפרת לגמרי כקרבן - 150
- קל"ט** .....  
 משפע המטר בא"י מוכח שהיא אינה גזולה בידי ישראל - 152
- ק"מ** .....  
 תשובה לטענת 'ליסטים אתם' מהליכת ישראל מ' שנה במדבר - 152
- קמ"א** .....  
 בפתחת התורה בבי' וסיומה בלי' רמזו שא"י בידינו כדין - 153 / בפתחת התורה בבי' וסיומה בלי' רמז לדברי ר' יצחק שברשי"י - 153
- קמ"ב** .....  
 תשובה לטענת 'ליסטים אתם' מהשראת השכינה במקדש - 153
- קמ"ג** .....  
 א"י כתרומה לה' מהעולם וישראל זוכים בה כדין עבד כהן - 154 / טעם שא"י מקיאה יושביה בעוון עריות ולא בשאר עבירות - 154 / זכותנו על הארץ רק כששכינה שורה בישראל - 154
- קמ"ד** .....  
 כלפי הניתן בצווי ה' לא שייכת טענת גזל - 155
- קמ"ה** .....  
 א"י אינה גזולה משום שהותר ממון האומות שלא קיימו מצוות בני נח - 155
- קמ"ו** .....  
 ישראל זכו בכל העולם מפני שבזכות המילה הוא מתקיים - 155 / בזכות המילה זוכים בארץ - 155 / מדוע נותנים על החוטאים ערלת אחרים - 155
- קמ"ז** .....  
 הקב"ה כבעל לישראל ומחוייב ליתן להם דירה - 156 / דחיית הטענה שעל ישראל ללכת אחרי הרוב שעובדים עבודה זרה - 156 / ד' דחיות לטענת 'ליסטים אתם' הרמזים בשם יעקב - 157
- קמ"ח** .....  
 עוה"ז חלק עשיר, וישראל נהנים ממנו מלכ ברכותיהם לה' - 157 / בזכות ישראל מברכים בטלה טענת 'ליסטים אתם' - 157 / מדוע אין עצב עם העושר שבא מברכת ה' - 157 / שתיקה מועילה לתפילה - 158 / בפגם ההשתדלות היתירה אחר הממון - 158 / לא יאסוף כסף לבני אחריו אלא לצדקה - 160 / מדוע נקרא הממון בשם דמים - 160 / הקב"ה אינו נוטל ריבית - 161 / היצר מתגבר מאוד בענייני ממון - 162 / שבח הענוה וגנות הגאוה - 163 / המבחן לענוה בשעת הגדולה ובשעת השפלות - 164 / הענוה כוללת את כל המעלות ומצלת מכל יסורים - 164 / הנוק הבא מן הגאוה - 164 / הענוה היא הפתח לעילוי - 165
- קמ"ט** .....  
 אברהם קנה לכל אחד מישראל אמה על אמה במערת המכפלה - 166 / טעם שניתן לכתוב פרוזבול אף כשאין לו קרקע - 166 / אין אדם שאין לו ד' אמות בא"י - 166 / מכח קניין אברהם ודוד יש לכל אחד מישראל ד' אמות בא"י - 166 / דעת תוספות והרא"ש שיש אדם שאין לו ד' אמות בא"י - 166
- ק"נ** .....  
 לשון הרע של המרגלים על עצים ואבנים והנלמד מכך - 167 / עונש המרגלים על דברם בעצים ואבנים ולא על דברם נגד ה' - 167 / מדוע נסמכה פרשת המרגלים לפרשת מרים - 168 / דיבת הארץ דיברו כל העדה ונגד ה' דיברו רק המרגלים - 168 / פעמים שאל תיקרי' משנה הבנה ולא קריאה - 168
- קנ"א** .....  
 א"י כנגד צבי לכן תמיד צבי קודם לאיל - 169 / טעם לקריאת א"י ארץ צבי - 169

- קס"ו**..... 195  
שיטת הרמב"ם שירושלים והמקדש קודשו לשעתם ולעתיד לבוא - 195 / מעלת ירושלים ששכינה לא זזה ממנה אף בחורבנה - 195
- קס"ז**..... 195  
אדם הראשון נעבד לע"ז וצאצאיו נאסרו עמו - 195 / ישראל שעמדו בהר סיני פסקה זוהמתן וכבר אינם בגדר נעבד - 196 / הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה - כי לגויים דין ע"ז מדין נעבד - 196 / הנעבד ע"י גויים בא"י כיצד נאסר והרי אינו שלהם - 196 / כיצד ע"י המועדים נתקן עוון העגל - 196 / ביטול איסור לכתחילה - 197
- קס"ח**..... 197  
מה עניין ספירת מגדלי ציון - 197 / אין עין הרע שולטת במקום קדוש - 197 / לא נסתלקה שכינה מירושלים אף בחורבנה - 198 / טוב המיתה בא"י מהחיים בחו"ל - 198 / במקום הקדושה שורה הברכה - 198 / מדוע ישראל לא בטלים ברוב אומות העולם - 199 / מדוע בחר הקב"ה להזכיר עניין יציאת מצרים ולא בריאת העולם - 199 / דין ישראל כדין הקדש - 199
- קס"ט**..... 200  
בא"י לא הוצרכו למן מפני שקדושת פירותיה גדולה מהמן - 200 / ביאור בקשת ונאכל מפריה ונשבע מטובה - 200 / הרוחניות שבמן מתלבשת בפירות א"י - 200
- קע**..... 200  
הכושב יצרו בא"י הוא גיבור באמת - 200 / הלומד מכל אדם בא"י הוא חכם באמת - 200 / השמח בחלקו בא"י הוא עשיר באמת - 201 / בא"י יתהללו החכם בחכמתו, הגיבור בגבורתו והעשיר בעושרו - 201
- קע"א**..... 201  
א"י מקבלת שפע מה' במתנה ושאר ארצות משליח בהלואה - 201
- קע"ב**..... 201  
עיקר הנהגת מידה כנגד מידה היא בא"י - 201 / שכר המעשים הטובים ניתן עוד בטרם עשיתם - 201 / תוכחה על עוון - תחילתה דין וסופה חסד - 202 / הקב"ה מחשיב כאילו האדם פועל מצוות ועבירות בכוחו - 202
- קע"ג**..... 203  
טעם חילוק הזמנים ביום פורים בין פורים למוקפין - 203 / מדוע בחנוכה לא תיקנו לעשות זכר לארץ ישראל - 203 / שייכות נס פורים לארץ ישראל - 203 / מדוע נצטוונו למחות את עמלק - 204 / מצוות זכירת עמלק - בפה או בלב - 205 / מצוות זכירת מעשה מרים - בפה או בלב - 205 / הקב"ה מקנא ונוקם לכבוד ישראל יותר מלכבודו - 206 / עיקר מחיית עמלק מצד מה שעשה לישראל - 206 / אהבת ה' לישראל בעצמיותם - 207 / אהבת ה' לישראל אף בשפלותם - 207 / מדוע ביקש דוד המלך להזכר בתשועת ישראל מהמן - 208 / מענהו של יעקב על נושאו שתי אחיות - 209 / מה בין נס פורים לנס חנוכה - 210 / מדוע נקרא בשם 'פורים' - 211
- קע"ד**..... 211  
ממעלות א"י - זכות מימיה, חכמת בניה, בריאות אורה וטוב קבריה - 211 / חיבת הארץ של האמוראים באופן המורה מעלותיה - 211 / הדר בא"י ומת בערב שבת ניצול מחיבוט הקבר - 212 / מעשיו הרעים במה יתקנו - 212
- קע"ה**..... 212  
איזו ירושה לא בטלה קדושתה - 212 / ביאור שיטות רש"י ור"ח - 212 / מדוע נשלחו מלאכי השרת לשרוף המקדש לפני האויבים - 212 / טעם שנכתבה מצוות פאה באמצע פרשיות הרגלים - 213
- קע"ו**..... 213  
כל חלק בעולם ניתן אל האומה המתייחסת אל אותו החלק - 213 / יחס האומה, הארץ והשר בארץ ישראל - 213 / חלוקת הארץ לשבטים לפי אופי נשמתם - 213 / השכינה לא בשלמות כשארן ישראל שוכנים כל אחד בנחלתו - 213 / קדושת ה' ניכרת בקדושת ישראל וקדושת הארץ - 213 / ה' נקרא יצבאות' על שם צבאות המלאכים וצבאות ישראל - 213
- קע"ז**..... 214  
ע"י בחינת א"י ניתן לראות במפלתן של רשעים - 214 / הבדל בדרכי ההשגחה בין צדיק לירא ה' - 214 / יושבי א"י נקראים צדיקים ומושגחים כצדיקים - 214
- קע"ח**..... 214  
הקב"ה ביטל אומה אחת כדי שעם ישראל לא יבטל בשישים - 214 / עם ישראל לא בטל בשישים משום שהוא דבר הניכר - 214 / על ידי לימוד השי"ס
- ישראל נצלים מהאומות - 214 / תוכחה על התייפות כגויים - 215
- קע"ט**..... 215  
מתן תורה בסיני היה מלח שהיו קודם באוירא דא"י - 215 / הבאת ישראל לביהמ"ק מבררת שהם קדושים - 216
- קפ"פ**..... 216  
השתלשלות הסמכות לעיבור השנה - 216 / אפילו ת"ח בחו"ל והדיוטות בארץ - מעברין ע"י יושבי הארץ - 216 / שיטת הבבלי והירושלמי - ת"ח בחו"ל מעבר כשארן בא"י כמותו - 216 / מנין למדו שאין לעבר שנים בחו"ל - 217
- קפ"א**..... 217  
בא"י נמצאים כל השלימויות - שלימות הגוף, הנפש והממון - 217 / בבוא יעקב אבינו לא"י הושלם בגופו, בנפשו ובממונו - 217 / יעקב אבינו פרסם חסדי ה' עמו ע"י תקנותיו לרבים - 217 / שלימות הממון שבא"י - 218 / לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך - כנגד ג' השלימויות החסרות בחו"ל - 218
- קפ"ב**..... 218  
ע"י האמונה מגיע לבחינת ארץ אפים בעבודת ה' - 218 / ע"י קדושת א"י זוכה לאמונה - 218 / א"י נתחלקה בעזרת ג' דברים כנגד ג' חלקי העם - לצרף זכות כולם
- קפ"ג**..... 219  
ארץ ישראל נתחלקה בעזרת ג' דברים כנגד ג' חלקי העם - לצרף זכות כולם בחלוקתה - 219 / א"י נתחלקה בעזרת ג' דברים - לרמוז שיבנו בה ג' מקדשות - 219 / כיצד חולקה בכספים - 219
- קפ"ד**..... 219  
מה היו מתפללים השומרים על חומות ירושלים - 219 / תפילת השומרים התמידית - על המקדש או על כל ירושלים - 219 / אני הצתי אש בציון ואני עתיד לבנותה - מה בא להשמיענו - 220 / תפילת השומרים על ירושלים - לדחות סיבות שלא לבנותה - 220 / ביאור הפסוק "שפוך חמתך" - 221
- קפ"ה**..... 222  
מעשה בחסיד אחד דהווה מטייל בשוניתא דימא דחיפה - 222 / עניין ג' יודיין - של שם הוי"ה, ירושלים וישראל - 222 / מדוע אנו נגאלין בזכות שמירת שבת - 223 / ביאור המעשה - בעניין תיקון היו"ד של שם הוי"ה שבו תלויה הגאולה - 223
- קפ"ו**..... 223  
בשנה שנכנסו ישראל לא"י רבו פירותה - 223 / דחיית טענת הכנענים בכך שלא נתיאשו מהגאולה וקראו לבניהם על שמה - 223 / מדוע בשנה שנכנסו ישראל לא"י עשתה הרבה פירות - 223 / קריאת השבטים על שם הגאולה רומזת גם לגאולה העתידה - 224 / השעבוד הראשון במצרים כדי שלא יתיאשו מהגאולה בשאר גלויות - 224 / מדוע פרטה התורה קרבנו של כל נשיא ונשיא - 224
- קפ"ז**..... 224  
מדוע המקדש נברא קודם שנברא העולם - 224 / כיצד יתכן שנבנה המקדש בהר שאולי שימש לעבודה זרה - 225
- קפ"ח**..... 225  
ביאור טענת משה שראוי שיכנס לא"י כעצמות יוסף - 225 / בעוון חטא המרגלים לא זכה משה להקבר בא"י - 225 / השתקקות יוסף לא"י שבזכותה זכה להקבר בה - 226 / משה לא הודה בארצו ומכך נמשך עוון המרגלים - 226 / יחוסם של יוסף ומשה לא"י הנקראת 'אשה יראת ה' - 226
- קפ"ט**..... 226  
ההתעלות האדם ועליית התפילות, הן רק על ידי א"י - 226 / הטעם שההליכה לא"י נקראת 'עליה' - 226
- ק"ץ**..... 226  
'ירושלים' - על שם שהיא ירושה לישראל לעד - 226 / 'ירושלים' - על שם שמתרחבת והולכת - 227 / 'ירושלים' - לרמוז שראויה לישראל - 227 / קינה שמקונן הרמב"ן בעומדו על חורבות ירושלים - 227 / מיהו הראוי להוכיח וכיצד יוכיח - 230 / עיכוב הגאולה על ידי שנאת חיים - 231 / עיקר השלום צריך להיות בין החכמים - 232 / עיכוב הגאולה מפני חוסר ההכנעה - 232 / עיכוב הגאולה מפני העריות - 233 / עיכוב הגאולה מפני עוון לשון הרע - 234 / השותק למחרפו מקבל את זכויות המחרף, והמחרף מקבל עוונות השותק - 236 / מי שמדברים עליו לשון הרע נוטל את זכויות המדבר, ועוונותיו עוברים למדבר - 236



שמח תדיר במצוותו התדירה - 257 / יראה הנצרכת במצווה - 257 / יסורי אי"י מזבח כפרה הם - 257 / מצוות ביכורים מתקנת את ארבע המידות הרעות - 257

**ר"ב** ..... 259  
קדושת הארץ מעין קדושת גן עדן - 259

**ר"ג** ..... 259  
טעם הסובר שירושלים לא נתחלקה לשבטים - 259 / מדוע בן י"ג נעשה גדול ובן מצוות - 259 / ערכה של מצוות תפילין - 260

**ר"ד** ..... 260  
הטעם שהתאווה משה רבינו להנהיג את בני ישראל לא"י - 260 / תשובת ה' למשה על בקשתו להכנס לא"י - 261 / ביאור המדרש הקושר את מפלתו של המן במיתת משה - 261

**ר"ה** ..... 262  
עיקר הקדושה היא ענווה, וענווה מכונה בשם 'יובל' - 262 / העניו מואס במותר ומסתפק במועט - 262 / על ידי הענווה זוכה לקדושה שהיא עלמא דחירות - 262 / על ידי הענווה זוכה לבוא לארץ שהיא בחינת קדושה - 262 / כוונת המסורה - ד' פעמים 'שיר המעלות לדוד' - 263

**ר"ו** ..... 263  
שליחת המרגלים - לבדוק אם ניתן לקנות בארץ חיים נצחיים - 263 / ו' תנאים נצרכים לשלמות כל פעולה - 263 / תנאי א' - פעולה מעולה ונקיה - 263 / תנאי ב' - פעולה חזקה שלא תוכל להרס - 264 / תנאי ג' - פעולה לתכלית טוב - 264 / תנאי ד' - פעולה לצורך נמצא נחאי - 264 / תנאי ה' - פעולה שמועילה לעצמו - 264 / תנאי ו' - פעולה שתועיל לכל השותפים בעשייתה - 264 / התורה נשתבחה במילוי ששת התנאים - 264 / משה הורה למרגלים לבדוק את ששת תנאי השלמות - 265 / תכלית הציווי לקחת מפרי הארץ - 265 / ששת התנאים רמוזים בפרק אחד - 265

**ר"ז** ..... 266  
מדוע נברא באדם צורך האכילה - 266 / צורך האכילה נברא בעיקר לשם אכילת פירות א"י - 266 / בחינת שבת בחו"ל היא בחינת א"י - 266 / ב' בחינות בעבודת ה' - ברוחניות ובגשמיות - 266 / צורך האכילה נברא לשם בירור ניצוצי הקדושה - 266 / האכילה נבראה לזכות את ישראל במצוות - 266 / שבירת הארץ בשביעית היא ענין רוחני ולא טבעי - 267 / במה יושלם חסרון הארץ שאינה עמלה בשביעית - 267 / חסרון תכלית האכילה בשביעית - 267 / עשרה מצוות התלויות בפת - 267 / עשר מצוות הפת קודמות לאכילה להזכיר השגחת ה' המתלבשת בעשר ספירות - 268 / עשר מצוות הפת קודמות לאכילה לרמוז לתורה הכלולה בעשרת הדיברות - 268 / עשר מצוות הפת קודמות לאכילה לתקן קללת אדם הראשון הכלולה מעשר - 269 / עשר מצוות הפת קודמות לאכילה לרמוז לא"י המכוונת כנגד העשירית - 269

**ר"ח** ..... 269  
מעשה בר' חנינא בן דוסא - 269 / בזכות התורה זוכה לשוב לירושלים - 269 / חלק בא"י כחלק עולם הבא - 269 / זכות אבות לא תמה - 269 / האצבע מכוון כנגד השם הוי"ה ב"ה - 270 / טעם למנהג להניח את טבעת הקידושין באצבע - 270 / בזכות אבות זוכה לשוב לירושלים - 270

**ר"ט** ..... 270  
כל מקום שנאמר "לוי" אינו ז' לעולם - 270 / קדושה התלויה בקב"ה אינה בטלה לעולם - 270 / קדושת הבכורות קיימת לעולם - 270 / המקדש והמזבח קיימים לעולם - 270 / תרומה שהיא מצווה לדורות - לקרבנות ולבדק הבית - 270 / קרבן התמיד נוהג אף כשפסקו המסעות - 271 / ערך העיסוק בדיני הקרבנות בזמן שאינם נוהגים - 271 / לא דריש "לוי" אלא היכא שפירושו לשמי - 271 / משמן המשחה מוכח שכל שנאמר בו "לוי" אינו ז' לעולם - 271 / שיעור שמן המשחה בתחילת עשייתו ובסופו - 271

**ר"י** ..... 272  
מדוע חשב משה שיעבדו ע"ז כשיכנסו לא"י בלעדיו - 272

**ר"יא** ..... 273  
על ידי הבטחון בה' שוכן בארץ - 273 / קדושת הארץ מופיעה בזכות הבטחון - 273

**ר"יב** ..... 273  
התרחבות ירושלים בעתיד - 273 / באיזה אופן תתרחב ירושלים לעתיד לבוא - 273 / שיעור אוכלוסא שלמעלה ואוכלוסא שלמטה - 274 / צדיק וישר - 275

**קצ"א** ..... 238  
הבחירות האלוקיות בעמים, בזמן ובמקום - 238 / בחירת ישראל מפני שהם עזים שבאומות - 238 / בחירת דור המדבר מפני שהוא מבחינת דעת - 238 / בחירת הר המוריה מפני שאין בו רשות לסט"א - 238 / בחירת ירושלים מפני ששמה רומז על יראה ממותקת - 238 / בחירת הר סיני מפני שמורה על מידת הענווה - 238 / בחירת א"י לעם ישראל מפני שהיא חלק ה' ית' - 238 / בחירת ישראל מפני שהם בניו למקום - 238 / בחירת דור המדבר מפני שהם מבוררים וזכים - 238 / בחירת הר המוריה - לכבוד אברהם אבינו שנמשל למור - 239 / בחירת ירושלים מפני שמכוונת כנגד ירושלים של מעלה - 239 / בחירת הר סיני מפני שראוי שתינתן עליו תורה - 239 / בחירת א"י מפני שהיא בחינת רחל מלכותא קדישא - 239 / בחירת ישראל מפני שרק להם מוכנות נפשית לקבל תורה - 239 / בחירת דור המדבר מפני שבא לאחר שהיו שבעים אומות - 239 / בחירת הר המוריה מפני שבשמו רמוזה השראת שכניה - 239 / בחירת ירושלים מפני שהיא מכוונת כנגד בית המקדש של מעלה - 239 / בחירת הר סיני מפני שמורה על מיעוט קליפת עשיו - 240 / בחירת א"י מפני שבה יכולה להתממש תכלית הבריאה - 240

**קצ"ב** ..... 240  
טעם הציווי לבנות את בית המקדש דוקא בהר המוריה - 240 / הטעם שבנו המקדש במקום המכוון נגד שער השמים - 240 / טעם הסובר שירושלים לא נתחלקה לשבטים - 240 / לשם מה ירושלים שלמטה מכוונת כנגד ירושלים שלמעלה - 241

**קצ"ג** ..... 241  
טעם הליכת הכהנים יחפי רגלים במקדש - 241 / טעם הציווי ליהושע ישל נעלד' - 241

**קצ"ד** ..... 241  
הרחבות החיים בהתאם להתרחבות גבולות הארץ - 241 / הרחבת הגבול - מה שיעורה - 241 / עניינים הנמשכים מדין 'רוב' - 241 / היחס בין כבוד ה' לכבוד אב ואם - 242

**קצ"ה** ..... 243  
בבוא המשיח יהפכו בני א"י החיים והמתים שיחיו בה לברייה רוחנית - 243 / החילוק בזמן ביאת המשיח בין בני א"י לבין בני חו"ל - 244

**קצ"ו** ..... 245  
האם בזמן הזה ב' ימי ר"ה הוי קדושה אחת או ב' קדושות - 245 / מתי ניתן לומר שחכמי א"י דברו לבני בבל ולהיפך - 245 / ביאור הסוגיא - 246

**קצ"ז** ..... 246  
מניין שבא"י זוכים לאריכות ימים - 246 / סבי דבבל זכו באריכות ימים בזכות שהוסיפו מעבר לחיוב - 247 / ממידת ה' בים סוף למדנו שראוי להדר במצווה עד שליש מלבד - 247 / שכר המהדר במצווה בשליש מלבד - 247

**קצ"ח** ..... 248  
בית המקדש לא נחרב אלא נגזו במקומו - 248 / איך הקב"ה שרף את המקדש והרי הנותץ אף אבן אחת מהמזבח לוקה - 248 / האם העבודה זרה שהכניסו ישראל למקדש פגמה בקדושתו והתירה לשורפו - 248 / לגויים מחשבה רעה נחשבת כמעשה, ולישראל לא - 248

**קצ"ט** ..... 249  
החולץ לבית המקדש זוכה לענווה ולחכמת התורה - 249 / שם י"ה שבמקדש מביא לענווה וחכמה - 250 / כדי להסיר את הגאוה יש לכוון ולהסתכל בשם י"ה מלא - 250 / הבאת הביכורים כל אחד בפני עצמו קובעת בלבנו מידת ענווה - 251 / עושרו ופארו של המקדש מביא לידי לענווה - 251

**ר'** ..... 251  
תורה צוה לנו - דוקא לנו ובעברנו - 251 / ריבוי ציווים על מצווה אחת נועד להרבות שחרם - 251 / ראייה ממצוות בניין המקדש שריבוי הציווים נועד להרבות שחר - 252 / ריבוי המצוות כדי שבשכר מצווה א' שיקיים כראוי יזכה לעולם הבא - 252 / ראייה מריבוי העושר במקדש - 253 / עי"י שמחת המצווה מקבל שכר בעוה"ז - 253 / מתי רשאי לעשות מצווה על מנת לקבל פרס - 254 / ביאור פירוש הרמב"ם על משנת ר' חנניא - 254 / תכלית ביאת האדם לעולם - 255 / מעלת נתינת צדקה לתלמידי חכמים - 255 / מעשה האדם עדיף על מעשה שמים - 256

**ר"א** ..... 257  
ראוי להיות נכספים לא"י - 257 / השתוקקות אברהם אבינו לא"י - 257 / לעולם עמלק מעכב את ביאת ישראל לא"י - 257 / היושב בא"י צריך להיות

/ רמזי גאולה באותיות מנצפ"ך - 275

**ר"ג** 275.....

דחיית מצוות כיבוד אב ואם מפני דירת הארץ - 275 / מדוע חשב אברהם אבינו לעזוב את אביו וללכת לא"י - 276 / ביאור בסוגיא דכיבוד אבא ואמא איזה קודם - 276 / האם מורין הלכה מתוך מדרש - 276 / דימה את אברהם אבינו לבת הפטורה מכיבוד אב ואם - 276

**ר"ד** 277.....

ציור כל מיני האילנות במקדש - 277 / עבודת ה' שבמקדש משפעת על כל הנמצאים - 277 / על ידי ציור האילנות במקדש חוזר טעם הפירות - 277 / ציור האילנות במקדש מודיע שבח א"י שבה כל מיני הפירות - 277 / העלאת ניצוצות הקדושה הבלועים בדומם, צומח, חי ומדבר - 277 / ציור האילנות רומז שעיקר המזון משום פירות א"י - 277

**ר"ו** 277.....

הבא לא"י נעשה ברייה חדשה ואינו נדון בדין שדוהו בחו"ל - 277 / משה התאוה להכנס לא"י כדי שישתר דינו בזכותה - 278

**ר"ז** 278.....

חביבות ברכת 'על הארץ ועל המזון' - 278 / חביבות א"י בעיני אלוקים ואדם - 278 / נתינת הארץ החביבה לעם החביב - 278 / מה מבקשים בברכת 'בונה ירושלים' - 278 / מהו הנוסח הראוי בא"י בחתימת ברכת 'על הארץ ועל המזון' - 278

**ר"ח** 279.....

מפני מה נקראו מלכי ירושלים על שם הצדק - 279 / ביאור מעלת ירושלים כמקום המצדיק את יושביו - 279 / מדוע קרבן התמיד מכפר רק לאנשי ירושלים - 279 / על ידי קרבן התמיד בירושלים מתכפר לכל העולם - 280

**ר"ח** 280.....

משחרב המקדש אבדו ג' טובות - תורה, כבוד ופרנסה - 280 / האם תיקון השכינה מלמעלה או מלמטה - 280 / אבידת הג' טובות נגרמה מג' החטאים שהיו בבית ראשון - 281 / נחמת ירושלים - שיחזרו הג' טובות כבתחילה - 281

**ר"ט** 282.....

שיחתן של בני א"י תורה היא - 282 / מעלתה הנצחית של הצדקה - 282

**ר"כ** 288.....

מעשה המלחיה את הרעיון לעלות לא"י - 288 / דרך ישר לפני איש - 288 / קבלת יסורים באהבה מתוך ההשתוקקות למות בא"י - 288

**ר"כ"א** 288.....

זאת הארץ אשר תיפול לכם בנחלה - 288 / הקב"ה מנשל את הגויים מא"י ונותנה לישראל - להורות כוחו - 288 / הקב"ה מנשל את הגויים מא"י ונותנה לישראל - להכריח קיום תורה ומצוות - 289

**ר"כ"ב** 289.....

כל טובות, ברכות ונחמות - מציון - 289 / מעלותיה של הארץ - 289 / על ידי הבטחון נזכה לתשועה בארץ - 289

**ר"כ"ג** 289.....

מהי ה'בירה' לדעת ר' יוחנן - 289 / יתרונם של דורות אחרונים על דורות ראשונים - 290 / כשא"י והמקדש אינם בידינו איננו חייבים לפרוע עוונות אבותינו - 290 / ביאור תשובת ר"א במעלת דורות ראשונים - 291 / סוד שם 'בירה' לבית המקדש - 291

**ר"כ"ד** 291.....

שם מלא ועולם מלא - 291 / שם הוי"ה שולט בא"י נוסף על שם 'אלוקים' השולט בכל העולם - 291 / הטעם שתי"ח אחד מא"י עדיף משני ת"ח מחוץ לארץ - 292 / ביאור תרעומת דוד על שאול שבגירושו מא"י עשוהו כעובד ע"ז - 292 / משה רבינו הודיע בתוכחתו את מעלת כפרת הארץ ותורת הארץ - 292 / שם הוי"ה מיוחד להקב"ה - 292 / שם הוי"ה הוא השולט בארץ - 292

**ר"כ"ה** 293.....

בנישוק אבני א"י כאילו מנשק את השכינה שבארץ - 293 / אף שעיקר השראת שכינה היא בירושלים כל א"י נקראת מושב השכינה - 293 / בזמן הזה שכינה שוכנת בירושלים בלבד ולא בשאר א"י - 293

**ר"כ"ו** 293.....

מניין שעתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות - 293 / האם אילנות סרק נתנו פירות בימי יואל הנביא - 293

**ר"כ"ז** 294.....

על כל אדם מישראל לקבוע בלבו לעלות לדור בא"י כשיכול - 294 / השתקעות בגלות ושכחת יישוב א"י הן הסיבות לצרות הגלות - 294 / התורה תלויה במציאות עם ה' על אדמת ה' - 294 / הפלגת שבח הארץ בפי גדולי ישראל - 294 / מעלת הדירה בבבל - 295 / האמוראים עלו מבבל לא"י לאחר שנתחכמו בתורה - 295 / תוקף החובה לעלות לא"י למרות קשיי הדרך - 295 / אין להמנע מלעלות לא"י מחמת שיש שם רשעים - 295 / גדולת תלמידי החכמים של א"י - 296 / תמיהה על שמדקדקים בכל המצוות ובמצוות ישוב א"י מזולזלן - 296 / התגברות על קשיי הדרך - 296 / סיבות עיכוב העליה אף שגמר בלבו לעלות - 296 / קריאה לעלות לא"י כשיתאפשר - 297 / מצוות ישוב הארץ הנעשית לשמה מגינה מכל צער - 297 / שבחי ארץ ישראל - 297 / ירושלים של מעלה כנגד ירושלים שלמטה - 298 / בזכירת מעלות א"י תבוא נחמה מהצרות שבה - 298 / סיפור שבחי המקום - 298 / שניים וחצי השבטים גלו ראשונים בעבור שישבו מחוץ לא"י מפני חיבת

**ר"כ"ח** 298.....

הממון - 298 / בא"י בלבד יכול הממון להתקיים - 298

**ר"כ"ט** 298.....

מעלת התפילה בא"י - 298 / ביאור שיטת רש"י בדין טועה בברכות אמצעיות - 298

**ר"ל** 299.....

אין לך יופי כיופיה של ירושלים - 299 / אהבה, חכמה ויופי שייכים בפרט לירושלים - 299

**ר"ל"א** 299.....

מי הם הגדלים במים זכרים ומי הם הגדלים במים נקבות - 299 / ברכת אברהם למצרים שיהיה במימם טיפת מים זכרים - 300 / ג' מדרגות במים נקבות - 300 / ג' מדרגות במים זכרים - 300 / גידול האתרוג - 300 / כל מציאות גשמית נובעת ממציאיות רוחנית דוגמתה - 300 / במה מתו מבקשי נפש משה - 300 / מדוע נקרא אתרוג פרי עץ הדר - משום הענוה שבו - 302 / טעם מצוות סוכה - להשריש בלב את עראיות עולם הזה - 303 / בדי' המינים נרמזת מידת הענוה - 303 / טעם די' מינים - להודות על טוב הארץ שהביאנו אליה - 303 / ועונים יירשו ארץ - 303 / שמחת ה' שבסוכות על כפרת עוונות ישראל - 303 / די' מינים שומרים על ישראל שלא ישובו לחטוא - 304 / די' מינים כנגד יראה, אהבה, תורה ומצווה - 306 / די' מינים כנגד די' יסודות - 306

**ר"ל"ב** 307.....

מעלת כלי המקדש ויוקר מציאותם בעולם - 307 / המקדש יבנה בעתיד מאבני המקדש הראשון - 309 / עושרה העתידי של ירושלים יאפשר ללמוד תורה וירבה שלום - 309 / יתרון האדם לעומת הקב"ה במצוות הצדקה - 309

**ר"ל"ג** 309.....

חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל פגם - 309 / הנשאר בא"י משובח מהיוצא אף כשיש בה מניעות בעבודת ה' - 310

**ר"ל"ד** 310.....

משה ביקש להכנס לא"י למרות הגזירה כדי לחבבה על ישראל - 310

**ר"ל"ה** 310.....

מפני מה נקראת א"י 'תבלי' - 310 / א"י משובחת וחביבה משאר ארצות - 310 / מדוע נקראת א"י 'נחלת צבי צבאות גוים' - 311 / פירות א"י שמנים כחלב ומתוקים כדבש - 311 / עשרה שמות יש לארץ - 311 / שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים - פירוש 'נבנתה' - 311

**ר"ל"ו** 311.....

מתי א"י יחיו לפני מתי חו"ל ויוכלו להחיות את קרוביהם שבחו"ל - 311

**ר"ל"ז** 312.....

הקב"ה ברא ארצות ובירר לו אחד מהם - 312 / פירוש הפסוק 'ימים יוצרו ולא אחד בהם' - 312

**ר"ל"ח** 313.....

הקב"ה מתאוה לתפילת ישראל - דוקא בא"י - 313 / ביאור הדברים שבין יעקב לרחל - 313 / בא"י התפילה ראויה להתקבל - 313 / תניא כוותיה דפלוגי - האם זו קושיא לאידך מאן דאמר - 313

**ר"ל"ט** 315.....

קדושת המגורים בירושלים וההכשרה הנדרשת אליהם - 315 / ישיבת א"י מועילה לנפשו רק אם כוונתו לשם שמים - 316 / תקנות בענייני צניעות ליושבי ירושלים - 316

הרוממות - 343 / שתי היראות מרומזות בתפילין - 344 / אם נכנסים בניך לארץ מקבלים אלהותי - 344 / טעם שא"י נקראת 'אשה יראת ה'" - 344 / רמזים הרמזים בשי"ן שעל גבי התפילין - 344

**רנ"ד** 345..... מדוע ביקש משה רבינו ליכנס לא"י ולמה לא נענה - 345

**רנ"ה** 345..... ג' מתנות נתן הקב"ה לישראל על ידי יסורין - 345 / אלו הג' אי אפשר לקנותם בלא יסורין - 345 / אלו הג' היסורין מתמידים בהם - 345 / מדוע העולם הבא נקרא מתנה - 345 / התורה הנקנית ביסורין זו התורה שבעל פה - 345 / טעם הליכת ישראל במדבר ארבעים שנה - 346 / מה יקר חסדך אלקים - 346 / הקשר שבין קבלת גרים לבין שכר המצוות בעולם הזה - 346

**רנ"ו** 347..... ג' מתנות ניתנו ביסורין להורות שמאחבתו אותם נתנם - 347 / תורה ניתנה ביסורין לדחות טענת המלאכים - 348 / א"י ניתנה ביסורין להורות שניתנה בתנאי שישראל יקיימו מצוות - 348 / עולם הבא ניתן ביסורין להורות שמאחבתם ניתן להם ולא לעשיו הבכור - 348 / משעבוד ישראל במצרים ומהבאתם לא"י נודעה חיבתם לפני ה' - 349 / כיצד ישראל נהנים מהעוה"ז הרי הוא חלקו של עשיו - 349 / דחיית טענת המלאכים משום שאנו שותפיו של מקום - 349 / ישראל זכו בא"י מדין בר מצרא - 350 / מכח הדינים נעשנו שותפים עם הקב"ה ובטלה טענת מצרנות - 350 / מדוע לא כפה הקב"ה הר כגיגית על האומות - 351 / הטעם שנצטוונו במרה על השבת - 351

**רנ"ז** 352..... ג' מתנות ניתנו ביסורין להורות שישראל בנים למקום - 352 / כיצד העביר ה' את ג' המתנות מירושלם עשיו הבכור לישראל - 352 / לישראל דין בנים ולא דין עבדים - 352 / תקות הגאולה הנובעת מכך שישראל בנים - 353

**רנ"ח** 353..... התורה ניתנה ביסורין להורות שזכו בה אף שהיא דבר שאינו קצוב - 353 / עולם הבא ניתן ביסורין להורות שזכו בו אף שאינו קצוב - 353 / ישראל זכו במתנת הארץ מכח היותם בנים למקום - 353 / הטעם שזכה יעקב בברכות אף דהוי הפסד לעשיו - 354 / הקנת דבר שאינו קצוב לבנו - 354

**רנ"ט** 355..... מדוע אמר שהעולם הבא נקנה ביסורין ולמה קרוי מתנה - 355 / מדוע התורה נקראת מתנה הרי נקנית ביסורין - 355 / מדוע א"י נקראת מתנה הרי נקנית ביסורין - 355 / העושה מצווה אחת מטיבין לו - 356

**ר"ס** 356..... גודל הטורח יעיד על גודל הדבר המושג - 356 / תורה א"י ועולם הבא - שורשים לכל הטובות - 356

**רס"א** 357..... זכייה חלקית אפשרית בלא יסורין אך לא שלימה - 357

**רס"ב** 357..... זכייה שלימה בכמות ואיכות אפשרית רק ביסורין - 357

**רס"ג** 357..... הקדמת התורה לא"י - 357 / היסורין - לטהר גופו ונשמתו שזוכה לתורה לא"י ולעולם הבא - 357 / היסורין לטובה כתישת הזיתים - 358 / שבח היסורין - 358 / קיום מצות השבת אבידה ע"י הקב"ה - 358 / הטעם שעושים זכרון לפורעניות - 359

**רס"ד** 359..... כל מתנה מהג' מתנות נקנת ביסורים בפני עצמה - 359 / המצוות המגנינות מפני רוע המזל - 360 / הקשר שבין הגלות לחילול השבת - 360

**רס"ה** 361..... ג' טעמים ליסורים וכנגדם ג' המתנות - 361 / רמז בשם י"ה ובמצוות סוכה לג' טעמי היסורים - 361 / הקשר שבין יסורי איוב למצוות סוכה - 361 / ד' מעלות בעולם וכנגדם ד' דפנות בסוכה - 362

**רס"ו** 362..... צריך שיוקדמו יסורין לג' המתנות לבטל חלק החיצוניים - 362 / החילוק שבין יסורין מאהבה לשאינם מאהבה - 362 / הטעם שישראל סובלים יסורים יותר משאר האומות - 363

**רס"ז** 363..... הנתנה ע"י יסורין כדי שזוכה כבן ולא כעבד שקנינו לרבו - 363 / מאחר

**ר"מ** 317..... בזכות שאלת שלום ירושלים נמחל העוון שגרם לחורבנה - 317 / כיצד היא שאלת שלום ירושלים - 317

**רמ"א** 317..... מדוע לא התפלל אהרן להכנס לא"י - 317 / דרכו של הצדיק לחבב את הארץ בעיני ישראל - 318 / כמה פעמים נתגלגל אהרן - 318

**רמ"ב** 318..... ולא יחמוד איש את ארצו - 318 / חטא אדם הראשון - 318 / חטא כדי לזכות את הרבים - 319 / מדוע נענש אדם הראשון בעונש קל מלבד העונש החמור - 319 / מה נאסר על אדם הראשון ומדוע חטא - 320 / טעם שהוסיפה חווה איסור נגיעה - 321

**רמ"ג** 322..... חכמי ארץ ישראל יודעים את סוד התרועה - 322 / תרועת בני בבל רצויה אף שאינם יודעים את סודה - 322

**רמ"ד** 322..... בחו"ל ה' מושיענו בשביל שמו ובא"י בשביל עמו ונחלתו - 322 / רמזים בתיבת 'עמו' - 322

**רמ"ה** 323..... המגוון הרב של טעמי פירות א"י - 323 / בא"י הכל לשבח - הבקעה וההר - 323

**רמ"ו** 323..... עיקר חטא קין שגרם שמשו רבינו לא יוכל להכנס לא"י - 323 / מה היתה טענתו של קין - 323

**רמ"ז** 324..... ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה - 324 / פירוש המילה 'דלמא' בירושלמי - 324 / מדוע אכלו מיד הארץ ולא חששו לגזל - 324 / ביאור דברי ז"ל שהאשה עיניה צרה באורחים - 325

**רמ"ח** 325..... ארבעה נקראו 'קניין' - 325 / ד' נקראו 'נחלה' - 325 / מה בא למעט מניין הקרויים 'קניין' - 325 / מניין הקרויים 'נחלה' מלמד שהמקדש נקרא 'נחלה' אף בחורבנו - 326 / האם מניין בא למיעוטי - 326 / המניין מלמדנו שכל אחד קרוי כן בפני עצמו - 326 / מקור הלימוד שישראל קרויים 'נחלה' - 326

**רמ"ט** 326..... משל על חשיבות הארץ הקדושה ויושביה - 326 / זהירות יתירה שלא לדבר בגנות הארץ ויושביה - 328 / א"י אינה רוצה שיוציאו לעז על בניה - 328

**ר"ן** 329..... השלימות הרוחנית - בהשתוקקות, והשלימות הגשמית - בהסתפקות - 329 / עיקר ההשתוקקות לקדושה היא בא"י - 329 / תאוות הצדיקים ותקות הרשעים - 329 / סילוק המידות הרעות מביא לשמחה לעתיד לבוא - 330 / ילמד מהחכמים מה לעשות או מהרשעים מה לא לעשות - 330 / הקנאה התאוה והכבוד - 331 / זהירות מריבוי תוארים וההיזק הנמשך מכך - 332 / ריבוי תארים הוא בבחינת דברי שקר - 333 / קנאה הבאה מחמת הכבוד קשה מכולם - 334 / הדרך הראויה לפרנסת תלמידי חכמים - 334 / החכם צריך לאהוב את המלאכה - 335 / הגאווה מונעת את היכולת לשוב בתשובה - 335 / מהארץ לומדים מידת הענוה ובזכות הענוה יורשים הארץ - 336 / במה מתבטל המשחית הנברא מהעוונות - 336 / ביאור האגדתא על גאווה ירבעם - 337 / מעלת התשובה מאהבה - 338

**רנ"א** 340..... לעשיו וישמעאל לא ניתן חלק בא"י - 340 / מדוע הארץ מקיאה דוקא בעבור עוון עריות - 341 / עשיו וישמעאל לא קבלו חלק בא"י כיון שחטאו בעריות - 341 / הזוכה בארץ חייב לפרוע השטר חוב של גר יהיה זרעך - 341 / לעשיו וישמעאל אין חלק בא"י בשביל שלא נשתעבדו במצרים - 341 / טעם שבני שבט לוי היו מועטים - 342

**רנ"ב** 342..... ג' מקומות אין האומות יכולים לטעון גזולים הם - 342 / מפני מה צריך לדחות טענתם בג' מקומות אלו יותר מכל א"י - 342 / ג' מקומות אלו הם אות שבכל א"י אין לטעון שהיא גזולה - 342

**רנ"ג** 343..... עיקר בחינת א"י הוא כדי לבוא לבחינת יראת הרוממות - 343 / מהי מטרות הליכת ישראל במדבר ארץ ציה ושממה - 343 / יראת העונש ויראת

- רע"ח** 388..... הקבי"ה מחבב כת קטנה בא"י יותר סנהדרין גדולה שבחז"ל - 388 / מדוע חשש יעקב להרוג את עשיו והרי עשיו רצה להורגו - 388
- רע"ט** 389..... ישיבת אי"י שקולה כנגד כל המצוות שבתורה - 389 / דעת הרמב"ן - מצוות עשה מדאורייתא להתיישב בא"י - 389 / השגת ה'מגילת אסתר' ודחייתה - 389 / מצוות ישוב הארץ נדחת מפני תלמוד תורה - 389
- ר"פ** 390..... מדוע ישראל נענשו לגלות בעוונם ולא להתייטר בארץ - 390 / בזכות הנאמנות לה' בגלות משיגים שלמות - 390 / נתפורנו בגלות כדי להכניס גרים תחת כנפי השכינה - 391 / השפע היורד ממרום יורד תחילה לארץ ומהארץ לישראל - 391 / בשנה השביעית מקבלת שפע קדושה לכל שני השמיטה - 391 / כשישראל אינם משמרים שמיטות ויובלות הם גולים מארצם - 392 / לימוד התורה של השנה השביעית - 392 / מחלוקת הפוסקים אם מותר לעשות בשבת כולו "לכס" - 393 / החטא לה' נמחל בזכות האבות אך החטא לארץ מחייב גלות - 393
- רפ"א** 393..... מדוע בטבריא אפילו הריקנים מלאים מצוות - 393 / מעלתה של טבריא בזכות שמירת שבת - 393 / מעלתה של טבריא משום שהיא מקום תורה - 393
- רפ"ב** 394..... מעלת הרואה את אי"י מרחוק אף שלא נכנס - 394 / העיניים מבוא לצורות המתדמות בשכל ומשפיעות על הנפש - 394 / כשצורת האדם מצוירת בשכל נכבד הוא משיג מעלה גדולה - 394 / כשרואה אהבו תרבה אהבתם ותחזק צורתם זה בזה וכן להיפך - 394 / מניעת המרגלים לראות את הארץ וראייתה על ידי משה - 394 / קשר הנשמות שבין הרב לתלמידו - 394 / הקבלת פני רבו ברגל כהקבלת פני שכינה - 395
- רפ"ג** 395..... מחלוקת חכמים מהיכן נברא העולם - 395 / נחלקו מדוע נברא העולם מהאמצע - 395 / אבן השתייה היא אמצע העולם - 396 / הר ציון ירכתי צפון - 396 / ההבדל בין ציון וירושלים - 396 / האם ציון מצפונה של ירושלים או מדרומה - 396
- רפ"ד** 396..... הקבוע בד' אמות של הלכה בא"י זוכה לעולם הבא - 396
- רפ"ה** 397..... אי"י מקיאה כדבש דבורים שמקיאתו הדבורה - 397 / יושבי הארץ צריכים להזהר לאכול כהכרח ולא להתענג ביותר - 397
- רפ"ו** 397..... הטעם שמשם רבינו נזקק לזכות אי"י כדי לבטל יצרא דע"ז - 397 / מהו העיקר בבריאה - המוקדם בה או המאוחר - 397 / השראת שכינה בישראל מורה דמאוחר בבריאה עדיף - 398 / אי"י ניתנה לישראל כדי לפרסם שמאוחר בבריאה עדיף - 398 / אם נתן לי מקום המקדש - מוטב, ואם לאו - לא נתן לי כלום - 398 / מהו טעם שאין בניין המקדש דוחה שבת - 398 / עניין הקדושה להמשיך השכינה בתחתונים - 399
- רפ"ז** 399..... ה' מדרגות בקליפות המתלבשים בדרי חז"ל - 399 / ג' עולמות הטומאה - 399 / חילוקי מדרגות בפגמי הנפש של היוצאים לחז"ל - 400 / שינויי הנפש של הבא לא"י ואחר כך חוזר לחז"ל - 400 / פורענות שבאה על החוזרים לחז"ל - 400 / המקבל דירת אי"י בשמחה הארץ מראה לו פנים שמחות - 400 / המקבל דירת אי"י בעצבון לב הארץ מסתרת פניה ממנו - 401 / בעזרת מידת הבטחון יזכה לדור בא"י בשמחה - 401 / דיו לעבד להיות כרבו - 401 / המקבלים דירת אי"י בשמחה לעומת המצטערים שעזבו את חייהם בחז"ל - 401
- רפ"ח** 402..... מעלת היושבים בא"י ומוסרים נפשם על כל המצוות - 402 / האם מותר להשאר בא"י בשעת גזירה ולבוא לידי מסירות נפש - 402 / מסירת הגזירות - להבריח את ישראל מא"י לכן מוסרים נפשם עליה - 402
- רפ"ט** 402..... מדוע לא גילתה התורה בפירוש היכן מקום המקדש - 402
- וילהי הארץ ומלואה' כיצד נודרים ומנדבים לצדקה - 363 / בא"י אין חייבים לקליפה על שנהנים מהעולם הזה - 364 / ישראל עם הקב"ה כדן אשה ובעלה ומשלו נודרין ומדבין - 364
- רס"ח** 365..... נתינה ביסורין כדי שלא יתענג וכך לא יחטא - 365 / הטעם שהצדיקים מתפללים על אריכות ימים - 365
- רס"ט** 366..... ג' המתנות ע"י יסורין כדי שלא יוכל לחזור בו - 366 / חסד ה' שבחר לנו יסורין ולא עניות - 366
- ע"ר** 366..... הנתינה ביסורין כדי שזוכה כבני חורין ולא כעבד שקניינו לרבו - 366 / על ידי היסורין זוכים לעולם הבא - 366
- רע"א** 367..... כשקבלו תורה ונודדו בגוף ונפש זכו בג' המתנות - 367 / כשחטאו בעגל נחלשו ג' המתנות - 367 / תקנת הג' מתנות ע"י ג' מצוות - שבת, משכן ופרה - 367 / בעגל חטאו בגוף ונפש וממון - וכנגדם ניתנו הג' מצוות - 367 / בזכות האבות ניתנו ג' המתנות ונשתמרו למרות חטא העגל - 367 / כשם ששכר המצווה על כללה ועל פרטיה כך עונש העבירה - 368 / ה' פרטים הכלולים בחטא הכללי של מעשה העגל - 368 / רמז בפסוקים לה' הפרטים שבעוון העגל - 369 / טעם פירוט שמות האבות בתפילת משה - 369 / מדוע הגדיל משה את חטא ישראל - 370 / ה' קליפות כנגד ה' עבירות החמורות וכנגדם ה' מצוות המבטלות אותן - 371 / רמז בכתובים לה' העבירות החמורות שנעשו בחטא העגל - 371 / תפילת משה כנגד ה' החטאים שבמעשה העגל - 372 / הטעם שהזכיר משה זכות אבות אע"פ שאבא לא מזכה לברא - 372 / הטעם שמחצית השקל הוא כפרה לעוון העגל - 373 / ב' דרכים בעבודת ה' והצורך בהם לאדם השלם - 373 / חלוקת י"ג מידות הרחמים בפסוק עצמו - 374 / מדוע ישראל מזכירים י"ג מידות ולא נענים - 374 / עשו לפני כסדר הזה - באמירה בעלמא או במעשה - 375 / י"ג מיני קרבנות כנגד י"ג מידות רחמים - 375 / המתבייש לעשות תשובה יחליף את חטאו במעשה טוב וישוב ויתקבל - 375 / כיצד ראוי לאדם להעריך את עצמו - 376 / מחצית השקל - לכפר על חציו כשבחציו השני הוא צדיק - 376 / מחצית השקל - לאחד את עם ישראל - 376 / מתנות לאביונים - לאחד את עם ישראל - 377 / מתנות לאביונים - לכפרה ביום המסוגל לכפרה - 377 / דחיית טענת המן מדמשה לא נכנס לארץ - 378 / טעמים נוספים למצוות מחצית השקל - 378 / הטעם שישנם נשים המושלות על בעליהן וכיצד להתייחס אליהן - 379
- עב"ר** 380..... יסורי אי"י באים לכפרה - 380 / 'ארץ כנען' - להורות שקיומה בהיותו נכנעים - 380 / יושבי הארץ צריכים להיות בהכנעה - 380 / בשעה שאתם רוצים ליישב בשלוה - תהיו גרים - 381
- רע"ג** 381..... מדוע לא למד על יסורי התורה מ"תורה אורי" - 381 / חילוק שבין יסורים המזכים לתורה ליסורים המזכים לעולם הבא - 381 / מדוע צריך ראייה שג' המתנות תלויים ביסורים, והרי חז"ן שכן הוא - 381
- רע"ד** 381..... לולא חטא העגל היו ניתנות ג' המתנות ללא יסורין - 381 / האם הסובל יסורין קודם בואו לא"י צריך יסורין בא"י - 382
- ערי"ה** 382..... ג' יתרונות בשמים וצבאם על פני הארץ וצבאה - 382 / ג' יתרונות לישראל על פני שאר הנבראים בדומה לשמים וצבאם - 382 / ג' המתנות כנגד ג' היתרונות שבישראל - 383 / מפני מה נמשלו ישראל ככוכבים ולא כחמה וכלבנה - 383 / כשישראל עושים רצון ה' הם עליונים על כל העולם ככוכבים - 383
- רע"ו** 383..... בא"י נקראים ישראל למודי ה' - 383
- רע"ז** 384..... אהבת התורה של ר' יוחנן - 384 / במה נחלקו ר' יוחנן ור' חייא - 384 / האם מותר למכור לגוי קרקע בא"י כדי לעסוק בתורה - 385 / ביאור נוסף במחלוקת ר' יוחנן ור' חייא - 385 / האם רבי חייא היה מתלמידי רבי יוחנן - 385 / תרי רבי יוחנן חווי - 387

- ש"ה** 419..... הטעם שמתפללים דרך א"י - להעלות תפילתנו בחסד אל - 419 / העולה לא"י מתעלה בחכמתו פי ארבע יותר מבחוי"ל - 419 / הטעם שיעקב נקרא בעלותו לא"י בשם 'ישראל' - 419 / מעלת המהלך ד' אמות רומזת לד' מידות חכמה שבא"י - 420
- ש"ו** 420..... מעלת הנולד במקום גלות השכינה ומעלתו בבואו לא"י - 420 / מעלת ציון שהנולד בה נקרא על שמה - 420
- ש"ז** 420..... עדיפות בני א"י אינה מצד טבעם אלא אוירא דא"י מחכים אותם - 420 / מדוע בא"י נקראו ת"ח 'נועם' - לשון יחיד, ובבבל 'חובלים' - לשון רבים - 420 / בא"י נקראו ת"ח בלשון יחיד כי בא"י מותר ללמוד ביחיד - 421
- ש"ח** 421..... בני בבל העולים לא"י היו כשניים בזכות עמלם בתורה - 421 / בני א"י פקחין וחריפין ובני בבל רק חריפין - 421
- ש"ט** 421..... כשחטאו בא"י נסתלק השפע ובגלות מושפעים משרי האומות - 421
- ש"י** 421..... ירושלים נבנתה בשלמות כאילו השתתפו בבנינה כל אומני העולם - 421 / ביאור דברי מביאי הביכורים בהגיעם לירושלים - 421
- ש"יא** 422..... בית המקדש גבוה מכל א"י, וא"י גבוהה מכל הארצות - 422 / אופן רמיזת הכתוב על מאתים ועשר שנות השעבוד - 422 / האם לשון ירידה הכתוב בהליכה מא"י הוא משום דא"י גבוהה - 423 / מנין למדו שא"י גבוהה מכל הארצות - 424 / ויחרדו איש אל אחיו - 424
- ש"יב** 424..... מהי המצווה האמורה בעניין ביכורים שבשכרה תכנס לארץ - 424 / טעם סמיכת פרשת עמלק וביאת א"י - 424
- ש"יג** 425..... הביכורים כהקרבת דורון לתלמידי חכמים - 425 / בשכר נתינת דורון לת"ח נזכה להכנס לארץ ולהביא ביכורים - 425 / עניין הקדושה ודרכי השגחה - 425 / האיש המתקדש מעלה אפילו את מעשיו הגשמיים להיות ענייני קדושה - 425 / החילוק שבין טהור לקדוש - 425 / כיצד יוכל האדם לחיות בעוה"ז מעין עוה"ב - 426 / ההנהגות הנדרשות למי שחפץ לטעום מעין העולם הבא - 426 / עניין הקדושה בכללות - פרישות מהמותרות - 427
- ש"יד** 428..... בשכר מצוות ביכורים נכנסים לארץ - 428 / ביכורים מורים על ענוה ובזכותם זוכים לארץ הניתנת ע"י ענוה - 428
- ש"טו** 428..... עיקר מצוות ביאת הארץ - לבוא אליה בשמחה - 428 / טעם הציווי על השמחה במצוות הביכורים - 428
- ש"טז** 428..... חייב אדם להודות לה' על טובותיו ולא להיות כפוי טובה - 428 / בעבור כפיות טובה בא עמלק על בישראל - 429 / טעם סמיכת פרשת עמלק לפרשת ביכורים - 429 / בזכות הכרת הטוב נצחו ישראל את מלכי כנען ונכנסו לארץ - 429 / כפיות הטובה של בני דור המדבר - 429 / תפילתו של הקב"ה - 429 / שני המעכבים העיקריים בעבודת ה' - 429 / הטעם שחשבו ישראל את ירידת המן לרוע - 430 / "לך ה' הצדקה" - במן, "ולנו בושת הפנים" - בעגל - 430 / הקשר שבין ברכת המוציא לבין הריגת יוסף - 431 / האותיות נמשלו לגוף והניקוד לנשמה - 431 / מעשה נורא על דבר הזהירות בהגיית מילות התפילה כתיקנן - 431
- ש"יז** 432..... עיקר בריאת האדם לשם חיבור שמים וארץ - 432 / בעבור ייחוד שמים וארץ ניתנה א"י לישראל - 433 / בזמן שהארץ חרבה מושג הייחוד ע"י שמירת שבת - 433 / מנח לייט מלאכות שבת נלמדת יכולת התשובה - 433 / מוכח שפנחס הוא אליהו מהלימוד של לייט מלאכות - 433 / מוכח שפנחס הוא אליהו מדעתיד לבאר את התורה בזכות קנאותו - 434
- ש"יח** 434..... הטעם שנתן הקב"ה לישראל ארץ שהיא ד' מאות פרסה - 434 / עונש החוטא בגיהנום נלמד מנתינת התורה למשה - 434

- ר"צ** 402..... מחלוקת חכמים אם העולה מבבל לא"י עובר בעשה - 402 / באיזו שבועה פליגי - 402 / ביאור מחלוקת ר"א וחכמים האם הדר בא"י נשוא עון - 403 / גם לסובר שהעולה עובר בעשה אין הדר בא"י צריך לילך לבבל - 403 / בי סוגי קיצים באחישה - 403
- רצ"א** 404..... שם האחד 'פישון' - 404 / טעם שכינה הכתוב את א"י בלשון תוחלת - 'חוליה' - 404 / הסיבות למעלת תורת א"י - 404 / תלמידי חכמים שבא"י מסתירים את תורתם ולכן היא מתברכת - 404
- רצ"ב** 406..... טעם נתינת התורה לישראל קודם כניסתם לארץ - 406 / ההכנה הראויה לבא לדור בא"י - 406
- רצ"ג** 406..... העומד בשער ירושלים למטה כעומד בשער ירושלים של מעלה - 406
- רצ"ד** 406..... אלימלך נענש על צאתו לחו"ל מפני שהפיל לבן של ישראל - 406 / התיקרות השער בימי אלימלך - 407 / מי שבהליכתו מפיל לבן של ישראל עליו להסתכן ולא לצאת - 407 / האם רשבי"ג פליג על ת"ק וכמי הלכה - 407 / דיוק הגירסא בשיעור היוקר שהיה בימי אלימלך - 407 / מתי אמרינן שהלכה כרשבי"ג - 407 / שני גדולי הדור כמחלון וכליון בודאי לא היו יוצאים שלא כדין - 408
- רצ"ה** 408..... שיעור הרקיע שכנגד א"י והפתחים שבו - 408 / סתימת פתחי הרקיע בעת החורבן - 408 / איך תוכל הקליפה להכנס בא"י שהיא חלק ה' - 409 / אם חזרה הקדושה למקומה איך נשארה א"י חרבה - 409
- רצ"ו** 409..... בד' דברים נתייחדו ישראל מאומות העולם - 409 / הא' - התורה - 409 / טעם שישראל נקראו בנים - 409 / הב' - השפע הנבואי - 409 / הג' - ארץ ישראל - 409 / שממון הארץ בחורבנה מעיד על קדושתה - 410 / הד' - שם ישראל - 410 / ג' מתנות שניתנו ביסורין מורות שהם בנים ומתנתם עולמית - 410 / א"י ניתנה לאבות במתנה ומלך המצוות ניתנה בירושה - 410
- רצ"ז** 410..... גודל חיבת ביאת הארץ לפני הקב"ה - 410 / אפילו יציאה כדין או לשם שמים אינה חביבה כביאה - 411
- רצ"ח** 411..... בהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י - 411 / האם יושבי חו"ל פטורים ממצוות ראייה - 411 / לשם מה הוצרכה התורה להודיע את גבולות הארץ - 411
- רצ"ט** 411..... ריב עשיו ובני יעקב על ארץ ישראל ומערת המכפלה - 411
- ש'** 412..... מנין לתחיית המתים מן התורה - 412 / הטעם לאכילת הקרבנות - 412
- ש"א** 414..... סמא"ל ממונה על מתי חו"ל וגברא"ל על מתי א"י - 414 / טעם שקפל הקב"ה לכל א"י והניחה תחת יעקב - 414 / קנאת ה"מ ומזימתו נגד יעקב וכיצד יעקב ניצל ממנה - 414 / קפל א"י תחתיו שלא יוכל ה"מ להזיקו כי אין לו רשות בא"י - 415 / מראה הסולם רומז ליעקב שאין יכולת ל"מ לפגוע בו - 415 / נוטלי הנשמות הם עבדי ס"ג ובנוטלם הנשמה תכף מתים - 416 / מדוע לאחר המילה נתדבקו באברהם הרבה גרים - 416 / ע"י המילה יש הבדלה בין הטומאה לטהרה - 416 / מעשה ידי אדם עדיף או מעשה ה' - 416 / אם מקיימים את המילה מקבלים אלקותי - 417 / ע"י מצוות מילה נלמד דגדול המצווה ועושה - 417 / הטעם שבעל הברית נקרא 'סנדק' - 417
- ש"ב** 418..... קודם לאלף השביעי יכסו המים את כל העולם מלבד א"י - 418
- ש"ג** 418..... ביאור טענת לבן על יעקב בבורחו לא"י - 418 / הדר בא"י אף במצווה זו לבד הריהו כמי שיש לו אלוה - 418 / "שובה ישראל עד ה' אלוהיך" - עד בכלל או לא עד בכלל - 418
- ש"ד** 418..... א"י היא סוד תורה שבעל פה - 418 / שטח הארץ נתכווץ מחמת שבעים השמיטות שבעלו - 418 / שטח א"י הוא ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה - 418

- שי"ט**..... מחלוקת תנאים מהי ה'בירה' - 434 / הלכה כריש לקיש כנגד רבי יוחנן כי דעתו לא נאמרה מפיו - 435 / הלכה כריש לקיש כנגד רבי יוחנן כי ריש לקיש למד מפסוק - 435 / לכולי עלמא המקדש נקרא בפסוק 'בירה' ונחלקו בלשון המשנה - 435
- שי"ך**..... אגרת הרמב"ן מירושלים לבנו - 435 / כל מקום שנאמר 'אין' לבסוף היה - 436
- שכ"א**..... רוח הקודש מצויה לראוי לה - בא"י בקביעות ובחול באקראי - 436 / נבואה שורה בקביעות על חכם, גבור ועשיר ובאקראי אף בלא זה - 436
- שכ"ב**..... כל רב - מבבל, וכל רבי - מא"י - 437 / טעמים ורמזים במילת 'רבי' - 437 / כל אחד מישראל נידון כרבים - 437 / מדוע נענש פרעה וכל חילו בים סוף - 438 / הרמז ששמע יתרו בקריעת ים סוף - 438 / ההפרש שבין 'שכח' ל'זכר' הוא מאה ואחד - 439
- שכ"ג**..... שבח הארץ במה שיש בה גם הרים ועמקים - 439 / בירור טענת נפתלי על נחלתו - 439
- שכ"ד**..... ההולך לא"י מחיבתה ולא מסיבה אחרת - זוכה לדור בה - 439
- שכ"ה**..... לכל אחד מישראל יש די אמות בא"י - מדוע דוקא די - 440
- שכ"ו**..... בית המקדש גבוה מכל א"י, וא"י מכל הארצות - בחשיבות - 440 / בית המקדש גבוה מכל א"י, וא"י מכל הארצות - כפשוטו - 440 / מעלה עשו בירושלים דנילף מינה א"י - 441
- שכ"ז**..... התאמצות של רבי מאיר להקבר בא"י - 441 / משום מה נתכנה רבי מאיר 'משיח' - 441 / מקום קבורתו של רבי מאיר - 441
- שכ"ח**..... מדוע הניח הקב"ה לשנים וחצי השבטים לנחול בחוץ לארץ - 441
- שכ"ט**..... מהי מהות שליטת ישמעאל בהר הבית ובזכות מה זכה בה - 442
- ש"ל**..... עשרה ניסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש - 442 / הנס הראשון - לא הפילה אשה מריח בשר הקודש - 442 / מעוברת שהריחה בשר קודש ונתאוותה - האם מותר להאכילה - 442 / האם יש לחלק בין שומן לבשר - 442 / לחישה למעוברת - באכילה ביום כיפור או גם בשאר איסורים - 443 / יישוב פירוש רש"י דאבות - 443 / מדבר של קדושה אין נמשך דבר רע - 443 / סיגופי תשובה אינם מוזיקים לחזור בתשובה - 443 / מדוע יש שניזוקים מסיגופי התשובה - 443 / הלב מבשר לאדם - 444 / שומר מצווה - שאינו מוציא בשפתיו את המצוות שמתכנן לעשות - 444
- של"א**..... הנס השני - לא הסריח בשר הקודש מעולם - 445 / מה בא לרבות באומרו 'מעולם' - 445 / ביד האדם למנוע סרחון גופו לאחר מותו - 446 / טעם שאנו שמברכים זה את זה בשבת - 'שבת שלום' - 446 / המכוון באכילתו לכבוד שבת זוכה בא"י - 446 / המברך על אכילתו ניצל מתולעים לאחר מותו - 447
- של"ב**..... הנס השלישי - לא נראה זבוב בבית המטבחים - 447 / קדושתו של אלישע - 447 / המקדש עצמו לא יראה זבוב על בשרו במותו - 447 / ביאור משנת כך היא דרכה של תורה - 447
- של"ג**..... הנס הרביעי - לא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים - 448 / משום איזו טומאה מתקנינים כהן אחר תחת הכהן הגדול - 448 / האם ניסי המקדש היו גם בבית שני או רק בראשון - 448 / אין לזלול בכבוד חבירו - 448 / הזהירות בכבוד הזולת - 449 / השייכות שבין כבוד התורה לכבוד הבריות - 449
- של"ד**..... הנס החמישי - לא כיבו גשמים אש של עצי המערכה - 450 / מעולם לא כיבו
- אף שהיה גשם חזק ואש חלשה - 450 / ביאור דברי הראשונים שזילוף היין לא בהכרח מכבה את האש - 450 / מצווה להביא אש מההדיוט - שה' חפץ במעשה הבחירי - 450 / מי עדיף - מעשה שמים או מעשה אדם - 450 / מצווה להביא אש מההדיוט - להורות על מעלת האש העליונה - 451 / מצווה להביא אש מההדיוט - שבלא התעוררות למטה אין עשיה למעלה - 451 / כמים והאש המתבטלים מפני רצון ה' - נבטל יצרנו מפני יוצרנו - 451 / תכלית המעשה הוא המעשה בעצמו ולא השכר - 451
- של"ה**..... הנס השישי - לא נצחה הרוח את עמוד העשן - 452 / ביאור פירוש הרמב"ם שבעת ההקרה היה האויר נח - 452 / טעם שאמר התנא 'עמוד העשן' ולא 'העשן' - 452 / המקדש עצמו, אף אם הוא חלש - יאמר גיבור אני - 453 / הקשר שבין הרוח בעולם לדיבור באדם - 453
- של"ו**..... הנס השביעי - לא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים - 453 / טעם שעומר ושתי הלחם מוזכרים לפני לחם הפנים אף שהוא תדיר - 453 / יזהר מלאבד דבר שאין לו תמורה - 454 / יזהר שלא ימצא פסול במאכלו - 454 / שמירת הפה בהכנסה ובהוצאה - 454 / מזון הנשמה על ידי הדיבור - 454 / ביאור ג' הפסוקים שלפני ברכת המזון - 455
- של"ז**..... הנס השמיני - עומדים צפופים ומשתחווים רווחים - 455 / הצרות יביאו את ישראל לשוב בתשובה - 455 / כשמתפללים מן המיצר נענים אע"פ שלא ראויים - 456
- של"ח**..... הנס התשיעי - לא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם - 456 / האם ניסי ירושלים הם רק בזמן המקדש - 456 / היצר הרע לא יכול להשפיע בלי שהאדם ירצה בכך - 457 / אימתי השב ומתוודה מתקבל מיד - 457
- של"ט**..... הנס העשירי - לא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים - 458 / קדושת המקדש וירושלים קיימת אף בחורבן - 458 / הפרנסה מיד ה' ולא מעמל האדם - 458 / מחמת חוסר בטחון אדם דואג רק לעולם הזה - 458 / לא ייחד התנא הניסים לה' - כי רק בערכנו נקראים ניסים - 459
- ש"ם**..... קשיי הקליטה הצפויים לבאים להתיישב בארץ - 459 / שלא להתרעם על קושי הקליטה הרוחנית והגשמית בארץ - 460
- שמ"א**..... פגמי הגלות עיקרם בבחינת 'נוקבא' ותיקונם בג' מצוות הנשים - 460 / צדקה לא"י לפני קיום ג' מצוות הנשים תקרב את הגאולה - 461 / צדקה לא"י לפני התפילה תקרב את הגאולה - 461
- שמ"ב**..... מדוע הקב"ה הנחילנו את הארץ במתנה הרי ישונא מתנות יחיה - 461
- שמ"ג**..... מפולת ורעש בירושלים לא פוגעים בבני אדם - 462
- דש"מ**..... ההצלחות העיקריות - בניי, חיי ומזוני - מושפעים בארץ ישראל - 462
- שמ"ה**..... ארץ אשר אבניה ברזל - אל תיקרי אבניה אלא בונה - 463
- שמ"ו**..... ישראל נזקקו למרגלים כיון שלא היו ראויים לנס - 463
- שמ"ז**..... שליחת המרגלים - להטעות את הכנענים - 463 / ישראל נכנסו לארץ בזכות יצחק - 464 / יצחק אבינו - עומד בפרץ בניו בכל שעה - 464 / אין ישראל ראויים להכנס לא"י עד שיושלם עוון האמורי - 464 / הגירות מתחיל מזמן לידת יצחק - 464
- שמ"ח**..... שליחת המרגלים - להוציא מהכנענים את הראויים להתגייר - 465 / איסור קבלת גרים מעמלק - 465
- שמ"ט**..... שליחת המרגלים - לידע אם פסקה ממשלת הלבנה על א"י - 465

טעם שהתורה מתארת בפרטות רק את גבול נחלת ט' וחצי השבטים - 478 /  
ההבדל בין שבטי ראובן וגד לבין שבט מנשה - 478 / עיקר הצער ראוי שיהיה  
על הדבר הנוגע לעבודת ה' - 478

**ש"ח** 479 .....  
בתפילתנו אנו מורים שה' אדון ומשגיח על הכל ובו יש לבטוח - 479 / מה  
עניין ג' תפילות לביכורים - 479

**ש"ט** 479 .....  
זכות אבות דוקא בא"י - 479

**ש"ע** 479 .....  
מערת המכפלה היא מעבר לגן עדן התחתון - 479 / מאבק יעקב אבינו ולבן  
מי יקבר במערת המכפלה - 479 / מערת המכפלה סמוכה לפתח גן עדן - 480

**שע"א** 480 .....  
מדוע נמשלו ישראל לנקבה - 480 / ביאור שאלת אברהם אבינו - "במה אדע  
כי אירשנה" - 480 / הזכיה בארץ מדין מעשר ולכן אין האומות יכולות  
לקחתה - 480 / ע"ז קרבנות מוסף כנגד ע"ז ימים שהתאבלו על יעקב אבינו -  
481 / טעם חיוב מעשרות דוקא בא"י - 482

**שע"ב** 482 .....  
ניתנת א"י בתחילה לכנען כנתינת בת שבע בתחילה לאוריה - 482 / שלושה  
דברים היו צריכים להיות מקודם ביד אחר - 482 / טעם שא"י היתה תחילה  
לכנען - 482 / טעם סמיכות מתנת הארץ ליציאת מצרים - 482

**שע"ג** 483 .....  
רק בא"י נקראים השבטים בשם 'שבטי יה' - 483 / מדוע בעת השעבוד בישר  
הקב"ה בשורת הארץ - 483 / ביאת הארץ בזכות הענוה - לכן דוקא בא"י  
שם י"ה עדות לישראל - 483 / כל השרוי בלא אשה - שרוי בלא חיים - 484

**שע"ד** 484 .....  
מעלת נס פורים על נס חנוכה - 484 / התפשטות החסד האלוקי עד קצווי  
ארץ - 484 / בחו"ל הקב"ה עושה למען שמו ובא"י למען עמו ונחלתו - 484 /  
מדוע אין אומרים הלל על ניסי חו"ל - 485 / אמירת הלל למי שאין בידו  
מגילה - 485 / ביאור דברי הטור בטעם אי אמירת הלל - 486 / מדוע בחנוכה  
עיקר השמחה בהצלה הרוחנית ובפורים בהצלה הגופנית - 486 / יוון גזרו על  
שבת חודש ומילה המורים שמעשה אדם עדיף - 487 / יוון גזרו על שבת חודש  
ומילה כי הם מורים שישראל נקראו בנים - 488 / טעם מנהג העניים לחזר  
על הפתחים בחנוכה - 488 / נר חנוכה סגולה להנצל משפיכות דמים - 488 /  
החשמנואים תיקנו את חטא ירבעם שיצא מיוסף - 489 / נר חנוכה למעלה  
מכי אמה פסולה מדסמיך לסוכה - 489 / מחלוקת יוסף ואחיו אם מפרכסת  
מותרת והכרעתה מדדרשינן סמוכין - 489 / מחלוקת יוסף ואחיו אם האבות  
מכלל בני נח - 489 / מדדרשינן סמוכים מוכח שראוי יוסף להזרק לבור  
נחשים - 490 / אם יאבד יוסף נמצא שראובן חטא במעשה בלהה - 490 / מנין  
שראובן לא חטא - 490 / מהו ההון שהיה מאבד יוסף אילו חטא - 491 / דאגת  
ראובן על אובדן יוסף - 491 / מכח סמיכות לומדים דבשחיטה תליא מילתא  
- 492 / נר חנוכה מפרסם רחמנותו ית' שמלחה ראובן עורר רחמי אחיו - 492

**שע"ה** 492 .....  
תפילת משה שבזכות האבות תתבטל השבועה שלא יכנס לארץ - 492

**שע"ו** 492 .....  
הכל מעלין לא"י - הכל לאתווי מאי - 492 / האם מעלין עבד מא"י לירושלים  
- 493

**שע"ז** 493 .....  
תפילת משה לעבור אמה אחת - 493 / תוכחה ליושבי הארץ שישמחו בזכות  
הגדולה לדור בא"י - 493

**שע"ח** 494 .....  
בחו"ל הקב"ה ככהן הדיוט ובא"י ככהן גדול - 494

**שע"ט** 496 .....  
קבורת משה רבינו - בנחלת גד או בנחלת ראובן - 496 / טעם שמשח רבינו לא  
נקבר במקום מיתתו - 496 / מדוע רצה שבט גד ליטול חלק בארץ סיחון ועוג -  
496

**ש"פ** 496 .....  
משה רבינו רצה להכנס לארץ כדי להשיג סוד 'קריית ארבע' - 496 / הקבור  
בחברון נפשו מתחברת למעלה בכסא הכבוד - 497 / הדרים בחברון צריכים  
להיות באהבה שלום וריעות - 497 / רצון האבות שיהיה שלום בחברון - 497 /  
ג' מעלות בחברון - 497 / קדושת חברון גרמה שנכנסו ישראל לארץ - 497 /

**ש"ץ** 466 .....  
א"י נקראת 'ארץ' סתם - 466 / א"י ועם ישראל הם נחלת ה' ולא נמסרו לשר  
ומזל - 466 / הקב"ה משקה את א"י בעצמו ולא על ידי שליח - 466 / גשמי  
א"י הם העיקר ושאר ארצות שותים מתמציתם - 467 / בירור ניצוצי  
הקדושה מהקליפה תלוי במטר - 467 / מעלת התפילה בציבור וגנות האכילה  
בציבור - 467 / הקב"ה בהשגחתו נותן לכל אחד כפי מזגו ומצבו - 468 /  
הקב"ה בהשגחתו נותן שכר לכל אחד לפי איכות עבודתו - 469 / אכילה  
בכוונה מחזקת את יכול הדיבור בתורה ובתפילה - 469 / לעולם יסדר  
תפילתו בלשון רבים - 469

**שנ"א** 469 .....  
א"י זבת חלב ודבש בלא צורך בעבודת אדמה - 469

**שנ"ב** 469 .....  
ג' בחינות תרומה הכלולים בירושלים - 469 / ההבדל המהותי שבין קמ"ץ  
לפת"ח ומשמעות ניקוד "הארץ" בקמ"ץ - 470

**שנ"ג** 470 .....  
א"י נקראת רשות היחיד וחו"ל רשות הרבים - 470

**שנ"ד** 470 .....  
בא"י שער השמים בו הנשמות נכנסות ויוצאות - 470

**שנ"ה** 470 .....  
הקבור בא"י נקרא קדוש - 470

**שנ"ו** 470 .....  
שישראל עובדים את ה' בארצם - הקב"ה יושב בכסאו וכתרו ישועה - 470 /  
טעם שנקטו לעיתים תיבת 'אנכי ולא אנכי' - 470

**שנ"ז** 471 .....  
ישראל מעוררים על ידי עבודתם את כוחה העליון של הארץ - 471 / על ידי  
מידת הצדקה מעוררים את כוחה העליון של הארץ - 471 / רק צדקה ותפילה  
שכוללים בה את כל ישראל מתקבלת ברצון - 471

**שנ"ח** 472 .....  
אין עבירה מכבה מצוות צדקה והמקיימה אינו חוזר בגלגול - 472 / אין  
עבירה מכבה מצוות ישוב הארץ והמקיימה אינו חוזר בגלגול - 472 / ביאת  
הארץ בזכות הענוה, והעניו אינו שב בגלגול - 472 / א"י מאריכת ימים,  
והזקן לרוב אינו שב בגלגול - 472 / מותר לצאת מא"י ללמוד תורה ולישא  
אשה - דוקא כשדעתו לחזור - 472 / יש בא"י עיר ששמה רומי - 472

**שנ"ט** 473 .....  
בזכות מצוות העומר יורשים את הארץ - 473 / תוכחה על ההשתקעות בגלות  
וחוסר התפילה והעבודה למען הגאולה - 473 / על ידי מצוות העומר מכניעים  
את עמלק - 474 / העומר - יופיה של ירושלים - 474

**ש"ס** 474 .....  
האם יש איסור לצאת מבבל לא"י או רק לשאר ארצות - 474

**שס"א** 474 .....  
מגלות ראשונה אסור לחזור מבבל אף לא"י, ומגלות שניה מותר - 474

**שס"ב** 475 .....  
לצאת מבבל לא"י - איסור עשה, לשאר ארצות - משום תורה שבה - 475

**שס"ג** 475 .....  
לצאת מבבל על מנת לחזור, לשאר ארצות - אסור, ולא"י - מותר - 475

**שס"ד** 475 .....  
לאבות נשבעתי בשבועה ולך הראיתיך בעיניך - 475 / משה רבינו קנה בהבטה  
את הארץ לכל ישראל - 475 / שבירת הלוחות למרות השבועה לאבות גרמה  
שמשח לא יכנס לארץ - 475

**שס"ה** 476 .....  
א"י נבראה תחילה ומחמת שהעולם לא היה ראוי לה נבראו שאר ארצות -  
476 / מידת הבטחון - יסוד מוסד לישיבה בארץ הקדושה - 476 / תוקף  
קדושת הארץ ויתרונה על חו"ל - 476

**שס"ו** 476 .....  
ג' דברים נקראו 'אב' כנגד ג' אבות - 476 / ד' דברים נקראו 'אם' כנגד ד'  
אמהות - 477 / מי הם הנקראים אבותינו - 477 / כחזרת נעורי שרה - כן  
תשוב הארץ לתפארתה - 477

**שס"ז** 477 .....  
פגם שניים וחצי השבטים - שהחשיבו את הממון והפכוהו לעיקר - 477 /

- באמצעות חברון מתקשרים כל העולמות - 497 / בחברון התגלות החסד - בחינת אברהם - 498 / הלומד תורה לשמה בחברון מתקן עוון פגם הברית - 498 / היושב בחברון אפילו בטל מקבל שכר כלומד תורה - 498 / רמזים נוספים בתיבת 'חברון' - 498 / דרי חברון צריכים להתחבר בשלום - וזה אפשרי רק על ידי הענווה - 498 / הטעם שברכת כהנים נקרא נשיאות כפיים - 499 / רמז האבות במילת 'חברון' - 499 / כל התפילות עוברים למרום דרך מערת המכפלה - 499 / חברון מעבר לגן עדן התחתון - 499 / 'חברון' גימטריא 'בינה צדקה' - למה רומז - 499
- שפ"א**.....  
צריך כל איש ישראל לחבב את א"י - 500 / החורבן מחמת שהגו את השם באותיותיו - 500 / החורבן מחמת העוונות וארע בטי' באב כיון שבכו בו לחינם - 500 / היו צריה לראש - על רוב פשעיה - 500
- שפ"ב**.....  
קדושת החיים של ישראל - 501
- שפ"ג**.....  
מה התיר ליעקב לצאת מא"י - 501 / יעקב יצא מא"י לקחת אשה ואגב זה הציל עצמו מעשיו - 501 / מותר לצאת מא"י לציל עצמו מרודפיו - 501 / האם מותר לצאת דוקא להציל נפשות או אף להציל ממון - 501 / טעם האיסור לצאת מהארץ - 502
- שפ"ד**.....  
מפני מה לא נבנה בית המקדש בימי שאול - 502 / משה מבקש להכנס לארץ כדי להלחם בעמלק ויבנה המקדש מיד - 502 / תשובת הקב"ה לתפילת משה - 502 / לבניין בית המקדש צריך שיהיה אהבה ושלוש בדור - 503 / הפגם הגדול בבקשת מלך קודם הזמן הראוי - 503 / כוונת המסורה - ד' 'יכלל הגוים' - 504
- שפ"ה**.....  
עניין ג' היודיין כשישראל בארצם - 504 / האומות מתאמצות להגלות את ישראל מארצם כדי להפריד היודיין - 504 / מעולם לא עזב הקב"ה לישראל ולא יעזוב - 505 / עצת ה' במצוות הפסח לבל ידח ממנו נידח - 505
- שפ"ו**.....  
רק הגולה מא"י לחו"ל ראוי להקרא גולה - 505
- שפ"ז**.....  
רבי בנאה היה מציין מערתא דרבנן - 506 / ראיות לכך שאף קברי צדיקים מטמאים - 506 / אופן כתיבת המימרות בזוהר - 507 / היתר מצד פותח טפח ודחייתו - 507 / היתר מצד שרקב אינו מטמא מדאורייתא ודחייתו - 507 / היתר בציון השקוע אחר אחד מכותלי הבית - 508 / הוכחה שקברי צדיקים אינם מטמאים - 508
- שפ"ח**.....  
מהו 'ויתן להם ארצות גוים' - 508 / מדוע הקב"ה הנחילנו את א"י במתנה הרי 'שונא מתנות יחיה' - 508 / אמירת הללויה על מתנת הארץ - 508
- שפ"ט**.....  
ספרים שזכתה בהם א"י אין מוציאין אותם לחו"ל - 509 / האם האיסור גם בספרים שהובאו לא"י מחו"ל - 509 / האם האיסור גם בספרים תורה שבעל פה - 509 / תוקף האיסור בזמננו - 509 / ביאור ויכוח משה והמלאכים בהר סיני לפי דין ספרי א"י - 509
- ש"צ**.....  
משה רבינו רצה להכנס לארץ כדי לזכות את ישראל - 510
- שצ"א**.....  
שבט לוי מתפללים על פירות הארץ כדי שיטלו מעשרותיהם - 510
- שצ"ב**.....  
אם אינו יכול לפרנס עצמו בא"י מוטב להתפרנס מיגיעו בחו"ל - 510 / גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים - 510 / גדול הנהנה מיגיעו - שמתענג מגוף היגיעה - 510 / יישוב א"י בקדושה עדיף מפרנסה מיגיעו כפיו - 511
- שצ"ג**.....  
קושיית ה'כתנות אורי' על ברכת הפירות - 511 / כשישראל עושים את רצון ה' הארץ מגדלת פירות משובחים - 512 / מיתורא ד'השדה' למדו שעתידין עצי סרק לגדל פירות - 512 / מדוע הגמרא הוכיחה מפסוקי הנביא ולא מפסוקי התורה - 512 / מה נלמד מהכתוב "עץ הארץ לא יתן פרי"ו - 513 / ביאור תיבת 'פרי"ו' - פרי הידוע - 513 / דבר שהיה בימי בראשית האם נאמר בו 'אין חדש תחת השמש' - 513 / ביאור תיבת 'יבולה' בברכות ובקללות - 514
- כל דבר מתפרש לפי העניין - 514 /
- שצ"ד**.....  
זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך - 514 / ברכת ה' את יצחק בארץ במאוד מאוד פרסמה את קדושתו - 514 / זבל פרדות יצחק מורה על קדושתו יותר מהכסף שנתן לו אבימלך - 515 / האיסור של יצחק לצאת מא"י מורה על קדושתו - 515 / דין היושב בקרון המונהג ע"י כלאי בהמה - 515 / האם דעת הרא"ש להתיר או לאסור - 515 / האם הרוכב על פרידה עובר משום כלאי בהמה - 516 / החילוק שבין בגד שאבד בו כלאים לבין פרידה - 516 / האם יש ראייה מהבבלי להתיר רכיבה על פרידה - 517 / סימנים המורים ממי נולדה כל פרידה - 517 / הטעם שהרכיב דוד את שלמה על פרידה - 518 / כיצד יכול האדם לקיים את כל תרי"ג מצוות - 518 / עניין קיום מצווה ראשונה ואחרונה שבתורה - 518 / מעלת המקיים ספר תורה בביתו ומוציא עליו הוצאות - 518
- שצ"ה**.....  
הטעם לעלות לא"י בחורבנה כשהשכינה אינה שורה בה - 519 / הצדקת ההסתכנות בעליה לא"י - 519 / עבודת ה' היא החירות האמיתית - 519 / מדוע אין להסתפק בכוונה הטובה - 519 / ירושלים תבנה כשיכספו אליה ישראל תכלית הכוסף - 520 / מחשבה לבדה מועילה רק כשנאנס על המעשה - 520
- שצ"ו**.....  
האם יפו כלולה בגבולות עולי מצרים - 521 / האם קיסרי כלולה בגבולות עולי מצרים - 521 / עכו - חציה בארץ וחציה בחו"ל - 521 / האם ביפו נוהג יום טוב שני של גלויות - 522 / דין מוקף בתרומת מעשר - 522 / דעת ה'דברי אמת' שהסוגיה בחולין איירי בתרומה גדולה - 523 / דעת ה'ינחמד למראה' שהסוגיה בחולין איירי בדמאי - 523 / דעת רש"י ור"י בביאור הסוגיה בחולין - 523 / חיוב תרומות ומעשרות בירק - 523 / נותן עיניו בצד זה ואוכל בצד אחר - בטבל ודאי או רק בדמאי - 523 / איסורייתא דחדללא - 524 / האם חרדל הוא מין ירקות או משאר פירות - 524 / האם מוכח מאיסורייתא דחדללא שיש תרומה או מעשר בחו"ל - 525 / מדוע לא הותר טלטול טבל בשבת במגו דאי בעי תורם במחשבה - 525 / מתי אמרינן מקום הניחו לו להתגדר בו - 526
- שצ"ז**.....  
גדולה תפילה יותר ממעשים טובים - 526 / ביאור דברי התוספות - 526 / הקשר בין התפילה למעשים הטובים - 527
- שצ"ח**.....  
מעלת תפילה לעומת מעשים טובים - 527 / משל נאה על המתפללים ולבם בל עמם - 527 / ביאור הביטוי 'מצוות אנשים מלומדה' - 528 / עיקר התפילה העלאת ניצוצי הקדושה - 528 / פטירת הצדיק מעלה ניצוצי קדושה - 528 / על ידי התפילה כבוונה זוכים הצדיקים לאריכות ימים - 529 / רמזים כנגד צ"ח קללות - 530 / כיצד ניצל נח באובדן דורו - 530 / מה בין משה ובין נח - 530
- שצ"ט**.....  
תפילה לבדה עדיפה ממעשים טובים לבדם - 530 / מעלת התפילה כשיש גזירה - 531 / דעת ר' אלעזר דתלמוד עדיף ממעשה - 531 / במה מתכפרים בני עלי - 531
- ת'**.....  
ביאור מחלוקת הראשונים בהא דגמרינן ממה שגדולה תפילה ממעשים טובים - 531 / אימתי תפילת היחיד רצויה ומתקבלת - 532
- ת"א**.....  
הצורך בתפילה בנוסף למעשים טובים - 532 / תועלת ברית המילה לקבלת התפילה - 533
- ת"ב**.....  
משה חטא בסירובו ללכת למצרים ולכן לא נכנס לא"י - 533 / האם מתירים לצורך מצווה להשבע שלא בפני המשביע - 534 / האם תלמיד חכם שנידה את עצמו מפר לעצמו - 534
- ת"ג**.....  
מדוע משה לא הכריז ע"י שבועה שה' יכניסו לא"י - 535
- ת"ד**.....  
הטעם שבשנה של יציאת מצרים השתנו חודשי החמה והלבנה - 536 / הטעם שעבדות מצרים פסקה בראש השנה ויצאו לחירות בניסן - 536 / מדוע צווח



**ת"י** 551.....  
 ראוי לכבד מי שבא לעשות מצווה יותר ממי שכבר עשה - 551 / האם יש לכבד תלמיד הבא לעשות מצווה יותר מרבו שכבר עשה - 551 / כוונת הכתוב 'עולים ויורדים בו' - 551 / ביאור שיטת הרמ"ע - 551

**ת"כ** 551.....  
 לא זזה שכינה מכותל מערבי אך עיקר שכינה נסתלקה - 551

**תכ"א** 552.....  
 מדוע המענג את השבת זוכה לנחלה כיעקב דוקא - 552 / בזכות מה היו האבות עשירים - 552

**תכ"ב** 552.....  
 כשישראל זכאין - נקראת 'ארץ ישראל', כשאינם זכאים - 'ארץ כנען' - 552

**תכ"ג** 553.....  
 כיבוש סיחון ועוג אינו גמור ועדין שר שלהם שולט - 553 / היאך כבש משה סיחון ועוג שהם מזי' עממים - 553

**תכ"ד** 553.....  
 ביאור שמותיה השונים של מערת המכפלה - 553 / הלומד תורה בחברון מתקן עוון פגם הברית - 553

**תכ"ה** 554.....  
 על מה נתקנה תפילת 'עלינו לשבח' ולמה אומרים אותה גם בחו"ל - 554 / בירור נוסח עלינו לשבח - 554 / 'ואין עוד אחרי' - האם להשמיט את הוי' - 554 / 'ואפס זולתו' - האם להשמיט את הוי' - 555 / תוכחה לאומרים תפילת עלינו במרוצה - 556

**תכ"ו** 556.....  
 בירושלים די בצדיק אחד להציל את העיר, ובחו"ל - עשרה - 556

**תכ"ז** 556.....  
 המקדש וירושלים אף שחרבו עומדים בקדושתם - 556 / עיון בדרשת חז"ל על הפסוק 'והשימותי את מקדשיכם' - 557 / האבל על חורבן המקדש לעומת האבל על מות תלמידי חכמים - 557 / ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא - 557 / פסח הנשחט ויש עמו חמץ, האם נפסל - 558

**תכ"ח** 558.....  
 טבע האכילה - שהמוזן נתהפך לניזון - 558 / היושב בא"י נתהפך למהותה הקדוש - 559

**תכ"ט** 559.....  
 י"ג 'ארץ' בראש פסוק - 559 / רמז במסורה לתוכחה על כפיות הטובה של ישראל להקבי"ה - 559 / רמז במסורה כיצד היא הדרך לזכות בארץ ישראל - 559 / רק ע"י הענווה יכול לבוא לארץ הקדושה - 559 / זהירות יתרה מתענוגות וחטאים בא"י - 559 / חסרונות שישנם בדירת חו"ל לגוף ולנפש - 560

**ת"ל** 560.....  
 משה לא נכנס לא"י כדי שיתקיימו ישראל - 560 / אילו משה לא היה נקבר במדבר ישראל היו נאבדים שם - 560 / 'יודיע דרכיו למשה' - קץ גלות מצרים ושימות בעבר הירדן - 560

**תל"א** 560.....  
 אם משה יכנס ויבנה המקדש תמנע חרבתו וישראל יהיו לוקים - 560 / רצון משה להכנס לא"י כדי שיבנה המקדש על ידו - 561 / מדוע לא היה נחרב המקדש אם משה היה נכנס לארץ - 561 / מתנת הארץ לאבות בשבועה ולבנים על תנאי - 561 / פשט המקראות שגם לבנים ניתנה הארץ בשבועה - 562 / כיצד מתנת הארץ מותנת בתורה הרי ניתנה בשבועה - 562

**תל"ב** 562.....  
 משה נקבר בעבר הירדן כדי להכניע את הקליפה שבבעל פעור - 562 / רצון משה להכנס לא"י כדי להכניע קליפה הנקראת 'חינם' - 562

**תל"ג** 563.....  
 משה נקבר בעבר הירדן כנגד בעל פעור כדי שלא יזקו ישראל - 563

**תל"ד** 563.....  
 משה נקבר בעבר הירדן מפני שהוא פני חמה וממנו יניקת כל הנביאים - 563 / תפילת משה, שלמרות שקיבל את הערב רב יכנס לארץ כי קבלם לשם שמים - 564 / ראובן חטא כדי שלא יתלה הסרחון באמו - 564 / כיון שלא התקבלה טענת 'עבירה לשמה' צריך להתפלל על ראובן - 565

משה רבינו במצרים על אי יכולתו להכנס לארץ - 536

**ת"ה** 536.....  
 משה חטא בסירובו ללכת למצרים ולכן לא נכנס לא"י - 536

**ת"ו** 537.....  
 מדוע ה' הוציאנו ממצרים לא"י ולא הוריש לנו את מצרים - 537

**ת"ז** 537.....  
 שמירת המלאכים - 537 / מלאך א"י עדיף כתרי חו"ל - 537 / כשהאדם זוכה הוא בעצמו בצורת מלאך - 537

**ת"ח** 538.....  
 בגלות - עבודת ה' ביראה, ובא"י - בשמחה - 538 / אימתי מעשה המצווה מעוררת השמחה - 538

**ת"ט** 538.....  
 מעלת עבודת ה' של יושבי א"י - 538 / מעלת תלמידי חכמים הקמים בחצות ליל - 539 / ביאור טענת חוה: 'הנחש השיאני' - 539 / מדוע צריך לזקוף את עשר האצבעות בנטילת ידיים - 539 / בזכות הענווה זוכים לדור בארץ - 539 / רמז לענווה באצבעות הידיים - 540 / מדוע לא מברכים על מים אחרונים - 540 / באיזו נטילה אמרו תכף לנטילה ברכה - 540 / תכף לנטילה ברכה בין בתחילת סעודה ובין בסופה - 541

**ת"י** 541.....  
 מנהג חכמים מיוחדים לעבר שנים ולקבוע חודשים בחו"ל - 541 / דוקא מי שדר בחו"ל מעבר שם - 541 / לכתחילה מעברין את השנה דוקא בירושלים שביהודה - 542 / מה התמעט מ"לשכנו תדרשו" - 542 / בכל ארץ יהודה מעברין לכתחילה - 542 / כוונת לשון "שכנו" - 542 / מה התמעט מ"כי מציון תצא תורה" - 542 / לעבר - לחשב חשבון העיבור - 543 / אף חכמים הדרים בא"י פעמים שמעברים בחו"ל - 543 / חכם שבא"י למה ירד לחו"ל לעבר כשאין אונס - 543

**ת"יא** 543.....  
 ישראל באומות כלב באיברים - לכן הם בא"י ולכן מתיישרים - 543 / מדוע ישנם בעלי יסורים באומות העולם - 544 / ישראל טהורים בפנימיותם והנגעים הם רק מבחוץ - 544

**ת"יב** 544.....  
 תלמיד רשע בא"י - כליסטים, ובחו"ל - כעבד - 544

**ת"יג** 545.....  
 בא"י ממחרים לשלם לאיש כמעשהו - 545

**ת"יד** 545.....  
 המחזיק ביד לומדי התורה זוכה להכנס לארץ - 545 / הקשר שבין שבת לארץ ישראל - 545 / התומך בלומדי תורה זוכה לארץ מאמת בחינת היראה - 546 / תלמידי חכמים ותומכיהם קמים בתחיית המתים כיון שקרויים בנים - 546 / מארץ ישראל מוכח שיש לישראל דין בנים - 546 / תלמידי חכמים ותומכיהם וכן מתי א"י מיתתן ע"י גבראל - 546 / שייכות מצוות חלה ונסכים למעלת ארץ ישראל - 546

**ת"יז** 546.....  
 מעלת מעיין השילוח - 546 / זהותו ומיקומו של מעיין השילוח - 547 / האם מותר להכנס בזמן הזה להר הבית - 547 / מעשה נורא בעניין פתיחת מעיין השילוח הסתום - 547

**ת"יח** 548.....  
 מפני המחלוקת נתעכבה כניסת ישראל לארץ - 548

**ת"יט** 548.....  
 אשרך ארץ שמלכך בן חורין, אי לך ארץ שמלכך נער - 548 / כשם שהנפש מחולקת לאיברים, כך מחולקים גם העולם והשנה - 548 / השגחת ה' לפי איכות המקום - 549 / הקושי לקחת מניצוצות הקדושה שבתוך המאכלים - 549 / באכילתו בא"י במעט כוונה יתדבק בו מניצוצי הקדושה שבארץ - 549 / לא להמשך אחר מעדני ותפנוקי הזמן - 549

**ת"יכ** 549.....  
 בא"י נדרשת זהירות יתרה משנאת חינם - 549 / הנהנה מייגיעו ושמח בחלקו ניצול משנאת חינם - 550 / הפרישה מענייני הציבור מצילה משנאת חינם - 550 / מדוע יצר הרע נעש בעתיד הרי עשה את תפקידו - 550 / יצר הרע יענש על שהשתמש במצוות כדי להחטיא - 550

- תנ"ד** 575..... המת בחו"ל ומצווה שיקברו בא"י - האם טוב עושה - 575 / על ידי מידת הבטחון יתקיים בארץ - 575 / מידת ההסתפקות במועט של הצדיקים - 575 / הקב"ה ממציא את הנצרך לבריותיו לפי מידת הכרחו - 575 / ארץ ישראל - ארץ החיים - 576 / צריך להודות לה' בכל רגע על ישיבתו בא"י - 576 / על ידי מידת הבטחון יתקיים בארץ - 576
- תנ"ה** 576..... א"י מכפרת אפילו על פשעים - 576
- תנ"ו** 577..... מדוע נקראת ארץ סיחון ועוג 'משכנות הרועים' - 577 / האם בסיחון ובעוג חייבים מהתורה בתרומות ומעשרות - 577 / בסוריא ובעבר הירדן תרומות ומעשרות מדרבנן - 577 / האיך כבש משה את סיחון ועוג שהם מא"י - 577
- תנ"ז** 578..... משחרב בית המקדש האם נסתלקה שכינה מההיכל - 578
- תנ"ח** 578..... א"י מכשרת גרים - 578 / המקדש נחרב בעוון גאוה ויבנה בכח הענוה - 578 / כשישראל טובים הגרים באים לארצם ולהיפך - 579
- תנ"ט** 579..... אין סמיכה בחו"ל - משום כבודה ומצוות יישובה - 579 / משמעות 'זקן' האמור אצל עלי - 580 / סמיכה בכח התפילה - 580
- ת"ס** 581..... אין סמיכה בחו"ל - משום דאין השראת שכינה בחו"ל - 581
- תס"א** 581..... מדוע המקדש אינו בלזו שאין בה מיתה - 581
- תס"ב** 581..... מעלת קדושת ירושלים על קדושת בתי כנסיות - 581
- תס"ג** 582..... כיצד יתכן שנבנה המקדש על הר שפסק שימש עבודה זרה - 582
- תס"ד** 582..... מדוע בית המקדש יבנה על ההרים - סיני, תבור וכרמל - 582 / מותר לפאר עצמו בכך שהוא ירא ה' - 583 / כיצד התלמידי חכמים יזכרו את תלמודם - 583
- תס"ה** 584..... חכמים שבא"י עדיפים על שבבבל לעניין איסור והיתר וסמיכה - 584 / הטעם שאין להקל בבבל כדיני א"י - 584
- תס"ו** 584..... האם כדי לשאת אשה מותר לצאת מא"י ולהשתקע בחו"ל - 584 / היתר לצאת ולהשתקע בחו"ל למי ששם עיקר דירתו ודירת אבותיו - 584 / דחיית ראית המהריט"ץ מהרמב"ם - 585 / עיקר סברת המהריט"ץ - דכאילו בא על תנאי - 585
- תס"ז** 586..... שם 'עיר האלוקים' נקרא לעולם על ירושלים ועל בניה - 586 / יחוסם המיוחד של ישראל לירושלים - 586
- תס"ח (1)** 587..... "אוהב ה' שערי ציון" - בית המקדש לעתיד - 587 / שאלת המין ותשובת אליהו - 587 / נחיות מקדש הנבנה ע"י הקב"ה לעומת הנבנה בידי אדם - 587 / לולא חטא העגל היה המקדש נבנה ע"י הקב"ה וקיים לעולם - 587
- תס"ח (2)** 588..... מעלת המקדש השלישי לעומת המשכן וב' מקדשות ראשונים - 588 / מתי כקרא המקדש דיר, סוכה, בית - 588 / מתי נקרא המקדש הר, שדה, בית - 588
- תס"ט** 589..... ירושלים - הכל מודים שאין כמוה - 589 / כל האומות חפצות בחלק בא"י - 589
- תע"א** 589..... בבתי כנסיות שבא"י נוהגים כבוד אף בחורבנם משא"כ בחו"ל - 589 / מעלת בית הכנסת שבא"י כבית הכנסת דרבים שאין למוכרו - 590
- תע"ב** 590..... אחד מא"י עדיף כשנים מחו"ל משום אוירה המחכים - 590 / בתחיית
- תל"ה** 565..... משה לא נכנס לארץ - שלא ימנע גלויות הנצרכות - 565 / כיון שיצאו ממצרים קודם זמנם נמנעה ממשה הכניסה לארץ - 565
- תל"ו** 565..... משה לא נכנס לארץ - מפני שנקרא מלך ובידו להעביר נחלה ממטה למטה - 565
- תל"ז** 565..... משה לא נכנס לארץ - מפני מכירת יוסף - 565 / מכיון שמשה לא נכנס לארץ יש מקום לטעות בעבודה זרה - 565
- תל"ח** 566..... משה לא נכנס לארץ - משום שנשא עמרם ליוכבד דודתו - 566 / פוקד אבות על בנים - בבית דין של מעלה ולא של מטה - 566 / מפני מה מתו נדב ואביהוא - 566
- תל"ט** 566..... משה לא נכנס לארץ - משום שהרג את המצרי - 566 / החשבת הריגת המצרי כרצח בשגגה - 567
- ת"מ** 567..... משה לא נכנס לארץ - מפני שפירש מאשתו - 567 / מאי כניסת משה לארץ נלמד שכהן אסור בגיורת - 567 / גדרי הואיל ואישתרי אישתרי - 567 / בגיורת למלך וכהן לא אמרין הואיל ואישתרי - 568 / מאי ביאת משה לארץ נלמד שאמרין הואיל ואישתרי אף בגיורת למלך וכהן - 568
- אמ"ת** 568..... משה לא נכנס לארץ - שלא ימנע קיבוץ ניצוצי הקדושה בגלות - 568
- תמ"ב** 569..... משה לא נכנס לארץ - שהיא ככתובה לישראל ולא למשה - 569 / כיצד מנע הקב"ה ממשה להכנס לארץ הרי נתנה בכתובה - 569
- תמ"ג** 569..... משה לא נכנס לארץ - כיון שלא היה בגלות מצרים - 569 / מנין ידע משה לפני הגזירה שלא יכנס לארץ - 569
- תמ"ד** 570..... משה לא נכנס לארץ - מפני אומרו והן לא יאמינו לי - 570
- תמ"ה** 570..... טעם שמשוה נולד מנישואים שעתידה התורה לאסור - 570 / טענת מלאכי השרת על משה שנוכח מאיסורי ביאה ודחייתה - 570
- תמ"ו** 570..... משה לא נכנס לארץ - משום שהכניס ערב רב תחת כנפי השכינה - 570 / מדוע קיבל משה את הערב רב - 570 / קבלת הערב רב כתרומה מהרע על היפה - 571
- תמ"ז** 571..... משה לא נכנס לארץ - משום ששבר את הלוחות - 571
- תמ"ח** 571..... משה לא נכנס לארץ - משום שנחסר ממנו 'יחידה' - 571
- תמ"ט** 571..... החילוק שבין עבודת ה' בא"י לעבודת ה' בחו"ל - 571 / יושבי חו"ל המסייעים ליושבי א"י שותפים בעבודתם השלמה - 571
- ת"י** 572..... שמונה פעמים מילת 'יהארא' בראש פסוק - 572 / כי לי הארץ - מצב הארץ תלוי באמונת ההשגחה - 572
- תנ"א** 572..... א"י היא גבוהה מכל הארצות כדי להרחיקה מהזוהמה - 572
- תנ"ב** 573..... קושי הפרידה של יעקב אבינו מא"י - 573 / המוכרח לצאת מא"י אם משתוקק לחזור - ה' מחזירו - 573
- תנ"ג** 573..... מיד בבריאת העולם הופרשה א"י מהעולם כתרומה לקב"ה - 573 / מכח השראת השכינה בא"י אנו כעבד כהן בפני רבו - 573 / כשישראל חוטאים יש לארץ דין שריפה כתרומה טמאה - 573 / נשיאת כפיים לזרים - איסור עשה או רשות - 574

**תפ"ט**..... המתים שווה המצפה לראות את א"י כנוולד בה - 590

**תע"ג**..... המקדש אהוב יותר מהמשכן מפני שהוא בניין עולם - 605 / אהבת שערי ציון המצויינים בהלכה - 605 / בכח שערי בינה תבוא הגאולה - 606

**ת"ץ**..... ג' בחינות באהבת ה' לישראל - 606 / עם כלי תשמישו מדקדק ולישראל נושא פנים - 606 / טעם שהשערים שקעו והמזבח גלה - 606 / למרות גדולתו ה' מחשיב מאוד את ישראל - 606 / אפילו נשות ישראל חשובות בעיני ה' יותר מהמלאכים - 607 / טעם שנקראת המילה אֶמֶץ - 607 / אלו נפלים קמים בתחיית המתים - 607

**תצ"א**..... מעלת סמיכת ריש גלותא לעומת סמיכת נשיא שבא"י - 607 / מעלת הסנהדרין שבא"י - 608 / מדוע שרו לרבי זירא בסמיכתו כשיר של כלה - 608

**תצ"ב**..... בירושלים די בצדיק אחד להציל העיר, בשאר מקומות - עשרה - 608

**תצ"ג**..... אהבת ה' למקדש מפני שמתכפרים בו ולא במיתת הצדיקים - 609 / דוד המלך ביקש אריכות ימים וחזר בו למען ישראל - 609 / בקשת הצדיק שלא למות היא למען יבנה המקדש ויכפר - 609

**תצ"ד**..... ירושלים תשוב ותבנה בזכות אברהם ומשה - 610

**תצ"ה**..... ירושלים תשוב ותבנה בזכות מידת הענווה ומסירות הנפש - 610

**תצ"ו**..... בא"י מתמתקין הדינין - 611

**תצ"ז**..... צדקה הנעשית תמיד בירושלים מהפכת מידת הדין לרחמים - 611 / האם מחשבה רעה מצטרפת למעשה במצוות צדקה - 611 / ישראל קרוים בנים אף בגלות - 611 / במצוות ציצית רמוז שבין כך ובין כך קרויים בנים - 611 / הקשר שבין מצוות ציצית לאיסור כלאים - 612 / האם נאמר שעבירה מכבה מצווה גם על מצוות צדקה - 612 / מתי נקראים ישראל בנים ומתי נקראים עבדים - 613 / על האדם להשפיע מטובו לעניים כשם שמשפיע מטובו לאשתו - 614 / הצדקה גדולה מעניויו נפשו בתעניות - 614 / הטעם שהמונע מעשרותיו מצטמצם מזונו כשיעור המעשר שלא הפריש - 614 / האם מחשבה רעה שעבר ושנה בה מצרפות למעשה - 615 / הקשר שבין מעלים עיניו מצדקה לעובד עבודה זרה - 616

**תצ"ח**..... בית המקדש עתיד להבנות על ההרים - סיני, תבור וכרמל - 616 / מדוע מועיל תנאי להשתמש בבית כנסת בחו"ל - 617 / אלו בתי כנסיות שבחו"ל יקבעו בא"י ואלו תפקע קדושתם - 617 / האם הקרקע של בתי כנסת שבחו"ל תקבע עמם בא"י - 617 / האם נחלקו המימרות אי ביאת הכרמל והתבור גנאי או שבח - 617

**תצ"ט**..... דחיית טענת האומות שעלינו לעבוד ע"ז מדין רוב - 618

**ת"ק**..... דחיית הסובר שהשלימות במושכלות ואין צורך לעלות לא"י - 618 / עבודת ה' השלימה - במחשבה ובמעשה - 618 / ערכה המצוותי של העלייה לא"י - 619 / מהי תכלית אושר האדם - 619 / חלק המעשה שווה בכל בני אדם - 619 / כוונת הפסוק "תמשילוהו במעשה ידיך" - 620 / תכלית אושר הישראלי בחלק המעשה - 620

**תק"א**..... חובת התשוקה התמידית לעלות לא"י - 620 / נדר לעלות לא"י והתיר - ובאו עליו צרות - 620

**תק"ב**..... כל דבר שואף לחזור לשורשו - 621 / טעם שנתאוו אבות העולם להקבר בארץ - 621 / החכם עיניו בראשו - שנותן דעתו על שורש הדבר - 621

**תק"ג**..... הבדלי המדרגות בין הר בשן, הר סיני והר המוריה - 621 / הדמיון שבין הר סיני להר בשן - 622 / חלקו של הר סיני בעתיד - 622 / היכן היו הר תבור וכרמל בתחילה - 622

**591**..... במכירת דברי קדושה כל היכא דמצוי לעילויי מעלין - 591 / אין בכל העולם גדול וקדוש כבית המקדש - 591 / בזכות הקרבנות שבמקדש ישראל פרים ורבים - 591 / על ידי ריבוי הזרע תבוא הגאולה בעתה - 591 / ריבוי הזרע בזכות הקרבנות ובזכות ברכת הכהנים - 592 / הריבוי העל טבעי של ישראל מעיד שזרעם כשר - 592 / ישיבת ישראל בא"י מעידה שאין ביניהם איסור עריות - 592

**593**..... המקדש נקרא על שם ה' ולכן יתקיים לעד - 593 / לימוד מעלת הבוטח בה' מנצחיות המקדש - 593

**594**..... נצחיות קדושת ירושלים לעומת קדושת הר סיני ומשכנות ישראל - 594 / טוב מזגה של ירושלים - 594 / בית המקדש של מטה כנגד בית המקדש של מעלה - 594 / בא"י ובפרט בירושלים בכל רגע נמחלים עוונותיו - 594 / הדר בחו"ל נשפע מהשרים והדר בא"י נשפע מהקב"ה - 594

**595**..... גודל המקדש יותר מהמשכן מורה על מעלתו ולא על חסרונו - 595 / המקדש מעולה מהמשכן מפני היותו בעיר האלוקים - 595

**596**..... היכן עיקר שכינה - במשכן המלאכים בשמים או במשכן שבארץ - 596 / במדבר העיקר בשמים ובא"י העיקר בארץ - 596

**596**..... שיר והלל לה' ראוי ביותר בא"י ולא בחו"ל - 596

**596**..... השכינה בירושלים תמיד לכן ניתן להאריך שם בשבחה - 596

**597**..... כשאבימי כיבד את אביו דרש על שערי המקדש שכיבדו להקב"ה - 597 / אבימי דרש שכי"ף הדמיון פירושה 'כאילו' ולא זהה ממש - 597 / כיצד למדו בני קורח מטביעת שערי המקדש שהם עתידין להיוושע - 598 / נבואת חנה על קורח וחזיונה על ידי השערים - 598 / הצלת קורח על ידי שמואל - 598 / אבידת ישראל מחמת חטאייהם לעומת אבידת אויבי ה' - 599

**599**..... מעלת הנוולד או הדר בירושלים - 599 / המצפה לראותה כנוולד בה - רק בירושלים או בכל א"י - 599

**599**..... מעלת עבודת ה' של יושבי א"י וירושלים - 599

**600**..... מה שמשבחים את ירושלים אינו אלא חצי שבחה - 600 / מי גדול יותר - איוב או אברהם - 600

**600**..... מעלת התלמיד חכם גדולה ממעלת בתי כנסיות ובתי מדרשות - 600 / במקום שיש תלמיד חכם ישנה השראת שכינה - 600 / אם שכינה שורה על הצדיקים מה הצורך במקדש - 601 / ישראל אחים להקב"ה - לכן אין טענת בר מצרא על השכינה שבקרבים - 601

**601**..... השראת השכינה במקדש מוכיחה שכל א"י אינה גזולה - 601 / היאך העביר ה' א"י מאומות העולם ונתנה לישראל - 602 / השראת השכינה במקדש מורה שלישראל דין בנים - 602 / דין הצדיקים כפועלים שלא חייבים להשכים ולהעריב לעבודת התורה

**602**..... והתפילה - 602 / אריכות ימים - בא"י עבור איכות העבודה ובחו"ל עבור כמותה - 602 / בא"י יכול לזכות בעבור איכות העבודה וגם בעבור כמותה - 603 / מבקש לראות השכינה בעולם הזה - עסוק בתורה בא"י - 603

**603**..... שירה על נס מפורסם - 603 / האם חזקיה היה משיח - 603 / שירה על הניסים שנעשו בכיבוש הארץ - 604 / שירה על ניסי הגאולה העתידה - 604

**605**..... התרחבותה העתידה של ירושלים - 605

- תק"ד**..... תביעות אבניה של הארץ יותר מכרים וכסתות- 623
- תק"ה**..... דור המדבר עתיד להכנס לא"י אף שנשבע ה' שלא יבוא בה - 623 / שיטות הפוסקים בנודר שאני נכנס לביתך - 623 / דין דור המדבר ע"פ שיטות הפוסקים - 624 / אין השכינה שורה עד שנעשה הר - 624 / כיצד נגאליים ישראל הרי נשבע ה' שיהיו בגלות - 625 / הסבר התוספתא ע"פ שיטת הריטב"א - 625 / מחלוקת התנאים על גורל דור המדבר - 625
- תק"ו**..... כל מקום שבו כל ישראל ביחד הוא בחינת א"י - 626 / יעקב אבינו מת במצרים באוירא דא"י - 626 / ביאור מאמר חז"ל דיעקב אבינו לא מת - 626
- תק"ז**..... מדוע ישראל לא אבדו חזקתם על א"י בגלות מצרים - 627
- תק"ח**..... זהירות יתרה נדרשת מהדרים בא"י ובירושלים - 627
- תק"ט**..... ישראל עוכבו מ' שנה במדבר כדי שהכנענים יבנו הארץ - 628
- תק"י**..... הדר בא"י שרוי בלא עוון - 628 / א"י מכפרת מזיד כשווג - 628
- תקיא**..... היוצא לחו"ל האם יש דין יבום באשתו - 628 / יאמרו מלך שכמותך יצא לחו"ל ועבוד ע"ז - 629
- תקיב**..... הקבור בא"י כאילו קבור תחת המזבח - 629
- תקייג**..... ע"י הענווה זוכה לא"י - 629 / א"י מסוגלת לאריכות ימים - 630
- תקייז**..... טעם שתחיית המתים דוקא בא"י - 630 / מתי חו"ל קמים לתחייה אגב מתי א"י - 630 / האם מתי חו"ל חיים במקומן או בא"י - 630
- תקט"ו**..... עתידין צדיקים שיאמרו לפנייהם קדוש - 632 / טענת ישראל שיזכו לתחייה בזכות קדושתם - 632
- תקט"ז**..... מדרגת הצדיקים למעלה ממדרגת המלאכים - 632 / סדר קדושה - שלילת ג' עולמות - 632
- תקט"ח**..... לעתיד לבוא לא תהא מיתה לצדיקים - 632 / טעם לסמיכות ברכת קדושה לברכת תחיית המתים - 633
- תקי"ח**..... נכסי חו"ל אין בהם ברכה - 633
- תקי"ט**..... הארץ שהובטחה לאבות ניתנה לבנים למרות שהאבות מתו - 633 / הנודר מעות ליתומה ומתה, האם צריך להעבירן ליורשים - 633 / דיבורו של הקב"ה בהבטחת הארץ הוי כמעשה - 634 / אברהם קנה את הארץ בחזקה - 635
- תקכ"ב**..... יש לצרף קדושת הגוף וקדושת הדיבור לקדושת הארץ - 635 / חובת הזהירות היתרה בא"י במאכלו ודיבורו - 635 / חובת הזהירות מתולעים במאכליו - 635 / ישראל קרויים 'אדם' כנגד שלוש הקדושות שבהם - 635 / בזכות שלוש הקדושות זוכה לעוה"ב - 636
- תקכ"א**..... מחשבה לעלות לא"י מצטרפת למעשה משעת המחשבה - 636 / הקשר שבין ישיבת הארץ ליראת שמים - 636
- תקכ"ב**..... כוחות טומאה מנסים לאחוז בכפי הקדושה שבירושלים - 636 / כוחות הטומאה לא מצליחים לפגוע בירושלים וכן הוא בצדיקים - 636 / הקב"ה עוזר לצדיק בצדקתו ולמרות זאת מקבל שכר על כוונתו - 637
- תקכ"ג**..... בעל יסורין הנקבר בא"י מתכפר עוונו כאילו חי בא"י - 637 / ביאור הכתוב "ובל יאמר שכן חליתי" - 638
- תקכ"ד**..... טעם הדגלים - להורות שא"י נתנה כדין - 638
- תקכ"ה**..... עניין גלות בית שני - גלות שכינה מוחלטת - 638 / פעולת המצוות כשהשכינה בגלות - 638 / הפגם הגדול של העבירות כשהשכינה בגלות - 639 / טעם הצרות התכופות שבגלותנו - 639 / רמזים בשם הארץ - 'פת חריבה' - 639 / אזהרה שלא לצאת מן הארץ אף כשקשה לדור בה - 639
- תקכ"ו**..... זכות א"י מועילה למנוע עקריות - 639 / בארץ ישראל ניתן לזכות לבנים ולאריכות ימים גם יחד - 640 / בת פלוני לפלוני - דוקא בא"י או גם בחו"ל - 640 / הדבק באל יוצא מגזירת המערכה גם בעניין הזיווג - 641 / האם 'תמנה' היא בא"י - 641 / ציווי אברהם לאליעזר מה שיכוון בקדשו אשה ליצחק - 641
- תקכ"ז**..... סגולות העיר צפת ומעלותיה - 642 / מי היא צפת המוזכרת בספר שופטים - 642
- תקכ"ח**..... טומאת הארץ הנגרמת מהלנת המת - 643 / שלושה פגמים הנגרמים מהלנת המת על גבי הקרקע בא"י - 643 / הלנת המת - בא"י ב' לאוין ועשה, ובחו"ל - לאו ועשה - 643 / איסור הלנת מת שאינו יהודי בא"י - 644
- תקכ"ט**..... הסולם הרוחני המקיף את א"י ומגן עליה מהקליפות - 644 / צורת תחום הארץ - 644 / המלאכים המלווים את האדם בחו"ל ובארץ - 644
- תקל**..... מדוע בניין ירושלים קודם לקיבוץ גלויות - 644 / הקדמת דין תלמיד חכם - 644 / ביאור קושיית הריטב"א - 645 / לאיזה רב הונא קרא רב ענן 'חברין' - 645 / האם תואר 'מר' נאמר דוקא לגדול מהאומר - 645 / ביאור דברי ששמואל 'לרבך יהיבי ליה ואכלי' - 646 / לימוד סדר הארועים מסדר המסכתות - 646 / חידוש ה'יתומים' שמקדימים ת"ח רק כשיש ב' בתי דינים - 646 / מדוע נעש רב ענן - 647 / בניין ירושלים היא תשועת ישראל ולכן קודמת לקיבוץ גלויות - 647 / אין ירושלים נבנית עד שיתכנסו הגלויות - 647 / ראייה דיתום קודם לאלמנה - 647 / לפי הזוהר בניין ירושלים קודם לקיבוץ גלויות - 647 / ביאור הבבלי כשיטת הזוהר שבניין ירושלים קודם - 647 / הוכחה שהבבלי חולק על הזוהר וסובר שקיבוץ גלויות קודם - 647
- תקלא**..... שמירת המצוות התלויות בארץ מכפרת על ישראל היושבים בארץ - 647 / הבנים אינם נושאים בחטאי אבותם אך כן בעוונותיהם - 648 / בא"י הקב"ה אינו פוקד עוון אבות על בנים - 648
- תקלב**..... מדוע הקב"ה הוריש את הכנעני ולא ברא לישראל ארץ חדשה - 648 / 'אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י - דינינו' - 648 / אילו נבראה לישראל ארץ חדשה לא היו מקיימים תורה ומצוות - 649
- תקלג**..... להתאמץ לקבוע דירתו ודירתו ואחיו בא"י - 649 / חובת הסיוע ביד ההולכים לא"י - 649 / חובת הדאגה לעניי א"י - 650 / עיקר תכלית העלייה לארץ לשם תיקון הנפש - 650 / הפרישות והזהירות היתרה מעוון הדרושה בא"י - 650
- תקל"ד**..... שלושים מיני פירות האילן כנגד ג' עולמות - 650 / שלושים מיני פירות מסטרא דשמאלא - 651 / אכילה בשוק - באיזה אופן הוי גנאי לכל אדם ובאיזה לתלמיד חכם - 651 / המוצא איזה פרי בשוק מושלך ארצה יטלנו לאוכלו - 652
- תקל"ה**..... מעלת הדר בא"י כל ימיו ופגם הדר במצרים - 652 / איסור הדירה במצרים - 652 / צדדי היתר לדור במצרים - 652 / לא אסרה התורה אלא לשוב בדרך הזה - 652 / לא אסרה התורה אלא בעוד המצריים בה - 653 / סנחריב בבלב ונבוכדנצר החריב - 653 / לא אסרה התורה אלא לדור שיצא ממצרים - 654

המת סמוך לעזרה - 668 / צדק ילין בה ועתה מרצחים - 668 / טעם שפסק הרמב"ם כדעה שירושלים לא נתחלקה לשבטים - 669

**תקנ"ב**..... ירושלים אינה נעשית עיר הנדחת - טעם הדבר - 669

**תקנ"ג**..... ירושלים אינה מטמאה בנגעים הואיל ולא נתחלקה לשבטים - 669 / לסוברים שירושלים נתחלקה לשבטים - האם גם מקום המקדש נתחלק - 670 / טעם הדעה שאין לוקחין בירושלים שכר המיטות והמצעות מהאורחים - 670 / האם דין שכירות שאר מטלטלין כדין מיטות - 671

**תקנ"ד**..... אין מוציאין בירושלים גזוטראות - 671 / טומאת הכהן לשבעת קרוביו - רשות או חובה - 671

**תקנ"ה**..... אין עושין בירושלים אשפתות - 672 / דוקא דרך קבע אין עושין אשפתות - 672

**תקנ"ו**..... אין עושין בירושלים כבשונות - טעם הדבר - 672

**תקנ"ז**..... אין עושין בירושלים גינות ופרדסים - 672 / האם איסור עשיית גינות ושאר הדברים הנ"ל שנאמרו בירושלים נוהגים כיום - 673 / האם אמרינן מצוה הבאה בעביירה דרבנן - 673 / מה מקדושת ירושלים נהוג לעתיד לבוא ומה רק לשעתו - 673 / האם שייך מצווה הבאה בעבירה בפרי שעצו ניטע באיסור - 674

**תקנ"ח**..... אין מגדלין בירושלים תרנגולים - 674 / איסור גידול תרנגולות - דוקא במשוחחרות ולא שמורות - 674

**תקנ"ט**..... אין מלינין את המת בירושלים - 674 / בירושלים אין מלינין את המת אפילו לכבודו - 674 / האם קוברים בירושלים קבורה זמנית - 674 / מה ענין המחילה שהיתה מירושלים לנחל קדרון - 675

**תק"ס**..... נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה - 675 / האם התבטל לגמרי ישוב יהודי מירושלים בזמן גלות בבל - 675

**תקס"א**..... ישראל נמשלו לשושנה בין החוחים - 676 / הטעם לאריכותה ותוקפה של הגלות - 676 / מתחילה היה היצר הרע סוחר ולבסוף נעשה שולחני - 676 / גם מצוות ומע"ט יסידים האדם בנקל ע"י הכעס - 677 / נחפשה דרכנו - הן על מצוות עשה והן על לא תעשה - 677 / חיפה בגבול עולי בבל - 677

**תקס"ב**..... אוריא דא"י היה עם ישראל במדבר - 677

**תקס"ג**..... רגליו של אברהם הוליכוהו מעצמם לא"י - 678

**תקס"ד**..... חומרת הדיבור בגנות הארץ - 678 / א"י אינה חסרה כלום - 678 / מעשיות בשבת הארץ - 678 / תקופתו של רבי יוחנן - 679 / שבח הארץ בריבוי הקינמון בה - 680 / כיצד היו עצי קינמון בירושלים והרי אין מקיימין בה אילנות - 680 / מהו הקינמון - 680

**תקס"ה**..... קריעת ים סוף בזכות ירושלים - 680 / מאוחר בבריאה עדיף או המוקדם בה - 681 / מהמקדש מוכח שמאוחר עדיף ובטלה טענת הים שהוא קדם - 681 / מקריעת ים סוף מוכח שמאוחר בבריאה עדיף - 681

**תקס"ו**..... בקשת משה להכנס לארץ - 681 / בזכות הענוה זכו ישראל לארץ הגבוהה מכל הארצות - 681 / משה מבקש להכנס לארץ בזכות ענוותנותו - 681 / גלות מצרים מחמת הגאווה וגאולתה בזכות הענוה - 682

**תקס"ז**..... אי כניסתו משה לארץ מכריעה את ראובן לזכות - 682 / ביאור מחלוקת קין והבל - 682 / מעליית משה להר האלוקים מוכח שקין צדק - 683 / אי כניסת משה לארץ מפני שנקרא מלך מכריעה את ראובן לזכות - 683 / אי כניסת

האם העיר אלקהרא בכלל מצרים - 654 / הותרה ישתם מצרים כדי לברר את ניצוצי הקדושה שנחדשו בה - 654 / האם הותר לרדת למצרים על מנת שלא להשתקע - 654 / לא אסרה התורה אלא כשישראל יושבים בארצם - 655 / סיכום - 655

**תקל"ז**..... טהרת ומעלת המצוות של דרי הארץ - 655

**תקל"ז**..... מעלות הנפטר בא"י - 656 / רק זרעו של שם זוכה לתחיית המתים - 656 / הקשר שבין גילוי עריות לבין עבודה זרה - 656

**תקל"ח**..... מעלות הקבור בא"י ועתיד לקום בה לתחייה - 656 / סיכום ג' המעלות והזוכים להן - 656 / רמז בפסוקים לגי מעלות הארץ הנזכרות - 657

**תקל"ט**..... מתנות ה' ליושבי א"י - 657 / גי עניינים המכשירים אל התורה ומציאותם בא"י - 657 / סך כל פסוקי התורה והשלמות המניין מתהלים ומדברי הימים - 658

**תקמ"מ**..... ההבדל בין שינה בא"י לשינה בחו"ל - 658 / השינה א' מסי' ממיתה ולאחר סי' לילות נחשבת כמיתה גמורה - 659

**תקמ"א**..... טעם שהלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני - 659

**תקמ"ב**..... טעם שירושלים נקראת 'בת עין' - 659 / טעם שירושלים נקראת עינו של עולם - 659

**תקמ"ג**..... בקיום המצוות הלויית בארץ מעידים על מלכות ה' - 659 / כיצד חסרון בושת פנים הביא לחורבן ירושלים - 660 / הקלקול שגורם לעצמו האוכל טבל - 660

**תקמ"ד**..... הקב"ה מקומו של עולם ואין העולם מקומו - 660 / מה הטעם שהמזבח חייב להיות ריבוע - 660

**תקמ"ה**..... אהבת המקדש מפאת שמכוון כנגד מקדש של מעלה - 661 / מבניין ירושלים ימשך קיבוץ גלויות - 661 / התפילה על ירושלים של מעלה כוללת בניין ירושלים וקיבוץ גלויות - 661 / חנוכת שלושת המקדשות חלים בחודשים המיוחדים לבני רחל - 662 / טעם שהבית השלישי עתיד להחנך בחודש מרחשון - 662 / קרח רצה להגביר הגבורות על החסדים בטרם עת - 662 / תפילת בני קרח - לבניין השלישי שאז יתגברו הגבורות על החסדים - 662 / דחיית חנוכת המשכן והמקדש - 662 / טעם לשם החודש 'מרחשון' - 663

**תקמ"ו**..... אהבת המקדש מפני שהשכינה לא זזה ממנו לעולם - 663

**תקמ"ז**..... בזכות אהבת בית ה' זוכה לאריכות ימים - 663

**תקמ"ח**..... טהרת כוונת דוד במעשה בת שבע - 664 / טעם שלא בנה דוד את בית המקדש - 664

**תקמ"ט**..... הספון בבית ה' שמור מחטא ועוון - 664 / דין שותפים לזמן מוגבל שאחד מהם פרש מהשותפות באמצע - 664

**תק"ן**..... עשרה דברים נאמרו בירושלים - 666 / לעניין חלוט הבתים ירושלים לא נחשבת כעיר חומה - 666 / האם הבתים בתוספות של ירושלים נחשבים כבתי ערי חומה - 666 / ישב ולבסוף הוקף הוי ככפר - לעניין מגילה או לעניין בתי ערי חומה - 666 / משא ומתן בקושיות התוספות - 667

**תקנ"א**..... ירושלים אינה מביאה עגלה ערופה - 667 / מדוע הקשו מהברייתא ולא מהמשנה - 667 / כל מקום המקדש מחבירו יש בו יותר אהבה זה לזה ופחות כעס - 668 / טעם שבנמצא המת סמוך לספר לא מביאים עגלה ערופה - 668 / טעם שבנמצא המת סמוך לירושלים לא מביאים עגלה ערופה - 668 / נמצא

- תקפ"ב** 704..... היחס שבין קדושת צפת לקדושת ירושלים - 704 / מהי הכוונה שבת המקדש נבנה מכל א"י - 705 / מעלת השגחת ה' בירושלים לעומת השגחתו בשאר הארץ - 705 / הטעם שרבים מחכמי ישראל לא התיישבו בירושלים - 705 / אין קורעין על צפת אלא רק על ערי יהודה - 705
- תקפ"ג** 705..... אין בירושלים פירות משובחים כדי שלא יעלו אליה בשבילם - 705 / כיצד מצוים חמי טבריא בירושלים - 706 / האם ניתן לפרש שהפסח נצלה בטבריא - 706
- תקפ"ד** 706..... על ידי מצוות כיבוד אב ואם זוכה לא"י - 706 / הזהיר בכיבוד הורים ניצל מחלול שבת ובזכות כך זוכה לא"י - 707
- תקפ"ה** 707..... צריך כח קדושה גדול להנצל מטומאת כנען - 707 / משה וכלב הכניסו בא"י קדושה שהכנענים לא יכלו לסבול - 707 / גל של עצמות ולא גל של עפר - 707
- תקפ"ו** 707..... גודל מעלת הדר בא"י אפילו כשאינו עושה רצונו של מקום - 707
- תקפ"ז** 707..... מדוע עזב אברהם את הארץ מפני הרעב ולא בטח בה' - 707 / בעוון ירידת אברהם למצרים נזר על זרעו לגלות למצרים - 708
- תקפ"ח** 708..... ההבדל שבין השפעת ה' את צורכי האדם בא"י לבין שאר ארצות - 708 / סדר ההשפעה בא"י נועד לחזק את האמונה בה' - 709
- תקפ"ט** 709..... מותר לכתוב בשבת ע"י גוי שטר קניין על בית בא"י - 709 / מותר לעשות בשבת קניין על בית גוי בא"י - 709 / 'אור זרועי' - משום יישוב א"י התיירו רק שבות דשבות - 709 / מדוע התיירו קניין אף שהוא שבות ולא שבות דשבות - 709 / הבבלי והירושלמי לא פליגי - 710 / 'פאת השלחן' - נחלקו התלמודים והפוסקים אם התיירו כתיבה ע"י נוכרי בשבת - 710 / קושיות המחבר על שיטת 'פאת השלחן' - 710 / האם התיירו אמירה לנוכרי בשבת במקום הפסד - 710 / בירור מקור דברי ה'מגן אברהם' - 711 / ריב"ש - אין להוכיח מדכותבין אונו בשבת שאמירה לגוי מותרת במקום מצווה - 711 / מהר"א - חסון - אסור לעשות את עיקר הקנין בשבת - 711 / בכל לשון - יוונית ואשורית - 712 / למאן דאוסר אמירה לנוכרי בשבת מהתורה, קונה ברמיזה - 712 / אין מדמים שבותין דרבנן זה לזה - 712 / האם בשאר גזירות גם מועיל שומר כמו בגזירה שמא יטה - 712
- תק"י** 713..... ירושת הארץ מדין בר מצרא לארץ גושן - 713
- תקצ"א** 713..... מעלת הישיבה בא"י - 713 / מתי א"י חיים בלא צער גלגול מחילות - 713 / עלייה לא"י מוסיפה זכות ומצילה מהחטא - 713 / נאנס ולא השלים מצוותו - חשיב כאילו השלימה - 713 / בתחיית המתים יגיעו מתי חו"ל לירושלים ע"י גלגול מחילות - 713 / האם מחוייב לשמוע להוריו הרוצים שיצא מא"י - 714
- תקצ"ב** 714..... טעם שהחזיר הקב"ה את ישראל למצרים והוציאם דרך המדבר - 714 / בזכות שירת הים אונו בטוחים שנגאל - 714
- תקצ"ג** 714..... טעם שהיה רעב בסמוך לביאת אברהם לא"י - 714 / בתורה, בעוה"ב ובא"י נאמרה אריכות ימים ולכן נקנים ביסורים - 714 / א"י נקנית ביסורים גם לאחר שכבר יושב בה - 715
- תקצ"ד** 715..... הכתוב חלק כבוד לירושלים - 715 / זהירות יתירה מלדבר בגנות ירושלים - 715
- תקצ"ה** 715..... הטעם שבני קורח התאוו לשורר רק בעזרה - 715 / ערכה של הנאת הגוף מבית המקדש - 715 / האם צפור דרור טהורה או טמאה - 715
- תקצ"ו** 716..... מבת היענה ניתן ללמוד על חשיבות הכוונה בתפילה - 716 / טעם שנהגו
- משה לארץ מחמת הריגת המצרי מצריכה תפילה על ראובן - 683
- תקס"ח** 684..... מדוע בביאת ישראל לארץ פסק המן - 684 / הרוחניות שבמן מתלבשת בפירות הארץ - 684 / לא ירד מן בא"י שלא יבטלו ממצוות התלויות בארץ - 684 / לא ירד מן בא"י כדי שיאכלו ויבררו הניצוצות שבבריאה - 684
- תקס"ט** 684..... נח לגדל לגיון זיתים בגליל מתינוק אחד בא"י - 684 / דרכי קניין תורה - 684
- תק"ע** 685..... חובה יתרה לעסוק בפרייה ורבייה בא"י - 685
- תקע"א** 685..... עשר קדושת שבארץ ישראל - 685 / האם קדושת א"י בכלל העשר קדושות - 686 / מדוע לא נמנתה הקדושה לעניין עיבור שנים - 686 / האם עבר הירדן בכלל קדושת ארץ ישראל - 686 / האם גנות צריפין נמצאות בעבר הירדן או בגוף הארץ - 687 / ביאור לשון "מראשית" וגזירה שווה ד"ארץ" הנאמרים בביכורים - 687 / מנין שעושה אדם כל שדהו ביכורים - 687 / פלוגתא דרי' יוחנן ורי"ל האם ביכורים הם רק מז' המינים - 688 / האם ר' יוחנן דריש 'ארץ' 'ארץ' - 688
- תקע"ב** 690..... מאיזה מחנה משתלח המצורע - 690 / שילוח המצורעים מהעיר - הלכה או הנהגה מוסרית - 690 / מנין שמצורע משתלח מחוץ לחומה - 691 / היכן ניתן לדרוש גזירה שווה מעצמו - 691 / המקור לדין הקברים בירושלים ובערים המוקפות - 691 / מיקומם של קברי בית דוד וקבר חולדה - 692
- תקע"ג** 692..... מקום אכילת קדשים קלים - 692 / הרחקה באכילת קרבנות הנאכלים לשני ימים ולילה - 692
- תקע"ד** 693..... טעם לאיסור מעבר בשער 'באב אלקטאן' שבהר הבית - 693 / טעמים לאיסור כניסה להר הבית - 693
- תקע"ה** 693..... איסור כניסת בוועל נידה מעבר לחיל - 693 / האם יש לבועל נידה גם דין בעל קרי - 693 / טומאת נידה לענין נשיאת כפיים בזמן הזה - 694 / חומר טומאת נידה - 694
- תקע"ו** 695..... מנין שטבול יום אל יכנס במחנה לוי - 695 / ביאור הצורך בדרשת תיבת 'החדשה' על טבול יום - 695 / מי שאינו תולה התורה ברבו - 695
- תקע"ז** 696..... טעם שלא מנתה המשנה איסור ישיבה בעזרה - 696 / האם ישיבה בעזרה אסורה מדאורייתא או מדרבנן - 696 / מנין שלמלכי בית דוד מותר לשבת בעזרה - 696 / האם ביד חכמים לאסור דבר שהיתרו מפורש בתורה - 697 / שיטת התוספות, שכל שהתירה התורה בפירוש אין ביד חכמים לאוסרו - 697 / הטעם שאסרו דם טוהר אף על פי שהיתרו מפורש - 698 / האם ביד חכמים לאסור דבר שהיתרו נלמד ממשמעות הכתוב - 698 / כדי להשתחוות ולזבוח מותר לישוב בעזרה - 698 / מחלוקת תנאים אם הותרה ישיבה בעזרה למלכי בית דוד - 698 / האם מותר לכהן גדול לשבת בעזרה - 698 / האם איסור הישיבה בעזרה הוא הלכה למשה מסיני - 699 / היתר ישיבה למלכי בית דוד כלול בהלכה למשה מסיני - 699 / מלשון הלכתא משמע שיש חולקים - 699
- תקע"ח** 702..... היתר הכניסה לעזרה לסמיכה, שחיטה ותנופה - 702 / היתר הכניסה לעזרה לכל דבר שאי אפשר לעשותו בחוץ - 702
- תקע"ט** 702..... האם מותר לבעלי מומין להכנס בין האולם למזבח בהקפת הערבה - 702
- תק"ף** 703..... מדוע לא ציינה המשנה שמחוסרי בגדים ושתויי יין אסורים להכנס להיכל - 703
- תקפ"א** 703..... איסור ביאה ריקנית להיכל - 703 / הנכנס להיכל בלא מעיל או מחוסר זגין או רימונים חייב מיתה - 704 / האם לאהרון הותרה הכניסה לקה"ק בכל שעה - 704 / אלו קדושות נמנו במשנה - 704

נשמות והנלמד ממנו על תחיית המתים - 724 / הגלגול עם התשובה הוא קיום והעמדה לעולם - 724 / יש כוונה בבריאת כל דבר בזמן מסוים - 725

**תרי"ח**..... 725  
דרכים מופלאות להגיע לירושלים - 725 / העלמות הדרכים מונעים מלהתפלל בירושלים בכל עת - 725 / ע"י ההודאה ניצולים מרעות אחרות - 725

**תרי"ט**..... 726  
קדושת אדמת א"י ואבניה אף בהיותם בחו"ל - 726 / לשם מה לקח נעמן מאדמת א"י למצרים - 726 / גולי בבל בנו בית כנסת מעפר ואבני הארץ - 726

**תרי"י**..... 726  
הקב"ה הקפיד על יהושע ונטל אות משמו משום כבוד הארץ - 726 / משה לא נכנס לארץ מפני שקיבל את הערב רב - 726 / מדוע קבלת הערב רב גורמת לאי כניסת משה לארץ - 726 / ציווי משה לישראל לפני מותו - 727 / טענת ישראל על משה שקיבל את הערב רב - 727 / לולא נשתברו הלוחות לא היתה שכחה - 728 / הטעם שמניין המלקות ארבעים חסר אחד - 728 / הפרנסה בארץ בזמן הגלות היא בדרך נס - 728 / מה צדקה עשה ה' עם ישראל - 728 / למי ישראל נתנו צדקה במדבר - 729 / האם הכל תלוי במזל או בגמול ועונש - 729 / רמז לתשובה בפסוק "שובו שברו לנו מעט אוכל" - 729 / הכל תלוי בזכות ולא במזל - 729 / הכל תלוי במזל והזכות יסובב כפי המזל - 730

**תרי"א**..... 730  
השגחת ה' המיוחדת על א"י החלה רק כשנכסו ישראל לתוכה - 730 / טעם שהתורה וא"י נקראים 'מורשה' - 730 / סליחה ומחילה - איזה מהם קודם בסדר התפילה - 732

**תרי"ב**..... 732  
בחינות זכר ונקבה בתורה, בבריאה ובארצות - 732 / טעם שרק א"י נחרבה בעוונותיה ולא שאר העולם - 733 / א"י ניזונת ממים זכרים - 733 / א"י בבחינת יום וחז"ל בבחינת לילה - 733

**תרי"ג**..... 733  
מדוע ניתנה התורה במדבר ולא בא"י - 733 / כיצד הקב"ה הציע לאומות לקבל את התורה המיוחדת לישראל - 733 / האם התורה היתה כתובה לפני ה' קודם נתינתה כפי שעכשיו - 734 / הקב"ה הציע לאומות לקבל את התורה כדי לפרסם סגולת ישראל - 734 / הקב"ה הציע לאומות לקבל רק את עשרת הדיברות - 734 / תורה ניתנה במדבר כדי שבזכותה יזכו להכנס לארץ - 735 / טעמים נוספים לנתינת התורה במדבר ולא בא"י - 735 / תורה ניתנה במדבר להורות שאינה נקנית אלא בענוה - 735 / ילמד תורה כצמא השותה מים מעט מעט - 735 / הלומד תורה בא"י בשמחה למרות שחי בצער - אשריו בזה ובבא - 736

לתלות אפרוחי בת יענה בבית הכנסת - 716 / מבת היענה ניתן ללמוד על חומרת ההסתכלות בנשים - 716 / הפוגם בעיניו מתגלגל ב'ראה' - 716 / אפילו זכות א"י לא מצילה מעונש הפוגם בעיניו - 716 / טעם שמתגלגל דוקא ב'ראה' - 716 / טעמים נוספים לתליית אפרוחי בת יענה בבית הכנסת - 716

**תקצ"ז**..... 717  
מעלה יתרה בבית המקדש על בתי כנסיות, ששם מושב הסנהדרין - 717

**תקצ"ח**..... 717  
ג' טובות כלליות - תורה, כבוד ופרנסה ישובו בבניין המקדש - 717

**תקצ"ט**..... 717  
בא"י אין סתירה בין הגוף והנשמה - 717

**ת"ר**..... 718  
מהי הדרך הנבחרת לנצח את היצר הרע - 718 / הנפש מתאוה לנצח את היצר הרע גם מחוץ לבית המדרש - 718 / הלומד תורה בטוח מיצר הרע - 718

**ת"א**..... 718  
כיסופים לבניין המקדש השלישי שאז יהיה גם בחומר כח רוחני - 718 / הגאולה העתידה תהא בבחינת בינה - 719

**ת"ב**..... 719  
על ידי המקדש מזדכך האדם עד שגם בשרו מתקדש - 719

**ת"ג**..... 719  
בקשת הגאולה כדי שנוכל לעבוד את ה' כראוי - 719 / לעתיד לבוא יטהרו הבעלי חיים הטמאים ויקרבו ע"ג המזבח - 719 / טובה הבאה לעתיד לבוא למי שלא אכל שקצים ורמשים - 719

**ת"ד**..... 720  
טעם שא"י וירושלים נקראים 'חצרות ה' - 720 / התפילה והמצוות בא"י עולים ישר לה' ולא דרך שרים - 720 / ביאור הפסוק "רחש לבי דבר טוב" - 720 / ענייני תפילה - 721

**ת"ה**..... 722  
בצער הציפור שלא מוצאת בניה מעורר רחמי ה' על הגלות - 722 / האם מותר לתת טעם למצוות שהן מפני הרחמים - 722 / הקשר בין קרבן פסח לאותו ואת בנו - 722 / טעם דין דאותו ואת בנו - 723

**ת"ו**..... 723  
שיטת הרמב"ם והסמ"ג שכל פירות האילן חייבים בתרומות ומעשרות מדאורייתא - 723 / יישוב הסתירה בדברי הסמ"ג - 723 / מעשר ותרומה בירק לשיטת הרמב"ם - 723 / שיטת התוספות שרק בדגן תירוש ויצהר תרומות ומעשרות מדאורייתא - 723

**ת"ז**..... 724  
בתחיית המתים מתי א"י יקומו תחילה ויחיו את מתי חו"ל - 724 / גלגול

## דבר מדפיס המהדורה הראשונה, רבי ישראל ב"ק

**אמר המדפיס** הנה אנכי הצעיר באלפי ישראל זיכני ה' לגמור ספרי קודש, ספר שער החצר וספר אולם השער, אשר נכלל בתוכם רוב שבחה של ארץ הקודש מכל ספרי הקודש, להקים ולהרים קרן ארצות החיים בתרי"ג מעלות ולהתעורר חמדת לבב אחינו בני ישראל לתל תלפיות שהכל פונים אליה לדרוש שלומה, ועינינו צופיות ומייחלות לראות בבנינה בבנין בית תפארתינו, שנוכל לקיים כל התרי"ג מצות כי רובם הם תלויים בארץ ובמקדש, וזכות ספרי הקדושים אשר הדפסתי פה עיר הקודש ירושלים ת"ו, והדפסתי אותם בקדושה ובטהרה, כי האותיות שעשיתי כולם בתמונה אשר חנני ה' דעה לעשותן, כי הוא הנותן כח לעשות חיל, וגם עתה לעת זקנה ושיבה תהילה לה' ככחי אז כן כחי עתה לחקוק ולחרות בכל מלאכת מחשבת, כן יזכני ה' מהיום והלאה להוציא לאור עולם עוד ספרים קדושים, לעשות נחת רוח לשמים ולבריות, ונשא כפינו לאל בשמים, השוכן בציון ובירושלים, לקרב גאולתינו ופדות נפשינו, ולראות בעינינו בנין ערי יהודא וירושלים, ובנין בית הבחירה ב"ב כיר"א.

הכ"ד ישראל ב"ק מדפיס